

PENNSYLVANIA
17 45
STATE ★ LIBRARY

PIIS

HEYNII

MANIBVS

SACRVM

PVBLIVS
VIRGILIVS MARO

VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETVA ADNOTATIONE

ILLVSTRATVS

A

CHRIST. GOTTL. HEYNE

EDITIO QVARTA

CVRAVIT

GE. PHIL. EBERARD. WAGNER

VOLVMEN PRIMVM

BVCOLICA ET GEORGICA

LIPSIAE.
SVMTIBVS LIBRARIAE HAHNIANAE
MDCCCXXX.

LONDINI
APVD BLACK, YOVNG & YOVNG.

PRAEFATIO
PHILIPPI WAGNERI.

Ante hos octo annos auctore F. A. G. Spohnio, cuius immatura mors cum alios plurimos, tum me vehementer afflixit, Virgilii Heyniani denuo edendi negotium mihi mandatum est ab honestissimo Redemtore. Quae res quum mihi, qui veterum poetarum studio mirifice semper delectatus sum, gratissima esse atque acceptissima deberet, eadem onus imposuit gravissimum plane imparato. Erexit tamen animum, tum vel maxime ingravescente morborum vi oppressum ac debilitatum, ipsa ingentis incepti cogitatio; et quantum temporis munus, quo fungor, scholasticum, laboriosissimum illud quidem, reliquum mihi fecit aut valetudinis infirmitas concessit, id, posthabitis ceteris rebus, in quibus multi vitae positam putant suavitatem, omne impertivi Virgilio, quasi dulcissimo familiari meo, a quo et iucundissimum otii mei fructum et exantlati quotidiani laboris praemium peterem exoptatissimum. Qua in re illud tamen diligentissime cavendum mihi existimavi, privatum

studium ne quid publici muneris rationibus officeret, idque potius secutus sum, ut prudens essem officiorum meorum ratiocinator, tantumque quoque tempore vel adolescentibus optimis, in illustri Crucianeo, cui Deus faveat! ingenia excolentibus, vel Virgilio meo, vel etiam valetudini tribuerem, ut omnibus, quantum in me esset, satisfacerem.

Sed quorsum haec? inquies, Lector candide. Ignosce, quaeso, loquacitati meae: non mea solum, sed Tua quoque res agitur. Nam meum quum sit, Tuo servire commodo et tamquam bonus et liberalis convivator quam possim plurima et lautissima ex meo penu depromere, Tuum erit, cuius ad usum gustumque apposita haec sunt, videre, ne Tua fames, apparatiori inhians convivio, cibos requirat sapidiores et delicatiores, quam quibus mea Te potest pascere tenuitas. Coenulam exspecta, non epularum magnificentiam; et exiguae quum sint copiae, noli contemnere, quam ne Dii quidem contemserunt, non inertem fortasse nec pauperem voluntatem *).

Sed mitto ambages. Virgilius is est scriptor, qui, licet plurimorum omnique laude florentium virorum studia expertus sit, tam immensam adhuc praebeat ad meditandum commentandumque materiam, ut homo et ingenio et doctrina abundans totam aeta-

*) Ovid. Met. VIII, 678.

tem si in uno hoc poeta emendando, explicando, illustrando contriverit, rem vix possit eo, quo cupiat, adducere. At ego, qui nec a natura ita multum habeam adiumenti, et otio omnium minime affluam, unum me scire fateor, non posse quemquam me melius intelligere, quid quantumque restet ad consummandam suisque numeris absolvendam editionem Virgilii. Itaque hoc Te, Lector candide, rogatum volo, ut non, quid Tu me praestitisse velis, sed quantum ego potuerim praestare, consideres, neque ea quaeras, quae ego me daturum non sum pollicitus, sed id videas, quae me acturum fuisse statim profitebor, in his quomodo partes a memet ipso mihi impositas sustinuerim.

Suscepi Virgilium Heynianum ita denuo in lucem edendum, ut adderem, quae vellem, demerem nihil. Cui prudenti admodum honestissimi Redemtoris consilio eo lubentius obtemperavi, quo pluris, et merito, aestimari videbam Heynii operam in Virgilio adornando collocatam, maxime ab exteris nationibus, magnorum meritorum, ut videtur, memoriam fidelius conservantibus, quam id interdum non sine meo dolore a nostratibus fieri video. Et quamquam omne opus a mortalibus inceptum, licet ad illud perficiendum excellentissimo ingenio adiunxeris infinitam doctrinam laboremque indefessum, quae omnia summa fuerunt in Heynio, imbecillitatis humanae retinet vestigia, non sum tamen ego is, qui, quum ipse plu-

rima profecerim et quotidie proficiam e praestantissimi Viri libris omnis eruditionis genere refertissimis, nunc acriter persequar, si quos in tam longo ille fudit opere, errores. Itaque quidquid continet tertia Heynii editio, id in hac quarta omne redhibitum videbis. Unum mihi licere putavi, ut in contextu, si quam deteriorem lectionem ab Heynio viderem receptam, reponerem eam, quam rationes criticae commendarent; religioni enim ducebam, nitidissimum poetam iis adhuc maculis deformatum pati, quae dudum erant abstergendae. Sed ut vel sic statim in oculos incurreret, quid a me mutatum esset, ipsi textui subieci lectionem Heynianam. Qua in re videbor fortasse multis (et visus mihi sum interdum ipsi) nimis diligens fuisse, qui quodvis etiam comma sublatum a me vel additum indicari accurate viderint. Feci hoc quidem in primo Volumine; sed si mihi, ut spero, lectores hanc tantam religionem remiserint, in ceteris Voluminibus mutatam a me distinctionem tum demum indicabo, ubi ea res plus ad intelligendum poetam habere momenti mihi visa fuerit. Et de ratione interpungendi quum longum sit dicere, differenda est haec disputatio in aliud tempus, si quando forte plus mihi contigerit otii. Nunc quidem nondum eam rem ad certas quasdam regulas a me revocatam esse facile intelliges; illud tamen fateberis, multa melius in quarta hac editione distingui, quam in tertia. Plurima

hoc in genere mutaverunt iam Wunderlichius, et, hunc ut plurimum secutus, Iahnius.

Heynium satis constat interpretationis maxime rationem habuisse, rem criticam non aeque curasse. Erat nimirum id Heynii ingenium, ut in edendis a se scriptoribus antiquis eam potissimum rationem sequendam sibi putaret, quae ad ipsam lectionem intellectumque esset fructuosissima, ab omni contentione, rem criticam tractanti necessario subeunda, alienissimus. Et quum ad summa omnia natus esset Vir eximius, facile, si eo inclinasset animus, in hoc quoque genere ceteris excellere potuisset. Sed fuit ea istius aetatis, qua inclarescere ille coepit, labes, ut quidam acres inter se exercerent inimicitias critici rusticeque se invicem exagitarent. Quae res Heynium, hominem omnium mitissimum et veram philologi laudem in humanitate morumque mansuetudine ponentem, non potuit non vel invitum deterrere ab ea re, quam rixarum atrocitas invisam reddere deberet homini nec alienis meritis invidenti obtrectantique, nec suam famam in anceps certamen committere cupienti. Erat igitur novi editoris, hanc inprimis partem expolire et perficere, quoad eius fieri nunc posset. Quamquam autem intelligebam, quam lubricum iter ingrediendum esset quamque praeceps ad labendum; quamquam etiam, quot in reprehensiones incursurus essem, videbam, fortis tamen viri

putabam, omnes telorum ictus subire malle, quam subductum ab acie et pulvere post signa subsidere. Aliorum iam erit, iudicare, acuto gladio an obtuso rem gesserim. Idque iudicium, licet virium mearum quae sit tenuitas haud ignorem, eo minus expavesco, quo magis illud fugere studui, ne quem prudens lacesserem laederemve, unum id agens, ut optimas artes literasque, a quibus ipse et solatium in adversis rebus petere soleo et in secundis ornamentum, si qua possem, adiuvarem et pro summis, quae inde ad me redundarunt, beneficiis quasi remunerarer, si non magno, at grato tamen munere. Itaque hoc inprimis faciendum mihi putavi, ut diligentius excuterem codicem Mediceum, omnium praestantissimum iure haberi solitum. Atque hic non potest satis praedicari Fogginii diligentia, quam is hoc in libro typis accurate describendo praestitit. Nam Heinsius, qui ipsum codicem oculis usurpavit, festinantius in eo conferendo versatus est. Iam fieri non potuit, quin discrepent inter se interdum Heinsius ac Fogginius, aut quaedam ab hoc repraesententur, quorum notationem frustra quaeras apud illum. Et quanta esset Fogginii fides, Heinsii quanta interdum negligentia, quamquam usu expertus didiceram, tamen illa res sollicitum me et suspensum saepe habuit. Itaque nihil mihi magis erat in optatis, quam ut aliquis, Florentiam cui adire contingeret, cuique hoc negotium recte mandare

possem, eos locos, ubi illi dissentiunt, denuo inspiceret, quo intelligerem, utri plus fidei habendum esset. Hic a me publice gratiae agendae sunt Freytagio, Viro Clarissimo, Dorpatiensi, Russorum Imperatori a consiliis, qui, Italiam petens, liberalissime suam mihi promisit operam; nec multum intercesserat temporis, quum per literas certiorem ille me fecit de iis, quae scire cupieram. Dederam Viro officiosissimo chartulam, in qua locos complures e Bucolicis et Georgicis notaveram, quorum quae esset in Mediceo scriptura, dubium reliquerat Heinsii et Fogginii dissensio. Iam egregio Viri Optimi beneficio hoc debeo, ut ubique verum vidisse Fogginium cognoverim, praeter unum locum, Ge. IV, 14., ubi quum Heinsius *ab stabulis* in Mediceo exstare recte utique referat, apud Fogginium *a stabulis* legitur. Quidquid igitur in Mediceo Fogginiano diversitatis nondum indicatae reperi, id diligenter enotavi; eaque res saepe mirifice me adiuvit. Supersedi tamen, ne putida et molesta religione fastidium crearem lectori erudito, deterrima etiam describere vitia, quale *quaeri* pro *queri* et his similia. Nec quae ad solam orthographiam spectant variae lectiones, si paucas quasdam excipis, quas scire lectoris plurimum interesse videbatur, huic editioni inserui. Ut tamen una ex re cognosceretur, quam fluctuarent hoc in genere libri etiam vetustissimi, ubicumque accusativum tert. declinat. in -*es* vel -*is* terminatum contra Medicei fidem

exhibuit Heynius, commemoravi hanc discrepantiam. Videbis autem saepe a me distingui priorem et alteram lectionem Medicei, primam et secundam manum. Ac priorem lectionem dico eam, cui ita superscripta est altera, ut prior non sit obelo transfixa in codice, aut, quod tantundem valet, punctis notata. Illi quidem par est plus tribui ponderis, quod ea videtur fuisse antiquissimi illius codicis, unde hic transscriptus est, lectio. Potuit tamen etiam fieri, ut librarius, superscripta vera lectione, priorem ex errore aliquo ortam transfigere oblitus interdum sit; quod accidisse subinde probant aperta vitia, correcta quidem ab emendatrice manu, relicta tamen integra vitiosa lectione. Contra priorem manum appello, quum ea, quae primo scripta fuerant, transfossa vel punctis notata sunt; et quae deinde reficta est lectio, eam dico secundam manum. Sed de ipso Mediceo ceterisque codicibus Virgilianis accuratius scribam alio tempore locoque. Nunc id satis visum est significare, plurimum me huic ipsi Mediceo, tum fragmento Vaticano, Gudiano, Mentel. I. et II. et Moret. I., per etiam multum Romano tribuisse. Hoc tamen in universum teneri velim, singulari quodam fortunae beneficio id contigisse Virgilio, ut plerique libri manu exarati satis emendate scripti sint, pauci plane depravati et corrupti. Itaque exiguo e codicum numero licet fere ita textum Virgilianum concinnare, ut raro alii libri in deliberatio-

nem adhibendi sint. Quare, quod tempore exclusus, etiamsi vel maxime voluissem, ne potui quidem, libros nondum collatos explorare nunc quidem nolui. Deterrebat ab hac opera etiam, quod ex iis collationibus, quas post Heinsium alii, Burmannus maxime et Martynus, tum Heynius, Vossius, Potterius (*Pottier*), Dorphius, et ante hunc auctor editionis diobolaris, quae Vinariae 1826. prodiit, instituerunt, parum aut nihil profecisse Virgilium videbam. Intuli tamen Heynianae Lectionis Varietati, quae notavit Potterius, quippe qui antiquissimos Bibliothecae Reg. Parisiensis codices tractaverit; quamquam ita tractavit in Virgilio, quemadmodum in Quintiliano. Licet enim huc transferre, quae Zumptius scripsit in Prooemio T. V. Quintil. Spaldingiani pag. XX. et XXI.: „— haec commemoratio codicum Parisinorum speciem habet maiorem quam utilitatem. — — Nam consilium quidem eius (*Potterii*) in excerpendis libris nullum cognovi, qui ne in illis quidem locis, ubi maxime opus fuerit, fideliter annotarit, quid in quoque libro invenerit. — — Unum hoc moneo, ne quis propterea quod Pottierius nihil annotavit, hoc vel illud esse in codicibus Parisinis putet.“ — In prioribus quidem Aeneidos libris saepe videbis laudatas codicis Alburgensis lectiones. Acceperam collationem sex priorum librorum huius codicis ab humanissimo modestissimoque Viro, Dorphio, Scholae Hothersnesiensis Rectore, factam; quam quum is Seebo-

dio, Viro Cel., Grammatophylacio philologico, in quo et alia quaedam sunt ad Virgilium spectantia, inserendam misisset, hic, qua est humanitate, statim mecum communicavit. Sed postquam ipsa Dorphii editio prodiit, nolui, quum excerptas ab eo lectiones ad omnium usum expositas viderem, porro onerare notas criticas, in nimiam molem iam excrescentes. Multo etiam minus a me impetrare potui, ut somniis Dunkeri nescio cuius locum in Var. Lect. concederem. Prodiit enim Heidelbergae Ao. 1806. libellus, cui ita inscriptum: „P. Virgilii Maronis Georgica inde ab Augusti tempore contra naturam interpolata ducentis quibus adhuc laborant locis ex Monachii Traghemensis exemplari sanitati restituere tentat Editio haec problematica. Libri primi specimen. M. O. R. I. A. A. V. Q. A. N. A. B. L. E. G. D. D. M. H. M. Ioannes Andreas Dunker.“ Proposita est omnis lectionis Dunkerianae diversitas in Nov. Diar. lit. Lips. 1807. n. 43. p. 684. sqq. Feci aliquoties mentionem codicis Servii, qui in Reg. Biblioth. Dresd. asservatur, interdum cum optimis codd. conspirantis; descripsi hunc ipse codicem accuratius in Diariis Scholast. Darmstad. 1830. n. 24. Exstat in eadem Bibl. Reg. Dresd. sub D. 126. codex saeculo XIV. scriptus, omnia Virgilii opera complectens, tum alius sub D. 81. Eclogas tantum exhibens; quos, si quid inde utilitatis Virgilio accessurum sperassem, minime neglexissem. Ultro mihi commodavit insignis Henrici

Blümneri, Viri Excellentissimi et ad literas iuvandas paratissimi, liberalitas duo libros mss. Bibliothecae Senator. Lips., oblongum a forma, et alterum, qui chartis est quadratis, a me in Var. Lect. vocatum. Uterque aevi est recentioris. Hi codices hunc mihi praestiterunt usum, ut, quoties parum constaret de lectione librorum mss., ad eos redirem tamquam aliquem fontem, unde, aqua mihi haerente, certior fierem, quid in libris mss. legeretur. Ita enim Heinsius in enotanda varia lectione versatus est, ut saepe non satis appareat, quid ille in codd. mss. repererit. Quare is utique operae pretium fecerit, qui potiores Heinsii codices denuo conferat accuratiusque, quid in quoque scriptum sit, exponat. Ac profecto indignum factu iudicabunt mecum omnes optimi poetae amatores, quod adhuc in recentioribus editionibus omnibus quaedam circumferuntur, quae nescias unde illata sint in textum. Ut Aen. I, 153. ex Burmanni editione lectio mendosa *iste* per omnes deinceps editiones propagata est; item IV, 529. *nec* videtur in libris mss. exstare omnibus, nisi quod Medic. a m. pr. exhibet *naeq.*; vid. quae ibi scripsi. Haec et similia ut detegerem, plurimum mihi profuit Mediceus Fogginii, tum adhibita librorum Lipsiensium collatio.

In antiquissimis libris mss. numeratur etiam Palatinus, quem Ambrogius cum apographo Medicei Fogginiano, sed non satis accurate, contulit. Is codex quum quibusdam

locis optimas servaverit lectiones, plerumque tamen praebet deteriores. Saepe eius in Aeneide mentio a me facta, omissa fere in primo hoc Volumine; quare visum est, hic adiicere indicem neglectae a me diversitatis, ex Ambrogii editione petitum: Ecl. I, 73 *queis.* — II, 7 *cogis.* 15 *Menalcam.* 27 *fallit.* 73 *Alexis.* — III, 16 *facient.* 48 *spectes.* 84 *sit.* 100 *arvo.* — Ecl. IV. inscribitur *Pollio.* 49 *soboles.* 58 *Pan deus.* 63 *Nec d.* — Ecl. V. inscribitur *Daphnis.* 3 *consedimus.* 20 *Daphnim.* 37 *avenis.* — VI, 42 *Caucaseasq.* 49 *secuta est.* 60 *Gortinia.* 65 *duxerit.* 74 *secuta est.* 81 *alis.* 83 *lauros.* 85 *oveis.* — Ecl. VII. *Meliboeus* inscribitur. 6 *hic.* 7 *Daphnin.* 15 *agnos.* 30 *Mycon.* 41 *Sardois.* 69 *Thyrsin.* — Ecl. VIII. inscribitur *Pharmaceutria.* 20 *alloquor.* 24 *primus.* 27 *gryphes.* 28 *timidi.* 39 *iam ceperat.* 40 *a terra.* 44 *Ismarus. Rodope.* 45 *nostri generis.* 65 *thura.* 82 *lauros.* 107 *Hylax.* 109 *Daphnis.* — Ecl. IX. *Moeris* inscribitur. 6 *bene vertat.* 9 *veteris — fagi.* 25 *ferit.* 30 *Cyrneas.* 64 *laedet.* 66 *et quod nunc instat.* 67 *veneris.* — Ecl. X. *Gallus* inscribitur. 10 *Naiades.* 12 *Aonia.* 13 *Lauri illum etiam.* 27 *baccis minioq.* 29 *ripis.* 40 *iaceret.* 55 *Nymphis.* 59 *Cydonia.* 60 *sit.* 69 *vincit.* 77 *Hesperus.* — Ge. I, 2 *Maecenas.* 4 *atque apibus.* 22 *non nullo.* 30 *Thule.* 33 *Erigonem.* 35 *Scorpius. relinquit.* 36 *sperent.* 57 *mittit. thura.* 65 *invertant.* 104 *cominus.* 120 *intuba.* 126 *Nec.* 138 *Arcton.* 145 *vincit.* 153 *tribuliq.* 155 *terram.* 157 *umbras.* 161 *queis.* 164 *traheaeq.*

175 *exploret.* 181 *illudunt.* 188 *curvabit.* 194 *amurca.* 209 *dividet.* 219 *triticeam.* 224 *credere.* 226 *avenis.* 229 *mittet.* 238 deest *et.* 246 *tingi.* 269 *deducere.* 275 *Incusum.* 284 *vites.* 290 *noctes.* 295 *dulcis — Volcano.* 296 *trepidi. aheni.* 310 *cum.* 320 *sublime.* 337 *coeli.* 341 *Tunc agni pingues, tunc.* 342 *Tunc.* 351 *possimus discere.* 359 *increbescere.* 383 *Iam varias — et quae.* 390 *Nec.* 398 *litore.* 413 deest *in.* 418 *humidus.* 419 *Densat.* 437 *Panopeae. Melicertae.* 440 *astris.* 450 *decedet.* 454 *incipient.* 461 *vehat.* 470 *obsceniq.* 481 *vortice.* 506 *tam.* 513 *se in spatia.* — II, 22 *alii quos.* 47 *auras.* 52 *voces.* 65 *edurae.* 69 *ex fetu.* 84 *nec Id.* 86 *Orchites.* 98 *Tmolus et ass.* 101 *te mensis et diis.* 106 *Discere.* 117 *thurea.* 189 *filicem.* 194 *pandis.* 196 *fetus ovium.* 200 desunt. 202 *reponet.* 205 *optuma.* 219 *viridi semper.* 220 *et — robigine.* 254 *prodit.* 277 *secius.* 281 *directaeq.* 290 *altius.* 292 *radice.* 294 *per annos.* 302 *oleae.* 319 *satio est.* 323 *frondi nem.* 340 *primum.* 343 *perferre.* 359 *bicornes.* 367 *iam — stirpibus.* 371 *tenendum est.* 379 *admorso.* 383 *Theseidae.* 396 *verubus.* 413 *rusci.* 417 *extremos effoetus.* 425 *nutritor.* 433: exstat hic versus in Palat. 440 *Caucaseo.* 451 *torrentem.* 472 *parvoq.* 487 *Sperchiusq.* 488 *in vallibus.* 506 *dormiat.* 509 *geminatur.* 513 *dimovit.* 514 *nepotes.* 515 *hinc.* 518 *atque.* 531 *nudat.* — III, 2 *Amphysos.* 12 *Idumaeas.* 20 *decernet.* 56 *mihi.* 62 *aratris.* 69 *malis.* 71 *sobolem.* 72 *delectus.* 73 *statuis.* 78 *ponti.* 85 *premens.* 92 *effudit.* 95 *hunc.* 114 *rapidisq.*

126 *pubentesq.* 127 *nequeant.* 135 *obtusior.* 136 *oblimet.* 143 *pascant.* 144 *gramine ripa.* 145 *procubet.* 178 *consument.* 184 *audere.* 188 *audiat.* 190 *accesserit aestas.* 194 *provocet.* 223 *reboant — magnus.* 235 *post.* 236 *oblitum.* 239 *nec ipso.* 241 *subiectat.* 273 *in Zeph.* 274 *exceptantq.* 297 *filicumq.* 308 *soboles.* 309 *quo magis.* 316 *memores.* 326 *herba est.* 338 *et acanthida.* 349 *Maeoticaq.* 367 *secius.* 369 *conserto.* 384 *lanicium.* 385 *tribuliq.* 408 *impacatos.* 412 *agens.* 432 *exhausta.* 433 *exilit.* 435 *ne — dio.* 448 *amurca.* 449 *vivaque sulphura.* 456 *et — omina.* 462 *atque in.* 465 *aut.* 474 *tum.* 475 *Iapidis.* 502 *tractanti.* 506 *imaq.* 517 *it.* 561 *illuvieq.* 563 *tentarat.* — IV, 20 *obumbret.* 46 *unge.* 52 *terras.* 63 *meliphylla.* 85 *coegit.* 86 *tanta.* 87 *quiescent.* 95 *gentis.* 100 *soboles.* 110 *furum.* 119 *Pesti.* 120 *intuba.* 133 *inemptis.* 137 *iam tum tondebat acanthi.* 141 *tiliae.* 146 *umbram.* 148 *post commemoranda.* 169 *fragrantia.* 195 *cymbae.* 199 *nixibus.* 200 *et suav.* 202 *refingunt.* 210 *Aegyptus.* 222 *terrasq.* 233 *Pleias.* 241 *suffire thymo.* 243 *Stellio lucif.* 246 *durum tineae.* 247 *in foribus laxos.* 248 *fuerint.* 250 *complebuntq.* 254 *aegris alius color, horrida vultum.* 260 *sonus.* 262 *stridet.* 290: hi versus hoc ordine leguntur: *Et viridem — Et diversa — Usque coloratis.* 301 *obstruitur.* 306 *coloribus ante.* 319 *sacrum.* 331 *validam.* 336 *Drymoq. — Ligeaq.* 338: exstat hic vs. in Palat. 339 *Cydippeq.* 343 *Ephyre — atque Asia.* 347 *Aque.* 348 *dum fusis.* 351 *obstupuere.* 357 *perculsa.*

361 *faciem.* 368 *primum.* 370 *saxosum.* 373 *influit.* 377 *mantilia.* 385 *subiecta.* 393 *trahantur.* 406 *illudent.* 409 *flammae sonitum.* 415 *diffudit.* 430 *vasti circum.* 446 *domos.* 447 *cuiquam.* 449 *lapsis.* 455 *ni fata.* 462 *Pangaea.* 463 *atque Actias.* 467 *Taenarias.* 482 *caeruleosq.* 493 *Averni.* 500 *fugit div.* 504 *rapta.* 505 *qua N.* 516 *nulliq.* 534 *tu munera.* 548 *facessit.* 558 *demittere.* 566 *patulae cecini.* In ceteris, si quaedam excipis, quae notare taedebat, conspirare Palatinum cum Mediceo putabimus, si modo is est Ambrogius, cui fidem ubique habere liceat. Certe facile intelligitur Ambrogium notasse etiam levissima Medicei menda, non item Palatini codicis; omitto manifesta quaedam negligentiae vestigia, ut Ge. II, 302. IV, 4. Ceterum sciens praeterii quasdam lectiones ad orthographiam spectantes.

Historiam textus Virgiliani criticam scribere aggressus mox intellexi, infiniti hoc laboris esse, nec posse rite a quoquam absolvi, nisi qui habitet in Bibliotheca vel Regia Parisiensi, vel Spenceriana. Tamen, si quando otium ad eam rem nactus fuero, experiar, quantum etiam his copiis destituto proficere liceat.

Iam in facienda critica id maxime allaboravi, primum ut, ubi necesse videretur, certius constaret de codicum lectione, tum ut causas diversarum lectionum investigarem, et id, quod vel receptum iam esset, si quam du-

bitationem residere putarem, vel quod ipse recepissem, certis firmarem argumentis. Ex meis coniecturis nullam in textum intuli, praeter unam Ecl. III, 110., non quod verum me assecutum confiderem, sed ut saltem legeretur aliquid, quod intelligi posset. In afferendis variis lectionibus Heynius brevitati inprimis studuit; hinc saepe apud eum legitur: sex septemve vel multi libri hoc habent; et similia. Et quum ipsa editionis Heynianae externa forma retinenda esset, nolui ubique singulorum codicum nominatim mentionem facere, ne notae criticae magis etiam, quam factum iam est, augerentur. Qua in re, si mihi licuisset, plane discessissem ab instituto Heynii, notasque criticas, iusta variantium lectionum sylloge auctas, ad calcem cuiusque Voluminis reiecissem. Nunc satis habui, ea subinde supplere, quae maxime necesse videretur, aut ubi qui codex non satis accurate notatus esset ab Heynio, addere id, quod aegre desideraretur; ut, quum plures eiusdem nominis sint codices, quales Menteliani, Moretani, Menagiani, Leidenses, numerum, quo illi inter se distinguuntur, si abesset, adiicerem; cfr. Ecl. II, 43. III, 15. 17. 48. 59. 68. 81. 87. 89. 99. IV, 4. 9. 15. 22. 25. 30. 40. V, 70. 81. 88. VI, 57. 63. 71. 73. 80. VII, 19. 22. 24. 41. VIII, 11. 45. 49. 73. 82. IX, 25. 46. 64. X, 4. 7. 23. 30. 33. 54. et saepe alibi.

Sed pleniorem apparatum criticum ei editioni addere decrevi, quae Virgilii Opera

ad pristinam orthographiam, quoad eius fieri potest, revocata exhibebit. Et rem orthographicam quum initio non curassem, mox intellexi non esse plane negligendam. Itaque quantum potui laboris et temporis impendi in rem taedii omnium plenissimam. Quamquam autem me non id assecutum spero, ut ea res ita iam sit non profligata modo sed etiam confecta, ut nihil usquam dubitationis relinquatur, tamen de multis eius partibus verius quid iam et certius, quam antea, statui pronuntiarique posse confido. Sed mox, quum cogitarem, esse hanc editionem non philologis solum, sed omnibus elegantioris doctrinae amatoribus, a novo et inusitato plane critices genere plerumque abhorrentibus, adornatam, coepi metuere, ne, si orthographiam ad ea, quae mihi probabilia viderentur, praecepta conformarem, nimis illi offenderentur scripturae insolentia, indigneque ferrent, quod cogerentur iam ad spinosam quandam et a suo ingenio alienam disputandi rationem mecum descendere. Quamquam, si quid invenisse tibi videaris verum, quodque idoneis argumentis comprobatum sit et stabilitum, licet id tale sit, quod ipsa sua novitate deterrere potius videatur, quam capere et allicere, non est illud apud te retinendum et abscondendum, sed, etiamsi metuas, ne ab iis, qui vetera vina ac vetera vitia iuxta aestimant, acriter exagiteris, in medium audacter proferendum est et intelligentiorum iudicio sub-

iiciendum. Poteram igitur certe ea, quae super ea re commentatus fueram, ita communicare cum lectoribus, ut nihil tamen in ipsis poetae verbis immutarem. Sed terrebat me communis fere sors talium scriptionum, quae ab uno alterove leguntur, et, si quaedam vel operose congesta, vel ingeniose tractata visa fuerint, etiam laudantur, a plerisque negliguntur et contemnuntur, mox oblivioni tradita in situ et squalore delitescunt. Itaque putavi, ut tandem ipsi hominum oculi veriori adsuefierent rationi, peculiarem mihi parandam esse editionem, quae et quaestiones istas orthographicas contineret et ipsa verba poetae ad ea, quae mihi probabiliter disputasse viderer, constituta exhiberet. Delevi igitur notas huius generis in commentarium, quem conscripseram, iam illatas; quamquam ita factum est, ut quaedam, quae oculorum aciem effugerant, in primo hoc Volumine remanserint. Paucissima igitur hoc in genere videbis a me correcta, nec vertes mihi vitio, quod adhuc quaedam diversis modis scripta deprehendes, ut *quum* et *cum*, *laevia* et *levia*, *labsus* et *lapsus*, et si qua sunt id genus alia.

Sed etsi rem criticam in potiore laboris mei parte habendam mihi existimavi, non tamen interpretis officium plane detrectandum vidi. Itaque ubi vel dissentirem ab Heynio, causas dissentiendi quam fieri potuit brevissime explicui, vel ubi praetermissum aliquid putarem, adieci, quod opus vi-

debatur. Leviora quaedam ne attigi quidem, nec, si non plane expeditam haberem sententiam, movere quidquam volui. — Excursus Heynii nulla re auxi, praeter primum ad Georg. lib. I. Poteram hic illic quasdam adspergere notulas, haud magnum fructum habituras, quum, qui his Excursibus utuntur, meam operam desideraturos non existimarem. Omnino otii defectus passus non est alii me rei, quam ipsis Virgilii carminibus, intentum habere animum.

Gratus autem profiteor, et in emendando et in enarrando poeta saepe ac multum me adiutum esse ab iis, qui nostris temporibus in ea re studium posuerunt suum. E largo Vossianae Bucolicorum et Georgicorum editionis penu erunt fortasse qui plura depromta velint; sed non patiebatur ipsa operis ratio condicioque, notas iam nimis amplas ultra modum augeri. Notas Wunderlichii, ad interpretationem fere spectantes, magnam partem integras huic editioni intuli; Brunckii Iahniique nonnullas excerptas. Profuit etiam Fr. Iacobsii opera diligens in Volum. II. libri, cui titulum fecit *Blumenlese der Roem. Dichter*, collocata. Eximium autem ornamentum huic editioni quaesitum est ex ineditis Spohnii, *τοῦ μακαρίτου*, commentariis. Is Bucolica a se correcta et explicata edere apud animum suum constituerat. Sed antequam propositum perficeret, diem obiit supremum. Auctor igitur fui Redemtori, ad rem contrahendam paratissimo, ut

emeret chartas illas Spohnianas. Coniecerat Spohnius commentarium suum in LXXVIII pagellas formae, quam vocant, octavae. Statim intellexi inchoatam demum fuisse ab optimo Viro hanc telam. Multa ita scripta erant, ut legi vix possent; pars ita comparata, ut facile appareret, si cogitatum perficere Spohnio licuisset, haud pauca vel demturum fuisse, vel additurum, vel mutaturum. Sed etiam imperfectum illud opus satis, opinor, ostendet, quam pulchra totius species evasura fuerit, si extremum perpoliendi laborem adhibere potuisset! Praemiserat singulis Eclogis prooemia Spohnius, quae, tamquam dispersa membra, in unum redegi corpus et nomine Prolegomenων appellata Heynii quaestioni *De Carmine Bucolico* subieci. Ut autem, qua fide egissem, cognosci a quovis posset, F. A. Ebertus petenti mihi facile concessit, ut chartas Spohnianas Bibliothecae Reg. Dresd. asservandas committerem. — Praeterea accepi e literaria Spohnii supellectili editionem Virgilii Halensem, cuius singulis pagellis interpositae sunt chartae, in quibus ille codicis Zwickaviensis et alius cuiusdam libri ms., quem suo sibi aere Spohnius paraverat, lectiones variantes notavit. Sed fecit hoc in Eclogis tantum; et sui quidem codicis, praeterquam ad primam Eclogam, nullam iniecit mentionem. Intellexi ex hac collatione nullius esse pretii hos libros, vitiis omnis generis refertissimos. Et Zwickaviensis quidem codicis diversas lectio-

nes Spohnio Iahnius videtur commodasse, qui easdem mecum benigne communicavit. Praeterea Spohnius locos ex aliorum criticorum libris, sed unius fere Burmanni ad Anthologiam Lat., adscripsit, in quibus Virgilii quaedam ratio habetur.

Quaecumque autem nova huic editioni accesserunt, signis hisce ( ) ab iis, quae Heynii sunt, separavi siglaque etiam nominum addidi, quibus, quid a quoque profectum esset, indicaretur. Wunderlichii nomen literis *Wch.*, Spohnii literis *Sp.*, meum literis *Wr.* significavi. Aliorum nomina, ut Brunckii, Vossii, Iahnii, integra scripsi. Potterii Parisinos et Dorphii codices numeris inter se secrevi, hos Romanis, illos Arabicis, ut fecit ipse Potterius, antiquissimum quemque minimo numero indicans; Alburgensis idem est, qui Dorph. I. — Literae Q. V. significant Quaestiones Virgilianas, quibus res quasdam critici maxime grammaticique argumenti illustrare conatus sum, Volumini quarto adiiciendas. Ad quas quum saepe et in Varietate Lectionis et in Notis reditum sit, primo Volumini proxime succedet quartum, hoc ipso anno, si nulla erit in typographo mora, proditurum. Prior eius pars continebit Culicem, Cirin, Copam et Moretum a Silligio meo librorum mss. ope emendata. Notitiam literariam eidem Volumini subiungendam melius digeret insigniterque augebit E. G. Gersdorfius, Vir doctissimus, Bibliothecae Reg. Dresd. a secretis.

In contexendis notis meis maxime studui orationis vel simplicitati vel perspicuitati. Itaque retinui multa, quae, usu criticorum confirmata, respuit tamen ipsa Latinitas; quamquam video imprudenti mihi excidisse nonnulla, ad quae non pertineat ista excusatio. Mendis typographicis libera ut prodiret haec editio, providit inprimis Ch. G. Lorenzii AA. LL. M. diligens cura. Effugerunt tamen nonnulla et meam et illius aciem. Pag. 155. Not. l. 25. lege: *ne fuerunt quidem.* — 159. N. l. 11. sq. *Goensium de Cepotaph.* — 162. N. l. 11. *tus.* — 163. N. l. 13. *significet.* — 191. N. l. 2. *bis.* — 200. in textu l. 10. *Thyrsim.* — 290. Var. Lect. l. 1. pro 5 lege s. — 305. N. l. 26. *Wch.* non *Wr.* — 333. V. L. lin. extr. lege VI. pro VII. — 364. V. L. l. 10. *enim* pro *etiam.* — 398. N. l. 6. lege b pro 6. — Haec quum typothetae traderentur, nondum acceperam plagulas librum III. et IV. Georg. continentes. Quare si qua his in libris sphalmata deprehendentur, ea emendabuntur alio loco.

Heynii orationem sunt qui non ubique satis puram esse rectamque affirment; nec dubito, quin ipse Vir Summus, si otium fuisset, emendaturus quaedam fuerit. Fecit hoc compluribus locis Wunderlichius in minore editione; vid. eius Epistolam ad Heerenium pag. XIX. sqq.; feci idem, ubi maxime necesse videretur, in maiore; ut Ecl. II, 35. Not. III, 12. Not. VI, 31. Not. Ge. I, 218. Not. Sustuli etiam leviora quaedam

παροράματα, ut Ecl. II, 7. et 27. Not. VIII, 37. Not. Ge. I, 284. V. L. 395. et 396. V. L. II, 15. Not. Alia emendavit Lorenzii sagacitas.

Ceterum iam nunc quaedam, quae scripsi, si liceret, retractarem. In Not. ad Ecl. I, 52. fluctus, ut aiunt, in simpulo excitasse mihi videor. De Ge. I, 142. quae in V. L. ad h. l. disputavi, repudiata videbis in Q. V. XXXIIII, 2.; quamquam illud manet, copulam *que* a Virgilio non adiungi secundo tertiove vocabulo. Et sunt integra ibi omnia, quod addubitaveram. Ecl. IV, 63. non debueram silentio praeterire, quod in cod. Rom. legitur *Non deus*. Ad Ecl. VIII, 4. commemoranda erat disputatio, quam instituit Fr. Iacob ad Propert. III, 15, 25.; sed quae ibi disseruit Vir doctissimus, ea nec mihi, nec Censori Lipsiensi in Diar. lit. 1830. n. 65. p. 515. sqq. probavit. Quae Ecl. X, 19. in V. L. disputavi, ea egregie firmari versu 23., nescio quo casu notare neglexi.

At Tu, pia, candida anima Heynii, si quid etiamnum hasce res respectas, ignosce, quaeso, si quando forte aliud agens immodestius quidpiam adversus Te pronuntiavi; ignosce, si quid indignum tanto nomine tantaque gloria, cuius non minimam partem debes studio in his carminibus illustrandis posito, mea protulit mediocritas. Certe ego, quum difficile sit, una in re excellere, non possum satis admirari vim prope divinam

ingenii Tui, quo tot tantasque res ita amplexus fueris, ut, quae multis satis esset laus ad nominis aeternitatem, ea coniuncta in Te uno reperiretur. Quare vix invenio, cuius exemplum aeque ac Tuum commendare possim ad aemulandum iuventuti harum literarum studiosae:

sub Te tolerare magistro
Musarum grave discat opus, Tua cernere facta
Adsuescat, primis et Te miretur ab annis!

Scrib. Dresdae Kal. Iuniis MDCCCXXX.

EX

PRAEFATIONE

EDITIONIS PRIMAE

ANNI CIƆIƆCCLXVII — LXXI

— pessimus morbus, ut multa ex obscurioribus transiliant, in satis vero perspicuis ad fastidium immorentur et exspatientur scilicet.

BACO DE AVGMENT. SCIENT. *lib. VI, cap.* 8.

Difficile est Virgilium et sine interprete recte legere, et cum interprete. Sunt enim multa in doctissimo poeta, quae pueros non modo, sed viros satis acutos exercitatosque, etiam in repetita lectione, tenere, aut quae, cum non sine multarum rerum scientia nec sine subtiliore et subacto iudicio cognosci possint, legentis oculum fugere soleant, quamvis sint summa cum arte posita, pulcerrime a poeta dicta et ad sensum iucundissima; ut adeo voluptatis et utilitatis ex lectione percipiendae fructus liberali boni interpretis opera non parum sive maturentur sive augeantur. Dum tamen cum interprete poetam legis, vix fieri potest, ut cum recto sensu ac iudicio eum legas. Infringitur enim animi modo ad poetam, modo ad commentatorem conversi intentio, et retardatur impetus; pectus vero, quod magnarum, sublimium, et pulcerrimarum rerum ac sententiarum spiritu

incaluerat, subinde refrigeratur; avocatur mens ab operis summa et ab universae virtutis ac praestantiae cognitione, quae non tam in singulis rebus quam in partium inter se convenientia et ad commune consilium conspiratione cernitur; ex singulis tantum et minutis modo sententiis modo verbis aestimare poetam, et saepe id adeo ad alterius tantum nutum et nasum facere, discimus; quo ipso voluptatis ex carminis dulcedine capiendae magna pars intercipitur, quae, iam per ipsam ex retardatione molestiam, non admodum imminui non poterat. Huic tamen malo medela parata est ex repetita lectione. Enimvero nec minores difficultates ipsum premunt interpretem. Namque eius et ingenium rerum minutarum infinita copia ac subtilitate obtundi, obscuraque opera obscurari, et, dum in aliorum sensu acuendo desudat, proprium sensum obrui et hebetari necesse est. Ita, dum undique et ad singula verba, quibus aliqua difficultas, ad aliorum quidem intelligentiam, adhaerescere forte possit, circumfert et intendit animum, multa interdum occurrere solent minus cum re coniuncta; et excidere nonnunquam id, quod ad illum locum quaerebatur. Cum etiam multa sint, quae sentiri quidem facile possint, sed quae exponere admodum difficile sit, dum in iis commode explicandis et illustrandis defixus animus est, fieri solet, ut sensim sensimque ad alias rerum notiones et imagines delabaris, et tandem explicationem et interpretationem subiungas, quam, si in alio deprehenderis, quomodo ei in mentem venerit, assequi vix possis. Quae omnia non modo nostram sed communem interpretum conditionem duram satis et iniquam esse docent, ita ut in eo genere perfectae aliquid et absolutae operae vix expectari possit.

Mihi vero in Virgilio perpetuis commentariis illustrando, nam variantes lectiones congerere, aut

notulas passim adspergere, aut excerptas observationes ex schedis colligere et transcribere non tantum difficultatis habuisset, sed in Virgilio perpetuis commentariis illustrando et maiores et plures molestiae obiiciebantur ex superiorum interpretum copia et multorum operosa commentatione. Nam in poeta versabar, a tot interpretibus tentato, ut, si unusquisque ex iis vel unum tantum locum satis illustrasset, nihil in toto Virgilio obscuritatis relictum esse, sin unum saltem quilibet locum obscurasset, in toto nobis Virgilio caecutiendum esse videri deberet. Quos quidem omnes a me perlectos esse, neminem a me expectare velim: primo loco Servium, Probi lacinias, cum exscriptore Iulio Sabino, Donatum et Philargyrium, tum Heinsium et Burmannum, a quibus tamen ad interpretationem parum fructus feras, Cerdam, doctum et laboriosum, minus forte ingeniosum, interpretem, cuius tamen copia et eruditio non raro plus molestiae, quam boni fructus, habere solet; praeter Guellium et Ursinum, cum Martino, interdum Catroeum et Ruaeum, evolvere satis habui: e quibus commentariis multum me profecisse non infitior, saepe tamen iis in locis, in quibus ipse haererem, utilitatis parum, taedii vero plurimum, inde ad me redire sensi. Destitutus enim ab iis, quoties eorum operam desiderabam, in aliis, quae nullum alienae opis desiderium faciebant, tam copiosos ac doctos eos esse videbam, ut, quomodo tot elegantium et acutarum observationum fructu adolescentes nec plane privarem, nec cum taedio satiarem, non facile invenirem. Offendi ad alia prave accepta, male exposita, aut obscurata, quae mihi satis clara ac perspicua visa erant; ita ut interdum nescirem, in quam partem me verterem; illustrationem enim haec a me postulabant, an vero ea, quae minus bene allata erant, refellerem dubitabam. Ab hac enim illiberalitate intactum pectus

semper habui, ut refellendis aut elevandis aliorum dictis indignam et ignobilem gloriam captarem. Multo magis abhorrui a foedo illo more, cavillationes scurriles et contumēliosa dicta in alios laude seu merita seu immerita ornatos iaciendi, aut, ut habeas, quo eos exagites, dicta ab iis impudenter calumniandi. Contra gratum mihi et iucundum ingenuaque indole dignum visum est, profiteri per quos profecissem; meque meliora edoceri a melioribus atque etiam refelli, animo aequo fero, et vero etiam laetor. Quemadmodum tamen, minus recte aliquid dictum esse, facile interdum est animadvertere; qua tamen in re erroris momentum lateat, dicere, et nebulas erroris obiectas sine longa disputatione, dispellere, difficile est: ita multum interdum consumsi operae, ut uno verbo erroris fontem et caussam declararem, aut ut illud apponerem, quo simili aliorum errori occurreretur: cum modo usum loquendi poeticum, modo poeticum aliquod phantasma, modo mythicam rationem parum recte teneri viderem. Sed monui fere verbo tantum; cuiusmodi si nonnulla forte occurrent, quae, cur a me apposita sint, non statim assequi possit lector paullo acutior: respectu ad nobiliorem aliquem commentatorem, quamvis a me non nominatum, habito, adiecta ea esse meminerit, ut, cum viri etiam docti in eum errorem essent abrepti, adolescens, qui in similem errorem aut difficultatem aut in eundem interpretem inciderit, statim habeat, quo eum redarguat. Ceterum eam legem, quae unicuique interpreti proposita esse debet, ut nihil, quod luce aliqua indigeat, cum ad illustrandum difficile sit, omittat ac praetereat, nihil autem, quod satis lucis per se habeat, alienis luminibus affusis offuscet et obscuret, nunquam ex oculis dimisi, eaque industria et cautione me illud assequutum esse spero, ut, si non raram doctrinam et exquisitas ubique obser-

vationes attulerim, at utiles tamen commentarios in poetarum principem condidisse videri debeam, in quibus ea proposita sint, quibus eius lectio adiuvari, commendari, et, si non omni molestia liberata, at cum voluptate tamen aliqua coniuncta, videri possit. Itaque nec doctrinam poetae*) illustrare neglexi, et, si qua ab eo erudite, hoc est, sive ex fabulis et historiis arcessita sive ex Graecorum poetarum imitatione posita essent, illa loca, si supersunt, excitavi, nec tamen, etsi hoc nunc factum esse interdum mallem, integra adscripsi, ne moles commentariorum modum excederet. Quo eodem metu nec exempla coacervare in dictione explicanda volui, sed, cum brevitatem unam omnium maximam virtutem talis operae esse putarem, quotiescunque licuit, aut verbo rem monui, aut ad viros doctos lectorem remisi, qui copiosiorem disputationem desideraret.

Nec tamen totam meam qualemcunque operam his finibus circumscribi passus sum. Cum Virgilius is sit, in quo legendo magna iuvenilium studiorum pars consumi soleat, eo quidem consilio, dummodo multi id sibi propositum haberent, ut ad adolescentum ingenia polienda, ad sensum et gustum pulcritudinis acuendum, ad iudicium de omnibus iis, quae ab arte et ingenio elaborata et expressa oculorum animique sensui subiici possunt, informandum valere illa lectio et vim habere debeat**), feci id, quod in alio poeta,

*) Profitetur eam poeta ipse in Epistola ad Augustum Caesarem; ait enim: *se impertiri* (h. e. adhibere) *alia quoque studia, quam numerorum et poetices, multoque potiora, ad id opus*, Aeneidem puta. Haec sunt ea, quae ad antiquitatem mythicam, inprimis Italiae, et ad Tragicorum lectionem spectant.

**) Quintil. I, 8, 4 *Cetera admonitione magna egent, inprimis, ut tenerae mentes, tracturaeque altius, quicquid rudibus et omnium ignaris inséderit, non modo quae diserta, sed vel magis quae honesta sunt,*

qui non ita omnium manibus teritur, aut non nisi a callentioribus et doctioribus legitur, non mihi faciendum esse putarem, ut non modo ad ea, quae difficilia ad intelligendum et obscura sunt, verum ad illa etiam legentium animos adverterem, quae pulcra in poeta et praeclara insignique aliqua venustate nobilitata sunt, ut iisdem, in aliis poetis, sive observandis ac deprehendendis sive diiudicandis, adsuescerent. Quam interpretum sive sollertiam sive industriam cum saepe in puerili lectione desiderarim, aliorum votis similibus satis facere hoc instituto volui, simulque exemplum proponere iis, qui alia bona disciplina usi non sunt, ut habeant, ad quod se componant, si in iuvenili coetu poetas praelegunt et interpretantur. Quamquam enim illa ratio difficultatis aliquantum, paullo plus etiam in se habet, quam promittere videtur; sine tali tamen interpretationis genere vix ullus verus fructus ad elegantiam et ingenii perpolitionem aut orationis exornationem ex poetae lectione capi potest.

Poeta ipse ex Burmanni recensione, quae Heinsianam sequitur, unice expressus est*); nec quicquam in contexto mutatum; non quod non loca in Virgilio adhuc aut mendo aut mendi suspicione laborare existimem, verum quoniam magna harum correctionum pars ad sensum parum spectat, nec ubique ad orationis elegantiam, sed plerumque in verbis et formulis versatur, in quibus librarii, grammatici, critici, et editores contendere inter se solent, ut quod alius eiecerat, alter revocet.

discant. Ideoque optime institutum est, ut ab Homero *atque* Virgilio *lectio inciperet; quamquam ad intelligendas eorum virtutes firmiore iudicio opus esset. Sed huic rei superest tempus: neque enim semel legentur; interim et sublimitate heroici carminis animus assurgat, et ex magnitudine rerum spiritum ducat, et optimis imbuatur.*

*) In prima scilicet editione.

Omnino autem in recensione scriptoris antiqui, in ipsis eius verbis innovatio omnis critica non modo periculi et dubitationis habet plurimum, verum etiam, dum subinde nova exemplarium discrepantia infertur, ea res plus molestiae et taedii quam fructus et utilitatis affert; ut adeo, ex quo lectio alicuius scriptoris semel fuit ad codicum fidem accurate satis constituta, ea, quae sive ingenii acumine sive codicum ope mutari possint, nisi ipsam scriptoris sententiam afficiant, notis et observationibus servari malim. Virgilius autem a trecentis inde annis tot doctissimorum virorum studia expertus est, ut, inprimis post Heinsii ac Burmanni operam, nemo facile tam vanus auctor reperiatur, qui e libris scriptis multa praeclara, quae nondum ex aliis libris notata sint, polliceri ausit. Aliter se rem habere novi in scriptoribus, quorum exemplaria pauca aut extant aut inspecta sunt. At eorum scriptorum, quorum codices et aetate et bonitate praestantes magno numero iam inspecti sunt, si alios codices vulgares comparaveris, omnis fructus plerumque ad sollennes aut novos errores librariorum, et varietates iam aliunde notas redit; ita male collocatur otium. Itaque, si quis lectionis varietatem ex optimis libris ad nostrum usque tempus undique congestam consideret, ad emendatiorem et ornatiorem Virgiliani carminis lectionem operam recentiorem multo minus fructuosam fuisse intelligat, quam superiorum temporum diligentiam; a novissimis autem Criticis vix quicquam varietatis e codicibus esse enotatum, quod non ex aliis libris iam notatum et plurium librorum consensu esset confirmatum; pleraque, quod ipsi tribus codicibus comparandis experti sumus, ad aberrationes librariorum redire; at in iis locis, quae vulnus habent, quod sententiam orationis obscuret, restituendis ac sanandis, ab his codicibus non magis quicquam utilitatis quam a ceteris arcessi posse.

Itaque ex innumeris iis codicibus, qui adhuc passim in bibliothecis latent, licet eos excuti non omnino inutile fore pronuntiem, ad summam tamen rei vix quicquam valde memorabile et insignis alicuius utilitatis expectandum esse arbitror. Plerisque, e Latinis certe, auctoribus, qui quidem accurata et sollerti lectione digni sint, emendandis et poliendis satis insudatum est, ut iam iis venia certe danda sit, qui emendatae huius lectionis fructum aliquem capere, nec omnem operam in rimanda lectionis varietate, aut ariolandi et coniectandi lubidine, ponere, aut auctores ad grammaticam modo et criticam subtilitatem recte intelligere, verum, cum ipsis rebus et sententiis, etiam eorum artem in inveniendis, eloquendis, et ornandis rerum argumentis, sententiarum ac verborum delectu, perspicere et eorum exemplis addiscere velint, quomodo ipsi sibi maiorem ingenii et orationis elegantiam comparent. Cum tamen Virgilium eum esse meminissem, in quo criticae alicuius facultatis copiam, qua nullus ingenuae doctrinae homo sine magno et suo et disciplinae, ad quam sese adiungit, detrimento carere possit, adolescentes optime possint sibi parare, nolui vel hanc utilitatem ab hac editione seiungere. Itaque non modo variantes lectiones ex Burmanniana editione, praeter paucas prorsus inutiles, omnes excerpsi, in meliorem ordinem digessi, iudicio etiam qualicunque meo adiecto; verum etiam varias lectiones ex Pierianis notationibus, quae Tomo istius Editionis quarto seorsum excusae sunt, subiunxi. Ex Martiniana porro Eclogarum et Georgicorum recensione septem codd. varietates suis locis inserui, et ex Edimburgensi emendationes Cuninghami, codicem Mediceum a Fogginio expressum, Vaticani codicis fragmenta a Bottario excusa, codicis Romani varias Lectiones ad calcem ab ipso adiectas sedulo comparavi et exscripsi; trium etiam codi-

cum, quos cum insigni aliquo bene de me et de Virgilio merendi studio Vir Illustr. Iul. Car. Schlaegerus et obtulerat et inspiciendos miserat, excerptas lectiones, de quibus paullo post dicam, subieci. Constitutum quidem ab initio habebam, dilectum aliquem variantium lectionum, quod iussus eram, facere. Enimvero, quo magis rationes, caussas, et usus earum in quocunque scriptore intellexeris, eo difficiliorem huius consilii effectum esse praevideas *). Deinde, si iuventutis utilitatem respiciendam esse duxeris, ut ii aliquem harum rerum usum consequantur, in tali editione, multo autem magis in tali poeta nihil abesse volebam, quo ad varietatem lectionis eiusque usum omnino cognoscendum adducerentur. Reiskii coniecturas nonnullas et observationes pro multiplici variaque doctrina, quae in eo Viro est, et generosiore in correctionibus spiritu, non contemnendas, in variis ad Georgica locis inserui; miserat enim ad me Vir et olim mei studiosus pro benevolentia sua et humanitate Georgicorum exemplar manu sua notatum ea lege, ut, quae inde tollere aut relinquere vellem, libertatem faceret.

Et hactenus quidem de conatibus meis in ipsum poetam. Restat, ut breviter indicem ea, quae huic praefationi subiecta sunt. Primum, cum variantes lectiones ex satis magno codicum scriptorum numero excitandae essent, quorum ut alii, qui eandem mecum telam non detexuere, notitiam, et quanta cuiusque auctoritas esset, in promtu haberent, postulari non poterat; subiungenda erat aliqua eorum notatio et descriptio, in qua, re ipsa invitante, non modo nonnulla diligentius excussi, quae ad horum codicum historiam spectarent, ve-

* Vid. modo Wetstenii proleg. ad N. T. p. 199—201. Pierson. praef. ad Moerin p. XX. Ven. Ernesti praef. Taciti a. 3.

rum etiam, cum valde turbatam et confusam hanc critices partem esse viderem, altius rem exorsus sum, ut omnino de codicibus quaererem, quorum quidem unquam ab editoribus Virgilii mentionem et notitiam factam videram. In quam commentationem cum semel incidissem, eo deductum me vidi, ut in eas editiones inquirerem, quae ex codicibus scriptis excusae aut emendatae esse traderentur. Processit ita non animadvertenti studium ad ipsam contextus poetae quam dixeris historiam, in qua cum omnia fere tenebris obducta et obscurata viderem, cumque, quae animi humani natura est, indigne ferrem, quoties de antiqua aliqua editione ageretur, haerendum et dubitandum esse, quorsum illa referenda, quae eius auctoritas habenda esset, opera tandem hac semel defungendum esse arbitratus sum, ut in editionum ordines et classes, stirpes ac familias, paullo accuratius inquirerem. Qua in re ut quadam tenus saltem procedere liceret, editionum ante omnia annales quidam erant conficiendi. Ea omnia subiunxi, non quod in iis eo, quo contendebam, pervenisse mihi videbar: non enim haec ab uno homine perfici possunt; et multa erunt, quae ad alterum ac sequentes forte Tomos accuratius et emendatius tradere licuerit; verum quoniam, si vel lineae earum rerum duci possent, utile et hoc ad critica haec et litteraria studia esse arbitrabar. Quem enim fructum satis magnum ex his litteris tulissem, nisi inde animum ita comparare et instituere didicissem, ut aliorum utilitatis potiorem rationem habendam esse putem, quam vani alicuius metus, ne existimationi meae ac laudi quicquam inde decedat, dum inchoatam et descriptam tantum operam publice propono, in qua unicuique facile sit et promtum, habere forte et memorare, quae ad eam perficiendam deesse possint. In promtu enim erit unicuique, cui editio mihi non visa ad manus

sit, aut erroris aut omissionis me arguere. Vitam etiam Virgilii meo studio confectam subiunxi, de qua quidem sub eius initium nonnulla monui; rem autem utilissimam atque etiam necessariam suscipere putavi, cum aliis de caussis, tum propterea, quod multa in Eclogis, multa in Georgicis, episodia etiam nonnulla in Aeneide, ex reipubl. Roman. statu et conditione eorumque annorum rebus gestis explicanda sunt. Itaque etiam in notis et in ipsis argumentis Eclogarum et Georgicorum, in quibus naturam et artem carminis potissimum tradere volebam, nonnulla commemoravi, quae ad tempora, in quibus ea carmina scripta sunt, cognoscenda spectarent. Nisi enim vita, conditio, fortuna auctoris, et publica rerum facies, quam ipse ante oculos habebat, cum scriberet, nota sit, multa in unoquoque scriptore obscura nec satis expedita manere necesse est. Quamobrem hoc interpretationis genus, quod ex interiore eiusmodi historiae notitia petitum est, inprimis probandum esse existimo*).

*) Subiiciam hic ex priore editione disticha, quibus eam *Fr. Wilh. Iahno*, amicissimo viro, inscripseram.

V I R G I L I U S

Si tibi, cui recte tradas me, quaeritur, ipsa
  Quemque Thalia probet, cuique placere velim:
Aude temnere opes; fuge lubrica limina regum.
  Quos colui, haud omnes Caesaris aula tulit.
Sat tolerata mihi fastidia lenta potentum!
  Saepe alter *Bavius* tu mihi, *Caesar*, eras!
Nunc mihi quaere *Bonum* et *Sapientem*; in pectore *Sancto*
  Cui *Rectam* mentem *Musa Deus*que dedit;
Qui servare fidem *nulla mercede*, probare
  Recta, *inter*que *minas* et *sine laude*, queat.

Hic mihi sit *Varius;* iuvet huic me iungere amicum,
Inque tui IAHNI delituisse sinu.
Addideris cari fidum HENNI pectus: amicis
Redditus ah! priscis sic mihi visus ero.

Plotius et Varius — Virgiliusque
— animae, quales neque candidiores
Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.

Horat. Serm. I, 5, 40.

EX

PRAEFATIONE

TOMI SECUNDI EIUSDEM EDITIONIS PRIMAE

EXCUSI ANNO LXXI

Inter Virgiliani carminis dotes praecipuas ***doctrinam poetae*** et ***sermonis poetici praestantiam*** me habere, ex iis, quae passim a me dicta sunt, intelligitur. Ut eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo iuvenilis aetas exquisitioris doctrinae initia imbibere solet, praeter cetera boni interpretis officia, propositum mihi in Commentariis meis fuisse, iam in praefatione ad priorem Tomum professus sum. Quam operam iis maxime praestare volui, qui non in eo acquiescendum sibi esse putant, ut universe sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poetam; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinae copia orationisque pulcritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi saepius, quod et aliis evenire solet, ut hunc vel illum locum sive audirem sive ipse bene sentirem esse sublimem, magnificum, divinum; dictionem praeclaram, poeticam; ut tamen nec

intelligerem, nec, si intelligerem, declarare possem, *qua* tandem *in re* pulcritudo illa, dignitas, et maiestas Virgiliani carminis spectanda esset. Habebam sensum aliquem praeclarae alicuius pulcritudinis, sed obscurum, iudiciumque mentis confusum et turbidum, quod nec mihi expedire possem, multo minus aliis, nisi ut exclamarem, pulcrum locum esse! Neque aliter rem se habere vidi in vernaculorum poetarum lectione; intellexi enim difficile multis esse, diserte satis exponere, quae tandem in iis, quae pulcre et praeclare conscripta mirarentur, pulcritudinis caussae essent; rerumne inventio, an tractatio, an enuntiatio, laudis summam contineret, et, quando oratio tam laudabilis esset, qua tandem re praeclara illa orationis virtus spectanda vel declaranda videretur. Potest enim aliquis verborum sensus tenere perbene; potest poetarum lectione esse tritissimus, in libris quoque, qui de sensu pulcritudinis agunt, versatissimus; fac critica quoque opera esse exercitatum; tamen is non parum forte haereat, si ab eo postuletur, ut rerum a poeta expositarum claras notiones expositionisque virtutes, tractationis artificium, orationis ornatum, aliis perspicue et plane declaret. Hoc illud est, quod plerumque in summis criticis animadvertas, ut in detegendo ulcere in verbis latente et in medela invenienda miram sagacitatem adhibeant, argumenti tamen tractationem locorumque difficiliorum sententias parum ipsi assequantur; quid? quod haud raro ne suarum quidem emendationum aut interpretationem commodam afferre, aut rationem idoneam reddere possunt.

Difficultatem hanc sensi obiectam maxime tum, cum ***poeticam orationem ad solutam revocare*** vellem. Mox tamen ***in hoc ipso rerum cardinem versari*** vidi, si quis poetici sermonis vim et naturam, copiam, ornatum percipere velit, ut tum demum

profecisse aliquid ad eam rem sibi videri debeat, ubi easdem res ac sententias communi sermone exponere et poetico habitu et ornatu nudatas animorum sensibus exhibere in promtu habuerit; ita enim in sensum oculosque incurrere, qua doctrina, ingenio, orationis vi, a poeta eaedem res exornatae et commendatae sint. Non nisi in praestantioribus vel difficilioribus locis, nec semper nec ubique, hoc esse faciendum, per se intelligitur.

Ut itaque ornatissimam poetae orationem declararem et explicarem; id vero breviter facere, consilium et ingenium meum suadebant; nulla mihi ratio visa est commodior, quam ut, versu indicato, *sententiam soluta oratione*, sed *verbis propriis*, subiicerem, iisque dilectu, positu, et iunctura ita temperatis, ut poetici ornatus semina et caussas continerent; unde adolescens, semel monitus, comparatis poetae verbis, facile assequi possit, qualis poetici phantasmatis ratio et natura per se sit, qualisque amplificatio et exornatio poetae arte accesserit, unde color poeticus, sententiae dignitas vel sublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus sit; quid in ipsis verbis, verborum dilectu, structura, collocatione, gravitate, pondere, ornatu, copia, exquisitiore aliqua flexione, figura, aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inverso vulgari ordine, poetae artem et iudicium commendare debeat.

Pleraque *verbo* tantum monui; sed ut verbum illud rei et consilio meoque sensui satis consentaneum reperirem et exputarem, etsi illud nunc, cum a me appositum est, satis obvium, et vulgare forte, videri potest, saepe tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas e copiosioribus notis conscribendas. Alia mihi

monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in hoc vel illo loco et verbo haesisse viderem; nam faciebat ea res probabile, fieri posse, ut etiam alius ad eundem scopulum offenderet, etsi meo sensu locus nihil difficultatis habere visus erat; sed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione subiecta; quae si cui otiosa vel levis visa fuerit, antequam de eius inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores evolvendos sibi esse putet.

Ceterum operae meae, etsi tumultuariae fere, cum, post priorem Tomum vulgatum, poetam, per plures annos sepositum, moxque repetitum, per mensium saepe plurium decursum itidem aliae curae et officiorum partes manibus excuterent, ratio fuit fere haec, ut *primum* particulam aliquam poetae ad meum sensum interpretarer, quaeque monitu necessaria viderentur, adscriberem, *tum* interpretes consulerem, primum veteres, tum recentiores. Quam vellem omnes, saltem plures, a me potuisse inspici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in sexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illustrari vel obscurari. Poterunt post me alii aliunde opes novas congerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etsi super Virgilio multa dicere facile est, at, pauca recte dicere, satis difficile. Ego quidem cum non possem evolvere omnes, sumsi in manus optimos, saltem doctissimos, quos in praefatione prioris Voluminis huius editionis commemoravi; et, nunc in Aeneide, e recentioribus Trappium et Wartonum. Pierii, Heinsii, et Burmanni copiae ad lectionis varietatem et veritatem spectant; ad interpretationem parum inde profe-

ceris. Servium accurate comparavi, tum Ruhnkenii, doctissimi et humanissimi viri, monitu excitatus Iulium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Servio, nonnulla servavit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis potest forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quae utilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiae Latinae. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Silii Italici, Valerii Flacci, Statii et Lucani, Ausoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium convertat! non ut ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poetae illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quoque elocutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere eum laborant, saepe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis, quae ex pristina lectione memoria retineret, aut quae passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Ut tandem *poetae artem ac doctrinam* declararem; cum ingenii et iudicii, quo ille celebratur, laus ea in re inprimis emineat; vanum enim est, quod multos iudicare audias, poetam omnia ingenio, nihil arti, debuisse; investiganda esse putavi, quae essent vel inventa a poeta vel aliunde, maxime e Graecis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque eius partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quae res cum non semper nota aliqua commode comprehendi posset, sed in disputationem paullo longiorem excurreret: praestare putavi, ut in *Excursus post singulos libros insertos* talia reiicerem.

Quae mihi proposita fuerint, ingenue exposui; nollem me tam longe abesse ab eo, quod sequutus sum. Satis tamen mihi est, poetici cultus ornatusque declarandi, omninoque poetae interpretandi, exemplum proposuisse; quod nec minus ad aliorum poetarum, etiam recentiorum, lectionem rite instituendam, utilitatem habere possit. Scr. in alma Georgia Augusta: d. XXII. Aprilis CIƆIƆCCLXXI.

EX

PRAEFATIONE

TOMI TERTII EIUSDEM PRIMAE EDITIONIS

EXCUSI ANNO LXXV

Absolvi tandem, deo favente, enarrationem Virgilii, rem non tam per se arduam, quam homini molestam ac difficilem, qui non nisi per intervalla, satis multo interdum interiecto tempore, ad eam redire, nec nisi operae subsecivae partem aliquam ei impendere poterat. Cum primum spartam hanc susciperem, nihil amplius a me postulabatur, quam ut excerptis variis lectionibus et adspersis seu aliorum seu meis hinc inde notulis instruerem Virgilium in puerorum usum; ut librarius haberet libellum, quem proximo mercatu rerum forensium distrahere posset venditione parata ac facili. Etsi bene noram, operam eam esse expeditam et parum difficilem, ut notam et observationem allinas, non, ubi is, qui legit, notam requirat, sed ubi, quod notes, ipse in promtu habeas; (eum autem morem commentandi ad veteres auctores multorum esse virorum doctorum intelligo) parum tamen placuit ea conditio et tum, cum ea ferretur, et multo magis post, cum manum operi admoverem; rem enim indignam me facere videbam viro bono, qui in eo operae genere, quo publicam utilitatem propositam habere et doctrinam adolescentum alere et

possem, et deberem, non id sequerer, quod consilio huic consentaneum factuque optimum iudicarem. Erant ante oculos tot exempla veterum scriptorum, in quibus, cum seu notas aliorum colligere vel excerpere, seu notulas suas adspergere propositum habuissent editores, etsi accessit forte bonae frugis aliquantum, effectum tamen est, ut ei, quod in nova editione, quae interpretationem aut commentationem in fronte promitteret, expectandum et optandum erat, satisfactum sit parum aut nihil, etsi cum emtorum impensa haud modica in librum eroganda. Omnino ea fuit frequentata ratio ab editoribus superiorum temporum tantum non omnibus; si Gesnerum forte, multo magis Ernestium excipias; ut aut criticam subtilitatem, in verbis scilicet, ne in sententiis quidem, solam dignam putarent viro docto, aut notis Variorum in unum cinnum, seu in saturam, coniectis, pannorumve more inter se consutis, ita interpretationi se consuluisse crederent; aut ut subinde, ubi occurreret oculis vox rara et exquisita, formulave loquendi doctior, in hanc involarent et exemplorum congerie, interdum sexcentis iam in locis cumulata, tanquam Caeneum in fabula, obruerent: interdum prorsus securi, quae tandem verbi vis in eo loco esset, ad quem haec omnia converrebant. Memini itaque me subinde in lectione veterum auctorum indignatione excandescere, cum in locis, in quibus haerebam, nihil auxilii, ne monito quidem, locum esse difficilem, impeditum aut corruptum, contra vero alia omnia, quae nemo desideraret, apposita viderem. Inprimis autem animum pupugerat ea cogitatio, quod Virgilium noram esse in paucis illis scriptoribus, quos in scholis praelegere et interpretari solent magistri, eumque fere proponi iis, qui profectus iam aliquos in literis fecerint, et mox in academias sint abituri. Videbar igitur operae pretium facturus esse, si et magistris et ado-

lescentulis, saltem generosioris indolis, tradere possem in manus poetam ita adornatum, ut in interpretandi rationem artemque luculentiorem, quam qua vulgo uti solent, inde discerent, et apparatum criticum haberent locupletiorem, unde varietatis ac corruptelae varium morem, medelae afferendae sagacitatem, ac criseos faciendae gustum aliquem, capere ac parare sibi possent. Etsi enim editiones haberemus Virgilii multas et praeclaras, nullam tamen videbam esse, quae tali consilio satis responderet. Nam Burmanni editio criticas rationes potissimum sequitur; nec ubique; ad interpretationem autem parum praesidii habet. Cerda vero, totus interpretationi addictus, doctissimus homo, partim, pro saeculi sui more, copiam effundit inutilem, partim iudicio utitur parum subtili et explorato. In Ruaeo ac Catroeo, non indoctis interpretibus, altero etiam ingenioso homine, etsi paullo iactantiore, quam ut aequo animo ferri possit, doctrinae subtilitatem facile desideres; ut contra in Trappio, qui multa utilia et ab aliis haud animadversa affert, et iudicii acumen et vero etiam ingenium poetica elegantia politum. Coniunctas autem et doctae interpretationis et criseos accuratae ac diligentis partes, ut esset exemplum in Marone propositum, quo uterentur, qui has literas paullo eruditius tractare vellent, nusquam videbam.

Quae cum animo volverem, statim ab initio fundum ieci interpretationis meae multo ampliorem, quam pro eo in quod conventum erat. Idque potius respexi, quid me deceret, quam quid a me postularetur. Nec me poenituit operae. Expertus enim sum favorem eximium ac studium virorum doctorum singulare, etiam in condonandis erroribus, quos, inprimis in priore Volumine, cum festinatio tum imbecillitas humana effudit plures: quorum indiculum subiicerem, nisi spes

esset, fore ut paullo post hoc ipsum volumen recudatur.

Quae in interpretatione mea potissimum spectarim, satis, puto, expositum a me est in praefationibus superiorum voluminum. Neque ideo repetere necesse est, me et doctrinam Virgilii et orationis poeticae indolem ac caussas inprimis enucleare voluisse. Quod si reprehensum in opera mea fuit, me in nonnullis locis tenuia esse sequutum, potest hoc forte aliquoties factum esse parum opportune; non tamen oblivisci debebant viri docti id, quod iam olim diserte monui, me fecisse id sedulo in iis locis, ubi superiores interpretes aut haesisse aut lapsos esse videbam; tum formula loquendi per se forte erat satis nota, cum cumulassent alii exempla, sed caussa et ratio, ut in plerisque fieri solet, minus erat seu observata, seu perspecta: hanc digito monstrare volui; tandem et multa in hoc genere esse solent satis obvia, si semel ab aliquo observata et explicata fuerint; non raro tamen evenit, ut illa ipsa facillima ratio, antequam monstrata esset, plerorumque oculos fugeret.

A cumulandis exemplis sedulo abstinui, cum omnino essem proclivior ad observandas caussas formarum loquendi et elegantiarum; possunt enim exempla alicuius formae apponi vicena, et tamen obscura manere formae vis ac ratio: id quod saepe in virorum doctissimorum, etiam Nic. Heinsii et Burmanni, disputationibus longissimis factum animadvertas; dum, quid ex his colligi possit ac debeat, aut ipsi parum perspexere, aut, si perspiciebant, monere neglexere. In elegantia autem et ornatu orationis, inprimisque poetico, multum refert, an teneas caussam ac modum figuratae dictionis, inversae structurae, mutatae vulgaris consuetudinis in exquisitiorem ac doctiorem, quae poetam deceat; nec nisi haec perspexerit aliquis ac-

curateque tenuerit, in patrium sermonem aut transferre ista aut imitari et aemulari recte potest. Tum brevitatem propositam habui, quantum licuit. *Nil moliri inepte*, non minus debet infixum esse interpretis animo, quam poetae. Inprimis autem illud aureum Plinii dictum memoria excidere non passus sum, quod in bonum interpretem non minus, quam in virum verecundum cadit: *ut nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam referrem;* hoc est, ut *non mihi* notas appingerem, *sed legenti.* Etsi fatendum est, vix ullum aliud studium tam parum ad certum consilium ac finem attemperari a plerisque, et operam edendorum illustrandorumque scriptorum plerumque adeo incertam et male circumscriptam vagari, ut quid sibi sequendum, quid omittendum esset, omnibus aliis magis constitisse videas quam editoribus. Digna res est, quae alio loco accuratius, forte etiam opportunius, a me exponatur; nunc ad alia procedendum est.

Monui forte interdum nonnulla, quae ante me ab aliis, etiam per hos annos, quos in Virgilio interpretando per intervalla consumsi, iam occupata fuere; omisi forte alia, quae ab aliis egregie illustrata sunt. Nec dubito, multa ornamenta meae operae inde accedere potuisse, si varios virorum doctorum critici argumenti libellos evolvere ac comparare potuissem. Sed animum, variis curis iam sic satis districtum, novo et molesto studio onerare ac deprimere parum consultum erat; tum vero iam ante professus sum, idque etiamnum profiteor, habere me hoc in votis, ut ad editionem hanc novis curis emendandam ac locupletandam conferant suas opes et copias viri docti et publice proponant, qui in poeta interpretando ea utentur. Ita demum expectari potest, ut summus poeta dignam se nanciscatur interpretationem. Sunt enim in hoc genere innumera, in quae incidas potius, quam ut ea meditando extundas, nec unius facile

hominis sagacitas aut studium consequatur omnia. Fuere quoque viri docti, qui votis his meis responderent. Proposuere enim supplementa in Georgica *Geislerus*, *Bergstraesser*, *Nezker*, viri doctissimi, inter quae non pauca sunt, quae ipse in nova prioris Voluminis recensione amplectenda putabo. Accepi communicata alia per litteras a Ven. *Ernestio*, et a *Ruhnkenio*, viro in arte critica utriusque sermonis summo, quae in nova editione suis locis inserenda erunt.

In varietate enotanda ab initio onus mihi imposueram, ipso operae processu adeo molestum, ut interdum vix tolerari posse videretur. Sed receperam semel, omnem me varietatem non modo ab Heinsio et Burmanno enotatam, verum et Pierianam, et sic porro, esse adiecturum; cum equidem fidem putem esse praestandam etiam in eo, quod male receperis, nolui ab eo, quod semel susceptum erat, recedere. Tum virorum doctorum iudicia super varietate lectionis et codicum comparatione plerumque ea sunt, ut nihil omittendum esse putent, quod in aliquo libro scripto, vel ex scriptis edito, aliter, quam vulgo legitur, exaratum sit. Si tamen in Virgilio hoc forte concedi potest, tanquam in poeta principe, in quo nihil nimis leve esse possit, et in quo critices rudimenta facienda sint adolescenti: nolim tamen cuiquam eandem rationem probari in aliis minoris dignitatis scriptoribus. Si enim in Virgilio, ut diximus, esse potest utilitas aliqua variae lectionis diligentius etiam in obscuris et tenuibus aut in sollennibus erroribus adscriptae: ut specimina habeant adolescentes festinationis et stuporis librariorum: quae tandem in aliis, et ubique, esse potest utilitas enotatae varietatis, quae, si vere dicas, varietas nulla est, sed mera librariorum aberratio, millenis exemplis dudum nota, modo ab incuria, modo ab ignorantia, modo a saeculi inscitia profecta?

in qua nihil novi occurrat; nihil quod non sexcenties observatum sit; nihil quod aliquem fructum habeat, aut habere possit. Inprimis autem in iis auctoribus, qui iam critica arte et ad meliorum librorum exemplaria emendati sunt, quam utilitatem studii expectare potest is, qui iterum vulgarem aliquem et diobolarem codicem aut editionem a somnolentis operis depravatam sedulo excutiat, sphalmata et errores enotet, et sic novam se editionem adornasse putet? Nonne turpe est, brevem huius vitae fructum in haec impendere? in tam late succrescente rerum discendarum segete operam in nugis his consumere? Verum est ea multorum opinio, nullo animi iudicio explorata, ut putent satis esse, si modo codicem vel editionem veterem conferendam habeant; id autem, quod primo loco considerare debebant, sitne is liber novae, aut emendatioris, lectionis fons vel adiumentum, vix in animum admittant. Atqui, ut hoc exemplo utar, Virgilii trecentos codices et editiones veteres hoc respectu vix dignas habebit, quas inspiciat, is, qui non ad vulgarem opinionem iudicium sibi mentis constituendum putet. Utilior haud dubie opera a viris doctis ponetur in hoc, ut plurium editionum bona, cum dilectu tamen prudenti et diligenti, in unam conferant, eaque bona novis opibus, quas nostri in his litteris profectus, nostrae aetatis rationes postulare forte videntur, locupletent, quibus iterum alii singulas, quas conferre se posse putent, accessiones adiiciant: ut, in molesta hac diversarum editionum, quae singulae aliquantum bonae frugis habent, copia perveniatur aliquando eo, ut iis, quae ante hos ducentos vel centenos annos usum forte habere poterant aliquem, nunc autem aut omnino habent nullum, aut saltem exiguum, spretis ac reiectis, utilissima quaeque et optima in uno libro comprehensa habeamus. Nisi enim litterarum antiquarum studio hac aut simili alia ratione

succurratur, qua resecentur inutilia et a nostri saeculi cultu ac genio aliena, adiiciantur autem ea, quae huic litterarum luci, huic poetices et artium expolitioni, acumini philosophiae melioris et historiae subtilius tractatae, varietati et copiae doctrinae consentanea sint; nisi minuantur porro sumtus in tot editiones, quas nisi omnes ad manum habueris, sapere non licet, inque tantum librorum auxiliarium apparatum faciendi; revocentur vero virorum doctorum studia ad certum ac definitum finem et usum, constituanturque omnia sic, ut et iis capiendis par sit animus et vero etiam ceteris disciplinis percipiendis satis recte vacare possit: haec, inquam, nisi mature provideantur, vereor ne studium hoc graecarum et latinarum litterarum indies in maiorem contemtum adducatur a viris prudentibus, seu qui sibi prudentes videntur, qui omnia ad vitae usum referre volunt, nec litteris, nisi ex utilitatis messe, quae cum ipsa satione statim coniuncta sit, pretium statuunt. Ne illud nunc moneam, hoc nostro vulgari has litteras tractandi more videndum esse, ne in eam molem eae excrescant, cui versandae ac volvendae humanae vires vix sint pares. Quo ipso effici necesse est, ut in extremis tantum oris, aut in superficie haereant plerique, aut ad merum lusum totius studii severitatem revocent. Quae omnia quis non intelligat eo rem esse adductura, ut hoc litterarum humanarum studium a paucis idoneis viris excultum, intra breve tempus adeo neglectum ac derelictum iaceat, ut deficiant non modo, qui Gronoviis vel Heinsiis similes sint, verum etiam ii ipsi, qui litteris his puerili disciplina tradendis satis idonei habeantur. Scriptum in Georgia Augusta XXX. Mart. CIϽIϽCCLXXV.

PRAEFATIO
SECUNDAE EDITIONIS
CIƆIƆCCLXXXVIII *)

Subiiciendum nunc est paucis, quid in nova hac editione assequi voluerim. Primo quidem illud, quod in priore propositum erat, infixum habui animo, ut iis, qui exemplo bonae interpretationis domi destituerentur, traderem in manus poetam principem ea animadversione instructum, qua, si

*) Praemissa erat dedicatio:

Ernesto Augusto
Augusto Friderico
Adolpho Friderico
M. Britan. Regis Aug.
Soboli Faustiss.
Iuvent. Princip.

Inceditque animum famae venientis amore.
Aen. VI, 890.

Caesaris alta domus quem, Caesar et ipse, probavit:
 Quem vatem coluit maxima Roma suum:
Cuius divinum carmen, ceu fonte perenni,
 Sensibus ingenuis pectora vestra rigat:
Guelfica progenies faustis penetralibus orta,
 Hic audet vestras vester adire fores;
Proque uno Ascanio ternos miratus Iulos,
 Quos aluit magnis insula freta viris,
Ingemit et, *Vestrae cur non in tempora famae*
 Ut servarer, ait, *Fata dedere mihi!*

studium adhiberent, ipsi, vel sine magistro, ingenium fingere, interpretandi artem addiscere, et multarum notionum, sine quibus nec alii scriptores recte legi possunt, copiam sibi parare possent. Cum porro multo rerum usu didicissem, nihil difficilius esse in scriptoribus classicis, inprimis poetis, interpretandis, quam *cum sensu grammatico coniunctum retinere sensum poeticum;* et, dum sermonis proprietatem, orationis retexendae et ad logicum ordinem revocandae artem, multoque magis, dum criticam subtilitatem sequeris, videre, quid ex poeticae orationis genio poeta dixerit, quidque phantasmatis poetici ratio obiicere eius animo debuerit: nunc, minus quam antea, criticis seu grammaticis subtilitatibus implicitus, animum liberiore cursu *ad ipsum poetam* intendi, ut totius carminis descriptionem, partium consensum, inventorum fontem, et inventis utendi artem, phantasmatum poeticorum et rationem et auctoritatem excuterem. Itaque nulla facile pagina mansit intacta, quin manus emendatrix accederet, alia recidendo alia supplendo seu substituendo. Cum summam brevitatem in interpretatione sequendam esse viderem: claritatem tamen et perspicuitatem cum ea coniunctam esse volui. Quod si ad Cerdam, Heinsium, Burmannum et alios remitto, hoc non pro inutili citato habendum, verum quaerendam ibi esse exemplorum copiam seu ulteriorem declarationem eius, quod verbo tantum notavi; nec ablegavi ad alios, quin ipse rem et summam observationis apponerem: nihil enim esse potest molestius, quam, ubi in notis virorum doctorum ad aliquam difficultatem offendas, si nihil aliud videas adscriptum, quam videndum esse hunc vel illum virum doctum. Atqui, si alios consulere voluissem, non inspexissem te, o bone! Igitur ipsa res saltem est apponenda; uberior declaratio quaerenda apud eum, qui in ea illustranda singularem operam posuit.

Illa vero iniqua lex est, ubi editor magnum aliarum editionum numerum in struem ingentem circa se coacervatum habet, et tamquam in organo pneumatico modo hanc modo illam tibiam inflat, si idem nunc a te, qui legendi caussa librum in manus sumis, postulatur, ut, quoties difficultate aliqua obseptum te videas, totum illud organum manu tractes, et omnem apparatum et ipse circa te instruas. An plantarum aliarumque rerum nomina Linnaeana apponerem, diu dubitavi; verum, virorum doctorum iudiciis exploratis, vidi in plerisque opiniones esse varias et inter se dissonas; cum itaque rem a meis studiis alienam non ita tractare possem, ut meo quicquam iudicio definirem, allatis autem variis aliorum iudiciis nihil proficerem, nec longis disputationibus in poetae interpretatione locus esset, nolui consilium illud tenere, sed auctores, qui antiqua nomina illustrarunt, inque his inprimis Martinum sequi satis habui.

Cum de interpretatione maxime essem sollicitus, et ea quidem eiusmodi, ut non verba modo, sed iudicium poetae, inventum et artem, declararem, primo iterum inspexi veteres interpretes, ex iisque, quae frugi essent, adscivi; Macrobio et Iulio Sabino in partes assumto; iterum in Bucolicis Theocritum, in Georgicis Scriptores Rei Rusticae et Geoponicorum scriptores, in Aeneide Homerum mente ac memoria recolui; tum vero non parum interpretationem poetae meliorem adiuvisse videor argumentis diligentioribus praemissis, inprimis Bucolicis et Georgicis, quibus quidem nulla adhuc adieceram argumenta. Omnino Bucolicorum et Georgicorum expolitio in hac recensione elaboratior est quam in prima. Excursus alios refinxi et retractavi, alios adieci novos: Bucolicis quidem accessere quatuor: I *Ecloga IV graece versa*, II *de Varo*, III *de C. Cornelio Gallo et Euphorionis Chiliasi*,

IV *de Scylla.* Georgicis: lib. IV Exc. I *de Pleiade Piscem fugiente*, II *de Nympharum domo et Penei regia.* Aeneidi autem: lib. I Exc. I* *de ministerio deorum, inprimis Iunonis, in Aeneide;* VII* *de Antenore;* lib. II Exc. IV* *de Palamede;* lib. IX Exc. I *Narrata de Aenea et Anchise ante b. Troiani tempora;* lib. XII Exc. V *Censura eorum, quae in Aeneidis oeconomia reprehendi possunt.*

Sunt alia, quae ad externum operis habitum spectant, in quibus diligentia adhibita est quanta adhiberi potuit; inprimis ut emendatissime expressa essent ab operis omnia. Cum in contextu poetae inductam ab Heinsio scribendi rationem nollem deserere, qua de re postea dicetur, retinui in notis alteram sollennem, quae et ipsa interdum pro illustratione esse potest*).

Induxerat in animum librarius, honestus vir, ornamenta addere huic editioni figuris aere expressis. Non soleo equidem huic librorum pretia excandefaciendi consilio multum tribuere; omnino enim a luxu hoc typographico, in quo nostra aetas sibi placet, parum utilitatis ad ipsas litteras et litteratores proficisci video; quandoquidem non nisi

*) At sunt alia levioris momenti, in quibus nolui nimis severus esse, quia tanti rem non esse putabam; v. c. quod syllabarum divisio et nexus ab operis librariis eo modo factus est, quem pro vero ac iusto habere non possum: cum v. c. scribitur in extrema linea *auc* - in altera *tumnus*; *ag - men*, et sic porro. Aut si interpunctio ad calcem parentheseos ponitur, et sic alia. Nominibus virorum doctorum, quos commemoravi, inprimis vita defunctorum, nolui ubique adiicere honoris caussa: *Vir Cl.* aut quo nunc se mutuo honore compellant *Vir Ill.* Totum hunc morem facetum, seu verius ineptum, quo *caedimus et totidem plagis consumimus hostem*, utinam sublatum esse vellet aetas nostra. Non ex loco et ordine ac dignitate, verum ex ingenio, doctrina et meritis, viri litterati sunt censendi; et nomine cuiuspiam audito assurgendum est, non titulo et honore pronuntiato.

opulentis hominibus talia parare licet; emunt autem illi studio vano, ut in pulpitis et cancellis pretiosas has opes, ne inspectas quidem, occludant; nolui tamen deesse librarii votis, utque aliqua saltem lectori cum voluptate pararetur utilitas, diligenter conquisivi et delegi monumenta antiqua, quae cum versu aliquo Virgiliano forte convenirent; saltem ut lusui ingenioso locus esset. Subieci Volumini ultimo fontes horum ornamentorum, unde petita sint. Id quidem cavere volui, ne in eadem argumenta artificis opera incideret, quae iam in editionibus per Knapton et Sandby, Edge Pine et Henr. Iustice curatis prostant; pleraque parum aut nihil ad Virgilium facientia; nisi quod oculos forte legentis teneant. Iucundius auditu fuit, quod librarius recepit, chartae et litterarum nitore se virorum elegantiorum, inprimis exterorum, votis esse satis facturum; nam nostrates, qui litteras amant, de internis librorum dotibus magis solliciti esse solent*).

Cum in priore editione lectionem Heinsianam a Burmanno constitutam reddere decrevissem, nihil mutare volueram, nisi in manifestis erroribus; in posterioribus tamen Aeneidis libris intelligebam ab eo consilio mihi esse discedendum, cum in iis Burmannianam editionem viderem haud satis emendate expressam esse; maxime in scriptura seu orthographia, forte quod operis aliud exemplar excudendum traditum fuerat. Redii itaque ad recensionem Heinsianam. Omnino tamen, quicquid seu in lectione, seu in interpunctione mutavi, in Var. Lect. notare haud neglexi. Verum, cum semel in hoc incidi, omnino quaedam ea de re ut interponam, consultum esse videtur.

*) Curatum tamen est, ut huius quoque editionis exemplaria excuderentur sine istis externis ornamentis, eaque parabilia; a. LXXXVII.

Quam incerta et lubrica res et sit et esse debeat scripturae ratio et mos in omni lingua, neminem fugit, qui animum ad haec adverterit; inprimis tamen Romanus sermo hac parte multo magis laborat, quam Graeca lingua, quoniam ad grammaticam subtilitatem serius fuit revocatus et quia seriore aevo, e quo pleraque monumenta ad nos venere, temporum hominumque barbarie ille fuit corruptus. Nullus itaque rectae ac verae rationis fundus est satis fidus, sive etymum sequaris, quod nullus populus in omnibus retinet; sive auctoritatem; nam antiquiorem in numis et marmoribus videmus fluctuare, seriorem autem ita contaminatam esse, ut vix habeas quod sequare. Persuasum tamen sibi habuere passim viri docti, priscam scribendi rationem revocari posse aut a se revocatam esse. Etiam Nic. Heinsius suam Virgilio orthographiam restitutam putabat expressa scriptura codicis Medicei. Verum antequam id affirmares, docendum erat, hanc scripturam esse veram illam antiquam Virgilianam. Nisi id feceris, hoc unum concessero, esse hanc scripturam eius aevi, quo codex est exaratus; atqui fuit illud ab Augusteo saeculo valde remotum et multis sermonis vitiis contaminatum. Dicat aliquis, antiquiorem saltem scribendi rationem in illo codice servatam esse. Atqui ne hoc quidem satis tuto affirmes; nam Fragmentum Vaticanum, quod hoc Mediceo antiquius habetur, vulgarem nostram rationem exhibet, *attrahere*, *illustris*, *collapsus.* Romanus autem, qui et ipse Mediceo antiquior est, modo hoc modo illud sequitur. Quid? quod ne ipse quidem Mediceus certam et constantem rationem servat, sed in eadem interdum voce modo ad hoc modo ad illud aberrat? Plus efficias, si rationem certam adhibeas et hunc in modum argumenteris: antiquiorem rationem haud dubie fuisse duriorem ad aurem et severiorem; succedente tempore molliorem et lenio-

rem; quemadmodum antiquissima aetate rudis fuerat, horrida et aspera; Maronem media illa ratione esse usum, etsi nonnulla ex asperitate prisca aspersa habuerit, ut *olli* pro illi; si modo Macrobius et Gellius non sibi imponi passi sunt, cum antiquos codices pro Virgilii manu sibi obtrudi non animadverterent. Verum tamen sequamur hoc et relinquamus Maroni scripturam illam, quam antiquiorem esse putamus: an vero putabimus nos illam habere satis certam? et Mediceum codicem esse fundum, cui, ut ad eius morem omnia refingas, satis inniti possis? Hoc vero nihil videas magis lubricum, omninoque tota ratione nihil inconstantius, si quidem ad certa principia rem revocaveris. Praecipit illa ratio, ne praeposita in verbis compositis colliquescant cum verbo, utque adeo scribatur *inludere*, non illudere; *conludere*, non colludere; *adcipere*, non accipere. Cur tamen non eodem more *inperat* scribitur? et, si *inperat*, cur non et *inperium?* cur non: *obpetere*, *obponere*, *obpremere?* dum interea *obfero*, *obfulsit*, scribitur; cur non *subcedere? subcurrere?* Quod si in his auri obtemperatum esse patet, quo fideiussore contendes, hoc idem non eodem aevo factum esse in ceteris? *Volgus*, *voltus*, *Volcanus*, *volnus*, *volsus*, pro antiquiore scriptura haberi solet; quid si illa pronuntiationi, mediae inter fuscam et liquidiorem sequente littera liquida *l*, debetur, quam ex vulgari usu nonnulli in scripturam male traduxerunt; ut alii in *linquont*, *volvontur*. Sic fragm. Vat. *pollulat.* Simili modo sequente littera *m* et *r* sonus τοῦ *u* abierat in *o*, in *divom*, *Argivom;* aut, quod aliunde doceri potest, *o* in tali positu tam fusco sono pronuntiatum fuit, ut pro *u* haberi posset et scribi. Fac hoc tantum in secundo casu locum habere, adeoque non pariter *aevom*, *laevom* scriptum esse: etsi *quom* pronuntiarunt; at cur non aeque *equom* pro equorum Aen. VII, 691? *vorto*, *vortex*, eodem modo pronuntia-

tum. At Medic. *vertex, vertitur*. Si *maxumus, optumus*: debebat etiam esse *plurumus*; si *inmanis*, *conpages*, *inmunis*: cur non et *conmunis? conmodus?* si *subplet*: cur non *subplex?* Sunt alia, in quibus manifestum mihi fit, deteriorem rationem pro antiquiore vulgo haberi. Veteres Romani *τὸ υ* extulerunt per *u* breve, pronuntiatum ut Gallorum *u*, grammatici intulere *y*, indocti, aut forte qui docti sibi esse videbantur, ut in nostro sermone vernaculo, scripsere *i*. *inclutus* vera scribendi ratio est, non inclytus et inclitus. *lacrumae*, non lacrymae et lacrimae. Porro non modo deterioris aevi, verum iam Catulliani, ut e Quintil. I, 5, 20 constat, pronuntiatio *c* in *ch* mutavit in plerisque: scribi adeo coepit *lachryma*, *anchora*, *pulcher*, *pulchrior*, *sepulchrum*. Recte adspiratio in his est expulsa; eodem tamen iure scribi debuerat *pulcer*, et, si veram antiquam rationem servare volebas, *polker*, ut *Karthago*. Veteres Romani *tia* nunquam pronuntiarunt ut *cia*: quo iure *nuncius*, *precium*, et similia scribimus? scilicet ex seriore pronuntiatione. Iterum certam rationem nemo sequitur in litteris geminandis: *litus*, *litera*, scribimus forte; at cur non et *belua? cela? ile?* Veteres omnino Graeci et Romani una littera scribebant, pronuntiatione eam geminabant: quod si semel antiquam rationem sequeris, ea sequenda erit in omnibus, adeoque, si *baca*, etiam *vaca*, *bucina*. Si poetae litteras geminant, ut syllaba producatur, scriptum videas promiscue *quatuor*, *relligio*, et *Iuppiter*, hoc alterum etiam perperam, nam primam in *Iupiter* nusquam correptam vidi, et est contracta vox ex Iovispater. *rettulit* indocte scribi, docuit Io. Schrader. Quantopere fluctuat scriptura in sequentibus: *sequor*, *secutus*: cur non aeque *sequutus? quum* pro cum, et *cuius* ex quis; qua tandem ratione *obtunsus* scribendum dixeris, si *confusus* scribitur? aut *praegnas*, si *coniunx?* Grammaticorum et sequiorum aetatum ludi-

bria in his esse video, rationem desidero. Praeclara illa est a Bentleio primum prodita observatio, veteres nunquam non protulisse ImperI, negotI, consilI: adeoque sic LavinI et alia. Quid tamen si ex Ennio laudare possum: *Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit?* Accedit quod ipse poeta ad aurium iudicium ponere potuit aliis locis id, quod in aliis spreverat aut reiecerat; cuius generis nonnulla credita sunt ab antiquis Maronis iudicio deberi. Apud Gellium XIII, 20 a Probo grammatico in libro manu ipsius poetae correcto fuisse traditur Ge. I, 25 *urbisne invisere Caesar*, non, urbes: contra Aen. III, 106 *Centum urbes habitant.* Aen. II, 460 *Turrim in praecipiti stantem.* II, 224 *incertam excussit cervice securim.* X, 349. 350 *Tres quoque Threicios — Et tris quos Idas.* Adeo nihil satis certi et tuti est in omni hac subtilitate grammatica; quam equidem, si primus auctor constituendae lectionis Virgilianae fuissem, iure ac merito ad communem usum constitutam reliquissem; qua enim in re nihil satis ad liquidum perduci potest, inprimis si magni per se momenti non est, quorsum multa moliaris, quae consilio ex parte tantum respondent? Locum enim hic habet illud Terentianum: *Here, quae res in se neque consilium neque modum Habet ullum, eam consilio regere non potes.*

In prima editione, cum, quod supra dixi, expressam esse vellem lectionem Burmannianam, multa mox turbata esse vidi propterea, quod operae non ea, sed alia editione ad Burmannianam emendata, usi erant; innumerae itaque aberrationes emendandae fuere in altera editione minore; tum vero nec ipsa Burmanniana recensio in operis tenore satis sibi constat. Nunc vidi ad certas regulas rem esse constituendam; amplexus itaque id sum, quod probabilius esse videbatur: Retinui *ad, in, con*, adeoque scripsi *adrigo*, *inrisae*, *inpune*, *conplexus;* dedi vero operam quantum potui, ut le-

ctio haec ubique sibi constaret; operam molestiae ac taedii tam plenam, ut in pistrinum abdi malim; etsi vel sic fieri potuit, ut interdum operae aberrarent; ut *colligit* alicubi relictum esse memini. Quandoquidem auri aliquid in his tribuendum esse videbatur, eligendumque adeo, gravius ac sonantius quod esset: retinui *maxumus*, *optumus*, *quum*, *coniunx*, *inmunis*, *communis*, *obfero*, *obfulsi*, *opponere*, *opprimere*, *submonere*, *supplere*, quia *supplex* tenendum erat. Reliqui auctoribus *οἰμώζειν*, *lacrimari*, *proelia*, *coelum*, *maestus*, *maereo*, *levis* pro laevis, *caecus*. Ad meliorem morem revocavi *saeptum*, *saepsit*, *saeculum*, *frenum*, *femina* et *fetus* a *feo*, *letum*, *obscenus*, *cestus*, et formas nonnullas antiquiores, ut *tris*. Scripturam quarti casus, *is* et *eis* et *es* vidi esse tam incertam, ut nollem quicquam in ea movere. Verum pudet in his operam consumere; quae apposui, ea de caussa monenda fuere, ut ex caussis et rationibus haec diiudicare discant studiosi, intelligantque, non omnino ea esse contemnenda nec tamen magnopere commendanda.

Multo gravioris momenti res mihi visa est interpunctio: qua emendata vidi sexcenta loca melius constitui posse, nec quicquam magis ab omni ratione et consilio alienum esse, quam interpungendi rationem in exemplaribus scriptis et in plerisque editis. Librorum itaque auctoritas in interpunctione omnino esse potest nulla. Nec maiorem tamen curam aut certam rationem, ad quam interpungerent, tenuere editores. Atqui ad sententiam constituendam et expediendam in plurimis locis omne auxilium est ex interpunctione; ut altera ex parte sensum nihil magis turbat quam prava interpunctio: quandoquidem huius ratio et principium quaerendum est in hoc, ut exacte respondeat illa enuntiationis partibus cum maioribus tum minoribus; quo eodem modo etiam pronuntiatio regatur; ut adeo unum idemque sit recte cogitare, recitare et scri-

bere; distinctio enim iusta interponi non potest, nisi enuntiatione in partes suas rite resoluta; si non calamo, saltem mente et animo. Ad interpunctionem itaque primum in altera minore editione maiorem curam adhibueram, tum multo magis in hac tertia adhibere studui.

In lectione mutanda nunc paullo plus mihi indulsi, quam in edd. prioribus; frenum tamen et hic inieci impetui rationibus certis apud animum propositis. Possunt innumera cum specie aliqua mutari, pauca cum ratione, quae vincat, ita scriptum fuisse: nec tamen, si acre iudicium adhibeas, alia in contextum recipienda esse iudicabis. Plurima in hac critices parte sunt, quae ad ingenii lusum revocare soleo; in plerisque ne quidem ingeniosum satis. Nam, cum sint innumera, inprimis in poetis, in quibus perpetua esse soleat scripturae varietas, ut sensui tamen parum inde seu decedat seu accedat, quae tandem laus illa esse potest, ut ubique nullo ad scriptorem fructu pro altero alterum inculces? Porro in poetis sunt certa phantasmata, verba sollennia, epitheta communia, quae, si semel memoria complexus sis, promtum est ubique afferre, et inde seu emendationis seu coniecturae, interdum valde ingeniosae, materiem quaerere. Aliae coniecturae proficisci solent ex sermone poetico, quem quis ad normam aliorum restituere studet, aut auctori suum morem vindicare. Pleraque ex his in marginem aut in lectionem variantem ac criticam reiicere satius est: in contextum nihil admittendum, nisi quod tam liquido constet, ut nulla dubitatio, nedum cavillatio, illud infringere possit.

In alio critices genere severior fui, in eo inquam, quod ad ulcera detegenda, ad versus adulterinos et supposititios, spectat: quandoquidem nimis alieni ab ea suspicione fuere editores. Erexit animum Brunckii auctoritas, qui suspiciones huius

generis a me communicatas pro iudicii acumine admodum probavit, et in editione sua versus eiecit. Nolui tamen auctoritatem sequi in hoc quoque, ut, quae suspecta essent, rescinderem et ex contextu excernerem; nam primum id mihi videbatur imperiosius factum quam meum quidem ingenium ferret: tum versum quaerentibus et librum evolventibus valde molestum est, si versuum numerum turbatum esse videant.

Lectionis varietatem, partim ex Burmanniana haustam, partim ex Pierianis, Martinianis, aliisque codicibus et edd. dimidio auctiorem, non modo intactam reliqui, verum etiam emendatiorem reddidi et novis accessionibus, de quibus post dicam, locupletavi: cum semel id agere instituissem, ut, quotquot quidem lectiones variantes alicubi repertae essent, in hoc saltem poeta in unam editionem essent congestae: ut hoc exemplo proposito adolescentes studiosi omnino variantis in codd. et edd. lectionis morem et usum addiscerent, sollennesque lapsus et allucinationes librariorum sibi familiares redderent. Curavi tamen simul hoc, ut hoc ipso exemplo proposito omnino de toto hoc genere recte statuere assuescerent. Bene enim ex prima aetate recordor, quam parum explicitas et iustas notiones de lectione variante imbiberim: cum non modo eruditionis liberalis summam in critica, verum etiam critices summam in lectionis variantis diligentiore studio et in elicienda aliqua felici emendatione vel coniectura, contineri audirem. Atqui maior huius curae pars ad solum editorem spectat, ad lectionem et interpretationem parum aut nihil, nec nisi in locis dubiis, obscuris et corruptis. Verum et ipse editor ex omni illa farragine perpauca tollere potest; quorsum enim pro lectione variante sollennia et ad sensum obvia vitia librariorum, errores et stupores manifesti, sexcenties obtruduntur? inprimis ubi melior iam lectio in bonis editionibus

ubique vulgata est. Subtilitate maiore in scriptoribus parum perpolitis aut in locis corruptis opus est. Est alia varietas, quae nec in sententiae nec in orationis nitore quicquam mutat; ut parum aut nihil referat, utro modo legas. Ubi lectionem receptam et ipsam bonam esse videas, cur eam mutes eaque mutatione maiorem molestiam inferas, quam utilitatem? Est alia, ubi in utramque partem rationes possunt memorari idoneae: quo iure vulgatam deseras, alteram amplectaris? Sunt innumera, in quibus vera scriptoris ratio, mens et usus, non, nisi ipso auctore pronuntiante, constare potest: nisi eum ex inferis evocatum audire licuerit de se pronuntiantem, quis tibi ius in eum dedit, ut tu pro eo pronunties? Quin relinquis id, quod semel volumina occupavit et cui longo usu et lectione assuevimus? Omnino minutis his et exilibus, in quibus maior harum rerum pars versatur, animi et ingenii acumen et impetum frangi et atteri molestum est. Quo ipso factum est, ut magni Critici ad rerum summam et argumenti tractationem tractationisque artem, saepe ad singulas sententias, tam parum attenderent; utque emendationes de verbis singulis afferrent, cum rerum ac sententiarum summam non assequerentur. Non nisi vitiosa extirpanda sunt; si modo substituere possis vera, saltem satis probabilia. Reliqua, quae nihil interest, utro modo legantur, relinquere intacta satius est. Nam, ipsam manum veteris poetae in singulis et omnibus redhiberi posse, nemo prudens opinetur. Contra molestissima res est, si, quod *pro suo sensu* Heinsius eiecerat, *pro suo sensu* Burmannus receperat, idem *pro meo sensu* iterum eiicio, ut alius *pro sensu suo* hoc itidem expellat. Verum de toto hoc genere aut plura dicenda sunt, quam quae hic locus capit, aut, si paucis rem expedias, diversa statuentium his de rebus iudicia, si modo iudicia sunt, vix refinxeris.

Copiis criticis, unde huic novae editioni aliquid ornamenti accederet, usus sum haud contemnendis. Primo quidem schedis *Io. Schraderi*, viri doctissimi, cuius subtile in re critica ingenium ex Emendationibus in lucem editis perspectum habebam. Schedas eius in Virgilium, in auctione supellectilis librariae veneuntes cum suis copiis huius generis inferre posset, maluit usibus meis permittere vir humanissimus et amicissimus, *Laur. van Santen*, I. V. D.; eas itaque in Bibliotheca nostra Academica reposui. Operam adhibendam esse vidi valde molestam ac difficilem extricandis innumeris, quae in chartam coniecerat, modo memoriae caussa, modo ut varia tentaret, diversis quidem temporibus repetitisque vicibus, ut exquirerem ac seligerem id, quod vir doctissimus probaturus fuisset ipse et in lucem proditurus: iniurius enim esset in Manes viri docti, qui omnia eius meditata vulgare ex schedis postumis vellet. Apposui igitur illa, in quibus ingenii acumen et poeticae elegantiae sensum deprehendere mihi viderer, ne quid, quod delectare posset, arbitris harum rerum inviderem, nec in cassum tot viri docti conatus ingenii recidere paterer. Alia, quae frustra tentata esse viderem, saltem utilitatem mihi praestiterunt hanc, ut interdum vulgatam, modo interpretatione adiecta, cum eam a docto quoque viro male intellectam viderem, illustrandam, modo usu poetico probato firmandam esse intelligerem. Aliam symbolam grato animo accepi a Viro doctissimo *Iacobo Bryant*, qui humanitate et amore suo ad omne officii genus provocavit me; misit idem ad me *Stricturas in Virgilii loca* eo cum acumine et perspicacia scriptas, ut in multis ei adstipulandum esse viderem, in aliis, cum iudicio meo dilectum usumque relinqueret, etiam meum ingenium in defendendo poeta adversus ea, quae reprehensa essent, acui sentirem. In multis iudicium viri subtile iam in priore edi-

tione anteverteram; alia nunc apposui praeclare animadversa.

Fuere viri docti, qui sive per litteras sive scriptis prelo expressis seu monita seu consilia seu coniecturas in Virgilium mecum communicarent; in his *Io. Henr. Lud. Meierotto* in libello quem inscripsit: *De rebus ad auctores quosdam classicos pertinentibus Dubia — Chr. G. Heyne proponit.* Berolini 1785, 8. Grato animo accepi omnia; transtulique in meum usum ea, quae vel locum habere posse vel consilio meo respondere arbitrabar. Potuere me fugere alia, inprimis in versionibus virorum doctorum latentia; ad haec tamen operose indaganda et colligenda nimis eram occupatus in aliis studiis. Potuere etiam per intervalla, quibus deponendus ex manibus erat Virgilius, et per interpellationes crebras, multa animo excidere; nemo itaque in invidiam adducat, si quid a se monitum forte non commemoratum repererit. Professus quoque iam ab initio eram, non eam editionem me parare, quae omnia, quae unquam in Maronem animadversa sint aut animadverti possint, complectatur; sed quae pro fundo esset, cui alii superstruerent, adderent, demerent, pro consilio aut ratione aut copiarum suarum apparatu.

Cum iam pararetur a librario nova haec editio, in lucem prodiit praeclara *Rich. Franc. Phil. Brunckii* recensio Argentorati excusa nitide et emendate. Animadverterat vir doctissimus idemque acutissimus criticus, magnam esse scripturae inconstantiam in Burmanni recensione, a qua nec ipse in priore editione recedere volueram; scilicet quod tum, cum primo ad Virgilium accederem, nondum cognoveram, redditam esse parum accurate lectionem Heinsianam a Burmanno; quin forte exemplum non satis emendatum operis librariis excudendum tradiderat. Expertus ipse didici, quam parum tuta res sit, emendare apographum prave exaratum, aut

emendandum relinquere iis, qui madidas e prelo chartas corrigere recepere. Redeundum itaque est haud dubie ad editiones Heinsianas. Enimvero etiam hae valde inter se discrepant, cum in scriptione, seu orthographia, tum maxime in interpunctione.

Ceterum, fortuna aliqua propitia, mihi contigit, ut lectionis Virgilianae annales condere nunc possem meliore cum fide ac plenius, quam in editione priore. Cum enim editiones Aldinas ad manus haberem omnes, comparatione diligentius facta tandem id, quod suspicatus eram, intellexi, tertiam a Naugerio emendatam omnium esse emendatissimam, et Heinsii opera nos plerumque supersedere potuisse, si eam editionem exprimere maluissent editores sequentium temporum, quam Aldinas priores et Florentinas ex iis ductas operis excudendas tradere, aut ex Aldina priore et tertia novam lectionem miscellam conflare. Verum de his vide infra de Edd. Scr. Gottingae M. Decembri CIƆIƆCCLXXXVII.

EX

PRAEFATIONE

TOMI II. EDITIONIS SECUNDAE

LXXXVII

Quae in nova hac editione Aeneidis accesserint, ambitioso recensu annumerare vel appendere nihil attinet. Sufficit pauca monere. Cum in priore editione verba recensionis Burmannianae exprimi curassem, in quibus etsi multa casu ac socordia operarum mutata, nonnulla etiam depravata, deprehendebam, tamen aliquid novare nolebam: nunc emendatiorem lectionem in multis locis exhibui; id quoque curavi, ut orthographia semel recepta sibi constaret; quamquam ea in re summam subtilitatem sequi nec volui nec potui: si enim ratio et analogia erat servanda, innumera fuerant mutanda; tum vero Romani in scribendi rationem constantem ac perpetuam non magis consenserunt quam nostrates, aut ulla alia natio; nec minutiis his aut meum aut aliorum ingenium onerare volui; inprimis cum mihi longe alia essent in hac opera proposita. Ceterum ex iis, quae, iam ántea in superiore editione a me proposita, nunc in poetae contextum recepi, pleraque iam erant acumine critico *Brunckii* probata in nova recensione Virgilii

superiore anno edita; nisi quod mihi multo pauciora licere putavi. Ea igitur, quae non ita ad liquidum perducta esse videbam, ut quovis pignore contendere possem, ita scriptum fuisse a poeta, aut, ubi manifesta quidem esset corruptela, emendandi tamen ratio haud una, intacta relinquere aequius esse censui. Reieci haec in Variantem Lectionem, cui accessere cum alia, in praef. Vol. I commemorata, tum editionum Aldinarum et Iuntinae utilissima comparatio, lectio cod. Erfurt., inprimisque virorum doctorum animadversiones et coniectationes, publice privatimque ad me missae: ex hoc genere primo loco ***Io. Schraderi*** schedae mss. commemorandae mihi sunt, quae cum V. C. ***van Santen*** officiosa cura ad me pervenissent, iis ita utendum esse iudicavi, ut, quae subtili viri doctissimi acumine haud indigna essent, a me apponerentur. Communicavit alia mecum ***Iacobus Bryant***, Britannus eruditissimus. Nihil horum, quod quidem utilitatem aliquam ad poetam habere visum erat, interversum a me aut dissimulatum est. Cum autem omnis haec opera in eorum gratiam suscepta esset, qui exemplum aliquod seu criticae rationis seu interpretationis diligentius factae ante oculos positum habere cupiunt, interposui nunc saepius, quam antea factum erat, iudicium meum, saltem verbo. Eodem consilio innumeris locis non emendavi modo, verum auxi quoque et locupletavi interpretationem subiectam, non modo ut nihil esset quod obscurum ac difficile videri posset iis, qui vulgari more verba poetae in transcursu legunt, verum multo magis ut erigerem et assuefacerem animos acutiorum ad animadvertenda innumera, quae modo in dictione modo in sententiis et rerum expositione aut praeclara sunt, aut reprehensionem admittunt. Volebam enim in hac omnis animorum intentionis remissione et hoc severioris studii bonarum litterarum neglectu, quo verendum est ne

intra haud multos annos obsolescant omnes hae litterulae Romanae ac Graecae, extaret saltem exemplar aliquod, quo de meliore et fructuosiore veteres poetas legendi et interpretandi ratione constaret iis, quibus bona institutio haud contigisset. Nec minus constanter institutum meum retinui in poetae doctrina declaranda, quod illud cum voluptatis tum utilitatis fructum habere usu expertus eram incredibilem; itaque Excursus non modo veteres passim retractavi, verum novos quoque aliquot attexui. Quo quidem illud effectum putavi, ut hac poetae summi enarratione magna omnis melioris litteraturae liberaliorisque institutionis pars contineretur, utque vere dici et a te sentiri posset, perlecto rite poeta principe ad omnem elegantiorem doctrinam aliquantum te profecisse. Scr. M. Iulio cIↃIↃCCLXXXVI.

PRAEFATIO

TERTIAE EDITIONIS

Quod nec expectabam nec sperabam, ut tertia vice ad Virgilium novis curis retractandum evocarer, id mihi propitii numinis beneficio contigit. Post primam enim editionem annis LXVII—LXXV curatam, cum editio minor, ad solam interpretationem poetae instituta, anno LXXIX excusa esset, iterum operam meam ei commodavi in editione altera annis LXXXVII—IX vulgata, et aliquot annis postea Londini repetita; cum interea prelo repetita esset editio minor emendatior anno LXXXIX. Iudicia expertus sum virorum doctorum tam liberalia, ut ea ipsa mihi hoc tanquam onus imponere viderentur, ut, quantum possem, studium in emendanda et perficienda opera mea collocarem. Eaque in re tanto religiosius mihi versandum esse putavi, quanto melius ipse cognita ac perspecta haberem ea, quae in illa opera mea aut desideranda essent, aut aliter constituenda. Nequaquam enim ad Virgilium nova annotatione instruendum eo animo et consilio ac-

cesseram, quod postea sequutus sum. Nam cum, ante annos hos fere XXXV, a librario, sollerti et honesto viro, quaereretur, qui editionem Virgilii notis selectis et excerptis novisque nonnullis adspersis instructam, cuius generis editiones ista aetate in magna existimatione habebantur, curaret: Ernestius negotium mihi imposuerat; cuius auctoritate et consilio victus illud in me recepi, etsi tum recens adhuc in hoc litterarum genere, nec nisi nuper academico muneri admotus, cui, viribus corporis ingeniique longa multiplicique aerumna fractis, nondum parem me esse sentiebam. Cum ita, voluntate non satis proclivi, rem suscepissem, studium quoque meum retundebatur iudicio, quod de illo genere notarum fovebam; etenim ad subtilem diligentiam illud vix adducere seu commentatorem seu lectorem posse videbatur, contentum utrumque iis copiis, quae ad manum essent, nec penitius in poetae doctrinam, studium, artem, se insinuantem. Vix itaque opus ingressus, si ad praescriptum illud exsequi vellem, taedio ferendo me imparem esse sensi, primoque cunctanter meum sensum ac iudicium sum sequutus, tandem in Aeneide prorsus mihi ipsi obtemperavi. Ita autem evenit, ut opera mea aliquantum dispar esset comparatis Eclogis et Georgicis cum Aeneide; nec nisi in repetitis editionibus ad eundem modulum omnia constituere allaboravi; etsi vel sic bene intellexi superesse naevos, quos penitus eluere vix liceret, in corpore ad aliam formam ab initio designato. Quod tamen licuit, satagere haud refugi, ut, quoties nova editio pararetur, non modo relegerem poetam cum meis annotationibus, sed

etiam retractarem loca saltem potiora, et emendarem, quae quidem emendanda esse videbam, etiam ea, de quibus monitus essem; ea autem praeterirem, in quibus male essem reprehensus, ea relinquerem intacta, quibus meliora non allata vidissem, oblivisciererque ea, quae ex animi malevolentia illiberaliter in me essent effusa: quibus non tam dolui mea caussa, quam propter imminutam litterarum nostrarum dignitatem, et ob detrimentum, quod bonis moribus suaeque quisque existimationi inter bonos ipse affert. Iam in praefatione prioris editionis professus eram, me inchoatam tantum et descriptam operam publice proponere, quae tamen pro fundo esse possit studiis virorum doctorum coniunctis in perficiendo eo quod designatum a me erat; multo enim utilius fore, si una aliqua editio repetitis plurium studiis et curis emendetur et locupletetur, quam si plures iteratis itidem vicibus eadem recoxerint, aut *veterem querelam*, ut cum nostro loquar, iterum iterumque *cecinerint.* Nec tamen vel sic cuiquam invidebo suis auspiciis meliora in medium proferenti, qui id inprimis per omnem vitam cordi habuerim, ut alia potius ingenia excitarem et acuerem, quam ut meum, qualecunque illud sit, iactarem. Quamdiu enim in his studiis versatus sum, id egi, ut litterae emendarentur et perficerentur sive per me sive per alios; et soleo laetari, quoties inter vulgaria haberi video ea, quae olim nove et audacter dicta haud raro displicebant seniorum iudiciis. Neque omnino hanc rationem commentandi in veteres auctores classicos tanquam unice probandam et amplectendam venditavi; contra vero cum aliis in locis, tum in praefationibus

studiose declaravi diversa diversis consiliis accommodata commentandi genera, et locum suum assignavi huic nostro; memoravi quoque, quam laudem studium vertendi in vernaculum sermonem, et quas opportunitates et commoda illud habeat, interdum ad ipsam interpretationis subtilitatem; nec omnino illud multum ab annotatione perpetua discrepat, saltem quatenus veram auctoris mentem et sensum in utroque redditum esse volumus.

Descriptionem operae meae et consilium exposui in praefationibus superiorum editionum, quas ea de caussa, ut hic iterum apponerem, necessum esse vidi, tum in disquisitione de Carmine epico et aliis passim locis, quae iis saltem inspicienda erant, qui iudices sedere et de summa operis calculos ferre volebant. Nunc itaque non nisi pauca subiungenda sunt de editione hac nova: cuius omne consilium debetur Fritschio nostro, viro intelligenti et sollerti, bonaeque laudis cupido: qui cum in altera editione adornanda exemplaria multis ornamentis, argumento ex antiquis operibus petito, caelo expressis, sumtu haud mediocri, adornasset, mox librariorum nonnullorum inter Britannos lucri cupiditate oppressum se videns, quandoquidem illi formulis suis repetere eam editionem constituerant, necessitate circumventus totum exemplarium apparatum iis vendiderat: quo illi in lucrum suum verso, nova exemplaria typis excuderunt; tum Fritschius apud se decrevit, post certorum annorum decursum editionem, eamque multo elegantiorem ac splendidiorem, parare, ut hoc exemplo constaret, nec arte et industria Germanos Anglis cedere, nec generoso sensu laudisque studio; sine

improba et sordida lucri aviditate. Obsequendum duxi optimo viro: cumque novissima iam vitae spatia ingressus ultimam manum imponendi huic operae opportunitatem se mihi offerre viderem: nolui fortunae deesse, iterumque retractavi ea, quae a me in Virgilium scripta essent, inprimisque priori volumini, quod Bucolica et Georgica complectitur, quantum per alias curas liceret, studium aliquod meum addixi; quoniam illa carmina subtiliorem interpretationis curam et sollicitudinem desiderare visa erant.

Reddere rationem sigillatim eorum, quae in tertia hac editione accesserint, quia sine ostentationis specie memorari talia nequeunt, supersedeo. Sufficit, emendasse me vel locupletasse observata in poetam locis multis; adiecisse Excursus nonnullos, quos in Conspectu operis praefationibus subiecto notatos videbis genere litterarum diverso; obelo confodisse alia, nec pepercisse iis, quae, olim admodum probata aut probabilia visa, nunc fundo idoneo destitui videbantur. Video quidem hoc esse inter mala operae meae, quod nulla est harum editionum, quae alteri ubique respondeat. Quid tamen in humana hac infirmitate facias, cum, quotiescunque aliquid, a te curatum aut elaboratum, iterum inspexeris, toties videas esse, quae mutata et emendata esse malles, etiamsi non nimis morosus sis tuae operae iudex ac censor? Itaque venia quoque danda mihi est, si interdum mutarim sententiam, alia amplexus sim, aut ad pristina redierim. Est immensa rerum moles, quae in tam longo operae cursu occurrit; nec semper idem est animi habitus et sensus; afferimus imprudentes ea,

quae mente in aliis negotiis occupata meditati eramus, et cum iis, ad quae accedimus, copulamus aliena, quae lusum ingenio faciunt; ea autem alio tempore a nobismet ipsis damnari quis miretur? Quae res animadversa, si nullam aliam, modeste de nobis sentiendi et aequa statuendi de aliis, caussam haberemus, vel una satis esset ad retundendam omnem animi arrogantiam et in alios acerbitatem. Cum excuderetur liber typis alia in urbe, nec mihi facultas data esset plagularum inspiciendarum: in fortunae beneficio habeo, obtigisse mihi, ut in superioribus editionibus, ita in hac quoque, correctorem virum doctum et eximie his litteris imbutum, *Carolum Christianum Wendler*, A. M., cuius diligentiae et sollertiae in assequendis calami mei ductibus et in ipsis sententiis perspiciendis multum me debere gratus profiteor.

* * *

Editio haec tertia cum a redemtore, liberali fortunarum erogatione, multis ornamentis aere expressis insignita esset, iam tum ab eo spes facta erat, opera ista profligata, se curaturum esse, ut eadem editio pretio multorum facultatibus magis accommodato venalis excuderetur. Hoc, quod ille tum ostenderat, se facturum esse, nunc a viro honestissimo praestari, admodum laetor; quandoquidem per omnem vitam eo fui animo, ut ingenuae alicuius et salubris utilitatis rationem haberem potiorem, quam commendationis ex specie externa ambitiose quaesitae. Itaque nec hanc operam refugi, ut corrigerem nonnulla passim observata,

inspicerem loca notabiliora et retractarem, omninoque omitterem nihil, quo eorum, qui hac opera mea uti voluerint, commodis consuli posse viderem.

Iamque ea, quae Maro aut expectare aut admittere potest, nova ornamenta relinquo felicioribus seu ingeniis seu studiis, hicque subsisto. Tu autem, divine Maro,

— *extremum hoc munus habeto!*

Scr. Gottingae Septembri exeunte CIↃIↃCCXCIX. nuncque iterum subscriptum eodem mense a. CIↃIↃCCCI.

DE

VITA VIRGILII

De Vita Virgilii multa sunt veterum Grammaticorum commenta, quae, tamquam certae et exploratae fidei, sequuti sunt alii, aut iis relictis novas ariolationes et coniecturas ita proposuere, quasi res ita gestas narrarent. Non quidem id agimus, ut eorum censuram nunc suscipiamus, neque nobis ad omnes eos, qui sive in scriptorum veterum recensu sive proprio quodam consilio Virgilii vitam scripserunt, evolvendos satis otii suppetit; si tamen eos, qui post Ruaeum ac Baylium *) nugas sub Donati, Probi, ac Servii nomine venditas, reiecere, in primis Martinum, Wartonum, Crusium **) excutias, multa passim commemorari videas, quae cum coniecturae loco a viris nonnullis doctis olim proposita fuissent, nunc sine ulla dubitatione tamquam antiqui alicuius scriptoris fide et auctoritate suffulta exhibeantur. Cum de tanto poeta etiam ea, quae aut molesta aut nulla fide tradantur, cognoscere non iniucundum sit; dum modo satis explores, quo loco et existimatione unaquaeque narratio habenda sit: eam quidem Vitam Virgilii, quae sub Donati nomine circumfertur, et ex qua aliae vitae, a Grammaticis modo Bucolicis modo Aeneidi praefixae,

*) In *Dictionaire* Art. *Virgile.*

**) *Martyn Life of Virgil* praef. edit. Bucolicor. *Warton* in eleganti edit. Virgilii cum vers. Angl. *Crusius Lives of the Roman Poets.* T. I.

concinnatae sunt, omitti recte posse non putavimus; itaque ei annotationes subiecimus, in quibus partim firmarentur, quae cum rerum fide tradi videbantur, partim incerta, falsa et insulsa, vel verbo notarentur. Subiicere constitueramus Vitam Virgilii a Ruaeo per annos suos distributam. Cum tamen multa in ea ieiune tradi, alia parum acute coniectari, plurima praeteriri, eorumque loco aliena attexi videremus: maluimus novam vitam ad eandem fere rationem conficere, in qua ea breviter indicata essent, quae ad historiam sive vitae sive rerum, quoties poeta ad sua tempora respexit, accuratius cognoscendam facere possent. Itaque sub unoquoque anno primum res publice gestas ponimus, tum ea subiungimus, quae, sive in vita Virgilii, sive in eius carminibus, aliquo modo cum illis sunt coniuncta.

TIB. CLAUDII DONATI

AD

TIB. CLAUDIANUM MAXIMUM

DONATIANUM FILIUM

DE

P. VIRGILII MARONIS VITA

CAPUT I

Publ. Virgilius Maro parentibus modicis fuit, et praecipue patre 1
Marone, quem quidam opificem figulum, plures Magii cuiusdam,

Doctine huius Grammatici, cuius nomen prae se fert, fetus sit haec vita, nec ne, dubitatum est a viris doctis, cum tot ineptiis illa referta sit. Quamquam autem mature satis ineptire coepere Grammatici, et Donatus hic post Aelium Donatum, Hieronymi praeceptorem, vixit: non tamen haec narratio, nec, qualis est, ab homine docto proficisci potuit, nec tota ab aliquo plane indocto. Equidem ita sentio, fundum huius narrationis deberi Donato, mox tamen eam, cum passim transscriberetur, modo a grammaticis, modo a librariis monachis, quorum novam quisque narratiunculam, quam fando acceperat, exemplari suo intexeret, ita esse interpolatam, ut nunc in tali farragine plerumque dici vix possit, quid Donati fide proditum sit nec ne. Quae res vel ex eo manifesta fit, quod nullus facile est codex, in quo non vita haec modo plenius modo contractius perscripta legatur. Ex his viri docti, qui primi Virgilium edidere, talem nobis Donatum hunc videntur concinnasse, qualem nunc habemus. A Daniele multo emendatior ille fuit excusus, multa etiam emendata I. Fr. Gronovii acumine, qui et plus, quam par erat, operae in eo posuit, ut ex dicendi genere et consuetudine Ger. Vossii ad Velleium sententiam firmaret, a Suetonio fundamentum huius narrationis esse iactum, cui deinde alii Grammatici sua commenta superstruerent. Scilicet *Suetonius* etiam *Virgilii* nostri *Vitam* scripsisse existimatur. Fuit etiam talis *Vita Servii* nomine venditata, ad quam in Serv. Comment. pr. ad Eclogas §. 24 provocatur, quam tamen non eandem esse puto cum illa, quae in Danielis editione, et hinc in aliis,

viatoris, initio mercenarium, mox ob industriam generum, tradiderunt; quem cum agricolationi reique rusticae et gregibus praefecisset socer: silvis coemundis et apibus curandis reculam auxit.
2 Natus est Cn. Pompeio Magno, M. Licinio Crasso primum Coss., Iduum Octobrium die, in pago, qui Andes dicitur, qui est a Man-
3 tua non procul. Praegnans eo mater somniavit Maia, enixam se laureum ramum, quem contacta terra confestim cerneret coaluisse, et excrevisse illico in speciem maturae arboris, refertae variis po-

Aeneidi fere praefixa, sub Servii nomine circumfertur. Habemus aliam, quae *Probo* tribuitur. Sed nulla est, in qua non interpolatricem aut mutilatricem manum foede grassantem agnoscas. Quae alii de *Donati* opere iudicarint, vide in iis, qui a Burmanno ad Anthologiam Lat. T. I, p. 369 laudantur. Mihi quidem sortem magnorum virorum et fortunam saepe mirari subiit, quorum nomen ad multam posteritatem propagatum quidem est, ita ut dignus tanto ingenio aut tanta virtute immortalitatis fructus iis tandem, qui meriti essent, contingere videretur; iis tamen temporibus, cum genus humanum gravibus superstitionibus captum erat, tantum saepe sordium nomen illud ex contagione saeculi contraxit, ut iam illa celebritas ad inepta rerum miracula, monstra, ac portenta rediret. In Virgilii memoriam fabulis absurdis contaminandam omnes monachorum tribus conspirasse videntur, qui, cum sanctorum suorum virorum memoriam tot pudendis et stultis miraculorum narrationibus foedarent, quid mirum, si in poetae Romani laudibus adornandis nec minus miracula, omina, prodigia et reliquam huius generis τεϱατολογίαν ad taedium usque congesserunt.

§. 1. *quem quidam — auxit.* Possunt haec ab interpolatore inserta videri. Figulum patrem facit etiam Phocas v. 6.

Magii cuiusdam, viatoris. Magii, qui avus Virgilii maternus fuisse traditur, nomen cum ceteris ineptiis malae haud dubie scripturae in nomine matris *Magae* et *Magiae* pro *Maiae* debetur. Secundum hoc avus maternus *Maius* dictus esse potuit. Mater, quae Probo *Polla*, Phocae v. 11 *Polla, Magii non infima proles*, dicitur, alii viro aliquando nupta esse debuit, cum infra §. 56 *Valerius Proculus ex alio patre frater* Virgilii memoretur, quem is heredem scripserat. Neque ea, quae de magicis poetae artibus ex Eliuandi monachi (mortuus is est circa 1227) Chronic. lib. XXVI narrat Vincent. Bellovac. Specul. hist. lib. VII, c. 61, et auctor Append. ad Vitam S. Gulielmi in Actis SS. T. V. Iun. p. 125 aliam originem, quam modo memoratam nominis scripturam habuisse videntur. Accessit forte, quod monachi ex Ecloga VIII inprimis vss. 96 sqq. sacra magica meminerant. Copiose ea de re egit Naudeus, *Apologie des grands hommes soupçonnés de Magie* ch. XXI, et Baylius *Dictionaire*, voc. *Virgile* litt. J. Haec eadem opinio de magica Virgilii scientia videtur effecisse, ut pro amuleto haberentur numi contorniati cum eius imagine efficta: cf. Misc. Obss. novae T. I, p. 16, Boulacre in *Mém. de Trevoux* 1743, *Avril.*

Silvis coemundis, conducendis et redimendis mancipum, ut qui pecua pascebant. Sic iam Gronov.

§. 3. Quae hic ad fin. §. 5 forte ex interpolatione, de praesagiis, quorum pleraque e narrationibus de magnorum virorum, ut Cyri, Romuli, natalibus adumbrata, nonnulla ex ipso Virgilii nomine ducta sunt, memorantur, tantum non omnia Grammaticorum somniis sunt accensenda. Auget etiam ea Phocas Grammaticus in Vita Virgilii v. 13—40. Poetica suavitate haec condierunt Iov. Pontanus Uraniae lib. II, pag. 2968. Opp. T. IV. Politianus in Manto, digno carmine, quod cum ipsa Maronis lectione coniungatur.

mis et floribus; ac sequenti luce, cum marito rus propinquum
petens, ex itinere divertit, atque in subiecta fossa partu levata est.
Ferunt infantem, ut fuit editus, nec vagisse, et adeo miti vultu 4
fuisse, ut haut dubiam spem prosperioris genituræ iam tum indi-
caret. Et accessit aliud praesagium: siquidem virga populea, 5
more regionis in puerperiis eodem statim loco depacta, ita brevi
coaluit, ut multo ante satas populos adaequarit. Quae arbor Vir-
gilii ex eo dicta atque consecrata est; summa gravidarum et feta-
rum religione, suscipientium ibi et solventium vota.

II. Initio aetatis, id est, usque ad septimum annum, Cre- 6
monae egit; et XV anno virilem togam cepit, illis Consulibus ite-
rum, quibus natus erat. Evenitque, ut eo ipso die Lucretius
poeta discederet. Sed Virgilius Cremona Mediolanum et inde 7
paullo post Neapolim transiit. Ubi cum litteris et Graecis et Lati-
nis vehementissimam operam dedisset, tandem omni cura omnique
studio indulsit medicinae et mathematicae.

§. 4. *prosperioris genituræ*; felicis ortus, prosperi fati, benigni horoscopi, ut ea vox Suetonio Aug. 94. Calig. 57. Vitell. 3. Vespas. 25. Tit. 9. Ita Gronov.

§. 5. *Et accessit aliud praesagium. Et* aut delendum aut *Accessit et* legendum esse, Gronov. monet. Hoc praesagium e Sueton. Aug. c. 94 sub f. adumbratum esse videtur. *Apud Mundam Divus Iulius* etc.

more regionis: cf. Passer. Paralip. in Dempst. pag. 53. Vasc. Etrusc. Tom. I, pag. 70.

§. 6. *Initio aetatis.* Ios. Scaliger ad Euseb. Chron. p. 156 ex Hieronymo ita emendat: *Initia aetatis, id est a XIV usque ad sedecimum annum Cremonae egit, et XVII anno virilem togam sumsit.* conf. inf. Vitam ad U. C. 696. Mihi verba *id est usque ad septimum annum* a seriore manu adiecta esse videntur; et desunt sane in aliis, in quibus ita haec exhibentur: *Initia aetatis Cremonae egit usque ad virilem togam, quam XVII anno natali suo accepit, iisdem illis Coss. iterum, quibus erat natus.* Atqui hic annus U. C. 699 erat XV ab a. 684. Unde satis apparet, primitus haec tantum a Donato dictata fuisse: *Initia aetatis Cremonae egit usque ad virilem togam.* Sumebatur illa modo XV, modo XVI, XVII anno. cf. inf. Vitam ad U. C. 699.

Evenitque, ut eo ipso die Lucretius poeta discederet; hoc reiicit Gifanius in Lucretii Vita, quia scilicet Idem annum 701 Lucretii morti assignat, sed de coniectura, quam nullo argumento probatam video; annum vero 703 Hieronymus Chron. Euseb. Nec tamen iis, quae hic leguntur, satis fidem habeo, cum et ipsa emblematis speciem prae se ferant.

§. 7. *et inde paullo post Neapolim transiit.* Aliter Hieronymus Chron. Euseb. v. inf. Vitam ad U. C. 701.

litteris Graecis. Parthenio quidem praeceptore, *quo Grammatico in Graecis Virgilius usus est.* Macrob. Sat. V, 17. Fuit is poeta, cuius liber *amatoriarum narrationum superest*: (qui iterum prodiit hoc anno XCVIII. Gottingae.) Expressit ex eius carminibus versus nonnullos Virgilius, ut Macrob. ibid. et Gellius IX, 9. XIII, 26 observant. Et Fabricius Bibl. Gr. Vol. II, pag. 677 ex Vossio memorat, in bibliothecae Ambrosianae codice Moreto Virgilii adscripta esse haec verba: *Parthenius Moretum scripsit in Graeco, quem Virgilius imitatus est.* vid. infr. Prooem. in Moretum.

De *Syrone* magistro vid. inf. ad

8 III. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorque esset,
se in Urbem contulit, statimque, magistri stabuli equorum Augu-
sti amicitiam nactus, multos variosque morbos incidentes equis
9 curavit. At ille in mercedem singulis diebus panes Virgilio, ut
10 uni ex stabulariis, dari iussit. Interea a Crotoniatis pullus equi,
mirae pulcritudinis, Caesari dono fuit missus: qui omnium iudicio
spem portendebat virtutis et celeritatis immensae. Hunc cum ad-
spexisset Maro, magistro stabuli dixit, natum esse ex morbosa
equa, et nec viribus valiturum nec celeritate: idque verum fuisse
inventum est. Quod cum magister stabuli Augusto recitasset,
11 duplicari ipsi in mercedem panes iussit. Cum item ex Hispania
Augusto canes dono mitterentur, et parentes eorum dixit Virgi-
lius, et animum, celeritatemque futuram. Quo cognito, mandat
iterum Virgilio panes duplicari.
12 IV. Dubitavit Augustus, Octaviine filius esset, an alterius:
idque Maronem aperire posse arbitratus est, quia canum et equi
13 naturam parentesque cognorat. Amotis igitur omnibus arbitris,
illum in penitiorem partem domus vocat, et solum rogat, an sciat
quisnam esset, et quam ad felicitandos homines facultatem haberet.
14 *Novi*, inquit Maro, *te Caesar Auguste, et ferme aequam cum dis
immortalibus potestatem habere, ut, quem vis, felicem facias.
Eo animo sum*, respondit Caesar, *ut, si verum pro rogatu dixe-
ris, beatum te felicemque reddam. Utinam*, ait Maro, *interro-
15 ganti tibi vera dicere queam!* Tunc Augustus: *Putant alii me na-
tum Octavio: quidam suspicantur alio me genitum viro.* Maro
subridens, *Facile*, inquit, *si impune licenterque quae sentio lo-
qui iubes, id dicam.* Affirmat Caesar iureiurando, nullum eius
dictum aegre laturum, immo non nisi donatum ab eo discessu-

§. 79. Ios. Scaliger ad Catalecta Virgilii, in Cirin pr. et Heinsius de Satyra Horat. lib. II, p. 98 etiam a *Catio* Insubro philosophiae Epicureae gustum accepisse volunt; coniectura ex eo ducta, quod hic M. Catius Miltiades Insuber, et ex Epicuri secta philosophus, eo tempore Mediolani vixit. Meminere eius Cic. ad Div. XV, 16 et 19. Horat. Sat. II, 4 pr. Sed vide Baylium *Diction.* h. v. et Masson. Vita Horat. pag. 28. *M. Furium Bibaculum* oratorem et poetam, cuius versus aliquot Sueton. recitat Ill. Grammat. 11, inter Virgilii et Vari magistros retulere alii. vid. Arisii Cremona litterata T. I, pag. 17. 28. Legerant nimirum in Hieronymi Chron. Euseb. ad Olymp. 169, 3 (U. C. 652) *M. Furius poeta cognomento Bibaculus Cremonae nascitur.* In Gudiano codice Guelpherb. bibliothecae Vita Virgilii erat praefixa, in qua poeta apud *Epidium* oratorem cum Caesare Augusto studuisse memoratur. Sane Epidius Antonium et Augustum docuisse ap. Sueton. traditur de Rhetor. IV.

De *Balista* e Phoca vid. inf. ad §. 28.

Ceterum non definiam, an narrationi huic de medicinae et matheseos studiis Maronis aliquid veri insit. Videri potest ea esse profecta a monachis, qui in artibus mathematicis ad γοήτειαν adhibitis et in medicina summam scientiae positam arbitrabantur.

§. 8—18. Unde ineptissima narratio profluxerit, nemo facile assequatur; nisi forte cura equorum, canum et pecudum Georg. III libro tradita nugas has monachorum ani-

rum. Ad haec oculos oculis Augusti infigens Maro, *Facilius,* ait, 16
*in ceteris animalibus qualitates parentum a mathematicis et philo-
sophis cognosci possunt; in homine nequaquam possibile est; sed
de te coniecturam habeo similem veri, ut, quid exercuerit pater
tuus, scire possim.* Attente exspectabat Augustus quidnam dice-
ret. At ille: *Quantum ego rem intelligere possum, pistoris filius* 17
es, inquit. Obstupuerat Caesar, et statim, quo id pacto fieri po-
tuerit, animo volvebat. Interrumpens Virgilius: *Audi*, inquit,
*quo pacto id coniicio: Cum quaedam enuntiarim praedixerimque,
quae intelligi scirique non nisi ab eruditissimis summisque viris
potuissent: tu, Princeps orbis, item et item panes in mercedem
dari iussisti: quod quidem aut pistoris, aut nati pistore, officium
erat.* Placuit Caesari facetia. *At deinceps*, inquit Caesar, *non* 18
a pistore sed a rege magnanimo dona feres: illumque plurimi fe-
cit, et Pollioni commendavit.

V. Corpore et statura fuit grandi, aquilo colore, facie rusti- 19

mis iniecit. Narrationis vanitatem iam perspexere alii viri docti. vid. Ruaeum Vita Virg. a. 713. Martyn *Life of Virgil* pag. XXXI sq.

§. 19. Caput Virgilii e gemma Ursini notissimum est; sed et passim eius vultus cum in gemmis, ut in Lipperti Dactyliotheca, tum in marmore, ut in Museo Capitol. I, 2, tum in codice Vaticano, ante Eclogam II et VI expressos videas. Christii hac de re libelli sunt: Epistola ad Saxium Vindiciis Virgilianis subiuncta, tum de Imaginibus poetarum disputatio: et ad Dactylioth. Lippert. notata nonnulla. Adde Saxium in Indice Virgilii Iustic. p. 2. 17. 18. 85, et Onomast. p. 172. Nunc extra dubitationem positum est, imagines, quas habemus, Virgilii sine explorata ac certa fide tradi omnes: esse potius alias Apollinis, alias Musae, alias poetae alicuius incerti. De numis per fraudem effictis ne quidem monere opus est. (Nuper de iis monuit iterum Eckhel Doctr. num. Vol. IV p. 351.) Video quidem Martialis tempore (v. XIV epigr. 286) codices Virgilii pictam poetae imaginem in fronte habuisse; sed rudi librariorum et indocta opera viri sedentis formam penicillo effictam fuisse, ex similibus exemplis iudicare licet; quale v. c. illud ipsum est, quod e codice Vaticano expressum ad calcem praefat. suae dedit Bottarius ad ant. Virgil. cod. fragmenta. Virgilii tamen imagines in bibliothecis passim visas fuisse Romae nullus dubito; etiam Alexander Severus in larario habuit Virgilii imaginem teste Lampridio. Quod, redemtoris, Fritschii, cura praefixum primae editioni, caput ex Iusticiano opere petitum erat, ex Museo Io. Molinosii, nobilis Veneti, profectum esse fertur, et est Apollinis caput, cuius similia alia passim visuntur. (Substitutum ei nunc est Vol. IIdo aliud e Museo Capitolino.) Circumfertur quoque numus Virgilii spurius. Eckhel Vol. IV, p. 351.

corpore et statura fuit grandi. Sub Musaei persona suam expressisse visus est poeta Wartono, in Aen. VI, 666 *Musaeum ante omnes, medium nam plurima turba Hunc habet atque humeris extantem suspicit altis.*

facie rusticana. Hoc fecit forte, ut Horatii locum Sat. I, 3, 29 sq. ad Virgilium referrent, ubi: *rideri possit, eo quod Rusticius tonso toga defluit et male laxus In pede calceus haeret*; ut et Ep. I, 1, 94. Ita et *torvum Maronem* apud Statium Silv. V, 3, 63 accipiebant, ubi de carminum severiore argumento agitur. Avertere labem hanc rusticitatis a poeta laborat Spencius in Polymeti p. 325. Facie subrustica exhibuere nobis Virgilium inter signa Palatii Capitolini ap. Dom. de Ru-

cana, valetudine varia. Nam plerumque ab stomacho, et faucibus, ac dolore capitis, laborabat: sanguinem etiam saepius reiecit: cibi
20 vinique minimi. Fama est, eum libidinis pronioris in pueros fuisse. Sed boni ita eum pueros amasse putaverunt, ut Socrates Alcibiadem, et Plato suos pueros. Verum inter omnes maxime dilexit Cebetem et Alexandrum, quem secunda Bucolicorum Ecloga Alexin appellat: donatum sibi ab Asinio Pollione. Utrumque non ineruditum dimisit: Alexandrum grammaticum, Cebetem vero et

beis (Rossi *Racolta di Statue antiche n. XXII*).

ab stomacho. Confirmes ex Horatio Sat. I, 5, 48. 49 *Lusum it Maecenas, dormitum ego Virgiliusque; Namque pila lippis inimicum et ludere crudis*; ubi Schol. Cruquii: *se ait lippum, Virgilium autem crudum; laborabat enim stomachi cruditate, quod cibum ingestum difficulter concoqueret.*

et faucibus; forte hoc ex iis, quae inf. §. 42 memorantur, petitum.

§. 20. *Fama est* — Poterat tota haec macula ab nugacibus Grammaticis Virgilii memoriae adspersa videri ex iniquiore Eclogae II interpretatione, v. Argum. Ecl., nisi Martialis et Apuleii locis mox laudandis paullo molestiorem auctoritatem haberemus. Nec minus suspicionem movet Propertii locus lib. II, El. 34, 73, ubi ad Virgilium respicitur: *Felix, intactum Corydon qui tentat Alexin Agricolae domini carpere delicias!* Verecundiam Virgilii defendebat Klotzius in disputatione, quam vide in Opusc. Defendit etiam Martinus ad Ge. IV, 520 et Baylius Diction. v. Virgile (A). Ut tamen accuratius hac de re cognoscere possit lector, subiiciemus revocatas ad certa capita calumnias. Et *Alexin* quidem seu Alexandrum, vero nomine, ab poeta adamatum fuisse vulgatissima fama est, quem alii a Maecenate, alii a Pollione, dono ei datum esse memorant. Fuere adeo, qui Caesaris Octaviani puerum fuisse traderent. Apud Martialem VIII, 56 loco satis noto de Maecenatis in eum liberalitate, subiicitur: *Tu licet et nostrum, dixit, Alexin ames. Adstabat domini mensis pulcerrimus ille, Marmorea fundens nigra Falerna manu, Et libata dabat roseis carchesia labris, Quae poterant ipsum sollicitare Iovem. Excidit attonito pinguis Galatea poetae, Thestylis et rubras messibus usta genas. Protinus Italiam concepit et arma virumque, Qui modo vix culicem fleverat ore rudi.* Idem eo respexit lib. V, 16, 12 *Sed non hac veteres contenti laude fuerunt, Cum minimum vati munus Alexis erat.* Atque hanc famam multi sequuntur. Alteram de Asinio Pollione, huius liberalitatis auctore, quam Donatus hic et inf. §. 37 et Servius ad Ecl. II, 1 retinet, Apuleius iam amplexus est in Apolog. I, §. 13 *Quanto modestius Mantuanus poeta, qui — puerum amici sui Pollionis bucolico ludicro laudans, et abstinens nominum, sese quidem Corydonem, puerum vero Alexin, vocat.* In Servianis ad Eclog. II, 1 ab aliis Caesaris puer fuisse Alexis traditur. Ad eandem Eclogam v. 15, ad Donati fere fidem, *Tres dicitur amasse Virgilius, Alexandrum, quem donavit ei Pollio, et Cebetem puerum cum Leria puella* (Aleria Plotia), *quos a Maecenate dicitur accepisse.* Singulare est, quod in Servianis ad Ecl. V, 89 legitur, ad versum: *Non tulit Antigenes: Aut pastorem quendam pulcerrimum dicit, aut choraulam significat, quem legimus admodum a Virgilio fuisse adamatum.* Choraules debuit esse puer aliquis chori cantibus tibia accinere solitus; de quo hominum genere v. Scalig. Animadvers. ad Euseb. p. 169. 170. Novum est, quod Pompon. Sab. ad Aen. VI sub f. de M. Marcello habet: „hic est, quem aiunt Virgilium intemperantia amoris exosculatum fuisse, praesente Augusto.“

non ineruditum dimisit. Hoc *dimisit* tollendum censet Gronov.

poetam. Vulgatum est, consuevisse eum cum Plotia Hieria. Sed 21
Asconius Pedianus affirmat, ipsam postea maiorem natu narrare
solitam, invitatum quidem a Vario ad communionem sui, verum
pertinacissime recusasse. Cetera sane vita et ore et animo tam 22
probum fuisse constat, ut Neapoli Parthenias vulgo appellaretur;
ac, si quando Romae, quo rarissime commeabat, viseretur in
publico, sectantes demonstrantesque se subterfugere solitum in
proximum tectum. Bona autem cuiusdam exsulantis offerente 23
Augusto, non sustinuit accipere.

VI. Possedit prope centies sestertium, ex liberalitatibus ami- 24
corum, habuitque domum Romae in Esquiliis iuxta hortos Mae-
cenatis: quamquam secessu Campaniae Siciliaeque plurimum ute-

§. 21. *Plotia Hieria.* al. *Plotia Aleria.* Alia narratio est apud Serv. ad Ecl. III, 20 *Varus, tragoediarum scriptor, habuit uxorem litteratissimam, cum qua Virgilius adulterium solebat committere; cui etiam dedit scriptam tragoediam, quam illa marito dedit tamquam a se scriptam. Hanc recitavit pro sua Varus, quam rem Virgilius dicit per allegoriam* v. 15 sqq. *Non ego te vidi.* Nimirum de Thyeste L. Varii loquitur; de qua fabula v. ad §. 30. Non reperio, unde Aeneas Sylvius petierit ea, quae in hist. de Euryalo et Lucretia narrat (p. 32 edit. Drudonis) „*Virgilius per funem tractus ad medium turrim pependit, dum se mulierculae sperat usurum amplexibus.*"

Asconius Pedianus, forte in libro *contra obtrectatores Virgilii.* v. inf. §. 64.

§. 22. *ut Neapoli Parthenias vulgo appellaretur.* Non Grammatici modo, verum etiam Ausonius ita tradit in Centone nupt. ad f. *Quid etiam Partheniam dictum caussa pudoris? qui VIII Aen. cum describeret coitum Veneris atque Vulcani, αἰσχροσεμνίαν decenter immiscuit.* Nomen hoc et tota de pudore poetae narratio ex solo *Virgilii* nomine conficta esse videtur, quasi a *virgine* ductum esset. Hinc a παρθένος *Parthenias.* Vidit hoc etiam Huetius Quaest. Alnet. lib. II, c. 15. conf. Bayl. *Diction.* voc. *Virgile* A. B. Potuit etiam alterum Neapolis nomen *Parthenope* Ge. IV, 564 homines male feriatos ad hoc commentum adducere. confer Fabrum ad Iustin. III, 4. Ceterum quantum monachi in Virgilii nomine interpretando ineptierint, dici vix potest. Unum hic adferemus exemplum. In codice Gudiano inter alia somnia legitur: Publius *dictus Virgilius a* pollice magno, *quem habebat; ut* Virgilius *dictus est a* virga lauri. *Sive*, Populi et Publii *dicebantur apud antiquos quasi* puppi *et* pupilli *vel orfani.* — Maro *dictus est a* mare. *Sicut enim mare abundat aqua, ita et ipsi affluebat sapientia plus ceteris poetis.*

§. 24. *centies HS.* Sunt 80, 729 l. 3 s. 4. d. secundum Arbuthnotii computationem *Tables of anc. Coins* pag. 115, h. e. ad nostros numos 484, 374 thaleri. Gronov. in notis suis inf. ad §. 56 250,000 thaleros ex centies HS. conficiebat. Recte itaque Iuvenalis VII, 66 sqq. *Magnae mentis opus nec de lodice paranda Attonitae, currus et equos faciesque deorum Adspicere, et qualis Rutulum confundat Erinnys. Nam si* Virgilio puer et tolerabile deesset Hospitium, *caderent omnes a crinibus hydri.* Debuit autem fortunam suam Maecenati, ut vel ex Martiale apparet lib. VIII, 56 *Risit Tuscus eques paupertatemque malignam Reppulit* etc.

secessu Campaniae, h. in villa sua; habuit utique villam in agro Campano, non longe a Nola, ut ex narratione apud Gellium VII, 20 de contentione cum Nolanis de aqua in propinquum Virgilii rus ducenda colligas. De secessu autem Siciliae

retur. Quaecumque ab Augusto peteret, repulsam nunquam ha-
25 buit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat, quos iam grandis amisit: ex quibus patrem oculis captum, et duos fratres germanos, Silonem impuberem, Flaccum iam adul-
26 tum, cuius exitum sub nomine Daphnidis deflet. Inter cetera studia, ut supra diximus, medicinae quoque, ac maxime mathematicae, operam dedit. Egit et caussam unam omnino, nec am-
27 plius quam semel. Sermone tardissimum, ac paene indocto similem fuisse, Melissus tradit.

28 VII. Poeticam puer adhuc auspicatus, in Balistam, ludi gladiatorii magistrum, ob infamiam latrociniorum coopertum lapidibus, distichon fecit:

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus:
Nocte, die, tutum carpe, viator! iter.

Deinde *Catalecton*, et *Moretum*, et *Priapeia*, et *Epigrammata*,

nulla alia est auctoritas. E loco Propertii II Eleg. extr. 67 *Tu canis umbrosi subter pineta Galaesi* possit aliquis coniicere, etiam in agro Tarentino eum praedium habuisse.

§. 25. *Flaccum, cuius exitum sub nomine Daphnidis deflet.* Eadem Serv. ad Ecl. IV, 1 et 20, ubi et Philargyr., it. Epigr. CCII libri II Anthologiae Lat.

§. 27. *Melissus.* Est is C. Melissus, Spoletiuus, Maecenatis libertus, de quo v. Sueton. de illustr. Grammat. 21. Scripsit fabulas togatas, unde Ovid. ex P. IV, 16, 30 *Et tua cum socco Musa, Melisse, levis*, ubi v. Heins.

§. 28. *ludi gladiatorii magistrum*; lege *ludi litteratorii*, si Phocas Grammaticus audiendus, in versibus de Vita Virgilii v. 41 sqq. Secundum hunc Balista Virgilii magister in elementis grammaticis fuerat. A Donato tamen, certe a prima manu, fuisse videtur *ludi magistrum*, ut iam in ed. Ven. 1472 et in aliis, ut Danielis, edd. legitur: male interpolatum addito altero. Vidit hoc Burmannus ad Antholog. Lat. Tom. I, pag. 367. Ceteroqui magnum acumen inesse disticho haud dixero.

Catalecton — Nomen iam ap. Ausonium occurrit in Idyll. XII, quod Technopaegnion inscriptum. Declarat nomen carmina, quae haberi et censeri solent Virgilii, τὰ καταλεγόμενα εἰς τὰ τοῦ Μάρωνος. Est enim τῶν καταλέκτων liber; τὰ καταλεκτα. Collectioni alicui eiusmodi praefixum esse debuit Epigramma 182, lib. II Antholog. Latin. *Vate Syracosio* etc. Eodem referebat versum Ecl. VI, 1 *Prima Syracosio* Oudinus in Discept. de Culice Virgilii in Misc. Obss. crit. nov. Tom. IV, pag. 308. De iuvenilibus Virgilii poematibus post virorum doctorum, etiam Ruaei in Vita Virgilii ad a. 696 disputationes, iudicium nostrum in Prooemiis ad minora Virgilii carmina et Catalecta adiecimus. Interea haec monere sufficiat: Fuisse aliquando Culicem inscriptum carmen Virgilii passim habitum docet Martialis XIV, 185 *Accipe facundi Culicem, studiose, Maronis*; et VIII, Epigr. 56, 19. 20 *Protinus Italiam concepit et arma virumque, Qui modo vix culicem fleverat ore rudi.* Sueton. in Vita Lucani: *ut — sua cum Virgilio comparans, ausus sit dicere*: et quantum mihi restat ad Culicem? Statius Silv. II, 7, 74 de Lucano: *Haec primo iuvenis canes sub aevo Ante annos Culicis Maroniani*; et praef. Silv. lib. I, ubi veretur de Thebaide edenda: *sed et Culicem legimus et Batrachomyomachiam etiam agnoscimus*; *nec quisquam est illustrium poetarum, qui non aliquid operibus suis stilo remissiore praeluserit.* Enimvero aut Culex ille Virgilii intercidit, et is, quem habemus, a Grammatico suppositus eius nomini est, aut mi-

et *Diras*, et *Culicem*, cum esset annorum quindecim. Cuius ma- 29
teria talis est: Pastor fatigatus aestu cum sub arbore obdormisset, et serpens ad illum proreperet, e palude culex provolavit, atque inter duo tempora aculeum fixit pastori. At ille continuo culicem contrivit, et visum serpentem interemit, ac sepulcrum culici statuit, et distichon fecit

Parve culex, pecudum custos tibi tale merenti
Funeris officium vitae pro munere reddit.

VIII. Scripsit etiam, de qua ambigitur, *Aetnam*. Et mox, 30
cum res Romanas inchoasset, offensus materia et nominum asperi-

sere foedatus ille est, laciniis pannisque variorum interpolatorum assutis. Alterum carmen, nec minus foede interpolatum, *Cirin* Cornelio Gallo vindicatum ivit Iust. Fontaninus hist. litt. Aquilei. lib. I, c. 2, p. 32 sqq., repugnante Io. Schradero et aliis: sed de hoc v. Prooem. in Cirin. Quod ad *Epigrammata*, inprimis *in Priapum*, attinet, lusisse poetam huiusmodi quaedam dubitare nos non sinit Plinius Epp. V, 3. Nam ad maius aliquid quam Eclogarum lusum spectasse videtur, dum Virgilium inter eos memorat, qui paullo lasciviora carmina condiderint: quamquam alteram sententiam Ovidii verbis tueri possis Trist. II, 537, qui, dum Virgilii exemplo se tuetur, non nisi Bucolica nominat: *Phyllidis hic idem tenerosque Amaryllidis ignes Bucolicis iuvenis luserat ante modis.* *Aetnam* Cornelii Severi vulgo habitam Lucilio iuniori nuper asseruit Wernsdorf. Poet. Lat. min. T. IV. *Diras* Valerii Catonis esse, a nemine facile nunc dubitatur. De *Moreto* vid. Prooem. *Copam* cum aliis ad alios auctores referre non veremur. Mos enim ille vulgatissimus sive Grammaticorum sive librariorum fuit, ut sive ἀδέσποτα sive minora scripta clarissimo cuique scriptori adscriberent, saepe etiam in calce vacuis chartis illita carmina ad maioris carminis auctorem confidenter referrent. Ex *Epistolis* Virgilii ad Augustum duo loca memorat Macrob. Sat. I, 24, quamquam *Virgilium illa felicitas ingenii in oratione soluta reliquit*, Senecae iudicio Exc. Controv. lib. III. Augusti epistolas ad Virgilium laudat auctor Dialogi de Oratore c. 13 et Claudianus Epist. ad Olybr. (n. XLI) v. 23 *Dignatus tenui Caesar scripsisse Maroni.* Ceterum non pigebit locum ex Vincent. Bellovac. Spec. hist. VII, 62 adscribere, ubi, postquam ex eo, quod *pascua, rura, duces* tantum cecinisse memoratur Virgilius, colligit: *proinde Virgilius de Culice, et Virgilius de Aetna, quos Aurelianenses ad ostentationem et iactantiam circumferunt, inter auctores apocryphos separandi sint.*

cum esset annorum XV; immo XXV, ut iam emendavit Oudin. l. c. pag. 309.

§. 29. *Cuius materia talis est.* Haec, et quae sequuntur, emblema e margine esse, manifestum est.

§. 30. *cum res Rom. inchoasset*; Ex illo Ecl. VI, 3 *Quum canerem reges et praelia.* Servius ad e. l. *Gesta regum Albanorum, quae coepta omisit, nominum asperitate deterritus. Alii Scyllam eum scribere coepisse dicunt, in quo libro Nisi et Minois regis Cretensium bellum describebat. Alii de bellis civilibus dicunt; alii de tragoedia Thyeste. Scylla* ad *Cirin* referenda esse videtur. *Thyestes* fuit L. Varii nobile opus, de quo, praeter scriptores historiae litterariae, vide Rutgers. Lect. Venus. c. 3 et Intpp. ad Quinctilian. Inst. Orat. X, I, 98 *Iam Varii Thyestes cuilibet Graecorum comparari potest.* cf. Philargyr. ad Ecl. VIII, 10. Virgilium auctorem fabulae Thyestis fuisse, Grammatici narrant. vid. Serv. ad Ecl. III, 20. inf. §. 81, et sup. ad §. 20. Alii Cassio Parmensi eam vin-

tate, ad *Bucolica* transiit: maxime ut Asinium Pollionem, Alphenum Varum, et Cornelium Gallum celebraret: quia in distributione agrorum, qui post Philippensem victoriam veteranis, Triumvirorum iussu, trans Padum dividebantur, indemnem se
31 praestitissent. Deinde *Georgica* in honorem Maecenatis edidit, cum sibi vixdum noto opem tulisset, adversus Claudii veterani militis, vel, ut alii putant, Arrii centurionis, violentiam, a quo in
32 altercatione litis agrariae parum abfuit quin occideretur. Novissime autem *Aeneidem* aggressus est; argumentum varium, et multiplex, et quasi amborum Homeri carminum instar: praeterea nominibus ac rebus Graecis Latinisque commune, et in quo, quod maxime studebat, Romanae simul urbis et Augusti origo contineretur.

33 IX. Cum Georgica scriberet, traditur quotidie meditatos mane plurimos versus dictare solitus, ac per totum diem retractando ad paucissimos redigere, non absurde carmen se ursae more
34 parere dicens, et lambendo demum effingere. Aeneida prosa prius oratione formatam, digestamque in XII libros, particulatim com-

dicarunt. v. Schol. Horat. Ep. I, 4, 3, quem illustravit Ruhnk. ad Vellei. p. 363 cum altero loco Acronis ad I Serm. 10, 62. De primis Virgilii in poetica rudimentis elegantissimos Popii versus meminisse iuvat: *When first young Maro sung of Kings and Wars, Ere warning Phoebus touch'd his trembling Ears, Perhaps he seem'd above the Critics Law* etc.

maxime ut — Hoc Grammaticus hinc comminiscitur, quia Asinii Pollionis Ecl. III, 84. IV, 12. VIII, 7, Vari Ecl. VI, 7 sq. IX, 26, et Cornelii Galli Ecl. VI, 64 et X mentionem satis honorificam fecit. At res Augusti carmine se aggressurum esse minatur Ge. III, 10 sq.

in distributione agrorum. v. inf. Vitam ad a. 713.

§. 31. *adversus Claudii — Arrii* — De Arrio cf. inf. §. 36. 96. Servius ad Ecl. IV, 1 *Virgilius, postquam pene occisus est ab Arrio centurione, Romam revertens mandavit procuratoribus suis, ut tuerentur agros suos et ad praesens obsequerentur Arrio*; idem Comment. pr. §. 13 *Ad quem* (agrum) *recipiendum profectus ab Arrio centurione, qui eum tenebat, pene est interemtus, nisi se praecipitasset in flumen Mincium, unde est allegorice: Ipse aries etiamnunc vellera siccat.* Conf. eundem ad Ecl. I, 48. III, 94. IX, 6. 23. Non admodum discrepant ea, quae alius Grammaticus inter Serviana ad Ecl. IX, 1 narrat: *Sane alii ordinem huius eclogae ita exponunt: Cum immunitatem agrorum Virgilius impetrasset, lis est exorta de finibus inter eum et eos, qui in proximo agros acceperant; ex quibus Clodius quidam dixit, se omnem litem amputaturum interfecto Virgilio; quem poeta stricto gladio se insequentem fugit in tabernam carbonariam, et beneficio institoris ex alia parte emissus servatus est.* Milienum Toronem (centurionem) primipilarem e Probo memorat Pompon. Sab., Mancinellus et alii.

§. 33. Facile apparet, haec, quae sequuntur, e variorum Grammaticorum sive iudiciis sive commentis esse consarcinata.

ursae more. Gell. XVII, 10 *Amici familiaresque P. Virgilii in his, quae de ingenio moribusque eius memoriae tradiderunt, dicere eum solitum ferunt, parere se versus more atque ritu ursino* v. rel. Quinctil. Inst. X, 3, 8 *Virgilium quoque paucissimos die composuisse versus, auctor est Varus.*

ponere instituit, ut quidam tradunt. Alii eius sententiae sunt, 35
ut existiment, eum, si diutius vixisset, quatuor et viginti libros
usque ad Augusti tempora scripturum, atque alia quaedam per-
cursurum; Augusti vero gesta diligentissime exsecuturum: quippe
qui, dum scriberet, ne quid impetum moraretur, quaedam im-
perfecta reliquit; alia levissimis versibus veluti fulsit: quos per
iocum pro tigillis vel tibicinibus interponi a se dicebat, ad susti-
nendum opus, donec solidae columnae advenirent.

X. Bucolica triennio Asinii Pollionis suasu perfecit. Hic 36
Transpadanam provinciam regebat; cuius favore, cum veteranis
Augusti militibus Cremonensium et Mantuanorum agri distribue-
rentur, suos Virgilius non amisit. Facta enim distributione, suos,
seu Claudio seu Arrio datos, recuperavit. Hunc Pollionem maxi- 37
me amavit Maro, et dilectus ab eo magna munera tulit. Quippe
qui invitatus ad coenam, captus pulcritudine et diligentia Alexan-
dri, Pollionis pueri, eum dono accepit. Huius Pollionis filium, 38
C. Asinium, et Cornelium Gallum, oratorem clarum, et poetam
non mediocrem, miro amore dilexit Virgilius. Is transtulit Eupho-
rionem in Latinum, et libris quatuor amores suos de Cytheride
scripsit. Hic primo in amicitia Caesaris Augusti fuit: postea, in 39
suspicionem coniurationis contra illum adductus, occisus est. Ve
rum usque adeo hunc Gallum Virgilius amarat, ut quartus Georgi-
corum, a medio usque ad finem, eius laudem contineret. Quem
postea, iubente Augusto, in Aristaei fabulam commutavit.

XI. Georgica septennio Neapoli, Aeneida partim in Sicilia 40
partim in Campania duodecim confecit annis. Bucolica eo successu 41
edidit, ut in scena quoque per cantores crebra pronuntiatione re-

§. 34. *ut quidam tradunt*; impudentissimi profecto homines, qui infimi subsellii poetastris usitatum morem tanto poetae tribuere ausi sunt. At illud etiam insulsius, ad XXIV eum libros Aeneidem fuisse perducturum; quasi de annalibus ageretur. Fecit tamen hoc Mapheus Vegius, Laudensis, saec. XV, qui XIII librum Aeneidi adiecit, quem iam in ed. Adami Rot. 1471 et hinc in multis editionibus expressum reperias. conf. *Abauzit Oeuvres* Vol. II.

§. 36. *Bucolica triennio* — Sic et Phocas v. 95 sqq. v. inf. Vitam ad a. 716.

§. 37. *Alexandri*; v. sup. §. 20.

§. 38. *C. Asinium.* Est is C. Asinius Gallus ex Tacito Ann. I, 12 et al. Dione LVII, 2 etc. satis notus. De *Cornelio Gallo* v. ad Ecl. VI, 64 et X pr. cf. quos laudat Burmannus ad Antholog. lib. II, Ep. 176.

§. 39. *occisus est*; se ipsum interemit. v. Vita Virgil. a. 728.

ut quartus Georgicorum. Eadem inter Serviana ad Ecl. X, 1. Ge. IV, 1, quae an vera sint, valde dubito; non enim coniectare licet, quomodo Galli laudes in illo argumento locum habere potuerint; nec, si iam ante quatuor annos Georgica in vulgus exierant, locus potuit retractari.

§. 40. *Georgica septennio Neapoli.* De loco constat ex fine lib. IV Georg.; tempus Grammaticorum fide nititur.

§. 41. *ut in scena.* Idem commentum in Servianis ad Ecl. VI, 11 memoratur, Eclogam sextam a Cytheride mima esse recitatam; narrationis tamen fundum idoneum reperire haud facile est: praeter quam Dialogum de Oratoribus c. 13 *testis ipse populus, qui, auditis in thea-*

citarentur. At cum Cicero quosdam versus audisset, et statim acri iudicio intellexisset non communi vena editos, iussit ab initio totam eclogam recitari: quam cum accurate pernotasset, in fine ait: *Magnae spes altera Romae.* Quasi ipse linguae Latinae spes prima fuisset, et Maro futurus esset secunda. Quae verba postea
42 Aeneidi ipse inseruit. Georgica, reverso ab Actiaca victoria Augusto, atque reficiendarum faucium causa Atellae commoranti, per continuum quatriduum legit, suscipiente Maecenate legendi vi-
43 cem, quoties interpellaretur ipse vocis offensione. Pronuntiabat
44 autem maxima cum suavitate, et lenociniis miris. Seneca tradidit, Iulium Montanum poetam solitum dicere, involaturum se quaedam Virgilio, si vocem posset, et os, et hypocrisim: eosdem enim versus, eo pronuntiante, bene sonare; sine illo, inarescere, quasi mutos.

tro versibus Virgilii, surrexit universus et forte praesentem spectantemque Virgilium veneratus est sic, quasi Augustum. Recitationes Romae in theatro factas esse, aliunde haud constat; et loca, e quibus id probatum ivere, vix dubitationem tollunt. Nam locum Ovidii Trist. V, 7, 25 *Carmina quod pleno saltari nostra theatro, Versibus et plaudi scribis, amice, meis*, de Medea intelligi posse docere videtur alter locus Tr. II, 519. 520 *Et mea sunt populo saltata poemata saepe; Saepe oculos etiam detinuere tuos* — etsi quae sequuntur, *Nil equidem feci, tu scis hoc ipse, theatris*: obscurant rem. Ad haec tamen respondeas: saltem hoc ipsum exemplum, quod de Virgilii Bucolicis memoratur, satis esse ad morem testandum. Haec nisi essent, suspicarer, ex Ecl. VI, 66 *Utque viro Phoebi chorus assurrexerit omnis* lepidum hominem hanc narrationem de Gallo in Virgilium argute conferre sibi visum esse. Quod Ovid. Trist. IV, 10, 54 *carmina se populo iuvenilia legisse* ait, ad recitationes sane spectat, nec tamen in theatro factum esse necesse est. Dicemusne mimum aliquem in scena versus e Bucolicis interposuisse et laudasse? Iam vero illud quoque notabile, quod iam Ciceronis aetate *mima* in scena Romae memoratur; cum feminarum partes histriones et mimi agerent. A grammatico dicti sunt *cantores.* Serioribus aetatibus etiam feminas in scenam prodiisse, ex Patribus, quos appellamus, discimus.

quasi ipse n. Cicero. Est haec grammatici narrantis interpretatio: quae et ap. Servium l. l. habetur. Cum Cicerone indignam hanc sui laudem putaret Warton (*Life of Virgil* p. 8.), quandoquidem *Silenus*, Ecloga sexta, recitata esse traditur, credidit ille, posse dictum hoc ita accipi, ut, cum illa Ecloga physici sit argumenti, post Lucretium partes secundas Maronem obtenturum esse significaverit.

inseruit: Aen. XII, 168 *Et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae.*

§. 42. *Atellae commoranti.* Falsum hoc; nam a pugna Actiaca rediens Caesar ultra Brundisium, quo Senatum Roma evocaverat, non processit. v. Dio LI, 4. conf. inf. ad 724; aegrotans vero rediit in Italiam a pugna Philippensi, a. 712, verum ut et tum aliquantum Brundisii subsisteret. cf. Appian. pag. 1073. 1080. Plutarch. Anton. pag. 925. Dio XLVIII, 3. conf. Vita Virgil. a. 724.

§. 44. *Iulium Montanum.* Heroica is et elegiaca scripserat. Ovidius ex P. IV, 16, 11 *Quique vel imparibus numeris, Montane, vel aequis Sufficit, et gemino carmine nomen habes.* Meminit eius Seneca Epist. CXXII *Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poeta, et amicitia Tiberii notus et frigore.* Afferuntur ibidem versus ex eo, tole-

XII. Aeneidos vix dum coeptae tanta exstitit fama, ut Sext. 45
Propertius non dubitarit sic praedicare:

Cedite Romani scriptores, cedite Graii,
Nescio quid maius nascitur Iliade.

Augustus vero, cum tum forte expeditione Cantabrica abesset, et 46
supplicibus atque minacibus per iocum literis efflagitaret, ut sibi de Aeneide, ut ipsius verba sunt, vel prima carminis hypographa, vel quodlibet colon mitteret, negavit se facturum Virgilius; cui tamen multo post, perfecta demum materia, tres omnino libros
recitavit: secundum videlicet, quartum, et sextum. Sed hunc 47
praecipue ob Octaviam: quae, cum recitationi interesset, ad illos de filio suo versus, *Tu Marcellus eris*, defecisse fertur: atque aegre refocillata, dena sestertia pro singulo versu Virgilio dari ius-
sit. Recitavit et pluribus; sed neque frequenter, et ferme illa, de 48
quibus ambigebat, quo magis iudicium hominum experiretur.
Erotem, librarium et libertum eius, exactae iam senectutis, tra- 49
dunt referre solitum, quondam in recitando eum duos dimidiatos versus complesse ex tempore: et huic *Misenum Aeolidem*, adie-

rabiles et illi, nihil tamen de Virgilii recitatione. Neque eo spectant, quae apud Senecam Controvers. XVI extr. legas.

§. 45. *Sext. Propertius*, v. lib. II, Eleg. 25 (34), 65. Scripta autem illa Elegia esse debet U. C. 728 vel 729; nam mortis Galli mentio in ea fit v. 91. 92.

§. 46. *cum tum forte*; f. *qui tum* Gronov.

expeditione Cantabrica U. C. 729. v. inf. h. a. Macrob. Sat. I, 24 *Ipsius enim Maronis epistola, qua compellat Augustum, ita incipit*: „Ego „vero frequentes a te litteras acci-„pio; *et infra*: De Aenea quidem „meo, si mehercule iam dignum ha-„berem auribus tuis, libenter mitte-„rem; sed tantum inchoata res est, „ut pene vitio mentis tantum opus „ingressus mihi videar; cum prae-„sertim, ut scis, alia quoque studia „ad id opus multoque potiora im-„pertiar.“ Legant haec poetae nostri et in sinu suo gaudeant, sibi ad carmina scribenda tanto apparatu opus non esse. De Epistolis Augusti ad Virgilium conf. sup. ad §. 28.

vel prima carminis hypographa. Leg. *primam c. hypographen* suspicatur Burmannus. Gesnerus ad Claudianum p. 630 *hypographa* primum in chartas vel ceras coniecta esse notabat, nondum emendate et accurate perscripta.

tres libros recitavit. Serv. ad Aen. IV, 324 *Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.* „Dicitur autem „ingenti adfectu hos versus pronun-„tiasse, cum privatim paucis prae-„sentibus recitaret Augusto; nam re-„citavit primum libros tertium et „quartum.“ Ubi alii „primum, ter-„tium et quartum.“

§. 47. *ob Octaviam.* Eius filius M. Marcellus immatura morte obierat a. U. C. 731. vid. Vitam ad h. a.

dena sestertia 80 l. 14 s. 7 d. sive circa 484 thaleros; XXV versus, tot enim de Marcello agunt, ad 2100 l. hoc est ad 12600 thaleris aestimati fuerunt. Apud Serv. ad VI, 862 „Et „constat hunc librum tanta pronun-„tiatione Augusto et Octaviae esse „recitatum, ut fletu nimio impera-„rent silentium, nisi Virgilius finem „esse dixisset, qui pro hoc aere gra-„vi donatus est, id est missis etc.“ Ultima e Grammatici penu addita sunt.

§. 49. *versus complesse.* Etiam hoc Grammatici acumen prodit: qui forte versibus a se expletis fidem et auctoritatem parare voluit. Versus

cisse, *quo non praestantior alter;* item huic, *Aere ciere viros*, si-
mili calore actutum subiunxisse, *Martemque accendere cantu:*
statimque sibi imperasse, ut utrumque volumini adscriberet.
50 XIII. Bucolica Georgicaque emendavit. Anno vero quinqua-
51 gesimo secundo, ut ultimam manum Aeneidi imponeret, statuit
in Graeciam et Asiam secedere, triennioque continuo omnem ope-
ram limationi dare, ut reliqua vita tantum philosophiae vacaret.
Sed, cum aggressus iter, Athenis occurrisset Augusto, ab oriente
Romam revertenti, una cum Caesare redire statuit. Ac cum Me-
gara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languo-
rem nactus est: quem non intermissa navigatio auxit, ita ut, gra-
vior indies, tandem Brundisium adventarit: ubi diebus paucis obiit,
decimo Kal. Octobr. C. Sentio, Q. Lucretio Coss.
52 XIV. Qui cum gravari morbo sese sentiret, scrinia saepe et
magna instantia petivit, crematurus Aeneida: quibus negatis te-
stamento comburi iussit, ut rem inemendatam imperfectamque.
Verum Tucca et Varius monuerunt, id Augustum non permissu-
53 rum. Tunc eidem Vario, ac simul Tuccae, scripta sub ea con-

sunt Aen. VI, 164. 165, ubi conf. Serv.

§. 51. *tantum philosophiae vacaret.* Convenit cum sententia versuum pulcerrimorum Ge. II, 475 sqq. *Me vero primum dulces ante omnia Musae accipiant* etc.

Augusto ab oriente R. revertenti ex itinere, quod e Sicilia per Asiam et Graeciam fecerat. vid. inf. Vitam ad 732—734.

Brundisium. Tarentum alii memorant. *Tarenti Apuliae civitate, dum Metapontum videre cupit, seu Brundisii, dum Megaram videre voluisset* (vides Grammaticorum seu Monachorum imperitiam, dum Donatum ante oculos habent §. 51) *quorundam iudicio invalitudine ex solis ardore contracta*: Vita Virgilii praemissa edit. Ven. 1472, quae deinceps in ed. Danielis Servio tribuitur. Inepti Grammatici lacinia est in Serv. ad Aen. II, 197, qua Thessaliam adiisse Maro narratur.

§. 52. *Qui cum.* v. inf. ad 735.

§. 53. *L. Varius* auctor Thyestae v. sup. ad §. 30. Maecenati imputatur in Carm. ad Pison. 226, (quod Saleio Basso assignat Wernsdorf. P. L. M. Tom. IV, ubi v. p. 276) quod Varius tragoediae laude inclaruit: *Maecenas tragico quatientem pulpita caestu Evexit Varium.* Locus corruptus: alii *gestu*, immo *gressu*; nam *gestu* scena vix quatitur, sed idem ab epico carmine commendatur ab Horat. Carm. I, 6, 1 *Scriberis Vario fortis et hostium Victor Maeonii carminis aliti*, h. poetae, qui evolat carmine epico. Serm. I, 10, 44 *forte epos acer, Ut nemo, Varius ducit.* Versus eius aliquot heroicos adscripsit Macrob. VI, c. 1 et 2; corrupte tamen ibi laudatur: *Varius de morte.* At ex *Varii Panegyrico Augusti* petitos esse versus, quos Horatius inserit I Ep. 16, 27. 28. 29, testatur Schol. ad e. l. Collegit fragmenta Rutgers. Venus. Lect. c. 3, ut sup. ad §. 30 monitum est. Cum Virgilio tamquam alter poetarum princeps nominatur Art. P. 55 et II Ep. 1, 247. Amicissimus Horatio, v. Serm. I, 9, 23, quem etiam Maecenati commendaverat. vid. Serm. I, 6, 55. Male cum Varo a multis confunditur. v. Exc. ad Ecl. VI. De varietate in scriptura conf. Horreum in prooem. Miscell. Critic. Videtur ille quoque latere in loco Macrobii II Sat. 4 pr. ubi de Augusti ioco de Aiace tragoedia ab eo inchoata: *postea Lucius gravis tragoediarum scriptor interrogabat eum, quid ageret Aiax suus, et ille, in spongiam, inquit, incubuit.* Quae male ad Ciceronem transtulit Io. Lydus a

ditione legavit, ne quid adderent quod a se editum non esset, et versus etiam imperfectos, si qui erant, relinquerent. Voluit etiam 54
sua ossa Neapolim transferri, ubi diu et suavissime vixerat; ac extrema valetudine hoc ipse sibi epitaphium fecit distichon:

Mantua me genuit, Calabri rapuere, tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.

Translata igitur iussu Augusti eius ossa, prout statuerat, Neapo- 55
lim fuere, sepultaque via Puteolana, intra lapidem secundum, suoque sepulcro id distichon, quod fecerat, inscriptum est.

XV. Heredes fecit ex dimidia parte Valerium Proculum, 56
fratrem ex alio patre, ex quarta Augustum, ex duodecima Maecenatem, ex reliqua L. Varium et Plotium Tuccam: qui eius Aeneidem post obitum, prout petiverat, iussu Caesaris emendave-

Schow editus p. 50. Nuper multa de Vario certa et incerta fide disputavit, docte tamen, Ger. Nic. Heerkeus in praef. ad Icones, ut ei inventam in Germania tragoediam Tereum vindicaret. *Plotius Tucca*, male *Quinctilius Tucca* appellatur apud Probum in Vita Virgilii. *L. Varium et Plotium Tuccam* mox §. 56 Donatus excitat. *Plotius* et *Varius*, tamquam communes Horatii et Virgilii amici, laudantur Horat. Sat. I, 5, 40. Inter praestantissimos carminum iudices refertur apud eundem *Plotius* Sat. I, 10, 81.

et versus etiam imperfectos relinquerent. v. ad s. 59. Eosdem etiam libros distinxisse, narrant Grammatici: qua de re vid. ad lib. V Aen. extr.

§. 54. *distichon*; hoc passim laudatur; est tamen tam ieiunum et ineptum, ut nemini facile fraudem faciat. *Calabri* declarant Brundisium. Aliud epitaphium in Cagianni, Principis feminae, Villa inventum, Mabillonius memorat Itin. Ital. p. 113 *Sistite, Viatores, quaeso pauca legite. Hic Maro situs est.* Videtur et hoc carmen otiosi hominis lusus esse.

§. 55. *sepulcro*; quod adhuc monstratur, ad ingressum cryptae Pausilypanae; quodque magicis poetae artibus monachi narrarunt effossum. Memorant de eo omnes, qui ad haec loca accessere: ut singulos excitare velle putidum foret. v. saltem Holdsworth *Remarks on Virgil* p. 501. Egere porro de eo multi: in quibus videndi Cluver. Ital. ant. IV, 3, p. 1153, qui tamen in censuram venit Holdsworthi p. 5. Capacius Hist. Puteol. cap. 34. et Hist. Neap. lib. II, cap. 2. Cam. Peregrinius de Campania Felice diss. II, S. 20. Scip. Mazzella p. 203. Verum praestat nunc adire Paoli Antiqq. Puteol. fol. 10 sqq., ubi et expressa loci facies, nec minus speciose apud Hamilton. Campi Phlegraei T. II, t. 16. Adde Fabric. Bibl. Lat. Vol. II, p. 227* Burmann. ad Antholog. lib. II, Ep. 198 et in praef. perdocta ad Dorvillii Sicula p. XXV. Silius Italicus illud *monumentum* Virgilii *adire, ut templum, solebat* Plin. Epist. III, 7. De quo Maroniani sepulcri cultu v. Martial. XI, 49 et 51. Ex quibus locis male lectis et acceptis Silium etiam Virgilii villam emisse tradunt, qui Silii vitam composuerunt: quamquam Virgilii agrum non longe a Nola fuisse, supra ad §. 24 commemoravimus. Etiam Statius Silv. IV, 4, 51 *En egomet — Maroneique sedens in margine templi Sumo animum et magni tumulis adcanto magistri.*

§. 56. Romanus aliquis scripturus fuisset: Heredes fecit ex semisse Val. — ex quadrante Augustum, uncia Maecenatem, ex sextante, qui supererat, L. Varium et Tuccam. — *Maecenatem.* Is adeo superstes fuit Maroni. At Maroni adscripserant grammatici Elegiam in Maecenatis obitum.

runt; nam nullius omnino sententia crematu Aeneis digna visa fuit:
57 qua de re Sulpicii Carthaginiensis exstant huiusmodi versus:

Iusserat haec rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quae cecinere ducem.
Tucca vetat, Variusque simul; tu, maxime Caesar,
Non sinis, et Latiae consulis historiae.
Infelix gemino cecidit prope Pergamos igni,
Et pene est alio Troia cremata rogo.

58 Exstant et Augusti de ipsa eadem re versus plures et clarissimi, quorum initium est:

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaque doctiloqui morietur Musa Maronis?

Et paulo post:

Sed legum servanda fides; suprema voluntas
Quod mandat, fierique iubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies Et ea quae sequuntur.

59 Nihil igitur auctore Augusto Varius addidit, quod et Maro praeceperat, sed summatim emendavit, ut qui versus etiam imperfectos, si qui erant, reliquerit. Hos multi mox supplere conati,

§. 57. *Sulpicius Carthaginiensis.* Grammaticus. Eius carmen vide etiam ap. Scalig. Catal. pag. 140. Anth. Lat. lib. II, epigr. 174. — *historiae* sane vs. 4 parum commode fit memoratio; deb. *Latia Musa* memorari; aut *Latio* s. Romano *nomini.* Dici tamen potest auctor carminis respexisse origines Iuliae gentis et Romanorum a Troianis, quae Aeneidis argumentum constituunt.

§. 58. *Augusti.* Grammatici alicuius sub Augusti nomine: in Pithoeo p. 70, Catalectis p. 141, et in Anthologia II, 184. Videas tamen Voltarium horridos hos et ineptos versus non modo Augusto tribuere, verum etiam magnopere probare: *ils sont beaux et semblent partir du coeur. Essai sur la Poesie epique* chap. 3. Ita vides, ad verum pulcrarum sententiarum sensum et iudicium sermonis intelligentiam aliquam esse necessariam. (Infr. Testim. IV et VII.)

§. 59. *Hos multi mox supplere conati*: cuius generis versus multos passim in suspicionem adduximus; alios dudum eiecere critici. Fuere tamen etiam recentiores, qui inanem operam in explendis his versibus collocarent; ut Nannius Miscell. VI, 10, et Vanierius, de quo I. M. Heinzii, viri docti, Gymnasii Wimar. directoris, est commentatio. Illud vero vix fieri potuisse putes, ut existerent homines ingeniosi et qui sibi subtiles et acuti viderentur, qui in versibus his imperfecte relictis iudicium poetae et miram sagacitatem quaererent; scilicet ut argumenti gravitate tacto lectoris animo ad meditandum mora daretur. Qua de re cf. Disquis. I ad Aen. extr. Unum est Servii scholion ad Aen. IV, 361, in quo simile iudicium veteris Grammatici legere memini: *Et oratorie*, inquit, *ibi finivit, ubi vis argumenti substitit.* Atqui illud saltem recte is perspectum habuit, *oratorium* id esse. Sane ipsa res id ferre debuit, ut nonnullis in locis, sen-

non perinde valuerunt ob difficultatem; quod omnia fere apud eum hemistichia, praeter illud: *Quem tibi iam Troia peperit*, sensum videntur habere perfectum. Nisus, grammaticus, audisse 60
se a senioribus dicebat, Varium duorum librorum ordinem commutasse, et, qui tum secundus erat, in tertium locum transtulisse: etiam primi libri correxisse principium, his demtis versibus:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis, vicina coegi,
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis
Arma virumque cano.

XVI. Obtrectatores Virgilio numquam defuerunt. Nec mi- 61
rum. Nam ne Homero quidem. Prolatis Bucolicis innominatus quidam rescripsit Antibucolica, duas modo Eclogas, sed insulsissime, παρῳδήσας, quarum prioris initium est:

Tityre, si toga calda tibi est, quo tegmine fagi?

sequentis:

Dic mihi, Damoeta, cuium pecus, anne Latinum?
Non; verum Aegonis nostri sic rure loquuntur.

Alius, recitante ea ex Georgicis: *Nudus ara, sere nudus;* subiecit, *habebis frigora, febrem.*

tentia absoluta, ingenii impetum poeta inhibere nollet, utque ad alia properaret, relicto et seposito versu imperfecto in aliud tempus, quod ei mors maturior invidit.

Quem tibi iam Troia, Aen. III, 340. Paullo ante *si qui erant* leg. cum Gronov. *sicut erant.*

§. 60. *Nisus, grammaticus.* Nomen eius passim occurrit in Grammaticorum scriptis, etiam in Macrobio, ubi Sat. I, 12 eius *Commentarii fastorum* laudantur.

duorum librorum ordinem commutasse. Indoctum hoc, et indoctius adhuc enuntiatum; res ita se habet apud Servium pr. in Aen. „licet quidam superflue dicant, secundum (librum) primum esse, tertium secundum, et primum tertium, ideo, quia primum Ilium concidit" etc. scil. ad ordinem rerum gestarum iudicio facto, non ex epicae narrationis lege.

his demtis versibus. Atqui non demtos eos, sed ab alia potius manu adiectos Virgiliano operi esse dicendum erat; cum a natura fabulae epicae praefixa huiusmodi narratio poetae de se abhorreat. In edit. 1472 ita hoc loco legitur: *Unde intuemur aliquos versus detractos in principio, ut*: Ille ego, qui quondam, *et in secundo* (v. 566): ibi aut ignibus aegra dedere. Ab aliis post Servium in Vita Virg., quae praefixa est Aeneidi, inter recisos versus numerantur XXII versus Aen. II, 567 sqq., ubi vide.

§. 61. *quo tegmine fagi?* forte: *quo tegmina fagi?* h. in quem usum? ut Gronov. Nec tamen vel sic acumen assequor. Alia parodia est apud Serv. ad Ge. I, 210 *Hordea qui dixit, superest ut tritica dicat*, h. debet et de his praecipere. Porro *cuium pecus anne Latinum*, cum Gronovio ita intellige: anne Latinum hoc est, si, *cuium pecus*, dicas? Venire potest in hunc censum pictura Herculanensis Tom. IV, p. 166, in qua Aeneas et Anchises humeris impositus et manui Ascanius implicitus, omnes exhibiti sunt cercopithecorum speciem referentes. (— Bothius in *Virgilio Vir-*

62 Est et adversus Aeneida liber Carvilii Pictoris, titulo Aeneidomastix. M. Vipsanius a Maecenate eum suppositum appellabat novae κακοζηλίας repertorem; non tumidae, neque exilis, sed ex communibus verbis, atque ideo labentis. Herennius tantum vitia
63 eius contraxit; Perilius Faustinus furta. Sunt et Q. Octavii Aviti Ὁμοιοτελεύτων octo volumina, quibus annotantur, quos et
64 unde versus transtulerit. Asconius Pedianus, libro quem contra obtrectatores Virgilii scripsit, pauca admodum ei obiecta ponit; et potissimum, quod non recte historiam contexuit, et quod pleraque ab Homero sumsit. Sed hoc crimen sic defendere assuetum ait: *Cur non illi quoque eadem furta tentarent? Verum intellecturos, facilius esse Herculi clavam, quam Homero versum surripere;* et tamen destinasse secedere, ut omnia ad satietatem malevolorum decideret.

65 XVII. Refert etiam Pedianus, benignum, cultoremque omnium bonorum atque eruditorum fuisse, et usque adeo invidiae expertem, ut, si quid erudite dictum inspiceret alterius, non minus gauderet, ac si suum fuisset; neminem vituperare, laudare bonos; ea humanitate esse, ut, nisi perversus maxime, quisque illum
66 non diligeret modo, sed amaret. Nihil proprii habere videbatur. Eius bibliotheca non minus aliis doctis patebat, ac sibi; illudque Euripidis antiquum saepe usurpabat, τὰ τῶν φίλων κοινά, hoc
67 est, *communia amicorum esse omnia.* Quare coaevos omnes poetas ita adiunctos habuit, ut, cum inter se plurimum invidia arde-

giliano p. 7. interpungendum existimat: *Non; verum Aegonis nostri. sic rure loq.* Sed parum commode *pecus Latinum* et *pecus Aegonis* inter se opponuntur. *Wr.*)

§. 62. De *Carvilio Pictore* nihil aliud reperiri memini. An forte ei debeatur pictura scurrilis modo memorata, quaerit *Pasquale Carcani Pictur. Hercul.* Tom. IV, p. 166 et 368.— *M. Vipsanius* Agrippa *eum*, Virgilium, *appellabat novae κακοζηλίας repertorem*, quasi Maecenati ea in re gratificaretur poeta, cuius molle et discinctum scribendi genus passim perstringitur a veteribus. Quae sit *labens* cacozelia, obscurum est; an *labantem*, hoc est incertam, mediam inter tumidam et exilem dicere voluit? Multo magis putes Maronem obviam ivisse Maecenatis pravae et affectatae dictioni. Apud Serv. ad Aen. VIII, 310 „Hoc „etiam Maecenas in Symposio, cui „Virgilius et Horatius interfuerant, „cum ex persona Messalae de vino „loqueretur, ait: „Idem humor ministrat faciles oculos, pulcriora red„dit omnia, et dulcis iuventae redu„cit bona.“ *Herennius* qui fuerit, non liquet. *Herennius Senecio* aliquoties in Epp. Plinii occurrit. Nec quicquam constat de *Perilio Faustino*, aut de *Q. Octavio Avito.*

§. 64. *Cur non illi.* Dictum hoc Vincent. Bellovac. Specul. hist. VII, 62 repetit, una cum illo sup. §. 34 de ursa. Alia, quae *Asconius* de Virgilio tradidisse memoratur, v. sup. §. 21. Serv. ad Ecl. III, 105. IV, 110.

assuetum n. Virgilium. Mox videtur legendum: *destinasse se, cedere, ut — recideret.*

§. 65. Egregii mores poetae, et quales in tali ingenio esse debuisse divines! Confirmat Horat. Sat. I, 5, 40 *Plotius et Varius — Virgiliusque — animae, quales neque candidiores Terra tulit, neque queis me sit devinctior alter.* Ex tota vita, si nihil aliud de poeta traditum esset, haec saltem censura eum omnibus bonis commendaret.

rent, illum una omnes colerent; Varius, Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anser vero, quoniam Antonii partes sequutus est, illum non observasse dicitur. Cornificius ob perversam naturam illum non tulit. Gloriae vero adeo contemtor fuit: cum quidam 68
versus quosdam sibi adscriberent, eaque re docti haberentur, non modo aegre non ferebat, immo voluptuosum id illi erat. Cum 69
enim distichon, quod laudem felicitatemque Augusti continebat, fecisset, valvisque non nominato auctore affixisset (id erat eiusmodi:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane:
Divisum imperium cum Iove Caesar habet);

diu quaeritans Augustus, cuiusnam hi versus essent, eorum auctorem non inveniebat. Bathyllus vero poeta quidam mediocris, tacentibus aliis, sibi adscripsit. Quamobrem donatus honoratusque a Caesare fuit. Quod aequo animo non ferens Virgilius, iisdem 70
valvis affixit quater hoc principium: *Sic vos non vobis.* Postulabat Augustus, ut hi versus complerentur: quod cum frustra aliqui conati essent, Virgilius, praeposito disticho, sic subiunxit:

Hos ego versiculos feci: tulit alter honores:
Sic vos non vobis nidificatis aves.
Sic vos non vobis vellera fertis oves.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

Quo cognito, aliquamdiu Bathyllus Romae fabula fuit, Maro vero exaltatior.

XVIII. Cum is aliquando Ennium in manu haberet, rogare- 71
turque quidnam faceret; respondit, se aurum colligere de ster-

§. 67. *Anser*; de quo Ovid. Trist. II, 435 *Cinnaque procacior Anser.* Adde Propert. II extr. 83. 84 *Nec minor his animis, nec se minor ore canorus Anseris indocti carmine cessit olor.* Forte: *Nec minor his animi, nec segnior ore, canorus — olor.* Virgilius, in his, quae luserat, nec minore spiritu, nec remissioribus numeris, Ansere superior erat. De *Ansere* Serv. ad Ecl. VII, 22. IX, 36. Graviore auctoritate *Cimber* inter inimicos Virgilii numeretur ex Quinctil. Instit. VIII, 3, 27. 28. *Cornificius* Ovidio Trist. II, 436 memoratus: *Et leve Cornifici parque Catonis opus.* cf. ib. Burm. Catullianus Cornificius intelligi hic nequit. Hieronym. in Chron. Euseb. MDCCCCLXXVI (ad U. C. 712) *Cornificius poeta a militibus destitutus interiit, quos saepe fugientes galeatos lepores vocaverat. Huius soror Cornificia, cuius extant insignia epigrammata.* Quibus vereor ne fabulae adspersae sint. Alioqui si hoc anno periit Cornificius, illa narratio de inimicitiis eius cum Virgilio exercitis concidit, cum is non nisi post Cornificii mortem inclaruerit. Servius ad Ecl. II, 36 per *Amyntam* Cornificium vult intelligi, quia is conatus est contra Virgilium scribere. cf. eund. ad Ecl. V, 8. Adde inf. §. 76. In argumentis cod. Gud. Damon Ecl. VIII est Cornificius, et Alphesiboeus Virgilius.

§. 69. 70. Totam de hoc *disticho* et de quaternis istis hemistichiis narrationem ineptum Grammatici seu monachi commentum esse existima.

core Ennii. Habet enim poeta ille egregias sententias sub verbis
72 non multum ornatis. Interroganti Augusto, quo pacto civitas feliciter gubernaretur: *Si prudentiores*, inquit, *temonem tenuerint, et boni malis praeponantur: itaque optimi suos habeant honores,*
73 *nulli tamen aliorum iniusti quidquam fiat.* At Maecenas: *Quid*, inquit, *Virgili, satietatem homini non adfert? Omnium rerum*, respondit, *aut similitudo aut multitudo stomachum facit, praeter*
74 *intelligere.* Idem interrogavit: *Quo pacto quis altam felicemque fortunam servare potest?* Cui Maro: *Si, quantum honore ac divitiis aliis praestantior sit, tanta liberalitate et iustitia alios superare*
75 *nitatur.* Solitus erat dicere: *Nullam virtutem commodiorem homini esse patientia; ac nullam asperam adeo esse fortunam, quam prudenter patiendo vir fortis non vincat.* Quam sententiam in quinto Aeneidos inseruit:

Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.

76 Cum quidam eius amicus Cornificii in eum maledicta et inimicitias sibi enarraret: *Quam putas*, inquit, *esse huius malevolentiae caussam? Nam neque unquam Cornificium offendi, et eum amo. An*, inquit, *Hesiodi sententiae non meministi, ubi ait, architectum architecto invidere, et poetam poetae? De malis*, inquit, *Graecus ille intellexit: nam boni eruditiores amant. Sed magna cum láude et gloria vindictam in manu habeo. Maiore enim cura virtuti intendam; atque quo elegantior ego fiam, eo vehementiore*
77 *invidia rumpetur.* Erat Augusto familiaris Philistus quidam, orator et poesin mediocriter doctus, cui multiplex variumque ingenium erat, quique omnium omnia dicta reprehendere conabatur: non ut verum dignosceret, quod Socrates facere consuevit, sed ut eruditior videretur. Hic Virgilium, ubicumque convenire dabatur, maledictis salibusque vexabat. Quare ille saepe aut tacibundus discedebat, aut suffusus pudore tacebat. Verum, cum Augusto audiente elinguem illum diceret, et caussam etiam suam, si linguam haberet, defendere nequire: *Tace*, inquit, *rabula. Nam haec mea taciturnitas defensorem caussarum mearum Augustum fecit et Maecenatem; et ea tuba, cum volo, loquor, quae ubique et diutissime audietur. Tu loquacitate non modo aures hominum, sed muros rumpis.* Augustus vero Philistum gravi vultu increpavit. Tunc Maro, *Si tempus*, *Caesar*, inquit, *tacendi hic sciret, raro loqueretur. Tacendum enim semper est,*

§. 72. Videntur homines lepidi, quicquid unquam pulcrarum sententiarum reperirent, ut clarum et gravem auctorem darent, in Virgilium cumulasse.

§. 77. *Philistus* cum suo dicto commentitius Grammaticorum homo esse videtur. Philistos varios enarrat Fabric. ad Dionem XXXVIII, 18, §. 89, sed nullus ex iis hic locum habet. *elinguem* quod dixit, videtur dictum respicere Melissi sup. s. 27.

nisi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio aliis prosit. Nam qui contendit, et an contentionis finis utilis sit, non novit, stultis illum annumerandum sapientes putant.

XIX. Posteaquam Augustus summa rerum omnium potitus 78
est, venit in mentem, an conduceret tyrannidem omittere, et omnem potestatem annuis consulibus, et senatui rempublicam reddere: in qua re diversae sententiae consultos habuit, Maecenatem et Agrippam. Agrippa enim utile sibi fore, etiamsi honestum non esset, relinquere tyrannidem longa oratione contendit: quod Maecenas dehortari magnopere conabatur. Quare Augusti animus et hinc ferebatur et illinc. Erant enim diversae sententiae, variis rationibus firmatae. Rogavit igitur Maronem, an conferat privato homini, se in sua republica tyrannum facere. Tum ille, *Omnibus ferme*, inquit, *remp. aucupantibus molesta ipsa tyrannis fuit, et civibus: quia necesse erat propter odia subditorum, aut eorum iniustitiam, magna suspicione magnoque timore vivere. Sed si cives iustum aliquem scirent, quem amarent plurimum, civitati id utile esset, si in eo uno omnis potestas foret. Quare si iustitiam, quod modo facis, omnibus in futurum nulla hominum facta compositione distribues; dominari te, et tibi conducet, et orbi. Benevolentiam enim omnium habes, ut deum te et adorent, et credant.* Eius sententiam sequutus Caesar prin- 79
cipatum tenuit. Audivit a Syrone praecepta Epicuri; cuius doctrinae socium habuit Varium. Quamvis diversorum Philosophorum opiniones libris suis inseruisse de animo maxime videatur, ipse tamen fuit Academicus: nam Platonis sententias omnibus aliis praetulit.

* * *

§. 78. *Posteaquam Augustus* — Commentum hoc parum acuti hominis esse, monere necesse non est. conf. Ruaeum Vita Virg. ad 725. Scilicet poetarum consilia hisce de rebus expetent tyranni! Forte ex rhetorum scholis fluxit, in quibus declamationis argumento inservire potuit. Wartonus tamen (*Life of Virgil* p. 25) narratiunculam admodum probat, et ex Platone petitam, Aen. I, 152 — 157 expressam esse existimat. Maecenatis et Agrippae disputationes hac de re ex Dione notae sunt: forte et illae in scholis rhetorum natae.

consultos. consultores emendat Gronov. Mox *et civibus* inutile est; nisi *f. ut c.* Paullo post *nulla hominum facta compositione* obscurum est. Dictum esse debet pro: nullo habito respectu.

§. 79. *a Scirone.* Lege: *a Syrone.* Syronem, Epicureum, Ciceroni amicissimum et optimum virum intellige, de quo Cicero Fin. II, 35, ad Div. VI, 11. Eum Virgilii et Vari magistrum fuisse passim Grammatici monent. vid. Phocas in Vita Virg. v. 63. 64. Serv. ad Ecl. VI, 13. Aen. VI, 264. cf. Not. ad Ecl. VI pr. Epigramma Virgilii ad Syronis villam v. in Catalectis et in Antholog. p. 677, in quo ei suos amicos et patrem eo videtur tempore commendare, cum ex agro suo veteranis assignato Romam discederet. *Magni docta dicta Syronis* laudantur ibid. lib. II Epigr. 243.

ipse tamen fuit Academicus; velim constet satis nobis de veritate huius rei. Vulgo pro Epicureo haberi solet Virgilius. Etiam Auctor Ciris v. 3. 4 profitetur philosophiae

80 XX. Nunc quoniam de *auctore* summatim diximus, de ipso iam *carmine* dicendum videtur: quod bifariam tractari solet, hoc est, et *ante opus*, et *in ipso opere*. Ante opus, *titulus*, *caussa*, *intentio*. Titulus, in quo quaeritur, cuius sit. Caussa, unde ortum sit, et quare hoc potissimum sibi ad scribendum poeta praesumserit. Intentio, in qua cognoscitur, quid efficere conetur poeta. In ipso opere sane tria spectantur, *numerus*, *ordo*, *ex-*
81 *planatio*. Quamvis igitur multa ψευδογραφῆ, id est, falsa inscriptione, sub alieno nomine sunt prolata, ut Thyestes tragoedia huius poetae, quam Varius edidit pro sua, et alia huiuscemodi; tamen *Bucolica* liquido Virgilii esse minime dubitandum est: praesertim cum ipse poeta, tamquam hoc metuens, principium huius operis et in principio Aeneidos et in alio carmine suum esse testatus sit, dicens:

Ille ego, qui quondam gracili modulatus avena,

et reliqua: et,

Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuventa,
Tityre te patulae cecini sub tegmine fagi.

82 Bucolica autem et dici, et recte appellari, vel hoc solum indicium suffecerit, quod hoc eodem nomine apud Theocritum censeatur. Verum *ratio* quoque demonstranda est. Tria sunt pastorum genera, quae dignitatem in Bucolicis habent: quorum qui minimi sunt, αἰπόλοι dicuntur a Graecis; iidem a nobis caprarii: paullo honoratiores, qui ποιμένες, id est, opiliones dicuntur: honestissimi, et maximi, βουκόλοι, quos bubulcos dicimus. Unde igitur magis debuit pastorali carmini nomen imponi, quam ab eo gradu,
83 qui apud pastorales excellentissimus invenitur? *Caussa* dupliciter inspici solet: ab *origine* carminis, et a *voluntate* scribentis.

84 XXI. *Originem* autem Bucolici carminis alii ad aliam caussam

Epicureae studium. cf. ad pr. Ecl. VI.

§. 80. Quae sequuntur, male narrationi de vita subiecta sunt, cum ad sola Bucolica respiciant, atque his potius praefigenda sint. Sunt vero ea ita comparata, ut non magnum inde fructum capere possis.

§. 81. ψευδογραφῆ· immo ψευδεπιγραφῆ. De *Thyeste* v. sup. ad §. 30.

§. 82. *quam ab eo gradu, qui apud pastores excellentissimus invenitur.* Ineptum est hoc, quamquam apud Grammaticos passim obvium, etiam Graecos, ut ante Theocritum, in: περὶ διαφορᾶς τῶν βουκολικῶν. Obtinuerat usus, ut βουκόλοι eodem modo, quo ποιμένες, omnino de quocunque pastorum genere dicerentur, utque adeo βουκολικὸν simpliciter esset *pastoritium*. Multa tamen ex hac etymologia suaviter eliciunt scriptores, qui de bucolico carmine egerunt: v. c. *Quadrio*, verbosus homo, *della Storia e della Ragione d' ogni Poesia* Vol. II, p. 600.

§. 84. *Originem*: v. quam Eclogis praemisimus de genere bucolico disputatiunculam. Nihil in omnibus his, quae memorata sunt, est, in quo acquiescere possis. Non vident homines docti, aliud esse carmen bucolicum arte elaboratum, aliud rude et indoctum, quod impetus animi, exultatio, et affectus temere effundit. Confundunt porro hymnos in deos agrestes, et sacra eorum et fabulas. Eadem tamen, quae hic

ferunt. Sunt enim, qui a Lacedaemoniis pastoribus Dianae primum carmen hoc redditum dicant, cum eidem deae, propter bellum, quod toti Graeciae illo tempore Persae inferebant, exhiberi per virgines de more sacra non possent. Alii ab Oreste, circa 85
Siciliam vago, id genus carminis Dianae redditum loquuntur per ipsum atque pastores: quo tempore de Scythia cum Pylade fugerat, surrepto numinis simulacro, et celato in fasce lignorum; unde Fascelidem Dianam perhibent nuncupatam: apud cuius aras Orestes per sacerdotem eiusdem numinis Iphigeniam sororem suam a parricidio fuerat expiatus. Alii Apollini Nomio, pastorali scilicet 86

memorantur, reperias in princ. Comment. Servii, e quibus videntur huc male revocata esse. Sunt autem pleraque e Graeco Grammatico conversa, qui ab Aldina inde praefigi Theocrito solet: *περὶ τοῦ, ποῦ καὶ πῶς εὑρέϑη τὰ Βουκολικά.*

a Lacedaemoniis pastoribus. Bello Persico cum festum Dianae Caryatidis instaret, cuius fanum in Laconica erat, in quo virgines Lacedaemoniorum anniversarium festum agebant et ex more patrio choros instituebant, vid. Pausan. III, 10, bello itaque Persico, quod Xerxes Graeciae intulit, cum propter hostium metum puellae Lacedaemone egredi non auderent, pastores Laconici agri sacra fecisse et Dianam suis carminibus celebrasse memorantur; quae carmina cum probata fuissent, ab eo tempore morem horum carminum esse servatum. Haec, etsi vix videas quomodo inde bucolici carminis origo repeti possit, iactata videas ubique: vid. Grammaticus in fronte Theocriti: Serviana pr. Bucolicor. Isidor. Origg. I, c. 38. Diomedes lib. III, p. 483 Putsch. Probus de bucolici carminis ratione, praefixus edd. nonnullis, ut Basil. Henricopetr. 1575, in quo multa copiosius exposita sunt: Vet. Grammatic. Apospasmatia ad calcem Mallii ab Heusingero edita p. 93. 94.

§. 85. *ab Oreste.* In Sicilia, inter Mylas et Naulochum, non longe a promontorio Peloro, templum Dianae *Facelinae* sive *Facelitidis*, *Ἀρτέμιδος φακελίτιδος*, erat; cuius sacrum ac nomen a Lacedaemoniis petitum erat: v. Pausan. III, 16, p. 249; cum autem hi originem a Dianae Tauricae simulacro per Orestem deportato repeterent: fabulae licentia deinde errores aliquos Orestis circa Siciliam comminisci coeperunt; unde fluxit narratio de bucolici carminis origine, quae h. l. legitur. De *Diana Phacelitide* s. *Facelitide*, non vero *Fascelide*, v. inpr. Cluver. in Sicil. ant. p. 304 sqq. Muncker. ad Hygin. fab. CCLXI. Antonin. Lib. 27. Adde Probum supra memoratum, Grammat. Theocrit. l. l. Schol. Horat. Cruqu. I Carm. 7, 10. Intpp. ad Vibium p. 170. Traducta quoque est fabula in Italiam; nam et Ariciae fuit Dianae Tauricae *βρέτας*: Solin. cap. 2, p. 13 C. add. Wernsdorf. diss. de pignorib. imperii Rom. 1786, p. 13 sq. et Rhegii eius religio habita: v. Morisani Inscriptt. Rhegin. p. 91. 92. Probus l. c. laudat versus Lucilii: — *et saepe, quod ante Optasti, freta Messanae et Rhegina videbis Moenia, tum Liparas, Facelinae* (et) *templa Dianae*; scil. ad Mylas Siciliae. Tam late sparsa est haec fabula, ut eadem hac face plura scriptorum loca collustrare possis. Quid? quod ad Syriam eadem fabula fuit deducta ab Antiochenis scriptoribus, qui omnino sibi in hoc placuere, ut veteres fabulas ad suum Orontem traducerent. v. Malala p. 176. Cedren. p. 134 sq. Lamprid. Elagab. 7, et ibi Salmas. add. Eckhel Doctrina numor. Vol. III, p. 317. Clarissimum Dianae Tauricae signum fuit in Atticae pago Braurone; Eurip. Iphig. in Taur. extr.

§. 86. *Alii.* Facile apparet, Grammaticos haec ex iis poetarum bucolicorum locis collegisse, in quibus, poetico more, modo hunc modo illum deum rerum rusticarum praesidem propitium sibi esse volebant,

87 deo, qua tempestate Admeti boves paverat. Alii Libero, Nym-
pharum scilicet, et Satyrorum, et id genus numinum principi,
88 quibus placet rusticum carmen. Alii Mercurio Daphnidis patri
pastorum omnium principi, et apud Theocritum, et apud hunc
89 ipsum poetam. Alii in honorem Panos scribi putant peculiariter
90 pastoralis dei, item Sileni, Silvani, atque Faunorum. Quae cum
omnia dicantur, illud erit probatissimum, Bucolicum carmen ori-
ginem ducere a priscis temporibus, quibus vita pastoralis exercita
erat: et ideo velut aurei saeculi speciem in eiusmodi personarum
simplicitate cognosci: et merito Virgilium, processurum ad alia
carmina, non aliunde coepisse, nisi ab ea vita, quae prima in
terris fuit. Nam postea rura culta, et ad postremum pro cultis et
feracibus terris bella suscepta: quod videtur Virgilius in ipso or-
dine operum suorum voluisse monstrare, cum pastores primo, de-
inde agricolas, canit, et ad ultimum bellatores.
91 XXII. Restat, ut, quae *caussa voluntatem* attulerit poetae
Bucolica potissimum scribendi, consideremus. Aut enim dulce-
dine carminis Theocriti et admiratione eius illectus est; aut ordi-
nem temporum est sequutus erga vitam humanam, ut supra dixi-
mus: aut tres modos elocutionum, quos *χαρακτῆρας* Graeci vo-
cant, *ἰσχνόν*, qui tenuis, *ἁδρόν*, qui validus, *μέσον*, qui mode-
92 ratus intelligitur. Credibile erat Virgilium, qui in omni genere
praevaluerit, Bucolica primum, Georgica secundum, Aeneida
93 tertium voluisse conscribere. Aut ideo potius primo Bucolica
scripsit, ut in eiusmodi carmine, quod et paullo liberius, et ma-
gis validum, quam cetera, est, facultatem haberet captandae Cae-
94 saris indulgentiae, recuperandique agri, quem amiserat. Ob hanc
caussam die tertio iduum Martiarum C. Caesare interfecto, cum
Augustum Caesarem paene puerum veterani milites, non abnuente
Senatu, sibi ducem constituissent, exorto bello civili, Cremonen-
ses, cum ceteris eiusdem studii, adversarios Augusti Caesaris ad-
95 iuverunt. Unde factum est, ut, cum victor Augustus in eorum
agros veteranos deduci iussisset, non sufficiente agro Cremonen-
sium, Mantuani quoque, in quibus erat Virgilius, maximam par-
tem suorum finium perdiderint, eo quod vicini Cremonensibus
96 fuerant. Sed Virgilius, Augusti familiaritate suoque carmine fre-
tus, Centurioni Arrio obsistere ausus est. Ille statim, ut miles,
ad gladium manum admovit. Cumque se in fugam proripuisset

et inventi carminis honorem ad eum referebant poetae.

§. 90. *merito Virgilium*: stolida argutia! Eadem tamen etiam in Servianis in pr. Bucolic. §. 24.

§. 91. *ἁδρόν*, *qui validus*. Melius Gellius VII, 14 *uberem* reddit, quem vide. Servius pr. Comment. in Bucolic. *grandiloquum*. Cf. Cuper. Obss. I, 5 pr.

§. 93. *et magis validum*: immo vero, *minus v.* vide §. 91.

quem amiserat ob hanc caussam. Ita iunge sententiam. Sunt autem et haec ad §. 97 a sequiore manu, forte ex Servianis Comment. pr. §. 11 inserta.

poeta, non prius persequendi finis fuit, quam se in fluvium Virgilius coniecisset. Sed postea, Maecenate, et Pollione, et ipso Augusto faventibus, agros suos recepit.

XXIII. *Intentio* libri, quam σκοπὸν Graeci vocant, imita- 97
tione Theocriti poetae constituitur, qui Siculus et Syracusanus fuit. Est intentio etiam in laudem Caesaris, et principum ceterorum, per quos in sedes suas rediit: unde, ut et delectationem et utilitatem finis contineret, secundum praecepta cuncta confecit.
Quaeri solet, cur non plures quam decem Eclogas conscripserit: 98
quod nequaquam mirandum videbitur ei, qui consideraverit aetatem scenarum pastoralium, quae ultra hunc numerum non potest proferri; praesertim cum ipse poeta circumspectior Theocrito, ut ipsa res indicat, videatur metuere, ne illa Ecloga, quae Pollio inscribitur, minus rustica videatur, cum ipsam sic praestruat ipse, dicens, *Sicelides Musae, paullo maiora canamus:* et idem similiter in aliis duabus facit. Illud tenendum esse praedicimus in Bu- 99
colicis Virgilii, neque nusquam, neque ubique aliquid figurate dici, hoc est, per allegoriam. Vix enim propter laudem Caesaris et amissos agros haec Virgilio conceduntur; cum Theocritus, quem hic noster toto studio imitari conatur, simpliciter omnino conscripserit.

XXIV. Quod autem in ipso carmine tractari solet, est *nume-* 100
rus, ordo, explanatio. Numerus Eclogarum manifestus est. Nam 101
decem sunt: ex quibus proprie Bucolicae VII esse creduntur: nam tres ultimae proprie Bucolicae dici non debent, Pollio scilicet, Silenus, et Gallus. Prima igitur continet conquestionem publicam, et privatam congratulationem de agro, et dicitur Tityrus. Secunda amorem pueri, et dicitur Alexis. Tertia certamen pastorum, et dicitur Palaemon. Quarta genethliacum, et dicitur Pollio. Quinta epitaphium, et dicitur Daphnis. Sexta metamorphosin, et dicitur Varus, et Silenus. Septima amores diversorum sexuum, et dicitur Corydon. Octava Pharmaceutria, et dicitur Damon. Nona continet poetae conquestionem de amisso agro, et dicitur Moeris. Decima desiderium Galli, et dicitur Gallus.
Quod ad *ordinem* spectat, illud scire debemus, in prima tantum 102
et ultima Ecloga poetam voluisse ordinem servare; quoniam in altera principium constituit: ut in Georgicis ait: *Tityre te patulae*

§. 97. *Intentio libri.* Eadem in Serv. ibid. §. 8.

§. 98. *Quaeri solet.* Vix habeas dicere, utra stolidior sit, quaestione an eius solutio.

§. 99. *neque nusquam, neque ubique*; hoc vero acute dixit Grammaticus. Eadem in Serv. l. l. §. 9. 10. vid. disput. *de bucolico carmine.*

§. 101. *Prima igitur.* Ne hi quidem Eclogarum tituli commode expressi sunt.

Palaemon. Sueton. de illustr. Grammat. c. 23 de Remmio Palaemone: *Arrogantia fuit tanta, et — nomen suum in Bucolicis non temere positum, sed, praesagiente Virgilio, fore quandoque omnium poetarum ac poematum Palaemonem iudicem.*

cecini sub tegmine fagi: in altera ostendit finem: quippe qui dicat, *Extremum Arethusa mihi concede laborem.* Verum, inter ipsas Eclogas, pastoralem conscriptumque ordinem nullum esse certissimum est. Sed sunt qui dicant, initium Bucolici carminis non *Tityre* esse; sed *Prima Syracosio dignata est ludere versu.*

103 XXV. Superest *explanatio:* ad quam antequam veniamus, illud dixerim, tenue esse Bucolicum carmen, et usque adeo ab heroico charactere distare, ut versus quoque huius carminis suas
104 quasdam caesuras habeant, et suis legibus distinguantur. Nam cum tribus probetur metrum: caesura, scansione, modificatione; non erit Bucolicus versus, nisi in quo et pes primus partem orationis absolverit: et tertius trochaeus fuerit et caesura, et quartus pes dactylus magis quam spondeus partem orationis terminaverit, quintus et sextus pes ex integris dictionibus fuerit: quod Virgilius, a Theocrito saepe servatum, victus operis difficultate, ne-
105 glexit. In solo principio, incertum industria an casu, has caesuras servavit. Nam, *Tityre*, dactylus partem orationis absolvit, *tu patu, lae recu*, tertium dactylum, quamvis de composita dictione conclusit: *bans sub* quartum spondeum pro dactylo. Cum subiunxit, *tegmine fagi*, terminatis partibus orationis integrum comma perfecit: cuius rei diligentiam licet in Theocriti omnibus
106 ferme versibus admirari. Qui vero supra dicta acri iudicio diligenterque considerarit, facile intelliget, quae in Georgicis intentio, quique finis fuerit, nec minus etiam in Aeneide.

107 Poematis stili *genera* tria sunt. Aut enim *activum* vel *imitativum*, quod Graeci δραματικὸν appellant, in quo personae loquentes introducuntur sine poetae interlocutione: ut sunt tragoediae, et comoediae; δρᾶν enim Graece agere dicitur: quo genere scripta est prima, *Tityre*, et, *Quo te Moeri pedes.* Aut *enarrativum*, quod Graeci διηγηματικὸν appellant: in quo poeta ipse loquitur sine interpositione personae, ut tres primi Georgicon libri, item Lucretii carmina. Aut *commune*, vel *mixtum*, quod Graeci μικτὸν appellant; ubi et poeta ipse loquitur, et introductae personae: ut est Virgilii Aeneis.

§. 104. *non erit Bucolicus versus, nisi.* Grammatici subtilitas! Cum de caesura agunt Grammatici, versum bucolicum appellant, in quo post pedem quartum, eumque dactylum, nulla caesura incidit: ἁδύ τι τὸ ψιθύρισμα καὶ ἁ πίτυς [*Dic mihi, Damoeta, cuium pecus?*] Quod metrum Graeca Theocriti saepissime, Latina Maronis raro admittunt.

§. 107. *Poematis stili genera tria sunt.* Ex Grammatico Graeco in fronte Theocriti: περὶ τῶν τῆς ποιήσεως χαρακτήρων.

ut tres primi Georgicon libri. Cur non et quartus? saltem usque ad eam partem, qua Proteus vaticinans inducitur.

P. VIRGILII MARONIS VITA

PER ANNOS DIGESTA

U. C. Varr. 684. Cat. 682.

M. Licinius Crassus. Cn. Pompeius Magnus Coss.

ante C. N. 70. *Virgilii* 1.

His Coss., et quidem Idibus Octobribus, natum esse Virgilium tradunt ad unum omnes. Consentiunt et in hoc, Andes, agri Mantuani vicum, ei natale solum fuisse. De patre eiusque nomine ut et de matre multa ineptiunt Grammatici. Patrem Virgilium Maronem, matrem Maiam, fuisse dubitari nequit. Nomen et Virgilius et Vergilius scribitur. Sed videamus de singulis.

Coss. laudatos non modo Pseudodonatus diserte memorat, et Phocas v. 20. 21, verum etiam Hieronymus in Chronic. Euseb. p. 151 et p. 40 (ed. 1658) *Virgilius Maro in pago, qui Andes dicitur, haud procul a Mantua, nascitur, Pompeio et Crasso Coss.* cf. Scalig. Animadv. p. 152 b. Nam Graeca respicienda non sunt, in quibus p. 259 sequenti anno adscriptum est: *Βιργίλιος ἐγενήθη·* quod idem sequuntur Chronicon Paschale s. Fasti Siculi pag. 184. C. Idatius Fastis Consular. a. 685. Apud eundem Hieronymum ad Olymp. 177, 3 is annus recte refertur. Phlegon Trallianus in Olympicorum et Chronicorum collectione apud Photium Biblioth. XCVII, p. 267, 25 ed. Rothomag., ubi de Olymp. 177, 3 *καὶ Οὐιργίλιος Μάρων, ὁ ποιητὴς, ἐγεννήθη τούτου τοῦ ἔτους εἴδοις Ὀκτωβρίαις.*

Andes Hieronymus l. l. et Donatus aliique memorant. *Andino vico*, inquit Probus, *qui abest a Mantua millia passuum III.* Situs huius vici incertus est. Mantuani tamen eum esse

contendunt, qui nunc duo millia passuum ab urbe dissitus, vulgo dicitur *Pietola:* v. Cluver. Ital. ant. p. 257. Ex more tamen satis frequenti inter veteres, de quo vel Catulli exemplo constat, qui, in insula Benaci Sirmione natus, Veronensis appellatur, Virgilii origines ad Mantuam ipsam referuntur, ut ab ipso poeta factum esse videtur Ge. III, 10; alia aliorum loca v. ap. Cluver. l. l. Erat Mantua in Gallia Cisalpina. *Venetum* tamen appellat apud Macrobium Euangelus, Sat. V, 2, sed cum irrisione, ut scilicet tanto magis eum a cultu Graecarum litterarum alienum fingeret; nisi secundum posterioris Venetiae fines dictum existimes, qui ad Adduam usque flumen extendebantur. Phocas Grammaticus in Vita Virgil. 21 *Vatem Etruscum* appellat et v. 5 *Aemula Virgilium tellus nisi Tusca dedisset.* Possit id ad origines Mantuae referri; v. Exc. I ad Aen. X. sed vix tam docte scribere voluit Phocas.

De Idibus Octobr. non modo ex Phlegonte l. l. verum etiam ex Martiale XII, 68 constat: *Octobres Maro consecravit Idus.* Adde Auson. Idyll. V, 26. A viris doctis eas inter dies festos habitas fuisse, cum ex illis locis apparet, tum Silii Italici exemplo apud Plin. Epist. III, 7 *multum ubique — imaginum, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur; Virgilii ante omnes, cuius natalem religiosius quam suum celebrabat.* Natum Virgilium, cum Sol ex Virgine in Chelas receptus esset, h. in locum Librae deinceps destinatum, Phocas v. 21. 22 memorat. Augusti aevo Sol Libram adibat Kal. XII Octobr. conf. ad Ge. I, 32.

De Grammaticorum nugis circa natales poetae v. sup. ad Vitam Donati s. 3. 4.

De scriptura nominis digladiati sunt inter se cum veteres tum recentiores Grammatici. Lapides et codices utrumque exhibent. Etiam Graeci modo Οὐιργίλιος modo Οὐεργίλιος scribunt: et *Vergilius*, Mediceus, Pierii Romanus, et vetustissimum Fragm. Aspri apud Benedictinos *Nouv. Tr. de Diplomat.* Tom. III. p. 152. Ceterum vide, si tanti est, Corrad. in Vita Virgilii pr. adde quos laudat Fabric. Biblioth. Lat. Vol. II, p. 226. Burmann. Antholog. T. I, p. 399. Pierius, Cerda, Burmann. ad Virgil. Georg. IV extr. Ruaeus Vita Virgilii pr. Nomini in veteribus nonnullis libris *Parthenias* additur: v. sup. ad Donat. §. 22.

Parentes Virgilius honestos quidem, quales nobiles nostros villaticos, sed tamen obscuros et in agro suo colendo vitam agentes, habuit. Unde ductum illud ap. Macrob. V, 2 *Unde enim Veneto rusticis parentibus nato, inter silvas et frutices educto, vel levis Graecarum notitia litterarum?* Quod autem *figulum patrem* esse narrant, id vereor ne inepti monachi *a filio carmina fingente* duxerint; uti altera narratio *de patre mercenario* non aliunde nata, quam quod Tityrum in prima Ecloga Virgilii patrem nonnulli tradiderant.

U. C. 689.

L. Aurelius Cotta. L. Manlius Torquatus.

a. C. 65. *Virgilii* 5—6.

Q. Horatius Flaccus nascitur VI Id. Decemb. Sueton. in eius Vita.

U. C. 696.

L. Calpurnius Piso. A. Gabinius.

a. C. 58. *Virgilii* 12—13.

Hieronymus in Chronic. Euseb. p. 151, ad Olymp. 180, 3, adeoque h. a. *Virgilius Cremonae studiis eruditur.* Aliter Donatus §. 6. Profectum tamen hinc esse videtur, quod recentiores nonnulli scriptores de ludo litterario publico, qui Romanorum tempore Cremonae floruerit, memorant, v. c. Ludov. Cavitellius Cremonens. Annal. pag. 1262 A. T. III, Thes. Ant. Ital. Superiore anno *Messala* natus erat. vid. ad Tibulli Vitam.

De magistris Virgilii vix quicquam certi tradi potest. Quae sive Grammaticorum fidei sive doctorum virorum coniecturis debentur, ad Donatum reiecta sunt ad §. 7 et 79.

Ceterum etsi de magistris Virgilii et disciplina non satis constet, et eum obscuro loco natum esse satis appareat, liberali tamen institutione eum usum et cum viris doctis et elegantibus versatum esse, tota ingenii eius in carminibus expressa venustas satis prodit. Ex humili enim et sordida vita et consuetudine nemo facile generosi poetae spiritus sumit; nisi forte litterarum humanitas, meliorumque hominum contubernium exemplumque, natalium sordes primaeque pueritiae robiginem deterserit.

U. C. 699.

Cn. Pompeius Magnus II. M. Licinius Crassus II.

a. C. 55. *Virgilii* 15 — 16.

Hoc anno virilem togam sumsit Virgilius, si verum est, quod a Donato §. 6 memoratur, iisdem, quibus natus erat, Coss. id factum esse. Et anno fere XV vel XVI ea sumebatur. vid. Noris. Cenotaph. Pisan. p. 115 sq. et passim alios, ut Masson. in Vita Horatii et Ovidii.

U. C. 701.

Cn. Domitius Calvinus. M. Valerius Messala.

a. C. 53. *Virgilii* 17—18.

Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 181, 4 *Virgilius sumta toga Mediolanum transgreditur: et post breve tempus Romam pergit.*

At Donatus §. 7: *Sed Virgilius Cremona Mediolanum, et inde paullo post Neapolin transiit — se in Urbem contulit.* Uter verius dixerit, quis definire ausit? Forte ne Romam quidem omnino tum adiit; aut, si adiit, in agrum suum mox se contulit, quod inter belli civilis initia factum esse probabile fit.

De iuvenilibus Virgilii poematibus v. sup. ad Donatum §. 28.

U. C. 709.

C. Iulius Caesar IV. sine Collega.

a. C. 45. *Virgilii* 25—26.

Alexin hoc anno scriptum coniicit, primam certe omnium Eclogarum fuisse, contendit Martinus in Vita Virg. p. XXXIV, et ad Ecl. V, 86. Ex verbis enim huius Eclogae: *Hac te nos fragili donabimus ante cicuta; Haec nos, Formosum Corydon ardebat Alexin, Haec eadem docuit: Cuium pecus, an Meliboei?* Eclogam secundam et tertiam ante quintam fuisse scriptam apparet. Videtur autem quinta anno 712 edita esse, ut mox videbimus, ut adeo hoc certe anno anterior sit Alexis. Iam autem Martinus cum aliis (v. mox ad 711.) et hoc ponit, Virgilium Caesari notum fuisse, idque haud dubie carmine aliquo, quod ipsum carmen *Alexin* fuisse suspicatur, adeoque in hunc annum reiicit; sequenti enim anno occisus fuit Caesar. Vides, ut suspicio ex suspicione necti soleat. Est tamen Eclogae II cum argumentum tum tota tractatio, si sensum tuum, non opinionem, audias, eiusmodi, ut non facile, nisi in iuvenile ingenium, cadere possit.

U. C. 710.

C. Iulius Caesar V. M. Antonius.

a. C. 44. *Virgilii* 26—27.

Idibus Martiis Caesar occiditur. Varia post eius mortem prodigia, v. Dio XLV, 17, inprimis Sol toto anno pallidior, v. ibid. et Plutarch. Caesar. extr. Ea commemorat Virgilius Georg. I, 466 sqq., ubi cf. Not. Octavius, testamento Caesaris ex dodrante heres institutus et in familiam Caesaris nomenque adoptatus, Apollonia Romam rediit; cum autem Antonium iniquiorem in se esse videret, Optimatibus sese adiunxit. Apolloniae, quae Epiri urbs est, a Caesare ad Parthos profecturo praemissus, substiterat, studiisque vacaverat. Sueton. Octav. c. 8.

U. C. 711.

C. Vibius Pansa. A. Hirtius.

C. Iulius Caesar Octavianus. Q. Pedius suffecti.

a. C. 43. Virgilii 27—28.

Habiti in Iulii Caesaris honorem ludi, in dedicando Veneris Genitricis templo; nec tamen ante medium Ianuarium, cum Sol in Capricorno esset: quod idem signum natale Augusti erat: cf. *de Mairan* in Epist. ad Com. de Caylus super gemma cum horoscopo Augusti: in Opusc. In his ludis stella crinita apparuit: Ecl. IX, 47 *Ecce Dionaei processit Caesaris astrum*, ubi v. Not.

Bellum Mutinense, quo, cum totam Galliam Cisalpinam, tum agrum Mantuanum, adeoque Virgilii possessiones valde afflictas fuisse necesse est. Ad haec tempora respicere videtur Silius VIII, 589 *Vos etiam, accisae desolataeque virorum, Eridani gentes.* Ex V Kal. Decembr. M. Lepidus, M. Antonius, C. Caesar Octavianus, Triumviros reip. constituendae in quinque annos se renuntiant, proscriptorum tabulas proponunt, inter quos a. d. VII Id. Dec. Cicero occiditur.

In provinciarum distributione, cum Africam, Siciliam, Sardiniam reliquasque eius maris insulas Caesar Octavianus, Hispanias cum Gallia Narbonensi Lepidus, reliquas Gallias Antonius obtinuisset, vid. Appian. Civil. IV, pag. 953. 954, ager Mantuanus M. Antonii sorti accesserat. Miserat hic in has terras Asinium Pollionem, qui usque ad a. 714 Galliam Cisalpinam in Antonii fide continuit. cf. inf. ad 713.

Ad hunc porro annum *Palaemonem* Eclogam III refert Martinus (*Life of Virgil*) p. XLIV et ad Ecl. V, 86, quoniam in ea Pollio et primus et solus poetae laudibus ornatur. Ex iis, quae modo dicta sunt, coniecturam elegantissimi viri alioqui levissimam firmare possis, certe hoc impetrare, mature in Asinii Pollionis notitiam venisse poetam, cum is per eos annos in illis Italiae partibus degeret. Cur mihi inter prima poetae tentamina referenda videatur Ecloga III, ea est caussa, quod iuvenilem meditationem et exercitationem non obscure prodit; est enim ex Theocriteis Idylliis IV et V unice conversa aut adumbrata.

Iulio Caesari Virgilium innotuisse et carum fuisse, ex Ecl. V, 52 *amavit nos quoque Daphnis*, contendunt; Daphnidem enim Iulium Caesarem esse volunt. cf. ibid. argument., item Martinum in Vita Virgil. p. XXXIV; et ad Ecl. V, 52. Idem vir doctus versum illum ad studium Caesaris in Mantuanos referebat, quibus, cum ceteris Galliae Transpadanae urbibus, civitatem eum dedisse memorat Dio XLI, 36.

Lepida Grammaticorum fabula est de Ecloga sexta *in theatro a Cytheride mima cantata*, quam cum Cicero audiret, magnam

Virgilii famam praesagisse fertur. v. Donat. §. 41. Servius ad Ecl. VI, 11.

Hoc anno ad XIII Kal. April. (XX Martii) Ovidius natus est; nec multo ante Propertius; Tibullus autem iam ante 705 natus erat; quamquam alii eius natales ad a. 690; Propertii autem ad a. 697 referre volunt. Catullus circa 705 obierat.

U. C. 712.
M. Aemilius Lepidus II. L. Munatius Plancus.
a. C. 42. *Virgilii* 28—29.

Triumviri Caesari divinos honores decernunt. Kal. Ianuariis in eius acta iurant. Sacellum ei tamquam heroi in foro faciunt, et quae id genus plura apud Dionem XLVII, 18. 19 memorantur. A quo inde tempore *Divi filius* Octavianus dici coepit, de quo nomine satis copiose agit Heins. ad Aen. VI, 793.

Anno fere exeunte pugnatur ad Philippos in ea Macedoniae parte sitos, quae olim ad Thraciam pertinuerat. Brutus et Cassius se sua manu interficiunt. De pugna ad Philippos vid. Georg. I, 489 sqq. M. Antonius ad res Asiae constituendas discedit. Octavianus in Italiam redit, ad agros et praemia inter veteranos distribuenda.

Ad Caesaris consecrationem quam diximus nobiles illi versus spectant Aen. I, 290—294 *Nascetur pulcra Troianus origine Caesar* etc., et VI, 790 *hic Caesar, et omnis Iuli Progenies magnum caeli ventura sub axem.* De eadem consecratione seu apotheosi agere vulgo existimatur *Daphnis*, Ecloga V. Martinus (*Life of Virgil* p. XLVI et ad Ecl. V, 86. 20. 52. IX, 10) hoc ipso quoque anno eam scriptam esse statuebat; ut adeo Octaviano Caesari iam tum Maro commendatus esse videri debeat; idque hoc ipso carmine factum esse: ib. pag. LI. Si mihi haec coniectura, per se admodum levis, nam cur non multos post annos eiusdem rei memoria pariter bene carmine fieri potuisset? si tamen coniectura haec de anno, quo scripta sit Ecloga V, firmanda esset, aliud aliquanto firmius argumentum afferrem: in IX Ecl. v. 19. 20 *Quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis Spargeret? aut viridi fontes induceret umbra?* haud dubie ad Ecl. V, 20. 40 respicitur; eam itaque nona, quam a. 713 scriptam esse liquido constat, priorem esse, necesse est.

U. C. 713.
P. Servilius Vatia Isauricus II. L. Antonius.
a. C. 41. *Virgilii* 29—30.

Octavianus Caesar Romam reversus dum veteranis praemia persolvere eosque in agros municipales Italiae a Triumviris promis-

sos deducere instituit, ingentes per Italiam turbas, partim eorum, qui possessionibus suis eiiciebantur, indignatione, partim militum effreni cupiditate et audacia, de qua vid. Appian. p. 1082 sqq., Dionem Cass. XLVII, 17. Vellei. II, 74, excitari videt. Qua de re vid. Argumentum Ecl. I. Latissime autem calamitas illa et ad quamplurimos pertinere debuit, ita ut maximae fortunarum conversiones insequerentur; unde et Antonius apud Appianum p. 1075 dicere potuit, Octavianum in Italiam isse, si res dicenda sit, tamquam omnem Italiam sedibus suis emoturum, ἀναστήσων τὴν Ἰταλίαν. Vix enim est ex ea aetate poeta, aut scriptor, qui non communi clade afflictum se memoret. Hinc Tibulli *felix quondam, nunc pauper ager*, I, 1, 19—23. cf. IV, 1, 183—190. Propertius de se IV, 1, 129 *Nam tua cum multi versarent rura iuvenci, Abstulit excultas pertica tristis opes.* Dum Fulvia, M. Antonii uxor, coloniarum deductionem in viri adventum differendam esse contendit: L. Antonius, Marci frater, Consul, novas et ipse res molitur, et partim iis, qui praediis et agris suis exciderant, opem suam pollicendo, partim Caesarem ad veteranos criminando, magnum exercitum comparat, bellumque in Caesarem movet.

In illa agraria largitione (non enim ad aliam trahi posse, quamquam res probatione vix eget, Ruaeus probavit ad Virgilii Vitam 713) etiam Virgilius agros suos paternos amisit. Etsi enim Mantuani nihil in Triumviros commiserant: magna tamen agrorum suorum parte multati sunt, quoniam, ut aiunt, Cremonensium, qui Bruti et Cassii partes sequuti erant, agri proscripti veteranorum cohortibus, quae eo deductae erant, non sufficiebant; alia caussa editur apud Pomponium Sab. ad Aen. IX, 28, forte ex Servio pleniore: persuasione Cremonensium Mantuanos non misisse auxilium Augusto. Iam Virgilium Romam profectum Octaviani liberalitate agros suos recepisse, cum autem Mantuam rediisset, novam veteranorum iniuriam expertum esse, ex Ecloga I et IX satis apparet. Confirmat Martialis VIII, 56 *Iugera perdiderat* (Virgilius) *miserae vicina Cremonae, Flebat et abductas Tityrus aeger oves. Risit Tuscus eques* etc. Videamus nunc ea, quae a Grammaticis, pleraque fide incerta, traduntur.

Si Servianis laciniis ad Ecl. IX, 7 fides habenda, in his Italiae partibus *Octavius Musa, limitator ab Augusto datus — quindecim millia passuum agri Mantuani* militibus assignarat, *cum Cremonensis non sufficeret; offensus a Mantuanis, quod pecora eius in agro publico aliquando clausissent.* Alfenum tamen Varum metatorem edit alia in iisdem alterius, ut videtur, Grammatici lacinia ad v. 10 *Quod alii dicunt Virgilium ostendere voluisse, quod Mantuanis per iniquitatem Alpheni Vari, qui agros divisit, praeter palustria nihil relictum sit; sicut ex oratione Cornelii in Alphenum ostenditur:* „Cum iussus tria millia passus a muro in „diversa relinquere, ut octingentos passus aquae, qua circumdata

„est, admetireris, reliquisti.“ Praeclarus locus, modo non esset mutilus. Tertio loco *Asinium Pollionem*, quem in his terris cum imperio fuisse supra vidimus, distribuendis agris praefuisse, alia Servianae compilationis loca affirmant: ad Ecl. II, 1: *Pollio, qui eo tempore Transpadanam Italiae partem tenebat et agris praeerat dividundis.* Et Donatus in Vita Virgilii §. 36: *Hic* Pollio *Transpadanam provinciam regebat, cuius favore, cum veteranis — agri distribuerentur, suos Virgilius non amisit. Facta enim distributione, suos seu Claudio seu Arrio datos recuperavit.* Obscurum est qui factum sit, ut idem negotium ad plures referri posset. Sed forte ea loca rem expedient, in quibus Alfenus Varus Pollioni fugato successisse traditur. Serv. ad Ecl. IX, 29 *Sane blanditur Alfeno Varo, qui, Pollione fugato, legatus Transpadanis praepositus est ab Augusto*, et ad Ecl. VI, 6 *Alii fuso fugatoque Asinio Pollione, ab Augusto Alfenum Varum legatum substitutum, qui Transpadanae provinciae et agris dividendis praeesset, qui curavit, ne ager, qui Virgilio restitutus fuerat, a veteranis auferretur.* Habere nos putabo aliquid, quod sequi possimus, modo Pollionem eo anno fugatum esse probabile fieri poterit. Erat is M. Antonii amicus; et statim a triumviratus inde pactione U. C. 711 Galliae Cisalpinae ab Antonio praefectus fuerat (cf. Martin. p. XLIII); hoc anno, 713, Octaviani copias ab Alpium transitu prohibuisse memoratur, vid. Appian. p. 1088, et in bello Perusino eius fit inter duces Antonianos mentio, qui Salvidienum e Galliis Octaviano copias adducentem persequuti, et L. Antonio suppetias ferre cunctati sunt, ibid. pag. 1097 sqq. Quum L. Antonius anno sequenti se dedidisset: cum iis, quas habebat, copiis Pollio profectus est, ut Antonio in Italiam venienti occurreret; in itinere Domitium cum copiis sibi adiunxit. vid. Appian. p. 1113. 1114. Vellei. II, 76 *Nam Pollio Asinius cum septem legionibus diu retenta in potestate Antonii Venetia, magnis speciosisque rebus circa Altinum aliasque eius regionis urbes editis Antonium petens, vagum adhuc Domitium — iunxit Antonio.* Potuit itaque inter has rerum vicissitudines fieri, ut Pollio ex agris Transpadanis expelleretur. Nunc autem in *Alfeno Varo* novae difficultates oriuntur, quem nobilem ICtum male nobis Grammatici in haec tempora intrudere videntur. vid. Argum. Ecl. VI. Si tamen satis se de quocunque alio Varo narratio de agrorum Mantuanorum metatione probaverit: et fuit aliquis Varus Virgilio amicissimus, etsi quis ille fuerit, non ad liquidum perduci potest: vid. Excurs. II ad Bucol.; tum alius ex Serviano centone locus non tam falsi convincitur, dum innuere videtur, plures in iis regionibus Triumvirorum negotia curasse: ad Ecl. VI, 64 G a l l u s — *qui et a Triumviris praepositus fuit ad exigendas pecunias ab his municipiis, quorum agri in Transpadana regione non dividebantur.* Potuere adeo cum Pollione omnes illi quos memoravimus

agrorum dividendorum curam habere. Ceterum vides, omnem illam licentiam, quam nos superiori bello septennali, novo aliquo militum acumine, ad despoliandos homines increbuisse putabamus, iam tum frequentatam fuisse; bellorum autem civilium calamitates et militaris licentiae ludibria et furores hoc quo vivimus tempore, tamquam novo exemplo ante oculos versari vidimus et audivimus.

Virgilium Romam discedentem, nam ipsum Romam adiisse, ex iis, quae Tityrus de se narrat Ecl. I, 20 sqq., contendunt, ut agros recuperaret, Octaviano Caesari commendatum esse, omnes fere tradunt; sed alii ab Asinio Pollione, vid. Serv. ad Ecl. IX, 11. Donat. Vit. Virg. §. 36, alii ab Alfeno Varo, alii a Gallo, ut modo vidimus, cf. Donat. §. 30. 96, alii cum Martiale VIII, 56, et multo magis cum auctore Carminis ad Pisonem v. 218 sqq. (*Ipse per Ausonias Aeneia carmina gentes Qui sonat, ingenti qui nomine pulsat Olympum, Maeoniumque senem Romano provocat ore, Forsitan illius nemoris latuisset in umbra, Quod canit, et sterili tantum cantasset avena Ignotus populis: si Maecenate careret;*) a Maecenate id factum esse memorant. Scilicet, ut iam Ruaeo visum est, cum Pollioni primum poeta innotuisset, ab hoc Maecenati commendari, huiusque studio in Octaviani amicitiam venire potuit. Sed satis est, si teneas, poetam his viris omnibus mature gratum et carum fuisse.

Recuperato agro, Eclogam loco, non tempore, primam, si supra memorata recte se habent, scriptam esse dubitari nequit. Obtinet tamen vulgaris opinio, anno hoc 713, aetatis 29, eum *Bucolica* scribere aggressum esse. Quod quidem consilium poetam Pollionis maxime auctoritate et hortatu suscepisse, inter Grammaticos fama tenet. vid. Donat. Vit. Virg. §. 36. Iidem ex loco primo, quem Ecloga Tityrus tenet, omnium etiam tempore primam scriptam, et calamitate amissi agri adductum Virgilium primum poeticen aggressum (vid. Phocas v. 67 sqq. Donatus §. 91 etc.) esse putarunt; scilicet quo communi poetarum fortuna uteretur Maro, ut fames et miseria ad versus scribendos eum perpelleret.

Cum Virgilius Mantuam redux agros suos a veteranis, qui eos occuparant, vindicaret, novam iniuriam accepit, ut adeo fuga vitae consulere necesse haberet. Patet id ex Ecl. IX, quam, Romam, ut aiunt, regressus, ut denuo Octaviani opem imploraret, Varo obtulisse videri potest; quamquam in ipso carmine nihil ea de re praeter honorificam Vari mentionem v. 27. 35 occurrit. vid. Argum. Ecl. IX. Non male hoc Ruaeus ipsa carminis forma, quae subitariam operam satis prodit, confirmari putat. Menalcan in eo carmine Virgilium intelligendum esse, iam Quinctilianus monuit Inst. VIII, 6, 47. Veteranus, cuius audaciae et furori Virgilius vix fuga se subducere potuit, ab aliis Arrius centurio, ab aliis Clodius, a Probo Milenus seu Milienus Toro primipilaris fuisse traditur. Sed de his disputationem ad Donatum §. 31 reiecimus. Iniuriam hanc

poeta non nisi Asinio Pollione fugato, expertus esse, ut paullo ante vidimus, narratur in Serv. ad Ecl. IX, 11 *quo*, Pollione, *fugato, rursus de praediis suis fuerat Virgilius expulsus.*

Si quaeras, qua ratione poeta iterum in agros suos reductus fuerit: Servium habes Comment. in Bucol. pr. §. 14 narrantem: *Postea ab Augusto missis triumviris, et ipsi integer ager est redditus, et Mantuanis pro parte.* In quam sententiam idem ibid. interpretatur versus 11 sqq. Ecl. IX. Vix tamen illud hoc ipso anno fieri potuit, quo bellum Perusinum exarsit, quo late Italia conflagravit; itaque rebus demum pactione Brundisina a. 714 compositis id esse factum, rectius ponit Martinus p. LI.

Mantuanis autem simul in Virgilii gratiam agrorum partem restitutam esse, satis probabile fit ex Ecl. IX, 7— 10. conf. Serv. ad v. 10.

U. C. 714.

Cn. Domitius Calvinus II. C. Asinius Pollio.

Suffecti sub exitum anni*):

L. Cornelius Balbus. P. Canidius.

a. C. 40. *Virgilii* 30 — 31.

Bellum Perusinum. Octavianus L. Antonium Perusiamque urbem deditione accipit. Sub anni huius initium Scriboniam in matrimonium ducit; fecit tamen cum ea divortium anno sequenti, suscepta ex ea Iulia: Dio XLVIII, 16 et 34. Cum, M. Antonii in Italiam adventu, maxima omnium, ne bellum recrudesceret, sollicitudo esset, L. Cocceio, communi amico, cum utroque agente, et Maecenate et Pollione adhibitis (Appian. pag. 1126. Dio XLVII, 28), pace Brundisina, amicitia inter Octavianum et Antonium iterum coaluit; ad quam tanto magis firmandam M. Antonius Octaviam, Octaviani sororem, cuius maritus nuper obierat, uxorem duxit. Mox cum Sext. Pompeius, qui classibus mare tenebat, commeatu urbem intercluderet, fame urgente, de pace cum Sexto agi coeptum est; qua proscriptis, qui ad eum confugerant, reditus in urbem et incolumitas pacta est. Iam quae ex his huius anni actis ad Virgilium pertineant, paullo curatius videamus.

Perusia capta, tota simul Gallia Cisalpina cum reliquis Galliis et Hispaniis in Caesaris ditionem venit. vid. Appian. p. 1114 extr. Itaque tum demum Virgilio agros suos, postquam eos iterum amiserat, restitutos esse, credere licet. Testificandae suae laetitiae grataeque voluntatis caussa in Vari honorem, cuius opera secundum Ecl. IX, 27 sqq. ea res perfecta fuerat, *Eclogam sextam* tum scriptam esse, opinatur Martinus p. LVI et p. 149. Fuisse, qui sextam omnium primo loco scriptam esse dicerent, Donatus in Vita

*) Apud Gruter. p. C. 8 Marmor visitur, a. d. IV Id. Octobr. Cn. Domitio et C. Asinio Coss. inscriptum.

§. 102 narrat; sed eos mala primi versus: *Prima Syracosio dignata est ludere versu*, acceptione, cum quod ad aetatem poetae spectabat, ad carminum ordinem referrent, inductos fuisse vix dubites. Aliam rationem, quare ante Tityrum Silenus scriptus esse debuerit, Catroeus ex eo petebat, quoniam secundum Donatum et Servium a Cytheride in scena Cicerone adhuc audiente ea recitata fuerit. Sic eam ante a. 711, quo Cicero ex proscriptione interfectus est, editam fuisse, necesse esset. At de Cicerone illam Eclogam recitari audiente explosa iam supra ad a. 711 et ad Donat. §. 41 est fabula.

Ad firmandam pacem Brundisii inter Caesarem et M. Antonium factam Octaviam Antonio in matrimonium datam esse diximus. vid. Dio XLVIII, 31. Appian. Civ. V, 65, p. 1126 sqq. Erat autem Octavia e priore marito, C. Claudio Marcello, gravida, ut Dio l. l. memorat. Cuius laudatissimae feminae (de qua vid. Baylium, nec non Froelichium in Mantissa Numism. rar. in Gorii Symbolis litt. T. VII, p. 123, ubi Tiberii Caesaris numus cum Octaviae et Augusti ore exhibetur) consilio et prudentia cum omnes boni pacem et concordiam tandem stabilitam et firmissimo vinculo coagmentatam crederent, cumque eius cum Antonio coniugium magna populi laetitia et acclamatione exceptum esset, visa est multis viris doctis *Ecloga IV* ad h. a. referenda esse, ut infans ille nasciturus, cuius in eo carmine tam praeclara fata ominatur poeta, nullus alius sit, quam is, quem Octavia tum utero gerebat. Est tamen difficile dicere, quomodo de Marcelli postumo, sive is (ex Catroei, Martini, et Spencii opinione Polymet. pag. 189, 86) idem ille M. Marcellus, qui immatura morte U. C. 731 obiit (ad quem annum vide), sive alius minor natu fuit, tot et tanta ad summam rerum spectantia augurari tum aliquis potuerit. Diximus paullo ante, sub huius anni initia Scriboniam a Caesare esse ductam. Erat ea sub exitum anni gravida ex Caesare. Probabilius itaque fit, ad prolem, quam ex ea tollendam sperabat Caesar, iam tum ad summas in republ. opes evectus, poetam respexisse et, laetitiae publicae impetum sequutum, rem sententiis exornasse et amplificasse, quas poetica ratio suppeditabat, inprimis, cum Sibyllinum oraculum, quod sequeretur, haberet. Hoc certe anno, pace iam confecta, Eclogam hanc scriptam esse, dubitari nequit; cum Pollioni Consuli inscripta sit v. 3. 11. 12, orbe iam pacato v. 17. Cf. Argum. illius Eclogae, ubi et illud notatum, male multos arbitrari, Pollioni filium natum eo carmine poetam gratulari. Secundum hos Hieronymus Chron. Euseb. MMXXX dixit: *C. Asinius Gallus, Orator, Asinii Pollionis filius*, cuius etiam Virgilius meminit, *diris a Tiberio suppliciis enecatur.*

Non modo Brundisinam, verum etiam Puteolanam, pacem iam tum confectam fuisse, cum ea Ecloga scriberetur, Ruaeus cum aliis memorat, ut vere totus orbis pacatus videri posset.

Enimvero non nisi ineunte anno sequenti, cum Pollio iamdudum Consulatu abierat, illa pax est composita, cum Caesar et Antonius Pompeium apud Misenum convenissent. vid. Dio XLVIII, 31 extr., 36. Nam Appianus temporum ordinem non satis accurate sequitur, cum etiam post ista pag. 1135 extr. ea commemoret, quae anno superiore peracta fuerant. conf. Vellei. II, 76. 77.

Antequam Antonius adversus Parthos proficiscebatur, exercitus in hiberna deducendi partem adversus Parthinos, populum Illyricum, qui loca circa Epidamnum insidebat, et Bruti caussae eximie faverat, mittit. vid. Appian. pag. 1135. Civ. V, 75. Praefecerat iis copiis Pollionem, qui rem in iis terris egregie gessit, et anno sequente triumphum de Parthinis egit. vid. Dio XLVIII, 41 et ib. notam Fabric.

Quo in itinere adversus Parthinos cum Pollio esset, Pharmaceutria, quae est Ecloga VIII, ei a Virgilio missa esse videtur. Namque v. 6 *Tu mihi seu magni superas iam saxa Timavi, Sive oram Illyrici legis aequoris.* cf. ibi Notas. Ruaeus in reditu Pollionis scriptum carmen esse putabat; id quod verborum et sententiarum ordini repugnat. Qui enim a Timavo ad Illyricum procedit, is profectionem in Illyricum facere debet, non in Italiam redire. Pollionis etiam iussu Eclogam perscriptam esse, v. 11. 12 apparet: *iussis carmina coepta tuis.*

U. C. 715.

L. Marcius Censorinus. C. Calvisius Sabinus.
a. C. 39. *Virgilii* 31 — 32.

A. d. VIII Kal. Novemb. C. Asinius Pollio ex Parthinis triumphat. Fasti Capitol. Chronic. Euseb. etc. Est is *triumphus Dalmaticus.* cf. Flor. IV, 12, 11. Horat. Carm. II, 1, 15. 16. De captis a Pollione Salonis, Dalmatiae urbe, vid. Porphyr. ad e. l. Pighii Annal. h. a. De Pollione omnino vid. Martin. ad Ecl. III, 84. V, 86, et idem in Vita Virgilii p. XLIV. Egit de eo et de tota gente Asinia Lucius Camara de Teate antiquo lib. III, 4 (Thes. Ital. T. IX, P. V). De filio Pollionis, Salonino, seu Salonico, qui tamen nullus fuit, sed nepos, eo nomine, vid. Ruaeus ad Ecl. IV pr.

Dum Pollio in apparatu triumphi cum maxime esset, tertiam Eclogam a Virgilio factam ex v. 84 sqq. *Pollio amat nostram* etc. ingeniose colligit Ruaeus, ut de victimis triumphalibus in iis versibus agatur. Sed vide supra ad U. C. 711.

Hoc anno Horatium Maecenati a Virgilio et Vario commendatum esse, Sanadonius de coniectura ponit, ex Horat. Sat. I, 6, 55. Quod tamen maturius factum, si quidem vere huius anni Antonius Athenis Brundisium appulit, ut condicta die cum Caesare colloquium haberet (Appian. Civ. V, 78). Factum autem tum videtur (cf. Wesseling. Obss. II, 15), quod narratum est, ab Agrippa et

Maecenate, qui eo accurrebant, *Horatium*, *Virgilium*, *Plotium ac Varium* adductos fuisse: qua de re vid. Horat. Sat. I, 5 *Egressum magna* etc., inprimis v. 40. Ita enim iam ante inter familiares Maecenatis adscitus esse debuit Horatius. Alii quidem iter illud ad colloquii Tarenti habiti tempus a. 717 referunt (vid. Masson. vita Horatii ad 716); quod et ipsum *verno tempore* incidit. vid. Appian. p. 1149. Civ. V, 93. Aderat tum (717) Octavia pacis interpres cum Maecenate; non autem Cocceius Nerva, quem Horat. I Serm. 5, 27 memorat, quique Brundisino congressui interfuit a. 715. Hoc itinere Maro solum fertile Tarentinum ad Galaesum fl. cognoverat: unde ductum episodium Ge. IV, 125 sq.

U. C. 716.

App. Claudius Pulcher. C. Norbanus Flavus.
a. C. 38. *Virgilii* 32 — 33.

Bucolicis hoc anno finem impositum et Eclogam adeo X conscriptam esse, Ruaeus cum aliis existimat; ea scilicet caussa inductus, quod Grammatici intra triennium Bucolica absoluta esse memorant. vid. Donat. Vita §. 36. Phocas v. 95. Sed hominum illorum vanitas cum rerum argumentis tum iis ipsis, quae aliis locis repugnantia tradunt, facile arguitur. Nihil itaque commento illi iam Martinus tribuit pag. LXIV, g).

At idem vir doctus p. LXIII ad hunc annum, *Meliboeum VII Eclogam*, cuius alioqui incertum plane tempus est, refert, hoc uno argumento usus, „ne is annus prorsus aliquo Virgiliani ingenii monumento vacet.“

U. C. 717.

M. Vipsanius Agrippa. L. Caninius Gallus.
a. C. 37. *Virgilii* 33 — 34.

Ad hunc annum Eclogam decimam referendam esse censet Martinus, hac de caussa, quoniam in eo carmine Gallo inscripto v. 23 et 47 Lycoris in Gallias abiisse et alium amatorem, qui in aliquo exercitu ad Rhenum militabat, sequuta esse memoratur. — *Tua cura, Lycoris, Perque nives alium perque horrida castra sequuta est — Tu procul a patria, nec sit mihi credere tantum! Alpinas, ah dura! nives et frigora Rheni Me sine sola vides.* A Iulio inde Caesare M. Agrippa primus fuit e Romanis, qui Rhenum traiecit; idque initio huius anni factum, quo Agrippa Cos. erat. vid. Dio XLVIII, 49. Vellei. II, 79. Ubii tum a Suevis vexati, ab Agrippa in fidem recepti, in Coloniam Agrippinensem deportati: Tac. Ann. XII, 27. Germ. 28. Mox enim, hoc ipso anno, a Caesare in Italiam evocatus Agrippa, classique adversus Sext. Pompeium fabricandae exercendaeque praefectus est. Possit qui-

dem aliquis haec alio Dionis loco labefactari putare, ubi anno 715 ineunte Octavianus Caesar in Gallias, ut excitatos in iis motus sedaret, profectus esse dicitur lib. XLVIII, 20. cf. c. 28 pr. Appian. p. 1135. Sed primum an exercitum secum duxerit, non memoratum invenias; tum nec Rhenum transiisse aut ad Rhenum quicquam rerum eum gessisse doceas. Quicquid est, probabilior haec est sententia, quam illa Scaligeri, ad Hieronym. n. 1960, qui ante caedem Caesaris Eclogam decimam publice editam esse debere putat, dum illam opinionem amplectitur, quintam in Caesaris necem esse scriptam, intra triennium autem Bucolica esse absoluta. Iam itaque si, quantum sive ex temporum notatione definire sive coniectura assequi possis, ordinem Eclogarum ac tempus constituere velis, ante eam, quae nunc primo loco posita est, *secundam*, *tertiam* et *quintam* scriptam esse probabile fit. Tum *prima* et *nona* anno 713. Collocat post hanc *sextam* coniectura Martini. Tum anno 714 *quartam*, 715 *octavam*, vulgatam esse in confesso est; intra idem forte tempus *nona*, et 717 *decima* ultimo loco scripta fuit; ut adeo ad temporis rationem ordo hic constitui forte possit:

1	Ecloga	II	
2	—	III	
3	—	V	
4	—	I	713
5	—	IX	eod.
6	—	VI	
7	—	IV	714
8	—	VIII	715
9	—	VII	
10	—	X	717.

Laudata et commendata sunt Virgilii Bucolica iam a poetis, qui eadem aetate vivebant. Propertius ad eorum argumenta, paullo tamen licentius, alludit El. II, 34, 67 sqq., ubi: *Tu canis umbrosi subter pineta Galaesi* (non quasi ibi Maro praedium habuerit; sed respectu laudum loci, in quas excurrit Ge. IV, 125) *Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus*, (Ecl. VII) *Utque decem possint corrumpere mala puellam*, (Ecl. III, 71) *Missus et impressis haedus ab uberibus*, (ex IX, 6) *Felix, qui viles pomis mercaris amores! Huic licet ingratae Tityrus ipse canat*, h. huic puellae, licet ea ingrata sit, cum tamen amores eius tam parvo emantur, ipse Tityrus canat, qui Galateam amabat, nullo ad peculium fructu, ut Ecl. I, 31 sqq. *Felix intactum Corydon qui tentat Alexin Agricolae domini carpere delicias.* (Ecl. II) *Quamvis ille suam lassus requiescat avenam:* (igitur tum desierat scribere Bucolica) *Laudatur faciles inter Hamadryades.* Ovidius autem Am. I, 15, 25 *Tityrum* laudat, et Trist. II, 537 *Phyllidis hic idem tenerosque Amaryllidis ignes Bucolicis iuvenis luserat ante modis.*

Hoc etiam anno Maecenatis iussu Virgilium Georgica exorsum esse, communis est opinio; quam tamen, si molestior sis, non facile nisi Grammaticorum auctoritate probes.

De tempore absoluti operis paullo certior nobis fides fit ex Georgicorum extr. vers. vid. ad 724: modo exploratum satis esset, profectos vere illos versus esse a Marone. (Sed vide, quae in V. L. ad h. l. disputavi. *Wr.*) Eo consilio poetam de re rustica carmen condidisse, ut hominum animos ad agrorum cultum per bella civilia neglectum revocaret, docti viri coniiciunt. vid. Argum. Georgicor.

Eodem anno ab Agrippa, ut recens aedificatae classes tutum receptum haberent, lacu Averno et Lucrino cum mari commisso, portus Iulius factus est, de quo vid. inprimis apud Dionem XLVIII, 50. 51. Huius operis Virgilius meminit Ge. II, 161 — 164 *An memorem portus Lucrinoque addita claustra, Atque indignatum magnis stridoribus aequor, Iulia qua ponto longe sonat unda refuso Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Avernis.*

Antonius cum classe ex Athenis Tarentum appulit. Tandem Octavia arbitra, Octavius ut eum conveniret, adducitur. Nova inter eos pactio fit. vid. Dio XLVIII extr. Appian. p. 1149 sqq. Eodem ex vulgari opinione Maecenas properans Horatium, Virgilium, Plotium ac Varium adduxerat; verum probabilius fit Brundisium iter illud factum 715. vid. sup. ad h. a.

U. C. 718.

L. Gellius Poplicola. M. Cocceius Nerva.

a. C. 36. *Virgilii* 34—35.

Octavianus Caesar, Sext. Pompeio pugna navali inter Mylas et Naulochum, ad Siciliae littus, victo et Lepido in deditionem recepto, Romam reversus immodicis honoribus affectus est. Anno suo XXVIII, inquit Appian. p. 1178, oppidatim inter deos tutelares coli coepit. Haec prima divini honoris in eum collati mentio. vid. Noris. Cenotaph. Pisan. p. 51 sqq. Quod itaque iam ante hoc tempus a Virgilio *Deus* appellatur, Ecl. I, id sine dubio eo pertinet, quod *Divum Iulium* patrem habebat. *Divi genus* Aen. VI, 739. cf. sup. ad 712. Summi tamen illi et exquisiti honores Romae et publice non nisi annis 724 et 725 fuere decreti. vid. Dio LI, 19. 20.

U. C. 720.

L. Scribonius Libo. M. Antonius.

a. C. 34. *Virgilii* 36—37.

M. Bavius poeta, quem Virgilius Bucolicis notat, in Cappadocia moritur. Hieronym. Chron. Euseb. Olymp. 186, 3. Trahi

ad eum solet Ecl. III, 90 *Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maevi!* ubi conf. Philargyr. et Domitii versus, quos ille laudat. Vide in Anthol. Tom. I, pag. 436.

U. C. 722.

Cn. Domitius Ahenobarbus. C. Sosius.
a. C. 32. *Virgilii* 38—39.

Inimicitiae inter Caesarem et M. Antonium ad bellum spectant. Magni utrinque apparatus, de quibus versus Ge. I, 509 sqq. agere videntur: *Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum; Vicinae ruptis inter se legibus urbes Arma ferunt, saevit toto Mars impius orbe.* Alii versus ad a. 717 referunt.

U. C. 723.

Caesar Octavianus III. M. Valerius Messala.
a. C. 31. *Virgilii* 39—40.

Pugna apud Actium, Epiri promontorium, a. d. IV Non. Septembr., cuius magnifica illa est in scuto Aeneae descriptio Aen. VIII, 671 sqq., ubi vid. Not. M. Antonius victus in Aegyptum fugit.

Virgilium sequi voluisse Augustum contra Antonium ad Actiaca bella properantem, ait aliquis in Servianis ad Ecl. III, 74, scilicet, quemadmodum Horatius Maecenati comes esse volebat Epod. I.

U. C. 724.

Caesar Octavianus IV. M. Licinius Crassus.
a. C. 30. *Virgilii* 40—41.

Caesar post Actiacam pugnam cum Samum insulam in hiberna se recepisset, turbatus nuntiis de seditione militum, quos confecta victoria Brundisium praemiserat, media hieme repetit Italiam, tempestate in traiectu bis conflictatus. Nec amplius quam XXVII dies Brundisii commoratus in Asiam revertitur. Inde spretis Antonii et Cleopatrae legationibus, Aegyptum petit, obsessaque Alexandria, quo Antonius et Cleopatra confugerant, brevi potitus est.

Itaque narratio illa Donati Vita Virgilii §. 42 de praelectis Caesari Atellae decumbenti Georgicis nullam fidem habet.

Aegypto in provinciae formam redactae Cornelium Gallum, equitem R., Praefectum dedit; de quo vid. ad Ecl. X et VI, 64. 72. Fontanini hist. litt. Aquilei. p. 14. 15. Fuerat huius Galli insignis opera in Aegypto recipienda. vid. Dio LI, 9. Plutarch. Anton. p. 952.

Caesar, rebus Aegypti constitutis, *per Syriam in Asiam provinciam profectus hiberna ibi egit, simulque et subditorum omnia negotia et Parthica composuit.* Ita Dio LI, 8. Sueton. Aug. 26 *quartum Consulatum in Asia, quintum in insula Samo — iniit.* Nisi Suetonius inverse haec narravit. Tiridates regno a Phraate pulsus in Syriam confugerat et, ut Caesar se Romanis copiis restitueret, supplicabat, cum interea legati a Phraate missi et Tiridatem sibi reddi postularent et amicitiam cum Caesare iungerent. Caesar utrique comiter respondit, et Phraatis filium, sive a Phraate sive a Tiridate acceptum, Romam secum abduxit et pro obside habuit. vid. Dio l. l.

Iam hoc anno ultimam Georgicis manum adhibitam esse, vulgaris est opinio, inque eam sententiam versus libri IV extr. interpretantur viri docti: vid. Masson. in Iano reserato III, 5, 6, nec tamen sic, ut omnia satis expediant: *Caesar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem bello, victorque volentes Per populos dat iura viamque affectat Olympo.* Est quidem is poetarum saeculi Augustei perpetuus mos, ut, quamquam nihil Augustus, quod admodum memorabile esset, adversus Parthos gesserit, magnifice tamen de rebus eius Parthicis loquantur. Constat porro e Dione LI, 20, litteras de Parthicis rebus initio anni sequentis Romam allatas tantum ad publicam gratulationem momenti habuisse, ut illustrare reliquam omnem Caesaris fortunam viderentur. Videtur tamen illud: *dum fulminat ad Euphratem*, pro re tam tenui, ac legatis auditis, nimis fastuosum esse. Itaque Martinus in annum 731 illos versus adeoque finem Georgicorum referre maluit. Nimis tamen hoc a ceteris temporum et carminis rationibus abhorret, si Georgica non nisi anno ante Virgilii mortem ad finem perducta esse posueris; mirumque foret, si 731 illa exierunt, non Augusti nomen, iam 727 inditum, sed Caesaris, in iis occurrere. Verum concidit omnis disputatio, si memineris versus illos Georg. IV subiectos a poeta vix profectos esse; etsi ceteroquin illam narrationem, septennio Georgica absoluta a poeta fuisse, vid. Donat. §. 40, undecim autem annos fuisse Aeneidi impensos, ut adeo ab hac inde hieme eum ad Aeneida animum advertisse necesse sit, inter Grammaticorum commenta referendam esse putem. A Tristano *Hist. générale des Empereurs* T. I, p. 137 conclusionem Georgicorum in annum expeditionis Caii Caesaris in Parthos, quae in a. 754 incidit, male referri, iam Norisius notavit Cenotaph. Pisan. Diss. II, p. 249. Contra Catroeum disputat *d' Aubezit Oeuvres diverses* Tom. II.

Verum videamus uno loco collecta temporum momenta, quae in Georgicis passim occurrunt; Lib. I, 466 de morte Caesaris narrata ad a. 710 et 711 spectant, I, 489 bellum Philippense a. 712; I, 509 *Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum; Vicinae ruptis in er se legibus urbes Arma ferunt; saevit toto Mars impius orbe*, ad 717—722. II, 170 *et te, maxime Caesar, Qui nunc*

extremis Asiae iam victor in oris Imbellem avertis Romanis arcibus Indum, ad a. 724; II, 497 *Aut coniurato descendens Dacus ab Istro*, ad a. 725. III, 26 *In foribus pugnam — Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini, atque hic — Nilum. — Addam urbes Asiae domitas, pulsumque Niphaten, Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis; Et duo rapta manu diverso ex orbe tropaea, Bisque triumphatas utroque a littore gentes.* Tam magnifice poetae de gestis a. 723 et 724 tradunt; nonnulla tamquam vaticinantium spiritu: saltem hoc Georg. III, 26 sq. loco, quo futuras Caesaris laudes vaticinatur Maro; add. Aen. VIII, 724 sqq., ut adeo nihil hinc in horum annorum historiis constitui possit. Hactenus itaque nihil esset, quod versus IV, 559 sqq. *Caesar dum magnus ad altum Fulminat Euphraten bello* damnaret, nisi aliae essent de iis suspiciones.

Virgilium Neapoli Georgicorum partem certe extremam pertexuisse, ex lib. IV extr. manifestum esset, si versus illos ab eius manu esse satis constaret. Erat ea urbs illustrium et doctorum virorum secessu illa aetate inprimis celebris, ut otio ac levioribus studiis se ibi committerent. *In otia natam Parthenopen* Ovidius appellat Met. XV, 712. vid. Horat. Epod. V, 43 ibique Baxter. Statium Silv. III, 5, 85. Silium XII, 31, inprimisque Strabonem V, p. 378. Cf. Camilli Peregrini Campaniam felic. Diss. II, §. 21. et ad Ge. IV, 564.

Etiam Aeneidis condendae paullo altius petitum fuisse consilium, post Spencium in Polymet. Dialog. III, p. 18 autumant viri docti, ut summum unius imperium et gentem Iuliam fatis ei imperio destinatam Romanis commendaret. cf. Disquis. I in Aen. §. XV. Iam tum, cum Georgica scriberet, de Aeneide eum cogitasse, colligunt alii ex Georg. III, 46 sq. *Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas Caesaris.*

U. C. 725.

Caesar Octavianus V. Sext. Apuleius.

a. C. 29. *Virgilii* 41 — 42.

Caesar Romam reversus a. d. VIII. VII et VI Id. Sext. triumphavit de Macedonia, Dalmatia et Aegypto, trinis diebus: vid. Dio LI, 21. Huc referendi versus de clipeo Aeneae Aen. VIII, 714 sqq. *At Caesar triplici invectus Romana triumpho moenia* etc.

Decreto Senatus Ianus clausus est, usque ad a. 727. vid. Masson. p. 74 et Dio LI, 20 et ibi Not. Quo Virgilius respexisse creditur Aen. I, 295 — 300 *Aspera tum positis mitescent saecula bellis — dirae Claudentur belli portae:* uti v. 296 *Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt*, ad Censuram hoc anno a Caesare, assumto M. Agrippa collega, actam Dio LII, 42. Nec tamen hoc ipso anno versus illos scriptos esse necesse est: ut arbitrabatur Masson. in Iano reserato p. 64. Nec magis Aen. IX,

642 *Dis genite et geniture deos; iure omnia bella Gente sub Assaraci fato ventura resident.*

Ad hunc annum Caesaris de imperio deponendo habita cum Agrippa et Maecenate consultatio pertinet. vid. Dio LII pr. Quas Virgilio ea in re partes dederint inepti Grammatici, vid. in Donato §. 78.

Hoc aut superiore anno, certe ante Ianum clausum, Dacos trans Istrum cum Bastarnis, Moesis et aliis populis bello adortus erat M. Crassus, de qua expeditione vid. Dio LI, 22. 23 sqq. Unde versus Virgilii ductus Ge. II, 497 *aut coniurato descendens Dacus ab Istro.* A M. Antonio ad societatem et auxilia ferenda pellecti fuerant isti populi; quo factum esse videtur, ut in fines Romanos infestis mox armis incurrerent. Triumphum de iis egit Crassus IV Non. Iul. 726. Pro Dacis magnificentius visum poetis Getas nominare: ut Aen. VII, 604, ubi vid. Not. Horat. Od. IV, 15, 22; atque etiam Scythas: Carm. saec. 55.

U. C. 726.

Caesar Octavianus VI. M. Agrippa II.
a. C. 28. *Virgilii* 42 — 43.

Apollinis in Palatio templum cum bibliotheca Caesar perfecit et dedicavit. Ludos Actiacos quinquennales, propter victoriam Actiacam iam ante decretos, cum Agrippa exhibuit. Tunc gymnici quoque ludi acti sunt. Dio LIII, 1.

Hos ludos adumbravit poeta sub iis, quos Aeneam suum facit instituere Aen. III, 280 *Actiaque Iliacis celebramus littora ludis. Exercent patrias oleo labente palaestras Nudati socii.*

U. C. 727.

Caesar Octavianus VII. M. Agrippa III.
a. C. 27. *Virgilii* 43 — 44.

Caesar ex ante diem XVI Kal. Februarii, sententia L. Munatii Planci, a senatu ceterisque civibus Augustus *appellatus est, sese septimum, et M. Vipsanio Agrippa tertium Consulibus.* Censorinus c. 22. vid. Dio LIII, 16 ibique Fabric. Romuli nomen a nonnullis propositum, et ab ipso Augusto magnopere esse appetitum, satis constat. vid. Dio ibid. Sueton. Aug. 7. Itaque versum Georg. III, 27 *victorisque arma Quirini* hinc interpretandum esse existimant viri docti; quod si recte facerent, etsi nimis levis est illa suspicio, pateret ex hoc, Georgica serius, quam 724 absoluta, saltem edita et vulgata fuisse. Namque illud nonnullorum commentum, de versibus serius et secunda aliqua recensione insertis, quod forte ex Donato §. 50 petitum est, non admodum probamus. Multo minus Harduini somnia nos tenebunt, cum in reliquis, tum

in iis, quae ex temporum angustia contra Aeneidis a Virgilio susceptum opus disputat in *Pseudovirgilio* (inter Opera varia p. 280). Talia refellere, nostri otii non est. Post hoc itaque tempus etiam ille locus Aen. VI, 792 scriptus esse debet: *Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis, Augustus Caesar, Divi genus.*

Augustus bello in Britannos parato, sed mox seposito, ab Urbe in Gallias et Hispanias proficiscitur. vid. Dio LIII, 22 sqq. Ergo Ianus nunc reseratus. Messala ex Gallia triumphat VII Kal. Octobr. vid. ad Tibull. I, 7.

Hunc porro annum assignant viri docti Satyrae decimae libri I Horatii, in qua v. 45 *molle atque facetum Virgilio adnuerunt gaudentes rure Camoenae.* Quod iudicium cum unice ad Bucolica et Georgica spectet (vid. infr. de Carmine bucolico Tom. I), cumque ibidem: *forte epos acer,* Ut nemo, *Varius ducit*, adiectum sit, nihil adhuc de Aeneide tum poetam cogitasse, nihil certe vulgasse, probabile fit.

U. C. 728.

Caesar Augustus VIII. T. Statilius Taurus II.
a. C. 26. *Virgilii* 44 — 45.

VII Kal. Febr. Sext. Apuleius ex Hispania triumphavit: eum itaque superiore anno res in Hispania feliciter gessisse credere licet. *Cornelius Gallus* primus Aegypti praefectus Augustalis, cum propter multa flagitiose acta infamia ab Augusto notatus, mox et senatus iudicio damnatus esset, dolorem non ferens, poenam morte voluntaria antevertit. Dio LIII, 23. Eius laudes quarto Georgicorum libro Augusti iussu tum sublatas Aristaei fabulae locum fecisse, narrant Grammatici. vid. Donat. §. 39. Servius ad Ecl. X, 1.

U. C. 729.

Caesar Augustus IX. M. Iunius Silanus.
a. C. 25. *Virgilii* 45 — 46.

Expeditio Augusti in Cantabros. Absentem eum a Virgilio litteris suis Aeneidem flagitasse, Donatus memorat §. 46, ubi vid. Not.

Hoc et sequente anno Aelius Gallus ex Aegypto exercitum in Arabiam felicem duxit: vid. Dio LIII, 29. Strab. XVI, p. 1126 sqq. Potuit Virgilius illa respicere in versibus de Iano reserato Aen. VII, 604. 605 *Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum, Hyrcanisve,* Arabisve, *parant.*

U. C. 730.

Caesar Augustus X. C. Norbanus Flaccus.
a. C. 24. *Virgilii* 46 — 47.

Altera vice clausus Ianus Augusto ex Hispania reduce. Ad h. a. spectat Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 189, 1 *Quincti-*

lius Cremonensis, Virgilii et Horatii familiaris, moritur. De eius obitu consolatur Virgilium Horatius noto carmine lib. I Od. 24. Quis ille Quinctilius fuerit, ignoratur; nec magis exploratum, quis ille Virgilius fuerit; nam Grammaticorum commenta audienda non sunt. vid. Argum. Ecl. VI, conf. Masson. Vita Horatii ad h. a.

U. C. 731.

Caesar Augustus XI. A. Terentius Varro Muraena, suff. Cn. Calpurnius Piso.

a. C. 23. *Virgilii* 47 — 48.

Augustus e gravi morbo Antonii Musae opera convalescens semestri spatio interiecto M. Marcellum sororis filium, cum aedilitatem anno superiore suscepisset, et Augusto vulgo imperii heres destinaretur, e morbo decedere videt. Gravis tunc totius populi luctus. Dio LIII, 30. Virgilius eius mortem pulcerrimis versibus ornat Aen. VI, 861 — 887. De quibus versibus lectis et lauta remuneratione honestatis vid. sup. Donat. §. 47. De M. Marcello et eius numo vid. Fortunati Mandelli Commentarium in *Nuova Raccolta d' Opusc. scient. T. XII.* Est is numus e Museo Nanio; an tamen is ad Marcellum nostrum spectet, non minus dubito, quam de altero numo, quem Spanhem. Tom. II, p. 316 et hinc alii exhibuere.

Tiridates ipse, a Phraate vero legati, controversiarum suarum caussa Romam venere. Quibus in senatum introductis, cum Augusto caussae cognitio decreta esset, Tiridatem Phraati nequaquam tradidit, filium tamen Phraatis, quem in potestate sua habebat, patri remisit hac lege, ut pro eo captivos signaque militaria, Crassi et Antonii cladibus amissa, reciperet. Dio LIII, 33. Res tamen non perfecta ante annum 734. Ad hoc Augusti postulatum, quo negato bellum in Parthos susceptum iri suspicio erat, respexisse creditur Virgilius Aen. VII, 605. 606 *Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum Hyrcanisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.* Addebat Ruaeus sub h. a. „Igitur annis minus quatuor sex fere ultimos operis libros poeta perfecit; nec vero tanta in iis elucet, quanta in superioribus, cura.“ Vix curae ac diligentiae defectum in novissimis libris odoratus esset bonus Ruaeus, nisi id iam aliunde sic narratum accepisset. vid. Monitum ad lib. VII pr.

U. C. 732.

M. Claudius Marcellus Aeserninus. L. Aruntius.

a. C. 22. *Virgilii* 48 — 49.

Augustus in Siciliam profectus est, ut eam ac omnes alias ad Syriam usque provincias constitueret. Dio LIV, 6. Factum

id sub finem anni videtur. Videri potest de hoc itinere Noris. Cenotaph. Pisan. p. 292—294. Ante Augusti ex urbe discessum Ianum iterum reseratum esse probabile fit: nec tamen inde inferre velis cum Massono p. 112 sq., locum Aen. VII, 604. 605. 606 ex huius anni actis interpretandum esse.

Aethiopes, duce regina, Candace, impressionem in Aegyptum faciunt, et Elephantinen urbem diripiunt. Revertentes eos ad terras suas C. Petronius, Aegypti praefectus, caedit, Aethiopiam ingressus regiam evertit, et terram eorum praesidiis occupat. vid. Dio LIV, 5. Strabo lib. XVII, ubi de Aethiopibus agit. Haec Virgilius respicere videtur Aen. VI, 796 *Iacet extra sidera tellus, Extra anni solisque vias* etc., ubi vid. Not.

U. C. 733.

M. Lollius. Q. Aemilius Lepidus.

a. C. 21. *Virgilii* 49—50.

Augustus rebus in Sicilia ordinatis in Graeciam transmisit. Rebus in Graecia confectis in Samum navigavit, ibique hiemavit. Dio LIV, 7.

U. C. 734.

M. Apuleius. P. Silius Nerva.

a. C. 20. *Virgilii* 50—51.

Iterum victi hoc anno Cantabri ab Agrippa: Horat. I Ep. 12, 26. *Vere Augustus in Asiam perrexit, ibique et in Bithynia omnia constituit*, Dio LIV, 7; *etiam Syriam adiit* ibid. Iustin. XLII, 5. Hanc Augusti in provinciis adeundis, dignam principe tanto, industriam praedicat Virgilius Aen. VI, 802 — 806 *Nec vero Alcides tantum telluris obivit* etc. cf. Sueton. cap. 47.

Cum in Syriam advenisset, Phraates, veritus, ne bello peteretur, signa Augusto cum captivis et exercituum Rom. spoliis remisit. Qua re nihil ad Augusti gloriam illustrius unquam factum visum est. vid. Dio LIV, 8 et ibi Fabric. Etiam Indorum legati eum Antiochiae adierunt: Strabo XV, p. 719 C. D. Unde Aen. VI, 795 *super Indos Proferet imperium.* Itaque magnopere inprimis a poetis ea res extollitur et magnificis verbis ornatur, ut de profligatis Parthis, everso eorum imperio, victo Oriente, India debellata, eos loqui videas. vid. loca apud Cerdam ad VII Aen. 606. Ad hunc itaque annum versus poetae nostri Ge. IV extr., II, 170—173, III, 26 — 33 a nonnullis referri, supra ad a. 724 significavimus. Insigniter auctum est hoc idem Aen. VI, 799 *Huius in adventum iam nunc et Caspia regna Responsis horrent divum, et Maeotia tellus, Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.*

Occiso Artaxia, qui aliis Artabazes sive Artavasdes, *per dolum propinquorum*, *datus a Caesare Armeniis* (maiori Armeniae) *Tigranes*, *deductusque in regnum a Tiberio Nerone* Tacit. Annal. II, 3. vid. Dio LIV, 9 et ibi Fabric. Add. Vellei. II, 94, 3 et ibi Ruhnk. Hinc Virgilii illud Ge. III, 30 *pulsumque Niphaten* (qui Armeniae mons est, male a poetis nonnullis pro flumine habitus, quorum loca vid. apud Masson. Vita Horatii p. 306 sqq.) illustrant viri docti. Sed ad res cum Parthis a. 724 transactas referre ea praestat. Ominatur poeta tamquam in vaticinio eventus futuros, non res vere gestas enarrat.

E Syria Augustus in Samum reversus ibidem iterum hiemavit. Frequentes hic ad eum legationes convenerunt, et Indi pacem, quam antea per oratores petierant, tunc interposito foedere sanxerunt et dona miserunt. Dio LIV, 9. Cf. dicta sup. ad a. 724. Garamantes quoque hoc anno victi a L. Balbo Procos., qui anno sequente VI Kal. Apr. ex Africa triumphavit, v. Plin. V, 5, qui classicus locus est, et Solin. 29. Add. Intpp., inprimis Ruhnk. ad Vellei. II, 51, p. 249, forte et Nasamones deleti, Priscian. Perieg. 194. ubi cf. Excurs. X. Wernsd. Bene itaque Aen. VI, 795 *super et* Garamantas *et Indos Proferet imperium.*

U. C. 735.

C. Sentius Saturninus. Q. Lucretius Vespillo.

a. C. 19. *Virgilii* 51—52.

Donatus in Vita §. 51 *Anno quinquagesimo secundo, ut ultimam manum Aeneidi imponeret, statuit in Graeciam et Asiam decedere, triennioque continuo omnem operam limationi dare, ut reliqua vita tantum philosophiae vacaret. Sed cum ingressus iter Athenis occurrisset Augusto, ab Oriente Romam revertenti* (quod verum est. v. Dio LIV, 10) *una cum Caesare redire statuit. Ac cum Megara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languorem nactus est: quem non intermissa navigatio auxit, ita, ut gravior indies, tandem Brundisium* (alios Tarentum memorare, in Notis monitum) *adventarit, ubi diebus paucis obiit, X Kal. Octobr. C. Sentio, Q. Lucretio Coss.*

Celebrabantur hoc anno XIX Kal. Septembr. Eleusinia, quibus Augustus initiatus est. An ipse quoque Maro: disquisivit vir doctus (*Critical Obss. on the sixth Book of Aeneid* Lond. 1770, 8. p. 39 sq.). Scilicet fuere, qui in lib. VI Aen. Eleusinia initia revelata arbitrarentur a Marone. Annum obitus confirmat Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 190, 2 *Virgilius Brundisii moritur, Sentio Saturnino et Lucretio Cinna* (hoc nullum Lucretiorum cognomen) *Coss.* Plin. XIV, 1 *Haec* (vitis per se in vino picem resipiens) *Virgilii vatis aetate incognita, a cuius obitu XC aguntur anni:* numero rotundo; cum XCV essent. v. Baylium *Diction. Virgile* litt. H. Harduin. ad Plin. ibid. et XIV, sect. 5.

Cum in Graeciam proficisceretur Virgilius, scriptum fuisse creditur ab Horatio Carmen III libri I *Sic te Diva potens Cypri.*

Dum in Graecia fuit, tertio Georgicorum libro splendidum illud exordium: *Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas*, additum fuisse cum Catroeo Wartonus putabat *Life of Virgil* p. 27, ex interpretatione scilicet parum subtili.

Fuisse, qui eum in itinere Tarenti vita excessisse traderent, ad Donatum §. 51 dictum. Sive tamen Tarenti, sive Brundisii obierit, utraque urbs cum ad Calabriam referatur, hinc intelligendus versus Epitaphii: *Mantua me genuit, Calabri rapuere*, h. in Calabria vitae ereptum se significat. cf. Phocas v. 105 *ut Calabros tetigit — vehemens luxavit corpora morbus.*

Ossa Virgilii Neapolin translata et ibi in via Puteolana sepulta. vid. Donat. §. 55. 56, et ibi Not. Apud Hieronymum l. l. *Ossa eius Neapolin translata in secundo ab urbe miliario sepeliuntur, titulo istiusmodi supra scripto, quem moriens ipse dictaverat:* MANTUA ME GENUIT; quod apud Donatum §. 55 legas, et in Eusebianum Chronicon haud dubie ab interpolatore venit; repetitum inde a Vincent. Bellovac. Specul. hist. VII, 60.

De testamento Virgilii vid. Donatum §. 56.

Eum paullo ante mortem scrinia, adeoque omnia sua scripta (ut etiam Grammaticus in Antholog. Lat. II, 184, (v. supr. inter Testimonia n. VII) accepit) comburere voluisse, mox, ut Aeneis saltem combureretur, tamquam imperfectum opus, testamento scripsisse, tandem, amicorum precibus victum, Vario ac Tuccae, de quibus v. ad Donat. §. 53, scripta sua legasse, ea sub conditione, ne emendarent, narrat Donatus §. 52. 53. Ab iis tamen, iussu Caesaris, Aeneidem emendatam esse, in eadem farragine memoratur §. 56, quod ita intelligas, ut emendarint quidem tollendo, non autem addendo; v. sup. ad Donat. s. 59. Ita fere Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 190, 4 *Varius et Tucca, Virgilii et Horatii contubernales, poetae habentur illustres, qui Aeneidum postea libros emendarunt sub ea lege, ut nihil adderent.* Nescio an inter sublata referendum sit illud, quod apud Senec. Suas. 3 e Virgilio excitatur: *plena deo.* Locum illud habere potuit in Aen. VI. Nihil tamen ex Aeneide intercidisse alioqui memoratur. Fuit tamen Guyeti acumen, quod quatuor extremos Aeneidis libros Virgilio abiudicaret. Nam Io. Harduini somnium vel verbo attingere piget, qui totam Aeneidem fetum saec. XIII esse volebat. Refellit eum Saxius in disp. Lips. 1737 habita.

Reliqui Grammatici modo hoc modo illud sequuntur. At veteres scriptores, Plin. VII, 30, sect. 31 *D. Augustus carmina Virgilii cremari contra testamenti eius verecundiam vetuit; maiusque ita vati testimonium contigit, quam si ipse sua probasset.* Gellius XVII, 10 — *sed quae procrastinata sunt ab eo, ut post recenserentur, et absolvi, quoniam mors praeverterat, nequiverunt, ne-*

quaquam poetarum elegantissimi nomine atque iudicio digna sunt: itaque, quum, morbo oppressus, adventare mortem videret, petivit oravitque a suis amicissimis impense, ut Aeneida, quam nondum satis elimavisset, abolerent. Macrob. Sat. I, 24 *qui enim moriens poema suum legavit igni, quid nisi famae suae vulnera posteritati subtrahenda curavit? nec immerito.* Multa in eam rem variorum Epigrammata vid. in Catalectis Scaligeri et Burmanni Anthologia. Adde Donat. §. 57. 58. Est etiam disputatio hac de re hominis Itali (*Sperone Speroni Opere* Tom. IV), verbosa, et vanis argutiis inanibusque quaestiunculis plena, ut lectio vix tolerari possit, non magis quam reliquorum eius super Virgilio Dialogorum. Gravis satis est vel una Plinii auctoritas, qua constet Virgilium poenituisse Aeneidis tamquam imperfecti operis. Maluit tamen vir doctus L. A. Bartenstein, Prof. Math. et Poes. Coburg. in Prolus. a. 1774 scripta nec teste nec argumento, sed mera suspicione contendere, poenitentia laudum in Augustum cumulatarum, et inductorum, adversus Epicureorum disciplinam, deorum, eo adductum esse poetam, ut testamento suo carmen abolitum esse vellet.

Ceterum Virgilio mox *comitem ad Elysios campos mors misit* Tibullum iuvenem. vid. Domitii Marsi Epigrammata ad calcem Tibulli. Ovidius tum annum XXV agebat, itaque Virgilium *tantum se vidisse* testatur Trist. IV, 10, 51. Horatius annum ingressus erat XLVII.

Aeneidem cum vivo Virgilio multis hominum desideriis expectatam, et ab Augusto litteris flagitatam (vid. Donat. Vita Virg. s. 46 et ibi Not. e Macrob. I, 24), tum eo mortuo magno favore et praedicatione acceptam fuisse, ex poetis eius temporis colligas. Ovidius Rem. 395. 396 *Tantum se nobis Elegi debere fatentur, Quantum Virgilio nobile debet epos**). Sed idem Aeneidis iam meminit Am. I, 15, 25, quod carmen ad annum 736, proximum a Virgilii morte, Massonus retulit: *Tityrus et segetes Aeneiaque arma legentur, Roma triumphati dum caput orbis erit.* Et in Arte 751 edita lib. III, 337 *Et profugum Aenean, altae primordia Romae, Quo nullum Latio clarius extat opus.* Nondum absoluta et edita erat Aeneis, cum Propertius (non ante 729, ut supra vidimus) nobiles illos versus scriberet lib. II Eleg. extr. 61 sqq. *Qui nunc Aeneae Troiani suscitat arma* etc.

Virgilium paullo post, et adhuc aevo Augusteo, in scholis praelectum et enarratum fuisse, e Suetonio scimus de ill. Grammat. c. 16 Q. Caecilius Epirota Cornelii Galli familiaris — *primus dicitur latine ex tempore disputasse, primusque Virgilium et alios poetas novos praelegere coepisse;* etiam Orosii aetate: Oros. I, 18 Aeneas — *qualia per triennium bella excitaverit, quantos populos*

*) Ita leg.; nam *opus nobile* esset quidem carmen epicum, non poesis epica.

implicuerit, *odio excidioque afflixerit*, *ludi litterarii disciplina nostrae quoque memoriae inustum est.*

Ut Virgilio Ennium ab Adriano praelatum taceam (Spartian. c. 15): Caligula Virgilii memoriae admodum infestus fuit. *Sed et Virgilii et T. Livii scripta et imagines*, *paullum afuit*, *quin ex omnibus bibliothecis amoveret*, *quorum alterum*, *ut nullius ingenii minimaeque doctrinae — carpebat* Sueton. Calig. 34. Itaque Virgilii codices ad parvum tum numerum redactos fuisse necesse est. An forte inde in tanto nunc apographorum numero mirus ille librorum etiam vetustiorum in corruptelas consensus repetendus est? ut, cum post haec Virgiliana carmina ex paucis, nec forte emendatissimis, exemplaribus describerentur, vera iam tum lectio periisset; quo factum, ut frustra nunc a libris auxilium, ubi haereas, expectetur. Extabat tamen Virgilii manus adhuc Plinii maioris aetate H. N. XIII, 12 extr. et Quinctiliani, Inst. I, 7, 20. Nam apud Gell. I, 21 Hyginum, qui paullo post Virgilium vixit, librum *ex domo atque familia Virgilii* habuisse nil mirum. Virgilii idiographum librum inspectum, sed ab aliis, Gellius memorat N. A. IX, 14. Apud eundem II, 3 — *venit nobis in memoriam*, *Fidum Optatum*, *multi nominis Romae grammaticum*, *ostendisse mihi librum Aeneidis secundum*, *mirandae vetustatis* (medio saec. II), *emtum in Sigillariis XX aureis*, *quem ipsius Virgilii esse credebat*, in quo Aen. II, 470 *aena* scriptum erat, addita supra littera *h* factum *ahena*. Apud eund. XIII, 20 Probus — *in primo Georgicon*, quem ego, *inquit*, librum manu ipsius correctum legi, *urbis per i litteram scripsit.*

Magnam copiam versuum et lusuum in Virgilium eiusque carmina cum bona tum mala, vetustiorum et seriorum poetarum, vid. post Pithoeum et Ios. Scaligerum in Catalectis apud Burmann. in Antholog. Lat. lib. II, ep. 173 sqq. De his Scholasticorum exercitationibus v. Prooem. ad Culicem. cf. Wernsdorf. P. L. M. Tom. VI, p. 29.

Cum semel hominum doctorum ingenia ad inanes lusus et nugas poeticen deflexissent: exorti quoque sunt, qui illiberali prorsus invento centones Virgilianos conderent. Ex hoc numero saeculo quarto exeunte inclaruit Falconia Proba. conf. Sax. Onomast. T. I, p. 438. Circa idem tempus dispescuit suos centones Ausonius. Adeo difficile est perspicere et diiudicare, quid verum pulcrumque sit, si semel hominum iudicia occaecavit pravi exempli falsaeque opinionis auctoritas. Mirabantur tamen hi homines Virgilium non minus ac Pisones vel Messalae ex Augusteo saeculo.

TESTIMONIA
DE
VIRGILIO
ET
ARGUMENTA OPERUM

TESTIMONIA DE VIRGILIO

H. E.

LOCA VETERUM SCRIPTORUM, IN QUIBUS DE VIRGILIO MEMORATIO FIT.

P. OVIDIUS NASO *Amor. I*, 15, 25.

Tityrus, et segetes, Aeneiaque arma legentur,
Roma triumphati dum caput orbis erit.

EIUSDEM *Art. III*, 337.

Et profugum Aenean, altae primordia Romae:
Quo nullum Latio clarius extat opus.

EIUSDEM AD AUGUSTUM. *Trist. II*, 533.

Et tamen ille tuae felix Aeneidos auctor
Contulit in Tyrios arma virumque toros.
Phyllidis hic idem, teneraeque Amaryllidis ignes
Bucolicis iuvenis luserat ante modis.

SEXT. AURELIUS PROPERTIUS *lib. II, Eleg. extr.* 61 *sqq. ad Lynceum.*

Actia Virgilium (*iuvet*) custodis littora Phoebi,
Caesaris et fortes dicere posse ratcs.
Qui nunc Aeneae Troiani suscitat arma,
Iactaque LavinIs moenia littoribus.
Cedite Romani scriptores, cedite Graii:
Nescio quid maius nascitur Iliade.
Tu canis umbrosi subter pineta Galesi
Thyrsin, et attritis Daphnin arundinibus;
Utque decem possint corrumpere mala puellam,
Missus et impressis haedus ab uberibus.
Felix, qui viles pomis mercaris amores!
Huic licet ingratae Tityrus ipse canat.

Felix, intaetum Corydon qui tentat Alexin
  Agricolae domini carpere delicias!
Quamvis ille suam lassus requiescit avenam:
  Laudatur faciles inter Hamadryadas.
Tu canis Aseraei veteris praeccpta poetae,
  Quo seges in campo, quo viret herba iugo.
Tale faeis earmen docta testudine, quale
  Cynthius impositis temperat articulis.

QUINCTILIANUS *Lib. X, cap.* 1, §. 85.

Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Virgilius, auspicatissimum dederit exordium: omnium eius generis poetarum Graecorum nostrorumque illi haud dubie proximus. Utar enim verbis iisdem, quae ab Afro Domitio iuvenis accepi, qui mihi interroganti, quem Homero erederet maxime accedere, Secundus, inquit, est Virgilius: propior tamen primo, quam tertio. Et hercle, ut illi naturae caelesti atque immortali cesserimus, ita curae et diligentiae vel ideo in hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum; et quantum eminentioribus vincimur, fortasse aequalitate pensamus. Ceteri omnes longe sequuntur.

ANTHOLOG. V, 74.

Καὶ φίλος Αὐσονίοισι λιγύθροος ἔπρεπε κύκνος
Πνείων εὐεπίης Βιργίλλιος· ὅν ποτε Ῥώμης
Θυμβριὰς ἄλλον Ὅμηρον ἀνέτρεφε πατρίδος ἠχώ.

STATIUS THEB. XII, 816.

Nee tu divinam Aeneida tenta,
Sed longe sequere, et vestigia semper adora.

ALCIMI *de Virgilio et Homero* (*vid. Antholog. Lat. II, ep.* 177). *)

Maeonio vati, quis par vel proximus esset,
  Consultus Paean risit, et haec eecinit:
Si potuit nasci, quem tu sequereris, Homere,
  Naseetur qui te possit, Homere, sequi.

D. AUGUSTINUS *de Civ. Dei lib. I, c.* 3.

Virgilium pueri legant, ut poeta magnus omniumque praeclarissimus atque optimus, teneris imbibitus annis, non faeile oblivione possit aboleri.

*) De hoc Grammatico vid. Wernsdorf. Poet. min. T. VI. P. I. pag. 27.

* * *

Sequuntur carmina Grammaticorum et argumenta operum Virgilii.

* * *

Poemata de Virgilio

I

P. Virgilii Maronis vita, a Phoca Grammatico urbis Romae, versibus edita. vid. Antholog. Lat. P. Burmanni Sec. T. I, Lib. II, Ep. 186.

PRAEFATIO

O vetustatis memoranda custos,
Regios actus simul et fugaces
Temporum cursus docilis referre,
Aurea Clio.
Tu nihil magnum sinis interire;
Nil mori clarum pateris; reservans
Posteris prisci monimenta saecli
Condita libris.
Sola fucatis variare dictis
Paginas nescis: sed, aperta quicquid
Veritas prodit, recinis per aevum
Simplice lingua.
Tu senescentes titulos laborum
Flore durantis reparas iuventae.
Militat Virtus tibi; te notante
Crimina pallent.
Tu fori turbas, strepitusque litis,
Effugis dulci moderata cantu,
Nec retardari pateris loquelas
Compede metri.
His fave dictis: retegenda vita est
Vatis Etrusci, modo qui perenne
Romulae voci decus adrogavit
Carmine sacro.

Maeonii specimen vatis veneranda Maronem
Mantua Romuleae generavit flumina linguae.
Quis facunda tuos toleraret Graecia fastus?
Quis tantum eloquii potuisset ferre tumorem:
Aemula Virgilium tellus nisi Tusca dedisset?

5 vid. ad Vitam Virg. a. 684.

Huic genitor figulus Maro nomine: cultor agelli,
Ut referunt alii, tenui mercede locatus.
Sed plures figulum; quis non miracula rerum
Haec stupeat? dives partus de paupere vena
Enituit: figuli soboles nova carmina finxit.
Mater Polla fuit, Magii non infima proles,
Quem socerum probitas fecit iam clara Maroni.
Haec cum maturo premeretur pondere ventris,
Ut solet in somnis animus, ventura refingens,
Anxius et, vigili praesumere gaudia cura,
Phoebei nemoris ramum fudisse putavit.
O sopor indicium veri! nil certius umquam
Cornea porta tulit. Facta est, interprete lauro,
Certa parens, oncrisque sui cognoverat artem.
    Consule Pompeio vitalibus editus auris,
Et Crasso, tetigit terram; quo tempore Chelas
Iam mitis Phaethon post Virginis ora receptus.
Infantem vagisse negant. Nam fronte serena
Conspexit mundum, cui commoda tanta ferebat.
Ipse puerperiis adrisit laetior orbis:
Terra ministravit flores; et munere verno
Herbida supposuit puero fulmenta virescens.
Praeterea, si vera fides, sed vera probatur,
Lata cohors apium subito per rura iacentis
Labra favis texit dulces fusura loquelas.
Hoc quondam in sacro tantum mirata Platone
Indicium linguae memorat famosa vetustas.
Sed Natura parens, properans extollere Romam,
Et Latio dedit hoc, ne quid concederet uni.
Insuper his, genitor, nati dum fata requirit,
Populeam sterili virgam mandavit arenae:
Tempore quae nutrita brevi, dum crescit, in omne
Altior emicuit cunctis, quas auxerat aetas.
Haec propter placuit puerum committere Musis,
Et monstrare viam venturae in saecula famae.
    Tum Ballista rudem lingua titubante receptum
Instituit primum, quem nox armabat, in umbris
Grassari solitum; crimen doctrina tegebat;
Mox patefacta viri pressa est audacia saxis.
Incidit titulum iuvenis, quo pignora vatis
Edidit. Auspiciis suffecit poena magistri.
Monte sub hoc lapidum tegitur Ballista sepultus.
    Nocte die tutum carpe viator iter.
Nos tamen hoc brevius; si fas simulare Maronem:

7 l. *locati.* 37 *in omen* Toll. coni.
21 f. *Chelis — receptus.*

Ballistam sua poena tegit; via tuta per auras.
Hic Ballista iacet, certo pede perge viator.
Carcere montoso clausus Ballista tenetur,
Securi fraudis pergite nocte, viri.
Quid trepidas tandem gressu pavitante, viator?
Nocturnum furem saxeus imber habet.
Ballistae vitam rapuit lapis, ipse sepulcrum
Intulit; umbra nocens pendula saxa tremit.
Crimina latronis dignissima poena coercet.
Duritiam mentis damnat ubique lapis.
Hinc Culicis tenui praelusit funera versu:
Parve culex, pecorum custos tibi tale merenti
Funeris officium, vitae pro munere, reddit.
Tum tibi Syronem, Maro, contulit ipsa magistrum
Roma potens, proceresque suos tibi iunxit amicos.
Pollio, Maecenas, Varius, Cornelius ardent;
Et sibi quisque rapit, per te victurus in aevum.
Musa refer: quae caussa fuit componere libros?
Sumserat Augustus rerum moderamina princeps.
Iam necis ultor erat patriae: iam caede priorum
Perfusas acies legitur visura Philippos.
Cassius hic, Magni vindex, et Brutus in armis
Intereunt. Victor, nondum contentus opimis
Emeritas belli spoliis ditasse cohortis,
Proscripsit miserae florentia rura Cremonae,
Totaque militibus pretium concessa laborum
Praeda fuit. Violenta manus bacchata per agros.
Non flatus, non tela Iovis, non spumeus amnis,
Non imbres rapidi, quantum manus impia vastat.
Mantua, tu coniuncta loco, sociata periclis,
Non tamen ob meritum; miseram vicinia fecit.
Iam Maro pulsus erat. Sed viribus obvius ibat
Fretus amicorum clipeo: cum paene nefando
Ense perit. Quid dextra furis? quid viscera Romae
Sacrilego mucrone petis? tua bella tacebit
Posteritas, ipsumque ducem, nisi Mantua dicat.
Non tulit hanc rabiem doctissima turba potentum.
Itur ad auctorem rerum: quid Martius horror
Egerit, ostendunt; quid tunc miseranda tulisset.

56 h. ipsa lapidum strues ei pro tumulo fuit. *ipse*, lapis. hinc *pendula saxa*, sub quibus umbra tremit; tanquam metuens ne obteratur.

66 leg. *Te sibi q.*

69 *iam acies*, h. exercitus, *legitur*, scribitur, paratur, in Macedoniam iterum deducenda ad pugnam faciendam. l. *Perfusos.*

78 in aliis: *quantum manus impia, vastant.*

88 *quid Martius horror Egerit ostendunt*; qui *tunc miseranda tulisset*, *Caesaris* huic *placido nutu repetuntur a.* Toll. et Franc.

Caesaris hic placido nutu repetuntur agelli.
His auctus meritis cum digna rependere vellet:
Invenit carmen, quo munera vincere posset.
Praedia dat Caesar; quorum brevis usus habendi:
Obtulit hic laudes, quas saecula nulla silescant.
Pastores cecinit primos. Hoc carmine Consul
Pollio laudatur, ter se revocantibus annis
Composito. Post haec ruris praecepta colendi
Quatuor exposuit libris, et commoda terrae
Edocuit, geminis anno minus omnia lustris.
Inde cothurnato Teucrorum praelia versu
Et Rutulum tonuit. Bissena volumina sacro
Formavit donata duci, trieteride quarta.
Sed loca, quae vulgi memoravit tradita fama
Aequoris et terrae, statuit percurrere vates,
Certius ut libris oculo dictante notaret.
Pergitur: ut Calabros tetigit, livore nocenti
Parcarum, vehemens luxavit corpora morbus.
Hic ubi languores, et fata minantia sensit:

* * *

Cetera deerant in exemplari.

II

De operibus Virgilianis incerti auctoris. ibid. lib. II. Ep. 173.

Maeonium quisquis Romanus nescit Homerum,
Me legat, et lectum credat utrumque sibi.
Illius immensos miratur Graecia campos:
Ast minor est nobis, sed bene cultus, ager.
Non pastor, miles, nec curvus deerit arator.
Haec Graiis constant singula, trina mihi.

III

ALCINOI DE VIRGILIO. *ibid. Ep.* 178.

De numero vatum si quis seponat Homerum,
Proximus a primo tum Maro, primus erit.
Et si post primum Maro seponatur Homerum:
Longe erit a primo, quisque secundus erit.

II, 5 *deerit* al. *defit.* melius. III, 4 *quisque* more seriorum pro *quisquis.*

IV

C. Sulpicii Apollinaris (ap. Donat. Carthaginiensis) *Grammatici in Aeneidem Virgilianam. ibid. Ep.* 174, *supra in Donato* §. 57.

Iusserat haec rapidis aboleri carmina flammis
  Virgilius, Phrygium quae cecinere ducem.
Tucca vetat, Variusque simul: tu, maxime Caesar,
  Non sinis, et Latiae consulis historiae.
Infelix gemino cecidit prope Pergamon igni,
  Et paene est alio Troia cremata rogo.

V

Imitatio eiusdem, Phocae Grammatici, ex fragmento vitae Virgilii. vid. ibid. Ep. 175.

Carmina Virgilius Phrygium prodentia Martem
  Secum fatali iusserat igne mori.
Tucca negat, Varius prohibet: superaddito, Caesar,
  Nomen; in Aenea non sinis esse nefas.
O quam paene iterum geminasti funere funus,
  Troia bis interitus caussa futura tui.

VI

De eadem re versus attributi Cornelio Gallo, scholastici poetae, ut apparet; expressi ex eodem Sulpicio Carthaginiensi. ibid. Ep. 176.

Temporibus laetis tristamur, maxime Caesar,
  Hoc uno amisso, quem fleo Virgilium.
Sed vetuit relegi, si tu patiere, libellos,
  In quibus Aenean condidit ore sacro.
Roma rogat, precibus totus tibi supplicat orbis,
  Ne pereant flammis tot monimenta ducum.
Atque iterum Troiam, sed maior, flamma cremabit.
  Fac laudes Italum, fac tua facta legi.
Aeneanque suum fac maior Mincius ornet.
  Plus fatis possunt Caesaris ora dei.

V, 4 f. *in Aenean an sinis.*
VI, 3 *Qui vetuit r., si tu patiare*, Ed. Ven. 1472.
5 Eadem ed. *precibusque iddem* leg. *isdem.*
7 *Atque iterum.* Forte, *Anne iterum Troiam — flamma cremabit?*
9 f. *Aeneanque tuum.* Tum *maior Mincius*; magnus Minciades, Virgilius. Ornet ille carmine suo Aeneam tuae gentis auctorem. Ita vivet ille etiam post mortem, iussu Caesaris. Alii legunt: *maior nuntius.* Gallo hoc carmen tribuitur in

VII

De eadem re veteris scholastici poetae versus, sub nomine Augusti Caesaris. ibid. Ep. 184. *Donat. §.* 56.

Ergone supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in ignes,
Magnaque doctiloqui morietur Musa Maronis?
Ah scelus indignum! solvetur littera dives?
Et poterunt spectare oculi? nec parcere honori
Flamma suo, dignumque operi servare decorem?
Noster Apollo veta, Musae prohibete Latinae.
Liber et alma Ceres succurrite. Vester in armis
Miles erat; vester docilis per rura colonus.
Nam docuit, quid Ver ageret, quid cogeret Aestas;
Quid daret Autumnus, quid Bruma novissima ferret.
Arva reformavit: sociavit vitibus ulmos:
Curavit pecudes: apibus sua castra dicavit.
Haec dedit, ut pereant? ipsum si dicere fas est.
„Sed legum est servanda fides. Suprema voluntas
Quod mandat, fierique iubet, parere necesse est."
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies, supremaque iussa parentis
Amittant vigilasse suum. Si forte furenti
Erravit in morte dolor: si lingua locuta est
Nescio quid titubante animo, non sponte, sed altis
Expugnata malis, odio languoris iniqui:
Si mens caesa fuit: iterum sentire ruinas
Troia suas, iterum cogetur reddere voces?
Ardebit misere post vulnera vulnus Elisae?

cod. Vatic. n. 1586. vid. Praefat. ad fragm. Vatic. pag. XIV. Cod. *Aeneidemque suum*, de quo Ouwens Noct. Hag. p. 285.

VII, 4 *littera dives*, an multis egregiis sententiis refertus liber? ut mox VIII, 8 *lingua dives*. f. *solvetur littera, Divi!* Valerio Martiali tribuitur hoc carmen in cod. Vatic. n. 1586.

5 *nec parcere*, scil. poterit. *parcet* Ed. Ven. 1472. Eadem *ductumque operi servabit amorem*, ut al. apud Burm. Praestat vulgata, non poterit servare, non servet, Aeneidi aeternitatem, qua digna est?

7 *Pulcher Apollo* alii.

12 *Arbuta formavit* alii.

14 modo, hoc eloqui, non iam nefas est! Burmann. pulcre coni. *Ipso sic iudice fas est*, *Et.* Ed. Ven. *ut perimant ipsum*, *si d.*

19 *supremaque verba*, Ed. Bas. et al.

20 *Amittant* pro perdant vigilias. Ed. Ven. *amittat*, et mox, *si forte superbus E. in morte piger*, ut alii apud Burm. f. *si forte suprema Erravit iam morte dolor.*

25 f. *reddere poenas.* conf. Georg. I, 502.

Hoc opus aeternum ruet? et tot bella, tot enses
In cineres dabit hora nocens, et perfidus error?
Huc huc Pierides nemorum per lustra loquaces
Tendite; et ardentes ignes fluvialibus undis
Mergite: ne pereat tam clari Musa poetae,
Flammaque vanescat. Vivat Maro clarus in orbe,
Ingratusque sibi. Sed, quod male iusserat ipse,
Sit vetuisse meum. Sacer est post tempora vitae.
Sicque erit aeternum tota resonante Camena
Carmen, et imperii divi sub nomine vivat.
Laudetur, placeat, vigeat, relegatur, ametur.

VIII

Eorumdem versuum scholastica imitatio, per Phocam Grammaticum ex vita Virgilii Fragmentum. ibid. Ep. 185. *Possunt verius pro var. lect. ac corruptelis superioris carminis a versu inde 22 haberi: — lingua.*

Nescio quid, fugiente anima, non sponte, sed altis
Expugnata malis, odio languoris iniqui:
Infertur Tyriae post vulnera vulnus Elisae?
Sentiet applicitos turbata Sibylla vapores
Eiurata mori? nec cingula reddet Amazon?
Di meliora date, ac sensum revocate nocentem.
Pace viri liceat tanti. Nec commoda linguae
Divitis intereant: per quam Romana iuventus
Aeternum floret. Verum, quod iusserat ille,
Sit vetuisse meum. Nam post sua tempora vitae
Non taceat. Imo aeternum resonante Camena
Laudetur, placeat, vivat, relegatur, ametur.

27 *Tam sacrum solvetur opus. tot* Ed. Basil. cum al.

29 Magna in seqq. scripturae varietas. Ed. Ven. sic legit: *Huc, huc, Pierides, date flumina cuncta*; *sapores* (leg. *sorores*) *Expirent in* (del. *in*) *ignes*: *vivat Maro ductus* (*doctus*) *ubique*, *Ingratusque sui, studiorumque invidus orbi Et factus post fata nitens* (leg. *nocens*); *quod iusserat ille*, *Sit vetuisse meum*, *satis est* (leg. *sacer est* sc. Maro) *post tempora vitae. Immo sit aeternus tota resonante Camena! Carmen et in populo et Divi sub numine nomen Laudetur*, *vigeat*, *placeat*, *relegatur*, *ametur!*

35 *Immo sit aeternum — et in populo Divi sub numine nomen* ad ductum cod. Heins. ad Aen. VI, 739 legit Burm. quid sub *tota* lateat, non exputo.

VIII, 5 De Hippolyte nihil Virgilius habet, quod huc referas. Forte Camilla designatur Aen. XI, 648, quae equo relicto pedes pugnat v. 710, ut *cingula* inscite pro frenis dicta sint.

ARGUMENTA OPERUM VIRGILII.

I (IX)

Scholastici cuiusdam poetae argumenta Aeneidis sub nomine Ovidii. ibid. Ep. 192.

PRAEFATIO

Virgilius magno quantum concessit Homero,
  Tantum ego Virgilio Naso poeta meo.
Nec me praelatum cupio tibi ferre poeta.
  Ingenio tantum si loquor, hoc satis est.
Argumenta quidem librorum prima notavi,
  Errorem ignarus ne quis habere queat.
Bis quinos legerent, feci, quos carmine versus,
  Aeneidos totum corpus ut esse putent.
Adfirmo gravitate mea, me crimine nullo
  Livoris titulum praeposuisse tibi.

PRIMI LIBRI *)

Vir magnus bello, nulli pietate secundus
Aeneas, odiis Iunonis pressus iniquae,
Italiam quaerens Siculis erravit in undis.
Iactatus tandem Libyae pervenit ad oras;
Ignarusque loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognovit Elisae.
Quin etiam nebula septus pervenit ad urbem,
Abreptosque undis socios cum classe recepit.
Hospitioque usus Didus per cuncta benignae,
Excidium Troiae iussus narrare parabat.

SECUNDI

Conticuere omnes. Tunc sic fortissimus heros
Fata recensebat Troiae, casusque suorum:
Fallaces Graios: simulataque dona Minervae:
Laucontis poenam, laxantem claustra Sinonem:
Somnum, quo monitus acceperat Hectoris, atrum:
Iam flammas caeli, Troum, patriaeque ruinas,
Et regis Priami fatum miserabile semper:
Impositumque patrem collo: dextraque prehensum

*) Deest in aliis praefatio; et adscripta singulis libris argumenta cum Modestini ICti nomine; sic et in Basil. edd. Fabric. Et in cod. Rom. apud Bottar. p. 205. (Varietas lectionis e cod. Viechtiano enotatur in Seebodii *Archiv für Philol. und Paedagog.* Vol. I. p. 692. sq. Argumentum primi l. in eo desideratur. *Wr.*)

21 *Tum* Viecht.

22 *patriae* V.

24 *Lacontis* V.

26 *flammas caeli*, quae caelo ibant, ad caelum surgebant. f. *flammas Ili* aut *flammas, caedes Troum.*

Ascanium, frustra a tergo comitante Creusa:
Ereptam hanc fato: socios in monte receptos.

TERTII

Post eversa Phrygum regna, ut fuga coepta moveri:
Utque sit in Thracen primo devectus: ibique
Moenia condiderit, Polydori caede piata.
Regis et hospitium: ut Phoebi responsa canebant,
Coeptum iter in Cretam: rursus nova fata reperta.
Naufragus ut fuerit Strophadas compulsus ad undas.
Inde fugam, et dirae enarrat praecepta Celaenus:
Liquerit utque Helenum praeceptis ordine fatis,
Supplicem Achaemeniden Polyphemo urgente recepit,
Amissumque patrem Drepani, atque hinc inde quievit.

QUARTI

At regina gravi Veneris iam carpitur igni.
Consulitur soror Anna: placet succubmere amori:
Fiunt sacra deis: onerantur numina donis.
Itur venatum. Veneris clam foedera iungunt.
Facti fama volat. Monitus tunc numine divum
Aeneas classemque fugae sociosque parabat.
Sensit amans Dido, precibus conata morari.
Postquam fata iubent, nec iam datur ulla facultas,
Conscenditque pyram, dixitque novissima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.

QUINTI

Navigat Aeneas: Siculas defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios: una hospes Acestes.
Ludos ad tumulum faciunt: certamina ponunt.
Prodigium est cunctis ardens delapsa sagitta.
Iris anum Beroen habitu mentita senili
Incendit naves, subitus quas vindicat imber.
In somnis pater Anchises, quae bella gerenda,
Quoque duce ad Manes possit descendere, monstrat.
Transscribit matres urbi, populumque volentem,
Et placidum Aeneas Palinurum quaerit in undis.

SEXTI

Cumas deinde venit. Fert hinc responsa Sibyllae:

30 *Areptam* V. — *repertos* id.
37 *narrat* V.
48 *videt* V. — *voluptas* id.
51 Hunc in Viecht. praecedit hic versus: *Quintus habet ludos et classem corripit ignis.*
54 *adlapsa* V.
55 *tum B.* V.
60 *amisit* V.
61 Ante hunc in Viecht. hic legitur versus: *Quaeruntur sexto manes et Tartara Ditis.*

Misenum sepelit: mons servat nomen humati.
Ramum etiam, ante deum placato numine, portat.
At vates longaeva una descendit Avernum.
Agnoscit Palinurum, et ibi solatur Elisam.
Deiphobumque videt lacerum crudeliter ora.
Umbrarum poenas discit narrante Sibylla.
Convenit Anchisen: penitusque in valle virenti
Agnoscitque suam prolem monstrante parente.
Haec ubi percepit, graditur, sociosque revisit.

SEPTIMI

Hic quoque Caietam sepelit; tum deinde profectus
Laurentum venit: hanc verbis cognovit Iuli
Fatalem terram. Mensis en vescimur, inquit.
Centum oratores veniam pacemque petentes
Ad regem mittit lectos tum sorte Latinum:
Qui cum pace etiam natae connubia pactus.
Hoc forte Alecto Iunonis dissipat ira.
Concurrunt dictis, quamvis pia fata repugnent.
Belli caussa fuit violatus vulnere cervus.
Tum gentes socia arma parant: fremit arma iuventus.

OCTAVI

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce.
Mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, et doceat, quae caussa petendi.
Aeneas divum monitis adit Arcada regem
Evandrum, Arcadia profugum, nova regna petentem.
Accipit auxilium. Huic natum, et socia agmina iungit
Evander. Pallas fatis comes ibat iniquis.
Iamque habilis bello, et maternis lactus in armis,
Fataque, fortunasque ducum, casusque suorum
Sortitus clipeo, divina intentus in arte est.

NONI

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,

68 f. *Conv. Anchisen penitus in valle virenti*, *A.* In Viecht. *viremus. Wr.*

69 *narrunte* V.

71 Praecedit in Viecht. hic vs.: *Septimus Aeneam reddit fatalibus urvis.*

74 *pacem veniamque* V.

77 f. *Hoc Furia Alecto.* Et paullo ante f. *natae est connubia pactus.*

78 f. *Concurrunt ferro*, ut Menag., vel *C. Rutuli*, *q. Fata* autem non Turno, sed Aeneae Latium cum Lavinia assignaverant; et cf. VII, 583. 584.

80 *Tunc — sociare* V.

81 Praecedit in Viecht. hic vs.: *Praeparat octava* (*-vo*) *bellum quos mittut in hostis.*

86 *socium* V.

90 f. *Miratur clipeo divina intentus in arte*; casus in clipeo expressos.

91 In Viecht. praemittitur hic vs.: *Nonus habet pugnas nec adest dux ipse tumultu.*

Iunonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum naves, Rutulis iaculantibus ignem,
Nympharum in speciem divino numine versae.
Euryali et Nisi coeptis fuit exitus impar.
Pugnatur. Castra Aeneadae vallumque tuentur.
Audacem Remulum dat leto pulcer Iulus,
Fit via vi. Turnus Bitian et Pandaron altum
Deiicit, et totis victor dat funera castris.
Iamque fatigatus recipit se in castra suorum.

DECIMI

Consilium Divis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant.
Advenit Aeneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, et totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in praelia Turnus.
Caeduntur que duces: cadit et sine nomine vulgus.
Subtrahitur pugnae Iunonis numine Turnus.
Aeneas perstat Mezenti caede piata,
Et Lausum invicta perimit per vulnera dextra.
Mox ultor nati Mezentius occidit ipse.

UNDECIMI

Constituit Marti spoliorum ex hoste tropaeum.
Exanimumque patri natum Pallanta remittit.
Iura sepulturae tribuit tempusque Latinis.
Evander patrios affectus edit in urbe.
Corpora caesa virum passim digesta cremantur.
Legati referunt Diomeden arma negasse.
Drances et Turnus, leges aequante Latino,
Concurrunt dictis. Aeneas imminet urbi.
Pugnatur. Vincunt Troes. Cadit icta Camilla.
Deinde duces castris, donec cessere, minantur.

DUODECIMI

Turnus iam fractis adverso Marte Latinis
Semet in arma parat, pacem cupiente Latino.
Foedus percutitur passuris omnia victis.

92 *ad hostes* V.

101 In Viecht. praemissus hic vs.: *Occidit Aeneae decimo Mezentius ira.*

108 *Mezenti caede*, h. a Mezentio facta; stragem Troianorum ab eo editam ulciscitur. Forte fuit: *piare*, perstat in eo, ut piet, expiet, ulciscatur, caesos, morte Mezentii.

111 In Viecht. praemittitur hic vs.: *Undecimo victa est non aequo Marte Camilla.*

119 *alta* V.

121 Praecedit in Viecht. hic vs.: *Duodecimo Turnus divinis occidit armis.*

Hoc Turni Iuturna soror confundit: et ambos
In pugnam populos agit, ementita Camertem.
Aeneas volucri tardatur membra sagitta.
Anxia pro nato servavit cura parentis.
Urbs capitur. Vitam laqueo sibi finit Amata.
Aeneas Turnum, campo congressus, utrimque
Circumfusa acie, vita spoliavit et armis.

II (X)

Argumenta Monostichis expressa. v. ibid. Epigr. 191.

Aeneas primo Libycis appellitur oris.
Funera Dardaniae narrat fletusque secundo.
Tertius errores canit, amissumque parentem.
Uritur in quarto Dido, flammasque fatetur.
Quintus habet ludos, et classem corripit ignis.
Quaeruntur sexto Manes et Tartara Ditis.
Septimus Aenean reddit fatalibus arvis.
Praeparat octavo, bellum quos mittat in hostem.
Nonus habet pugnas, nec adest dux ipse tumultus.
Occidit Aeneae decimo Mezentius ira.
Undecimo victa est non aequo Marte Camilla.
Duodecimo Turnus divinis occidit armis.

III (XI)

Argumentum omnium operum Virgilianorum. ibid. Epigr. 188 *indocti et barbari hominis.*

Pastorum Musam vario certamine promit,
Ruris item docilis culturam carmine monstrat.
Arboribus vitem, prolem quoque iungit olivae,
Pastorumque Palen, et curam tradit equorum.
Tunc apium seriem, et quae mellis dona, recenset.
Aeneas profugus intrat Carthaginis oras.
Convivis series narratur Troica belli.
Tertius at complet narrantis in ordine gesta.
Ardet amans Dido fatum sortita supremum.
Quintus habet varia tumuli spectacula patris.
Infernos Ditis Manes et regna pererrat.

X Praefixa etiam singulis libris in edd. Basil. et in cod. Rom. apud Bottar.

8 *bellum*, pro bellum utrinque gerentibus, positum. Nisi potius est: *Praeparat* (Aeneas) *octavo bellum* (et) *quos mittat in hostem.* Nam ab Evandro auxilia arcessit.

XI, 3 versum non satis intelligo. Nisi *iungere* est praecipiendo addere post arbores vitium et olivae culturam.

In Latium Aeneas, Italas simul intrat in oras.
Intonat hinc bellum tecti de culmine Turnus.
Euryalum et Nisum deflet cum matre iuventus.
Mezenti interitus canitur, post funera Lausi.
Ultaque dehinc fertur telo mactata Camilla.
Turni vita fugit infernas moesta sub umbras.

IV (XII)

Item Argumenta in Aeneidem per Hexasticha. ibid. Epigr. 194, *ubi ex Vossiano codice integritati sunt restituta. Itaque et nos inde transscripsimus.*

PRIMI LIBRI

Arma virumque canit vates, Iunonis ob iram,
Et totum Aeoliis turbatum fluctibus aequor;
Disiectas classes, submersaque corpora ponto;
Hospitium Didus, casus quo gentis, et annos
Aeneas Troiae fatumque et bella referret.
Quorum pars terrae, pelago pars, addita famae est.

SECUNDI

Conticuere omnes, intentique ore loquentis
Ora tenent. Ac tum dolus introducitur hostis.
Et fallacis equi damnosum munus in armis,
Perfidia notusque Sinon, amissaque coniunx.
Per medios ignes ablatus saevaque tela
Anchises, oneri facilis pietate ferentis.

TERTII

Postquam res Asiae, disiectaque moenia Troiae:
Dant pelago classes, Polydori funera discunt,
Atque Heleni praecepta, fidem cui fecerat usus:
Quae non accessus via sit tentanda, Cyclopas
Et Scyllae rabies et ineluctabilis unda,
Errorisque maris labor in contraria versus.

QUARTI

At Regina, gravi pectus succensa dolore,
Ardet amore viri; clausum veneratur amorem,
Dumque capit, capitur, sentit, quos praebuit, ignes
Aeneas; altum sociis et classe petivit.
Exstructa Regina pyra penetralibus, instat
Morte fugam praestare. Morae nec defuit hora.

18 Vid. Aen. III, 429. 430. 688 sqq.

24 Obscure dictum; *praestare fugam morte* esse videtur compensare,

QUINTI

Interea medium Aeneas tendebat in aequor,
Moenia respiciens caussa flagrantia amoris.
Mox Siculae tenet arva domus, Manesque parentis
Ludorum exsequiis celebrat. Quibus additur Iris,
In faciem Beroes classem flammare iubentis,
Iunonem mentita dolo. Namque illa monebat.

SEXTI

Sic fatur lacrimans. Cumarum allabitur oris,
Descensusque parans adiit praecepta Sibyllae.
Qua duce non faustum mortali limen aditur.
Hic primum maestos videt inter cetera Troas,
Tum patrem agnoscit, discit reditura sub ortus
Corpora, Romanosque duces seriemque nepotum.

SEPTIMI

Tu quoque littoribus nostris, Caieta, manebis;
Servat honos nomen, pietas testatur honorem.
Caussa opus insequitur: bellum namque incipit esse,
Tyrrhidae iuvenum quod tunc conflaverat ira.
Turnus adest; monet, arma sibi contraria sumat.
Tum gentes socia arma ferunt; fremit arma iuventus.

OCTAVI

Ut belli signum cecinit, sociosque vocavit
Turnus, et in varias turbatus pectora mentes
Aeneas Evandron adit, facit hospitis usum,
Atque operum caussas, urbis cognoscit honores:
Arma rogat, Cytherea rogat, mox accipit heros,
*Tuque opere ast piget facti labor efficit artem.

luere: fugiente Aenea mori: solvere quasi poenam morte. Nam *praestare* est solvere, exaequare summam pecunia redhibita; pro fuga redhibet mortem. Idque illa sine mora exsequuta est.

30 An *In faciem Beroes — Iunonis mutata dolo.*

32 *adiit*, petiit.

39 Inepte; an *Caussa operum sequitur*, ut male adumbratum sit ex Aen. VII, 481 *quae prima laborum Caussa fuit.* Nisi malis: *Caussam opus insequitur.* Caussa, occasione data, pugna fit.

40 Indocte *Tyrrhidam* pro Tyrrho posuit. Alias *Tyrrhi natorum* dicere potuisset.

41 *sumat*, scil. Latinus. nisi fuit *sumant.*

47 f. *Arma deum Cytherea rogat.* Sed in inepto carmine emendando operam ponere piget. Sequentem versum sic constituit Burmannus: *Tumque opera ista stupet; factis labor addidit artem.* Non deterior versus esset: *Ne que operis pigeat, facti labor efficit arte.*

NONI

Atque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Iris adest; monet arma sibi contraria sumat,
Caeduntur vigiles et mutua corpora fratrum,
Nisus et Euryalus, morte et pietate fideles;
Dumque petit laudem, vincunt contraria fata.
Audacem Remulum leto dat pulcer Iulus.

DECIMI

Panditur interea caelum sedesque Tonantis.
Alternos questus Venus ac Saturnia promunt.
Illa dolos, haec bella, movet; sed vincitur ira
Mater. At Aeneas bello non segnior instat.
Vulnere Mezenti* laedaem nam fecerat iram,
Quem tetigit virtus, superat per fata periclum.

UNDECIMI

Oceanum interea Phoebus superaverat ortu.
Exstruit Aeneas dextra quaesita tropaea,
Condit humi socios, fatum quos condidit ante.
Legati responsa ferunt, veniamque petitam
Non negat, et contra pugnat secura Camilla,
Femina caede potens, casu temeraria tanto.

DUODECIMI

Turnus ut infractos vidit cessisse Latinos,
Instat atrox pugnae, *neces sibi percipit hostis,
Pectore secreto violatur vulnere teli,
Aeneas caussa est. Illi Iuturna neganti
Adfuit obsequio, quum mors finiverat iram.
Sed sua fata virum traxerunt quaerere mortem.

V (XIII)

In Aeneidem Monosticha Basilii; male apud alios Ovidii. *ibid. Ep.* 190.

Primus habet, Libycam veniant ut Troes in urbem.
Edocet excidium Troiae, clademque secundus.

50 *sumat*, scil. Turnus. nisi est: *sumant*.

51 Discedit a Virgilio Scholastici levitas; partim verborum proprietatem deserit.

53 Sine dubio, *petunt*.

57. 58 *sed vincitur ira Mater.* Quo spectet nescio; nec in seqq. quicquam sani est. Videtur de Lausi et Mezentii caede agi debere.

68 *pugnaeque vices* iam Oudendorpius emendavit; et mox *pectore sed recto*. Quid si: *percussa intercipit hostis Foedera: secreto violatur vulnere teli Aeneas. Caussa est illi Iuturna: neganti Affuit obsequio. Iam Mars finiverat iram; sed s. f.*

Tertius a Troia vectos canit aequore Teucros.
Quartus item miserae duo vulnera narrat Elisae.
Manibus ad tumulum quinto celebrantur honores.
Aeneam memorat visentem Tartara sextus.
In Phrygas Italiam bello iam septimus armat.
Dat simul Aeneae socios octavus et arma.
Daunius expugnat nono nova moenia Troiae.
Exponit decimus Tuscorum in littore pugnas.
Undecimo Rutuli superantur morte Camillae.
Ultimus imponit bello Turni nece finem.

VI (XIV)

Tetrasticha in omnia Virgilii Opera. ibid. Ep. 193.

In Bucolica Fragmentum ex quodam Poeta.

Tityrus agresti modulatus carmen avena;
Formosum pastor Corydon ardebat Alexin.
Silenumque senem sertisque meroque ligavit.
Pastorumque melos facili deduxit avena.

In Georgica.

Sidera deinde canit, segetes et dona Lyaei,
Et pecorum cultus, Hyblaei mella saporis.
Principio breviter ventura volumina dixit;
Intercidit opus, coepitque referre secunda.

In Aeneidem.

LIBRI PRIMI

Arma virumque canit mira virtute potentem;
Iunonis odio disiectas aequore puppes;
Hospitium Didus, classes sociosque receptos,
Utque epulas inter casus regina requirat.

SECUNDI

Conticuere omnes. Infandos ille labores,
Deceptamque dolis Troiam, patriaeque ruinam,
Et casus Priami docet et flagrantia regna;
Ignibus e mediis raptum deque hoste parentem.

TERTII

Postquam res Asiae deceptaque Pergama dixit;
Tum, Polydore, tuos tumulos, tum Gnosia regna,
Andromachen, Helenumque et vasta mole Cyclopas
Amissumque patrem Siculis narravit in oris.

XIV. Tetrasticha haec primum a Burmanno integra edita, cum antea non nisi quatuor primi versus legerentur. — Vss. 7 et 8 inepte adiecti esse videntur. Spectant f. ad Aen. lib. II et III. vid. Donat. Vit. Virg. §. 60.

15 f. *flagrantia tecta*, *I.*

QUARTI

At regina gravi Veneris iam carpitur igni,
Venatusque petit; capitur venatibus ipsis;
Et taedas, Hymenaee, tuas ad funera vertit,
Postquam Anchisiades fatorum est iussa sequutus.

QUINTI

Interea Aeneas pelagus iam classe tenebat,
Ludorumque patris tumulum celebrabat honore.
Puppibus ambustis fundavit moenia Acestae.
Destituitque ratem media Palinurus in unda.

SEXTI

Sic lacrimans tandem Cumarum adlabitur oris,
Descenditque domus Ditis, comitante Sibylla;
Agnoscit Troas caesos, agnoscit Achivos;
Et docet Anchises venturam ad sidera prolem.

SEPTIMI

Tu quoque littoribus famam, Caieta, dedisti.
Impetrat Aeneas Latium regnumque, Latinis
Foedus agens; saevit Iuno, bellumque lacessit,
Finitimosque viros Turnumque in proelia mittit.

OCTAVI

Ut belli signum Turnus, Mezentiaque arma,
Conscivitque duces; tum moenia Pallantea
Aeneas adit, Evandri socia agmina quaerens.
Arma Venus portat proprio Vulcania nato.

NONI

Atque ea diversa dum parte; hic diva Cybebe
Puppes esse suas Nympharum numina iussit:
Euryali et Nisi caedes et fata canuntur.
Fecerit inclusus castris quae funera Turnus.

DECIMI

Panditur interea caelum coetusque deorum.
Iam redit Aeneas, et Pallas caeditur acer.
Eripuit Iuno Turnum, Lausique parentem
Adiecit comitem mortis Cythereia proles.

UNDECIMI

Oceano interea surgens Aurora videbat

22 Bene Burmannus emendat, *capitur v. ipsa.*

38 f. *Concivitque.*

47 f. *Lausoque parentem A.*

Mezenti ducis exuvias caesosque sodales,
Et Latium proceres Diomedis dicta referre,
Tum qualis pugnae succedat Etrusca Camilla.

DUODECIMI

Turnus ut infractos vidisset (*et*) undique caesos,
Ultro Anchisiaden bello per foedera poscit;
Quae Iuturna parat convellere; sed tamen armis
Occidit, et pactum liquit cum coniuge regnum.

VII (XV)

Incerti Poetae, apud nonnullos Ovidii, *Tetrasticha in Georgica. ibid. Ep.* 189.

PRAEFATIO

Qualis Bucolicis, quantus tellure domanda,
Vitibus, arboribusque, apibus, pecorique, satisque
Aeneadum fuerit vates, Tetrasticha dicent.
Contineat quae quisque liber, lege carmina nostra.

PRIMI

Quid faciat laetas segetes: quae sidera servet
Agricola, ut facilem terram proscindat aratris,
Semina quo iacienda modo, cultusque locorum,
Et messes docuit magno olim foenore reddi.

SECUNDI

Hactenus arvorum cultus, et sidera caeli.
Pampineas canit inde comas, collesque virentes,
Descriptasque locis vites, et dona Lyaei,
Atque oleae ramos pomorum ex ordine lectos.

TERTII

Teque, Pales, et te pastor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, et gramine pascua laeta,
Quis habitent armenta locis, stabulentur et agni,
Omnia divino monstravit carmine vates.

QUARTI

Protinus aerii mellis redolentia regna,
Hyblaeas et apes, alvorum cerea tecta.

53 Bene Burmannus, *ut infractos vidit cessisse Latinos.*

XV, 5 Vid. Burm. Ge. I, p. 170. Extabant iidem in cod. Rom. apud Bottar., sed corrupti.

12 f. *Atque oleae, et ramos pomorum.*

Quique apibus flores, examina quaeque legenda,
Indicat, humentesque favos, caelestia dona.

VIII (XVI)

Duodecim scholasticorum poetarum Argumenta in Aeneidem. ibid. Ep. 195.

LIBRI PRIMI
VOMANUS I

Aeolus immittit ventos, Iunone precante,
Troianosque vagos Libycas expellit in oras,
Solatur Venerem dictis pater ipse dolentem.
Aenean recipit pulcra Carthagine Dido;
Cui Venus Ascanii sub imagine mittit Amorem.

SECUNDI
EUPHORBUS II

Cogitur Aeneas bellorum exponere casus,
Graiorumque dolos, et equum, fraudemque Sinonis,
Excisamque urbem, Priamique miserrima fata;
Utque patrem impositum forti cervice per ignes
Extulerit, caramque amiserit ipse Creusam.

TERTII
IULIANUS III

Post casum Troiae fabricata classe superstes
Vela dat Aeneas, urbemque in littore Thracum,
Mox aliam pulsus Cretaeis condidit oris.
Cedit et hinc, Helenumque videt, praeceptaque discit;
Aetnaeum Cyclopa fugit, sepelitque parentem.

QUARTI
HILARIUS IV

Ardet amore gravi Dido, soror Anna suadet
Nubere. Iunguntur, nimbo cogente, sub antro.
Incusat precibus patrem contemtus Iarbas.
Navigat Aeneas iussu Iovis. Illa dolore
Inpatiens, et amore, necem sibi protinus infert.

QUINTI
PALLADIUS V

In Siculas iterum terras Fortuna reducit
Aenean, tumuloque patris persolvit honorem.

XVI, 6 *caussas* al.

Tum cogit naves incendere Troadas Iris.
Troes ibi linquunt socios. Venus anxia placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in undis.

SEXTI
ASCLEPIADIUS VI

Sacratam Phoebo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius, vatisque petit responsa Sibyllae.
Misenum sepelit. Post haec adit infera regna;
Congressusque patri, discit genus omne suorum,
Quoque modo casus valeat superare futuros.

SEPTIMI
EUSTHENIUS VII

Tandem deveniunt Laurentia Troes in arva:
Et pace accepta laeti nova moenia condunt.
Nocte satam Iuno Furiam evocat. Illa Latinos
Inter et Aeneadas bellum serit, et ciet arma.
Protinus auxiliis terra instruit Itala Turnum.

OCTAVI
POMPEIANUS VIII

Vidit ut Aeneas summa vi bella parari:
Arcadas Evandrumque senem sibi foedere iungit;
Dardanioque duci sociatur Etruria tota.
Arma petit genetrix, dat Mulciber: in clipeoque
Res pingit Latias, et fortia facta nepotum.

NONI
MAXIMIANUS IX

Ad Turnum propere Iunonis mittitur Iris,
Instigatque animos. Acies movet ille; Phrygasque
Obsidet. In Nymphas versa est Aeneia classis.
Euryalus Nisusque luunt nece praelia noctis.
Vi Turnus potitur castris, vi pellitur inde.

DECIMI
VITALIS X

Placat et uxoris, dictis, et iurgia natae
Iuppiter. Auxiliis instructus Troius heros
Advenit. Occurrunt Rutuli, atque in littore pugnant.
Occidit a Turno Pallas: victorque superbus
Aeneae eripitur. Mezentius interit acer.

UNDECIMI
BASILIUS XI

Occisis proprium pars utraque reddit honorem.
Supplicibus Calydone satus negat arma Latinis.
Cum Drance alterno iurgat certamine Turnus.
Aeneas equitem praemittit, et obvia virgo
Exeipit. Extincta Rutuli dant terga Camilla.

DUODECIMI
ASMENUS XII

Troianis Rutulisque placet coniungere foedus.
Id Rutuli rumpunt. Nato Venus alma medetur
Dictamno, Rutulique luunt periuria victi.
Cogitur Aeneae Dauni concurrere proles.
Pallantea necem misero dant cingula Turno.

IX (XVII)

Eorumdem duodecim scholasticorum Epitaphia P. Virgilii Maronis, per tetrasticha. ib. Ep. 197.

VITALIS I

Prima mihi Musa est sub fagi Tityrus umbra.
Ad mea navus humum iussa colonus arat.
Praeliaque expertos cecini Troiana Latinos;
Fertque meos cineres inclyta Parthenope.

BASILIUS II

Hoc iacet in tumulo vates imitator Homeri;
Qui canit Ausonio carmine primus oves,
Ad cultos hinc transit agros; Aeneidos autem
Non emendatum morte reliquit opus.

ASMENUS III

Bucolica Ausonio primus qui carmine feci,
Mox praecepta dedi versibus agricolae.
Idem cum Phrygibus Rutulorum bella peregi,
Hunc mihi defuncto fata dedere locum.

VOMANUS IV

Tityre, te Latio cecinit mea fistula versu:
Praeceptisque meis rusticus arva colit.
Ac, ne Musa carens vitiis Aeneidis esset,
Perfida me celeri fata tulere nece.

EUPHORBUS V

Romulcum Sicula qui fingit carmen avena,
Ruricolasque docet qua ratione serant:
Quique Latinorum memorat fera bella Phrygasque,
Hic cubat; hic meruit perpetuam requiem.

IULIANUS VI

Qui pastorali peragravit Maenala Musa,
Ruraque, et Aeneae concinit arma Maro,
Ille, decem lustris geminos postquam addidit annos,
Concessit fatis: et situs hoc tumulo est.

HILASIUS VII

Haec tibi Virgilius domus est aeterna sepulto,
Qui mortis tenebras effugis ingenio.
Maenalium carmen qui profers ore Latino,
Et cultus segetum, bellaque saeva ducum.

PALLADIUS VIII

Primus ego Ausonio pastorum carmina versu
Composui, et quo sint rura colenda modo;
Post, quibus Aeneas Rutulos superaverit armis.
Vatis reliquias haec pia terra fovet.

ASCLEPIADIUS IX

Sicanius vates silvis, Ascraeus in arvis,
Maeonius bellis ipse poeta fui.
Mantua se vita praeclari iactat alumni.
Parthenope famam morte Maronis habet.

EUSTHENIUS X

Quisquis es, extremi titulum lege carminis, hospes.
Hac ego Virgilius sum tumulatus humo;
Qui pecudum pariter, qui cultum fertilis agri,
Mox Anchisiadae bella ducis cecini.

POMPEIANUS XI

Virgilio mihi nomen erat, quem Mantua felix
Edidit. Hic cineres vatis et ossa iacent.
Cuius in aeternum pastoria fistula vivet;
Rustica, mox eadem Martia, Calliope.

MAXIMIANUS XII

Carmine bucolico nitui; cultoribus agri
Iura dedi. Cecini bella Latina simul.
Iamque ad lustra decem Titan accesserat alter,
Cum tibi me rapuit, Mantua, Parthenope.

X (XVIII)

Item per disticha eorumdem, ib. Ep. 198, ex argumento Virgiliani distichi:

Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope; cecini pascua, rura, duces.

ASCLEPIADIUS I

Tityron, ac segetes cecini Maro, et arma virumque.
Mantua me genuit, Parthenope sepelit.

EUSTHENIUS II

Virgilius iacet hic, qui pascua versibus edit,
Et ruris cultus, et Phrygis arma viri.

POMPEIANUS III

Qui pecudes, qui rura canit, qui praelia vates,
In Calabris moriens hac requiescit humo.

MAXIMIANUS IV

Carminibus pecudes, et rus, et bella canendo
Nomen inextinctum Virgilius meruit.

VITALIS V

Mantua mi patria est: nomen Maro: carmina, silvae,
Ruraque cum bellis: Parthenope tumulus.

BASILIUS VI

Qui silvas, et agros, et praelia versibus ornat,
Mole sub hac situs est ecce poeta Maro.

ASMENUS VII

Pastorum vates ego sum: cui rura ducesque
Carmina sunt. Hic me pressit acerba quies.

VOMANUS VIII

A silvis ad agros, ab agris ad praelia venit
Musa Maroneo nobilis ingenio.

EUPHORBUS IX

Bucolica expressi, et ruris praecepta colendi;
Mox cecini pugnas. Mortuus hic habito.

IULIANUS X

Hic data Virgilio requies, qui carmine dulci
Et Pana, et segetes, et fera bella canit.

HILASIUS XI

Pastores cecini; docui, qui cultus in agris;
Praelia descripsi. Contegor hoc tumulo.

PALLADIUS XII

Conditus hic ego sum, cuius modo rustica Musa
Per silvas, per rus venit ad arma virum*).

XI (XIX)

Asmenii Versus in Cod. Vatic. n. 1574.

Primus habet pelagique minas terraeque secundus;
Tertius errores, et amores quartus Elissae;
Quintus habet ludos, sextus deducit ad umbras;
Septimus Ausonios, Aeneam octavus et arma.
Nonus at Hyrtacidem, decimus Pallanta peremit.
Undecimus Tarchon damnat, pars ultima Turnum.

*) Alios poetarum lusus in epitaphio Maronis condendo vid. ex Catalectis in Anthol. Burm. lib. II ep. 199—206.

XIX, 6 deb. *Tarchontem undecimus.*

DEDICATIO AENEIDOS

SI MIHI SUSCEPTUM FUERIT DECURRERE MUNUS
O PAPHON O SEDES QUAE COLIS IDALIAS
TROIUS AENEAS ROMANA PER OPPIDA DIGNO
IAM TANDEM UT TECUM CARMINE VECTUS EAT
NON EGO TURE MODO AUT PACTA TUA TEMPLA TABELLA
ORNABO ET PURIS SERTA FERAM MANIBUS
CORNIGER HOS ARIES HUMILEIS ET MAXIMA TAURUS
VICTIMA SACRATO TINGUET ODORE FOCOS
MARMOREUSQUE TIBI DEA VERSICOLORIBUS ALIS
IN MOREM PICTA STABIT AMOR PHARETRA
ADSIS O CYTHEREA TUUS TE CAESAR OLYMPO
ET SURRENTINI LITORIS ORA VOCAT

Dedicatio Aeneidis; vulgo ipsi Maroni tributa; perperam; poetae tamen non infelicis. Saltem mira eius est venustas et suavitas. Legitur in Antholog. Lat. lib. I Epigr. 63. et infr. Vol. IV Catal. VI.

P. VIRGILII MARONIS

B U C O L I C A

DE
CARMINE BUCOLICO

Cum non modo id acturi simus, ut verba ac sententias poetae explicemus, quamquam eo ipso satisfecisse muneri suo bonus interpres videri potest, sed etiam eam curam adhibeamus, ut, quantum quidem in hoc commentandi genere fieri potest, rationem et indolem cuiusque carminum generis, artificium in invenienda, tractanda, et ornanda re, dilectum, elegantiam et honestatem, convenientiamque rerum, sententiarum et orationis, notemus; in Eclogarum Virgilianarum interpretatione vix defungi officio nostro videbimur, nisi de bucolico carmine universe nonnulla monuerimus, de quo si recte sentiamus, dubium non est, quin in ipsis his Eclogis multa rectius ac facilius intelligantur et sentiantur. Permagni enim refert, ut ab initio statim veras rerum notiones et aliquam in animo informatam veritatis et pulcritudinis rationem et normam, ad quam singula exigere possis, afferas. Vix autem aliud est carminis genus, in cuius natura constituenda adeo in diversas sententias abierint, qui his de rebus tradiderunt; neque hoc miraberis, si memineris, ipsum genus latius patere, ingenium autem cuiusque et iudicium circumscribere illud, naturamque et rationem carminis ex sensu suo finire ac designare. Nobis tamen cum Virgiliani potissimum carminis ratio habenda sit, ea tantum attingere licebit, quae ad eius indolem et artificium declarandum aliquam vim habere videantur.

Et carminis quidem bucolici, ἀπὸ τῶν βουκόλων, quod pastorum genus honestissimum erat, dicti, h. e. pastoritii, origo varie traditur et a diversis fabulis repetitur. Sunt qui eius initia in aetate aurea, sunt qui in Arcadia aut in Sicilia quaerant*). Alii auctorem Diomum aliquem, alii Daphnidem, alii Stesichorum, alii Theocritum faciunt**). Sed fluctuat tota haec disputatio et incerta fertur, quod non animadvertunt docti viri, aliud esse carmen pastoritium, quo homines, qui greges pascerent, ut nostris temporibus, ita primis statim vitae humanae initiis, longum diem fefellerint, aliud, quo homines ingeniosi vitae rusticae bona ac delicias certa ratione et arte adumbrarint. Prius illud haud dubie inter antiquissimos homines viguit, antequam in magnos coetus et civitates coirent; idemque inter omnes populos usitatum esse debet, qui sive vagis, Nomadum more, sive certis sedibus utentes dant gregibus alendis operam:

Et zephyri cava per calamorum sibila primum
Agrestes docuere cavas inflare cicutas;
Inde minutatim dulces didicere querelas,
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
Avia per nemora ac silvas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta atque otia dia***).

Quemadmodum itaque apud Hebraeos et Arabes carmina fuere pastoritia ad veram vitam expressa, et regum principumque filii, cum inter ipsos, tum inter Troianos, Phryges et Hellenes memorantur, qui greges et armenta paverunt: ita potuere Arcades et Siculi, qui, uti bonis pascuis abundabant, ita vitam gregum curae impendebant, invitante ipsa locorum amoenitate, caeli clementia (cf. Diod. IV, 84), animi a curis vacuitate et otio, carmina pastoritia condere et vulgari usu habere; po-

*) Vid. Servius pr. Comment. Auctor Vitae Virgilii Donatianae c. 21. Diomedes lib. III, p. 483. Putsch. Grammaticus Graecus pr. Theocriti.

**) Athenaeus XIV, pag. 619. Diodor. IV, c. 84. Aelianus V. H. X, 18. ubi vid. Not.

***) Lucret. V, 1381 sqq.

tuere esse inter eos, qui cantu excellerent, qui certamine vincerent. Consecrarunt quoque poetarum fabulae nomina pastorum veteris vitae, ut Daphnidem. vid. ad Ecl. V. Forte etiam festa, quae Apollini, Dianae, Cereri, Pani aliisque diis rusticis celebrabantur, uti maiorem celebritatem, ita maius studium, maiorem artem, et concinnitatem carminum, forte etiam certantium, et sibi mutuo respondentium sollertiam, quae amoebaea carmina peperit, attulere; quo ipso apparet, cur initia Musae bucolicae ad festum fere Dianae aut Apollinis Nomii, alteriusve Numinis agrestis, referantur*). Tandem, multo tempore post, forte etiam post multos alios, qui idem tentaverant, inter quos S t e s i c h o r u s fuisse fertur**), tum S i c e l i d a s Samius, seu, ut grammatici tradunt, eius filius A s c l e p i a d e s Samius, cum L y c i d a Cydoniata et P h i l e t a, elegis nobilitato***), extitit T h e o c r i t u s, qui, cum videret, quantam gratiam ista carmina rudia et indocta haberent, quantamque, si arte paullulum polirentur, venustatem et suavitatem habitura essent, g e n u s h o c c a r m i n i s b u c o l i c i excogitavit, quod antiquam quidem illam indolem referret, p o l i t u m tamen m a g i s et e x c u l t u m, numerisque ac legibus adstrictum, cuiusque ea natura esset, ut pastoritiae istius vitae, cuius species animo humano ipsius naturae quodam lenocinio iucundissima esse solet, bona, tranquillitatem, securitatem, innocentiam, delicias et gaudia numeris modisque adumbrando, animos hominum deliniret et grata fraude delusos teneret. Cum autem duobus id potissimum modis effici posset, a u t narratione, in qua, tamquam a pictore in tabula, agri, greges, silvae de-

*) v. Vitam Virg. Donat. §. 84 sq.

**) Aelian. l. l.

***) *Sicelidam* et *Philetam* memorat *Theocr.* VII, 40. ubi istum *Asclepiadem* esse contendit Schol. de quo inter epigrammatum auctores videndi Reiske, Schneider, Iacobs. *Meleager* in Corona v. 46 *Sicelidam* cum *Posidippo* et *Hedylo* memorat, quibus ἄγρια ἀρούρης ἄνθεα tribuit; *Moschus* autem III, 97 sq. *Sicelidam Samium*, *Lycidam* Cydonia Cretae oriundum, *Philetam* et *Theocritum*.

scriptae exhibentur, aut actione aliqua et ad dramatis formam, per dialogum, dum colloquentes inter se sensus suos, fortunam, facta exponunt ac declarant: priore quidem illo, quod vix diu placere potest, et ipsum peculiare carminis genus, haud tamen copiosum ac fecundum, efficeret, omisso, alterum arripuit, et pastoritium carmen ita condidit et descripsit, ut actionem aliquam ex ista vitae simplicitate et felicitate, seu rem gestam, aut quae contingere in ista vita posset, sacrum aliquod festumve, forte etiam casum memorabilem, ut inter tales homines, aut etiam cultum et colorem eius vitae, sed facto aliquo expressum, quo istorum hominum studia, officia, rationes, affectiones declararentur, per sermones istorum hominum inter se confabulantium ita exhiberet, ut animi audientium iucunda rerum imagine et vitae istius grata specie frui viderentur*). Capi autem et demulceri istis delinimentis animi non possunt, nisi ab urbanae vitae curis ac molestiis avocati in agris silvisque inter greges et armenta et pecoris magistros versari videbuntur, atque id curabitur a poeta, ut ne quid subeat animos, quod molestiam, tenuitatem, ac sordes istius vitae in memoriam revocet, adeoque suavissimam illam oculorum fascinationem solvat; qua ipsa de caussa factum est, ut pastoritia potius, quam omnino rustica vita, aut aratorum et opus rusticum facientium conditio in hoc carmine exhiberetur, cum haec quidem paullo plus offensionis haberet, nec facile ea laborum taedio, et attriti corporis defatigatione omninoque aerumnis suis, poetae arte et ingenio liberari posset. Sed haec a

*) Appellare licet hanc argumentum aliquod tractandi rationem *dramaticam*, quoniam aliud nomen, quod magis accommodatum sit, non habemus; nec tamen vel sic carmen bucolicum pro dramatis genere haberi, aut inde ductum esse, aut cum mimo Sophronis, multo minus cum mimis Romanorum, comparari potest.

multis satis diligenter sunt praecepta et ad prima huius generis elementa pertinere putanda sunt. Itaque

> Et secura quies et nescia fallere vita,
> Dives opum variarum, et latis otia fundis,
> Speluncae vivique lacus, et frigida Tempe,
> Mugitusque boum mollesque sub arbore somni
> Non absunt *),

omninoque totum carminis pastoritii argumentum ad silvas agrosque spectare, ruris et veris amoenitate commendari, et locus facti sive dramatis ita declarari debet, ut, dum legimus, rebus ipsis interesse videamur: quod animorum deludendorum artificium descriptione locorum ac temporis non parum iuvatur; cui veteres tam parum indulsisse mirari forte possis; quamquam Theocritus hac arte Virgilio multum praestat: sunt enim inter eius descriptiones nonnullae veris ac ruris suavissimae et dulcissimae **); frequentius, et in multis feliciter, eo Gesnerus usus est, suavissimus poeta, quem antiqua illa Graecia aut suum esse popularem credidisset, aut nobis invidisset. Ex eodem fonte derivatur illa ratio, qua praecipitur, ut non modo, quicquid veri fructus, otii et felicitatis, vitae rusticae sive pastorali insit, ad pastoritii carminis suavitatem arcessatur, verum etiam ut, quicquid ad amplificandam, exornandam, ac cumulandam istam veram iucunditatem animi vis excogitare ac fingere possit, ad maiorem suavitatem liberaliter congeratur. Quicquid enim animum delectare et illecebris quibusdam delinire potest, in id poeta ius habet. Sed non in omni genere omnia ad delectandum vim habere possunt; et perperam statuitur, quod multi credere videntur, satis esse ad carmen rusticum, modo res e vita rustica, quaecunque istae sint, verbis ac versibus reddantur. Sunt multae partes et casus vitae rusticae, nimis

*) Ge. II, 461 sqq.

**) Vide Idyll. VII.

tenues, humiles, et viles, ita ut ornatum respuant aut ipsis ornamentis displiceant sagacioribus; sunt alia, quae in alio forte carmine feliciter adumbrata placere possint; sed in nostro genere tantum ea sunt admittenda, quae otiosam, securam, liberam et omnibus curis solutam negotiisque vacuam vitam exhibere et subiicere sensibus nostris possunt, qualis eorum hominum et olim fuit, et adhuc in quibusdam terris est, qui nondum in civitates redacti aut imperii aliqua forma descripti sunt: Qui homines cum aut venatione aut pastione victum quaerant, nam cum aratione et magnos hominum coetus cogi et naturali libertate exui necesse est, cumque venatio multum feritatis habeat; eorum, qui gregibus pascendis libere per silvas camposque vagantur, vita et minimis malis laborat et maximis plurimisque bonis cumulata est. In tractando itaque pastoritio argumento poetae necessario ita versandum erit, ut partim pastorum suae gentis conditionem malis, quibuscunque premitur, cogitatione liberet, bona autem omnia passim in ea obvia et maiora efficiat, et in unum congesta ita fingendi licentia exornet, ut cumulatissimam felicitate vitam adumbret; partim ad fabulas de primorum hominum vita et aetate aurea, nec non ad narrationes sive de maiorum vita, antequam per vicos et urbes habitarunt, sive de populorum Nomadum pastoritiamque vitam agentium moribus et institutis confugiat et hinc suo argumento colores petat.

Iam non magna iudicii subtilitate indigere videtur ea quaestio diiudicanda, qua natura huius carminis ab argumentis piscatorii, venatorii, messorii, vindemiatorii et similis generis aliena esse existimatur. Carmina etiam huius argumenti bene condi posse quis neget? Sane erunt illa seu in descriptione et narratione, seu in actione aliqua ex vitae istius

partibus ac generibus exhibenda occupata; non vero in vitae pastoritiae simplicitate. Quod per se nihil habet, quod improbes. Quid? quod pastoritii generis materies omnino est parum locuples; ipsa vitae simplicitas et tranquillitas perpauca argumenta idonea suppeditat, et tractandi simplicitas non magis magnam tractandi varietatem admittit. Neque adeo fieri potest, ut magna copia bonorum carminum bucolicorum unquam speranda sit. Quidni igitur liceat quamcunque tandem vitae conditionem ac fortunam huic generi inferre, et fabulae semper eodem tenore procedentis taedium grata variatione levare, modo iucundas rerum imagines, quae delectent, et congruas sententias, adhibeas? Enimvero idipsum difficultatis habet hoc argumenti genus, quod raro *) molestis iniucundarum rerum imaginibus liberari et ad gratam illam, inhaerentem animo nostro, simplicitatis, libertatis, et tranquillae felicitatis notionem revocari potest; quo pacto et infecundum ingratumque hoc genus est, et, dum in angustiore gyro coercetur, multo tamen magis laboris, artis, et subtilitatis requirit. Quotum enim quodque ex Sannazarii idylliis caret iis vitiis, quibus tota huius poetices ratio, ut iucundis et gratis rerum imaginibus delectet, tollitur?

Enimvero, si totam bucolici carminis rationem his quidem finibus, quibus modo eam circumscripsimus, contineri libeat, quid magnae Theocriteorum et Virgilianorum carminum parti facias, videndum tibi est. Et Virgilii quidem quinta, septima, et octava haud dubie, quodammodo etiam tertia ecloga ad bucolicum genus referri poterit, reliqua ab eo aliena esse facile apparet **). Quae quidem res, cum

*) Fieri enim potest, ut ingenio et arte, qua tractata et enuntiata sunt, ea ipsa, quae natura molesta sunt, adsciscant gratum colorem et propter ipsam artem, quam animadvertimus, mirationem faciant.

**) Servius in prooem. in Bucol. „Sane est sciendum, VII eclogas esse meras rusticas, quas Theocritus X habet." Exclusit puto IV. VI. X.

Virgilii et Theocriti carmina tam diversi generis sint, tam diversis doctorum hominum de huius generis natura et arte iudiciis locum fecit; cum aut naturam bucolici carminis ex illis exemplis constituere aut ad notionem e natura rei institutam revocare illa exempla vellent. Scilicet uti ea notio recte eo, quem sequuti sumus, modo informari videri potest, ita ingeniosorum hominum sollertia, quae intra artis ac praeceptorum angustias vix coerceri potest, alia genera invenit, quae cum illo coniuncta nec tamen plane eiusdem modi sunt. Et Virgilius quidem, nam ad hunc omnis nostra spectare debet disputatio, novum genus constituit in eo, ut non tam notiones et species rerum ex aurea aetate repeteret, sed ipsam auream aetatem repraesentaret, homines, deos et heroes, qui in ea vixissent, exhiberet, iisque sententias ac mores congruos tribueret. Id genus invenire mihi videor, si Silenum, eclogam VI, et Pollionem, eclogam IV, inspicio. Et de illo quidem res manifesta; de hoc non magis dubia, si facultatem illam vaticinandi et poesin afflatis illis divino spiritu hominibus propriam ad antiquos homines pertinere memineris. Quod quidem cum novasset Maro, consequutus est simul hoc, ut epico carmini propius admoveret bucolicum, cum ex prisca heroum vita sensus et sententias inferre liceret; id quod omnino non modo ad excusandum, verum et probandum, Maronis spiritum in bucolico genere valet. Licuit non minus Maroni id facere, quam Theocrito Cyclopem Idyllium scribere; et antiquioribus, post Tragoediam et Comoediam Drama Satyricum condere, quod quodammodo comparari potest. Aliud porro carminis pastoritii, modo tantum variato, genus est hoc, ut, ad maiorem animorum voluptatem, rem, factum aut casum nostrorum hominum, nostrorum temporum, coloribus et pigmentis a vita

pastoritia petitis ornemus, et non modo ad fabulae bucolicae modum tractemus, sed etiam in fabulam inter pastores gestam commutemus; interdum etiam rem in antiquorum illorum temporum simplicitate et securitate agi aut evenire fingamus. Cuius generis, quod priore illo multis modis inferius habendum est, nec tamen sua laude, sua gratia ac suavitate, caret, reliquae fere Virgilii sunt eclogae. Quid enim? prima et nona an quicquam aliud, quam poetae casum et Mantuanorum fortunam, aut, si hoc magis placet, istorum certe temporum calamitatem enarrat*)? Decima Galli amores, sub pastorali fabula, exponit. Quarta autem, quamquam eam ad aliud genus modo retulimus, cum hoc tamen commune habet illud, quod natales nobilis alicuius pueri celebrat. Ecloga tandem secunda, Corydon inscripta, naturae pastoritiae nihil aliud habet, quam quod amoris miseri in puerum aestus imaginibus, sententiis, et notionibus pastoralibus exprimitur. Nam ad illud genus, in quo vitae pastoritiae libertas, innocentia, et simplicitas commendatur, id plane non pertinere, quis non videat? Quid? quod argumentum hoc, cum plane nullam huius generis voluptatem afferat, et a vitae pastoritiae integritate abhorreat, eo minus iucundum est, quod Corydon pastor servilis conditionis est, qui domini sui pusionem amat. Hoc tamen, etsi infimum, genus recentiores fere poetas, cum bucolica carmina condere sibi videbantur, sequutos esse, non opus est, ut multis doceamus.

Materia itaque et argumentum carminis bucolici seu pastoritii quale sit, videtis. Iam mores ac sententiae, verba atque numeri, facile ex ipsa vitae pastoritiae conditione duci pos-

*) Non potuere Maronem Valerii Catonis Dirae fugere, si quidem ille similem fortunam Sullana proscriptione expertus et agro Battaro exutus fuerat. Sunt et loca ex eo carmine, quae animo tenuisse Maro videri potest ut Dir. 4 sq. 15 sq. 26 sq. 30. *Nec mihi saepe meum resonabis, Battare, carmen.* Sic porro, inpr. a v. 82 sq.

sunt. Simplicitas et naturalis aliqua venustas omnia ea continent, quae copiosius ab aliis hac in parte disputata sunt. In hac ipsa tamen simplicitate excluditur ex hoc genere, quicquid, etsi ipsam vitae rusticae veritatem exprimit, ingratum tamen ad sensum ac molestum est; neque adeo admittendae sunt sordes, quae nauseam moveant, non verborum rusticitas et asperitas, non agrestis et foeda spurcities: qua in re haud pauci egregie falsi fuere, dum imitationis veritatem male iactarent. Posse sane cum arte et cum ingenio carmine reddi omnia, quis neget? Quorsum tamen studeas imitando exprimere ea, a quibus, si casus obtulerit, oculos animumque avertimus? et quae illa laus esse potest, si imitatione ea bene reddideris, quibus, si in vera vita expresseris, omnibus ingenue natis importunus ac molestus foedusque videaris? Contra, modo placeat poeta ac delectet, si consilio suo respondere eiusmodi audaciam videat, quid eum vetet interdum ad mythicam hominum vitam nos revocare, et talem rerum ordinem, modum, et situm exhibere, qui nullus unquam nisi in hominum egregia imaginandi vi pollentium animis fuit; ea tamen cautione adhibita, ut ne incredibilia plane et ad praesentem vitae consuetudinem nullo modo verisimilia fingat. Interdum vero quid eum negemus antiquam vitae pastoritiae rationem elegantiis et deliciis e nostra vita petitis, modo satis consentaneae sint, temperare commode posse? Non enim natura huius carminis statim tollitur, si naturalis simplicitas, paullo horridior forte illa et incultior, nostra venustate et elegantia temperetur; quamquam prior illa ingenuis animis maiorem voluptatem afferre solet. Quae res vel ipso Theocriti et Virgilii exemplo declarari et comprobari potest. Illius enim quam simplicior et verior humilitatique argumenti accommodatior est ratio! huius vero quanto elegantior et ornatior! Sed ha-

bebat uterque, quod sequeretur; non enim abhorrebant Graecorum ingenia a simplicitate et nativa aliqua castaque venustate; ipsius sermonis ac dialecti Doricae natura, non potest dici, sentiri facile potest, quantam simplicitatem prae se ferat, et quantopere huic rerum generi apta et idonea sit, ut nec docta nec inculta et horrida oratio sit. At Virgilius sermonis et dialecti suavitate destitutus*), qui politiore aevo, inter homines urbanos et elegantiam cum fastu sectantes, viveret, multa ex vitae pastoritiae veritate aut seponere aut verbis honestare necesse habuit, quae nude et ad rei veritatem proposita et expressa superbas Romanorum aures offendissent; quae eius elegantia adeo in laude fuit, ut et Horatius eum ab hac dote commendet**): Molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camoenae. Ad Eclogas enim et Georgica respexisse Horatius videri debet; ad Aeneidem nec Musae agrestes nec mollis et faceta oratio spectare potest; ut scriptam esse necesse sit Satyram, ante quam Aeneidis coeptae aliqua fama exiisset. Eam vero eius laudis sententiam, quamquam de ea iam veteres dubitasse videntur, esse probabile fit, ut poetam ab aequabili aliqua elegantia commendet ***). Et facetum quidem quid sit, iam a Quinctiliano †) expositum est, qui decoris magis et excultae cuiusdam elegantiae appellationem putat;

*) Recte Probus *Theocritum poetum facilius* ait *Bucolica scripsisse, quiu apud Graecos sermo rusticanus a civili dividi potest, ideo Latinis difficile fuisse, quia necesse est per eadem verba uccommodare sensus.*

**) Sat. I, 10, 46.

***) Non male Boilavius expressisse videri potest in vulgato illo:

L'Idylle —
Son tour simple et naif n'a rien de fastueux,
Au contraire cet autre object en son language
Fait parler ses Bergers, comme on parle au Village —
Entre ces deux Excès la route est difficile.
Suivés, pour la trouver, Theocrite et Virgile.
Que leurs tendres Ecrits, par les Graces dictés,
Ne quittent point vos mains jour et nuit feuilletés.

†) Instit. Or. VI, 3, 20.

et refertur facetum omnino ad id, quod placet et iucundum est, propter elegantiam maxime et urbanum aliquem leporem; sed molle ita accipiendum est, ut suavitatem significet, quae cum aequabili et remisso genere coniuncta est; opponitur enim epos forte Varii acris, et apud Ciceronem mollis et remissa oratio vehementiori et intentiori, qua animi tumultus ac motus excitantur.

Atque his dictis vix quicquam addendum est, ut illam caussam, quae tam diversis hominum doctorum iudiciis disceptata est, diiudicemus, utrum Virgilius Theocrito praestet. Qua in comparatione difficile est assequi, quid magna eorum pars sequuta sit, qui Virgilium Theocrito in genere bucolico quam maxime anteferendum esse existimarunt; sed consuetudine fere, auctoritate, caecoque aliquo amore et impetu eos duci videas*); quamquam interdum ne ii quidem ipsi, qui Theocritum huius carminis verum magistrum esse largiuntur, iudicii subtilitatem et acumen nobis satis approbant, dum fere minutis nescio quibus et grammaticis rem rationibus decidunt. Virgilio elegantiae laudem, dignitatis et doctrinae nemo invidebit; sed simplicitate et naturali aliqua venustate rerumque copia ac varietate non minus cedit Theocrito, quam ars naturae, quam vincere quidem illa operose in singulari aliqua re potest, sed in summa rei iners et vana habenda est. Verum, etiamsi par laus utrique in iis ipsis rebus, quae maximae sunt, esset, Theocritus tamen in eo primas tuetur, quod ea invenit, in quibus retractandis alter et poliendis se continuit; quod quamvis magno plerumque ingenio factum nemo neget, in-

*) Nolo Scaligeri criticen in poetic. lib. V, et qui eum sequuti sunt, hic excitare. Sed, quae nuperae Virgilii editioni Romanae adiecta est, *Franc. Schmeizii* similis disputatio ita comparata est, ut tali magistro iudicii critici subtilitatem vix acuas.

terdum tamen tam sollicite Theocriti vestigia premit, ut sublegere potius illi sua, et versus undique conquisitos latine convertere, quam suo ingenio uti videatur. Sed de his ita quisque, uti libitum est, sentiat. Si tamen aliqua Virgilii ea in re culpa est, quod Theocriteas lacinias consarcinavit, satis graves poenas dedit, cum post eum vix quisquam aut veterum aut recentiorum bucolicos versus condiderit, quin ex Virgilio novam rhapsodiam bucolicorum versuum et sententiarum adornaret. Facilitas haec in nonnullis vitae rusticae parvis tamquam tabellis musivo opere coagmentandis inducere plerumque solet nascentes poetas, ut in idylliis condendis ingenii periculum faciant*). Cum tabellarum harum, ut ita dicam, ex vita pastoritia, quae placere possint, perexiguus sit numerus; multo ille etiam minor futurus, nisi e vita prisca et ex antiquo sermone mythico multa in pastoritium sermonem migrassent: difficile est multa in his variare, ut nec tamen a simplicitate, sine qua hoc genus placere nequit, recedas. Qui primi e nostratibus in hoc genus involarunt, saltem vertendis ac repetendis antiquis ingenium approbare poterant. Nunc fere taedium faciunt, qui centies dicta repetunt, quae dum ingeniose variare volunt, in argutias et lusus incidunt. Romanae artis omnino non exigua pars in eo continebatur, ut, quae a Graecis naturali aliqua cum venustate et lepore dicta acciperent, ea orationis suae dignitate, gravitate, ac copia ornarent. Hoc unum monebo, nisi memineris, in Virgilio plus artis, in Theocrito plus nativae elegantiae, esse, te non mirari non posse, cum videas, etiam praestantissimos ex hoc genere poetas recentiorum temporum Virgilium

*) Hinc etiam in bucolicis carminibus apud Interpretes tanta copia locorum similium et comparatio earundem sententiarum afferri ac cumulari solet. Inspiciat aliquis Cerdam vel Martynum post Ursinum. Equidem non nisi ea apposui, quae aut Maroni ante oculos fuere aut illustrationis vim habere possunt.

maluisse sequi quam Theocritum. Artis scilicet semper facilior imitatio; naturalem venustatem difficillime assequare.

Quod ad descriptionem et oeconomiam huius carminis attinet, varie ea quidem institui potest, semper tamen spectandum hoc, ut ea potissimum ratio ac via ineatur, qua maxima voluptas legentis animo afferri possit; cuius quidem rei eo diligentior ratio habenda est, quod huius carminis simplicitas et humilitas interdum in exilitatem abire, lenis et mollis tenor languere, solet. Raro itaque poeta narrantis aut describentis partes suscipit; nisi ille in argumento admodum suavi et copioso ac florido versetur; sed convertit fere rem in drama et in actionem, ipsosque pastores colloquentes ac narrantes inducit, ut res non tam narrari, quam potius geri, ac lectoris oculis subiici, et ille inter silvas errare, in umbra arboris assidere, cantantes audire sibi videatur; quod non ita accipiendum, tamquam si omne carmen pastorale dramaticum esse debeat, ut cum Fraguerio*) plerique, qui hoc de carmine, nuper quoque, scripsere, existimant, verum quia haec ratio poetae consilio fere maxime respondet.

Situs ac loci temporisque designatio, quae cuiusque carminis argumento conveniat, uti poetae ingeniosi non infima laus est, ita ad maiorem ex lectione suavitatem capiendam non parum facit. Cuius enim animus veris ac ruris, pascuorum et armentorum, suavi descriptione non vehementer delectatur, aut quis cantum pastoris non multo gratiorem esse sentit, si ille sub fagi umbra, ad rivuli murmur, in molli herba inter gregum exultationes, sedens otio indulgeat?

Dicunt in tenero gramine pinguium
Custodes ovium carmina, fistula

*) *Dissertation sur l'Eclogue par Mr. l' Abbé Fraguier, dans les Mémoires de l'Academie des Inscript.* T. II, p. 132.

Delectante deum, cui pecus et nigri
Colles Arcadiae placent*).

Potest is locus interdum adeo duplex esse, ut et is designetur, in quo pastor cantet, et alter, in quo res commemorata gesta sit; ut in Ecloga decima a Virgilio factum videbimus.

Superest, ut nonnulla adiiciamus, quae ad Virgilianas Eclogas propius spectant. Iam primum nisi alia essent, quibus Maro magni poetae nomen consequutus est, solis Bucolicis relictis vix eum in censum principum poetarum venturum fuisse arbitror. Ingenii enim in inveniendo vix magnam habet laudem; argumenta carminum, uti paullo ante vidimus, alia sunt ex Theocrito mutuata et interdum ieiune satis traducta, aut e pluribus Idylliorum locis coagmentata, ut tertia et septima Ecloga; alia non bucolicae erant naturae, sed tantum ad bucolicorum morem sunt tractata, ut prima, quarta, sexta, nona, decima. Sententiae autem et verba magnam partem ex Theocrito sunt conversa; alia sunt a bucolici carminis natura aliena. Quis pastorem ferat decantantem illa: Ante pererratis amborum finibus exul Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim; et illa: At nos hinc alii sitientes ibimus Afros, Pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxem. Quod infames mores pastorum uno saltem loco expressit (Ecl. III pr.), hoc erat quod vix ab eius urbanitate expectabamus; non magis quam haec nimis obnoxia et servilis pene Theocriti imitatio. Contra mirationem facere potest, quod metrum bucolicum, cuius Theocritus studiosissimus fuit, plerumque neglexerit: quod passim a multis observatum est*): cuius rei caussa potissimum in sermonis Romani indole pedumque et numerorum natura inesse videtur. An vero in verbis agrestia et soloeca sequu-

*) Horat. Carm. IV, 12, 9. **) cf. *Jortin Tracts* To. II, p. 136. 7.

tus sit, non equidem ausim pronuntiare. Nam diversa res est; esse dura nonnulla, quae in his eclogis occurrant, quae tamen corrupta potius et interpolata dixeris. Ex uno vero illo, quod cuium pecus reprehensum fuisse Grammaticus narrat, vix satis tuto iudicium facias. Ut tamen Virgilius tantam apud populares suos laudem per Bucolica consequeretur, fecit inprimis rei novitas, felixque in carmine Siculo, quod ipsa sermonis Romani asperitas respuere videbatur, transferendo audacia. Nondum enim sermo Romanus ad hoc rerum genus, ad venustam hanc simplicitatem, ad numerorum hanc mollitiem, expolitus erat, cum Maro primus tentaret carmen bucolicum scribere. Sunt praeterea multa magni poetae in his ipsis carminibus vestigia, inprimis doctrina copiosa, orationis dignitas et elaborata limataque in plerisque elegantia.

Eclogae quidem nomen, non minus quam Idyllii, haud dubie Grammaticis debetur. Cum illud primo latius pateret, et ad quodvis carminis sive operis genus pertineret, quod e pluribus delectum esset, aut e pluribus eiusdem formae constaret; ut Horatii Sermones in nonnullis codicibus eodem nomine insigniri narrant viri docti; quandoquidem plura carmina minora, licet eiusdem generis, duobus libris comprehensa et collecta sunt; adhaesit id nomen, e Grammaticorum doctrina, generi bucolico; constat enim eiusmodi liber e pluribus carminibus; quae quidem ut ex aliis sui generis selecta sint, qui proprius vocabuli significatus est, minime necesse esse arbitror. Quo nomine Virgilius ea in vulgus emiserit, non constat; de titulo et inscriptione librorum veteres non valde laborabant; Bucolicorum tamen nomen verius et antiquius est. Ipsum poetam, postquam singula ea carmina vulgaverat, uno volumine cuncta esse complexum probabile fit, cum Tityrus initium Bucolicorum

constituisse feratur iam inter Maronis aequales: Tityrus et fruges Aeneiaque arma legentur, Roma triumphati dum caput orbis erit; ipse autem Maro Ecl. X pr. finem Bucolicis se imponere velle profiteatur.

De tempore et ordine Eclogarum ad Vitam Virgilii, maxime ad a. 717, satis copiose disputatum esse arbitramur. Monendum adhuc de allegoria Eclogarum Virgilii, in qua dici non potest, quam vanam et inanem operam a Servio inde viri docti consumserint. Et Servius quidem, cum exigua commentariorum pars antiquo illi Servio debeatur, tot tamque variis et ab omni historiae fide alienis commentis et nugis consarcinatus est, ut unicuique argutias captanti magna satis copia materiae ad manum sit. Catroeus autem, cuius vanitatem ut feras, magna animi aequitate et patientia opus est, tamquam si in Romanensi fabula versaretur, adeo multa nova et tam confidenter mentitus magis quam commentus est, ut interdum, quorsum evasura res sit, plane haereas. Verum ex reliquis etiam Interpretibus, qui maiore cum pudore, iudicii acumine et veritate, Eclogas enarrarunt, vix quisquam est, qui ab eo morbo intactus manserit. Quod si in nonnullis, ut in I. IX. X, allegoriae locus relinquendus est, eius tamen natura eiusmodi est, ut poeta universam rem fabula arcessita involvisse, singulas vero partes proprie tractasse suisque ornamentis honestasse videri debeat. Nihil itaque nec odiosius, nec a rei ratione magis alienum, quam singulas sententias ad allegoriae subtilitatem revocare velle*). Sufficit v. c. in prima Virgilii ecloga tenere, communem omnium temporum opinionem esse, Virgilium partim ad suam partim ad Man-

*) Recte, quisquis ille est Grammaticus, in attextis Vitae Virgil. §. 99. *Illud tenendum esse praedicimus, in Bucolicis Virgilii neque nusquam neque ubique aliquid figurate dici* etc., et in Servianis ad Ecl. III, 20. *Refutandae sunt allegoriae in bucolico carmine, nisi cum, ut supra diximus* (ad Ecl. I, 1.), *ex aliqua agrorum perditorum necessitate descendunt.*

tuanorum fortunam respexisse, et Augusto pro redditis agris gratias agere voluisse. Sed ea, quae de Tityro memorantur, singula anxie cum Virgilii persona comparare, id quam putidum sit, quis non sentiat? Appellat ipsum se Tityrum Ecl. VI, 4. Sed ad eundemne versum 55 Ecl. VIII referas? Quid IX, 23? Plerosque tamen interpretum multos in eo esse videas. Non quidem, quo se tueantur, habere nego. Fecit idem hoc antiquitas. Sed omnino huius generis bucolicorum carminum ratio et natura melius intelligi poterit, si ea memineris, quae paullo ante de eo genere disputabamus, quo res e praesenti vita arcessita, maioris suavitatis caussa, pastoritiae fabulae suavitate et ornamentis ex ea vita petitis commendatur. Quod consilium recte si teneas, non erit, quod in singulis sollicite et anxie labores.

F. A. G. SPOHNII
PROLEGOMENA
AD
CARMINA BUCOLICA VIRGILII

Carmen bucolicum, quod a Theocrito accepit excultum, Virgilius mutavit et inflexit ita, ut converteret in sua tempora, quae ab iis erant aliena, et a pastoritio carmine in plerisque argumentis recedens, ad alia genera deflecteret, ad quae bucolicum carmen erat proclive. (1.) Primum enim, dum imitatur Theocritum, quae hic dixerat simpliciter, ille traduxit in suum usum ita, ut alium sensum, aliud consilium iis subesse vellet, per artificium tecte ad quaedam alludens. Hinc allegorica interpretatio orta. Sed saepenumero nonnisi personas esse vult, quas introducit, non ut per totum carmen quasi personatos sese aut alios sistat, sed ita ut plerumque iis haec illa adscribat, quae sola ad se aut alium quempiam ita referri debent, ut in ceteris nihil restet de personato, sed res redeat ad pastores. (2.) Apud Theocritum nativa simplicitas, vitam adumbrans, qualis tam antiquis, quam serioribus temporibus fuit. Virgilius autem rusticos totamque vitam eorum, eiusque ingenium et indolem non ad naturam adumbravit; sed obversabatur animo artis quaedam perfecta species, ad cuius similitudinem exprimendam verba, sensa, totamque orationem converteret.

Qua in re iniqua saepe expertus est iudicia Virgilius; qui, si ad rei veritatem omnia expressisset, a saeculi sui moribus, ab elegantia illorum temporum ita recessisset, ut non delectasset, sed offendisset.

Post pugnam Mutinensem, in qua XVII. Kal. Mai. ai. 711. Hirtius et tertio die post ex vulneribus Pansa occubuerant Consules, Antonio se socium adiunxit Lepidus IV. Kal. Iun., propterea pridie Kal. hostis iudicatus a Senatu. Sed idem, qui quodammodo ab Octaviano excitatus ad Antonium se contulerat, quum sciret Octavianum ab optimatibus offensum decedere, per commercia epistolarum Octavianum cum Antonio conciliare studuit.

Octavianus interea Consulatum, qui sibi petenti a Senatu fuerat denegatus, armorum vi extorsit XIV. Kal. Septembr. Per Lepidi autem studium et quum sibi prodesse intelligeret, Octavianus cum Antonio societatem iniit, ita ut V. Kal. Decemb. ei. ai. Octavianus Caesar, Aemilius Lepidus et M. Antonius sese reipublicae constituendae triumviros in quinquennium renunciarent, et totius imperii Romani provincias ita inter se distribuerent, ut Lepidus Hispaniam cum Gallia Narbonensi, Caesar Octavianus Africam, Siciliam ceterasque eius maris insulas, Antonius autem reliquas Galliae regiones cum Transalpina et Cisalpina s. regione Transpadana acciperet.

Huic Transpadanae provinciae, quae Venetam regionem et Mantuanam amplectebatur, Antonius Asinium Pollionem praefecit, quocum vetus ei fuerat coniunctio et familiaritas. Hic paullo ante ex Hispania cum duabus legionibus, quas Antonio tradiderat, in Galliam fuerat profectus. Ex Gallia cum Antonio in Italiam redierat. Itaque ex ante diem V. Kal. Decemb. ei. ai., uti Galliae Transalpinae Q. Fufius Calenus et Ventidius Bassus ab Antonio praeficiebantur, sic Galliae Cisalpinae s.

Transpadanae Asinius Pollio praeesse coepit. Qui quidem, quum, nobili genere ortus, litteris Graecis et Latinis imbutus, ingenio emineret, non solum ipse litteras artesque coluit, sed eos quoque, a quibus illas coli comperisset. Scripsit ipse Tragoedias et magnum opus de historia bellorum civilium. Idem criticos, grammaticos, rhetores, poetas, sibi familiares esse voluit, domum concessit recitationibus. Quum vero esset hoc eius viri ingenium, fieri non poterat, quin brevi postquam provinciam moderari coeperat, Virgilium, sive iam antea ei innotuerat, dum studiis vacaret Virgilius, sive tunc demum per specimina, quae ille exhibuerat, ut Culicem, in eius venerat notitiam, accedere ad se vellet, eique aditum daret. Quum Virgilius tum per studiorum rationem, tum per vitae conditionem, quum agros et rem pecuariam curaret, ad agrestes Musas esset propensus, easque haud dubie diligenti Theocriteorum carminum studio excoluisset; Pollio, Graecae eruditionis amantissimus, auctor suasorque exstitit, ut in hoc genere ingenium exerceret Virgilius, ad quod iam prope accesserat conscribendo Culice. Quod auctoris elegantissimi consilium ut eo citius exsequeretur Virgilius, factum est per Alexandrum, unum e pueris, qui Pollioni ad pocula erant.

(Ecl. II.)

Coeperant iam antea nobiliores Romani viris doctis adeo familiariter uti, ut sibi in itineribus, quando peregre abibant, aut ruri comites esse vellent, domi autem per otium et in epulis convivas. Proinde Pollio, qui hunc morem non solum propter consuetudinem, quae iam invaluerat, sed propter indolem nativam adsciverat, paullo postquam Virgilius ei innotuerat, ad coenae societatem invitavit. Ibi Virgilius quum Alexandrum for-

mosissimum puerum, neque minus felicis ingenii praestantia, quam corporis formositate excellentem, Pollioni pocula ministrantem conspexerat, adeo eum admiratus est, ut poetam plane captum amore pueri sentiret Pollio. Virgilius, ut eum, quem diligere coeperat, ad sui benevolentiam permoveret, carmen composuit in eius laudes, qua re et Pollioni, qui hoc optaverat, satisfecit. Ita autem illud temperavit, ut ex Theocriti carminibus pleraque repeteret, quorum assidua lectione animum formaverat. Se quidem Corydonis, Alexandrum Alexis nomine personatos introduxit. Fuerunt quidem multi, qui hoc negarent; sed temere. Nititur enim ea res testimonio Donati §. 20. 37. Servii ad Ecl. II, 1. et 15. Martialis V, 16. VII, 26. VIII, 56. Apulei. Apolog. p. 279. Elmenh. Propert. II, 34, 73 sq.; et ipse Horatius quodam loco Epistt. huc respexisse videtur. Quae quum ita sint, qui negarunt, aut horum testimoniorum, aut illorum temporum morumque erant ignari. Quodsi quis etiam cognitis hisce negare voluerit, videat is, quid fiat veteri historia. Testimonia autem certa si sunt, haberi debent certa, et ex iis constituenda est historia; quod qui noluerit, figmentum potius ingenii sui, certe antiquitatis veram indolem non explicabit. Neque vero in ulla re, quae ad antiquitatem illustrandam facit, licet ea tantum depromere, quae exspectemus et exoptemus, quaeve grata sint et cum iis conveniant, quae praeconcepta opinione nobis finximus; sed quum id unum agere debeamus, ut veritatem inveniamus, tunc quoque officio deesse non possumus, quando haec minus grata videtur exoriri. Quod autem inde in Virgilii mores redundat, etiamsi vitiosi quodammodo fuerint, non est celandum. Nam si fuissent, non tam ipsius viri culpa, quam temporum iniquitate fuissent inquinati. Meminerimus illo aevo Romanos iam pridem a prisca

simplicitate ad luxuriem, ab integritate morumque castitate ad libidines deflexisse per bella diuturna, divitiasque exterarum gentium earumque exemplum saepe corruptissimum, nec solum ad illicitam Venerem, sed ad impuram adeo. Quum enim priscis temporibus tanta fuisset matrimonii sanctitas, ut eam vel leviter laedere nefas haberetur, his temporibus adeo perversi esse coeperunt hominum mores, ut adulteriis et matronarum vetito amore ne nobilissimi quidem et summi abstinerent. Neque vero in eo subsistendum sibi esse rati, ad impuram quoque libidinem et puerorum abusum delabebantur, ita quidem, ut, a quo scelere natura sua Romanos retinuerat, id per gentium perditissimarum vitia aspernari desiissent. Quamquam vero Virgilius hac temporum perditorum miseria excusari posset, si impuro amore dilexisset Alexandrum, non defuerunt tamen iam priscis temporibus, atque aequales adeo, ut Asconius Pedianus, qui eiusmodi culpam a castis Virgilii moribus removerent. Licet enim non negaverint, quod fateri debemus, amatum fuisse a Virgilio Alexandrum; probarunt tamen et eum et Cebetem, alium quendam puerum, casto amore fuisse dilectos, uti a Socrate et Platone formosos iuvenes, non abutendi iis consilio ad scelus, sed erudiendi formandique causa per doctam viri boni consuetudinem. Ac profecto Virgilius et Alexim et Cebetem erudivit ita, ut ex illo fieret grammaticus, ex hoc autem poeta.

Pollio illo carmine adeo delectatus est, ut Virgilio dono daret Alexandrum, cuius causa mutatis nominibus id erat conscriptum. Quodsi in hoc carmine Virgilius paullo ardentiore amore Alexandrum concupiscens nobis videtur; reputemus, eum, nisi poetam voluisset exuere, poetico, id est ardentiore et acriore colore uti debuisse. Hoc autem eo minus debet negligi, quo magis conspicua est in

carminibus Virgilii ars poetica. Non igitur quod erat haec rerum conditio, sed quod debebat ita proponi, ut aliter videri non posset, haec ita finxit Virgilius. Accedit ex eodem artis fonte alia causa. Quum enim Virgilius ad Theocriti similitudinem se suamque artem conformaret, fieri non poterat, quin ex illo, quae ad usum et finem eundem pertinere meminisset, repeteret et e Graecis Latina redderet. Maxime vero in tertio et undecimo Theocriti carmine inesse vidit, quibus sua sensa exprimeret. Ibi Cyclops insano Galateae amore captus aut conqueritur, aut garrit amatoria verba. Deinde vero etiam in XXIII. Idyllio, in quo quidam infelici amore pueri captus introducitur, similem imaginem deprehendi intellexerat. Ex his igitur quaedam colligens, maioribus illustrata luminibus orationis suo inseruit carmini. Itaque totum hoc carmen artis potius est specimen, quam amoris impudici et vesani documentum.

(Ecl. III.)

Ad Graecorum autem poetarum tersum dicendi genus et elegans conversus Virgilius respuebat horridiorem Musam poetarum Latinorum antiquiorum, ut Plauti rudes iocos, Ennii loquacitatem. Sed plurimi veterum temporum et scriptorum laudatores et admiratores Plautum, Ennium, Lucilium in coelum efferebant; tum quod ipsorum rudioribus ingeniis hi magis erant apti; (et Quintiliani adhuc tempore fuerunt, qui hos prae ceteris probarent *) tum quod prisca tempora, veterem reipublicae formam probabant, novam rerum faciem aspernabantur. Eminuerunt inter hos insipidos iudices novorum poetarum Bavius et Maevius, poetae

*) Respexisse videtur Spohnius, quae ap. Quint. Inst. Or. X, 1, 93. leguntur: „Satira quidem tota nostra est; in qua primus insignem laudem adeptus Lucilius quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non eiusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent.“ *Wr.*

quidem ipsi, sed iratis nati Musis, inimici et Virgilii et multo acriores postea Horatii. Ad ineptias usque admirabantur priscos poetas, insectabantur novos; maxime quos senserant per Graecam elegantiam formatos eandem elegantiam Latio inferre volentes. Accessit ad supra indicatas odii invidiaeque causas, quod Virgilius audacter quaedam sibi indulsit. Ediderat Virgilius Culicem et alia minora carmina, fortasse Moretum, quod e graeco Parthenii carmine latinum fecisse dicitur. Roserat haec Virgilii rudimenta praeter ceteros Anser, pessimus poeta, cuius censuram iniquam ultus est versu Ecl. IX, 36. Neque postea Bavius et Maevius abstinuerunt a Virgilio lacessendo; nam quum Eclogam V. edidisset ao. 712. extr., fecerunt:

hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat *).

Itaque quomodo persequuti sint odiosum novum poetam, qui novum etiam genus poeseos, idque ab exteris petitum, intulerat, iam apparet: in verbis notandis haeserant. Sed Virgilius hos importunos et ineptos adeo obtrectatores et artis et ingenii castigare voluit. Erat ingenio timidiore, saltem ad rixas minime propenso; sed tamen ista ferenda non erant. Opportunitas data. Scripsit ao. 712. sub aestatem Ecl. III., carmen amoebaeum. Cur hoc? In amoebaeo carmine contendunt duo canentes, ita quidem, ut interdum exasperentur animi. Ita Theocritus in Id. II. et quodammodo IV. Introduxit is in priore statim ab initio altercantes rusticis et gravioribus dicteriis; in altero (IVto) posuit alterum facete et amare carpentem.

*) Bavius curator Cappadociae obiit ao. 719. U. Varr. neque vero ao. 720. ut ... (Eusebius? an Vossius? qui laudat Eusebium ad Ecl. III. 90. Vix enim perplexos literarum ductus in Spohnii autogr. internoscas.)

Maevius periit in pugna Actiaca; ad quam quum abiret, exsecrationibus eum prosequutus est Horatius Epod. X. Neque caruere vi. Quum enim navem quandam Antonianam submergere vellet, fratrem occidit. Quo cognito scelere, se fratris ense interfecit. *Sp.* — Secundum Scholiasten Ovidii, a Vossio laud., Atheuis propter poema quoddam satiricum in vincula coniectus, fame periit. *Wr.*

Ex his potissimum suum expressit Virgilius. Carminis autem amoebaei haec erat triplex commoditas:

(1) ut non uni, sed duobus tribui possent, quae dici vellet. Iam si unus prodiisset loquens, is Virgilii personam sustinuisset paullo apertius. Nunc colloquio inter duos constituto quasi remotior et alienus est poeta, saltem ita videatur necesse est, quum quasi in scena agentes et altercantes videamus. Ergo a se quodammodo aliena fecit, quae illis dicenda dare et potuit et revera dedit.

(2) Quod, si unum introduxisset, fieri aut nunquam, aut non bene potuisset, ut ille gravioribus aculeis pungeret obtrectatores Virgilii, id facillime erat praeparatum. Iam ipsi per rixam se petierunt contumeliosis verbis; ergo facillime id ad alios, quos odio habebat, poterat traduci; et minus offendit, quod quasi obiter pupugit et per alios.

(3) Quum in carmine amoebaeo coniungi possint, quae sunt maxime diversa, quum ibi sententiae proferantur, quae saepe nullo modo cohaerent, non solum ad Bavii et Maevii putida capita acriter vellicanda et depectenda illas pastorum personas convertere potuit, sed licuit etiam, Pollioni, fautori studiorum, meritas solvere gratias, et simul, dum pessimos istos poetas insectabatur, huius poetae Musas laudibus exornare, ideoque pluribus nominibus eius benevolentiam confirmare ac tueri.

Quae quum ita essent, Virgilius nunc ad a m o e b a e u m carmen, quod omnia in se reciperet optime, quae vellet promere, accessit conscribendum. Introduxit autem duos pastores Mantuanos, Menalcam puerum, qui patris gregem pascit, et Damoetam, Aegonis cuiusdam servum, qui eandem Neaeram amat, cuius amore Menalcas captus est. Conveniunt in pascuo, compulsis forte gregibus. Menalcas, asperioris animi puer et ad rixam facilis, increpat Damoetam, quodammodo ei iratus, quod

servus erat eius, qui sibi erat aemulus in Neaerae amore.

(Ecl. V.)

Hanc igitur Eclogam (III iam) composuerat Virgilius sub aestatem ai. 712. Sed paullo post ad aliam sese accingere debebat, quum instarent ineunte mense Iulio feriae maxima solennitate celebrandae, quas Triumviri in honorem Iulii Caesaris decreverant.

Iam ao. 710. non ita multo post necem Iul. Caesaris Octavianus ludos solennes instituerat in honorem Veneris genitricis, quum ab hac genus suum Iul. Caesar repeteret. Illis diebus mense Quinctili stella crinita apparuit. Populus sibi persuasit, animam esse Divi Iulii eumque inter Deos receptum esse; Octavianus statuam Caesaris cum stella super caput in Veneris templo posuit cum titulo *Καίσαρι ἡμιθέῳ*; mensis Quinctilis, quo Caesar natus fuerat, Iulius dictus. Ao. 712. Kal. Ianuar. Triumviri iure iurando se et alios obstrinxerunt, omnia Caesaris acta sese rata habituros. Octavianus se Octavianum Caesarem Divi filium nominavit. In pompa Circensi eius imaginem cum imaginibus Deorum et matris Veneris circumferri iussum. Sacellum ei tanquam heroi in eo loco fori, quo crematus fuerat, exstrui coeptum, ac, si quis reus illuc se reciperet, ne ab ara Divi Iulii abriperetur, vetitum. Sancitum denique diris poenis et exsecrationibus, ut omnes natalem Iul. Caesaris diem hilares et laureati celebrarent. Natus fuit III. Id. Quinctil. ai. 654. Sed in eundem diem ludi Apollinares inciderunt. Quum autem libris Sibyllinis vetitum esset, ne cuiquam deo praeter Apollinem eo die sacra fierent, natalitia Caesaris pridie agenda esse, decretum est, i. e. IV. Non. Iul. *) Quae si quis negligeret, sacer et devotus

*) Vide, quae scripsi ad Ecl. V, 66. *Wr.*

Iovi et Caesari heroi ultoribus habebatur. Haec sacra natalitia in regione Transpadana s. Gallia Cisalpina laetius acta, quam alibi, primum quod bello Mutinensi finito, quo illa regio turbata, laetior spes meliorum temporum affulgebat; tum quod Caesar diu praefuerat illi provinciae, incolasque variis nominibus sibi obstrictos reddiderat. Faverat ipse illis, ut qui ab iis diligeretur; ideoque ao. 705. Dictator omnibus ius civitatis dederat. Dio Cass. l. XLI.: „*τοῖς Γαλάταις, τοῖς ἐντὸς τῶν Ἄλπεων ὑπὲρ τὸν Ἠριδανὸν οἰκοῦσι τὴν πολιτείαν* (ius civitatis) *ἅτε καὶ ἄρξας αὐτῶν,* (ao. 700) *ἀπέδωκεν.*“ Denique etiam poenae propositae, si essent, qui detrectarent, a d e g e r u n t.

Ergo Virgilius, inter illos, populares suos vivens, aut ad haec ipsa concelebranda, aut non ita multo post, hac opportunitate excitatus, carmen composuit. Ipse Caesari bene velle debebat, ut unus ex iis, qui ius civitatis ab illo acceperant; tum quod Caesaris revera erant tantae virtutes, ut, si prisca reipublicae forma remanere amplius iam non posset, hoc moderatore Romani felices fuissent futuri; deinde consilii quoque erat, Triumviris significare, talem sibi esse mentem; denique accessit sine dubio Pollionis amice hortantis admonitio, qui favit poetae ideoque voluit, ut his periculosissimis temporibus vitae ac salutis esset certus. Idcirco Virgilius, ut se poetam esse significaret, sub finem carminis mentionem eorum carminum inseruit, quae paullo ante ediderat. At vero Virgilius quodam quasi involucro ista omnia velavit; primum, ne nimis offenderet novae rerum formae osores et strenuos antiquorum temporum laudatores; tum fortassis etiam, quod ipse noluit palam laudes Caesaris celebrare; denique quod hoc aptissimum erat ad colorem poeticum carmini conciliandum, quod aut frigidum, aut minus elegans facillime fieri posset, quum

originem suam tempori potius, quam ingenio deberet.

Propterea, ut poeta bucolicus, sub Daphnidis persona Caesarem induxit. Daphnis heros inter antiquissimos pastores aevo fabuloso. Ergo argumentum aptum. Ita temperabat, ut (1) dolorem de Daphnidis obitu exprimeret; quam carminis partem quodammodo alienam alii tribuit pastori; (2) laetitiam de Daphnide heroe inter divos recepto. Hoc ei pastori retinuit, cuius persona latens ipse sua sensa volebat significare.

Ceterum non singula quaevis ad amussim exigenda, ita ut leones Afri sint feri populi Africae, aut similia. Sed ut in quavis imagine quaedam adduntur ad exornandum non necessaria, sed tamen utilia, ut delectent, ita in hac imagine totum eius, qui eam exhibuit, consilium spectare debemus; nam qui singula quaevis per metaphoram dicta sumserit, in maximas incidet ineptias.

(Ecl. I.)

Sed non ita multo post novis turbis conquassata est respublica. Antonius et Octavianus traiiciunt in Graeciam. Exeunte auctumno pugnatur ad Philippos. Pereunt cruenta caede clarissimi viri; spes restituendae reipublicae et Triumvirorum amovendorum penitus fere deleta. Exercitus Cassii et Bruti, utroque duce mortuo, partim solutus se confert ad Sext. Pompeium, partim, auctoribus et suasoribus Messala et Bibulo, se dedit Antonio. Antonius in Asiam abit et Syriam, ut illarum terrarum res componat et pecuniam cogat. Octavianus in proelio Philippensi victus per triduum in palude delituerat. Inde, quum iam antea affecta esset valetudine, in gravem morbum incidit. Diu aegrotat Brundusii, adeo ut Romae iam mortuus haberetur. Post proelium Philippense Octavianus et Antonius emeritos milites et e suis et

e Cassii Brutique copiis, qui transierant ad ipsorum signa, omnes dimiserunt, eosque in Italiam redire iusserunt.

Iam pridem ad Mutinam ao. 711., ut sibi obstrictos redderent militum animos (Appian. IV, 3.), octodecim urbium (Appian. V, 22.) in fertilissimis Italiae regionibus sitarum agros veteranis dividendos promiserunt, magnamque pecuniae vim insuper spoponderunt singulis. Ergo ut haec militibus divideret Octavianus, et ut Lepidum, ne quid is moliretur, observaret, et contra S. Pompeium ageret, in Italiam ao. 713. ineunte rediit. (Virgil. ao. aet. 29.)

Hinc iam reduces e Graecia veterani per varias Italiae regiones tumultum agebant. In his turbis Musas Virgilii per auctumnum ai. 712. et hiemem subsequentem conticuisse, non potest mirum videri.

Aggressus est Caesar Octavianus divisionem agrorum, opus invidiae plenum. Erant XXVIII. legionibus coloniae assignandae (Appian. V, 6.). Quum non sufficerent octodecim illarum urbium, quae iam antea militibus destinatae fuerant, possessiones et agri, aliae insuper urbes in hunc censum adscriptae sunt; revera dividebantur XXXIV. atque in universa Italia (Appian. V, 22.). In Gallia Cisalpina Cremonenses aut omnino adversati fuerant Octaviano et e Cassii Brutique partibus fuerant (Serv. ad Ecl. IX, 28.), aut non miserant Octaviano auxilium (Pomp. Sab. ad Ecl. IX, 29.); ergo Cremonensium agri distributi. Sed ne sic quidem suffecit (Appian. V, 13.); et milites cum fastu et petulantia vicinorum agros invadebant, et plura, quam quae erant adscripta, rapiebant, optima quaeque sibi sumentes. Neque Octavianus impedivit; summo enim studio dividendos agros susceperat et suis et Antonii veteranis (ut sibi obstrictos redderet; Dio Cass. IIL, 6. et Appian. V, 40.). Itaque Man-

tuanorum quoque agri, Cremonensibus vicini, a militibus occupati, non propter culpam civium, sed propter vicinitatem (Serv. prooem. ad Ecl. IX, 28. Donat. vit. §. 36. 94.), quum Cremonensium agri militibus Romanis illuc missis non sufficerent. Hinc illud Virgil. Ecl. IX, 28.: Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae! In his Mantuanorum agris etiam Virgiliani fuere, testibus Donat. l. l. Serv. plur. locis, Sidon. Apollin. praefat. Panegyr. Maioriano dicti, Martial. VIII, 46.: (Virgilius)

Iugera perdiderat miserae vicina Cremonae.

Dati quidem, sive sumti, a Claudio s. Clodio milite veterano. Sed Asinius Pollio, quocum iam vidimus coniunctionem intercessisse Virgilio, etiamnum illi provinciae Transpadanae praeerat. Et quamquam Octavianus militibus plurimam indulgeret licentiam, tamen resistere studebant eorum petulantiae Pollio, Lucius Antonius et Fulvia. Quum enim Octavianus administraret divisionem agrorum, ut ipse solus quasi suo nomine haec praemia militibus distribuere videretur, neque vero tam suo, quam Antonii nomine; id quorsum spectaret, sentientes et Lucius Antonius et Fulvia aegre tulerunt. Pollioni, utpote fido M. Antonii amico eiusdemque legato, patrono Virgilii, maxime hoc agendum erat, ne per nimiam licentiam militum Octaviani praeriperentur poetae dilecti possessiones, quae (uti omnes Mantuanorum) ultra praescriptos et concessos militibus fines erant sitae ad montium radices prope flumen Mincium. Omni igitur, qua pollebat, auctoritate Pollio eo est enisus, ut Claudius iste restitueret sua Virgilio. Quod ut eo certius tutiusque effici posset, auctor fuisse videtur poetae, ut Romam et ad ipsum Octavianum abiret, ad quem confluebant eiecti. Quibus quidem precibus praesentibus Virgilius hoc effecit, ut suos agros reciperet. Iuvisse eum non solum Pollionem, sed Maecenatem quoque, admodum est probabile.

Certum id quidem de Maecenate est seq. ao., quo videbimus agros Virgilio denuo fuisse aliquamdiu ereptos. Sed de altera illa ereptione, in qua statuenda longius etiam, quam in ceteris, recedo a recentiorum interpretum opinionibus de vita Virgilii, ac tempore et ordine Eclogarum, videbimus postea. Ergo Maecenas Virgilium, ut poetam, videtur commendasse. Accessit sine dubio Alfeni Vari et Cornelii Galli commendatio. Uterque olim eorundem magistrorum disciplina cum Virgilio usus fuerat. Neque vero eo anno, ut Vossius vult p. 14., Varus et Gallus iam praeerant illi provinciae, sed Romae versabantur. Utut est, hoc certum est, ab Octaviano Virgilium agros recepisse. Hoc singulare beneficium in communi civium vicinorum calamitate celebrandum erat Virgilio. Factum hoc per Ecl. I.; ita tamen, ut civium suorum sortem lugeret, et, si fieri posset, etiamnum illis Octavianum redderet mitiorem.

(Ecl. IX.)

ao. 713. U. C. sec. Varr. Servilio

et Luc. Antonio Coss.

Virg. aet. 29.

Postquam ad Philippos extremo auctumno ai. 712. pugnatum fuerat, Antonius in Asiam abiit, ut pecunias cogeret et Parthos oppugnaret. Octavianus Italiam petiit eo consilio, ut Lepidum observaret, Sext. Pompeium ab Italia arceret, denique militibus in utroque exercitu et Triumvirorum et Bruti Cassiique veteranis agros divideret dudum promissos.

Kal. Ianuar. Luc. Antonius Consulatum iniit et triumphum egit, quum iam per Fulviam Triumviri uxorem, feminam gravem et imperiosam, liceret. Rediit Octavianus, postquam ex gravi morbo convaluerat. Urgebat toto hoc anno per uni-

versam Italiam fames, quum frumenta arcerent Pompeius et in Ionio mari Domitius Ahenobarbus. Mense Februario Octavianus repudiat Claudiam, Fulviae filiam. Post hoc repudium infensi Lucius et Fulvia, qui antea tranquilli fuerant et amico in Octavianum animo. Mense Martio Octavianus Galliam Cisalpinam sui iuris vult declarare in fraudem Antonii. Eodem mense divisionem agrorum aggreditur, primum quidem non XVIII. illarum modo urbium, quae ao. 711. designatae fuerant, sed adiectis aliis per totam Italiam (Dio Cass. IIL, 6. 7.); nec sontium modo, sed senatorum etiam et aliorum sine ullo discrimine. Multa spoliatis templis rapuit, alia mutuo, uti aiebat, sumsit (Appian. V, 13. 14. 23. 40.). Hinc grave odium. Romam turbae expulsorum confluebant, iuvenes, senes, mulieresque cum infantibus, et in foro et per templa conquerebantur eiulabantque, se nihil commisisse clamantes, pelli autem agris, ut bello devictos. Condoluit populus universus Romae, fame etiam pressus (Appian. V, 12.). Octavianus quamquam vehementer a spoliatorum conviciis laesus, tulit tamen contumelias in gratiam exercitus, quum ista divisione militum animos sibi obstringere vellet (Appian. V, 13.); quos revera sibi etiam conciliavit. De vehementi autem civium odio cfr. Dio Cass. XXXXVII, 6. 7. 8. Sueton. Octav. c. 13. Dum adeo male audiebat a civibus, Luc. Antonius et Fulvia tum propter repudiatam ab Octaviano Claudiam, tum, ne milites soli Octaviano hoc beneficium acceptum referrent et Antonius eorum favore privaretur, primum differri volebant divisionem agrorum in Antonii adventum. Quod quum per festinantem militum cupiditatem et Octaviani studium illos beneficiis ac muneribus sibi conciliandi fieri non posse intelligerent; postulaverunt, ut Octavianus ne solus divideret, sed suis ipse quidem solus militibus, Antoniani autem exercitus veteranos Antonii amicis in colonias de-

ducendi faceret potestatem. Mense Maio Octavianus, quamquam invitus, coactus tamen propter Antonii Triumviri gloriam militarem et favorem apud milites, concessit; ideoque Luc. Antonius aliique ex Antonianis designati diviserunt agros et colonias deduxerunt. Sed isti, quasi reparantes damnum, atque ut maiorem etiam, quam Octavianus, Antonio sibique ipsis gratiam a milite conciliarent, maiorem etiam veteranis concessere licentiam (Appian. V, 14.).

Hinc aliud lamentantium et conquerentium genus apud Octavianum de Antonianorum divisione, iniquiora haec esse dicentium ipsis proscriptionibus. Quibus etsi opem ferre studuit Octavianus, non omnino tamen potuit. Iam quidem Octavianus, quum videret et totam Italiam turbari et infestos sibi reddi omnium animos, quippe quum aliorum agros ipse eripere deberet, ut suis militibus divideret, aliorum ab Antonianis immunes servare non posset, et nihilominus cunctos milites sibi soli obstringi non posse; praeterea vero intelligeret, non tantum gratiae ab iis, quibus dederit, quantum odii ab iis, quibus eripuerit aut recusarit, consequuturum; eos vero, qui non obtemperarint, armis ad interitum, qui oderint autem, ad amorem armis adigi non posse; denique ut, quos Antoniani laesissent, ad se traduceret: ab instituto antea proposito paullulum discessit. Itaque neque senatorum agros, neque mulierum eos, quos dotis loco acceperant, neque qui minores essent, quam ut promissae in singulos milites magnitudini sufficerent, distribuit (Dio Cass. IIL, 8.); Galliam Cisalpinam (regionem Transpadanam) in fraudem Antonii liberam declaravit et Italiae adscribens tum ab Asinii Pollionis, praefecti ab Antonio, potestate, tum omnino ne cui Triumvirorum in eam ius esset, immunem fecit. (Dio Cass. IIL, 12. Appian. V, 22. coll. 3. Factum hoc mense Iulio.) Quibus quidem rebus hoc effecit, ut Senatus ceterique, quibus nihil amplius eripïeba-

tur, mitius de se iudicarent. Sed iam a milite offenso tumultus orti, multi occisi, parumque abfuit, quin ipse ab iis interficeretur.

Quod quum eo spectare sentiret Octavianus, ut miles iam in studio segnior nimis offenderetur, denuo huic morem gerere coepit, populum vero a se avertere, ita ut iam modo ob populi, modo ob militis favorem male audiret, utrosque modo offenderet, modo placaret, possessores pelli se iniuria, milites non pro spe meritorum tractari se querentes. Sed tamen quum a militibus potissimum sibi timendum sentiret, denuo agros divisit. Romae et per Italiam fames. Romae et prope in omnibus Italiae urbibus inter plebem et milites armis decertatum est. (Mense Sextili.)

Paullo ante miserat Octavianus Salvidienum Rufum cum sex legionibus in Hispaniam. In itinere Placentiae turbas fecerunt et pecunias exegerunt. Calenus et Ventidius, quos Antonius ao. 711. m. Decembr. Galliae Transalpinae praefecerat, tumultuantibus illis Octaviani militibus Alpes praecluserunt. Asinius Pollio eosdem aggressus est, arcens ab itinere et a provincia Cisalpina, cui ab Antonio praefectus erat.

Interea Luc. Antonius et Fulvia, quum animadvertissent Octavianum consilium mutasse, postquam tumultus exstitit et res ad bellum spectare coepit, mutato consilio plus praesidii in iis esse rati, quos Octavianus laesisset, hos ad se pellicere studuerunt. Lucius se Triumvirorum potestatem abrogare prioremque reipublicae formam restituere velle promisit, spem fecit, consolatus, pollicitus est. Hinc gravior discordia cum Octaviano. Lucius Cons. custodiam corporis sumšit; uti a laesis acceperat spem, ita dedit auxilii. Ad eum et Fulviam pulsi agrorum possessores et qui sibi timebant; ad Octavianum, qui probabant divisionem, milites maximeque veterani se conferebant. Galliae Cisalpinae autem cives,

maxime quum Asinius Pollio abesset ad Placentiam, ne amplius essent provincia Antonii, mittebant Octaviano pecuniam et milites, ne quis alius exercitum per speciem gubernandae provinciae aleret.

Hoc tempore Virgilius Romae erat; huic enim tempori conveniunt poma matura vs. 37 sq. commemorata; tum Octavianus hoc tempore facilior ad exorandum. Et impetravit, quod voluit, Virgilius, tum quod ipse civis Galliae Cisalpinae; tum quod sine dubio minor erat ager, cfr. vss. 47 — 49.; qua de re vid. quae supra diximus; denique quod p o e t a erat, qui quidem ao. 712. in laudes Caesaris Ecl. V. fecerat, quique a Maecenate, communi poetarum omninoque virorum doctorum patrono ac fautore, commendabatur. Neque vero per literas commendaticias Asinii Pollionis, ut statuit Vossius, adiutum poetam putare licet; quippe qui Antonii esset praefectus, et in provincia ageret, quam Octavianus eripere studebat, atque illo ipso tempore oppugnaret Octaviani duces ad Placentiam; neque etiam per Alfenum Varum et Cornelium Gallum, praefectos Octaviani in illa provincia, quorum locus neque poterat ullus esse, neque erat, uti statim videbimus.

Mense Septembri Lucius et Octavianus Roma abierunt, hic ad deducendas colonias, ille ad milites visendos et colonias Antonianas in Bruttia. Discordia crevit calumniando. Lucius recessit Praeneste. Frustra reconciliare studuerunt concordiam duces legionum in concilio Teanensi. Lucius bellum parare coepit. Abierunt ad eum Roma praeter Fulviam liberosque Antonii ingens numerus senatorum et equitum; confluxit ad eundem multitudo possessorum laesorum et eiectorum.

Octavianus mense Octobri per amicos privatim Praeneste missos, duces et proceres per legatos, deinde Octavianus per legatos ex exercitu missos, paullo post ex senatoribus, nihil effecerunt, ut Lu-

cium moverent. Iam Octavianus bellum sensim apparabat. Denique duae legiones Anconam deducendae in coloniam iudicio diem, locum Gabiis utrique statuerant. Lucius insidias veritus ex itinere incepto rediit Praeneste. Iam edicta utrimque emissa, mordacissima quidem.

Exeunte Octobri et ineunte Nov. Octavianus pecunias collegit et militem; militem etiam Lucius, cui maior Italiae pars favebat. Denique senatores legati Praeneste missi; sed frustra. Octavianus Roma ad bellum profectus ad Albam Longam duas legiones Lucii ad se pellexit, Furnium Lucio copias adducentem pepulit, Sentinum et Nursiam, Umbriae oppida, oppugnavit. Lucius e loco inter Praeneste et Albam Longam fere medio Romam petiit; quo facto Lepidus evasit ad Octavianum. Lucius populo convocato promisit triumviratum abrogatum iri, imperator salutatus, profectus est contra Octavianum, milites e coloniis Antonianis collegit eorumque oppida munivit.

Octavianus relicto ad Sentinum duce Romam rediit. Lucius interea Roma Salvidieno obviam ivit, ex Gallia, et Placentia quidem, redeunti, a tergo impugnato per Ventidium et Asinium Pollionem, qui hucusque eum ibi vexaverat et retinuerat. Octavianus maiore custodia Romae posita iterum abiit. Agrippa Sutrium, Etruriae oppidum, in via Lucii a tergo situm occupavit, ut Lucius se a tergo impugnatum iri sentiens non posset contra Salvidienum pergere. Reversus propterea mense Decembri ex via in Galliam Cisalpinam cum Ventidio et Asinio Pollione iam in Etruriam progressis copias coniungere voluit. Sed ne circumvenirent Agrippa et Salvidienus, timens, utrinque imminente hoste Perusiam deflexit, Ventidium et Pollionem exspectaturus. Sed Agrippa a meridie, Salvidienus a septentrione, Octavianus ab oriente tribus simul exercitibus Perusiam et castra Lucii obsederunt. Octavianus undique convocatis copiis alias Ventidio et

Asinio obviam misit. Lucius tandem medio Decembri in moenia urbis se recepit; Octavianus Perusiam fossa et aggere cinxit. Fulvia hortata est per nuntios Praeneste missos Asinium et Ventidium, ut Lucio citius succurrerent. Quos nondum iunctis exercitibus appropinquantes Octavianus et Agrippa repulerunt, ut alter Ravennam, alter Ariminum se reciperet. Plancum cum exercitu Praeneste Perusiam petentem Agrippa Spoletium abegit. Tribus hisce Octavianus opposuit copias quasdam, ne coire possent, ad Perusiam rediit, munimenta auxit et amplificavit; quibus perfectis Lucius fame premebatur ita, ut proxima ante Kal. Ianuar. ai. 714. nocte acri proelio erumpere studeret; sed frustra.

Annus U. 714. Virg. 30.

Ventidius, Pollio et Plancus subvenire studuerunt Lucio, et reiecerunt quosdam Octavianos a Perusia; sed Agrippa et Salvidienus advenerunt cum maioribus copiis. Propterea Ventidius, Pollio ac Plancus, veriti, ne circumvenirentur, recesserunt Fulginium, oppidum XX. millibus passuum Perusia distans, ubi ab Agrippa obsidebantur. Perusiae fames aucta; Lucius mense Februario denuo ac tertio erupit; acre proelium; post irritum conatum crebra transfugia; fames horrenda et incredibilis, ut in proverbium abiret.

Lucius ad pacem paratus tandem Perusiam IV. Id. Mart. tradidit Octaviano; III. Id. Mart. milites se dediderunt. Sed urbs per incendium fortuito ortum tota absumta pridie Id. Mart. Ipsis Idibus ad aram Caesaris ingens numerus (trecentos alii, alii quadringentos dicunt) equitum et nobilium mactatus, sive non impediente, sive iubente Octaviano. Asinius, Plancus, Ventidius et caeteri duces Antoniani alius alio se receperunt, Pollio Ravennam et deinde in regionem Venetam. Calenus, qui in Gallia Transalpina remanserat, mortuus est. Octavianus Caleni exercitum atque Gal-

liam et Hispaniam, Antonii provincias, sibi conciliavit. Pollio Venetiam retinuit in potestate Antonii, ad Altinum et alias urbes res fortiter gessit, Patavinos aliosque, qui Octaviano faverant, graviter castigavit.

Octavianus Antonii ducibus et praefectis alios substituit, ex amicis suis eligens, qui praeessent (Appian. V, 51. 53. Dio Cass. IIL, 20.). In locum Caleni Cornelium Gallum, in Gallia Cisalpina in locum Asinii Pollionis Alfenum Varum, qui et Pollionem arceret in Venetia agros urbesque oppugnantem, et agris dividendis praeesset, addito limitatore Octavio Musa. Varus et Musa inique tractarunt Mantuanos; addidit enim Musa quindecim millia passuum agri Mantuani, quum Cremonensis non sufficeret, offensus a Mantuanis olim, quod greges eius ab agri publici pascuis eiecerant. In his assentientem habuit Varum, qui inique praeter palustria nihil reliquit Mantuanis, propterea in oratione Cornelii cuiusdam notatus. Talis iniquitas eo minus poterat exspectari, quo maior spes fuerat, iam immunes fore Mantuanos, qui iam antea aliquid de suis perdidissent. Neque ipsum Virgilium Octaviani promissa tutum praestabant, quin Octavii Musae pertica limitans Arrio centurioni eius agros assignaret. Virgilius negans se cessurum, vix militis gladium elabitur. (Ecl. IX, 15.) Abit Romam, ibique in villa Sironis scripsit Ecl. IX. mense Iunio, aut Iulio ineunte, ao. U. 714. aet. 30. Interea villicus rem curabat, vs. 1 — 6. coll. etiam vss. 55. 67., Arrio morem gerens, uti voluerat dominus, donec sibi restitutus esset ager.

Iunio, aut Iulio ineunte scriptam esse hanc Eclogam, tum ipsum tempus rerumque illarum ratio declarat, tum eo probatur, quod poeta vs. 19 sqq. sine dubio ad ludos Apollinares alludit, et quod vs. 60. longi dies memorantur. Inducit autem senem vernam, qui herum Virgilium laudat,

ut poetam vs. 18. 21—25. 38—45. 55. et Caesaris laudes efferre solentem, vs. 19. 20. 46—50. et novas Varo parantem, dummodo is Mantuam servet, vs. 27 sqq.

(Ecl. IV.)

Pollio, victis Antonianis, se receperat in regionem Venetam, quam cum VII. legionibus diu retinuit in potestate Antonii, magnas res et speciosas circa Altinum aliasque urbes huius regionis edidit, Patavium quoque acerbe et graviter vexavit, cogens Patavinos, ut pecuniam et arma conferrent. Alieni enim erant huius regionis incolae omnes ab Antonii partibus, quippe quum faverant Octaviano, qui libertatem dederat et sui iuris esse iusserat Galliam Cisalpinam. Egit ista Pollio per aestatem huius anni, in quem cum Cn. Domitio Calvino Consul erat antea iam designatus, Consulatum autem adire nondum potuit. Dum haec edidit Pollio in Venetia, per epistolas studuit Domitium Ahenobarbum cum duabus legionibus et septuaginta navibus in mari Ionio e pugna Philippensi adhuc vagum ad Antonii partes allicere. Quod quidem ei ita successit, ut Ahenobarbus deinde se adiungeret.

Fulvia autem, Antonii Triumviri uxor, cum liberis post captam Perusiam se Brundusium, hinc Athenas contulerat. Ibi eam deprehendit Antonius, qui vere huius anni (714) Alexandria, ubi per hiemem Cleopatrae amori indulserat, Tyrum, inde per Cyprum et Rhodum in Asiam minorem abierat. Accepto autem ibi de rebus ad Perusiam nuntio Athenas pervenerat. Hinc ut ipse praesens Octavianum reprimeret aut auctoritate, qua apud milites pollebat maxima, aut, si esset opus, armis etiam, petiit Italiam mense Sextili, relicta Fulvia uxore aegrota, Sicyone navigans cum ducentis navibus ex Asia petitis.

Interea Pollio sive terrestri itinere prope mare descendens, sive advocato Domitio in Venetiam, classem eius cum VII. legionibus suis conscendit, obviam Antonio iturus. Appulerunt Antonii et Domitii Ahenobarbi classes prope Brundusium, ubi duae legiones, terrestres Domitii copiae, castra erant metatae. Brundusium Octaviani tenuerunt, ideoque introitu recusato Antonius oppugnare coepit. Italiae haec erat conditio, ut fames per totam Italiam iam per integrum annum et diutius fureret atrocissima, quum Domitius Ahenobarbus in Ionio, Sext. Pompeius in Siculo et Tyrrheno mari et ex insulis intercluderent commeatum. Non solum regio Perusiae vicina, sed tota atque universa Italia ex divisione agrorum et Perusino bello commota erat. Qui tumultus tantum aberat ut essent repressi, ut maiores in dies fieri viderentur. Discordia inter Octavianum et Antonium creverat; Antonius iam accessit cum Domitio et Pollione, navibus et militum copia abundante instructus. Favebant ei milites in Italia. Octaviano dubia fere apud multos auctoritas, sed apud plures grata agrorum datorum memoria; apud cives ingens odium. Itaque belli civilis igniculi aegre tecti, neque vero restincti, in flammam erupturi proxime videbantur. Praeterea Sext. Pompeius instigatus per Antonium cum magna militum manu Sardiniam cepit, Thurios et Consentiam in Italia obsedit.

Octavianus Agrippam cum veteranis misit contra Antonium. Quum pugnare nolentes signa deseruissent, cum alio exercitu ipse Brundusium petiit, veteranis quidem, inscio Octaviano, statuentibus, se conciliare velle utrumque ducem. Exeunte Septembri per aliquot dies, quum iam universa Italia belli novi initia timeret, etiam S. Pompeio infestante litora, mutuae exprobrationes militum utriusque exercitus; tandem Octaviani milites

declarant, se amicitiam et pacem componere velle, idque unum sese agere. Commodo nuntius allatus est, Fulviam mortuam esse; quod gravissimum impedimentum Antonii conciliandi quum evanuisset, per Cocceium, utrique duci amicum et e legatione ab Octaviano ad Antonium de rebus Lucii fratris aestate ai. 713. in Syriam missa apud Antonium superstitem, praesertim quum Antonium mater et Iulia moverent, legati sunt ab utroque duce constituti de pace componenda. Antonius revocavit Sext. Pompeium in Siciliam, Ahenobarbum misit cum imperio in Bithyniam. Ex Antonianis Asinius Pollio, qui cum Ahenobarbo ad Antonium accesserat in mari Ionio et cum illis appulerat ad Brundusium, e Caesarianis Maecenas adhibito Cocceio medio foedus Brundusinum composuerunt, sine dubio primis diebus mensis Octobris. Octavia, soror Octaviani, Marcello marito nuper mortuo vidua, Antonio collocata est. Quo foedere composito Octavianus et Antonius Romam abierunt. Communis, ut fuerat per universam Italiam metus belli instantis, laetitia et publica hilaritas. Pollio his laetissimis temporibus tandem redux, Romae adiit Consulatum, nobilem per legem Falcidiam.

Uxor Pollionis cum marito reversa peperit filium exeunte Septemb. aut ineunte Octobri, aut paullo ante, aut ipso tempore, quo Pollio Consulatum adiit. In tanta universae Italiae laetitia, quum iam viderentur pacata tempora ex flammis, caedibus, sanguine et pugnis progigni, et ex summo gravissimoque metu et periculo universa civitas emersisset, idque beneficium, quum maxime ab Antonii parte instaret periculum belli, quod iam remotum erat, per generosum Pollionis legati animum contigisse existimaretur; Virgilius officio grati animi et benevoli deesse adeo non potuit, quin suis Musis communem laetitiam celebraret, ita quidem, ut, cui hoc beneficium publicae securitatis maxime et

repentinae quidem ac inopinatae deberetur, eum prae caeteris laudandum sibi sumeret.

Iam antea fama, novam instare mundi aetatem, ex Sibyllarum vaticiniis obtinuerat. Confirmata haec opinio mense Iulio, quum stella crinita, ad Ecl. IX. commemorata, apparuisset. Ao. 710. Vulcatius aruspex in concione dixerat: „significari exitum noni saeculi et ingressum decimi; sed quod invitis Diis secreta rerum pronunciaret, statim se esse moriturum;" et nondum finita oratione in ipsa concione concidit. (Augustus in l. secundo de Memoria vitae suae. Serv. ad Ecl. IX, 47.) Hinc profecto erat, quod nunc (paullo post solennem istam comprobationem et gravem) opinarentur Romani iam accedere novam mundi aetatem, e rebus tristissimis et quasi ex inferis repente ad summum fastigium laetitiae per Pollionem maxime et Pollione Consule evecti. Itaque filius ei hoc ipso tempore natus quasi signum novi rerum ordinis videbatur. Asconius Pedianus (sine dubio in lib. de obtrectatoribus Virgilii) a Gallo (Pollionis filio) se audisse refert, hanc Eclogam in honorem suum factam. Macrob. Saturn. III, 7. de eodem Pollionis filio interpretatur. Hic igitur est ille puer, quem celebrat Virgilius, neque Christus, in quem vaticinium esse voluerunt, neque filius quidam Octaviani; non enim est ullus ei hoc tempore natus; Iulia filia ao. 715. demum mense Aprili aut Maio. — Atqui uxor Octaviani gravida tamen? Potuitne coniici a Virgilio puerum futurum esse? — At primum id fuisset maxime ridiculum; tum Octavianus non dilectus erat adeo, nec Virgilius humilis et vilis adulator; quam inepte porro Pollioni dicasset carmen in laudem pueri Octaviano nondum nati et fortassis ne nascituri quidem; denique omnia fatentur puerum iam esse natum, quod cum aliis quibusdam neglexerunt alii.

(Ecl. VI.)

Varus.

Ante exitum anni 714. suffecti Consules, licet in paucos dies essent futuri (Dio Cass. IIL, 32.), Cornelius Balbus et P. Canidius Crassus. Pollio ab Antonio, antequam ipse ad Parthos abiret, contra Parthinos missus, gentem Dalmatiae circa Epidamnum, quae Bruto vehementer faverat (Appian. V, 75. Dio Cass. IIL, 41.). Eam enim fecerant Octavianus et Antonius imperii Rom. divisionem, ut, Africa Lepido relicta, Antonius, quae essent versus Orientem a Scodra, oppido Illyrici in recessu sinus Adriatici sito, haberet omnia, Octaviano autem parerent, quae inde versus Occidentem spectarent usque ad Oceanum.

Virgilius in agrum paternum rediit, aut non ex illo discesserat. Vidimus ao. 714. post finitum bellum Perusinum mense Aprili Alfenum Varum Galliae Cisalpinae ab Octaviano esse praefectum in locum Pollionis fugati. Additi huic erant Cornelius Gallus eques et poeta, et Octavius Musa limitator. Post Caleni obitum sine dubio Gallus mense Maio aut Iunio Galliae Transpadanae ab Augusto praefectus est. Idem est, qui primus subactae post devictum Antonium Aegypto ab Octaviano praefectus est, cui praeerat ad annum 728.; quo annum aet. 40. agens morte voluntaria periit; ergo fere annum 27. agebat. At Varus Galliae Cisalpinae praefectus idem, cui Ecl. IX. promiserat carmen, si servaret Mantuam; iam se quaedam incepisse, necdum perfecisse. Atqui Mantuanos quidem agros male vexavit, Virgilius tamen suos receperat. Iam quum id esset non per Varum quidem ipsum datum beneficium, attamen concessum, saltem non impeditum, neque recusatum ab eo, qui scilicet praeesset negotio agrorum dividendorum; Virgilius ita eum laudavit, ut artem pariter atque urbanitatem et in-

genuos mores mirari debeamus. Urgebat necessitas; promiserat; non poterat retractare. Scribendum erat carmen; sed tamen tale, quo non laudaret, quum neque de se, neque de civibus hoc promeruisset Varus. Ergo sic orditur: „Equidem tenuia tantum ludere possum; alii te, Vare, dicant digno modo. Si cui tenuia nostra placeant, tuum videbit nomen inesse.“ Sed quid? — Sileni carmen refert, quod se audiisse fingit. Hoc quidem totum ex Epicureorum doctrina; primordia rerum et hominum exponit; deinde poeta persequitur poeticam historiam priscorum temporum. Denique quaedam de Cornelio Gallo adduntur. Iam vero ita Varus quodammodo frustratur; neque vero sic, ut ille irasci possit; detinet eum in doctrina, quae ipsi placuit, Epicurea philosophia, de qua re, uti de Alfeno Varo, male dubitat Heynius, neque eam intelligit Vossius. Eiusdem autem magistri Epicurei disciplina usi Virgilius et Alfenus Varus, Sironis. Donat. vit. §. 79. Serv. ad h. Ecl. vs. 13. Phoc. vs. 64. In eius villa prope Romam versatus fuerat Virgilius ao. 714. medio, quum agris suis esset expulsus; et ex hac villa atque ab hoc Sirone Romam, deinde rus suum redierat; ideoque patent causae, cur in hoc potissimum argumentum deflexerit.

(Ecl. VIII.)

Interea Pollio in Dalmatia Parthinos subegit, gregibus, armis, agris multavit (Flor. IV, 12. Dio Cass. III., pag. 384. Appian. Bell. Civ.). Bello finito rediit et VIII. Kal. Novembr. ai. 715. triumphum egit. (Non bis subegit, neque bis triumphavit, ut iam contra Scaligerum Ruaeus demonstravit.) Ceperat ingentem praedam, librorum quoque Graecorum et Latinorum tantam copiam, ut primus bibliothecam publicam instrueret in atrio Libertatis.

Quum iam in eo esset, ut rediret, Virgilius ei

misit Ecl. VIII. A Pollione ao. 711. et 712. primum excitatus erat ad bucolica scribenda; eidem Ecl. IV. anno superiore dicaverat; nunc ad triumphum splendidissimum accedenti mittendum erat quidquam carminis, ne plane officiosi et grati hominis muneri deesset, maxime quum Alfeni Vari causa quodammodo Eclogam IX. et VI. fecisset, eius quidem Vari, quem fuso fugatoque e provincia sua Pollione Octavianus praefecerat huic Galliae Cisalpinae. Male igitur alii ad Octavianum referunt, contra omnem fidem et historiam; et inepte (uti etiam vs. 9. patebit) alii Pollioni quidem missam hanc Ecl. sumunt, sed abeunti Pollioni, quum illam expeditionem susciperet. Ita geographica male se haberent; male etiam et inepte, quod iam Ruaeus sensit, Virgilius de bellicis laudibus et gloria militari loquutus esset; quid enim praecessisset? fugatum esse ab Octaviani ducibus et eiectum Pollionem e provincia: scilicet magna virtus, et egregia opportunitas laudandi! Imo post subactos Parthinos, gentem rebellem, quae, prouti Dalmatica, semper infesta Romano nomini diutissime iugum detrectavit. Strab. VII. p. 484. Vellei. II, 90. Et sempiternis bellis ferocitas Dalmatarum notissima. Post hos Dalmatas, inquam, subactos erat, quod Pollionis virtutem bellicam Virgilius laudaret.

(Ecl. VII.)

Ao. 716. ineunte Eclogam VII. scripsit Virgilius. Iam ab ao. 714. saepius Romae apud Maecenatem fuit Virgilius, ita ut modo ruri, modo in urbe vixisse videatur. Sed iam familiaris consuetudo cum Maecenate arctior. Accessit Plotii et Varii et Horatii amicitia. Verno tempore in itinere, quod Brundusium instituit Maecenas cum sociis Horatio et aliis, Virgilius, Sinuessae obviam factus, comitem se adiunxit, sine dubio Neapoli cum Plotio et Vario egressus. Ab huius enim anni vere Neapolim se contu-

lisse videtur, ubi deinde per septem annos Georgica scripsit. Donat. §. 40. Georg. IV. extr. Sed antequam illuc abiret, sine dubio ineunte vere, Februario exeunte, aut ineunte Martio, fecit Ecl. VII. Nam quum Meliboeus carmina referat pastorum ad Mincium vs. 13., consentaneum est, poetam, quum hoc carmen pangebat, adhuc versatum esse in Gallia Cisalpina.

(Ecl. X.)

Ao. 716. U. C.

Iam igitur Neapoli Virgilius. Invitatus a Maecenate ad Georgica se contulit, quae ao. 723. absolvit.

Extremo anno 716. Agrippa missus in Galliam secundus Romanorum Rhenum transgressus est, adeoque feliciter pugnavit, ut vere ineunte magna victoria de Aquitanis reportata Romam nunciaretur. In eius exercitu militem quendam sequuta erat Lycoris, Cornelii Galli amica, de qua suo loco.

(Primam Eclogam, postquam in unum collecta sunt Virgilii bucolica, aevo iam Virgiliano ceteris praemissam fuisse, inde videtur apparere, quod ab hac totum bucolicon libellum significat poeta fere aequalis Virgilio, Ovidius, Amor. I, 15, 25.: „Tityrus et segetes Aeneiaque arma legentur." Constat autem, sic solere ab exordiis totos libros designari a poetis. Sed quid Ovidium citamus testem, quum praesto sit ipse Virgilius, Georg. IV. extr.: „Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi." At cur hanc Eclogam primam loco esse vellet, satis idoneae fuerunt causae: neque enim alia aeque apta erat ad exhibendam in ipso carminis ingressu gratam vitae pastoritiae imaginem, et quum Octaviani beneficium per eam praedicandum sibi sumsisset,

cfr. inprimis vs. 10., ipsi huius viri dignitati dandum id fuit, ut hoc carmen in fronte totius libelli legeretur. Nec in ceteris Eclogis ordinandis consilium poetae desiderare mihi videor. Ut enim ipsa varietate, quae plurimum habet in hoc genere suavitatis, legentum animos delectaret, amoebaeis carminibus I, III, V, VII, IX, interposuit non amoebaea II, IV, VI, VIII; nam hoc quidem, octavum, specie magis, quam re, amoebaeum est. Ecloga X. non potuit alio, quam ultimo, loco poni. In digerendis autem ita his carminibus ut plurimum se ad tempus, quo singula scripta sunt, accommodavit; nisi quod primum ante tertium quintumque, et nonum post septimum collocavit. Hoc autem IX. propterea videtur proxime ante X. et ultimum posuisse, quod ob commemorata alia quaedam carmina bucolica, cfr. vss. 23 — 29. et 39 — 50., ab hac collectione exclusa, is locus huic carmini, in ipso prope exitu operis collocato, maxime conveniebat. *Wr.*)

P. VIRGILII MARONIS
B U C O L I C O N
L I B E R

E C L O G A I
TITYRUS *)
ARGUMENTUM

Meliboeus, agris suis exutus, dum patria extorris capellarum gregem ante se agit, in Tityrum incidit, quem cum in communi calamitate summa securitate et otio frui videret, miratus hominis sortem, cui acceptam eam ferat, rogat. Narrat Tityrus, quomodo et a quo agros suos gregesque salvos recuperaverit, 20 sqq.; scilicet se, iam aetate provectum, libertatis consequendae caussa Urbem adiisse, ibique ab heri facilitate hoc obtinuisse, ut greges suos tuto ac libere pascere liceret. Putandus est adeo Tityrus esse unus ex pastoribus servis in fundo a domino habitis: cf. ad v. 28. Interea alter de malis ac molestiis migrationis suae conqueritur, tandemque aperte de veteranorum immissione in agros loquitur v. 70.

*) *Tityrus.* Inscripti hi tituli cum ipso Eclogarum nomine debentur Grammaticis, non ipsi poetae: retineri tamen possunt, propter auctoritatem satis antiquam. (De Eclogarum nomine assentior. Ex vulgari usu significari per hanc vocem idem, quod per εἰδύλλια, poematia, satis constat; ac si antiqui codd. hunc titulum prae se ferrent, non pugnarem cum iis, qui ab ipso Virgilio profectum contenderent. Certe is inter titulos, quibus antiqui scriptores similes libellos inscripserunt, non infrequens videtur fuisse. Vid. Forcell. Lex. Peculiares tamen singularum eclogarum inscriptiones, per antiquissimos codices propagatas, non video, quare genuinas habendas non censeamus; certe eas, quae nuda personarum nomina exhibent; nam quae quartae eclogae in ipso Romano leguntur praefixa: „Novi Saeculi Interpretatio," ea non facile quisquam erit qui tribuat Virgilio. Commodius tamen quum haec carmina per numeros, ordinem, quo singula legerentur, declarantes, indicari posse viderentur, vix dubito, quin veteres Virgilii interpretes, ut Servius, Donatus, eclogarum nomen adsciverint, eclogam primam, alteram, tertiam nuncupantes. Vid. etiam Weichert. Commentat. I. *De Laevio poeta.* p. 6. *Wr.*)

Subsistit dialogus in eo, ut Tityrus miserum exulem in suo tugurio pernoctare iubeat.

Atque hoc quidem verum ac proprium carminis est argumentum; quod, quantum a natura carminis pastoritii proprie dicti absit, facile apparet, et quale novum genus constituat, in disputatione de Bucolicis Virgilianis expositum est. Sed communis omnium temporum opinio, veterum Grammaticorum fide firmata, obtinuit, Eclogae huius rationem ad illa tempora et Virgilii fortunam accommodatam esse, eoque anno eam (U. C. 713) scriptam esse, quo Triumvirorum pactione decreta nefanda illa agrorum inter veteranos divisio ab Octaviano facta est: de qua v. Appian. Civil. lib. IV, 3. (ed. Amst. 1670, p. 954.) Dio XLVII, 14. Ante enim, quam Antonius et Octavianus adversus Cassium et Brutum proficiscerentur, icto ad Mutinam foedere, quae est infamis illa Triumvirorum pactio U. C. 711, ut exercitum, ex veteranis fere conscriptum, in fide retinerent, militibus praeter alia praemia colonias urbium Italicarum, et opibus et solo et aedificiis inter ceteras insignium, octodecim, quae Cassii partes amplexae erant, inter quas Capua, Rhegium, Venusia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vibona et Cremona memorantur, promiserunt: h. e. receperunt in se, se eos, bello feliciter confecto, in illas urbes, tamquam colonias, deducturos, et eorum, qui nunc incolerent, agros iis assignaturos esse. Quam rem cum, Cassio et Bruto caeso, in Italiam redux Octavianus perficere vellet, partim ex militum insolentia et avaritia, partim ex eiectorum de suis bonis indignatione magni motus ac tumultus orti sunt. vid. Appian. Civil. V, 3. 12 sq. (p. 1081 sqq. ed. Steph.) Dio Cassius XLVIII, 5 — 9; adde Sueton. Aug. XIII. Erat autem eorum, quibus praemia solvenda essent, ingens numerus, legiones nimirum, si Appiano fides habenda l. l. p. 1075. 1076, non minus XXVIII, quae una cum annumeratis in legiones (μετὰ τῶν συντασσομένων) efficiebant centum et septuaginta virorum millia, praeter equites et turbam militarem; quamquam eorum, quibus ad Mutinam promittebantur agri, numerus etiam maior erat; habebant enim triumviri sub signis legiones XLIII, ut adeo quindecim legiones bello confecto desiderarentur; sive quod tanta hominum vis interiit, sive quod nonnullae legiones ab Antonio in Asiam abductae sunt, aliae vero, nondum stipendiis emeritis, ad nulla militiae praemia adspirare poterant; certe octo mille ex hoc numero memorantur apud Appianum l. l. p. 1073.

Inter eos, quorum agri assignati erant veteranis, fuere Cremonenses, qui et ipsi Cassii Brutique partes erant sequuti. vid. Serv. ad Ecl. IX, 28. Quorum agri cum pro militum immissorum numero nimis angusti essent, vicinos Mantuanorum agros additos esse narrant. Cuius rei etsi nullam, praeterquam Grammaticorum, auctoritatem reperio, fidem tamen ei faciunt alia. Appianus quidem l. l. p. 1082 militum avaritiam non sese continuisse intra suos

agros memorat, sed eos passim vicinos agros insolenter invasisse; plus, quam concessum esset, usurpasse, et quos meliores iis, qui sorte obtigerant, putarent agros, suos fecisse. Potuere itaque milites transgredi fines et Mantuanos agros invadere; ut vel sic *Mantua Cremonae nimium vicina* dici posset. Inter Mantuanos, qui hanc iniuriae indignitatem subirent, Virgilium fuisse tradunt: eum tamen, sive suo sive Asinii Pollionis consilio, Romam profectum ab Augusto obtinuisse, ut agri sibi restituerentur; qua de re v. ad Vitam Virgilii a. 713, ut adeo sub Tityri persona suam fortunam poeta adumbraverit. Atque ea iam veterum opinio fuit. v. Nemesian. Ecl. II, 82. Calpurn. IV, 162. Sidon. lib. I, Epist. 5, ut Quinctilianum taceam. Quae res bene se habere potest; modo allegoria non ad omnes versus et verba singula circumferatur. Grammaticorum omninoque Interpretum, in his Catroei, intolerabiles sunt in allegoria expedienda argutiae et nugae. Locus autem, in quo pastores conveniunt, est ad umbrosam fagum in loco arboribus consito, sub qua Tityrus recubans pastoritio cantu otium consumit, dum gregem errantem prospicit. Versu tamen 52—59 accuratius describitur loci prospectus, et quantum v. 48. 49 *quamvis lapis omnia nudus* — intelligitur, ex ipsa rerum veritate. Ad maiorem rei iucunditatem facit contraria alterius pastoris fortuna; quae miserationem movet, et qua nihil disertius ad Tityri felicitatem illustrandam commemorari poterat.

Sunt tamen multa in hac ecloga, in quibus subtilius poetae iudicium desideres; nec ex hoc carmine eius ingenium aestimare velis. Primum ipsum hoc genus argumenti, quod, etsi pro mera allegoria haberi nequit, ad allegoriam tamen quodammodo accedit, adeoque in perpetuo rerum ac verborum lusu versatur, vix satis magnam gravitatem ac dignitatem unquam habere potest. Nec in eo potuit vitae rusticae propria vis ac ratio (characterem vocant) recte servari. Vix e persona pastoris apotheosis illa heri satis placere potest. Comparatio autem seu allegoria non ubique commode procedit. Sic v. 28 Tityrus, ut libertatem suam impetret, Romam proficiscitur; obtinet ab hero libertatem greges pascendi: quid mirabimur hoc factum, si quidem ille heriles greges pascit? v. 46 *Pascite, ut ante, boves.* Si libertatem consequutus est, quomodo haec securitatem et tutam in agro a vi hostili vitam praestare debuit? In sententiis autem ac verbis plurima sunt ab hoc rerum et hominum genere aliena: quae suis locis notavimus. Ita plures versus sunt fere epici, ut 7 *illius aram Saepe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.* Sic 60 sq. 65 sq. Cum tamen semel poeta suum sibi bucolici carminis genus constituerit, quo a vitae pastoritiae simplicitate recedendum ei esset, licuit et haec et alia in carmen suum recipere. (Virgilius Octaviano, qui fundum, quem ille in agro Andino habebat, intactum servaturum se esse promiserat, gratum hoc carmine pro tanta, qua sibi, dum vicini misere possessionibus suis exturbarentur, frui lice-

ret felicitate, animum testificari, et iuvenis fidem obstringere voluisse mihi videtur. Quem animi affectum Tityro, olim servo, eodem ferme tempore, quo haec a Caesare erant promissa, manumisso, duplici tum laetitia percepta, et ex libertate donata et ex agro herili servato, exsultanti urbane tribuisse, carmineque pastoritio, quale genus tum ille tractabat, apte exposuisse, nemo facile negabit. Hinc apparet, cur Tityrus magis de agro servato, quam de libertate accepta laetetur; et cur v. 10. illam statim beneficii partem praedicet: *Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.* Animus enim curis rerum necessariarum vexatus ad carmina incalescere nequit. Egregie cecinit Iuvenalis VII, 69. *Nam si Virgilio puer et tolerabile desit Hospitium, caderent omnes de crinibus hydri: Surda nihil gemeret grave buccina.* Distinguas autem velim dominum Tityri, Virgilium, et agri servati auctorem, Octavianum. *Wch.*)

MELIBOEUS. TITYRUS

M. Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Silvestrem tenui Musam meditaris avena:

1 *Tytire* multi, vitiose; sed est *Τίτυρος*. cf. Burm. 2 *Agrestem* Quinctil. IX, 4 memoriae vitio ex Ecl. VI, 8 laudat; ubi hunc versum iterum apponit poeta; recepit Egnat. v. Pier. et Heins., utrumque apud Lucret. V, 1397. IV, 539. conf. Cerda, qui *silvas* ad rem pastoritiam, *agros* ad rem agricolarum, referri docet; quod hactenus verum est, ut communi *agrestium* rerum vocabulo et pastorum vita comprehendi possit, ut v. 10 *calamo agresti.*

In interpretandis Bucolicis omnino maior difficultas est, quomodo copiam inutilem evites, quam novas opes afferas. Facta enim sunt ea fundus observationum grammaticarum et philologicarum certatim huc congestarum et accumulatarum. Inter haec tamen de singulis potius verbis aut sententiis laboratum erat, quam de carminum summa, argumento, et forma, nec quaesitum, conveniantne illa satis naturae suae praescriptisque, quae ex ea ducta sunt, aut duci possunt. Venia itaque dabitur, si ad haec potissimum cum in Argumentis praefixis, tum in singulis locis animum advertimus: ut tamen unicuique iudicium suum relictum esse velimus liberum.

1. Meliboeum puta, agendo gregem ante se, accedere ad Tityrum sub fago sedentem et fistula canentem. (In animadverss. ad Eleg. ad Messal. pag. 32. notaveram, ex hoc Virgilii versu subducta esse, quae auctor illius carminis vs. 17. canit, ita tamen, ut, quum idem versus ad imitationem Graeci carminis compositus sit, fago substituatur quercus; quercus enim, pi-

Nos patriae fines et dulcia linquimus arva;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in umbra
Formosam resonare doces Amaryllida silvas.
T. O Meliboee, deus nobis haec otia fecit.

3 *Nos p. f. nos d.* quartus Moret. et fragm. Moret. a pr. m. *liquimus*, quod e Cod. Mus. Brit. probat Wakef. ad Lucret. I, 275 est quoque in Parrhas. (recte *linquimus*, i. e. in eo sum, ut linquam. *Sp.*) *patrios fines* idem coni. Wakefield Silv. P. IV p. 62 ne *patriae patriam* se excipiant, et ut sit pro *paternos fines*. 4 *letus* Rottend., h. laetus, sollenni variatione. v. Burm. h. l. et passim alii. (Non in tristitia et hilaritate oppositio inest, sed in rapida festinatione pulsorum et lento otio Tityri; lentus est tranquillus, non commotus. cf. Turnebi Advers. I, 15. Burm. ad Ovid. I. p. 3. Broukhus. ad Tib. I, 5, 45. *Sp.*)

nus aliasque arbores amari a Siculis Arcadiisve pastoribus, non fagos. Cui observationi Spohnius opposuit in nott. mss. Theocr. XII, 8.: „*σκιερὰν ὑπὸ φηγὸν Ἠελίου φρύττοντος ὁδοιπόρος ἔδραμον ὥς τις.*“ Verum totum illud carmen Theocriti non est e genere bucolico. Adiicit Spohnius: „Fagum dicit pro natura loci; prope Mantuam et in agris Virgilii erant veteres fagi. cf. Ecl. II, 3. IX, 9. Haeserunt nonnulli, quod hodie nullae sunt prope Mantuam, ut Holdsworth et alii. Sed non meminerunt, XVIII. saecula interiecta esse. In Libano hodie cedrorum exigua silva; olim omnis iis abundabat.“ *Wr.*) Tityrum *silvestrem — Musam*, carmen pastoritium, (per silvas enim aestate greges pascunt Itali; cf. Ecl. VI, 2. *Wch.*) *meditari*, exercere, *μελετᾶν*, h. e. cantui eum vacare, indulgere, ait, et quidem *tenui avena*, ut culmus pro fistula sit. v. Ecl. III, 27. quod, nimis forte argute, ad genus carminis humile et *tenue* referunt; quamvis eius notio ipsi naturae carminis bucolici subsit. Ornans epitheton *tenuis*. An satis conveniat bucolici generis indoli *Musam meditari avena*, pronuntiare vix ausis, nisi usus exempla essent. Est tamen in Theocr. I, 20 *καὶ τᾶς βουκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μώσας*. Lucretium praeivisse Maroni in noto versu: *Fistula silvestrem ne cesset fundere versum* constat. Et sequuti sunt alii bucolici; Nemesian. I, 27 *Sed quia tu nostrae Musam deposcis avenae*. 4. *Fugit*, ut in Graecis, *φεύγει*, etiam is, qui expellitur et exulat, ut h. l. Meliboeus. *lentus*, otiosus et securus. Serv. vid. Heins. ad Ovid. Her. XIX, 81.

6 — 10. *deus*, dominus Tityri, quem Romae adierat, quemque infra vs. 43 *iuvenem* appellat. Octavianum Caesarem declarari, Divi Iulii filium, dubitari nequit, quatenus Virgilius suam fortunam adumbravit sub Tityri persona. (Apud Pompon. Sab. est: *deus*, Augustus — „vel Roma, ut ait Apronianus;“ ergo et is his argutiis litavit?) Nunc tamen herus Tityri *deus* ipsi est beneficiis. Pronior autem veterum sermo in hunc vocis usum fuit, ut eos, a quibus servati essent, deos et *σωτῆρας*

Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Saepe tener nostris ab ovilibus inbuet agnus.
Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.
M. Non equidem invideo; miror magis: undique totis

7 In *semper* — *deus* nugantur Grammatici. vid. Pier. Benedictus in Ed. Flor. 1520. 8 *imbuit* Rottend. 9 *meis* Rottend. 10 *promisit* Zulich., sollenni errore. 11 *totis agris* Io. Schrader. in mss. coni. *notis*.

appellarent. (Qui dei nomine significatur, non est proprie Tityri dominus. Tityri, servi manumissi, iam senioris, persona Virgilius latet, sed, ut dixi in Prolegg., non ita, ut singula ad vivum resecari debeant. Fingitur autem Tityrus quasi villicus, i. e. qui praeesset toti familiae in villa domini, qui in urbem ire solebat ibique vendere, vs. 36., cui peculium erat, vs. 33., et contubernalis, vs. 5. et 31., quacum liberos gignere ei licebat. Cfr. Varr. R. R. I, 17, 5. 2, 14. Talem, neque vero servum ex infimo ordine, elegit Virgilius, cui sua tribueret. Virgilius abierat Romam. Interea Tityrus, ut ab hoc, domino, manu mitteretur, ipse Romam, ubi ille erat, abiisse, simulque de agris domino suo restituendis egisse fingitur apud Octavianum; uti Ecl. IX. Meliboeus Virgilii heri nomine alia agit. Hinc iam desinit mirum esse, quod nusquam domini fit mentio. *Sp.*) Per *otia* intelligit securitatem inter tantas turbas et tumultus bellicos. 7. Observa poeticam orationem, pro, *ei sacrificabo*, sollennem tamen; ut apud Theocr. Epigr. I, 5 *Βωμὸν δ' αἱμάξει κεραὸς τράγος οὗτος ὁ μαλλός*. 8. *ab ovilibus*, nostri ovilis; et tum *ovile* pro grege. cf. Burm. (Spohn. laudat Tib. II, 1, 57., ubi vid. etiam Huschk., et I, 10, 26: „Hostia erit plena rustica porcus hara." — *Inbuet*, sc. sanguine suo; collecto enim mactatae victimae sanguine ara conspergebatur. Ceterum bene Ruaeus notat, publica religione Octavianum coli demum ab ao. 718. devicto Sext. Pompeio coeptum; cf. Appian. l. V. *Wr.* — *nostris ovilibus*, sic villicus de iis, quorum cura sibi, possessio domino erat, ut Ecl. IX, 2. et 11. *Voss.* et *Sp.*) 9. Burmannus valde contendit, ita iungi debere, ut sit, *ipsum hoc*, *quod animi caussa et tam securus canto*. Cic. XIII ad Attic. 28 *ut vivere ipsum turpe*. Multo tamen simplicius et pastore dignius, *ipsum* me *ludere permisit*. Mox *ludere* animi caussa cantare. *Ludere* enim de omni re non gravi et operosa, ac de carmine tenui infr. Ecl. VI, 1 *Prima Syracosio dignata est ludere versu.*

11. *Non equidem invideo.* *Κοὔτοι τι φθονέω* Theocr. I, 62, quae forte verba hinc defendi possunt tamquam Maroni lecta. *miror magis* pro vulgari: sed potius; (*magis* i. q. *potius*, *imo*, Stat. Theb. I, 141. *Sp.*) non tam invideo, quam miror: *usque adeo totis agris turbatur*. (recte Spohnius: turbant milites omnia; minus

Usque adeo turbatur agris. En, ipse capellas
Protenus aeger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.
Saepe malum hoc nobis, si mens non laeva fuisset,

12 *turbamur* multi et ipse Rom. v. Picr. et Heins. (Sic e codd. Parisiensibus ap. Pott. 2. et 3. *Wr.*), sed damnat iam Serv., et alterum confirmat Quinctil. I, 4, 28. 13 *Protinus* nonnulli ap. Heins. et Burm., quos vide; vana disputatio; utriusque scripturae vis eadem; antiquior tamen scriptura *Protenus* corrupta per pronuntiationem *Protinus.* vid. Not. 14 *Hinc* Augustin. de Gramm. *Haec* duo. *corulos*: alii *corilos*, vel *corylos.* Nil refert; sed nullus dubito antiquam scripturam in his et similibus fuisse *u*: ex pronuntiatione autem fuisse comparatam cum Gr. *υ*; hincque tot voces per *y* scriptas invasisse Latinum sermonem. Conversae inde fuere nonnullae in *i*: ut *lacrimae* pro *lacrumae*, cum factum esset *lacrymae.* *densos* Leid. a m. sec. 15 *a* al., ut fere semper in antiquioribus membranis; seriores *ha. in media* Cod. Nonii Marcelli. *Silice in nuda* notat Quinctil. I, 6, 2 quod maluit poeta pro *nudo.* *conixa* sex MSS. antiquo more. v. Heins.

commode Voss. de turba fugientium accipit. *Wr.*) In prosa per *nam* vel *quum* efferendum erat; miror te tam tuto et tranquille agere, quum tantae undique in nostris agris turbae et calamitates exortae sint; quum immissi in nostras possessiones coloni nostros agros occupent, nosque depellant. (Vocabulis *adeo*, *tantus*, *talis*, *is* pro *tantus*, similibus, periodos duas ita coniunctas saepe videbis, ut *nam* commode omittatur. Sed illa tum vocabula plerumque in initio periodi, priori annexae, collocari, hoc autem loco verba *usque adeo* in principium vs. 12. poetarum more reiecta esse, ut *nimirum* ap. Iuv. VII, 78. et *scilicet* ap. eundem VII, 159. notabis. *Wch.* — Quibus adde Heynii notam in V.L. ad Aen. V, 404. et meam ad A. XII, 831. *Wr.*) *Ipse*, eiectus paternis bonis, affecto quamvis corpore (nisi *aeger* pro *aegre* accipias, ut Aen. V, 468. 432, quo ducit *hanc etiam vix*), ago capellas, dum hinc migro etc. (*aeger* rectius de tristitia animi interpretantur Voss. Wunderl. Spohn. Iahn. et Doering. in Progr. Gothae 1824. 4. edito. Pro *aegre* ne accipiatur, notante Iahnio, vetat, quod statim subiicitur, voc. *vix.* — Pronomen *ipse* autem quam vim habeat, disces e Q. V. XVIII, 2, b. *Wr.*) 13. *Protenus*, porro tenus, longe a finibus, Servius ait. Simpliciter accipiendum pro: ante se agere; opp. τῷ *errare*, *vagari*, quod fit, dum pascendi caussa aguntur; at hic abiguntur. Unam vero *ducit*, fune trahit. 15. *connixa reliquit*, non modo *enixa est; reliquit*, maiorem etiam miserationem excitat: quod nec lacte alere nec secum ducere potuit. *silice in nuda*, non substratis herbis, Ge. III, 297 Edico — *et multa duram stipula filicumque maniplis Sternere subter humum.* 16. Bene haec ad superstitionem talium hominum dicuntur, cum adversi aliquid

De coelo tactas memini praedicere quercus.
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
18.*SAEPE SINISTRA CAVA PRAEDIXIT AB ILICE CORNIX.*

17 *De coelo memini tactas* Menag. 18 Versus hic a vetustioribus, etiam a multis serioribus, ut a nostris, fere abest; eiectus a Naugerio in Ald. tert. et iam ante ab Egnatio; adsutus et adumbratus ex Ecl. IX, 15. v. Heins. et Pier., in cuius binis erat *dicebat ab ilice.* omisit versum nunc ed. Parmensis. Et 18. 19. aberat a Monac. 2. (Merito critici et antiquiores et recentiores versum 18. eiecerunt; etiam a Parisinis Codd. abest omnibus. Praeterea iure taxat Spohnius, quod, quum proximo vs. praecessisset *praedicere* et *quercus*, statim inferatur *praedixit* et *ilex. Wr.*) 19 *quis sit* septem Codd. ap. Heins. tres Burm. cum Goth. pr. Sed v. Heins. ad Ecl. II, 19 et passim alios. (*quis sit* Parisini 8. 11. 14. vid. Q. V. XXII, 1 et 4. *Wr.*)

iis accidit. Debuisse se hanc calamitatem praevidere ait ex arboribus frequenter fulmine tactis: quod est inter ostenta. In *quercubus* ceterisque Servius aliique Grammatici hic argutantur. *laeva mens*, stupida, tarda. ut iterum Aen. II, 54 *si mens non laeva fuisset.* Horat. Art. 301 *O ego laevus* etc. contra *dexter* ingeniosus et *dexteritas.* 19. (*Sed tamen:* haec formula declarat graviorem oppositionem, quam simplex *sed* aut *tamen.* Propterea hoc utuntur tum, ut post longiorem enunciationem insertam sensum, illa interposita distractum aut obscuratum, revocent; tum, ut, postquam ad alia deflexerat oratio, his missis, illud urgeatur, quod aut idem, qui loquitur, aut alius quis antea dixerat. *Sp.* Similis huic locus Ge. I, 79.: „*Sed tamen* alternis facilis labor;“ quae verba referenda ad vs. 71. Praeterea tenendum, his particulis iungi interdum res plane diversas, ut Ge. I, 305.: „*Sed tamen* et quernas glandes tum stringere tempus;“ i.e. hieme non solum fruuntur parto agricolae, sed procurant etiam quaedam. Aen. III, 541.: „*Sed tamen* îdem (*equi, bellum portendentes*) olim curru succedere sueti: Spes et pacis.“ Porro urgent hae particulae sententiam iam ante explicatam: Cic. de Orat. II, 32. ed. Schuetz.: „*sed tamen* hominum est multitudo, non criminum infinita;“ sc. uti saepius iam dixi. Denique non est praetereundum, *sed tamen* interdum elliptice dici, hunc in modum: Ecl. IX, 55.: „*Sed tamen* ista satis referet tibi saepe Menalcas.“ i. e. sed non fraudabere his; nam etsi ego oblitus sum, tamen Menalcas ea tibi referet. Cic. de Orat. II, 35.: „quae quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito et usu, pertractata esse possunt; *sed tamen* animus referendus est ad ea capita,“ etc. i. e. sed quamquam pertractata esse possunt, tamen animus etc. ibid. paulo inferius: „non possum equidem non ingenio primas concedere: *sed tamen* ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat.“ Nubem exemplorum vid. ap. Santen. ad Terent. Maur. vs. 754. — De vi Pronom. *iste* vid. Q. V. XVIIII, 1. *Wr.*) *da*, ede, dic, edissere,

T. Urbem, quam dicunt Romam, Meliboee, putavi
Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
Pastores ovium teneros depellere fetus,
Sic canibus catulos similis, sic matribus haedos
Noram; sic parvis conponere magna solebam.
Verum haec tantum alias inter caput extulit urbis,

21 *qua* Moret. un. a m. sec. *quoi* coni. Burm. qui haerebat in notione *τοῦ depellere*, ut esset: in cuius urbis gratiam, commodum et facilitatem victus, nos saepe lacte depellere solemus. vid. Not. 22 *deducere* unus ap. Torr. ad Hor. IV Od. 2. 23 *Sic catulos canibus* nonnulli; et *agnos* pro *haedos* nonnulli ap. Burm. 25 *Haec inter alias tantum* Franc. *tantum inter alias* Goth. pr. *altas* coni. van Hoven Campens. III, pag. 224.

ut *accipe*, audi, Aen. II, 25. *Serv.* (Cic. Acad. I, 3, 10: „Sed *da* mihi nunc: satisne probas?" Terent. Heautont. prol. vs. 10.: „paucis *dabo.*" Val. Flacc. V, 219.: „Thessalici *da* bella ducis." Stat. Theb. VII, 315.: „Asopos genuisse *datur*;" i. e. traditur. Claud. de raptu Pros. III, 337.: „pater post proelia praedam Advexisse *datur.*" Ovid. Fast. VI, 434.: „Aeneas eripuisse *datur.*" *Sp.*) Notent in iis, quae sequuntur, tirones longas narrationis ambages pastoris imperitiae non male convenientes, ut ne (v. c. cum nupero *Poetices Gallicae* auctore, acutissimo homine, Marmontelio, *Poetique Françoise* T. II, p. 85. 86.) hoc vitiose fieri putes. Debebat narrare, se libertatis petendae caussa Romam venisse et cum hac, ut tuto greges pascere posset, a domino impetrasse: haec v. 34 sequuntur.

20. Adiit Tityrus Romam, cum alias tantum ad vicinum oppidum excurrere soleret. 21. *huic nostrae*, Mantuae, *quo* agnos agere solemus. *depellere* forte nimis violentum, nam portantur a pastoribus agni tenelli; ait Burmann. Verum ii, qui iam a lacte remoti lanio tradi debent, haud dubie agi et depelli possunt. Servius a lacte removere interpretatur, qua de re proprie *depellere* Ecl. VII, 15. III, 82. Ge. III, 187; quo tamen sensu additur fere *depulsus ab ubere, lacte.* aut ipsa res eo ducit. Calpurn. II, 47 *Ne depulsa vagos quaerat fetura parentes.* Sed *depellere* dixit pro pellere, agere; sic *compellere* Ecl. II, 30. *ἐλαύνειν* toties ap. Theocr. pro *ἄγειν.* ut statim III, 2 *ταὶ δέ μοι αἶγες Βόσκονται κατ᾽ ὄρος, καὶ ὁ Τίτυρος αὐτὰς ἐλαύνει.* (Andes vicus erat Mantuanus, ab urbe tribus passuum millibus distans; ipse in loco editiore, et ager Virgilianus prope Mincium fluvium, qui iam ad lacum dilatatus, ad radices montium. Quum igitur ex hoc loco editiore, uti iam patet e fluvii cursu, qui inde deorsum ad urbem fluebat, deorsum abigere deberent pastores pecus, ut in urbem venirent, intelligitur, proprie h. l. dici *depellere.* Plin. H. N. II, 78.: „in inferas partes *depelli.*" Sil.

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
M. Et quae tanta fuit Romam tibi caussa videndi?
T. Libertas: quae sera, tamen respexit inertem;

28. QUAE,

26 *virgulta* quartus Moret. 27 *Ecquae* olim aliquae vulgg. ap. Fabric. Nam *Et quae* statim ab Aldo editum. 28 *Libertas*: *quae*, *sera*, *tamen r.* Alii aut non distinguunt, aut: *quae*, *sera tamen*, *r.* (*sera*, *tamen*, sero quidem, sed venit tamen; ὀψὲ μὲν, ἀλλ' ἦλθεν. Et *tamen* saepe sic ponitur, ut omissum sit in antecedentibus aut *etsi*, *quamvis* et similia, aut *quidem*. Propert. III, 4, 5.: „Sera, sed Ausoniis veniet provincia virgis." Prop. III, 15, 35.: „Sera, tamen pietas." De omisso *quidem* Cort. ad Sallust. Cat. c. 52. et 61. *Inertem* male ad senilem inertiam atque ad aetatem referunt; explicat ipse vs. 32 sq. sibi non curam peculii fuisse dicens. *Sp.* — Comma, quod erat ante *sera*, delevi. *Wr.*)

Ital. IX, 396.: „silicem, quem montibus altis *Depulerat* torrens." *Sp.*) 26. *Viburna* sunt fruticis s. virgulti genus flexile et lentum in saepibus obvium, viendis h. ligandis fasciculis utile. vid. Cerda. *Viorne*, *Wald-Rebe*, *Klein Mehlbaum*. Aiunt esse *Viburnum Lantana L.* (Vossio etiam *Schlingbaum*, *Wegeschlinge*, *Faulbaum* dicitur. *Wr.*)

28. *Libertas*, h. libertatis obtinendae spes ac desiderium. Ut nihil de ineptis huius loci interpretationibus dicamus, quas ipse Burman. sequitur, quamquam vix omnia ad liquidum perduci possunt, verba tamen nullum alium sensum suppeditant, quam hunc: Tityrus intelligendus est esse aliquis ex servis, quorum Romani tantum numerum in fundis suis et agris habebant, quibus sive agrorum sive pecudum cura mandata erat. Hoc pastorum genus isto tempore, quo latifundiis occupata erat Italia, conf. Plutarch. in Gracch. pag. 828 A. Appian. de B. Civ. I, c. 7, per omnem Italiam erat frequentissimum. Neque alius Corydon Ecl. II, 1. Sunt quidem et apud Theocr. V Comatas et Lacon, uterque servilis conditionis; quamquam aliis in locis ipsi domini gregum loqui et canere intelligendi sunt. Sed in Italia villici, et quicunque in agris essent, non facile alia quam servili conditione aut libertini fuisse videntur. Qui homines an recte in pastoritio carmine, quod sensibus nostris nil praeterquam amoenissimam quamque et suavissimam vitae rusticae speciem exhibere debet, a poeta excitari potuerint, nunc non disputo; sed ii homines, si peculium sibi satis magnum parassent, pretio dominis soluto in libertatem se vindicare poterant. Nota res, de qua nemo facile dubitet. Subministravit tamen vir doctiss. auctoritatem Lipsii ad Tac. XIV, 42. Burman. ad Petron. 75, et Ovid. Am. I, 8, 63. cf. Apulei. Met. VIII, 43. Iam iisdem hominibus, nunc libertis suis, herus poterat greges suos committere, certa mercede dicta; unde pastores mercenarios memoratos legimus. Tityrus, qui per mul-

Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, et longo post tempore venit,

30 *R. tandem* Cod. Köler., non male. Sed totus versus tam scaber est, ut vix eum a poeta profectum, sed e margine illatum esse putem. Respicit locum Propert. II, extr. 71. 72. v. ad Vitam Virgilii a. 717. (Satis frequens est hoc genus ἐπαναφορᾶς apud poetas Latinos; et Virgilio quoque familiare esse, disci potest ex Weichert. Dissert. de versibus iniuria suspect. p. 94. etiam ex iis, quae adnotavi ad Eleg. ad Messal. p. 13. Et si scabrum hunc versum eiiciendumque Heynius censet, quid magis scabrum et insulsum hac oratione: „Candidior postquam tondenti barba cadebat; Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit." Sed aliud quid haud dubie obversatum animo Heynii; sed quale hoc esset, non perspexit. Attigit rem Spohnius, vituperans eos, qui hanc verborum collocationem *longo post tempore* tanquam novam, aut minus usitatam reprehendant, simulque ostendens, non solum poetas, sed etiam solutae orationis scriptores ita locutos esse. Immo hic verborum positus sollemnis in prosa, adeo ut ab usitata loquendi ratione recedat, si scriptum ita fuerit *longo tempore post*, nisi ubi *post* cum accusativo iunctum, aut ubi *quam* sequitur. Idem valet de part. *ante*. Sed illud insolitum dixeris et novum, quod, quum alias eiusmodi formulae tempus ad aliquam rem certo aliquo tempore vel factam vel faciendam exigant, hoc loco nulla videatur institui diversorum temporum comparatio. Tribuendum hoc scilicet communi hominum viliore sorte utentium, qualis Tityrus, negligentiae, quam pulcre imitatur h. l. Virgilius; et comparare putandus est Tityrus suae servitutis diuturnitatem cum usitato adipiscendae libertatis tempore; quam quidem industrii ac diligentes qui fuerint, post quintum servitutis annum, aut maturius, adeptos refert Vossius, vocato in testimonium Cicerone Orat. Philipp. VIII, c. 11.: „Etenim, P. C., quum in spem libertatis s e x e n n i o post simus ingressi, d i u t i u s que servitutem perpessi, quam captivi frugi et diligentes solent:" etc. Quanto post igitur Tityrus, senilem iam aetatem ingressus! *Wr.*)

tos annos, dum Galateae amori indulserat, peculii parum diligentem rationem habuerat, iam senex factus, cum Amaryllidem, quae frugalior et parcior erat, amicam haberet, ut libertatem sibi compararet, Romam ad herum suum profectus est. Iam de libertate quidem, quam obtinuerat, iam v. 28. 29. 30 memoraverat; facilitatem tamen heri et humanitatem maximam expertum esse se significat, in primisque illud obtinuisse ait, v. 46, ut tuto ac libere greges suos pascere posset. *quae, sera, tamen r.* quae, etsi sero, tamen aliquando mihi contigit, ut v. 30 repetitur. *Respicere* de Libertate, ut proprie *Fortuna respiciens*. A deorum signis hanc designationem ductam esse, existimat Spencius Polymet. p. 155, nimis argute. *Pietas labores humanos respicit* Aen. V, 688. (vid. Spohn. in V. L. *Wr.*) — (29. *Candidior*, quod alii aliter explicant, referendum ad aetatem Tityri, qui vs. 47. senex dicitur. *Sp.* — Similiter Iuvenalis sensum: *olim tonsor meus* expressit I, 25.: „*quo tondente gravis iuveni mihi barba sonabat.*" *Wch.*) 30. *Respexit tamen, et longo post tempore venit.* Singula ad declarandum tempus, quo libertatem obtinuit, valere debent. In senectute *barbam* memorat, quia libertatem consequutus eam deponit. Contigit tamen, inquam,

Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamvis multa meis exiret victima saeptis,
Pinguis et ingratae premeretur caseus urbi:

33. PECULI

31 *Galatea*, Γαλάτεια. male in multis *Galathea*. 34 *saeptis*, Hanc scripturam h. l. vix duo Reg. et Mentel., in aliis locis antiquiores agnoscunt. Nonnulli (*Wakefield. Wr.*) distinguunt post *pinguis*, ut sit *victima pinguis*, ut Ecl. VI, 4. At sic alterum, *caseus*, subiiceretur sine epitheto: quo extenuatur oratio: poetae itaque prius sine epitheto relinquere solent, alteri epitheton addere. (Colum. VII, 8.: „Is (*caseus*) si tenui liquore conficitur, quam celerrime vendendus est, dum adhuc viridis succum retinet: si pingui et opimo, longiorem patitur custodiam." *Sp.* — Copula *et* autem non ita raro postponitur uni vocabulo a Virgilio; cfr. Ge. I, 304. 402. Aen. I, 35. 333. III, 430. 668. IV, 124. VIII, 517. XI, 367.; duobus XII, 381; sed idonea cum excusatione. *Wr.*) *erraret victima* Parrhas.

libertas, et multo post mihi data est, *postquam*, ex quo tempore, a Galatea relictus, in Amaryllidis, conservae (quam v. 3 carmine recolebat, et quae moerore suo ex Tityri absentia amorem suum prodebat vss. 37 sqq.), contubernio sum. Amicane illa proprie dicta, an quae in contubernio esset, Romano sensu, quandoquidem servorum non coniugium erat, sed contubernium, non dicam. *longo post tempore*, ut v. 68 iterum. Sic *tanto post* Ge. III, 476. Fatendum tamen, insidere his nescio quid invenusti et incomti: cf. V. L.; (ibi iam omnis scrupulus animo tuo eximetur. *Wr.*) quamquam et alia nonnulla in hoc primo carmine paullo ieiunius dicta videri possunt. Multo vero magis inficeta haec sunt, si cum aliis per alteram amicam, Mantuam, per alteram, Romam declarari pronunties.

34. Quamvis iuvencus unus et alter ex meis armentis deductus venderetur in urbe, aut eo deportarentur a me casei. Habuit autem Virgilius in animo Catull. XX, 10 — 13 (al. CXIV), si quidem Catulli carmen est. Georg. III, 400 *Quod surgente die mulsere horisque diurnis*, Nocte premunt: *quod iam tenebris et sole cadente*, *Sub lucem exportans calathis*, adit oppida *pastor*. (Fronto: „Victima maior est; ut vitulus; hostia minor; ut agnus." *Sp.* — Leguntur haec apud Front. in Different. Vocabulor. *Wr.*) 35. *ingratae*, quod nihil inde argenti referret, v. seq. Burmannus nimis argute exponit: *Mantuae iam non gratae*, *postquam occupata a veteranis*, *novis colonis*. Martinus pro *infelici* accipiebat. (*ingratam* comica morositate dicit: non tantum dedit, quantum mihi videbatur, et quanto opus erat ad ornatum Galateae. *Sp.* Hanc explicatio-

Non umquam gravis aere domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar, quid maesta deos, Amarylli, vocares;
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsae te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta, vocabant.
T. Quid facerem? neque servitio me exire licebat,
Nec tam praesentis alibi cognoscere divos.

37 pro *Amarylli* al. *Galatea*, ita malit Cerda; inani allegoriae servandae studio. (Male *Galatea*; quod vel ex vs. 32. sq. intelligitur. Miratur Meliboeus eam, quae neglexerit opus; id solebat Galatea; in hoc igitur nil mirum; sed mirum in Amaryllide. *Sp.*) 38 *mala* Rom. a pr. m. et in alio scriptum *poma* in rasura. 39 *Tityrus hinc aberat ipse* Goth. pr., perperam.

nem praefero ei, quam Paldamus ad Propert. p. XLVI. proposuit: „*ingrata urbs*, i. e. negligens accepta et mox consumens, et iccirco semper nova poscens.“ *Wr.*) Ceterum similia sunt illa Moreti 81 *Nonisque diebus Venales olerum fasces portabat in urbem; Inde domum cervice levis, gravis aere, redibat.* (cfr. etiam Wunderl. Observ. in Tib. I, 5, 67. *Wr.*)

37. Nunc in animum revocat moerorem Amaryllidis, cuius caussam ignorabat tunc Meliboeus, nunc facile assequitur. Ceterum desiderium Tityri absentis bene poeta exprimit; quod vero subiicit 39: *Ipsae te*, *T.*, etsi bucolici carminis nota figura est (sic apud Theocr. IV, 12), ab hoc tamen loco, si recte iudico, aliena est. Quorsum enim nunc hoc, cum de Amaryllidis desiderio agebatur? (H. Vossius statuit, omnia resonasse vocibus desiderio absentiae moerentis Amaryllidis; cui interpretationi favent verba Propertii I, 18, f.: „*Sed qualiscunque es*, *resonent mihi* Cynthia *silvae*, *Nec deserta tuo nomine saxa vacent.*“ *Wch.* — Nihil erat, quod in his reprehenderet Heynius; neque Vossium et Wunderlichium recte statuisse de sensu horum verborum puto. Nam ut omnino affectus hominum in Bucolicis ad ipsam naturam, arbores, fontes, transferri solent, ita hoc loco desiderium, quo Amaryllis affecta erat, etiam arbores, fontes, omnisque locus iste sensisse narrantur. Aut quid faciendum erit hisce: Ecl. X, 13. sqq.: „Illum (*Gallum*) etiam lauri, etiam flevere myricae; Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem Maenalus et gelidi fleverunt saxa Lycaei.“ cf. etiam Mosch. III, 29. sqq. Ceterum de significatione pronom. *ipsae* vid. Q. V. XVIII, 2, a. Recte autem negat Spohnius, verba *haec arbusta* de arboreto cum vitibus, quae est Vossii sententia, capienda esse; fruticeta significari, ex vss. 2. 14. sq. apparere. *Wr.*)

41. *Quid facerem?* necessario mihi Romam proficiscendum erat, nulla Amaryllidis querelarum ratione habita, cum neque libertatem recuperare alibi, neque tam *praesentes* h. propitios,

Hic illum vidi iuvenem, Meliboee, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.

43 *quot annis* divisim antiquiores. v. Pier.

faventes (v. Cerda) deos, tam praesens eorum beneficium, alibi experiri possem. 43. Hac in urbe herum meum vidi, tam munificum et lenem, ut eum pro deo colere decreverim. Non enim eum diversum facere videtur a iuvene. Dicta haec esse respectu ad Caesarem Octavianum habito, dubitari vix potest. Nec tamen sunt nimium urgenda: alioqui dicendum esset, Octavianum possessiones in agro Mantuano habuisse, in quo Tityrus esset. (Herus, Virgilius, Romae tum fuit; Tityrus est senex villicus; Octavianus deus et iuvenis. Tityrus ut servus ab hero, Virgilio, libertatem impetravit, ut villicus ab Octaviano immunitatem et integritatem agrorum, quorum curam herus ei mandaverat. Sic omnes difficultates, quae interpretes vexant, removentur; alioqui, si Tityrus aut ipse Virgilius, aut si idem et herus et deus, haec explicari nequeunt. *Sp.* — Res ita cogitanda: Virgilium, herum, voluntatem *iuvenis*, Octaviani, erga se benignam de agro servando tum aperuisse. *Wch.* — Equidem in his servi herique personas ita iunctas putaverim et mixtas, ut omnis eas accurate inter se discernendi conatus irritus sit et inanis. Certe, quae vs. 47. sq. Meliboeus servo dicit, quis non videt, ad herum esse referenda? *Wr.*) Ei se menstruis sacris litare velle ait. cf. v. 7. 8. *fumant* pro fumabunt. (Falsum hoc; iam enim coeperant fumare. Nam Tityrus mense Iulio aut Sextili ineunte Romam abierat; quod iniecta vs. 39. mitium pomorum commemoratio indicat. Atqui hoc colloquium Octobri exeunte habitum fingitur; vid. not. ad vs. 82. Quod autem deus vocatur Octavianus, ao. 725. demum deus et appellari et coli coeptus est; ac primum quidem ipse Pergami et Nicomediae sibi templa strui permisit. At vero (1) iam ao. 712. Kal. Ian. ἡμίθεος habitus Iulius Caesar et Divus dictus, Octavianus autem se Divi filium appellabat. (2) Romani iam proni ad tales honores Iulio Caesari tribuendos, dum in vivis erat. (3) Octavianus tum potestatem summam habebat eamque graviter exercebat in Italia. Antonius maiore quidem ibi auctoritate et gloria militari florebat; sed ille aberat in Asia; hinc penes Octavianum erat arbitrium rerum gerendarum. Asinius autem iam discesserat e provincia, quae quidem valde favebat Octaviano, ut postea videbimus. Atque (4) omnino veteres sic de potentioribus; ut Graecos mittam, Horat. Serm. II, 6, 52.: „deos quoniam propius contingis;" i. e. Octavianum, Maecenatem, Agrippam etc. Epist. I, 19, 43.: „Iovis auribus ista servas." vid. Arnald. Lect. Gr. p. 177. Iacobs Anthol. Gr. T. VIII. (an XI.? *Wr.*) p. 191. et infra Ecl. IV. Pollionis puerum

Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, ut ante, boves, pueri; submittite tauros.

45 *Hoc* reposuit Wakef. et necesse esse ita legi pronuntiat. *primum* Longob. Pierii. 46 *greges* Menag.

deorum sobolem dici videbimus. — Colit autem Tityrus Octavianum, ut Larem domesticum; Horat. IV, 5, 34.: „et Laribus tuum miscet numen;" hinc ei bis senos dies fumant altaria, non continuos quidem, sed singulis mensibus, Kalendis quidem, aut Nonis, — quas omittit Servius — aut Idibus: Cato de R. R. — a Voss. laud. — c. 143, 2.: „Kalendis, Idibus, Nonis, festus dies cum erit, coronam in focum indat; per eosdemque dies Lari familiari pro copia supplicet." *Sp.*) 45. Hic, cum Romae essem ipsumque herum adiissem, primum tuli responsum illud, h. facultas nobis data est, ut nos pueri, vernae, servi, libere pasceremus et tauros submitteremus. Color similis carminis Agathiae: Analect. Brunck. To. III, p. 46. XXXVII. *Responsum* non nunc eo sensu, quo oracula hinc iussa dicuntur: nec tam magnifice, quam apud Horat. C. S. 55 *Iam Scythae responsa petunt*: sed simpl. respondit petenti, annuit. (Quo sensu voc. *primus* accipiendum videatur, expositum Q. V. XXVIII, 5. *Wr.*) *Submittite tauros.* Varie interpretes exponunt. Servius cum aliis: iugo submittere ad arandum: recte, modo *iugo*, *aratro*, aut simile quid adiunctum esset; etsi vel sic a pastorum persona alienum foret. *Submittere* est alere ad gregem supplendum; nam subiunguntur reliquis et aggregantur ii tauri, quibus grex suppletur. Ge. III, 73 *quos in spem statues submittere gentis.* cf. 159. v. Burm. h. l. Gesner. in Thes. *Submittere* enim esse mittere in alterius locum, supplere, dubitandum plane non est. An dictum esse possit pro: *tauros admittere*, dubitare licet. Femina submittitur, non taurus bovi, ut *submittere equas* Pallad. Mart. 13, 65 *submittendae tauris vaccae*, idem Iul. 4, 1; *in feturam submitti possunt vaccae* ibid. Nemesianus tamen dixit Cyneg. 114: *Huic* (cani feminae) *parilem submitte marem*: aliud autem exemplum nondum vidi. Nisi et ibi est submittere ut admittatur. v. Ulit. ad e. l. Theocritus IX, 3 eadem forma uti videtur: *Μόσχως βωσὶν ὑφέντες, ὑπὸ στείραισι δὲ ταύρως;* etsi et hic dubia lectio est, cum in aliis *ἐπὶ στ.* sit; et vix *ὑφιέναι* eodem versu duplici sensu dixit poeta, ut et sit *vitulos uberibus matrum admovere* (ut vulgo ea vox adhibetur, v. c. IV, 4 *ἀλλ' ὁ γέρων ὑφίησι τὰ μοσχία*), et *admittere vaccis taurum*. Debebat ad e. l. audiri Reiskius, nimium interdum neglectus. (Res rustica duabus maxime continetur rebus, re pecuaria et agri cultura. Bene igitur haec iuncta, si *tauros submittere* de aratione explicabitur. Neque hanc alienam a suis pastoribus censuisse Virgilium, quum aliunde patet, tum ex ipsius hu-

M. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt!
Et tibi magna satis; quamvis lapis omnia nudus

48 Ex hoc et v. 52 expressus v. 11 in Epigr. 177 Anthol. lat. I, 1 *Haec tibi semper erunt, hic inter flumina nota* etc. Totum carmen ex Virgilianis versibus est contextum.

ius Ecl. vs. 71. sq. *Tauros* autem *submittere* dictum volo pro *domare tauros*, sc. ut iugum ferre discant. Cui explicationi favent ea, quae leguntur apud Rutil. Itiner. I, 142.: „Submittant trepidi perfida colla Getae." De supplendo grege si capias, vide, ne dicendum fuerit *iuvencos submittere*, non *tauros*; tauri enim iam adulti, non submittendi igitur, sed iam submissi. *Vitulos submittere* Ge. III, 159. *Wr.*)

47. *Ergo tua rura manebunt* tibi, non eripientur, *et* ea quidem *satis magna*, ad pascenda armenta. (Verba *tua rura manebunt* explicanda ex formula in iudiciis sollemni: *meum est.* Vid. Brisson. de Form. et Soll. P. R. Verbis l. V. §. 19. Sic infra Ecl. IX, 4.: „Haec m e a sunt: veteres migrate coloni!" cf. etiam Ecl. III, 23. Hinc gravius pronunciandum pronomen *tua*, non verbum *manebunt*. *Wr.*) Quae sequuntur, varie interpungi et exponi possunt. Aut ut nova sententia fiat: *Quamvis — obducat pascua iunco: Non* (tamen) *insueta g.* (Ita Wakefield. qui comma post *iunco* posuit. *Wr.*) aut ut cum antecedenti iungas: *et tibi magna satis, quamvis lapis — iunco. Non i.*, ut sit sensus: *manebunt tua pascua, satis tibi magna, quamvis lapis et palus omnia obducat.* Iam hoc duplici potest modo dictum esse, aut ut ager ille Tityri saxosus et palustris sit; aut ut inter aliorum agros saxosos et palustres pascua Tityrus habeat satis bona et tolerabilia. Hoc praeferam, ut neglectum culturae agrorum colonis suis ereptorum ea res arguat. Scilicet haud dubie haec dicta sunt cum respectu fortunae istorum temporum. Prioribus dominis erepti agri a veteranis male culti sentibus horrebant, lacunis et paludibus erant obducti: id quod multo magis ita se habere debuit in agris ad Mincium fl. sitis, cuius et stagnatione et frequenti exundatione paludes facile existere poterant; erant autem Maronis agri a clivo inde collis ad eum fluvium siti, quibus adiacere debuere alii eodem situ eademque conditione: Ecl. IX, 7. VI, 12. Ge. III, 14. 15. II, 198. 199. Aen. X, 205. 206. Nunc igitur Meliboeus pergit v. 50 comparare suam calamitatem: cum, inquit, a meis agris discedendum mihi sit: neque ex partu male affectas capellas conveniente pabulo reficere, neque, cum mihi illac, qua sors dabit, agendae sint, satis cavere iis possum, ne in greges contagio, quod v. 51 *malum* h. noxium dicitur, tactos, aut in infecta saepta incidant. Sic etiam in sqq. istius sortem cum sua comparat. (Virgilianus ager describitur, partim ad radices montium saxosorum et silva tectorum situs, partim

Limosoque palus obducat pascua iunco.
Non insueta gravis tentabunt pabula fetas;

49 *obd. omnia* ms. Köler. e sup. versu. 50 *pascua* nonnulli ex antec. Pro *fetas*, aut ut vulgo male scribitur (est enim a feo) *foetas*, nonnulli cum Goth. sec. *foetus*, ut sint agni.

ad ripam Mincii fluvii, qui exundans et stagnans quaedam paludosa fecerat. Sed attenuantur opes artificiose per vicinum Meliboeum, 1) ut adsit fides, absit invidia; 2) ut Virgilius paucis contentus videatur; 3) ut militi non larga possessio, sed tenuis et macer agellus ereptus videatur. *Sp.*) 50. *gravis* — *fetas* dixit, ut *fetas* intelligas enixas, partu liberatas, ut saepe: vide vel Burm. ad Sammon. c. 13. cf. Gesner. Thes. h. v. Eo sensu *feta vulpes* ap. Horat. III, 17, 4, ut recte Bentleius accipit. *Gravis* h. aegras e partu. (*Gravis* sane interdum pro *gravidus;* Aen. VI, 516.: „fatalis equus — armatum peditem gravis attulit alvo.“ I, 274.: „sacerdos Marte gravis.“ Sed h. l. *graves* i. q. *languidas, aegras;* ut ap. Horat. Ep. 2, 57.: „gravi malvae salubres corpori.“ Cic. ad Sen. post red. 6.: „graves oculi eorum, qui nondum edormivere crapulam.“ *Fetae* autem prima significatione sunt *gravidae;* quod verum esse, docent frequentes metaphorae: Cic. de Nat. D. II, 62.: „terra feta frugibus.“ Ovid. Ep. ex P. I, 7, 13.: „regio nec pomo feta, nec uvis.“ Virg. Aen. II, 238.: „machina feta armis.“ Sic furore, ira, bello feta, i. e. plena. Iam latiore sensu *fetae* dicuntur etiam enixae, partu levatae, ut fetura conditio ante et post partum: Varr. R. R. II, 1. Colum. VII, 3. Hic quidem gravidae, in utero habentes, ut Ecl. III, 83.: „Dulce — Lenta salix feto pecori.“ *Sp.* — Sed compara cum his, quae paulo post allaturus sum. *Wr.*) *Tentare* de morbis proprie. Ita non necesse cum aliis distinguere post *pabula*, et *graves*, gravidas, *fetas* autem, quae peperere, intelligere, ut Cerda fecit. *insueta* tandem *pabula* vel quia ignarum pecus non sentit noxias herbas esse quas depascit: (cf. Becman. ad Antigoni hist. mirab. c. 20 extr.) vel omnino, quia corporibus infirmis ea non salubria sunt, quibus non adsueverunt. (Ut haec recte intelligantur, tenendum est, suarum pecudum respectu ea dici a Meliboeo. Qui quum ipse capram modo enixam, aegram igitur e partu, duceret, cfr. vss. 13. sqq., accedebat id incommodi, ut ex alio in alium locum depulsae capellae semper mutarent pabula; quod perniciosum esse, aegris maxime, satis constat. Non ea sortis iniquitas premebat Tityri gregem. Neque etiam verendum erat Tityro, ne suus grex, non coactus extra consuetos fines vagari, ex vicinia contaminatorum gregum detrimenti quid caperet. Iam vss. 50. sq. ita cum vs. 52. cohaerent, ut particula adversativa *sed* omissa sit. Sic demum suam vim nanciscitur vo-

Nec mala vicini pecoris contagia laedent.
Fortunate senex, hic inter flumina nota

51 *Non* Schol. Iuven. II, 81. *Ne mala — laedant* Charis., male. 52 *intra* Goth. sec.

cula *hic* vs. 52. Et quum e vulgari ratione oratio sic esset instituenda: Non tu exulans a paterno rure gregis tui perniciem videbis; sed hic tuis frueris commodis securus: poetica et vi et copia ita insigniter haec adornavit Virgilius, ut locus hic, tenerrimi affectus plenissimus, in paucis suavis sit ac iucundus. Hinc etiam patet, recte post vs. 49. punctum poni. Vid. etiam Voss. *Wr.*)

52. *Flumina nota* Mincius et Padus; quorum prospectus ex eo loco esse potuit: nescio saltem, an de situ horum agrorum, de quibus hic agitur, satis constet; Mincius, ex lacu Benaco ubi processit, non longe a Mantua lacus fit quinquies mille passuum, mox aliquantum progressus Pado se iungit. Iucundus vero ille tractus et bonus pascuis. v. Georg. II, 198. 199. Ab aliis tamen flumina de campestribus rivis istius loci accipi video. Subiunguntur sane *fontes;* durum tamen altera ex parte, in regione intra Padum et Mincium sita *flumina* si memorentur, de rivis potius, quam de illis proprie fluminibus dictis esse cogitandum. (F l u m i n a n o t a, ex poetarum loquendi ratione, non possunt esse alia, quam ad quae venire Tityrus, ad quae gregem compellere solebat, non, ad quae prospectus tantum patet; consuetudinis enim frequentisque usus, atque inde ortae caritatis, notionem sustinet hoc vocabulum, ut Aen. II, 256.: „Litora n o t a petens." III, 657.: „inter pecudes se moventem Pastorem Polyphemum et litora n o t a petentem." VII, 500.: „quadrupes n o t a intra tecta refugit." Ge. I, 363.: „n o t a sque paludes Deserit — ardea." Subit etiam Homericum illud ἤθεα. Cfr. praeterea Aen. II, 401.: „Scandunt rursus equum et n o t a conduntur in alvo." VI, 689.: „Datur ora tueri, Nate, tua et n o t a s audire et reddere voces." Vid. Eleg. ad Messal. pag. 22. Iam vero vix videtur is situs locorum fuisse, ut Virgilii praedium ad confluentes Mincii et Padi quaerere liceat. At enim quid impedit, quominus de uno Mincio loqui poetam existimes? Sic f l u m i n a de uno flumine passim apud Virgilium; ut *flumina Thermodontis* Aen. XI, 659. *Hebri* XII, 331. *adhuc ignota precatur flumina,* puta Tiberim, VII, 138. Sed negat Vossius, Mincium significari, qui lacum ibi efficiat, a quo abhorreat fluminis vocabulum. At certe ipsius Mincii nomen infra legitur Ecl. VII, 13.; tum non ita constat de agrorum Virgil. situ, ut pro certo illud affirmare liceat, quod contendit Vossius. Sed ut fateamur, incerta haec esse, manet tamen difficultas, ad quam mireris neminem interpretum offendisse. Quid enim hoc: „frigus captare i n t e r flumina et

Et fontis sacros frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quae semper, vicino ab limite, saepes

54. HINC, TIBI Q. SEMPER VIC. AB LIMITE SAEPES

53 *frigus captabis. tentabis* unus Rottend. 54 *a limite* Ven. *saepes*

fontes?" Vossium si sequaris, flumina per rivos campestres explicantem, coll. Ecl. V, 84. Ge. IV, 54., facilis erit emendatio: „hic inter flumina nota Ad fontis sacros." Quum autem constet, in libris mss. saepissime inveniri *at* pro *ad*, erit fortasse, qui ita scribendum censeat. Sed, nisi egregie fallor, omnia sana sunt. *Inter* aliquoties cum verbis motum indicantibus iungitur, ita tamen, ut substantivum illi praepositioni subiectum plures vel personas, vel res complectatur, quas inter medias venire aliquid dicatur. Ecl. II, 3.: „inter densas, umbrosa cacumina, fagos Assidue veniebat." Aen. V, 618.: „inter medias sese coniicit." Commode Servius ad Aen. XII, 437.: „te (Ascanium) magna inter praemia ducet: (Aeneas:) ad praemia." Cic. Catil. I, 4.: „Dico te priore nocte venisse inter falcarios;" id est, ad falcarios. vid. Moebius ad h. l. Ad quod proxime accedit illud, quum quis inter tecta fugere, se recipere dicitur, et similia. Tum inter designat, etiam locum, in quo quid medium versatur: Aen. II, 681.: „Namque manus inter maestorumque ora parentum Ecce levis summo de vertice visus Iuli Fundere lumen apex." VI, 658.: „canentes Inter odoratum lauri nemus." VIII, 608.: „At Venus aetherios inter dea candida nimbos Dona ferens aderat." IX, 502.: „Illam Corripiunt interque manus sub tecta reponunt." X, 890.: „inter Bellatoris equi cava tempora coniicit hastam;" quod cave ita dictum existimes, ut IX, 750.: „Et mediam ferro gemina inter tempora frontem Dividit." Iam vero vocabulum *flumen* simili ratione h. l. positum, qua Aen. VII, 714.: „Qui Tetricae horrentis rupes, montemque Severum, Casperiamque colunt, Forulosque et flumen Himellae;" i. e. regionem adiacentem flumini. Quocum conferas Eurip. Electr. vs. 1.: Ὦ γῆς παλαιὸν Ἄργος, Ἰνάχου ῥοαί. Ge. II, 110.: „Fluminibus salices, crassisque paludibus alni Nascuntur, steriles saxosis montibus orni." Itaque nostri loci hanc puto esse sententiam: hic vel ad flumen vel ad fontem captabis frigus, sub arboribus umbram facientibus proiectus. Atque *inter flumina et fontes* poeta dixit referens hoc ipsum *inter* ad arbores ibi positas, ut plena sit sententia: inter arbores ad flumen. Cfr. Ecl. II, 3. supra laud. Non sensit horum verborum difficultatem Wunderl. Obs. ad Tibull. pag. 16. *Wr.*) 53. *Frigus opacum* est frigus loci opaci, nemoris umbrae. Ecl. II, 8.

54. Hunc locum, uti nunc se habet, ita expedire, ut nihil

Hyblaeis apibus florem depasta salicti,

Rom. et Oblong. Pierii: et sic alibi vetustiores. cf. ad v. 34. Haud dubie versus totusque locus contaminatus; quem se non intelligere iam Markland. ad Stat. I Silv. 3, 43 professus est; suspectum etiam Burmann. merito habuit. Haeret interpretatio in *quae semper*, quod ieiunum, et in defectu verbi in enuntiatione *quae saepes*. Burm. tentabat: *Hic tibi quae surgit*, vel *serpit v.* Multa possent alia conicctari: ut *hinc tibi vicino praetenta* (l. *praetexta*) *ab limite saepes* — *Saepe levi somnum suadebit inire susurro*: nisi haec et alia longius recederent. In ms. Köler. erat: *Hinc tibi, vicino q. semper ab limite sepes.* Iungunt alii: *Hinc tibi quae.* Sedes vulneris manifesta est: *Hinc . . . . vicino a limite saepes* etc. — Licet explere lacunam multis modis: quis tamen veram vocem se assequuturum esse speret! quam exturbasse videtur vox *saepes* temere iterata; et, cum vitium animadversum esset, ineptis verbis, *tibi quae semper*, expleta est lacuna. (Vix est credibile, quantum editores et interpretes in his vss. minime, si lectionem spectas, affectis, aut ad intelligendum difficilibus, desudarint vel emendandis, vel explicandis. Proxime ad verum accesserunt Vossius, quem Wunderlichius sequitur, Spohnius in nott. mss. et Iahnius; omitto alios. Primum mutanda fuit interpunctio Heynii, et comma post *tibi*, non post *hinc*, ponendum. Iam iungenda sunt haec: *Hinc — a vicino limite.* Quae traiectio verborum in simpliciore et paulo negligentiore pastorum sermone tantum abest ut vituperanda sit, ut suam quandam habeat gratiam. Simile quid supra observavimus in V. L. ad vs. 30. Ac prorsus Virgilianum illud *Hinc a vicino limite.* Sic adverbiis locum indicantibus appositionis quadam ratione similia subiunguntur Aen. II, 18.: „*Huc* delecta virum sortiti corpora furtim Includunt caeco lateri." Ecl. III, 12.: „hic ad veteres fagos." Aen. III, 616.: „Hic me, — — Immemores socii vasto Cyclopis in antro Deseruere." VI, 305.: „Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat." Simile illud Aen. VIII, 47.: „Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis Ascanius — condet — Albam." Inclusi verba *vicino ab limite* commatibus. Alii, quos ipse sequerer, ni verior mihi h. l. ea videretur ratio, quam ingressus sum, verba *vicino ab limite* iungunt substantivo *saepes*, ut ita dictum sit, quemadmodum illud *nostris ab ovilibus agnus.* Sic Spohnius, laudans Broukhus. ad Propert. IV, 6, 37. Rutgers. Lectt. Venus. p. 358. Burm. ad Anthol. I. p. 294., quibus adiicit Iahnius Ge. III, 2. Schrader. ad Musaeum pag. 157. et suam notationem ad Ovid. Met. IX, 136. Porro in his *quae depasta* omisso verbo auxiliari durior quidem ellipsis, sed non destituta exemplorum copia: Vossius affert Ecl. VIII, 24.: „qui passus." et Ge. IV, 89.: „*qui visus.*" His adde multo illis duriora: Aen. I, 234. sqq.: „Certe — — Hinc fore ductores —, Qui mare, qui terras omni ditione tenerent, Pollicitus (*es*)." V, 192.: „promite Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi (*estis*)." V, 687.: „Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum (*es*) Troianos, si quid pietas — labores Respicit humanos." IX, 675.: „Portam, quae ducis imperio (*ipsis est*) commissa, recludunt." Denique ipsam illam multum sollicitatam voculam *semper* nullo pacto desiderari posse, clarius fortasse elucebit, haec ipsa verba si Graeca fecerimus: ὁ ἰτεών, ὃς ἀεὶ κατανενεμημένος ἐστί, sive κατανενέμηται· i. e. cuius flores, simulac singuli proveniunt, aut succum, unde mel fieri possit, gignunt, statim depascuntur. *Depasta* enim h. l. propriam habet Perfecti vim. Aliud autem significant haec: ὃς κατανενεμημένος ἐστίν, i. e. qui iam non potest amplius

supersit quod offendat, quamcunque rationem ineas, non adeo facile est. Inter ceteras tolerabilior ratio haec est, quam Burmannus quoque iniit, verbis in hunc modum iungendis: *Hinc saepes a limite vicino*, h. agrum vicinum a tuo disterminans, li-

Saepe levi somnum suadebit inire susurro:
Hinc alta sub rupe canet frondator ad auras;

56. SUSURRO.

depasci; cui sententiae adversantur ea, quae sequuntur: „Saepe levis.“ etc. Ut igitur paucis, quae disputavi, comprehendam, sententia haec est: „Hinc, a vicino limite, saepes, quae semper Hyblaeis apibus florem salicti depasta (est), saepe tibi levi (apum) susurro suadebit somnum inire.“ Et *salicti*, quod secundum vulgarem rationem e voc. *saepes* pendere debebat, poetice iunctum est voc. *flores.* Quae quum ita sint, nemini facile emendationem probabit Doeringius, in Programmate supra laud. propositam: „*Hic*, tibi quae *superat*, v. a. l. s.“ etc. addita explicatione: „tua manet, tibi non, ut aliis, eripitur.“ coll. Ecl. IX, 27. Nimis etiam tenue illud: saepes, quae tibi superat. Neque adsenties Lachmanno, ad Propert. IV, 2, 29. [III, 3.] ita scribenti: „Verbum substantivum in talibus omitti non potest, nisi ita fiat, ut alibi lateat, tamquam h. l. in particula *hic* (quam e coniectura illuc intulit Lachm.). Ita scilicet latet cum in multis aliis bonorum scriptorum locis, tum in difficili loco Virgil. Ecl. I, 54.: Hinc, *tibi quae*, *semper* etc. Ita cape: Hinc saepis est, quae tibi saepe levi susurro somnum inire suadebit.“ *Wr.*) 55 *salicta* Prisc. ed. Putsch. laudat, vitio operarum. 56 *suadebat* Goth. pr. 57 *alte* unus Heins. *ad aures* Parrhas. quod refellit Burmann. (*Hinc* non erat, quod Doering. l. l. in *hic* mutatum vellet; respondet praegressae eidem particulae vs. 54. *Wr.*)

mitanea, (nisi malis *Hinc a limite vicino*, h. e. ab ea parte, qua vicinus limes est, ut Oudendorp. ad Suet. Aug. 91 monet,) *quae semper depasta* est *florem salicti apibus*, cuius salices, e quibus ipsa structa est (cf. Georg. II, 434. 435. 436), semper depascuntur ab apibus (quas epitheto ad ornatum facto *Hyblaeas* a monte Siciliae appellat), *suadebit saepe tibi susurro levi* apum (καλὸν βομβεῖν Theocr. dixit I, 107 et V, 46.) inire somnum. Ultima expressit Auson. Ep. 25, 12 *Hyblaeis apibus saepes depasta susurrat.* (Cfr. cum his Ge. II, 434. sqq.: „salices — Sufficiunt saepemque satis et pabula melli.“ *Sp.*— Sententiam horum vss. in V. L. a me explicatam invenies. *Wr.*)

57. *Frondator*, qui vites amputat et vitium folia stringit, decerpit. vid. Georg. II, 365 seqq. 400. 407. 410. Ecl. II, 70. IX, 60. *ad auras*, uti de *clamore*, cum *exire in auras*, *tolli ad aethera* etc. conf. Burm.; alii *spirantibus auris et aestum levantibus;* subtilius etiam alii. Aliter dicta turris *stare ad auras* alte Aen. VI, 554. *sub rupe* in rupe, accipit Burm. (Male; sed ad radicem, clivum saxorum seu montium saxosorum alte surgentium. — Sane quidem ista omnia Augustum mensem respiciunt, ut docent Turneb. et Voss. Sed non ita haec dicuntur, ac si nunc fiant, sed sunt oblectamenta diversi ab hoc temporis; cf. Ecl. II, 46. Quapropter haec non indicant tempus, quo facta sit haec ecloga. *Sp.*) Mox v. 59 *gemere* turturum ac columbarum proprium. v. Cerda. et *aeria ab ulmo*, perpetuo arborum epitheto, ut multi docuere, et Burmannus ad Anthol. lat. pag. 100. (Quid

Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria cessabit turtur ab ulmo.
T. Ante leves ergo pascentur in aethere cervi,
Et freta destituent nudos in litore piscis:

58 *rauci* apud Pier. nonnulli. 59 Serv. h. l. laudat: *turtur cessabit ab u.* 60 *in aetheru* Gud. et duo alii: quartus Moret. pro diversa lect. *in aequore*, quod ad iustas oppositionis leges accommodatius foret: (at variata oratio suavior. *Wr.*) itaque placet Burm. et Trillero Obss. Crit. c. 27 et olim Cerdae; malim et ipse, modo non correctorem redoleret. Recepit nunc Wakefield. (Acute vidit Iahnius, *in aequore* ex sq. *in litore* ortum esse. Sententia, si *aequore* probas, haec est: ante cervi piscium naturam induent; ubi, quid sibi velit *levis*, non intelligas. Longe aliud est, quod legitur Aen. V, 819.: „(*Neptunus*) Caeruleo per summa levis volat aequora curru." Atque ut *leves cervi* parum aptum natantibus epitheton, sic aptissimum volantibus: Aen. V, 838.: „levis aetheriis delapsus Somnus ab astris." VI, 16.: „(*Daedalus*) Insuetum per iter gelidas enavit ad Arctos, Chalcidicaque levis tandem super adstitit arce." *Wr.*) 61 *nudo in littore* unus Ven., deberet saltem *nudato*. (Hafn. A. *ad littora. Wr.*)

sit *ad auras canere*, disces ex Q. V. X, 1. Frondatorem perperam Servius avium quoddam genus esse statuit, deceptus ille transitu ad aves per hanc formulam facto *nec minus interea.* Meliboeus multiplicem amoenitatem istius praedii extollens commemorat primum flumen ac fontem opacis fruticibus vel arboribus obumbratum; tum propinquum salicetum, apum copia frequentatum, vineam, cui rupes imminet, et maiorum arborum silvam, quas amant palumbes et turtures. *Nec minus interea*, i. e. et simul cum frondatoris in vinea occupati cantu ex alia parte palumbium silvestribus locis nidificantium gemitus audietur. Turtur avis domestica, in villis nutriri solita; cf. Varr. de R. R. III, 8. Colum. VIII, 9. Pallad. I, 25. De palumbibus loquens ita refert Plin. Hist. Nat. X, 35.: „Cantus, omnibus — i. e. *omni columbarum generi* — similis atque idem, trino conficitur versu praeterque in clausula gemitu: hieme mutis, a vere vocalibus." Unde intelligitur, falli eos, qui tantum, quum incubent, canere illos referant, perperam allato loco Plin. XVIII, 28. Ceterum formula transitioni inserviens *Nec minus*, et *Nec minus interea* multum frequentatur Virgilio; cf. Aen. I, 633. III, 482. VI, 211. 475. VII, 572. XI, 203. XII, 746. *Wr.*)

60. *Ante leves ergo*, quasi dicat: recte utique haec bona mea enumeras, Meliboee, et propterea grato per totam vitam in patronum meum ero animo; id quod omnino ad pietatem liberti spectabat. *Pascentur in aethere cervi*, pro volabunt, *et maria destituent piscis*, h. et pisces in sicco vivent; itaque *nudos* dixit. (i. e. non amplius undis tectos. *Burm.* et *Sp.*) Assumta autem formula ex antiquo sermone. v. Herodot. V, 92, 1. conf. inf. ad Ecl. V, 76.

Ante, pererratis amborum finibus, exsul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim:
Quam nostro illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii sitientis ibimus Afros;
Pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxen,

66. OAXEM

63 Ingeniose tentabat Io. Schrader. *Aut Albim Parthis*, Παρθὶς pro Παρθική. (sed vid. Not. *Wr.*) 64 *cultus* coni. vir doctus apud Burmann. 66 al. *Oaxen* (quod reduxi; vid. Q. V. III, 1.; male *Oaxem* Heynius. *Wr.*),

62. *Pererratis amborum finibus*, ad ornatum spectat: ita ut alter alterius fines pererraverit, ad alterius sedes pervenerit; h. antea Parthi migrabunt in Germaniam, et Germani sedes Parthorum occupabunt; quod, nisi victis et subactis Romanis, fieri non poterat. *Exsul* hic non urgendum; simpl. apud poetas, ut sup. 4 *fugiens*, qui ad alienas terras proficiscitur. Sic in illo: *patriae quis exsul se quoque fugit?* (*exsùl*, qui solo patriae mutato vivit; proprie locutus est Virgilius. *Wch.*) 63. *Aut Ararim Parthus bibet.* Reprehenduntur haec, et merito, tamquam aliena a pastorum memoria, nomina, nimisque longe petita. Sed recessit Virgilius ab antiqua simplicitate in moribus, quos pastoribus suis tribuit. Porro *Germania* et *Arar* sibi respondere debebant; hic vero Galliae fluvius est, qui in Rhodanum se immittit. Defendunt poetam sic, ut dicant, hanc ipsam locorum inscientiam indoctum servulum non male decere. Sane quidem populos Gallos et Germanos vulgari sermone fere confundi, constat. v. Burmann. h. l., item Ruaeum et Martinum. Et fit hoc eadem fere ratione, qua Tigris, qui Parthorum fines facit, Parthorum fluvius appellatur. (Omnia, si quid video, bene se habent; nam, quum haec praecessissent: „pererratis amborum finibus," etiam Galliae flumen recte poterat commemorari. Sententia haec est: Parthi pererratis Germaniae finibus in Galliam venient, Germani pererratis Parthorum finibus ad Tigrim. Hinc etiam patet, quid tribuendum sit Schraderi coniecturae, *Albim*, ignotum ceteroquin istoc tempore Romanis flumen, pro *Arari* inferentis. Et si quid est praeterea, quod videatur reprehendi posse, id in Nota ad vs. 67. defensum videbis. *Wr.*)

65. *Ibimus Afros*, elisum *in*; quod in epico carmine melius fieret, Homerico more. *alii* et *pars*, pro alii et alii. v. Burm. et alii. Musgrav. ad Eurip. Bacch. 407 *et — et* esse pro *aut — aut* contendit: quod sane fit interdum; etsi Aen. VII, 675 *Homolen Othrynque nivalem Linquentes* huc non referam. At h. l. est: et pars veniemus ad Oaxem et pars ad Britannos. (De *alii — pars — et — et* vide Q. V. XXXIIII, 1. *Wr.*) 66. *rapidum Cretae*

Et penitus toto divisos orbe Britannos.

Oaxin, *Eaxem*. *Oaxes* Cretae fl. nemini memoratus, praeter Vibium Sequestrem, forte ex hoc ipso loco; de urbe tamen Cretae, *Oaxo*, non dubitatur, forte eadem, quae Axus est ap. Herodot. IV, 154. ubi v. Wessel. pag. 348, 53, nunc adde Eckhel Doctr. numor. P. II, p. 305; neque illud ignotum, Cretam *Oeaxida* dictam esse. v. Apollon. I, 1131, cuius versus ab Varrone Atacino expressos Servius recitat. Mirantur porro sagaciores, cur tam obscuri nominis fluvius h. l. a pastore nominetur, neque illud satis assequuntur, quomodo post Africam et Scythiam, quum remotissimorum finium terra expectaretur, *Cretae* mentio facta sit. *Oaxim* itaque iam veteres modo Mesopotamiae modo Scythiae fluvium haberi maluerunt, nulla tamen nominis commemorata auctoritate. Fuere, qui *Araxem* reponi mallent; et sane apud Claudian. B. Gild. 31 inter *Oaxem* et *Araxem* codices fluctuant. Possit etiam confirmatio huius emendationis e Theocrito peti, ut eum noster ante oculos habuerit. Is enim, Hieronis laudes *ultra pontum Scythicum et Babylonem* ut extendantur, precatur Idyll. XVI, 99. 100. (Lucan. I, 19.: „Sub iuga iam Seres, iam barbarus isset A r a x e s." *Wr.*) Eodem itaque modo Virgilius Scythiam et Araxem diversarum Orientis regionum fluvium memorare potuit. Verum, etiamsi hoc liceret, vel sic *rapidus cretae* iungendum esset, qui rapit terram albam, radendo littus, h. lutulentus: atque hoc durum. Alii Oxum inferunt nunc a poeta sine exemplo Oaxum dictum, qui *limum vehit turbidus semper* secundum Curt. VII, 10. Excusemus poetam, quem defendere equidem non ausim. Sufficit fluvium huius nominis in insula Creta esse, cuius mentionem hic fieri minus mirabitur, qui, uti *Afros*, seu Libyas, et *Scythas*, sic insulas ab Italia remotas *Cretam* et *Britanniam* sibi opponi, observet. Probabile mihi fit, Maronem ante oculos habuisse locum ex antiquiore aliquo poeta, quem nimis docte et loco alieno expressit. Notabilia mihi haec et alia in hoc maxime carmine, tum in ceteris habentur Eclogis, quod in iis iuvenile Maronis ingenium, nondum satis maturo iudicio et subtilitate subactum, elu-

veniemus Oaxem; alii adibimus Cretam. De Oaxi Cretae v. Var. Lect. Totus locus alienus a pastoritii carminis indole; nec modo tragicum quid spirat, (Lyricus dixit *ultimos orbis Britannos* I, 35, 29) verum adeo ἀπροσδιόνυσον, quomodo enim pastores, agro Mantuano eiecti, armenta sua agentes per Africam et Scythiam errare aut Britanniam et Cretam insulas adire poterant? Expressit tamen locum Nemes. Cyneg. 67. 68. (Britannia ante Caesarem ignota; Caes. Bell. Gall. IV, 20. Sueton. Caes. 25. Dio Cass. XXXIX, 50. Strabo IV. p. 304. Plutarch. Caes. 23. ultra terminos orbis habitati fines promota: Vellei. II, 46.: „alterum paene imperio nostro ac suo quaerens orbem." Ao. 44. post Christ. nat. sub Claudio Aulus Plautius missus in Britanniam; sed aegre persuasit militibus, ut se sequerentur, quippe militaturi sibi videbantur extra orbem. Suet. Claud. 17. Tacit. Agric. 14. Dio Cassius LX, 19.: „ὡς γὰρ ἔξω τῆς οἰκουμένης στρατεύσοντες ἠγανάκτουν." *Sp.* — Nihil in his t r a g i c u m aut l y r i c u m; sed omnia proprie accipienda. Orbem terrarum ambit Oceanus; Britannia autem sita est ultra Oceanum; cfr. quae notavi ad Eleg. ad Mess. vs. 54. pag. 59. Quod autem acriter reprehenditur ab Heynio poeta, qui talia loquentes introduxerit

En, umquam patrios longo post tempore finis,

cescere videtur; quo ipso apparet, a quibus initiis ille ad summam carminis absoluti laudem progressus sit. (*Oaxen* pro *Oxo* dictum accipit Vossius, *cretae* autem appellative dictum, ut pendeat ex adiect. *rapidus*, non ex subst. *Oaxen*. Neque aliter Servius. Nihil hic decernit Claudianus, cui Delrius *Araxen* reddidit l. l. Neque eo, quod *Ourion*, interposita *a*, pro *Orion* invenitur, causam tueri suam debebat Vossius; Ὠρίων enim per Ω scriptum quum admittat illam ἐπένθεσιν τοῦ ᾱ, respuit eandem *O* in nomine Ὄξος. Porro Oaxum Cretae civitatem ab Oaxe conditam esse, referunt Steph. de Urb. et Plisthenes apud Serv. h. l. Atqui non raro Fluvios inter urbium conditores referri, satis constat; quod non est plane praetereundum. *Rapidus* autem sollemne est fluviorum epitheton, celeritatem indicans; sed eiusmodi epitheta non facile ad alium sensum detorta videas. Denique docendum erat, *rapidus* idem significare, quod *rapax*, et adiunctum sibi habere genitivum. Oaxen flumen esse Cretae, statuit etiam Meursius Creta pag. 92. Atque ut Libyae opponitur Scythia, sic optime, iudice Spohnio, Britannia insula insulae Cretae, septentrionalis meridionali. Vide tamen Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) 67 *Britanos* e libb. notat Ge. Fabric. 68 *En patrios numquam* Ven. *En nunquam* unus Heins.

pastores, quae, si eventum spectemus, quomodo fieri potuerint, plane non appareat: eam reprehensionem quo magis in oculos incurrere videtur veram iustamque esse, eo studiosius cavendum, ne forte iniuriam faciamus poetae. Ac licet, de ea re qui memoriae prodiderit, sciam neminem, tamen persuasum habeo, provisum fuisse aliquod perfugium veteribus istorum agrorum possessoribus ab Octaviano, quo aveherentur, Africam scilicet aliasque remotas regiones. Sed maiorem dubitandi materiam fortasse suppeditabit commemoratio Britanniae, quam post Iul. Caesaris tempora neglectam ac relictam fuisse a Romanis, vulgaris videtur esse opinio. At etiam Augusto imperante Romanos aliquam istius insulae tenuisse partem, nisi haec ipsa Virgilii verba probarent, fidem faciunt, quae apud Horat. leguntur, Od. III, 5, 2.: „praesens Divus habebitur Augustus, adiectis Britannis imperio gravibusque Persis.“ et Od. IV, 14, 47.: „Te — miratur — belluosus qui remotis Obstrepit Oceanus Britannis.“ Atque in expeditione adversus Britannos suscepta Messalae opera usum esse Augustum, colligas ex Eleg. in Messalam vs. 54. Cum eo loco si contuleris, quae exstant apud Tib. IV, 1, 147. sqq., facile intelliges, Elegiam istam ante hunc Panegyricum scriptam esse; unde rursus de tempore, quo conditus sit Panegyricus iste, iudicium fieri poterit, coll. disputat. nostra de auctore Elegiae ad M. Val. Corv. Messal. pag. 9. et 11. *Wr.*)

68. *En umquam* pro unquamne. inf. Ecl. VIII, 7 *En erit umquam Ille dies.* Illustrat Heins. ad h. l. Intpp. Liv. XXIV, 14. XXX, 21. 70. (*En umquam:* pessime summi viri alii pro *an*, archaismum statuentes, acceperunt, alii pro traiecto *umquamne*. Neque interrogat ubique, uti bene iam docuit Gronov. ad Liv. XXX, 21., neque inest vis in voc. *umquam*, sed in voc. *en*.

Pauperis et tuguri congestum cespite culmen,
Post aliquot, mea regna videns, mirabor aristas?
Inpius haec tam culta novalia miles habebit?
Barbarus has segetes? en, quo discordia civis

69. TUGURI

69 *tugurI* v. Pier. (71 Iahnius hic et sq. vs. interrogationis notam sustulit; sed nescio an vim ac vigorem orationi una detraxerit. *Wr.*) 72 Hadr. Wallius apud Heins. distinguebat: *Inpius — miles habebit Barbarus? has segetes?* ut et erat in cod. Franc.

Est autem aut mirantis, aut irridentis (haec quidem notiora), aut increpantis. Increpantis: Aen. IV, 534.: „En quid ago!" *Wie nun, was beginne ich nun!* En age! *nun auf!* . Ge. III, 42. Sil. Ital. III, 179. En tandem! Curt. X, 2. et in interrogatione: Varro de R. R. I, 2.: „en, ibi tu quicquam nasci putas?" *Wie nun, meinst du* etc. Plaut. Menaechm. V, 5, 25.: „Dic mihi, en unquam tibi intestina crepant?" Virg. Ecl. VIII, 7.: „En erit umquam ille dies?" *wie? soll ich nie* etc. Hinc intelligitur, cur *en* repetatur et hoc ipso loco et Ecl. VIII. l. l. *Sp.* — Adde Aen. VI, 346.: „En, haec promissa fides est?" et absque interrogatione: VII, 452.: „En ego victa situ." Ecl. VI, 69.: „en accipe." Denique ad rem praesentem refertur: Ecl. V, 65.: „en quattuor aras, Ecce duas tibi, Daphni" etc. Aen. I, 461.: „En Priamus." III, 155.: „tua nos en ultro ad limina mittit." *Wr.*) Vulgo *aristas* de annis exponi notum est. In hunc sensum iam Claudianus accepisse videtur, qui IV Cons. Honor. 372 *decimas emensus aristas* dixit. Huc etiam Rhiani, χείματά τε ποιάς τε δύω καὶ εἴκοσι πάσας, advocari possunt, ap. Pausan. IV, 17 extr. Enimvero *mea regna* subiiciuntur *patriis finibus* v. 68, ac *tugurio* v. 69, et eosdem agros et possessiones miseri Meliboei denotant; haec itaque videns *post*, posthac (ex v. 68 *longo post tempore*), h. quando eos aliquando iterum adspicere mihi continget, *rarae in illis aristae aliquot oculis occurrent? hi tam culti agri* (*novalia* dixit v. 71 omnino pro agris quibusvis) *per novos suos colonos inculti neglectique iacebunt?* ut Ge. III, 476 *Nunc quoque post tanto videat desertaque regna Pastorum.* (Simillima huic structura Ge. II, 259 — 261.: *multo ante — et — ante;* quem locum afferunt Voss. aliique. *Wr.* — Et *post* pro *postea* absolute etiam ante accusativ. Aen. II, 216. et alias. *Sp.*) In sequentibus poeta sui obliviscitur: pastor, cui pecus pascendum erat, de segetibus, de pomorum insitione, de vinea agit. (Sed vide, quae notavi ad vs. 46. *Wr.*) 71. *Inpius*, sceleratus, nefarius: utpote in bello civili. Etsi omnino perpetuum epitheton est: *impia bella. impius hostis. impius ensis.* ut synonyma sint τοῦ saevus, durus, crudelis. Contra *pius* est mitis, humanitatis sensum habens. 72. *Barbarus*, Galli, aliique, qui in

Produxit miseros! en, quis consevimus agros!
Insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vitis.
Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae.
Non ego vos posthac, viridi proiectus in antro,
Dumosa pendere procul de rupe videbo;
Carmina nulla canam; non, me pascente, capellae,
Florentem cytisum et salices carpetis amaras.

73 *Produxit.* Ita ex Heins. et Pierii codd. edidit Heins.; vulgo, *Perduxit*, quod gravis auctoritas Vatic. et Longob. tuetur; quodque nunc repetiit Wakef. Voces hae fere permutantur. Sic inf. Ecl. VI, 60 *perducant* alii *producant*. Est tamen *perduxit* id quod proprie hic locum habet; alterum erit pro exquisitiore habendum. (Reliqui in textu *produxit*, non quod ea sit exquisitior lectio, sed quia verior. *Produxit* firmatur optimis libris, in quibus Paris. 3., ut plurimum cum praestantissimo Mediceo consentiens; idem tuetur Heinsius, exempla proferens, ut solet, apta inepta. *Quo perduxit* valet: quem ad finem, quem ad exitum. Inde ea prodiret sententia: quem ad exitum res suas adduxerunt miseri cives! At non de exitio civium nunc agitur, sed horum colonorum. Verum hi non erant civium loco censendi; iidemque, discordiarum causas procul habentes, nihil curabant rem Romanam; cf. insignis locus Ge. II, 495. sqq. Verbum autem *producere* significat, paulatim rem magis magisque progrediendo adducere aliquo. Epitheton *miseri* optime convenit, ut Graecum δειλός, iis, qui, expertes consilii, obcaecati furore, omnia perturbant, mala malis cumulant, nocentes innocentes iuxta habent. Incusat igitur cives Meliboeus, quippe eo discordiae ac furoris paulatim progressos, ut iam acerbissima patriae infligant vulnera. *Wr.*) *en quis* vel *queis consevimus agros*; ita optimae edd. et codd. At Rom. cod., quo Pierius usus erat: *his nos consueuimus agris*, sed expuncto primo *u* in *consueuimus*, corrupte et interpolate. Arreptum tamen hoc a nonnullis: v. Burm. *en quis consuevimus agris* Zulich. *en quis consevimus agris* Gud. 75 *quondam felix* alii ap. Heins., et sic vulgo editum, usque ad Pulmann. Meliorem ordinem iam Pierius docuerat e suis. (*Felix*, ut fortius vocabulum, Vossio iudice, recte priore loco positum. *Wr.*) 77 *Frondosa* Mediceus Pierii, et Pompon. Sab. *de rupe procul pendere* Parrhas. Serv. ad Ecl. IX, 50, et edd. ante Pierium. Quod nunc editur, est quoque apud Arusianum Messium. 78 *nec me* ms. Lengnich. *pastore* unus Mentel. pro var. l. 79 *amatas* coni. Ulit. ad Gratii Cyneg. 390.

legionibus Romanorum tum erant. 73. *En quis c.*, quibus, in quorum utilitatem agros coluimus. 74. Ironice dictum accipies. Quid iuvat nunc insevisse! Sive ut *inserere* sit pro plantare, quod fit pluribus modis: quod contendit Martyn. ad Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, piros:* sive ut sit de insitione proprie dicta accipiendum. (Sic cum Vossio statuendum videtur; et piros, eodem auctore, speciem pro universo genere arborum frugiferarum nominat. — *Pone ordine vites*, i. e. in quincuncem, ut adnotat Vossius, coll. Ge. II, 277. — 75. *Ite — ite*, cf. notata ad Eleg. ad Messal. pag. 13. extr. *Wr.*) 76. E Theocrit. I, 116. 117. 79. De *cytiso* v. ad Ecl. II, 64.

T. Hic tamen hanc mecum poteras requiescere noctem
Fronde super viridi; sunt nobis mitia poma,
Castaneae molles, et pressi copia lactis;
Et iam summa procul villarum culmina fumant,
Maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

83. FUMANT;

80 *hanc — noctem.* Sic iam inde ab Aldo editum. Occurrit tamen in scriptis et edd. *hac — nocte*; sed illud tuentur Heins. Burm. Martin. (*hanc noctem* etiam Paris. 3., unde probabile est, eandem fuisse Medicei lectionem; atque hoc sententiae convenientius. *Wr.*) *poteras* editum iam a Nauger. in Ald. tert. firmavit e Rom. et Medic. Pierius, et ex optimis Heins. Alii *poteris*, ut fere codd. in his temporibus variant. Illud prius elegantius. conf. Ovid. Met. I, 679. (Videt protinus pergere Meliboeum Tityrus; cf. vs. 75. Hinc dicendum erat *poteras. Sp.*)

80. Ex Theocriti XI, 44 sqq. 82. *Castaneae molles* varie explicantur, ut sint *maturae*, vel *recentes* (Sed eae non magis tenerae, quam multo post. *Sp.*), vel *tostae;* vel de genere quodam, quod echinum seu corticem minus durum habet, conf. Cerda. (Sed quid hoc ad palatum et ad gustum Meliboei? *Sp.*) Fit id in primis, si amygdalis inseruntur. Laudant ex Palladio lib. XIV, 155 *Castaneamque trucem depulsis cogit echinis Mirari fructus laevia poma sui.* Potuit tamen improprie pro *maturis molles* appellare. (*Molles* ad saporem referri debet; sic *mollissima vina* Ge. I, 341. *mollia fraga* Ovid. Met. XIII, 816. *molle merum* Horat. I, 7, 19. *Molles* igitur h. l. sunt *suaves*, *dulces*. *Sp.* — cfr. etiam Iahn. ad h. l. *Wr.* — Maturae autem castaneae mensibus Octobri et Novembri. Calpurn. Ecl. II, 82.: „Castaneasque nuces — *dabimus* — cum sole Novembri Maturis nucibus virides rumpentur echini.“ Hinc definiendum tempus, quo factum sit hoc carmen. *Sp.*) *Pressi copia lactis*, h. casei, quia serum e coagulo, sive concreta lactis parte exprimitur, et *adiectis* etiam pro *soliditate acquirenda ponderibus*, ut Palladius loquitur, *eliquatur.* 83. *Et iam* — nox ingruit. conf. Ecl. II, 67. (Fumant villae, in quibus coena paratur. *Voss* et *Sp.*)

ECLOGA II

ALEXIS*)

ARGUMENTUM

Corydon pastor, Alexidis pueri, qui a communi utriusque domino amabatur**), insano amore quum fureret, miserum sui animi affectum hoc carmine exponit. In votis habet, ut ille ruri secum habitet. Enumerat copias suas et opes rusticas v. 20, suam oris speciem 25, suam artem canendi 31, sua munera puero parata, fistulam 36, et duo capreolos 40, tum corollas variorum florum 45, mox tamen damnat ipse amorem suum 58. Dominus per *Iolae* nomen declaratus esse videtur v. 57. Idem Corydon amaverat Amaryllidem, asperam puellam, et Menalcam puerum v. 14 sq. 52. Etiam in huius Eclogae allegoria retexenda misere se torquent interpretes, quum a Servio et aliis traditum accepissent, Alexin sive Asinii Pollionis sive Maecenatis puerum fuisse, a Virgilio amatum; quanquam eius rei non satis constans fama fuit; cf. Heinsius, Martinus ad v. 1 et Catroeus. Quae ita secusne sese habeant, scire utique nihil refert; neque de castis Virgilii moribus disputare h. l. attinet; etsi ille in dilectu talis argumenti morum suorum castitatem parum nobis approbavit. In interpretatione tamen satis est aut tenere, aut statuere, Virgilium ingenii caussa, forte ut Theocritum imitatione exprimeret, haec scripsisse, et exprimi hac Ecloga egregio cum artificio aestum et furias amoris, quo pastor, verna Iolae, nomine Corydon, in Alexin misere exarserat, qui domini amasius erat. Locus autem, in quo ille dolorem animi carmine mitigat, convenientissime describitur v. 3 — 5; amant amantes solitudinem silvarum. Siculos in hac Ecloga pastores inducere videtur poeta, v. 21 *Mille meae Siculis errant in montibus agnae.* Quo ipso argutiae allegoriae concidunt; quae plane corruunt, si expressa pleraque ex Theocrito cogites, inprimis ex Idyll. XI. XXIII et III, quae tamen, si cum his compares, multo dulciora esse, vix inficiari pos-

*) *Alexis*, alii, etiam Mediceus, *Poeta*, *Corydon* ex antiqua narratione apud Serv.; Gud. addit *de amore pueri.* Leid. *Carmen vel micticon*; *Poeta*, *Corydon*, *Ecloga secunda.* Voss. *Coinon vel Miston*, forte pro *κοινὸν* et *μισητὸν* h. impurum et libidinosum.

**) Si modo recte accipio v. 2. *delicias domini*, ut idem utrique dominus esset. Verius nunc arbitror: Alexin esse Iolae pusionem alterius pastoris; ipsum autem Corydonem hominem sui iuris, pastorem gregis sui: qui adeo bene iactare potcrat opes suas v. 20 sq. *Mille meae* —.

sis. Transtulit poeta in Corydonem nonnulla, quae melius de Polyphemo dicta erant, ut illud v. 25 *nuper me in litore vidi.* Inverso modo Polyphemi amores ad Corydonis exemplum expressit Ovid. Met. XIII, 776 sq. 801 sq.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos

1. Alexin

1 *Formonsum* Rom., de qua scriptura v. Pier. *Corydon, Κορύδων.* Male *Coridon* et *Choridon. Alexin*: alii *Alexim.* v. Heins. hic, et quoties eadem varietas redit, v. c. *Daphnim* et *Daphnin.* prius Heins. praefert ex observatione usus doctioris. Est tamen *Daphnin ad astra feramus.* cf. ad 15. 26. 73. (Scripsi *Alexim,* quod ex Palat. notatur. De hac terminatione vid. quae disputavi Q. V. III, 3. *Wr.*) Tum in cod. Rom. *Corydon pastor ardebat.* Legerat Eclogam Propert. II extr. 73. v. Vitam Virgilii 717. 2 *nec quod sp.* edidit Brunckius sine libro: ex usu Ciceroniano, quod iam maluerat Nodell. Obss. Crit. p. 39 et Io. Schrader. (Neque poeticum hoc: *habeo, quid,* ut Heynius, neque ἀρχαϊκῶς dictum, ut Vossius statuit. *Habeo quod* dicitur de re, quae vere est; *habeo quid* de re, quae an sit, aut qualis sit, incertum est; quod est dubitantis et rem animo volventis; Germanice hoc exprimas adiecta particula *wohl, etwa, vielleicht.* Itaque *habeo, quod respondeam* valet: in promtu mihi est respondere, possum respondere, *ich kann antworten, ich habe eine Antwort darauf*; *habeo, quid respondeam*: i. e. non plane deest, quod responderi posse videatur, *ich könnte wohl darauf antworten, ich wüsste vielleicht eine Antwort darauf. Habeo, quod sperem, ich habe eine bestimmte Hoffnung*; *habeo, quid sperem, ich könnte wohl, vielleicht, etwas hoffen*; *non habebam, quod sperarem,* i. e. nulla erat spes, *ich hatte keine Hoffnung*; *non habebam, quid sperarem,* i. e. nulla spes videbatur esse; nihil spei apparebat; nulla spes, omnia mihi circumspicienti, offerebatur; *ich wusste nicht, was ich etwa hoffen sollte.* Firmatur id, quod modo disputavi, ut ipsa ratione, ita satis grandi exemplorum numero, quae petere licet ab Handio ad Stat. Silv. I, 2, 114. Beiero ad Cic. Offic. II, 2, 7. Ramshorn. Gr. Lat. §. 160, 1, Not. 2. Eodem modo inter se differunt *mirari quid* et *mirari quod.* Liv. XXXVIII, 10.: „Eo tandem legati Aetoli, mirante consule, quod morarentur, venerunt;" i. e. mirabatur moram, et succensebat; recte, ut ex praegresso *tandem* intelligitur; nec erat, quod Gronov. *quid* scribi mallet; hoc enim esset: mirabatur, quae causa moram afferret. vid. Drakenb. ad eum locum. Constat autem, id quod in nostrum locum cadit, quae cum aliqua dubitatione negantur, saepe fortius negari. — 3 Spohnius et Iahnius hic et infra IX, 9. tollunt commata, sententiam si spectas, recte, si grammaticam rationem, secus; vid. Q. V. XXXIII, 3, d. *Wr.*)

(1. *Ardere,* de amore, aut *aliquo,* quod usitatissimum, Horat. Od. II, 4, 7. III, 9, 5. Sil. Ital. V, 15. ubi vid. Drakenb. aut *in aliquo* Ovid. Her. IV, 99. Metam. VIII, 50. aut *aliquem,* vel *aliquid* Hor. Od. IV, 9, 13. Stat. Theb. IV, 337. Gell. N. A. VII, 8. Prop. I, 13, 23. — 2. De deliciis et delicatis pueris cfr. Burm.

Adsidue veniebat; ibi haec incondita solus
Montibus et silvis studio iactabat inani:
O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil nostri miserere? mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes umbras et frigora captant;
Nunc viridis etiam occultant spineta lacertos;
Thestylis et rapido fessis messoribus aestu
Allia serpyllumque herbas contundit olentis:

4 Drakenb. ad Sil. Ital. III, 429 malebat *solis Montibus*. Sed et *solus* satis se tuetur. v. Burmann. (*Solus* firmatur etiam Nemesiani imitatione, Ecl. IV, 41.: „solus cano." *Sp.* — Ita *flere* cum dativo Tibull. III, 6, 40. *stud. inani*, frustra. *Wch.*) Pro *ibi* Goth. sec. *ubi*; nec male. 5 Idem hemistichium in Ciri 208. (Hoc hemistichium, et alia quaedam in Ciri lecta, Corn. Gallo sublegisse Virgilium statuit I. H. Voss. pag. 55. Sed ego multo graviores habeo causas, cur ista omnia ex Virgilio sumta existimem. *Wr.*) 7 *coges* Rom. et Heinsii meliores, et defendunt ex Theocr. *ἀπάγξασθαί με ποιήσεις*. Sed praesens, quod et ipsum boni codd. Pierii et aliorum agnoscunt, maiorem vim habet. v. Cerda, Burmann. (*Coges* recte; nam *denique* h. l. indicat futurum tempus. Non est h. l. gradatio: nil curas; nil misereris; mori denique cogis! sed per interrogationem procedit oratio: num curas? num misereris? vae ad mortem me ages! Non quidem nunc cogis, sed, si ita pergis, coges. *Sp.*) 9 *nunc etiam virides* Ven. ap. Burm. et Goth. sec. *incultant* Moret. fragm. *lacertas* idem fragm. Moret. et codd. plures ap. Burm., it. sec. Goth. 10 *rabido* emend. Clericus, rustice a Burmanno exagitatus, quanquam et illud bene dicitur et locum habet. (*Rabidus* numquam de sole et aestu dicitur, nisi quum iunctum fuerit sideribus a feris bestiis, ut Leone, Cane, nomen habentibus. *vapido* legere malit Odinus in Miscell. Obs. Crit. Nov. T. XII. p. 475. *Wr.*) 11 Nonnulli *Alia*; antiquus mos consonas geminas una

ad Suet. Aug. 83. Gronov. ad Stat. Silv. II, 1. V, 5, 66. Plut. Anton. c. 59. Iuven. VI, 47. — *Domini*: non utriusque, Corydonis et Alexis, dominus Iolas, sed solius Alexis; cfr. vs. 19. sqq. *Sp.*)

4. 5. Vid. Theocr. XI, 17. 18. *iactabat*, ut *verba*, *voces*, *iacere*, et Ecl. V, 62 *voces iactare ad sidera*. Nunc silvis in montibus conqueritur spretum amorem suum. (cfr. Broukhus. et Wunderl. ad Tibull. III, 6, 40. *Sp.*)

7. Ex Theocr. III, 9, 8-13. In summo aestivi temporis aestu tua vestigia sequor. Suaviter e vita rustica adumbrata sunt sequentia. ad v. 8 cf. Georg. III, 327 sqq. 9. Ex Theocr. ductum VII, 22 *σαῦρος ἐφ' αἱμασιαῖσι καθεύδει*, ubi *ὑφ'* ex h. l. commendabat Valck. Diversa tamen *αἱμασιὰ* ex caementis a spinetis; assident lacertae maceriis, aut insident: praestat saltem *ἐν*, quod codd. praebent.

10. *rapido aestu*, h. vehemente, magno, quia *sol rapidus* dicitur, ducto vocabulo ab iis, qui *rapido cursu* h. magno et incitato feruntur, adeoque incalescunt, fervent. Burmannus, qui h. l. Clericum exagitat, ipse nimis argute exponit, *aestum, qui vires messoribus rapit*. Alio modo *flamma rapit*, rapax est. 11. *herbas olentis*, ornat epitheton

At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.
Nonne fuit satius, tristes Amaryllidis iras
Atque superba pati fastidia? nonne Menalcan?

tantum scribendi. In talibus haerere nihil attinet. Porro alii *serpillum*, *serpullum*, *serpelium*; sed est ἕρπυλλον. quod latine scribi debuit *serpullum*. 12 *Ac* Rom. Heinsius malebat distinguere: *At me*, *cum raucis — cicadis*, *resonant arbusta* ut Ecl. I, 5. 14 *melius* Zulich., ex interpretatione. 15 *Menalcan* a Pierio ex optimis commendatum, a Pulmann. Commelin. aliis receptum; alii *Menalcam*. In his igitur graeca terminatio pro exquisitiore habita est. v. ad vs. 1. (Rom. *superva*, de qua scribendi ratione consu-

a natura rei ductum, nec definit, bene an male, modo graviter ac valde. Simile edulium esse videtur *moreto*: quod carmine descriptum habemus. *Allia* vero *serpyllumque* memorantur simpliciter, quia talium hominum in illis terris quotidianus cibus erant; nam, quod ideo manducasse aiunt, ut odoris gravitate serpentes et scorpios fugarent (v. Plin. Valer. IV, 37, et Ursin. in Virg. coll. ad h. l.), id vero, ne subtiliter magis, quam vere dictum sit, vereor. *Serpyllum* esse nostrum *Quendel*, *Feldkümmel*, *wilder Thymian*, Martinus ad Georg. IV, 30 docet; dubitant alii, an diversum sit.

12. *Arbusta resonant cicadis mecum* h. me cantante, illis una stridentibus. Nam ita *mecum* accipere iubet ratio grammatica, quam hic illustrabo. Ge. I, 41 *Ignarosque viae mecum miseratus agrestes*: mecum, qui eos miseror ipse. Ge. II, 8 *musto tinge novo mecum crura*, mecum, qui et ipse tingo, calco uvas. Aen. I, 675 *Sed magno Aeneae mecum teneatur amore*. mecum, simul, ut ego eius amore teneor. Meminisse debebam haec, ad locum Aen. IV, 115 expediendum, ubi Iuno ad Venerem: *mecum erit iste labor*: erit tibi labor hic una mecum; me una tecum allaborante. In aliis locis res est apertior, ut statim inf. vs. 31. *Mecum una in silvis imitabere Pana canendo*, una mecum, qui ipse imitor. Apud Horat. *sic collige mecum*. Eodem igitur modo h. l. *arbusta resonant cicadis mecum*, me canente; resonant arbusta et cicadis strepentibus et me una canente. (At non est idem: *arbusta resonant cicadis*, et: *arbusta resonant Corydonis cantu*. Adiecta haec sunt temporis accuratius definiendi causa; ac *mecum* ad tempus spectat: solae enim cicadae tempore meridiano, ab hora quarta, i. e. nostra decima, Ge. III, 327. sq., ceteris animalibus quiescentibus, canunt. Sententia igitur haec est: eo tempore cano, quo cicadis arbusta resonant. Quum autem hoc ipsum *resonant arbusta cicadis* idem sit, quod *cicadae canunt arboribus insidentes*, non debet offendere ea structura: *mecum resonant arbusta cicadis*: sed sola ex his repetenda est canendi notio: *mecum canunt cicadae*. Ceterum nihil necesse, maritatas arbores, ut statuit Vossius, sub arbustorum nomine intelligi. *Wr.*)

15. *nonne Menalcan?* nonne

Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimium ne crede colori!
Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec, qui sim, quaeris, Alexi;
Quam dives pecoris, nivei quam lactis abundans.
Mille meae Siculis errant in montibus agnae.

lendus Pier. ad h. l. sic in Medic. Ge. I, 158.: *spectavis.* IV, 299.: *vima* Aen. I, 260.: *favor* pro *fabor.* ib. 529.: *supervia.* ib. 577.: *iuvebo.* ib. 708. a m. pr.: *discumvere.* II, 605.: *evetat* a m. pr. pro *hebetat.* ib. 785.: *supervas.* III, 9.: *iuvebut.* IV, 546.: *iuvebo.* VII, 605.: *Aravisve.* cfr. V. L. Ecl. VI, 16. — De forma *Menalcan* vid. Q. V. III, 1. *Wr.*) 19. *nec, qui sim*: ita meliores ap. Pier. et Heins. conf. ad Ecl. I, 19. (*qui sim* Paris. 4. 7. 8. Vid. Q. V. ad Ecl. I, 19. laud. *Wr.*) Vulgg. cum aliis codd. *quis sim.* Primum mutatum video in Pulmann. et Commelin. Est *qui* mollius et doctius. vid. Heins. 20 *nivei* et ad *pecoris* et ad *lactis*, nam utrumque recte dicitur, referri potest. Prius Serv. et Mart., posterius Heins., sequuntur. In pecore epitheton maiorem vim quam in lacte niveo habet. Si tamen poeticum morem, de quo monui ad I, 35., si porro aurem consulas, non dubitabis eo modo distinguere, quo nunc fecimus. (Voss. *nivei* et *pecoris* iungit. Sane quidem albae oves praestantiores habitae; sed id huc non facit; nam hoc est potissimum: d i v e s p e c o r i s s u m. Praestat iungere:

pati satius erat Menalcae fastidia? qui eum spernebat; quod v. sq. confirmatur. Erat hic colore fusco ut verna ruri natus. (Nonne fuit satius, Amaryllidem pati iracundam, morosam, superbam? nonne Menalcam nigrum ferre? i. e. hoc solum eius vitium, quod fuscus est; fastidia enim non ad Menalcam pertinent; et e verbo *pati* similis notio f e r e n d i subauditur. *Voss.* et *Sp.*)

17. *ne crede*, confide formae. Servius e Sallustio laudat: *Virtuti satis credebant.* 18. cadunt, decidunt neglecta, adeoque iacent. *vaccinia nigra* esse eundem florem cum hyacinthis ferrugineo colore, satis convenit inter viros doctos. v. h. l. Cerda. cf. inf. v. 63. X, 39, cll. Theocr. Idyll. X, 28 Καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντὶ, καὶ ἁ γραπτὰ ὑάκινθος. Ge. IV, 183, ubi Martinus *hyacinthum* poetarum *lilium floribus reflexis*, sive *Martagon*, forte id genus, quod *Imperial Martagon* appellant, *Türkisch Bund*, esse putat, et eius effigiem apposuit. Salmasius ad Solin. pag. 1224 *gladiolum*, nobis *Schwerdlilie*, intelligi contendebat: caussas breviter recensuit Ruaeus ad Ecl. III, 62. Add. nunc Schreber. ad Theocr. X, 28. Sed de *ligustris*, Italiae flore, maior dubitatio. v. Martin. ad h. l. Vulgo *troene*, *Rainweide*, reddunt; alii *convolvulum maiorem* intelligunt. Plinius arborem appellat. Graecis *Cyprus.* cf. Pompon. Sab. Sufficit, hunc florem, licet pulcrum, negligi, dum hyacinthus, coloris non aeque grati flos, ametur.

19. Ex Theocr. III, 7. et reliqua ex XI, 29 sqq. 21. *Siculis.* Revocatur adeo hoc carmen ad pastores Siculos. v. Argumentum. nec potuit Corydon esse verna Iolae; sed pastor sui iuris. (Mirum sane, quomodo Spohnium,

Lac mihi non aestate novum, non frigore defit.
Canto, quae solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho.

nivei lactis; et sollenne est hoc lactis epitheton apud Tibull. Ovid. alios; tum Graecis γάλα λευκόν, ut Homero, Theocrito. *Sp.*) 22 *Hic mihi* Menag. alt. *nec frigore* alii ap. Burm. *defit* Goth. pr. *Lac mihi non aestate, novum non frigore defit*: ita distinguit Burm. Hieme enim *lac novum* (v. Ecl. V, 67) suppetere, id demum esse gloriosum. Atqui ineunte hieme partum edunt oves. Verum, etiamsi post *novum* distinguas, repetendum utique idem voc. in altero membro de hieme. De *colustro* vero non accipi potest. v. Martin. Locum ante oculos habuit et expressit Ovid. Met. XIII, 829. (Defieri dicitur, quod cessat, sive sensim incipit deesse, in eo est ut desit; deest, quod iam defieri coeperat ante. Sententia autem: lac novum per totum annum habeo; hinc sane post *novum* interpungendum. *Aestate — frigore*, ut Soph. Philoct. 17.: ἐν ψύχει μὲν — ἐν θέρει δέ. *Sp.* — Langius in Vindiciis Tragoediae Romanae pag. 49., allato hoc ipso loco, docet, oppositorum saepe talem esse vim, ut alterutrum non adsit, nisi ut alteri illustrando inserviat. *Wr.*) 23 *si quanto arm. vocabant.* ms. Barth. Burm. coni. *vacabant.* 24 Scribitur *Arachinctus*, *Arachintus* etc.; item *Arctheo*, lapsu vario. Item *Dirceus.* At est Διρκαῖος. Pindar. P. 9, 153 Διρκαίων ὑδάτων. Totus versus ex Graeco factus est: Ἀμφίων Διρκαῖος ἐν Ἀκταίῳ Ἀρακύνθῳ, ut adeo manifestum sit poetam Graecum esse expressum. (Quod ita manifestum esse, negat Vossius. *Wr.*)

in Prolegg. hoc carmen in Alexandrum, servum Pollionis, scriptum esse statuentem, et illic, et h. l. difficultas, quam obiicit Siculorum montium commemoratio, fugere potuerit. At Virgilius non fuit Siculus. Sed habebat Spohnius, quod responsurus fuisset; nam ne pastor quidem fuit Virgilius. Et quum alia finxit in hoc carmine liberius, tum illud minime ita comparatum est, ut Spohnii sententiam evertat. Quid enim Virgilium, ut poetam, impediebat, quominus locum, ubi haec agerentur, Siciliam esse vellet, pastorum carminibus celebratam? Quid, quod ipsa Graeca nomina, Corydon et Alexis, non patiuntur, aliud his rebus esse theatrum, nisi regionem, in qua Graecus sermo regnaret? — De his: *Mille meae agnae*, exposui ad Eleg. ad Messal. pag. 33. *Wr.*) 22. Suppetere sibi per totum annum vaccas ait, quae bonam lactis copiam praebeant, ut quotidie lac recens apponi possit. Theocritus pro lacte *caseum* posuerat Idyll. XI, 36, etiam hoc ex more harum regionum: vide modo Georg. III, 400. 401.

23. Nec imperitum se cantus esse pronuntiat. *armenta vocabat*, revocabat, compellebat, ut inprimis fit vesperi, ut domum pastor gregem reducat. vid. suavem locum Apollon. I, 575 sq. et Cerd. 24. *in Actaeo Aracyntho.* Huius nominis nobilis mons est Acarnaniae sive Aetoliae; v. vel Strab. X, pag. 692 A; nam fines harum regionum modo angustius modo latius patuerunt; non longe ab urbe Pleurone. Ad hunc referenda haec esse contendit Palmerius Graec. ant. IV, 10, docetque eum tractum ἀκτὴν dici apud Homerum, quia Ithacae et

Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,

25 *Non* Ven. et Parrhas., et in nonnullis deest *in*.

Cephalleniae insulis ex adverso situs est in continente. Amphion tamen in Acarnania fuisse nusquam legitur. Occurrit et huic rei ita, ut partim nos non omnia de hac fabula memorata tenere dicat, partim verba haec: *In Actaeo Aracyntho*, initium carminis noti faciat, ut apud Theocr. Idyll. IV, 31, 32 fieri putat, et ut noster fecit Ecl. V, 86. 87, utque alii faciunt, v. c. Aristoph. Nub. 964. Alia exempla v. ap. Bentl. ad Horat. I Serm. 3, 7. Et forte ad eundem modum trahendi versus Bionis Idyll. III (al. VI.), 7 sq., ut argumenta carminum sint, quae poeta Amorem edocuerit. Verum satis contorta est omnis illa Palmerii ratio, et tota Amphionis, qui lyrae cantu Thebas condidit (Horat. Art. 394), fabula ad Boeotiam pertinet; etiam hic *Amphion Dircaeus* a fonte Boeotiae. Tum vero nec deficit Aracynthi montis nomen et memoria in Boeotia: nam non modo Steph. Byz. *'Αράκυνθος, ὄρος Βοιωτίας, ἀφ' οὗ 'Αθηνᾶ 'Αρακυνθία*, et Vibius Sequester id asserunt, add. Lutat. ad Statii Theb. II, 239, et Sext. adv. Grammat. I, 12, p. 270; verum et illustris est Propertii locus III, 13 (al. 16.), 41 *victorque* (ultus matris iniuriam) *canebat Paeana Amphion rupe, Aracynthe, tua.* (ad quem locum miror in Burmanni edit. nihil esse notatum.) Simile quid in Euripidis Antiope lectum fuisse de Amphione, colligebat ex Probo Valckenarius Diatribe pag. 66. 67. Probi verba sunt: *Amphionem et Zethum Euripides, Iovis ex Antiopa Nyctei filia natos, ait cantando potuisse armenta vocare.* Si recte haec a Probo scripta sunt, firmatur inde lectio Codicis in Propert. l. c. *Prata cruentantur; Zethus victorque canebat P.* ut sit *Zethus victorque Amphion* docte pro *Zethus Amphionque victores*. Nam frigent *Prata Zethi*, durum est *Prata cruentantur Zetho;* et, quae alii coniectant, *Prata cruentantur late*, vel quae coniectari possint, v. c. *laetus victorque c.*, lubrica sunt. Quod tandem Aracynthus *Actaeus* vocatur, puta eo spectare, quod mons ille fuit in finibus Boeotiae et Atticae, unde *Actaeus;* omnis enim Attica *Actaea* dicitur, h. e. littoralis, ab *acte*, quae pro *littore* dicitur. Sextus l. l. 'Αράκυνθος τῆς 'Αττικῆς ἐστιν ὄρος. Add. Barth. ad Stat. II Theb. 239 *Illa* (Diana) *suas Cyntho comites agat, haec* (Pallas) *Aracyntho.* Copiosi in locis congerendis Cerda et Martinus. (Amphion cum fratre Zetho natus Eleutheris in confiniis Boeotiae et Atticae; expositus a Nycteo avo uterque, et educatus a pastore ac nomine notatus. cfr. Pausan. I, 38. Apollod. III, 5, 5. Ergo iuventutem Amphionis respiciunt poetae verba et tempus, antequam ad regnum ille pervenit. *Sp.*)

25. E Theocr. VI, 34 sqq. Verum in eo commode haec de Cyclope dici poterant; non aeque

Quum placidum ventis staret mare; non ego Daphnim
Iudice te metuam; si numquam fallit imago.

26. Daphnin
27. metuam, si n. fallat

26 *Dum placitum* quatuor ap. Burm. *Daphnin* multi Pieriani et Rufinian. cum pluribus Burm. Si *Menalcan* scribas, debuit et *Daphnin* scribi cum Pulmann. Commel. Conf. Heins. ad v. 73. Conficitur res ex V, 52 *Daphnin ad astra feramus.* Itaque *Daphnim* expunxi. (Sed eam scripturam restituendam videri, docet Q. V. III, 3. *Wr.*) *Daphni* Rufinian. p. 272. quod ornari posset, si tanti esset. 27 *fallat* meliores Pier. et Heins.; et sic elegantior sermo ferre putatur pro vulgari usu *fallit*, quod erat ante Heins. vulgatum. Mentel. pr. et Ven. *fallet.* (Vossius, Spohn. et Iahn. praetulerunt *fallit.* Recte; Spohnius haec scribit: „*Fallat* dubitationem exprimeret ab h. l. alienam. Sententia haec est: Non informis sum; vidi me in litore, et imago non fallit." Diversi modi *metuam* vicinitas locum dedit, ut saepissime factum videmus, depravationi. Quod clarius etiam ostendit tertia lectio *fallet*, ab iis introducta, qui *metuam* futurum esse existimarent. *Fallit* quidem maiorem habet a codicibus auctoritatem; sed in his plus etiam valere ratio debet, quam codices; vid. Q. V. VI, 4. *Wr.*)

nunc de pastore, qui melius fonte, rivo, amni, pro speculo utitur. At Servius omnino negat mare unquam esse satis tranquillum, ut imaginem reddat. Videtur is de alto cogitasse; nam ad littus maris facies satis tranquilla et pellucida esse potest: conf. Cerda et Burm. Servio tamen obtemperarunt alii, in his Alb. Gentilis, qui de lacu Mantuano accipere maluit, ut Aen. I, 244 mare de Timavo. (De imagine in tranquilla maris superficie repraesentata vid. Lucian. Dial. Mar. T. I. p. 239. Ed. 1687. ibique interpretes. *Wr.*) *Quum placidum ventis staret mare*, h. a ventis, per ventos. v. inf. Ge. IV, 484. cf. Tibull. IV, 1, 126. Explicat Seneca Quaest. nat. V pr. *Itaque si legeris:* Quum placidum ventis staret mare, *scito illud non stare, sed leviter succuti, et dici tranquillum, quia nec huc nec illuc impetum capiat.* Est hoc philosophi argutantis. Quantopere Tassus, dum eandem rem in *Amynta* ornare vellet, a rerum natura recesserit, docuere viri docti. (*placidum ventis* Spohnius explicat: *placidum a ventis*, coll. Hirt. Bell. Alex. c. 1.: „nam incendio fere tuta est Alexandria." Verum si cum his contuleris Aen. V, 763.: „placidi straverunt aequora venti;" probabiliorem esse intelliges Wunderlichii sententiam, ita scribentis: „*Placidum ventis*, i. e. ventis sopitis, quum venti quievere. Nam ventis placidis sternere aequora tribuitur, ut Aen. V, 763. Ita apud Soph. Aiac. 674.: δεινῶν δ' ἄημα πνευμάτων ἐκοίμισε στένοντα πόντον. h. e. *flatus vehementium ventorum* (sc. cessando) *gementem pontum sopire solet;* ubi vid. interpretes." Itaque *ventis placidum mare* i. q. ventis placatum, stratum. *Wr.*)

O tantum libeat mecum tibi sordida rura
Atque humilis habitare casas, et figere cervos,
Haedorumque gregem viridi conpellere hibisco!
Mecum una in silvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera coniungere pluris

28 *O libeat tantum* duo Burm. 31 *Meque una* fragm. Moret. Deest versus in Zulich. 32 *primum* Rom. et Goth. sec. *cerae* Leid. Locum multi expressere una cum VIII, 24. ut Ovid. Met. XI, 154. cf. Tibull. II, 5, 31. 32. Ita quoque mox 40 sq. expressi ap. Ovid. Met. XIII, 834 sq.

28. *O tantum libeat*, ut Theocr. XI, 65. *sordida rura*, h. l. non in vitium dictum, sed pro vilis, pauper. Servius *tibi sordida* iungit, quae tibi sordent. (*Sordida rura*, quia carent munditiae urbanae cultu. Martial. X, 96.: „Et repetam saturae s o r d i d a rura casae.“ *Sp.*) 29. *figere cervos*, si ferae sunt, telo, iaculo, Georg. I, 308. Aen. V, 516. VI, 803. cf. Burm. h. l. Venationis tamen studium a vita pastorum alienum esse videtur. Praestat hactenus alterum, quod Servius habet: „aut furcas, quae figuntur ad casae sustentationem: quae dictae sunt cervi, ad similitudinem cornuum cervinorum.“ et praecesserat mentio casae; nisi alia ex parte id parum opportune commemoratur inter cetera ad vitae rusticae commendationem. Probarunt tamen hoc Lips. et Duker. in Specim. Not. ad Serv. To. I. Virg. Burm. In re militari obvia est vox, v. ad Tibull. IV, 1, 84 et Intpp. ad Liv. XLIV, 10. In vita communi aut pastoritia vox non aeque occurrit, et omnino poeta non satis caute dilogiam intulit: dum *figere cervos* dixit. (Venationem ferarum ad vitam pastoritiam pertinere, docere possunt Ecl. III, 12. Ge. IV, 404-413. Colum. VII, 12. Geopon. XIX, 1-3. Theocr. V, 106. Neque ad laborem, qui est in furcis figendis, sed ad voluptatem Alexis invitatur; tum iubetur cum Corydone h a b i t a r e iam structas casas, non exstruendas demum. *Sp.*— Similia invenies ap. Serv. et Vossium. *Wr.*) 30. *hibisco.* Hibiscus e malvarum agrestium genere esse creditur, Graecorum *althaea:* etsi, quae de ea disputantur a viris doctis, parum certa sunt. vid. Martin. Iam h. l. duplici modo eius notio constituitur: aut cum Servio, ut sit, *ad hibiscum*, tanquam ad herbam pabularem: quod ex usu loquendi bene fieret; aut ut hibisci caulis et virga intelligenda sit, qua pastor utitur ad compellendum gregem. Haud diffiteor mihi nunc praeferendum videri prius illud; est enim *hibiscus* pabuli genus et planta esculenta: Calpurn. Ecl. IV, 32 *viridique famem solarer hibisco.* (*Hibisco.* dativ. pro *ad hibiscum;* vid. si opus videtur, Voss. et Gronov. Diatr. p. 8 sq. Recte idem Vossius negat, *compellere* significare i. q. *agere, ducere;* sed valere *agere aliquo;* requiri igitur locum, quo agantur. — 31. *in silvis:* comes

Instituit; Pan curat ovis oviumque magistros.
Nec te poeniteat calamo trivisse labellum:
Haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi disparibus septem conpacta cicutis
Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens: te nunc habet ista secundum.
Dixit Damoetas; invidit stultus Amyntas.
Praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,

38. SECUNDUM:

33 *ministros* Franc. 41 Pierii Vatic. vetustissimus distinguebat: *sparsis etiam nunc pellibus. ambo Bina die siccant. ambo Bina die siccant* Goth. pr. Sic et in nonnullis Heins. Sed *ambo* otiosum, post *duo*. vid. Burm. (*etiamnum* fragm. Mor.; male, ut de re praesenti; recte vero Ge. IV, 135., ut de re praeterita; hoc est *damals noch*, illud, *etiamnunc, ietzt noch*. Vid. quae notavi ad Aen. I, 365. *Wr.*)

mihi eris in saltibus gregem pascenti; et saltus contrarii pratis, in quibus viret hibiscus. Haec Vossius. *Wr.*) 33. *Ovium magistri* sunt pastores, οἰοπόλοι. ut Ecl. III, 101 *Idem amor exitio pecori pecorisque magistro*, et alibi. Sic *gregis magister* Tibull. II, 5, 35. *pecori pecorisque magistris* Ovid. Fast. IV, 747 et sic saepe.

34. *Nec te poeniteat*, pigeat, molestum videatur aut parum te dignum. cf. Tibull. I, 4, 47. (Wunderl. haec ita accipit: „nec te, ut arbitror, poenitebit;" minus commode. De vi verbi poenitere consuli potest Heusinger. ad Cic. Off. I, 1. Lambin. ad Hor. Sat. I, 6, 89. *trivisse labellum*, quia movetur ad labra canentis. *Sp.*) 35. *quid non faciebat* omnia fecit, nihil intentatum relinquens. Nota formula. Corydon igitur cantu fistulae excellebat: eiusque artis aemulus erat Amyntas. 36. *cicutis* pro cannis. Ecl. V, 85. Expressa quidem haec a multis, satis ingeniose tamen ab uno Popio *Pastor.* II, 39, si expendas ac compares versus 43. 44. — (38. *Te nunc habet illa secundum*, dignitatis hoc iudicium. Ecl. V, 48. sq.: „Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum. Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo." — 39. *Dixit Damoetas:* non temere nomen repetitum; accedit dignitas ex persona loquentis, ut vidit Vossius. *Wr.*)

40. E Theocr. XI, 40 sq. III, 34 sq. *nec tuta mihi valle reperti*, commendat donum a difficultate; periculo a feris contemto capreas has silvestres ceperat. conf. Ovid. Met. XIII, 834 sq., quo toto loco hanc Eclogam ante oculos habuit. Ovem praebere ubera capreolis, exemplo non caret. 41. *sparsis pellibus albo*, ut maculae fuerint albae. Ducta res e Theocr. XI, 41, ubi vid. disputantes Intpp. *etiam nunc*

Bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
Iam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
Et faciet; quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphae calathis; tibi candida Nais,
Pallentis violas et summa papavera carpens,
Narcissum et florem iungit bene olentis anethi;

42 *quod* Rom. 43 *ipsos a me* Rottend. *a me ullos* Leid. pr. Schrader. coni. *optat.* 47 *Palantes* Leid. a m. pr. 48 *bene iungit* fragm. Moret. *acanthi* coni. Schrader. An bene oleat acanthus, ignoro.

vero, quia accessu temporis mutant colorem, ait Servius, ex albo in pallidum an lividum. Nisi, durius quidem, ad *siccant* referas; etiamnum lactent. (*Album* de colore Ge. III, 56. Senec. Q. N. III, 25. *Sp.* — Rem confirmant venatores, capreolos recentes sex ferme menses pelles albis maculis distinctas gerere, notantes. *Wch.*) 42. *die,* quotidie Ecl. III, 34. Aen. XI, 397. 44. *Et faciet,* abducet; ex Theocr. III, 36. Ad 45 sq. cf. XI, 47. 56. 57. (*Faciet:* non dixit *dabo,* ne voluntas declarata amatum offenderet. *Sp.* — De copula *et,* quae hic est minantis, vid. Q. V. XXXV, 7, c. *Wr.*)

46. *ferunt Nymphae.* Repente a vita vera et communi aberrat poeta et transit in vitam mythicam et poeticam; quod vix bene fit: inopinato enim in vitam vulgarem inducuntur deae, Nymphae et Naides. Forte tamen non nimium in hoc argutandum; ita enim loqui et deos deasque agrestes lusibus pastorum interesse dicere, genus carminis bucolici forte fert. Splendidi autem hi versus 46—55. (Haec non ita accipi debent, ac si omnia ista hoc tempore i. e. tempore messis vs. 10., colligantur ac parentur Alexi. Demto ornatu haec est sententia: Haec omnia ruri nascuntur; diversis tamen temporibus, non una cuncta. *Sp.* — C a l a t h u s similis lilio explicato, vid. eius imago a Spanhem. ad Callim. H. in Cer. vs. 1. repraesentata. Copa vs. 15. sq.: „Et quae virgineo libata A c h e l o i s ab amne Lilia v i m i n e i s adtulit in c a l a t h i s." Nymphae autem alunt flores: Cat. LXI, 21. sqq. — *lilia, κρίνα,* s. *λείρια, weisse Lilien. Voss.*) 47. *Pallentis violas*, sunt nostrae violae flavae, *gelbe Violen*, vid. Martin. ad h. l., inter vernos flores numerandae; *λευκόϊον* s. albam violam, flore sive albo sive flavo sive purpureo, vocant veteres. *Pallens* vero pro flavo; si corpora hominum calidiore in plaga viventium reputes, quae, cum pallent, subflavescunt. (*pallens* pro *flavus:* Ovid. Met. XI, 100.: „saxum quoque p a l l u i t a u r o." Martial. VIII, 44.: „Superba densis arca p a l l e a t n u m m i s." Aliter statuit Passow ad Pers. pag. 213. sqq. qui docens, pallere etiam de fusco colore dici, intelligendum censet *ἴον μέλαν*, non luteam violam, quae teste

Tum, casia atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,

49 *Cum casia* Ven. et Parrhas. *Tunc* multi. 50 *Pinguia l.* Nonius Marcellus in *caltula.* aliter Prisc. l. III.

Plin. H. N. XXI, 14. humilis sit parumque speciosa, et auctumno floreat, alieno ab h. l. tempore. Verum ibi diserte Plinius ait, maximam esse luteis auctoritatem; et argumento a tempore petito occursum supra a Spohnio ad vs. 46. *Wr.*) *Papavera* sunt ex genere silvestri, flore rufo, quod in arvis cum hordeo maxime nascitur. Plin. XIX, 9. vid. Martin. h. l. et ad Ge. I, 78. *Narcissus* ex eo utique genere est, quod nos ita appellamus. v. eund. ad Ge. IV, 122. Schreber. ad Theocr. I, 133 cum Linnaeo consentit, qui *Narcissum poeticum* edidit. (Quae autem Iulius Sabinus h. l. habet de Narcisso, coronis Erinnyum destinato, petita sunt ex Schol. Sophocl. Oed. Col. 681.) *Anethum* nostrum *Tille*, s. *Dille*, *dill*, *anet*, esse putatur, quod et in nostris hortis visitur, flore flavo. ἄνηθον etiam Theocritus cum rosis et violis iungit VII, 63: Dubites tamen de alio loco Idyll. XV, 119. Cum malvis et apio iungit τό τ' εὐθαλὲς οὖλον ἄνηθον Moschus Idyll. III, 101. 49. *Casia* a Plinio inter herbas ac flores recensetur coronarios, et inter eos, quos circa alvearia serere iubet. Vulgo *lavendulam* nostram esse putant. vid. Cerda ad Ge. IV, 30, pag. 480. Sed Martinus, comparatis inter se Plinio, Dioscoride ac Theophrasto, docet, *Casiam* hanc esse *cneoron* Graecorum, s. *Thymelaean lini folio, quae grana cnidia* fert. v. Martin. ad Ge. II, 213. (Vossius *Zeiland* appellat. *Wr.*) 50. *pingit vaccinia*, hyacinthos ferrugineo colore, variat, *caltha*, tamquam flore diversi coloris, *intexens herbis* n. violas et reliqua. Aen. VII, 488 *cervum Mollibus intexens ornabat cornua sertis.* *Caltha* vulgo nostra *Ringelblum*, *marggold*, *soucy*, habetur. vid. Cerda, quamquam de eo adhuc dubitat Martin. ad h. l. De *vacciniis* vid. ad v. 18. *mollia*, tenera, ut Ecl. V, 38 *mollis viola*, VI, 53 *mollis hyacinthus* et ut nostrum *sanft* pro *zart.*

51. *cana legam tenera lanugine mala.* χνοάοντα. Intelligunt vulgo mala cydonia, s. cotonea, nobis *Quitten*, quae cana lana s. lanugine obduci satis constat. Quum tamen ea palato puellae parum grata fuisse videri possint (oblitus erat vir doctissimus, h. l. de re coronaria agi, ad quam referuntur quoque calathi floribus et pomis nucibusque scite ornati), coniicit Martinus significari a poeta *praecocia*, s. nostra *Apricosen.* Sed vulgata interpretatio confirmari etiam potest ex Alcimi Epigrammate Antholog. Burm. T. I, n. 211, quod ex h. l. expressum, ubi *haec mala* redduntur *velleribus hirsuta cydonia canis.* Calpurn. Ecl.

Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addam cerea pruna; honos erit huic quoque pomo;
Et vos, o lauri, carpam, et te, proxima myrte:
Sic positae quoniam suavis miscetis odores.
Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis;

53 *poma* Ven.; porro *et* ante *honos* in vulgg. edd. et in nonnullis libris ad evitandum hiatum; male. vid. Pier. Heins. h. l., qui primus eiecit, et ad Ge. I, 4. 221. Wasium de Senar. cap. 4. Ad Graecorum imitationem, quibus adspiratio sonum consonae similem reddebat, *v* vel *w*, *f*. poeta et hoc accommodavit, est quoque hiatus in caesura, sententia subsistente. (De hiatu vid. Q. V. XI, 3. 4. Wunderlich. haec adnotat: „Sed etiam sic mihi hiatus, ab illo III, 6. diversus, ita displicet, ut lectionem *et honos* reduci malim. *Et — quoque* apud Ovid. Ep. XVI, 92.: „*Addit et ad festos hunc quoque Troia diem.*" Constructio vero variata pro: *Addam cerea pruna, et hoc quoque pomum honorabo.*" Sed vellem docuisset lectorem Wunderl., qui factum esset, ut ex plerisque codd. *et* excideret. Sententia autem haec est: *honos erit huic pomo apud te, Alexim. Wr.*) 56 *est* Rom.

II, 90. 91 *ut in arbore saepe notavi Cerea sub tenui lucere cydonia lana.* cf. Martial. X, 42 aliosque a viris doctis ad utrumque locum laudatos. 52. Respicit hunc versum Ovid. Art. II, 267. III, 183. 53. *cerea pruna*, sive flava, sive matura; hoc sensu dictum illud Alcmanis, quod h. l. laudat Fabric., κηρίναν ὀπώραν, illo videtur accipere Ovid. Met. XIII, 818 *prunaque, non solum nigro liventia succo; Verum etiam generosa novasque imitantia ceras.* Memorantur quoque cerea pruna in Copa 18. Alia loca Cerda laudat. cf. Intpp. ad Horat. I Carm. 13 *cerea Telephi brachia.* („Sunt et nigra— pruna—ac laudatiora c e r i n a." Plin. H. N. XV, 13. laud. a Voss. et Spohn. Vid. ibi Intppr. *Wr.*) 54. *proxima myrte*, quae in calatho proxima laureis frondibus ponetur; et iunguntur fere. v. Horat. Od. III, 4, 19. v. h. l. Burm. (Vossius intelligit myrtum in hortulo Corydonis lauro proxime positam; exile hoc, ad meum quidem sensum; Spohnius odoris suavitate proximam; hoc malim. Sed unice veram esse Heynii explicationem, evincit proximus versus: q u o n i a m s i c p o s i t a e etc. *Wr.*) *Laurus* vero non est accipienda de eo genere, quae accuratius *laurocerasus* dicitur, et versus finem saeculi XVI ex Trapezunte et Constantinopoli ad has terras allata fuit, sed de ea lauro, quae in silvis et saepibus passim per Italiam visitur. Ceterum imaginem huius *serti florei* expressam dedit Martinus ad h. l.

56. *Rusticus es*, stultus; nisi poeta exprimere voluit Theocr. XX, 3 Βωκόλος ὢν ἐθέλεις με κύσαι τάλαν; quod tamen paullo argutius esset dictum. (*Rusticus* propria vi dicitur, adiuncta tamen stultitiae significatione, quae eiusmodi muneribus Alexis amorem conciliari posse speret; sic etiam Vossius haec intelligit. Et rus aperte opponitur urbi vss. 60.

Nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
Heu, heu, quid volui misero mihi! floribus austrum
Perditus, et liquidis inmisi fontibus apros.

57 *certet* idem, et *concedat*, quod praestantiores Heinsii tuentur; idque editum inde ab Aldd. At Pierius editum laudat *concedet*, sicque multi codd. *concedit* pr. Moret. (Legendum *concedet*; nam si legerimus *concedat*, sensus esset: si forte certes, forte non concedat, i. e. fieri possit, ut non concedat. Sed hoc certum est, certumque esse ipse sentit. *Sp.* — cf. Q. V. VI, 3. Sed fugit Spohnium, saepe ea, quae certissima esse significare volumus, cum aliqua dubitatione proferri. Tum coniunctivus ab optimis libris defenditur; quamquam fateor, modum praegressi verbi non raro ad mutandum proximi verbi modum valuisse. At unde tantum codicum discidium h. l. ortum putabimus? Originem mendi indicat pr. Mor., egregius liber, indicativum *concedit* exhibens. Praeclare autem Serv. Dresd. *Nec si muneribus* certas, concedit *Iollas*. Optime *certas*; nam facere iam instituerat. Indicativi quum offensioni essent, varie corruptus est versus a librariis. Sed ne cupidius rem egisse videar, intactam reliqui interim lectionem ab Heynio exhibitam. Praeterea *certet* etiam Lips. alt. sed supra scripta *s*. *Wr.*) *Iollas* in plerisque: quod metrica ratio requirit. *Iolla* Rottend. sec., ut Ecl. III, 79. Est Ἰόλη. Ἰόλαος. Ἰόλας. (*Iollas* Rom. et sic in eodem cod. alibi exaratum refert h. l. Bottarius; neque aliter Aen. XI, 640. in Mediceo; sic etiam Serv. Dresd. constanter. Brunckius cum Burmanno ubique *Iolas* simplici *l* edidit; sed retinui Heynianam, etiam per optimos codd. commendatam, rationem ut in Graeco vocabulo, in quo, ut produceretur brevis syllaba, more consueto geminabatur *l*. *Wr.*) 58 *Heu! heu!* Rom. et alii vetustiores: itaque recepit Burm.; vulgo editur et scribitur *Eheu*, ut et apud alios. v. h. l. Muson. et Burm. (Mira est Servii annotatio ad Aen. II, 69.: „HEU modo una est syllaba: sed interdum propter metrum duae fiunt, ut Ecl. III, 100.“ Num igitur etiam *he-ü*, utraque syllaba producta, pronunciatum putas? Fefellit Servium haud dubie, quod eiusmodi locis, ubi nunc duplex editur *heu*, unum videret exaratum, id quod egregie firmat Serv. Dresd., qui et ibi, Aen. II, 69., et hoc ipso loco, Ecl. II, 58., simplex *heu* exhibet. Sed admodum est probabile, librarios interdum, ubi geminatum *heu* invenirent, alterum omisisse, ut haud raro in simili causa factum. Cf. Aen. X, 705. Vid. etiam Burm. ad Ecl. III, 100., ubi rursus idem cod. Rom. praebet *Heu heu*. Huschk. Analect. ad Tib. Carm. pag. 711. *Wr.*) 59 *immisit* Parrhas. *Perditos* Rom. ex antiquo usu. v. Pier. *Proditus* quart. Moret. *Perditis* Lutat. ad Stat.; at satis notum, *perditus* pro miser, ut, amore.

sqq. *Wr.*) *Iolas*, dominus (Corydonis et) pueri huius delicati. Fluctuat autem in sqq. et iactatur variis curis animus miseri amantis ab alio ad aliud abreptus. — (57. *Concedit*, i. e. cedit donorum amplitudine. *Wr.*)

58. 59. Ita intelligo: me miserum! qui munerum mentionem feci, quibus te expugnare et mihi conciliare vellem; quam meae caussae male ipse consului, quum, ut munerum rationem habeas, te horter; habes enim herum tuum, amatorem, qui multo maioribus te corrumpere possit. (Amplecterer Heynii horum versuum explicationem, nisi haec praecessissent: *nec munera curat Alexis*. Si Alexis non curat munera, non est, quod Corydonem poeniteat, mentionem fecisse munerum. Tum ne miserat quidem, sed cogitaverat tantum de mit-

Quem fugis, ah, demens? habitarunt di quoque silvas,
Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia silvae.

60. AH D.
61. CONDIDIT, ARCES

60 *Quam f.* Menag. sec. *a, ah, ha, o* alii, ut fere in libris variatur scriptura. (*ha* etiam Serv. Dresd. vid. V. L. ad Ecl. I, 15. Ceterum *ah* commate separandum a vocativo; neque enim nominibus personarum iungitur, sed ad rei causam pertinet. cf. Ecl. I, 15. X, 48. et 49. Infra, vs. 69. sic procedit oratio: Ah, quae te, Corydon, dementia cepit. *Wr.*) 61 *quae condidit* Pier. ex Rom. ut sit ipsa illa dea, quae condidit arces. 62 *colit* duo Burm. *colant* Rom.

tendis; at si proximos vss. ad munera spectare censes, ea est eorum sententia, quae non mittenda munera, sed missa intelligi iubeat. Itaque alia ineunda est veri inveniendi ratio. Bene in his agnovit proverbialem locutionem Vossius. Floribus qui Austrum, ventum perniciosum, — hodie Scirocco vocatur — liquido fonti apros immitteret, eum dementiae argueremus; tranquillitate gaudent et flores et fontes, oderunt turbas. Stultitiae igitur in his inest accusatio; stulte autem fecit Corydon, qui, quum videret, numquam se voti compotem futurum, animi sui tranquillitatem dementi huius pueri amore perverterit, quin etiam cum maximo rerum suarum detrimento huic amori indulserit; quod et divinare facile possumus, et patet ex vs. 70. Coepit igitur ad meliorem mentem redire Corydon; sed statim, ut mos est perdite amantium, rursus desipere incipiens eandem curam recoquit, quam modo videtur abiecisse. Felicissime expressum tam misere amantis ingenium Tibull. III, El. VI., quod carmen, etsi fateor in reliquis eiusdem libri carminibus contineri multa iustae reprehensioni obnoxia, summo poeta dignum existimari debet. *Wr.*) *Perditus*, n. amore, amens. Ecl. VI, 88.

60. *habitarunt di quoque silvas.* Notum exemplum Phoebi. Ovid. Art. II, 239. Tibull. II, 3, 11. (add. Theocr. XX, 33. a Voss. laud. *Wr.*) Paris autem inter pastores adolevit. Pallas vero πολιάς, πολιοῦχος, ἀκραία satis nota. v. Spanhem. ad Callim. Lav. Pall. 53. cf. Cerda. (Hoc tenendum erat cum Vossio; *condidit*, i. e. condere docuit; hinc urbes in eius tutela; hinc ipsa πολιοῦχος dicta. Et quae nunc doctiora videntur, illo tempore cuivis, etiam servo, nota esse potuerunt. Arx autem, clausa et circumsaepta urbs, egregie opponitur ruri libero et undique patenti. Vidit hoc idem Vossius. Secundum haec statuendum de reliqua parte notae Heynianae. *Colat*, i. e. incolat. De pronom. *Ipsa* mutataque interpunctione vid. Q. V. XVIII, 2, c. *Wr.*) Enimvero quid est, *quas condidit?* An plures arces, ἀκροπόλεις,

Torva leaena lupum sequitur; lupus ipse capellam;
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
Te Corydon, o Alexi; trahit sua quemque voluptas.
Adspice, aratra iugo referunt suspensa iuvenci,

63 *capellas* Rom. 64 Hic versus abest a Ven. et Rottend. 66 *iugo ut referunt* Leid. et alii quidam. Sic Ecl. IV, 52. V, 6. Aen. X, 20 et al. v. Burm. *Aspice, ut* Goth. pr., paullo inscitius; idem *referant.*

Minervam condidisse constat? Scilicet revocanda res ad solas Athenas: habitet Athene suas Athenas, quarum tutela illa est. Etiam haec paullo doctiora, quam pro pastorum ingenio, videri debent; monuit quoque Klotzius Opusc. pag. 285. Ornavit haec Popius *Pastor.* II, 59 sqq.

63. Ex Theocr. X, 30, quo loco, quidquid Grammatici pro Virgilio dicunt, multo commodius et elegantius positum est. Hic Corydon inter alias animi aestuantis curas ardoris sui incredibilem vim et impetum sive exponere sive excusare putandus est. (Comparatur hic studium atque impetus, quo, duce natura sua, bestiae feruntur, cum cupiditatis vehementia, qua abreptus quodammodo cogitur Alexim sequi Corydon. Quod minime alienum videtur a bucolici duntaxat carminis indole. *Wr.*) *Torva* est truculenta, ipso adspectu terribilis, βλοσυρά. *sequi* autem non uno sensu ponitur; alio enim modo Corydon Alexin sequitur, quam leo lupum. (Sensus sane diversus, sed eadem significatio, quum *sequi* de omnibus, quae studiose appetimus, dicatur. Gronov. ad Liv. XXVIII, c. 18. *Sp.* — *lupus ipse,* λύκος δ' αὖ, vid. Q. V. XVIII, 2, a. *Wr.*) 64. *Cytisus* fruticis genus, rhamno similis, colore albicante, ramis fere cubitalibus, iucundo foliorum odore et sapore, apibus et capris gratum. Nostrorum *Cytisus Marantae.* Plin. XIII, 24. v. Martin. Ge. II, 431. Audio tamen etiamnum frustra hoc asseri; nec constare, qui cytisus veterum sit. Certe e XVII speciebus in Linn. ed. Murray p. 666 nulla convenit; esse forte medicaginis arborescentis genus suspicantur artis periti. Verum ad veteres poetas haec sunt ἀπροσδιόνυσα. (Vossio vocatur *Geisklee* ad Ecl. I, 78. *Wr.*) 65. *trahit sua q. voluptas*, amor, libido. vide Burm. Theocr. X, 31, unde haec conversa, ἐγὼ δ' ἐπὶ τὶν μεμάνημαι. cf. Martin. ad Ge. III, 130. (Verbum *trahere* de rebus, quae nos alliciunt et tenent. Iuv. XIV, 37. *Wch.*) 66. *aratra ex iugo suspensa,* inverso vomere, ut solum verrant, protracta. Horat. Epod. II, 63 *videre fessos vomerem inversum boves collo trahentes languido.* (Iunge: *iugo referunt;* suspensa, i. e. ita sublata, ut solum non tangant, referunt, i. e. domum ferunt, iugo. *Sp.* — *Suspendere* de rebus, quae vix terram attingere videantur, Plin. H. N. XXXIIII, 8. Quint. Inst. Or. XI, 3. *Wr.*) Color horum versuum petitus ex Theocr. II, 38. 39.

Et sol crescentis decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor; quis enim modus adsit amori?
Ah, Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!
Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.

69. Ah C.

67 *descendens* pr. Ed. et Vessian. a pr. m. *discedens* Pier. ex nonnullis, sollenni lapsu. (*decedens,* ut Ge. IV, 466. ubi eadem diversitas; vid. Burm. ad Ovid. Met. IV, 91. *Sp.*) 69 *O Corydon.* In aliis *a. ha.* v. Pier. (Comma posui post *ah.* vid. V. L. supra vs. 60. *Wr.*) 70 *tibi est f. vitis in ulmo* unus Heins. Iunius Philargyrius laudat e Varo anapaestos: *Et frondosam — Semiputatam — Queritur vitem.*

Graecis una voce est βουλυτός. 67. Ecl. I, 84 *Maioresque cadunt altis de montibus umbrae.* (*Duplicat* proprie accipiendum; quod nisi facis, friget *crescentes.* Umbrae secundum Palladium per dies longissimos undecima hora duplo fere sunt maiores, quam decima. *Voss.*) 68. Theocr. VII, 56 θερμὸς γὰρ ἔρως αὐτῶ με καταίθει. (Pridem sol desiit aestum facere; refrigescunt omnia: ego solus ardeo adhuc. Sic Voss. et Spohn. Frigidius hoc ad meum quidem sensum; mihi hoc dicere Corydon videtur: nihil prodesse tempus et moram mitigando suo amori; nec minus se flagrare, quam antea; omnia iam cessare et quieti se dare, solum amorem suum non restingui. *Wr.*)

69. Ex eodem XI, 72 sq. et epice in Aen. V, 465 *Infelix, quae tanta animum dementia cepit!* Obiurgat se ipsum, quod amori indulgens curam operis rustici negligit; debuerat dudum vites et ulmos amputare et opus inchoatum et omissum absolvere. Itaque v. 70. 71 subiicit *Semiputata tibi f.* cf. ad Ecl. I, 57, et Georg. II, 410. Servius ad h. l. superstitionem veterum commemorat, *in sacris dici furore corripi eum, qui sacrificaverit de vino, quod est de vitibus imputatis:* atque talis lex inter Numae leges memoratur: *Diis ex imputata vite ne libanto.* (Hinc deseruit Vossius simplicem sententiam, hanc proferens explicationem: demens es, vinum bibisti ex vite semiputata. *Wr.*) Cuius opinionis ad acuendam rusticorum industriam summa vis esse debuit. Amputantur autem vites bis in anno, primum aestate (ad priorem hanc amputationem, quae fiebat ante aequinoctium, vid. Plin. H. N. XVIII, 26. ibique Hard., Corydonis verba referenda. *Wr.*), deinde post Idus Octobres, ut maturitatem capere fructus et sole coqui possint. Colum. V, 5 *Pampinandi autem modus is erit, ut opacis locis humidisque ac frigidis aestate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, ut maturitatem fructus capere possit, et ne situ putrescat.* De altera hac amputatione accipiendus locus Theocriti VII, 134, quod apparet, si conferas ib. vss. 24. 25. Idem in arboribus fieri necesse est, quibus vites se adiun-

Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere iunco.
Invenies alium, si te hic fastidit, Alexim.

71. SALTEM, POTIUS Q.
73. ALEXIN

71 *potior quorum indiget usus* elegans est emendatio Marklandi ad Statii Silv. pag. 341. Sed *μᾶλλον* etiam in Theocr. loco XI, 74. (Male distinguebatur *saltem, potius. Potius* enim quid sibi velit h. l. cum his iunctum: *quorum indiget usus*, vix dixeris; neque enim, quarum rerum maior, quarum minor sit usus, hic requiritur, sed ut omnino aliquid fiat, quod utilitatem aliquam afferat. Hinc retrahendum ad praecedentia voc. *potius*, ut sexcenties iunctum invenitur *Quin potius*. Tum *aliquid* et *usus* fortius pronuncianda. *Aliquid saltem*, i. e. quantumvis exiguum. Et *aliquid* saepe, ut hic, rem parvam denotat; nostrum *nur Etwas*; sic Ecl. III, 15. 73. ubi vid. not. Aen. X, 84. de re maiore idem dicitur Aen. II. 89. Ovid. Met. XIII, 241. De structura autem *aliquid — quorum* vid. not. ad Aen. XI, 172. *Usus*, cf. Cic. de Off. I, 26.: „si quando usus esset;" ibiq. Beier. — Ceterum ubique Medic. *saltem*, non *saltim*. *Wr.*) 72 *para* tres Burm. 73 *hic* abest a Rottend. sec. *fastidat* Rom. *Alexin* Heins. reposuit e melioribus, in quibus *Alexin* et *Alexim*, vulgo *si te hic fastidit Alexis*, quod et ipsum bene se habet. (Non unam ob causam recepta interpunctio praeferenda; quarum haec est gravissima, quod vitiosum est, carmen finire secundaria sententia, qualis haec est: *si te hic fastidit Alexis*; non primaria, qualis haec: *Invenies alium — Alexim*. Et sic, *Alexim*, exarandum curavi; vid. vs. 26. *Wr.*)

gunt, et sustinentur, ne aemula umbra viti noceat. cf. Martin. h. l. 71. *quorum indiget usus*, quae ad usum vitae rusticae necessaria; scil. vas aliquod, vel calathum. (Ceterum vid. V. L. *Wr.*) *detexere iunco*, cf. Tibull. II, 3, 15. *mollis*, flexilis, *ὑγρός*. — (73. *Alium Alexim*, alium formosissimum puerum, qui te non spernat; nomen pro simili, ut saepe. Cf. Burm. ad Ovid. A. Am. III, 13. *Sp.* — *alium Alexim*; ita Tacit. Hist. IV, 73.: „*Sed ne* quis alius Ariovistus *regno Galliarum potiretur*." *Wch.* — Cf. etiam Eleg. ad Messal. pag. 77. et Q. V. XXIIII, 10. *Alter* in tali oratione spectat ad pares, *alius* ad similes, significatque *alius* id, quod nos dicimus: *wieder so einer, wie jetzt*, s. *wie sonst*. *Wr.*)

ECLOGA III

PALAEMON

ARGUMENTUM

Disceptant hoc carmine alternis versibus duo pastores, Damoetas mercenarius, Aegonis oves pascens, et Menalcas, puerili aetate (v. 33) constitutus, et puerili petulantia alterum lacessens: cuius carminis, *amoebaeum* illud dicitur, ea lex est, ut is, qui respondet, iisdem versibus ac numeris aut contrarium aut maius et pulcrius aliquod dicat, aut ulla alia ratione simile quid subiiciat. Neque ex eodem omnia argumento necesse est esse petita, sed a variis ac diversis plane rebus arcessita; cuius quidem rei bene memores esse debemus, ne argutemur in constituendo sententiarum ordine et nexu. Etiam nostro tempore eius generis carmina apud Italos in pretio haberi, et laudari poetas *Improvisatori*, nota res est. (cf. Spencius, Anglus elegantissimus, Ecl. VII pr.) Occasio huius certaminis parum feliciter a conviciis mutuis et probris, quibus se invicem lacessunt, petitur, in quibus non modo honesti et decori nulla ratio habita, verum ne id quidem, quod poetae nomen et naturam efficit, spectatum est, ut non nisi gratae et iucundae res exhiberentur. Vitae et moribus huius generis hominum convicia ista haud esse insolita, nemo dubitet; verum poeta, si ingenio et carmine recte utitur, nunquam ad sordida et flagitiosa, turpia ac foeda, carmine exprimenda se demittet: multo minus, si carmina *virginibus puerisque* cantare se meminerit. Nec omnino inventi magna laus esse potest, non modo in summa carminis; est enim petitum argumentum ex Theocrito Idyll. IV et V; verum et in singulis versibus pastorum sibi respondentium: nihil enim in illis est, quod naturali aliquo sententiarum ordine vinctum vim ad animum habeat. Singula disticha sunt singula carmina: scopae solutae. De tempore huius carminis v. Vita Virgil. a. 711. cf. 709. Agitur res inter pascua et greges per agros gramen carpentes. cf. v. 55.

MENALCAS. DAMOETAS. PALAEMON

M. Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?
D. Non; verum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.
M. Infelix o semper, oves, pecus! ipse Neaeram
Dum fovet, ac, ne me sibi praeferat illa, veretur,
Hic alienus oves custos bis mulget in hora:
Et sucus pecori, et lac subducitur agnis.
D. Parcius ista viris tamen obiicienda memento.
Novimus, et qui te, transversa tuentibus hircis,

1 *ain' M.* unus Leid. 3 *oves* iam Ald. sec., Steph. et aliae, firmavitque Heins. ex Picr. Rom. Oblong. aliisque codd. *ovis* vulgo, quod secundo casu capiebant; at si est quartus casus, facile admittes. (*Ovis* omnes codd. Heinsii; neque aliter Servius. Recte; modo accusandi casu dictum accipias. Est hoc appositionis genus satis frequens in Bucolicis et Georgicis; vid. Burm. h. l.; idem tamen ab epico opere, Aeneide, fere exulat. Vid. Q. V. XXXIII, 3, d. *Wr.*) 4 *ille veretur* Leid. Servii. Sic et Rom. 5 *Hicc' alienus.* Sic Marius Victorin. in Grammat. monet legendum. v. Heins. ad Aen. II, 664. Scilicet ubique ante vocalem ita erit scribendum; enimvero iam ubique conventum est in hoc, ut *Hic* producta syllaba sit pro hicce. (*Hicc'* exprimendum curavit Brunck. laud. Voss. de A. Gr. II, 29. Est hoc Grammaticorum inventum, merito repudiatum a Santenio ad Terent. Maur. p. 252. sq. *Wr.*) *ovis* vett. edd., Marius Plotius et potiores scripti cum edd., sed iam Aldd. *oveis*; tum *mulgit* Mentel. 6 *sucus* ubique antiquiores: recte a sugendo. 7 *Parcius: ista*, ita distinguunt codd. nonnulli et Servius: atqui sic esse debebat: *ista viris te obiicere memineris.* 8 *hirquis* Grammatici et pars codd., sive ut sit pro *hircis*, diversa scri-

1. Ex Theocrit. IV, 1 sq. *cuium* iam desueta vox erat; *sic rure loquuntur*, addebat Virgiliomastix, ut Pseudo-Donatus §. 61. memorat. („Hic quoque *an* habet vim addubitandi: *doch nicht?* quippe respondent ea Theocriteis IV, 1.: τίνος αἱ βόες; ἦ ῥα Φιλώνδα;" Beier ad Cic. Off. I, 15, §. 48. *Wr.*)

4. Dum ipse Aegon Neaerae assidet, hic mercede conductus gregem eius perdit. Fere ut ap. Homer. Od. ρ, 246 ἀλαλήμενος αἰὲν Ἄστυ κάτ᾽· αὐτὰρ μῆλα κακοὶ φθείρουσι νομῆες. (6. *Et sucus* etc. Prosae conveniret *Quo sucus* etc. *Wr.*)

7. *Parcius ista viris.* Convicium convicio opponit Damoetas, et Menalcae infamiam pathicae libidinis exprobrat. Dicit itaque, etiamsi haec iure exprobrari mihi possent, at ista tamen convicia certe non homo mollis, effeminatus et turpis, iis facere debebat, qui sunt puris moribus, h. mihi; ut apud Suet. Vesp. cap. 13 Vespasianus notae impudicitiae homini respondet: *Ego tamen vir sum.*

8. *Novimus et qui te* scil. corruperit. Non me latet, te inter greges, hircis intuentibus (potius: oculos ab ista turpitudine

Et quo — sed faciles Nymphae risere — sacello.
M. Tum, credo, quum me arbustum videre Miconis
Atque mala vitis incidere falce novellas.
D. Aut hic ad veteres fagos quum Daphnidis arcum

9. QUO; S. RISERE; S.
12. FAGOS, Q.

ptura, sive ut sint ἴλλοι, oculorum anguli. v. Pier. Sed vid. Not. Apud Ovid. Fast. I, 283 Ianus *attollens oculos diversa tuentes* legitur; verum ibi, quia biceps est. 10 *Miconis* nunc scripsi e Theocrito hoc ipso loco, quem expressit: *Μίκωνος* Idyll. V, 112. Vulgo *Myconis*. (Et sic, *Micon*, exstat in Serv. Dresd. Ecl. VII, 30. et *Amicon* in Medic. a m. pr. ibid. — Contra codd. auctoritatem Iahnius *tunc* scripsit. Posset nunc fides huic correctioni accedere ex Serv. Dresd. Verum *tum*, subiecta litera *c*, non raro in *tunc* mutatum. Vid. omnino Q. V. XXV, 1. et 5, a. et b. sub fin. *Wr.*) 12 *Daphnidos* Valer. Prob. in Arte Grammat. agnoscit. (Non est Virgiliana haec genitivi forma. Nam quod *Panos* Aen. VIII, 344. legitur, hoc minime avertentibus. *Wr.*), et in ipso sacello Nympharum turpi libidine pollutum esse. *hircos* s. *hirquos* multi ex interpolato Servio de angulis oculorum accipiunt, h. oculis prae libidine in angulos reductis. Sed hoc inter argutias interpretum harum Eclogarum referendum; idque manifestum fit, si quis Theocrit. V, 41. 42, unde haec expressa, et Plinii locum (qui in nostro Plinio non occurrit), a Servio laudatum, comparet. *sed faciles Nymphae risere* n. sacrilegum hoc facinus, cum alii dii severiores id graviter ulturi fuissent. Potest itaque *faciles* hactenus ad lasciviam Nympharum referri, quae caussa huius facilitatis erat: quae proprie in iniuria ferenda, h. l. e violata religione, spectatur.

10. 11. Aliud Menalcas Damoetae exprobrat flagitium malitiae in Miconem, corrumpenda eius vinea. Tum, credo, hoc factum, cum Nymphae viderunt me etc. Noto ironiae genere de se praedicat flagitium alterius. Imitatus est hoc, ut solent homines digna indigna imitari, Calpurnius VI, 84 sq. *mala falce*, obtusa, rubigine exesa, qualis falx ramis et vitibus tanto magis nocet. Ita exponit Burm., docte utique, ut tamen nihil huic loco insit, quod ad istam argutam rationem ferat. Damoetam furtim per malitiam vites incidisse ac corrupisse sufficit. Accipiamus itaque simpl. *malam*, nocivam, perniciosam. Tibull. III, 5, 20 *Et modo nata mala vellere poma manu. arbustum* potest esse synonymum *vitium*, ut Georg. II, 416 *Iam vinctae vites, iam falcem arbusta reponunt.* Nec tamen necesse; cum vites sint satae inter arbores iisque iunctae. (Arbustum est arboretum, ubi vites in ramis haerent; vites autem novellae sunt recens plantatae, humiles adhuc, quae nondum se ad arbores implicuerunt; ergo vites adultas et novellas laesit. *Sp.* — Capitale fuisse, arbores alienas incidere, ait Servius; vid. etiam Cuiac. Obs. IX, 12. laud. a Lemar. *Wr.*)

12. Recriminatur hic, simile-

Fregisti et calamos: quae tu, perverse Menalca,
Et, quum vidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.
M. Quid domini faciant, audent quum talia fures!
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?

probat, etiam *Daphnidos* hic et similiter alia scribenda esse. Vid. ibi notata. — De verbis *hic ad fagos* cf. quae notavi in V. L. ad Ecl. I, 54. — Comma post *fagos* quod antea conspiciebatur, recte sustulit Wunderlichius. Structura verborum haec est: Aut tum, quum viderunt, quum hic ad fagos Daphnidis arcum fregisti: *als sie sahen*, *wie du* etc. Sic saepe apud Ciceronem *audire*, *videre*, *quum*. cfr. de Orat. II, 46, sect. 193. *Wr.*) 15 *aliquid* Ven. et Parrhas. *aliquem* Rottend. alter. *ex aliqua* Voss. ex glossa. 16 *faciant* Heins. ex optimis codd. etiam Pierianis iterum revocavit; ediderat iam idem Nauger. in Ald. tert. (vid. Not. *Wr.*) Vulgo *facient*. *facerent* unus Moreti. (vid. Not.) *Quid facient domini*, *audent* Scalig. et Gifan., evitandi ingrati soni caussa. 17 *Nonne ego* Menag. sec. et Goth. pr.; idem mox *carrecta*.

que eius, quo se petitum videbat, malitiae et invidiae flagitium obiicit Menalcae. (De singulis vid. V. L. *Wr.*) *quae donata* v. 13, sc. *arcum* et *calamos*. Arcus non alienus a pastorum vita ad defendendos greges a feris. (Venandi etiam causa pastores arma gessisse, supra notatum est, Ecl. II, 29. *Wr.* — Et *calami* de sagittis Hor. Od. I, 15, 17.: „calami spicula Gnossii.“ *Sp.*) Videtur arcum e fago suspensum reperisse Menalcas, cuius potiundi ipse cupidus fuerat, at Daphnis eum puero donaverat. (*Perversus* de malevolo, iniquo, Brut. in Cic. Ep. Div. XI, 10. Liv. XXI, 33. *Sp.*)

16. *fures*, servi, ex oppos. *domini* et vetere interpretatione Servii; cum nunc ille mercenarius pastor conviciari audeat. Usum vocis in vulgari sermone arguunt Comici, qui fures pro servis improbis, ac de scelesta plebe adhibent. („Multi putant furem simpliciter poni pro servo, quod est falsissimum. Serio numquam sic ponitur, neque umquam sensus potest ad servum deduci, nisi quando iocantur aut illudunt personae comicae; tum fures dicuntur servi parum fidi, aut homines e plebe eiusdem farinae. Sententia horum verborum haec est: Quum hic mercenarius furacissimus talia in me audeat proferre, quid putem dominum sibi licitum putare adversus me, Aegonis in Neaera, quam amamus uterque, aemulum? Ergo *faciant* legendum, non *facient*, quod esset: quid exspectandum est? quid ille facturus est? tunc certo facturus aliquid esset Aegon. Contra *faciant*, quid putem, sumam, eum facere posse, sibi licitum putare.“ Haec Spohnius, Vossium secutus. Illud quidem recte negatur, servos simpliciter dici fures. Itaque si eam sententiam, quam Vossius et Spohnius, inesse his velis, scribendum erit, ut sibi constet oppositorum ratio: „Quid d o m i n i faciant, audent

Et quum clamarem: Quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.
D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

22. FISTULA, C.

19 *Et dum* multi. 23 *quem mihi* Rottend. sec. 25 *haut unquam* Goth. pr. pro *aut*; nonnulli *haud* apud Burm. et Pierii Mediceus. Cetera similia Ecl. II, 32.

cum talia servi;" non fures. Ac ne sic quidem omnia bene se haberent: scribendum esset *faciént;* sane enim exspectare deberet Menalcas, Aegonem etiam audaciorem fore servo illo suo. Coniunctivo in tali interrogatione utimur, aut quum significare volumus, nescire nos, quid fieri possit; Ecl. VIII, 26.: „quid non speremus amantes;" i. e. nescio, quid sperare non possimus, s. nihil non sperandum est;— aut quum animi pendemus, neque habemus, quid faciamus. Iam vero quum sibi opponantur domini et fures, non dominus et servus, necesse est, aliam esse horum verborum vim ac sententiam. Quam negligi potuisse a Viris doctissimis, est quod mireris. Hoc igitur dicit Menalcas: Vidi te audacissimum esse furem; quid igitur non timendum domino talis servi? quippe verisimile est, eum, qui vicinorum bona invadat, multo minus temperaturum ab iis, quae in promtu sunt et quasi invitant ad furtum, bonis dominorum: quomodo igitur domini tueri sua poterunt adversus horum rapinas? hoc est illud: *Quid domini faciant? Was sollen die Herren thun?* nihil habent, quod faciant. vid. Q. V. XXXI, 11. — 18. Lyciscam Servius vult canem esse ex lupo et cane natum; vid. Plin. H. N. VIII, 40. et Ulit. ad Grat. Cyneg. p. 201. sq. a Lemar. laudd. — 19. *ille*, vid. Q. V. XXI, 1, a. *Wr.*) 20. *Tityre, coge pecus*, quod dispersum vago discursu palabatur; tacite vero eo ipso indicabat, furem adesse, qui caprum ex grege dolo interciperet. *Tityrum* vero Damonis servum intelligere debemus, aut eum certe, qui eius pecus pasceret. *Carex* apud Catull. cum *iunco*, apud Colum. cum *filice* iungitur; Georg. III, 231 *acuta* appellatur; videtur itaque *iunci* genus esse commune, *Riedgrass*. v. Martin. ad Ge. III, 231.

21—24. Non furtum factum, sed debitum a Damone esse exactum profitetur Damoetas. — (22. Inter singulas cantilenae partes syringe, vel fistula canebant; et *fistula carminibus meruit* ita dictum, ut Ecl. VIII, 21.: „Incipe Maenalios mecum mea tibia versus." *Sp.*) 23. *Si nescis*, h. ut hoc scias, ne hoc ignores. Ovid. Epist. XX, 150 *Si nescis, dominum res habet*

M. Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera
Iuncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

26 *Vincta* Rom. et alii, sollenni lapsu. Sed vid. Heins. Nonnulli *num tu*, et v. 27 unus Heins. *misere*. *dispergere* ms. Lenguich. quod etiam Wakefield. in animum venerat ad Lucret. I, 418.

ista suum. — (24. Reddere noluit non aliam ob causam, quam quod, si reddidisset, palam se victum et inferiorem Damoetae esset confessus. Ergo quamquam se victum confitebatur Damoetae privatim, tamen signum victoriae ei concedere noluit, ne famam perderet. *Sp.*)

25. *Cantando tu illum?* vicisse te ais? cf. Theocr. V, 5. (Interdum similis notio subauditur e verbo praegresso, ut incedendi notio e verbo currendi, Hor. Sat. I, 3, 9—11. supra II, 15.: ferre e verbo pati. Propert. II, 13, 37.: „Nec minus haec nostri notescet fama sepulcri, Quam fuerant Phthii busta cruenta viri." Sic h. l. activa notio vincendi e passivo verbo victus. *Sp.*) 27. *in triviis* — *miserum* addita intellige, ut efficiat, ea esse quam vilissima; uti *disperdere* h. e. corrumpere, vitiare, depravare, invidiose pro canere. (*Stridenti*, non, quae nunc stridet, sed quae omnino; participium h. l. vim induit adiectivi: *stridenti* pro *stridula*. Nam participia ablativum non in *i* mittunt, sed in *e*. Vid. Bentl. ad Horat. Od. I, 2, 31. 25, 17. — *Stipula*, uno calamo, non syringe s. fistula, pluribus calamis iunctis. — *Disperdere* est *male perdere*, ut *dispeream*, i. q. *male peream*. Propert. II, 33, 10.: „duro perdere verba sono!" — *in triviis*, quale canunt viatores et agrestes homines; Calpurn. I, 28.: „Non pastor, non hoc triviali more viator, Sed deus ipse canit." Ovid. Trist. IV, 1, 5.: „Hoc est; cur cantet vinctus quoque compede fossor, Indocili numero quum grave mollit opus." *Sp.* — „Vulgares versus in genere quantitate neglecta, haud scio, an etiam respexerit Virgilius Ecl. III, 26. Sic Iuvenalis VII, 53.: *Sed vatem egregium, cui non sit publica* vena, *Qui nihil* expositum *soleat deducere, nec qui* Communi *feriat* carmen triviale *moneta*. cf. Titium ad Nemes. Ecl. IV, 3. Eximie enim *indoctos* Antiqui vocabant Musicae, atque adeo Numerorum, ignaros. vid. Cicer. Tuscul. I, 2, 4. Quinctilian. I, 10, §. 18. sqq. et illic interpretes." etc. Haec Santen. ad Terent. Maur. p. 181. sq. Vossius intelligit carmen coram pueris aliisque rudibus hominibus cantatum; quod eodem denique redit. Ceterum Spohnius, quod nemo facile probet, miserum carmen ita dici putat, ut sit infelix carmen, *ein armes, unglückseeliges Lied*, quod canis non a te factum, sed per se bonum, quod tu ex alio auditum imitari vis et exprimere, cui vero tu male illudis male recantando. *Wr.*) *in*

D. Vis ergo, inter nos, quid possit uterque, vicissim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fetus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
M. De grege non ausim quidquam deponere tecum:
Est mihi namque domi pater, est iniusta noverca,

33. PATER; NOVERCA;

33 *iniusta.* Io. Schrader. malebat *infesta*, *χαλεπή*, ut ap. Theocr. *χαλεπὸς δ' ὁ πατήρ μου χ' ἁ μάτηρ.* Idem mox coni. *pecus*, *altera haedos.*

triviis, multo minus in certamine.

28. (*Visne* et *vin' tu* interrogat tantum, sed *vis* et *vis tu* excitat. *Sp.*) *vicissim* h. l. per vices, alterne; ad amoebaeum carmen referendum. cf. Ecl. V, 50. (Non satis accurate Heynius. *Vicissim* enim, si per se spectas, non necessario ad carmen amoebaeum referendum. Aliud est enim, si alter praeit carmine cantando, alter sequitur, ut Ecl. V, 50.: „quocumque modo tibi nostra vicissim Dicemus;“ i. e. nos vicissim, quantum in nobis est, postquam tu cecineris, canemus. Sed nunc non semel hoc, verum saepius agendum. Aliud igitur amoebaeum carmen, quale hic exhibetur, ubi alterni cantant, saepius periclitantes carminibus canendis vires. *Vicissim inter nos*, ut Lepidus in Cicer. Ep. Div. X, 34.: „studia officii mutuo inter nos certatim constiterunt.“ — *Vitula* hic i. q. iuvenca. Ge. IV, 299.: „vitulus bima curvans iam cornua fronte.“ Sic *puer* de iuvene, viro; *virgo* de muliere, quae iam peperit. Terent. IV, 8, 10. vid. Forcell. Philargyr. ad h. l. Varro, Columella et Geop. Gr. tertio quartove anno exacto vaccam parere volunt; tamen apud Romanos etiam anniculae pariunt, quod non probat Plin. H. N. VIII, 45. *binos alit fetus;* Plin. l. l.: „gignunt raro geminos;“ ex Arist. H. A. VI, 21. Addit: *ne forte recuses*, laudans eam a praestantia, ne ille, quem ad sponsionem provocat, certamen detrectet, quasi vili pignore, nec satis digno posito. *Sp.*) Damoetas vaccam in sponsione collocat. conf. Theocr. VIII, 11 sq.

30. Ex Theocr. I, 25. 26. (Non recte comparant hunc locum cum nostro, quia illic de capellis agitur. *Sp.*) Est autem iuvenca διδυματόκος· aliter quam apud Theocritum, in quo ἐς δύο πέλλας positum est, ut tantum lactis ex mulctu proveniat, quantum ad duo mulctralia replenda satis sit. *pignus* dictum pro sponsione. cf. Theocr. VIII, 14 sq. (non pro sponsione; sed sponsio fit per pignus, aut unum, quod alter aut perdit, aut retinet, aut duplex, quod alteruter cum suo recuperat. *Sp.* — *quo pignore* idem quod: *quo pignore posito.* Haec ad illud caput grammaticae, ubi de ablativis absolutis agitur, pertinent. *IVch.*)

32. Theocr. VIII, 15 sq. (*tecum*, non *in certamine tecum*,

Bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.
Verum, id quod multo tute ipse fatebere maius,
(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis:

ut sit noverca. (Commate, non semicolo, uti fecerat Heynius, post *pater* interpungendum, ut adiectivum *iniusta* etiam ad patrem pertineat. Satis quidem constat, iniustas inprimis vocari novercas; sed illud etiam ex Comicis notum, saepissime parentes a filiis nuncupari iniustos. Certe ex adiect. *iniusta* repetendum similis notionis adiectivum, ut *durus*; flagitat hoc particula explicativa *que* in *Bisque*. vid. Q. V. XXXIII, 10. Eandem ob causam etiam post *noverca* semicolon cum commate commutandum fuit. *Wr.*) 35 *tute multo ipse* Leid. *tu ipse* Ven. Ed. 1472. 36 Distinxere alii, ut iam in scriptis, post *libet*, alii post *quoniam*, sive eodem sensu, sive ut ipse Menalcas de se dicat, se insanire, qui depositurus sit contra vitulum poculum (poetice dixit plur. *pocula*), multo maioris rem pretii. (vid. Not. *Wr.*) 37 *Alcimedontis.* Multis modis aberrant librarii; est Ἀλκιμέδων.

ut Wunderl. explicat, sed: *uti tu pignus ponens. Sp.* Hanc veram esse explicationem, probat Plaut. Cas. Prolog. vs. 75.: „Id ni fit, mecum pignus, si quis volt, dato.“ vid. ibi Gronov. *Wr.*) 34. *Bisque die numerant.* Hinc ductum est illud: *Pauperis est numerare pecus:* Ovid. Met. XIII, 824. *alter et haedos*, fetum pecoris h. matrum caprarum, numerat. (*alter*, aut pater, aut noverca, prouti fert occasio. — *bis*, et mane, dum educitur, et vesperi, dum redit pecus in stabula. *Sp.*) 36. *Insanire* scil. mecum certando. *pocula ponam:* aut pluralis pro singulari positus aut sunt duo pocula: utrumque fit paullo durius; praeferam tamen prius: cui alter tamquam maius aliquid vs. 44 subiicit: *Et nobis — duo pocula.* (At quidni duo intelligamus pocula, quum vs. 44. etiam Damoetas duo commemoret? Et *pocula* pro uno poculo dici, recte negat Vossius. Ne autem forte verba *in medio* vs. 40. Heynii sententiae patrocinari putes, Damoetas eadem de suis poculis repetit vs. 46.; et voc. *medium* substantivi loco capiendum. Paria autem poculorum haberi esse solita, Vossius docet; et bina singulis convivis fuisse apposita, apparet ex Horat. Sat. I, 6, 117. ab eod. Voss. laud. — Bene autem fagina pocula; ea conveniunt pastorum paupertati. Et faginea pocula pauper ministrat Philemon apud Ovidium. Dudum usum poculorum fagineorum exolevisse apud Romanos, certe elegantiores, discitur ex Tibull. I, 10, 8.: „nec bella fuerunt, Faginus adstabat quum scyphus ante dapes.“ Sed his Menalcae poculis pretium accessit ex caelaturae artificio. *Wr.* — 37. Alcimedontem non pastorem, sed artificem clarum fuisse notat Ciampi in *Dissertat. dell' antica toreutica.* Sed fictum tamen nomen esse videtur. *Iahn.* — Sillig. in Catal. Artif. haec scribit: „Haud ego recusaverim, si quis Alcimedontem Virgilio ae-

Lenta quibus torno facili superaddita vitis

38 *facilis* fuisse a prima Virgilii manu testatur Serv. ad Aen. II, 592, agnoscit quoque Donatus, estque idem illud in quibusdam codd. parum commode post *lenta*. Etiam *fragilis* Rom. et al. v. ad Ovid. Met. XV, 169 B. (Possit per se ferri *facilis*. Sic alias locutum esse Virgilium, probavimus ad Aen. VIII, 559. Nec *lenta* et *facilis* idem significant, quod Burm. contendit; sed ea exsisteret sententia: superaddita est lenta vitis multa cum facilitate. Verum requirit poetarum usus aliquod epitheton, quod ornet tornum; quare nolui deserere vulgatam. *Wr.*)

qualem fuisse dicat, qui hac ratione artificem eleganter adulatus sit.“ *Wr.*)

38. *Lenta quibus torno f.* Multo plus pulveris commotum est in hoc loco cum ab aliis tum a me ipso (in Addend. Ed. pr. p. 212), quam necesse erat. De *torno* et *caelatura* egi disertius alio loco (*Antiquar. Aufsätze* II P. pag. 145 sq.). Reputandum erat, h. l. agi non de Graeci alicuius artificis (nisi et hic volumus Virgilium immiscuisse aliena a vita rustica), sed de pastoris opere, qui nec *torno* tornare poculum, nec *caelo* uti potuit, sed *scalpello*, quo et *excavavit* illud et *caelavit*, exsculpsit in poculi exteriore area *opus anaglyphum*. Est adeo *tornus* h. l. parum proprie dictus pro scalpro, seu cultro pastoritio ad scalpendum adhibito. Nihil amplius: hocque uno animadverso expedita satis sunt reliqua. Itaque Salmasiò et Burmanno nolis accedere, ut torno tantum politum et rotundatum poculum, caelatura vero vitis superaddita sit, h. in plana et laevigata superficie exsculpta extet. (*Tornus* pro caelo, aut scalpro, ut γλύφανον non solum caelum, sed etiam terebram denotat. *Sp.*) Iam reliqua ita iungenda: *quibus*, h. cui poculo (rectius: in quibus poculis, i. e. in quorum ora. *Sp.*) *vitis lenta superaddita*, exsculpta, *torno facili*, ope scalpelli, quod *facili* h. e. docta et perita manu tractatur. v. ad Ovid. Art. I, 160. Tibull. I, 4, 40. — vitis *vestit corymbos diffusos hedera pallente*, explicat se supra hederam, cuius corymbi diffusi sunt, eamque adeo implicat suis racemulis. (*hedera diffusos*, i. e. qui ab hedera diffunduntur, diffusi pendent. *Sp.*) Scilicet anaglyphum erat ita factum, ut, collocatis in medio duorum hominum signis, oras ambiret vitis hederae implicita. *Corymbi* sunt racemi hederae in orbem circumacti, ut Plin. 16, 34, et acinis ac baccis, qui fructus hederae, quas uvas vocant, graves. *Hedera* dicta *pallens*, quia genus eius albo colore conspicitur; namque est alia nigro colore, et nigro aut croceo fructu. v. Martin. ad h. l. (Doering. in Programm. supra laud. pallentem dici hederam existimat eam, quae fere subnigri sit coloris; coll. Plin. H. N. XVI, 34. Martial. V, 79. Ovid. Medic. Fac. 69. Quum autem color hederae in tali opere distingui non potuerit, apparet ornandi causa adiectum esse hoc epitheton; quare supervacaneum est, de colore quaerere. *Wr.*)

Diffusos edera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon: et quis fuit alter,

39 *palante* Rottend. sec. et qu. Moret., ut Ecl. II, 47.

Vitis autem explicare se et serpere super *racemos diffusos hedera*, h. racemos hederae, hederaceos, adeoque super hederam, putanda est, atque ita ambire duas caelatas imagines Cononis et Arati. Nam *vitem* de hederae vimine, etsi viticula appellatur a Plinio, cum W. Clarkio (*Connexion of Roman, Saxon and English Coins* p. 224.) accipere non licet: ita vimen hederae, adeoque hedera hederam, ambire diceretur. Erat in his ante oculos Maroni locus Theocriti I, 29 sqq., quem h. l. illustratum dabo: Ibi in cissybii, quod maius vas erat pastoritium, superficie tres sunt areae: quarum prima mulierem sedentem inter duo amatores cum ipsa amatorie expostulantes exhibet, in altera piscator rete trahit mari, in tertia vinea est cum puero custode. Totum poculum ambit acanthus flexibus suis: ad summam oram hedera et helichrysus sunt implicitae inter se mutuis nexibus: ex his expressit illa Maro: *Τῷ περὶ μὲν χείλη μαρύεται ὑψόθι κισσός, ambit oram vasis hedera, κισσὸς ἑλιχρύσῳ κεκονισμένος* flore helichryso (de quo quomodo dubitare possunt, qui Idyll. II, 78 legerant?) *vestita*, implicita, *ἁ δὲ ἕλιξ ἀγαλλομένα καρπῷ κροκόεντι εἰλεῖται κατ᾽ αὐτόν*, hederae autem racemuli, *corymbi diffusi hedera*, corymbi hederae, diffusi, fructu croceo seu baccis ornati (cf. Bentl. ad Horat Ep. I, 19, 10), volvuntur circa illum (helichrysum), florem eum implicant. Ita fere ap. Nemesian. Ecl. III, 18. 19 *vitea serta plicantur corymbis*. Cf. sertum Theocr. III, 22. 23. Ceterum, qui flos *helichrysus* sit, ignoro cum aliis; florem esse patet. An sit gnaphalium stoechas Linn. quod coniectatum vidi, dispiciant botanices magistri. Atqui illi clamant, tam parum certos characteres plantarum a veteribus proditos esse, ut certi aliquid de iis pronuntiare omnino haud liceat. Acanthi autem et hederae ambientis signa interius apposita exempla occurrunt passim in vasis pictis, v. c. Hamiltoni et Tischbeinii, ad quae comparandus Commentar. Böttiger.

40. *In medio duo signa: Conon.* Fuit Conon celeberrimus mathematicus et astronomus, qui circa Ptolemaei Philadelphi tempora vixit, cuius Archimedes aliquoties, tamquam sibi amicissimi et doctissimi hominis, et Catullus *de coma Beren.* v. 7 ex Callimacho, mentionem fecit. cf. Mart. h. l. *quis fuit alter* — de celebri astronomo loqui eum necesse est, qui caeli plagas, ortus occasusque siderum, et anni tempora in agricolarum usum descripserit. Ad Aratum (male Ptolemaeus interponitur, qui CL annis serius vixit), Eudoxum, Servius, alii ad Hesiodum, Anaximandrum, Archimedem, referunt. Iam Archimedem familiarem Cononis fuis-

Descripsit radio totum qui gentibus orbem,
Tempora quae messor, quae curvus arator haberet?
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,

41. ORBEM ;

42 *haberet arator* duo Burm. 43 *Nondum* Goth. pr. hic et 47.

se, et sphaeram e vitro confecisse, constat vel ex Claudiano epigr. 86. v. ibi Gesn. (de Thaletis, Eudoxi duplicique Archimedis sphaera vid. Cic. de Rep. I, 14. *Wr.*); verum eum rem rusticam sua arte adiuvisse, memoriae tradidit nemo; quod contra in Aratum cadit, qui astronomicas rationes ad usum agricolarum transtulit, cuiusque *phaenomena et prognostica*, propter utilitatem magis forte, quam propter poetae ingenium, celeberrima inter veteres fuere, et, cum fastorum et Kalendariorum usus non tam frequens, ut nunc, esset, utilissima esse debuere. Forte tamen *radius* melius tribuitur Eudoxo, quippe astronomo. (De Eudoxo, de cuius Phaenomenis, agricolarum usibus per Italiam inservientibus, vid. Colum. IX, 14, 12., unice cogitandum esse censuit H. Vossius. *Wch.* Scholia a Maio edita, praeter Aratum et Eudoxum, Archimedem nominant, Hipparchum, Eudaemonem, Euclidem, etiam Hesiodum; recte omisso, quem laudat Servius, Ptolemaeo. *Wr.*) Laudabat Schrader. locum Avieni *Arati Phaenom.* pr. ubi is late illud Arateum exposuit; Grot. Arateor. p. 84 *Hic* (Iupiter) *primus Cnidii radium ducis intulit astris Mortalemque loqui docuit convexa deorum.* *Radius* enim proprie geometrarum virga est, qua in pulvere formas delineabant; nec in aliam rationem intelligendum videtur, quando Uraniae signis, aut, uti sollenni more fit (cf. Aen. VI, 851), astronomis tribuitur, cum et figuris et numeris opus habeant. Ceterum certavit cum his Popius *Pastoral.* I, 35 sq., qui etiam minus ambitiose nonnulla dixisse videri potest. — (41. *Descripsit orbem, quae tempora* pro vulgari: *descr. orb.*, definiens, *quae temp.* *Wch.*) At v. 42 allusum esse videri potest ad Hesiodeum E. 384 *Πληϊάδων — ἐπιτελλομενάων, Ἄρχεσθ' ἀμητοῦ, ἀρότοιο δὲ, δυσσομενάων.* (*Curvus arator*, i. e. curvato corpore incumbens aratro, et sic ipso corporis pondere vomerem terrae altius imprimens. vid. Geop. II, 2. Plin. H. N. XVI, 49. a Voss. laud. *Wr.*) 43. Conversa ex Theocr. eod. l. v. 59. 60.

44. Invidia punctus hic duo pocula pro uno commemorat (sed vid. Not. ad vs. 36. *Wr.*), verum ambo, ut apparet, eodem exemplo facta. Pro vite hederae implicita nunc ambit ora acanthus; in media poculi area Orpheus cantans effictus. Est autem *Acanthus* apud Virgilium et plantae Aegyptiacae, ex acaciarum genere, v. Georg. II, 119.

Et molli circum est ansas amplexus acantho,
Orpheaque in medio posuit silvasque sequentis.
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
Si ad vitulam spectas, nihil est, quod pocula laudes.
M. Numquam hodie effugies; veniam, quocumque vocaris.

45. ACANTHO;

46 *in medium* Goth. pr. *sequaces* alter Rottend., quod illustrat Heins.; nam ponitur et ipsum pro *sequentes*. (*Sequax* est pronus ad sequendum per naturam suam; *sequens*, qui vel invitus sequitur; tanta est artificii praestantia, ut quasi sequi silvas videas. *Sp.*) 48 *Si ad* non displicuisse duram synaloephen ex eo patet, quod *ad* abesse poterat. (*ad* cum vi comparandi; cf. Gronov. Obs. IV, 6. pag. 581. ed. Lips. Barth. ad Grat. 211. *Si vit. spectas* esset: *si intueris. Sp.*) *spectas* reposuit Heins. e potioribus: idem iam Ald. pr. dederat; sed Naugerius et ceteri *spectes* (hoc esset: fieri possit, ut spectes. *Wr.*); in compluribus etiam *laudas*. *quo pocula laudas* Menag. pr. *cur p. laudes* Ven. 49 *Non hodie* Zulich. *vocabis* Goth. sec.

ibique Mart., et herbae silvestris hortensisque ac topiariae genus, hic et Ecl. IV, 20. Georg. IV, 123 et 137, ubi v. Mart. add. Aen. I, 649. 711. v. Böttigeri doctam notam ad Vasa picta Vol. I. p. 80. et iam Ciofan. ad Ovid. Met. XIII, 701. (Linneus a Voss. laud. distinguit duo acanthi genera, m o l l e m et *spinosum*. *Wr.*) Nos *Bärenklau* dicimus. *Mollis* ad artificis facilem et levem manum referri contendit Burm., nimis docte; nam *mollis* est proprium ex acanthi lubrica et flexuosa natura epitheton; vide modo laudatum locum Georg. IV, 137 *Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi* et ap. Theocr. I, 55, unde haec expressa, ὑγρὸς ἄκανθος: cf. Martin. h.l. add. doctam notam Ciofani ad Ovid. Met. XIII, 701.

48. *Si ad vitulam spectas*, h. si tamen poculum tuum ad iuvencam exigis, cum ea comparas: non est quod illud vitula potius habeas; nec opus est, ut ego, etsi duo pocula et ipse habeo, alterum ex iis pro sponsione ponam. Scilicet Damoetas veretur, ne Menalcas iuvencae aliam iuvencam in sponsione opponere recuset eo consilio, ut certamen propositum effugiat: qua suspicione incensus Menalcas mox crimen in eum vertit: *Numquam hodie effugies*. (Sententia haec est: tuum pignus prae meo, s. ad meum, cum meo comparatum, — vid. V. L. — nihili est; ergo non possum hoc posito certare. Sic saltem interpretatur animi sensa Menalcas, adeo detorquens, ac si Damoetas haec dixerit, ut certaminis discrimen evitet. *Sp.*)

49. *Numquam hodie effugies:* verba a Naevio mutuata esse ap. Macrob. VI, 1 asseritur pag. 576. *veniam, quocumque vocaris:* quod vulgo, descendere ad omnia, h. l. omni conditione proposita tecum certabo: modo arbiter certaminis adsit! (Recte Heynius; se quoque vitulae pignore certaturum

Audiat haec tantum — vel qui venit, ecce, Palaemon.
Efficiam, posthac ne quemquam voce lacessas.
D. Quin age, siquid habes; in me mora non erit ulla,
Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,

50. TANTUM, VEL
51. EFFICIAM POSTHAC,
52. HABES, ULLA;

50 Palat. et Reg. distinguunt post *vel qui?* At vero: *Audiat haec aliquis* Ven. et Parrhas.; hic quoque *vel quis.* Tandem Moret. quartus *Audeat — ipse P.* Ceterum de *Palaemonis* nomine, quod fatale visum Grammatico Remmio Palaemoni, arroganti homini, v. Sueton. Ill. Grammat. 23. (— 51. Recte a Vossio, Wunderlichio, Iahnio, probante idem Spohnio, comma, quod erat post *posthac*, retractum. — 53. *Nequaquam* male Serv. Dresd. *Wr.*)

indicat Menalcas, quod liquido apparet ex vs. 109. Et verba *veniam, quocumque vocaris* significant promtum ad quidvis audendum animum; audet enim, quasi exploratam habens victoriam, de grege aliquid ponere, quod non sine summa patris ac novercae offensione amitti possit. Quae propter Spohnium adieci, non ad pignus, sed ad ipsum certamen haec referentem. — *Numquam* gravius simplici negatione, ut Aen. II, 670.: „Numquam omnes hodie moriemur inulti.“ *Wr.*) 50. *Audiat haec tantum* — volebat subiicere *aliquis*, vel nomen pastoris alicuius, cumque circumspicienti se offerret Palaemon, *vel hic Palaemon*, inquit, *audiat, qui ecce venit.* cf. Theocr. V, 61. 62. VIII, 25 sqq. (Particula *vel* haud dubie notat, Menalcam iudicem aequiorem vel peritiorem quidem desiderare, sed vel hoc iudice de victoria esse certum. *Wch.* — Idem sequitur Spohnius. Sed quod is suae accedere sententiae praesidium putat ex verbis vs. 54.: *res est non parva*, ea mihi illam evertere videntur. Magnum erat victoriae praemium, vitula. Tantae autem rei iudicium non est probabile hominis non satis idonei arbitrio permissum esse. Hinc acquiescendum puto in Heynii interpretatione. Et interruptam orationem lineola transversa indicavi. *Wr.*)

52. *siquid habes.* Eadem formula Ecl. IX, 32. V, 11. (Damoetas, iniuriis laesus vs. 3. Menalcae provocato vs. 28. ius prius canendi superbe cedere videtur. cf. Theocr. V, 20. 78. Sed rem ad suum morem iam vs. 58. revocat Palaemon. Ita H. Vossius. *Wch.*) *Nec quemquam fugio*, iudicem recuso. (Rectius explicabis, uti Vossius: nec te fugio, nec alium quemquam; licet pro Heyniana interpretatione laudare possis Liv. IX, 1.: „Quem tibi tuarum irarum, quem meorum suppliciorum iudicem feram, neminem, neque populum, neque privatum, fugio.“ — 53. Captat Damoetas Philemonis benevolenti-

Sensibus haec imis, res est non parva, reponas.
P. Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba.
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
Nunc frondent silvae, nunc formosissimus annus.
Incipe, Damoeta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camenae.
D. Ab Iove principium, Musae: Iovis omnia plena;

55. HERBA;
60. PRINCIPIUM MUSAE; PLENA.

55 *in* abest a nonnullis Pier. et Heins. *consedimus umbra* Ven., perpetua librorum aberratione. vid. Burm. conf. ad Tibull. II, 5, 95. (— 56. Recte *arbos* editur, non *arbor*; illa forma ubique in Mediceo, haec nunquam visitur. Constanter etiam *honos*, iambi, nunquam *honor*, pyrrhichii mensura. Contra ubique in eodem cod. *labor* exaratum, si discesseris ab uno loco, ubi *Labos* personae nomen est, Aen. VI, 277. *Wr.*) 59 *alterni* Menag. et ed. Ven., etiam hoc bene; ut Ecl. VII, 19. 60 *A Iove* alii: sed sollenni poetarum usu alterum dicitur. v. Burm. (Vid. Q. V. I, 1. *Wr.*) Potest quoque, quod Servius iam monuit, interpungi: *A Iove principium, Musae.* ut sit, o Musae. (Hoc mihi verum visum est; quamquam *Musa* pro carmine frequens apud Virgilium, vs. 84. Ecl. I, 2. VIII, 1. Nam quod *Iovi* carmina sua *curae esse* dicit Damoetas, id invocationem *Musurum*, ut dearum tutelarium, non prohibet. Et quod plurimum valet, in Iove celebrando Musarum auxilium implorare apud Veteres sollemne; Theocr. XVII, 1.: „*Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα καὶ ἐς Δία λήγετε Μοῖσαι.*“ Hinc Cicero carminis Aratei principium: „*ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα*“ Latine reddidit: *A Iove Musarum principium.* vid. de Legg. II, 3. Adde Ovid. Met. X, 148. *Wch.* Sic etiam Voss. Spohn. et Iahn., quos secutus sum, sed cunctabundus. *Wr.*)

am, vicinum appellans. Terent. Heautont. I, 1, 5.: „vicinitas, Quod ego in propinqua parte amicitiae puto.“ Haec ex Servio Spohnius. — 54. *res est non parva:* respiciunt haec verba vitulam, praemium victoriae; et ita loqui putandus est Damoetas, ut digito ad vitulam intento monstret eam Palaemoni; aliter enim non appareat, qui scire hic potuerit vs. 109., vitulam esse ab iis positam. *Wr.*)

56. *Et nunc omnis ager* — ex Bione Idyll. VI, 17 *εἴαρι πάντα κύει, πάντ' εἴαρος ἁδέα βλαστεῖ.* (In fine praegressi versus punctum posui pro semicolo. De vi copulae *et* cfr. Q. V. XXXV, 7, h. *Wr.*) Cf. Popius Pastor. IV, 5. 58. Theocr. IX, 1. 2. Prior ad cantandum prodit, qui provocatus erat. 59. *Alternis, δι' ἀμοιβαίων,* Theocr. VIII, 61. *amant alterna Camoenae;* notum Homeri Iliad. α, 604 *Μουσάων θ', αἳ ἄειδον ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ.* cf. Ecl. VII, 18. 19.

60. 61. Esse versum 60 ex principio Phaenomenorum Arati translatum, iam Servius monuit. cf. La Cerda, Ursinus et al., quamquam colorem ex Theocr. V, 80—83 mutuatus esse, et

Ille colit terras; illi mea carmina curae.
M. Et me Phoebus amat; Phoebo sua semper apud me
Munera sunt, lauri, et suave rubens hyacinthus.

62 *At me* tres Heins., ut 66. *Et* Menag. cum Goth. pr.

quoad prima verba respexisse ad Idyll. XVII, 1 videri potest; et a laudibus Iovis carminum initium facere sollenne antiquioribus. v. Pindar. Nem. II, princ. (vid. Hand. Stat. Silv. p. 17. *Wr.*) Dixerat vero Aratus, *Iovis omnia plena esse*, ex Stoicorum mente, dum animam mundi intelligeret, quae universum hoc permearet, cf. Georg. IV, 220 sqq. *deum namque ire per omnis Terrasque tractusque maris* etc. audiverat enim Stoicos, Dionysium Heracleotam, et Persaeum Citieum. Attamen in indocti pastoris ore videntur haec nimis esse subtilia. Omnino illud πάντα θεῶν πλήρη εἶναι varia sententia dictum occurrit, saltem inter philosophos: cf. Davis. ad Cic. de LL. II, 11. Gesner. Comment. Soc. Gott. To. I, p. 87, ut difficile sit definire, quo sensu a poeta pastoris ore dictum sit. *Colere terras* idem dicitur h. curare, seu, cum Servio, amare, frequentare et saepe in iis versari, ut Aen. I, 15 Iuno fertur Carthaginem *coluisse*. Nisi philosophicum illud in animo habuit poeta: Iupiter, s. mens et anima mundi, omnes terras penetrat; per eas diffusus est. cf. Aen. VI, 724 sqq. *Curae* vero *illi carmina*. Novum hoc, si bene memini, certe non vulgare, Iovem carmina curare. Apollini et Musis probari ea dici solent. Forte dictum respectu Musarum in Olympo canentium. (Sententia haec est: Omnia Iovis plena sunt, rus quoque; quod exprimitur verbis: *ille colit terras;* hinc eidem grati acceptique ruricolae, pastores, pastorumque carmina. Non autem propterea tutelaris poetarum deus Iupiter habendus. Quare, quod Menalcas Apollinem commemorat, hoc non ita fit, ut Iovi hunc opponat. Nam Apollo universo poetarum choro ita praeest, ut, licet alia quoque numina poetas iuvare possint, cfr. Eleg. ad Messal. pag. 62., ea tamen non recte opponi videantur Apollini. Quidquid enim possunt poetae, h. e. ipsum ingenium et vena poetica, id totum est Apollinis et Musarum; in factitanda autem arte etiam aliis Diis, ad quos forte ipsa, quae fiunt, carmina aliquo modo pertinent, iuvandi locus esse potest. Hinc iam intelligitur, quomodo proximus versus explicandus sit. Fuerunt enim, quos vocula *Et* torserit. Hoc igitur dicit Menalcas: *non tibi Phoebus favet soli, sed etiam mihi;* nam omnis canendi peritus a Phoebo ametur necesse est. Hoc ideo respondet, quod superbius Menalcas dixerat, Iovi grata esse, quae ipse canat. Neque officiunt huic interpretationi laud. a Spohnio Theocr. V, 80.: „*Ταὶ Μῶσαί με φιλεῦντι — — —*
Καὶ γὰρ ἔμ' Ὡπόλλων φιλέει.“ et Calp. Ecl. II, 28.: „Me Silvanus amat — — — Et mihi Flora comas spargit.“ *Wr.*) Qui sit 63 *hyacinthus*, v. ad Ecl. II,

D. Malo me Galatea petit, lasciva puella,
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.
M. At mihi sese offert ultro meus ignis, Amyntas,
Notior ut iam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meae Veneri sunt munera: namque notavi
Ipse locum, aeriae quo congessere palumbes.
M. Quod potui, puero silvestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi; cras altera mittam.

64. PUELLA;
66. ULTRO, AMYNTAS;

65 Burmannus ad Anthol. lat. p. 37 rectius legi putabat: *sed se cupit a.* Idem malebat Drakenb. ad Liv. Epit. l. XLVIII. (Vid. de h. l. Q. V. XXXIIII, 3. extr. et XXXV, 7, h. *Wr.*) 68 *iamque* Voss. pr. *namque notavit ipsa locum* praestare putat Wakefield Silv. P. IV, pag. 4. (an, quod *Ipse* otiosum videtur? vid. Not. *Wr.*) 69 *quo concessere* coni. Heins. *consedere* Io. Schrader. Notat Quinctil. I, 6 pr. quod, *aeriae palumbes*, non *aerii*, maluit poeta. 70 *Quot* quatuor; sed vulgatum tuetur Burm. *Quae potui* Franc. Respicit locum Propert. II extr. 69 sq. v. Vitam Virgilii 717. (— 71. *decim* Rom. *Wr.*)

18. *laurus* ib. ad 54; utramque in dei gratiam et honorem colere ait. (Haec Phoebo grata erat ob Daphnen, ille ob Hyacinthum, Amyclae filium. *Wr.* — *sua*, i.e. propria, quae conveniunt. *Sp.*)

(Sequuntur quina carmina amatoria, 64—83., quae non ad ipsos eorumque amores referri debent, sed quae ficta sunt ab ipsis, aut audita ab aliis, ut IX, 32. *Sp.* et *Voss.*) 64. 65. Ex Theocr. V, 88 sq., ubi λεῖος ὑπαντῶν ex hoc ipso Virgilii loco, *sese offert*, defenditur; et VI, 6 sqq., ubi admodum suaviter expressa res. *ante videri*, antequam a saliceto occultetur. (Mala Veneri sacra; quare malo petere, mala mittere, amantum est. vid. Cerda. *Wr.*) 67. *Delia* nomen amicae, quae frequenter pastorem suum conveniebat, more antiquo; cf. Ecl. VII, 40. Tibull. II, 5, 36: cui vs. 68 alter suam opponit, nominans eam *Venerem*. Observat praeterea Burm., utrique animalia, *deabus, quarum nomina habent*, sacra et cara, tribui, Deliae, quod nomen Dianae est, canes, Veneri columbae; lepide, hercle!

Versus 68 sq. ex Theocr. V, 96 sq. 69. *quo congessere p.* Notandum absolute dictum pro vulgari *nidum congerere* (vid. Cerda. *Wr.*); advocat Burm. Horat. Od. III, 4, 19 *collata myrtus*, at ibi ea tegitur puer dormiens. (*aeriae*, i. e. in alto nidificantes, ut *aeriae volucres* Ovid. A. A. II, 44. Columbae autem, quippe Veneri sacrae, in donis amantium. vid. Cerda. *Sp.* — *Ipse* h. l. quid sibi velit, indicatum Q. V. XVIII, 2, l. *Wr.*) 71. *Aurea mala*, Theocritus III, 10, unde haec petita, simpl. μῆλα dicit, ut epitheton adeo tantum ornatus caussa adiectum, et *aurea* pulcra esse videri possint. De malis tamen

D. O quoties, et quae nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, divom referatis ad auris!
M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis, Amynta,

73. ALIQUAM VENTI DIV.

72 *quotiens* codd. Pier. ut alibi, more prisco. 73 *auras* Menag. et ed. Ven. 1472, ut Ecl. I, 57. 74 *ipso animo* nonnulli codd. et edd. *Amyntas* alii cum Goth. pr.

Cydoniis (*Quitten*, v. ad II, 51), melle condiri solitis, accipi potest. Mala citrea, s. medica (*Citronen*), intelligi non possunt, quoniam, cum ea arbor Mediae propria esse dicatur Georg. II, 126, nondum ea *silvestris* Italiae *arbor* esse potuit. Ea, quae Galli *Oranges* appellant, veteribus plane ignota fuere. Martinus, qui hic videndus, *poma Punica*, seu *granata*, significari non temere contendit. (*Aurea mala* h. l. videntur esse non alia, quam vulgaria. Commemorantur quidem supra II, 50. cydonia, sed in horto crescentia; Damoetas autem sua petierat e silva. Porro ea lecta dicuntur; i. e. selegit matura; cydonia autem magis propter odorem, quam saporem amabantur. Accedit, quod cydonia mala in humilioribus nascuntur arboribus; ille vero ait „*Quod potui*," non sine labore; nam alta ex arbore decerpta erant; quod respondet aeriis palumbibus pullis, quos Damoetas missurus erat suae. Mala autem punica purpurea dicenda fuissent, non aurea. Denique Propert. II, 34, 69. hunc locum respiciens simpliciter mala commemorat. *Sp.*)

72. Certat cum Theocr. V, 132—135. 73. *Partem aliquam* n. eorum, quae locuta est, *o venti*, etc. Vota irrita, et verba ac promissa, quae ad nihilum recidunt, noto loquendi more, ferre venti dicuntur. v. Tibull. I, 5, 35. III, 49, 96, uti periuria amantium ib. I, 4, 21. III, 6, 50. Iam pastor ex omnibus iis blande dictis ac promissis partem saltim ratam esse et eventum habere precatur: dum addit *divom referatis ad auris*. Variavit Theocriteum VII, 93 τά που καὶ Ζανὸς ἐπὶ θρόνον ἤγαγε φάμα. Burmannus ideo eum velle ait ad deorum aures promissa illa pervenire, ut puellae perfidiam ulciscantur. (Verissime Servius: „Ita mecum dulce locuta est Galatea, ut deorum auditu eius digna sint verba." Satis mirari nequeo, quomodo factum sit, ut doctissimi viri locutiones plane diversas non discreverint: *venti ferant* et *venti referant*, praesertim quum adiunctum sit: *ad aures*. Iubet Damoetas Ventos partem aliquam, i. e. exiguam, ut ad Ecl. II, 71. notavimus, particulam igitur istorum blandimentorum ad Deos referre, quippe sufficientem, quae vel Deorum, in quibus ut omnia summa, ita etiam harum rerum sensus perfectissimus, animos cumulatissima impleat voluptate. Et cui non

Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo?
D. Phyllida mitte mihi; meus est natalis, Iolla:

75 *Si, tu dum* Goth. pr. *r. cerno* Ven. 76 *meus et* Mentel. pr. *Iolas* coni. Burm. At vid. Notam. De scriptura *Iolla* v. ad II, 57.

statim hic in mentem veniat suavissimum illud Sapphus: „*Φαίνεταί μοι κῆνος ἴσος θεοῖσιν ἔμμεν ὠνὴρ, ὅστις ἐναντίος τοι ἰσδάνει, καὶ πλασίον ἀδὺ φωνάσαί σ' ὑπακούει, καὶ γελάϊς ἱμερόεν.*" Propius etiam ad nostrum accedere videtur Catullus, Sapphonis insistens vestigiis, carm. LI.: „Ille mi par esse deo videtur, I l l e, si fas est, s u p e r a r e d i v o s," etc. Contra nullum in his perfidiae vestigium, quam a Damoeta his verbis notari plerique interpretes putant. — 74. De pronom. *ipse* vid. Q. V. XVIII, 2, p. *Wr.*) 75. *ego retia servo;* ferebat mos, ut hoc esset obsequii genus. v. Tibull. I, 4, 50. IV, 3, 12. Ovid. Art. II, 189; ut vero, uti nonnullos accipere video, pericula sibi cum eo communia esse velit, id ex nostrorum hominum elegantiis est. Scilicet hoc vult pastor, obsequium suum fructu carere, cum puer venationi intentus sit; non suo amori. Ceterum haec a pastoris persona ne aliena sint, vereor. (Non esse aliena, probat nota ad vs. 13. Ceterum *servo* hic quoque, ut monet Spohnius, i. q. *observo.* Et in iis, qui venatoribus adesse solent, Pollux V, segm. 17. numerat *λινόπτας*, dicens: *λινόπτης, ὁ τὰ ἐμπίπτοντα ἀποσκοπούμενος.* vid. ibi Not. Hesychius: *Λινόπτης, ὁ ἐν τοῖς κυνηγετικοῖς λίνοις ἑστὼς, καὶ ἀποσκοπῶν τὰ ἐμπίπτοντα θηρία. Wr.*)

76. Intelligenda est Phyllis fuisse sive serva sive amica Iolae; quem Damoetas, quasi praesentem, rogat, ut Phyllidem ad sacrum natalitium venire iubeat: alter, Menalcas, ut eius dictis obtrectet, se etiam amari ab ea dicit, quia se discedente fleverit, ac, tamquam ipsi comes adhaesura, Iolae amatori valedixerit: *Longum vale, vale, o formose Iola.* Hac ipsa interpretatione sententia de h. l. nostra satis intelligitur. Ea certe ratio unice ferri potest. (Diu haeseram in hisce; et malebam voc. *longum* ita accipere, ut esset dictum: voce in longum ducta Phyllidem haec pronunciasse: *Vale, formose Iolla, vale!* Nunc video idem statuisse Henr. Stephanum a Burm. laudatum. Quo ego alacrior factus iam expediam, qua id causa fieri malim. Phyllis si Iollae vale dixit, non alia id causa fecit, quam ut sequeretur Menalcam; non erat igitur, cur fleret hoc discedente. Ac si formosus erat Iollas, etiam magis mireris, cur illum reliquerit, Menalcam secutura. Nec hoc epitheto, amantium blandimento, Iollam ornasset, nisi vere eum amaret. Tum plenum est teneri affectus repetitum illud *vale.* Quare haec oratio minime talis est, qua utatur puella amatorem suum desertura. Hinc ita statuendum, aut ipsum Menalcam Iollae nomine appellari s. Damoeta; hoc malim, coll. va-

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida amo ante alias: nam me discedere flevit,
Et longum Formose, vale, vale, inquit, Iolla.
D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,

78. FLEVIT;
79. ET, LONGUM FORMOSE V.

77 *vitulam* Rom. et Medic. Pierii, Reg. et Voss. cum ed. Ven. Burmanni; etiam Non. Marcell. in *facere*. Sed istud etiam Priscian. et Macrob. (*Facere*, de re divina, et ablativum et accusativum adiunctum habet; vid. Drakenb. ad Liv. I, 45. et X, 42. Sed accusativum h. l., ut Vossius vidit, soni elegantia respuit. *Wr.*) Porro Alcuin. Grammat. vet. *ipsa venito*; ac si *Iola* feminae nomen esset: male: v. Ecl. II, 57. 80 *imber* tres vetusti et Franc., quod Burm. praefert, quum omnes fere huius versus voces in sibilum exeant. (Sibilos plures pariter cumulatos vid. ap. Tib. I, 3, 54. ibique Obss. *Wch.* vid. Iahn. ad Aen. VI, 310. *Wr.*)

107.; aut Menalcam, suscepta Iollae persona, haec pro illo respondisse. Quae quum ita sint, non commode *longum* accipias h. l. pro *in longum*. Quos enim longum valere hoc sensu iubemus, eos aut sero, aut nunquam redituros putamus. Quod cur h. l. statuamus, propinqua certe loca Phyllide et Iolla, sive Menalca, habitantibus, nihil causae video. Ut autem *longos ciere fletus* dicitur, et similia, sic etiam *longum vale* probe dictum arbitror, praesertim quum similem in modum apud probatos scriptores legatur *supremum vale*. Tib. III, 1, 21.: „Sed primum nympham longa donate salute." vid. ibi Huschk. Hinc voc. *longum* minore, *Formose* maiore litera initiali exprimendum curavi. *Wr.*) 77. *Cum faciam vitula pro frugibus*. Sacrum ambarvale. Georg. I, 345. cf. Tibull. I, 1, 21. II, 1. *facere pro frugibus*, ῥέξαι ὑπὲρ Δαναῶν Iliad. α, 444. (Festus a Taubm. laudatus: „Ambarvalis hostia est, quae rei divinae causa circum arva ducitur ab iis; qui pro frugibus faciunt." Tib. I, 5, 27. sq.: „deo pro vitibus uvam, Pro segete spicas, pro grege ferre dapem." Vitula autem maior hostia; alii porcum, alii agnam, pro suis quisque facultatibus, immolabant. Tib. I, 1, 21.: „Tunc vitula innumeros lustrabat caesa iuvencos: Nunc agna exigui est hostia magna soli." Ceterum, ut bene observavit Vossius, cum irrisione haec dicta sunt a Damoeta; die enim natali genio atque amoribus indulgebant, in sacris autem deorum, ad quae Iollam invitat, omnia debebant esse casta. Ovid. Am. III, 10, 1. sqq. Tib. II, 1, 11. sqq. *Wr.*) 79. *Longum vale*, μακρὰ χαῖρε, Claud. Rapt. Pros. II, 234. *Sis memor, o, longumque vale*. vid. Burm. et Cerda. Simili modo Statius IV Theb. 158. si lectio vera est: *frondosa longum deus audit ab Oeta*.

80. Secundum Theocritea illa Idyll. VIII, 57 sqq. (*Triste lupus*, notus Graecismus vel ex

Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.
M. Dulce satis humor, depulsis arbutus haedis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.
D. Pollio amat nostram, quamvis est rustica, Musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro.

81 *Amaryllidos* Moret. qu. pro var. lect. (Recepit hanc formam Vossius; non recte. vid. V. L. ad vs. 12. *Wr.*) 84 *quamvis est* Heins. e Rom. suisque melioribus: ut sit: *quantumvis rustica*; non, *quamvis est.* Vulgo *sit*: quod pedestris oratio postulat. (Coniunctivus non conveniret sententiae; *quamvis sit* significaret: quamquam Pollioni talis videtur; aut omnino: quamquam talis, i. e. rustica, haberi debet; *quamvis est* significat: quamquam r e v e r a, non tantum e i u d i c i o Pollionis, aut alius cuiusquam, sed e n a t u r a s u a e t c o n d i t i o n e talis est. Posterius solum admitti posse patet. *Sp.*) Alii *et.*

Homerico illo: οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη. *Wr.*) 82. *depulsis haedis*, h. a lacte remotis. Ecl. VII, 15. cf. ad I, 22. *arbutus*, in Italia valde frequens et obvia arbor, fructum habens fragis similem, ut tenuiorum victus esse possit. v. Martin. ad Georg. I, 148. Italis dici solent *Sorbole pelose*, et Romae *cerase marine*. Frondes eius ac folia grata capellis, vid. Georg. III, 300. Horat. Carm. I, 17, 5, quae iisdem a lactis materni desiderio levantur. Calpurn. Ecl. II, 47 *novas ut carpere frondes Condiscant — Ne depulsa vagos quaerat fetura parentes.* *Salix*, vid. Ecl. I, 79.

84. *Pollio* gratia apud Augustum, amicitia M. Antonii, ingenio, tragoediis studiisque suis in Virgilium Horatiumque notissimus. cf. Horat. Od. II, 1, et Vitam Virgilii ad a. 715. Ei alter, tamquam iudici carminum suorum intelligenti et eleganti, vitulam, alter, tamquam poetae nobili, iuvencum decernit. Non vero in alterutro horum munerum argutandum, sed res simpliciter ad amoebaei carminis naturam exigenda est, cum, quod primus posuisset, alteri amplificandum et augendum esset. Cum itaque ille iudicem carminum et vitulam posuisset, hic poetam et iuvencum commemorat simpliciter, ut hoc et iudicii et ingenii praemium esse debeat. (Sententia haec est: Pascite vitulam, quam Diis pro Pollionis salute sacrificem. *Voss.* et *Sp.*) Alioqui Ruaei non inelegans coniectura est, qui eo respici putat, quod Pollio circa illud tempus (U. C. 715) ex Illyrico, victis Parthinis, ad triumphum habendum Romam decesserat, quo adeo tempore triumphalia sacra ac victimae pro Pollionis victoria parandae erant. cf. Ecl. VIII, 6. Hor. Od. II, 1, 15. 16. Nam, quod Burm. amplectitur, pasci et vitulam et iuvencum Pollioni dici, ut istam tamquam lyricus, hunc tamquam epicus, poeta immolet, id nimis doctum adeoque multo magis vitiosum in tali carmine; quamquam in similem modum argutatur Schol. Horatii ad Epist. I, 3, 36. Quod vero *lectorem* carminum memoravit, parum scite fecisse et personam in hoc pastoris male sustinu-

M. Pollio et ipse facit nova carmina: pascite taurum,
Iam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.
D. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet;
Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.
M. Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Maevi;

88. GAUDET.

87 Idem versus Aen. IX, 629. et sane epico poeta dignior. (Hunc versum propter amoebaei carminis leges abesse non posse, recte scribit Iahnius. *Wr.*) *Qui c.* Parrhas. *Qui iam cornupetat* Ven. v. IX, 25. *cornum* Rom. 88 *qui te quoque* ed. Ven. et Mediol. *quo te quoque laudet* coni. Burm. At v. Not. 89 *fluunt* Mentel. pr. *robus* Leid. et codd. optimi ap. Serv. ad Ge. I, 266. *rubus aspera* coni. Heins. sed vid. Burm. 90 *Meni* Ven. *Mevi* Rom.

isse videri debet Maro; Pastor canit carmina et auditur eius cantus: non vero scribit carmina et legitur. Ferri poterat Ecl. VI, 12 in praefatione ipsius poetae. Alias Pastor in cortice fagi versus incidit; recte Ecl. V, 13. Multo minus commtum est, quod Pollionem *lectorem Pieridum* facit; etiamsi statuere malim, *lectorem* esse h. l. qui carmina recitat. 86. *nova carmina*, h. praeclara, qualia nunquam ante facta, ut Horat. Od. I, 26, 10 *fides novas* dixit. Pollionis autem laudem ex tragicis studiis tenemus ex Horat. Carm. II, 1, 9. 10. Serm. I, 10, 42 *Pollio regum facta canit pede ter percusso*, h. tragoedias scribit senariis. (Wunderlichius, Vossium secutus, nova carmina dici statuit, quibus res novae tractentur; quam explicationem reiicit Spohnius tanquam ineptam, quasi vetera facere potuisset. *Wr.*)

88. *veniat, quo te quoque gaudet.* Quod primum occurrit, est, ut suppleas, *pervenisse;* utque ad felicitatem omnino referas, quam apprecetur ei, qui Pollioni faveat. Cum quo convenit v. 89, in quo adeo aurei saeculi felicitas exprimitur: v. Ecl. IV, 30. 25. Si tamen Menalcae verba compares, et, quem expressit Maro, locum Theocrit. I, 20 καὶ τᾶς βωκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μοὐσας, apparere arbitror, hoc, *quo te quoque gaudet* pervenisse, esse referendum ad cantus facultatem; illi, tam bonum poetam contingat esse, quam Pollio est; ut contra, qui Bavium non odit, tam malus iudex carminum esto, ut Maevium probet. (Prior explicatio simplicior, probata etiam Spohnio. Wunderlichius ex mente Vossii ita interpretatur: „Carmina optima pangat, ita divino furore correptus, ut aetatis aureae felicitatem et bona sibi cernere videatur.“ *Wr.*) 89. Adumbratur ad ductum Theocr. V, 124 sq. *Amomum* fruticis genus Indici, quod tamen quale fuerit parum constat. Plinii et Dioscoridis loca v. ap. Martin. et Salmas. ad Solin. p. 284, qui amomum fere de omni aromate sincero dictum docet. *Rubus* est nostratum *Brombeerstaude*.

Atque idem iungat vulpes, et mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
M. Parcite, oves, nimium procedere; non bene ripae
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.
D. Tityre, pascentis a flumine reice capellas;
Ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lavabo.
M. Cogite ovis, pueri; si lac praeceperit aestus,
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
D. Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in ervo!

91 *mulceat* Rom. et duo tresve. 94 *ante pr.* Zulich. *producere* Rottend., ut pueros appellet; quod illustrat Burmann. *nam bene* ed. Dan. Heins., vitiose. 95 *etiam sua* Menag. (— 96. vid. V. L. Ge. IV, 355. et K. L. Schneideri Gr. Lat. V. I. p. I. pag. 288. *Wr.*) 98 *perceperit* Ven. et Parrhas. *aestas* Rom. cum aliis Pier. 99 *pressabitis* ed. Ven. *prensabimus* Zulich. *pulsabimus* Moret. qu. vid. ad Aen. III, 642. 100 *Heu! Heu!* Burmann. ex nonnullis pro vulg. *Eheu.* conf. ad Ecl. II, 58. *in ervo* ab Heins. reductum et firmatum e libris permultis, et Plinii ac Columellae

90. Nihil his, quae alter subiicit, cum Pollione commune esse, aut huic Bavium opponi, cum nulla rei auctoritas adsit, censendum est; sed, cum iste bonum poetam laudasset, ipse malum memorat, eiusque studiosis mala maxima precatur, n. amare Maevium, peiorem etiam poetam etc. Creditur idem esse quem exagitat Horat. Epod. 10. *iungat vulpes* ad arandum. (Sunt proverbiales locutiones, rem plane ineptam et absurdam denotantes. Similia his, ab aliis iam laudata, apud Suidam: *Ἀλώπηξ τὸν βοῦν ἐλαύνει*, et apud Lucian. in vita Demonact. T. I. pag. 865. extr. Edit. 1687.: „*ἰδὼν δέ ποτε δύο τινὰς φιλοσόφους κομιδῇ ἀπαιδεύτους ἐν ζητήσει ἐρίζοντας, καὶ τὸν μὲν ἄτοπα ἐρωτῶντα, τὸν δὲ οὐδὲν πρὸς λόγον ἀποκρινόμενον· οὐ δοκεῖ ὑμῖν, ὦ φίλοι, ἔφη, ὁ μὲν ἕτερος τούτων τράγον ἀμέλγειν, ὁ δὲ αὐτῷ κόσκινον ὑποτιθέναι;*“ *Wr.*) 92 sqq. Sequuntur sententiae temere arreptae, ut se certanti Damoetae offerebant.

93—95. *Frigidus anguis* dictus ex natura horum reptilium: sic et Ecl. VIII, 71. *Parcite*, cavete, nolite, *oves*, *nimium procedere;* o oves, ne procedite: ex gr. *φείδου προελθεῖν.* *non bene creditur;* Horat. II Serm. 4, 21 fungis — *aliis male creditur.* Adumbrata autem haec ex Theocr. V, 100 etc. (Perturbationem animi et numeris anapaesticis, *pueri*, *fugite hinc*, declarari, dicit Vossius, et ipsa verborum positura pingi, coll. Soph. Ai. 1040. sq., ostendit Wunderlichius. — *ψυχρὸς ὄφις* Theocr. XV, 58. *Wr.*)

96. 97. Ex Theocr. V, 146.

98. *Cogite* ad umbram et frigus captandum. *praecipit lac aestus* siccato ubere.

100. *Ervum* leguminis, no-

Idem amor exitium pecori, pecorisque magistro.
M. His certe neque amor caussa est: vix ossibus haerent.
Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
D. Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tris pateat coeli spatium non amplius ulnas.

103. QUIS,

auctoritate; vulgo *arvo*, quod Manutius invexisse videtur; nam Aldd. recte *ervo*. Tuentur *arvo* Rom. Longob. et alii. 101 Ante Burm. *est* ante *pecori*; in codd. Pierii et aliorum modo post *pecori*, modo post *magistro*; itaque Burm. sustulit; a Goth. utroque abest. (vid. Q. V. XV, 6. *Wr.*) 102 Elegans Heinsii et iam Stephani coniectura est: *Hi certe* (*neque amor caussa est*) *vix ossibus haerent*; eamque recepere Cuningh. et Brunck. Gulielm. eodem modo dispungebat, ut tamen *his ossibus* retineret. (Verissime contendit Vossius, *neque* h. l. dictum esse pro *ne—quidem*, ut ea existat sententia: tuus quidem taurus malo laborat, cui tamen occurri potest; sed meis agnis ne remedium quidem malorum exstat ullum. Atque ita *nec* ab optimis scriptoribus usurpari, exemplis docuit Forcellin. in Lex. et Wunderlich. Observatt. in Tibull. I, 2, 95. Cic. Tusc. I, 26.: „quo n e c in deo quidquam maius intelligi potest." Plin. H. N. XVII, 4.: „Sed *neque* illa, quae laudatur, diu, praeterquam salici, utilis sentitur." Spohnius ita explicat: „Agnis meis n e q u e p a b u l u m, — quod supplendum — n e q u e a m o r causa est." *Wr.*) Moreti quartus omittit *est*. 103 *oculis* Marius Victorin. Pro *agnos* habet *haedos* Goth. pr. 105 *CoelI* scripserunt nonnulli, ut poetam Mantuanum tetigerit Maro, qui bonis omnibus consumtis tantum modo spatii sibi servaverat, quod sepulcro sufficeret: ap. Servium et Iun. Philargyr. *ulnis* Ven. et ed. Ven. *ullas* Rom.

stratum *Wicken*, genus, bubus iam olim pastum dari solitum, ut ex Columella docent Intpp. (Non plane idem esse *ervum*, quod nostrum *Wicke*, docet Vossius. *Wr.*) Versus expressus ex Theocr. IV, 20, ut 102 ex IV, 15. (— 103. Oculis proprius in fascinando locus. vid. Cerda. Ceterum *Nescio quis* non positum pro *Nescio qui*, ut statuit Vossius; *nescio quis* valet: *aliquis*; *nescio qui*, idem fere quod *nescio qualis*. *Wr.*)

104. 5. (Quum iam Menalcam non inferiorem se esse sentiat Damoetas, quippe qui paratissimus semper regesserit alterna alternis, subito ad aliud argumentum transit, in quo venam ei minus divitem esse sperat: aenigma proponit. *Sp.*) Simpliciter intelligam cuiuslibet loci puteum, in quem cum quis descenderit, tantum caeli prospicit spatium, tantum caeli, quantum puteus patet, h. e. putei latitudo permiserit. In talibus Grammatici, (quorum pericula in solvendo aenigmate dabit Servius, cum Philargyrio, ubi sunt qui ad ea, quae, etsi non valde ingeniosa, ex ipso Virgilio audita fuerant, provocant, alia Burmannus,) crucem sibi fixam esse putare non debebant. Proposita nuper ab Abbate Divotio ratio, ut ad Panthei tholum referatur, et ab pastoris ingenio, et ab eo tempore, quo plura huius modi formae aedificia Romae visebantur, plane aliena est Alio

M. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores; et Phyllida solus habeto.
P. Non nostrum, inter vos tantas conponere litis:
Et vitula tu dignus, et hic. Et quisquis amores

109. *Et vitula tu dignus, et hic: et quisquis amores*

107 *Nascuntur* multi et Pier. et Burm. Sed est paullo ante *pateat.* 108 *Non vestrum inter nos* Parrhas. *inter nos* Voss. pr. Horat. I Epp. 2, 11. 12 *Nestor componere lites inter Peliden festinat et inter Atriden.* 109 *dignus es, et* Goth. pr.

eoque magis arguto, nec tamen magis vero, lusu possit aliquis huc arcessere cryptam ad Pausilypum in Campania, eiusque ingressum veterem: quod fecit quoque Paoli *Antiqq. Puteol.* fol. 11. (Satius est, cum Vossio Servium sequi et Philargyrium, qui Asconium et Cornificium ex ipso Virgilio audisse referunt, Coelium quendam, decoctorem Mantuanum, omnibus, quae possederat, divenditis, nihil, nisi locum, quo sepeliretur, sibi reservasse; hoc ipsum sepulcrum, spatium fere trium ulnarum capiens, designari a Damoeta, et totum aenigma versari in nomine Coelii, sive C o e l i. *Wr.*) 106. Nota res de hyacintho, de quo sup. ad Ecl. II, 18, in cuius foliis passim litteras AI inscriptas, sive ut *Aΐ, Aΐ, heu! heu!* quae Apollinis de Hyacintho lamenta adumbrarent, sive ut *Αΐαντος* s. Aiacis nomen expressum esset, veteres memorabant. Cf. Ovid. Metam. XIII, 398. *Reges* duces Graecorum voce Homerica. Apud Ciceronem Agamemnon *rex regum.* (De utroque, Aiace et Hyacintho, intelligi haec posse, eo probatur, quod alii etiam literam *Υ* in illo flore conspicere sibi visi sunt. vid. Voss. Atque Hyacinthum, regis filium, regem et ipsum dici posse, annotat Spohnius. *Wr.*) 107. *Phyllida,* quam uterque amicam sibi vindicarat. v. 76 sq.

108. *Non nostrum* scil. est. Servius tamen contendit interpungendum esse: *Non:* quasi interloquatur Iudex, *non, non habebis Phyllida* etc. *nostrum est, arbitrium ferre.* Sed hoc durum: nec satis potest confirmari ex Theocr. V, 138 παύσασθαι κέλομαι τὸν ποιμένα.

109. *et quisquis amores* etc. Ut haec verba per se sensum satis obvium habeant, non tamen, quid ad reliquam sententiam faciant, ab ullo interprete monitum aut dictum est, neque unquam dici posse existimo. Referre interpretum commenta nil attinet; frigere enim ea cum ipso carmine necesse est. Verum Palaemon eiusmodi arbitrium facit, ut utrumque parem esse dicat, ut adeo alter, Menalcas, *vitula,* ab Damoeta in sponsione posita, Damoetas autem *poculo* fagino Menalcae dignus videri debeat. Iam, quorsum reliqua hoc et seq. versu spectent, non facile dicas; neque quicquam ex

Haut metuet, dulcis, aut experietur amaros.

110. *AUT METUET DULCIS, AUT EXPERIETUR AMAROS.*

110 *metuat* et *experiatur* Ven. *metuat* et *experietur* Leid. duo cum Goth. sec. *metuet* et *experiatur* Moret. quartus. Ebertus coniiciebat *et quisquis amaros aut metuet, dulces aut experietur amores.* Ita sane *metuet* magis convenit. Recepit hoc Wakefield. Nondum me poenitet eorum, quae ante hos XX annos in Notis moxque in Addendis Tom. IV, pag. 215 adscripseram: necdum, etsi discendi valde cupidus, vidi ullam rationem aut grammaticae aut sententiae satis consentaneam, qua scabri hi versus defendi possint. Nam quae tandem haec est sententia: *Et vitula tu dignus et hic, et quisquis*: ut uterque vitula remunerandus sit (atqui alter poculum ferre debebat); multo minus ferri potest, ut et tertius aliquis vitulam ferat, et omnes alii praemium idem ferant, et quidem non propter victoriam, sed propter amores infaustos. Quis tandem locus praemio in hoc? et quorsum vitula? an puellae amatae loco? Sin sententiam ab antecedentibus seiunctam facias, ut sit: *Et* vel *At quisquis amores Aut metuet — aut experietur*, primo sententia est contorta, obscura, et si expeditam dederis, a loco aliena; quorsum enim repente amores? de cantu agebatur; praemium debebatur ei, qui cantu superior esset; nunc autem ambo cantu erant pares, non amore felices aut infelices; tum vero grammaticae adversatur hoc, ut *quisquis* sit unusquisque. Nam *quisquis* relativam vim habet, nec absolute poni potest; nisi addito aut subintellecto verbo: *quisquis* ille fuerit, *quicquid* illud est: multo minus *quisquis* de duobus pro uterque dictum esse potest. Mihi itaque satis liquere videtur, duo hos versus esse fetum Grammatici, qui supplere volebat sententiam breviter a poeta enuntiatam: *Non nostrum inter vos tantas conponere litis.* Forte plures interpolationis auctores fuere. Adscripserat prior: *Et vitula tu dignus et hic poculo.* Casu appinxerat alius versum paraeneticum in margine: *Aut metuat dulces aut experiatur amaros.* Fuit librarius, qui utrumque versum male consarcinatum intexeret. Fruatur tamen per me iudicio quisque suo. (Antequam, quae mea sit de versibus his vexatissimis sententia, exponam, aliorum conatus et explicationes oculis lectorum subiiciam, ita tamen, ut refellendi laborem, non ita difficilem, ipsis relinquam. Schirach in Clave Poetar. Classicor. part. post. pag. 556. sic scribit: „Non nostrum est, inter vos tantas componere lites, et ne quis victorem se fuisse ostendat, tu dignus es praemio et ille, et uterque suam persequatur rationem, neque animum abiiciat quisque in suo genere perfectus, et perget, aut dulcem amorem celebrare, aut de amaro conqueri; nunquam enim constitui de lite inter vos poterit.“ Vossius ita exhibet hos versus: „A t quisquis amores Aut m e t u a t dulces, aut experietur amaros.“ Bothius in Virgilio Virgiliano scribit pag. 7.: „Palaemon postquam laudavit iuvenes, qui de rebus amatoriis cantaverant, etiam ipse sententiam hac de re addit suam, dicens, opus esse, ut quisque amori dulci diffidat, nisi amarum eum experiri velit. Simplex oratio, simplex homo; futura posita pro imperativis.“ Multum in explicando horum versuum sensu, sed frustra, se torsit Io. Ge. Lud. Beutler in scriptione academica: Animadversiones criticae in Homerum et Virgilium. Ienae. 1823. 4. Censor huius libelli in Annalibus Heidelberg. fasc. IV. anni 1824. hanc proponit interpretationem, prorsus cum Bothiana

Calpurnio Ecl. II, 99 divines, ubi haec adumbrat: *Este pares et ab hoc concordes vivite; nam vos Et decor et cantus et amor sociavit et aetas.* Melius Theocr. VI extr. *Νίκη μὰν οὐδ' ἄλλος, vicit neuter, ἀνάσσατοι δ' ἐγένοντο.* Meliorem quoque viam iniit Popius *Pastoral.* I, 92 sqq.

Claudite iam rivos, pueri: sat prata biberunt.

convenientem: „et quisquis fugiet amores, nisi amaros eos experiri velit.“ Doeringius in Programmate saepius laud. sic scribendum censet: „ita quisquis amores Aut metuat dulces, aut experiatur amaros;“ hac subiecta explicatione: „Vos ambo digni estis posito pignore; utinam ita, eadem suavitate, quivis alius aut metum et sollicitudinem in amore felice, cfr. vs. 74., aut amaritiem et curas in amore infelice, cfr. vs. 80., canendo exprimat.“ In eundem modum idem V. D. disputavit ad Catull. LXVIII, 28., nisi quod ibi *sic*, non *ita*, pro *et* offert. Spohnius reiectam iam ab Heynio et Vossio retractat explicationem: „Digni estis praemio; dignus hic, dignus alter; dignus, quicunque iam sapit et abstinet ab amore, aut alieno edoctus dolore, aut suo, aliquando resipiscens.“ Iahnius denique sic interpretatur: „Summo praemio digni estis et tu, et ille, et omnis, qui tam praeclare amoris aut dulcedinem aut amaritudinem carmine celebrabit.“ Praeclare, nisi ad fulciendam hanc sententiam addendum fuisset illud „tam praeclare.“ Similiter Spohnius, ne absurdi aliquid dicentem faceret poetam, non satis fideliter eius orationem expressit. Acutius omnibus, qui vel ante, vel post ipsum solvere hunc nodum conati sunt, vidit Heynius, sensu haec plane destituta esse intelligens. Illud tantum improbes, quod resecandos censuit vss. 109. sq. Atque ut supra propositas explicandi rationes verbo refutem, pronomen *quisquis* h. l. nullo pacto pro *quisque*, multo minus pro *uterque*, quod mireris quomodo Schirachio in mentem venire potuerit, dictum accipere licet. Nam ut concedam, optimi saeculi scriptores, relativis vel nominibus, vel particulis praegressis, ut *quicunque*, *qui*, *ubi*, *ut*, — quae quidem omnia eum in modum dicuntur, quo illud Aen. IV, 371.: „Quae quibus anteferam?“ — aut etiam pronomini possessivo *suus* ita interdum subiungere *quisquis*, ut pro *quisque* positum videri possit: non facile tamen vel pessimus scriptor in initio enunciati, qui locus proprius est relativis, *quisquis* ita posuerit. Et initio enunciatorum ea quoque posita censenda sunt, quibus praecedit copula, ut h. l., quippe quae nihil pertineat ad ipsius vim sententiae, sed tantum iungendis duobus enunciatis inserviat. Ceterum qui exempla cupit huius usus pronominis *quisquis*, eum relego ad Forcell. Lex. sub voc. *Quisquis*. Manut. ad Cic. Ep. ad Div. VI, 1. porro ad librum, cui inscriptum est: *Deutsches Museum*. 1786. Vol. I. pag. 24. Doering. ad Catull. LXVIII, 28. Quum autem, si vss. 109. sq. tanquam spurios eiiciamus, aptam desiderari optimi carminis clausulam appareat, neque in interpretatione satis sit auxilii, ad coniecturam descendamus necesse est. Itaque lenissima mutatione facta pro priore *aut* scripsi *haut*; ac sic saepissime haec negandi particula in ipso Mediceo demta adspiratione legitur. Praeterea ita singula distinxi: „Et vitula tu dignus, et hic. Et quisquis amores Haut metuet, dulces, aut experietur amaros;“ i. e. aut dulces experietur, aut amaros. Quibus verbis Palaemon ad utrumque paratum esse iubet, quicunque amores tractet; nam „Vinceris, aut vincis; haec in amore rota est.“ Propert. II, 8, 8. Haud metuit amores, qui eos non fugit, non spernit; quae non infrequens est huius verbi significatio; Ge. I, 246.: „Arcti metuentes aequore tingui.“ Apte autem tangit diversa horum pastorum in amore fata; cf. vs. 76. sqq. 80. sqq. 101. 107. Neque illa *Et vitula tu dignus, et hic* quidquam habent offensionis, ut visa sunt Heynio; cf. not. meam ad vs. 49. et 54.

111. *Claudite iam rivos.* Exisse Palaemon intelligendus, ut servis suis imperaret, ut rivos seu canales ad irriganda prata aperirent; interea a Menalca et Damoeta arbiter advocatus, nunc, finito certamine, ad servos suos iterum se convertit. vid. Serv. et Burm. conf. Calpurn. II, 96. 97.

Post *hic* autem inhibendus paululum orationis cursus. Ac nova sententia, quae Palaemonis praecepto continetur, recte per copulam *Et* adiuncta est; gravius autem pronuncianda haec: *Haut metuet*; non *quisquis*, aut *amores*. Neque in eo haerendum, quod verbum *experietur* aliter collocatum malis, hunc in modum: dulces aut amaros experietur. Talem enim verborum positum interdum sibi indulserunt poetae, ut Ge. II, 447.: „At myrtus validis hastilibus, et bona bello cornus;" pro: *et bello cornus bona*. Praeterea verissime quidem docet Heindorf. ad Horat. Sat. I, 1, 8., ubi duae res magis minusve diversae vel iungantur, vel separentur, plerumque duplex *et*, *neque*, *vel*, *aut*, locum habere. Ex qua regula dicendum h. l. foret „aut dulces, aut amaros." Sed alteram particulam etiam omitti, vel iste versus Propertii, quem supra laudavi, declarat. Denique non praetereunda est similitudo soni in vocabulis *amores*, *amaros*, quam sectantur in talibus interdum optimi scriptores, ut Cicero in Orat. pro M. Coelio c. 32.: „Conservate igitur reipublicae, iudices, civem bonarum artium, bonarum partium, bonorum virorum." Virg. infra Ecl. VIII, 80.: „Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit." Et cf. not. ad Ge. I, 157. *Wr.*)

ECLOGA IV

POLLIO *)

ARGUMENTUM

In hac Ecloga interpretanda dici vix potest, quam inanem operam et olim Grammatici et hinc viri docti vana religione capti navaverint. *Vaticinationem Sibyllae de Christi natalibus* expressam esse, quam Virgilius ingeniose ad natales nobilis pueri transtulerit, iam *Lactantius, Instit. VII*, 24 statuebat, et *Constantinus M.* in *Orat. ad Sanctorum coetum*, graece reddita a non indocto homine, *Eusebii* libris *de Vita Constantini* adiuncta c. 19 sq. (quam in Exc. I ad Bucolica iterum excudi curavi), demonstrare voluit, eiusque auctoritatem cum ista aetate plerumque Christiani homines (cf. Wernsdorf. Poet. min. To. IV, p. 767 sqq.), tum aetatibus nostris viri docti sequuti sunt plerique omnes, de via ac ratione tantum solliciti, qua reconditum huiusmodi vaticinium ad Romanos pervenire potuerit. Vide inprimis *Chandler's Vindication of the Defense of Christianity Book* II, ch. 2, sect. 2, et T. II. *Postscript* p. 44. *Whiston's Supplement to the literal accomplishment of Scripture Prophecies* p. 94 sq. *Cudworth Systema Intellect.* c. IV, §. 16. Certis tamen rerum argumentis destituitur ista opinio; quamvis ea multis aliis exornari possit, quae a viris doctis minus animadversa sunt. Sic v. c. e Ioseph. Ant. XV, 13, qui Herodem regem Pollionis hospitio et amicitia usum esse memorat, colligere aliquis possit, ab Herode facile, Virgilio praesente, Pollioni de Messia narrari, aut Nicolaum Damascenum, doctum hominem, cuius ministerio Herodes usus est, Augusto percarum, de Iudaeorum opinionibus commemorare potuisse, et id genus alia. Enimvero, quicunque sensum Romanorum et ingenium vel e longinquo inspexit, facile tenebit, nunquam Iudaeorum tantam auctoritatem ac fidem aut fuisse aut esse potuisse apud Romanos, longe aliis sensibus, religionibus, iudiciis imbutos, ut istorum opiniones publice admitterent et carminibus celebrarent. Meminit superstitionis Iudaicae Horatius: verum ut eam risu exploderet. Attamen vel sic vulgata esse potuit fama inde ab Oriente propagata, de Rege venturo, de heroe nascituro, de novi saeculi, novi rerum ordinis im-

*) *Pollio.* In plerisque vett. *Saeculi novi interpretatio.* Zulich. *Laus novae progeniei.*

minente fatali exordio. Nam simili modo alias quoque superstitiones, maxime vaticiniorum, pervagatas esse plura loca reperimus; Romam autem a confluente undique multitudine eas maturius delatas esse quid miremur!

Ut ordine agamus: videamus primo loco, quodnam carminis argumentum sit per se spectati. Carmen bucolicum ad Consulem, quem v. 11 *Pollionem* nominat, se exorsurum esse profitetur Maro: 1—3. Agi nunc ultimam aetatem a Sibylla memoratam: Inde restitutionem rerum in pristinam faciem, ἀποκατάστασιν, novum saeculorum ordinem, novam hominum progeniem, melioris aetatis vitam, humano generi redituram esse pronuntiat; idque eventurum esse puero aliquo nato, in Pollionis quidem Consulatu 4—14. Ille adscriptus erit heroibus, et orbis terrarum pacati erit regnator 15—17. Iam vero melior illa aetas, aetati aureae ac Saturniae similis, per gradus succedet, ita ut puero nato exordia, 18—25; incrementa vero sua habitura sit, quando ille adoleverit, 26—36; cumulata autem ut sit et perfecta ab omnibus partibus, ubi ille ad virilem aetatem pervenerit: 37—45. Reliqua sunt exultantis laetitia et vota facientis ac gratulantis poetae: 46 ad fin.

Iam in his facile agnoscas, si modo nulla praevia opinione imbutus accesseris, primo poetam phantasmata ab aureae aetatis narrationibus petiisse; tum vero, eum illa cumulasse in certo aliquo sui temporis eventu declarando, quem paullo obscurius designavit, quoniam in vaticinium rem mutavit, adeoque vaticinantis verbis et phantasmatibus sensa sua exposuit. Solent autem poetae cupide et ambitiose vaticinia argumenta carminum facere, cum nihil ad enthusiasmum poeticum sit accommodatius: quod multis exemplis doceri posset, si nunc id ageretur. Summa sententiarum haec est, insequuturam esse temporum felicitatem magnam; eamque initium habituram esse a natalibus pueri, Pollione Cos. nati. Quinam ille puer fuerit, et quid poetam adduxerit, ut tantam rerum conversionem eo nato insequuturam polliceri posset, hoc est, quod quaeritur. Scilicet inter omnes populos, magna inprimis aliqua calamitate oppressos, vaticinia circumferri assolent, quae sive graviora minari sive laetiora solent polliceri, eaque, necessaria rerum vicissitudine, melioribus aliquando succedentibus temporibus, fere semper eventum habent. Nullo tamen tempore vaticiniorum insanius fuit studium, quam sub extrema reipublicae Romanae tempora, primosque Imperatores; cum bellorum civilium calamitates hominum animos terroribus omnis generis agitatos ad varia portentorum, prodigiorum, et vaticiniorum ludibria convertissent. Inprimis autem ad Sibyllas multa vaticinia referebant, cuius oraculorum generis omnino et alias inter Romanos et tunc multo magis erat magna auctoritas. Collegit ex illa aetate oracula nonnulla Sibyllina Fabricius Bibl. Gr. Tom. I, lib. I, c. 30, §. 6 sqq. Sed rem satis vel unus Suetonii locus Octav. c. 31 declarat; cum

Augustus *librorum fatidicorum Graeci Latinique generis, qui nullis vel parum idoneis auctoribus ferebantur*, supra duo millia *contracta undique cremaverit.* Iam in magno illo numero vaticiniorum et oraculorum, quae partim superstitione partim fraudibus hominum celebrata, et sive sub aliis nominibus sive sub Sibyllarum nomine passim vendita fuere, unum fuit aliquod, quod magnam aliquam felicitatem futuram promitteret, eiusque descriptionem ab iis, quae de saeculo aureo memorassent poetae, mutuaretur. Erat alia ab Etruscis profecta fama de octo saeculis genti Etruscae datis, et de saeculo nono inde a Sulla exorso, tum de decimo, periodi rerum, quae tum erat, fine. cf. Censorin. c. 17. Plutarch. in Sulla p. 456 A. Opinionis vestigium aliquod apud Serv. ad Ecl. IX, 47 est de noni saeculi exitu et ingressu decimi. Erat alia de magno anno vertente e Platonicis et Stoicis petita opinio, quo omnium rerum ἀνακύκλωσις et ἀποκατάστασις esset futura, tum alia de magno Rege venturo fama: vid. Sueton. Aug. 94. quae iterum sub Nerone increbuit: Sueton. Vespas. 4. solet enim eiusmodi superstitio vulgo variis modis circumferri, inflecti, variari. Quascunque autem in hoc genere descriptiones novae felicitatis habemus, sive in Orientis sive in Graecis ac Romanis poetis, omnes fere inter se similes sunt: bestiae ac ferae cicures, serpentes innocui, fruges nullo cultu enatae, mare placidum, dii praesentes in terris aliaque eiusmodi in omnibus memorantur. Nullum in his phantasma est, quod non mens humana magno metu contacta concipere possit, si ad vitae simplicitatem, a pestibus et malis magnarum urbium et magnorum imperiorum liberatam, cogitatione se retulerit. Haec eadem aetatis aureae, saeculi Saturnii, bona constituunt. Translata ea partim ad Elysium, et ad Hyperboreos, ac similia commenta.

Hoc itaque oraculo et vaticinio seu commento ingenioso Virgilius commode usus esse, et, quae de aetate aurea, inprimis ab Hesiodo, memorantur, ad ea tempora, in quibus hanc eclogam scriberet, et ad pueri, circa id tempus nascituri, natales, quasi cum iis aetas aurea initium habitura sit, transtulisse videri debet. In quo aliquid sumi a viris doctis video, quod omnino necesse esse non video; volunt enim puerum nasciturum novi rerum ordinis *auctorem*, certe pignus, a poeta pronuntiari: quod ita se non habet. Tempora felicia ait esse successura, eorumque initium natalibus pueri ita assignat, ut cum vitae humanae gradibus ea incrementa habitura esse ostendat. Potest ita novi saeculi felicitas, ex pace Brundusina ducta, simpliciter, tamquam epochae, alligari natalibus pueri, qui tum expectabantur. Fuit enim annus U. C. 714, Coss. C. Asinio Pollione et Cn. Domitio Calvino, ut ex v. 11. 12 patet. Eo itaque anno, post summos, ne bellum civile inter Octavianum et M. Antonium, qui ex Asia cum copiis in Italiam traiecerat, recrudesceret, metus, Maecenatis et Pollionis opera Brundisii pax composita fuit, cuius quasi pignus Octavia, Octavi-

ani soror, Antonio in matrimonium tradita est. Erat ea ex priore marito, Marcello, gravida, id quod disertis verbis Dio memorat, lib. XLVIII, c. 31; infantem illum M. Marcellum, generum mox Augusti, de quo Aen. VI locus nobilis est, fuisse, putant; an omni dubitatione maius hoc sit, non cum Catroeo, qui sublectam hanc Badio Ascensio aliisque rationem tamquam a se profectam mirifica vanitate iactat, decidere ausim: sunt enim, quae contra moneri possint. Sed, cum ea pace confirmata tandem publica tranquillitas videretur, satis commode Virgilius hunc tamquam fundum sui carminis facere potuit, ut ex eo tempore, rerum fortuna in melius mutata, auream aetatem esse reversuram diceret, eamque sententiam iis omnibus exornaret, quae a poetis de felicitate eius aetatis commemorari solent. An Saturnaliorum dies inter ea commemorandi sint, quibus poeta in rem suam usus sit, paullo longius petita est coniectura. Haec quidem, quamquam difficultatibus ea suis laborare non ignoro, inter alia parum probanda, saltem aliqua cum veri specie dici videntur. In difficultatibus tamen est inprimis haec, quod puer ex Octavia suscipiendus, non ex novo sed ex pristino matrimonio erat nasciturus. cf. Vitam Virgilii ad a. 714 exeuntem, ut adeo non appareat, quanta spes ex huius pueri natalibus de felicitate publica concipi potuerit; maior erat spes ex Octaviae prudentia, si Antonium in officio retineret.

Aliam magnae expectationis prolem eidem anno assignari posse viderunt alii viri docti, inque his *Nauzeus* (*Mém. de l'Acad. des Inscript.* Tom. XXXI), et iam ante eum vir doctus (*Boulacre* in *Bibliothèque Françoise* Tom. XXVIII, p. 243, accessit quoque nuper *Sam. Henley*, vir elegantis ingenii, in libello mox commemorando), ex nuptiis Octaviani cum Scribonia, quacum tamen anno sequente divortium fecit, suscepta ex ea Iulia. Duxerat eam Caesar initio anni, quo Pollio Cos. erat, eamque sub anni exitum, quo pax Brundisina facta est, partui vicinam fuisse, ex eo intelligitur, quod Iulia sub anni sequentis initium nata est. Cum in expectatione esset Roma, quam prolem Scribonia editura esset, quippe uxor Caesaris, III viri iam tum Lepidi et Antonii praevalentis opibus, potuit Virgilius filium ominari et meliorem inde rerum conditionem augurari; etsi de Augusto rerum domino nondum illo anno quisquam cogitare poterat.

Errat inter duo hos partus interpretatio, cum uterque habeat, quod iudicium inclinare possit. Quod Pollioni inscripta est Ecloga, pro priore opinione facit, quandoquidem is inter eos fuit, per quos pax Brundusina fuit composita: missus erat ab Antonio, cui fuit familiaris et studiosissimus; ex nuptiis adeo eius cum Octavia haud parum laetam spem concipere debuit. Nec obstat, quod idem Pollio mox iterum in Antonii partibus fuit: est enim res ex eius anni, quo pax facta est, actis dispicienda.

Iam quod ad Pollionis filium, Saloninum, vulgo e Servianis commentis ad vs. 11. (idque ceteris doctius persequutus est Boe-

cler. Diss. Acad. Tom. II, pag. 388), aut ad Salonini fratrem, C. Asinium Gallum, ex alio istis commentariis adsuto panno ad v. 11, res refertur, non magis fide historica nititur; nam Pollioni puerum illo anno natum esse ignoramus. Esset adeo hoc, inferre aliquid de suo in poetam, et tum ex eo, quod intulimus, probationes petere. In Drusum incidisse virum doctum video in Comment. Trevolt. 1703, p. 7, id vero temporum rerumque rationibus repugnat. cf. Ruaeus pr. huius Eclogae. Multo vero molestiorem et nulla ope tuendam rationem proposuit Vignolius (in *Biblioth. Germ.* Tom. XXXV, pag. 173 sqq.), qui hanc Eclogam in annum 730 coniecit, ut tamen v. 11 de M. Tullio Cicerone, M. F. Consule suffecto 724, accipiat, et *Tullio* pro *Pollio* legat, et ad magnae aerae Alexandrinae initium, quod a magni cycli canicularis, qui est 1461 annorum, decimo quarto saeculo procedebat, retulit; quae sententia cum hactenus speciosa sit, ut valde probabile fiat, poetam ad magnam istam aeram, quae pro *revolutione magni anni* et ἀποκαταστάσει omnium rerum habebatur, respexisse (cf. *des Vignoles Chronologie de l'Hist. Sainte* Tom. II, pag. 710. 711), in annum tamen memoratum 730 reiici ipsa ecloga non potest, nisi perquam contorte et adversa rerum verborumque omni natura, ut probare se eam rem Burmanno potuisse mirer. Enimvero quorsum bonum otium contero in exponendis opinationibus et ariolationibus, in quibus nihil ad liquidum perduci potest!

Quid autem, si ne locus quidem ariolationi est, quis puer ille fuerit, quem Maro nascentem memorat? Potest enim ille nihil aliud voluisse, quam, calamitosis bellorum civilium temporibus successura nunc esse tempora laetiora; quae εὐφαντασιώδης poeta per aetates mythicas declarat; cum autem funestum hoc et ferreum saeculum non protinus mutari posset in aureum, inversa ratione per gradus res ad saeculum aureum adducenda fuit. Cum porro melior rerum conditio esse nequeat, nisi homines meliores deterioribus successerint: eam rationem ingressus esse putari potest, ut *novam progeniem* prodituram esse dicat: haec progenies ut primordia sua habeat necesse est; deflexit itaque orationem ad *puerum* illum, *qui primus in huius saeculi auspiciis est nasciturus.* Nunc succurrebat vaticinium illud vulgatum de Rege seu heroe venturo, seu nascituro. In hanc fere sententiam vidi quoque incidisse unum ex meis olim familiaribus Kuithan, Tremoniensem, acuti ingenii iuvenem, Rectorem nunc Gymnasii Lünensis Westphaliae. Puerum illum διογενῆ iam herois nomine et loco recte impertiit; potuere quoque Iovis pueri incunabula animo poetae insidere; recte quoque *patrias virtutes* commemorat, natus enim ille puer est a deo aliquo, tamquam heros. Manent quidem vel sic in figmento hoc nonnulla obscura nec satis commode inventa; verum probe arrogantem esse necesse foret eum, qui hoc sibi sumeret, aut sibi satis confideret, ut omnia a se expedita in hoc carmine esse pronuntiet:

ipsa enim res, vaticinii indoles et lex, enuntiationis modus per mythica ornamenta, omnem conatum sufflaminant.

Non Oraculum Sibyllae sed Hesiodi quatuor aetates a Marone respici contendebat Fabric. in Bibl. Gr. Tom. I, 31, 19. Fuere tamen huius generis et vatum et poetarum lusus multi alii. In ipso quoque Hesiodo non satis aperta est aetatum ratio, loco forte interpolato. De obscuritate carminis perperam conqueruntur homines docti, quandoquidem hoc ipsum ad vaticinii indolem pertinet, ut per ambages obscurata sit oratio. Tum vero singulos versus ad singulare aliquod istorum temporum factum revocare velle, non minus inane studium est, quam quod interpretes oraculorum sacrorum sequi videas, cum singula phantasmata vatum, tamquam si in annalibus Taciti alicuius versentur, inter ipsas res gestas referunt, et poetica ornamenta ad factorum fidem explorant. Etiam Lowthius Summe Ven. Episc. Londin. Praelect. XXI. erudite de hac Ecloga agit, eamque omnino expediri posse negat, nec multum abest, quin sibi persuadeat, non sine veri dei afflatu eam scriptam esse: contra quam sententiam disputatum est nuper singulari libello a viro docto, *Sam. Henley.* Si quis tamen animo reputet, aliorum quoque populorum, praeter Iudaeos, vates et vaticinia olim fuisse permagno numero; eorum porro vatum ingenia non minus incaluisse phantasmatibus et visis poeticis, seu poeticum ornatum admittentibus; quotiesque in eodem argumento seu calamitatum praedicendarum seu felicitatis publicae privataeque ostendendae versarentur, necessario in eadem rerum phantasmata eos incidere debuisse: non adeo mirabitur, adumbratas esse in hoc carmine, ut in tot aliis, rerum species ac formas ex aetate aurea iisque similes, quae in Hebraicis vatibus occurrunt; ut illud taceam, in magno illo Sibyllinorum oraculorum numero, quem paullo ante vidimus, multa esse debuisse a Syris et Iudaeis hominibus propagata. Noluere viri docti hanc Eclogam inter Bucolica referri: quae res omnino ex carminis Bucolici notione ac definitione diiudicanda est. Illud notari debet, etsi argumentum ex ipsa vita rustica petitum dici nequeat, ita tamen illud esse tractatum, ut sententiae et imagines rerum sive ab ea vita sive a vita antiquissimorum hominum arcessitae sint. Ceterum et in hoc carmine poetam interpretabimur ad sensum nostrum: ad refellendum quemquam non descendemus. Quoties fide historica certa destituimur, omnisque res ad coniecturam redit, liberum cuique esse debet, pro ingenio suo ariolari, aut, si nolit, omnino non ariolari: in qua quidem secta me esse profiteor. Imitatione magnam partem expressit Calpurnius Ecl. I, 36 sqq.

Sicelides Musae, paullo maiora canamus!
Non omnis arbusta iuvant humilesque myricae;
Si canimus silvas, silvae sint Consule dignae.
Ultima Cumaei venit iam carminis aetas;
Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo.
Iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna;

1. CANAMUS; 6. VIRGO;

1 *Sicilides* passim codd. Pier. et Burm. Verum est *Σικελὶς*, *Σικελίδες* ex *Σικελοί*. 2 *humilesque genestae* Pierii Medic. *myricae*, penultima longa, cum Theocrito *μυρῖκαι*. At Homer. Iliad. *K*, 467 corripit: — *μυρίκης τ᾽ ἐριθηλέας ὄζους*. 3 *sunt* Goth. sec. cum al., et sic Pierius in plcrisque esse ait: sententia parum commoda. (Vossius humile et tenue genus bucolici carminis per arbusta et myricas, per silvas autem, altas et proceras, elatum et grandius iutelligi vult. Ac propterea *sunt* recepit pro *sint*. Non recte; num igitur deinde silvas canit poeta? at hoc necessario exigeret talis professio. *Sp.* — Per silvas, gregum pascua, nihil aliud significatur, quam per arbusta et tamariscos. Itaque sententia haec est: Non omnium personis dignum hoc carminis genus; itaque si tanto nomine inscribendum est eiusmodi carmen, sit hoc ita comparatum, ita supra vulgarem modum elatum, ut ne dedeceat viri summi, Consulis, dignitatem. *Wr.*) 4 *Cymaei* plerique ap. Pier. *temporis* Menag. pr. *iam venit* Leid. (— 6. Pro semicolo, quod erat post *Virgo*, comma posui; nam *redit et Virgo*, *redeunt Saturnia regna* idem est, quod *et Virgo et Saturnia regna redeunt*.

1. (Ecloga haec, ut in Prolegomenis demonstratum, facta est in laudes Pollionis, cuius ope Antonius pacem restituerat orbi, icto cum Octaviano foedere Brundusino, et pueri Asinii Galli, qui mense Septembri ai. 714. aut ineunte Octobri natus erat. *Sp.*) *Sicelides Musae*, Pastoritii carminis praesides, Theocriteae, omninoque bucolicae. *Σικελὸν μέλος* Bion Idyll. VII, 1. *Σικελικαὶ Μοῖσαι* Moschus Idyll. III. Paullo altius se pro bucolico carmine aggredi argumentum bene praefatur, quia Pollioni, viro docto, illud dedicat et inscribit. Idem genus bucolicum porro *arbustis*, *myricis*, et *silvis* exprimit. *Myrica* virgulti genus in Italiae oris, quod ripas fluminum obsidere solet. *Tamariscum* esse docent post Iulium Sabinum viri docti. conf. Martin. *Tamaricem Gallicam Linn.* Schreber. ad Theocr. I, 13. 3. *silvae sint Consule dignae*, sit carmen hoc bucolicum satis ex dignitate Pollionis Cos. (Aliter haec cum Vossio interpretatur Doering. l. l. sed vide V. L. *Wr.*)

4. 5. Agitur iam ultima aetas carminis Sibyllini; iterum procedent saecula, quae fuerunt: 6. 7. Adeoque redit nunc saeculum Saturnium, et cum eo hominum genus, quale saeculo illo aureo fuit. Itaque v. 8. 9 subiicitur: puero nato ferream aetatem desinere, auream exoriri. Haec sunt ipsa poetae phantasmata, si nihil aliunde adscivers. Igitur carmen tum superat, quod ad Sibyllam Cu-

Iam nova progenies coelo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,

Tenendum enim, repetitum vocabulum vel Verbum interdum vim habere repetendae copulae: Aen. VII, 327.: „*Odit et* ipse pater Pluton, *odere* sorores Tartareae monstrum." VIII, 91.: „Labitur uncta vadis abies: *mirantur et* undae, *Miratur* nemus insuetum fulgentia longe Scuta virum." XI, 169.: „Quin ego non alio digner te funere, Palla, Quam pius Aeneas, et quam magni Phryges, et quam *Tyrrhenique* duces, *Tyrrhenum* exercitus omnis." XII, 548.: „Totae adeo conversae acies, *omnesque* Latini, *Omnes* Dardanidae." Eodem modo Praepositio repetitur: Aen. X, 313.: „huic gladio *perque* aerea suta, *Per* tunicam squalentem auro, latus haurit apertum." Hinc etiam reponendum esset Ge. I, 312.: „ubi *iam* breviorque dies, *iam* mollior aestas," si potiores codices addicerent. Hinc defendi etiam poterit vulgata lectio Ge. III, 480. sq.: „Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum, *Corrupitque* lacus, *infecit* pabula tabo;" nempe *infecit* idem fere, quod *corrupit*; vid. tamen V. L. ad vs. 481. Ceterum raro in his etiam *et* geminatur, ut infra vs. 24.: „*Occidet et* serpens *et* fallax herba veneni *Occidet.*" *Wr.*) 7 *dimittitur* alii ap. Burm., solita variatione. 9 *et* Menag. pr. *at* Goth. sec.

manam vulgo referri solebat, in quo, ubi *ultima aetas* advenisset, quam de sua aetate interpretatur poeta, meliorum temporum ordo, per ἀποκατάστασιν aliquam, denuo procedere nuntiabatur; nam, *Cumaeum carmen* de *Hesiodeo*, a Dio eius patre, Cuma oriundo (vid. Opera et Dies v. 636 sq.), secundum Valerium Probum, Grammaticum, intelligere (cum Fabricio Bibl. Graec. I, 30, 14, et Graevio Lectt. Hesiod. c. 5.) non licet. Nihil enim in illo de revolventibus se ac redituris aetatibus melioribus occurrit: nisi obscure elicias ex vs. 175 ὄφειλον — ἢ πρόσθε θανεῖν, ἢ ἔπειτα γενέσθαι. Quot aetates Sibylla constituerit, ex h. l. non constat. Etiam in retracto aetatum cursu mox tantum memoratur melior seu aurea aetas, sua exordia, incrementa, et ἀκμὴν habens. Si quem vero illud male habet, quod, cum Cumanae Sibyllae libri in Capitolio servarentur, nihil ex iis a poeta sciri aut vulgari potuerit: tenendum est, auctoritate Senatus, qua quidem talia agi fas erat (v. Dio lib. XXXIX, c. 15.), multa passim ex libris Sibyllinis vulgata, et praeterea magnum effatorum Sibyllinorum numerum, undecunque acceptum et ex cunctis gentibus apportatum, vulgo inter homines iactatum fuisse. v. Argumentum. Constituit autem poeta aetatem auream per certos gradus ac progressus, quos secundum vitae humanae gradus constituit; per pueritiam, 18—25 dum aetatis ferreae mala desitura, aureae bona reditura sunt; tum per adolescentiam, qua perfectior quidem aetas, heroicae tamen similis, processura sit; 26—36 cum virili autem aetate, tamquam tertio gradu ipsum saeculum Saturnium esse successurum. Poetica haec esse phan-

Casta, fave, Lucina: tuus iam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc aevi, te Consule, inibit,

10 Erat vir doctus, qui accipiebat de Pollione: *tuus iam regnat Apollo.*

tasmata, nec historici quicquam argumenti, ne vaticinium quidem, subesse, satis apparet, dummodo nihil aliunde intuleris, et, ubi intuleras, ex eo argumenteris ac disputes. (*intĕgro.* Rara huiusmodi syllabarum in thesi productio, ut Lucret. I, 926.: „iuvat integros accedere fontes.“ Horat. Sat. II, 2, 113.: „Integris opibus“. et *sacrae* Sil. Ital. I, 599. *Sp.*) 6. *Virgo*, *Δίκη*, Iustitia, ut Hesiod. Ἔργ. 256. Nota res vel ex Ovid. Met. I, 149, et Ge. II, 414. Hesiod. Ἔργ. 200. (De grammatica horum verborum ratione vid. V. L. *Wr.*) *Saturnia regna* ut Romanus poeta laudat (vid. Excurs. V ad Aen. VII.), Graeci tamen et auream aetatem *ἐπὶ Κρόνου* memorant: Hesiod. l. l. 109 seq. Attigit noster eandem Georg. I, 125 sq. II, 536 sq. 7. *nova progenies*, novum hominum genus, nova successio, nascitur, *νέα πληθὺς ἀνδρῶν*, h. meliores et iustiores, ut in novo rerum ordine et aurea aetate. Eadem mox vs. 9 *gens aurea.* Hesiod. Op. et D. 109 *χρύσεον γένος μερόπων ἀνθρώπων.* Non igitur ad puerum referri hoc potest; qui ab ea discernitur. *demitti coelo* simpliciter esse nasci, statuas ex v. 8 *nascenti puero.* etsi notio *θεόθεν γεννᾶσθαι*, divinitus, numine propitio, nasci. *surget*, procedet, ortum et initium habebit hoc puero nato. (*mundo*, orbe terrarum, ut Lucan. I, 160. *Wch.*)

10. *tuus iam regnat Apollo.* „Ultimum saeculum ostendit, quod Sibylla Solis esse memoravit.“ *Serv.* (Apollo antiquis Romanis ignotum numen; deerat teste Arnobio adv. Gent. l. II. pag. 95. Edit. 1651. in catalogo numinum, quae Numa probavit, Indigitamentis Pompilianis; cfr. Serv. ad Ge. I, 21. Sed permixtum eius et Solis numen a serioribus esse, vulgatum est. *Sp.*) Scilicet ut Saturni, ut Iovis fuit regnum, sic nunc Apollinis. Videtur hoc tenendum esse. Fabricius Bibl. Gr. I, 30, §. 14 multa quidem docte contra disputat, ipse tamen multo molestiorem rationem proponit, ut et omnes ceteri interpretes. Si subsequentibus temporibus scriptum esset carmen, ferrem sane *Apollinem* pro *Caesare* dici; namque deus erat Caesarum tutelaris; habitabat Augustus in Palatio ab 718 inde. cf. Dio XLIX, 15. LIII, 16, et Apollinis filius existimatus fuit. v. Sueton. Octav. cap. 94. Occurrit quoque Apollo et Sol in numis. Verum eo tempore, quo haec Ecloga scripta est, honores illi in Caesarem nondum erant cumulati.

11. Instat tempus novi saeculi et ab hoc ipso anno procedit tui consulatus. (De particula *adeo* vid. Q. V. XXVI, 4. *Wr.*) *decus hoc aevi*, praeclara haec aetas. *inibit:* simplicissima est ratio, ut *inibit* sit pro, cursum inibit, incipiet; eamque Servius

Pollio, et incipient magni procedere menses;
Te duce, si qua manent, sceleris vestigia nostri
Inrita perpetua solvent formidine terras.

12. Pollio; menses.

13 *primi* vel *nostri* Köler. ms. 14 *poenas* Ven.

et vulgo interpretes sequuntur. *Inire* quidem absolute ita positum non occurrere, bene monet Burmannus; participium tamen nunquam non ita dicitur: *ineunte anno*, *mense*; *iniens aetas*: quidni etiam *annus init?* et eodem modo dictum *ingredi* pro incipere, ut Ge. I, 42 *ingredere*. (Burmannus, ut ita iungamus, auctor est: *Apollo*, hoc est, Augustus, hunc fere intelligunt interpretes, *inibit decus hoc aevi*, *te*, *Pollio*, *Consule*. Melius subiectum esset sic ipse *puer nascens*, qui idem ex nostra ratione *Apollo* est, qui hanc praeclaram vitam, hoc aevum, inibit. Videri aliis possunt verba v. 12 *et magni incipient procedere menses*, quae ad *novam progeniem* spectant, postulare, ut et illa *decus hoc aevi inire* putetur. Sed praestat vulgatum retinere.) 12. *magni menses*, illustres, insignes, memorabiles, ut v. 5, utpote saeculi aurei. (Ita explicat etiam Spohnius, eaque explicatio sola convenit praegressis *decus hoc aevi*. Vossius proprie magnos, i. e. longos, nostris maiores, dictos accipit. *Wr.*) Nimirum *magnus annus* est, utique hinc et *magni menses*. Quis, nisi apud Iulium Sabinum e pleniore Servio legeretur, crederet, iam Asconium Pedianum libro secundo de praetura urbana putare potuisse, Virgilium intellexisse de Iulio et Augusto, qui menses nomina tum de D. Iulio et Augusto Caesare acceperant. (Ridiculum hoc et ipsi historiae repugnans; nam Pollio ab ineunte Octobri per tres menses Consulatum gessit. *Sp.*)

13. *Te duce*: auspice, a tuo inde consulatu; expiabitur primo omne scelus, quo contaminatum est hoc hominum genus: scilicet ut sanctior et castior aetas succedere possit. (Sensit Vossius, comparata inter se Octaviani ac Pollionis persona, videri posse Virgilium nimis magnifice de Pollione loqui. Cui rei occurrit ita, ut dicat, illo tempore Romanos minime existimasse, omnia in unius, Octaviani, potestatem cessura esse, sed pristinam sibi libertatem restitutum iri sperasse. Quo accedit, ut tum Consulatus dignitas, sensim evilescens, nondum ita imminuta videretur. *Wr.*) *sceleris vestigia nostri*: belli civilis reliquias spectari, manifestum est. Nam perpetuum hoc, ut de bello civili ἄγος, *scelus*, praedicetur; notum: *Cui dabit partes scelus expiandi. Quo, quo, scelesti, ruitis.* Nunc inprimis de illo tempore agitur, cum post Brundusinam pacem Sext. Pompeius adhuc maria Ita-

Ille deum vitam adcipiet, divisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis;
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

15 *divosque* Rottend. sec. 17 *patris* Mentel. pr. et in vetustissimis aliquot Pierii. f. pro patrIs.

liae infestaret, et commeatu Romam intercluderet. Pax quidem etiam cum hoc paullo post apud Puteolos inita; verum, quod Ruaeus post hanc pacem Eclogam nostram scriptam arbitratur, unde scilicet tanto maior aurei saeculi spes affulsisse videri posset, id propterea commode dici non potest, quia pax illa sequenti demum anno composita fuit, vid. Dio XLVIII, c. 36; partus vero ille pueri adhuc eodem anno expectabatur, ut v. 11 et 61. Mox ornatus v. 14 pro eluentur, tollentur. *Inrita*, abolita. *formido* est propter τὸ ἄγος et reatum ex scelere conceptum.

15. 16. *Ille*, puer ex vs. 8, deorum progenies, heroibus erit adnumerandus: quippe et ipse διογενής. *deum vitam adcipiet*, aget vitam deorum, et inter deos heroesque. Adumbratum ex iis, quae praedicantur de aurea aetate ὥς τε θεοὶ ἔζωον, ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες Νόσφιν ἄτερ τε πόνων etc. conf. Hesiod. Ἔργ. v. 112 sqq. Erat enim hoc inter aurei saeculi bona, ut dii praesentes inviserent homines. Ovid. Fast. I, 251 et passim. 16. *et ipse videbitur illis*, scil. permixtus iis, h. e. admixtus erit. ἀναμὶξ ἐκάθητο, Aratus Phaenom. 104, quem ante oculos habuit. 17. *Pacatum orbem reget:* etiam hoc ex aurea aetate, quod in ea pacata omnia sunt: obscurius est, quod addit, *patriis virtutibus*, omnino, maiorum: et ad hoc, tamquam ad scopulum, offendit quaelibet opinio de puero nascituro. Marcellorum quidem nomen in annalibus Romanis clarissimum: hactenus puer, qui ex Octavia, Octaviani sorore, Marcello nupta, nunc autem Antonio desponsa, patriis virtutibus ornatus esse poterat: at quae spes esse potuit, ut ille *orbem regeret?* Non magis in puero ex Octaviano et Scribonia id locum habebat: nam de herede imperii et successore designato eo tempore cogitari nondum potuit. Multo minus haec caduiit in Pollionis, viri consularis, prolem. *Regit* orbem terrarum *populus* Romanus (*Tu regere imperio populos, Romane, memento*), regit postea *princeps*, at nec Senatus, nec magistratus. Manet igitur illud, quod omnium maxime probabile esse dixi, ut simpliciter nova progenies aurei saeculi intelligatur: ut dixi supra p. 128. Ita omnes argutiae concidunt. Cetera ad vaticinia, quae tum vulgo ferebantur, composita esse puta: inprimis ad famosum illud de rege, seu heroe nascituro. (Rem expediunt ea, quae ad vs. 13. notavi. *Ille* designat, ut Vossius quoque et Spohnius statuunt, filium Pollionis; isque

At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu
Errantis ederas passim cum baccare tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.

18. CULTU, 19. BACCARE,

18 *Ac tibi* Rom. *primo* Parrhas. 20 *fundat* ap. Macrob. Sat. VI, 6. *fundit* Gud. a m. pr., et mox *referant*. *fundet* Schol. Horat. II Carm. 6.

ad summos in pacata ac denuo confirmata republica honores olim evectus, patriis, i. e. iisdem, quibus pater splendeat Pollio, virtutibus eam gubernaturus dicitur; *reget orbem*, i. e. Consul factus administrabit rem Romanam. Iahnius Octavianum pronomine *ille* indicari putat, coll. Ecl. I, 7. 42. 44. Sed illorum locorum longe alia est ratio. Hic quidem nec grammatica patitur, nec res, de Octaviano cogitare. Puerum nascentem, pergit Iahnius, intelligi non posse propter vs. 18., ubi particula *at* oppositioni inserviat; deceptus videlicet eo, quod non senserat, illam particulam eo loco transeuntis esse ad novam rem, non alterum alteri opponentis. *Wr.*)

18. Felicitatis *aureae* huius *aetatis*, ex versibus forte Hesiodeis l. l. 130 sqq. suborto commento, *initia* cum pueritia procedere facit, *incrementa* vero cum adolescentia, cum virili tandem et perfecta aetate *vitam perfectissimam*. *nullo cultu*, uti omnia in saeculo aureo nascebantur, Hesiod. l. l. v. 118 καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον· hic tamen, utpote in infantia eius pueri, herbas tantum et flores sua sponte terra editos memorat; at fruges cum adolescentia v. 28, cum virili tandem aetate omne genus proventus terrae sponte nascetur v. 39. Ovidius adeo, *sine semine*, addit Met. I, 108. 19. *Baccar:* Plin. XXI, 6, s. 16 *Bacchar quoque radicis tantum odoratae est; a quibusdam nardum rusticum appellatum — Odor est ei cinnamomo proximus.* Formam Dioscorides satis accurate descripsit, sed, qualis illa sit, inter recentiores nondum constat, ut docet Martinus. Fascinum depellere creditum esse, discimus inf. Ecl. VII, 27. (Nobile unguentum inde factum, quod et ipsum βάκχαρις dicebatur. vid. Athen. l. XV. p. 690. *Wr.*) 20. *Colocasium* s. *colocasia*, planta palustris Aegyptia, latissimis foliis, caule spectabili, quo quidem non minus ac radicis bulbo vesci solent; fabas esu gratas pro fructu habet. Circa haec demum tempora in Italia seri coepisse, ex Plinio colligere licet; non tamen post victam demum ab Augusto Aegyptum, ut Serv. ad h. l. Notissima etiam nunc haec planta est inter Aegyptios nomine *Culcas*. (Res dubiae fidei. vid. Voss. p. 197. extr. *Wr.*) cf. Martin. et Cerda, Schneider. ad Pallad. III, 24, 14. *Acanthus* h. l. est Aegyptia arbor, Acaciae genus. Cf. ad Ecl.

Ipsae lacte domum referent distenta capellae
Ubera, nec magnos metuent armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et serpens, et fallax herba veneni
Occidet; Assyrium vulgo nascetur amomum.
At simul heroum laudes et facta parentis

22. UBERA; 26. AT,

22 *metuant* Mentel. pr. et Menag. sec. 24 Interpungunt alii post *veneni*, ut iteretur *occidet*. (Alienam ab his verbis induxit gravitatem Vossius, sic interpungens. Longe alia est ratio laudati ab eo Horat. Od. II, 3, 17. *Wr.*) 25 *Assyrium et v.* Pierii Longobard. Versus deerat Leid. a m. pr. 26 *Ac* multi. *Et* unus qu. Moret. *facta parentum* fragm. Moret. et Gud. a sec. manu, et Rom. Pierii. Memorabilis haec est lectio, et poterit hac uti, cuius animo insidet aliqua opinio. Tutum iudicium fieri nequit, quamdiu involucra, quibus sententiam suam obscuravit poeta, retexere nequimus.

III, 45. *ridens* est florens, pulcer: notissimo usu vocis *ridere*, γελᾷν, γάνος, γανοῦσθαι et similium, etiam in vernaculo sermone.

21 — 25. *Ipsae*, sponte, nullo ducente, (quia nullus a lupis metus, ait Vossius. *Wr.*) ut satis notum. Sic αὐταὶ pro αὐτόματοι Theocr. Idyll. XI, 12, et mox v. 23 *cunabula fundent ipsa flores*, quos *blandos* dixit seu colore et adspectu seu odore gratos et tactu. Quod ex iis flores sponte nascuntur, ductum est ex iis, quae de deorum praesentia et ἐπιφανείᾳ passim narrantur: tellurem sub eorum gressu et obtutu virescere ac florescere. cf. Hom. Il. XIV, 347. 24. Aut *herba veneni*, graeco more pro venenata; eadem *fallax*, ut Georg. II, 152 *nec miseros fallunt aconita legentes*, aut *fallax veneni*, veneno fallaci; exquisitiore usu poetae, ut audax animi. (Iunge: *herba veneni*, ut *poculum veneni* ap. Solinum, *mortis* ap. Ciceron. *lactis* ap. Tibullum; quasi continens venenum. *Sp.* Alia affert Wunderlichius. *Wr.*) *Occidet*, verum ut *herba moritur*. 25. *Assyrium — amomum:* quod genus fruticis aromatici est. v. ad Ecl. III, 89. *Assyrium* vero, cum Armeniae et Mediae ea planta esset. cf. Mart. ad h. l. (Assyriam latiore sensu de plagis orientalibus interdum dici, admonet Vossius. *Wr.*)

26. 27. Ubi adoleveris. Hoc splendide enuntiatum. *heroum laudes* sunt facta laude digna, ut κλέα ἀνδρῶν ἡρώων apud Homer. Iliad. χ. 520. *Parens,* cuius *facta* legere poterit, aut ipse Octavianus est, si de Scriboniae puero agitur; aut, si de Octaviae partu, C. Marcellus; cuius tamen virtus cum parum nobilis et celebrata sit, arripienda foret coniectura, a Martino ad v. 15 proposita, ut forte infans ille ab Octaviano adoptatus, aut certe in pacis conditionibus

Iam legere, et quae sit poteris cognoscere virtus:
Molli paullatim flavescet campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et durae quercus sudabunt roscida mella.

29. UVA;

27 *et poteris*, *quae sit* unus Heins. 28 *flavescit* Gud. a m. pr. Rottend. tert. et qu. Moret. 30 *Edurae* coni. Vossius, ut Ge. IV, 145. v. Ge. II, 65. *rosida* et hic scribitur in binis, ut alibi.

aliqua ratione ei insigniter prospectum fuerit. Cum tamen et huius rei fides laboret; altera lectio, *facta parentum*, h. maiorum, tamquam tutior, amplectenda erit. (*parentis*, i. e. Pollionis. Sic omnis concidit difficultas; *parentum* originem debet praegresso *heroum*. *Wr.*) 27. *quae sit — virtus*, pro, virtutem cognoscere: frequenti poetarum, inprimis Homerico, usu. Nimis argute ad philosophiae disciplinam trahunt. (Vs. 26. denotantur poesis et historia, utraque clarorum virorum facta celebrans, eoque communem omnium virtutum fontem aperiens. Non sapientiam illam ex philosophorum praeceptis hauriendam, sed eam virtutem, quae ex aemulatione alienae virtutis oriatur, h. l. indicari, declarat pronomen *quae*, i. e. cognosces, quae virtus heroum ac parentis fuerit; philosophorum autem in disputationibus disceptatur: quid sit virtus. *Wr.*)

28 — 30. Ubi puer adoleverit, maior iam terrae cultus et felicitas erit (conf. ad 18); nascentur sponte fruges, uvae, mel. Quod *sponte* haec fiunt, nullo cultu, conf. Ovid. Met. I, 109. 110 ex omni consilio poetae manifestum: etsi non satis diserte expressum est. Disertius Horat. Epod. 16, 43 *Reddit ubi Cererem tellus* inarata *quotannis*, *Et* imputata *floret usque vinea*, *Germinat et nunquam fallentis termes olivae*, etc. Haec ornate extulit. *Mollis arista* quo sensu dicta sit, ambigitur: communi usu et ratione erit, quae adhuc est in herba, gramen tritici, herba. Sic Seneca Epist. 124 *cum folliculo se exserit spica mollis.* Ita *arista* improprie dicta. Atque ita poetam sensisse nullus dubito: nova segete sponte enata paullatim ager efflorescet. Si vero *aristam* proprie dictam contendas, ut sit spica frugis iam adulta et firmata, quandoquidem *flavescet* adiectum est, tum in epitheto *mollis* haerebis; et aut accipiendum erit, ut sit laevis: cum nunc grana tenuibus quibusdam et acutis acubus, tamquam vallis, obsita sint, novo miraculo aristae tum erunt glabrae. Ita etiam Martinus. (et Vossius; recte; nihil enim, si aliter capis, affertur novi a poeta; et hoc eum voluisse, patet ut e proximis, sic ex eo, quod in principio versus posuit hoc adiectivum. *Wr.*) Aut *molles*

Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
Quae tentare Thetim ratibus, quae cingere muris
Oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.

32 *Thetin* duo ap. Heins. qui ubique praefert Latinam terminationem tamquam minus usitatam. (*Thetim* Serv. Dresd. vid. Q. V. III, 3. *Wr.*) 33 *infundere* tres, aberratione solita. *tellure* Rottend. tert. *tellurem infindere sulco* Rom. unus (idque recepit Vossius. *Wr.*), pro quo *sulcis* Vatic. oblong., quae et ipsa bene se haberent. Recepit quoque posterius Wakefield. (Retinui cum Iahnio vulgatam lectionem, quum mutandi non satis graves viderentur causae. *Infindere sulcos* legitur etiam Aen. V, 142. *Wr.*)

erunt tenerae, quod aristarum epitheton Aen. VII, 809 habetur: *nec teneras cursu laesisset aristas.* Ita *molles* h. e. tenerae *aristae*, ut *mollis acanthus, mollis iuncus*, *molle siler.* 30. *sudabunt*, stillabunt, eliquabunt. Exempla dat Cerda. Inf. Ge. II, 118 *odorato sudantia balsama ligno.* Nam duplici more haec efferuntur. Videntur antiqui hoc aetatis aureae bonum dupliciter extulisse, ut aut mel, quod in quercubus apes faciunt, tam copiosum esset, ut in terram deflueret, ut Ovid. Am. III, 8, 40. Horat. Od. II, 19, 11. Epod. 16, 47. conf. Hesiod. Ἔργ. 233; alios v. apud Ursin. ad h. l.; aut ut folia iliginea mel eliquarent et sudarent pro glutine, quod nunc illa folia certis temporibus obsidet. Sic Ovid. Met. I, 112 *Flavaque de viridi stillabant ilice mella.* Ge. I, 131 *mellaque decussit foliis*, de Iovis aetate; et hunc in sensum dictum h. l., quare et *roscida mella* accipio, quae roris more per folia guttatim se colligebant. Eiusmodi mel ex certis arboribus, v. c. palma, in Media, Arabia, variisque Asiae locis legi memoratur. vid. Wesseling ad Diodor. XIX, 94. Esse id ἄγριον illud μέλι, quo Ioannes usus est, putant nonnulli, et sub *Mannae* nomine ex Suida complexus est Salmas. in Diss. sua de Manna. Apud Constantinum l. l. Σκληρῶν δὴ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νᾶμα ex priore ratione exponitur: *Duris ex picearum truncis mellis latex fluxit.* Cf. ad Tibull. I, 3, 45. Transtulere poetae hoc idem naturae miraculum ad prodigia et miracula, quae in Bacchicis initiis iactabantur, ut dei praesentia mella passim defluerent arborum truncis. v. Eurip. Bacch. 142 sq. 703. 710. Horat. II Carm. 19, 11.

31—36. *Pauca tamen.* Heroum erit haec aetas, nondum illa Saturnia: ad quam per istam exactam rerum orbis redibit. Enarrat adeo poeta illa, quae ab heroica vita non abfuere. *vestigia fraudis*, sceleris, προτέρας ἄτης, ut v. 13 *sceleris vestigia nostri*, h. mala et vitia nonnulla, ex serioribus aetatibus inolita, quae cum Saturniorum temporum simplicitate et innocentia non satis conveniunt; ut navigatio, urbium munitio, aratio; quae omnia cum adulta pueri aetate cessabunt v. 37. Cum in vate versemur, inter-

Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
Delectos heroas; erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc, ubi iam firmata virum te fecerit aetas,
Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus;
Non rastros patietur humus, non vinea falcem;
Robustus quoque iam tauris iuga solvet arator;

35. BELLA; 38. VECTOR; 39. MERCES; 41. ARATOR.

34 *Argos* duo, male; mox duo *Achillis. delectos heroas* illustravit Mitscherlich. noster Lect. in Catull. p. 3. 37 *Hic* Parrhas. et Ven. 38 *maris* Goth. sec. a m. pr. *victor* Mentel. et Dan. Heins. ed. 40 *Nec* Vratisl. et Franc.; alter et mox *nec vinea f. falces* Menag. sec. 41 *Robustis* Ven. et Parrhas., sed et illud epitheton ornat. (Wunderlichius, quem sequitur Spohnius, in Not. ad Tibull. II, 1, 7. contendit, *tauris* h. l. esse ablativum, non dativum, multos afferens locos, ubi *solvere* sextum casum adiunctum habet. Res ita se habet: *solvere* apud poetas saepe hanc duplicem sustinet notionem, ut sit *liberare*, aut *solvendo demere*; prior requirit ablativum, altera dativum, ut ap. Propert. II, 9, 39.: „Figite certantes, atque hanc mihi solvite vitam"; paulum discrepat, si dicas: atque hac me solvite vita. Itaque, nisi ad miserum enallages auxilium confugere malis, nostrum locum sic explicabis: tauris demet iuga, solvendo ea. Nec conturbant hanc rationem eiusmodi loci, ubi talia, quale est *corde*, *pectore*, *mente*, iunguntur verbo *solvere*. Ea enim non raro negligentius adiiciuntur ita, ut e nullo pendeant verbo, sed fere sic solvenda

preti subsistendum in hoc phantasmate poetico; nec quaerendus eventus, qui respondeat. Magis argute itaque quam vere ad res eius anni referas, quod post Brundusinam pacem metus de Sexti Pompeii classibus adhuc supererat, quem annus sequens pace Puteolana sublatum vidit. 34. Indulget sibi poeta, ea, quae heroicis aetatibus evenisse narrantur, commemorando: Argonautarum scilicet navigationem, et Achivorum ad Troiam expeditionem. Sunt vero plane adumbrata ex Hesiodeis vss. 161 sqq.

37—45. Cum virili aetate perfectum ab omni parte succedet saeculum Saturnium, aurea aetas. Ab hac itaque aberunt omnes pestes et mala vitae, quae per cupiditates hominum inferuntur. Contra omnium rerum ubique per terrarum orbem copia erit summa, *omnis feret omnia tellus*, ut navigatione externa bona ne petere quidem necesse sit. Nulla adeo erit navigatio v. 38. 39; erit contra frugum omniumque e terra nascentium proventus sine cultu 40 sqq., quae est perpetua laus aetatis aureae, ex antiquo sermone petita. Quid? quod adeo loquendi mos invaluit, ut etiam populi, qui iustitiam colit, vita eodem modo redhibeatur ab Hesiodo Op. 232 sq. 236. 237. Ad v. 38—40. Nulla

Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries iam suave rubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto;
Sponte sua sandyx pascentis vestiet agnos.

sint: quod est in corde, pectore; ut Aen. I, 562.: „Solvite corde metum, Teucri;“ i. e. solvite metum, qui est in corde. *Wr.*) 44 *fucabit* coni. Io. Schrader., ut Ge. II, 465. IV, 335. Virgilium expressit Claudian. 29, 73 *roseis formosus Duria ripis Vellera purpureo passim mutavit ovili.* 45 *sandix* multi apud Burmann. Fuit vir doctus, qui *nascentes* coniiceret: adversus quem disputavit Burmann. ad h. l. et ad Ovid. III Art. 25 et ad Calpurn. Ecl. II, 37. Scilicet fuit is Bentleius (in *Bibliothèque Angloise* T. I, p. 186). Haeserat autem ille in voce *pascentes*: si enim inter pascendum mutatum est vellus: pabuli ea vis esse debuit, ut fucus accederet lanae. Enimvero fraudem fecit non animadversa poeticae orationis indoles: *pascentes*, epitheton, ornat tantum agnos; nihil amplius. Idem hoc non animadversum adduxerat veteres, et ipsum Plinium (v. in Not.), ut Virgilium crederent *sandycem existimasse herbam esse.* In quo iniuriam faciunt poetae. Quod si vel maxime id se ita haberet, ieiunum esset: repente inter pascendum sandyce gustato mutari vellus. Interea tamen fatendum, *nascentes* melius scriptum fuisse a poeta. (Sententia horum versuum haec est: oves iam carpent feliciores herbas, et ita fiet, ut inter pascendum ipsi trahant eos colores, qui summo in pretio habebantur. Hinc non est, quod pro *pascentes* legere malis *nascentes*; qui *pascentes* mutatum velit, eidem ne illud quidem *in pratis* vs. 43. intactum relinquendum erit. Murex autem, lutum et sandyx mera hic sunt colorum nomina; quod vel ex vocabulo muricis apparet. *Wr.*)

opera humana indigebit ager. cf. Arat. Phaenom. 110. 111. Genus operae in vitium cura est amputatio. v. ad I, 57. II, 70. Respexit autem noster Catullum LXIII, 39 sqq., uti nostrum Ovidius Met. I, 101.

42—45. Novum ac mirum phantasma in vaticinio! pecudis color nativus erit purpureus, croceus ac roseus. Hoc ita declaravit, ut tingendi necessitatem abfore dicat. *Mentiri lana* dicitur, dum fucum imbibit, alieno colore tingitur. Ad Etruscam disciplinam referre hoc vult cum Servio Grammaticus ap. Macrob. III, 7; ex ea enim: *purpureo aureove colore ovis ariesve si aspergatur:* principis generis claritatem significari. Potest hoc ita se habere; potuit tamen nec minus poetae satis esse, ut lanae pulcritudinem in gregibus inter fausta et laeta adspectu aureae aetatis numeraret. 44. *mutabit vellera luto*, permutabit, adeoque tinget, inficiet, naturalem velleris colorem *ipse*, sponte, naturae beneficio, non opera hominum, purpura et luto, ut naturalis color iam purpureus sit et aureus. Pro coloribus materias colorum posuit. *Luteum* seu *lutum*, ac *lutea*, herbae genus, qua tincta lana flavo et croceo colore inficitur. Notus eius usus etiam nostris tinctoribus sub nomine *Wau.* Cf. Martin., it. ad Tibull. I, 8, 52. ubi meliora e Beckmanno nostro apposui. *Sandycem* v. 45 a Virgilio pro herbae genere habitam esse, post Plinium XXXV, 6

Talia saecla, suis dixerunt, currite, fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcae.
Adgredere o magnos (aderit iam tempus) honores,
Cara deum suboles, magnum Iovis incrementum!

46 *currere* Parrhas. et Pierii Mediceus. Io. Schrader. coni. *ducite.* 47 Idem fere versus in Ciri 125 — *regnumque futurum Concordes stabili firmarunt numine Parcae.* (Unde sua mutuatum esse Virgilium, Vossius existimat; quod et Spohnius improbat, nec ego probare possum. Tollius corrigebat *nemine*, refutatus a Burm. Anthol. p. 281. *Wr.*) 48 *Adgredere:* scripturam e libris firmat Burmann., nescio cur hoc potissimum loco. Tuenda erat ex eo, quod tenorem et constantiam sequi consentaneum est. 49 *Clara* Moret. quart. et Scheff. recentiss. Idem versus in Ciri v. 398. *suboles* vetus scriptura, quam Festus firmat h. v. versu laudato.

(23) credunt interpretes; de natura tamen coloris nihil dixit poeta; coloris tantum genus indicare voluit, quo vellus ovillum splendeat: ut *sandyx* sit color sandycis, et ornate dixit, quod erat; habebunt agni vellus rubrum nemine tingente. Est vero coloris seu pigmenti genus ex metallo; interdum etiam factitium, ex sandaracha tosta et rubrica aequa parte admixta: ut ibid. Plin., quo rubeus color efficitur. Nisi cum viris doctis, in his cum Beckmanno, sandycem pro herba tinctoria, forte rubia, habere malis, quandoquidem cum altera herba, *lutea*, iungitur. Referunt quoque eo *pascentes*, quia depasta rubia ossa pecudum infici solere observatum est. Paullo tamen subtilius haec ita accepta putem. (vid. quae notavi in V. L. *Wr.*) Constantini Interpres l. l. c. 20 *purpuream Sandycem* appellat: *Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων.* Est autem ὁ et ἡ Sandyx.

46. 47. Tale saeculum fato decretum succedet. Hoc ornate: Dixerunt Parcae suis fusis: *O talia saecla, currite!* pro vulgari: o fila. Pro filo ex colo deducto fata sunt, seu saecla: haec neri dicuntur; ut apud Homerum toties ἐπικλώθειν fata alicui destinare, nendo scil. Ἀλλ' οὔ μοι τοιοῦτον ἐπέκλωσαν θεοὶ ὄλβον. Habuit autem, quod iam Macrob. VI, 1 vidit, Maro ante oculos Catull. LX, 320 sqq., ubi est *Currite fusi. Sed vos, quae fata sequuntur, Currite ducentes subtemina, currite, fusi.* Tum v. 47 *Concordes stabili fatorum numine Parcae. fata* sunt *stabilia*, immutabilia, iisque *numen* h. vis et potestas aeque ac voluntas divina tribuitur. *Parcae concordes fatis*, h. in fatis hominum rerumque definiendis et constituendis. Solent autem poetae modo in nuptiis modo in natalibus Parcas, *Μοίρας*, adhibere fata canentes.

48—52. Dicere haec ἐνθουσιῶν de puero, iam ad virilem illam aetatem adulto, existimandus est poeta, impatienter ferens moram, et iam animo providens praesagia ac prodigia, quae magnam rerum mutationem portendunt. 49. (*Deum*, accipe: dei alicuius. Sic interdum pluralis ponitur pro singu-

Adspice convexo nutantem pondere mundum;
Terrasque tractusque maris coelumque profundum;
Adspice, venturo laetantur ut omnia saeclo!

52. SAECLO.

50 Sic in Ciri 228 *culti nutantia sidera caeli.* etsi ibi minus commode. *sidera* enim *micant*, *nictant*, scintillant. At nutant quae aut quassantur, aut quae pondus habent. Sic *nutant cristae*, *silvurum cacumina*, *terra mota.* 51 *Terrasque et tractusque* Menag. alter, scilicet ad fulciendum versum. *Terramque* nonnulli ap. Pier. Versus repetitur Ge. IV, 222. 52 *laetantur* Rom. Pierii. conf. Burm. ad Ecl. II, 66. Bentl. ad Horat. Epist. I, 1, 91, et hoc vulgato *laetentur* praeferendum in poeta arbitror. (Bona est Spohnii observatio ad Ecl. V, 7.: *Adspice — ut spursit.* „Male quidam putant, Indicativum pro Coniunctivo positum; ac neque doctius hoc, neque poeticum, neque antiquum, neque Graecum, ut illi arbitrantur. Coniunctivus ad cogitationem refertur; Indicativus indicat rem, non qualis habetur aut haberi debet, sed qualis est. *Adspice*, *ut sparserit*, ille pastor si dixisset, alterum pastorem iuberet reputare, quomodo sparsisset; sed *ut sparsit* simpliciter rem ita se habentem denotat." Quo magis mirum videri debet, quod idem Spohnius pronunciat, ineptum esse h. l. *laetantur.* Exempla Indicativi in interrogatione indirecta positi multa congesserunt Ramsh. Gr. Lat. §. 174. 2. Not. 2. Ruddim. Instit. Gr. Lat. P. II. L. I, 2, 71. ubi vid. quos Stallb. laudat; tum Burm. ad Virg. Ecl. II, 66. Sillig. ad Catull. LXI, 77. Quae exempla qui inter se contulerit, facile intelliget, non esse omnia unius generis; quaedam etiam ita comparata, ut usui quotidiani sermonis aliquid concedendum videatur. Omitto cetera; unum hoc quaero, multum frequentata illa *Adspice*, *ut*: *Viden ut*: quomodo sint struenda. Apparet autem, duplici modo haec dici posse, aut ita, ut merae sint admonendi excitandique formulae, nullam ad subsequentia vim exserentes; aut ita, ut vel addubites paululum vereque interroges, vel non omnia certa esse in aliqua re significes. Itaque *Viden*, *ut laetan-*

lari de aliquo incerto, ut Aen. VIII, 503.: „Externos optate duces"; i. e. externum aliquem ducem. XI, 784.: „superos Arruns sic voce precatur"; sed ut ex seqq. patet, unum ille precatur Apollinem. Eurip. Hec. 349. sq. ed. Herm. „ἔπειτ' ἐθρέφθην ἐλπίδων καλῶν ὕπο, βασιλεῦσι νύμφη." *Wr.*) *magnum Iovis incrementum*, alumnus et nutricius, *θρέμμα Διὸς*, *διοτρεφὴς*, ut: Iove natus. cf. Cerda. (*Incrementum Iovis* explico: qui per Iovem incrementa capit; cui Iupiter favet, adspirat, ut ait Wunderl. adiecto Soph. Electr. vs. 163.: *Διὸς βήματι*, *gressu*, *quem Iupiter tuetur.* Spohnius interpretatur per *donum*, *munus Iovis*, laud. Casaub. ad Ael. Spartian. Adrian. c. 7.; at non simpliciter pro munere dicitur incrementum, sed ita, ut addendi augendique notio involvatur. Hoc autem profuerit adiecisse, incrementa vocari etiam honores, quibus dignitas alicuius augeatur. Sueton. Vitell. c. 3.: „existimatusque — Vitellius — corporis gratia initium et causa incrementorum patri fuisse." Id quam egregie nostro conveniat loco, facile patet. *Wr.*) 50. Eorum, quae sequuntur, ambigua est et stru-

O mihi tam longae maneat pars ultima vitae,

tur hoc significat: vide illos laetantes; contra *viden*, *ut laetentur*: sentisne tu pariter, atque ego sentio, ut laetentur? Illud vernaculo sermone sic exprimas: *Siehst du? wie freuen sie sich!* hoc ita: *Siehst du wohl, wie sie sich freuen?* Unde facile intelligitur, receptam ab Heynio lectionem, expulsam ab Iahnio, *laetantur*, non esse deserendam, satis illam quidem stabilitam praegressis verbis: *adspice nutantem mundum*, i. e. *adspice*, *ut nutat*, non: *ut nutet*; nam hoc in huiuscemodi oratione non licebat per participium exprimere, illud licebat. Atque ut rem exemplo illustrem: *Adspice*, *ut laetentur aves*, et *Adspice*, *ut laetantur aves*: recte utrumque dicitur, ita tamen, ut hoc praesentem quarundam avium laetitiam indicet, illud autem cogitatam tantum, et quam in quibusdam vel omnibus avium generibus hoc vel illo tempore animadvertere liceat; quare hac ratione frequenter utuntur poetae in afferendis exemplis. Quamquam illud etiam concedendum videtur, non idem hac in re omnes secutos esse; fuisse etiam, qui ex uno verbo et indicativum et coniunctivum suspensum fecerint, ut Propertium, de quo vid. Lachmann. ad I, 2, 9. *Wr.*) 53 *longe* aliquot vett. edd., ut Flor. Egnat., et hinc recentiores nonnullae.

ctura et sententia. Potest prior versus: *Adspice convexo nutantem pondere mundum*, per se accipi tamquam phantasma propheticum seu visum prodigii, quod instantem rerum inversionem portendit: universi terrarum orbis motus ac tremor. *mundus nutans convexo pondere* ornate dictus pro: mundus convexus, caelum convexum, nutans: bene tribuitur caelo moles, pondus, inprimis in motu. *Nutat* autem et concutitur orbis terrarum, tamquam adventu et apparitione numinis, quod in ἐπιφανείαις deorum fieri sollenne est. Quae sequuntur, cum antecedente iungere licet, *ut et ipsa terra*, *mare*, *caelum*, *nutent;* utque subiiciatur sic ad declarandam caussam: *adspice ut omnia laetentur venturo saeclo*, instante magna illa rerum inversione. Ita *nutatio mundi* futuri laetum ac faustum signum habendum. Quemadmodum in dei praesentia terra moveri ac contremiscere et quasi exultare ac tripudiare solet: quod adeo ad deum agrestem Horatius retulit III Carm. 18, 14 *Spargit agrestes tibi silva frondes*, haud dubie nutantibus cacuminibus. (Hoc Vossio, Spohnio, mihi probatum. Recte autem Wunderlichius: „Mihi verba *Terrasque — profundum* explicatio *mundi*, atque cum vi et *Adspice* repetitum, et *omnia* ad *terras*, *tractus*, *caelum* relatum, post *ut laetantur* insertum esse videtur.“ *Wr.*) Alter modus iungendi verba est: ut unicum praedicatum sit: *Adspice*, *ut laetentur omnia:* et ut in enumeratione partium mundus epitheto ornetur: *convexo nutantem pondere mundum*, h. e. simpliciter libratum mole sua aequaliter. Est vero sic graeca structura: *Adspice mundum*, *terras* etc., *ut laetentur*, pro: aspice, ut mundus etc. omnia laetentur. (Sic sane statuendum, probante etiam Wunderlichio. *Wr.*) Et vastae utique cuivis moli ac ponderi tribui hoc potest, ut *nutare* cum vi et δεινότητι dicatur, ut de ruina tamen aut dissolutione

Spiritus et, quantum sat erit tua dicere facta:
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus; huic mater quamvis, atque huic pater adsit,
Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.

54. FACTA! 56. ADSIT:

Sed iam Aldd. et ex his ductae *longae*, quod firmat Heins. post Pier., nam et libri variant. (Nihil dicerem de hac varietate, nisi Spohnium lectioni *longe* patrocinari viderem. „*Longae vitae*, inquit, esset: vitae, quae adeo longa est.“ At non erat dicendum: *quae adeo longa est*, sed: *quae adeo longa sit*; sunt enim haec optantis verba; quod si ille attendisset, bene habere vulgatam lectionem intellexisset. Et quis unquam ita dixit: *vita longe manet*? Certe afferendum erat exemplum, quod positivum huius adverbii temporalem quoque potestatem habere ostenderet; quod vereor ne frustra quaeras. *Pars ultima longae vitae* poetica quadam usus abundantia dixit pro eo, quod simpliciter dici poterat: *longa vita.* Simile est illud Ovid. Met. VI, 675.: „Hic dolor ante diem longaeque extrema senectae Tempora Tartareas Pandiona misit ad umbras.“ Cfr. Lachmann. ad Prop. pag. 146. *Wr.*) In multis etiam *tum*: quod praetulit Wakefield., nec incommode. (At *tam* non haberet, quo referretur; quando enim? *Tam longae* i. e. ut, quum ad virilem aetatem perveneris, res a te gestas canere possim. *Wr.*) 54 *sua* Heins. unus. *fata* Rottend. (Male in fine huius versus exclamandi signum ponunt, non satis perspecta eiusmodi structurae ratione. Vs. 55. tanquam apodosis referenda ad vs. 53. sq., quod genus orationis ne a pedestri quidem scribendi genere alienum. Liv. VI, 18.: „Ostendite modo bellum: pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim: ius ipsi remittent.“ *Wr.*) 55 *Thraceas* nonnulli. 56 *atque* deest in uno Rottend. 57 *Orphi*, *Orpheo*, *Orphea*. *Calliopia*. Sic variant libri edd. et Grammatici. *Orphi* Rom. et Priscianus agnoscunt: 'Ορφέϊ, 'Ορφεῖ. Et *Καλλιόπεια*. (*Orphi* etiam 7. 8. 11. 14. vid. Burm.

nihil significetur. Sic *rami pondere nutant* apud Ovid. Art. II, 263. Nec aliter acceperat Constantini Interpres. v. Excurs. ad hanc Eclogam. Quo minus hanc interpretationem praeferam, movet me, quod ita *mundus* et *caelum* 50. 51 non bene discerni possunt.

53 — 59. *O mihi tam:* adumbratum ad Hesiodi ductum l. l. 174 sqq. Sit mihi tam longa vita! cumque eius non nisi extrema pars ea tempora attingere possit, pro eo dixit: *longae pars ultima vitae. Spiritus*, ingenii vis vigorque poeticus; et mihi sit tantus, quantum eius spiritus sat erit ad facta tua dicenda. (Spohnius haec ita iungi iubet: *Spiritus*, *facta tua dicere;* et *quantum sat erit* esse i. q. *iusto modo.* Ceterum vid. V. L. vs. 54. *Wr.*) 55 — 59. *Non me c.* Tanta erunt tua facta; tanta erit, tamque magnifica ac divina, materia tuae laudis, ut ingenium meum ab ea excitatum, inflammatum et diviniore spiritu actum, supra omnes excellere, et ipsos deos canendo vincere possit. *adsit*, uti invocati dii adsunt, opem ferunt, favent poetis. (*huic* — *huic*, vid. Q. V. XX, 9. *Wr.*)

Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.
Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem:
Matri longa decem tulerunt fastidia menses.

60. MATREM;

Orpheo 2. 3. Spohnius scribit: „Bene *Orphei*; modo *δισσυλλάβως* legatur; cfr. Georg. IV, 545. 553. ut *Tereï*, *Perseï*.“ *Wr.*) 53 *Pan etiam, Arc.* firmata ab Heinsio omnium libb. lectio, excepto uno Oblongo Pierii: in quo *Pan deus*, quod hinc irrepsit in edd. Pulmann., et hinc in alias. Potest quoque interpungi: *Pan, etiam Arcadia mecum si iudice certet, Pan etiam A. si i. cantet* Aurel. Vict. de Orig. gent. Rom. 5, memoriae vitio. 59 *dicet* nonnulli ap. Heins. (Hoc recepit Voss. Sed fortius *dicat*; i. e. non poterit non victum se fateri: *er müsse sich für überwunden erklären. Wr.*) 61 *tulerunt* agnoscunt Grammatici, Probus et Donatus, cum libris, inpr. Rom. et Gud. Male metuentes metro alii: *tulerint, tulerant. abstulerint* legi, addit Servius.

60—63. *Incipe, p. p., risu cognoscere matrem.* Desiderii impatientia poeta *ἐνθουσιῶν* vix moram fert, quod fausti saeculi initia nondum exorsum habere videt, cum pueri natalibus coniuncta. Vulgari ratione esset: nascere puer! nam decimus iam mensis agitur, iustumque adeo matri utero ferenti tempus expletum. Omnia haec ornavit, ut poeta: cum decem menses memorat, *fastidia* addit, cum temporis huius decursu satis iam magna oneris sui taedia ei sint. Exprimit porro rem a signo valde iucundo, a voluptate et laetitia matris, cum qua recens natum infantem intuetur; ut eo risu se quasi matrem probare videri possit. Vix dici potest, quantum h. l. trepident interpretes, qui ab antiquissimis inde temporibus (verum tamen Iulius Sabinus vidit) ad risum pueri matri arridentis haec retulerunt. At hoc non admittunt seqq. *cui non risere parentes*: scilicet poeta volebat: incipe in dias auras prodire, et oculos in matrem coniicere, eamque quasi ex hoc, quod tibi ea arridet, agnoscere. Poeticum sensum ad talia afferre necesse est. (Nondum tamen in suam sententiam me Heynius adduxit, et veriorem adhuc puto aliorum Interpretum, ut Servii, explicationem. De matris risu si haec explicas, offendit geminatum illud *Incipe;* quod eam habet vim, ut gravius quid exspectetur, quam tenue illud: ipsum risu a matre exceptum iri. Otiosa etiam illa: „Matri longa decem tulerunt fastidia menses.“ Maxime autem languent ultima: „cui non risere parentes“ etc. quae, si istam explicationem sequeris, digna habenda erunt putiduli Grammatici sapientia, non divini poetae ingenio. Boni poetae ars maxime spectatur in carmine apte claudendo. Et quum omnia in toto carmine ad puerum istum retulerit Virgilius, extrema pars non debet a summa argumenti aberrare. Atqui si recte Heynius

Incipe, parve puer: cui non risere parentes,

62. PUER;

62 *qui* emendarant viri docti, uti iam Quinctilianus IX, 8 legerat, v. Pier. Cod. Burmann., receptum quoque in Aldd., et in tertia interpunctum: *qui non risere: parentes Nec.* Sensu aut nullo aut parum commodo: at *cui* indubitate vera lectio; antiquiores etiam *quoi.* In Parrhas. *cur.* Io. Schrader. coni. *qui non risere parenti, Nec deus hos m.* saltem lenius, quam Withof. *cui non ridere parenti est,* —

horum versuum sententiam declaravit, ad parentes se poeta iam convertisse eosque ad puerum suum risu excipiendum exhortari voluisse putandus est: „Cui non risere parentes, etc. Ergo arrideant tibi!" Nae ita iratae non fuerunt Musae Virgilio, ut talia eum balbutire passae sint! Age, ipse pro se loquatur Virgilius: „Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem: nam Matri longa decem tulerunt fastidia menses. Incipe ergo; nam cui non risere parentes," etc. sive: „Incipe matrem risu agnoscere. Digna est enim, quam risu tuo exhilares, quippe cui decem menses longa tulerint fastidia. Incipe ergo tuo risu parentes ad mutuam arrisionem provocare. Magnum hoc: nam cui non risere parentes" etc. Verum aliud est *cognoscere*, inquiunt, aliud *agnoscere.* Quasi in pedestri scriptore versemur, non in poeta! „*Incipe risu cognoscere matrem*" brevius, more poetico, dictum; explanatius dices: Incipe risu significare, illam a te cognosci. Hoc autem idem est, quod: *incipe risu agnoscere.* Ceterum decem menses e vulgari loquendi more, de quo vid. Cerda, tempus significant, quo exacto gravidae parere solent. Nihil ergo hic novum aut reconditum; quod moneo propter Vossium aliosque. *Wr.*) 62. *cui non risere parentes, Nec.* Exprimit id, quod iam dicendum erat: risum hunc matris ad puellum natum laetitiam matris arguere, eumque expectandum esse ei puero nato, qui matri gratissimus sit, quippe qui aliquando inter heroes et deos locum sit habiturus: a contrario; quae conversio rationi poeticae valde consentanea est. Quem infantem recens natum tali cum risu non excepere ulnis suis parentes, adeoque de nato puero non laetati sunt, est is ingratus et invenustus homo, adeoque ad deorum vitam et consortium admitti non potest, quod puero promiserat vs. 15. Conveniret adeo in eum, quod Pindarus ait Pyth. II, 80 *γόνον οὔτ' ἐν ἀνδράσι γερασφόρον, οὔτ' ἐν θεῶν νόμοις*, de Centauro Ixionis f., aut quod apud Homerum est, *θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε* Odyss. *γ*, 28. Designari autem recepti inter deos herois vita duabus rebus solet, convictu cum Iove et deae alicuius coniugio. Sic de Hercule Horat. Od. IV, 8, 30 *Iovis interest optatis epulis*, idemque Heben coniugio accipit.

Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

63 *est* abest a nonnullis. *cubile est* duo, et *cubilest* in Rom.

cf. Virg. Georg. I, 31. Haec interpretatio uti simplicissima, ita verissima est. Ad Vulcanum hactenus respici potest, quod, cum eius deformiter nati aspectu Iuno parum delectata fuisset, ita ut eum de caelo praecipitaret, Hymn. in Apoll. 316 sqq., exclusus ille est (ad tempus certe, nam aliis locis in consilio Iovis nominatur) deorum consessu et convivio, et a dea Minerva spretus, cuius ille coniugium appetierat.

ECLOGA V

DAPHNIS

ARGUMENTUM

Convenerant Mopsus et Menalcas, pastores, ille fistula, hic cantu excellens, et se ad canendum mutuo invitant 1—19. Postquam sub antrum concesserant, prior Mopsus 20—44 Daphnidis mortem luget; inde Menalcas succedens 56—80 eiusdem Daphnidis tamquam diis adscripti laudes persequitur. Mutuis hinc sibi muneribus datis discedunt. Etiam in huius Eclogae allegoria exsculpenda molesti fuere interpretes. In Daphnide plerique Iulium Caesarem, eiusque necem et apotheosin (v. Vita Virgilii ad a. 712.), nonnulli, iam ex antiquioribus, Maronis fratrem Flaccum, mox etiam Quinctilium Cremonensem, sive etiam Quinctilium Varum, item Saloninum, Pollionis filium, quaesiverunt; ut Catroei aliorumque somnia taceam. Quod si altiorem, quam verborum ratio fert, sententiam quaerendam putes, ad Caesarem ut putes poetam respexisse, feram equidem; modo non singula allegorice interpretari ausis; quandoquidem illud saltem non incommode fieri potest; quod tamen cogat nos, nihil inest; inferre autem de suo aliquid alieni, quod non in ipso carmine habetur, non est boni interpretis, cui satis esse debet, elicere ea, quae in carmine sunt, non ea, quae sunt extra carmen, inferre. Si carmen animo ab opinione vacuo et intacto legimus, nihil aliud poeta spectasse videri potest, quam ut Theocritei Idyllii I et XIX imitationem institueret, et, ut Ecloga tertia duos pastores a conviciis ad cantum progressos, ita h. l., idque paullo elegantius, duo alios pastores a mutuis laudibus ad cantus certamen procedentes induceret. Carminis argumentum sunt *Daphnidis laudes*, nobile haud dubie in vetustis carminibus pastoritiis argumentum, ut ex nonnullis Theocriti, inprimis Idyll. I et VII, 73 sqq. locis apparet. Fuit ille in herois loco inter pastores habitus; cantu ille nobilis et a Nympha amatus; hique eius amores fata et mors pastoritiis carminibus celebrata et multis modis variata. vid. de eo Servius ad Ecl. VIII, 68. Diodor. IV, 84, et Aelian. V. H. X, 18, H. An. XI, 13 et ibi Intpp., Schol. Theocr. Id. VIII, f. et primo loco Parthen. c. 29 ex Timaeo. cf. Silius Ital. XIV, 466 sqq. Ovid. Met. IV, 276—278, et ibi Intpp., Dorvill. Sicula p. 27 sq. Epigr. in Analectis T. I, p. 15. et T. III, p. 123. III. Noster vero poeta argumentum pastoritium heroico generi propius admovit, idque ita tractavit, ornavit et amplificavit, ut generosum

poetae epici spiritum facile in eo agnoscas; quamquam singulae rerum imagines et characteres ex antiquissimorum carminum indole et colore ducti sunt. Locus, in quo se conveniunt pastores, statim ab initio magna cum suavitate describitur: successerant antro agrestis vitis palmitibus obducto. Carmen ad annum 712 referri solet. Vide *Vitam Virgilii* h. a. Imitatione sequutus est hanc Eclogam Popius *Pastor.* IV, quem *nascentes poetae* cum ea contendent. (Titulum Heynius, secundum cod. Rom., huic carmini fecit: Menalcas, Mopsus; ego, cod. Palat. secutus, Daphnis inscripsi. *Wr.*)

D A P H N I S.

Cur non, Mopse, boni quoniam convenimus ambo,
Tu calamos inflare levis, ego dicere versus,
Hic corulis mixtas inter considimus ulmos?
MO. Tu maior; tibi me est aequum parere, Menalca:
Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,

5. MUTANTIBUS

1 *consedimus* Pierii Oblongus. Malo nunc distinguere post *levis*, quam *leves versus* iungere, quae pastoris sensui minus convenirent. Alioqui epitheton alteri membro iungere praestat. cf. ad I, 34. 35. 3 *considimus* Heins. e Gud. Mentel. pr. a m. sec. Mentel. sec. a m. pr. praetulit, utpote in poeta. *consedimus* vulgo. (*considimus* etiam 7. *Wr.*) *inter consedimus agros* Menag. prior. 4 *tibi me aequum est* Leid. et Rottend. alter. 5 *Zephyris mutantibus*; hoc ab Heinsio e binis Moret. alt. Rottend. cum Voss. alt. commendatum, accedente Franciano et fragm. Antwerp., cum praeterea alter Mentel. a m. pr. et pr. Voss. *nutantibus* haberent, reposuit Burm. Vulgo ubique *motantibus*: quod equidem haud deseruissem. Modo recte accipias *Zephyris motantibus* scil. eas umbras. Nisi alteram malis

1. *boni — inflare — dicere.* *ἀγαθοὶ, ἐσθλοὶ, συρίζειν, ἀείδειν.* Theocr. Idyll. VIII, 3 *Ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν.* *Convenimus* in unum locum. *Calamos leves*, ita iunge; ut sit fistula e tenui arundine facta: ut *arundo calamo levi* in Moreto 62. Sic est epitheton culmi, stipulae. In vss. 3. 6.12 color ductus ex Theocr. Idyll. I, 12 sqq. (De vi praepositionis *inter* vide, quae ad Ecl. I, 52. N. disputavi. *Wr.*)

4. *maior* natu. Sic *maximus* absolute Aen. VII, 532. Quanto haec iucundiora sunt Eclogae tertiae principio! *Ἀλλὰ πίθεσθ'· ἄμφω δὲ νεωτέρω ἐστὸν ἐμεῖο* Iliad. α, 259. 5. *mutantibus* (eas) *Zephyris* reddit rationem τοῦ *incertas*, quod non pro vituperio umbrae haberi debebat, cum sit longe elegantissima re-

Sive antro potius succedimus. Adspice, ut antrum
Silvestris raris sparsit labrusca racemis.
ME. Montibus in nostris solus tibi certat Amyntas.
MO. Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?

8. CERTET

motantibus esse *moventibus se.* Etiam Ecl. VI, 28 *rigidas motare cacumina quercus.* Nunc cum alterum et ipsum locum tueri possit, retinetor illud, ne iterum variet vulgata lectio. Mutavit tamen iterum Wakef. quem cf. ad Lucret. IV, 78. (*Mutantibus* etiam 4. 11. quod tueri videtur Lachmann. ad Prop. II, 10 [9], 33. neque hoc, ut Vossius, Spohnius, Iahnius statuunt, deterius ad sensum. Vid. Gronov. Obs. l. III, c. 1. Heins. ad Ovid. Met. XIII, 937. Restitui tamen *motantibus*, tum quod a Servio et potiore codicum parte firmatur; tum, quod fere ubique pro rariore verbo *motare* magis tritum *mutare* in codd. substituitur. Cfr. Ecl. VI, 28. Aen. III, 581. Quamquam etiam *mutare* in *motare* a librariis interdum converti docent Gronov. et Heins. l. l. *Wr.*) 6 *antra* Parrhas. *subsedimus* Zulich. 7 *paucis* Leid. e glossa. *variis* coni. Schrader. Opposita sunt: *rarum* — *continuum.* 8 *certat* antiquiores fere omnes cum Arusiano Messio. v. Pier. et Heins., quod equidem praeferam. Accommodatius etiam sic vs. sq. sententiae dictum. E nostris idem habet Goth. sec., sicque edd. Aldd. et hinc aliae. *certet* tamen praesidium habet in Oblongo Pierii, tum in multis aliis. In edd. praeivit Flor. ex emend. Angelii: tum Fabric. *solum tibi certet* Franc. (*Certet* e Parisinis 3us. *Certat* etiam Serv. Dresd. Bene; nam *certet* e proximo vs. repetitum videri debet; tum *certet* foret: iudicio meo solus Amyntas certamen tecum inire potest; contra *certat* est simpliciter affirmantis, solum Amyntam cum Mopso certandi fiduciam habere. Quod ille, Mopsus, sic interpretari poterat, ut Menalcae et ceterorum pastorum hanc esse sententiam existimaret. Et hoc convenientius usitato pastoribus cavillandi studio. Hinc Mopsus, carpens Menalcam, tanquam perversi hominem iudicii, iubet vs. 15. Amyntam in certamen secum deduci a Menalca. Is vero proximis versibus, 16—18, declarat, quid de Amynta ipse sentiat. Itaque non Menalcae hoc est, quod vs. 8. proponitur, iudicium, sed Amyntae de se opinio. Ergo indicativus *certat* requiritur. *Wr.*) 9 *certet Phoebum*; hoc ordine plures Pier. et Heins., et inter edd. Ald. tert. et hinc aliae. Alii *Phoebum certet.* (*Phoe-*

rum imago. Sic *umbrae tremulae* apud Calpurn. Ecl. V, 101. 7. *labrusca* vitis silvestris, ἀγριάμπελος. v. Plin. XXIII, 1. cf. Martin. Vitibus obductae speluncae, utpote quae amoenitate se commendant, passim laudantur. Habent scilicet poetae ex Homeri splendida descriptione antri Calypsus Odyss. ε, 68. cf. 63. *raris* autem hic non urgendum, uti Burm. et Martin. faciunt; alias in vitio hoc esset, quod rari sunt racemi; sed simpliciter notat naturam racemorum, sive uvarum, passim e palmitibus per antri ostium serpentibus pendentium, ut adeo per intervalla dies intret. Ita et Ecl. VII, 46 *Et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra.* (*Adspice, ut sparsit:* vid. V. L. ad Ecl. IV, 52. *Wr.*)

9. *Quid si idem certet.* Aut dictum hoc cum sensu modestiae, ut Amyntam unum omnes superare dicat, nec mirum itaque sit, se ab eo quoque superari;

ME. Incipe, Mopse, prior: si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri.
Incipe; pascentis servabit Tityrus haedos.
MO. Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi

bum certet etiam Serv. Dresd. Sed vulgatum praestat; fortior enim sedes post *πενθημιμερῇ*. Cfr. Georg. I, 287. 289. IV, 174. 439. et sic saepe alias. *Wr.*) 11 *ut* Leid. Mentel. (Cort. ad Lucan. VIII, 715. in Mss. *Cordi* h. l. se invenisse refert. *Wr.*) 13 *Immo etiam viridi* Zulich. *in viridi n. quae in c.* Parrhas. Heinsius adscripserat: *in viridis — fagi.*

aut est invidiose dictum: ut pungat pastorem laus aemuli, eamque adeo ille elevet, ut ex audacia potius, quam artis confidentia, certare eum cum melioribus significet. *Hoc eum audere, ut se mihi aequiparet, mecum certet, nihil mirum, cum idem ille satis temerarius sit, ut vel cum diis congrediatur.* Firmes hoc ex v. 15 *tu deinde iubeto certet Amyntas.* Apud Theocritum dictum est sine obtrectatione et invidia IV, 8 *φαντί νιν Ἡρακλῆϊ βίην καὶ κάρτος ἐρίσδεν.* (Cum stomacho dicta haec esse, ipsa constructionis ratio declarat; nam confirmantis esset: *Quid, si certat?* i.e. immo certat. *Quid, si* c. coniunct. de eo dicitur, quod non est, non fit, non esse putatur, aut fieri non potest: Terent. Heaut. IV, 3, 41.: „Quid, si nunc caelum ruat?" Cic. de Fin. V, 14, 40.: „Quid, si non sensus modo ei [viti] sit datus, verum etiam animus hominis?" et de eo, quod alios fieri velle suspicamur: Plaut. Poen. III, 4, 18.: AG.: „Quid, si recenti re aedes pultem? AD. Censeo." ib. V, 3, 43.: „Quid, si eamus illis obviam?" cum indicat. de eo, quod ita est, fit, aut esse, fieri putatur: Plaut. Pseud. I, 3, 52.: „Quid, si non habui?" Cic. Ep. ad Qu. fr. I, 2, 3.: „Quid, si infitiatur? Quid, si omnino non debetur?" *Wr.*)

10. Ex Theocr. I, 19 sq. Nil nisi nota aliqua pastoritiorum carminum argumenta h. l. memorari et vulgaria pastorum nomina recitari puta; qua de re dictum in Nota ad Ecl. II, 24. Male hic aut Phyllis a Demophoonte amata, aut Codrus, Athenarum rex, nominaretur. De Codro pastore infra quoque VII, 22. 26. *iurgia Codri*, carmen respiciunt, quo is cum alio pastore cantu contenderat. Ita Ecl. III inscribi posset: Iurgia Damoetae et Menalcae. (Alii ficta hic proferri nomina negant; vid. Serv. probante, ut videtur, Spohnio, qui haec de Codro addit: „Codrus malus poeta, natus in Africa, unus obtrectatorum Virgilii, Ecl. VII, 26. etiam ab aliis commemoratus. Rodit eum Virgilius, quasi in transcursu obiter notans. Nondum erat mortuus, ut putat Weichertus, sed ad a. 727. certe vixit. Et iurgia Codri, non convicia, quae ille protulit in Virgilium, sed aut rixae eius, quas cum quopiam instituit, aut

Carmina descripsi, et modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde iubeto ut certet Amyntas.
ME. Lenta salix quantum pallenti cedit olivae,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:

15. IUBETO CERT.

14 *destrixi* Goth. pr. an *destrinxi*? Sed vitium est; sic idem Ecl. VI, 12 *praestrixit*: *modulansque alterna* Zulich. *notavit* vitium est Ald. 1527. 15 *iubeto*, *ut certet A.* Rom. Longob. Medic. Pier. cum quatuor Heins. et Lenguich. Omittitur tamen melius *ut*. (Iis, quibus Bacchius uno vocabulo comprehensus *iubeto*, nisi interpunctio sequatur, in hac sede displicet, veluti apud Propert. II, 33, 9.: „*Quum te iussit habere* puellam *cornua Iuno*“, accedo, utque h. l. optimorum codicum lectionem *iubeto ut* recipiant, auctor sum. *Wch.* Idem censet Lachmann. ad Prop. III, 6, [II, 15,] 43. Neque aliter Spohnius. Recepi *ut*. *Wr.*)

iurgia in ipsum, ut „iniuria Sabinarum“ Liv. I, 13. quam Sabinae perpessae sunt; sed prior ratio praestat.“ Idem ad vs. 12. haec adnotat: „Tityrus servus; Mopsus, filius divitis patris, haedos, ut iunior aetate, pascit; sic ap. Tib. I, 10, 41.: „Ipse suas sectatur oves, at filius agnos.“ Eurip. Cycl. vs. 27.: „Παῖδες μὲν οὖν μοι κλιτύων ἐν ἐσχάτοις Νέμουσι μῆλα νέα νέοι πεφυκότες.“ —.“ Voss. conferri iubet Ecl. II, 30. *Wr.*)

14. *alterna notavi*, per alterna, alternatim canens versiculum, et eundem mox incidens in corticem. Etsi non levis opera esse debuit, totum hoc, quod sequitur a v. 20, carmen incidere cortici. (At apud Calpurn. I, 33. sqq. versus LVI propeRanti falce notati in cortice leguntur. Cfr. etiam Tit. ad Calpurn. III, 43. Virg. Ecl. X, 53.: „tenerisque meos incidere amores Arboribus.“ Quare non erat, cur Voss. in deducto cortice haec scripta existimaret. *Modulans alterna notavi*: i. e. Ubi versuum quendam numerum cortici incideram, eos modulatus sum et modulamen notavi. Hinc modulatores, artis musicae doctores, Componisten, Tonsetzer. Sic Tityrus Ecl. I. modulatur avena carmen silvestre, i. e. quaerit aptos modos. Modulamen autem duplex erat, vocis, nam cantando recitandum erat carmen, vs. 48. et Ecl. III, 21., et fistulae, quae quasi intercalare carmen, s. modos musicos, canebat, quo finito denuo cantus pergebat. Itaque quasi haec alterna erant, canere voce et inflare fistulam, quod nemo una potest. *Sp.* — *Immo haec* vs. 13., vid. Q. V. XX, 7. *Wr.*) 15. Vid. Theocrit. V, 92—95. 17. *saliunca*, herba ignota, forte *nardus Celtica*. vid. Martin. Iulio Sabino genus virgulti asperi est. (*Saliuncam* esse nardum Celticam, probabiliter disputat Vossius. Est autem ea herba, auctore Plinio, odore quidem suavi, tanta autem brevitate, ut necti non possit. *Wr.*)

Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
MO. Sed tu desine plura, puer; successimus antro.
Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnim
Flebant: vos coruli testes et flumina Nymphis:
Quum conplexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.

20. DAPHNIN 22. QUUM, GNATI

18 *mihi* Zulich. *cedet* tres ap. Burm. cum Goth. sec. 19 *Tu sed d.* Rottend. *succedimus* tres cum Goth. pr. 20 *Daphnin.* Etiam hic *Daphnim* alii scripti et editi: at inf. *Daphnin ad astra feremus.* cf. ad II, 26. (Reduxi *Daphnim.* Vid. Q. V. III, 3. *Wr.*) 22 *Est complexa* unus Heins. (Pro *gnati*, quod editur, scripsi *nati.* vid. Q. V. XXXVIII, 2. — Praeterea comma, quod erat post *Quum*, sustuli, Wunderlichium secutus, *atque* — *atque* pro *et* — *et*, *τὲ* — *καί*, a Virgilio dici negantem Praefat. pag. IX. sq. Vide, quae notavi ad Ge. III, 257. Cfr. etiam Lachm. ad Propert. pag. 39. *Wr.*)

20. Luctus super Daphnidis, antiqui istius pastoris Siculi (cf. Argum.), morte, quem poeta nunc carminis argumentum facit, satis declarat lusum ingenii, non verum affectum et sensum ex funere vero. Itaque luctus declaratur phantasmatibus antiquorum poetarum: sentire eum et armenta et feras 25—29, et ipsos agros ac prata 35 — 39. Mater eius fuit Nympha, a Mercurio oppressa. Retracta igitur res in aetatem heroicam et mythicam: sicque excuses dithyrambicam fere vss. 27 sqq. audaciam. (Spohnius in Prolegomenis haec ad interitum Caesaris referenda esse docet, Vossium secutus. Is h. l. ita fere scribit: „Iulio Caesari, qui a. 710., postquam magnas res gesserat, maioribus intentus, interfectus est, poeta bucolicus pastoris forma ingenioque insignis, sed in ipso iuventae flore mortui, personam induit. Huius mortem lugent vss. 20 — 28. Nymphae et mater — *Dei Romanorum tutelares*, *ac*, *quae parens Iuliae gentis credebatur*, *Venus* — tum reliqui pastores cum gregibus suis — *magistratus cum populo* — atque ipsae ferae bestiae — *domitae gentes* —. Ipsam enim, ut Bacchi cultor, vs. 29 — 31. naturam quasi mitiorem ac mansuetiorem, et homines reddidit humaniores. Ille decus nostrum, vs. 32—34., eoque terris erepto, vs. 34 — 39., agrorum miseranda vastitas consecuta. Quare agite, vs. 40 — 44., sacra funebria ei instituamus bustumque faciamus.“ *Wr.*) *crudeli funere*, simplic. acerba morte. (De numerorum elegantia vs. 21. dictum Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*) 23. *astra vocat crudelia*, h. invocat, inclamat, deos et astra incusat. Ieiunum est, quod vulgo aiunt: dicit astra esse crudelia. (Interim, donec probatum fuerit,

Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla nec amnem
Libavit quadrupes, nec graminis adtigit herbam.
Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri silvaeque loquuntur.

25. NEQUE AMN.

24 *Nonnulli* fragm. Moret., male. 25 *ulla nec* nonnulli. vid. Heins. (Restitui Virgilio *nec*. Vid. Q. V. XXXII, 11. *Wr.*) *ad flumina nota, nec amnem* Zulich., non infelici aberratione: modo *frigida* non praecederet. *ad flumina nulla* iungebat Longob. 26 *quadripes* codd. etiam hic. vid. Pier. (*quadripes* semel in Mediceo, Aen. XI, 714. et *i* supra scriptum ibid. 875.; praeterea ubique *quadrupes*. *Wr.*) 27 *gemuisse* Rom. Pierii. 28 *ferae* Parrhas. Mentel. tert. a m. sec. et unus Heins., quo alludunt Menag. sec. et Ven., in quibus *fere*. Hactenus nihil interest, seu *silvae ferae* seu *montes feri* dicantur. *montes feri*, *loca fera* h. inculta et alibi occurrunt. Markland. ad Stat. II Silv. 6, 13 coni. *montesque, feras, silvasque loquuntur* scil. homines; ingeniose quidem. Verum vid. Notam. Tum parum placent *ferae* inter *montes* et *silvas*: et vel sic reponerem, *montesque feros silvasque loquuntur.*

vocare incusandi vim habere — nam invocandi notio plane abhorret ab h. l. — reiecta ab Heynio explicatio retinenda erit. Terent. Adelph. V, 7, 13.: AES. „Placet, pater lepidissime. DE. Euge! iam lepidus vocor.“ Fortius tamen esse *vocare*, quam *dicere*, facile largior. Quod autem astra vocat crudelia, hoc ex Chaldaeorum doctrina explicandum, de qua vid. Interpp. ad Horat. Od. I, 11, 2. *Wr.*)

24. Non pastores prae luctu armenta ad pascendum, et post pastum ad flumina egerunt. conf. Burm. Mosch. III, 23. 24. Nemes. II, 29. Adeoque ea fuere impasta per eos dies. 26. *graminis herbam* puta hic et Ovid. Met. X, 87. Liv. I, 24 dictam esse, ut *cytisi*, *loti*, herbam, nempe cum de virenti germine fruticis cuiuscunque agitur; nisi noto poetarum more pro herba graminea dictum malis, cum *gramen ipsum inter herbas vulgatissimum sit:* Plin. XXIV, 19. (Inter prodigia necem Caesaris indicantia refert Sueton. c. 81.: „equorum greges, quos in traiiciendo Rubicone flumine consecrarat, ac vagos et sine custode dimiserat, comperit pertinacissime pabulo abstinere ubertimque flere.“ *Sp.*)

28. *montesque feri silvaeque loquuntur.* Montibus et silvis vocem dari, satis notum est; et si *ingemuisse montes silvasque* dixisset, aut *queri*, aut *loqui*, eodem, cum isto, sensu, ut in exemplis a Burmanno fieri deprehendas, et in Bionis Idyll. I, 32, nihil offenderet: solet enim rebus inanimatis sensus, adeoque et vox tribui: sic inf. 62 *Ipsi laetitia voces ad sidera iactant Intonsi montes; ipsae iam carmina rupes, Ipsa sonant ar-*

Daphnis et Armenias curru subiungere tigris

29 *currui* unus Moreti pro var. lect. (Nempe *curru* antiqua est dativi forma. Cfr. Ge. IV, 158. 198. Aen. I, 257. III, 541. 692. *Wr.*) *Armenia* Rom. et Leid.

busta. conf. X, 14. 15. Sed hic est: *montes et silvae memorant*, *narrant*, *leones ingemuisse*. Nam pro *resonare* accipi *loqui* non potest, cum praeteriti temporis rem τὸ *ingemuisse* indicet. Itaque dicendus est poeta paullo durius expressisse idem illud, quod ante dixerat: *coruli testes et flumina Nymphis*: si sunt testes, si meminerunt, nunc etiam narrant audita. A poetico spiritu aberres, si velis reddere eos, qui in silvis et montibus habitant. *Leones Afros* pastorem in Sicilia extinctum deflere vix poeta credi voluit; sed est epitheton ornans, ut mox *Armeniae tigres* et supra *Cydonia mala*, *Sithonia nix*; et quod multo magis mireris Ecl. X, 59 *libet Partho torquere Cydonia cornu Spicula*. (Huic disputationi videtur obstare, quod ne fuerunt unquam in Sicilia leones. Itaque Vossius non dubitat, quin ipsa Africa his verbis designetur: Africam quoque ingemuisse Caesaris desiderio, qui Carthaginem colonia a. 708. eo deducta reficere voluerit. Spohnius, reiecta hac explicatione, summam totius carminis ad antiquum illum fabulosum Daphnim referendam censet; sub huius imagine, velut sub involucro, latere Caesaris imaginem; et leonum in ea re mentionem ex Theocrit. I, 72. a Virgilio translatam. Sed ne sic quidem remota omnis difficultas; quod enim antea in Virgilio displicebat, idem nunc reprehendendum erit in Theocrito, leonum mentionem dico, qui in Sicilia quidem nulli erant. Verum meminerimus, saepe in fabulis assignari sedes his bestiis, quas nunquam tenuerunt. Sic Graecia, ut hoc unum afferam, Nemeaeum leonem protulisse perhibetur; vid. etiam Ge. IV, 510. ibique Heyn. Itaque nihil impedit, quominus *Poenos* h. l. leones ornatus causa dici, cum Heynio existimemus; vid. Q. V. XXXX, 1. *Wr.*) Circumspectius hunc colorem servasse videas Moschum in epicedio Bionis, quod ante oculos habebat Virgilius, quum Daphnidem scriberet; uti Virgilium Nemesianus Ecl. I, 72 — 74. Sunt tamen *leones* sequentibus tigribus adiungendi, ut et ipsi a Bacchi leonum domitoris fabulis petiti et hic memorati sint: Daphnidem flevisse leones et tigres, quos in Bacchicis orgiis ille domare didicerat. (Non licet ea, quae vs. 29. dicuntur, cum superioribus iungere; separanda esse, docet ipsa transeundi ratio: *Daphnis et*, novi quiddam proferri manifesto arguens. *Wr.*)

29. Haec et seqq. paullo abruptius posita, simpliciter eo interpretanda sunt, ut, ad augendas eius laudes et amplificandam dignitatem, Daphnidem suum seu ipsius Bacchi laudibus impertiat, seu, quod censeo, cum unum ex Bacchi commili-

Instituit; Daphnis thiasos inducere Bacchi,
Et foliis lentas intexere mollibus hastas.
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvae,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:

30 *Baccho* ubique editum video. *Bacchi* ex antiquioribus Pierii et Heins. probatum Heinsio reposuit Burm., memor versus Aen. VII, 390 *etenim molles tibi sumere thyrsos*; iterum eiecit Brunck., cum *Baccho* exquisitius sit. (Nempe is haec ita dicta existimat, quemadmodum apud Aristoph. in Lysistr. *ὀρχησάμενοι θεοῖσιν. Wr.*) *thyrsos* Parrhas. Cum *inducere thiasos* obscurum esset Heinsio, coniiciebat: *thiasos indicere Bacchi. indici* enim sacra sollemnia et festi dies solent: quod copiose adstruit Heins.; forte multo magis hoc ex usu loquendi foret; sed et hoc Daphnidis laudibus convenit, ut ipse duxisse choros dicatur. Possis quoque accipere *inducere*, inferre in vitam, usum, instituere. *θιάσους, τελετὰς εἰςάγειν*, ut bene Mitscherl. (Vid. quae scripsi in Not. Neque exquisitior est dativus *Baccho*; is significaret, nondum inventos fuisse thiasos; sed *Bacchi thiasos inducere* est: thiasorum, iam inventorum, usum introducere aliquo. *Wr.*) 32 *est* abest a Menag. sec. (vid. Q. V. XV, 2. *Wr.*) *est et vitibus* Moreti quartus, qui et mox: *Et gregibus t. s. et p.* in Theocr. VIII, 79 *τᾷ δρυῒ ταὶ βάλανοι κόσμος*. Accommodatius hoc quam: *Vitis ut arboribus decori*

tonibus et sociis fuisse fingat, qui sacra Bacchi instituerit inter pastores, eoque caerimonias in Liberalibus sollennes exhibuerit, inter quas Bacchi res gestae inprimisque ad Indos expeditio repraesentari solebat. Quam convenienter haec de Daphnide pastore narrentur, non dicam. (Omnis res eo redit, ut Daphnis vitium culturam apud suos instituisse dicatur; cum hac enim coniunctus fuit Bacchi cultus. Et partem agriculturae, nobilissimam quidem, posuit pro tota. Hanc interpretationem confirmat tum subiecta vs. 32. sqq. comparatio, tum ea, quae vs. 35. sqq. post mortem Daphnidis evenisse narrantur. Haec autem ita spectant Caesarem, ut ipsa natura per eius numen — nam numen habuisse putandus est, per quem talia possunt fieri — laetiorem induisse vultum, sed eundem, illo exstincto, mutasse dicatur. Vossius sapientes leges institutaque salubria, quae Caesari accepta retulerint Romani, his verbis significari statuit; Bacchum enim et Cererem auctores fuisse vitae a feritate ad humanitatem revocandae. *Wr.*) Bacchum autem curru tigribus iuncto vehi, innumeris monumentis constat. (cf. Montfauc. *Ant. expl. Vol. I, tab.* 158.) 30. *thiasos inducere Bacchi* accipio pro simplici *ducere* choros bacchantium, quales saepe in anaglyphis et gemmis. (Sed quis ita locutus est: *inducere thiasos, choream*, pro simplici *ducere thiasos, choream?* Certe hoc esset, ut ait Cort. ad Latronis Declam. contra Catilin. c. 32., eorum, qui sunt extra classem. *Inducere* dicitur de iis, qui novum morem introducunt, primi aliquid faciunt. Cfr. Schwarz. ad Plin. Paneg. c. 11. *Wr.*) Versu 31 thyrsum describit, quem bacchantes gestabant.

32. Ex Theocr. VII, 79.

Tu decus omne tuis; postquam te fata tulerunt:
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia saepe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium et steriles nascuntur avenae.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,

est. Arboribus ornatus ex pomis et frondibus est. Io. Schrader. coni. *Fetus ut arboribus decori est.* Ut Ge. II, 390 *Ergo omnis largo pubescit vinea fetu.* Sic saepe *fetus*: *Arborei fetus.* Quid tamen? si poeta de ulmis et populis cogitavit, quibus iunctae sunt vites? Ornat ulmum vitis, vitem uva. 34 *tulere* unus Heins. et Goth. uterque. (Male; vid. Q. V. V. *Wr.* — Wakefield. ad Sophocl. Philoct. p. 255. Erf. ad verba *tu decus omne tuis* intelligit *ut* et a vv. *postquam te* etc. apodósin incipit. *Iahn.*) 36 *quidem* nonnulli apud Pier. 37 *dominantur* vulgo editum. Est tamen *nascuntur* omnibus fere in vetustis. Iam alterum istud: *steriles dominantur avenae* extat etiam in Georg. I, 154; docuit vero Heins. ad h. l. et ad Aen. V, 466. IX, 814, Virgilium, si hemistichio versuve eodem bis utatur, vocem fere unam alteramve immutare solere. Itaque hic *nascuntur* verius visum. 38 *viola et p.* Rom. Zulich. Diomedem Grammat. *purpurea* legisse suspicatur Heins.

34. Ornavit hunc luctum Moschus Idyll. III, 66. *fata tulerunt,* abstulerunt. σὲ δ᾽ οὐλόμεναι κῆρες ἕλοντο Apollon. IV, 1485. Hom. Iliad. β, 302 οὓς μὴ κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι. 35. *Pales et Apollo* Nomius *agros reliquerunt*, deliciis suis, Daphnide inquam, sibi ereptis et ablatis, ut solitudinem agrorum fugerent. Summo cum affectu haec, ad iacturae magnitudinem dolorisque gravitatem, dicta sunt. Cum ea tamen morte eorumdemque deorum discessu, agros summa sterilitas occupare debuit; itaque versuum sequentium sententia inde exoritur. (De vi Pronominis *ipsa* — *ipse* vid. Q. V. XVIII, 2, a. *Wr.*) 36. 37. In iis sulcis, quibus *hordea*, quod hic omnino pro quovis frumenti genere dictum, serebamus, *infelix lolium* (infecundum, ut contra *felix seges*), et *avenae*, vani culmi vitiosi frumenti (*Flughaber*) nascuntur. (*grandia* i. e. ad serendum selecta; Ge. I, 197. Sic Voss. et Spohn. *lolium*, i. q. *Taumellolch*, *Tollkorn*, secundum Voss.; idque *infelix* dici Voss. et Spohn. putant, quod titubantes et trementes reddat, qui manducarint, aut caecos teste Servio. Ego Heynii sententiae accedo, *infecundum* interpretantis; hoc enim dicere vult Mopsus, eludi operam serentum, nec nasci, quod ad vescendum utile sit; similiter „Infelix victus" Aen. III, 649. Hordeum autem in lolium et avenam degenerare, opinio veterum fuit. Vid. Cerd. *Wr.*) 38. Vid. Theocr. I, 132 sq. *purpureus narcissus*, a purpureo calyce. (Aequinoctii auctumnalis tempore florere hoc narcissi genus, quod purpureum habeat calycem, notat Voss. h. l. et Ecl. II, 47. *Wr.*) *paliurus* fruticis spinei et rubi seu rhamni genus, *Christdorn*, *Rhamnus paliurus Linn.* vid. Martin. ad

Carduus et spinis surgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:

39 *aut spinis* Zulich. *crescit puliurus* Menag. pr. e glossa. 40 *montibus* Goth. pr. *frondibus* Voss. et fragm. Moret. cum Goth. sec. (Sic etiam 2. 3. 4. Vid. quae in Not. scripsi. *Wr.*) *frontibus* unus Leid., ut sertis tempora cingant; probatum Klotzio Opusc. p. 300. *aras* Pierii Rom., unde ille legit: *inducite frondibus aras*, ut Manibus arae sertis cinctae ponantur. Sequitur hoc Catroeus. Nec per se improbum. Sed tuetur vulgatam locus Ecl. IX, 19 *quis humum florentibus herbis Spargeret aut viridi fontes induceret umbra*; quamquam ad sententiae rationem reddendam nihil inde auxilii accedit, de qua vid. Not. Alio modo dicitur *fontes inducere*, ubi de satis agitur; ut Columella X, 143 *et primum moneo largos inducere fontes.* inf. Ge. I, 106 *Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentes.* At in nostro est *inducere umbras fontibus*, h. obducere umbra fontes. 42 *et* ante *tumulo* deest in Moret. quarto.

h. l. et Schreber. ad Theocr. XXIV, 87.

40. *Spargite humum foliis*, si proprie accipias, hoc non nisi de florum ac frondium sparsione per humum exponi potest. Horat. Od. III, 18, 14: *Spargit agrestes tibi* (Faune) *silva frondes.* Fieri hoc putandum est in honorem Daphnidis. *inducite fontibus umbras*, multo magis vagum et indefinitum est: sive sic accipias, ut arbores ponantur circa fontes, sive ut rami frondentes: quod et ipsum ad honorem quodammodo factum spectare dicas, frondibus et corollis circa fontem suspensis. An vero hoc circa omnes fontes fieri debet, et quorsum? Aiunt ritum funebrem esse; sed quis eum usquam memoravit? Circa tumulum arbores seri mos fuit (v. c. Iliad. ζ, 419), non vero circa fontes. Si porro de arboribus ponendis ac serendis accipias, accommodatum erit, ut priore quoque loco *spargere humum foliis* de satione florum accipiamus. Firmat hanc rationem locus Eclogae IX, 19 *quis humum florentibus herbis spargeret, aut viridi fontes induceret umbra?* Neutrum tamen inter honores mortuis habitos memorari usquam vidi; quamquam ad fontes et in viretis olim sepulcra facta esse, et, *frondes ferre*, inter honores et munera mortuorum habitum esse, non ignoro. conf. locum, in quo cum nostro certat, Nemesiani Ecl. I, 64 sqq. Nihil, quod ad rem faciat, afferunt interpretes, neque locus Horatii Carm. III, 13, 2 O fons Bandusiae — *Dulci digne mero nec sine floribus*, recte huc refertur. Videtur mihi res sic expedienda, ut tumulum iuxta fontem factum intelligamus. Sic in honorem defuncti pastoris, noto more, humus floribus et frondibus spargitur ac circa tumulum arbores seruntur. Incusandus tamen vel sic poeta, quod ad sensum animi et oculi non satis diserte rem exposuit. Popius, expressurus haec, ad

Daphnis ego in silvis, hinc usque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.
ME. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale sopor fessis in gramine; quale per aestum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus, Daphnimque tuum tollemus ad astra;

46. QUALE, P. 48. MAGISTRUM; 51. DICEMUS; DAPHNINQ.

45 *nobis carmen* ap. Probum Grammatic. suavius ad aurem. (Et ita, accedente etiam Cod. Hafn. auctoritate, Vossius edidit. Commendat hunc positum verborum etiam Wunderlichius, „quod in vulgari positura verborum, ubi vocabulo *nobis* peculiaris vis per metrum additur, male *Menalcas* et *fessi* opponuntur.“ Neque aliter Lachmann. ad Prop. I, 6, 25. Sed nolui vulgatum mutare; neque enim ad nostrum sensum talia videntur exigenda, siquidem constat, veteres scriptores amare antitheses; nec reprehendes hoc: Mihi carmen tuum tale est, quale fessis sopor in gramine. *Wr.*) 46 *lassis* Rom. *per gramina* apud Priscian. VII. 47 *restringere* seriores tres, ex more. 48 *aequiperas* scriptum in vetustioribus. v. Heins.

alia delabitur *Pastor.* IV, 21 sq. (Nihil hic obscurum. Commentarii loco esse possunt, quae leguntur in Culice vs. 387. sqq. de sepulcro Culici faciendo: „Quantumcunque sibi vires tribuere seniles, Rivum propter aquae, viridi sub fronde latentem Conformare locum capit impiger:“ etc. etc. Vid. praeterea Voss. Spohnius laudat Goënsium de Cenotaph. p. 170. sq. et Interpp. ad Sueton. Aug. c. 18. *Wr.*) 43. Theocr. I, 120. 121 *Δάφνις ἐγὼν ὅδε τῆνος, ὁ τὰς βόας ὧδε νομεύων, Δάφνις ὁ τὼς ταύρως καὶ πόρτιας ὧδε ποτίσδων:* quos versus, cum multo maiorem simplicitatem habeant, mireris Virgilianis posthaberi. *hinc usque ad sidera notus,* epicum est, nec in pastoritio carmine satis placere potest. Si tamen exemplo defendi potest, quod non per se probes, et locus haud multum dispar in Theocr. VII, 92. 93. (Serv. Dresd. explicat: „in silvis notus et hinc usque ad sidera.“ Non bene. *Wr.*)

45. Vid. Theocr. I, 1 et 7 etc. VIII, 78 — 83. Compara Popium *Pastor.* IV, 1 — 4. *aquae rivo* poetis perpetuum: vid. ad Ecl. VIII, 87. 48. *sed* etiam *voce,* cantu, magistro par es. (potius: *sed,* quod maius est, *voce. Non solum — sed etiam* est enumerantis, *Non solum — sed* comparantis et comparando rem augentis. *Wr.*) 49. Conf. Theocrit. I, 3. 4. 5. 51. *tollemus ad astra,* potest esse: in caelum et

Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoque Daphnis.
MO. An quidquam nobis tali sit munere maius?
Et puer ipse fuit cantari dignus, et ista
Iam pridem Stimicon laudavit carmina nobis.
ME. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris silvas et cetera rura voluptas
Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.

54. DIGNUS;

(— 52. Vid. Q. V. III, 3. *Wr.*) 53 *An quicquid* Gud. *tali nobis* Voss. et fragm. Moreti. *Et, puer, ipse* interpungit Wakef. coll. v. 19. 55 *Stimichon*, *Stimycon*, varie scribitur. *Sthymacon* et *Stimethon* Gothani. In Servianis confunditur *Σιμιχίδης* ap. Theocr. „nonnulli Stimichonem patrem Theocriti dicunt" hoc quidem parum certa fide. Verum probabile inde fit, *Stimicon* in nostro corruptum esse ex *Σιμίχων*. v. Koen. ad Gregor. Cor. p. 133. *Stimichus* repositum est in edit. Parmensi. 56 *lumen* Menag. alter et Franc. Sicque Gifan. et Canter. et post illos Klotzius Opusc. pag. 301. *nomen* Menag. prior. 58 *et cetera rura.* Quam vim *cetera* h. l. habeat, non video. Erant tamen epitheto quae adiungi poterant: *florea*, *roscida*. Nunc video, etiam Io. Schrader. coni. *secretaque*, *securaque*. Poterat quoque scribi *silvas, et agros, et rura.* (Sed vid. Not. *Wr.*) 59 *pastoresque simul* Menag. alter. *videt* Ven. *Dryades* Rom. et Leid. (In his nominibus Graecam secutus est formam Virgilius; sic Ge. I, 138.: „Pleiadas, Hyadas." Aen. I,

inter divos sublatum canam; est tamen verius ex usu loquendi et simplicius: celebrabimus, ut IX, 29 *Vare, tuum nomen — Cantantes sublime ferent ad sidera cygni:* et sup. 43 *hinc usque ad sidera notus.* (Hoc verum videtur; vid. Q. V. X, 2. *Wr.*) Porro v. 54 *puer* est Daphnis. Sic v. 49 *puer* erat Mopsus, etsi aetate maior sup. 4. (*p. ipse*, vid. Q. V. XVIII, 2, p. *Wr.*)

56. Iam Daphnis deus factus celebratur, itaque ei, tamquam novo numini agresti, ea omnia tribuuntur, quae sive deorum olim in terris praesentiae tribuebantur, sive deorum honoribus institui solebant; summa scilicet laetitia etiam ferarum et rerum inanimatarum 58 — 64. Inde sacrum annuum ei instituendum narrat 65 — 80. *Candidus*, splendens, micans, ut sidus. (*candidus*, hilaris, quasi ita serenus, ut ne levissima quidem nubecula moestitiae dolorisve adsit. Sic *candidi dies*, *candida fata*, *candida Pax*, *Aurora*, *candidus Liber.* Respicit autem poeta superstitionem in Prolegg. ad hanc Ecl. init. memoratam. *Sp.* — *Olympus* h. l. arx coeli, ubi Dii habitare putabantur. *Voss.*) Locus autem longe dulcissimus. 58. *alacris* ratio poetica cum *voluptas* iungi docet. (*Ergo* pro *igitur* h. l. positum esse, probat Lachmann. Propert. pag. 236. *Wr.* — *Cetera* bene adiectum; nam *rus*

Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
Ipsi laetitia voces ad sidera iactant
Intonsi montes; ipsae iam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta: deus, deus ille, Menalca!
Sis bonus o felixque tuis! en quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo.

65. TUIS: 66. PHOEBO;

744. III, 516.: „pluviasque Hyadas.“ Ecl. VI, 62.: „Phaethontiadas.“ Ita constanter Mediceus. Nominativus quoque horum nominum ultimam ubique habet brevem; cf. Ecl. VII, 21. X, 10. Ge. IV, 341. Aen. I, 500. V, 613. *Wr.*) 61 *malum* alii apud Pier. et Heins. pro *dolum*. *meditatur* Menag. pr. 62 *laetitiae voces* Mentel. pr. *iactant vel tollunt* ms. Köler. 63 *ipsae et iam* Rom. 64 *deus ipse* Longob. et Medic. *Menalcas* Goth. pr. 65 *an* Menag. 66 *duoque altaria* vulgo ante Heins. (sic etiam

silvas et pascua complectitur. *Wch.*) 61. Non scilicet illa silvarum et agrorum laetitia esse poterat sine securitate: quam per *otia* declarat. Ab hac itaque enuntiationem mutuatur poeta. (*bonus*, i. q. benignus; non infrequens hoc de diis; infra vs. 65.: „Sis bonus o felixque tuis.“ Aen. XII, 647.: „Vos o mihi, Manes, Este boni.“ *Wr.*) Et vs. 62 omnium adeo rerum naturae ea laetitia communis esse ponitur. Ductum autem ex Theocr. XXIV, 84. 85 videtur, ubi, Hercule inter deos recepto, lupus non amplius insidiatur hinnulo. 63. *Intonsi montes* sunt silvosi, incaedui, ut Serv. Paullo aliter *tonsae valles* Georg. IV, 277 sunt quas pecudes tondent, depascunt. *tonsa humus* Ovid. Rem. 192 desecto gramine vel foeno. Non uno itaque modo hoc dicitur. Quibus ipsis concidit dubitatio Martini, qui non nisi *a pecude depastos* intelligi posse putabat. 64. O Menalca, ipsa arbusta resonant: Deus, deus ille! (Rectius Wunderl.: „Laetitiam illam animadvertit Menalcas; ei igitur rupes et arbusta acclamare finguntur: *deus, deus ille, Menalca.*“ *Wr.*)

65. Nunc sacrum ei annuum decernit. Primo eum invocat: *sis bonus o felixque tuis. felix* est propitius, ut Aen. I, 330 *Sis felix, nostrumque leves quaecunque laborem.* vid. Serv. et Intpp. Mox sacrum eius cum alio sacro Phoebi coniungit: quod observatu dignum est: heroi igitur cum deo: forte tamquam cantus praeside. Porro novum hoc, quod non utrique una ara fit, ut σύμβωμοι sint; sed quod utrique *sua* ara, et quidem utrique *duae arae*, adeoque *quatuor* ponuntur. Cuius rei equidem rationem novi nullam. (*Duas*: sic quatuor Neptuno ponuntur; plures, ut plures victimae mactari, aut omnino plura sacrificia ibi fieri possint, ut Ge. IV, 538. sqq. docent. *Voss.* et *Sp.*) 66. *duas altaria Phoebo*, duas aras Phoebo, quae sint

Pocula bina novo spumantia lacte quot annis
Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi;

68. DUO OLIVI.

11. 14. *Wr.*) *duo altaria* in nonnullis. (sic 2. 3. 7. *duo haec a.* 8. *Wr.*) *duas altaria* iam e Longob. probabat Pier., ex Gud. et aliis adstruxit Heins. (*duas* etiam 4. neque aliter Servius, licet alterum praescribatur. *Wr.*) 68 *Craterasque* iam inde ab Aldo editur; in aliis *Crateresque.* (Ubique ap. Virg. Graeca regnat in accusativo et sing. num. et plur. forma *cratera, crateras,* constanter a Mediceo servata; et *crateres* ultima brevi Aen. VI, 225.; neque usquam hoc voc. primam apud eundem sequitur declinationem. *Wr.*) Contra vulgg. *duos.* (Quod revocandum putavi. Vid. Q. V. XII, 14. *Wr.*) At *duo* iam e Rom. commendavit Pier., nunc Heins. recepit, aliis assentientibus. *olivae* duo Moret. et fragm. Interpunxi nunc plene post *olivi,* in fine vs. 68. ut diversa sint seqq. a superioribus. v. Notam.

altaria; ut, quod discrimen inter utrunque faciunt grammatici, poeta sequatur (vid. Heins.), Phoeboque adeo, tamquam ex superis diis, altare, Daphnidi, heroi, aram dedicet. Non tamen placet in poeta ista grammatici subtilitas; et potuere duo vocabula promiscue a poeta poni, communi more. (Aras, in quibus thus, fruges et similia Diis oblata ponantur, et altaria, in quibus victimae crementur, h. l. secerni, ipsa appositionis ratio declarat. *Wr.*) Observandum autem, Daphnidi ut heroi sacrum fieri lacte, oleo, vino, adeoque λοιβῇ, σπονδῇ · non victima caesa. Idem Nymphis et Pani fit apud Theocr. V, 53. 54 et 58. 59, unde haec expressa sunt. *novo lacte,* ut Ecl. II, 22 *Lac mihi non aestate novum, non frigore desit.* (Et Daphnidis cultus cum Phoebo iungi videtur, quod Caesaris dies natalis, III. Id. Iul., in ludos Apollinares incidit; quamquam is, quum libris Sibyllinis vetitum esset, eo tempore alii deo, praeter Apollinem, sollemnia institui, IV. Non. Iul., id est: pridie eius diei, quo ludi Apollinares initi, celebrabatur. Vid. Voss. h. l. Liv. XXVII, 23. et Wolfg. Lazii Reip. Rom. l. X, 8. — 67. sqq. Probabilior est, quam Heynii, de toto hoc loco Vossii, et, qui eum sequitur, Spohnii disputatio; cuius quae summa sit, paucis declarabo. Praeter festum die natali Daphnidis, personati Caesaris, agendum, ad bina sollemnia Daphnidem singulis annis a se adhibitum iri ait Menalcas, ad Ambarvalia, quae fiunt extremo Aprili, incipiente iam messe, acriore iam in Italia sole, et ad Liberalia, sive Dionysia, exeunte auctumno, Octobri vel Novembri mense, celebranda. Laribus quoque suas in utraque sollemnitate fuisse partes, intelligitur ex Tib. I, 1, 19. sqq. et II, 1, 17. ubi vid. Wunderl. Ut autem Graeci homines in deorum numerum receptos Heroum, sic Romani Larium loco habebant; cf. Ecl. I, 7. 44. Itaque Caesar, tamquam Lar, a pastoribus quoque et agricolis inter numina agrestia colitur. Nymphas quoque Liberalibus pastores veneratos esse,

Et multo in primis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in umbra,
Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon;

69 *altaria* Medic. Pierii. 70 *sin aestus*, *in umbra* coni. Waddel. p. I. 71 *infundam* Menag. pr. et Moret. quart., it. Pier. Oblong. *nova infundam* Moret. sec. Aberrationes in *Ariusia* vid. apud Pier. et Burm. (*Ariusia* etiam 1. 4. 8. *Wr.*); it. mox in *Lyctius*. Est ἡ Ἀριουσία χώρα, insulae Chii, et Λύκτος, urbs Cretae. (— 72. *mihi* sc. „sacra facienti". Inter sacra mea tibi facta carmina canent. Non recte igitur Frenzel in Seebodii grammato-phylacio philol. et paedag. Vol. I. p. 139. *tibi* correxit. *Iahn.* — Menalcas hoc carmine indicat, quam ipse sollemnitatem in honorem Daphnidis instituturus sit, vid. vs. 68. 71.; in eius rei partem sese, ut dominum vel procuratorem praedii, vocaturum reliquos ex eodem praedio pa-

et vota solvisse, Ambarvalibus fortasse vel Palilibus, sub idem tempus celebratis, nuncupata, ut bona essent pascua, versu 74. sq. probatur. Non est igitur, quare Siculos ritus, ut post alios fecit Heynius, hic tangi existimemus. Itaque totus locus, vs. 67—75., duplex sollemne spectat. Confirmari hoc ait Spohnius vs. 67. sq. 70. 74. sq.; versu 67. sq., quod n o v u m l a c vernale tempus significat, o l e u m auctumnale; neque obstare, quod Ecl. II, 22. legatur: „Lac mihi non aestate n o v u m, non f r i g o r e defit;" ibi enim in Sicilia rem geri, hic in Gallia Cisalpina sub frigidiore coelo; versu 70. autem, quod f r i g o r e hibernum tempus, m e s s e aestivum denotetur; et vs. 74. sq. aperte duplex sollemne indicari. Denique sic veteres Romanos bis esse solitos celebrare dies festos; Suet. Aug. 31.: „Compitales Lares ornari b i s anno instituit, v e r n i s floribus et a e s t i v i s." id. Neron. c. 57.: „Et tamen non defuerunt, qui per longum tempus v e r n i s a e s t i v i s q u e floribus tumulum eius ornarent." *Wr.*— *pocula bina*: proprie *bina*, bina in singulis aris, ut in epulis solebant singulis convivis bina poni; d u o s a u t e m c r a t e r a s, i. e. in singulis aris singulos; erant enim maiores et ampliores. *Sp.*) 69 — 73. Ex multo suaviore loco Theocr. VII, 63 sqq. adumbrata. Ambiguitas est in sqq. sintne omnia revocanda ad festos dies in Daphnidis honorem habendos, an ad honorem et memoriam eius recolendam in quibusvis sollennibus, ut ei tamquam heroi seu deo libatio fiat; etsi nonnulla interponuntur, quae sacrum in eius honorem instituendum arguant. Videtur itaque sic statuendum esse, ut v. 69 sq. de ceteris sollennibus ac festis diebus memoret, quibus inter epulas festas *Daphnidi* quoque *libatio fiat*: hoc est vs. 71 *fundam*. (*Convivia*, epulae post sacrificium. *Voss.* et *Sp.*) 70. *Ante focum, si frigus erit*: quod sane et ipsum oblectationem facit; unde poetae et hoc memorant. cf. ad Tibull. II, 1, 29. 71. *Vina*

Saltantis Satyros imitabitur Alphesiboeus.
Haec tibi semper erunt, et quum sollemnia vota
Reddemus Nymphis, et quum lustrabimus agros.
Dum iuga montis aper, fluvios dum piscis amabit,

stores, Damoetam, Aegonem, Alphesiboeum. Recte igitur ab Iahnio *mihi* defenditur. *Wr.*) 74 *dona* Parrhas. et pro var. lect. unus Leid. 75 *et collustrabimus* tres. *conlustrabimus* unus Burm. 76 *amavit* Gud. a m. pr.

Ariusia, ex promontorio et tractu Ariusio in insula Chio. v. Heins. ad h. l. et Potter. ad Clement. Alex. Coh. pag. 184. Etiam horum mentio a pastore facta reprehensione digna visa Klotzio Opusc. p. 287; defendi tamen potest, cum inter Chium et Siciliam commercia satis multa fuerint, cumque in carmine maioris spiritus versetur poeta. (Qui eiusmodi epulis interfuerint, eos in mensis secundis generosius vinum libasse, laud. Ge. II, 101. sq. docet Vossius; et post a. 700. U. C. vini peregrini usum increbruisse apud Romanos, idem annotat. Vid. praeterea, quae ad vs. 67. diximus. *Wr.*) *novum nectar;* fuit scilicet vinum dulce. *Calathus* h. l. vasis et calicis genus. 73. *Saltantes Satyros imitabitur:* simpliciter pro saltabit: scil. Satyrorum more, incondite: ut Georg. I, 350 in sacro ante messem *Det motus incompositos et carmina dicat.* (Commode Satyrorum mentionem fieri in sacris ad deos agrestes, in primis vero Bacchum, cfr. vs. 79., pertinentibus, ait Vossius. *Wr.*) Male accipit Baxter. ad Horat. Epist. II, 2, 125, ut sit, Satyrum saltabit.

74. 75. Ea, quae antea omnibus diebus festis se facturum esse dixerat, nunc ad duo sollennia insigniora revocat: alterum Nympharum, alterum lustrationis agrorum. Ipse poeta paullo ante v. 69. 70 bina binis sollennibus tempora assignat, alteri festo hibernum, alteri aestivum: nec tamen ista ad h. l. referri posse videntur. Apud Romanos sollenne Nymphis institutum fuisse aliunde vix constat. *Lustratio agrorum*, sive ambarvalia, moribus quidem Romanis fiebant sub casum hiemis, iam vere sereno. v. Georg. I, 340, et ad Tibull. II, 1 pr. Fatendum igitur est, ad Siculos potius ritus accommodata haec haberi debere. Itaque cogitandum simpliciter de festo Nympharum, et altero festo agrorum lustrandorum. (Sed vide, quae notavimus ad vs. 67. *Wr.*) Discernit ipse poeta paullo post v. 79 sacrum Bacchi et Cereris ab illo, quod Daphnidi instituetur. (Quomodo discernit? Ad eandem sollemnitatem, de qua vs. 67 — 75. agit, redit vs. 79. sq. *Wr.*)

76 — 78. Fastiditum nunc hoc, quod delectare debuit novum dictum in poeta, h. l. Aen. I, 607 sqq. et Ecl. I, 60 sqq. ut temporis duratio per eiusmodi

Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae:
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
Ut Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
Agricolae facient; damnabis tu quoque votis.
MO. Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona!
Nam neque me tantum venientis sibilus austri,
Nec percussa iuvant fluctu tam litora, nec quae
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.
Haec nos, Formosum Corydon ardebat Alexim:
Haec eadem docuit, Cuium pecus? an Meliboei?

85. CICUTA; 86. ALEXIN

77 *pascuntur* Gud., quod tuetur Cort. ad Plin. II Epp. 9, f. (male; *dum* adiuncto praes. est: ἐν ᾧ. Et vid. Q. V. VI, 5. *Wr.*) 78 Versus repetitus Aen. I, 609. 79 *tibi sua* Moreti quartus. 80 *damnabis — votis*. Placebat Heinsio *voti*. Sed utrumque recte. 81 *pro munere* Leid. *carmine* alt. *digna* Parrhas. *vota* unus Leid. 82 *nec mentis s.* fragm. Moret. 85 *donavimus* ap. Probum in Institutis art. et in pr. Mentel. et Reg. (etiam 2. 8. *Wr.*), quod de parato Menalcae ad donandum animo accipit Muson., parum apte. *ante*, antequam discedimus. Paullo ieiunius hoc a poeta insertum. Praestabat saltem *ecce*. Coniicit hoc idem Io. Schrader. et laudat VI, 69 *Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae.* (At pessime haec sonant: *ecce cicuta*; et recte ipse Heynius in edit. min.: „*ante*, quam tu me dono ornes.“ *Wr.*)

inductiones declaretur. — *dum rore cicadae:* antiqua opinio. vid. Hesiod. Sc. Herc. 395, Theocr. Idyll. IV, 16. cf. Ursin. et Cerda. 79. 80. Referetur ergo Daphnis in deorum agrestium numerum. *damnabis tu quoque votis*, h. eo, quod homines earum rerum, quas a te precati erant, compotes facis, obligabis eos ad vota, quae ea quasi sub conditione fecerant, solvenda. Res saepe obvia. sic et *voti reus* Aen. V, 237. Formula sollennis: *damnatus voti*, sed et *voto*. Spectat autem hoc ad numen declarandum, ut non modo sacra, verum ut etiam preces et vota ad eum, qui inter deos relatus est, fiant, utque vota, re impetrata, ei persolvantur. Simili modo numen declaratur per iusiurandum: *Iurandasque tuum per numen ponimus aras.*

82. *veniens auster* est oriens, flare incipiens. vid. Burm. 83. Certavit cum Theocr. I, 7. 8. 86. 87. Exordia carminum ad ea declaranda posita ut sup.

MO. At tu sume pedum, quod, me quum saepe rogaret,
Non tulit Antigenes, (et erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis atque aere, Menalca.

89. ANTIGENES, ET AMARI,

88 *Ac* Moreti quart. *me dum saepe rogavit* Ven. 89 *erat cum* pr. Moret. *tunc* qu. Moret. et Ven. (etiam Serv. Dresd. *Tum dignus* in *Tam dignus* aut *Condignus* mutatum velit Voss. *Wr.*)

v. 10. 11. Ex vss. 86. 87 haud temere suspicio nata, voluisse Maronem sub Menalcae persona agnosci: cum sua carmina memoret: Ecl. II et III.

88. Cf. Theocr. VII, 43. 44.

ECLOGA VI

SILENUS *)

ARGUMENTUM

Exordio praemisso poeta se, parum feliciter tentato carmine epico, redire ait ad carmen bucolicum; Vari tamen laudibus celebrandis et hoc haud impar fore 1—12. Inde narrat, duo Satyros cum Nympha Aegle Silenum iacentem aggressos adegisse, ut sibi carmen caneret — 30. Exponit inde summatim poeta 31—63 carminis argumentum, quod mythicum est; attigerat Silenus fabulas primo e cosmogonia 31—40; inde alias, promiscue memoratas, inter quas copiosius exponit Pasiphaes infaustum amorem tauri 45—60; qui cur eum potissimum detinuerit si quaeras, caussam idoneam non reperio, praeter lubitum poetae. Repente inde ad Gallum carmen deducitur, et ad eius laudem poeticam et carmina inchoata 64—73. Tum iterum ad fabulas redit 84. Vespere ingruente facit Silenus finem canendi 85. 86.

Felix in huius Eclogae argumento et eius tractatione fuit poeta. Iucundissimis enim, dulcissimis, ac pulcerrimis rerum imaginibus omnis haec narratio distincta est, qua Silenus ex antiquissimorum poetarum ac philosophorum rationibus originem rerum canit, atque inde per fabulas ornatum poeticum maxime admittentes vagatur. Non enim, quare cum Grammaticis, qui Syronem huc vocant (de quo v. ad Pseudodonat. s. 79.), ad Epicuri potissimum placita v. 31 sqq. referam, video; quid? quod quatuor elementa, e quibus universum ibi construitur, quae ad Empedocleam rationem pertinent, ab Epicureorum principe Lucretio exagitantur I, 717, et nititur tota de Virgilio Epicureae philosophiae sectatore fabula fide Pseudodonati et Servii, aut potius vanissimorum hominum, qui nomina ista sunt mentiti. Fuit autem antiquissima aliqua reconditior fabula de Sileni philosophia et super res naturales et ethicas disputationibus: neque vanum est, quod Servio insertum est ad v. 13 *Sane hoc de Sileno non dicitur fictum a Virgilio, sed a Theopompo translatum. Is enim ap-*

*) *Silenus.* Adscriptum praeterea in edd. *Faunorum*, *Satyrorum*, *et Silvanorum delectatio.* Hoc et codd. habent; nonnulli pro *Silvanorum Silenorum*, ab aliis voc. omnino abest. Pro *Silenus* in aliis praescriptum *Varus.* (Hoc Vossius adoptavit, suadente etiam vs. 12. Recte fortasse. *Wr.*)

prehensum Silenum a Midae regis pastoribus dicit crapula madentem et ex ea soporatum; illos dolo aggressos dormientem vinxisse, postea vinculis sponte labentibus liberatum de rebus naturalibus et antiquis Midae interroganti respondisse. Locus fuit hac de re classicus in Theopompi Thaumasiis: unde excerpta particula apud Aelian. Var. Hist. III, 18, ubi vid. Intpp. et quos laudant. Apposita ibi narratio Sophista aliquo dignior de terra Meropide in Oceano sita mythice exornata. Antiquior tamen et ex domesticis Phrygum *) de Mida fabulis ducta mythi auctoritas fuit; saltem Pindari (Fragm. CLII, p. 148.), nam, quod ille Silenum cum Olympo confabulantem induxit, coniunctum cum illo fuit; est enim Olympus Marsyae Phrygis alumnus. Vocem inde ἐφήμερος pro homine laudat Schol. Aristoph. Nub. 223 et ex eo Suidas (in Pindaro esse debuit, ὦ τάλας ἐπάμερε —). Servata ex dictis illis sententia: *non nasci homini longe optimum esse, proximum autem, quam primum mori* Cic. Tusc. I, 48, unde habet Lactant. Inst. III, 19. Ex Plutarch. Consolat. ad Apollon. p. 115 discimus, Aristotelem in Eudemo haec latius exposuisse, unde ibid. D. *Δαίμονος ἐπιπόνου καὶ τύχης χαλεπῆς ἐφήμερον σπέρμα, τί με βιάζεσθε λέγειν ἃ ὑμῖν ἄρειον μὴ γνῶναι.* Memorabile autem hoc, quod Silenus nunc inter canentes deos habetur. Quod eum vinciunt, ut cogant canere, Satyri, a furore vaticinantium petitum esse putabimus, quem detrectabant vates: ut vel de Pythia notum. Catroeus, et post eum Martinus ac Wartonus, qui anglicis versibus Eclogas reddidit, si quaeritur, quorsum physicis placitis fabulae istae a v. 43 sqq. subiectae sint, rationem comminiscuntur satis subtilem, tradi scilicet non minus moralem quam naturalem Epicureorum philosophiam, qua revocentur inprimis a cupiditatibus et immoderatis animi perturbationibus homines; haec autem praecepta, ut decebat poetam, expressa esse fabulis de turpi amore Herculis et Pasiphaes, de superbia Proetidum, avaritia Atalantae et immodico luctu Phaethontiadum sororum. Sed Virgilium eas tantum fabulas sequutum esse apparet, quae et frequentatissimae in veterum carminibus essent, et ornatum poeticum inprimis admitterent. Itaque alias disertius exponit, aliarum non nisi argumenta commemorat, et delectationi adeo studet, ut inter antiquas illas fabulas Galli sui meminerit; loco parum idoneo, nisi versus transponere placuerit: qua de re v. inf. ad 64. Formam et colorem ab hoc carmine ducebat Gesnerus elegantissimus poeta, cum *Cantharum fractum* scriberet, sed nollemus eum carminis gravitatem ad rem levissimam deflexisse; quo ipso omnis voluptatis fructus interceptus est.

*) Phrygum s. Brigum, cum adhuc loca sub monte Bermio in Macedoniae postea dictae finibus inhabitarent: Herodot. VIII, 138. Conon Narrat. I. conf. ad Philostrati Imagg. I, 22 notata. Adumbravit inde sua de Mida et Sileno Ovid. Met. XI, 90—99. v. Opusc. nostra Vol. IV, in Philostrati Imagg. p. 68 sq.

Ceterum Varo inscriptum est carmen: de quo vid. Excurs. ad hanc Ecl. Fabulam de recitata hac Ecloga a Cytheride mima et Ciceronis exultatione vid. in Pseudodonati Vita Virg. s. 41.

Prima Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, neque erubuit silvas habitare, Thalia.

1 *Syracosio.* Ita Romanus Pierii. Συρακόσιον ᾆσμα. Vulgo *Syracusio*, mendose: quod iam Benedictus monuit. *Syracuso* Moreti alter, Menag. alter et Parrhas. (Συρακόσαι antiquissimi Graeci scriptores et vinctae et solutae orationis. vid. Boeckh. ad Pind. Ol. VI, 6. *Syracosio*, quod metrum et usus poetarum requirit, etiam in Servio se invenisse ait Pier. Eadem forma in Palatino visitur. *Wr.*) 2 *neque* e scriptis reposuit Heins. pro *nec.* *silvis* Rom. Pierii. conf. Heins.

1. *Syracosio — versu*, Theocriteo. v. Ecl. IV, 1. *Prima* intelligunt vulgo: e Romanis; e quibus se primum ad tenue hoc carminis genus descendisse significet. Ge. II, 175 *tibi res antiquae laudis et artis Ingredior, sanctos ausus recludere fontes, Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.* Ita accipiebat quoque Popius *Pastoral.* I. pr. Melius de aetate accipias, quod in adolescentia iis carminibus se dederat, non epicis, vs. 3, a quibus revocabat eum Apollo. (Priorem explicationem probant Voss. et Spohn. Totum carminis exordium si spectas, facile intelliges, scripsisse haec poetam, ut tenuitatem suam — vs. 3 — 5 — Varo excusaret. Id quare fiat, vix poteris exputare, nisi statues, ad sublimius carminum genus poetam a Varo vocatum esse. Ac videtur Varus, quippe leviore bucolici carminis argumento non satis conveniente tanto ingenio, auctor Virgilio exstitisse, ut epicum carmen tentaret, materiam ipsis bellis civilibus, quibus interfuerat Varus, suppeditantibus; vs. 6 — 7. At poeta, epico carmini scribendo imparem se esse ratus, id sibi sectandum existimat, ad quod natura factus sibi videatur; vs. 9.: „*Non iniussa cano.*" Atque hoc quoque tale esse, cui nomen Vari commode intexi possit; vs. 9. sqq. Ita demum apparet, quorsum spectet illud *dignata est* vs. 1. et *erubuit* vs. 2.; nam non satis dignum bucolicum carmen Virgilii ingenio Varus iudicaverat. Iam nemini obscurum esse potest, parum apte voc. *prima* vs. 1. ad initia bucolicae poesis inter Romanos referri; eamque esse poetae mentem, ut dicat, natura ipsa ducente ad carmen bucolicum se primum applicuisse, et, quum ad epicum transire conatus sit, — si modo tum conatus est; nam licuit hoc fingere — revocatum esse ab Apolline, et — vs. 6. „Nunc ego" — ad agrestem Musam redisse. *Wr.*) 2. *silvas habitare*, ad genus bucolicum refertur. v. ad Ecl. IV pr. *Tha-*

Quum canerem reges et proelia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pinguis
Pascere oportet ovis, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non iniussa cano. Si quis tamen haec quoque, si quis
Captus amore leget: te nostrae, Vare, myricae,

6. EGO; N. 7. BELLA;

4 *admovit* Rottend. ex more librar. *Pastorum Tityre* vitium ed. Rob. Steph. 5 *ducere* Moret. quart. et Ven. *deductum carmen* ex h. l. memorat Quinctil. VIII, 2, 9. 7 *Varre* Parrhas., hic et in sqq. *cupiunt* duo Moreti et fragm. Antwerp. 8 Variat versum 2. Ecl. I. 10 *legut* Menag. sec. et Moret. sec., et Priscian. ap. Heins. utrumque dici solet. vid.

lia omnino pro Musa dicta videri potest; etsi ea proprie hic memorata, quia bucolicum carmen eius fidei ac praesidio creditum habebatur: quod saltem auctoritate Schol. Apollonii Arg. III, 1 traditur: Θάλεια δὲ (λέγεται εὑρηκέναι) γεωργίαν καὶ τὴν περὶ τὰ φυτὰ πραγματείαν. 3. Voluit igitur Maro adolescens aggredi statim epos: *reges et praelia;* (quod minus bene de tragoedia interpretatur Heins. ad Ovid. IV ex P. 2, 1.) Oudin. in Misc. Obss. crit. nov. To. IV, p. 308 ad Culicem hoc trahit, Pseudodonato et Servio advocato. Possis ex Servio etiam laudare, quod res Romanas seu regum Albanorum aggressus esse Maro fertur. Sed parum tuta haec, cum aliis ap. Pseudodonat. in Vita s. 28. (Vid. quae diximus ad vs. 1. *Wr.*) *aurem vellit;* notus admonendi mos, qui adeo in gemmis expressus. (v. Museum Flor. T. II, t. 22, unde in ed. Lond. Knapt. repetitus.) 5. *deductum carmen,* ex ipsa sententia apparet esse tenue, ut pastoritium; oppositum grandiori epico. Ita tamen adiectum expectes: tenui filo, ut ap. Horat. Ep. II, 1, 225 *tenui deducta poemata filo.* Est enim petitum hoc a lana in filum deducta. Ausus igitur est poeta *deductum* absolute pro tenui ponere; ex Afranio et Cornificio illustrat usum voc. Macrob. VI, 4, p. 595. 596.

6. *qui dicere laudes tuas cupiant,* qui carmen epicum condant. Magna vero cum venustate rem ad Vari laudes trahit: ac si hoc epici carminis argumentum constitutum habuisset. Varum autem res bello gessisse necesse est, ut eius *bella condi,* carmen de iis componi posset. v. Excurs. II.

9. *Non iniussa cano,* sed ab Apolline iussa; *iussis carmina coepta tuis* Ecl. VIII, 11; tenui ea *quidem* carmine; si *tamen* non infeliciter a me elaborata erunt, ut sint, quibus placeant; haec ipsa quoque laudes tuas ornabunt. 10. *myricae — nemus* pro rure est pastoribus; qui

Te nemus omne canet; nec Phoebo gratior ulla est,
Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.
Pergite, Pierides. Chromis et Mnasylos in antro
Silenum pueri somno videre iacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho;
Serta procul, tantum capiti delapsa, iacebant,

16. PROCUL T. DELAPSA IACEBANT;

Burm. (*legat* praetulerunt Voss. Spohn. et Iahn., nimiam, si quid video, modestiam poetae tribuentes; vid. Eleg. ad Messal. p. 59. sq. Ac sperasse Virgilium, inventura esse lectores haec carmina, aperte indicant illa: „si quis captus amore leget"; retinendum igitur futurum. *Wr.*) 11 *est* a Leid. alt. abest. 12 *perscripsit* multi, malc. *praescribit* Parrhas. 13 Errores in his nominibus v. ap. Burm. *Cronus* et *Cronys* Goth. Χρόμις. Μνάσυλος. (—15. *venas hesterno* Ms. Bosii apud Cort. ad Lucan. I, 395.; quem vide. *Wr.*) 16 *capiti tantum* Rottend. Saltem hoc malim a poeta profectum. (Sed vid. Not. *Wr.*) Quod nunc habemus, *procul tantum capiti d.*, vix habet quomodo satis bene iungas (vid. Not.), aut expedias. Poterat tamen tum facile epitheton substitui et apponi *capiti*, v. c. *madido*, *tumido*, *fesso*. Potest quoque in capite versus mox excidisse videri *Vitea serta procul capiti delapsa*, male et importuno loco suppleta. Omnino ieiunus est versus, et multo magis τὸ *iacebant* post v. 14 *videre iacentem*. (At vide, ut ex multis pauca afferam, vs. 84. sq. a Voss. laud. et vs. 5. sq. vid. Wunderl. Obs. in Tib. I, 9, 67. 4, 42. et quae notavi ad Ge. II, 125. *Wr.*) Tacent, qui in aliis diserti sunt. Nec Wakef. quicquam monet aut movet. (Weichert. Epist. crit. p. 39. *tantum* in *tacitum* mutari iubet. *Wr.*)

carmen repetunt. conf. ad v. 2 et Ecl. IV, 2. *pagina* nunc primum a poeta pro carmine dicta, ut *chartae* Horatio, hoc tamen Ennii exemplo; *pagina* hinc in Ciri, Culice, aliis. Vox a pastoris persona aliena adhiberi h. l. in bucolico carmine potuit, quum e poetae persona haec dicta sint; cf. ad Ecl. III, 85.

13. *Chromis et Mnasylus.* Faunorum vel Satyrorum nomina esse necesse est. Et ita Servius quoque. Rem poeta hic adornavit in artis quoque antiquae operibus obviam. v. Excurs. II.* ad h. l.

16. *Serta procul tantum c.* Hoc in loco me adhuc haerere fateor, nec, *procul tantum* quomodo bene iungi possit, video. Graece dictum Faber accipit; satis longe; nec tamen declarat, quomodo sic dici possit. Comparat cum Graeco ἄλλως, ut sit pro sic, temere, ut casus tulerat, Dan. Heinsius ad Hesiod. Ἔργ. 344, sed sine auctoritate. *tantum delapsa* iungunt, et *tantummodo* exponunt Turnebus et Cerda; ita vero quomodo *procul* iacent, si *tantummodo* delapsa sunt? nisi contendas *tantum* nove dictum esse pro *modo*, ut *ad tempus* referatur, quod alio exemplo nondum vidi confirmatum. (Praeclare Weichert. Epist. crit. pag. 39.: „*tantum* expl. I. H. Vossius p. 297. *modo* et ita vertit: *Ferne lag, nur eben dem Haupt entglitten der Laubkranz.* Hic significatus,

Et gravis adtrita pendebat cantharus ansa.
Adgressi, nam saepe senex spe carminis ambo
Luserat, iniiciunt ipsis ex vincula sertis.

17 *At gravis* Moret. quartus. 18 *ambo*; ita Pierii et Heins. meliores et plures; alii *ambos*. v. Heins. 19 *ex ipsis* Voss. pr. (*ipsis ex*, ut Ecl. IX, 36.: „argutos inter strepere anser olores.“ *Sp.*) *et vincula* Menag. sec.

Tursellino plane ignotus, rarissimus et a Vossio Valer. Flacc. I, 546. probatus est: addere possum Cicer. Ep. ad Div. VII, 23.: „*Tantum ex Arpinati veneram, cum mihi a te literae redditae sunt.*“ Sed, testor iudicii Tui elegantiam, quid lectoris intererat scire, utrum tempore longo an brevi ante serta capite deciderint? Nonne hoc friget?“ *Wr.*) Dicas *procul* relative dici, nec semper remotum ac longinquum significare; definiri quoque ac circumscribi per τὸ *tantum*: ut sit, *procul*, nempe a *capite tantum delapsa*, prope caput. Exempla usus huius in *procul* collegit Ouwens Noct. Hag. p. 415. Ita Servius accipiebat Aen. X, 835 *Arboris acclinis trunco; procul aerea ramis Dependet galea*. Ita *serta procul iacebant*; cum restrictione tamen, quam vocant, ut essent *capiti tantum delapsa*. Verum etiam haec ieiuna sunt, et quovis bono poeta indigna; quod sensus quemque suus docebit. Quanto melius de Andromache Iliad. χ, 468 Ἧριπε δ' ἐξοπίσω — Τῆλε δ' ἀπὸ κρατὸς χέε δέσματα σιγαλόεντα, Ἄμπυκα etc., et Hymn. in Dionys. 13 τὸν δ' οὐκ ἴσχανε δεσμά, λύγοι δ' ἄπο τηλόσ' ἔπιπτον χειρῶν ἠδὲ ποδῶν. *longe lapsum temone* quoque dixit noster Aen. XII, 470, et IX, 771 *Cum galea longe iacuit caput;* et Catullianum, de pinu: *Illa procul radicitus exturbata Prona cadit:* Epith. 107. Nec minus coacta sunt, si interpungas: *Serta procul. Tantum c.*, aut si ita iungantur verba: *videre iacentem, inflatum. Tantum serta capiti delapsa procul iacebant;* ut Ecl. II, 3 *Tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos assidue veniebat;* ut supprimantur reliqua, scilicet eos illi soli, neminem comitem, nullum Faunum vel Satyrum, habenti, supervenisse, ut adeo vincire sertis potuerint. Tantum serta a capite pendentia et cantharus cum eo erant. Si ad Graecam rationem refingere velis, aut esset πόῤῥωθεν ὅσον, ut ap. Theocr. I, 45 Τυτθὸν δ' ὅσσον ἄπωθεν (pro τόσον ἄπωθεν, ὅσον τυτθὸν), et 25, 37 ἀπὸ χθονὸς ὅσσον ἀείρων; tantum, quantum a terra, h. paullum; aut τῆλε τόσον, τῆλε τοῖον, ut sit δεικτικῶς dictum, cum gestu, ut saepe Homericum τοῖον vel τόσον, v. c. Od. o, 404. 450, h. e. tantillum, non adeo longe, paullulum. Homerico itaque more efferres: κρατὸς ἄπο τόσσον πολυάνθεμα στέμματ' ἔκειτο. (Nollem hunc versiculum Heynio excidisse. *Wr.*) Hoc saltem tolerabile; etsi vel sic poeta hic

Addit se sociam timidisque supervenit Aegle;
Aegle, Naiadum pulcerrima; iamque videnti
Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
Solvite me, pueri; satis est potuisse videri.

20. SOCIAM, SUPERVENIT,

20 *tumidisque* Leid. sec. a m. sec. (Comma, quod erat post *sociam*, omisi; vid. Q. V. XXXIIII, 3. *Wr.*) 21 *namque* aliquot antiqui Pier., tum Moreti unus et ed. Mediol. Est et in ed. Ven. 1472. et Goth. sec. 23 *Quid* ed. Ven., et Pier. in antiqu. aliquot codd. esse memorat; scilicet ex interpretatione.

paullo ieiunior est. Similitudinem habet, nihil tamen interpretationem iuvat, locus Catulli Epith. 66 de Ariadne: *Prospicit — Non flavo retinens subtilem vertice mitram* etc. *Omnia quae toto delapsa e corpore passim — Ipsius ante pedes fluctus salis alludebant.* Apud Statium Theb. VII, de Baccho turbato v. 149 *Non crines, non serta loco; dextramque reliquit Thyrsus, et intactae ceciderunt cornibus uvae.* Et Prudent. Psychom. 687 *Scissa procul palla, structum et serpente flagellum Multiplici, media camporum in strage iacebant. capiti* esse a capite, nemo dubitet, Graece dictum: Silius XVI, 468 *veluti delapsa corona Victoris capiti foret.* (Nec sententia obscura mihi videtur, nec versus ieiunus. Virgilius fingit, Silenum vel sedentem, vel iacentem bibisse, et inter bibendum obdormivisse. Sic factum, ut nec cantharum e manu ille emiserit, nec serta longe lapsa sint. *Procul* recte Servius explicat *iuxta;* verba *tantum capiti delapsa*, ut epexegesin voc. *procul*, commatis inclusi. Sic etiam patet, voc. *tantum* non esse loco suo movendum; vid. V. L. *Wr.*) *Gravis cantharus*, vino plenus, inquit Burmannus; malim omnino vas magnum et capax designari. (de *cantharo* vid. Voss. et Wagner. ad Val. Flacc. II, 270. *Wr.*) Nam *pendebat* sc. semisupinus, tantum non eversus. *adtrita*, frequenti usu. Variavit rem auctor Epithal. Auspicii in Anthol. Lat. et in Poet. min. Wernsdorf. Tom. IV, p. 481 *Ecce pater pando recubans Silenus asello; Cui lacer a summo pendebat cantharus armo.*

21. *iamque videnti*, expergefacto. Caussam pingendi afferunt sive iocum ac petulantiam, sive honorem, quod antiquissimo more, qui deinceps in diis agrestibus perstitisse videtur, deorum simulacra minio pingebantur. Notum, Iovem miniari solitum ap. Plin. XXXV, 45. etsi alia de caussa, ne lignum ab imbribus putresceret. Praeferendum prius. 24. *satis est potuisse videri*, ut videamini me vincire potuisse. Petitum autem hoc, ut vincire vellent Silenum, quo ad canendum, quod vellent, eum cogerent, ab eo,

Carmina, quae vultis, cognoscite; carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit. Simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
Nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes;
Nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea.
Namque canebat, uti magnum per inane coacta

28. QUERCUS. 30. MIRANTUR

26 *ille* Ven. et Parrhas. 27 *Faunos silvasque* Vratisl. 28 *mutare* Longob. Pierii, quod ille exponit, ut mutent arbores montium cacumina, transeant de monte in montem. *nutare* Parrhas. cf. Ecl. V, 5. (— 29. *Parnasia* simplici *s* recte; sic Medic. Ecl. X, 11. Ge. II, 18. III, 291. *Lyrnesus* Aen. X, 128. XII, 547. *Gnosius* Ge. I, 222. Aen. III, 115. V, 306. VI, 23. 566. IX, 305. *Wr.*) 30 *Ismarum urbem* ex Homero bene novimus: nunc *montem* memorari ne dubites; etiam Ge. II, 37 *iuvat Ismara Baccho Conserere*; quod unde poeta acceperit, non constat. Fuit etiam Ismaria palus, Herodoto memorata ad Maroneam VII, 199. *mirantur* e Rom. aliisque melioribus Heins. Vulgo *miratur*. (*Miratur* etiam 2. 3. 4. 8. 11., recte; vid. Q. V. VIII, 3, a. Et malui recipere, quod rationes criticae commendarent, quam quod plenius ad aures accideret. *Wr.*) *tanto* Leid. Post hunc in nonnullis libb. et edd. supposititius, et iam a Benedicto damnatus, versus: *Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno*; habet etiam Goth. uterque, alter ab alia manu, quae metrum vapulare nolebat, adscriptum habet alium versum: *Quantum Sileno silvae laetantur ovante.* Priorem versum ex Servii verbis consarcinatum esse vidit Io. Schrader. in schedis mss. Non autem semper τῷ *quantum* subiicitur *tantum*. Similis ratio erat Ecl. V, 82 sq. (vid. Lachmann. ad Prop. II, 6, 6. *Wr.*)

quod de vatibus memorari solet, qui repugnabant, nolebant κάτοχοι fieri, deo impleri. Notum de Pythia. cf. Lucan. V, 116 sq. Furor enim ille, qui mentem occupat, spasmos haud mediocres afferre corporibus debuit, cf. Aen. VI, 47 sqq. Inde etiam in diis vaticinantibus hoc idem locum habuit; itaque Proteus vinculis constrictus apud Homer. Odyss. δ, 414 sq. et Ge. IV, 396. 439. Et Silenus ad Midam vinctus adductus (ap. Plutarch. Consolat. ad Apollon. Tom. II Opp. p. 115, D.) diu renuit ac repugnat. 26. *Huic aliud mercedis erit;* secundum illa: *vis haud ingrata puellis.* 27. *in numerum*, ad rhythmum saltare, ut παίζειν. *Faunis saltantibus* adiungit *feras saltantes*, et subiicit *quercus moventes cacumina*, aut omnino, aut moventes in numerum. Tanta scilicet e cantu audito est voluptas; tanta carminis dulcedo: non autem haec in modorum concentu quaerenda, sed in argumenti mythici novitate et fabularum suavitate. (—30. *miratur.* Usum praesentis pro perfecto in comparatione notabis. Cfr. Tibull. II, 4, 55.: „*quidquid habet Circe.*“ *Wch.*)

31. Nota ad h. l. servata est Probi valde docta, sed bonis malisque permixta; partem inde mutuatus est Iulius Sab. cum loco e Varrone de LL. IV, p. 17.

Semina terrarumque animaeque marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis;
Tum durare solum, et discludere Nerea ponto
Coeperit, et rerum paullatim sumere formas;

32 *terrurum, unimaeque* Ven. et ed. Ven. *marisque* quatuor cum Goth. (et 2. 3. *Wr.*); et sic in edd., usque ad edd. Pulmann., in quas *ve* temere inductum miror ab Heinsio et Burm. esse servatum. Post v. 32 Goth. sec. subiungit versum: *Hinc hominum quondam genus et primordia rerum.* 33 *in his* tres scripti cum ed. Ven. 34 *concreverat* Mentel. uterque. *mundus* Rottend. 35 *ponti* Zulich.

Ex Apollonii Argonaut. I, 496 sqq. adumbratum hoc exordium est, ut iam notavit Ursinus. Macrob. VI, 2, p. 586 laudat loca Lucretii V, 453 sq. 447. 456. quem Maroni ante oculos fuisse manifestum est inde ab eo loco. *Semina* sunt elementa, non atomi Epicureae, ad quas ea revocant grammatici, inducti per voc. *inane;* sed sunt elementa per chaos sparsa; itaque *coacta* dixit semina, quae passim per vacuum ferebantur, nunc ad quatuor rerum genera redacta. *magnum inane*, et *anima* pro aere, et *liquidus* ignis, Lucretiana oratio. (Facile omnia haec ad Epicureorum doctrinam exigas, ut fecit Voss. Neque est, cur veteribus Grammaticis, Virgilium Epicureum fuisse tradentibus, fidem derogare velimus. Itaque *semina* atomos, *inane* vacuum illud, quod Epicurus ante mundi originem fuisse statuebat, spatium dici existimabimus. Certe nullo modo licet *inane* et *animam* h. l. pro synonymis habere, tota sententia reclamante. *Wr.*) *tener orbis*, ut *tenerae res* Ge. II, 343. *mollia terrae arva* Lucret. V, 778. *Chaos enixum terras* dixit Manil. II, 13 *Orbemque sub illo Infantem; primum titubantia sidera corpus.* (*tener mundi orbis* coelum est ex Vossii sententia, utpote ex tenerrimis atomis conflatum; sed etiam res novae et quasi nondum adultae dicuntur tenerae. *Omnia exordia* sunt singulae res ex atomorum concursu natae; his rectius iungitur totum illud universitatis corpus, quam solum coelum. Et quum Silenus universum mundum his verbis complexus sit, deinde per singula eundo terram, mare, tum demum coelum, vs. 37. sq., memorat. *Wr.*)

35. *Tum durare solum et d.* Cecinit tum, *ut* terra coeperit indurescere et solidari, adeoque aquas discretas et a superficie intra certos fines et littora depulsas mari includere (cf. Lucret. V, 439. 448. 454. 488. 498 sq.), et paullatim herbis arboribusque vestiri. Eae enim sunt *formae rerum*, quae, exclusis aquis, in superficie telluris apparuere. cf. Lucret. V, 781. At *durare* quaeras quodnam sit eius subiectum? *solum*ne, ut sit, durare se, durescere? malim, *orbis mundi* coepit *durare solum*, et reliqua. (Praestat prior explicatio. *Wr.*)

Iamque novum terrae stupeant lucescere solem,
Altius atque cadant submotis nubibus imbres;
Incipiant silvae quum primum surgere, quumque
Rara per ignaros errent animalia montis.
Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,

40. IGNOTOS

37 *novum ut terrae* erat ante Heins.; sustulit ille *ut* ad fidem vetust. codd. 38 *utque c.* Rom. Pierii. *utque cadunt* Mentel. pr. a m. pr. et Leid. *submotis ignibus* idem Rom. cum ed. Ven. 1472. quod Pierius interpretatur summota aestate. (*Altius* superiori versui adiungendum videri, diximus in V. L. ad Aen. III, 250. *Wr.*) 39 *Incipiunt* Moreti quart. Leid. sec. 40 *errant* Moret. quart. et Mentel. tert. *currant* Ven. et Parrhas. *per ignaros — montes* Rom. Pierii, it. ed. Ven. 1472, quod commendat et passive pro *ignotus* dici ostendit Heins., qui etiam Medic. laudat; atqui is ante v. 48 deficit. Tuetur vulgatam Burm.; proprium enim *notus* de sedibus ferarum. Quod quidem verum est; *ignarus* tamen doctius est altero: adeoque ad criticam rationem praeferendum erat. (Recepi *ignaros*, sed, ut Burmannus, explico: montes, qui antea animalia non viderant. Ut autem *ignaros* facilius potuit in *ignotos* mutari a librariis, sic ipsa montium commemoratio nihil novum videtur habere, quum silvarum nomen montium notionem includere soleat; hoc autem novum, animalia etiam creata esse, quae iam, ut ignota antea, ignari prius et expertes eorum mirari poterant montes. *Wr.*) 41 In cod. Franc. *Hinc lapides Pirre iactos, primordia rerum. Hinc hominum pecudumque genus, Saturnia regna*; in Voss. et Zulich. a sec. m. *Hinc hominum quondam genus et primordia rerum*; ita etiam in fragm. Moreti, nisi quod *regum*. Videtur interpolatio deberi iis, qui vide-

37. 38. 39. *stupeant — cadant — Incipiant.* Tempus praesens pro praeterito: canebat, *ut* stupuerint, ceciderint etc., sed valet hoc ad vividiorem orationem. Dicta vero haec ornate pro, ut sol et caelum factum sit; levatis a terra, quam obsidebant, vaporibus et nebulis, collectus aer facit atmosphaeram; unde mox iterum pluviae in terras descenderent. (*Altius* cum particip. *submotis* iungit Wund.; non recte; ita enim quum fere redundet *altius*, non debebat in ipso versus initio collocari; iungendum igitur *altius cadant*, i. e. *ex alto cadant;* nam comparativo usus est poeta, quod antea humida mixta et iuncta erant siccis. Sed vid. V. L. *Wr.*) 39. *Incipiant silvae:* cum primum silvae inciperent enasci cum animantibus. *montes ignotos*, in quibus tum primum ferae vagabantur.

41. Hominum originem iam exponere debebat; sed, et poeticam rationem et vetustissimorum philosophorum morem sequutus, fabulis eam involutam exponit: quas qui singulas vult cognoscere, adeat Nasonem aliosve mythologos, etiam Apollodorum. Delectare porro narratione pueros et puellam Aeglen instituerat. *Saturni regnum* ad diversum mythorum genus diversumque mythorum ordinem spectat, ut et subductus a Prometheo et hominibus impertitus ignis; suntque haec diluvio Deu-

Caucasiasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
Clamassent, ut litus, Hyla, Hyla, omne sonaret;
Et fortunatum, si nunquam armenta fuissent,
Pasiphaen nivei solatur amore iuvenci.

bant, *Saturnia regna* non bene post Pyrrham poni. (Corruptum esse hunc versum, mihi est persuasissimum. Nam ex usu Virgilii, quem ubique in eiusmodi rerum enumeratione servatum reperies, verba *Suturnia regna*, quum nulla disiungantur a praegressis copula, appositionis loco ad lapides a Pyrrha iactos pertinentis habenda sunt. Quod quum ferat grammatica, ipsa res aspernatur. Quare aut omissa sunt nonnulla; quae quidem qualia fuerint, ex codd. ab Heynio commemoratis vix poteris suspicari; aut verbis *Saturnia regna* vitium insidet. Quid? si Virgilius scripserit *Titania r.*, ut homines ex istis lapidibus, quos iecerant Deucalion et Pyrrha, Titania proles utraque, ortos intelligas? et Pyrrha Titania dicitur Ovid. Met. I, 395. Regnum autem tribui Deucalioni a veteribus, probant loci in Nitsch. Lex. Mythol. pag. 612. sec. edit. notati. Similiter Aen. XI, 483. in Parrhas. a m. sec. *Saturnia virgo* legitur pro *Tritoniu v.* Sic *Saturnia* tanquam ineptum glossema e textu removendum erit; nisi forte, leniore medicina adhibita, ita sanare hoc ulcus licebit, ut scribas *Saturniuque*; vid. V. L. ad Aen. I, 2. *Wr.*) 42 *Caucasiasque*; sic vetustiores Pier. et Heins. (et 7. vid. V. L. ad Aen. I, 201. *Wr.*) *Caucaseasque* alii. *Cuucaseosque* Reg. *Caucasea refert* Leid. *Promethi* Franc., sicque Serv. ad v. 78, ubi *Teri.* (vid. V. L. Aen. I, 30. *Wr.*) 43 *Hylan* Pier. et Heins. e melioribus. Vulgo *Hylam.* 44 *quo littus* ex aliquot mss. laudat. Pier. (— 45. *numquam* et *umquam*, non *nunq.* et *unq.* exarari solet in Medic. *Wr.*)

calioneo anteriora: sed in tali enumeratione ordinem temporum servare non necesse erat. (ne ab historicis quidem ubique servatur. Tacit. Hist. I, 50.: „Pharsaliam, Philippos, Perusiam, Mutinam." Annal. I, 10.: „Tarentino Brundusinoque foedere." cfr. Lips. ad h. l. et Wolf. ad Suet. Iul. 44. *Sp.* — vid. etiam Wunderl. ad h. l. *Wr.*)

43. Ex insignioribus antiquitatis mythis sunt Argonautica et res Herculis; ex his unus laudatur Hylas, Argo ad Mysiam appulsa, a Nymphis raptus et frustra ab Hercule quaesitus. v. Apollon. II, 1207 sq. Qui de eo egerunt, adscripti sunt in Not. ad Antonin. Lib. 26. 45. 46. Ad antiquiores mythos referendi Cretenses, inque his Europae genus, Minos, cui nupta fuit Pasiphae. v. Apollod. III, 1. Eius amor tauri inter phantasmata est, quae poetica copia ornari possunt: itaque arripuit poeta et in eo moratur: haec una est ratio, qua tueri possis mythos tam promiscue memoratos, ut nec dilectus, nec ordinis ullam rationem idoneam reperire queas. *solatur amore iuvenci;* elegantissima conversio, pro eo, quod simpliciter erat, *Pasiphaes amores canit*, quae fabula magna cum arte ad rerum praesentissimas imagines revocata apponitur. Sic poetae dicuntur *conqueri* eos, quorum fata canunt,

Ah, virgo infelix, quae te dementia cepit!
Proetides inplerunt falsis mugitibus agros:
At non tam turpis pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus, quamvis collo timuisset aratrum,
Et saepe in levi quaesisset cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras;
Ille, latus niveum molli fultus hyacintho,
Ilice sub nigra pallentis ruminat herbas;
Aut aliquam in magno sequitur grege! Claudite, Nymphae,

47 Servius: Calvus in Io: *Ah virgo infelix, herbis pasceris amaris.* 48 *auras* duo Moreti, quod et ipsum bonum esset. *falsas — auras* unus Meutel. et fragm. Moreti. Sed Macrob. IV, 6 et Schol. Stat. V Theb. 590 agnoscunt vulgatam. 49 *est* abest a Medic. (Sic etiam vs. 74. vid. Q. V. XV, 1. *turpes* idem Medic. *Wr.*) 50 *collo quamvis* unus Francii, eleganti ordine. (Verum *collo* ita collocatum ineptam haberet vim. *Wr.*) *tenuisset* tres libri; unde Heins. coniicit *renuisset*, frustra; mox *quaesissent* tres scripti. (— 51. Medic. *laevi*, sed expuncta *a*. *Wr.*) 53 *fulto* Gud. a m. pr. *suffultus* Leid. Acute quaerit Io. Schrader., an *in silvis hyacintho* locus sit? et an *tam parvo* flore *fulciatur* bos? couiicit itaque: *suffultus acantho*; (At quale hoc! Num igitur fruticibus, quo ex genere est acanthus, incubuisse putabimus hunc bovem? stultum profecto, qui adeo durum cubile molliori praetulerit! *Wr.*) scilicet in pratis quoque passim arbores visuntur, et in saltibus loca sunt libera herbosa, εἱαμεναί. Et, *fultum* esse, ornatui inservit, si de recubante agitur. 55 *in* deest in Zulich.

nunc *solari.* conf. 62. 63. 47. *virgo* h. l., ut puella, omnino pro femina; nam nupta illa erat Minoi. (Sic *virgo* de impudica, aut virum experta saepe; cfr. Taubm. ad Plaut. Cistell. II, 3, 77. Burm. ad Calpurn. Declam. IL. Interpp. ad Horat. Od. III, 14, 10. *Sp.*)

48 — 51. *falsis mugitibus.* Proeti filiae insania correptae videbantur sibi in vaccas mutatae esse, mugiebant, et aratro iungi se putabant. Est hic inter antiquiores mythos historici generis: primumque exemplum morbi hysterici: a quo liberatae sunt Proetides alvo purgata Melampodis opera. cf. Apollod. II, 2, 2 et Not. pag. 278 sq. Alia vid. *Kurt Sprengels Beyträge zur Geschichte der Medic.* I, 2, p. 37. Fuit olim carmen, *Προιτίδες*, quod Theocrito tribuerunt: Suidas in *Θεόκριτος*.

52. *Ah virgo*, ut κόρη, *puella*, etsi Minois uxor. *erras*, vagaris per montes, tauri amati insequendi caussa. At ille spreto tuo amore, tamquam superbus aliquis puer, *inter herbas ac flores* recubans etc. 54. *pallentes — herbas*, χλωρὰς, virides; iam Ecl. II, 47. III, 39. V, 16. *ilex* vero *nigra* a nigricante virore.

55. *Claudite, Nymphae.* Ut concitatior et acrior reddatur narratio, ingeniosa orationis conversione Pasiphae exclamans inducitur. Observare iubet silvae

Dictaeae Nymphae, nemorum iam claudite saltus;
Si qua forte ferant oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia; forsitan illum
Aut herba captum viridi, aut armenta secutum,
Perducant aliquae stabula ad Gortynia vaccae.
Tum canit Hesperidum miratam mala puellam.

56 *Dircaeae* Rottend. *nemori* fragm. Moreti. Distinguunt multi post *Dictaeae* et iungunt *Nymphae nemorum*, quo spectat Zulich. *Dictaeae, et Nymphae*, minus suaviter. 57 *Si quae* Leid. alt. a m. pr. *fata* pro *forte* Goth. pr. *ferent* ed. Dan. *vestris* quinque codd. cum Goth. sec., quod et ipsum ferri possit. Verum *Si qua* ut εἴπως. ἐὰν ap. Homerum, dictum est pro *ut*: occludite silvarum aditus, ut ille mihi in conspectum veniat, evagandi licentia ademta. (Meliora doceri qui cupit, adeat V. L. Aen. I, 577. *Wr.*) 59 *herbam* Medic. (at ultima litera expuncta. *Wr.*), forte *herba in* addit Burm. Sed est ex vitio scriptionis. cf. in eod. cod. Ecl. VII, 8. 13. 60 *Producant* fragm. Moreti. v. ad Ecl. I, 73. *Cortynia* passim codd., male. 61 *Tunc* tres ap. Burm. Parum suavis est iunctura horum versuum: *Tum canit* v. 61, *Tum Ph.* v. 62, *Tum canit* v. 64. Io. Schraderum video eo devenisse, ut v. 61 retraheret supra ante v. 54 *Et fortunatam.* (At recte Iahnius: „Proprius est usus part. *tum* in plurium rerum enumeratione; vid. Wunderl. ad h. l. et Gernhard. ad Cic. Offic. I, 7, 22; neque repetitum *canit* illius — Schraderi — sententiam firmat; vid. Not. ad Horat. Od. I, 3, 28. et ad Aen. V, 281.“ Ceterum in Medic. *capit* legitur sed supra scripta *n. Wr.*)

exitus, ne taurus, quem illa quaerit, elabatur; forte illum vaccam sequendo aberrare ad stabulum alienum. 56. *Dictaeae* a monte Cretae, Dicte. *nemorum saltus* sunt hic aditus ad silvas, angusti fere, asperi et confragosi, quae loca proprie *saltus* dicuntur. Aen. XI, 904. 905 Aeneas *saltus ingressus opacos — silvaque evadit opaca.* 58. *Errabunda bovis vestigia*, h. gressus bovis errantis; πλανοδίας βοῦς dixit Auctor hymni Homerici in Merc. 75. Comparat Servius εἰλίποδας βοῦς. quod remotius est. 60. *Gortynia stabula* a Gortyne, Gortyna, Cretae urbe, ut sic, spreta Pasiphae, aliam amicam sequutus, ad stabulum vaccae perducatur, cum ille e Gnossicis armentis esset. Vix tamen cogit poetica ratio *Gortynia* tam anguste accipere; est enim omnino ornatus caussa appositum, quia res in Creta agitur, et intelligenda stabula vaccae nota ac consueta.

61. Atalantam canit, Schoenei f. Potest poeta *Hesperidum mala* omnino dixisse pro aureis; potest etiam sequutus esse veterem poetam, qui vere ex Hesperidum pomis fuisse illa Hippomenis poma aurea inter decursum proiecta aut finxerat aut crediderat. Idem tradit alter ex grammaticis ad Theocr. III, 40, et Maronem sequitur auctor Elegiae ad Messalam in Catal. v. 25. Vulgatius est, a Venere fuisse apportata illa poma: vid. Schol. ad e. l. Hygin. f. 185. Alia ad Apollod. Not. pag. 678.

Tum Phaethontiadas musco circumdat amarae
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum

62 Male *Phaetontiades* scriptum in ed. Burm. et al.; est enim Φαέϑων Sol. Φαεϑοντιάς. *amarae corticis* notat Servius propter genus; cum alibi ut Aen. VII, 742 sit masculinum. 63 *aque solo* Gudian. a m. pr., ita variatur fere; v. Ge. IV, 347. hic tamen non male; etsi *a* per se suppletur. (Non *a*, sed *in*; i. e canit, ut solo fixae steterint, quae antea libere incesserant, arbores factae Phaethontiades. *Aque* si dixisset poeta, videretur quasi cernere arbores istas ad tantam proceritatem succrescentes; quod subinsulsum foret. *Wr.*) 64 Tam importuna est Galli commemoratio in mediis fabulis, cum mox v. 74 ad alias fabulas de Scylla et Philomela procedat, ut semper molestum sensum in his verss. habuerim. Facilis tamen medela est, si versus transpositos esse intellexeris; quod si usquam, saltem h. l. factum arbitror; neque aliter Scaligerum sensisse constat. Scilicet versus 74 — 81 *Quid loquar* etc. usque ad *Infelix sua tecta supervolitaverit alis* retrahendi sunt in suum locum ante hunc 64, utque post illos sequatur: *Tum canit, errantem.* (At formula *Quid loquar* vs. 74., qua utimur ad finem properantes, docet, ista non esse loco suo movenda. Negari tamen nequit, ex parte verum vidisse Scaligerum et Heynium. Sed sublata omnis difficultas, si, Vossium secuti, vss. 74. sqq. e Galli carminibus, ornandi amici causa, huc traductos esse statuerimus. Acute etiam Iahnius: „Magis etiam Heynius aberrat, versibus 64 — 73. post vs. 81. transpositis, quoniam in mediis fabulis importuna sit Galli commemoratio. Sed tamen in his etiam fabula Grynaei refertur, cui summatim tantum neque ipsis Sileni verbis narratae poeta commode Galli mentionem intexere potuit." Equidem fateor, me nondum expeditam habere de toto hoc loco sententiam. Ceterum *Permesi* scriberem, si ulla ex codd. auctoritas accederet; cfr. V. L. vs. 29. *Wr.*)

62. 63. *musco circumdat*, h. canit, quemadmodum Phaethontis sorores muscoso cortice circumdatae et in alnos mutatae fuerint. Dicunt enim poetae ea *fieri*, quae *facta* narrare volebant; et tribuitur poetae ac vati tamquam auctori id, quod contigisse carmine suo exponit: ut iam ad vs. 46. (Exempla si quaeris, adi Gronov. Diatr. pag. 119. *Wr.*) Ceterum Phaethontis sorores mutatas esse in *larices*, communior fabula fert, populos noster ipse substituit Aen. X, 190, ubi v. Not. Piceas appellat circa fontem Padi sitas, Pades Gallis dictas, Plin. III, 16 s. 20 e Metrodoro. De electro, quod exsudare dictae sunt, multis modis statui potest: quod satis constet, non habemus.

64 — 73. Intertexit his mythis Gallum suum ad Musarum chorum deductum et a Lino fistula Hesiodea donatum: an loco satis commodo, recte dubites: dum antiquissimis rebus immisceatur homo aevi Virgiliani. (Sed vid. V. L. *Wr.*) Per se quidem praeclarum est poetae commentum ad Galli laudem ab ingenio et poetica facultate. Ut poeticis studiis eum teneri significaret, ait eum errasse in Musarum recessibus. *Permessus* fl. Boeotiae ex Helicone monte descendens; declaratur hic mons per *Aonas montes*, ab Aonibus, primis Boeotiae incolis. v. Strabo

Aonas in montis ut duxerit una sororum;
Utque viro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;
Ut Linus haec illi, divino carmine pastor,
Floribus atque apio crinis ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Musae,
Ascraeo quos ante seni; quibus ille solebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynei nemoris dicatur origo:

65 *Aonios* unus Pierii et Heinsii tres cum edit. Mediol. ex interpretatione. *Ionas* ed. Ven. 1472. *dixerit* Medic. (idem *montes. Wr.*) 66 *Atque v.* nonnulli et ap. Arusian. Messium. (At commode Wunderl. ad vs. 67.: „Notanda sunt verba *ut Linus*, sine copula adiecta. Cf. Ecl. V, 77. *dum — dumque — dum.*“ *Wr.*) 67 *hoc illi* Ven. 68 *armatus* duo. (*crinis* Medic. *Wr.*) 69 *Dixerat* fragm. Morct. *eia a.* coni. Heins. *en aspice* Goth. sec. 70 *ante solebat* Ven. Parrhas. (*Ascreo* Medic. et Serv. Dresd. *Wr.*) 71 *rigidos* quart. Moret. 72 *Grinei* et *Grynaei* aberratt. Sed est *Γρύνειον.*

IX, p. 615. (*Aonas* pro: *Aonios*; cfr. quos laudavi ad Nicephor. Blemm. pag. 22. *Sp.*) Finxit autem poeta haec ad exemplum Hesiodi in Helicone oves pascentis et in Musas incidentis Theog. 22 sqq. add. Nicand. Ther. 11. 12 *εἰ ἐτεόν περ Ἀσκραῖος, μυχάτοιο μελισσήεντος ἐν ὄχθαις, Ἡσίοδος κατέλεξε παρ’ ὕδασι Περμησσοῖο.* (*Una sororum;* sic saepe sororum nomine appellantur Musae; vid. Huschk. ad Tib. III, 4, 45. *Wr.*) Quod *omnes Musas Gallo adsurrexisse* ait, honoris testificatio est, non tam ex suae aetatis elegantia a poeta illata, quam aevo iam heroico frequentata. Sic Iovi venienti assurgunt dii Iliad. *α*, 533. 534. 535. 67. *Ut Linus.* Duplici modo haec iungi possunt: aut, ut *divino carmine pastor* sit Linus, pro vulgari, pastor divini carminis seu cantus; seu, ut *dixerit* haec *divino carmine:* quod praeferam. (At displicet sic nude adiectum *pastor;* itaque prior ratio verior. *Wr.*) *Linum,* supra IV, 56 cum Orpheo iunctum, memorat, nomen inter vetustissimae memoriae vates clarum, servatum illud partim fama ac mythis, partim carminibus, quae eius esse ferebantur. Nunc ille cum Musis versari narratur et earum iussu fistulam Hesiodi Gallo dare. Cur apio coronatum dixerit, caussa non constat: nisi ad argumentum lugubris cantus in eius mortem spectat: de quo cantu multa occurrunt vel in Pausania. *Ascraeus senex* Hesiodus a vico Boeotiae Ascra. Novum vero hoc, quod nunc Hesiodo tribuitur, id quod de Orpheo sollenne est, silvas eius cantum esse sequutas.

72. 73. *Grynium* seu *Grynia* oppidum Aeolidis in Asia minore, fano et oraculo Apollinis, quod in luco amoenissimo situm erat, nobile. vid. Strabo XIII, p. 923 B. (622). Paus. I, 21 f.

Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.
Quid loquar, ut Scyllam Nisi, quam fama secuta est,

73 *Nec* Goth. uterque. *Nec qui sit lucus* Rottend. sec. et Mentel. alter a m. pr. *quo plus se* Ven. et Zulich. cum Goth. pr. 74 *Quid loquar aut Scyllam Nisi quam f.* Sic Medic. cum aliis vett., ut et Goth., sicque edd. Aldd. pr. et sec., ut tamen interpungant: *Quid loquar? aut.* At Nauger. in tertia emendavit *ut Scyllam*: estque ei lectioni auctoritas e cod. Rom. et suffragantur viri docti, in his Brunck.; et fatendum est, orationem ita fieri leniorem. Gronov. Obss. I, 22 etiam ingeminat: *Quid loquar, ut Scyllam Nisi, ut, quam f.* Suppleri quidem potest *ut*, toto sententiarum ordine recte instituto, ex v. 78 *Aut ut m.* Altera tamen ex parte non minus proclivis fuit lapsus, ut mutaretur *ut* in *aut*: nec minor auctoritas est Romano quam Mediceo codici. *Quid loquar? an Sc. N. aut* unus Pier. *in Scillam Nixi* Parrhas. Porro *aut Sc. N.* aut *quam f. s.* in Pulmannianas illatum: nec constat auctoritas. Recte itaque Heinsius secundum codices expulit alterum *aut.* Idem observat, interpolationem hinc ortam, quod duas Scyllas, Nisi alteram, alteram Phorci et Crataeidis (apud Homer. Od. μ, 124. cf. Ciris 65 sq. et ibi notata. Hygin. f. 199 et Muncker), confundi hic nolebant viri docti; quod tamen passim factum. vid. Heins. Ovid. Epist. Sabini I, 33. Perizon. Animadverss. hist. c. 9, et passim alii; etsi non tam confundere dicendi sunt poetae fabulas, quam potius varios narrandi modos sequi; quod bene monuit doctiss. Ouwens Noct. Hagan. p. 389 sqq. *an Scyllam Nisi an quam* fuere qui emendarent, apud Taubmannum. *Fama loquuta est* tres ap. Burm., sed male post *quid loquar.* A Medic. abest *est*; Rom. *narraverat.* Ceterum in Voss. et Reg. ante v. 74 erat vacuum spatium, quo apponi scilicet alio pigmento fabulae argumentum posset. (Quum non una ratione hunc versum emendare liceat, non potest ad liquidum adduci, quid scripserit Virgilius; nec quidquam h. l. pro certo affir-

add. Burm. ad Aen. IV, 345. In magnas difficultates impegit interpretes, quamquam ipsi satis sensisse non videntur, Serviana aliqua lacinia ad h. v. *Hoc autem* (quod de Gryneo nemore narratum fuerat) *Euphorionis continent carmina, quae Gallus transtulit in sermonem latinum, unde est illud in fine Ecl. X, 50 Ibo, et Chalcidico quae sunt mihi condita versu Carmina.* De his v. Excurs. Si tamen, interpretum nulla ratione habita, verba ipsa sequi in animum induxeris, nihil aliud dici videas, quam, Linum fistulam Hesiodi Gallo dedisse, quo Gryneum nemus cantaret. Quo nihil aliud significari potest quam, Gallum aut carmine tractasse fabulam ab Hesiodo in parte aliqua τῶν ἡοιῶν memoratam, aut ad Hesiodi imitationem seu scripsisse seu molitum esse opus, quo oraculi Grynei aut Apollinis Grynei fabulae seu historiae exponerentur. Praebuisse autem eas satis materiae ad carmen condendum, discere licet ex iis, quae in Servianis ad v. 72 exposita sunt de Gryno Eurypyli f., de Pergamo Neoptolemi et Andromaches filio, de Calchante et Mopso. cf. Not. ad Apollod. p. 655. 73. *Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo;* quod simplicius Callimach. in Del. 269 οὐδέ τις ἄλλη Γαιάων τοσσόνδε θεῷ πεφιλήσεται ἄλλῳ.

74. *Quid loquar.* Pergit commemorare Silenii carminis argu-

Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis;
Aut ut mutatos Terei narraverit artus;
Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,

77. MARINIS? 78. AUT,

mari potest, nisi hoc: vitiosam esse lectionem per codd. tantum non omnes propagatam et ab ipso Servio confirmatam: *Quid loquar* aut *Scyllam.* Quam quum ipse antea probassem, — nunc Iahnium ita edidisse video — ita tamen, ut comma, quod est post *loquar*, tolleretur, mox retractavi sententiam. Nam ut taceam, illud *Quid loquar aliquem* non satis convenire ei, qui nihil, nisi rerum ab alio narratarum memoriam repetat: scabra et minime Virgiliana oratio, quae ita existit, vitium subesse manifesto indicat. Quis enim paulo melior scriptor ita loquitur: „Quid loquar Scyllam, — — Aut ut mutatos Terei narraverit artus"? Nempe hoc ita comparatum esse debebat: „Quid loquar Scyllam, — — aut ut Tereus mutaverit artus." In re adeo incerta textum Heynianum mutare nolui; et vid. Q. V. XXXX, 3. Illud tamen fateor, nihil videri aptius huic loco, quam quod Doering. in Programm. supra laud. proposuit: *Quid loquar, ut Scyllam Nisi, aut quam* etc. Hoc *aut* in uno se invenisse testatur Pierius; sed quomodo excidere potuerit, quaeritur. Aut humanae incuriae hoc tribuendum, aut, quod fortasse maiorem veri speciem habeat, festinantes librarii *Nisi* particulam esse, non nomen, opinantes, eiecto, quod male intrusum videretur, illo *aut, nisi quam* scripserunt; nihil autem illis familiarius esse debebat, quam hoc ipsum *nisi qui. Wr.*) 75—77 iidem versus in Ciri 59. 60. 61. (— 75. Rom. *subcinctam. Wr.*) 76 *gurgite vasto* Goth. sec. a m. sec. (*Dulicias* Medic. vid. Schneid. Gramm. Lat. Vol. I. p. 199. *Wr.*) 77 *At* Menag. *canibus nautas* unus Moreti et Leid. *vexasse* Rottend. alter pro *lacerasse.* 78 *Teri* Voss. prior et Serv., ut 42 *Promethi.* 79 *pararet* Mentel. pr. *pararat* Rottend. sec.

mentum, non Galli versuum; brevitatis autem studio strictim tantum fabulas percenset. Quid loquar, ut narraverit Scyllam, aut ut Tereum mutatum narraverit, h. fabulas de Scylla et Tereo. Scyllam nunc facit poeta Nisi filiam, quae aliis poetis alia ac diversa est, Phorci quidem filia. v. Var. Lect. De Ulyssis, dum praetervehere ntur, sociis a Scylla devoratis nota fabula. vid. Odyss. μ, 265. *quam fama secuta est*, simpl. quam ferunt, μυθοῦνται, (expressit voc. φάτις, φήμη, pro μῦθος, fabula) habentem inguina succincta canibus marinis, ex alvo eius prodeuntibus, infestasse Ulyssis navem et socios eius devorasse. Versum 75 et formam monstrosam Scyllae illustrant numi, gemmae et alia monumenta. Alia v. in Excursu ad h. l. 76. *vexasse*, habuisse hoc vocabulum paullo maioris atrocitatis significatum apud veteres contendunt, et defendunt Virgilium, Gellius N. A. II, 6. Macrob. VI, 7. Serv. ex Probo h. l. Videtur poetae animo insedisse Homericum βλάπτειν. *Canes marini.* v. Excurs. ad h. v. (*Dulichias rates*, una tantum quum fuerit. *Wr.*)

Quo cursu deserta petiverit, et quibus ante
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quae, Phoebo quondam meditante, beatus

80 *Quae cursu deserta* Ven. et Parrhas., non male, sed *Quo cursu* melius respondet *quibus alis. petierit* Parrhas. et Reg. Vulgata est ap. Schol. Stat. Theb. III, 503. 81 *supra volitaverit ales* Rom. *ales* etiam Medic. a m. sec. Ciris 50 de altera Scylla: *ut tenui conscendens sidera penna Caeruleis sua tecta supervolitaverit alis.* 82 *quodam* Medic. *quae quondam Phoebo m.* Goth. sec.

80. Pendet a superioribus: *ut narraverit, quas dapes pararit — petiverit — volitaverit.* Nota vel ex Ovid. Met. VI extr. fabula. Trepidavi olim in hoc loco, dum non meum sensum sed alios interpretes consulueram, qui Philomelam in lusciniam mutatam avolasse in silvas volunt, et *ante*, antequam volaret, suas aedes circumvolitasse aiunt. Poeta, puto, eos sequitur, qui Philomelam in hirundinem mutatam esse memorarunt, ut multi fecere: vide v. c. Apollod. III, 14, 8. cf. Notas p. 842 sq. Conon. c. 31. Appositis autem epulis, ex Ityis filii membris paratis (*dapes — dona*), illa cum sorore statim profugit, insequente cum ferro Tereo; hinc illud: *quo cursu deserta petiverit.* Mox, Tereo instante, sorores in aves mutantur; tum Philomela hirundo facta ingenioso lusu narratur aedes suas circumvolare, quasi pristinae sedis desiderio: Stat. III Silv. 5, 98 *Non sic Philomela penates Circuit amplectens animamque in pignora transfert;* et de altera Scylla in avem mutata Ciris 51 *ut tenui conscendens sidera penna Caeruleis sua tecta supervolitaverit alis.* Similiter de Callisto in ursam mutata Ovid. II Met. 490 *Ah quoties, sola non ausa quiescere silva, Ante domum quondamque suis erravit in agris. Quo cursu* et *quibus alis* dicta eleganter pro quomodo; sic Aen. I, 750 *Nunc quibus Aurorae venisset filius armis, Nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles*, pro: multa rogans super Memnone, Diomede et Achille. (vid. quae notavi in V. L. ad Aen. I, 8. Sed ex parte tantum vera est haec explicatio; nam verba *quo cursu* aliter sunt accipienda; vid. quae statim disputabo. *Wr.*) Tum *tecta ante sua* iungenda sunt, quod iam alii monuere, ut in Ovidii loco: *quondamque suis in agris*, etsi parum suaviter adiectum sentio. Attamen alterum, ut *ante* sit antequam deserta peteret, non minus molestum est. Cursus, *quo deserta petivit*, videri possit esse bacchatio, qua illa, mariti scelere comperto, ad locum prosiluit, quo soror occlusa latebat: Ovid. l. c. 590. 594 sq. Ne tamen sic statuas, poeta ipse intercedit; nam *post* paratas iam epulas et appositum filium, *cursum in deserta* commemorat, et tunc demum Philomela in avem mutatur. (Nihil in his obscurum. Primum non video, quare Virgilium illos putemus secutum, qui Philomelam in hirundinem mu-

Audiit Eurotas, iussitque ediscere laurus,
Ille canit; pulsae referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis, numerumque referri

83. LAUROS 85. REFERRE

83 *edissere* Parrhas. *edicere* Pierius exhibet, et laudat ex vet. *ramos.* *laurus* Medic. et Ven. Heinsii. (In reliquis casibus quum hoc voc. secundae declinationis esse voluerit Virgilius, in accusativo plural. tamen quartam secutus videtur. Et praeter hunc locum eadem forma exstat in Medic. Ecl. VIII, 82. et Aen. III, 363.; posteriore tamen loco quae *u* prius fuerat, commutata est in *o*. Semel *lauros* exhibet Medic. Ecl. VIII, 13.; sed *laurus* eo loco manifeste agnoscit Charisius. Neque hoc praetereundum, quod Servius Dresd., haud raro optimarum lectionum vestigia servans, in eiusdem Eclogae, VIII, versu proximo, 83., quum *laurum* singul. num. requirat ibi ipsa oratio, *laurus* dedit, quod ex superiore versu adscitum videtur. Ac si quaeritur, qui factum sit, ut adeo rara haec forma in codd. appareat, causam eius rei redditam videbis in Q. V. XVI, 4. vid. Broukhus. ad Tib. II, 5, 63. *Lauros* probat Cort. ad Lucan. I, 287. *Wr.*) At *myrtos* ad Eurotam plantaverat Catull. Epith. Thet. 89. Statius autem *oleas* IV Theb. 227. Monuit Io. Schrader. 85 *referri* optimus quisque cum Medic. a m. sec., qua exquisitiore ratione usus interdum Virgilius, ut Ge. I, 130. II, 316. Aen. III, 61. vid. Heins. idque ipse praeferam. Regius etiam: *numeroque referri.* Sunt tamen veteres grammatici, qui alterum, *referre*, laudant. (Sed horum in tali re saepe perexigua auctoritas. Originem mendi si quaeris, vix potest dubitari, quin *referre* praegresso *cogere* accommodatum sit a librariis; et quam saepe vicinorum vocabulorum terminatio corrumpendi causa fuerit, docebit magnus exemplorum numerus in Q. V. VI, 1. memoratorum. Procliviores autem ad errandum librarios h. l. fecit rarior constructionis conversio; defensa tamen Aen. V, 772. sq.: „et

tatam referunt. Deserta magis conveniunt lusciniae, in silvis degenti, quam hirundini, sub tectis nidificanti. Voculam *ante* cum verbis *sua tecta* iungi ipse locus, quem illa tenet, non patitur; itaque Philomela, luscinia facta, tecta sua supervolitavit ante, quam deserta petiit. Neque haerendum in voc. *cursu.* Nam ut taceam, cursum interdum pro volatu dici, ut apud ipsum Virg. Aen. VI, 194. cfr. Heins. ad Ovid. Am. II, 6, 11., verba *quo cursu*, i. e. *quali cursu*, indicant ipsam mutationem, quam subierat Tereus; neque enim solito iam cursu, sed novo, ut volucris, ferebatur. Vid. etiam Voss. Langius in Vindiciis Tragoediae Romanae pag. 50. illud *quo, quibus*, gravius interrogantis esse contendit, coll. Aen. III, 337. *Wr.*)

83. Amavit Hyacinthum, Oebali filium, Spartanum, Phoebus. vid. Ovid. Met. X, 162 sqq.; ad Eurotae itaque, qui Laconicae fl. est, ripas saepe lyra cecinit; (*lauros:* regionem Amyclarum ad Eurotam arboribus optimis consitam fuisse, refert Polybius V, 19. *Wch.*) quae ille cecinerat, nunc repetit Silenus. *meditante*, v. ad Ecl. I, 1. *pulsae* sc. vocibus, sonis, ut resonarent. (vid. Huschk. ad Tib. II, 1, 66. *Wr.*) 85. Silenus usque ad no-

Iussit, et invito processit Vesper Olympo.

Tempestatibus agnam Caedere deinde iubet solvique ex ordine funem." Vid. etiam V. L. ad Aen. III, 61. *Wr.*)

ctem canit. Sed quam poetice hoc expressum! *numerum referre*, cf. Ecl. III, 34. *Vesper* est Hesperus, Veneris stella. *invito Olympo*, quod caelum aegre ferebat, nocte ingruente carmen finiri. Contendi possunt Popiana *Pastor.* III, 97.

ECLOGA VII

MELIBOEUS

ARGUMENTUM

Meliboeus pastor narrat, se, cum aberrantem caprum quaerebat, in Corydonem et Thyrsidem incidisse, qui, assidente Daphnide, cantu erant decertaturi; obtemperasse se Daphnidis hortatibus, ut ipse assideret et cantantes audiret — 20. Inde Corydon primas, Thyrsis secundas, partes carmine amoebaeo ita sustinent, ut, quemadmodum Ecl. III distichis, sic nunc tetrastichis, seu quaternis versibus, comprehensa carmina decantent, sena uterque, Corydon diversi quaeque argumenti exorsus, Thyrsis, aut similia ac paria aut contraria afferendo. Habet adeo carmen non nihil ex dramatico genere, quo ipso maiorem delectationem facit. Locus, in quo consederant, est sub umbrosa quercu a favonio leviter agitata, inter apum susurrus, in vicinia Mincii fluvii, et quidem ea parte, qua armenta potum ducebantur. Etiam in hoc carmine putidum esset referre allegorias, quas commenti sunt interpretes, cum haud dubie nihil aliud spectarit poeta, quam ut ad Theocritei Idyllii VI imitationem illud carminis amoebaei genus exprimeret, quod narratione alicuius pastoris, qui interfuerat certamini, continetur. Nec omnino magnam inventi laudem Maro habet in hoc carmine. Nova arte ac varietate expressit Eclogam Gesnerus in *Lyca et Milone*. Propert. II, Eleg. extr. 67 hoc carmen respicit: *Tu canis umbrosi subter pineta Galaesi Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus.* Non quasi Maronem narret haec in agro Tarentino cecinisse; verum paullo argutius respectu ad Ge. IV, 126 habito, ubi illorum locorum amoenitatem praedicat Maro.

MELIBOEUS. CORYDON. THYRSIS.

M. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
Conpulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum,

2. UNUM;

1 *sub antiqua* Schol. Horat. Epod. 2. *considerat* Mentel. a m. pr. et Regius, exquisitiore forma; sed tuentur h. l. Grammatici antiqui vulgatam. (Summi inter Batavos Critici, Nic. Heinsius, Io. Fr. Gronov., Broukhus., Burmann. uterque, aliique — vid. inprimis, quos laudat Drakenb. ad Silium V, 3. et Arntzen. ad Plin. Paneg. c. 16. — certatim veteribus scriptoribus verbum *sidere*, maxime autem ex eo composita, pro verbo *sedere* restituunt; et quoties fere Perfectum *sedi* legitur, aliam quandam formam, *sidi*, non solum commendant, sed etiam in texta recipiunt. Ut pauca de multis afferam: Heinsius Ovid. Ep. XVII, 190. *residit*, et Broukhus. Propert. III, 7, 37. *sidisse* inferunt, quum omnes, nisi fallor, codices *resedit* et *sedisse* tueantur. Vossius de Analog. l. III. c. 26., quo comprobet illam Perfecti formam *sidi*, unum affert locum Columell. XII, 24.; sed ibi optimos libros *sederit* praebere, Schneiderus testatur. Prudenter etiam Drakenb. ad Liv. II, 29, 6. illam Perfecti formam a Livio arcendam iudicat. Et quod apud Tacit. Annal. I, 30. *considerant* in edit. Gronov. legitur, Lipsius, Ryckius, Ernesti, Oberlinus ne commemorant quidem. Audiendi sunt in tali re Grammatici; qui quidem tantum abest ut eiusmodi formam proponant, ut Priscianus l. X, 4, 23. neget se invenisse Perfectum verbi *sidere*. At eodem libro, inquit Broukhus., idem haec habet: „*Sido* praeterea *sidi* facit.“ Vix credas oculis! leguntur haec non ita longo post illa intervallo, §. 29. Ergo tam brevis fuit memoriae Priscianus, ut illa, quae modo scripserat, oblitus plane his contraria tradiderit? Levius est in his verbis vitium, quod *praeterea* editur, quum dubitari vix possit, quin *Praeteritum* scripserit Priscianus. At illud primum iure mireris, quum cetera, quae ibi afferuntur, omnia exemplis a Prisciano illustrentur, nihil hic adiici, quo comprobetur illud *sidi*. Quid, quod ita ille pergit: „Cuius — *sido* — Praeteritum in usu non est, — — debuit enim *sisi* esse; sed utimur Praeterito *sedeo* verbi, id est *sedi*, pro supradicti quoque verbi — *sido* — Praeterito.“ Apparet igitur, pro *sidi* scribendum esse *sedi*; vid. V. L. ad Aen. III, 565. Atque ut hoc addam: qui potuit Priscianus illud *sisi* comminisci, si *sidi* exstare noverat? Itaque omnis res eo redit, ut verba *sedere* et *sidere* saepissime confundi in codd. dicamus; — ita apud Quintil. Inst. Or. II, 1. quum *subsideat* ipsa flagitet sententia, codices tamen plerique *subsidat* exhibent — et, quum *e* atque *i* infinitis locis inter se permutentur, non esse mirandum, si pro *sedisse* interdum *sidisse* et similia inveniamus. *Considerat* pro *consederat* etiam Medic. Aen. X, 780. *Wr.*) 2 *Conpulerat* Rottend. (et duo Mss. Cortii, quem vid. ad Lucan. I, 115. *Wr.*)

1. *arguta ilice*, levi cum susurro ac murmure, seu sibilo venti, agitata. Sic Graecis arbor ᾄδει, συρίζεται, μελίζεται, ψιθυρίζει. Expressum vero hoc initium carminis ex Theocr. Idyll. VI, 1 sq. et VIII, 1 sqq. Ipsa Meliboei narratio habet summam et ἀφέλειαν et suavitatem. *Ilicem* in agro Mantuano non nasci, ut nec pinum, nec iuniperum v. 24, notat Castelvetrius. Sed Rayi et Matthioli auctoritate eum refellit Martinus. Saltem

Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas,
Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, et respondere parati.
Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,

3. CAPELLAS;

gregem alter Rottend. cum Pierii ant. cod. (— 3. *ovis* Medic. *Wr.*) 5 *certare pares* Leid. *et respondere periti* coni. Io. Schrader., ut in Theocr. *ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν.* Scilicet et hoc bene scriptum esset; sed poeta maluit alterum. (melius *parati*, quod promtam facultatem exprimit. Wunderl. ad vs. 69. haec scribit: „Ceterum cum Thyrsis victus pronuntietur, vides, cur supra v. 5. *ambo*, Corydon et Thyrsis, *respondere parati* dicantur, non *respondere periti.*" *Wr.*) 6 *Huc mihi* revocavit Burm., ut in Medic. et aliis antiquis libris, it. Goth. sec. a m. pr. *Hic mihi* erat in Ald. pr. et hinc descriptis, *Huc* a Naugerio receptum; quod iterum eiectum in Pulmannianis et aliis hinc per Belgium ductis. Interpretatur tamen *Hic* Servius. *teneros* Voss. *myrtus* Gud. (*myrtus* plur. num. editur, Ge. II, 64.; sic ibi et Medic. et Lips. Obl., et fortasse etiam ceteri; sed Ge. IV, 124. *myrtos* in omnibus. Itaque nolim temere pro certo aliquid affirmare. *Wr.*) conf. Not. Cum *frigus*, quod poetae patrius ager notior esse debuit, quam ut in hoc peccaret. Male autem hic *Daphnis* confunditur cum altero illo, mythico, Ecl. V. 4. *florentes aetatibus*, ut poeta dixit, ambo florente aetate. 5. *Et cantare pares*, h. pares cantando, et uterque amoebaeo carmine praestans: hoc expressit *paratus* ad *respondendum*, quod in eo genere difficillimum est. Nemes. Ecl. II, 16 *ambo aevo cantuque pares.* Similes adeo ii, qui nunc Italis *Improvisatori* dicuntur. Quod vero *Arcades* ambo sunt, id per se otiosum non esset, cum is populus musica maxime delectaretur; ipsa etiam legum disciplina, ad molliendos hominum nullis urbibus habitantium mores, ea arte erudiebantur pueri; erant itaque inter eos plures, qui in ea excellerent. Est tamen altera ex parte, quod parum convenire videtur, cum in agro Mantuano v. 12. 13 illi greges pascere dicantur. Alterutrum igitur ne memoraret, poeta cavere debebat. (Potius ita existimandum: latere nos, quae fuerit eius rei ratio. Arcades servi post deletam Corinthum in Italiam venisse videntur Vossio; nihil autem impedit, quin ab illis hos pastores ortos putemus. *Wr.*)

6. *defendo a frigore*, vindico, tegendo eas stramine, sarmentis etc., ne frigore urantur. Sed hic ea difficultas iam antiquis (v. Serv.) animadversa oritur, quod aestivo tempore tota huius Eclogae res agi videatur, in quo, inprimis clementi Italiae caelo, a frigore nullus metus esse potest. Descenderunt adeo viri docti ad emendationem: vid. Var. Lect. Enimvero agi hic *de verno tempore*, ut statuamus, et *umbra quercus* et *arundinis tenerae* mentio, et *apum susurrus* permittit, *depulsi* vero a lacte *agni* et *distentae lacte capellae* etiam iubent; exitu enim auctumnali oves

Vir gregis ipse caper deerraverat; atque ego Daphnim
Adspicio; ille ubi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, o Meliboee; caper tibi salvus, et haedi;
Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra;
Huc ipsi potum venient per prata iuvenci;

7. Daphnin

myrtos exurat, per aestivum tempus parum bene memoratum videretur: Vossius deleto *a* explicabat: *defendo myrtos frigore* h. umbra, ne aestu exurantur. Burm. coni. *Hic ego dum teneros defendo a frigore fetus*, ut haedos intelligat, quos in aprico loco posuerit. Ita vero eadem difficultas manet, unde tantum frigus per aestivum calorem veniat. Nec aliter se res habet, si cum alio viro docto *mutres* substituas. Io. Schraderus inter alia tentabat: *defendo a sidere*, h. sole. Nunc vid. Not. 7 *at ego* Leid. *atque Daphnin* alter. *Daphnim* multi Heins. v. ad II, 26. 8 *ipse* Zulich. *ubi contra* Leid. 9 *ut haedi* coni. Burm., qui in h. l. argutatur. 10 *potest* fragm. Moreti. *velis* Leid. 11 *veniunt* Leid., quod placet. (Displicet Vossio. Ceterum quare *iuvenci* scribere maluerit poeta, non *iuvencae*, disces ab Huschk. Tib. III, 4, 67. *Wr.*)

in his Italiae locis parere apparet. Adderem versus 46. 47, sed vid. ad 53. Ineunte autem vere non raro uri arbores nocturno frigore videmus, et *myrtos* frigoris impatientes esse docet Martinus; et regio ista ultra Padum frigidior. conf. Serv. ad v. 47. (Recte autem addit Spohnius, ab iis, quae sint poetae propria in hoc carmine, probe distinguendas esse fictas rerum imagines, quales in amoebaeis carminibus saepe interponantur. Ceterum structuram verborum *dum defendo — deerraverat* Wunderlich. illustrat ex Liv. XXIII, 11.: „*dum haec geruntur — venerat Mago.*“ Adde Aen. VI, 171—174.: „forte cava dum personat aequora concha, — — Inter saxa virum spumosa immerserat unda.“ Vid. omnino de hoc usu coniunctionis *dum* Heindorf. ad Horat. Sat. I, 5, 72. et V. L. ad Ge. IV, 559. *Wr.*) 7. *Vir gregis ipse caper:* habet a Theocrit. VIII, 49; *ipse caper* deerraverat, adeoque et haedi totusque grex; hinc versu 9 *caper tibi salvus et haedi.* (vid. Q. V. XVIII, 2, b. *Wr.*) Animadverterat eos et in tutum locum compulerat Daphnis v. 9. Sed idem Meliboeus armenta pascebat; quibus adiunctum capellarum et ovium gregem habebat. conf. v. 11 et 15. (Iuvencos dici Daphnidis, non Meliboei, ait Vossius; addit caussam Spohnius, quod singuli pastores unius generis gregem pascere solerent. Sed Ecl. III, 3. 6. 29., quem locum ipse Spohnius, mutata videlicet sententia, margini adscripsit, idem pastor et ovium agnorumque et boum gregi praeest. Et ipse orationis color Meliboei iuvencos h. l. intelligi iubet. Ceterum docet Vossius, capras, postquam Novembri concepissent, Martio mense pa-

Hic viridis tenera praetexit arundine ripas
Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, neque Phyllida, habebam,
Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Coepere: alternos Musae meminisse volebant.

14. NEC PH.

12 *pertexit* Voss. prior. *protexit* Zulich. et Leid. sec. *virides etiam protexit* Franc. *viridis ripas* iungere nemo dubitabit. (Vossius iungit *viridis Mincius. Wr.*) 13 *atque* Longob. sec. Moreti et Zulich. *hic que* quart. Moreti. Pierius memorat a viris nonnullis doctis recitari: *eque cava.* 14 *neque Ph.* fragm. Moreti. (et hoc revocavi. vid. Q. V. XXXII, 1. et 5. *Wr.*) 15 *quae clauderet haedos* Medic. Sic conveniret cum v. 7 et 9; sed in marg. *agnos. pasceret agnos* fragm. Moreti. (— 17. Auson. Mosella vs. 206.: „*sua seria ludo Posthabet.*" *Wr.*) 18 *A. ergo c.* Rottend. sec. 19 *alternis Musae cecinisse volebant* nusquam legitur: quod magis expeditum esset. *alternos M. m. volebam* Medic. (sed apud Foggin. *volebant* exaratum; et ita scriptum videtur Freytagio, qui codicem oculis usurpavit. *Wr.*) cum Menag. et pro var. lect. in pr. Moret., uti Serv. alios legere ait, ut sit sensus: *Optabam, o Musae, meminisse alternos, h. omnia, quae dixerunt, tenere, nam* et in fine dicturus est: *Haec memini.* In vulgari lectione, quam tamen Messius Arusianus et Nonius

rere solere; tribus post mensibus a lacte depelli; sed quae his conciperent, Ge. II, 150., auctumnali etiam tempore gignere, Ecl. I, 14.: et eiusmodi haedos h. l. et Ecl. III, 34. commemorari. — De vi particulae *atque* vid. Q. V. XXXV, 22. *Wr.*) 12. Mincius enim non longe a Mantua lacum efficit et palustres ripas habet. cf. Ecl. I, 49. 52 et Notas. Ge. III, 13—15. Ea facie ille a nostris quoque hominibus describitur. Cf. Aen. X, 205. *sacra quercus.* Ge. II, 16 *habitae Graiis oracula quercus.* (Iovi Dodonaeo sacra.) Ornamenta sunt petita ex Theocriti I, 106. 107. conf. Ecl. I, 54 sqq. Mox *certamen* pro certantibus.

15. *Depulsos a lacte agnos*, h. a matribus. v. Ecl. I, 22. III, 82, atque adeo infirmos et curae diligentioris egentes. (Agni nascebantur Novembri aut Dec. mense, Ecl. II, 21., et quatuor mensibus post depellebantur. *Voss.* — 16. *certamen, Corydon c. Th.* in minore edit. Heynius cum his comparat Aen. V, 339.: *tertia palma Diores. Wr.*) 19. *alternos Musae meminisse volebant.* Si haec vera lectio est, in hunc modum exponenda forte sit: Musae, *quae amant alterna,* Ecl. III, 59, hanc legem carminis dicebant, ut alternos versus meminissent, seu recitarent; h. e. ut versibus alternis canerent. vid. Var. Lect. (Vossius: „*Vo-*

Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
C. Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen,
Quale meo Codro, concedite; proxima Phoebi

Marcellus agnoscunt, ieiuna est sententia, quocunque te vertas; sive ut ad duo pastores referatur, ut in Nota feci, sive ut ad Meliboeum, ut vulgo accipitur; ut sit: *Musae volebant me meminisse alternos*; h. iubebant. Musae iubent canere, non vero meminisse ea, quae ab aliis canebantur; etsi nemo dubitet, carmina audita pastorem memoriae mandare potuisse, ut Ecl. IX, 38. 45. 53. Equidem totum versum insititium esse arbitror; supplere vetus poetaster voluit id, quod provide Maro omiserat, cum scripsisset: *Alternis igitur contendere versibus ambo*; *Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.* (Ut infinitivus habeat, ex quo pendeat, verbum, quale est *coepere*, h. l. necessarium est; itaque versus 19. abesse nequit. *Wch.* — Videtur tamen Heynius *contendere* absolute dictum accepisse, ut esset, qui dicitur, infinitivus historicus. Sed qui Virgilii morem callet, omisso hoc versu desiderari aliquid sentiet. Plenius quiddam os huius poetae sonat. *Wr.*) 20 *Haec Corydon* Franc. 22 *concedunt* Menag. alt. *proxima Phoebo* alter Rottend. et Leid. male.

lebam antique pro *vellem*." Cur antiquum dixerit, nescio; huius Indicativi haec est ratio, ut indicet id, quod ita esse potuit, sed non fuit. At certe bene multa Meliboeus memoria tenuit; et cupientis est *velim*, *vellem*, non volebam. Spohnius haec habet: „Musae volebant me illorum versuum memorem esse; ideoque eos referre possum, uti illi referebant in ordine, i. e. sese excipientes." Sed vis, quae inest in repetito voc. *alternos*, non videtur hoc admittere. Ego Heynii explicationem praefero, ab ipso Virgilio Ecl. III, 59. commendatam; quod autem poetae, quae canerent, doceri a Musis se perhibebant, canentes meminisse ea, quae quasi didicerint, dici possunt. Wunderl. *meminisse* Graeco more dictum putat, ut sit *aggredi*, *tractare*, uti saepe μεμνῆσθαι; et erunt fortasse, qui hoc sequi malint. *Wr.*)

21. Quae sequuntur, parva sunt carmina quaternorum versuum (*Quatrains* dixeris), sui ac diversi singula argumenti. *Libethrus* fons est cum antro in Helicone. v. Strabo IX, p. 629 A. τὸ τῶν Λειβηθρίδων νυμφῶν ἄντρον, alius, isque antiquior, in Pieria; qua de re disputatum in Commentat. de Musarum religione p. 44 (in Commentat. Soc. Gott. Tom. VIII). conf. Martin. et Cerda. Videri possunt Musae h. l. inter Nymphas referri: ut vulgo statuunt. (vid. Voss. h. l. *Wr.*) Possunt tamen deae loci, Nymphae, non minus a pastore h. l. invocari, quam Arethusa Ecl. X, pr. (Scilicet hoc utique tenendum, quod Hermannus in Dissert. *de Musis fluvialibus Epicharmi et Eumeli* p. 6. docet: Musas quidem nymphas esse, sed non omnes nymphas Musas; et nymphas fontium, Ecl. X. init., ut quae mentes divino afflatu impleant, nonnunquam Musarum loco a poetis invocari. *Wr.*) 22. *Codrus* nomen pastoris, quem iam supra memoravit cantu certantem Ecl. V, 11. (Scholia a Maio edita: „Codrum

Versibus ille facit; aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.
T. Pastores, edera nascentem ornate poetam,
Arcades, invidia rumpantur ut ilia Codro;
Aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
C. Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, parvus
Et ramosa Micon vivacis cornua cervi.

25. EDERA CRESCENTEM

24 *His a* Ven. *pendebat* Voss. pr. *quercu* Zulich. a m. pr. pro *pinu*. *pino* Gud. pro div. lect., ut Ecl. VIII, 22. 25 *nascentem* Medic. a m. pr. cum nonnullis aliis ap. Pier., Heins. et Burm., forte ex interpretatione alterius, quod minus obvium. (*Nascentem* est prior Medicei lectio; quod quanti sit momenti, in Praefatione expositum videbis; sic etiam praestantissimae Servii Editiones cum Serv. Dresd. Et rectius *crescentem* ex interpretatione ortum existimabis. Tum *nascentem* et optime respondet vati futuro vs. 28., et maius hoc est, quod vel nascens poeta tantam Codri invidiam in se convertere potuerit. *Wr.*) 26 *Codri* Moret. sec. et Gud. a m. sec. 27 *placidum* Longob. Pier. et Goth. pr. 28 *ne puero noceant mala signa* Glossator Barthii Adv. 37, 5. *futuro* in Voss. altero ab eadem manu superscriptum *susurro*. 29 *Saetosi* scripturam Burm. e libris emendavit. *Setosi* vulgo. (Fuisse, qui *capri* legerent, ex Servio discitur. Quod ex eo ortum esse, quod librarii, vel grammatici, metro metuentes, *hocc* requiri putaverint, probat Vossius. *Wr.*) 30 *Micon* reposui: vid. sup. ad III, 10. Vulgo

plerique Vergilium accipiunt, alii Cornificium, nonnulli Helvium." Valgium Codri poetae mentionem in suis carminibus fecisse, tradunt eadem Scholia et Servius. *Wr.*) 23. *aut, si non possumus omnes:* versus facere proximos (ita exp. τὸ *proxima*, neutrum absolute positum) (ut supra: *Triste lupus stabulis*, et: *Dulce satis humor*. Ceterum vid. Doering. ad Catull. L, 6. *Wr.*) eius versibus; pro, si eum aequare carmine non licet. *proximus* h. l. dignitate et praestantia. conf. ad Tibull. III, 5, 3. *sacra* (Pani) ut v. 13. Ovid. Met. X, 103. 104. (Qui ab aliqua arte discedebant, eius instrumenta Diis suspendebant sacrabantque. *Cerda*. vid. quos ille laudat. *Wr.*)

25. *nascentem poetam.* De se loqui Thyrsin puta. Obtrectat scilicet laudibus Codri. 27. *ultra placitum*, si plus, quam ipsi placet, h. videtur, laudamur ab eo; si Codrus nos immodice et praeter veritatem laudat. Est autem fascini genus notum, ut immodica laude efferantur ea, quibus quis invideat. v. Cerda. De *baccare* vid. ad Ecl. IV, 19. (— 28. *Vates* idem, quod supra *poeta*. Si maius quiddam et sanctius significare voluisset Virgilius h. l., ut Vossius statuit et Wunderl., mutato verborum ordine scribendum ei fuisset: *ne noceat vati m. l. f. Wr.*)

30. Mirantur, quod de alieno pastore agat Corydon, non de se. Verum sunt haec, ut dixi-

Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.

Mycon. *Myco* alter Menag. (sed vid. V. L. ad Aen. VIII, 506. *Wr.*) *parvos* (a m. pr.) *Et raros Amycon* Medic. (*parvos* est prior lectio Medicei; *u* suprascripta recentioris est formae. Praeterea notat Fogginius, prius in Medic. scriptum fuisse *Amicon. Wr.*) 31 *leni* duo, ut solent. 32 *suras stabis evincta* Goth. pr.

mus, parva carmina promiscue cumulata. Nunc id, quod sequitur, est epigrammatis genus seu votum a pastore Micone Dianae factum, cui similia sunt in Anthologia graeca. Supplendum vero „Micon tibi dicat, quod, te propitia, feliciter venatus fuerit.“ (Epigrammatum est, plura etiam omitti. vid. Arrian. I, 16. *Wch.*) At obscurum est quod sequitur: *si proprium hoc* ac perpetuum *fuerit*, quoniam, poetae incuria, non certam habet interpretationem ex ipsis verbis aut ex re, quid illud sit, quod per *hoc* designetur. Dicitur aliquid esse *proprium*, h. e. perpetuum, usu et fructu certum ac tutum, firmum et stabile. (Cornel. Nep. Thrasyb. c. 4.: „parva munera d i u t i n a; locupletia n o n p r o p r i a esse consueverunt.“ *Wr.*) De hoc nemo dubitet. Sed quaeritur, quid *hoc* sit. Cum dedicentur spolia ferae ex venatu, videtur elici posse e Miconis persona: si tam felici venatu perpetuo uti contigerit etc.; hoc sequuntur Serv., Cerda et Burm. (Recte; bene etiam Wunderl.: „Nec rara sunt loca, in quibus pronomina ad rem referuntur, quam in prioribus magis significavit, quam elocutus est scriptor.“ Vid. not. ad Viger. pag. 178. extr. *Wr.*) Hoc sensu Aen. VI, 872 *propria haec si dona fuissent.* Ut reddas cum aliis: „si quidem habitus iste tibi proprius est,“ fieri vix recte potest; nam et friget hoc, et deberet ita esse *est*, non *fuerit.* Alii apud Servium *proprium hoc* ad gregem, quem pascebat (ita responderet vs. 36 *si fetura gregem suppleverit*), alii ad id, quod v. 21 sq. petierat, ut carmen sibi, quale Codro, contingeret, referunt. Volunt scilicet haec ex Corydonis persona dicta esse, ut comparationem instituere dicatur Corydon: Micon tibi haec capita cervi et apri dicavit, o Diana; at ego statuam marmoream, quod maius est, tibi ponam, si proprius ac perpetuus grex hic fuerit. Enimvero sic impedita huius versus manet ratio; et adversatur hoc, quod mox alterum epigramma, etiam ex alterius pastoris persona subiicitur. De *protomis* ferarum Dianae consecratis et ex arbore suspensis nota res, et notus locus Spanhemii ad Callimach. in Dian. cf. Aen. IX, 407. 408 Dona — *si qua ipse meis venatibus auxi Suspendive tholo aut sacra ad fastigia fixi.* Sunt quoque huius generis epigrammata: ut Analect. Tom. II, pag. 295. 32. Antiquo more in statuis etiam marmoreis vestitus coloribus pingi solitus; ita h. l. pedum indumentum. In Epigr. in

T. Sinum lactis, et haec te liba, Priape, quot annis
Exspectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fetura gregem suppleverit, aureus esto.
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,

33 *haec tibi liba* multi apud Heins. et Burm. cum Goth. pr., quod magis vulgare esset. (At aliud est: *tibi sat est*, aliud *sat est te exspectare*; illud ex Priapi, hoc ex loquentis persona dictum; idque solum huic loco convenit. *Wr.*) 35 *et tu* Rottend. *ac tu* Menag. 36 *greges* Goth. sec. 37 *Nunc Galathea thimo* — *mihi* Parrhas., aperta aberratione. *Nerine*: ex Νηρείνη, a Νηρεΐς. Alias est Νηρηΐνη, a Νηρηΐς.

Aeneidem: *Marmoreusque tibi, dea, versicoloribus alis In morem picta stabit Amor pharetra.* *Cothurno*, quod calceamentum venatorium est, Diana fere conspicua in signis et gemmis. *evincta* potest esse, a pede ad suras usque; nisi est simpliciter vincta: ut Aen. I, 337 *Purpureoque alte suras vincire cothurno.* Livius Andronicus in Inone apud Terentian. Maur. de Metris: *Iam nunc purpureo suras include cothurno* (forte ad Inonem nutrix, ut Dianam illa imitetur). *stabis* vox sollennis: tibi statua ponetur: expressit locum hunc Statius II Theb. 725 sqq. (*tota*, non herma tantum. *Voss.*)

33—36. Etiam hoc, ut dixi, epigramma est, Priapi signo affixum, ut innumera alia; idque votum ei factum. Signum eius est ex marmore (sane a pastore ligneum expectabas), ad quod sacra quotannis fiunt pastoritia: ponet ex voto auream statuam, (nimis ambitiose pro pauperis pastoris persona!) si deus propitius fuerit. (Sed magna loqui et κομπάζειν Thyrsim, ac, Micone magna Dianae pollicito, maiora et in ridiculum aucta Priapo promittere Virgilius facit de industria, ut vidit acute Vossius; vid. etiam Q. V. XX, 3. Ceterum Asper in Scholiis a Maio editis: „Sinum est vas vinarium, ut Cicero significat, non, ut quidam, lactarium. —— Sinum ergo vas patulum... e sinus vocitatum." an *proprie sinus v.*? Sic *sinus* apud Attam in iisd. Scholiis laudatum. *Wr.*) 34. Idem color in Tib. I, 1, 19 sq. Sat est tibi haec a me quotannis offerri. 35. *pro tempore*, ut tempus et res ferebat, ἐκ τῶν παρόντων, ἐνόντων, ὑπαρχόντων. 36. h. si bona ovium fetura fuerit.

37. *Nerine Galatea.* Nerei et Doridis filia fuit, Nympha illa marina a Polyphemo adamata, quam tamen hic Corydon, Nympham pastor, tamquam suam amicam, ut vesperi ad se veniat, appellat. Scilicet poeta tantum in hoc elaboravit, ut Theocriteum carmen exprimeret Idyll. XI, 19 sq., uti etiam fecit Ecl. IX, 39 sq. Sic sup. v. 26 *Arcades* pastor memorat, qui inter Mantuanos vivebat. (Sed vid. not. ad vs. 5. *Wr.*) Quamquam hoc ipso minor carminis suavitas

Candidior cycnis, edera formosior alba,
Quum primum pasti repetent praesepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. Immo ego Sardoniis videar tibi amarior herbis,
Horridior rusco, proiecta vilior alga:
Si mihi non haec lux toto iam longior anno est.

38. ALBA; 41. SARDOIS

38 *cigno* alter Rottend. (*Cygnus* Ecl. VIII, 55. Aen. I, 393. XII, 250. literam *g* in Medic. habet; quae est deterior scriptura, orta ex molliore pronunciatione, qua usos esse constat Romanos in iunctis his literis *cn*. *Wr.*) 39 *repetunt* multi ap. Heins. quod et ipsum defendas. *praesagia* fragm. Moreti, vitiose. 40 *tibi* Ven. 41 *Sardois* ex Gr. Σαρδῷος. vid. Intt. ad Sammonic. de Medic. pag. 431, sicque editum statim in Ald. sec. Sed Medic. cum aliis Heins. Longob. et Medic. Pierii, et Goth. sec. *Sardoniis*, ut et ipsi Gr. Σαρδόνιος. Σαρδόνιον κατὰ κῦμα Theocrit. XVI, 86, nec aliter expressum in edd. antiquis et Ald. pr. *Sardonis* Gud. bini Leid. et Ven. *Sardiniis* Pierii duo. vid. Heins. (*Sardoniis* uterque Lips. *Sardois* qua auctoritate nitatur, si a codd. Hafnienss. discesseris, vix dicas; nec Pierius, nec Heinsius indicant libros, in quibus hoc legatur; neque pro certo affirmari potest, id in ullo codice ab iis inventum esse. Servii quoque praestantissimae Editt. et Serv. Dresd. praescriptum habent *Sardoniis*. Ac videtur *Sardois* aut alteri lectioni *Sardonis*, scriptura tantum a *Sardoniis* differenti, — nam pro duplici *ii* simplex solebat a veteribus pingi — aut, quod probabilius, Servio deberi, a Sallustio commemorari herbam Sardoam adnotanti; vid. Q. V. XVI, 1. Quodsi exquisitiora sectaris, poterit hoc, quod Sallustius posuit, vulgarius videri, exquisitius *Sardoniis*, quod revocandum putavi. *Wr.*) *videor* alter Menag. et ed. P. Dan. *videat* fragm. Moreti. *tibi ritherior* alt. Menag. a m. pr., aberratione calami ex seq. *herbis*. 42 *rusto* Giph. ind. Lucret. ex mss., ut Ge. II, 413. *visco* Parrhas. 43 *totoque* Voss. *est* deest Parrhas. *anno st* Medic. a m. pr. (*annost* in Medic. suprascripta *e*. *Wr.*)

esse debet, quod in vera vita istae fabulae minus iucundae sunt. De *Hybla* cf. Ecl. I, 55. *edera alba*, vid. ad Ecl. III, 39.

41. Thyrsis suam et ipse amicam invitat, ut vesperi ad se veniat; desideriique sui impatientiam declarat. Per *Sardonias herbas*, batrachii s. ranunculi, *Hahnenfuss*, genus intelligunt, cuius magnus in Sardinia erat proventus; vis eius caustica, ut, si cruda folia cuti imponantur, pustulas, ut ignis, faciat, Plin. XXV, 13; succus autem potus insanire facit, et inter alias membrorum contractiones eos oris spasmos efficit, ut ridere videantur. v. Martin. ad h. l.; hinc de risu Sardonio res notissima. cf. Tzetz. ad Hesiod. p. 26 ed. Heins., quem male in ipsum Homerum intulerunt Od. υ, 302. *amarior*, nam δριμύτατον appellat Dioscorides; et hinc amaror *mellis Sardoi*. 42. *Ruscus* virgultum breve, acutis foliis et pungentibus. *Serv.* conf. Martin. Iterum memoratur Ge. II, 413; nostris *Mausdorn* esse dicitur. *alga*, herba marina vario genere, quae tempestate in littus eiici solet. vid. ibid., conf. Cerda. 43. Quanta venustas in illo Theocr.

Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuvenci.
    C. Muscosi fontes, et somno mollior herba,
Et quae vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite; iam venit aestas
Torrida, iam laeto turgent in palmite gemmae.

45 *mollior alba* Parrhas., forte pro *alga*, quod repetitum ex v. 42. Burm. 46 *Et quae nos rura* fragm. Moret. *nos* etiam coniiciebat Io. Schrader. *Et quae rara tegit viridis vos* Goth. sec. 48 *lento* Medic. a m. sec. (*leto* cod. uterq. Lips. et haud dubie multi alii libri; quod quum et *laeto*, et *lento* legi per se posset, fortasse, si hoc curassent priores Critici, non tantus reliquorum codd. consensus protegeret lectionem *laeto.* Ac satis crebro *lentus* et *laetus* a librariis permutari, multis locis docuerunt V. V. D. D. *Laetae* dicuntur arbores, quum frondent; vid. Huschk. ad Tibull. II, 3, 3. at palmes gemmas agens nullisdum frondibus vestitus est; quare ab h. l. alienum videtur hoc epitheton. Egregie contra Ge. II, 363.: „dum prima novis adolescit frondibus aetas, — — et dum se l a e t u s ad auras Palmes agit." Quod autem legitur Ge. II, 262.: „ante — quam laetum infodias vitis genus;" et sensu paululum differt, et aliud est *laetum vitis genus*, aliud *laeta vitis*; nam quod universo generi tribuitur, non semper singulis tribuere licet; vix autem puto, Virgilio hoc placiturum fuisse: *quam laetam infodias vitem.* Denique ne illud quidem plane praetereundum, quod epitheton *laetus* non satis convenit pastori, aestivo, qui instabat et per gemmas palmitum instare significabatur, solis fervore minime laetanti. Itaque *lento* restituendum videri poterit. *Wr.*)

XII, 2 *οἱ δὲ ποθεῦντες ἐν ἤματι γηράσκουσι.* 44. *si quis pudor,* increpat boves, quasi dicat, pudeat vos pastos tam tarde domum procedere, et me ab amicae amplexu distinere.

45. Felicior fuit poeta in hoc et altero tetrasticho: (cur felicior? vid. quae notavi ad vs. 33. *Wr.*) alter frigus et umbram per aestivum tempus laudat, alter focum hiberno tempore. *somno mollior herba,* ex Theocrit. expressum Idyll. V, 50 *εἴρια ὕπνω μαλακώτερα. τάπητες ὕπνω μαλακώτεροι* XV, 125. cf. Valck. p. 405. 406. *mollis somnus* sollenni epith. Ge. II, 470, non minus ac *mollis herba;* hinc comparatio ducta. Ceterum v. 45—60 cum Theocrito certavit Idyll. VIII, 33 sqq. 46. *arbutus,* vid. ad Ecl. III, 82. *rara* vero *umbra,* aut ut ad naturam arboris humilis nec admodum patentis respiciatur, (hoc verum videtur; nisi forte arbutos per intervalla positas, raras igitur ipsas, fuisse existimes. *Wr.*) aut pro anni tempore, verno, necdum adulto; (ita Voss.; sed quomodo hoc tempus cum solstitio conciliari possit, non video. *Wr.*) aut, quod praestat, ut *rara* non urgendum sit, epitheton ornatus caussa appositum, ex ipsius umbrae, intervallis distinctae per frondes, natura; ut Ecl. V, 7. (sed racemorum ibi memoratorum paucitas non potest cum foliorum copia recte comparari. *Wr.*) Dictum vero pro: *et o arbute, quae tegis eos* etc. h. et o arbuti, quae *tegitis* fontes cum herba. (vid. Vechner. Hellenolex. p. 240. *Sp.*) 47. *Solstitium pe-*

T. Hic focus, et taedae pingues, hic plurimus ignis
Semper, et adsidua postes fuligine nigri.
Hic tantum Boreae curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.
C. Stant et iuniperi, et castaneae hirsutae;

49 *et plurimus* Menag. pr. (De positu adverbii *semper* vid. Huschk. ad Tibull. III, 1, 2. *Wr.*) 51 *Hinc tantum* Servii tempore nonnullos legisse colligas e scholio ad v. 49. 53 Hunc versum sequenti subiicit Moreti quart. At doctus Britannus, qui mox Corydonis amicam Phyllidem laudari meminerat v. 63, ne nunc ipsi amica eripiatur a Thyrside v. 59, versuum ordinem mutabat, et post v. 52 subiiciebat tetrastichon 57—60 et Corydoni asserebat; alterum vero: *Stant et iuniperi,* Thyrsidi. Ita vero Thyrsin tanto manifestius inconstantiae reum facit, qui intra paucos versus Alexidis et Lycidae amorem profitetur. Scilicet fugiebat virum doctum, quod supra monuimus, non ex sua persona pastores haec canere, sed esse parva carmina in medium allata. (Si quid mutatum velis, concinnior existeret ordo, si tetrasticha 53—56. et 65—68., tum 57—60. et 61—64. sibi responderent. Quod cur statuam, facile intelligitur. Verum ne continuo transponenda iudicemus, vetat reliqua oppositorum ratio. *Wr.*)

cori defendite, h. calorem ac vim solis in solstitio constituti, s. simpliciter, aestivi, a pecore prohibete. Horat. Od. I, 17, 3 *Faunus igneam defendit aestatem capellis* etc. Cic. Cat. mai. 53 *uva vestita pampinis nec modico tepore caret, et nimios solis defendit ardores.* Sic ἀρκεῖν, ἐπαρκεῖν, ἀμύνειν, ἀλέξειν, ἀλάλκειν. Mox v. 48 *turgere*, ὀργᾶν. Ornamenta huius versus avide arrepta sunt ab aliis poetis, Ovidio et al.

49. *taedae*, ligna, e picea, seu pinu. Versus ex Theocr. XI, 51. 50. *postes fuligine nigri*, utpote in paupere tugurio sine καπνοδόκῃ. 51. Ex Theocrit. Id. IX, 12. 13 et 19. 20. 21. 52. *numerum lupus*, ut numerato pecori parcat. (numerus eum non deterret. *Wch.*) Ita nec curat ripas torrens, quibus coerceri debebat; nec ad focum curat frigus pastor.

53—56. Corydon hoc eloqui vult: esse quidem eius loci ac montis iucundissimam naturam, cum sit arboribus consitus iisque frugum plenis; at Alexidis absentia omnem istam rerum suavitatem obscurari. *Stant* simpl. est sunt. (*Stant* amplius quid significat h. l., quam *sunt;* nam ex verbis vs. 55. „*omnia nunc rident*" apparet, anni tempus indicare voluisse Corydonem. Hinc *stant iuniperi et castaneae* valet: fructibus, baccis et echinis horrent. Sic *stare* saepe de re horrida aut rigida: Aen. II, 333.: „stat ferri acies mucrone corusco." VI, 652.: „Stant terra defixae hastae." Ge. III, 368.: „Stant circumfusa pruinis Corpora magna boum." sic etiam aliquoties: „steterunt comae." *Wr.*) Expressa sunt Theocritea VIII, 41—49. conf. sup. Ecl. V, 32 sq. Iam satis monitum, in his carminibus, quae per alterna eduntur, singulis tetrastichis singulas easque

Strata iacent passim sua quaque sub arbore poma;
Omnia nunc rident: at, si formosus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina sicca.
T. Aret ager; vitio moriens sitit aeris herba;
Liber pampineas invidit collibus umbras:
Phyllidis adventu nostrae nemus omne virebit,
Iuppiter et laeto descendet plurimus imbri.

59. VIREBIT;

54 Quod iam antea Heinsii et Gronovii ad Liv. III, 22 aliorumque (Bentlei. ad Manil. II, 253. *Iahn.*) emendatione reponendum esse visum est: *sua quaque sub a.*, nunc recepimus. Ita enim sermonis ratio postulat, ut aut sit: *iacent poma sub* (*sua*) *quaeque arbore*, quod h. l. metrum non admittit, aut: *sub sua quaque arbore poma sua*, h. nativa eius arboris, ut Georg. II, 82. Contra adversante sermonis genio legebatur: *sua quaeque poma iacent sub arbore.* (Servandam censet codicum lectionem Spohnius, ita tamen, ut *sua* neutro genere dictum sit; vellem, quod in tali re necessarium, exemplis eam confirmasset. Voss. et Wunderl. *sua* ablativum esse volunt, sed *μονοσυλλάβως* pronunciandum. Sic Ennius saepe *suo*, *suos*, *suas*, *suis*, etiam *suum* pro *eum*, monosyllaba facit; vid. Hessel. pag. 32. et 297. Quid, quod apud ipsum Virgilium *mis* invenit Quintil. Inst. Or. VIII, 3, 25., quod ex *meis* contractum videri potest; sed vid. ibi Burm. At vereor, ne talia poetis aevi Augustei horridiora visa sint, ut religiosum sit, nitorem eorum his antiquitatis sordibus obfuscare. Mireris autem, quum ultro se offerret, quod res et usus postulabat, cur Virgilius sic praeter necessitatem ad obsoleta et dudum explosa redire maluerit. Ac valde est veri simile, *quaeque* deberi praegresso *sua*; et quam vim praegressorum nominum genus, numerus, casus, ad immutanda proxima habuerit, expositum est in Q. V. VIIII. Itaque nolui mutare, quod Heynius receperat. *Wr.*) 56 *flumina caeca* Ven. Heinsii, quod Heins. illustrat. Est tamen alienum ab h. l. *caecae fossae* sunt opertae, obstructae; non, siccatae. *siccas* Gud. 58 *uvas* Voss. alter a m. sec. 59 *adventum* Ven. *nostrum nemus* Leid. C. 60 *descendit* quinque Burm. *imbre* aliquot.

inter se diversas sententias memorari; neque adeo illae ex cantantis persona dictae sunt: alioqui non posset post aestatem et hiemem 45. 49 nunc de auctumno agi, aut ab eodem pastore Galateae, Alexidis, Phyllidis, amores iactari. Nec tamen aut ingenii multum aut delectationis in his est. Maiore cum arte et suavitate Popius *Pastor.* I, 68 sqq. *castaneae hirsutae* exteriori cortice, seu echino. v. Calpurn. Ecl. II, 83. 54. Vid. Theocr. VII, 144.

57—60. *vitio aeris*, int. aestum et nimium calorem. 58. *Liber p.* docte dixit, ut poeta: „aret vinea; exsiccatae sunt nimio aestu vites et folia amiserunt.“ *Serv.* 60. *Iuppiter*, de aere, ut Georg. II, 325, ubi vide (hinc διϊπετής ex aere veniens, ut de pluviis saepe; et διϊπετεῖς οἰωνοὶ Hymn. in Ven. 4 *aeriae volucres*): ex veteris philosophiae involucris fabulosis; quod et ipsum vereor, ut pastoris ingenio accommodatum sit. (Ingeniose — an vere, non dixe-

C. Populus Alcidae gratissima, vitis Iaccho,
Formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebo:
Phyllis amat corulos; illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phoebi.
T. Fraxinus in silvis pulcerrima, pinus in hortis,
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Saepius at si me, Lycida formose, revisas:
Fraxinus in silvis cedat tibi, pinus in hortis.
M. Haec memini, et victum frustra contendere Thyrsin.

64 *Nec myrtus vincet Veneris.* Sic praefixum verbis Servii ad h. v., quod et ipsum habet suavitatem, ex paritate eius quod respondet: *laurea Phoebi.* (Sic etiam Serv. Dresd. Sed ambitiosius Phyllidis et Veneris nomina sibi opponerentur. *Wr.* — 65. Male Bodenius corr. *tinus.* vid. Schirach. Clavis Poetar. classic. P. II. p. 531. et Heins. ad Ovid. Art. Am. III, 692. *Iahn.*) 67 *ac* Medic. a m. pr. 68 *cedat* e Medic. et aliis Heins. reposuit. Laudabat idem e Longob. Pierius. Vulgo lectum: *cedet.* (*cedet* etiam 7. 11. 14. probatum Cortio ad Lucan. I, 103. vid. Q. V. VI, 3. *Wr.*) 69 *Haec memini: victum et f.* Oblongus Pierii. *Thyrsim* multi: at vid. ad Ecl. II, 26.

rim — Vossius haec ita interpretatur, ut hoc significare voluisse Thyrsim existimet: adveniente Phyllide, Iovem, quasi Danae aliqua conspecta, per imbrem se demittere. *Wr.*)

65—68. *pinus in hortis*, pinus sativa, seu domestica, et hortensis, Ovidio Art. III, 692 *pinus culta*, πίτυς ἥμερος, arbor semper virens, et apibus grata, de qua docta ad h. l. disputatio Heinsii. cf. Cerda ad Ge. IV, 112. (— 66. *in fluviis*, i. e. *ad fluvios*, ut Prop. I, 2, 11. vid. not. ad Niceph. Blemm. p. 29—31. *Sp.* Vid. etiam Brouklus. et Burm. ad Prop. I, 1, 11. *Wr.*) 67. Praeferam te fraxino et pino.

69. Operose docent viri docti per totam Eclogam, quantopere in singulis versibus superior Thyrsi sit Corydon, iis tamen fere argumentis, ut, si poeta Thyrsin victorem pronuntiasset, iidem huius iudicii caussas et probationes ab iisdem locis ducturi fuisse videantur. Hoc facile perspicio, Thyrsin esse perpetuum Corydonis obtrectatorem; id quod ipsa lex carminis amoebaei postulat; huius tamen versus qua tandem in re Thyrsidos numeris praestent, qui tardus meus sensus est, equidem non percipio. Inventi saltem laudem in neutro video esse magnam, maiorem tamen in eo, cui ex tempore respondendum est ad id, quod alter ex meditato paratum habuerat. (Sed ut cetera Corydon melius, sic h. l. Rectius enim Corydon arbores cum arboribus, minus apte Thyrsis arbores cum Lycida comparat. Vid. Voss. *Wr.*)

Ex illo Corydon Corydon est tempore nobis.

70. *Ex illo — — — — nobis.*

70 *noblis* coni. Nannius. Dedi versus interpretationem qualemcunque in Notis. Fateor tamen, non nisi aegre eam ex verbis exsculpi: totumque versum esse tam inertem, ut vix eum a Virgilio profectum esse mihi persuadeam. Si tamen alii aliter statuerint, equidem feram animo aequo. (Removi asteriscos. Certe addendum erat aliquid, quo carmen apte finiretur. Quid dicere voluerit Meliboeus, non est ambiguum: Corydonem ex illo tempore sibi prae ceteris egregium poetam videri. Sed ea sententia quaeritur quomodo his verbis inesse possit. Vossius quidem haec ita iungenda existimat: „Corydon ex illo tempore nobis est Corydon.“ ut Corydonis nomen, praedicati loco, quod dicunt, positum, poetam praeclarum κατ' ἐξοχὴν indicet: *seitdem ist Corydon mir ein Corydon.* Et verbum *esse* Dativo iunctum interdum idem valere, quod *existimari ab aliquo*, exemplis probat Wunderl. ad Tibull. IV, 13, 4., quibus addi potest Virgilianum illud, Ecl. III, 104.: „et eris mihi magnus Apollo.“ Corn. Nep. Praefat.: „Hi si didicerint, non eadem omnibus esse honesta atque turpia,“ etc. Verum huic explicationi vix puto fore multos qui calculum adiiciant suum. Mihi haec ita videntur commode expediri posse, ut *mihi est* de eo dicatur, cui placeat aliquid. Sic certe *sit mihi* adiuncto Infinitivo aliquoties ita legitur, ut valeat i. q. *placeat.* Propert. I, 20, 13.: „Nec tibi sit duros montes et frigida saxa, Galle, neque expertos semper adire lacus.“ Similiter dicimus *sit mihi* cupientes, quae complacuere. Huc redit etiam illud *meus*, quo eum solemus significare, qui nobis in primis gratus et carus est, ut *Celsus meus.* Quid multa? *Corydon est nobis* non differt ab eo, quod e communis sermonis usu dicendum erat: *Corydon est noster.* Plaut. Bacch. III, 2, 39.: „Noster esto, dum te poteris defensare iniuria.“ Mil. Glor. III, 3, 25.: „Heus, noster esto!“ vid. ibi Taubm. Itaque verba *Corydon est mihi* ita accipio, ut vernacule possis simili modo reddere: *Corydon ist mein Mann!* Sic etiam effugiemus necessitatem ellipseos statuendae. vid. Serv. Nomen autem Corydonis cum vi repetitum, ut supra II, 69.: „Ah, Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!“ *IVr.*)

70. *Ex illo C.;* accipiendum: ex eo tempore animo meo Corydon nobilis ille et praeter omnes excellens cantu pastor habetur. Sed indignus Marone est versus. vid. Var. Lect. Quantum praestat Theocriteum, Idyll. VIII, 92 *Κὴκ τούτω Δάφνις παρὰ ποιμέσι πρᾶτος ἔγεντο.*

E C L O G A VIII

PHARMACEUTRIA

A R G U M E N T U M

Duorum pastorum carmina, alterum ex Theocriti Idyll. III alterum ex Idyll. II expressa, recitantur a poeta, tamquam qui ea audierit v. 1—5. 62, 63. In Damonis carmine 17—61 gravis dolor et aegritudo alicuius pastoris, cui Nisa, amata puella, Mopsum rivalem praetulerat, praeclare exponitur; in Alphesiboei carmine 64 ad fin. mulier Daphnin, amantem suum, a quo se desertam esse putabat, incantationibus magicis ad se revocat. Putandi enim hi sunt esse lusus utriusque pastoris; qui amores aliorum commemorant, non suos. Utrumque carmen per se sibi constat, nec vinculo ullo ea tenentur, nisi quod a binis pastoribus recitantur, qui inter se certasse videntur, si proprie dixit poeta v. 62 *responderit*. Artem et spiritum poetae in neutro desideres. Nam ipsa incantationis magicae descriptio non abhorrens ab hoc poetices genere argumentum videri debet; recte enim et ex natura nostra, quandoquidem agrorum et silvarum solitudine mire affici animi nostri et ad religionem componi solent, pastoribus proclivius paullo et pronius in superstitiones et magicas rationes ingenium tribuitur. Inscripta vero, quod primus Scaliger ad Euseb. Chron. 2020 docuit, est Ecloga Asinio Pollioni v. 6—13, qui tum in Illyricum exercitum ducebat, et iam sive pedestri itinere Istriam emensus erat, sive maris Illyrici oram legebat, ut ad Parthinos perveniret, qui versus Macedonicos fines non longe a Dyrrhachio sedes habuere. v. Appian. pag. 1135 extr. Dio XLI, c. 49, ibique Reimar., item Pigh. Annal. ad 714, et Vit. Virgilii hoc anno. Ad extrema enim huius anni, quo Pollio consulatum gesserat, referenda esse res videtur; nam sequenti anno VIII Kal. Nov. triumphum de Parthinis habuit. Catroei argutias veteremque opinionem, qua ad Octavianum carmen hoc spectare memoratur, operose refellit Burm. ad v. 6. cf. Martin. Ceterum comparari velim cum hoc carmine Popii *Pastor. III.* (In Mediceo hic est huius carminis titulus: D a m o n i s e t A l p h e s i b o e i C e r t a t i o. *Wr.*)

DAMON. ALPHESIBOEUS.

Pastorum Musam Damonis et Alphesiboei,
Inmemor herbarum quos est mirata iuvenca
Certantis, quorum stupefactae carmine lynces,
Et mutata suos requierunt flumina cursus;
Damonis Musam dicemus et Alphesiboei.
Tu mihi seu magni superas iam saxa Timavi,

(1. *Musas* Serv. Dresd. *Pastoris* quatuor Mss. ap. Cort. Lucan. I, 115. *Wr.*) 3 *carmina* Leid. sec. Mentel. pr. et a m. pr. Reg., sicque ms. Lengnich., ut sit Graecismus. (quasi ἐκπλαγεῖσαι τὴν ᾠδήν? At *stupefactus* semper ablativum adiunctum habet. Quae res magnam excitat suspicionem, latere h. l. aliquod vitium. Itaque Virgilium scripsisse puto: *stupefactae* ad *carmina*; quod quam egregie etiam proximo versui conveniat, quivis videt: „flumina ad ea cursum mutarunt et requierunt." Ovid. Met. V, 509.: „Mater ad auditas stupuit, ceu saxea, voces." ibid. I, 503.: „neque ad haec revocantis verba resistit." ibid. XIV, 214.: „omnemque tremiscens Ad strepitum." Heroid. XI, 63.: „Mortua, crede mihi, tamen ad tua verba revixi." Et tritum est expavescere ad aliquid; vid. Burm. ad Val. Fl. III, 264. et VII, 623. Eodem modo Graeci θαμβεῖν, θαυμάζειν, ἐκπλήττεσθαι, οἰκτείρειν πρός τι, et similia; vid. Iacobs. ad Achill. Tat. IV, 14. pag. 732. Interim ne calidius rem egisse videamur, lectionem *carmina* librariis ad illud, quod infra positum erat, *flumina* aberrantibus deberi putabimus; iuncturam autem sententiarum minus commodam illustrabimus Q. V. XXXIIII, 4. extr. *Wr.*) 4 *Et mirata suos* ed. Ven., quod sane placere potest. (Ineptum hoc; sponte enim requierunt; nec, dum illos mirantur, semet mirari possunt. Malis tamen *Atque morata suos* etc. Horat. Od. I, 12, 9.: „Orphea — Arte materna rapidos morantem Fluminum lapsus." *Mutata flumina* proprie loquentibus dicuntur, quae a suo cursu deflectuntur in alium cursum; et mutare fluminum cursum magae dixerim esse, non poetae. Valer. Flacc. VI, 443.: „Medea — Mutat agros fluviûmque vias." vid. Huschk. ad Tibull. I, 2, 44. Quare si sana hic sunt omnia, ad mutatam hoc naturam fluminum referam: quorum quum sit currere, *mutata flumina* accipe: quae, exuta natura sua, currere desierunt. *Wr.*) *suo* Medic. a m. pr. *liquerunt* nonnulli Pier. et Heins. cum Goth. sec., ex indocta interpolatione. 6 Interpungitur *Tu mihi, seu* et, *Tu*, *mihi seu*: quod Wakef. sequitur. Sufficit, utrobique *mihi* ex more abundare. *iam magni superas seu* Parrhas.

1—5. Mansit hoc ex priscorum hominum sermone in pastoritii carminis simplicitate, ut cantus praestantiam ita declararent poetae, ut pecudes, feras, et inanimata eo moveri aut delectari dicerent. 4. Flumina requierunt *mutata suos cursus*, graece pro: mutato suo cursu, h. l. inhibito. (vid. V. L.) Quamquam, *requiescere* cum casu quarto nonnunquam iungi, docuit iam Servius. Ciris 233 *Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus.* Calpurn. Ecl. II, 15 ita expressit: *Et tenuere suos properantia flumina cursus. Lyncas* vero nolis in tali carmine esse memoratas, quod ad Siciliam pertinet. Certat cum Virgilio Popius *Pastor.* II, 5 sq.

6—13. Asinio Pollioni, a

Sive oram Illyrici legis aequoris; en erit umquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?

7 *regis* quartus Moreti et Leid. *et erit* Medic. a m. pr. 8 *liceat mihi cum tua* duo Moret. *mihi ut liceat* primus Moreti. *mihi quo l.* Goth. sec. 9 *liceat mihi totum* alter Rottend.

quo iussus erat carmen bucolicum condere, Eclogam hanc inscribit: pollicitus aliquando carmen maius, quo eius laudes comprehendat: quae duplicis generis sunt, et rerum gestarum v. 8, et ingenii operumque poeticorum 9. 10. Quod nomen Pollionis adscriptum non est, forte sic excuses, quod in fronte voluminis illud adscriptum erat. Interpungebam olim cum aliis *Tu mihi*, et accipiebam dictum, ac si voluisset subiungere: *ades;* sed desiderii aestu esse alio abreptum. Quod tamen non necesse, quandoquidem *mihi* saepe sic otiose interponitur. Ceterum poeta inceptum sermonem deserit, et interponit ἐνθουσιῶν illa: *en erit umquam — tibi desinet.* Iungenda adeo: *Tu mihi — adcipe iussis carmina coepta tuis.* (In explicando boni poetae carmine simplicior ratio semper habenda probabilior. Nimis autem remota sunt illa „*accipe carmina*", quam ut *mihi* cum his iungere liceat. Ac si haec „*en erit umquam — — tibi desinet*" παρένθετα esse statueris, vide, ne vim egregiae orationis plane infringas. Rectius igitur iunges *mihi superas.* Neque otiosum est illud *mihi;* quod saepe interponitur, ubi rem quandam aliquo modo ad nos pertinere indicamus. vid. vs. 30. Not. Hoc quidem loco per hoc pronomen gaudium suum significat poeta de Pollionis reditu, rebus bene prospereque gestis. Nam revertenti Pollioni, non eunti, scriptam esse hanc Eclogam, infra probabitur. *Wr.*) *Timavus* in ora Adriae, non longe ab Aquileia, fluvius ex terra novem fontibus seu capitibus progressus, brevi cursu, in unum alveum collectus, lato altoque flumine in mare exit. cf. Aen. I, 244, et ibi Excurs. VII. Unde, ex quo loco, egressus sit Pollio in Parthinos profectus, notatum nec in Appiano V, 75 nec in Dione XLVIII, 41 video. Si cum Caesare et Antonio post pacem Puteolanam Romam decesserat (Appian. l. c. 74.) et legiones ex Gallia Cisalpina et Venetia fuerunt collectae: Pollio exercitum seu terra per Istriam, Illyricum, Dalmatas, versus Parthinos duxisse, seu mari Adriatico oram Illyrici praeternavigasse putandus est. Itaque ille hoc tempore aut in Istria haerere aut ulterius progressus esse poterat. Si prius illud: montes erant traiiciendi, in quibus Timavi fontes sunt. (Proficiscentem ad bellum Pollionem his verbis appellari, recte negant Ruaeus, Vossius, Spohnius; vid. Spohn. Prolegg. Nec commode offerat poeta vs. 12. sq. hederam Pollioni, laureae vi-

A te principium; tibi desinet; adcipe iussis
Carmina coepta tuis, atque hanc sine tempora circum
Inter victrices ederam tibi serpere laurus.
Frigida vix coelo noctis decesserat umbra,
Cum ros in tenera pecori gratissimus herba,

13. LAUROS

11 *desinit* Schol. Horat. Cruqu. ad Epist. I, 1, 1 cum Leid. pr. 12 *tempore* alter Rottend. 13 *laurus* Charis. lib. I f. cum aliis Grammaticis apud Pierium. (Reposui hanc formam; vid. not. ad Ecl. VI, 83. *Wr.*) 14 *discesserat* Pierii Oblong. Parrhas. et Leid. cum Goth. sec. v. ad Ecl. II, 67. 15 *herba est*; sustulit *est* Heins. auctoritate librorum; et iam Pierius suadebat. (vid. Q. V. XV, 11. *Wr.*)

ctrici, i. e. triumphali, intertexendam, nisi parta iam victoria. Ceterum pedestri itinere Pollionem redisse Spohnius existimat; faciliorem enim fuisse, si navibus usus esset, Dyrrhachio Brundusium traiectionem. Illud certum est, qui in superiore Adria navigarent, eos, ut tuto hoc fieret, litus legere consuesse; vid. Heyn. ad Aen. I, 243. sq. — 8. *Ille*, vid. Q. V. XXI, 1, b. *Wr.*) 7. *en erit umquam*, cf. ad Ecl. I, 68. 10. *Sola Sophocleo* — tragoedias tuas Sophocle dignas, sive Sophocleam gravitatem ac maiestatem exprimentes, ut IX, 35 *Varo et Cinna digna dicere.* Asinium Pollionem tragoedias composuisse, supra vidimus Ecl. III, 84 sq., et Horat. Od. II, 1. Eas tamen illo tempore nondum in vulgus exiisse, ex verbis his intelligas; etsi non satis commode Maro Pollionis carmina, si tam praeclara sunt, *suis* tamen laudibus in notitiam hominum adducere vult. 11. *tibi desinet*, ex τῷ *dicere*, *ferre*, carmen, in te desinet; laudes tuae perpetuum meorum carminum argumentum erunt; ita simpliciter exponere malim, etsi dura oratio est. (Non est dura, sed commotior. Atque haec „*A te principium*, *tibi desinet*" proverbii in morem dici proptereaque non nimis proprie accipienda esse, docet Vossius, coll. Hom. Il. IX, 97.: ἐν σοὶ μὲν λήξω, σέο δ' ἄρξομαι. *Wr.*) conf. Theocr. XVII, 1. 13. Permitte, ut inter laudes tuas bellicas etiam hic ex poetico encomio honos tibi accedat, nec Musam meam dedignare. Haec vero quam eleganter expressit poeta! Pulcre imitatus Popius *Pastorals* II, 9. 10 *Accept*, *o Garth*, *the Muse's early lays*, *That adds this wreath of ivy to thy bays.* (*Iussis Carmina coepta tuis*: aut omnino talia, ad quae me excitasti, i. e. bucolica; vid. Prolegg.; aut hoc ipsum carmen, quod te iubente coeperam. Et coeperat fortasse Virgilius a. 712. sed seposuerat nondum absolutum, ad alia transgressus, instantibus turbis e divisione agrorum. Sic Horat. Epod. XIV, 6. sqq.: „Deus, Deus nam me vetat Inceptos,

Incumbens tereti Damon sic coepit olivae:
D. Nascere, praeque diem veniens age, Lucifer, almum;
Coniugis indigno Nisae deceptus amore
Dum queror, et divos, quamquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen adloquor hora.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.

17 *postque diem* Zulich. *quaeque* Leid., male. (— 18. Medic. hic et vs. 26. *Nysae.* *Wr.*) 19 *queror ad divos* Moreti quartus, sed sic copula desideratur. 20 *extremam* Gud. *adloquar* Leid. pr. Mentel. pr. et Medic. a pr. m. (*adloquar* est prior Medicei lectio. *Wr.*) Vss. 19. 20 iterum leguntur in Ciri 405. 406. 21 *mea fistula* Mentel. pr., quod magis pastoritium esset.

olim promissum carmen, iambos Ad umbilicum adducere." *Sp.*)

16. *Incumbens — olivae:* Wartonus *against an olive's trunk reclin'd;* hunc enim moerentis hominis statum esse. Recte vero, modo usus loquendi ferret; arboris *trunco* acclinis aliquis stat vel *recumbit;* et alienum tum epitheton *tereti.* Sed nec alterum absonum, ut stet pastor nixus baculo; et baculus *oleagineus* ex more. v. Apollon. Argon. II, 34, et sic in parte librorum Ovidii Met. II, 680 *Illud erat tempus, quo te pastoria pellis Texit, onusque fuit dextrae silvestris oliva, Alterius, dispar septenis fistula cannis;* etsi Heins. ibi ex aliis libris reposuit *baculum silvestre sinistrae,* quum vulgo legeretur, *baculus silvestris olivae.* Innixum pede pastorem fistula novem calamorum canentem vide, si tanti res est, in lucerna fictili ap. Borionium in Collectan. Antiqu. tab. 87.

17. *praeque d.* praeveniens diem age s. adduc. Aen. II, 802 *Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae, Ducebatque* diem. *Serv.* Vigilarat vero noctem miser amator. *diem almum,* ut *lux alma* Aen. I, 306 quae recreat: ubi vid. 18. *Coniugis,* simpl. amicae. cf. infr. 66. Ecl. VI, 52. Aen. IV, 536. (et not. ad Eleg. ad Messal. p. 47. *Wr.*) *indigno amore,* h. perfido, quo eius fides digna non erat; adeoque pro puellae perfidia. 19. *testibus illis,* ab amica, Nisa, saepe amori testando aut iureiurando vocatis. 20. *adloquor,* incusandi eos caussa: ἤδη γὰρ φράσδει πάνθ', ἅλιον ἄμμι δεδύκειν: Theocr. I, 102, quae hinc illustres. *queror deos et adloquor* iungunt alii.

21. Versus intercalaris ad imitationem Theocr. I, 64. II, 17 etc. factus: in eo interponendo non certum versuum numerum servat Maro. *Maenalios* intell. Arcadicos, pastoritios, quales a pastoribus cani soliti in monte Arcadiae, Maenalo; unde sqq. versus 22—24 subiicit, nam in Maenalo inter pineta pastorum carmina ipsiusque Panis assiduo audiuntur. (Tibiam, qua apud Romanos tantum in sacris ludisque scenicis utebantur; apud

Maenalus argutumque nemus pinosque loquentis
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non passus inertis.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Iungentur iam gryphes equis; aevoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damae.

22 *pinusque* tres ap. Heins. *lucosque* Zulich. *pinosque sonantes* Medic. ex Ecl. X, 28, uti Burm. suspicatur; (at in Medic. a Foggin. expresso legitur *loquentes*; idque in ipso codice vidit Freytagius, qui *sonantes* tamquam glossema a manu serioris aetatis appictum scribit. *Wr.*) illustrat *loquentes* Heins. 24 *primum* Medic. vid. Ecl. II, 32. *non p. agrestes* Menag. pr. (*inertes* Medic. *Wr.*) 26 *speramus* Moreti pr. *spernemus* Voss. *quid nos speremus amantes?* Burm. coniicit, et Io. Schrader. *quid nunc.* Sed v. Not. 27 *Iunguntur* Moret. pr. *tigres* pro *gryphes* Parrhas. *grypes* Medic. γρῦπες. (rectius hoc fortasse; vid. Schneider. Gr. Lat. Vol. I. pag. 204. *Wr.*) *sequente* Leid. C. 28 *tumidi* Voss. *timidae* Parrhas. et Rottend. sec. Medic. et Ven., sed iam Charisius genus in h. l. notavit. (*timidi d.* profert etiam Quintil. Inst. IX, 3. pag. 800. ed. Burm., quem lo-

Graecos etiam inter pastorum instrumenta musica inveniri docet Voss. Sed fortasse καλάμινος αὐλὸς intelligendus, de quo Athenaeus IV. c. 80. p. 182.: „Ὁ δὲ καλάμινος αὐλὸς τιτύρινος καλεῖται παρὰ τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Δωριεῦσιν." Probatur hoc vs. 24.: „Panaque, qui primus c a l a m o s non passus inertes;" et vs. 33. f i s t u l a m appellat. Haec autem „*Incipe, tibia, mecum versus*" accipienda de cantu tibiae singulis versuum complexionibus praemittendo. *Wr.*)

22. *pinosque loquentis*, idem quod *argutae*, aut vento sonorae, vid. Heins. ad h. l. cf. Ecl. VII, 1. aut, quod cum Servio melius statuas, resonantes cantu, propter sqq. *semper pastorum ille audit amores.* (Hoc verum; laudat Spohnius Cic. Epist. ad Fam. VI, 3.: „Sed in ea es urbe, in qua haec, vel plura, et ornatiora parietes ipsi loqui posse videantur." *Wr.*) 24. Et audit ille *Pana*, *qui non passus* est, non patitur, *inertis* esse *calamos*, sed canoros; quod Ecl. II, 32 *Pan primus calamos cera coniungere plures Instituit.* Color idem Ge. I, 124 *nec torpere gravi passus sua regna veterno.*

26. *Mopso Nisa datur* sc. nuptum. *quid non speremus amantes* sc. fieri posse? nihil non nunc expectare licet. *Omnia nunc fient, fieri quae posse negaram.* *sperare* generali notione, ut ἔλπεσθαι pro οἴεσθαι. Dicta haec cum indignatione et dolore videri possunt, ut illa v. 30, etiam cum sarcasmo. 27. *Iungentur* amore. (Rectius Vossius: „eidem currui." *Wr.*) Color ductus ex Theocr. I, 132 sqq. *Gryphes* poeta novo exemplo induxit; fabulosum monstrum ex hieroglypho ductum, quod ad Apollinem spectabat. *aevo sequenti*, simpl. in posterum. 28. *ad pocula*, ad potum.

Mopse, novas incide faces: tibi ducitur uxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.

cum adscripsit Vossius; quamquam hoc etiam ex Ge. III, 539. afferri potuit. *Wr.*) *timide* Goth. sec. 29 Vir doctus ap. Burm. coniecerat: *incende faces*, uti et in cod. Divionensi erat; quia, sponsa deducta, incenditur fax, non inciditur. (vid. Miscell. Observ. Crit. Nov. Tom. XII. p. 454. *Wr.*) Nimis argute! Sed tuetur vulgarem Burm. 30 *iam deserit* Ven. 31 *tibia*: de pastore expectabamus fistulam.

29. *novas incide faces*, incisis lignis para taedas, ad novam nuptam domum ducendam. Epitheton *novas* ornat simpliciter. 30. *Sparge, marite, nuces,* qui antiquus in nuptiis Romanorum mos erat: eumque adeo poeta ad pastorum vitam traduxit. Spargebantur autem nuces nupta iam in domum et thalamum deducta, adeoque nocte iam orta: quam sponsi in gratiam solito citius oriri ait; hoc enim est: *tibi deserit Hesperus Oetam.* (Rectius hoc infra explicatum videbis. *Wr.*) Itaque in votis novae nuptae ac sponsi tam frequens est Hesperi mentio: cf. Catull. LX, 328 sq. Est autem hoc, quod ab Oeta Hesperus oriri dicitur, ab aliquo poeta Graeco ductum, qui aut in locis Oetaeis montibus subiectis vixit, aut rem in iis locis gestam, si recte coniicio, Pelei et Thetidis nuptias, narravit; inde hoc in sollennem poetarum usum versum est, et quidem promiscue modo in ortu modo in occasu solis ac diei: cum uterque ab Hespero et a Lucifero designari soleat, ut sidus illud ab Oeta in conspectum venire dicatur. v. Cirin 350. Seneca Herc. fur. 132.133. cf. laudd. a Barth. ad Stat. V Silv. 4, 8. Maroni autem proxime praeiverat Catull. LIX, 7 *Oetaeos ostendit noctifer ignes*, ubi v. Intpp. Porrigitur illud montium iugum ab oriente versus occidentem, vid. Strab. IX, p. 655. In iis itaque, qui illum tractum habitabant, fuere, quibus Veneris seu Hesperi stella, quoties post solis occasum in summo Oetae vertice, in conspectum veniebat, ab Oetaeis montibus oriri videri potuit heliace. Sic et Cul. 202 *Et piger aurato procedit Vesper ab Oeta.* Vulgari enim more loquendi, quem poetae sequuntur, astrum *oriri* dicitur, quod in conspectum venit; pro *oriri* autem sollenne est *surgere, procedere, venire* de astris, ut X extr. Ita et Servii et Cerdae cum Vossii ad Catull. p. 150, et Huetii in Huetianis subtilitatibus non indiget res. (I. H. Vossius Hesperum h. l. eundem esse putat, qui proprie Lucifer dicitur, ut haec prodeat sententia: „oritur iam, matutino tempore, Lucifer, idem, qui mox, quum nox venerit, Hesperus luceat, ac diu sperata gaudia tibi afferat.“ Sed deductio uxoris nucumque sparsio, vesperi fieri so-

O digno coniuncta viro! dum despicis omnis,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellae,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba;
Nec curare deum credis mortalia quemquam.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Saepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem;
Alter ab undecimo tum me iam adceperat annus;

39. IAM CEPERAT

32 *Et digno* Leid. alter. *cum despicis* Rottend. alter. (*omnés* Medic. *Wr.*) 34 *promissa* Heins. e melioribus, quem vid. Vulgo: *prolixa*, quod in omnibus suis libris Pierius legebat; atque ita editum in Aldd., excepta altera 1505, quam, ut hinc intelligas, Pierius tractabat. (*Prolixa* etiam 4. 7. 11. 14. et Serv. Dresd. *Wr.*) 35 *credas* Moret. quart. et interpres Statii ad Theb. III, 350. *credes* Goth. sec. 37 *roscida mella* Moret. sec., ut Ecl. IV, 30, sed recte vulgatam tuetur Heins. *Therasiaa mala* Ven. 39 *ab undeno* Leid. *tum me iam acceperat a.* Sic Medic. cum potioribus, et Eugraphio ad Terent. Andr. I, 1. Tuetur tamen Heins. *ceperat*;

lita, vetat, Hesperum h. l. improprie dictum existimari. Et Damon, licet ista primo mane canat, nihil tamen obstat, quin ea, quae mox futura erant, animo iam praecipiat. *Tibi ducitur uxor*, h. l. valet: iam in eo est, ut domum tuam nupta deducatur; *tibi deserit Hesp. Oetam*, i. e. tibi cupienti; nam eiusmodi Dativo saepe animum aliquo modo affectum indicari, vidimus supra vs. 6. Not. Ge. II, 252.: „Ah, nimium ne sit mihi fertilis illa!" Ge. IV, 354.: „ipse tibi — Aristaeus — stat lacrimans." Sic interpretor etiam Aen. I, 136.: „Post mihi non simili poena commissa luetis." Ceterum vide Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) Astrum in numis Locrorum de Hespero interpretantur viri docti: vid. Spanh. ad Callim. in Del. 303. Firmat coniecturam locus Strabonis IX, pag. 638, qui Ozolas publico sigillo inscriptum habuisse Hesperum testatur. Visitur autem illud non modo in numis Locrorum Ozolarum seu Hesperiorum ad occidentem habitantium, verum etiam in numis Opuntiorum, ut ap. Golz. in Graec. Num. t. XVIII, 3. 4. Pellerin. *Recueil* T. I, t. XIV. Luciferum ab Ida oriri Troianis dixit noster Aen. II, 801, ubi cf. Excurs. XVI ad lib. II.

32. *O digno c.* cum contemtu irrisio; nam non minus rusticum et multo se deformiorem esse eum innuit, cuius tamen illa caussa periura fieri sustinuerat; hoc v. 35 a caussa exprimit. conf. Theocr. XI, 31.

37. *roscida mala*, rore matutino adspersa, δροσόεντα. *Saepibus in n.*, h. in horto prope saepem; adumbrata suavissima in toto hoc genere ῥῆσις ex Theocr. XI, 25—29, ubi pro pomis erant ὑακίνθινα φύλλα, flores. 39. *Alter ab u.*, h. duo-

Iam fragilis poteram ab terra contingere ramos.
Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc scio, quid sit Amor: duris in cotibus illum
Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,

40. A TERRA 41. PERII,

scil. ut magis orationi poeticae consentaneum. (*acceperat* etiam 2. 3. 4. 11. apparet autem, syllabam *ac* elisione absorptam esse; quare *acceperat* restitui. Vid. V. L. ad Ge. III, 190. *Wr.*) *tum iam me ceperat* Pierii Oblong. 40 *ab terra* Medic. (Bene! vid. Q. V. I, 1. et offendit aures ipse sonus *á terrá*; itaque *ab* reduxi. *Wr.*) *a* abest a Goth. sec. *coniungere* Longob., more variandi solito. 41 Versus in Ciri 430. 44 *Aut Tmaros*; ita diserte liber Bembi, Menag. Moret. Gud. (et 3. 4. 5. *Wr.*) *Aut Maros* Medic. *Aut Marus* liber Serv. Colot. *Aut Ismarus* in duobus Servii ap. F. Ursin. Vulgo legebatur *Ismarus aut R.*, etsi de altera lectione *Aut Tmarus* iam Pierius monuerat, inde Ursinus ac Fabricius apud Burm. cum Cerda. Graeca essent *ἢ Τμάρος ἢ Ῥοδόπη, ἢ τηλουροὶ Γαράμαντες*. Variavit Maro Theocriteum: *Ἢ Ἄθω ἢ Ῥοδόπαν*. Fuit tamen altera lectio *Ismaros aut* perantiqua, cum eam Valerius Probus recitet in Institutt. De Tmaro v. Var. Lect. ad Aen. V, 620.

decimus, ut Ecl. V, 49 *alter ab illo*, secundus — *me ceperat*. Uti *anni accedere*, *addi*, aut nos *ad annos pervenire*, *annos attingere*, dicimur, ita h. l. *annus capit*, *accipit* eum, qui annum duodecimum ingreditur. 41. *Ut vidi*, *ut perii*, ex Theocr. II, 82. III, 42; cum vidi, tum statim amore exarsi. *ὡς* — *ὡς* pro *ὡς* — *οὕτως* seu *ὥς*: ut — ita. *ex quo*, — *confestim*. De quo passim Heins. et al. (Recte Vossius Latinum hoc esse negat. Primum *ut* est temporale: *simul ac*; alterum et tertium est exclamantis; vid. Tursell. de Partic. p. 1097. ed. Schwartz. Idem tamen Vossius errat, quum dicit, exclamandi vim tribui posse etiam his: *ut vidi;* videndi enim verbum non capit hanc emphasin. *Wr.*) *error* vero pro insania, et hinc pro amore. v. Cerda ad h. l. Heins. ad Ovid. Am. X, 9. Met. X, 342.

43. *Nunc scio*, sero scil. Ex Theocr. haec Idyll. III, 15 sq., sed multo is modestius et ex imperiti pastoris persona decentius; quamquam sagacissimus Popius Virgilii rationem sequi maluit. *cotes* pro cautibus. *Tmaros* Epiri mons, sub quo Dodona, Strabo VII, p. 505. vid. congesta a Gesner. ad Orph. Argon. 264. *Rhodopen* Thraciae nemo ignorat; at *Garamantes*, extremas, ut veteres credebant, Africae supra Gaetuliam partes incolentem populum, a pastore iactari quis quaeso ferat? conf. Aen. IV, 365 sqq. (Haec e Graeco exemplo videntur expressa; totus certe versus ad Graecam rationem effictus; quo pertinet, ut hoc obiter attingam, praeter alia etiam rhythmica extremae versus partis conformatio plane Graeca: *éxtrēmí Gáramántes*. Vid. Q. V. XI, 1. Ceterum, quam vim habeat *illum*, exponitur Q.

Nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Saevus Amor docuit natorum sanguine matrem
Conmaculare manus: crudelis tu quoque, mater;
Crudelis mater magis, an puer inprobus ille?
Inprobus ille puer: crudelis tu quoque, mater.

45. SANGUINIS, 47. GNATORUM

45 *generis nostri* Pier. et Heins. e scriptis omnibus: *nostri generis* vulgo lectum. *puerum aut s.* Leid. uterque: alter et *vestri*. (— 47. Heins. Burm. et Heyn. ediderunt *gnatorum*. Sed *natorum* Medic. Lips. uterq. Potterii codd. omnes et Serv. vid. Q. V. XXXVIII, 2. *Wr.*) 49. 50 Etsi audacter dictum videbitur, libere tamen profiteor, versus hos ab inepto homine ex margine illatos videri. Adscripserat aliquis pro suo iudicio: *Crudelis mater magis, an puer improbus ille?* Alter, ac si iudex sederet, adscripserat: *Improbus ille puer: crudelis tu quoque, mater.* Dignum operculum patella! sed uterque versus eliminandus. (Immerito suspecti sunt Heynio hi versus. Qui si non adiecti essent, quid facias inani panno vs. 48. adsuto: *crudelis tu quoque mater?* quod hemistichium tum demum locum suum tuebitur, quum proximos versus adiunxeris. Iam procedit oratio hoc modo: Crudele quidem matris quoque facinus; sed si quaeras, utrum mater, quae illud ausa est nefas, crudelior, an Amor, qui eam ut auderet impulit, improbior fuerit, illa sane crudelitatis, hic turpiorem et foediorem improbitatis notam sustinebit. Ex quo apparet, non esse synonyma h. l. *crudelis* et *improbus*; hoc ad mentem refertur, illud ad facinus ipsum: Amor excogitavit, Medea ab illo excogitatum scelus perpetravit; ille igitur magis detestandus, quam haec. Vox *magis* vs. 49. ante adiectivum *improbus* repetenda. *Wr.*) 49 *an pater improbus ille*; *improbus ille pater*, ut de Iasone intelligatur, coni. Meurs. ad Lycophr. probante Schotto II. Obs. c. 18. Male. vid. Not.

V. XXI, 6. *Wr.*) 45. *edunt*, pro ediderunt, genuerunt, ut in prosa oratione dicendum fuisset. (Sic saepius poetae in vividiore oratione Praesente utuntur pro Perfecto; vid. exempla ad Eleg. ad Messal. pag. 27. sq. a me allata. Vid. etiam Wunderl. ad h. l. *Wr.*)

47. Haud dubie Medeam suos filios ex Iasone perfido marito mactantem respicit; cuius dum immane facinus ad Amorem refert, refugit simplicis pastoris animus horrore ad memoriam tanti sceleris; itaque ad corrigendum id, quod dixerat, subiicit: *crudelis tu quoque, mater.* Etsi enim ad ultima mala impellere infelix amor possit; at tale tamen scelus nemo, nisi ipse immani ingenio sit, suscipiat. Cum tamen semel contra Amorem caussam suscepisset, neque omnem propterea ab eo culpam removeri vellet, in dubitationem incidit, ita tamen, ut tandem culpam utrique communem esse decernat. Uti haec recte, ut feci, defendere me posse arbitror, tamen ut praeclare dicta extollere nolim. Inest enim ieiuni et inepti lusus nescio quid; nec tollitur illud, si mater Venus sit. *Improbus* vero nil aliud, quam *crudelis*, *saevus*, Aen. II, 80.

Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et ovis ultro fugiat lupus; aurea durae
Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
Pinguia corticibus sudent electra myricae;
Certent et cycnis ululae; sit Tityrus Orpheus;
Orpheus in silvis, inter delphinas Arion.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare. Vivite, silvae;
Praeceps aerii specula de montis in undas
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto.

52 *Nunc ad oves ultro fugiat lupus* Zulich., quod arridet Burmanno. *ut oves ultro fugit* Ven. 53 *ferent* Moreti fragm. (*quaercus*, sic, Medic. ut saepe alias. *Wr.*) 55 *Et certent* Zulich. Theocr. V, 136 ποτ' ἀηδόνα κίσσας ἐρίσδεν. Ex hoc versu adstruas quoque lectionem κὴξ ὀρέων τοὶ σκῶπες ἀηδόσι δαρίσαιντο pro γαρύσαιντο ibid. I, 136. Contraria via Wakef. monitu amici ex ms. intulit *cantent*, ut conveniat cum γαρύσαιντο. 56 *delphines* Zulich. *Orion* in nonnullis ap. Burm. 58 *fiat* Medic. cum Leid. sec. a m. pr. et Gud. (etiam 2. 3. 11. vid. Q. V. VIII, 2, b. *Wr.*) 59 *in altum Deferar* legit Scaliger ad Auson. Cupid. cruc. 24. 60 Versus repetitus in Ciri 267. et vs. 59 ibid. vs. 302.

X, 727, unde fere permutatur cum *impius*. conf. Anthol. Lat. I, p. 358. (Sed vide, quae in V. L. disputavi. *Wr.*)

52—56. Ex Theocr. I, 132—136. (de Adv. *ultro* vid. Q. V. XXVII, 1. *Wr.*) 54. *myricae*, vid. ad Ecl. IV, 2. *aurea mala*, vid. ad III, 71. 56. *Orpheus in s.*, h. Tityrus, rudis cantu, nunc inter reliqua, quae contra rerum naturam fient, erit alter Orpheus et Arion. Poetica exornatione adiecit utrique determinationem ab externa aliqua ratione: Orpheus inter feras, Arion inter belluas marinas. Ita adiecta erant: *Fraxinus* in silvis, — *pinus* in hortis: Ecl. VII, 68.

58. *medium mare. medium* interdum non ita definite sed paullo pinguius dici, dudum docuere viri docti: ita est mare altum. Alioqui est mare, quod est in mediis terris; nunc quidem aquarum terras opprimentium illuvie. *Vivite*, valete etc.; ducta haec ex Theocr. I, 115—118. 59. Nimis subtile est, quod respicere volunt pastorem ad scopulos Leucatae, promontorii, Sapphus iactu nobiles, v. Scalig. ad Auson. Cupid. v. 24, ib. Toll., it. ad Strab. p. 694 etc. *Specula* pro cacumine, ex σκοπιά. Expressit autem Theocr. Idyll. III, 25. 60. *hoc munus*, int. carmen, quod cecinit; non mortem: quae non posset esse *munus morientis*. Etsi per se amicae aliquis spiritum ac vitam pro munere offerre velle posset. (Sed totus orationis color haec de morte Damonis intelligi iubet. Morientes munera superstitibus offerre solent; Ecl. II, 38. sq. Acerbe igitur Damon: Hoc muneris, hanc tibi laetitiam moriens offero, ut tua causa misere peream. *Wr.*) Respexit ad Theocr.

Desine Maenalios, iam desine, tibia, versus.
Haec Damon: vos, quae responderit Alphesiboeus,
Dicite, Pierides; non omnia possumus omnes.
A. Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta;
Verbenasque adole pinguis et mascula tura:

61. Desine, Maenalios iam

61 *Desine M. mecum mea t. v.* Voss. alter a m. pr. 64 *Et fer aquam* Gud. *Affer* Goth. pr. fragm. Moreti et Zulich., quod tamquam sacrificio accommodatius praefert Burmann. Theocr. II, 1 φέρε Θέστυλι. Mala ratione ab *aqua calida* petita tuetur *Effer* Cerda. Ex v. 107 videtur colligi posse, agi haec in aedibus, vel in aedium impluvio, ὑπαίθρῳ. (Hoc verius. *Wr.*) Videtur sic convenire Aen. IV, 494 de Didone: *Tu secreta pyram tecto interiore sub auras Erige.*

III, 24. 25, et XXIII, 20. 21, et sup. Ecl. II, 7 *mori me denique coges.*

63. *non omnia p. o.* (Vide Beier. de hoc loquendi genere docte disserentem ad Cic. Off. I, 17. *Wr.*) Alphesiboei carmen, tamquam doctius, recitandum ad Musas refert. Caussam per proverbium reddit: se ei recitando non aeque ac superiori carmini parem esse: quia *non omnia possumus omnes.* Ductum esse ex Lucilio testatur Macrob. VI, 1, p. 575 *maior erat natu: non omnia possumus omnes.* Multo tamen ingeniosior ratio illa Popiana est *Pastor.* III, 56 *Next Aegon sung, while Windsor groves admir'd. Rehearse, ye Muses, what yourselves inspir'd.* Est autem hoc, quod sequitur, carmen ex Theocriti Pharmaceutria Idyll. II adumbratum. (Et hoc ut scriberet, imposuerat poetae Pollio. *Voss.* et *Sp.*) Mulier aliqua venefica inducitur amatorem suum, a se abalienatum, et ex agro in urbem profectum, magicis sacris ad se revocans. Loquitur vero cum Amaryllide, sacrorum horum administra.

64. Apparatum sacri magici curare iubet venefica: Stat ara, affertur aqua lustralis, coronatur ara, verbena in ara accenditur, cum ture. *vitta molli*, quia lanea. Sic Ge. IV, 348 *mollia pensa.* Vir doctus ad Lucret. I, 89 *Qui simul infula — ex utraque pari malarum parte profusa est*, cum huius loci recordatus esset, praepropere etiam *mollem vittam* esse profusam pronuntiabat. Attamen *profusum* et *molle* nec usu, nec re, sunt synonyma. Theocrit. Idyll. II, 2 οἰὸς ἀώτῳ. quis non meminit *mollem lanam?*

65. *Verbena* modo de omni herba e sacro loco petita, modo de genere aliquo dici videtur; ut ex Plinio, Servio aliisque, docent viri docti ad h. l. et passim. *Masculum tus* vocabant veteres optimum ac praestantissimum: idem *stagonias* appellatum, in guttae speciem rotundum; ut ex Dioscoride ac Plin. XII, 14 docuere viri docti. vid. Cerda. Iam

Coniugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Carmina vel coelo possunt deducere Lunam;
Carminibus Circe socios mutavit Ulixi;

68. Daphnin

66 *Coniugis et magicis* Moreti primus. *avertere sensus Exp. sacris* Moret. quart. et Parrhas. *insanos vertere* emend. Io. Schrader. 68 *Daphnin* ubique reposui pro *Daphnim*, ut scriptura sibi constaret: vid. ad II, 26. (Ego contra *Daphnim* edidi. *Wr.*) 69 Versum adoptavit Petron. 134 in verss. de saga 13. *Carmina e caelo* Giphan. ad Lucret. pag. 463 e scriptis. *Carmina et e caelo* ex antiquis aliquot exemplaribus laudat Pierius. *Carmina vel lunam caelo deducere possunt* Schol. Stat. Theb. I, 104. (Hic versus in Mediceo omissus, casu puto, et in margine inferiore adscriptus. *Wr.*) 70 *Ulixi* Heins. e Medic. et Mentel., quem vide ad h. l. (etiam 3. vid. ad Aen. I, 30. *Wr.*) Nec tamen codices me moverent, nisi veteres Grammatici observarent, dici *Achillei* et *Ulixei*. *Achilli* et *Ulixi*. Scilicet, quantum assequi licet, Ὀδυσσεὺς fuit pronuntiatum *Ulixeus*; et alia flexione, Ὀδύσσης, ut Τύδης, Ὄρφης (Priscian. pag. 68), *Ulixes*. Iam occurrit casus secundus *Ulixi*; ut Chryses, Chrysi; Hercules, Herculi. cf. ad Aen. II, 7. In edd. legebatur *Ulyssi*, et inde a Pulmann. *Ulyssei*. At in codd. *Ulixis*, *Ulixes*. (Haec forma *Ulysses*, geminata *s*, vix videtur Latina fuisse; vid. Burmann. ad Ovid. Heroid. I, 1. et Osann. ad Apulei. de Orthogr. pag. 52.; nisi statueris, veteres Romanos geminata *s* pro *x* usos fuisse; quod tradit ipse Apuleius modo laud. §. 17. ubi vid. Osann. *Ulissei* Palat. *Wr.*) *Circe* in Medic., superadscripto *a*, ut sit *Circa*; tum *mutabit* Gud.

adolere, quod proprie fuit augere, cumulare, translatum est ad genus augendi, inprimis in sacris, *augere flammam*, *ignes:* unde usu deductum est eo, ut sit simpliciter cremare: conf. ad Aen. I, 704. Valer. Fl. I, 204 alio verbo dixit: *pingui cumulat libamine flammam.* 66. *sanos avertere — sensus.* Recte Serv. a sanitate mutare, pervertere; παρατρέπειν. Est pro vulgari: in amoris insaniam vertere, insanum amorem reddere. Puellae mentio nulla fit, a cuius amore eum avertere et avocare possit. Apud Theocritum est, sacro magico facto incantare καταθύεσθαι l. l. v. 3 Ὡς τὸν ἐμοὶ βαρὺν εὖντα φίλον καταθύσομαι ἄνδρα. *sani* vero ornandi caussa adiectum: quia ad insaniam et amorem vertebat. *Coniux* simpl. amator, ut sup. 18, et sic Gr. ἀνήρ, ut Theocrit. *carmina* de magica formula accipe.

69. De his teratologiis magicarum artium ad omnes tantum non poetas plurima, ut solent fere in his munifici esse, loca collegere interpretes; v. ad Horat. Epod. V et XVII. Lucan. VI, 420 etc. Tibull. I, 2, 32, et ad h. l. Cerda aliique: itaque hic paucissimis defungi licebit; nec otium in his conterere placet. Interea ad superstitionum caussas attendere velim animum, ut intelligas, esse fere eas aut a rebus insolitis et praeter naturae

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi haec primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hanc altaria circum
Effigiem duco; numero deus inpare gaudet.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.

72. Daphnin 74. haec 76. Daphnin

71 *in campis* Zulich. 73 *triplici primum* Goth. sec. *triplici circumdata filo Licia* Donatus memorat ad Terent. Andr. V, 4, 8. *triplice d. c.* Medic. et Menag. pr., qui et v. 105 et 106 hic inserit; sed intempestive. Vs. 73 cum 75 insertus fere Ciri 371. 373. 74 *terque hanc* Longob. Pierii, ut referatur ad *effigiem*. Praetulit hoc Wakef. (Novum hoc, quod licia commemorantur: itaque *haec licia*, quae manu tenet; novum etiam quod imago: itaque *hanc effigiem*, quam item manu tenet; altarium contra, non nunc demum, sed supra iam facta mentio vs. 64.: *cinge haec altaria.* Quare *hanc*, si vel in nullo exstaret codice, restituendum e coniectura foret; vid. Q. V. VIIII, 1. *Hanc* etiam Vossius adscivit. *Wr.*)

morem fieri creditis aut ab aliqua similitudine, modo tropica, modo allegorica, petitas; rebus physicis plerumque ad animorum sensus traductis. 71. *cantando* pro incantando, fascinando. *Frigidus* ex natura anguium dictum, ut supra III, 93, et male alio trahitur. *rumpitur*, disrumpitur. Gesnerus Thes. h. v. malit *a nocendo cohibetur* exponere, quia fere *rumpi* dicuntur, qui defatigantur, conficiuntur. Scilicet insederat viro exquisitae doctrinae hoc, quod sisti fere serpens, ac detineri carmine aut torpere, solvi ac rigere, dicitur. cf. Tibull. I, 8, 20. Lucan. VI, 488 et al. δολιχὴν ἀνελύετ' ἄκανθαν Γηγενέος σπείρης, μήκυνε δὲ μυρία κύκλα Apollon. IV, 150. Sed et alterum memorari solitum fuisse, nunc uno Ovidii loco docebimus Am. II, 1, 25 *Carmine dissiliunt, abruptis faucibus, angues;* in quem sensum *rumpi* ut accipiamus, suadet sermonis ratio et usus. (Probat hoc etiam Iahnius laud. Weichert. de Iarbita Timagenis aemulatore. p. 6. *Wr.*)

73. Dum haec loquitur, maga imagunculam, Daphnidis (sane Daphnidis, ut ex pron. *tibi* intelligitur, quod non potest ad alium, nisi ad Daphnidem, referri. Nam quod vs. 80. duae commemorantur imagines, quum unam utraque Daphnidis effigiem repraesentet, nihil impedit, quominus h. l. singulari numero utatur poeta. *Wr.*) an mulieris, tenere eamque tribus filis, diversi quoque coloris, circumdare et circa aram portare putanda est. (H. Vossius novem licia, terna unius coloris, intelligit, secutus Cirin 371.; sed hoc vereor ut Latinitas patiatur. *Terni* pro *tres* Aen. V, 560. *Wch.*) 75. *deus*

Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
Necte, Amarylli, modo; et, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit
Uno eodemque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragilis incende bitumine laurus.
Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurum.

79. Daphnin 82. lauros

77 *trinos* Ven. *tribus natis* Leid. 78 Mira res est, quantopere ineptierint viri docti saec. XV et XVI in huius versus metro: dum nodos intrudcre voluere. Ceteris ap. Burmann. adde Bencdictum philologum in Ed. Iunt. 1520, ut sit versus amphimacer. *modos* Zulich. 80 *haec ubi* Ven. 82 *laurus* Medic. conf. sup. v. 13. (rccepi. vid. not. ad Ecl. VI, 83. *Wr.*) *ramos* Picrii Oblongus. v. Aen. VII, 135. 83 *me male urit* Rottend. alter. *in hac ego Daphnida lauru* tcntabat Io. Schrader. Certe *in Daphnida* requiram; *ἐπὶ Δάφνιδι*, h. e. *εἰς Δάφνιν*. Si tamen Virgilio non placuit ita scribere? Reposuit Wakef. (Bene *in Daphnide*; dictum hoc „*urere*

universe, cum proprie sit Hecate, cui magica sacra fiunt. 77. Tum illa iubet ancillam *ternos colores tribus nodis*, h. e. tria fila diversi coloris, unumquodque suo nodo, nectere verba praefatam: Veneris hoc vinculum se esse velle. (De nodis magicis vid. Turneb. Advers. XIX, 22. Delrion. Disquis. Magic. III. part. I. Quaest. IV, 25. et Cerd. ad h. l. *Wr.*)

80. Duas Daphnidis imagines, alteram e limo, e cera alteram, igni admoveri puta. Cerea etiam ap. Theocrit. II, 28 est; minus bene Servius alteram ex limo ipsius veneficae esse vult: nam sequitur: *sic nostro Daphnis amore*, scil. liquescat molliaturque in amorem mei, obdurescat vero et obfirmetur animo ad constantiam amoris. (Probabilius haec Vossius ita exponit, ut dicat, id pharmaceutriam hoc ritu efficere velle, ut obdurescat Daphnidis pectus adversus alias puellas, molle autem et mite fiat erga ipsam. Recte idem sentit, studio quaesitam videri soni similitudinem, quae sit in verbis *durescit* — *liquescit;* ac pertinere hoc ad morem in arte magica observatum; vid. etiam not. ad Ecl. III, 110. *Wr.*)

82. Aliud venefica nunc adgreditur: laurum incendit, ut Daphnis eodem modo amore incendatur. *molam*, far et salem, ut etiam Theocr. v. 18 et 21. cf. h. l. Serv. Cur, pro sulfure, *bitumine* illitas lauros memoret, nam videtur mystica aliqua caussa subesse, ariolationes vid. apud eund. *fragiles* Lucretii VI, 111 auctoritate a sono ex fragore explicant, *crepitantes in flamma*, quod ominis loco in hac arbore

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis, quum fessa iuvencum
Per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
Propter aquae rivum viridi procumbit in ulva,
Perdita, nec serae meminit decedere nocti,
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.

84. Daphnin 85. Daphnin

laurum in Daphnide" aut ita, ut notissimum illud „*ardere in puella*"; praepositio *in* in tali sermone indicat, qua causa quid fiat, quo quid pertineat; idem fere, quod *propter*; vid. Brem. ad Nep. Timol. c. IV, 3.; aut, quod mihi probabilius videtur, „*urere laurum in Daphnide*" ita capiendum est: urere laurum, ut in ea se uri Daphnis sentiat; quod idem est, ac „Daphuidem in lauru urere"; Ovid. Met. VIII, 515.: „absens flamma Meleagros in illa Uritur." Vossius haec proprie dici et laurum in Daphnidis imagine repositam uri existimat. *Wr.*) 86 *altu* Ven. 87 *concumbit* Gud. *in ulvu* Heins. e melioribus mss. reposuit iterum, cum iam a Naugerio in Ald. tert. et hinc in alias inductum fuisset. (Medic. *ulla*; *v* tamen, sed a recentiore manu, suprascriptum. *ulvu* Potterii codd. omnes. *Wr.*) Vulgata *in herba*, quam Pier. defendebat, ex Ald. pr. propagata est in alias, in his in Steph. conf. Martin. *in umbra* ed. Ven. cum Goth. sec. a m. pr. *consedit in herba* unus Heins., sollennes utique variationes. 88 *sera m. d. nocte* quartus Moreti et alius Heinsii. *noctis* fragm. Moreti; unde Burmann. coni. *sero noctis. discedere* Menag. et Rottend. sec. vid. sup. Ecl. II, 67. Ambiguum est, utrum *perdita* antecedentibus, an sequentibus, ut in loco Varii (in Notis) subiungas. (Est hoc ex eo epiphonematum genere, quod creberrimum apud Homerum et Virgilium; recte F. A. Wolfius talia ubique commatis inclusit; Heyniana interpunctio in his sibi non ubique constat; curandum putavi, ut iam sibi constaret. *Wr.*)

observabatur. Theocr. l. l. v. 24. v. Cerda ad h. l. cf. Tibull. II, 5, 81. 83. Mox 83 *in Daphnide*, ἐπὶ Δάφνιδι, in Daphnidem, quod in Daphnidem vertat, ut is eodem modo flamma amoris consumatur. (vid. V. L. *Wr.*) Theocr. l. l. v. 23 Δέλφις ἔμ' ἀνίασεν· ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν Αἴθω etc. Horat. Epod. V, 81. Scilicet magicae hae rationes fere symbolicae sunt, quarum congruentiam et similitudinem physicum aliquem effectum habere stultitia hominum aut credidit, aut aliis persuadere voluit.

87. *Propter aquae rivum;* ex usu poetarum, Horatii, Tibulli I, 1, 28 praeeunte Lucretio II, 30 *prostrati in gramine molli Propter aquae rivum, sub ramis arboris altae.* in Culice 389 *Rivum propter aquae viridi sub fronde.* Et iam sup. Ecl. V, 47 *Dulcis aquae saliente sitim restinguere rivo.* 88. *nec serae — decedere nocti*, elegantius ad poeticam rationem, quam *sera nocte;* quod aliis verbis dixit Statius Theb. VI, 191 *Tunc piget ire domum, maestoque novissima campo Exit et oppositas impasta avertitur herbas.* Locus

Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quae nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando; debent haec pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas atque haec Ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Moeris: nascuntur plurima Ponto:
His ego saepe lupum fieri, et se condere silvis
Moerim, saepe animas imis excire sepulcris,
Atque satas alio vidi traducere messis.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Fer cineres, Amarylli, foras, rivoque fluenti

90. 93. 94. DAPHNIN 95. HERBAS, VENENA, 98. MOERIN 100. DAPHNIN

92 *Pignera* duo. vid. Burm. *limite* Goth. sec. (— 95. Iunge *mihi dedit*; Heynius in fine versus interpunxerat. *Wr.*) 96 *pluruma* Medic. (*pluruma* est prior lectio Medic. *Wr.*), ut *maxuma*, a m. pr. 98 *Moerim* alii. (in quibus Medic.; et sic edidi. *Wr.*) v. ad II, 26. *Moerim et s.* Zulich. *animasque* Parrhas. *exire* Goth. sec. ed. Mediol. 1474 cum aliis antiquis; uti auguror.

omnino pulcerrimus; in quo Varium expressit noster, docente Macrob. Sat. VI, c. 2. Dixerat ille de cane cervae vestigiis insistente: *Non amnes illam medii, non ardua tardant, Perdita nec serae meminit decedere nocti.* Est Homericum πειθώμεθα νυκτὶ, ut Odyss. μ, 291. nec bene, puto, redditur, ad seram noctem.

91. Simillima haec sacris magicis a Didone institutis Aen. IV, 495 sq. 93. *debent haec pignora D.* expectat hoc a defossis sub limine vestibus, ut ad eas Daphnis vel invitus retrahatur et redire cogatur. Variavit Theocriteam rationem l. l. v. 53. 54. 59. 60. *Liminis* autem sollennis mentio in poetica oratione, cum aut admittuntur aut admitti cupiunt, aut excluduntur amantes.

95. Lecta in Ponto, nunc pro Colchide, venena commendantur, quia Medea iis usa erat. (*Has h. atque h. venena*, i. e. has herbas venenatas; vid. Q. V. XXXIII, 4. *Wr.*) Magica quae sequuntur miracula nimis nota sunt, quam ut aliquis in iis haereat. cf. Cerda, et laudd. ad v. 69. (*Ipse M.*, vid. Q. V. XVIII, 2, i. — De vs. 97. vid. Q. V. XXXIIII, 3. — 99. *satas messes*, i. e. sata in futuram messem. *Wr.*)

101. Novum et fortissimum praeter cetera incantationis ge-

Transque caput iace; nec respexeris: his ego Daphnim
Adgrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim.
Adspice: conripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. Bonum sit!
Nescio quid certe est; et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?

102. 104. Daphnin

102 *nec respexeris* Medic. Pierianus Oblong. Gud. (et 2. 5. 14. *Wr.*); et hoc verum est: vulgo *ne*. (Iahnius *ne* probat. Vetatur Amaryllis respicere in iaciendo; itaque copulativa requiritur, referenda ad modo praegressum illud *Transque caput iace*; et vid. Q. V. XXXVI, 14. et 15. — 103. Medic. *nihil carmina*; Serv. Dresd. *nec c. Wr.*) 105 *trepidis* vel *tremulis* cod. Köler. *palmis* pro *flammis* Moret. sec. 106 *Bonum fit* Zulich. a m. pr. *ipse bonus sit* Nonii quaedam edd. in *cinis*. 107 *Nescio quis* ex Ald. ed. pr. *qui* poster. laudat Burmann. Male: nam Ed. pr. sec. tert. *quid* habent; nec nisi in edd. serioribus 1527. 1557 varietas illa occurrit. *quit* Medic. *certi est* ex eodem laudat Heins., quod Foggin. non expressit. (Sane notat Fogginius, alteram *e* vocis *certe* in *i* mutari in Medic. *Wr.*) *Nescio quicquid id est* Zulich. *est* abest a Veu. Io. Schrader. tentabat: *Nescio quis certe est; ut Hylax in limine latrat!* (Doering. in Progr. saepius laudato sic interpungendum putat: „Nescio quid? — Certe est, et Hylax“ etc. Audiamus ipsum: „Venefica erumpit subito in haec abrupta verba: *Nescio quid* . . . sc. audio, *certe est*, sc. Daphnis, certe Daphnis venit. Virgilius post verba: *Nescio quid* admisit aposiopesin; sic enim loquuntur, quos rapit vehementior animi commotio.“ Mihi quidem adhuc probatur Heynii explicatio, ut simplicior. *Wr.*) Porro *Hylas* fere in libris. 108 *omnia* sed superadscripto *s* Medic. *omina* Canter. ex vet. cod. emendabat. vid. Heins. *qui adamant* Zulich.; Heins. in ora codicis, forte: *ipsis sibi somnia fingunt*; quod minus eleganter diceretur. Deerat hic versus Parrhasiano.

nus adgredi videtur, ut cineres ex ara in aquam fluentem et pone caput iaciat; quod partim cum expiationis, fluminis aqua viva fieri solitae, ritu, partim cum eo more coniunctum esse puto, quo diis inferis aliquid devovetur. v. Cerda. cf. Theocr. XXIV, 92. 94. (*rivo fluenti*, i. e. in rivum; ut Ecl. II, 30. Aen. X, 683. *Wr.* — *nec respexeris*, ne aut sibi noceat, aut rei, quae irrita fieri possit. Ovid. Fast. V, 439. *Sp.* — Ceterum vid. Q. V. XXXIIII, 2. *Wr.*) 103. *nihil ille deos*, deos, qui inter incantandum vocati fuerant. Quandoquidem omni magico ritu nihil adhuc effeci, experiar novissimum. Et ecce v. 105 hoc effectum habet.

105. Non necesse haec ex alia quam ex veneficae persona dici. Ipsa illa simul cum ministra admovere cineri manus poterat. *cinis conripuit tremulis flammis*,

Parcite, ab urbe venit, iam parcite, carmina, Daphnis.

109 *iam, carmina, parcite* Medic. et Pierii Oblong. Vatic. (Retinui vulgatum ordinem, comprobatum etiam vs. 61.: „Desine Maenalios, iam desine, tibia, versus.“ *Daphni* cum lineola transversa Medic. *Wr.*) *Parcite, ab urbe domum iam parcite carmina, Daphnis* Medic. Pierii.

h. flammae ex cinere moto corripuere aram; h. e. exarserunt in ara; res ominosa, ut notum. *cinis ipse*, *αὐτὸς*, sponte. (*Sponte sua* — *ipse* quomodo Vossius explicet, exponitur Q. V. XVIII, 2, m. *Wr.*) 107. *Nescio quid* est certe aliquid; evenit, quod veneficio efficere volui.

ECLOGA IX

MOERIS

ARGUMENTUM

Ad urbem Mantuam haedulos deportanti Moeri, villico, (qui homines et ipsi servi erant, v. Ecl. I, 28. Cic. Verr. III, 50;) adiungit se in itinere Lycidas, aetate florente pastor et carminum studio flagrans; a quo viae caussam rogatus Moeris calamitates suas, dominique, Menalcae, iniurias ac pericula inter eundum, id quod aliquantum iucunditatis habet, commemorat; cumque sermo ad Menalcae carmina deductus esset, recitat uterque nonnulla ex iis fragmenta ac locos, qui fere ex Theocrito conversi sunt, uti tota carminis forma ex eius Idyllio septimo ducta est. Totum carmen ad certum poetae consilium compositum, eiusque, sub Menalcae nomine, fortunam ac temporum calamitatem in eo adumbratam esse, manifestum fit. Iam Servius porro haec narrat: *Virgilius, postquam paene occisus est ab Arrio centurione, cuius in se strictum gladium ut effugeret, in Mincium fl. se praecipitaverat* (vid. eund. ad III, 94), *Romam revertens mandavit procuratoribus suis, ut tuerentur agros suos et ad praesens obsequerentur Arrio. Modo ergo Moeris, procurator eius, secundum praeceptum patroni, portat haedos Mantuam, quos Arrio offerat.* Quae res cum per se non improbabilis sit; effrenis enim libido et insolentia militum in colonias deductorum erga possessores agrorum, quos ipsi affectabant, fuisse memoratur, vid. Appian. Civ. lib. V, 12. 13 (ed. Steph. p. 1082); apud eundem tamen mox alia narratio de Clodio attexitur, qua et superioris fides infringitur. Haec ipsa a recentioribus interpretibus multo etiam magis exornata videas. Inspice modo Catroeum ac Ruaeum. Ex ipso carmine haec saltem confirmantur: scriptum id esse eo anno, quo agri Cremonenses ac Mantuani inter Veteranos divisi essent, U. C. 713, adeoque paullo post primam Eclogam; Virgilii fortunam sub Menalcae persona adumbrari; hunc quidem caussam habuisse, in largitione ista agraria agros suos sibi relictum iri, ut crederet; atque ita vulgo creditum fuisse; eius rei spem ac fidem carminum gratiam fecisse v. 6—10; fuisse tamen illum possessionibus suis eiectum, neque id sine magno periculo, v. 15 et 16. Carmina ipsa, quae intexta sunt, numero quatuor, sunt partim e Theocrito versa, partim ad temporum conditionem accommodata v. 46 sq. Lycidae pueri studium et cupiditas audiendi delectat 56 sqq. Omnino carmen spiritum Maronis et dignitatem epicam prodit; etsi in summa

argumenti equidem non multum ingenii agnoscam. (De tempore, quo conscripta sit haec Ecloga, vide veriora docentem Spohnium in Prolegg. De praestantia huius carminis haec disserit Wunderlichius: „Sua ut recuperaret, composuit hanc Eclogam Maro; atque conditionem indignam poetae praestantis, dum promissis confidit, miserrime bonis suis privati praeclare expressit. Haec si ponas, et cur maxima pars Eclogae, 19—50., in laudibus praestantiae poeseos Menalcae versetur, et cur Octaviano ille Caesarem inter deos beneficos referendo aduletur, vs. 47., et Vari etiam gratiam quaerat vs. 27., sponte patebit. Iam animum mihi adverte ad urbanitatem Maronis, de certis Octaviani promissis, quamquam spe firma mox sua recuperandi nititur vs. 55. 67., nil memorantis, nec veteranos vehementer incusantis vs. 12., et speciem prae se ferentis, se pro agro toto Mantuanorum restituendo laborare vs. 27.“ *Wr.*)

LYCIDAS *). MOERIS.

L. Quo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in urbem?
M. O Lycida, vivi pervenimus, advena nostri,

1 In Parrhas. et Leid. alt. ita distinguebatur: *an, quo via ducit? in urbem?* ut hoc ἐπεξηγητικῶς subiiciatur. *aut quo via* Ed. Ven. 2 Vix mihi temperabam in priore editione, quin *Quo, Lycida, vivi pervenimus!* reponerem; et sic Ecl. I, 72 *En quo discordia cives Perduxit m.* Ecl. III, 88 *veniat, quo te quoque gaudet.* Idem iam Heinsio in mentem venerat, nec Burm. improbat. Si hoc tenemus: exciderat, ut centies factum, prima littera in *quo*, propter simile initium vicinorum versuum, et quod magnum

1. *an in urbem, quo via ducit?* Forma ducta ex Theocrit. VII, 21 sqq. ᾇ πόδες ἄγον, Theocr. XIV, 42. (*Quo te, Moeri, pedes*, puta: ducunt, ex proximo *ducit* repetendum. Usitatior quidem eiusmodi omissio in secundo membro, quando iam expressum est verbum, quod volunt repetere, licet id alia persona aliove tempore ponendum sit. Sed nec altera ratio exemplis destituta, ut Horat. Sat. I, 3, 9.: „saepe velut qui, currebat, fugiens hostem;“ i. e. saepe velut qui hostem fugiens curreret, currebat ille. ibid. II, 6, 12.: „qui mercenarius agrum, Illum ipsum mercatus, aravit;“ i. e. illum ipsum mercatus arat. *Sp.*) 2. *vivi pervenimus*, scil. eo, *ut possessor advena agelli dice-*

*) *Lycida* quinque ap. Burm., quem vid. (*Lycida* etiam in Medic.; sed vereor, ne vs. 2. hoc debeatur. *Wr.*) Zulich. hanc Eclogam post decimam ponebat.

Quo numquam veriti sumus, ut possessor agelli
Diceret: Haec mea sunt: veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,

3. Quod

spatium litterae initiali primi versus relictum esset. Sic in Regio cod. *Lycida* ita scriptum erat, ut breve *o* adpictum esset. Retinebat tamen me, quod ingrata est illa repetitio τοῦ *quo*, et quidem diverso nunc sensu. (*Quo* nullo pacto ferri potest, quum id ipsum, quo res pervenerit, significetur his verbis: *ut — diceret. Wr.*) Desideratur huc, eo, — *ut possessor agelli diceret.* (non amplius desiderabitur; vid. vs. 3. V. L. *Wr.*) Poterat adeo scribi: *Huc, Lycida, vivi pervenimus*, vel, quod Io. Schrader. in schedis tentabat: *O Lycida, vivi quo venimus!* aut vitium in voce inutili *vivi* quaerere. Nunc cum nihil afferri possit, quod non alius aliter constituat, relinquenda est vulgata corrupta. Vetus ulcus esse debet, cum iam Servii codd. insederit. *Vivi pervenimus* pro vivendo attigimus, seu, diu vivendo ad ista pervenimus, Serv. exponit; quod durum et sine exemplo esse, recte Burm. affirmat. (Bene *vivi.* Alias enim non nisi interfectis colonis aut belli iure exactis milites in agrorum possessionem veniebant. Illud vero novum ac prorsus inusitatum, quod quieti et ab armis omnique societate belli remoti pellebantur; vid. Vita Virg. a. 712. Heyn. Not. ad vs. 28. Vernacule haec ita exprimas: *Was ich nie gefürchtet, habe ich erleben, mit eignen Augen sehen, mit meinen Ohren hören müssen. Wr.*) 3 *Quo nunquam* Moret. quart. et Leid., quod etiam loco mederetur, *vivi pervenimus* eo, *quo nunquam veriti sumus nos perventuros esse*: nisi durior traiectio esset. *qua* Gud.; forte pro *quae* addit Burm. (*quo* etiam e Parisinis Potterii unus, cod. 14.; eodem ducit optimi Gud. lectio *qua.* Revocavi *quo*, ipsa Latinitate flagitante; nec prius sanum putabo, quod vulgo editur, donec edoctus fuero, Latinum esse: *pervenimus, ut.* Terent. Eun. I, 2, 44.: „sine me pervenire, q u o volo.“ Indoctis librariis verbum verendi accusativum requirere videbatur; ac nihil frequentius, quam hoc ipsum: *quod numquam veritus sum*, et similia. Neque ita rara sunt exempla, etiam durioris, verborum apud Lat. poetas traiectionis; vide, quos laudat Spohnius, Burm. Praefat. ad Phaedrum. Bentl. ad Hor. Sat. I, 3, 61. Heind. ad Sat. I, 6, 68. *Wr.*) *Quam nunquam meriti sumus!* Leid. alt., ut sit exclamatio, quasi haec tam indigna immerentibus evenerint. 4 *migrare* Ven. 5 Quamquam duplex epitheton affectui animi non male inservire videri potest, conf. Ge. I, 407, eleganter tamen Burm., dum duo epitheta ferre se negat, distinguit ac legit: *Nunc, victi, tristis quoniam sors omnia versat. tristis fors* legit etiam Probus Instit. Grammat. et recepit nunc Wakef. Vulgata tamen, *Nunc victi, tristes*, firmatur ex Grammatici imitatione, Anthol. Lat. lib. I, pag. 178, v. 84, ubi vid. Burm. Sec.; eamque feres, si *victi* per se dictum accipias, postquam, quia, victi sumus, nunc tristes mittimus. Quod vero, Cerdae ac Pierii exemplo, *sors* h. l. praefert Burmann., non recte facere videtur. Longe aliter ap. Horat. Od. II, 3 extr. *sors versari urna* dicitur, quam *sors versat omnia.* (Qua auctoritate lectionem *sors* tueatur Burmannus, non habeo exploratum. *Fors* certe in Medic. et Serv. Dresd.; *sors* tamen in Ald. tert., in tribus codd. Hafn. a Voss.

ret; sed v. Var. Lect. (*nostri*, ut servi loquuntur; cf. 12. et I, 8. Sic *tua* vs. 30. accipe. *Wch.* — 4. *Haec mea sunt;* cf. not. ad Ecl. I, 47. *Wr.*) 5. *victi*, oppressi, afflicti, quibus id, quod victis evenire solet, contingit, ut fundos amittant. (Rectius, ut mihi videtur, Spohnius: „*victi*, coacti a veteranis, iis cedere

Hos illi (quod nec vertat bene) mittimus haedos.
Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique iugum demittere clivo,
Usque ad aquam, et veteres, iam fracta cacumina, fagos,

6. BENE VERTAT

laud. et in Lips. obl. *Sors* eventus est, non ipsa vis fati; quare non est Latinum *sors versat.* Contra *Fors* significat caecam quandam vim, res humanas temere ac nullo consilio regentem, nulla tamen adiuncta aut laedendi, aut iuvandi notione; quare nullum usquam huic nomini adiicitur epitheton. Non sunt igitur huic plane synonyma Fortuna et Fatum. Hinc apparet, nec *Fors*, nec *tristes* sollicitandum esse. Vid. etiam Paldamus ad Propert. pag. 240. *Wr.*) 6 *non bene v.* unus Moreti. *nec vertat bene* Menag. et Pierii Oblong. (*nec vertat bene* etiam Medic. et Hafn. C. ap. Voss.; recte! et recepi, ne diutius laedantur elegantiorum aures pessimis numeris:

Hós illí | quod néc bene vertat | míttimus haedos.

Unum, quod praeterea apud Virgilium exstat, rhythmi eodem vitio laborantis exemplum correximus suo loco, Aen. X, 51. Prava verborum collocatio h. l. orta ex usitata formula: *quod bene vertat.* Sed Terent. Adelph. II, 1, 37.: „quae res tibi vortat male." Vossius quidem eundem verborum ordinem exhibet, quem nos; sed, quod mireris in homine eruditissimarum aurium, non aliam ob causam, quam quod rarius sic posita inveniantur. Idem *vortat* edidit; recte fortasse, licet e nullo codice enotatum. Ceterum vid. Q. V. XXXII, 8. *Wr.*) *quod* superscripto *s* Medic. (— 7. *quae* Medic. a m. pr. *Wr.*) 8 *Incipiant* Goth. sec. *dimittere* Goth. pr. et septem ap. Burm., nota variatione. 9 Lectio haec ab Heinsio e Mediceo probata et a Burm. reposita, uti et in Gud. a vet. manu emendatum fuerat, et sic Ecl. II, 3 *inter densas, umbrosa cacumina, fagos*; multo nimirum

debentes." *Wr.*) 6. *quod nec bene vertat* „quae res in eius perniciem vertatur." Serv. Quod male ei sit, cum imprecatione novi heri, cui haedi ex agro in urbem apportandi sunt. (*Mittimus* explico: agimus absenti, ad absentem, utpote in urbe degentem dominum; nec alio fere sensu dici hoc putarim, quam *inferias mittere*, i. e. ferre inferias, quae per tumulum ad inferos deveniant. *Wr.*)

7. Situm agri Virgiliani puta fuisse hunc, ut ille inde a collium clivo usque ad Mincium fl. et fagos ibi satas pertingeret. cf. Ecl. I, 52 Not. *subducere* se colles dicuntur, qui ex alto in planum deducuntur, decrescunt, cf. Burm.; iidem colles *demittunt iugum molli clivo*, cum dorsum collis molliter declive lenem ad planitiem et fl. Mincium descensum praebeat. *Fagos* fractas puta seu vi hostili excisas, seu procella et vetustate; quod praestat. (Et sic intelligi haec iubet particula *iam*, ad vetustatem referenda. Ac fagos istas termini loco fuisse, probat Vossius, coll. Horat. Ep. II, 2, 170.: „qua populus adsita certis Limitibus vicina refugit iurgia." *Wr.*) In priore agnoscas imitationem Dirarum Valerii Probi 26 *Tu ne-*

Omnia carminibus vestrum servasse Menalcan.
M. Audieras? et fama fuit; sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacumque novas incidere litis
Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix:
Nec tuus hic Moeris, nec viveret ipse Menalcas.
L. Heu! cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
Paene simul tecum solatia rapta, Menalca?
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis

11. Audieras; 18. Menalca!

ea elegantior vulgata: *veteris iam fracta cacumina fagi.* (hoc videtur praeferre Spohnius; orta haec lectio e vetere scriptura *veterîs*, i. e. *veteres*, de qua dicetur alio loco. *Fagos* praescriptum est etiam ap. Pompon. Sab. *Wr.*) Apud Quinctil. VIII, 6, 46 libri plerique: *confracta c.*, quod Catroeus, sibi mirifice in eo placens, recepit; saltem expectabo, donec *infracta* se obtulerit. 10 *nostrum* Goth. sec. quatuor Burm., it. Ed. Mediol. (In hoc *nostrum* veram Virgilii scripturam latere suspicatus Vossius *vostrum* edidit. Sed quum alia, quibus insistas, desint vestigia, relinquamus hanc formam antiquioribus, et meminerimus, nihil esse crebrius hac pronominum *vester* et *noster* permutatione etiam in prosariorum scriptis; cf. Drakenb. ad Liv. XXXIIII, 2, 2. *Wr.*) *Menalcam* Medic. (In Medic. pro ultima litera lineola transversa comparet, quae etiam literam *n* designare potest; vid. omnino Q. V. III, 1. — 11. Male hucusque editum erat: „*Audieras*; *et f. f.*" vid. Q. V. XXXV, 9. *Wr.*) 12 *marcida* Moreti fragm. 13 *aquila dicunt* Ven. et cod. Burm. 14 *quocunque* Ven. *quae* vel *quacunque* Gud. (*lites* Medic. *Wr.*) 15 Conf. ad Ecl. I, 18. (— 17. Serv. Dresd. *tant. scelus? hoc tibi nuper.* — 18. Heyn.: *Menalca!* Non haec cum exclamatione, sed per interrogationem efferenda. Exclamatio convenit narranti, non audienti. *Wr.*) 19 *Quis caneret silvas* fragm. Moreti, at Ecl. V, 20 *Extinctum Nymphae* etc. *orbis* a m. pr. in Medic.

mus, et multum nostris cantata libellis Optima silvarum — Non fundes virides umbras — Militis impia cum succidet dextera ferro.

13. *aquila veniente*, irruente, hostili et infesto animo. cf. Burmann. In animo habuit poeta Lucret. III, 751 *tremeretque per auras Aeris accipiter fugiens veniente columba. Chaoniae* vero *columbae* sollenni epitheto a Dodonaeo luco et oraculo per columbas s. palumbes edito. Erat autem Dodona urbs Epiri, vetustissimis temporibus a Chaonibus habitatae. conf. Strabo VII, pag. 498 C. 14—17. Nisi augurio monitus fuissem, ut *quacunque* via ac ratione iurgia cum veteranis in agros immissis praeciderem; capitis periculum una cum hero Menalca adiissem. (Cic. de Div. I, 39.: „*cornix a sinistra facit ratum.*" *Wr.*)

18. *solatia*, carmina erepta.

Spargeret? aut viridi fontis induceret umbra?
Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, nostras?
„Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas;
Et potum pastas age, Tityre; et inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caveto."
M. Immo haec, quae Varo nec dum perfecta canebat:
„Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,

27. NOMEN (SUPERET

20 *montes ind.* Moreti fragm., etiam male. vid. ib. v. 40. cf. ib. Var. Lect. (*fontes* Medic. *Wr.*) 21 *Nam quae* Nonius in *legere*. 25 *capre* Medic. a m. pr. *cornu petit* Rottend. tert. et Gud. pro var. lect., frequenti variatione. vid. Burm. h. l. et ad Ecl. III, 87. *feret* Medic. a m. pr. 26 Pro *haec, quae* Medic. a m. pr. *terque.* *nondum* nonnulli ap. Pier., it. ed. Ven. *canebant* Gud. 27 *superent* Medic., deleto *capiant*, quod ante perscriptum erat. *Bare* idem, et superiore versu *Baro*, at v. 35 *Varo*.

(*Solatia:* ad Ecl. V, 20. 40. respicere poetam, haud inepte coniicit Voss. *Wr.*) 20. *spargeret* — *induceret*, dicta non proprie; sed poetico acumine, quod Ecl. VI, 62. 63 vidimus, h. caneret, ut sparguntur — ut inducuntur; aut ut sparsa et consita floribus sit terra, utque fontes arboribus umbrosis consiti sint. (vid. Q. V. VIIII, 3, VII, a. *Wr.*) Verbo: quis caneret carmina bucolica: pro his sunt argumenta memorata, *quis caneret Nymphas, prata, fontes!* Respicit autem *Eclogam quintam*, inprimis v. 20 et 40 *Spargite humum foliis; inducite fontibus umbras.* Utrumque vero dici, et *fontibus inducere umbras*, et *fontes inducere umbris*, docet Burm. ad h. l.

21. *Vel quae* sc. quis caneret, quis cecinisset vel ea, quae nuper, te non sentiente, cum caneres, ex te didici, quando ad Amaryllidem te conferebas. Tum subiicitur vss. 23 — 25 breve carmen ex Theocrit. III, 3—5 ad verbum conversum. Comparat ista inter se Scaliger Poet. V, 5 pr., sed suo more. Add. Gell. IX, 9. 22. *Amaryllida, delicias nostras:* aut communem utriusque amicam dicere voluit, aut pro, meam amicam. Neutrum satis placet; hoc tamen magis consentaneum, quandoquidem Moeris iam senio fractus est v. 51. Ut ex alia persona dictum habeatur, verba versus 22 *Quum te* non admittunt, nisi quis aliena de suo sensu admisceat. (— 23. *dum redeo*, ut ap. Terent. Adelph. II, 1, 42.: „Delibera hoc, dum ego redeo." *Wr.*)

27—29. Aliud breve carmen. Aut quis haec caneret, quae etc. *Vare, tuum nomen cantantes s.* — *superet modo* —. Nexus sententiarum esse videtur hic: Si modo Mantua ab interitu servata fuerit: nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur. Poetico, si non pasto-

Mantua vae miserae nimium vicina Cremonae,
Cantantes sublime ferent ad sidera cycni."
L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos;

28. Cremonae!)

29 *Candentes* coni. Io. Schrader., *sublima ferent* e Lucret. inculcare malit Wakef. ad Lucret. I, 341. *ferant* Gud. Goth. pr. 30 *Sic sua* Alcuin. Grammat. p. 2124. — *Cyrneas* varie corruptum in libris v. ap. Burm. (Medic. *Cyneas*, sed tertia litera erasa et ita suprascripta *r*, ut fiat *Cryneas*. *Wr.*) Est *Κύρνος*, *Κύρνειος*. *fugient* Ven. *exugmina* Medic., sed transfixo *g*.

ritio, phantasmate, quo omnis natura sensu rerum iucundarum et molestarum imbuitur, ad olorum cantum id revocavit: quandoquidem cantus tribui iis solet: ipsi cycni tuum nomen celebrabunt. Commemorat hos, quia Mincius iis abundat Ge. II, 198. 199 *Et qualem infelix amisit Mantua campum, Pascentem niveos herboso flumine cycnos.* Ut *cycni* poetae sint, etsi illud aliis locis occurrit, v. ad Horat. IV Carm. 2, 25 et ad h. l. Cerda, vix video, quomodo commode fiat. Ita esset: poetae Mantuani Varum celebrabunt; saltem dictum erit de uno Marone. Verum res ita declaranda esse videtur: Quod vulgo erat: nomen tuum per totum agrum Mantuanum celebrabitur; poetica ratione ad olorum cantum revocatur. Quod enim poetae sensum tangit, id cum omni rerum natura, animata et inanimata, communicatur. Ut igitur simili modo totum nemus aliquem canere diceretur, utque supra Ecl. V Daphnidem lugent et celebrant laudibus silvae ac ferae, et I, 39. 40 fontes et arbusta desiderabant Tityrum; ita nunc cycni concinunt in Vari honorem. Cycnorum cantum, saltem silvestrium, nostra quoque aetate rerum experimento vindicarunt plures viri docti, in his Abb. *Mongez*. De *Varo* vid. Exc. ad Ecl. VI pr. Meritum eius aliquod fuisse apparet in agris Mantuanorum a veteranorum iniuria vindicandis. *superet modo Mantua nobis*, h. incolumis et salva sit, agris redditis; quo facto, ipsi Virgilio suae possessiones conservabantur. 28. *vae miserae n.* Scilicet, cum Cremonensium, qui Cassii et Bruti partes sequuti fuerant, agri militum numero, cui assignati fuerant, non sufficerent, proximi agri Mantuani additi sunt, licet ea urbs in Augusti partibus fuisset. vid. Vita Virg. a. 712.

30. *Sic* nota obtestandi formula: cf. Ecl. X, 4. *Incipe* canere, *si quid habes*, quod canas, aut potius, quod memineris ex Menalca auditum: sic apibus et gregibus tuis bene eveniat. (Apibus abundasse agrum Virgilii, discitur ex Ecl. I, 54. VII, 13. *Wr.*) *Cyrneas taxos*, Corsicanas, ex *Κύρνος*. Taxus omnino mellificio exitiosa: Ge. IV, 47 *Neu propius tectis taxum sine.* *Cyrneas* ergo non aliter accipies, quam ut a notiore ac famosiore genere epitheton taxis

Sic cytiso pastae distendant ubera vaccae:
Incipe, si quid habes. Et me fecere poetam
Pierides; sunt et mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem pastores: sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna

31 *distendant* Heins. e melioribus, etiam sic Medic., sicque alii apud Pier., cum vulgo *distentent* legeretur. *distentant* Voss. pr. (sic etiam Serv. Dresd.; et hinc orta vitiosa lectio *distentent*. *Wr.*) *distendent* Ed. Ven. 33 *dicent* Ven. 34 *non sum credulus* unus Moreti. 35 *Vario* manifeste legit Serv. et Schol. Horat. Cruqu. ad Od. I, 6, qui Thyestae tragoediae auctorem, eundemque nobilem epicum poetam, intelligit; sed in scriptis constanter *Varo*. In edd. *Vario* repositum est ab Egnatio et Naugerio: quod iterum deseruit Paullus Manutius cum edd. sequ. Quae ambiguitas in his nominibus sit, nota res est: v. Exc. ad Ecl. VI. Varum inter viros principes et militia claros istius aetatis fuisse, satis constat; an idem poeta fuerit, non nisi ex hoc loco statuas. De poeta enim cogitandum esse, docet memoratio Cinnae. Itaque, cum perpetua sit horum nominum confusio, cumque veteres Grammatici *Varium* hic in libris legerint, post *Varum* v. 26, illum alterum *Varium*, in locum suum retrahendum esse manifestum fit. (*Varo* etiam Potterii codd. omnes. Explicandus codicum in hoc vitio consensus ex eo, quod bis antea commemoratus fuerat Varus. Varii nomen etiam Apuleio de Orthogr. restituit Osann. pag. 67. *Wr.*) *Cigna*, *Cygna*, *Cyna* in libris nonnullis. *neque dicere* Moret.

dederit *Mel amarum* in ea insula confectum, satis notum post tot de Corsica virorum doctorum commentationes. 33—36. Ex Theocrit. VII, 37—41 92 sqq. De v. 34 docta est Macphersoni disputatio in *Critical Diss*. p. 205, qua efficere vult, vocabulum *Vatis* Virgilium a Gallis suis Cisalpinis petiisse; fuit enim inter Celtas Vatum seu Eubatum, Euhagum, ordo, Bardos etiam dignitate antecellens. conf. Strabo IV, pag. 302. Ammian. XV f. Enimvero concidit omnis haec subtilitas, si memineris, Virgilium latine reddidisse Theocritea, in quibus ἀοιδός est, nec diversum esse vatem a poeta.

35. *Varius* nobilis *Thyestae* auctor. vid. ad Donati Vit. Virg. §. 53. *Cinna* Smyrnam scripserat, carmen, quod decem annis elimaverat, v. Catull. 89. conf. Martial. X, 21. (Vid. omnino binas Weicherti Commentatt. de C. Helvio Cinna. Grimmae 1822. sq. edit. Adde Osann. in V. L. laud. p. 68. sq. *Wr.*) Ruaeus parum validis rationibus ad Cornelium Cinnam magnum Pompeii ex filia nepotem refert. Poetas esse hic intelligendos, versus sequens arguit: *inter olores*. 36. *Anserem* aliquem eius temporis poetam, de quo Ovid. Trist. II, 435. Propert. II, 34, 84. II, 25, 83, et ad quem Cic. Phil. XIII, 5 respicere putatur, hic tacite vellicari, docet Servius. Sed anserem ex opposito olorum natum esse et expressisse nostrum Theocritea, probabile fit Idyll. VII, 47. (Etsi respexerit Virgilius Theocritum, tamen hoc non impedit, quominus in nomine luserit, Ciceronis exemplo, Philipp. XIII, 5.: „de Falerno An-

Digna, sed argutos inter strepere anser olores.
M. Id quidem ago, et tacitus, Lycida, mecum ipse voluto,
Si valeam meminisse; neque est ignobile carmen.
„Huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
Hic ver purpureum; varios hic flumina circum
Fundit humus flores; hic candida populus antro
Inminet, et lentae texunt umbracula vites.
Huc ades: insani feriant sine litora fluctus.“
L. Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
Audieram? numeros memini, si verba tenerem.
M. „Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?

36 *inter strepet* Ven. Wakef. ad Lucret. II, 410 poetam scripsisse *argutus* censet, ut Ge. I, 143 *arguta serra* et *argutus anser* ap. Martial. 37 *Iam pridem ago — mecum ipsa voluto* Zulich. *et* abest a Goth. sec. 38 idem *Qui valeam m.* 39 *nam* deest fragm. Moreti et Goth. sec. 40 *ver perpetuum* quendam legere notant Guellius et Cerda, quem vid. 43 *incani fluctus* mavult Bentl. ad Lucan. II, 673. (merito hoc reiectum ab Iahnio. *Wr.*) 46 Mediceus etiam quinque sequentes versus refert ad Lycidam. Moeris ab illis incipit: *Omnia fert aetas*; nec aliter Gud. Heins. *respicis ortus* Zulich. *suscipis* Gud. et Rottend. sec.

seres depellentur.“ *Sp.* Servium sequuntur praeter Spohnium etiam Voss. et Weichert. Comment. I. p. 9. *Wr.*) Odio mihi sunt Musarum alites, *Μοισᾶν ὄρνιχες* (ut ap. Horat. *Maeonii carminis aliti* Vario), qui cum Homero contendunt, ὅσοι, ποτὶ Χῖον ἀοιδὸν Ἀντία κοκκύζοντες, ἐτώσια μοχθίζοντι. *arguti* sunt canori.

39. Ex Theocr. XI, 42—49. 63 sq. cf. V, 45 sq. ductum, sed oratione variata: nobile vero bucolici generis argumentum Cyclopis amor et Galateae in eum asperitas. Quis non ex Theocrito meminerit Idyll. XI. conf. Bion. Idyll. VII, 3, et fragm. IV. Mosch. Idyll. III, 59. Cum suavitate variavit hoc idem Gesnerus Idyll. *Die übel belohnte Liebe.* 40. *ver purpureum* pro pulcro, a splendore purpurae petitum: non a colore; ut notum. (*purpureum*, splendens, nitens; vid. exempla ap. Burm. ad Anthol. Lat. T. I. p. 267. *Sp.*) 41. *candida populus*, ἡ λεύκη. 42. Frondes vitium memorat, utpote in vere.

44. Aliud ex Menalca auditum, quod Moeridem canentem audierat Lycidas. *pura sub nocte*, serena; illustravit Burmann.

46—50. Persuasione vulgi, quae tum erat, stellam crinitam, quae inter ludos D. Iulio ab Augusto habitos apparuerat, U. C. 711 animam Caesaris in caelum recepti esse (v. Sueton. Caes. cap. 88), ingeniose poeta ita utitur, ut eum inter deos ruris relatum esse fingat. conf. Ge. I, 26. 27. 42.

Ecce Dionaei processit Caesaris astrum;
Astrum, quo segetes gauderent frugibus; et quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes.“
Omnia fert aetas, animum quoque; saepe ego longos
Cantando puerum memini me condere soles:
Nunc oblita mihi tot carmina; vox quoque Moerim

53. Moerin

47 *Dionaeus* vero recte: *Κύπρι Διωναία*, apud Theocr. XV, 106. 48 *et quod* Medic. a m. pr. 49 *a priscis* Zulich. *in vallibus* ap. Nonium Marcellum in *ducere*. *apricis in collibus* est quoque in Tibull. I, 4, 19. *in apricis saxis* est inf. Ge. II, 522. 50 Obscurum est quod Pomponius ad h. v. habet: „In codice Aproniano hoc scriptum erat Nepotes hi.“ 52 *Cantando solitum* Agroetius de orthographia. *Cantando longos* Scholiastes Horat. Od. IV, 5. *ducere soles* Gudian., sed *ducere* modo v. 49. 53 *Moerin* et hic refinxi. Vulgo *Moerim*: v. ad Ecl. II, 26. (Reduxi *Moerim*. Medic. *quod moverim*, supra literam *d* scripta *q*, et in *moverim* transfossae *v* et *e*. *Wr.*)

De ea stella vid. Plin. II, 23. ubi ipsa Augusti verba adscripta sunt, Sueton. Caes. 88. Dio XLV, 7 et not. Seneca Qu. Nat. VII, 17. Eandem a. 1680. iterum in hominum conspectum venisse, Halleius aliique viri docti opinati sunt. Ceterum istam stellam in numis gemmisque conspici, notum est. *Dionaei*, quod Caesar genus ab Iulo, adeoque Anchisa et Venere, ducere credebatur; mater autem Veneris *Dione*. *Iulium sidus* Horat. Od. I, 12, 47. *processit*, orta est stella. Ecl. VI, 86 *invito processit Vesper Olympo*. Alio modo *menses procedunt* Ecl. IV, 12. Laudant Homer. Iliad. κ, 252 ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε, verum hic alio modo dictum est et petitum a motu et progressu siderum ad occasum vergentium ad oculorum sensum notato. vid. Excurs. II ad lib. II Aen. Eius vero stellae ortus bonum frugum proventum ominari et maturare fingitur. *Insere* seu proprie, seu omnino: planta: cf. Martin.

51. *Omnia fert aetas, animum quoque.* Memoria deficiente Moerin subito obticuisse, nec, quod coeperat, implere potuisse puta; addit itaque cum dolore: Omnia aufert, eripit, atterit aetas, etiam animi vires, memoriam. Atqui saepe ego me, dum puer essem, memini, totos dies aestivos cantando exigere; nunc tot carminum oblitus sum, ipsa etiam vox me deficit: *condere soles*, ut Horat. IV Carm. 5, 29 *Condit quisque diem collibus in suis;* pro vulgari, videt diem condi. Quod fit in tempore, tribuitur alteri tamquam actio: exigit diem, peragit, fugat, finit, adeoque quoque, con-

Iam fugit ipsa: lupi Moerim videre priores.
Sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas.
L. Caussando nostros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi stratum silet aequor; et omnes,
Adspice, ventosi ceciderunt murmuris aurae.
Hinc adeo media est nobis via; namque sepulcrum

54. Moerin

(54. Medic. *Moerem*, sed *e* in *i* mutatur. *Wr.*) 55 *refero* Zulich. 57 *et omnis* Rottend. 58 *ventosi ceciderunt marmoris irae* emendabat Triller. in Miscell. Lips. Nov. To. VII, P. II. Eum refellit Oudendorp. ad Sueton. p. 1023. 59 *est* post *media* deest in Zulich. *iamque* Menag. alter; nec male.

dit. Praeiverat Callimach. in Epigram. 2, 3 ἐμνήσθην δ' ὁσσάκις ἀμφότεροι Ἥλιον ἐν λέσχῃ κατεδύσαμεν. Sic et: *noctem*, *lucernam*, *producere*. (vid. Waardenburgii Opuscula orat. poet. crit. pag. 232. *Wr.*) 54. *lupi Moerin videre priores;* in prosa extulisses: Obticui (subito destituente me memoria), quasi lupus me primus vidisset; ex opinione ac proverbio vulgari, cui ratio a metus subiti contactu subesse potuit. Habet et hoc a Theocr. XIV, 22.

56. *Caussando n.;* caussas et excusationes afferendo differs meum desiderium, canentem te audiendi: Lucret. I, 399 *Quapropter, quamvis caussando multa moreris, Esse in rebus Inane, tamen fateare necesse est.* 57. *aequor*, int. lacum, in quem non longe a Mantua fl. Mincius diffunditur. *Sterni* et στορεῖσθαι, καταστορεῖσθαι, de tranquillitate maris sollenne, ut Theocr. VII, 57, ut et *silere* de ventis cessantibus, ut Theocr. II, 38 Ἠνίδε σιγᾷ μὲν πόντος, σιγῶντι δ' ἀῆται. (Soph. Aiace vs. 659. ed. Herm.: „δεινῶν δ' ἄημα πνευμάτων ἐκοίμισε στένοντα πόντον." ubi vid. Interpp. et supra ad Ecl. II, 26. Adde Aen. III, 69.: „placataque venti Dant maria." *Wr.*) 58. *ventosi ceciderunt murmuris aurae* in soluta oratione: murmur aurae cecidit, et hoc pro ipsa aura: aura, ventus cecidit. Scilicet, quod Oudendorp. ad Sueton. p. 1023 illustravit, *aura murmuris* dictum est pro aura murmurans, sollenni poetarum Graecorum et Romanorum, atque etiam Orientis, more, adiectivum vel participium in substantivum mutandi: unde existit *aura murmuris*. (vid. de hoc exquisito genitivi usu Wunderl. not. ad Ecl. IV, 24. *Wr.*) Diversa est ratio, qua aetheris aura, luminis aura, et sic alia dicuntur, de quo vid. ad Georg. II, 47. Epitheton proprie ad auram spectabat: *ventosa aura*, ut Ovid. Medic. fac. 57 *Haec ubi ventosas fuerint siccata per auras.* Ante oculos habebat Maro Theocriti suavissimum versum: τὰ δέ νιν καλὰ κύματα φαίνει Ἅσυχα καχλάζοντα Idyll. VI, 11. 12. conf. II, 38. (— 59. De

Incipit adparere Bianoris: hic, ubi densas
Agricolae stringunt frondes, hic, Moeri, canamus;
Hic haedos depone; tamen veniemus in urbem.
Aut; si, nox pluviam ne conligat ante, veremur,
Cantantes licet usque (minus via laedit) eamus;
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
M. Desine plura, puer; et, quod nunc instat, agamus.
Carmina tum melius, quum venerit ipse, canemus.

64. LAEDAT

60 *hic tibi* Ven. 61 *stringunt.* Pompon. „In codice Aproniani sic scriptum erat.“ Forte *stringuunt.* 62 *ad urbem* Zulichem. 63 *At, si* Menag. *nos pluviam* Parrhas. 64 *laedat*; ita Heins. cum bonis nonnullis, et sic eruditius loquuntur. *laedet* vulgo fere. *laedit* Medic. et Moret. sec. cum nonnullis aliis: quod equidem praeferam. (*laedat* ex vicino Coniunctivo ortum. Sententia ipsa requirit Indicativum Praesentis; neque enim quia id potissimum speraret, minus laesuram viam esse, sed quia, ne plueret, verendum erat, euntes se, non sedentes canere vult; quo accedit, ait, quod ita via minus laedit; vid. Q. V. VI, 4. *Wr.*) 65 *ego te hoc* Vossian. *hoc* abest a Goth. sec. 66 *et* deest Leid. sec. *nunc quod nunc* Menag. primus; scilicet ut in Medic. cum errore scribentis omissum fuisset *et*, mox inter *puer* et *quod nunc* insertum est *et nunc.* 67 *tum* Heins. e scriptis. *tunc* al. *cum venerit ipse Menalcas* Goth. sec.

Adv. *adeo* vid. Q. V. XXVI, 5. *Wr.*) 60. *Bianorem* eundem cum Ocno et conditorem Mantuae facit Servius hic et ad Aen. X, 198—200, quem illustrat, sed suo more, Mazochius in *Diss. dell' Academia di Cortona* T. III, pag. 27. cf. Excurs. I ad Aen. X, med. Destituitur tamen totum hoc assertum idonea auctoritate, nec alius quam aliquis ex illustribus viris vel ex heroibus Mantuanorum fuisse videtur ille Bianor. Vestigia autem pressit Theocriti VII, 10. 12. *stringere* simpl. int. decerpere, amputare. cf. ad Ecl. I, 57. Ge. II, 368. 62. *tamen veniemus*, „etiamsi paullulum quiescentes dederimus operam cantilenae.“ Serv. 63. *nox pluviam ne conligat ante*, ne cum vespera nubes in pluviam colligantur. 64. Pressit et hic vestigia Theocriti VII, 35. 36. 65. *hoc fasce*, haedorum, quos portat, onere. 66. *desine plura* dicere. 67. *ipse*, Menalcas.

E C L O G A X

GALLUS *)

ARGUMENTUM

C. *Cornelius Gallus*, de quo supra ad Ecl. VI, 72 vide, amicam Lycoridem habuit, quam etiam elegis celebravit, saepe a Propertio, Ovidio, Martiale, aliisque laudatis: Servius adeo ad vs. 1 huius Eclogae et Donatus Vita §. 38 libros eius quatuor fuisse Amorum memorant, sub Lycoridis nomine editos. cf. Pompon. Sab. Is a perfida amica desertus, magno dolore oppressus, in hoc carmine tamquam pastor aliquis in Arcadiae montibus ac silvis, sub antro aliquo proiectus, amores suos deflere fingitur. Obiurgat poeta Naidas, quod solae non adfuerint Gallo amoris curis confecto 8—12: cum tamen amoris et miserationis affectum testatae ei sint ipsae inanimatae res, arbores et saxa, 13—15: tum greges cum pastoribus 16—20. Miserandi et consolandi caussa accessere ipsi dii: Apollo 21—23; Silvanus 24. 25; Pan 26—30. Tum Gallus, in lamenta et questus erumpens, suam sortem et infaustum amorem conqueritur; malle se pastoris vitam agere 31—43. Nunc in castris versari amicam in Gallias profectam 44—49. Videtur tamen vel sic sibi repente in rus migrasse et aliis curis amoris tormenta levare 50—61; sed amoris mox impatientia victus nulla inde solatia expectat 62—69. Praemittitur exordium poetae, cum epilogo, quo singularem Galli amorem testatum facit. Habet hoc carmen miram artem ac suavitatem; primum in eo, quod omnia, ad maiorem Galli dignitatem, non modo ad vitam pastoritiam, sed ad tempora heroica, in quibus permisti mortalibus dii viverent, relata et ex sensibus et opinionibus istorum saeculorum adumbrata sunt; quare etiam ferre debemus, si quae paullo altiore ac graviore spiritu hic dicta reperiamus; deinde vero quoniam impotentis et spreti amoris aestus ille ac furor, in omnes partes animum rapiens, ipsum legentis animum commovere videtur; quamquam hac in parte Theocriti vestigiis institit. Idyll. I, unde, quae de Daphnide dicta erant, in Gallum transtulit, ut multa tantum latinis verbis reddiderit, in aliis autem cum eo certaverit; uni-

*) *Conquestio cum Gallo* in scriptis nonnullis. *Conquestio cum Gallo poeta de agris* Medic.; et sic fere in sex septemve aliis; etiam Pompon. Sab.; quod non assequor, quorsum dictum sit. *Poeta ad Gallum. De amore Galli consolatio* Gudian. vid. Burmann. ad h. l.

verse vero a simplicitate et venustate pastoritii carminis et Theocritea suavitate in plerisque recesserit.

Iam de *Lycoride* addunt interpretes Servio duce: fuisse eius verum nomen *Cytheridem*, et esse eam eamdem cum Antonii amica illa, mima, ex Ciceronis Philipp. II, 24. 25, ad Att. X, 10 et 16, ad Div. IX, 26. cf. Plutarch. Vita Antonii p. 74 ed. Brian. Plin. VIII, 16 infami, cuius nomen verum fuit *Volumnia*, quoniam Volumnii Eutrapeli liberta esset. (Consentiunt veterum testimonia, Volumniam mimico nomine Cytheridem, a Gallo eiusque amico Virgilio Lycoridem dictam esse. Ergo temere agat, qui aut neget, aut dubitet. Ex iisdem intelligitur, multos eam habuisse amatores; in his M. Antonium ab a. 705. — Cic. ad Att. X, 10. — usque ad a. 708., quo anno ille, Iul. Caesare perditam vitam Antonii improbante, missa Cytheride Fulviam in matrimonium duxit. Hinc amari coepta a Corn. Gallo, qui quatuor libros Elegiarum in eam composuit. Ao. 716. Cytheris fere XXVIII — XXIX. annorum erat; eandem aetatem agebat Gallus. Hoc neminem offendet, qui noverit amorum istorum rationes, qui meminerit, saepe et a pluribus amatas esse non iuniores natu, quam ipsi essent; ita a Propertio Hostiam, s. Cynthiam, ab Ovidio XXII. annos nato Corinnam, i. e. Cynaram. *Sp.*) Quod cum ferri possit: illud alterum, quod, de temporum ratione securi, contendunt ex Servio ad v. 1, eam propterea Gallum destituisse, quod Antonium ad Gallias euntem sequuta esset, quo v. 22 sqq. 46 sqq. referunt, fidem non habet. Nam primum Antonius Cytheridem iam ante 709 dimiserat; adeoque ante id tempus, quo haec post reliquas omnes Ecloga scribi potuit; ea enim de re iam Ciceronis Philipp. II, 28, §. 69 locus est. Decima autem haec Ecloga ante 717 vix scripta est, ut paullo post videbimus. Deinde vero iis annis, quibus haec Ecloga scripta esse potest, Antonius in Oriente, non in Gallia, fuit. Quae omnia docte demonstravit Martin. ad v. 22. Neque ferri potest doctiss. Morgagni (Opusc. miscell. T. III, epist. Aemil. pr.) sententia, qui, cum Servium amplecteretur, et Antonii in Gallias profectionem aliquam circumspiceret, illam arripuit, cum Quaesturam Romae petiisset, et inde ad Caesarem, qui tum in Galliis bellum gerebat, rediret, quae res ad annum 702 Pompeio Cos. sine Collega referenda esset; quod fieri non potest, si Ecloga haec ultimo loco scripta est, ut versus primus declarat. Fontaninus, vir longe doctissimus, in Hist. litt. Aquilei. p. 28 de fuga Antonii intelligit, cum ad Mutinam 711 victus in Galliam ulteriorem se reciperet, et M. Aemilium Lepidum sibi iungeret. Sed ut alia ne memorem, neque tum quidquam ad Rhenum gestum, quem memorat poeta v. 45. Enimvero non nisi anno 717 U. C. ineunte, M. Agrippa, L. Caninio Gallo Coss., ab Agrippa Cos. exercitus Romanus in Gallias ductus Rhenum transiit. v. Dio XLVIII, c. 49. conf. Martin. ad hanc Eclog. et Vita Virg. ad a. 717; cum quo

exercitu Lycoris militem aliquem sequi potuit, dum interea Gallus sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiae littoribus arcendas in armis esset, aut in alia expeditione versaretur. Ita expedita est sententia versuum: *Tu procul a patria — Alpinas ah dura nives et frigora Rheni Me sine sola vides.* De v. 44 *Nunc insanus amor duri me Martis in armis Tela inter media atque adversos detinet hostes;* ad e. l. accuratius est disputatum. Ios. Scaliger hanc Eclogam Dorica dialecto versam vulgavit. (Ut argumentum amor Galli insanabilis naturam rei pastoritio carmine tractandae acciperet, alia detrahenda addendave, alia mutanda erant. Unde illud fingitur, Gallum sub sola Arcadiae rupe iacentem de amore questum esse. Nam alioquin commemoratio montium, pastorum et deorum agrestium aliena esset vss. 16—30.; neque appareret, unde ipsi pastori Galli militantis amores innotuissent. Sed quam commode miles, stipendia, in Campania fortasse, faciens in Arcadiam subito transferatur, vix perspicies, neque ex hac parte inventionem Maronis laudabis. *Wch.*)

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem:
Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris.
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos,

1. LABOREM. 2. SED, LYCORIS,

1 *hunc* decrat Zulich. *cum* Medic. a m. pr. *hinc* Ven. (Antea h. l. ita interpungebatur: *laborem. Pauca — Lycoris, Carmina* etc. Causas mutatae interpunctionis reddidi in Eleg. ad Messal. pag. 68. Et comprobat meam haec distinguendi rationem ipsa auctoris istius carminis imitatio, vs. 1. sq.: „Pauca mihi — niveo sed non incognita Phoebo — Pauca mihi doctae dicite Pegasides.“ *Wr.*) 4 *subterlabare* unus Moreti. *interlabere* Parrhas. *subter labere* divisim Medic. (Nempe ita est apud Fogginium; sed ipse codex nullis singula verba distinguit spatiis; audi Fogginium pag. XIV.: „Lectori fastidio futura mihi ea visa est religio, nulli autem utilitati,

1. *Arethusam,* Nympham Siciliae, ut in carmine bucolico, pro Musa, invocat. cf. Eclog. VII, 21 *Nymphae Libethrides.* Quidni enim pastor Siculus, ut Pana aliosque deos agrestes, ita numina locorum, invocet! nec propterea Nymphae mutantur in Musas. Sollenne autem Nymphas invocari etiam extra bucolica; ut Coluthus carmen orditur *Νύμφαι Τρωϊάδες* —. 2. *sed quae legat ipsa Lycoris:* scil. ut et erubescat de levitate sua ac perfidia, et, tam bonum ac constantem amatorem indigne deseruisse, ut poeniteat. 4. *fluctus subterlabere Sicanos,* maris

Doris amara suam non intermisceat undam.
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera adtondent simae virgulta capellae.
Non canimus surdis: respondent omnia silvae.
Quae nemora, aut qui vos saltus habuere, puellae
Naides, indigno quum Gallus amore peribat?

10. PERIRET

cum satis sit hoc unum nosse, Codicem nullis spatiis verba inter se distinguere et separare.“ Sed hoc erat operae pretium notare, in Medic. verbum hoc sic scriptum exstare: *supterlabere. Wr.*) *Sicanos*, nunc prima brevi. v. ad Aen. I, 557. 5 *Doris amica* Zulich. *amata* ed. Dan. Heins., vitium ex edd. Pulmann. in multas propagatum. 7 *tenera tondent* unus Moreti. *adtondunt* Moret. qu. *Dum simae adtondent* Ven. 9 *qui nos* Ven. et v. 11 *nobis.* 10 *Naides* Heins. reposuit cum Medic. et optimis; nam *Naiades* est quadrisyllabum. *Ναΐς, Ναΐδες.* At *Ναϊάς, Ναϊάδες.* Ita tamen iam correxerant Egnat. et Nauger. Ald. tert. et hinc deductis. *peribat* in Medic. a m. sec. cum Gud., it. in Rom. Pierii, ex poetica ratione a vulgari recedente melius: ὄκα Δάφνις ἐτάκετο, quod Pierius comparat. (*peribat* est altera lectio Medicei, literis *BA* supra extremam syllabam . . *RET* appictis. *Quum* subiecto Coniunctivo Imperfecti simpliciter indicat, rem quandam eo tempore evenisse, quo alteram aliquam; sequente Indicativo eiusdem temporis hanc saepe habet vim, ut duas res nec tempore diversas, et ipsa natura sua ita comparatas significet, ut mutua quaedam inter ipsas intercedat ratio. Quod quorsum pertineat, statim apparebit. Non hoc solum dicit Virgilius, Gallum sic affectum fuisse eo tempore, quo Naides in nemore aliquo latuerint; sed increpat istas, quod abfuerint, ubi hoc Gallo laboranti debuerint, ut adessent. Itaque *peribat* scribendum, non *periret*; non

Siculi, Ionii; unde *Doris amara* pro aqua salsa ac marina. (Sic tibi, Arethusa, sinceritas tua perstet, non corrupta aquis marinis. *Wr.*) Videtur hoc primus aliquis ex Alexandrinis poetis novasse, ut Nerei coniugem hanc et Nereidum matrem (Met. II, 268. 269) pro mari diceret. Nota est vel ex Moschi fragm. VII de fonte hoc Siciliae et eius cum Alpheo, flumine Elidis, intercursu fabula, operose excussa a Cluver. in Sic. ant. vid. Ovid. Met. V, 513 seqq. conf. Aen. III, 694, ornavit eam Statius Silv. I, 2, 203 sq. Theb. I, 271. IV, 238, utrobique nostrum expressit. cf. D'Orville Sicula I, pag. 198. Add. Avien. Descr. Orb. 1175 et Wernsd. 6. *sollicitos amores*, qui animum sollicitum reddunt, cruciant, πολυκηδής, πουλυμέριμνος. Theocrit. X, 20 ὦ 'φρόντιστος Ἔρως. 8. *respondent*, resonant, per echo. cf. Popius *Pastor.* II, 13 sqq.

9 sqq. Solae Naides non adfuistis Gallo moerenti. Ex Theocrit. Idyll. I, 66 sqq. *Pope* ibid. v. 23, *Milton* in Monodia, Lycida: *where were ye Nymphs* etc. 10. *indigno — amore*, quo dignus non erat; cum meliore flamma, ut Horat. Od. I, 27, dignus esset tam obnoxius, tam constans amator, non ut a perfida et levi puella sperneretur. Naides fontium et amnium deae sunt, itaque Parnassus et Pin-

Nam neque Parnasi vobis iuga, nam neque Pindi
Ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.

quod exquisitior sit, ut Heyn. putat, Indicativus, sed quia necessarius. Cic. Verr. IV, 21.: „Credo tum, quum Sicilia florebat opibus et copiis, magna artificia fuisse in ea insula;" solent enim, ubi opes adsunt et copiae, artes florere. Cic. de Lege Agr. II, 24.: „tum, quum erant Catones, Phili, Laelii, quorum sapientiam temperantiamque in publicis privatisque rebus perspexeratis, tamen huiuscemodi res commissa nemini est;" non est commissa Catonibus, Philis, Laeliis, quibus tamen recte potuit committi; Coniunctivi in simili sententia, qui ibi praecedit, alia ratio est. Cic. Tusc. II, 20.: „Dionysius tyrannus ea ipsa, quae concupierat, ne tum quidem, quum omnia se posse censebat, consequebatur;" i. e. re eo adducta, ut haec facillime consequi posse videretur. Cic. Off. III, 10.: „Quum Collatino collegae Brutus imperium abrogabat, poterat videri facere iniuste;" i. e. abrogatio videri poterat iniusta. Hinc partim supplere, partim corrigere poteris ea, quae docuit Ramshorn. Gr. Lat. §. 189. III., unde haec ipsa, quae posui, exempla petii; alia sane aliter expedienda, vid. doctiss. Ramsh. l. l. *Wr.*) 11 *Parnasi* per simplex *s* Heins. cum optimis codd. scribit. cf. Picr. (vid. Ecl. VI, 29. *Wr.*) *nobis* Ven. 12 *Aoniae Aganippae* Heins. reposuerat; ita ad *iuga* erat referendum: atqui montem Aganippen nemo novit; fontem Boeotiae novimus omnes. Magna hic est lectionis varietas: videamus primo de editis. Legit igitur *Aoniae Aganippae* ed. Ald. pr. cum Iunt. 1520 et aliis hinc ductis, *Aonia Aganippe* sec., *Aoniae Aganippes* autem tertia. Tum Manutius induxit *Aoniae Aganippe*, quod iam vett. edd. Mediol. Ven. et al. habebant; tandem vero Pulmann. Commelin. Steph. et hinc profectae *Aonia Aganippe* in vulgus propagarunt. Quod ad codd. attinet, *Aoniae Aganippes* Heinsius (excepto tamen Mediceo) suos omnes habere testatur; *Aonie Aganippe* Reg. Voss. et fr. Moret. *Aoniae Aganippe* Medic. cum Longob. Sic Aganippe Aoniae, h. Boeotiae, fons dictus esset; parum poetice, arbitror. Omnino ex lubrica librorum in vocali simplici et duplici fide nihil decidi potest, nec magis ex Grammaticis; Grammatici veteres, Charisius et Probus, cum aliis ap. Heins. *Aoniae Aganippes*, vel *Aoniae Aganippae* agnoscunt. Si ad rationes criticas haec excutias, potior videri debet ea lectio, a qua reliquae aberrasse videri possunt: ea autem est haud dubie Serviana: *Aonia Aganippe.* Casus secundus *Aoniae* male fuit adscitus, atque *Aganippes*, qui fons fuit, *iuga* hinc efficta. Restat nunc, ut aut *Aonie Aganippe* scribatur, aut *Aonia Aganippe.* Alteram hanc lectionem, quae Serviana est, equidem antea praeferebam de caussis modo dictis, suaviorem quoque ad aures. Enimvero prior est prorsus ex graeco ducta et rationem habet ultimae productae Ἀονίη Ἀγανίππη. Sic et Silius *Ortygie Arethusa* lib. XIV, 515 et sic in multis. Receperat quoque Brunck. (Fontem omnis huius diversitatis, ut saepissime alias, Mediceus videtur monstrare, in quo scriptum *Aoniae Aganipse*, *p* supra *s* scripta. Saepe autem pro longa, etiam pro brevi, *e* finali in eodem codice, ut in aliis, *ae* invenitur. Tum mendum, quod est in extremo altero nomine, lectioni *Aganippes* videtur locum fecisse, aliis, ut hoc voc. concordaret lectioni *Aoniae*, scribentibus *Aganippae. Wr.*)

dus respectu fontium memorantur; ut in Helicone *Aganippe* est. (vid. Heyn. not. ad vs. 1. Vossius ipsas Musas h. l. Naidas dici statuit. *Wr.*) Aonas olim Boeotiam incoluisse obvia res est.

(— 11. Si quaeris, cur nec Parnassus, nec Pindus moram illis fecerit, puta, hos quoque montes, ut infra vs. 15. Maenalum et Lycaeum, luxisse duram Galli, poetae, conditionem. Quare

Illum etiam lauri, etiam flevere myricae;
Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Maenalus, et gelidi fleverunt saxa Lycaei.
Stant et oves circum; (nostri nec poenitet illas;
Nec te poeniteat pecoris, divine poeta:

13 *lauri, illum etiam flevere myricae*, ut Longob. et pauci alii habent, ante Heins. vulgatae inde a Ge. Fabricio et Pulmanno; sed sustulit is versus male intrusum fulcrum Medicei et optimorum librorum tum edd. superiorum auctoritate. *laurus, etiam* Zulich. *lauri, nec non fl.* Parrhas. et ed. Ven. *lauri, illum flevere* Rom. Pierii. 14 *tacentem* Barth. e tribus antiquis Advers. XVIII, 16. 16—18 Tres hos versus post versum octavum Scaliger Poet. V, 5 retraxerat, atque ita Taubmann. exhibuit. Alia coniectura est Schützii, excidisse post *Stant et oves circum* quaedam a grammatico aliquo male suppleta. Si omnino poeta una cum his verss. etiam upiliones et subulcos (apud Theocr. I, 80 sunt *βῶται, ποιμένες, αἰπόλοι*) omisisset, et post v. 15 statim Apollinem, Silvanum et Panem, subiecisset, nihil utique suavitati carminis detractum fuisset. Dedi trium versuum interpretationem qualemcunque; eos tamen a loco hoc alienos esse bene sentio; (sed vid. Not. *Wr.*) et pedibus in Scaligeri sententiam concederem, nisi hoc unum me retineret, quod versus Theocriteos Maroni ante oculos fuisse video: Ubi Nymphae eratis, cum Daphnis (ut nunc Gallus) contabesceret? Illum deflerunt ferae — tum 74 *Πολλαὶ οἱ πὰρ ποσσὶ βόες, πολλοὶ δέ τε ταῦροι, Πολλαὶ δ' αὖ δαμάλαι καὶ πόρτιες ὠδύραντο. vestri nec* Parrhas. Vs. 18 convenit cum Theocr. I, 109 *ὡραῖός χ' ὤδωνις ἐπεὶ καὶ*

non erat, cur Lachmann. ad Propert. IV, 8, — sive III, 9, — 36. moram pro commoratione h. l. dictam existimaret. *Wr.*) 14. 15. Si montes Arcadiae, *Maenalus* et *Lycaeus* (*τὸ Λύκαιον*), Gallum deflerunt: necesse est, in Arcadia nunc fingi Gallum sola sub rupe iacentem; Arcadiae etiam accommodata sunt reliqua. Poeta autem putandus est fingere se Gallo adfuisse; unde v. 26 se ipsum vidisse Pana ait.

16. *nostri nec poenitet illas.* Omnino hanc sententiam afferre voluisse videtur: etiam ipsi ovium greges, pascuorum immemores, tuum dolorem miserari visi sunt; hoc ex Theocr. l. l. v. 74. 75, quod cum nude ponere poetam dedeceret, adiunxit alterum, quod commendati eo nomine greges esse, adeoque nec petitum ab iis carminis argumentum Gallo displicere debeat: ut sup. Eclog. VI, 2 *nostra nec erubuit silvas habitare Thalia.* Scilicet *nostri nec poenitet illas* proprie est, ut Burm. iam docuit, contentae sunt nobis pastoribus; sed cum vi dictum pro: gaudent nobis: cantibus nostris delectantur, et nunc etiam nobiscum lugere sortem nostram non dedignantur; (*Poenitere* de iis, quae contemnimus. Cic. Acad. IV, 22.: „Quid eum Musarchi poenitebat?“ *Wch.*) nec tu itaque aut curam eorum te indignam iudica, nec in meo carmine sub pastoris persona exhiberi dedignare. Etiam Adonis pastoris munus ac nomen non detrectavit. conf. tamen Var. Lect. (Non video, post hanc

Et formosus oves ad flumina pavit Adonis)
Venit et upilio; tardi venere subulci;

19. BUBULCI

μᾶλα νομεύει. quod Eldik. ἐπ' ἄγκεσι, et ex verbis *ad flumina* in ἐπ' ἀκτᾷ mutabat Eichstädt. (— 18. *ovis* Medic. *Wr.*) 19 *oppilio* alter Mentel. *appilio* Voss. *opilio* Longob. et Medic. Pierii cum aliis; s. ex οἰοπόλος nata vox, s. ex ovilio. (*upilio* Medic. Rom. alii. Servius: „UPILIO propter metrum ait: nam *opilio* dicimus: et Graeco usus est schemate, sicut illi dicunt οὔρεα, pro eo, quod est ὄρη.“ *Wr.*) *tarde* ed. Ven. *clari* Medic. a m. pr. (nec *clari*, ut refert Heynius, nec *pari*, ut Burmannus, sed *dari* a m. pr. in Medic. legitur. *Wr.*) *subulci* idem Medic. cum praestantioribus, Reg. Voss. al. Rom. Medic. Pierii, item Servio; et sequuntur id edd. Aldd. et earum propagines; tum Germanus, Manutius, alii. Sed tuentur viri docti *bubulci* ex vet. Grammaticor., Apuleii, Theocriti I, 80, aliisque auctoritatibus. vid. Heins. conf. Cerda, Barth. l. l. Ex editis hoc iam exhibuere Egnat. Angelius in Flor. 1520, tum Steph. Pulmann. Elzev. (*Subulci* etiam Potterii codd. omnes, neque aliter uterque Lips. Ac ne unus quidem commemoratur liber Ms., in quo *bubulci* legatur; quare *subulci* lectio communis omnium librorum habenda. Quod Apuleius, Virgilii Bucolica respiciens, upiliones et bubsequas iungit, speciem argumenti habet, non vim; et *bubsequa* familiare Apuleio. Apud Terentianum autem, vs. 1191., *subulci* restituit Santenius; en huius verba: „Bubulcorum defensoribus apud Virg. Ecl. X, 19. haec quidem Terentiani auctoritas decedet; ex utraque enim Veneta et Parrhasiana *subulci* recipiendum existimavi, licet Brissaeus *bubulci* exhibeat.“ Atque ut bubulcorum defensoribus largiar, Terentianum scripsisse *bubulci*, memoria lapsus videbitur, magis obvio bubulcorum apud poetas nomine. Unde intelligitur, facilius potuisse subulcum cum bubulco commutari, quam bubulcum cum subulco. At, inquiunt, tria tantum pastorum genera celebrantur apud Bucolicos, bubulci, caprarii, opiliones. Sed ipsi, qui hoc docent, fatentur tamen, Menalcam esse subulcum. Affirmant porro, tardos dici solos bubulcos, a tardo boum incessu; celerius moveri sues. At etiam opiliones, subulcos recte dici tardos existimaverim, et tardos reddi ipso vitae genere; stant enim plerumque aut sedent; neque ita sequi ac comitari solebant subulci gregem suum, quemadmodum opiliones aliique pastores, sed buccina regebant et convocabant, ut liberius vagari ac latius dispergi solitum; Varro de R. R. II, 4, 20.: „Ideo ad buccinam convenire dicuntur, ut silvestri loco dispersi ne dispereant.“ Sed accedimus iam ad id, quod causae subulcorum a nobis receptae vel maxime adversari videtur: Qui enim, commemoratis modo subulcis, Menalcae, qui et ipse subulcus, mentio iniici commode potuit a Virgilio? qui etiam fieri, ut bubulci plane praeterirentur, quos prae ceteris, ut nobiliores, requirimus? Nempe mirifice errant Interpretes, Menalcam subulcum esse statuentes, quippe a glande venientem, qua soli scilicet sues vescantur. At bobus quoque glans praeberi solita; Colum. VI, 3, 4. sqq.: „Bubus pro temporibus anni pabula dispensantur. Ianuario mense fresi et aqua macerati ervi quaternos sextarios dare convenit. — — Si grano abs-

explicationem quid in his vss. aut difficile sit, aut obscurum. *Wr.*) 18. Est haec de *Adonide pastore* paullo reconditior fabula: sed est a Theocr. I, 109.

19. In repetito *venit* colorem orationis similem Homericae Odyss. ϑ, 322 agnoscebat Ernesti ad e. l. *Venit et upilio.* Ad consolandum Gallum accessere etiam pastores; et primum quidem venere ovium custodes, tum

Uvidus hiberna venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iste, rogant, tibi? Venit Apollo:

tinemus, frondis aridae corbis pabulatorius modiorum viginti sufficit, vel foeni pondo triginta, vel sine modo viridis laurea et ilignea frondes; et his, si regionis copia permittet, glans adiicitur. — — Mense Februario plerumque eadem sunt cibaria. Martio et Aprili debet ad foeni pondus adiici; — — ab Idibus tamen mensis Aprilis viride pabulum recte secatur;" etc. et XI, 2, 83.: „Glandis quoque non inutile est singulis iugis modios singulos dare. — — Glans autem paleis immiscenda est, atque ita bubus apponenda." Vid. etiam Intpp. ad Plaut. Trucul. III, 1, 2. Hinc primum intelligitur, bobus quoque datam esse glandem; tum etiam, non ultra Idus Apriles, in calidioribus certe regionibus, dari solitam; unde patet, hanc Eclogam certe ante Kal. Maias scriptam esse. *Hiberna glans* a Virgilio dicitur, utpote hiemali tempore collecta; vid. Ge. I, 305. et Caton. statim laudand. Denique uvidus est Menalcas, non, ut hariolantur, a rore nescio quo; sed quia glandes, in pabuli usum comparatae, in aqua asservabantur; Cato de R. R. LIV.: „Ubi sementim patraveris, glandem parari legique oportet, et in aquam conici." Colum. VII, 9, 8.: „saepe de manu dandum est, quum foris deficit, pabulum; propter quod plurima glans vel cisternis in aquam vel fumo tabulatis recondenda est." Quamquam autem, ne quid dissimulem, suibus quoque glandes aqua maceratae a pastoribus Italicis ministratae videntur; illud tamen certum est, nihil obstare, quin Menalcam bubulcum fuisse existimemus. Quae quum ita sint, non dubitabimus, quin hoc quoque loco, ut plerumque, codicum consensus parum tutae Apuleii alicuius fidei antehabendus sit. Et si Heinsii, Cerdae, Burmanni, Heynii, Vossii, aliorumque iudicio damnatur codicum lectio, non levis est ad eandem defendendam ponderis ac momenti I. F. Gronovii auctoritas, Diatr. pag. 135. *Wr.*) 20 *Vividus* ed. Ven. Guellius quosdam *Uvidus hesterna* legere narrat. *Umidus* Rom. Pierii. 21 distinguunt alii: *omnes, unde amor iste, rogant, tibi venit? Apollo: Galle.* alii: *rogant: Tibi venit Apollo.* Utroque modo oratio exilis redditur.

bubulci, *tardi* a lento et tardo ingressu boum, quos pascunt. conf. Burm. 20. *Uvidus h.* Venit etiam subulcus Menalcas; de quo, id quod maxime in subulcum conveniret, addit hoc: eum modo de nocte in silvis glandibus ad pastum gregis hibernum legendis vacasse. Hinc *uvidus* a rore matutino. *hiberna glande:* in hiemem a poetis Italis referri solet glandium colligendarum tempus. Georg. I, 305 genialis hiems: — *Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus.* Sic arbutorum Georg. II, 520, ubi de hieme agitur. Lucret. V, 938 *quae nunc hiberno tempore cernis Arbuta.* Hic vero Maronis sagacitatem desideres. Nam, si hiberno tempore Menalcas e silvis redux h. l. fuit, reliquorum, quae memorantur, ratio parum constat. Ut poetam ex his laqueis expedias, esto glans in hibernum usum parata; etsi sic iterum haerere possis in *florentibus* ferulis et liliis v. 25. (Quae de vs. 19. sq. scripsit Heynius, ea pleraque omnia falsa esse, ex iis cognosces, quae in V. L. disputavi. *Wr.*)

21. *unde amor iste*, h. a qua puella; quam puellam amas? τίνος ὦ 'γαθὲ τόσσον ἔρασσαι;

Galle, quid insanis? inquit, tua cura Lycoris
Perque nives alium perque horrida castra secuta est.
Venit et agresti capitis Silvanus honore,
Florentis ferulas et grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiae venit: quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina rivis,

24. HONORE FL.

23 *Perque nives Alpum* coni. Schottus Obss. II, 4, male. v. Barth. Adv. XVIII, 16. 24 *capiti* Menag. (Interpunctionem in fine versus, ab Heynio in recentissima editione sublatam, revocavit Wunderlichius, coll. Aen. IV, 11. Iuvenal. XI, 106. Val. Flacc. I, 438. *Wr.*) 25 *violas* pro *ferulas* Goth. sec., sed vid. Not. 26 *Arcadia* vet. cod. Barthii in Advers. XLI, 26, male. 27 *bacis* et hic multi. (*bacis* etiam Medic. et Serv. Dresd. *Wr.*) *nimioque* Medic. 28 *Ecquis* Heins. e Medic. et aliis. *Et quis* alii. (in quibus 2. 3. *Wr.*) *Amorum* cod. Barthii; quod non habet, cur vir doctus tantopere commendet. *nec talia* Parrhas. 29 *ripis* Medic. a m. pr. (*ripis* est prior lectio Medic. *Wr.*)

v. 78. 23. Cf. v. 47 et Argument. (— 23. *perque nives:* hinc apparere videtur, Eclogam hanc scriptam esse eo tempore, ubi in Italia iam vernant omnia, in Alpinis regionibus nix nondum colliquit; cfr. etiam V. L. ad vs. 19. *Wr.*) 24. *agresti capitis Silvanus honore*, ornatus serto e ferulis et liliis. Ita scilicet et a poetis et in priscis monumentis Silvanus exhibetur, ut coronam ex frondibus arboreis, aut grandibus floribus et arundinibus gerat, manu (cf. Georg. I, 20) cupressum aut alium arboris truncum teneat. Sic corona pinea oneratur in noto marmore ap. Boissard. T. IV, p. 134, et Gruter. p. LXIII, quo tamen eodem habitu Pan interdum insignis est. Sic Lucret. IV, 591, quem expressisse h. l. noster videtur: *Pan Pinea semiferi capitis velamina quassans.* add. Ovid. Fast. I, 412. III, 84. Eximia cum venustate hoc idem transtulit Columella X, 43 *Satur Auctumnus, quassans sua tempora pomis*, et Hymenaeus *marcentes cupio quassare coronas* ap. Claudian. XXXI, 96. Ceterum in his versibus color ductus esse videtur ab Odyss. ω, 58 sqq. *Ferula* autem frutex, foliis foeniculo, specie et usu arundinibus, quibus pro baculis utimur, similis; Graecorum νάρθηξ. cf. Martin. Nihil autem novi, coronas ex arundinibus, frondibus arboreis, esse factas. Comparari quoque cum his possunt illa Moschi Idyll. XIV, 26 sqq.

27. *rubentem*, cf. sup. ad VI, 22. *Ebulum* nostris *Attich*, herbae genus, baccas rubras, in similitudinem sambuci, *Hollunder*, producens. 29. *Nec lacrimis crudelis Amor.* Amor h. l. de deo accipiendum, si sa-

Nec cytiso saturantur apes, nec fronde capellae.
Tristis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus haec vestris, soli cantare periti
Arcades. O mihi tum quam molliter ossa quiescant,
Vestra meos olim si fistula dicat amores!
Atque utinam ex vobis unus, vestrique fuissem

32. VESTRIS;

30 *oves* Moret. qu. et alius pro var. lect. 31 *at ille: Tamen*; ita cum Servio Heins. Vulgo distinguunt: *Tristis at ille tamen: C.*, minus venuste, aiunt. At nec alterum satis venuste. (Recte interpungitur *ille: Tamen*, i. e. licet seiam, nullum amoris esse remedium in luctu et lacrimis, iuvat tamen indulgere huic dolori, quod meos amores non tacebunt Arcadii pastores. *Tamen* in solando habet locum: Aen. IV, 328. sqq.: „si quis mihi parvulus aula Luderet Aeneas, qui te t a m e n ore referret, Non equidem omnino capta ac deserta viderer.“ X, 507. sqq.: „O dolor atque decus magnum rediture parenti! Haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert: Quum t a m e n ingentes Rutulorum linquis acervos!“ Ceterum bene Wunderl.: „Particula *at*, deorum adhortationibus dolorem eius nihil levatum esse, significatur.“ *Wr.*) 32 *Montibus heu v.* Zulich. *nostris* Ven. et unus Moret. *olim*; *c. p.* coni. Florens Christianus. *parati* Menag., ut supra Ecl. VII, 5. 33 *O mihi quam tum* fragm. Moret. *tum* erasum in Voss. *nunc quam* Moreti quartus. *quiescent* idem cum Leid. pr. a m. sec. ed. Ven. Mediol. et aliis apud Pierium, idem Goth., quod Catroeus recepit; et habet vim ad nostram loquendi rationem. *quiescunt* fragm. Moreti, Rottend. sec. et duo Leidens. 34 *Nostra* pr. Moreti. *sic fistula* cod. Barthii.

nam sententiam conficere volumus. Amor χαιρέκακος non modo dolorem et cruciatum miserorum amantium nil curat, sed etiam ridet, ἄγρια παίσδει, ut Moschus Idyll. I, 11, voluptatemque ex eo capit; nec lacrimis amantium crudelis eius animus umquam satiatur atque expletur, aut ad miserationem vertitur; cf. v. 60. 61; id quod deinde pastoritia rerum assimulatione ornat.

31. *Tamen cantabitis A.*; etsi Amor talia nil curat, neque querelis quicquam praesidii contra eius superbiam inest, tamen ad leniendum dolorem meum ac levandum faciet, si cantabitis haec: s. quae sequuntur, s. fortunam suam, amores suos, ut subiicit ipse v. 34; erunt adeo inter argumenta pastoritii carminis: Galli infelices amores. (vid. V. L. *Wr.*)

35. Ductum ex Theocr. VII, 86. at ibi locum habet suum, cum de pastore dudum vita functo agatur, quo superstite ipse vivere vellet: *αἴθ' ἐπ' ἐμεῦ ζωοῖς ἐναρίθμιος ὤφελες ἦμες· ὥς τοι ἐγὼν ἐνόμευον ἀν' ὤρεα τὰς καλὰς αἶγας, φωνᾶς εἰςαΐων* —. At h. l. confunduntur notiones vitae pastoritiae et militaris: Gallus, quem adhuc videbamus pastorem in Arcadia cubantem in antro et amores deflentem, repente in seqq. fit miles in aliqua expeditione versans. Iudicio recto ac simplici vix haec se satis probare possunt; at condonanda

Aut custos gregis, aut maturae vinitor uvae!
Certe, sive mihi Phyllis, sive esset Amyntas,
Seu quicumque furor, (quid tum, si fuscus Amyntas?
Et nigrae violae sunt, et vaccinia nigra)
Mecum inter salices lenta sub vite iaceret;

39 *Et morae violae* ms. Köler. barbara voce pro nigrae. (Petita est haec lectionis diversitas e Koehleri *Disputatione philologica de Codice Virgilii adhuc incognito* Ienae 1771. ed. Commendat hanc, ut genuinam, lectionem Fr. Osannus in Auctario Lexicor. Graecor. pag. 185. Abest haec vox a Lexx. Deminutiva tamen forma exstare putatur apud Plaut. Poen. V, 5, 10.: „Iam pol ego illam pugnis totam faciam ut sit morula." Alii Morula, maiore litera initiali, ut nomen sit gentile, i. e. *Maurula.* Manil. Astron. IV, 729. sq.: „Mauritania nomen Oris habet, titulumque suo fert ipsa colore." Quod non recte fieri, docere mihi videtur comparatio subiecta cum homine Aegyptio; ita enim pergit Plautus: „Ita replebo atritate, atrior multo ut siet, Quam Aegyptii." Scilicet *morula* formatum videtur a moro, arbore vel baca, i. e. *moro similis.* Martial. I, 73, 5.: „quae nigrior est cadente moro." VIII, 64, 7.: „Sit moro coma nigrior caduco." Iam vero Lat. *morum* et Graecum *μόρον* non differunt, nisi quantitate, ut etiam Salmas. iudicat Plin. Exercit. p. 328. Sed illud ipsum *μόρον* non potuit fieri e *μαυρός* sive *ἀμαυρός*, unde Latinum Adiectivum *morus*, *morulus*, ductum putat Koehler. Nam *μῶρον* unius Hesychii et Glossatorum quorundam auctoritate munitum videtur. Denique ne certa quidem apud Plautum l. l. lectio, quum in aliis libris exstet *merulea.* Itaque hoc certum mihi videtur, nihil posse praesidii lectioni a Koehlero prolatae e verbis Plautinis peti. At vide, quam aegre careas grata illa epanalepsi: „Et *nigrae* violae s. et vacc. *nigra.*" Si *morae* scripsisset Virgilius, vix dubito, quin ita haec collocaturus fuisset: „Et violae morae sunt et vacc. nigra." Sed unde tandem ortum *morae*? Qua in re indaganda id maxime cavendum, ne multa agendo nihil agamus: merum est scilicet mendum e magna literarum similitudine natum; quam enim facile NIGRAE in MORAE depravari potuerit, apertum est. *Wr.*) 40 *iaceres* Medic. et Gudian. a m. pr., male. An non requiras *lenta aut sub vite*? Vix enim *salices* et *vites* eodem agro plantari solitae. Melius in ea sunt Maroni et adolescenti et id agenti, ut viris potentibus placeret. (vid. V. L. ad vs. 45. *Wr.*) 38. *Seu quicumque furor.* (Wunderl.: „Notabis constructionem *Phyllis* vel *Amyntas est mihi furor*, h. e. causa furoris, furioso amore a me amatur. Cfr. Obss. ad Tib. II, 3, 31." Rectius Spohn.: „*furor*, ut *cura, ignis, flamma* de puella vel puero amato." *Wr.*) Quamcumque sive puellam sive puerum amarem, eum amplexibus tenerem sub vite; nec in amorem perfidae Lycoridis incidissem. Characterem autem miseri amantis hic expressum meminisse debemus, qui, cum ipsis querelis suis in imaginem rei gratae et animi affectum illudentis incidisset, in ea sibi placet, ei inhaeret, eam prosequitur. Mox tamen v. 42 iterum ad Lycoridem redit.

39. Conf. Ecl. II, 16. 19, ex Theocr. X, 28, καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντὶ sq., sed ibi venustius et op-

Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hic gelidi fontes; hic mollia prata, Lycori;
Hic nemus; hic ipso tecum consumerer aevo.
Nunc insanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adversos detinet hostis:

44. DURI TE 45. HOSTIS.

loco Theocriteo, quem expressit, VII, 88 *τὺ δ᾽ ὑπὸ δρυσὶν ἢ ὑπὸ πεύκαις ἁδὺ μελισδόμενος κατακέκλισο, θεῖε Κομάτα.* Io. Schrader. tentabat *inter calices.* (Vossius comma posuit post *salices.* Aut corrupta haec sunt, aut nondum recte explicata. Ac fortasse verba *sub vite* significant caput corona vitea redimitum, ut captivi s u b c o r o n a vendi dicebantur; quamquam offendat aliquem vitea corona. *Wr.*) 41 *Serta mihi legeret Phyllis* Goth. pr. et ms. Lengu. 42 *Lycoris* Medic. (sed *s* transfossum. Serv. Dresd. *Lyquoris. Wr.*) 43 *consumeret* fragm. Moreti. 44 *diri* Leid. unus. 45 Liceat hoc saltem loco emendationem sine codice recipere; facilis enim litterulae iactura est, ne absurda dixisse videatur Maro. Ut nunc constanter legitur: *Nunc insanus amor duri* me *Martis in armis detinet*; verba ad Gallum spectant; ut oppositum sit: *Tu procul*; de Lycoride. Gallus in armis detinetur, in militia versatur, *insano Martis amore* adductus: quod commode h. l. vix interpositum dixeris; tum vero poetam valde absurda finxisse dicendum, si Gallus, qui nunc inter Arcadicos pastores sedere putandus est (v. 14 et Argum.), idem *in armis*, in castris, versatur. Nec magis accommodatum esset, si *Martis in armis* eum *insanus amor detineret.* Sensisse videri debet difficultatem Heumannus, popularis noster, cuius emendationem *duri* te *Martis in armis* re parum explorata adspernabatur Burmann. Bene tamen illa se habet, ut ad Lycoridem hoc spectet, quae militem in Gallias profectum comitata erat. Nam, ut *Tu procul* oppositionem inferat, necesse non est; nec firmius alterum, quod Burm. urgebat, Lycoridem dici non posse *in armis* esse. Immo vero amoris insania detinet eam *duri Martis in armis*, in exercitu, in castris, ubi cum amatore versatur, *inter media tela et hostes.* Quid? eodem modo Gallus pergit: *Tu, procul a p.* Haec eadem iunctim de ea pronuntiaverat v. 23 *Tua cura Lycoris Perque nives alium perque horrida castra sequuta est.*

portuniore loco. 43. *aevo*, senectute, v. Burm., quod Tibull. III, 3, 8 *inque tuo caderet nostra senecta sinu:* pro vulgari: tecum senectam consumerem.

44. Ad Lycoridem haec spectant in castris cum amatore versantem: *Amor te detinet.* Antea erat, *me.* (quod restitui; vid. V. L. *Wr.*) Ita vero versabatur eodem tempore Gallus in aliqua expeditione; nisi sub Augusto ad Pompeianas classes ab Italiae littoribus arcendas eum in armis fuisse dixeris. Atqui omnia haec aliena sunt ab eo, qui in Arcadia inter pastores desidere fingitur v. 14. Servius *me*, meum animum, interpretatur; mente et animo cum Lycoride esse. Videtur adeo mederi voluisse vitio, medela multo deteriore; cum verba tam parum eam admittant. Ad allegoricam vero rationem omnia haec transferre si velis, et verbis et naturae carminis et sensui animi veris et simplicibus inusto id repugnare facile senties. vid. Var. Lect.

Tu procul a patria (nec sit mihi credere tantum!)—
Alpinas, ah dura, nives et frigora Rheni

Recte eadem emendatio vindicata est a Medebachio in Amoenit. litt. pag. 17, et iam ante a Desfontaines (*Hist. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXXIV, pag. 156) nuncque iterum a Wakef. (Servarunt codd. lectionem Voss. Wunderl. Iahn. Recte! Primum non est haerendum in eo, quod non satis commode et in Arcadia morari Gallus dicitur, et in expeditione versari. Mirifice in toto hoc carmine miscet omnia poeta, res Italicas, Arcadicas, Siculas; sic Silvanus, Italicum numen, vs. 24. cum Pane, proprio Arcadum deo, iungitur; vs. 51. pastoris Siculi avena carmina se modulaturum, et paullo post, vs. 55., Maenala lustraturum dicit. Non mirabimur igitur, si etiam nostro loco parum constans sibi fuerit poeta, a fictis imaginibus ad rerum veritatem relabens. Quod quam recte ille instituerit, nolo disceptare, dum hoc maneat, illa qui scripserit, haec quoque scribere potuisse. Et quum recte dici videatur puella, militem secuta, detineri in armis, non ita, ut sit ipsa armata, sed ita, ut inter armatos versetur, haec tamen *inter media tela et adversos hostes* non possunt de alio accipi, quam de milite in acie constituto, nisi quam Amazonem ac non muliebris audaciae puellam fingi a poeta putes. Ipsa autem totius loci indoles suadet, ut haec de Gallo dicta existimemus. Optaverat Gallus vs. 35., ut ipse unus esset e pastoribus Arcadicis, Lycoris filia pastoris; exponit deinde, quae sibi ac puellae suae gaudia allatura fuerit vita pastoritia: tum enim suam secum semper futuram fuisse Lycoridem, hanc autem ex ruris amoenitatibus plurimum voluptatis capturam fuisse; nunc vero et se, duros Martis labores secutum, his commodis orbari, et illam pro dulci rure horrida amare castra. *Te* pro *me* si legas, omnem tollas concinnitatem, sententia in hunc modum conformata: vellem, me esse pastorem, te pastoris alicuius filiam: at tu militem sequeris. *Nunc* particula cum temporali potestate coniunctam saepe habet, ut h. l., adversativam, ac respondet fere nostro *so aber*: Ge. II, 53. sqq.: „Nec non et sterilis — exuerit silvestrem animum, — vacuos si sit digesta per agros; Nunc altae frondes et rami matris opacant"; maxime cernitur ea vis in optando: Aen. X, 628.: „Qui si, quod voce gravaris, Mente dares; atque haec Turno rata vita maneret! Nunc manet insontem gravis exitus." Cicer. pro Lege Manil. c. X.: „Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, — —: nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius" etc. Ceterum *hostes* Medic. *Wr.*) 46 *nec sic* Medic. a m. pr. *ne sit* Menag. pr. *quantum* Barthii liber; quod esset *procul quantum*, τηλόθεν ὅσον. conf. ad VI, 16. Varie vero haec distinguuntur et distingui possunt, ut aut iungatur: *procul tantum*, pro, tam procul, aut *vides tantum Alpes*, nil vides praeter Alpes, ut Burmann. accepit et distinxit, quem in priore edit. eram secutus. Friget tamen sic τὸ *tantum*. Nam videbat plura alia praeter Alpes; aut: *nec sit tantum mihi credere*, ut sit, utinam liceat tantum non credere, modo ne cogar credere; sive, ne in animum inducam, ut tantum cogitem; aut, *nec sit mihi credere tantum*, h. tantam rem credere nec cogar. μὴ γένοιτό μοι πείθεσθαι, πιστεύειν τοιοῦτό τι. Tibull. III, 4, 82 *Ah ego ne possim tanta videre mala.* Hoc itaque, ut fas erat, nunc praetuli, praeeunte olim Heumanno.

46. *nec sit mihi credere*, h. utinam liceat mihi non credere! εἴη μοι μὴ πείθεσθαι, ne cogar credere; de forma *ne sit* v. ad Tibull. I, 6, 24. *tantum*, tantam, tam atrocem rem. conf. Var. Lect. Ceterum in Servianis ad h. l. *Hi omnes versus Galli sunt, de ipsius translati carminibus.* Nec improbabile hoc fit, e Galli carmine Maronem nonnulla expressisse. Qui tamen

Me sine sola vides. Ah te ne frigora laedant!
Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
Ibo, et, Chalcidico quae sunt mihi condita versu
Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.
Certum est in silvis, inter spelaea ferarum
Malle pati tenerisque meos incidere amores
Arboribus: crescent illae; crescetis, amores.
Interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis;
Aut acres venabor apros; non me ulla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
Iam mihi per rupes videor lucosque sonantis

49 *A mihi non t.* Alcuin. Grammat. 50 *Calchidico* Medic., sed vid. Heins. Est *Χαλκίς*. 51 *meditabor* duo vet. cum Goth. pr. et Lengnich. *moderabor* Zulich. 53 *incedere* Gud. 54 *crescunt illae* Parrhas. *crescent illis* a m. pr. unus Moreti. *illae crescent*, *crescetis* Rottend. *crescente illa* Donat. ad Ter. Andr. III, 3. 55 *mixtus* septem octove apud Burmann., sed *mixtis* exquisitius. (vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) *lustrabor* Moreti quartus. *lymphis* Medic. 56 *necabunt* Leid. pr. *negabunt* alius. 58 *per lucos videor rupesque* alter Rottend. (*sonantes* Medic. *Wr.*)

aut quot versus Gallo debeantur, nemo dixerit. Fontaninus hist. litt. Aquilei. pag. 35 novem usque ad vs. 54 Galli esse contendebat.

50. *Chalcidico versu*, h. Euphorionis, sive latine reddito, sive imitatione expresso (hoc quidem Probus firmat: „Euphorion — cuius in scribendo colorem sequutus videtur Gallus“), et quidem de Apolline Gryneo eiusque oraculo: v. sup. VI, 72 et Exc. ad e. l. Respicit h. l. Quinctil. X, 1, 56, qui, quod Chalcidico versu conditorum carminum mentionem facit Maro, inde colligit, Euphorionem ei fuisse probatum. Iam ea carmina fistula canere instituit. Egregie autem misere cruciati et in omnes partes rapti animi inconstantia exprimitur. Nunc enim v. 52 in solitudinem sese abdere constituit; mox venari, nunc omnia ista aspernatur. 53. *pati*, amores: l. durare et vivere. Sic *pati* absolute positum. vid. ad Lucan. V, 313 *disce sine armis posse pati*, aliosque. 54. *crescent illae; crescetis amores.* hoc vero, si quid aliud, Virgiliana elegantia dignum. Compara Ovid. Epist. V, 23. 24 *Et quantum trunci, tantum mea nomina crescunt. Crescite, et in titulos surgite recta meos!*

55. *mixtis — Nymphis* pro vulgari: permixtus Nymphis. cf. Bentl. ad Horat. Od. IV, 1, 22. *acres* autem proprie de apris; h. animosi, iracundi, *θυμώδεις*, *θερμοί*. *Parthenium*, montem Arcadiae, bene memorat, nunc ipse in Arcadia constitutus. Ante oculos hic locus erat Claudiano de R. Pros. II, 148. 58. *lucosque sonantis*, resonantes sive a latratu canum ac clamore ve-

Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula: tamquam haec sit nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
Iam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis
Ipsa placent; ipsae rursus concedite silvae.
Non illum nostri possunt mutare labores,
Nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus,
Sithoniasque nives hiemis subeamus aquosae,

60. SINT 62. 63. RURSUM 64. LABORES; 65. NEC,

59 *Rhodonea* Medic. a m. pr., sed emendatum. *Sidonia* Goth. sec. *Cydonea* al. vid. Pier. et Burm.; urbs *Κυδωνία*, *οἱ Κύδωνες*, *Κυδώνιος*. 60 *haec sint* Heins. e Medic. et tribus aliis. *haec sit* vulgo. (Male editur *sint*. Neque enim *τὰ τοξεύματα*, sed *τὸ τοξεύειν* habenda est medicina. Sic saepius male intellecto nomine verbi numerus in deterius mutatus est; vid. Q. V. VIII, 2, b. *Wr.*) *haec* a Voss. primo abest. *medicina laboris* Servius Danielis. 61 *miserescere* Moreti quartus. 62 *rursum* Heins. e Medic. et Rottend. Vulgo *rursus*. (Mediceus ceterique praestantiores libri hanc servant legem constanter, ut *rursum* non admittant, nisi ita, ut sequente vocali altera syllaba elidatur. Et quum praeter hunc locum nulla usquam scripturae diversitas a Fogginio in hac voce notata sit, hoc quidem loco, quod non debebat negligi ab Heinsio, a m. pr. *drusum*, a m. sec. *rursus* praebet Mediceus, proximo autem versu a pr. m. *rursusm*, a sec. m. item *rursus*; quam formam utrobique restitui. — 63. Serv. Dresd. *ista*, i. e. ista carmina versu Chalcidico condita; idem *disced. s. Wr.*) 64 *vestri* nonnulli ap. Burm., et sic Ald. tert. Flor. Angelii et al. *possunt nostri* Goth. sec. (*possent* Serv. Dresd. *Wr.*) 66 *Scythoniasque* Aldd. et hinc profectae. *Sidonias* Voss. et Leid. unus a m. sec. *Sithonias* tamen iam Egnat., tum correxit Fabric. Steph. alii. Editum etiam *Sythonias*. Variatur in hac voce, ut in *Βιστονὶς* et *Βιστωνὶς*, v. ad Cir. 165, sic *Sithonantium*, sive omnino, cum vento silva agitatur: hoc quidem cum sermonis poetarumque usu coniunctius. Sic sup. VII, 1 *arguta ilex*, et *silvae sonantes*, *luci sonantes*, passim. *Cydonia spicula*, a Cydonia, urbe Cretae. cf. Aen. XII, 858. *Gnossia spicula* Aen. V, 306. *Lyctios arcus* Apollinis Callim. H. in Ap. 33 memorat. conf. Meurs. Creta III, 12. 60. In medio verborum cursu iterum amoris aestu victus damnat sua vota miser amator. 61. *mitescere*, ad miserationem flecti adeoque dolores miseri amantis finire. (*deus ille*, vid. Q. V. XXI, 6. *Wr.*)

62—69. Iterum mentem ac consilium mutat, nec curarum remedia a vita pastoritia expectat; ne tum quidem, si in extremo septentrione vel austro versetur: haec ornavit. 63. *concedite*, valete. (*Ipsa — ipsae*, vid. Q. V. XVIII, 2, h. *Wr.*) 64. *labores*, ad venationem refer, quam incassum susceptum a se iri ait, cum amorem nil sit quod animo eximere possit. 65. *Nec si f.* ex Theocr. VII, 112—114, et quidem admodum in-

Nec si, quum moriens alta liber aret in ulmo,
Aethiopum versemus ovis sub sidere Cancri.
Omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.
Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam,
Dum sedet, et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides; vos haec facietis maxima Gallo:
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas,

69. Amor;

nes, media brevi, et *Sithonius* apud Romanos poetas, ut aliquoties ap. Horat. I Carm. 18, 9. III. 26. 10. Ovid., ut in Fast. *Sithonas et Scythicos triumphos.* Stat. Theb. III. 287 *Sithonio — sub Arcto*: ergo Σιθόνιος. Attamen Σιθωνίη χώρη ap. Herod. VII. 122 et Steph. Byz. At Σίθονες esse debuere Lycophroni v. 1357 Ῥίζαν γιγάντων Σιθόνων κεκτημένοις. Hoc enim metrum postulat, non Σιθώνων. Quod hiemem *aquosam* memorat, forte parum commode fit, ubi de *nive* agitur. Io. Schrader. tentabat *Haemi s. aquosi*: ingeniose. (Nihil mutandum; vid. Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) *hyemi subeamus aquosae* Barthii codex pro *hyeme*. Burmann. tentabat *sulcemus*. 67 *Ne si* fragm. Moreti. *commoriens* unus Moreti et Gud. *conmoriens* Zulich. *libraret in ulmo* fragm. Moret. 68 *servemus* Barthii sive liber sive emendatio, iam a Florente Christiano facta. *opes* Moret. 69 Idem hemistichium Cir. 437. *vincet* Medic. *vicit* Rom. Pierii. *sed nos* ed. Ven. 70 *Hoc sat erit nostrum* Ven. *Hoc* etiam Goth. sec. et unus Moreti. *vestrum*, *Divae* duo vel tres. 72 *facietis carmina* fragm. Moreti. Illustrat Burm. e Petron. 39 et 48. 73 *mihi tantum* Parrhas. et Rottend.

geniose: cum ibi minae Pani fiant. cf. Horat. Od. I, 22 extr. *frigoribus mediis*, media hieme, χείματι μέσσῳ; Thraciam si adeam, cuius gens *Sithones*. Theocritus Edonos Ἠδωνοὺς dixerat VII, 112. *subeamus*, duremus frigus Thraciae. Burmannus de cadente in caput magna nivis vi et copia accipiebat. 68. *Aethiopum versemus ovis*, pro inter Aethiopes, in Aethiopia. *versare* h. l. agere, pascere, ex ποιεῖν, unde αἰπόλος, οἰοπόλος etc. *liber* vero, pars corticis interior, omnino pro cortice atque arbore. 69. Nexus sententiae est paullo durior: Nihil est, quod ab amoris curis solvat animum, vincit ille omnia remedia; ergo mihi succumbendum est. (Equidem nihil video, quod durum sit. Est hoc redeuntis iam ad sanam mentem: Omnia vincit Amor; et quum vincat Amor omnia, age, cedamus, nec flectere eum velimus. *Wr.*)

70. De se iam poeta loquitur, ad Musas conversus; haec se lusisse pastoritio carmine v. 71; petit vero ab iis, ut, quae ipse minima in Galli honorem fecerit, ipsae faciant, ut pro maximis Gallo sint, h. eam et gratiam et dignitatem habeant, quam carmina gravia, Gallo, cuius indies maiore amore teneatur. *Fiscella*, calathus in usum cogendi lactis. cf. Tibull. II, 3, 15. De *hibisco* vid. sup. II, 30.

Quantum vere novo viridis se subiicit alnus.
Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra;
Iuniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbrae.
Ite domum saturae, venit Hesperus, ite, capellae.

P. VIRGILII MARONIS BUCOLICON LIBER EXPLICITUS.

74 *subicit* Medic. Parrhas. *subrigit* coni. Vales. in Valesianis pag. 182. 75—77 Hos tres versus novissimos, tamquam sententia parum aptos et coniunctos, reprehendebat *Ill. Home* (*Lord Kaims Essay of Criticism* c. 1 extr.). Poterant utique abesse; nec tamen dedecet carmen, quod sunt adiecti, quandoquidem faciunt ad infigendam animo altius cogitationem ac sensum, agi haec inter pastores. Tum vero respondent hacc v. 7 *Dum tenera adtondent virgulta capellae.* 75 *cunctantibus* coni. Titii Locor. X, 7 probat Cerda et alii. *contantibus* Barthius e suo cod. sensu eodem: ut morentur diutius quam expedit. Proclivior in hoc est Wakef. ad Lucret. VI, 783. 76 *frugibus herbae* Rottend. E nonnullis ap. Pierium hic versus exciderat: et ratio subesse visa est viris doctis, cur sublatum mallent; nam sententia a loco est aliena. Poeta sub iunipero cur sedebat, si umbra gravis est! (Sed liceat etiam interrogare, cur omnino in umbra consederit poeta, quum vs. 75. umbra cantantibus gravis dicatur? Nempe de umbra vespertina cogitandum, quum omni, tum iuniperi, cuivis, maxime cantantibus, gravi. Et qui sublatum volunt hunc versum, doceant velim ante omnia, unde immigrasse existiment. *Wr.*) Saltem otiosa est exornatio sententiae antecedentis versus: quae tamen ferri possit. (Certe hac lege versus bene multi e Bucolicis Virgilii carminibus tollendi erunt. — 77. Medic. *Esperus. Wr.*)

74. *viridis se subiicit alnus*, tenera crescit, conf. Georg. II, 19; est ab iis, quae se attollunt, sursum erigunt, emicant, ductum; haec enim *se subiicere* dicuntur, ut flamma Georg. IV, 385. Ab eadem re duxit imaginem famae Horat. Od. I, 12, 45 *Crescit occulto velut arbor aevo Fama Marcelli.*

75. *gravis — umbra*, nociva; physicis de caussis, ut rheumatismos arcessat nimio calore solutis membris. conf. Lucret. VI, 783 sqq. *Iuniperi* vero molestae exhalationes, inprimis sub noctem. Inde ap. Apollon. IV, 156 ramus, quo medicamenta sua soporifera draconis oculis inspergit Medea, iuniperi est. 76. *nocent et frugibus umbrae.* cf. Ge. I, 121. 156. 157. 77. *venit Hesperus*, in conspectum venit, oritur, sole occidente, conf. ad Ecl. VIII, 30, ut Hor. Carm. II, 9, 11 *Vespero surgente*, et minus definite *surgentibus astris* noster Ge. I, 440. *venit:* sic εἶσιν ap. Hom. Iliad. χ, 27 *Ἀστέρα — ὅς ῥά τ' ὀπώρης εἶσιν.*

EXCURSUS I

Ecloga IV graece versa in Orat. Constantini M.

Eclogam hanc graece redditam, et eo consilio appositam, ut adventum Messiae in ea praedictum esse manifestum fieret, magna ex parte extare apud Eusebium in Orat. Constantini M. ad Sanctorum coetum iam in argumento praefati sumus. Repetitum illud carmen et adiectum edd. Ge. Fabricii Chemnic., Rob. Stephani, aliisque; sigillatim excusum a Fed. Morellio 1583, et post alios a Maittaire in Miscellan. Carminib. pag. 139. Inseruit quoque cum interpretatione, sed nulla crisi adhibita, Boecler. Diss. acad. Tom. II, n. XI, pag. 387 sq. Non alienum erit a studiis eorum, quibus haec editio parata est, si subiecero Graeca ad meum sensum emendata: notato versuum Virgilianorum numero, cui illa respondent:

1 *Σικελίδες Μοῦσαι, μεγάλην φάτιν ὑμνήσωμεν.*

❊ ❊ ❊

4 *Ἦλυθε Κυμαίου μαντεύματος εἰς τέλος ὀμφή.*
5 *Οὗτος ἄρ' αἰώνων ἱερὸς στίχος ὤρνυται ἡμῖν.*
6 *Ἥκει παρθένος αὖτις ἄγουσ' ἐρατὸν βασιλῆα.*
7 *Ἔνθεν ἔπειτα νέων πληθὺς ἀνδρῶν ἐφαάνθη.*
8 *Τὸν δὲ νεωστὶ πάϊν τεχθέντα, φαεσφόρε Μήνη,*
9 *Ἀντὶ σιδηρείης χρυσῆν γενεὴν ὀπάσαντα,*
10 *Προςκύνει . . . .*

❊ ❊ ❊

13 *Τοῦδε γὰρ ἄρχοντος, τὰ μὲν ἕλκεα πάντα βρότεια*
14 *Ἄλγεά τε στοναχαί τε κατευνάζονται ἀλιτρῶν.*
15 *Λήψεται ἀφθάρτοιο θεοῦ βίοτον, καὶ ἀθρήσει*
16 *Ἥρωας σὺν ἐκείνῳ ἀολλέας, ἠδὲ καὶ αὐτὸς*
Πατρίδι καὶ μακάρεσσιν ἐελδομένοισι φανεῖται,
17 *Πατροδότοις ἀρετῇσι κυβερνῶν ἡνία κόσμου.*
18 *Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, πρώτιστα φύει δωρήματα γαῖα,*
19. 20 *Βάκχαριν ἠδὲ κύπειρον, ὁμοῦ κολοκάσσι' ἀκάνθῳ.*

5 *Οὗτος ἄρ'*. leg. *Αὖτις ἄρ'*.
13 *τὰ μὲν ἕλκεα·* ita duo codd. ap. Vales. Vulgo: *μενοεικέα πάντα βρ.*, quod sane ad sensum redigi potest: omnia mortalia ex animi voluntate. Si futurum praeferas, erit *κατευνάσσονται.*

19 *Βάκχαριν.* Vulgo: *κριθὴν ἠδὲ κύπειρον*, perperam; *κισσοὺς* erat emendatio Morelli ex Latino facta. Maittaire coni. *Βάκχαριν ἢ κισσοὺς καὶ ὁμοῦ;* modo non a litterarum ductu nimium recederet. Si tamen *κύπειρος* Cyperum esculentum Linn.

21 *Σοὶ δ' ἄρα, παῖ, χίμαροι μαστοὺς καταβεβριθυῖαι*
Αὐτόματοι γλυκὺ νᾶμα συνεκτελέουσι γάλακτος.
22 *Οὐδὲ θέμις ταρβεῖν βλοσυροὺς ἀγέλῃσι λέοντας.*
23 *Φύσει δ' εὐώδη τὰ σπάργανα ἄνθεα. αὐτὴ*
24 *Ὄλλυτο ἰοβόλου φύσις ἑρπετοῦ· ὄλλυτο ποίη*
25 *Λοίγιος· Ἀσσύριον θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον.*
26 *Αὐτίκα δ' ἡρώων ἀρετὰς πατρός τε μεγίστου*
27 *Ἔργ' ὑπερηνορίῃσι κεκασμένα πάντα μαθήσῃ·*
28 *Πρῶτα μὲν ἀνθερίκων ξανθῶν ἤχθοντο ἀλωαὶ,*
29 *Ἐν δ' ἐρυθροῖσι βάτοισι παρήορος ἤλδανε βότρυς,*
30 *Σκληρῶν δὲ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νᾶμα.*
31 *Παῦρα δ' ὅμως ἴχνη προτέρας περιλείπεται ἄτης·*
32 *Πόντον ἐπαΐξαι, περί τ' ἄστεα τείχεσι κλεῖσαι,*
33 *Ῥῆξαί τ' εἰλιπόδων ἑλκύσμασι τέλσον ἀρούρης.*
34 *Ἄλλος ἔπειτ' ἔσται Τῖφυς καὶ Θεσσαλὶς Ἀργὼ*
35 *Ἀνδράσιν ἡρώεσσιν ἀγαλλομένη· πολέμου δὲ*
36 *Τρώων καὶ Δαναῶν πειρήσεται αὖθις Ἀχιλλεύς.*
37 *Ἀλλ' ὅτ' ἂν ἠνορέης ὥρῃ καὶ καρπὸς ἵκηται,*
38 *Οὐχ ὁσίη ναύτῃσιν ἀλιτρύτοις ἀλάλησθαι,*
39 *Φυομένων ἄμυδις γαίης ἄπο πίονι μέτρῳ·*
40. 41 *Ἀγρὸς δ' ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος· οὐδὲ μὲν ἀκμὴν*
Ὀτραλέου δρεπάνοιο ποθησέμεν ἄμπελον οἶμαι·
42 *Οὐδ' ἐρίων δεύοιτο βροτὸς πόκον· αὐτόματος δὲ*

est, non ingrati graminis genus, potuit cum baccari iungi.

21 Legebatur ὦ παῖ, θαλεροὶ μαστοὶ καταβεβριθυῖαι. In Virgilio est: *Ipsae lacte domum referent distenta capellae Ubera.* Vales. coni. αἶγες.

23 Edebatur ἄνθεα αὐτά. In cod. apud Vales. erat ἄσετ' ἐνιπὴν et ἄσιτ' ἐνιπήν; quod non assequor. Poterat ἐνιπὴν cum seqq. iungi: ἐνιπὴν Ὤλεσεν ἰοβ. φύσις ἑρπετοῦ. Sed in ἄσετ' quid lateat non video. Suspicor ἐνιπὴν esse factum ex fine versus sequ. ποίη, quod ubique corruptum πίσσης, ποίσσης, ποιήσεως.

24 ὄλλυται vulgo altero loco cum vitio versus. Malim ὤλετο.

25 κατὰ τέμπε' editum a Vales. Vulgo: κατὰ πάμπαν. Ex iis, quae Constantinus interpretationis caussa adiecit, putes eum legisse: *Οἴχεται Ἀσσύριον, θάλλει κατὰ τέμπε' ἄμωμον·* perperam acceptis Maronis verbis.

28 ἤχθοντο. Gravatae sunt areae, βεβρίθασι, spicis. Vulgo ἤγοντο sine sensu. Etsi hoc ipsum Constantinus interpretatur τουτέστιν ὁ καρπὸς τοῦ θείου νόμου ἤγετο εἰς χρείαν.

33 Corrupte alii Πῆξαι.

37 καρπός· Maitt. coni. κάρτος. Alterum tamen cum ὥρα bene convenit.

38 Vulgo: *Οὐχ ὅσιοι αὐτοῖσιν ἀλιτροτάτοισιν . . . .* Ex Marone *Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus Mutabit merces* in promtu est in αὐτοῖσι latere ναύτῃσι et in ἀλιτρ. latere ἀλιτρ. Vidit iam Maitt. ἀλιτρύτοις *navigatione confectis* legendum esse. In fine versus deficit vox, quae *navigationem* declarat. Vales. ἀλᾶσθαι posuerat. Mox φυομένων ἄμυδις, h. ἅμα, non dispersim, sed promiscue ubique.

40. 41 Ἀγρὸς δ' sc. ἔσται. Editum erat vulgo αὐτὸς, quod Vales. emendabat αὐτὴ δ'. ἀκμήν· al. ἀμήν· cum ἀμὴ δρεπάνου h. l. sit, parum id commodum, nisi sit ἀμὴ pro frondatione dicta.

42 Nec necesse, ut homo tingat lanam; aries ipse mutabit eam purpura: παρατρέψει sc. πόκον.

43. 44 *Ἀρνειὸς Τυρίοισι παρατρέψει λιβάδεσσι·*
45 *Σάνδυκι πορφυρέῳ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων.*

48 *Ἀλλ᾽ ἄγε τιμῆεν σκῆπτρον βασιληΐδος ἀρχῆς*
49 *Δεξιτερῆς ἀπὸ πατρὸς ἐριβρεμέταο δέδεξο.*
50 *Κόσμου κητώεντος ὅρα εὔπηκτα θέμεθλα,*
51 *Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἠδὲ θαλάσσης,*
52 *Γηθόσυνόν τ᾽ Αἰῶνος ἀπειρεσίου λάσιον κῆρ.*
53 *Εἴθε με γηραλέον ζῶντά τ᾽ ἔχε νήδυμος ἰσχὺς*
54 *Σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν, ἐφ᾽ ὅσον δύναμίς γε παρείη·*
55 *Οὐκ ἄν με πλήξειεν ὁ Θρακῶν δῖος ἀοιδὸς,*
56. 58 *Οὐ Λίνος, οὐ Πὰν αὐτὸς, ὃν Ἀρκαδίη τέκετο χθών·*
59 *Ἀλλ᾽ οὐδ᾽ αὐτὸς ὁ Πὰν ἀνθέξεται εἵνεκα νίκης.*
60 *Ἄρχεο μειδιόωσαν ὁρῶν τὴν μητέρα κεδνὴν*
61 *Γνωρίζειν· ἦ γάρ σε φέρεν πολλοὺς λυκάβαντας·*
62 *Σοὶ δὲ γονεῖς οὐ πάμπαν ἐφημέριοι ἐγέλασσαν·*
63 *Οὐδ᾽ ἥψω λεχέων, οὐδ᾽ ἔγνως δαῖτα θάλειαν.*

EXCURSUS II

De Varo.

Ecl. VI, 6. 7 *namque super tibi erunt qui dicere laudes, Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella.* 10 *te nostrae, Vare, myricae, Te nemus omne canet: nec Phoebo gratior ulla est, Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.* Ecl. IX, 27 *Vare, tuum nomen — Cantantes sublime ferent ad sidera cycni.* Quae ex his de Varo, cui Ecloga inscripta, si modo in utraque Ecloga de eodem Varo agitur, colligi possunt, haec sunt: fuisse hominem Maroni amicissimum; Musis gratum et iucundum nomen; eum rebus bellicis clarum fuisse (*et tristia condere bella*), promitti ei nominis immortalitatem; fuisse quoque aliquam eius gratiam ac meritum apud Mantuanos, in vindicandis iis a veteranorum iniuriis. Nec tamen illa sufficiunt ad declarandum, quisnam ille Varus fuerit; cum tot gentium, ut Quinctiliae, Pompeiae, Atiae, Liciniae, cognomen illud fuerit, nec alia in scriptoribus Vari huius memoria

43. 44 Vales. malit *πάρα πρέψει·* sed quid *πάρα* sit, non assequor.

50 *ὅρα*. Vulgo *ὁρᾷν*, quod Homericum esset; sed in tali carmine vix frequentatum.

52 *Αἰὼν* in personam abiit. Miras in his verss. turbas facit Vales.

55 *πλήξειεν. πλήσσειν* percutere seu in luctu seu vulnere pro *νικᾷν·* nisi corruptus et mancus locus est.

60 *μειδιόωσαν ὁρῶν.* Turbatum et hic erat in Graecis, ut ab interpretibus in Latinis: *Ἄρχεο μειδιόων ἀνορῶν·* in codd. *μειδιῶν ὡς ἂν ὁρῶν.* Verum vidit iam Vales.

62 Interpolatum hoc in Graecis, ut sensus sit: At tibi non mortales parentes fuerunt.

satis liquido prodita sit. Grammatici vero multo magis turbant disputationem, cum non modo plures Varos confundant, verum et *Varium* cum *Varo* misceant. Franc. Arisius in Cremona litterata T. I, p. 27 sq., a quo haec severius tractata expectabam, et ipse diversos homines miscuit; reprehensus iam hoc nomine a populari (in *Giornale de' Letterati d' Italia* To. X, p. 264 sqq.). Dignum tamen nomen hominis a Marone tam studiose celebrati, ut paucis de eo agatur. Nescio enim, quomodo accidit, ut istis aetatibus, quibus magna rerum inversio facta est, magnique viri, et rebus gestis et ingenio clari, floruere, nullum nomen sit, quod non animum impellat et studium nostrum in se convertat. Tum vero, si magni viri studio semel tenemur, etiam amicos eius cognoscere avide cupimus.

Secernamus primo Varos, quos temere huc vocarunt Grammatici. *P. Quinctilium Varum* U. C. 761 in Germania caesum iam ipsa temporum ratio excludit; si quidem florente aetate Virgilius hoc carmen scripsit. Eadem de caussa locum nec habet *P. Alfenus* (scribitur et *Alphenus* et *Alfinius*) *Varus*, Cos. 754, nobilis ICtus, ad quem male retulere Horatii locum Sat. I, 3, 130.

Alium *Alfenum Varum* ab Augusto Transpadanae provinciae et agris dividundis praefectum, ne Virgilio ager eriperetur, curasse, memorant Serviana ad Ecl. VI, 6 et in Pseudodonato s. 30. Hunc esse de quo Virgilius hac Ecl. VI. tam magnifice loquitur, probabile fieret: si modo de hominis rebus bello gestis aliquid constaret, quae tantae essent, ut carmini epico materiem idoneam praeberent.

Quinctilium, acutum et severum illum criticum ap. Horat. Art. 438, de cuius morte solatur Virgilium suum Horatius I Carm. 24, et quem Hieronymus Chron. Euseb. Cremonensem appellat, enotato eius anno emortuali ad Olymp. 189, 1 (U. C. 730, ante Ch. n. 24), nulla idonea auctoritate *Vari* cognomine appellant Grammatici, Servius ad Ecl. V, 20, et Schol. Horat. cf. Ruaeus ad Ecl. VI, 7.

Q. Atium Varum ex Caesaris Comment. de B. G. VIII, 28. B. Civ. III, 37 huc vocat Martin. nominis similitudine inductus. Q. VAR. occurrit in Sarda Dactylioth. Lipp. Tom. II, 2, 219.

L. Varus, Epicureus, Caesaris amicus, memoratur ap. Quinctil. I. Or. VI, 3, 78. Nullam hic lectionis varietatem notatam video; ut nec in altero loco X, 3, 8 *Virgilium paucissimos die composuisse versus auctor est Varus.*

Indubitatum quoque *Vari* nomen est ap. Horat. I, 18 Carm. *Nullam, Vare, sacra.* Et Epod. V, 73, ubi Canidia in eum, tamquam inconstantem amatorem, saevit.

Nihil in his est, quo manifestum fiat, an de eodem Varo agatur. Qui Horatii amicus fuit, potuit et Virgilii esse; potuit idem

Caesaris amicus esse. Pro eodem itaque cum L. Varo Epicureo habuerunt eum viri docti, in his Masson. Vit. Horat. p. 222. Eidem adeo et haec Ecloga VI inscripta videri potest: si verum est, quod Servii ad v. 31, Phocae in Vita Virg. v. 63, Donati in V. V. s. 79 fide traditur, in v. 31 sqq. Epicureum dogma proponi; si porro Syronis, philosophi Epicurei e Cicerone noti, una cum Varo auditor fuit Virgilius. Sunt tamen haec omnia tam parum firmatae fidei, ut nihil illis equidem confidam. Contra gravem dubitationem movet adversus hanc Massoni opinionem hoc, quod Varus Virgilii nostri bello clarus fuit: nam Ecl. VI, 7 *erunt, qui dicere laudes, Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella:* id quod in Epicureum illum philosophum non cadit.

In loco Ecl. IX, 35 vulgo legebatur: *Nam neque adhuc* Varo *videor nec dicere Cinna Digna, sed argutos inter strepere anser olores.* Si hoc recte se haberet: recte inferres: Varum aut poetam aut carminum iudicem bonum fuisse; prius illud verius; nam Cinna notus satis poeta fuit, non criticus; ita vero de Varo poeta multo maior dubitatio suborietur. Enimvero multo probabilius fit, *Vario* legendum et de *L. Vario* tragico locum accipiendum esse, de quo vid. ad Donat. Vit. Virg. s. 30 et 53. atque secundum haec *Vario* reposui.

Apud Servium ad Ecl. IX, 35 legitur: „Nam Varus victor et dux fuit, cui supra blanditur", unde colligit doctiss. Ruhnken. ad Vellei. p. 364, Varum eum fuisse, non Varium, quem Acron narrat ad Cassium Parmensem occidendum ab Augusto missum. Verum et illud Scholion Acronis et hoc Servii tam contaminatum est Grammaticorum ineptiis, ut vix quicquam inde conficias. In Servianis, quisquis illud apposuit, quod paullo ante adscripsi, indocte expressit Horatianum: *Scriberis Vario fortis et hostium victor.*

Restat pro Varo poeta qui memorari possit locus Ovidii ex Ponto IV, 16, 31 *Cum Varus Gracchusque darent fera dicta tyrannis.* Duo tragoediarum auctores memorari manifestum est. Gracchum Tragicum illustrat Heins. ad e. l. Cum Varii Thyestes tam nobile opus fuerit; Vari autem aliunde nulla prostet memoria; equidem non dubito in Nasone quoque *Varium* substituere: etsi is paullo maior natu esse debuit Nasone puero.

EXCURSUS II*

De Sileno a Satyris et Nymphis vincto.

Ecl. VI, 13 *Chromis et Mnasylos in antro Silenum pueri somno videre iacentem — Adgressi, nam saepe senex spe carminis ambo Luserat, iniiciunt ipsis ex vincula sertis. Addit se sociam, timidisque supervenit Aegle, Aegle Naiadum pulcerrima.*

Cum motus mentis magnis sensibus contactae et phantasmata animi concitati ab aetatum priscarum hominibus nec discerni satis inter se nec ad caussas suas possent revocari, adeoque nec re nec nomine notari: ad furores illi divinitus mentibus immissos revocati sunt, modo religiosos modo fatidicos; fidem faciebant opinioni calores animorum et furores in orgiis Bacchicis et Phrygiis per choros ad numeros concitatos tympanorum et tibiarum moveri soliti: de quibus ad locum Strabonis lib. X. disputatum est alio loco (Commentat. Societ. Reg. Sc. Gotting. Vol. VIII.). Iam haec eadem translata esse ad vates, et inde ad poetas, ut et ipsi deo incalescere, furere, *μαίνεσθαι* putarentur, nota res est.

Inter deos, qui vatibus et poetis furores iniicerent, Apollo et Musae mox et Nymphae et alii dii habiti sunt, tum et *Bacchus*, qui et in Apollinis et Musarum consortium eo nomine venit. Non mirum itaque si, cum ille suos comites et *θιασώτας*, inprimis Bacchas, Maenades inde dictas, furore impleret, Silenum ita *ἔνθεον* ab eo redditum esse *μυθικῶς* narrarunt poetae, ut et vaticinaretur, utilia moneret, tandem et vatum more caneret; itaque eo deventum est, ut Sileno tribuerentur carmina, tandem disputationes, de rebus physicis ac divinis: eo modo, qui expositus est a me in argumento huius Eclogae.

Cum semel ea, quae de vate vaticinante narrari solebant, transferri coepissent ad poetas: Sileno a Virgilio tribuitur hoc quoque, quod vaticinantium erat proprium, ut non nisi inviti et reluctantes deum reciperent; nam Silenus ad carmina sua recitanda non nisi invitus accedit; itaque vi cogunt eum Satyri, ut alibi videmus Proteum aut Pythiam ad vaticinandum vi admota cogi: qua de re vid. dicta ad vs. 28.

Adscripsi haec in breve collecta in eorum gratiam, quibus haec scripta sunt. Poeta hoc ipsum in lepidum mythum mutavit, cum narret Satyros duo, qui dudum carmina flagitaverant a Sileno, vi tandem adigere eum voluisse ut caneret, adiutrice Nympha. Versa tamen res in lusum, cum et corollis senem vincirent, et Nympha procaciter eius frontem rubro pingeret.

Inter argumenta operum antiquorum nullum est copiosius et locupletius Bacchicis orgiis et lusibus. Satyri itaque ludentes, Silenus temulentus et Bacchae, h. e. Nymphae cum Baccho bacchantes sunt inter ea, in quibus artifices ingenia exercuerunt vel maxime. Sunt quoque in his quae cum nostro carmine comparari possint. Silenus recubans in pelle substrata, utre vini pleno nixus, altera manu cantharum inversum tenens (qui tamen artifici recentiori vitiatum marmor reficienti deberi videtur) in villa Ludovisia visitur Romae, caelo passim expressus.

Est Silenus ad arborem revinctus, Satyro ac Nympha exorantium specie adstantibus, in gemma *Lipperti Dactylioth. Mill.* I,

1, 183. Sunt alia apud *Tassie.* Inventum est nuper in finibus Neapolitanis anaglyphum, Silenum in antro sedentem cum Nympha frondem seu surculum ostentante exhibens, Satyris duobus auscultantium similibus; pone antrum Sileni asellus cum duobus Satyris saltantibus. Id anaglyphum e nostro poeta adumbratum esse censuit Xaver. Mattei in diss. 1759 edita. Repetitum anaglyphum parum scite et affabre factum et aere sculptum in edit. Virgilii Ambrogiana. Similis fere argumenti aliud est anaglyphum, quod ad ἀσκωλιασμὸν refert Vir doctus in *Diss. Acad. Cortonensis* To. I. diss. VIII. aliud vero manifeste expressum e Virgilio marmor XVI figuris, inter quas Aegle pingens Sileni faciem, visitur in Villa Pembrok. Wilton. Etsi nondum satis confido antiquitati horum monimentorum; vix enim artifices graeci Virgilium edidicerunt.

EXCURSUS III

De C. Cornelio Gallo simulque de Euphorionis Chiliasi.

Ecl. VI, 64 — 73 *Tum canit errantem Permessi ad flumina Gallum* etc., et Ecl. X, 2 *Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris, Carmina sunt dicenda.*

Est Gallus inter eos homines, qui aliorum potius laude, quam sua virtute, nomen ad posteritatem propagatum habent. Iterum nostra aetate multis de eo egere viri docti per Italiam, dum de eius patria decertarent, aliis eum Foroiuliensem, aliis Foroliviensem fuisse asserentibus. Priores partes tuetur doctiss. Fontanini in Hist. litt. Aquilei. I, 1, quem fere transscripsit Io. Ios. Liruti (in *Notizie delle Vite ed opere scritte da' Letterati del Friuli* Tom. I pr.). At pro Foroliviensibus, post Peregrinum Maserium, Sigism. Marchesium in Supplem. Hist. Foroliv. lib. I, p. 34, et Ge. Vivianum Marchesium in Vitis illustr. Foroliv. lib. II, cap. 5, p. 227 sqq., denuo pugnavit eruditiss. Morgagnus in Opusc. Miscell. P. III Ep. 1 et 10. Add. Burm. ad Anthol. Lat. To. I, p. 353. Adeo et huius hominis exemplo proposito contemnere aliquis discat nominis famam et immortalitatem: in qua et ipsa casus et fortuna regnat.

Contigit tamen inter haec, ut multa, quae ad Galli res spectant, accuratius constituerentur. Contra vero nec minus alia virorum doctorum argutiis fuere impedita et obscurata, etiam in iis, quae ad Virgilium spectant. De amica *Lycoride* disputatum est in Argum. Ecl. X. Ingenium Galli et facultatem poeticam pauca testantur fragmenta, quae supersunt; adstruunt autem eam veterum praeconia, inque his Virgilii. Verum hic non tam ab Elegorum felicitate eum celebrat, quam ab alterius generis carmine: altero loco VI, 72 *Grynei nemoris originem* argumentum illius constituisse

innuit: nam, cum Gallum summo honore a Musis acceptum narrasset Maro, Linum ait ei fistulam Hesiodi praebuisse, verbis adiectis: *His* (calamis) *tibi Grynei nemoris dicatur origo: Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo.* Altero loco Ecl. X, 50. 51 Gallus loquitur: *Ibo*, ait, *et Chalcidico quae sunt mihi condita versu Carmina, pastoris Siculi modulabor avena.* Gallus adeo *versu Chalcidico carmina condiderat.* Euphorionis carmina respici, qui Chalcidensis ex Euboea fuit, satis convenit; eiusque necesse est aut transtulisse carmen aliquod in Romanum sermonem Gallum, aut liberiore calamo expressisse. Proclive est ad coniectandum, carmen de Apolline Gryneo eiusque oraculo fuisse illud ipsum carmen. Hactenus consentanea sunt, quae apposui. Similia illis habet Servius ad Eclog. VI, 72 et X, 50.

Enimvero viri docti suspicione et opinatione adiecere alia; ex VI, 69. 70, ubi *calamos ei dant Musae, quos ante dederant Ascraeo seni:* ergo Opus aliquod Euphorionis, quod Hesiodei carminis genere scriptum erat, respici. Iam Euphorion Varroni et Columellae inter scriptores rei rusticae numeratur; ideo carmen illud nomine *Hesiodi* inscriptum fuisse visum est; et est ap. Suidam inter Euphorionis scripta Ἡσίοδος. Georgica fuisse illud censent. Verum cum argumento hoc parum conveniunt versus subiecti: *His tibi Grynei nemoris dicatur origo* etc. quid enim in tali carmine convenire potuit cum Georgicis? Videndum itaque est de his paullo diligentius.

Euphorion, Chalcide Euboeae, ut dixi, oriundus, Antiochi M. regis Syriae bibliothecae praefectus, magna olim fama floruit. De eo post Meurs. ad Helladium (Opp. To. VI), et Voss. de hist. Gr. I, 17, et de poet. Gr. c. 8 cum Casaub. ad Suet. Tib. 70, et Davis. ad Cic. de N. D. II, 64 egit Toupius in Epist. crit. pag. 161, (Emendat. novae edit. To. II, p. 601) et qui alia, quam in quae is inciderat, attulit, Fontaninus in Hist. litt. Aquilei. p. 29 sqq. Desideratur tamen vel sic iusta de eo commentatio. Laudantur ap. Steph. Byz. et Athen. Euphorionis Χιλιάδες. Est porro de eo Suidae locus in Εὐφορίων, in quo ei tribuuntur opera: Ἡσίοδος, Μοψοπία ἢ Ἄτακτα. *Mopsopia* est idem atque Attica; nam antiquius nomen illud fuit ab Oceanide Mopsopia: καὶ ὁ λόγος τοῦ ποιήματος ἀποτείνεται εἰς τὴν Ἀττικήν. (Male adiectum in Suida χιλιάδα, iam deletum a Toupio, minus tamen bene mutatum in χιλιάδες.) Respexerat in eo opere eos qui deposito eum fraudaverant, docueratque eos certam poenam daturos esse periurii. Inde deductus fuerat ad colligenda oracula, quae per spatium mille annorum prodita erant, et eventus, quos illa habuerant. Haec saltem inter se quodammodo conveniunt. At Suidas aut male exscripta aut interpolata subiicit: εἶτα συνάγει διὰ χιλίων ἐτῶν χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας. *de oraculis per mille annorum decursum*

eventu probatis, scilicet suo ut quodque tempore eventum habuerit, ut orsus forte esset librum inde ab Argonauticis. Sequutus in hoc erat Euphorion exempla aliorum, qui χρησμοὺς collegerant: inter quos Philochorus fuit, Atthidos scriptor, ἐν τοῖς περὶ μαντικῆς Δ΄. ap. Plutarch. de Pyth. Orac. p. 403, E. Sequitur in fine: εἰσὶ δὲ βιβλία ε΄· ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη χιλιὰς περὶ χρησμῶν, ὡς χιλίων ἐτῶν ἀποτελοῦνται. ultima male ab interpolatore accessere. Ceterum haec viri docti ita accipiebant, ut opus illud in quinque Chiliades divisum putarent, quarum quinta περὶ χρησμῶν inscripta esset. At Toupius Χιλιάδας opus statuit diversum fuisse a Mopsopia: quintum librum περὶ χρησμῶν inscriptum fuisse. Si tamen mille hi anni *quinto libro* nomen χιλιάδος dedere: unde quaeso quatuor ceteri libri hoc idem *chiliadum* nomen habuere? aut quale earum argumentum fuisse dicemus, quod a millenario numero quicquam traheret? Estne porro sermoni hoc consentaneum, Χιλιάδα appellari librum, in quo oracula exponuntur per mille annos ad eventum perducta? Saltem dicendum erat, *chiliadem annorum* nomen suppeditasse libro , ut χιλιὰς inscribi posset. Oraculum vero Locrorum, ut per mille annos placarent Minervam Iliensem, alienum est ab h. l. non enim illud de eventu agit post mille annos. Difficultatem adeo, quae in his erat, non sustulit vir doctus, sed reliquit. Verba Suidae adeo corrupta et male luxata sunt, ut nihil tuto ex iis colligas, nisi forte hoc: si verum est, totum opus nomen Χιλιάδων habuisse, probabile fit, ita inscriptos esse libros quinque, propterea quod mille ἐπῶν erant, h. e. mille versibus singuli constabant. Nihil adeo est, quod impediat, idem opus fuisse Μοψοπίαν et Ἄτακτα, et Χιλιάδας appellatum: sed liber quintus περὶ χρησμῶν, de oraculis, agebat. Attamen dubito an recte ponatur, omnes quinque libros Χιλιάδας inscriptos fuisse; apud Stephan. Byz. et Athen. potuit scriptum esse ἐν Χιλιάδι, quo solus liber quintus, idem περὶ χρησμῶν inscriptus, et mille forte versibus constans, designatus fuit. Scripserat Suidas: εἶτα συνάγει διὰ χιλίων ἐπῶν (non ἐτῶν) χρησμοὺς ἀποτελεσθέντας, responsa et eventa. Ita recte subiecit ἐπιγράφεται δὲ ἡ πέμπτη (pro τὸ πέμπτον) χιλιὰς ἡ περὶ Χρησμῶν.

Iam quod ad Gallum attinet, ex Ecl. X, 50 *Chalcidico quae sunt mihi condita versu*, ut diximus, intelligitur, eum Euphorionem Chalcidensem seu latine reddidisse, seu quocunque modo eius carmen saltem imitatione expressisse: prius tamen illud tradunt Grammatici. Quaeritur nunc, quodnam Euphorionis opus hoc fuerit. In vss. his 69 sqq. Ecl. VI Gallus, Musarum iussu, a Lino traditam sibi accipit Hesiodi fistulam, qua *Grynei nemoris originem* canat. De oraculo hoc Apollinis fabulae potuere esse plures; fuere quoque in iis multa de Mopso et Calchante (cf. Not. ad Ecl. VI, 72), potuit eas persequi Gallus carmine ad Euphorionis exemplum composito: potuit quoque esse Euphorionis liber de illo fano,

cuius ad nos memoria nulla pervenit, quem Gallus latinis versibus reddidit; verisimilius tamen est, fuisse *particulam Chiliadis περὶ χρησμῶν* a Gallo latine conversam. Inter alia enim oracula etiam Grynei debuit memoratio fieri. Suspicari quoque aliquis possit, Mopsi nomen latere in voce corrupta *Μοψοπία*, et fuisse *Μόψου ἔπη*, aut *Μοψοέπειαν*. Inter haec restat difficultas, quod non intelligi potest, quidnam in simili opera Galli ab Hesiodo mutuatum esse potuerit: nam *Hesiodea fistula* haec canere dicitur. Nimis acutum esset si diceres, aliud Hesiodi opus respici, non *ἔργα καὶ ἡμέρας*, forte *τὰ ἔπη μαντικά*, et *Μελαμποδίαν* olim ei tributam, quam Euphorion aut sequutus erat aut expresserat. Verum simplicius res ita constituitur: Idem Euphorion et *Ἡσίοδον* et *Χρησμοὺς* scripserat; prius illud habebat aliquid coniunctum cum vita pastorum et cantibus. Cum Gallus occupatus esset in altero *Χρησμῶν* opere, memorari poterat Linus tradere calamos Hesiodi Gallo, quibus uteretur in altero opere eiusdem poetae exprimendo.

Fontaninus l. c. miro acumine plura Galli carmina ex versibus Virgilianis exsculpsit: ex v. quidem 70 colligere vult, eum latinum fecisse Hesiodum Euphorionis, ex v. 73 eum vertisse latine Chiliadem, tum ex v. 74 scripsisse eum fabulam Scyllae utriusque, quarum alteram superesse in Ciri Virgilio tribui solita contendit, et v. 77 fabulam Terei et Philomelae. Haec tamen ad Sileni carmen spectare, meliore interpretatione facile edoceri poterat vir doctissimus. Cirin Gallo vindicarant et alii, inter quos Gifanius. vid. Prooem. ad Cirin.

Ceterum Euphorionis, ut ceterorum Alexandrinorum poetarum, magna fuit Romae hac aetate existimatio: et inde interpretandos esse censeo *cantores Euphorionis* ap. Cic. Tusc. III, 19, non tamquam mollis alicuius poetae amatores: quae interpretatio fundamento idoneo caret, cum eius carmina amatoria nulla usquam commemorentur. At obscuritate eum, et quidem ex doctrinae copia, non minus quam Callimachum *ἐν Αἰτίοις* et Lycophronem, laborasse, vel ex Cic. de Div. II, 64, et Clem. Strom. V, pag. 676 notum est, etsi ob hanc eandem obscuritatem probaverat se Tiberio Caesari, vid. Suet. cap. 70.

EXCURSUS IV

De Scylla.

Ecl. VI, 74 *Scyllam Nisi, quam fama sequuta est, Candida succinctam latrantibus inguina monstris Dulichias vexasse rates, et gurgite in alto Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis.* Aen. III, 426 *At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris, Ora exsertantem et navis in saxa trahentem. Prima hominis facies, et*

pulcro pectore virgo Pube tenus; postrema immani corpore pistrix, Delphinum caudas utero commissa luporum; et 432 *Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa;* add. Ciris 58 sqq. 79 sq.

Multum absum ab eo consilio, ut fabulam de Scylla seu potius fabulas recoquere velim; nam magnus earum numerus fuit: vide vel Athen. VII, p. 297. et Cirin 55 sqq. nec omnino de Scyllae forma laboro, verum de eo tantum, qua specie Maro Scyllae speciem apud animum suum finxerit. Videri enim potest a se ipso dissidere, cum altero loco *canes marinas*, altero *lupos marinos* cum *delphinibus* commemoret, qui quomodo ex eius alvo prodierint una omnes, haud facile dictu esse videtur.

Apud Homerum, a quo primum Scyllae speciem declaratam habemus, mythum omnino simpliciorem et rei declarandae magis consentaneum videmus Od. μ, 85 — 100. Scopulus est, cum antro, cuius fundo illa incubat; πόδες δυώδεκα πάντες ἄωροι (obscuro sensu) ei tribuuntur v. 89, saltem illa pedibus suis insistere nequit; itaque medio tantum corpore ex antro prominet et sex sua capita late exerit, ut piscetur, unde vivat, belluas marinas Δελφῖνάς τε κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλῃσι Κῆτος. Vox porro eius est qualis catuli v. 86 τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν, ὅση σκύλακος νεογιλῆς, Γίνεται.

Mutarunt itaque sequiores poetae fabulam, et *canum vocem piscationemque delphinorum et canum* ad speciem Scyllae exornandam transtulerunt: ademtis capitibus sex. Pro his enim superne species est puellae, quae tamen inferius corpus monstrosum habet. Ovid. Met. XIII, 732 *Illa feris atram canibus succingitur alvum Virginis ora gerens.* Tibull. III, 4, 89 *Scyllave virgineam canibus succincta figuram.* Est adeo fabula haec ex eo genere, in quo artificum ingenia pristinam monstri formam in iucundiorem mutarunt.

In his ac similibus nihil est, quod haereas. Verum difficultatem facere potest ea species, qua in extrema corporis parte *delphines, lupi et canes,* una commissi et coniuncti finguntur. In versu: *postrema immani corpore pistrix Delphinum caudas utero commissa luporum* ambiguum est, utrum sit: pistrix, quae commissas habet *delphinum caudas utero luporum*, an *luporum caudas delphinum utero.* Neutram speciem facile fingat sibi aliquis animo: inprimis si vulgarem Scyllae formam in priscis monumentis reputet, in quibus ea in delphinum caudas desinit, canibus ex utero subtus prodeuntibus. Itaque tertiam aliquam rationem ingressus sum in Notis ad e. l., ut sit: *commissa caudas delphinum,* habens caudas delphinum commissas, coniunctas, cum *utero luporum*, luporum uteris s. corporibus, quae inter binas delphinum caudas ex alvo prominent. Recte haec se habent, modo ex pluribus Scyllae formis eam teneas, quae Virgilii animo insederat.

In antiquae scilicet artis operibus non una Scyllae forma oc-

currit; modo ea in delphinum binas caudas desinit; nihil amplius; modo intertextae aut intermixtae sunt canum protomae; et haec quidem est sollennis forma, ut in aere maximo Gordiani (Mus. Flor. tab. 73) et Pupieni (Max. mod. Numism. R. Gall. tab. 25) et simili modo Scylla remo sublato ictum intentans in denario Sext. Pompeii, v. c. Thes. Morell. Pompei. t. II, 1. cf. Spanh. de V. et P. N. T. I, p. 262; et adiunctis binis corporibus iuvenum, per canum nexus implicitorum in Pict. Hercul. Tom. III, t. 21. et uno viro in gemma ap. Lippert. I, 1, 127. 128. ap. Tassie pl. XXXI. et ap. Tischbein *Homer in Zeichnungen nach Antiken* fasc. III. Et cum his, maxime cum Sexti Pompeii nummo, comparare malim poetae versus collato Silio V, 135. Est quoque in numis Contorniatis navis Ulyssis imminente et sociorum unum rapiente Scylla: de quibus v. Eckhel Vol. VIII, p. 285. Est tamen tertia species, qua alvo adiunctae sunt utrinque duae canum protomae in unam delphinis caudam coeuntes. Hanc speciem habet numisma Agrigentinorum a Principe Torremuzza (*Opusc. di Autori Siciliani* Tom. XIV, tab. VII, IV) editum, et in Siciliae vet. Num. tab. V repetitum, ubi alterum canis alterum hydrae est, et iam ante, parum affabre, adumbratum a Pancratio l. c. nec multum abludit ara in Winckelm. *Mon. ined.* no. 37. Plures Scyllae species uno loco expressit *Pancrazi Antichità Siciliane* p. 4.

A poetis fere canes memorantur, eaeque verae ac terrestres. Dubitari tamen vix potest, eos, qui primi fabulam commenti sunt, cum de monstro marino narrarent, belluas quoque marinas ei adiunxisse. Etiam Homerus l. l., ubi Scyllam exertis capitibus praedari ait circa scopulum aquatilia, *Δελφῖνάς τε* narrat *κύνας τε καὶ εἴποθι μεῖζον ἕλησι Κῆτος.* Probabile itaque fit de phoca eum cogitasse: quam vitulum marinum iam veteres appellarunt, qui idem etiamnum modo *canis* modo *lupi marini* nomine venit; *phocam pusillam* Linn. eam haberi audio. Iconem et descriptionem vituli marini videas ap. Rondeletium de Piscibus marinis lib. XVI, c. 6. Maiorem horum amphibiorum olim in mediterraneo mari frequentiam fuisse constat; ad fines Aegypti desertos notas eorum sedes novimus ex Odyss. δ, ubi de Proteo agitur. Narrant nostris quoque temporibus canum marinorum circa promontorium Scyllaeum ingentem conspici copiam; multo magis hoc ita se habuit antiquioribus temporibus, cum et thynnorum piscatio circa Scyllaeum belluarum istarum opera exerceretur *). Duxere quoque viri docti nomen Scyllae ab iisdem; est enim *σκύλαξ*, *σκύλλος*, *σκύλλα.*

Interea in artis priscae operibus, non magis quam in poetis, aliae quam verae canes expressae esse videntur, saltem quantum

*) Cf. Strabo lib. I, p. 43 sq. e Polybio: qui tamen *canes* de alio piscium genere accepit: *τοὺς γαλεώτας, οὓς καὶ ξιφίας καὶ κύνας λέγεσθαί φασι.* Etiam Oppian. Halieut. V, 365. 376 *canes* et *phocas* distinguit.

ex eorum apographis assequi possum: unum est fragmentum in Marm. Oxon. P. I, CXXXII, in quo os canis propius fit ori bestiae aquatilis. Lucretius V, 890 *rabidis canibus succinctas semimarinis Corporibus Scyllas* dixit: ibi tamen non canes sed Scyllae sunt semimarinis corporibus: quas pro una Scylla semimarino corpore dixit, respectu caudae. Lusere veteres artifices in forma belluarum e Scylla nascentium (v. c. Pictur. Herculan. Tom. III, pag. 109), modo in caudis, quae in serpentes exeunt in Monumentis Etruscis. Novat quoque in Scyllae forma Schol. Apollonii IV, 825, dum ei canes prodire ait ex lateribus et pectore. In cod. Vatic. Virgilii ad lib. VI Aeneidis in inferis Scylla picta est hippocampo similis. In ipso illo numo Agrigentinorum, quem paullo ante memoravi, alterum caput canis an lupi, alterum hydrae est.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C A

PROOEMIUM.

Ad Georgica facetum illud ac molle, quod peculiari aliquo Musarum munere Virgilio concessum esse Horatius memorat *), proprio quodam modo spectare videtur. Mollitudo quidem ex eo venit, quod, cum exquisito aliquo et numerorum et orationis cultu omnia elaborata et expolita sint, nihil duri, scabri et horridi, quod in divino Lucretii carmine offendit, aspersum est; nihil, quod otiose vacet aut utilius absit. Nec modo verborum dilectu et iunctura, verum etiam sententiarum veritate, lumine ac naturali facilique et apto nexu, ingenii artisque insignis aliqua felicitas, quae in Virgilio erat, effecit, ut leni ac facili cursu omnia defluant. Habent porro decus et excultam aliquam elegantiam, uti Quinctilianus **) istud facetum Horatii interpretatur; cum scilicet in argumento tam tenui et humili, quod ad rusticam orationis asperitatem tantopere non modo patebat, sed et deflectebat et inclinabat, omnia sint scite, honeste, et liberaliter tractata, ut politum, elegans, et urbanum ingenium ubique facile agnoscas. Ad iuncturam adeo verborum lenem ac mollem et numerorum artificium, totumque carminis nitorem, et ad cultissi-

*) Sat. I, 10, 44. 45 *molle atque facetum Virgilio adnuerunt gaudentes rure Camenae.* vid. sup. *de Carmine bucolico* pag. 13.

**) Inst. Or. VI, 3, 20.

mae orationis verecundiam et venustatem referendum nobis esse videtur elogium illud, quod tam variis, incertis saepe et obscuris, modis a viris doctis versatum esse videas. Magnificam autem et praeclaram esse illam Virgiliani carminis praedicationem, quis non videt? Est scilicet summa laus, quae in id carminis genus cadere possit, quod didacticum appellare solemus. Cum enim eius natura in eo posita sit, ut sive notio aliqua, sive sententia, sive sententiarum, etiam praeceptorum de quacumque sive scientia sive arte, aliquis complexus eo sermonis genere exponatur, quod quam maxime ad permulcendum voluptate aliqua animum vim habeat: voluptatem illam non tam ab ipso argumento, quamquam in eius dilectu et hoc videndum est, ut ne iniucundum sit, quam ab eius tractatione et ornatu expectandam esse facile apparet. Nam cum neque factum aut res gesta, aut actio, neque animi aliqua affectio, voluntatis inclinatio aut vehementior impulsus mentis et perturbatio, quae et ipsa cum actione aliquantum coniuncta sunt, in eo carmine tractentur *); quo ipso fere eius a reliquorum carminum natura diversa indoles continetur; in re exponenda et ornanda carmen didacticum tanto maius artificium requirit, quo minorem vim res ipsa ad delectandum habere potest, quoque magis cavendum poetae est, ne ad subtilem praeceptionem, qua nemo facile delectatur, aut ad meram rerum descriptionem carmen hoc revocet, qua animos nostros non diu cum voluptate teneri satis constat **). Itaque

*) Utique non sic, ut carminis summam et argumentum constituant. Alioqui enim haud dubie etiam per narrationem carmen didacticum detexi posse, praeclaro, in ipso Veneris et Gratiarum contubernio elaborato carmine, *Musarion* inscripto, docuit ingeniosissimus inter venustiores poetas Wielandus nostras.

**) Vid. du Bos Reflex. critiqu. P. I, S. 9.

ex toto materiae apparatu ea deligenda sunt, quae cum aliqua voluptate audiri, aut, si per se nihil suavitatis habent, ornari et nobilitari ab arte possint; quaecunque autem tractanda selegeris, ea rerum facie quasi ac vultu eoque colore exhibenda sunt, quo maxime niteant, hominumque animos ad cognoscendam rem et contemplandam alliciant et invitent. Tum perspicuitas a lucido, non autem dialectico, rerum ordine, argumentorum dilectu, dispositione et expositione ad animum tenendum accommodata, arcessenda est. Tenent autem animum ea, quae non modo nihil molestiae ei creant, dum cognoscuntur, verum etiam, dum leni ac facili cursu in animum influunt, non horrida aliqua ac ieiuna subtilitate exarescunt, sed eo corpore ac colore succoque expleta sunt, quo ad impellendos sensus nostros animumque aliquam vim habeant. Quo fit, ut in ornatu summa huius carminis posita videatur. Ad ornatum autem omnia referenda sunt, cum ea, sine quibus ille recte esse nequit, verborum numerorumque recta, elegans, ac suavis ratio, tum rerum argumentorumve, quae, quod ornatum capere videbantur, ad exponendum seposueras, ea elocutio et repraesentatio, quae ad animum continua gratarum rerum, imaginum ac sensuum vicissitudine tenendum quam maxime sit idonea. Quod quidem ita maxime assequi videare, si, iis exceptis, quae nullum ornatum admittunt, et breviter ac simpliciter exponenda sunt, cetera verbis ac sententiis locupletibus, variarumque rerum similitudinem ac colorem in animum revocantibus, expressa sint; ea vero, quae universe dici poterant, ad factum aliquod, idque unum et actionem singularem e multis revocata, ad vivum repraesentata, descriptione oculis subiecta, exemplis et comparationibus illustrata, sententiis gravibus sint distincta, omninoque ita tractata, ut non tam animus doceri

se sentiat quam delectari: ut non magna animi intentione ad cognoscendum opus sit, sed ut satis sit, modo animus recipiendis impulsibus variarum imaginum sensationumque pateat; ut praecepta et sententiae quasi corpore aliquo inductae sensibus subiectae ante oculos incedere palparique posse videantur, utque, dum in rerum ipsa tractatione et usu versari te existimes, sine omni molestia, putes te adsuescere potius rebus agendis quam discendis. Iam res aliae naturali aliqua seu dignitate seu suavitate se commendant, in quibus poetae iam satis parata laus, modo ne eas oratione deterat; sufficit, ut aequet; sin amplificet et augeat, id vero ad tanto maiorem ingenii commendationem facere necesse est: aliae autem res aut natura sua tenues et ieiunae, aut opinione humiles, et nullo suo decore insignitae sunt; quas si poeta cum per se grato aliquo habitu induere, tum externarum rerum, inprimis digressionum, virtute satis ornare potuerit, in eo vero summam poeticae facultatis et artis laudem consequitur. Digressionum itaque ad ornandum huiusmodi carmen inprimis magna laus habenda *). In iis autem Virgilii ingenium inprimis commendat hoc, quod consilio et argumento carminis eae et dilectu et ornatu accommodatae sunt. Est utique in iis liberalior ornamentorum materia, maiorque splendor, pro indole tamen et natura carminis; ars quoque mirifica in iunctura horum locorum et in transitu redituque a digressione ad praeceptionem; porro in praecipiendi formulis mirificaque earum varietate, quam magna ex parte Arato et

*) Reprehendit etiam has, et transitus ad eas tamquam parum opportunos, Homius (*Essay of Criticism* cap. 1 extr.). Sed confudit Vir Ill. genera orationis et scriptionis inter se diversissima, maioremque, quam pro poetica ratione, subtilitatem, nullum vero poeticae seu artis seu scientiae sensum in hoc aliisque iudiciis adhibuisse videtur. Disputavit adversus eum perdocte *Io. Iac. Netzker*, Prof. Gymnasii Thorunensis, in Commentatione *de Georgicorum Virgilii lucido ordine.*

Nicandro debere eum videbimus: tandem in venustate, proprietate, copia orationis et dictionis, in qua Lucretianum carmen ante oculos habuit, sed emollitum et expolitum ad poetarum Alexandrinorum elegantiam: quibus rebus efficitur delectatio illa, quam poeta sibi habere debet propositam.

Atque haec illa sunt, a quibus Virgilii laus, si a iudicio aliquo profecta videri debet, inprimis repetenda est. Est is proprius quasi Virgiliani carminis character, ut, si ingenium Homericum in inveniendis rebus desideres, si Theocriteam simplicitatem, et nativam aliquam venustatem, qua animi, inani nostrorum morum fuco nondum contaminati, tantopere capiuntur, frustra in eo quaeras, elegantiam tamen cultumque, eundemque rectum, purum, pudicum ac decorum, simulque elaboratissimum et exquisitissimum, facile agnoscas. Inveniendi quidem sollertiam, si animi sensa libere eloqui fas est, non maiorem in Georgicis quam in reliquis eius carminibus deprehendimus. Adumbrata fere omnia, depromta et hausta, plurima fere ad verbum conversa sunt et transsumta ex aliis sive Graecis sive Romanis poetis ac scriptoribus. Ut enim suis locis indicabimus, nonnulla ex Hesiodo, multa ex Lucretio; locum de peste ex eodem et Thucydide; alia, inprimis doctrinam de arborum cultu, ex Theophrasto, doctrinam de apibus ex Aristotele, locum de serpentibus, inprimis de chelydro *), ex Nicandri Theriacis, locum de prognosticis totum ex Arati Diosemeis **), nonnulla ex Xenophontis Oeconomico, magnam praeceptorum partem, inprimis de pecudum cura, ex Catone et Varrone transtulit. Cuius rei quanto manifestiora habituri essemus indicia, si antiquiores auctores de Re Rustica et singulis eius partibus ***), praecipue

*) Ge. III, 432 sqq.

**) Conf. Macrob. V, 2.

***) Multa eorum et magna nomina a Varrone, Columella, et Plinio me-

qui versibus eas illustrarunt, omninoque poetae Alexandrini, plures superstites essent, inprimis Nicander, Eratosthenes, Parthenius *). Nam, quamquam poetae nostri ingenium satis in se materiae ad exquisitiorem aliquem ornatum ac nitorem carminis habuit; erat enim illud naturae aliqua indulgentia ad praeclarae cuiusque pulcritudinis sensum natum ac factum, inque vita illa per litteras Graecas et urbanitatem Romae sub principe Augusto, et consuetudine cum elegantissimis et urbanissimis hominibus, eximie cultum et politum: variarum tamen rerum comparatione et indagatione progressi hoc nobis animadvertisse videmur, ex Alexandrinis inprimis poetis Virgilium nostrum profecisse; his eum naturalem illam et parum operosam, cum tanto tamen cultu, ornatu, et dignitate coniunctam, venustatem debere arbitramur. Sed ea de re alio tempore accuratius disputandi erit locus. Quid? si alios, e quibus singulos versus, mutuos sumtos aut expressos a Virgilio, Grammaticorum cura nobis servavit, ut Ennium, Lucilium, Varronem Atacinum, integros haberemus; annon multo plura irrigati fontibus alienis ingenii vestigia essemus deprehensuri? Non itaque temere posuisse videbimur illud, quod paullo ante commemorabamus, defuisse Virgilio divinam illam nova et intacta ab aliis proprio quodam nisu proferendi vim, liberum illum animi per ignota et intentata vagantis impetum; quem tamen ipsum verecunda illa, recta et casti-

morata videas, quae congesta sunt ab Ursino *Virgilii collati pr.*

*) Quinctilianus Inst. X, 1, 56 *Quid? Nicandrum frustra sequuti Macer atque Virgilius?* E Democrito poetam nonnulla sumsisse Plinius monuit. vid. ad Georg. I, 336. Ex Eratosthene translatus locus Ge. I, 233 sqq. e Parthenio versus Ge. I, 437. Servius ad Ge. I, 43 *Sane sciendum, Xenophontem scripsisse unum librum Oeconomicum, cuius pars ultima agriculturam continet: de qua parte multa ad suum hoc opus Virgilius transtulit; sicut etiam de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Oeconomicorum, qui agriculturam continet.*

gata, carminis pulcritudine redemisse et compensasse videri debet; neque in illa morum vitaeque elegantia, certis decoris et honestatis cuiusdam legibus adstricta, aut in illa doctrinae ac litterarum copia, quae in Virgilio fuit, liber ille et supra mortalia emicans et tamquam alatis Platonis equis inter nubes evectus spiritus vigere potuit; fieri enim aliter vix potest, quam ut haec operosae doctrinae quasi sarcina impetum animi diviniorem retardet; unde, neque ex academica nostra institutione umquam Homericum aliquod ingenium aut prodiisse aut proditurum esse, facile augurari licet; uti contra inter poetas nostros, iis, quorum animis Virgilii et Homeri non nisi obscura aliqua notio, ex puerili tantum institutione, insidet, vix eminebit castigata et elaborata dictio, recta et casta carminis pulcritudo aut elegantia ex ingenii cultu exquisitiore profecta, quae ex diligentiore antiquorum studio comparanda est. Enimvero, si Homero atque aliis nonnullis forte poetis illa diviniore, quae in inveniendi felicitate cernitur, ingenii vi cedit Virgilius, in hac, quae secunda esse videtur ab illa, facile omnium est princeps habendus, ut ea, quae ab aliis acceperit, multo ornatiora et pulcriora ab eius ingenio prodeant. Quod magistris nostris acceptum nos referre solemus, ut, cum a parentibus vitam acceperimus, ab illis rectae et iucundae vitae usu impertitos nos esse fateamur; hoc in illis, quae iam ab aliis prolata erant, accidere videas, ut ex Virgilii ingenio multo felicius enascantur, et pulcrius efflorescant; ut, si ea non novitate, at gratia tamen, dignitate, venustate, miros animi affectus moveant, magnaque admiratione perfundant. Qua in re mihi quidem in poesi eundem locum tueri videtur Virgilius, quem Cicero in eloquentia. Nam et huius ingenium, quod ipsum per se non facile praeclari aliquid proferret, in ornandis et amplificandis alio-

rum inventis, inprimis in vestiendis oratione Latina Graecorum dictis, eximiae felicitatis et artis fuit. Itaque hoc in genere Virgilium, poetarum Ciceronem appellare nonnunquam lubet. Illa autem ingenii Maroniani propria venustas in nullo eius opere magis cognoscitur, quam in Georgicis, omnibus numeris absoluto, perfecto et expolito, carmine, ut, si in nostra interpretatione hoc assequuti sumus, nos enim id sequutos esse non negamus, ut non modo verborum ac sententiarum vim declaraverimus, verum etiam carminis pulcritudinem, inprimisque ornatum, sensibus et oculis adolescentum subiecerimus, nos operam nostram non omnino male collocasse arbitraturi simus.

Ex iis, quae adhuc disputata sunt, nuperam censuram Georgicorum, quam Edmundus Burtonus, Britannus non indoctus nec inelegans, proposuit *), ab iudicio parum subtili et limato profectam facile videas, dum hanc ipsam copiam, hunc ornatum rerum tenuium et exilium, ad reprehensionem carminis traxerit. Sed iudicii huius auctoritatem iam satis alio eiusdem viri docti acumine elevatam dabimus, cum idem ille in Bucolicis summam simplicitatem et humilitatem vitae ac morum a Virgilio expressam dixerit; quo quid a rerum fide ac sensu alienius afferri possit? A tumore ac frigore aut inepto aliquo studio ac nimia sedulitate Georgica vacare confidenter affirmem, qui alioqui non multa me certo tenere affirmare soleam.

Georgica Maecenatis suasu ac consilio scribere suscepisse poetam, ut hominum animi ad agri colendi studia revocarentur, Britannorum nonnullorum, Wartoni, Crusii, Martini, elegantium virorum, est opinio. Italia sane bellis civilibus tantum

*) *Ancient characters deduc'd from classical Remains* 1763, 8.

non in vastam solitudinem erat redacta; veterani, inter quos agri fuerant divisi, ab operis rustici molestiis et aerumnis tolerandis alienissimis erant animis; frumenti inopia ab anno inde DCCXIII magna Italiam fame afflixerat; carmine itaque, quo vitae rusticae bona commendarentur, delinitos animos ad agricolationem adduci posse, censuisse Maecenatem. Fundamentum tamen coniecturae idoneum non apparet; quin ea nec satis probabilis esse videtur, cum carmini maiorem vim, maiorem etiam celebritatem, tribuat, quam inter homines indoctos, feroces, per bellorumque civilium licentiam rapinis caedique adsuetos, ullo modo expectari possit. Hoc forte fieri potuit, ut, cum multa apud Maecenatem de detrimentis, quae ex agriculturae neglectu reipublicae inferrentur, et de modis ac rationibus, quibus ei honos suus restitui posset, disputarentur et agerentur, Virgilii ingenium ad hanc materiam deferretur excitareturque, ut eam carmine tractandam sibi sumeret. Carminis tamen auctoritas apud Romanos fuit summa, omninoque ex ea pendent Columella et Plinius, versibus quoque integris adscriptis. Nec mirum hoc; cum carminum ubique maior apud vulgus et politos homines gratia sit, quam operis philosophica subtilitate elaborati.

Unum adhuc monebimus. H e s i o d i d e o p e r e r u s t i c o carmen a Virgilio imitatione esse expressum, vulgaris et constans fere a Servio inde est opinio *), quam poeta ipse fecisse videtur, dum se A s c r a e u m c a r m e n R o m a n a p e r o p p i d a c a n e r e ait Ge. II, 176, quae ipsa res ad tanto maiorem eius gloriam pertinuit: comparatione enim

*) Apud Macrobium quoque: Saturnal. V, 2 *Dicturumne me putatis ea, quae vulgo nota sunt, quod sibi Theocritum fecerit pastoralis operis auctorem, ruralis Hesiodum?*

eius ad Hesiodum instituta, nihil exilius, ieiunius, et aridius Hesiodo, nihil copiosius et plenius Virgilio. Qui tamen hoc primus affirmavit, eum non admodum recentem ab Hesiodi lectione fuisse necesse est. Vix enim in tribus aut quatuor locis Hesiodeae sententiae sunt expressae; carminum ipsorum forma non convenit; diversa utriusque natura, diversus genius, diversum consilium. Hesiodus non Georgica, h. e. de re rustica, scripsit aut scribere voluit, sed totius vitae domesticae, qualis tum erat, coniunctae scilicet illius vel maxime cum agricolatione, rationes tradere, prudentiae etiam et morum praecepta proponere. Quod autem Ascraeum carmen appellat suum opus Virgilius, id eo pertinet, quod in simili fere genere illud versatur, non quod ex Hesiodeo petitum aut transscriptum aut ad eius formam est compositum. Potest quidem aliquis in eam opinionem adduci, atque in eam iam Dan. Heinsium Introd. ad Hesiod. c. 4 venisse video *), ut aut quoddam aliud, aut hoc, quod habemus, Hesiodi opus olim multo locupletius et plenius extitisse existimet. Quis enim in tali argumenti tractatione, qualem nunc in eo videmus, non miretur Catonem, qui apud Ciceronem ita disputat **), ut de stercorandi utilitate doctum Hesiodum ne verbum quidem fecisse moneat, cum de cultura agri scriberet? Quid autem Manilium sequutum esse putabimus, qui, dum Hesiodi opera enarrat, Quinetiam, inquit, ruris cultus legesque novati Militiamque soli: quod colles Bacchus

*) Ios. Scaliger, qui ad Manilii locum hanc sententiam improbabat, ita tamen in verbis Manilii haerebat, ut eum forte Orphei Ἔϱγα καὶ Ἡμέϱας Hesiodo attribuisse coniectaret, cuius sane operis initium cum Manilianis versibus aliquid coniunctum habere videtur. Servatum illud est a Tzetza prooem. ad Hesiodum. Idem Tzetza Orphei librum Georgicorum laudat; sed versus ex iis excitatos in Maximi Philosophi de Electionibus carmine (quod Fabricius Biblioth. Gr. Vol. VIII, p. 415 inseruit) inveniri vidit Wesseling. Probabil. cap. 17.

**) De Senect. cap. 15.

amaret, Quod fecunda Ceres campos, quod Pallas utrumque, Atque arbusta vagis essent quod adultera pomis, Silvarumque deos, sacrataque numina, Nymphas, Pacis opus, magnos naturae condit in usus *). Quo quaeso Operum ac Dierum loco earum rerum vestigium aliquod deprehendas? Sed potest hic, quod iam Bentleio visum est, interpolatrix manus grassata esse videri; id tamen cum aegre admittendum sit, videor mihi Manilium Propertii imitatione ulterius, quam vellet, evectum excusare posse. Lynceum is **) amicum suum, poetam graviora argumenta tractare solitum, amore iam captum exagitat, et ad elegos amatorios adhaesurum esse auguratur. Nec tamen eam rem ut pudori sibi ducat, aut ut haec carmina minorem inter Romanos habitura esse gratiam existimet, monet: dum bucolica scribat, dum Hesiodi exemplo de re rustica carmen condat, non tamen haec, quae de amore scripturus sit, ulli venient ingrata legenti, Sive in amore rudis sive peritus erit. Luserant eadem, pergit, alii. Dum Hesiodum memorat, Tu canis, inquit, Ascraei veteris praecepta poetae, Quo seges in campo, quo viret uva iugo. Vides exemplo Hesiodi cani dici, non ab ipso Hesiodo; potuit ea tamen Manilius ad Hesiodum ipsum referre, atque etiam, cum in laude poetae versaretur, eo adduci, ut copiosius et ornatius, ac res ferebat, efferret.

Sententiarum et praeceptorum rei rusticae in hoc carmine interpretationem sine tolerabili aliqua agricolationis peritia recte vix succedere posse, facile intelligitur; eam tamen in mei ordinis homine

*) Manil. II, 19 sqq.

**) Propert. lib. II Eleg. extr. versus finem.

haud facile esse posse in confesso est. Aliam difficultatem facit hoc, quod praecepta Maroniana ad agri colendi morem in alio solo, sub alio caelo, in alia aetate, spectant. Quod facere licuit, subiunximus scriptorum de re rustica loca, e quibus poetae praecepta unice illustrari poterant, inprimis Varronis, quem in multis sequutus est, et Columellae, qui perpetuus Virgilii commentator est, cum Plinio. Et habebamus in hoc, quorum opera fere uteremur, Interpretes doctissimos, in nonnullis Guellium et Ursinum, in plerisque Cerdam ac Martinum. Ut autem poeticum ornatum horum praeceptorum adolescentium oculis subiiceremus, utque id cum fructu fieret, nec tamen res notarum modum excederet, ita potissimum nos effecturos esse putavimus, si sententiam pedestri oratione expressam subiungeremus; quod quoties factum est, fit autem singulis locis, in quibus res non ipsa in oculos incurrit, adolescentes monitos velimus, ut poeticam orationem cum solutae orationis formulis illis comparent, et inde cognoscant, quid notioni simpliciter in notis expressae a poetae ingenio et copia sive ad pulcritudinem sive ad suavitatem omninoque ad ornatum accesserit. Ita demum eos intellecturos esse speramus, qua in re poeticae inprimisque Virgilianae orationis pulcritudo ac praestantia quaerenda sit *).

Ab istis inde annis, quibus haec scripta erant, quoties retractavi Georgica, non quidem nullam, nec tamen praecipuam aliquam operam in iis illustrandis posueram; quippe qui maiore cum voluptate et operae fructu in Aeneide versarer; nunc tamen, quandoquidem novissimam hanc, quoad

*) De anno, quo scripta sint Georgica, vid. Vitam Virgilii ad a. 724.

inter mortales versabor, operam Virgilio adhibebam, consului et inspexi libros, qui hisce de rebus, quae in Maroniano carmine memoratae sunt, praecipiunt; comparavi quoque ea, quae in illud, nonnunquam cum contumelia mei, scripta, aut callide in diversum sensum deflexa sunt, ut cachinnis commovendis locus esset; quod quam liberaliter fiat ab iis, de quibus bene meritus eram, iudicent alii. Equidem, condonatis ingenio asperiori ceteris, sustuli inde illa, quae videbam monita esse vere ac recte, aut quoties non bene recessissem a Cerda et aliis rei rusticae peritis. Me in agri colendi ratione et usu haud versatum, nec rusticarum operarum et instrumentorum satis esse peritum, ingenue eram professus; bene quoque intelligo, hominem operis vitaeque agrestium intelligentem in multis, quae poeta attigit, videre acutius et maiorem ex lectione capere posse voluptatem, quia res ipsas, quarum equidem tantum speciem aliquam animo fingebam, oculis animoque propositas habet, aut habuit. Enimvero hoc locum habet in omni lectione et interpretatione, ut pro rerum, quae a scriptore tractantur, et pro intelligentiae, quam lectores afferunt, diversitate diversus sit sensus, iudicium et iucunditas lectoris cuiusque et interpretis; et debet hoc ipsum verti ad plenum ac perfectum e scriptore capiendum fructum, si plures, pro suo quisque modulo, rerum usu ac facultatibus, eam rebus et verbis lucem afferant, quam ab uno aut paucis frustra expectes. Verum ea est labes ingenii humani, ut gloriolam ex aliorum obtrectatione aucupari malit, quam utilitatibus ab aliis paratis alias novas addere, nec tam propria laude florere, quam aliorum virtute obscurata crescere.

Quae in Virgilianorum carminum interpretatione spectaverim, et quantopere in votis habue-

rim, ut bonis meis meliora alia adderent alii, meamque editionem tanquam pro basi ac fundo, aut, si vellent, pro area haberent, cui inaedificarent, disponerent ac constituerent ipsi melius descripta, ad normam redacta et exquisitiore iudicio elaborata: satis exposui in praefationibus, ad quas aequiorem lectorem aequo ipse animo remitto. Scr. Gottingae M. Maio CIƆIƆCCXCIX.

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N *)
LIBER PRIMUS
AD C. CILNIUM MAECENATEM

ARGUMENTUM

Georgica, seu de *re rustica* praecepta, arationem, arborum, inprimis vitium et olearum, culturam, pastionem et mellificium, e Romanorum notione complectuntur. Ordinem dicendorum ducit *Propositio* et *argumentum* operis v. 1 — 5. Inde *Invocatio* numinum agrestium cum ipso Caesare Augusto — 42. Nunc de *prima* operis rustici parte, quae est de *Aratione:* primo quidem *quando* illa incipienda sit — 49. Ante omnia *caeli solique natura* est exploranda — 63, unde *leges culturae diversae* proficiscuntur, inprimis *arationis* — 99, et *sationis* — 121. Cum in his multum laboris et aerumnae tolerandum sit, *digreditur* ad *caussas* huius rei *mythicas* inde a Saturni aetate — 159. Inde de *instrumento rustico* — 175; tum *de aliis ad opus rusticum faciendum curandis*, in his de area ad terenda grana paranda — 186. Iudicium de futuro anni proventu unde facere liceat — 192, de semine medicando — 196, de seminum dilectu faciendo — 203. Sequitur locus *de temporibus operum rusticorum* diserte tractatus. Tempus sationis — 230. *Digressio* de solis cursu annuo et quatuor anni tempestatibus — 256. Quae curanda sint tempore pluvio — 267; diebus festis — 275. Dierum lunarium, qui fausti vel infausti sint, observatio — 286; nonnulla noctu melius tractanda — 296; alia per calorem aeris — 299; alia hieme — 310. Parat sic sibi viam ad duas *anni tempestates* poetica arte describendas, alteram

*) *Georgicon.* Alii *Georgicorum*: sed Graeca in his titulis regnant. vid. Heins. In multis codd. et edd. ant. praemittuntur pro libri primi argumento quatuor versus, quos inter Argumenta videbis No. XV *Quid faciat laetas s.* Eos in Rottend. et Menag. *Ovidio Nasoni*, in priscis edd. Modestino tribui notavit Burm. Apud Suidam graeca metaphrasis Georgicorum memoratur *Arriani*: Ἀῤῥιανὸς, ἐποποιὸς, μετάφρασιν τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βεργιλλίου ἐπικῶς ποιήσας.

auctumni, alteram *veris ineuntis*, utramque *procellosam;* observanda itaque esse earum tempora 337, et religionibus deos exorandos — 350. Esse etiam certa tempestatum per vices succedentium *prognostica*. In his exponendis et ornandis copiosus est poeta — 463. Multo ornatius est episodium, ad quod aditum sibi struxit, de *prodigiis* Iulii Caesaris nece facta bellum civile subsequutum portendentibus — 497. Subiunguntur *vota* pro Augusto — ad fin.

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vites
Conveniat; quae cura boum, qui cultus habendo

2 *Maecenas.* *Μαικήνας.* Male scriptum *Moecenas.* vid. Pier. Heins. (Medic. *Moecenas*, sed supra *o* ab alia, ut videtur, manu scripta *a*; in eodem *Micenas* Ge. IV, 2.; sed Ge. II, 41. et III, 41. *Maecenas.* — Medic. *vites. Wr.*) *ulmis adiungere* Toll. 3 *quis cultus* alii scripti et editi, ex more; sic iam Ecl. I, 19. *qui* iam Nauger. edidit. (vid. Q. V. XXII, 4. *Wr.*) *habendus* Toll., male. vid. Burm. et conf. Not.

1. Primis quatuor versibus argumentum operis exponitur: *agricultura et rusticatio*, lib. I; *vini et omnino arborum cultura*, lib. II; *res pecuaria*, lib. III; *res apiaria*, lib. IV. Primo versu Hesiodei operis, etsi argumento valde diversi, titulum *ἔργα καὶ ἡμέρας* expressum esse, iam Servius monuit: quo opere et quibus temporibus ager colendus sit. Est autem ad verborum ornatum statim in primis versibus attendendum. Ait se agere velle primo loco de agri et vitium cultura. *laetas segetes*, quod Hesiod. *εὔφρονα καρπὸν* dixerat *Ἔργ.* 775 epitheto proprio, Cicero de Or. III, 38 *laetas segetes etiam rustici dicunt: quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.* *Vites* pro omni arborum genere ponit. In his: 2 *ulmisque adiungere vites; secundum Italiae situm loquutus est, in qua vites altius elevantur.* Serv. 3. De re pecuaria agam: *qui cultus habendo sit pecori;* pro vulgari, quae cura sit pecoris, quod quis habet, possidet, sive alit, servat. *habendo* ad ornatum adiectum pro epitheto. Sollenne vero in re pecuaria est *habere.* vid. Burm. (Sed quum Gerundii Dativo ea insit vis, ut significet, quid aptum sit, conveniat, hic quidem verba *pecori habendo* malim accipere: ut recte habeatur, s. ut recte curetur; ut infra II, 178.: „quae sit rebus natura ferendis;“ i. e. quod agri ingenium aptum sit rebus ferendis. Colum. VIII, 5, 19.: „curandum erit, ut tepide habeantur pulli.“ Itaque *qui cultus ha-*

Sit pecori; apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem coelo quae ducitis annum;

6. ANNUM,

4 *pecori atque apibus* fere codd. et edd. *pecorique* nonnulli. Sed fulcrum hoc versus iam a Pierio convulsum sustulit et Medicei et optimorum librorum auctoritate Heins. conf. ad Ecl. II, 53. Tono et caesurae multo plus, quam Homerus, tribuit, (itane? *Wr.*) atque etiam hiatus per ea ipsa admittere maluit Virgilius. *pecori quanta apibus* ed. Ven. *parvis* alii legunt ap. Stephanum; non invenio, quinam illi sint. Reposuit tamen Wakef. (vid. Not. *Wr.*) *paucis* Meadii liber, ut sit: *paucis hinc canere incipiam*, quod exile esset. 6 „*Numina* fuit, sed emendavit ipse, quia postea v. 10 ait: *et vos agrestum praesentia numina Fauni*," inter Serviana legitur. Intulit tamen et hoc, *numina*, Wakef. An *dii mundi* bene dicantur, nescio. *qui ducitis* Pierii Oblongus, fragm. Moreti et Mentel. alt. a m. pr., sed confirmant *quae* Apuleius, Probus, Macrob. vid. Heins. (Commate post *annum*, et semicolo post *Ceres* proximo versu Heynius interpunxerat; vid. Not. *Wr.*)

bendo sit pecori idem valet, quod *qui cultus habendus sit pecoris;* sed illud suavius ad aures. *Wr.*) *cultus*, pro cura, ut Cic. de N. D. II, 158 *quae quidem* (oves) *neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se, sine* cultu hominum et curatione *potuissent.* 4. *quanta*, quae, *experientia apibus* sc. habendis, seu apum habendarum ad mellificium sit; pro *cura* subiunxit aliud, quod apum cultui accommodatum esset, *experientiam* et usum, quo mellificationis ratio exculta est. Georg. IV, 315. 316 *Quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem? Unde nova ingressus hominum experientia cepit?* Nam apum experientia, etsi iis aliqua tribui potest, v. inf. IV, 156 sq., huc vocari nequit. (*parcis*, non *parcentibus*, φειδομέναις παρεόντων, ut volunt, sed σπανίαις, non *sparsam*, sed *spärlich*, quam vim inesse adiectivo *parcus*, non est, quod multis demonstrem. Molle animal est apis et multis obnoxium casibus, ut difficile sit et magnae experientiae, copiosum ac florens habere apiarium, difficilius etiam, augere. Neque aptum in brevi argumenti totius operis descriptione epitheton ab ipsa apium natura repetitum. *Wr.*) 5. *Hinc*, post bucolica aiunt. Omnino initium designat; ut alias *nunc*. (*hinc*, ex his, horum partem, interpretantur Voss. et Iacobs. *Wr.*) Quae sequitur usque ad vs. 45 invocatio, est haud dubie inter partes carminis ornatissimas ac splendidissimas.

5. 6. *labentem caelo quae ducitis annum;* h. quorum decursu tempora anni efficiuntur. Habuit ante oculos versus Lucretii V, 1435 — 1438. *Sidera annum*, eiusque *tempora*, vicissitudines ac partes, ducere, tamquam regant et moderentur, sollenne est. conf. Burm. Scilicet quoniam ortu illa et occasu suo vices istas temporum designant.

Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus

7. LIBER, CERES;

7 *vestro si numine* Medic. a m. sec. et Colot. cum Arund. (*munere* est prior lectio Medicei, altera *numine*. Atque huc haud dubie pertinet illa, alieno loco illata, notula, quae inter Serviana legitur, vs. 6. ab Heynio laudata; quis enim putet, ita ibi scripsisse Virgilium: *clarissima mundi numina*? quasi non ipsum epitheton *clarissima* eam opinionem refellat! Ceterum *sit* pro *si* Medic. a m. pr. *Wr.*) *nostro* Ven.

Argutatur Macrob. I, 16 extr., qui veterem lunarem et novum solarem declarari vult. *ducunt* autem *annum caelo*, h. in caelo, in quo ipsa oriuntur et occidunt, et pro cursu anni, dixit *annum labentem*, procedentem; quod proprium de temporis fuga seu decursu est. In seqq. incerta est interpretatio: sintne *lumina* — *Liber et alma Ceres* per epexegesin dicta et iuncta, an sint diversa. Est in utraque ratione, quod iuvet, et quod premat. Si diversa sunt, ita ut *lumina, labentem caelo quae ducitis annum*, sint Sol et Luna, utque subiungantur, tamquam diversa, *Liber* et *Ceres;* dura est oratio, quod nulla interposita est copula. Nisi forte sic oratio continuata sit: *Vos*, *o lumina*, — (et vos) *Liber et alma Ceres*, — *et vos Fauni Dryadesque ferte pedem*, adeste. Ita communis mythorum usus, quem tenere fas est poetam, servatur. Etiam apud Varronem RR. I, 1, 5 in XII diis rusticis ista numina inter se distinguuntur. Quod si ita *Sol* et *Luna ferre pedem* dici putantur parum commode, aut generalis notio elicienda est, favete, sitis propitii, aut cogitandum, numina haec ipsa esse. Sin alterum sequi placet, quod ipse probo, ut *Sol et Luna*, mox per *Liberum et Cererem* declarentur: poetam h. l. philosophicam opinionem eorum, qui Solem et Lunam sub Liberi et Liberae nomine coli contenderant, non popularem sequi, dicendum est; vid. Macrob. Sat. I, 18. Num vero doctrinae copia, an poetae graeci imitatione, haec posuerit, non definiam cum Euangelo apud Macrob. I, 24. Interpretatio haec numinum in diversos sensus poetae iam aetate admodum frequentabatur, partim e philosophorum disputationibus, ut vulgi religiones emendarent, partim ex teletarum doctrina arcana, partim ex comparatione religionum a patribus acceptarum, quae in quaque fere urbe, tractu ac populo, diversos ritus, opiniones et mythos sacraverat. In nulla autem magis, ac maturius, quam in Bacchica religione confusio illa numinum et attributorum regnavit: quod docent vel chori in Bacchis Euripidis aut chorus in Sophoclis Antigone, 1128 sq. Πολυώνυμε Καδμείας. (Seiungendi Liber et Ceres a Sideribus; nam et haec „*labentem — annum*" siderum, et illa „*vestro si — uvis*" Bacchi et Cereris, secundum mythorum rationem, propria sunt. Neque in opere rusticanorum hominum usibus

Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:

8 *Chaonia* Gud. 10 *praestantia* vitium edit. Genev. 1636. 11 Pro *Faunique* memorabilis lectio *Satyrique* in Gothano pr. Nam frigere videtur *Fauni* altero loco iteratum; et iunguntur Satyri Dryadesque v. c. Cul. 115 et saepe. Si codex paullo antiquior esset, dicerem veram eius lectionem voci ex antecedente versu revocatae cessisse. Nunc interpolatori deberi dicenda est lectio; vulgatum, *Faunique Dryadesque*, dictum esse puta pro: Et cum Faunis vos, Dryades.

destinato recondita philosophicarum quaestionum arcana poetam depromsisse credibile videtur. Atque ut haec „*vestro si — uvis*" ita dicta sunt, ut, quare invocentur Bacchus et Ceres, appareat, sic illa „*labentem — annum*" non eo consilio adiicit poeta, ut, quae sint ea lumina, clarius pateat, sed ut, qui Siderum sit in hac invocatione locus, intelligatur. Quod quum non satis perspexisset Heynius, facile poterat decipi. Iam vero reddita sua toti huic loco concinnitate, nihil est, quod amplius desideretur. *Wr.*) — Ceterum pro diversis culturae generibus diversa numina invocare putandus est. Ad lib. I spectat Ceres; ad lib. II Bacchus, Fauni et Nymphae cum Silvano, Minerva autem propter oleae culturam; ad lib. III Neptunus, quippe cum de equorum cura agatur, tum Aristaeus et Pan (Ge. III pr. etiam Pales cum Apolline Nomio); tandem ad lib. IV idem Aristaeus, mellificii auctor. 7. Quandoquidem vobis arationis ac vitium sationis inter homines initia debentur, *ferte pedem*, adeste vos mihi canenti. *Tellus* permutavit *glandem arista;* ut ei tribuatur, tamquam actio, ea res, cuius tantum caussa et instrumentum fuit: pro glandibus vesci coeperunt homines frumentis. (Hinc ducta videntur, quae leguntur ap. Valer. Flacc. I, 70.: „et flava quercum damnavit arista." *Wr.*) 8. *Chaoniam*, v. ad Ecl. IX, 13. *pingui*, ἁδρᾷ, granis tumenti, grandi. 9. Vestro beneficio homines vini usum invenerunt. Nam *miscere vinum* sollenne pro bibere; sic κεράσαι pro ἐγχέειν, πίνειν. *miscuit pocula Terra*, h. vitibus editis effecit, ut misceri possent. *Pocula Acheloia* pro aqua; at quam splendide! *Acheloum*, Aetoliae fluvium, pro quovis flumine et aqua quacunque, tamquam priscis carminibus celebratissimum, more antiquorum Graecorum, dixit. Docta est de h. l. disputatio ap. Macrob. V, 18. (merito videtur hanc explicationem explodere Hermannus in Dissertatione *de Musis fluvialibus Epicharmi et Eumeli* pag. 17. *Wr.*) 10. *praesentia numina*, et potentia et propitia. v. Ecl. I, 42. 11. *Ferte simul pedem*, adeste, Fauni, Nymphaeque simul. *Dryades*, tamquam deae silvarum et sal-

Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceae

13. EQUUM,

12 o omittunt codd. Servii ad Aen. I, 541 et Goth. sec. (etiam Rom., sed additur a recentiore manu. *Wr.*) 13 *Fudit aquam* antiquissimos libros habuisse testatur Servius; male tamen haud dubie, quod fabula de equo paullo magis recondita esset, de aqua vero facile unusquisque cogitaret. Idem ad Aen. I, 1 laudat: *cui prima furentem*; sed eod. lib. v. 541 *frementem* habet. Mox *tridente* Gudian. Schol. Statii Theb. VII, 184. et uterque Gothanus. (*tridente* edidit Iahnius; sed *tridenti* cum ceteris libris Medic. tuetur etiam Aen. I, 145. II, 418. 610. eamque Ablativi formam etiam in aliis vocc. communi saepe praetulit Virgilius. *Wr.*) 14 *cultor pecorum* coni. Io. Schrader. in schedis, quia *nemora* et *dumeta* se excipiunt, et statim v. 16 iterum *nemus*. Sic *cultor pecorum*, ut v. 3 *qui cultus habendo sit pecori*; et Sallust. Iug. 54, 3 *agri ac pecoris magis quam belli cultorem*. Cod. Monacens. *custos pecorum*. *Ceae* de scriptura post Pierium vid. Heins. ad Ovid. Epist. XX, 222. Est Κέως, Κέος. Unde Κεῖος, et ex hoc, producta priore, Romanis *Cea*. Male scriptum passim *Caeue*.

tuum, in quibus greges pascuntur.

12. Sequuntur Neptunus, Aristaeus, Pan, Minerva cum Silvano: vid. ad v. 6. *Munera vestra*, ex anteced. frumenta, vitem, armenta, greges. *cui prima frementem Fudit equum*, cuius iussu primum e terra equus editus est. Nota fabula, Atheniensibus domestica, de Neptuni cum Pallade certamine, cum dii arbitrium tulissent, ut, uter rem mortalibus utilissimam produxisset, eius nomine nova urbs (Athenae) appellaretur. cf. Bentl. ad Horat. Carm. I, 7, 7. Neptunus inde ἵππιος. (Aliam fabulam, quae primum equum a Neptuno in Thessalia procreatum memorat, Lucan. VI, 396., respici existimant Cerda, Vossius, Iahnius, qui etiam Boettiger. Amaltheam T. II, p. 310. laudat. *Wr.*) *Fundere* proprie de partu felici ac facili; hinc omnino, procreare. *percussa tridenti*, sollenni deorum more, quoties aliquid e terra provenire volunt. v. Callimach. in Del. 30, in Iov. 29 sq. (*prima fudit equum*; de voc. *prima* vid. Q. V. XXVIII, 3, f. et 4.; refertur hic, ut saepe, ad originem: tellus fuit prima equi creatrix; poetice cum nomine, *tellus*, iunctum *prima*, quod ad verbum, *fudit*, relatum *primum* esse debebat. Hinc *prima tellus* non est *nova t.*, ut Heindorf. statuit ad Horat. Sat. I, 3, 99. *Wr.*) 14. *Cultor nemorum*, h. e. pascuorum, adeoque et gregum, curam habens, est Aristaeus, Apollinis et Cyrenes filius, qui, Cycladibus magna siccitate et fame afflictis, cum, Ceam arcessitus, Sirium placare monstrasset, quo facto etesiae aerem temperare coeperant, Iovis Aristaei et Apollinis Nomii nomine cultus fuit. Pind. Pyth. IX, 104 sq. (et Boeckh.

Ter centum nivei tondent dumeta iuvenci;
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycaei,
Pan, ovium custos, tua si tibi Maenala curae,
Adsis, o Tegeaee, favens; oleaeque Minerva
Inventrix; uncique puer monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum;

16 τὸ Λύκαιον ὄρος. Male *Lycei* edebatur. conf. Ecl. X, 15. Mox τὰ Μαίναλα ὄρη sunt. 17 *si sint tibi* Moret. primus. *tua sit tibi* Vratisl., sed *si* ex formula obtestandi ductum. Elegans tamen est Schraderi emendatio Obss. I, 3 *tua seu tibi M.* etiam a Brunckio recepta, seu Maenala tua tibi curae sunt, h. Maenalum nunc frequentas, in eo monte versaris. Idem coniecerat in schedis *munera.* 18 *Tegeaee.* Recte iam ab Aldo editum: Τεγεαῖος. Alii *Tegeee* et *Tegaee*, sed vid. ad Aen. V, 299. (— 19. Medic. *mostrator*, sed supra scripta *n*; in quo veteris pronunciationis vestigium deprehenditur, ut saepe alias in eodem cod. *Wr.*) 20 *a radice* octo ap. Burm.

ad h. l. *Wr.*) Apollon. II, 500 sqq. IV, 1132. cf. ibi Schol. et h. l. Serv., quem pleniorem habuit Iulius Sabinus. inf. Ge. IV, 317 sqq. Diod. IV, 81. 82. Hic propter pascuorum et saltuum curam invocatur. *nemora* dicta sunt pro saltibus, in quibus pascua sunt. Etiam v. 15 *dumeta* pro saltibus, loco arbustis consito. *pinguia*, herbosa. *tondent*, pascunt herbas inter arbusta natas. Aut praesens pro praeterito positum; aut, tamquam poeta deum adhuc in insula praesentem agere cernit. (hoc verius. *Wr.*) In seqq. ante oculos erant versus Theocriti Idyll. I, 123. 124. (*Ipse* cur adiectum? vid. Q. V. XVIII, 2, g. *Wr.*) 17. *tua si tibi Maenala curae*, quandoquidem Maenalus, Arcadiae mons, pascuis egregius, tibi est longe gratissimus, tu mihi rem pecuariam tractanti propitius, precor, adsis. 18. *Tegeaeus*, Pan ab Tegea oppido Arcadiae, in qua et montes Lycaeus et Maenalus. *Si* in invocationibus et obtestationibus frequentissimum. vid. ad h. l. Burm. 19. *uncique puer monstrator aratri*, Triptolemus Eleusinius a Cerere arationem edoctus. cf. Callim. in Cerer. v. 22 ibique Spanhem. In gemmis aeque atque in aliis monumentis occurrit modo puer, modo bigis draconum vectus. Quod nomen non apposuit, fecit ut poeta; non quasi litem de aratri inventione suam facere noluerit; ut Nic. Loensis Epiphyll. I, 11 contendebat. Ceterum observatu dignum, quod Triptolemus heros nunc inter deos invocatur.

20. Tali habitu *Silvanus* tenerum cupressi truncum ferens in marmore ap. Boissardum P. VI, tab. 30 occurrit. Ramum cupressi ferens expressus est a Spencio Polymet. Pl. XXXV, 7. Fuit quoque fabula de Cyparisso puero amato: vid. Serv. ad III Aen. 680. Silvanus pinifer apud Beger. Thes. Brundel. T. III,

Dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,
Quique satis largum coelo demittitis imbrem;
Tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
Concilia, incertum est: urbisne invisere, Caesar,

21. TUERI; 22. FRUGES;

22 *non ullo* Heins. e Medic. et quinque aliis vetustioribus, quibus adde Goth. pr. (et 2. 3. 12. *Wr.*), quo alludit etiam Parrhas. Vulgo *nonnullo*, quod et Servius interpretatur, sed sententia aut nulla aut parum commoda. *non ullo de semine* Rom. Alibi, inquit Pierius, *nullo de semine* habetur. Hoc postremum Catroeus, egregie loquax interpres, poetae vindicatum it; sed est haud dubie ex interpretatione vetusta. *messes* vel *fruges* cod. Köleri. 23 *dimittitis* alii ap. Burm. 25 *Consilia* alii ap. Pierium, ut fere solent, quod idem Catroeus arripit, at male interpretatur de decreto a diis faciendo. Immo vero esset idem deorum coetus, qui et *concilium* est. Horat. Carm. III, 25, 6 *egregii Caesaris Aeternum meditans decus Stellis inserere et concilio Iovis*; ubi etiam alii *consilio*, quod tamen accommodatius ibi esse videtur, non propter Aegyptiam fabulam a Baxtero memoratam, sed quia *Iovis consilium* ibi habetur. At in nostro simpliciter de numero ac coetu deorum agitur. *urbes* Medic. cum nonnullis aliis, ut ambiguitas, ne *urbis* pro secundo casu habeatur, vitetur. Sed *urbisne* auctoritate vett. grammaticorum confirmatur ap. Gell. N. A. XIII, 20; ubi Probus in codice poetae manu correcto legi et auris iudicio *urbis* praelatum esse ait a poeta pro *urbes*. Ergo *Urbis terrarumque curam* non iunxere veteres, nec *invisere curam* ferendum esse putarunt pro suscipere.

pag. 158, et in Marm. Oxon. P. I, n. LXXX visitur. Hinc ille *inculto termite gaudens* ap. Gratium Cyneg. 20. Eo refertur Silvanus *Dendrophorus* apud Gruter. p. LXIV, 7. conf. Salmas. Exercitt. Plin. p. 294. *cupressum a radice* h. truncum cupressi. 21 — 23. Dii agrorum, silvarum et tempestatum, praesides. Nam hi sunt, *studium quibus arva tueri; quique — quique*, —. Videtur sane deos Romanorum agrestes, miris nominibus ab omni re rustica petitis, declarare voluisse. 22. *fruges* latius pro plantis dixisse videtur, *non ullo semine*, nulla satione, sua sponte, provenientes. opp. v. sq. *sata;* sic et Ge. II, 10. 11. 14 *Namque aliae*, *arbores*, *nullis hominum cogentibus, ipsae Sponte sua veniunt* — h. e. non satae; etsi non affirmatur sic, eas omnino nullo ex semine nasci; — *Pars autem posito surgunt de semine.* Ovid. Met. I, 108 de aurea aetate: *Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris Mulcebant Zephyri natos sine semine flores.*

24. Omnibus diis invocatis, adeo et tu, o Caesar, adsis propitius, tamquam mox deus futurus, quamquam incertum est, cuius ordinis ac generis; quicunque tamen deus futurus es, v. 40, adsis. (De Adv. *adeo* vid. Q. V. XXVI, 6. *Wr.*) 25. *urbisne invisere, Caesar, Terrarumque velis curam; et* —. Multis modis haec inter se et

Terrarumque velis curam, et te maxumus orbis
Auctorem frugum tempestatumque potentem
Adcipiat, cingens materna tempora myrto;

26 *te et m.* Menag. pr. 27 *frugum caeli terraeque p.* Goth. sec. a m. pr. (*Auctorem, fr. t. potentem, Adc.* interpungit Wakef. *Wr.*) 28 *Accipiet* Voss. Durum esset iungere *Adcipiat*: *cingens — myrto An deus venias*; etsi sic ad maris imperium myrtea corona respectu Veneris bene referretur. Lenius procedit oratio, si iunxeris: *Caesur* (e vs. 25) *cingens.*

cum ceteris iungi possunt. Omnibus tamen tentatis, nulla est ratio tutior, quam ut *invisere urbes* proprie dictum accipiamus, tumque in altero membro substituamus ex voc. *invisere* generalem notionem, habere, suscipere, *terrarum curam.* De tali verbi eiusdem iunctura duplici vid. Burm. ac Bentl. ad Horat. Carm. I, 1, 7. Proprie *dii invisere* dicuntur terras et urbes, quas aut praecipue amant et colunt, aut in quibus instituta sibi sollennia sacra frequentant. De his ἐπιδημίαις et ἐπιφανείαις deorum agit Spanhem. ad Callim. in Apoll. v. 13. Hoc loco tamen *invisere* esse videtur inspicere, ἐφορᾶν; nam subiicitur *cura*, curatio, administratio; adeoque est regere, moderari. Scilicet poeta pergere volebat, *urbesne invisere et terras curare.* hoc invertendo mutavit, *velisne curam terrarum.* Est autem *velle*, etiam, praeferre, fere ut Homero βούλεσθαι· βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι, pro βούλομαι μᾶλλον, praefero. Bene autem Caesar inter deos urbium et terrarum tutelares referri potuit: uti dii sunt πολιοῦχοι. Notanda vero copia orationis, qua, splendore cum summo, idem toties effert: *velisne deus esse.* Ceterum conf. Lucan. I, 45 sqq. et Stat. Theb. I, 24 sq. 26. *maxumus orbis*, seu caelum, seu, quod verius nunc esse arbitror, orbis terrarum. (ita iubent praegressa *terrarum curam. Wr.*) *maximus* pro magnus, vid. Burm. ad v. 187. *adcipiat:* habeat *auctorem*, moderatorem proventus agrorum et tempestatum, adeoque tutelam agricolationis; *auctor* et *potens* ad eandem notionem spectant; nam qui largitur, is habet in potestate; Manilius I, 393 ex h. l. *Caesar nunc terris, post caelo maximus auctor*, regnator. Iam debebat sequi, *te cinctum materna tempora myrto;* nunc idem *orbis cingens tempora myrto* dictus, scilicet corona myrtea orto a Venere Augusto, novo deo, imposita. Magnificum phantasma! Fac te videre Orbem Terrarum Augusto stanti coronam myrteam imponentem; aut Augustum in medio inter Cybelen et Neptunum stantem et ab utroque corona myrtea coronatum! 27. *tempestatum*, non de procellis accipiendum, sed de caeli aerisque mutationibus et anni temporibus, quia cum frugibus illa iungi mos est. *tempestates* pro temporibus sive statis, sive quibuscunque aliis vel Lucretii exemplo bene dicuntur, ubi ad anni caelique temperiem aeris-

An deus inmensi venias maris, ac tua nautae
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,

29 *et tua* duo. *an tua* Goth. sec. 30 *serviet* Goth. sec. *Thylae* Medic. *Thyle* (ut 2. 3. *Wr.*), *Tyle*, *Thile* alii; et mox vitiose *Thetis*, sollenni errore, quo Θέτις et Τηθὺς permutantur. 31 *generum te Thetis in o.* Goth. sec. 32 *Atque* nonnulli ap. Pierium. *sidus tardis* Ven. *messibus* ed. Ven.

que mutationem, quae cum ipsis temporis vicibus succedit, respicitur. 28. *materna myrto*, Veneri sacra, ad quam et Anchisen Iulios genus suum retulisse notum est. At, quorsum myrti huius mentionem hic iniectam dicemus? ut scilicet Augusto e divino sanguine orto locus inter deos tributus tanto minus admirationis habeat.

29 — 31. An tu inter deos marinos recipiaris, et quidem princeps. *venias*, futurus sis. Iterum tenui verbo substituit ornatius. *Thulen* ad nostras insulas Shetlandicas a septentrione Britanniae obiectas referendam esse nunc satis constat. *Servire* ea dicitur deo marino, quatenus eius potentia et maiestas per omnia maria obtinet: declarantur maria per insulas, nuncque per ultimas terrarum. Scilicet *servire* dicuntur poetae ii, quibus imperatur. Est adeo idem ac, et an omnis maris imperium habiturus sis. *sola*: potentius voc. quam, praecipuum numen. 31. *Teque sibi generum Tethys emat* pro vulgari: et una ex Oceanitidibus tibi nubat. Eos, qui inter deos adscripti essent, deabus iungi fas erat; sic Hercules Hebae. Itaque Augusto, maris deo, una Nympharum, filiarum Oceani et Tethyos, dabitur; sed pretio proposito et dote numerata. Sic Perseo Andromedam paciscuntur *Promittuntque super regnum dotale parentes*: Ovid. Met. IV, 704. Promiscue autem, ap. Homerum quoque, munera, ἕδνα, heroum aevo, et parentum nuptarumque sunt et sponsorum. Alia est Romanorum coemtio et in manum conventio: de qua v. Cannegieter. Obss. I. C. IV, 1, 4. Ea vero locum non habet in poeta, qui de diis agit, adeoque mythici vel heroici temporis ritus servare tenetur. Splendide adiectum: *omnibus undis!*

32 — 35. Novum phantasma, quod nescio an apud antiquiores poetas occurrat: ut aliquis, qui pro deo vel heroe habendus erat, in sidus mutetur. Videmus profecisse iam Maronem ex philosophis Alexandrinis, qui animabus sedem in astris assignabant. Ductum esse ex iis opinionum commentis suspicari licet aliud ea aetate frequentatum, Iulii Caesaris animam esse stellam crinitam, quae ludis funebribus in eius honorem editis fulsit: Sueton. Iul. c. 88. Nisi haec ita colligas, mirum et insolens videri potest, Caesarem rogari, an velit sidus fieri, seu, inter sidera

Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis

33 *Erigonem* alii.

referri; pro vulgari, in caelum, inter deos, recipi. An novum sidus, et quidem in Zodiaco, caelo accessurus sis. Annorum, mensium ac dierum, mensuram siderum decursus facit; itaque *menses* memorat. *tardos* dixit poetico more, tantum ut epitheto ornaret; nam anni, dies, menses, modo longi, modo breves, tardi, celeres, pro consilio poetae appellari possunt ac solent. Alii aliis modis exponunt; inter haec, ut de *aestivis mensibus* accipiatur: subtiliore quoque ratione mathematica arcessita. Enimvero versamur in poeta: cui *aestivi dies* possunt esse *longiores*, *tardiores;* vix *menses.* Nec nisi pro ornante epitheto accipio ap. Manil. II, 202 *cum sol adversa per astra Aestivum tardis attollat mensibus annum.* Subtilius, quam pro poetica simplicitate, ex physicis rationibus Halleium explicantem sequitur Martinus, dum alii de diebus aestivis intelligunt. 33. *Qua locus*, h. inter signa, Virginem et Scorpium, qua nunc Libra est; quae antiquitus ab omnibus astrologis inter signa non habebatur, locum vero eius Chelae seu Scorpionis brachia occupabant; quo respexit Ovid. Met. II, 195 — 197 *Est locus, in geminos ubi brachia concavat arcus Scorpios, et cauda flexisque utrimque lacertis Porrigit in spatium signorum membra duorum.* Vacans spatium deinde Libra occupavit, ita ut ab Scorpio teneretur; ut etiam expressum in Marmore Farnesio conspicitur. Librae itaque locum assignat Augusto, respectu iustitiae et aequitatis, cuius symbolum libra habita est. Simili lusu ex astrologicis rationibus sub Libra natis iudicis et legislatoris auctoritas promittitur. v. Manil. IV, 548 sq., quem adeo Scaliger ad Augustum respicere putabat. Et in his acquiescendum erat. Verum multa subtiliter de h. l. quaeri coepere in disputatione de die Augusti natali: ut etiam poeta credatur ad illum respexisse, in signo Librae numini futuro assignando. Vulgo quidem signum eius natale habitum est Capricornus; vide vel Suet. Aug. 94; idem in numis Augusti obvium; v. Eckhel. Doctr. num. Vol. VI, p. 109, et egit de eo copiose Schlegel. ad Morelli Impp. T. I, p. 194. dies natalis traditur IX Kal. Octobris, sole ex vulgari ratione Libram ingresso, ex vera autem adhuc in Virgine versante, non vero in Capricorno. Scilicet eadem nocte Luna in Capricorno erat gradu XVI vel XVII. (vid. Alphons. *des Vignoles* in *Hist. crit. de la Rep. des Lettres* T. XI. XII, qui in eandem sententiam lectionem Manilii II, 507 trahit: *contra Capricornus in* ipsam *Convertit visus; quid enim mirabitur ille Maius, in Augusti felix cum fulserit ortum!* cum recepta sit lectio: *in ipsum* scil. se. Alii alia commenti sunt. vid. Scaliger et Faius ad Manil. l. l. *Lettre de Mairan in Lettres et Opuscu-*

Panditur: ipse tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpios, et coeli iusta plus parte reliquit:
Quidquid eris, (nam te nec sperant Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Graecia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus adnue coeptis,

36. ERIS; NAM SPERENT -39. MATREM;

34 *Panditur ipse* iungit Servius. (vid. Q. V. XVIII, 2, 5, β. *Wr.*) *tibi nam* Ven. 35 *Scorpios* Heins. e Medic. et al. *Scorpius* vulgo. *plus iusta* Erf. (etiam 2. 11. et Hafn. A. B. *Wr.*) *reliquit* Medic. cum Gud. et Menag. alt., it. Rom. Pierii, Goth. pr. et Erf. et videbatur hoc, ex elegantia poeticae dictionis, recipiendum esse, pro vulgari *relinquit.* (hoc tamen tuentur Voss. et Iahn. Retinui *reliquit*, non ut elegantius, sed quod iam factum significet illud, quod modo fieri per Praesens *contrahit* indicatum fuerat. *Wr.*) Interpolate est *ut c.* — *relinquat* in Arundel. 36 Hic versus in Moret. post v. 38 legebatur. *Quiquid erit* Goth. pr. Sed *Quidquid eris* est pro, *Quisquis deus eris. iam te* Pierii Longob. *nec sperant* Rom. *ne sperant* Medic. a m. pr., sed immutatum: *nec sperent.* (*nec sperent* est altera lectio Medicei; et vereor, ne genuina sit *nec sperant*; quae quam facile in *nec sperent* transire potuerit, statim intelligitur. *Sperant* etiam Ald. tert. emendatissima. Itaque, cum utrumque se tueri possit, tamen *sperant*, ut gravius, praetuli. *Wr.*) *non te spectent nec* ed. Ven. *spernent* unus Mead. et ed. Norimb. 37 *tam saeva* Zulich. *dura* Goth. sec.

les p. 275 sqq.) Enimvero sufficit ad poetae mentem, quod ab initio posuimus. Chelae autem *sequentes*, vel quia Scorpius Virgini a tergo est, (hoc verum; ita *sequi* de sideribus sollenne. *Wr.*) vel poetico epitheto, ut hederae flexiles dicuntur sequaces. *ardens* Scorpius tamquam sidus; hoc simplicissimum. *iusta plus parte* eleganter; ad signum maioris reverentiae plus, quam iustum ac necesse erat, de loco decessit. Alio modo locum hunc tractavit de Vespasiano Valer. Fl. I, 16 sq. *cum iam genitor lucebis ab omni parte poli* sqq.

36 — 39. Exquisita orationis conversione exprimit ultimum illud: an inferis diis adscribi velit: id quod aversatur poeta. *Tartara* omnino pro locis inferis dixit, non proprie; substituit paullo post campos Elysios in inferorum parte sitos. 38. Etsi a Graecis poetis multa praeclara de locis inferis, nominat nunc *campos Elysios*, narrata sunt; *mirari* est celebrare, multis verbis ornare. 39. *Nec — curet*, nolit, noluerit. v. Burm. Videri potest fabulam de Proserpina respicere, quae nunc ignoratur. Nam in vulgari narratione Proserpina invita a Plutone retinetur; et comesta mali Punici grana huc vix referri possunt. Nisi sic potius poeta dictum esse voluit: Nec Proserpina nunc,

Ignarosque viae mecum miseratus agrestis,
Ingredere, et votis iam nunc adsuesce vocari.
Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco adtritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari

(41. *agrestis* etiam Medic., sed *i* in *e* mutatur. *Wr.*) 44 *zephyro putri* edd. Terentiani Mauri, perperam. *se putris* Toll. 46 *vomis* Medic. a m. sec. tert. Mentel. Reg. a m. sec.; sic inf. 162 et ap. Ovid. Fast. IV, 927. ubi vid. Heins. et Serv. ad Aen. I, 293. (*vomer* est prior lectio Medicei; quod reliqui in textu; *vomis* enim ex vs. 162. adscitum videtur; sic enim interdum similium verborum aut sententiarum recordatio novas peperit lectiones, vid. Heins. ad Ecl. V, 37. Aen. V, 88. 486. IX, 814., cuius rei insignia quaedam vestigia in ipso Mediceo deprehenduntur. *Wr.*) 47 *voti* Rom. *avaris* Zulich.

etiamsi a matre revocetur, redire inde velit: adeo amat nunc loca infera. 41. *mecum miseratus* iunge interpretando: seu, *mecum ingredere*, incipe, h. l. dum mihi ades, faves. (*Ingredere* aut cum Infinitivo *vocari* iungendum, ut *ingredior dicere, scribere* apud Tullium; aut, quod praestat, absolute dictum de re magna, quo ducit ipse Virgilius Aen. VIII, 511. sqq.: „Tu, cuius et annis Et generi fata indulgent, quem numina poscunt, Ingredere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor;" quibus verbis Evander Aenean ad regnum Tyrrhenorum capessendum excitat. *Wr.*) Ita *ingredi* v. c. II, 174 *tibi res antiquae laudis et artis Ingredior*. Adde Aen. IV, 107. VIII, 513. XI, 704. 42. *iam nunc adsuesce*, utpote deus futurus.

43 — 46. Cum primo vere aratio instituenda est: ad ductum Hesiodi Ἔργ. 458 sqq., cum nix liquescit, et terra, a frigore constricta, tepidae aurae afflatu resolvitur. *putris — gleba*, emollita tepore, resoluta et tenera, cum antea esset gelu adstricta. v. ad II, 204. 45 sq. Quam ornate pro: iam tum arationis initium faciendum est! Lucret. V, 209 *vis humana — valido consueta bidenti Ingemere et terram pressis proscindere aratris*. Ad rem vid. *Dickson Husbandry of the ancients* T. I, p. 483 sq.

47 — 49. At aratio iterato facienda est, ut proventus agri votis respondeat. *Illa seges — bis quae solem, bis frigora sensit. seges* h. l. est terra, ager. Trepidant in h. l. Interpp. iam inde a Probo, ut componant haec cum aratione tertia, qua vulgo constat seri solitum fuisse, ita ut vere ineunte ager proscinderetur, aestate iteraretur, auctumno tertiaretur, atque ita sementis fieret. conf. inf. 219 sqq. et vide v. c. Colum. II, 4 et II, 8. add. Arat. Diosem. 321 sq. At enim ii agricolae, qui in terra rite subigenda summam culturae ponebant, quater arabant, se-

Agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit;
Illius inmensae ruperunt horrea messes.
Ac prius, ignotum ferro quam scindimus aequor,
Ventos et varium coeli praediscere morem

49. Illius
50. At prius
51. Ventos

48 *quae bis s.* Menag. alter. *bis quoque s.* Parrhas. *sentit* Zulich. duo Moret. et fragm. eiusd. Goth. pr. cum Erf. (etiam uterq. Lips. *Wr.*) 50 *At p.*: ita et Medic. cum al.; at alii: *ac*, etiam Romanus. (Sed in Medic.Igginio et Freytagio testibus *Ac prius* exaratum; itaque sola Gudiani et Palatini cod. auctoritate niti videtur *At prius*; quamquam *At prius* etiam Servii et Pompon. Sabini expositio praefixum habet; in Servio tamen Dresd. *ac prius* legitur. Ac vix potest dubitari, quin *At* debeatur iis, quibus particula transitionem indicans h. l. requiri videretur; vid. Q. V. XXXVII, 2, a. Sed quum mox ad ipsam arationem rediturus sit poeta, vs. 63., haec, quae vss. 50. sqq. leguntur, ita interponuntur, ut non plane diversum ab iis, quae praecedunt, argumentum, sed rei modo memoratae et mox, vss. 63. sqq., copiosius tractandae cognatum persequantur. Quare *Ac* revocavi, ac versum ab Heynio longius a margine reductum eadem iussi cum reliquis serie decurrere. *Wr.*) *immensum* Servius in suo habuit. 51 *proprium c. p. morem* sex vet. codd. exhibent ap. Columellam I, 4, 4 et reponendum putabat Pontedera Antiqq. pag. 479; quomodo enim, quod varium sit,

mel quidem iam sub finem auctumni, tum vere anni sequentis, mox aestate, tandem auctumno, cum sationis tempus instaret. Graecis id sollenne fuisse videtur, ut colligas e Theophr. Causs. Plant. III, c. 25 καὶ ὅταν μετὰ τοὺς πρώτους ἀρότους νεάσωσι etc. Hoc vero faciebant, *ut solem et frigus ager sentiret*, ὅπως χειμασθῇ καὶ ἡλιασθῇ, ut idem Theophr. paullo ante. *bis* vero, quia bis in hibernum, bis in aestivum (vere et aestate) tempus, aratio talis incidit. vid. Salmas. Exerc. Plin. pag. 510. Etiam apud Theocr. Id. XXV, 25, ubi de Augiae opibus: τριπόλοις σπόρον ἐν νειοῖσιν ἔσθ' ὅτε βάλλοντες καὶ τετραπόλοισιν ὁμοίως. Vulgarior tamen tertiationis usus (cf. Arat. Dios. 321 sqq. de lentisco: latine vertit Cic. de Div. I, 9), isque iam Hesiodi aetate, si compares Ἔργ. 384. 448 sq. 462, et νεῖον τρίπολον ipse Homerus memorat Iliad. σ, 541. 542, et Odyss. ε, 127. Plinii locus XVIII, 20, s. 49. 3 unica huius versus interpretatio: *quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit, optimam esse segetem, quae bis solem bis frigora sensisset;* cum scilicet vulgo trina aratione defungerentur aratores Itali, h. tertiatione. v. Varr. I, 29. cf. 32. 33. 34. Colum. II, 4, 4. Quamquam idem Plinius innuere videtur, iam tum diversas de hoc loco sententias viguisse. *quarto sulco* vero pro quarta aratione dictum tum per se patet, tum ex eodem Plinii loco XVIII, 20, s. 49, n. 3 *Spissius solum, sicut plerumque in*

Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum;
Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.

praedisci possit? Sed variare aliqua res potest, et tamen cognosci, et multa ita variant, ut in uno tamen quoque statu aliquantum consistant. Hoc autem loco variat tempestas pro regionum diversitate. Agitur igitur de re, quae non unum eundemque habitum ubique habet. *praedicere* tres ap. Burm., more solito. *praediscere* firmat cum Colum. l. l., tum Plin. XVIII, 24, s. 56 extr. 52 *cultus habitusque*, omisso *que*, multi Pier. et Heins. quod praeferam h. l. ne *patrios* ad *habitus* quoque referatur; sunt enim duo diversa: *habitus*; tum *cultus patrius*. (At praestantiores libri tuentur *cultusque*. *Cultus praediscere*, i. e. praediscere, quam quisque ager colendi rationem postulet; *habitus* recte interpretantur: ingenium ac naturam loci cuiusque. Male autem *patrios cultus* accipiunt de colendi ratione maiorum; de qua ne verbulum quidem a Virgilio profertur in sqq. *Patrios* autem, quum proprie dicendum esset *cultus habitusque locorum patriorum*, more poetico, nimis saepe interpretibus neglecto, alienis iunxit vocabulis *cultus* et *habitus*; loci autem patrii dicuntur, quos quisque colit. In his autem *cultusque habitusque* animadverte ὕστερον πρότερον· nam quomodo colendus sit quisque ager, ex habitu eius cognoscitur. Et quare noluerit ita scribere poeta: *patrios habitus cultusque locorum*: quamque etiam necessarium sit geminatum *que*, facile patebit intelligentibus. Fallitur tamen Wunderlichius, propterea, quod sequatur *et — et*, requiri h. l. *que — que* existimans. *Wr.*) *cultosque* Gud. et ap. Colum. l. l. 53 *quid ferre recuset* nonnulli ap. Pier.

Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono. conf. Harduin. Mox tamen v. 64 sqq. poeta in communi more acquiescere videtur, cum pingue solum vere, tenue auctumno arare iubet, ut scilicet sub hiemem conseratur. Nec vero prorsus ignota fuit satio frumenti verna: *trimestrem* appellabant: *cum cogit necessitas*, addit Columella II, 9, 7. (Ego quid de his versibus statuam, cognosces e V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) 49. *illius*, seu segetis, seu agricolae. Prius melius: *illa seges — Illius. ruperunt horrea*, replent: praeclare ad magnam copiam significandam: conf. ad Aen. XII, 527. Tibull. II, 5, 84 *Distendet spicis horrea plena Ceres*, ubi vid. Not. Colum. X, 307 *Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha.*

50. Ante arationem et omne opus rusticum natura caeli solique consideranda est. *ignotum aequor*, agrum, cuius natura nobis ignota sit. 51. *caeli — morem*, aeris naturam, temperiem, *varium*, pro diversa regionum natura ac situ diversum. Columella lib. I, praef. 23 *Caeli et anni praesentis mores intuentur: neque enim eundem, velut ex praescripto, habitum gerunt* etc. Totus ille locus s. 22 sqq. pro commentario poetae est. 52. *habitus locorum*, h. naturam, genium agri, ex praecepto omnium, qui de re rustica tradidere. vide vel Xenoph. Oecon. XVI, 2 sqq., quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. *patrios cultus*, colendi rationem usu maiorum probatam. (Sed vid. omnino, quae in V. L. disputavi. *Wr.*) Dickson *Husban-*

Hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
Arborei fetus alibi; atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei;

54. UVAE; 55. ALIBI,

54 *illuc* Rottend. *Hic segetes, veniunt uvae felicius illic* in nonnullis vidit Pierius. A v. 53 ad 58 laudat Sen. ep. 87. 55 Pro *iniussa* male apud Pier. et Heins. alii *invisa*, *iniusta*. 56 *Molus* multi. v. Heins. (etiam Medic., sed in hoc *T* minio supra appicta. *Wr.*) *cruceos uti molus* Rom. *Tmolos* alii. *adores* Goth. pr. 57 *nutrit ebur* tres ap. Heins. *mittat* Medic. (apud Foggin., cuius fides iam comprobatur Freytagii testimonio; tacet Heinsius. *Wr.*) Scilicet, quod saepis-

dry of the ancients T. I, p. 217, qui, quod facere necesse non est, repetendum esse arbitratus epitheton *patrios cultus* et *patrios habitus locorum* laborat in notione alterius rei, quinam esse possint *habitus patrii*: cur enim illi maiorum aetate diversi a praesenti agri natura? Dicas esse naturam, qualem maiores usu cognoverant. Enimvero *habitus locorum* per se sunt sumendi: et eorum cultus est patrius. 53. Plin. XVIII, 47 extr. *In omni quidem parte culturae — valet oraculum illud: quid quaeque regio patiatur.* Iam in iis, quae sequuntur, agnosce poeticam rationem, propositionem generalem per singula exempla declarandi et ornandi. 54 sqq. Convenit locus cum Aetna 258 sqq. 55. Per *gramina* declarari puta pascua. *iniussa*, sponte, Colum. X, 16 natura soli, *quae* — iniussi *consternitur ubere mali.* 56. *Nonne vides*: est inter formulas enumerationum: pro, praeterea, porro: et habet ἐνάργειαν. οὐχ ὁρᾷς Arat. Dios. pr. *crocei odores* pro croco. *Tmolus* Lydiae mons, vino generoso nobilis, v. II, 98; eum nucem, et castaneam, vitem, malum et mala Punica ferre asserit Theophr. H. P. IV, 6. at eundem a croco commendatum nunc videmus. Succinit Virgilio Columella III, 8, 4. qui tamen Maronem sequi potuit; Solini et Marciani auctoritas, a Cerda memorata, est nulla. Contra in Cilicia crocus frequens proveniebat, inprimis ad Corycium promontorium. Servius Tmolum Ciliciae montem esse dixerat, unde Burmannus Tmolum pro Cilicia dictum censebat, quia veteres in Ciliciae nomine errarunt, cum viderent Cilicas apud Homerum memorari in Mysia; potuisse adeo eos etiam credere, Lydiam Cilicum fuisse et Cilices usque ad Lydiam fines protendisse, ita ut Tmolus pro Ciliciae monte diceretur. Vide Burm. ad h. l. et ad Ovid. Met. XII, 109. Atqui haec quam longe petita sint vides; nec bene ea olim sequutus eram. Potuit et Tmolus crocum ferre cum aliis terris apud Plinium XXI, 6, 17 memoratis, et Virgilius Graecum aliquem poetam exprimere. 57. *molles — Sabaei*: perpetuum epitheton populorum

At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

58. FERRUM; 59. CASTOREA;

sime in Marone notandum occurret: Est orationis pedestris exquisitior ratio in multis, ut subiunctivus ponatur: ita h. l. *Nonne vides, ut mittat.* At poeta hoc ipso a vulgari recedit, dum subiunctivum respuit. Critici fere in his ludunt, et alterum, quod scriptum repeřiunt, mutant in alterum; nulla certa ratione; sed tantum ut ingenium ostentent. (Est sane certa hic ratio: Indicativus requiritur, ubi non proprie et cum aliqua dubitatione interrogamus, sed, magis vigente duntaxat orationis genere utentes, simpliciter declaramus, rem aliquam sic vel sic se habere. Itaque *vides, ut mittit* idem est, quod *vides mittere*; quam inversionem respuit vera interrogatio. Vid. etiam notata ad Ecl. IV, 52. *Wr.*) *Pontos* Moret. pr. a m. pr. 58 *Et* Ven. vel *ut.* (de vi particulae *at* vid. Q. V. XXXVII, 3. *Wr.*) *Calybes* et *Calibes* aberratur. Sunt *Χάλυβες*. *ferro* alter Rottend. 59 *Epirus*, *Epeiros*, alii. (*Epiros* Potterii codd. omnes; etiam Cortii ad Lucan. V, 496. *Wr.*) *Ἤπειρος*. Si Servium audiamus, etiam Romani in pronuntianda voce ex graeca flexione servarunt accentum, et pronuntiarunt h. l. *Epiros.* Nam *sane*, inquit, *Epiros graece profertur*; *unde etiam E habet accentum*; *nam si latinum esset*, Epirus, Epiri, *pi haberet* (accentum), quia longa est.

Asiaticorum, effeminatorum caeli indulgentia et soli bonitate. Sic *tener Arabs* Tibull. II, 2, 4, ubi v. Broukh. ἁβροβίων Ἀράβων γένος Dionys. Perieg. 968. *Mitti* vero, h. e. exportari, sollenne de mercibus, ex eo loco petitis, ubi praecipuus earum mercatus est: est adeo idem ac provenire. 58. *Chalybes nudi*, utpote in ferro cudendo occupati, ut recte Serv. ad h. l. *propter ferri cudendi studium* (ita enim leg. pro *caedendi*); Aen. VIII, 425 *nudus membra Pyracmon.* Porro *Castoreum*, h. castoris s. fibri testes. *virosa castorea*, tetri odoris, graveolentia; quo sensu potissimum *virus* et *virosum* dici solet. Ex nostro petiit Nemes. Cyneg. 223. *Castoreum Ponticum* praestantissimum sui generis habebatur. vid. Strabo III, p. 163 (248). 59. *Eliadum palmas Epiros equarum.* Epirus mittit, alit, equos praestantissimos. Praestantia declaratur ab eo, quod antecellunt alios equos in certamine cursus. Posuit poeta certum certamen, Olympicum. *Palma*, ut *victoria*, pro victore dicitur. Sic Aen. V, 339 *tertia palma*, ubi conf. Not. Sunt adeo equae victrices inter equas Olympicis ludis decurrentes. *Epirus* εὔιππος, εὔπωλος, et generosis equis nobilis Ge. III, 121 *Et patriam Epirum referat.* Statius Achill. I, 428 *frenat celeres Epiros alumnos.* Etiam boves Epiri passim memorantur. vid. Plin. VIII, 45, s. 70. Unde apud Pind. Nem. 4, 84 βουβόται πρῶνες Epiri. Scilicet omnino bonis pascuis illa abundavit. *equas* noto more, quo sexus feminei animantia praestantiora habentur. *Eleus campus* infra III, 202. *Eleo carcere missus equus* Tibull. I, 4, 32; alios vid. ad Gratium v. 504. Ad equos palmatos, palmae signo et nomine notatos, nimis subtiliter retulit lo-

Continuo has leges aeternaque foedera certis
Inposuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terrae
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque iacentis
Pulverulenta coquat maturis solibus aestas:
At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum

66. AESTAS. 67. AT,

61 *Nam posuit* Mentel. prior a m. pr. *primus* Goth. sec. 62 *lapides vacuum* Leid. et Moret. unus. *vanum* Voss. pr. 64 *a* deest fragm. Moret. 65 *invortant* scriptura e Medic. Verum si hic: cur non ubique? et si ex solo aurium iudicio: quis hoc sibi arroget in lingua, cuius sonos ac numeros nos nobis fingimus, haud callemus! (*invortant* recepit Voss. Sed *e* in Medic. supra appicta. Tum admodum est probabile, sonum praegressi voc. *fortes* librarii auribus obversatum esse. *Iacentes* Medic. *Wr.*) 66 *maturis frugibus* Pier. e Rom., sed vulgatam defendit Burm. vel ex Gratii Cyneg. 85. 67 *Et si* Longob. *Aut* Goth. sec.

cum Wernsdorf. ad Nemesian. p. 265.

60. *Continuo.* Vocant huc viri docti usum vocis graecae *αὐτίκα*, quod in commemorationis exordio ponitur, et per *exempli gratia* reddi potest: copiose de eo actum ab Ernestio ad Xenoph. Mem. IV, 7, 2. Callim. I, 76. Ruhnk. ad Timaeum p. 41. Koen. ad Gregor. p. 194. Scilicet res ita illustranda est, ut quasi dictum videatur: *ut statim hoc exemplo utar*, *ut statim hoc commemorem.* Atqui haec omnia aliena ab h. l. Etenim concluduntur superiora; et est, quod sententiae docent: statim a rerum initio. Nec minus aliena est illa observatiuncula ab aliis locis, ut Ge. I, 169. 356. III, 75. IV, 254. Ubique videbis esse, principio. In aliis locis est, extemplo, confestim, συνεχῶς. *has leges*, ut cuique terrae suum ingenium, sua ratio colendi sit, eas natura imposuit statim tum, cum primum etc. *foedera* h. l. conditiones, leges, ut Aen. I, 66 et al.

63. *Ergo age, terr.* refer ad vs. 43 *Vere novo.* Primo vere esse arandum ait. vid. Plin. XVIII, 26, s. 65, 2. Colum. II, 4. *terrae solum*, γῆς πέδον. 66. *maturis solibus*, calore aestatis. *Sol maturus* adultae aestatis, quo maturescunt fruges. *coquat* adeoque rarefaciat, ut salibus ex aere imbibendis solum idoneum sit. Ge. II, 259 *terram multo ante memento excoquere.* ubi vid. Not.

67. *si non fuerit tellus fecunda*, h. si tenuis, si gracilis: interpretatur locum Colum. II, 4 extr. de ipsa re agit Dickson T. I, p. 469. et de vss. 63 sq. idem p. 480 sq. *sub ipsum Arcturum:* Colum. XI, 2, 63 *Non.*

Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
Alternis idem tonsas cessare novalis,
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,

69. HERBAE;

68 *splendescere sulco* Goth. sec. *solco* duo: quae erat certorum saeculorum pronuntiatio. 69 *offiant* Reg. a m. pr. *efficiant* Ven. 70 *Haec* e Medic. laudat Burm., sed nil tale expressum in exempl. Foggin. *non deserat* Zulich. 71 *tonsis* Medic. a m. pr. (*novales* idem. *Wr.*) 72 *Aut segn*. alter Menag. et un. Moret. cum Erf. *torpescere* coni. Io. Schrader., ut v. 124. 73 *Aut ubi*, *Aut tibi*, *At ibi* alii; ex more. *mutato semine* Romanus, quod iam Pierius laudavit, quod Catrocus recepit, et mihi (cum eodem Io. Schradero) valde se probare non diffiteor; magis enim consentaneum reliquae sententiae esse videtur; et v. 82 idem explicatur: *mutatis fetibus*. *sidere* tamen criticae rationes tuentur, et revocari facile ad eandem sententiam illud potest. vid. Not.

Septemb. Arcturus exoritur; de matutino exortu agi puta: v. Plin. II, 47. XVIII, 31, s. 74. cf. Mart. ad h. l., et Pfaff. de Ort. et Occas. sid. p. 51. *suspendere*, leviter proscindere, vomere non alte descendente: suspenso, levato, aratro. 69. *Illic*, in pingui solo. Nam *Humida maiores herbas alit:* Georg. II, 251.

71—159. Recreatur ager et vires sumit variis modis et hominum studiis et primo ipsa cessatione cultus. *Idem tu alternis vicibus patiere cessare tonsas novalis. Novale* arvum, *novalis* ager, proprie est, qui silvis excisis primum colitur, nunc terras *novales* dixit Maro de agro, qui alternis annis vacat et novatur: id quod perpetuum erat veteri Italiae, quae triticum serebat. Hinc nec stercorationis magnus usus; nam ipsa cessatio satis recreat agrum in his locis. Novalem eodem modo dixit Plin. XVIII, 49, 2 *Novale est, quod alternis annis seritur;* et ita accipitur in Varr. I, 29, 1 *Novalis, ubi fuit satum ante, quam secunda aratione renovetur. tonsae* eae terrae, h. demessae. *situs* pro otio, cessatione; unde epitheton *segnem; durescere* pro requiescere; dum non movetur tellus, induresscit. Totum praeceptum ex Virgilio repetit Plin. XVIII, 21, s. 50. cf. Colum. II, 10, 7. II, 14, 1. Varro I, 44, 3. De ipsa re disputat Dickson T. I, p. 240 sqq. interpretatione tamen poetae haud satis idonea et p. 458. To. II, p. 153.

73. *mutato sidere:* anno altero. *Sidus* pro sole, ut saepe; *cum decimum premeretur sidere signum* Ovid. Met. IX, 286. *sol* pro anno et pro anni tempore. Aen. IV, 309 *hiberno sidere*, sole. Igitur altero quoque anno legumina in agro serenda esse ait, et tertio iterum far. vid. Colum. II, 10, 1. et 11. (*mutato sidere*,

Unde prius laetum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus viciae, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos silvamque sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenae,
Urunt Lethaeo perfusa papavera somno:

77. AVENAE; 78. SOMNO.

74 *lectum* Rom. Pierii. *foetum* legebat Reisk., at sequitur *fetus siliquae.* 75 *tenues* duo Burm., it. Servius, et edd. nonnullae. *lupinis* Medic. (hoc unde habeat Heynius, nescio; *lupini* certe ap. Foggin. — 76. *fragilis calomos* Medic.; *substuleris* Serv. Dresd. *Wr.*) 77 Versus sunt ap. Columell. II, 14, 3; laudat quoque Plin. XVII, 9, 7. 78 *Lethaeum.* *Ληϑαῖος.* Alii *Letheum*, male. vid. ad Aen. VI, 705.

alio — alterius — anni tempore. Praecipit poeta, ut ager, in quo priore anno veris tempore satio facta sit, proximo anno auctumno demum seratur; cf. vs. 215. et 220. *Iahn.* secutus Voss.) 74. 75. 76. ornate: unde prius messueris vicias et lupinos. *legumen siliqua quassante:* quod habet siliquam quassantem se: seu vento seu alio impetu agitatum, inprimis cum exaruit: unde mox *silva sonans* de agro siliquis consito. Sic *quassa cinnama* apud Ovidium Met. XV, 399 recte se habent, nec alia illa sunt quam arida. De faba autem interpretatur poetam Plinius l. l. et XVII, 9, 7. 75. *tenuis vicia*, quia tenui semine, si cum faba compares: nam tenuem culmum cum ceteris communem haberet. *tristis lupini*, amari, ut saepe; contristatur enim degustantis vultus, ut ap. Macrob. VI, 5; est genus leguminis, pauperum et Cynicorum victus, *θέρμος*: non confundendum cum lupulo. Lupini seges agro stercorando admodum utilis habita; in primis succedente confestim aratro: conf. Plin. XVII, 9, s. 7; XVIII, 14, s. 36, inpr. Colum. II, 14, 1 sqq. et II, 15, 5. Alios vid. in Not. ad Geopon. II, 39, 6. — 76. *fragilis calamos*, quia aridi, ut Ecl. VIII, 82, et propter hoc, si moventur, sonantes. Lucret. VI, 111 hinc *fragiles sonitus* iunxit. *silvam* poetica ratione, qua etiam florum, herbarum, silva grata similitudine dicitur. Sic herbarum malarum silva inf. vs. 152, et IV, 273 de centaurio: *uno de cespite silva* culmorum. *sonantem*, quia calami aridi sunt, ut diximus. *Silvas cannabias* dixit Gratius Cyneg. 47 pro segete. 77. Poetica suavitate pro: lino enim vel avena vel papavere seri nolim agrum interquiescentem; nam ea urunt h. exsiccant agrum. Repetit ex nostro Plin. XVII, 9, s. 7. Colum. II, 14, 3. cf. II, 10, 17. Pallad. Octobr. 2. Hinc *linum* in agro humido seri solet; et Gratius Cyneg. 334 *Optima Cinyphiae paludes lina dabunt.* cf. sqq. 78. *perfusa somno papavera*, quae habent vim soporificam; quae natura nigri praecipue papaveris est. cf. h. l. Martin.

Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve
Effetos cinerem inmundum iactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva;
Nec nulla interea est inaratae gratia terrae.

80. SOLA;

79 Sententiae implicitae ac perplexae. Io. Schrader. occurrere volebat transpositione versuum: 82. 83. 79. 80. 81. (Santen. ad Terentian. vs. 754. pro *Sed tamen* h. l. legendum putat *Et tamen*. Non adeo difficilia haec viris doctis visa essent, si, quod negligi non debebat, attendissent ad vim particulae *enim* vs. 77. idem fere, quod *quidem* significantis; vid. Beier. ad Cic. Offic. I, 39, 139. et III, 13, 57. Itaque hoc dicit poeta: „Urit quidem linum, avena, papaver: sed, si alterna seres, tamen facilis erit agri labor. Modo, alterna serens, stercorando agrum refice ac recrea: sic illud efficietur, ut ager, licet non cessaverit, tamen requiescat." His concinunt Columellae verba II, 10, 17.: „Linum — — agris praecipue noxium est. Itaque p i n g u i s s i m u m locum et modice humidum poscit." et II, 14, 3. ab Heynio in Not. laud. Ceterum adiuvi interpretationem a me propositam mutata interpunctione Heyniana. *Wr.*) 80 *Nec* Parrhas. Voss. Goth. pr. 81 vel *Effossos* Zulich. *Effectos* Vratisl. et Goth. pr., Nonius in *cinis*, etiam Romanus; aberrationes librariorum. conf. inf. II, 417. *immundos* Menag. alter. 82 *requiescat* Ven. *requiescent* Rom. et ed. Ven. Heins. emendabat *requiescant*: quod alienum est. *fecibus* error fragm. Moret.

79 — 83. Quaeritur de iunctura sententiarum: sintne ad superiora inde a vs. 73 referenda, an proxime ad solos vss. 77. 78. Si ad proxima refers, sensus est: possunt tamen, ait, etiam illa, nimirum lina, et avenae et papavera, alternis annis recte seri, modo satis stercoratione ager reficiatur. Et hic est sensus, quem naturalis verborum iunctura suppeditat, et Columellae locus II, 14 (13), 3 firmat. (vid. V. L. *Wr.*) Sin prius: dicendum est, sensum esse: attamen satis est, terram alternis vicibus cessare, dummodo ager bene stercoretur; etiamsi enim ager plane non cesset, aliis autem interea frugibus ferendis exerceatur, ut leguminibus vs. 74 sqq., modo tamen stercorationi largiter indulgeas, ager vel sic requiescere aliquo modo videri potest; fimo enim novas vires, novos sales, recipit, atque interea etiam utilitatem aliquam, ea enim est *gratia*, ex agro percepisti. Inseruit versus 77. 78 suis verbis Columella II, 14, 3. tum pergit: *Sed omni solo, quod praedictorum leguminum* (in his etiam linum memoraverat) *segetibus fatiscit, una praesens medicina est, ut stercore adiuves, et absumtas vires hoc velut pabulo refoveas.* — 79. *facilis labor*, s. ipsius agri, ut ei tribuatur labor, quemadmodum fatigari, defetiscere, recreari ille dicitur, s. agricolae in agro colendo, si alternis ille cessat; hoc facilius, illud doctius: ut inf. 150 *mox et frumentis labor additus.* (— 83. Sententia horum verborum haec est: et sic

Saepe etiam sterilis incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires et pabula terrae
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu pluris calor ille vias et caeca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;
Seu durat magis, et venas adstringit hiantis:
Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.

84 *Sentes et steriles* fragm. Moret. (*steriles* Medic. *Wr.*) 87 *aevum* vel *ignem* Zulich. 88 *exundat* Parrhas. a m. pr. 89 *pluris* vetustiores praeter Medic. (*pluris* tamen a Foggin. exaratum invenio; et ita in codice legi testatur Freytagius. — 90. *sucus* ubique Medic. et Rom., non *succus*; vid. Heyn. ad Ecl. III, 6. *Wr.*) 91 *constringit* Ven. et Parrhas. *restringit* Moreti. 92 *tenuis* Rom. cum aliis Heinsianis. *rapidive* Heins. e melioribus retraxit; nam sic iam Aldd. pro *que*, quod edd. occuparat.

est aliqua interea terrae gratia, quae nulla est, si non aratur, si ager cessat. *Wr.*)

84. Aliud praeceptum de stipulae incensae ad agrum beneficio. *sterilis agros*, stipulas agri, ut vs. sq. explicatur. Provocat ad h. l. Plin. XVIII, 72 extr. (30.) *Sunt qui accendant in arvo et stipulas, magno Virgilii praeconio. Summa autem eius ratio, ut herbarum semen exurant.* De ipso praecepto disputant scriptores; v. c. Dickson c. 12. p. 324 sq. 86. *Sive — sive.* Pro varia soli, vel macri vel uliginosi vel densi vel rari, natura, varias caussas subiicit. *pabula* sunt succi, qui nutriunt semina ac plantas: puta ex cinere crematarum stipularum et lixivio. 88. *inutilis humor*, noxia uligo. 89. *caeca spiramenta*, meatus occultos et latentes, nos *poros* dicimus; mox *venas*. Lucretius sic fere *spiracula* dixit VI, 492. Specus *saevi spiracula Ditis* Aen. VII, 568. *Vada latentia* apud Gratium Cyneg. 423. (*vias — qua;* sic Aen. V, 590.: „Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi Falleret." *Wr.*) 91. *calor adstringit* sc. condensando molle et lutosum solum. 93. *Adurere* convenit proprie frigori tantum et aestui solis. Sed, sollenni figura, generalior inde notio τοῦ *nocere* elicienda et ad illud: *ne tenues pluviae*, referenda est. *Penetrale frigus* iam Lucretius dixerat I, 495. *tenues* ex natura pluviae petitum epitheton, quod hic nullam vim habere debet, ut saepe epitheta ponuntur, utque *rapidus* sol, frigus *penetrabile* hoc ipso loco. Ipsa tenuitate humoris pluvia se in humum insinuat. Alioqui *pluviae tenues* in vitio esse possunt, nimio solis aestu eas coquente: melliginem vocant. Enimvero in h. l. illud cadere nequit; nam

Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertis,
Vimineasque trahit crates, iuvat arva; neque illum
Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo;

94 *rastris.* Io. Schrader. coni. *rutris*, ligonibus. Sed Plin. XVIII, 49, 3 occatio — *crate vel rastro.* Alius rastri, seu sarculi dentati, usus memoratur post sationem v. 155. Meliorem locum haberet coniectura Aen. VII, 725 vertunt *felicia Baccho Massica qui rastris*: putes *rutris* melius fodi vineas. Verum noli turbari: Etiam vineas colentes aratro, adeoque et rastro, glebas frangunt; v. c. Colum. III, 13, 3 de Arb. 12, 2. (Medic. *inertes. Wr.*) 95 *nec* Ven. Goth. pr. 96 *spectet* Parrhas.

vitium illud culmos laedit, qui ex humore a sole excandefacti corrumpuntur; nec solo durato averti potest rubigo, nec in solum illa penetrat. (Haec disputat Heyn. contra Geissler. Schol. ad Georg. p. 1. *Wr.*) Vir doctus dictas *pluvias tenues* putabat, quia tenuem reddunt terram, adeoque fecunditatis caussam afferunt, dilutis salibus seu partibus resinosis et ignitis. Sed hoc, comparatione ceterorum, quae nihil reconditi habent, nimis docte factum videtur. (Requiritur aliud epitheton; nam ex sqq., ubi nimius aestus et nimium frigus commemoratur, statim intelligitur, cogitandum esse de multa ac nimia pluvia. Sed ne continuo male affectum esse hunc locum suspiceris, vetat, quod subinde observare licet, esse hoc Latinis poetis in more positum, ut ornantia et alias usitata epitheta substantivis iungant etiam ubi non commodus sit eorum usus; cfr. not. ad Aen. III, 76. et Q. V. XXXX, 1.; nec quam recte Polyxena Aen. III, 322.: *Troiae sub moenibus altis* immolata dicatur, exputo. *Wr.*)

94—99. Omnibus omnino modis terram frangendam, comminuendam, et a sole excoquendam esse, omnes monent de RR. auctores. vid. Xenoph. Oecon. c. XVI, 11—14. *glebas inertes* dicit poeta, quae, nisi comminuantur, nil generant. Agit autem seqq. verss. de *occatione* et *pulveratione.* conf. Plin. XVIII, 49, 3 (20). etiam in vinea, Colum. XI, 2, 60. Varro I, 29. 95. *trahit crates:* Colum. II, 18, 4 *tum glebas sarculis resolvemus, et inducta crate coaequabimus* etc. Ex *vimine* autem factae satis validae sunt crates in solo raro ac pulverulento: alioqui sunt dentibus ferreis. 95. 96. Ex Callimacho suavissima imago expressa: *Οὓς δέ κεν εὐμειδής τε καὶ ἵλαος αὐγάσσηαι, Κείνοις εὖ μὲν ἄρουρα φέρει στάχυν* etc. H. in Dian. 129, et *flava* Ceres, ut *ξανθὴ Δημήτηρ* iam in Homero. *neque — nequidquam*, h. non sine fructu, ut Aen. VI, 117 *nec te nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis: spectat*, propitia est, respicit, ut Gratius, qui hunc locum ante oculos habuit Cyneg. 426 *nec non tamen illum — Respicit et facilis Paean adiuvit in artes.* 97. Etiam ille multum iuvat arva, qui etc.

Et qui, proscisso quae suscitat aequore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida solstitia atque hiemes orate serenas,
Agricolae; hiberno laetissima pulvere farra,

97 *suscitet* Moret. pr. *qui suscitat* Gud. 98 *obliquom* Medic. et Gud. *prorumpit* multi scripti et excusi ap. Pier. et Heins., sic et Aldd. pr. et sec. *perrupit* Voss. pr. et Bodlei. ap. Martin. *perrumpat* Cantabr. ibid. *in oblitum* Ven. *arator* Goth. pr. 99 *armis* Bodlei. 100 *optate* Moret. qu. a m. sec. Arundel. ap. Martin. edit. La Cerda; et ita legisse videtur Plin. XVII, 2, nisi potius ex interpretatione dixit, ut etiam a Servio factum in Nota ad h. l. Recepit tamen Wakef.

conf. praecepta ap. Colum. II, 2, 25. Plin. XVIII, 49, 18, s. 49, 2 et disputata a Dickson T. I, p. 434 — 491 sq. T. II, p. 54 sq. Frequentibus autem his sulcis perficitur tandem hoc, quod demum *recte subactum esse* aiunt, *ut non intelligatur, utro vomer ierit*, vid. Plin. ibid. 49, 2 extr. conf. Colum. II, 4, 1. *terga resoluta* agro tribuit id. X, 7. Idem imitatus est hunc locum libro X, vss. 91—93. 99. *Exercetque fr.* tractat, versat. Colum. IV, 14, 2 de fossione vineae: *nam utique frequenter solum exercendum est.* Inf. II, 356 *aut presso exercere solum sub vomere.* Post haec illud, *atque imperat arvis*, quamquam eleganter dictum, paullo otiosius positum videri potest. Sed habet τὸ *imperare* vim coercitionis, acerbitatis et iniquitatis: cogit quasi ille agrum, ut sit fecundus. Sic *imperant vitibus* ap. Colum. III, 3, 6. Senec. de Tranquill. an. c. 14 *Danda est remissio animis — Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos numquam intermissa fecunditas.* Inf. II, 369 *tum denique dura exerce imperia.*

100 — 103. De tempestate monet, quae sementem iactam excipit; pro natura tamen soli Italici. *Humida solstitia*, aestates, ut Ecl. VII, 47. *Solstitium* proprie de aestivo latine dicitur; hiemale *bruma* vocatur. vide quos ad h. l. laudat Cerda, inprimis Plin. II, 19, s. 17, adde XVIII, 25, s. 58. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 175 et al. *humidum* tempus, ut pluviarum irrigatione fervidi caloris vis temperetur. Exagitat hunc nostri versum nobili loco Plin. XVII, 2, ubi tandem subiicit: *Hiberno quidem pulvere laetiores fieri messes, luxuriantis ingenii fertilitate dictum est.* Contra quae tamen defendi poeta potest, et defenditur a Cerda ad h. l., inprimis ex antiquo carmine, quod apud Fest. in *Flaminius*, item apud Macrob. Sat. V, 20 extr. et Serv. ad h. l. habetur: *Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.* Scilicet omnia haec pro regionum et agrorum situ, forte et temporum decursu, variant. Virgilius ad agrum Mantuanum respicere putandus. 101 — 103. *nullo tantum se Mysia cultu.*

Laetus ager; nullo tantum se Mysia cultu
Iactat, et ipsa suas mirantur Gargara messis.
Quid dicam, iacto qui semine comminus arva
Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenae?

102 *nullo se tantum* Wakef. refinxit, tamquam mollius, ex ant. edit. (Serv. Dresd. *se tantum.* Sed recte *tantum se*; cf. not. ad Aen. I, 333. *Wr.*) *Moesia* in multis et antiquioribus. vid. Heins. et Pier. At *Mysia* Rom. cum alio Pierii, Medic. Gud. Moreti fragm. (etiam 3. et 14. *Wr.*), et sic editum a Commelino e Palat., hincque ab aliis: idque ratio postulat, cum Gargara sequantur. *Mesia* uterque Goth. cum aliis. *Messia* Cantabr. 103 Deb. *et — mirantia*; sed est: et non tantum mirantur. (*messes* Medic. *Wr.*) 104 *iacto cum* Moret. sec. 105 *tumulosque* Medic. a m. sec. Parrhas. (*tumulos* est altera lectio Medicei. *Wr.*)

Simplicissima, et nulla praevia opinione occupato animo, ex grammatica ratione, procedit sententia, eaque cum poetae consilio coniuncta: *nullo*, non ullo, *cultu Mysia*, cultissima regio, *tantum se iactat*, tam insignis est, quam tali caeli temperie: quae in illis locis est. Sunt ea loca fertilitate nobilissima, partim caeli clementia, partim situs felicitate sub monte Ida, unde magna rivorum et aquarum copia eos agros fecundat. Ida πολυπίδακος ex Homero notus est: cf. Iliad. ϑ, 47 sq. pars Idae australis est *Gargara* (τὸ Γάργαρον, τὰ Γάργαρα, quibus subiecta quoque fuit urbs τὰ Γάργαρα). Haec, ut dixi, sponte se offert sententia. Si tamen ante grammaticum usum adhibitum attuleris acumen ingenii, sententia haec prodit: laetus ex tali temperie est ager; nec ager Mysiae, etsi cultissimus, cum eo est comparandus; haec poetice ornasse videri potest Maro. (Hoc verum; *nullo tantum se Mysia cultu iactat*, i. e. *non tanto cultu;* c u l t u autem, quo efficitur, ut laetiores proveniant segetes, designantur h. l. s a t a l a e t a; itaque detracto verborum ornatu haec prodit sententia: non Mysia aeque laetis segetibus insignis est. *Nullus* gravius negandi potestatem habet, ut Aen. II, 583. IV, 232. 272. VI, 405. *Wr.*) Hanc fere sententiam expressam vides in verbis Macrobii V, 20 „Omnis regio, quae opportunos habuerit humores, aequiparabit fecunditatem arvorum Mysiae.“ Multum recedit tertia ratio, ut sit, *Mysia nullo cultu*, quae non colitur; haec frigent, cum otiose sint adiecta.

104—110. Prodest quoque semente facta glebas rastris comminuere, ut semen obruatur, et aqua agrum obducere. *Quid dicam* de eo, *qui;* h. praeclare haud dubie et is facit qui; transitus formula, etiam in pedestri oratione. In hac autem varianda Maro felicissimus. Alius haec omnia praecipiendo extulisset: Faciendum est hoc et illud, et sic porro. — 105. *arva Insequitur*, sulcos factos in arvo pro-

Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentis,
Et, quum exustus ager morientibus aestuat herbis,
Ecce supercilio clivosi tramitis undam
Elicit? illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,

106. SEQUENTIS?

106 *rivosque fluentes* Rom. 107 *herbas* Gudian. *extuat* Goth. pr. 108 *diversi tramitis* Menag. alt., forte pro *deversi*, h. deorsum versi, ex interpretatione. 109 *Eligit* Rom. *Et licit* Gudian. *illa scatens* Erf. a m. pr. *raucumque* Medic. 111 *gravidus* ed. Mediol. (Serv. Dresd. *grandis aristis* et pro altera lectione *aristas*, quod aliquis, cui talia placeant, defendat. *Wr.*)

sequitur, alium post alium rastris frangendo, et cumulos seu nimium seu inutiliter pinguis, h. duri, soli, glebas tenaciores, contundit et evertit et omni parte aequat. Fit hoc alias sarritione. De qua v. c. Colum. II, 12. *Insequi* idem atque urgere, instare et sine intermissione aut mora rem statim aggredi, aut prosequi. Sic *fossor insequitur*, *pampinator insequitur* ap. Colum., et inf. 155 *insectari terram rastris.* Hesiod. Ἔϱγ. 469 ὁ δὲ τυτθὸς ὄπισθεν Δμωὸς, ἔχων μακέλην, πόνον ὀϱνίθεσσι τιθείη Σπέϱματα κακκϱύπτων. *arena* pro solo, terra omnino: ut IV, 291 *et viridem Aegyptum nigra fecundat arena* Nilus. (Rectius, puto, Frenzel. in Archiv für Philol. u. Paedag. Vol. I. p. 139. *male pinguem arenam* interpretatur *non pinguem, infecundam. Arenam* proprie dici h. l., indicare videntur vss. 106. sq. *Wr.*) — Ceterum v. 106 sqq. noster Iliad. φ, 257 sqq. egregium locum ante oculos habuisse videtur. — 106. *fluvium rivosque:* aquis obducat agrum ad supplendum pluviae defectum, quae post arationem in votis habetur: ut Nubes ap. Aristoph. 1116 promittunt Atheniensibus: ἢν νεοῦν βούλησθ' ἐν ὥϱᾳ τοὺς ἀγϱοὺς, Ὕσομεν πϱῶτον. — 107. Totus scilicet versus translatus ab animantium sensu: isque ornatissimus cum sqq. — 108. *clivosi tramitis* pro montis molliter clivosi, in quo rivulis tramitem facit. *supercilium*, ut ὀφϱὺς, pro superiore montis parte: nota res. Sic iam Iliad. υ, 151. 110. *scatebris* simplic. pro aqua, ut v. 106 *fluvius* et *rivi*.

111 — 117. Depascenda quoque est a grege pecudum herba segetis nimis luxurians; et colluvies aquarum stagnans ex agro deducenda per collicias. — 111. *ne gravidis procumbat culmus aristis.* Verba sunt Hesiodi Ἔϱγ. 473 Ὧδέ κεν ἁδϱοσύνῃ στάχυες νεύοιεν ἔϱαζε. 112. Pro interpretatione sit Plin. XVIII, 44, 2 *Inter vitia segetum et luxuria est, cum oneratae fertilitate procumbunt*, et c. 45 *Luxuria se-*

Quum primum sulcos aequant sata? quique paludis
Conlectum humorem bibula deducit arena?
Praesertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo:
Unde cavae tepido sudant humore lacunae.
Nec tamen, haec quum sint hominumque boumque labores

113 *aequat* Goth. pr. Viro docto ap. Servium hic versus adeo se probavit, ut adscripsisse narretur: „Sane Virgilii hoc hemistichium unum de invictis est." 114 *deducit in herba* Goth. pr. ex versu 112. 115 *certis* ap. Probum Grammat. lib. I, quod ferri possit, verum tamen non est. *cum mensibus* Reg. apud Martin. 116 *Exiit obducto* Gudian. (*fimo* apud Foggin.; sed, ut ipse scribit pag. 459., in codice exstat *limo*. *Wr.*) 117 *trepido* Menag. pr. 118 *labores* deest Gudiano. *hominumque deumque labores* ap. Serv. Aen. II, 306. *boum* unus Mead., perpetuo. *cum sunt* Serv. Leid.

getum castigatur dente pecoris in herba duntaxat; et depastae quidem vel saepius nullam in spica iniuriam sentiunt. Theophrast. Hist. Plant. VIII, 7 *Ἐν δὲ ταῖς ἀγαθαῖς χώραις, πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπινέμουσι καὶ ἐπικείρουσι τὸν σῖτον;* fit idem falce inter nos. *sulcos aequant sata.* Scilicet sulcus nunc designat terram inter duo sulcos proprie dictos elatam, *porcam* dictam. Ponitur enim sulcus varie, etiam pro ipso agro arato, interdum quoque sato, ut inf. 216 et al. et pro aratione ipsa sup. 68.

114. Spectat praeceptum ad agros, in quibus aquarum colluvies facta locis cavis ac depressis. *paludis collectum humorem, Wassergalle.* Collecta et stagnans lacunae aqua, putris colluvies, deducitur sulcis aquariis factis, quos *collicias* dixere Plin. XVIII, 49, 3. Colum. II, 8, 3; *elices* ap. Festum; hic vero eius generis sulcus seu fossa exprimitur, qua aqua *arena,* h. e. per vel ad arenosum locum, deducitur, ubi in sabulum se insinuans tandem exarescit. Simile fossarum genus est in solo adhuc inculto, ut cultui idoneum reddatur: eae vel patentes sunt vel caecae. v. Colum. II, 2, 9. Pallad. VI, 3. Solet quoque solo humido arena admixta humor subduci, qua de re cf. Dickson de agricolatione. 115. *incertis mensibus* veris et auctumni, quod anni tempus incertae tempestatis est. conf. Ovid. Art. II, 318; hic tamen de vernis potissimum agitur. *exit,* evagatur ripas, ut Aen. II, 496 *aggeribus ruptis cum spumeus amnis Exiit.* Tum *obducto tenet* pro obducit. 117. pro vulgari: unde lacunae existunt. *sudant humore tepido*, adeoque putrido et noxio. *sudant,* madent, loca, in quibus lacuna existit. (Cf. Aen. II, 582.: „sudarit sanguine litus." *Wr.*)

118. *Nec tamen nihil.* Vides transitum ad aliam rem: ea, quae noceant segeti. Comparat

Versando terram experti, nihil inprobus anser,
Strymoniaeque grues, et amaris intuba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi
Haud facilem esse viam voluit; primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.

120. FIBRIS, 123. CORDA;

120 *intiba* plerique. *intyba* alii. *intuba* antiquior scriptura. vid. Pierium. Subest ratio, quod Romani *u* Gallico fere more, si breve esset, pronuntiarunt; unde substitutum passim *y*. In aliis pronuntiatum ut *o*, unde *volnus*, *vortere*, *arduos*. 122 *primusque parentem* Romanus. 124 *sua iura* ed. Ven.

locum Lucretii V, 214 sqq. Macrobius VI, 2 extr. Quum homines bovesque experti sint haec omnia, versando terram: multum tamen officiunt, obsunt, anseres. 119. *improbus*, insatiabilis, avidus, et hoc ipso noxius. Scilicet, ut post varias virorum doctorum disputationes semel moneatur: *probum* est id, quod verecunde fit, intra modum est, moderatum; adeoque iustum, modicum, aequum. *Improbum* autem, quod modum et mensuram excedit, adeoque immodicum, nimium; iniquum, iniustum; nimis magnum, et omnino magnum, grande, vehemens: conf. ad Aen. IX, 62. Sic ἀναιδής. Quod sequitur: *Strymoniae grues*, a graecis poetis profectum est. E Thraciae finibus, cuius flumen *Strymon*, veniunt grues in Graeciam, cum hieme ingruente migrant. *intubum* e cichoreorum genere, erraticum, fibris seu radicum minutis filis late serpens; Theophr. Hist. Plant. VII, 11 τὸ κιχώριον — παραβλαστικὸν δὲ καὶ τῇ ῥίζῃ καὶ ἄλλως μακρόῤῥιζον· διὸ καὶ δυςώλεθρον. ὅταν γὰρ ἐκλαχανίζωνται, πάλιν τὸ ὑπόλοιπον ἀρχὴν λαμβάνει γενέσεως. non modo hortense, quod inf. IV, 120, nobis *Endivien*, sed et silvestre genus est, πικρὶς dictum; idem prosequuntur anseres et aliae aves domesticae. vid. Colum. VIII, 14, 2.

121. Iam principio rerum natura ita constitutum est, ut dii vendant sua bona labore. Non invitum lectorem ad digressionem hanc duci intelligis: redit ad propositum v. 150. 155. Adumbratus locus ex Hesiodi Ἔργ. 42 sqq. (cf. etiam Arat. vs. 6. *Wr.*) Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 79 sqq. et Claudianus XXXVI, 20 sqq. 31. 122. Tribuitur Iovis iussis, quod sub eius imperio contigit: stimulando igitur hominum animos curis, *Movit agros*, h. fecit moveri, arari, necessitatem colendi imposuit. *sua regna*, homines, quibus imperabat; qui vivebant sub Iovis regno. *veterno* pro ignavia, inertia. Nemesian. Ecl. I, 60 *Nec segnem passus nobis marcere iuventam* etc.

Ante Iovem nulli subigebant arva coloni:
Ne signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

125 *subiebant* Leid. sec. et Voss. (*nullis* Medic. vid. V. L. ad Ge. III, 444. *Wr.*) Vss. 125—128 sunt apud Senecam Ep. 90. 126 *Ne signare quidem* e vetustis multi, etiam Romanus; perpetua varietate, et sequuntur fere hoc viri docti. Sequar nunc et ipse pro altero *nec*, cum Wakefield, qui sic in Lactant. Inst. V, 5 legi memorat; at apud Senecam edi *nec*. Debebat utique alterutra ratio *constanter* servari. (At certum quoddam discrimen in his observandum esse, docet Gernhard. ad Cic. Cat. IX, 27. X, 33. *Ne — quidem* emphasin habet, *nec — quidem* nullam; illud excludendi atque opponendi, hoc definiendi et limitandi potestatem habet; illud est, quod Germanice dicimus *nicht einmal*, *auch nicht einmal*, hoc *und zwar nicht*, *und zwar auch nicht*. Illud satis tritum; hoc exemplis indiget: Cic. Epist. ad Div. VI, 6, 2.: „His autem literis animum tuum — — confirmandum etiam atque etiam puto: nec iis quidem verbis, quibus te consoler, ut afflictum et iam omni spe salutis orbatum, sed ut eum, de cuius incolumitate non plus dubitem, quam te memini dubitare de mea.“ Catilin. III, 10.: „Ultus est huius victoriae crudelitatem postea Sulla; nec dici quidem opus est, quanta deminutione civium et quanta calamitate reipublicae.“ Sallust. fragm. incert.: „Nec simplici quidem morte moriebantur.“ Sueton. Tiber. c. 37.: „Hostiles motus, nulla postea expeditione suscepta, per legatos compescuit: nec per eos quidem, nisi cunctanter et necessario.“ Prae ceteris insigne est illud, quod exstat apud Quintil. Inst. IX, 3, 55.: „Non enim dixi quidem, sed non scripsi: nec scripsi quidem, sed non obii legationem: nec obii quidem, sed non persuasi Thebanis.“ Translata haec ex Demosth. Orat. pro Cor. pag. 288. ed. Reisk.: *„οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ· οὐδ᾽ ἔγραψα μὲν, οὐκ ἐπρέσβευσα δέ· οὐδ᾽ ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους.“* Eadem, sed minus eleganter, vertunt Aquila Rom. de Figur. c. 40. et Diomedes p. 443. ed. Putsch. Itaque male a Voss. et Iahnio *Nec signare quidem* editur hoc loco, cuius haec est sententia: Quid? quod etiam divisio et certa possessio agrorum nulla tum erat. *Ne* etiam Medic. ap. Foggin. et 3. 5. atque ita in Mediceo exstare scribit Freytagius. Recte idem Medic. Ge. III, 561. cum paucis, sed praestantissimis, codd. *ne* tuetur. Ac *ne* in hac compositione fere ubique in *nec* mutatur a librariis; vid. Gernh. ad Cic. Lael. XIII, 44., et inprimis Drakenb. ad Liv. I, 10, 3. *Wr.*) *signare solum* recitat Macrob. Sat. I, 8. forte memoriae fraude. 128 Io. Schrader. coni. *Omnia, et uberius.*

125. Expressa ex Hesiod. Ἔργ. 90 sq. et Arato 110 sq. Inde locus a multis tractatus: inprimis a Tibullo I, 3, 35 sq., ubi v. Broukh. Hunc versum respexit, notante Burmanno, Seneca ep. 86 de Scipione: *terram*, *ut mos fuit priscis*, *ipse subigebat.* 126. Expressit haec Ovid. Met. I, 136. Am. III, 8, 42. *Nec fas erat*, h. sollenne, solitum, ut saepe. 127. *in medium;* quicquid acquirebant, parabant, in commune parabant et afferebant. Exponit Lactant. Instit. div. V, 5, sed suo more inepta calumnia, cf. Iustin. XLIII, 1, 3. 128. *liberius*, quam nunc; aut omnino pro positivo, libere, satu non coacta, sponte. Horat. III Carm. 24. 12 *Liberas fruges — immetata ferunt iugera.* Accipi quo-

Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Praedarique lupos iussit, pontumque moveri;
Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artis

130 *moveri* ventis Serv. Wakef. ubique inculcat suam observationem passivi vi media positi; ita quoque h. l. *movere se*: quod a sententia alienum est: in motu erat mare iam antea; nunc succedit motus violentus. 131 *discussit* Zulich. et fragm. Moret. *suppressit* Moret. pr., quod Burmanno placet; mihi non aeque, esset enim vulgare pro poetico. *removit* post *moveri* forte non satis gratum. 132 *rivos* Ven. 133 et 135 ex more in simili vocabulo variatur. Alii *extuderet*, *extruderet*, *excuderet*, (ut in utroque Gothano) *exfoderet*: cf. Georg. IV, 315. *medicando* Menag. alter. *Et* duo Martin., male pro *Ut*. (*artes* Medic. *Wr.*)

que potest *liberius* dictum pro liberalius, felicius, ἀφθόνως. (Sed ea notio aliena est ab hoc voc. *Wr.*) Expressum ex Hesiod. Ἔργ. 118 καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. Lucret. V, 940 *Plurima tum tellus, etiam maiora, ferebat. nullo poscente*, h. arante. Supr. 99 *imperare arvis. nullo cogente* Ovid. Met. I, 103.

129. Serius subnata sunt vitae nostrae mala. *Sub Iove* serpentes facti sunt venenati, lupi rapaces etc. *malum virus* indidit, noxium. *serpentium* aliqua genera sunt *atro colore. atras viperas* Horat. Carm. III, 4, 17. (*atris*, rectius, puto, Iacobs. *diris* interpretatur. *Wr.*) 130. Efferavit lupos, *pontumque moveri*, ventorum scilicet vi et procella, *iussit.* Burmannus *remis motum mare* intelligere et ad navigationem malebat referre; atqui sic vs. 136 inanis esset repetitio eiusdem sententiae; et nunc mala enarrantur, quae in rerum naturis mutatis supervenere. 131. Non iam, ut ante, folia rorem aliquem melleum eliquabant: detersum hoc mel est foliis; ut *silvis decussus honor* inf. II, 404. De melle hoc vid. sup. ad Ecl. IV, 30. adde Plin. XVI, 8, s. 11. *Ignem removit* Iupiter, quem iam ante Saturnio aevo usibus hominum adfuisse necesse est statuere. Nunc eum Iupiter *removit*, ita ut eius usus ignoraretur, utque adeo necesse esset mox eum iterum reperire et silicum attritu elicere: cum ab eo reperto omnium artium initia, omnisque vitae cultura deducta sit. Hactenus ignis in venis silicum tamquam absconditus, abstrusus (ut mox vs. 135. et Aen. VI, 7 *quaerit pars semina flammae abstrusa in venis silicis*), latuit: Κρύψε δὲ πῦρ Hesiod. Ἔργ. 50. 132. *rivis currentia vina:* h. e. rivos vini fluentes. Sic copiam vini eloquebantur veteres, antiquissimo phantasmate, ad magnam copiam declarandam, ut quasi e fontibus quibusdam huiusmodi flumina vinosa prodire dicerent. — 133. Omnia haec Iupiter ita moderatus est, eo consilio, ut usu invenirentur artes, utque ingenium et industriam acuerent

Paullatim, et sulcis frumenti quaereret herbam;
Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras et fallere visco

139. FERAS, VISCO,

134 *Ut vitem et sulcis* coni. Waddel. *herba* Parrhas. 135 *Ut* Heins. e melioribus; antea *Et s.*, ut in utroque Goth. Eratque hoc haud dubie lenius: nisi etiam *ut sulcis* adsciveris. (Malis Virgilium scripsisse: *Ut varias usus* — — *Paulatim*; *ut sulcis* — — *herbam*, *Et silicis* etc. Sed vid. V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) 136 *Tunc alnos fluvii primum* scripti Heins. quod Wakef. sequitur ex ed. ant. praeter Medic. et Gud. (receptum verborum ordinem exhibet iam Ald. tert. *Wr.*) *alveos* Scheff. *alnus* Mentel. pr. a m. pr. 137 *stellas* Menag. alter. *Navita cum stellis* laudat Serv. ad Aen. VI, 64. *dum* ed. Norib. 138 *Pliadas* alii: ita *atque Hyadas* scribendum foret. Alii *que* adiiciunt. (Med. a m. pr. *Arctom. Wr.*) 139 *Tunc* Medic. a m. pr. (vid. Q. V. XXV, 5, b. *Wr.*) *laqueo* unus Mead. *hibisco* coni. virorum doctorum ap. Burm.

homines. *meditando*, exercendo, experiundo. Nota res. cf. Cerda. 134. *frumenti herbam*, noto more poetarum pro herba frumentacea, h. e. frumento, segete: conf. Ecl. V, 26. *quaereret sulcis*, aratione produceret, *usus;* ut usu, arte, pararentur frumenta.

136. Tum primum navigatio inventa. Multis modis variatum phantasma apud poetas: vide Tibull. I, 3, 35. Propert. III, 5, 43. Manil. I, 78 sq. *Nec vitam pelago, nec ventis credere vota Audebant, se quisque satis novisse putabant.* Legendum saltem *sua;* Santenius emendabat: *sua quisque satis sola nosse putabant.* — *sensere* tamquam onus novum, ipsi adhuc intacti: pro habuere. *alnum* vero nominat, quia palustribus et littoribus gaudet: Ge. II, 451 *Nec non et torrentem undam levis innatat alnus Missa Pado.* 137. Sidera locis suis et nominibus notari coepere. (*numeros fecit:* „ad distinguenda sidera observabatur numerus stellarum, quibus quodque constaret." Sic Iacobs. *Wr.*) Enumerantur autem ea, quae et lucidissima sunt et inter reliqua omnium prima observata, in primisque ad navigationis prima exordia in usum vocata. (*nomina fecit Pleiadas* etc. ut ap. Liv. VII, 22.: „Quidam K a e s o n e m, alii G a i u m n o m e n Quintio a d i i c i u n t." et multa alia id genus; vid. V. L. ad Aen. III, 18. et Not. ad eiusd. l. vs. 693. *Wr.*) 138. *Arctos*, ursa maior, Helice, olim Callisto, *Lycaonis* filia, nota vel ex Ovid. Met. II, 505. *clara* vero tamquam sidus: ut sup. v. 5 *clarissima mundi sidera.* Nisi forte Virgilius graecum versum ante oculos habuit: *Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, κλυτήν τε Λυκάονος Ἄρκτον.*

139. *Venatio* et *aucupium* inventum. Aves hic inter *feras*

Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda iam verberat amnem,
Alta petens; pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutae lamina serrae;
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum;

141. AMNEM; 142. PETENS PEL.

140 *Inventum*: *magnos* unus Arund. *Inventum est*: *m.* unus Mead. 141 *tam v.* Gud. *everberat* mallet Heins. *funda latum* ed. Iunt. ex Ald. pr. et sec., ut in Goth. pr. 142 Mutavi interpunctionem Heinsianam, quae mihi et olim displicebat: *verberat amnem*, *alta petens*; *pelagoque alius tr.* Iam apud Servium erant, qui distinguerent, ut nunc factum est. (probat hanc rationem Becker. Eleg. Rom. p. 56. *Wr.*) Cum tamen displiceat copula in tertium vocabulum reiecta, Reiskius ingeniose emendabat: *Alta petens pelagosque*, aut *pelageque.* Putari potest poeta variare voluisse numeros in: *alta petens pelagoque*, alioqui potuisset efferre: *Et pelago alta petens.* Illud autem vix usu firmes, quod in antiqua interpunctione loca *alta* de flumine memorabantur. (Si genuinam h. l. habemus lectionem, revocanda est pristina interpunctio, ipsius Medicei auctoritate defensa. Virgilius enim, contra quam existimat Huschk. ad Tibull. I, 10, 51. pag. 266., non solet copulam *que* alteri tertiove vocabulo subiungere, praeterquam praegressa praepositione, ut Ecl. V, 57. Aen. II, 227.: *sub pedibusque*, Ge. III, 524.: *ad terramque*, et in *iamque* et *namque*, ut Ecl. III, 33. Aen. V, 733. VI, 72. 81. VII, 637. X, 614. 813. Quod sicubi praeterea *que* postpositum invenietur apud Heynium aliosque editores, melior interpunctio suum Virgilio restituet nitorem, ut Ge. IV, 22. Aen. III, 380. VI, 396. VIII, 354. IX, 766. Sed Aen. X, 813.: „huic gladio perque aerea suta, Per tunicam squalentem auro latus haurit apertum," quum dicendum esset *perque* aerea suta tunicam*que*, iterandae copulae *que* loco repetitur praepositio *per*; de quo genere loquendi vid., quae diximus in V. L. ad Ecl. IV, 6. Apparet autem, non de geminata etiam *que* haec disputari, sed de simplici tantum. Quae quum ita sint, aut Vossium sequemur, *alta petere* h. l. ita interpretantem, ut de eo dictum existimet, qui funda in altum, i. e. profundum, demissa piscetur; aut *alta petere* dicitur piscator, a mari ad flumen translata dictione, qui medium amnem petit; quod maioris est audaciae, quam in ripa stantem arundinis ope pisces captare. Hoc equidem praetulerim, ut consuetudini Maronis convenientius; vid. Aen. VII, 362. VIII, 691. IX, 81. *Wr.*) *ligna* Menag. 143 Alii *serae*, *sarrae*, *lammina.* (*lammina* Medic. *Wr.*) 144 *primum* admodum multi. Versum totum pro inserto habebat Iac. Bryant, V. C.; et fateor me ipsum in ea sententia fuisse. Verba quidem sunt admodum ornata; et iterum Aen.

comprehensae latent, et notio earum ex ceteris est elicienda; ut saepe facere necesse est in poetis. 141. Inventa piscatio. *funda*, βόλος, Ovidio A. A. I, 763 *iaculum*, rete, in fluvium proiectum: itaque *verberat amnem*, qui iacit; sed audet iam piscator non, ut in antiqua interpunctione, *alta petens*, ad medium fluvii alveum procedere; sed *alta petens pelago*, in ipso mari, in altum evectus, everriculis piscari: ita audaciae notio augetur ipsa voce, *alta petens.* (vid. V. L. *Wr.*)

143. *ferri rigorem* poeta pro ipso ferro rigido dixit; sequuti eum Manilius, Prudentius et alii. Intelligitur tamen h. l. usus ferri

Tum variae venere artes: labor omnia vicit
Inprobus et duris urguens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
Instituit, quum iam glandes atque arbuta sacrae
Deficerent silvae et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus, ut mala culmos

148. Instituit: 149. silvae, 150. additus:

VI, 181 *cuneis et fissile robur Scinditur.* Et XI, 137 *Robora nec cuneis — scindere — cessunt*: verum alienum a re est id, quod inseritur, et sententiarum nexus inde languorem contrahit. (Genuinus est hic versus, si quis alius. *Wr.*) *Iam primum* ed. Ven. Enimvero *Nam primi* editum iam inde ab Aldd. *findebant* Cantabr. *fissile robur* Leidens. unus a m. sec. 145 *rates* pro *artes* Ven. *vicit* recte Heins. e melioribus non primus dedit sed revocavit post Ald. tert. Naugerii. (*vicit* e Parisinis habent 2. 3. 4. 8. *Wr.*) Vulgo *vincit*. narrantur facta; non sententiose dicta. 146 *surgens* Medic. a m. pr. 148 *sacra* ed. Genev. cum Servio Dan. 149 *Defuerant* nonnulli apud Pierium. *negarent* Rom. 150 *frumenti* Gud. et Goth. sec. a m. pr. *ex frumentis* coni. Burm., sed haeret in *labor*. vid. Not. *ut m. culmus* Gud. et a m. pr. Parrhas.

ad instrumenta procudenda, securim inprimis, durati; adiicitur serra, ferro iam in laminas cudi coepto. 145. *venere*, provenere, inventae sunt. *labor inprobus*, pervicax, qui nulla aerumna vinceretur. vid. sup. ad v. 119. (*duris urgens in rebus egestas;* huc pertinet versus Theocr. XXI, 1.: „ἁ πενία, Διόφαντε, μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει," quem Iacobs. laudat ad vs. 133. Sed ne vs. 145. eadem, quae supra vs. 133. dixerat poeta, repetere videatur, tenendum est, vs. 145. varias artes proprie dici varia artium genera, artificia; superiora autem strictiore sensu capienda et ad agriculturae inventionem referenda esse. *Wr.*)

147. Inventa aratio Cereris beneficio, cum ad homines in coetus coactos glandium victus haud sufficeret. Cum cultura labores et aerumnae natae sunt. *ferro*, vomere ac ligone. (Nexus sententiarum hic est: Ante Iovem nullus agrorum cultus, vs. 125., Iove imperium tenente variae artes inventae et Ceres agri colendi rationem homines docuit. *Wr.*) 148. *Cum iam silvae*, quae poetice *diis sacrae* dicuntur, *deficerent* quoad *glandes et arbuta* (de his v. ad Ecl. III, 82. Possunt verba varie iungi: sed *glandes silvae*, (sic Wunderl. haec iungit. *Wr.*) seu silvarum, orationem minus poeticam efficerent); et cum *quercus*, cuius generis nobilissimae apud Dodonam silvae, non amplius satis magnam glandium copiam suppeditarent.

150. Redit ad propositum v. 121. Mox etiam noxae, mala et damna (*labor*, ut πόνος pro πῆμα, βλάβη) invasere frumenta, h. factum, ut segetes variis malis ac morbis laborarent; invasit eas *robigo mala*, exitiosa, quae culmos exedit, *carduus*, qui et

Esset robigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes; subit aspera silva,
Lappaeque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenae.

151 *robigo* meliores scribunt: (*robigo* bis in Fastis Praenest. p. 326. edit. Suet. Wolf. *Wr.*) dederat hoc iam Commelin. e Palat. et revocavit Heins. pro *rubigo*. *horrescet* Ven. 153 *tribolique* Rom. Medic. et Gud. Sic etiam Georg. III, 385. (Quum modo, iisdem codd. obtemperans, *robigo* Heynius exhibuerit, non video, cur hic *triboli* exarari noluerit. *Wr.*) *virentia culta* Parrhas. et ed. Mediol. Sed vid. Burm. ad Georg. II, 211 *At rudis enituit impulso vomere campus.* Obvia sunt, *nitere* quae culta sunt, squalere et horrere inculta, ista esse *laeta* adspectu, haec tristia. 154 *nascuntur* Moret. sec. ex Ecl. V, 37. ubi idem versus.

late serpere et semen quaquaversus disseminare solet; ex uno enim seminis grano viginti quatuor millia, primo, adeoque quinquies millies ducenties sexagies centena millia (526,000,000) granorum seminalium altero anno produci posse aiunt: vid. Martin. *segnis*, qui efficit segne seu retardat, ad quodcumque adhaerescit; tenax. Quoties tamen ad h. l. redeo, interpretationem sentio subtilem magis esse quam veram. Vir doctus, Meierotto, eo revocabat, quod carduus aratrum seu rastrum retardat. Sed praestat manere in simplici ratione a Servio iam tradita: *segnis carduus*, inutilis, infecundus. Nam *segnis*, a motu ductum, ad motus effectus traducitur: sic *segnes terrae* Ge. II, 37, quae non moventur, coluntur, adeoque nec fruges ferunt. Sup. 72 *segnis campus*. Nunc *in denso non segnior ubere Bacchus* Ge. II, 275, proventu. Est adeo *segne*, quod nil gignit. *horreret*, cum vi, pro cresceret: quatenus *horrere* poetis dicuntur omnia, quae erecta stant, aut eminent, ut pili in metuentis corpore, itaque et spinosa virgulta. 152. *silvam* vocat lappas, lolia etc., ut vs. 76 leguminum *silvam sonantem*, ea *subit*, succedit in segetis locum. 153. *lappae* nostris *Kletten*. Plinius ἀπαρίνην ita reddidit. vid. Martin. ad h. l. *tribuli*, spinae genus, in Italia frequens. *lolium* nostris *Lülch*, lolium temulentum Linn., αἶρα. vid. Geopon. II, 43. Galen. de Alim. fac. I ult. Plin. XVIII, 44, s. 17. *infelix*, sterile, ut *felix* arbor pro frugifera. vid. Intpp. ad Grat. Cyneg. 442 et al. Epitheton hoc, tamquam Virgilium auctorem agnoscens, laudat Plin. XXII, s. 77. *avena* pro frumenti vitio olim habita, ut et hordeum in eam degenerare crederent, vid. Plin. XVIII, 44, 1; sed peculiarem herbam, sui seminis, esse docent recentiores. Respexit h. l. Plin. XVIII, 17, 2 *Nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam rubos inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terrae pestes, numeraverim. Caeleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est, robigo.*

Quod nisi et adsiduis herbam insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci
Falce premes umbram, votisque vocaveris imbrem:

155. TERRAM INS. 157. UMBRAS

155 *adsiduus* Ven. *herbam* Medic. uterque cum Regio; et placere potest; sed est interpretamentum, a rei rusticae rationibus alienum: agitur enim hic de sarritione, quae fit sementi peracta; ad condenda semina: a quibus etiam aves abigendae sunt; et *insequi arva* iam v. 104 dixerat de sulcis satis, et satione facta: nunc *terram insectari*, instare agro sato, rastro inducendo. (Restitui lectionem *herbam ins.* optimorum librorum, Medicei, Gudiani, utriusque Mentel. pr. Moret. aliorumque auctoritate commendatam. Altera lectio, *terram ins.*, vix potest dubitari, quin ex vs. 104. „*arva insequitur*" nata et interpretamenti loco habenda sit. Et de comminuendis glebis, i. e. terra insectanda, iam supra satis copiosus fuerat poeta; nunc, quum lappas, tribulos, aliasque id genus herbas commemorasset tantum, supererat, ut etiam adiiceretur, quomodo huic incommodo medendum esset. Sarritionem autem eo consilio institui, ut herbae nocivae eradicentur, discitur ex Colum. II, 11. (12.) Eoque spectare, quae sequuntur, ex ipsa transeundi formula *Quod nisi* cognoscitur. *Wr.*) *sectabere* Parrhas. *rutris* Io. Schrader. coni. et hic. Idem praeferebat *herbam.* 157 *umbram* Medic. Romanus cum multis; nec improbo. (Sic etiam Servii codd., in quibus Dresd.; vid. Burm.; quare hanc formam reduxi, nihil reveritus τὸ κακόφωνον, quod quis deprehendere sibi videatur in vocc. *umbram* — *imbrem.* Nec raro Virgilius studiose quaesivit verborum quandam similitudinem, qua orationem per se concitatam etiam alacriorem redderet; ut h. l. Cfr. Aen. IX, 634.: „I, verbis virtutem illude superbis." X, 735.: „haud furto melior, sed fortibus armis." in vivida descriptione: Ge. II, 441.: „Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque." Aen. VIII, 644. sq.: „Raptabatque viri mendacis viscera Tullus Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres. Nec non Tarquinium eiectum Porsena iubebat Accipere, ingentique urbem obsidione premebat; Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant. Illum indignanti similem similemque minanti Adspiceres" etc. in re atroci: Ge. III, 421.: „Tollentemque minas et sibila colla tumentem." Aen. VIII, 669.: „Pendentem scopulo Furiarumque ora trementem." IX, 621.: „Talia iactantem dictis ac dira canentem Non tulit Aeneas." in re lugubri: Aen. XI, 189. sq.: „Ter circum accensos — Decurrere rogos: ter moestum funeris ignem Lustravere in equis: ululatusque ore dedere." in re horroris plena: Ge. I, 479.: „sistunt amnes, terraeque dehiscunt"; quare ibidem vs. 470. non dubitavi ex uno Medic. scribere: „Obscenaeque canes importunaeque volucres"; quocum cfr. Aen. III, 262. Vid. etiam, quae notavi ad Ecl. III, 110. extr. *Wr.*)

Frequentissima haec in roscido tractu convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diverso carent ea ventosa et excelsa.

155. *adsiduis terram insectabere rastris*, assiduo instare glebis *sarritione*, nam de hac loquitur (cf. Colum. II, 12): quae fit semente facta, ante occationem, sarculo: quod h. l. *rastrum. Quod*, ὃ, καθὸ, quamobrem, cum ita res se habeant, nisi etc. Lucretianum. Ge. II, 425 *Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam*, ubi v. Not. *insectabere* pro insectatus fueris; ut et reliqua. Sed ita solent poe-

Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum;
Concussaque famem in silvis solabere quercu.
Dicendum et, quae sint duris agrestibus arma,
Quis sine nec potuere seri nec surgere messes:
Vomis et inflexi primum grave robur aratri,
Tardaque Eleusinae matris volventia plaustra,

161. SERI, SURGERE, 162. VOMIS,

158 *Heu frustra magnum alterius* laudat Sen. de Benef. VII, 5. *exspectabis* Medic. Pierii et Bodlei. *sperabis* ms. Musei Britannici ap. Wakef. ad Lucret. II, 2. quod idem probat. 159 *Concessamque* ed. Gen., male. vid. inf. IV, 81. *Excussa* unus Mead. 160 *duris quae sint* legi vult Cuningham. Et sunt qui iungant: *Dicendum et arma, quae agrestibus sunt.* 161 *non p.* Zulich. 162 *Vomis* vel *Vomer* Rottend. vid. sup. v. 46. *Vomer* Goth. pr. 163 *Tarde que* Voss. *volventia matris plaustra* Goth. sec. *Eleusine* edd. vett. et Ald. pr. *Eleusinus* novavit poeta pro vulgari Ἐλευσίνιος.

tae. vid. Burm. 157. *frondes arborum* umbram facientium amputandas esse dicit: *falce premitur* id, quod secatur; uti alio modo stringi dicitur. Nisi cum Mitscherlichio accipere malis *premere umbras* comprimere frondes, coercere. Verum et Horat. I Carm. 31, 9 *premant Calena falce vitem:* premitur enim vitis falce admota, dum reciduntur frondes. Calpurn. V, 110. 111 *molle salictum premes:* quod vs. 98 erat: *incipe falce nemus vivasque recidere frondes.* — *rus opacum* h. arboribus consitus ager, adeoque pro arboribus. *votisque vocaveris imbrem:* suaviter, nisi votis obtinueris: pro vulgari: nisi tempestivae pluviae obtigerint: secundum vs. 100. 158. 159. Messem parcam fore ominatur poeta ornate. Ex Hesiod. Ἔργ. 394. 395 ὥς τοι ἕκαστα Ὥρι' ἀέξηται· μή πως τὰ μεταξὺ χατίζων Πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους καὶ μηδὲν ἀνύσσῃς.

160 — 166. De *instrumentis* operis rustici agit: primum *vomer* s. *vomis*, et *aratrum robustum; robur aratri,* ut τὸ μένος. Ap. Lucret. I, 881 fruges *robore quum saxi franguntur.* et II, 449 *Et validi silices et duri robora ferri.* (*primum*, non sequente *deinde*, vid. Q. V. XXVIII, 1. *Wr.*) tum *plaustra* bobus iuncta; unde *volventia* se, *tarda*, pro tardum, tarde, (vid. de hoc loquendi genere notata ad Aen. VIII, 559. *Wr.*) quae volvuntur, tracta a bubus, et aguntur tarde, forte rotis parvis iisque solidis, sine radiis: tympana appellant: cf. Probus: cuiusmodi rotae etiamnum passim visuntur, etiam in Lombardia. *Cereri* sacra, quippe a qua omnino operis rustici ratio profecta (non vero, quod eorum usus in *pompa Eleusinia* praecipuus fuerit, ut inter instrumenta Orgica essent; in pompa enim Eleusinia Ceres in thensis, ἐπ' ὀχήματος, quadri-

Tribulaque, traheaeque, et iniquo pondere rastri;
Virgea praeterea Celei vilisque supellex,
Arbuteae crates et mystica vannus Iacchi.
Omnia quae multo ante memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur

167. REPONES;

164 *Tribulaeque* laudat Nonius Marcellus. Est sane *tribula* et *tribulum* a *τρίβολος*. conf. *Ansse de Villoison* V. C. ad Longum p. 220. *trahaeque* Medic. et al. (in Serv. Dresd. praescribitur *traahaeque*; eadem forma in explicatione apparet. *Wr.*) *et* abest a Voss. pr. *rastra* Goth. pr. *rutrum* et hic Iul. Sab. praescriptum habet; sed ille, ex Probo suspicor, omne instrumentum rusticum enumerat. 165 *Cuelei* Mentel. pr. Gud. (etiam Medic. *Wr.*) At est *Κελεός*. 166 *mustica vallus* Romanus, utrumque scriptura antiqua. 167 *praevisa* Leid. sec. *reponus* Medic. Pierii; et alii ap. Burm. 168 *movet* Rottend. sec. 169 *dometur* fragm. Moret. *inflexa* Parrhas.

gis candidis ducebatur. vid. Spanhem. ad Callim. Cer. 122.). *Tribulum* fit *e tabula lapidibus aut ferro asperata*, *quo* (quae) *imposito auriga aut pondere grandi trahitur iumentis iunctis, ut discutiat e spica grana* Varro RR. I, 52, 1. Usus eius adhuc inter Turcos. (v. *Voyage de Paul Lucas fait dans la Grece* etc. T. I, pag. 182, ubi etiam forma expressa.) *Trahea* s. traha, vehiculi genus sine rotis; iungit cum tribulo etiam Colum. II, 21; vide de utroque Scheff. de re vehic. II, 7. *rastri* admodum magno pondere; puta dentibus ferreis; item, pergit poeta, reliqua *supellex*, quae ex *viminibus et materia rustica*, ut Varro ait I, 22, 1, adeoque *vili* fit; *Celei* appellatur, Eleusinii, cuius filius, Triptolemus, a Cerere, hospitio excepta, sationem frugum acceperat; vid. Callimach. Hymn. in Cer. 97 sq. et Apollod. I, 5, 1. Referuntur autem ad illam supellectilem: *crates* et *vannus*, cuius usus erat in *mysteriis* Eleusiniis; portabatur enim in pompa Iacchi, quae certo Eleusiniorum die ex Ceramico Eleusinem ducebatur. cf. Meurs. Eleusin. cap. 27. Ceterum Hesiodi locum ante oculos habebat Virgilius ex Ἔργ. 423 sqq. Observanda quoque in vs. 160 variata formula transitus ad aliud rerum caput. *potuere* vs. 161 aoristi modo, possunt.

167. Ex Hesiod. Ἔργ. 457 *τῶν πρόσθεν μελέτην ἐχέμεν, οἰκήϊα θέσθαι.* *memor*, providus, ut ibid. vs. 422 *μεμνημένος*, non omittens et obliviscens, cf. Colum. I, 8, 8. *provisa repones*, ornate pro, providebis. 168. Si satis magnam ex opere et re agresti laudem consequi cupis. *divini ruris*, ut *θεῖος*, *δῖος*, *praeclarus;* ex more loquendi.

169 — 175. Principio (vid. ad v. 60) ulmus in *burim* inflectenda est, quod statim in ipsis silvis fit, cum ulmus a rustico ita incurvatur, ut curva adole-

In burim et curvi formam adcipit ulmus aratri.
Huic ab stirpe pedes temo protentus in octo,
Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.

170. BURIM, ARATRI; 171. A STIRPE OCTO;

171 *ab stirpe* Medic. a m. sec. et al. (sic edidi. vid. Q. V. I, 1. *Wr.*) *protensus* Menag. pr. *praetentus* Moret. quart. 172 *Bina auris* Moret. pr., probat Heins., reiicit Burm. *Bina* etiam Goth. pr. *aureis* Boecler. *dentilia* Moret. sec. Copulam nuspiam adiici: *duplicique* miror; cum sollenne hoc sit librariis.

scat. *curvum aratrum* est nunc pars aratri, buris. De *vomere* ipso nihil monet poeta; de quo disertius Hesiodus agit vs. 427 sqq. conf. Plin. XVIII, 18, s. 48. Sed *burim* accuratius descripsit, quam in ipsis scriptoribus Rei Rusticae factum legimus: praeter unum enim Varronis locum I, 19, 2 *de bura fracta*, nulla alibi burae seu buris mentio facta constat; ut nec de dentali ac reliquis. Iam esse *burim* partem aratri posticam, tignum illud incurvatum, cui et temo iunctus est et vomer ipse, h. e. lignum seu ferrum rostratum, aduncum, glebas eruens, non dubitatur. Fuit buris aliquando pro temonis tamquam basi ac fundo; postea ei inserta est et iniuncta trabs seu pertica, quae pro temone esset: ita huic buri, *a stirpe* in inferiore parte trunci, (ut Ge. II, 312 *non a stirpe valent* et *a stirpibus imis* Ge. II, 53. *de stirpe imo* Aen. XII, 208) temo, ἱστοβοεὺς, pedum octo, tum aures *et* dentalia iunguntur et aptantur. *Aures* esse videntur prominentiae duae, sive affixi utrimque asserculi aut ferramenta, quibus sulcus latior efficitur, et lira seu porca altior. Hinc Palladius tit. I, 43, 1 *aratra aurita* memorat. *Aratra simplicia, vel, si plana regio permittit, aurita, quibus possint contra stationes humoris hiberni sata celsiore sulco attolli. Dentale* accipiebam cum aliis, duce Servio, de ligno, quod vomerem recipit, cui vomer includitur; quippe cuius rostrum terram proscindens dictum est *dens* apud Colum. II, 4, 6, et inf. 262 *vomeris obtusi dentem;* sed, quomodo aut *duplici dorso* aptari aut ipsum *duplici dorso* esse possit, difficile dictu erat. Nunc meliora edoctus lubens in eam sententiam concedo, ut *dentale* sit ipse vomeris dens, qui solum infringit: uti a Columella II, 2, 24 iuncta leguntur: ubi Celsus *censet exiguis vomeribus et dentalibus terram subigere. Duplex* autem eius *dorsum* ad duo crura vomeris referemus, quae Servius *latus utrumque* appellare videri debet. Mox *iugum* ac *stiva* s. manica (*Sterze*) conficienda esse dicitur, *quae currus imos a tergo torqueat*, h. aratrum ipsum, rotis subnixum; (sed vid. V. L. ad vs. 174. *Wr.*) quod Gallis peculiare fuisse et Serv. h. l. notat et Plin. XVIII, 48, p. 123, l. 23, modo Harduini interpolationem non ad-

Caeditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus
Stivaque, quae cursus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat robora fumus.
Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

174. CURRUS 176. REFERRE;

173 *talea* Gud., male, et adversante metro. *Editur et* Mentel. tert. a m. pr. 174 *Stiva quoque et currus* ed. Ven. *Stivaque currus* Bodlei. Molesta utique copula in *Stivaque.* Debebat esse *fagus, stiva*, per appositionem, quae sit stiva. Martinus non male emendandum arbitratur *altaque fagus Stivae quae c.* uti *iugo*, ut ex ea iugum fiat, *caeditur tilia.* (Receperunt *stivae* Vossius et Iahn., probat etiam Wunderl., non sentientes, quantum ea lectio detrimentum numeris afferat; vid. Q. V. XIII, 2, d. *Fagus stivaque* i. q. stiva faginea; sed vid. Q. V. XXXIII, 4. *Wr.*) Quod tamen *stiva caeditur* absurde dictum videtur viro docto, mirari licet; non cogitabat, se iu poeta versari, cui dici poterat *Stivaque* pro: et arbor, quae stiva sit. Apud eundem vir doctus paullo post legebat *cursus*; (*Currus* fere ubique ita dicitur, ut machina rotis instructa intelligatur. At vetus aratrum caruit rotis; vide, quae addidi ad Heyn. Excurs. ad h. l. Iam vero *currus* etiam navem designat apud Catull. Epithal. Pel. et Thet. 9. sq.: „Ipsa levi fecit volitantem flamine currum, Pinea coniungens inflexae texta carinae.“ Sed navis dicitur currus vel ob velccitatem, vel ob vehendi usum; altera explicatio probatur eo, quod Graeci *ναΐαν ἀπήνην, νάϊον ὄχημα* navem appellant; vid. Doering. ad Catull. l. l. et Elmsl. ad Eurip. Med. 1091. sq. Neutra notio nostro loco apta; itaque edidi *cursus*, quod iam confirmatur Paris. 2. 3. *Wr.*) non bene. Nam aratrum non *currit*; nec *cursum aratri* quisquam facile dixerit. Io. Schrader. transponit 174. 173. De ceteris vid. Notam. 175 *explorat* reposuit Heins. e Medic. a m. pr. (est ea prior lectio Medic. *Wr.*) et aliis, ut et Goth. sec. Sic quoque Pierii Rom. et Oblong., ut cum *caeditur* conveniat. (Et repetendum *ante* ex v. 173. cf. V. L. ad vs. 185. *Wr.*) Vulgo in editis et scriptis *exploret.* (sic 2. 4. 11. 12. *Wr.*) Eadem varietas in Anglicis Mss. ap. Martin. 177 *cognoscere caussas* Oblongus Pierii.

mittas. Erat enim antiqua lectio: latiore cuspide vomer: *Id non pridem inventum in Rhaetia. Galliae duas addiderunt tali rotulas; quod genus vocant planarati* (plaumarati). *Robora* vero, h. materia, seu lignum, unde haec conficiantur, *fumo durata* esse debent. conf. Hesiod. Ἔργ. 45. 629. *explorat* videtur exprimere naturam fumi, dum lente per minutas particulas sese insinuat, ut *iter, vias, tenebras explorare* dicimur. Potest tamen etiam dictum esse, ut poetis alias *probare*, ut de bonitate ligni inde constet; nisi enim firmum et probum sit, exarescens rimas aget. Nimis subtilis illa ratio, ut *explorare* dictum sit pro exsudare, excoquere, expellere humorem tamquam lacrimas ac *ploratus.* Ceterum advocant viri docti Hesiodi Ἔργ. 427 sqq. Verum de hoc et aliis vide Excurs. I ad h. l. (In hoc Excursu retractavit quaedam Heynius; alia quaedam ipse addidi; effigiem quoque veteris aratri aeri incisam ibidem exhibui. *Wr.*)

176. 177. Nova transitionis

Area cum primis ingenti aequanda cylindro,
Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci,
Ne subeant herbae, neu pulvere victa fatiscat,

179. TENACI: 180. FATISCAT;

178 *cum primis* Medic. uterque et plerique vett., etiam apud Pierium. Alii *cum primum*, quod vulgare esset, *quam primum*, *tum primum.* vid. Gell. XVII, 2. Etiam *est* ab aliis interiicitur. 179 *verrenda* ed. Mediol. Sed fodienda est terra et comminuendae glebae, ut Cato c. 91. *Evertenda* Rottend. sec.

formula. 178. De *area*, *ἅλωᾳ*, veterum cogitandum est: qui erat locus in ipso agro patens et editus, (Varroni est *sublimior;* et area *extumida,*) qua ventus perflare posset, solidus ac complanatus, quo frumentum ex agro congestum statim terebatur et ventilabatur; tum purgatum corbe in horrea deportabatur. vid. Varro de R. R. I, 51; non enim, ut apud nos, tritura in horreo instituebatur. Scilicet anni tempus, quo hoc faciebant, siccum et nullis pluviis obnoxium, quale in istis regionibus esse solet, nullum tectum locum, ut apud nos, requirit: in iis tamen partibus, in quibus caelum inconstantius esset, aut nubilaria vicina habebantur: vid. Varro I, 13, 5, aut in horreo perticis exterebantur grana per hiemem. vid. Colum. II, 21, 4. Modum conficiendi aream eundem fere cum nostro tradit praeter Varron. I, 51. Cato de R. R. 91 et 129. cf. Colum. II, 20. Pallad. I, tit. 36. VII, tit. 1. Geopon. II, 26. vid. ad Tibull. I, 5, 21. *Operosius* aream instruere Virgilium ait Plin. XVIII, 29, s. 76. conf. Dickson T. II, p. 383 sq. c. 40. Pro *cylindro* *rotundum lapidem vel columnae fragmentum* memorat Palladius. Eundem usum praestabat *pavicula*, instrumentum terrae paviendae et solidandae aptum. Imitatur hunc locum Columella X, 318 sqq., et respexit Plin. XVIII, 29, s. 71.

180—186. Observa, quanto cum ornatu et copia haec dicta sint: alioqui mures, talpae, bufones aliaque reptilia, item curculiones et formicae, nocent frumento. *neu pulvere victa fatiscat.* Rem illustrat Varro I, 51. quem ante oculos habuit: aream ait oportere esse *solida terra pavitam, maxime si est argilla, ne, aestu paeminosa,* (vox seu antiquata seu corrupta, si terra squalida, αὐχμηρά, fuerit) *in rimis eius grana oblitescant, et recipiant* (illae) *aquam et ostia aperiant muribus atque formicis. Fatiscere* proprie dicitur, quicquid viribus fractis deficit, ita ut solvatur, dissolutum dilabatur, proruat. Sic ap. Valer. Fl. VII, 598 *ille fatiscens in caput proruit*, et IV, 48 *Icta fatiscit aquis donec domus.* Inde Aen. I, 123 *naves rimis fatiscunt*, h. e. solvuntur, ita ut rimae fiant; ab hoc Aeneidis loco duxere viri docti notionem verbi, esse illud, *rimas agere, hiscere.* At nec recte fit illud, nec locum habet; nam

Tum variae inludant pestes: saepe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpae;
Inventusque cavis bufo, et quae plurima terrae
Monstra ferunt; populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectae.
Contemplator item, quum se nux plurima silvis

181 *illudant* (quae est prior Medic. lectio. *Wr.*) Heins. post Pierium e melioribus firmavit; emendaverat iam Nauger. in Ald. sec. Sic et Goth. sec. (et 3. 7. 11. 14. *Wr.*) *illudunt* alii et Ald. pr., quam sequuntur plerique. (eaque est altera Medic. lectio. *Wr.*) *Cum variae illudunt* Ven. *Nam variue illudunt* legebat Reiskius. (*Tum* est copulae loco, et oratio sic se habet: „neu fatiscat, et, ubi hoc factum fuerit, variae pestes illudant.“ Hinc semicolon, quod erat in fine vs. 180., in comma mutavi. *Wr.*) Clausulam versus miram gratiam habere, iam Quinctil. VIII, 3, 20 censuit: *at Virgilii miramur illud: saepe exiguus mus* et sqq. Recte, modo ne artis summam in hoc quaeras. 182 *domus* Pierii Longobard. Moret. sec. et Goth. sec. (idem in Gudian. exstare scribit Cortius ad Lucan. VIII, 216. Sed forma *domos* constanti fere potiorum codicum auctoritate apud Virgilium defenditur. *Wr.*) 183 *oculos capti* elegantius laudat Nonius Marcellus in *capere*. Idem *fovere* habet: III, 420 coluber *fovit humum.* IV, 43 *Sub terra fovere larem.* Est tamen nil nisi librarii lapsus. (Medic. *apti*, sed supra scripta *c. Wr.*) 185 *que* post *populat* exulat a Mediceo Pierii; nec male. (immo pessime; ac si quem copula h. l. offendet, is meminerit, repetendum esse *saepe* ex superioribus; cf. V. L. vs. 175. *Wr.*) *populantque* Moret. pr. et Parrhas. 186 *gurgulio* scribitur in multis, item *curgulio*. *metuensque inopi* laudat Schol. Horat. Cruquianus Sat. I, 1. 187 *Contempletur* Rottend. sec. a m. pr.

si terra in pulverem solvitur, non dehiscit. Respondet vox τῷ *solidanda*, ne solum *pulvere fatiscat*, solvatur, in pulverem attenuetur. Sic Ge. II, 249 *haud umquam manibus iactata fatiscit*, in grumas solvitur. Aen. IX, 809 *saxis solida aera fatiscunt*, repetitis ictibus galea solvitur, rumpitur, perforatur. Apud Lucret. III, 459 *aevo fessa fatisci* dicuntur, vetustate labefactari, solvi, dilabi. *victa* ornatus caussa adiectum, nihil amplius. (*victa pulvere* i. e. superante pulvere. *Wr.*) *Tum variae inludant pestes*, h. varia animalcula nociva invadant, clam subeant, quod eleganter *illudere* dicitur, quia clam, et quasi per fraudem et insidias faciunt, hacque ratione eludunt operam et curam agricolae. *exiguus mus*, non de certo genere, sed est epitheton ornans. *posuit*, ponere solet. 184. *quae plurima*, qualia multa, οἷά τε πολλά. 185. *populat ingentem farris acervum* expressit Columella II, 20, ubi de amurca, qua aream conspergere solebant veteres, *nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit.* conf. Prudent. in Symm. I, 1052.

187 — 192. Ornatus locus. Ut de futuro anni proventu iu-

Induet in florem, et ramos curvabit olentis:
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore;
At si luxuria foliorum exuberat umbra:

188 *Induit* et *curvavit* Rufinian. de Schematis Lexios pag. 34. *Induit* Gud. *curvavit* Medic. *curabit* Ven. (*induet* i. e. induerit; vid. Burm. ad vs. 155. *Olentes* Medic. *Wr.*) 189 *sequuntur* Goth. pr. Plinius XXIX, 8 *neque enim dubitaverim aliquibus fastidio futura, quae dicentur, animalia; at non Virgilio fuit, nominare formicas, nulla necessitate, et curculiones, ac lucifugis congesta cubilia blattis.* 191 *luxuries* Voss. alt. ita *umbra* foret casus sextus. *luxuriae* Rom. Pierii. *luxurie* Parrhas. et Huls. in ed. Cuniugham., qui est Regius Burm., atque sic in eadem edit. expressum est. *luxurians* coni. Heinsii. (cui coniecturae fides accedere possit ex Serv. Dresd., in quo *luxuriam. Wr.*) *exsuperat* duo apud Martin., vitiose. *exuberet* Pierii Mediceus.

dicari possit, observandum esse dicit, an nux *amygdala*, quae primo vere floret, abundet multo flore; ita enim magnam fertilitatem anni fore; sin pro flore arbor foliis luxurietur, messem fore malignam. Ad *amygdalam* referendum esse, ex Theophylacto Problem. nat. (c. 16.) et Philone de Vita Mos. (III, p. 163, T. II. ed. Mang.) apud Cerdam apparet; est enim *nux* generis nomen. Aemulatur autem Maro Aratum, qui in Prognost. 314 sqq. signa arationis faciendae a lentisco et ilice (σχῖνος et πρῖνος) petierat. Ab eodem formulam novam praecipiendi petiit: *contemplator;* φράζεο, σκέπτεο, τεκμαίρου. Etiam Nicander, ut Ther. 396. 438. *nux induet se in florem*, ut Aen. VII, 20 *quos — Induerat Circe in vultus atque ora ferarum.* Usitatius esset, *induit se flore*, ut saepius apud auctores R. R., v. c. Columell. IV, 24, §. 12 *induunt se uvis n.* vites, h. vestiunt se; et inf. Georg. IV, 142 *Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos Induerat. nux plurima* vel nux, quae multa est in silvis, h. quibus silvae abundant, v. h. l. Burm., vel ut sit, quando nux *plurimum*, h. cum maxime, se induit: Georg. II, 166 Italia *auro plurima fluxit;* atque hoc poeta dignius. (Proprie fructu, non flore curvari ramus dicitur. Itaque verba *ramos curvabit olentes* sic accipe: quum curvi nucis rami multo flore olebunt. *Wr.*) *Fetus* nunc flores sunt, mox in nuces, fetus arboris, abituri. Exquisite dicta sunt: si *superant*, si eorum maior copia est: et pro altero, etiam frumenti maior erit copia: *pariter frumenta sequentur.* De *tritura* vid. ad vs. 178. Nunc dicta est pro messe. (Proprie dixit Virgilius: laboriosa tritura magnum frugum sequitur proventum; *veniet*, agricolis. *Wch.*) *umbra* est arbor ipsa umbrosa, frondosa. *Area teret culmos*, poetica ratione non infrequente pro, culmi terentur in area, inf. 298. vid. ad Tibull. I, 5, 22 et Cerda ad h. l. Reliqua sic iungere

Nequidquam pinguis palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius et nigra perfundere amurca:
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset,
Et, quamvis igni exiguo, properata maderent.

192 *pinguis palea* Heins. e Medic. et aliis; etiam Romano et Medic. Pierii, tum Serv. *pingues palea* Mentel. pr. et Goth. sec. *pingueis* vel *pinguis paleae* vulgo editum. (*pingues paleae* esse, qui legant, scribit etiam Philargyr. *Wr.*) *palea pinguis* Moret. pr. *terit* Romanus. 194 *praefundere* Ven. *amurga* scribit Medic. cum al. (sic idem Medic. cum Gud. Ge. III, 448.; vid. etiam Schneider. Index ad Scriptt. R. R. sub hoc voc. Graecis dicitur ἀμόργη. Servius h. l.: „*amurca* per *c* scribitur, et per *g* pronunciatur, ut *C. Gaius*, *Cn. Gneus.*“ *Wr.*) Vss. 195. 196 leguntur ap. Columellam II, 10, 11. ubi e cod. receptum nunc *maderet.* 196 *igne* Mentel. pr. *Et — tamen.* Expectabam in aliquo libro iri inventum: *At*, *q.*, quod nunc reposuit Brunck. et Wakef. Sequebar enim alteram interpunctionem, ut iuncta essent: *Et*, *quamvis — maderent*, *Vidi lecta — degenerare tamen.* Ita fraudem fecerat iunctura: *quamvis* sequente *tamen.* Catroeus et alii huius versus fine maiorem ponunt στιγμήν; ut adeo iungatur: *ut esset* et *ut maderent*: potest auctoritas peti e Colum. II, 10, 11. et in hoc nunc acquiesco, meliora edoctus. Antea enim in h. l. haerebam, quia vs. 196 ad semina serenda referebam cum aliis. At si monitus fueris, eum versum de leguminibus e semine natis agere, statim apparet, id agi, quod ap. Pallad. XII, 1 est: *Graeci asserunt*, *fabae semina — nitrata, aqua respersa*, *cocturam non habere difficilem.*

praestat: *Area nequidquam teret culmos*, utpote *pingues*, abundantes, *palea*, non granis. Potest enim etiam iungi: *area teret culmos nequidquam*, frustra, inutiliter, *pingues*, cum non granis sint pingues, sed *palea.*

193. *Semina* leguminum intellige, nam paullo post: *siliquis fallacibus;* quas, quod Hallerus censebat, pro gluma seu folliculo dici posse haud arbitror, et me confirmat Plinius XVIII, 17 (45) et Colum. II, 10, 11. III, 10, 18, qui diserte Virgilium de faba loqui affirmant. cf. Pallad. XII, tit. 1. Geopon. II, 35, 2 add. c. 18, 1 et s. 12, item c. 41. Etsi verum est, in aliarum quoque frugum seminibus hoc idem tentatum esse, v. c. in tritico Plin. XVIII, 73, amygdalis vid. Pallad. II, 15, §. 7. *Medicare* est inficere, macerare alienis succis. (De *amurca* vid. Schneid. ad Cat. c. 99. *Wr.*) 196. Non, ut olim cum aliis, etiam Dickson To. II, p. 43, statueram, ad *semina* hoc spectat, ut aqua ad ignem modicum coqui, h. e. humectari et molliri, a nonnullis fabas serendas dicat, ut eo citius in agro progerminent; sed de leguminibus e semine natis: humectari semina serenda ait, ut legumina aliquando eo faciliorem coctionem habeant, citius coquantur. *Siliquae fallaces*, quia saepe, folliculi cum inanes sunt, maiores videntur, ut Servius etiam exposuit. 196. et, *ut properata maderent*, *propere aqua* fervente *maderent* mollita,

Vidi lecta diu et multo spectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxuma quaeque manu legeret; sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri;
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

198. TAMEN: 200. REFERRI.

197 *Vidi ego* laudat Colum. II, 9, 12, sed altero loco, III, 10, 8, abest. Utrobique vss. 197—200 adscripti sunt. *laeta* Zulich. *et* abest Moret. qu. *expectata* idem cum Leid. sec. et Voss. *Vidi lecta manu* Mead. ap. Martin., non male. (adscitum hoc e vs. 199. *Wr.*) Duplex est interpungendi ratio: *Vidi lecta diu*, *et* et altera post *Vidi lecta, diu et m.* 199 *manus* Medic. a m. pr. *legerent* Parrhas. a m. pr. 200 *sublata* Moret. fragm., et Boecler., ut etiam variatur Aen. II, 169. Pro *ac* legitur *hac*, *et*. pro *ruere* Wakef. *fluere*. idque se fidenter reposuisse ait in ipso carmine, quod factum nolis. Nondum vidi qui diceret, *In peius fluere*. At labimur, ruimus, in proclive, in praeceps, in malum. Versus iterum legitur Aen. II, 169. 201 *qui ex adverso fl.* Leid. sec. 202 *subicit* Serv. quod captat et pro vero habet Wakef. ad Lucret. VI, 719. *subiit* Mentel. pr. *remigio* Leid. pr. vid. ad Aen. VI, 302. 203 *trahit* Romanus. vid. Burm. *in prono praeceps* legi testatur Pierius; et sic est in Rom. *amne* vulgo ante Heins.

mollirentur, citius coquerentur, *igni quantumvis modico*. *spectata*, dum leguntur, explorata. 199. Grandissima semina legere nostri poetae auctoritate iubet Columella II, 9, §. 11. 12. conf. Varro I, 52, 1 *Quae seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, ut semen optimum habeas.* conf. Geopon. II, 16. *vis humana*, hominum opera, h. homines; habuit in animo Lucret. V, 207. 208 *Quod superest arvi, tamen id Natura sua vi Sentibus obducat, ni vis humana resistat.* 200. Aen. II, 169 *Ex illo fluere et retro sublapsa referri Res Danaum.* (De singulari hoc Infinitivi absoluti genere vid. Q. V. XXX, 4. *Wr.*) 203. *Atque* iam Gell. X, 29 et Serv. interpretati sunt, *statim*. conf. Burm. Et est haud dubie ea antiqua loquendi ratio. Sic in XII tabb. *Si in ius vocat; atque eat*, ubi vid. Intpp. Nisi tamen auctoritati parendum putes: ita facere necesse non duco, modo suppleas: *Non aliter, quam is retro sublapsus refertur*, qui navigium agit, — *atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.* aut, si magis etiam subtilia captes: *non aliter quam* lembus *refertur, si is, qui adverso vix flumine* eum *remigiis subigit, brachia forte remisit atque illum* lembum *in praeceps rapit amnis prono alveo.* Malo sequi simpliciora. (Omnis difficultas in eo est posita, quod a passivo ad activum transitur. Sunt autem haec ita constituenda: Non aliter, quam is, qui vix summa virium contentione lembum re-

Praeterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Haedorumque dies servandi et lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,

204 *tam sint* unus Moret. 205 *dies signandi* Schol. Horat. Carm. III, 1 laudat. vid. Burm. 207 *ostriferae* fragm. Moret. Rariorem formam ὁ Ἄβυδος sequutus esse videtur poeta; nescio qua auctoritate. *fontes* pro *fauces* vitiose Ven. (*fauces repetantur* cod. Spohn. *Wr.*) 208 *die*, vulgo editum, Medic. a m. pr. cum ceteris codd. agnoscit, et Priscianus, Donatus, Probus. Contra Charisius *dii* scriptum fuisse contendit; scilicet *diei* contracte modo *die* modo *dii* pronuntiatum est. (vid. Aen. I, 636. et Burm. ad Anthol. Lat. l. V, 41, 2. *Wr.*) At Gellius N. A. IX, 14 iis credere se ait, qui *dies* in ipso Virgilii apographo lectum fuisse traderent; cum antiqui eodem modo secundum casum extulerint. vid. h. l. Heins. In Romano ap. Pierium *diei* scriptum erat, in reliquis *die.* (*die* in Medic., sed minio supra scripta *i*, ut fiat *diei.* De variis Genit. quintae Declinat. formis vid. Schneider. Gr. Lat. T. II. Vol. I. pag. 355. sqq. Facile autem adducor, ut credam Gellio, antiquissimo testi, *dies* Virgilium exarasse; modo ne eam genitivi esse formam putes, sed accusativi plural. Quum autem proximum vocabulum a consona *s* incipiat, praecedens *s* facile absorberi potuit, praesertim quum altera syllaba vocabuli *dies* circumflecteretur ideoque sono obscuriore, quam a nobis solet, pronunciaretur ab antiquis. Fuerunt etiam fortassis, qui, genitivum requiri opinantes, ultimam literam eiicerent. Interim reliqui *die* in textu. *Wr.*) *fecerat* Zulich. *cum* ed. Mediol.

migiis subigit, simulac brachia forte remiserit, retro sublapsus refertur et in praeceps rapitur. *Wr.*)

204. Agricolis siderum ortus et occasus non minus sunt servandi quam navigantibus; vid. Colum. XI, 7, 31. Hoc ornat: iis, qui in Pontum et Hellespontum navigant. *tentare* est adire. Ge. III, 8 *tentanda via est* etc., quamquam proprie ad iter ignotum et periculosum referri debuit. Maluit memorare redeuntes in patriam, quam iter longinquum facientes: *in patriam vectis*, redeuntibus ex Ponto Euxino per Hellespontum in mare Aegaeum. (*vectis*, i. e. qui vehuntur; vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) *Abydus* ostreis nobilis. v. Fulv. Ursinus et Cerda; etiam nostra aetate: vid. Guys (*Voyage litteraire de la Grece* T. II, p. 238). Ex sideribus vero poetico more sigillatim aliquot septemtrionalia enumerat, quorum cum ortu procellae ingruunt. Ceterum Plinius ad h. l. respexit libr. XVIII, sect. 56, et omnem, qui sequitur, locum de temporum observatione accurate ante Maronem tractaverat Varro R. R. I, 27—37. quem omnino ad manus habeas in Marone legendo.

208. Ab aequinoctio auctumnali usque ad brumam, solstitium brumale, hordei sationem esse ait. Pulcritudo loci, ex forma signi, *librae*, petita, obvia, quam multi imitando assequi studuerunt, inprimis Lucan. IV, 58. 59. VIII, 467. 469. Colum. X, 42 *Cum paribus Titan*

Et medium luci atque umbris iam dividit orbem:
Exercete, viri, tauros; serite hordea campis
Usque sub extremum brumae intractabilis imbrem;
Nec non et lini segetem et Cereale papaver

209 *dividit* Heins. e melioribus; *dividet* intulerat Naugerius Ald. tert. (*dividet* 3. 8. 12. 14. et Serv. Dresd. vid. notata ad vs. 450. *Wr.*) 210 Servius: *hordea* usurpative ait; — *sane reprehensus Virgilius dicitur a Bavio et Maevio hoc versu*: Hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat.

orbem libraverit horis. Horae autem *pares*, quia dies tam aestivus quam hibernus duodecim horis, sed longioris modo, modo brevioris spatii, absolvebatur, adeoque horae, uti etiamnum in Italia, pro dierum spatiis erant impares. *somnus* pro nocte. *Libra*, h. sol in libra, *dividit orbem*, h. caelum, *medium luci atque umbris*, h. inter diem et noctem dividit, in linea aequinoctiali constitutus, dum nec versus arcticum neque ad antarcticum polum processit, neque adeo alterutri parti longiores dies noctesve attulit. *bruma intractabilis*, dura, aspera, ut alias *indomita*, quae vix vinci, superari, tolerari potest. Sic melius, quam ut sit, in qua propter frigoris rigorem nulla res tractari, agi, potest; ita Iustinus XXIV, 4, 4 *loca frigore intractabilia* dixit. *extremum imbrem* noli urgere; est dictum pro, *usque ad brumam;* solstitium brumale. Extrema ea anni est pars, itaque adiectum epitheton *extrema bruma* hoc translatum ad *imbrem :* in quo est cogitandum de caelo Italiae, in quo hiemale tempus magna sui parte pluvium est; adeoque pro, usque ad brumale frigus, dici potest, usque ad brumales imbres. Ita non peccat Maro in praeceptum agricolarum ap. Plinium XVIII, s. 56 *Inter omnes autem convenit, circa brumam serendum non esse*, de quo cf. Dickson T. II, p. 175 sq. Colum. II, 9 et al. Varro I, 34. Plin. XVIII, 10, §. 1. 24, s. 56, inpr. Geopon. II, 14; hinc messis nec minus maturior. Si versus in poeta alius regionis ac caeli occurreret, posset sane sic accipi, ut bruma omnino sit tempus hibernum, cuius pars prior pluviosa sit, quam nix et glacies tamquam altera pars exciperet; esse adeo hordeum serendum usque ad extremos imbres ante frigus ingruens. Verum scriptores laudati brumam, solstitium hiemale, diserte memorant. De *hordeo* post aequinoctium serendo expresse monent Geopon. II, 14, 3. Plin. Colum. l. c. De *lino* v. 212 diversa idem Plinius, etiam de Transpadanis, tradit XVIII, 56. Decembri mense linum serere iubet Columella II, 10, 17. *papaver Cereale*, quia Cereris ornamentum symbolicum esse solet, in signis et apud poetas. *incumbere aratris:* omnino mature arandum esse praecipit, etsi etiam ad lini et papaveris sationem terra aratur. *nubila pendent*, eleganter e natura rei,

Tempus humo tegere, et iamdudum incumbere aratris:
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres

213. TEGERE;

213 *rastris* in Romano et multis ap. Heins. et Pierium et in utroque Goth. Sic quoque quatuor apud Martinum, qui ita exprimi curavit cum Brunckio et Wakefield. ex ed. ant. et placere possunt *rastri*, quia de *lini* et *papuveris* satione agitur iam facta, cui succedit sarritio: at aratio praecesserat. Insolentius sic dictum videri posset *incumbere rastris*: liceret tamen cogitare de *rastris iniquo pondere*: v. 164. Sed versus sequens declarat satis, poetam praeceptum de aratione tempestive facienda summatim iterare maluisse: eadem autem nec minus ager lino conserendus indiget. *rutris* Mentel. a m. pr. (*aratris*, prior est, *rastris* altera lectio Medicei; *aratris* etiam 2. 5. 7. 8. Vitiosa Mentel. lectio mendi videtur originem indicare; fraudi fuit elidendi ratio. *Wr.*) *humo est tegere* Zulich. *et dudum* idem cum Moret. qu. 215 *satio est* Seneca epist. 86 et Parrhas. *cum te* idem et Toll. *tunc te* Seneca ibid.

nubibus nondum in imbres solutis. Laudat versum Colum. II, 8, 3.

215—218. Vere seritur faba, s. legumina, medica et milium. *Medica*, herba a Medis advecta per bella Persarum Graecis illata, pabuli genus praestantissimi; vid. Plin. XVIII, 43. Strabo lib. XI, p. 796 C.; nostrum *Luzerne*. v. Millers *Gardener's Dictionary* h. v. et auctores botanices, inprimis Hallerum de plantis pabularibus p. II, T. I. Nov. Comment. Soc. Gotting. Est idem ὠκύθοον τριπέτηλον apud Callimach. in Dian. 165, ubi cf. Spanh. Eius laus et cura ap. Colum. II, 11, §. 2. *Fabae*, cuius diversum a nostra faba genus, et rotundum ac parvum legumen veteribus in usu erat. vid. Indic. Scriptt. R. R.; non idem omnibus serendi tempus, inprimis si Columellam lib. II, c. 10, §. 9 compares. Verum Plinius: *Virgilius eam per ver seri iubet, Circumpadanae Italiae ritu*, XVIII, 12, 30, p. 115. Sed quam varie, quam copiose, extulit singula haec poeta! *putres* sulci, fractis et comminutis crebra aratione, stercoratione et frigoris penetrabili vi glebis. v. Ge. II, 204 et al. Colum. II, 11, 3 *Locum, in quo Medicam proximo vere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, et eum tota hieme putrescere sinito.* *Milium* non vere modo, sed et aestate (hoc iam Hesiodi aetate, quem vid. in Clipeo 398. 399) et hieme serebatur; unde calumnia Senecae Epist. LXXXVI, de qua vid. Cerda et Martinus. Vere tamen commodissima satio, vid. Colum. II, 9, 18. XI, 2, 33. Pallad. IV, tit. 3. Geopon. II, 38. *milio venit annua cura* poetica copia dictum quidem pro, milium seritur. v. Colum. II, 9 extr. Plin. XVIII, 26, sect. 66 extr.; sed cum respectu medicae, quae ex uno satu denis

Adcipiunt sulci, et milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.

216 *Accipiant* alt. Menag. et ed. Ven. *Accipient* Parrhas. 217 *dum* Menag. pr. 218 Disputationes de h. l. vide ap. Heinsium: tam parum expeditas et explicitas, ut non eruditior sed incertior hinc discedas. Vulgata lectio erat *adverso*: conveniunt in hac Medic. et Romanus, diversarum alias sectarum duces, cum iisdem alii. (sic 11. 12. 14. *Wr.*) Reposuit *averso* Heins. Gudianum, Mentel. utrumque, fragmentum Voss. et Servium sequutus: sic et Goth. sec., et *averso incedens* Medic. Pierii. Cum tamen perpetua in his vocibus sit scripturae varietas: ex ipsa lectione, utrinque bonis codd. munita, etsi *adverso* vel sic maiorem auctoritatem codicum habet, confici controversia nequit. Atqui ad sensum nec minus utraque lectio satis convenit. Si *averso astro* retinere malis, iustas habes caussas: quod omnino *fugae* accommodata vox *aversus*, nam qui fugit, non adversus, sed aversus cedit; recte modo verborum iuncturam instituas; iungenda enim sunt, *Canis averso astro cedens*, h. e. Canis aversus cedens, non ut *averso astro* sit, Tauro. Accedit quod Canis pedibus et cauda prius occidit quam humeris ac fronte: ut bene Pfaff monuit de ortu et occasu sider. p. 60. Si *adverso* tueris, tum *cedens astro adverso Canis* aut intelligi potest, cedens *soli* ex adverso posito, ut apud Columellam X, 54 *Solis et adversos metuent Atlantides ortus*; aut cedens *Tauro*, astro sibi ex adverso posito; haec lectio et interpretatio, more et usu poetico firmata, praeferenda videri potest propterea, quia secundum astrorum picturas veteres, ut in Farnesia tabula, quas poetae sequi fere solent (v. inf. Not. ad IV, 233), Cani *adversus Taurus* sedet. Iam autem ex poetae mente, si penitius consideres, vis praecipua phantasmatis in Tauri capite minaci posita esse videtur, itaque *astro adverso*, casu tertio, ut cedat Canis Tauro sibi adverso, nunc praetuli: inprimis, quia sic maior codicum auctoritas ius suum in iudicio critico faciendo servat.

(nam apud Plinium l. l. corrupte *tricenis* legitur) annis durat.

217. 218. *Vere — quum.* Ineunte vere, sole in Taurum ingresso. Ad tempora designanda poetae amant siderum motum commemorare, quoniam ea ratio poeticum ornatum admittit. *Taurus* est signum verni temporis; eum Sol illo tempore adibat IV Kal. Maias. conf. Petav. Auctar. Op. de doctr. temp. VII, 3. *Candidus*, quatenus sidera fulgentia *candida* dicuntur, *auratis cornibus*, rutilantibus propter lucidissimas in fronte stellas, *aperit annum*, cum anni tempus id, quo tellus resoluta flores herbasque effundit, tum incipiat; sed quam suaviter! Emergere sidus Tauri et adscendere caelum tum videri potest; cornibus itaque et capite quasi nixus viam sibi facit, qua specie in asterismis et tabulis Orbis caelestis exhiberi solet, et multo magis olim exhibitus fuit: vide Farnesiam tabulam apud Gorium Thes. Gemmar. ant. T. III, item apud Spencium *Polymet.* tab. XXIV. Servius hic nimium argute. *Canis* vero, Sirius, tum occidit heliace, h. occultatur, conspici amplius non potest, sole nimium vicino: sic iam Macrob. Somn. Scip. 1, 18 exposuit. *cedit adverso astro* simplicissimum est accipere poetica ratione de Cane

At si triticeam in messem robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Ante tibi Eoae Atlantides abscondantur,

219 *triticea* Goth. sec. a m. sec. (*triticiam* Medic. *Wr.*) *in* abest a Moret. sec. *in mensem* Gud. 220 *solidisque* non malam Waddelii (Animadv. Crit. pag. 7) coniecturam memorat Burmannus. 221 *abscondentur* Gud.

occidente, eoque ipso fugienti simili inprimis cum retro cedere videatur occidendo; nam in sphaera sedet, adversam habens Tauri frontem. Ergo *cedit Tauro minaci, instanti cornibus:* casu tertio; quod ex tabulae astronomicae adspectu facile percipies. Alias iunctura fieri possit non uno modo, ut sit Canis ipse astro adverso cedens: casu sexto. Possit et astrum adversum esse Sol, a quo occultatur Canis. Quae pro altera lectione *Averso astro* dici possunt, in Var. Lect. attuli. Argutias interpretum vid. ap. Heinsium, Martinum, Spencium pag. 174. Rem expedit Colum. XI, 2, §. 36 *XV Cal. Maias sol in Taurum transitum facit — Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat.*

219—224. Tritici et farris satio non fit nisi post matutinum occasum cosmicum Pleiadum, et post ortum heliacum Coronae, h. mense Octobri. 219. *Triticum* veterum diversi a nostro generis fuisse, inde colligit Martinus, quod v. 202 et apud Varr. de R. R. I, 48, 1 *arista* h. acus tenuis e gluma prominens ei tribuitur. Verum sunt omnino plures, quas vocant species, ut post Dodonaeum ac Manettum docuit Hallerus, de Cerealibus; Nov. Comment. To. V. *Far* (nobis *Dünkel*) *robustum*, sive cuius praestantia e pondere censetur, ut apud Colum. II, 6, 1 tritici genus, *robur* dictum, *quoniam et pondere et nitore praestet*, sive, et hoc verius, quod aeris, ventorum pluviarumque ac frigoris iniuriam melius, quam alia frumenti genera, ferre possit; in quam sententiam apud Theophrast. de Caussis Plant. IV, 6 toto capite πυρὸς ἢ κριθὴ inter τὰ ἰσχυρότατα referuntur. 220. *solis instabis aristis*, frumenti solius, tritici et farris, curam et rationem habebis. 221. Pleiades seu Vergiliae, *Atlantis* filiae, *absconduntur Eoae*, matutinae, h. occidunt matutino tempore, mane submerguntur in occidentali parte, dum sol interea ab oriente emergit. *Absconduntur autem*, ita laudatis verbis poetae nostri interpretationem subiungit Columella II, 8, 1, *altero et trigesimo die post auctumnale aequinoctium, quod fere conficitur nono Cal. Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui sit a. d. IX Calend. Novembr. ad brumae tempora.* Columellae sementem etiam citra Cal. Octobr. fieri placet. Sed vid. loc. Idem lib. XI, 2, 77 *XIII et XII Cal. Novembr. solis exortu Vergiliae incipiunt occidere; tempestatem significat — V Cal. Novembr.*

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae,

222 Alii *Cnosia* scribunt, variatione sollenni. *discedat* Ven. *descendat* Mead. unus. *succedat* coniiciebat Reiskius. Io. Schrader. *procedat*. h. oriatur, ut tollatur dubitatio de h. l. Scilicet, aut in verbis aut in iudicio Virgilii vitium esse necesse est. Est autem in iudicio; et errat Maro. vid. Not.

Vergiliae occidunt. Plin. XVIII, 56 (24) *Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu seri iubet: hordeum inter aequinoctium auctumni et brumam; viciam vero, faseolum et lentem, Boote occidente.* Sed idem diversa fere agricolarum hac in re esse instituta deinceps exponit. Respexisse autem noster Hesiodum putatur in notis versibus Ἔργ. 383. 615. Omnino tenendum, Graecos a Pleiadum ortu, medio Maio, aestatem ac messem, ab occasu hiemem cum aratione ac semente duxisse. Loc. class. Arat. Phaen. 264 sqq., ubi Schol. p. 35 ed. Oxon. recentius Scholion, et pag. 36 antiquius videndum. conf. Plin. XVIII, 29. Theophr. de Causs. Plant. III, 28. Schol. Aeschyli Prometh. 457. Ex artis praeceptis de re disputat Petav. Auctar. Operis de Doctrina Temp. II, 9. conf. inf. ad Georg. IV, 231 sqq. Add. Bayer. in Comment. Petropol. To. V, p. 391. Spectat huc b. Afric. 47 *Vergiliarum signo confecto*. ubi cf. Morum. 222. *Gnosia stella Coronae ardentis* est sidus Coronae, novem stellarum, a corona Ariadnes, quam Bacchus caelo affixit, appellatum; erat autem Ariadne Minois, regis Cretae, filia, in qua *Gnosus* urbs. vid. Arat. Phaenom. 71 et ibi Grot. ad imag. p. 33 sq. *Ardet stella*, dum lucet, fulget; *stella* Coronae memoratur, aut quia inter ceteras huius sideris stellas una est luculentissima omniumque prima conspicitur; aut *stella* h. l. pro sidere. Si *stella decedere* dicitur, id nihil aliud, quam occidere aut occultari, est. Ad hanc tamen anni partem, m. Octobrem, non occasum sideris huius pertinere, sed ortum, docent astronomi, et qui inde sua petiere: Hygin. Astron. 5 *Haec Cancro et Leone exoriente occidit, exoritur cum Scorpio Nonis Octobris*. Columella XI, 2, 51 *IV Non. Iul. Corona occidit mane;* et §. 73 *III Non. Octobr. Corona incipit exoriri — VIII Id. Octobr. Coronae clara stella exoritur — III et pridie Idus Octob. Corona tota mane exoritur*. conf. Plin. XVIII, 74 pr. Hanc difficultatem, nihil enim codices variant, ita post Servium viri docti tollunt, ut stellam oriri et emergere heliace non aliter dicant, quam ut recedat a sole, *decedat*, quo videri iam non possit: ut adeo *decedere* h. l. ortum designet. At hoc fit invito sermonis genio. Nam perpetuo usu loquendi sidus, quod oritur, *subire*, *succedere*, uti *ascendere, emergere*, dicitur: non vero *decedere*. Poterat commentarii loco esse Columellae imitatio lib. X, 52 *Expectetur hiems, dum Bacchi Gnosius ardor Aequore caeruleo celetur, vertice mundi* (h. verti-

Debita quam sulcis conmittas semina, quamque
Invitae properes anni spem credere terrae.
Multi ante occasum Maiae coepere: sed illos
Exspectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres vilemque faselum,
Nec Pelusiacae curam adspernabere lentis:

223 *quamquam* Moret. sec. 224 *caedere* Medic. vid. Burm. *properis* Gud. 226 *aristis* Heins. e Medic. fragm. Voss. Moret. pr. et vet. Grammaticis: ut iam Pierius ex Rom. et aliis notarat. *aristis* etiam Goth. sec. habet. Vulgata lectio erat *avenis*; quod proprie hac in re dicitur; et quod post Pierium practulit Cuningham. Videtur tamen proclivior error fuisse, ut ad *avenis* aliquis deflecteret, quam vice versa. (quod mihi secus videtur; sed quum veterrimorum librorum et Grammaticorum, veterum quoque Interpretum, quorum silentium in tali re testimonii pondus habet, auctoritas propugnet lectionem Heynio probatam, malim ita statuere, *avenis*, quod Voss. et Iahn. receperunt, deberi librariis propinqui voc. *vanis* sono deceptis; atque aurium iudicio si aliquid dandum, nemini facile placebit *vanis avenis*. *Wr.*) *acervis* Arundel. et Cantabr. Vide hic Martinum. *eluxit* Voss. *delusit* Parrhas. *illusit* Rom. 227 Alii *phaselum*, *phasillum*, *fasellum vitiamque*. (*phaselum* cum ceteris vetustioribus etiam Medic.; neque aliter Ge. IV, 289. *Wr.*)

gine et circumactione caeli), *Solis et adversos metuant Atlantides ortus:* quo quidem loco pro *celetur* legitur *celeretur*, *curvetur;* nullus tamen dubito *celetur* ibi esse veram lectionem ex Virgilii imitatione profectam, Virgilium autem in erroneum calculum incidisse, dum Democriteam rationem sequebatur, quam servavit Geoponicorum auctor ex Didymo lib. II, 14 Δημόκριτος δὲ φυσικήν τινα παρατήρησιν παραδιδοὺς, περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου μάλιστα δύσιν σπείρειν συμβουλεύει· — ἄρχεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ τοῦ Στεφάνου δύσις ἐν τοῖς κατὰ Φοινίκην τόποις τῇ πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Δεκεμβρίων etc. Dubitari igitur nequit, quod dixi, e mente Virgilii occidere Coronam sub exitum Novembris et praecipi sub istud tempus tritici sationem. (vid. Q. V. XXXX, 3. *Wr.*)
223. 24. Ornatissimi versus! *invitae* terrae, quandoquidem aratione subigenda est.

225. *ante occasum Maiae*, h. Pleiadum, e quibus una Maia est. Ad rem Xenoph. Oeconom. c. XVII, 2. Columella XI, 2, 80 *Vetus est agricolarum proverbium, Maturam sationem saepe decipere solere, seram numquam, quin mala sit;* quod et Plin. memorat XVIII, 56. Posterius iam Hesiodus monuerat Ἔργ. 479 sqq. cf. Geopon. II, 14, pag. 129.

227 — 230. Viciae, faseli, et lentis satio sub initium mensis Novembris usque ad multam hiemem. In his autem omnibus clementioris caeli nos memores esse fas est. *Faselus* est genus fabarum, quod nobis *Bona porcina* et *Turcica*. vid. Index Scrippt. R. R.; propter frequentiam *vilis* dicta. 228. *Lentis* magna praestantia et copia apud Aegyptios; vid. Plin. XVIII, 31;

Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes;
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent coelum zonae: quarum una corusco
Semper sole rubens, et torrida semper ab igni;
Quam circum extremae dextra laevaque trahuntur,

229 *Aut* Gud. et Goth. sec. *mittit* Medic. fragm. Voss. Ven. *mittat* Menag. alt. 230 *expende* Roman. Arundel. unus hic repetebat v. 213 *Tempus humo tegere et iamdudum incumbere aratris.* 231 *Dimensum certis idcirco p.* Zulich. *demensum* Reg. et Iunt. ed. ex Ald. pr. (sic etiam 3. 4. 14. *Wr.*) *annum* pro *orbem* habet Rottend. alt. 232 *regat* Leid. alter. 233 *caeli* alios legere a Reiskio notatum video. (*coruscho* Medic., sed *h* puncto notata. *Wr.*) 234 *ab igni est* Interpres Cruqu. ad Horat. Od. I, 22. ed. Nuremberg. et Goth. pr. (et ita Iahnius edidit; non recte; vid. Q. V. XV, 6. *Wr.*) Alii *ab igne.*

igitur epitheto ab Aegypti urbe petito ornatur. 229. *Bootes*, qui et Arctophylax, cum stella Arcturo, occasu suo tempus serendae viciae *certum* indicat. Colum. XI, 2, 78 *IV Cal. Nov. Arcturus vespere occidit.* et Plin. XVIII, 74 *Pridie Calendas* (Novembres) *Caesari arcturus occidit. Quarto Nonas arcturus occidit vesperi.* Vide de *lentis* satione Colum. lib. II, c. 10, §. 15, et Plin. XVIII, 31 cum Emendat. Hard. XII. Palladius XII, 1, 1 *Novembri — nunc seritur prima lenticula.*

231 sqq. De zonis caeli et Zodiaco. Ut ad anni vices et siderum ortus et occasus operis rustici tempora definiri possint, solem certum per caelum cursum tenere ait, v. 231—256.

232. Ambiguum, fere ut v. 6 in voc. *coelo*, cui verbo τὸ *mundi* iungendum sit. *orbis mundi* bene diceretur. *Sol mundi, sol coeli*, otiose; his modis ponderatis, praestat iungere, *Astra mundi* h. caeli, ut passim *sidera caeli*, ut inf. 335 *caeli menses et sidera.* Etsi post *dimensum certis partibus*, scil. spatiis, quae eadem XII signa occupant, *orbem* h. caelum illud apponit. Caelum *regit Sol per duodecim signa*, quatenus cursu eius per illa facto constituuntur ea, quae in caelo sunt, siderum motus ac tempora. Adumbravit autem haec poeta ex Eratosthenis versibus πέντε δέ οἱ ζῶναι περιειλάδες ἐσπείρηντο (*tenent caelum*)· αἱ δύο μὲν γλαυκοῖο κελαινότεραι κυάνοιο (*caerulea glacie concretae atque imbribus atris* et de iisdem mox αἰεὶ φρικαλέαι αἰεί θ' ὕδατι νοσέουσαι), ἡ δὲ μία ψαφαρή τε καὶ ἐκ πυρὸς οἷον ἐρυθρή (*corusco semper sole rubens, et torrida semper ab igni*). (vid. ed. Oxon. Arati p. 46.) apud Heraclidem de Allegoriis Homer. p. 476. conf. Tibull. IV, 1, 151 sqq. 233. *coelum* nunc proprie tellus est, caelo subiecta. 235. *extremae*

Caerulea glacie concretae atque imbribus atris;
Has inter mediamque duae mortalibus aegris
Munere concessae divom; et via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arcis
Consurgit: premitur Libyae devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis: at illum

236. ATRIS, 238. DIVOM; VIA

236 *Caeruleae glaciae* in Medic. Similis aberratio in aliis libris apud Pierium et Martin., quibus apparet, olim in nonnullis *caeruleae* ad *zonae* retractum fuisse. 238 *concessit* Goth. pr. *et via secta* Medic. cum aliis, item utroque Gothano. Heinsius f. *it.* (*et via* plerique codd. cum Hygino; sic etiam Ald. tert. Nec dubitavi copulam revocare. Neque enim, unde illata sit, apparet, et quum haec ad vs. 231. sq. respiciant, aegre desideratur; defenditur etiam verbo *verteret*: concesserunt has singulari beneficio mortalibus dei, viamque per ambas secuerunt, qua se verteret etc. *Wr.*) 239 *verterit* Leid. pr. *signorum — orbis* tentat Io. Schrader.: quod sane et ipsum bonum esset. Sic *signifer orbis*: vid. Lucret. V, 690. At nec minus *ordo signorum* bene se habet. Sic v. c. Manil. I, 563 *Fila — per quae dirigitur signorum flammeus ordo.* 240 *Rhipaeas.* τὰ Ῥιπαῖα ὄρη. libri fere *Riphaeas.* Iterum Ge. III, 381, 2. (adspiratio deest in Potterii libris omnibus. Medic. *Ripheas*, ut etiam Serv. Dresd. Idem Medic. Ge. III, 382. *Ripaeo*, supra *p* scripta *h*; et IV, 518. *Riphaeis*; priore loco Serv. Dresd. *Rhipheo.* Serv. ad Aen. IX, 82.: „*Ripaei*, montes Arcadiae, non scribuntur cum adspiratione; quam addimus, cum *Riphaeos*, montes Scythiae, significamus"; sed *adimimus* pro *addimus*, e cod. Daventriensi enotatum a Rhoer. Feriae Daventr. p. 73. Ceterum *arces* Medic. *Wr.*) 241 *diversus* ed. Ven. *ad austros* ed. Mediol. 242 *nobis sublimis semper* Moret. sec. *et illum* duo. *at illum*, *sub pedibus*, *Styx atra videt*, h. qui est sub pedibus nostris, distinguit Wakef. vid. Not.

sunt in extrema parte positae; et *trahuntur* est plenius pro *sunt;* nos vulgo, extendunt se. Ducuntur enim circuli paralleli. 236. *concretae* proprie quidem tantum *glacie;* sed eadem tempestas *atros imbres*, ὄμβρους ζοφόεντας, affert, et recte adiuncta ad idem verbum referuntur. Eratosth. l. l. *Αἰεὶ κρυμαλέαι, αἰεὶ δ' ὕδατι μογέουσαι*, *laborantes*. 237. *aegris* cum dilectu h. l. positum epitheton pro miseris; δειλοὶ βροτοὶ Homeri.

238. Zodiaci descriptio; et mox poli arctici et antarctici. Quae sequuntur, facile e sphaerae caelestis doctrina intelliguntur. *per ambas*, inter, ut v. 245 *per duas Arctos.* vid. Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 8. 240. Omnia ad sensus nostros dicta, si sphaeram ante oculos positam habemus. *Mundus* et hic pro caelo. *arces* poetis omnino pro locis excelsis, adeoque et pro montium iugis. vid. inf. IV, 461 et saepe. 241. ita *premitur devexus* ornate pro vergit, ut *consurgit*, elevatur. 242. *Hic vertex*, polus arcticus, *nobis semper sublimis*, eoque conspicuus.

Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.
Maxumus hic flexu sinuoso elabitur Anguis
Circum perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentis aequore tingui:

245. Circum,

244 *labitur* Rottend. alter, fragm. Moreti, unus Arundel. Sed *elabi* est simpliciter *labi*, *venire*, Aen. V, 151. IX, 632. Burm. (*Elabitur* minime idem, quod simplex *labitur*; illud de porrecto ultra utramque Ursam Angue accipiendum. Sic *elabi* de eo, quod emicat, Ge. II, 305.: „ignis, Qui furtim pingui primum sub cortice tectus, Robora comprendit, frondesque elapsus in altas Ingentem caelo sonitum dedit.“ de eo, qui ceteros post se relinquit, Aen. V, 151.: „Gyas Effugit ante alios, primisque elabitur undis.“ Aen. IX, 632. minime debebat huc vocari. *Wr.*) *hic* et *illic* praeter morem dicta sunt pro *illic* in vertice nobis semper sublimi, *hic*, *ut perhibent* sq. *hic*, in parte caeli boreali, *anguis circum elabitur*; περιειλεῖται, ἀμφιελίσσεται. (Sustuli comma, quod erat post *Circum*; neque cum verbo, sed cum substantivo iungendum erat *circum*: *Circum Arctos et per Arctos.* Vid. etiam Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*) 246 *aequora* aberratio duorum libr. *mergi* Arundel. unus. (*metuentes* Medic. *Wr.*)

ἀντίος ἐκ βορέαο. 243. Pulcerrime pro, polus antarcticus latet, οὐκ ἐπίοπτος, ut Arat. Phaenom. v. 25, unde haec expressit Virgilius, *non cernitur;* ἀϊδής est; quo modo *infera* omnia declarat Hades, ὁ Ἀΐδης, ᾅδης. pro quo ponitur *Styx* et *Manes.* Iam: *sub pedibus*, si iungitur cum *videt*, sensus esset: vident illi *subter se* polum antarcticum, ei insistunt: ita sequeretur, poetam Haden in medio terrae collocasse; quod alienum est et ab ipsa loci ratione et a communi poetarum ratione, quibus Hades et Tartarus sunt in imis locis subter nostris terris; necesse itaque est iungere: *illum sub pedibus*, alterum polum, qui nobis sub pedibus est, *Styx videt:* inferi suspiciunt, ut nos caelum. (Frustra se torquent Interpretes: iunge *Styx sub pedibus*, i. e. quae est sub pedibus nostris; sic solet ornandi causa adiici *sub pedibus:* Aen. IV, 491.: „mugire videbis sub pedibus terram.“ VI, 256.: „Sub pedibus mugire solum.“ *Wr.*) 244. 5 Circumlabitur, circumflectitur Draco, Ursae utrique implicitus. Servius laudat fragmentum Hesiodeum: ποταμῷ ῥείοντι ἐοικώς. Sed tota sententia conversa ex Arato Phaen. 45—48 οἵη ποταμοῖο ἀποῤῥὼξ etc. 246. Septemtrionalia illa sidera, interque ea Ursam maiorem et minorem, Helicen et Cynosuram, nunquam occidere, infra ὁρίζοντα seu finitorem non descendere, semper nobis conspici, notum. Fundus poetici ornatus Homer. Iliad. σ, 489 et Odyss. ε, 273 sq., ubi conf. Intpp. et Toll. ad Apollonii Lex. Exc. V. Iis intervolvitur Draco. *metuentes tingui*, qui nunquam tinguntur, occidunt: quasi ab hoc sibi caveant, quod nunquam faciunt. Ἄρκτοι κυανέου πεφυλαγμέναι ὠκεανοῖο dixerat Aratus l. l. cf. ad Horat. II Carm.

Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox,
Semper et obtenta densantur nocte tenebrae;

248 *densentur* erat antiqua lectio: pro qua *densantur* induxit, quantum intelligo, Paullus Manutius moxque Commelin. Est ea Medicei lectio, aliorumque codd. At *densentur* Rom. cum multis antiquis: sic etiam Goth. pr.; reiicit illud Burm., ne toties syllaba *en* redeat; in aliis locis *densent*, *densentur*, praefertur; ut inf. v. 419. Aen. VII, 794. X, 432. (Heinsium si sequeris, ubique forma *densere* reducenda erit. Sed in tanta codicum dissensione difficile est, quid verum sit, invenire. Grammatici, ubicunque laudant versus Virgilianos, in quibus hoc verbum legitur, secundae Coniugationis formas exhibent; quorum auctoritate nihil aliud conficitur, quam perveterem eam fuisse lectionis discrepantiam. Et quum inde suspicari liceat, fuisse, qui ubique *densere* scripsisse Virgilium putarent, non mirabimur, ubique etiam codicum lectionem fluctuare. Equidem comparatis inter se Servio ac libro Mediceo ita statuendum puto: in Georgicis communem formam secutum esse Virgilium, alteram in Aeneide, excepto Aen. XII, 264.: „vos unanimes d e n s a t e catervas"; Imperativo enim magis convenire videtur gravior ac plenior sonus formae *densare*. Cur ita statuam, has habeo causas: Servius, quum Aen. VII, 794. X, 432. XI, 650. diserte de forma *densere* admoneat, silet Ge. I, 248. 419. Aen. XII, 264. Et *densantur*, *densate*, in Mediceo conspicitur Ge. I, 248. Aen. XII, 264., et quum Ge. I, 419. in eodem exaratum esset *denset*, minio supra appicta est *A*; contra *densentur* Medic. praebet Aen. VII, 794.; et ibid. XI, 650., ubi a m. pr. *densat* scriptum erat, perfossa *A*, supra scripta est *E*; semel idem codex, Aen. X, 432., non conspirat cum Servio; quod quum semel fiat, nullam habere debet vim. Ceterum cfr. Q. V. XVI, 4. *Wr.*) *obducta* alter Rottend., ex interpretatione. v. Burm. *silet nox — obducta nocte*: parum suaviter! Saltem *nube* dixisset! Coniicit quoque hoc idem Io. Schrader. in Schedis. (Male Wunderlich. Obss. ad Tibull. I, 5, 52., hunc Virgilii versum laudans, adverb. *semper* ad praegressa referendum et comma, quod post *nox* ponitur, tollendum censet, non sentiens, pessumdari ita numerorum singularem elegantiam atque gravitatem. Nam sexta decima caesura ubi admittitur, necesse est vocem paulum subsistere in fine versus; nec spero, ad impugnandam hanc sententiam quemquam usurum esse vs. 181., aut si quis exstat similis. Tenendum est autem: *semper* interdum in versuum principiis ita inter duas similes sententias collocari, ut ipso quidem positu ad solam alteram pertineat, vi autem, quae maior ex ea re exsistit, ad utramque. Sic Tibull. III, 6, 1. sq.: „Candide Liber ades; sic sit tibi mystica vitis, S e m p e r sic hedera tempora vincta geras;" de quo versu vid. Q. V. XIII, 3.; eandem rationem apud eund. I, 5, 52. sequendam puto. Hinc lucem accipiunt etiam quae Aen. VII, 716. sq. leguntur: „Has equidem

2, 7 *penna metuente solvi*, non solvenda.

247—251. *Illic*, sub polo antarctico aut nox est perpetua, aut dies ibi est, dum nostro caelo nox exoritur, et vice versa. Parum subtiles erant veterum opiniones de terris australibus, et altero hemisphaerio, de quibus post Strabonem Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 9 sq. videndus. Ad nostrum locum proxime facit Lucret. V, 649 — 654. Quam vero ornate *intempesta silet* (pro est) *nox* — *tenebrae*, ut profundam noctem, altas tenebras, esse significet! *Nox* autem (ut tenebrae) obtenditur, obducitur caelo et terrae. Homer. Odyss. λ, 19 Ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι. *nox intempesta* iam Ennio et Lu-

Aut redit a nobis Aurora, diemque reducit;
Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis,
Illic sera rubens adcendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio praediscere coelo

memorare tibi atque ostendere coram, Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum." Ibi Heynius ita scribit: „Iuncturae asperitas aliqua in vs. 716. 717. inesse videtur. Puto a poeta scriptum fuisse: *ostendere coram Iampridem*, ac *prolem*" etc. Nulla hic asperitas, modo *Iampridem* ad utrumque versum referas: *Has equidem* iampridem — *ostendere coram*, Iampridem *hanc prolem cupio enumerare meorum.* Quare cum quadam vocis intentione illud *Iampridem* pronuntiandum. *Wr.*) 249 *diemque reliquit* Leid. pr. 250 *Noxque* et *Orion* unius aberratio. *que* abest a Goth. pr. 251 *Illis* apud Senec. ep. 122. et placet; reposuit quoque Wakef. *ostendit* Ven. 252 *Hic* Mead. *praedicere* Rom. et alii ex more; ut v. 51. II, 255. *praediscere* iam correxerat Nauger. in Ald. tert.

cretio frequentata; ut V, 984. 249. antiquo nomine, quia tempestivum tum non est, ad agendas res, ἀεργής. *redit Aurora* scil. ad eos; adit eos. (Usurpantur verba *redire*, *reducere*, *recurrere*, *referre*, alia similiter composita, ubi de rebus, in primis naturae, statis vicibus redeuntibus agitur. Ita Horat. Od. II, 10, 15.: „*Informes* hiemes reducit Iupiter, idem submovet." Cf. eiusdem IV, 7, 1. 12. et infr. 336. 339. 440. 458. *Wch.*) 250. *equis anhelantibus* tribuitur *adflare* id, quod ante se habent; ut in cursus certamine eos, quos ante se decurrentes cursu attingunt. *Adflant equi Solis* eas terras, quas sol oriens illuminat. Iam poetica inversione dixit: *Sol oriens adflat nos equis;* ut et Aen. V, 739 *Et me saevus equis oriens adflavit anhelis.* 251. Cum *Oriens* paullo ante sit Sol, vi oppositi *Vesper* possit esse Sol occidens. Vesperum tamen pro Sole dictum nondum vidi. *Vesper*, Hesperus, sole occidente, in conspectum venit, oritur, *lumen suum profert.* Ita accipit quoque Silius, qui hunc versum expressit XI, 516. 517 *Invadunt campum et late fulgentibus armis Accendunt ultro lucem surgentis Eoi.* conf. Lucret. I, 1064. 5. 6. Namque nec vespera *accendere potest crepusculum*, nec illa vulgaris ratio, qua de facibus et candelis accipitur, quae ut incendantur, vesper caussa est, non quidem indocta est, sed humilis tamen et abhorrens a tali carmine. Opportunius idem illud inf. vs. 291.

252. *Hinc.* E solis hoc per Zodiacum decursu, a v. 231, atque adeo succedentibus sibi invicem anni partibus, instantem tempestatum mutationem discimus. Habuit in animo versus Arati Diosem. 10 sqq. *Tempestates* de quatuor anni partibus dici, ex v. 258 patet, *Temporibusque p.;* coniunctam tamen mutati aeris ac caeli notionem esse, ex adiuncto patet. (reiicit hanc explicationem Vossius; recte, si quid video. *Wr.*) *Coelum dubium*, scil. instantibus pluviis, procellis. Ad cetera

Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi;
Et quando infidum remis inpellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere classis;
Aut tempestivam silvis evertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quae mox coelo properanda sereno,

253 *mensisque diem* alii, perpetua aberratione. conf. Ecl. V, 70. 256 *Et t.* Macrob. Sat. VI, 4. Schol. Cruqu. Horat. Carm. I, 23. *in silvis* multi. *avertere* Zulich. 257 *speculantur* fragm. Moret. 259 *agricolas* laudat Macrob. Sat. VI, 4 et Schol. Horatii Cruqu. Carm. I, 23. *detinet* ed. Ven. (—260. *Quae post*, non *Quae mox*, Mediceus; aliter tamen Nonius in *Muturare*, et Gellius et Macrobius. *Heins.*)

compara Tibull. IV, 1, qui, eadem horum *limborum* ac *balteorum*, seu *zonarum*, enumeratione facta, cum in temperata substitisset, pergit v. 169 *Hinc placidus nobis per tempora vertitur annus. Hinc et colla iugo didicit submittere taurus* etc. Ex eadem observatione antiquus de Aeolo mythus natus. vid. Heraclid. de alleg. Hom. sub f. 254. *marmor*, ἅλα μαρμαρέην, Iliad. ξ, 273. *resplendescentem* vid. ad Aen. VII, 26. cf. ad VI, 729. 255. *armatae classes*, ὡπλισμέναι, simpl. instructae naves. (recte, si dixeris, speciem h. l. poni pro genere. *Wr.*) cf. Hesiod. Ἔργ. 631. 632, et 671. 672. Sed is meliori iure navigationem memorabat, quandoquidem illa aetate, et in Graecia undique mari cincta, inter curas patris familias erat, frumenta navi devehi ad permutanda alia vitae necessaria. Longe diversa erat vitae reique rusticae ratio Virgilii aetate: etiam in devehendis mari frugibus. Ad argumentum rusticum commemoratio classium non bene esset accommodata. 256. *tempestivam silvis evertere pinum* h. ligna ac materiem tempestive caedere. Consulatur Cato de R. R. c. 31 (unde vocem *tempestiva* ductam esse observat Macrob. VI, 4, p. 596). Plin. XVI, 74. 75, s. 39. cf. Cerda.

257—267. Habet etiam alias utilitates, si observes siderum ortus et occasus et vices anni temporum. 260. Si pluvium tempus *continet* h. e. domi tenet (v. Burm. h. l.) agricolam: multa interea parare et facere licet, quae mox sereno caelo parum tempestive curanda essent. Hoc poeta ornatius extulit, post Hesiodum, quem compara 493 sqq. Praeterea monent Grammatici, Servius ad h. l. Gellius X, 11. Macrob. VI, 8 de dilectu verborum adhibito a poeta: *Maturari* ea, quae accelerentur quidem, sed diligentiae tarditate cum industriae alacritate ac celeritate coniuncta. Eadem, cum subito, raptim et properanter fiunt, *properari* dicuntur, nec facile diligenter et accurate fieri pos-

Maturare datur; durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem; cavat arbore lintres;
Aut pecori signum aut numeros inpressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcasque bicornis,
Atque Amerina parant lentae retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga;

261 *Procurare* eadem ed. Ven. *proscindit arator* Moret. sec. 262 *obtunsi* Romanus, Medic. et alii; ut veteres solebant. (sic etiam Servius, quem vide h. l., et constanter Mediceus. *Wr.*) *obtuso* Parrhas. et Reg. a m. pr. (*lyntres* Medic. *Wr.*) 263 *impressat* Rottend. alter et cod. Danielis; et sic editum in Cuningham. post Bersmann. Pro vulgata laudatur Calpurn. V, 88. 264 *Exacuant* Rottend. alt. *vallos alii* e suis codd. Brunck. 265 *Amarina* duo. 266 *rubra* Ven. At Serv. *Rubea virga*, quae abundat circa Rubos, Italiae oppidum: Horat. Serm. I, 5, 94 *Inde Rubos fessi pervenimus.* Etiam ad e. l. Schol. Cruqu. „hi Rubi oppidum; hinc putant aliqui dixisse Virgilium *Nunc facilis rubea t.*" Sic scribendum foret *Rubia*, quod et MS. Bersmann. habebat; atque ita post Scalig. et Torrent. ad Horat. l. l. Cuninghamius emendarat. Bene sane *Rubia virga* post *Amerina retinacula*: modo de viminibus circa obscuram hanc Apuliae urbem, inter Canusium et Barium, aliunde constaret. Apud Iul. Sabin. est: „Rubiorum oppidum fuit in Campania:" confundit ille Rufras Aen. VII, 739. *fascina* pr. Moreti, ut codd. apud Ovid. Fast. IV, 754.

sunt. Quae an ita se habeant, (quidni ? *Wr.*) equidem non dixero. Potuit enim poeta verba simpliciter ponere pro vulgari: multa nunc facere licet, quae mox essent facienda. Ut contra *maturare fugam* dixit Aen. I, 137 pro praecipitare. De re vid. Cato c. 2, §. 3. Varro I, 36. 262. *Vomeris dentem* aut proprie, quod sup. 172 erat *dentale*, (vid. ibi notata. *Wr.*) aut dixisse videtur omnino pro vomere. (non capio h. l. Heynii mentem. *Wr.*) *lintres*. Si scaphas, et fluviatiles naviculas intelligas, possis agrum Mantuanum omninoque istam Italiae oram Pado aliisque fluminibus perfusam cogitare; conf. Servium ad h. l. Convenientius tamen vitae rusticae esse videtur, ut vasa lignea concava et alveos interpreteris, qui inter rustica instrumenta sunt. Sic alveos, in quibus uvae portantur in vindemia, *lintres* dixit Tibull. I, 5, 23. 263. *aut pecori signum:* sic III, 158 *Continuoque notas et nomina gentis inurunt.* Porro: *numeros inpressit acervis.* Aut cum Servio tesserae et tabellae intelligendae, acervis impositae, quibus frumenti numerus designatur, aut *acervi* sunt frumenta saccis seu vasis condita, quibus vasis inscribat paterfamilias, quot modios contineant. *impressit*, ἀορίστως dictum, ἐνέγραψεν, imprimit. 265. *Amerina salix* (erat Ameria, Umbriae urbs, non longe a Tiberi) inter terna salicis genera memoratur Columellae IV, 30, 4. ubi de pedaminum in vineis, iugorum ac viminum, prospiciendorum cura agit. cf. Plin. XVI, 69. *Vallos* esse palos, in promptu est. 266. *Rubi* (nostris *Brombeerstaude*) *recisis aculeis alli-*

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quaedam exercere diebus
Fas et iura sinunt: rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti praetendere saepem,
Insidias avibus moliri, incendere vepres,

267 *et frangite* Moreti sec. *saxis* Rom. 269 *diducere* Medic. pr. Moret. Ald. (pr.; nam sec: *deducere* recepit) et forte Servius, qui *siccare* interpretatur. (*diducere* etiam 2. 3. 7. 11. *Wr.*) Est et in Cuningham. edit. (Cato de R. R. cap. 155.: „Per hiemem aquam de agro depelli oportet.“ Quod autem paulo post apud eundem eadem de re legitur *aquam diducere in vius*, a Schneidero e codd. in *deducere* mutatum est; quod moneo propter Ursinum, *diducere* e Catone commendantem. *Wr.*) 270 *Religio prohibet* Urs. *sepem* etiam hic alii: vid. ad Ecl. I, 54. *sepes* fragm. Moret.

gant. Plin. XVI, 69 *Cetera vincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam, postulant.* Colum. IV, 31, 1. *Fiscina*, calathus seu aliud vas vimineum, ad usus rusticos, *facilis*, aut quae facili opera struitur, quia ex viminibus facta, aut quia haec vimina flecti et texi possunt, adeoque ipsa sunt *facilia*. *Mollem iuncum* dixerat Ecl. II, 72. conf. ad Tibull. I, 1, 40. II, 3, 15. 267. Sic et Aen. I, 182. 183. Notum, antiquos aliquando tostis igne granis vesci solitos fuisse; sed hic de eo more agitur, cum vita iam ad meliorem cultum perducta far igni torrerent, ut facilius mola, et quidem manuaria, qua utebantur, frangi et glumis exui posset.

268 — 275. Non mirum est, rusticum aliqua facere debere per pluvias, cum sint quae facere possit etiam festis diebus: cf. Serv. add. Moret. 67 sq. Locum, qui sequitur, laudat, et copiosius rem prosequitur Colum. II, 22, 1. et XI, 1, 20. *Quippe etiam:* nova transitus formula; ut *quid? quod.* 269. *Fas et iura*, h. divina humanaque iura, ut iam Servius monuit. 269. 270. *nulla religio*, h. nullus respectus deorum, nullus metus peccandi, *vetuit*, vetare solet, vetat, ut saepe iam factum vidimus. *Quod autem ait* deducere, *nihil aliud est, quam detergere; nam festis diebus rivos veteres sordidatos detergere licet, novos facere non licet*, Macrob. Sat. III, 3. Consentit Colum. II, 22, 3. *Rivum* tamen *deducit* ac *ducit* omnino is, qui aquam ex rivo vel lacu per prata irriganda ducit. *Satis fluvium inducit rivosque sequentes* supra v. 106 dixerat. *Deducitur* tamen etiam rivus sive aqua, cum fossa exsiccatur: ut *collectus humor* supra v. 114, dum educitur et emittitur. Ut in sententiam Macrobii dictum sit, de aqua cogitandum, quae ut per pratum deducatur, ne via praecludatur, sordibus purganda est. conf. Serv. ad 272. 270. *Quamquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere*, Columella I. l. 271. *Insidias*

Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Saepe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque revertens
Incusum, aut atrae massam picis, urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna

272 *greges* Macrob. Sat. III, 3. *versare* Zulich., male. 275 *Incussum* Romanus, Medic. cum plerisque; item Goth. pr., etiam apud Martinum: sicque Ald. pr. et sec.; at Nauger. in tertia reposuit *Incusum*; et iam ante Egnat. 1506. Idem proditur e Reg. a m. pr. Goth. sec. *Incassum* Ven. *Incisum* fluxit edit. Masvic. 276 *ipsa dies alios.* nemini in mentem veniet *alias* reponere, cum libri grammatici vulgares doceant femininum pluralem usu haud habitum esse. Sosip. Charis. Instit. I, p. 18 — *dum tamen sciamus, pluraliter feminine hae dies et has dies non oportere nos dicere.* (Nempe *alias* Vossius exarandum in sua Edit. curaverat; at Tibull. III, 6, 32.: „Venit post multos una serena dies." *Wr.*)

avibus moliri; ut reliquis consentaneum sit, de avibus praedantibus et nocivis intellige. 272. *fluvio salubri.* cf. inf. III, 445 sq. Argutatur in hac voce adiecta Macrob. I, 16, p. 287. Idem III, 3 extr. *Cavetur enim in iure Pontificio, ut — festis diebus purgandae lanae gratia oves lavare non liceat; liceat autem, si curatione scabies abluenda sit; ideo hoc quoque inter concessa numeravit* Balantumque greges fluvio mersare; *quod si hucusque dixisset, licita et vetita confuderat, sed, adiiciendo* salubri, *caussam concessae ablutionis expressit.* cf. Colum. l. l. §. 2. Varro ap. Servium ad h. l.

273 — 275. Haec ex duriorum patrumfamilias ratione; ut Catonis, c. 138. vid. Colum. II, 22, 5. *Vilia poma* dicuntur ad magnam copiam denotandam. Sic v. 227 *vilis faselus. Lapis incusus*, sive rudis, asper, sive cusus et incisus. De mola manuali fere accipitur post Servium. *pix* variis usibus agrestium inservit; ut mustis condiendis etc. Notetur et illa forma: *agitator aselli — onerat*, pro agricola; quem poma in urbem mittere dicturus, quoniam aselli opera in eo utitur, *agitatorem asini* poeta appellat: non enim de asinario agit. Ceterum ex v. 274. 275 patet, feriatis diebus etiam mercatus in urbibus habitos esse, unde ex venditorum pomorum pretio picem et lapidem parare agricola posset. cf. Varronis locum ap. Serv. ad 275.

276 — 286. Etiam dies lunares observandos esse dicit; esse enim alios faustos, ad opus faciendum (hoc est, *felices operum*), alios infaustos. Sequitur autem superstitionem Hesiodi, versus finem Oper. et Dier. 765 sqq., aut potius Democriti (fuit enim liber eius de R. R. γεωργικὸν, Varroni et Columellae ac Plinio laudatus; de eo vid. Proleg. Geoponic.); Plinius XVIII, 32, s. 75 *His quae sunt necessaria adiicientur de luna ventisque et praesagiis —*

Felices operum: quintam fuge; pallidus Orcus
Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
Coeumque Iapetumque creat, saevumque Typhoea,

277. Orcus,

277 *quintum* Ven.; et putes sic continuandum fuisse post *dies alios.* vid. sup. Sed variavit poeta, ut mox 284 *Septuma post decumam.* (*quinctam* Medic. sed transfossa *c*; idem *felicis. Wr.*) *Orchus* alii scribunt, ut et alibi; (vid. Serv. ad Ge. III, 223. *Wr.*) e more serioris aetatis, quae ubique τὸ *c*, K, in ch mutabat; unde et *pulcher* factum ex *pulcer.* 278 *cum* unus Mead. *parto* Mentel. pr. et tert. a m. pr. 279 *que* abest post *Coeum* in quatuor. *Coeum*, *Κοῖον*, scribunt meliores. *Caeum* alii. (*Lapytumq.* Medic. *Wr.*) *Typhonem* Philarg. ad Ge. II, 460.

Namque Virgilius etiam in numeros (tempora) *lunae digerenda quaedam putavit, Democriti sequutus ostentationem:* h. doctrinam variis a rationibus iisque vanissimis ductam, modo ab observatione eventi, modo a numero, modo ab auctoritate, fraude aut stolida persuasione. Etsi autem mirari licet haec a Virgilio in carmen recepta: est tamen laudanda prudentia, quod paucis ea tantum attigit, et observanda ars poetae, qua fabulis intexendis locum facit ac parat. *Luna dedit* pro dat: ut Aen. IX, 266 *quem dat Sidonia Dido.* Sic *Tarquinius regno pulsus fugit* ap. Horat. I Serm. 6, 13 non quasi praeteritum corripiatur, sed praesens pro praeterito, re praeterita in tempus praesens adducta. Sententia autem est: sunt dies lunares alii felices, alii minus. 277—279. Quinto die ab lunae ortu natos ait Orcum, Furias, Titanes et Gigantes; antiqua et ignota superstitione, ad numerorum rationes spectante. Recedunt haec ab Hesiod. Ἔργ. 802—804, qui non *eo die* Orcum et Furias natas memorat, sed Furias periuria hominum ultum ire: Ὅρκον τιννυμένας, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις. *Furiae* e Croni sanguine ortae: Theog. 185. Apollod. I, 1, 3. Novavit hoc Maro nescio qua auctoritate, quod *Orcum cum Furiis* natum edidit. Quaeri potest, volueritne Ὅρκον Hesiodeum declarare, deum iuris iurandi et ultorem periurii, an Orcum, τὸν Ἅιδην, Plutonem, seu potius Orcum, tanquam diversum aliquod a Plutone inferum numen. Cum plura astrologica carmina, Alexandrinarum superstitionum fetus, extarent, etiam sub Orphei et Melampodis nomine, si modo Marone antiquiora fuere, ex his hunc locum adumbrare ille potuit. Parum tamen tutum est, de his aliquid suspicari, multo minus pronuntiare. (vid. Lenz de fragmentis Orphicis ad astronomiam spectantibus, 1789. et de personati Orphei Ἔργοις καὶ Ἡμέραις in *Neuem Schulmagazin* 1794 B. II, 2, p. 359. ubi vid. p. 378. 379.) *Coeus* et *Iapetus* sunt e Titanibus, Coeli et Terrae soboles. E Terra et Tartaro *Typhoeus*, de quo vid. Theogon. 821 et Apollod. I, 6, 3.

Et coniuratos coelum rescindere fratres.
Ter sunt conati inponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossae frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disiecit fulmine montis.
Septuma post decumam felix, et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telae

281 Vulgatam tuetur Nonius in *involvere*. *Pelion Ossae* Zulich. Menag. alt. et Moret. pr. a m. sec. *Ossan* Schol. Cruqu. Horat. Od. III, 4, 51. *impellere P.* ed. Mediol. 282 *imponere Olympum* Schol. Cruqu. ibid. *invertere* Parrhas. *frondosae* fragm. Moret. 283 *obstructos* Rottend. alt. *structos* duo. *deiecit* Romanus, tres apud Martin., Menag. alt. et ed. Ven., ut inf. Georg. I, 333, sed *disiicere* plus est, et maiorem impetum habet. vid. Burm. 284 *vites* Romanus ac multi; sicque vulgo lectum; at *vitem* alii, etiam Goth. sec., et doctius; unde Heins. recepit; (*vitem*, non *vites*, in suis videtur Heinsius invenisse omnibus; *vitem* etiam Medic. apud Foggin.; et *vites* Potterius ex uno tantum Parisiensi, at recentiore, codice enotavit; quare non debebat hoc ab Iahnio revocari. *Wr.*) idem malebat e potioribus, *est ponere*, (sed *et ponere* Medic. ap. Foggin. *Wr.*) ut et Pierii Longob. a m. pr. et unus Arundel. habet, et ut Georg. II, 273. *exponere* Mentel. pr. et Zulich. *imponere* Ven. 285 *pressos* multi, variatione sollenni; essent iugo imposito pressi. Sed vid. Not. *telis* alt. Menag. et Leid. pr. a m. sec. vid. v. 294.

creat, γεννᾷν, pro creavit. (Vid. notata ad Ecl. VIII, 45. *Wr.*) 280. *fratres:* seu Gigantes, quod praefero, seu Aloidas nunc memorat, Otum et Ephialten, similia illis molitos: vid. Apollod. I, 7, 4 et Aen. VI, 580 *Hic — Titania pubes — Hic et Aloidas — qui manibus magnum rescindere caelum Adgressi superisque Iovem detrudere regnis.* Est autem *rescindere* pro exscindere, cum notione perrumpendi, irrumpendi, quod bene observat Wakef. ad Lucret. II, 406. uti si *vallum*, *porta*, rescindi dicitur. Id enim egerunt, ἵν' οὐρανὸς ἄμβατος εἴη, ut ubi Olympum tenuissent, ex eo caelum conscenderent Iovemque deturbarent. 281. Ex Odyss. λ, 314 fonte huius fabulae, quae inde nata, quod motu terrae graviore Ossa ab Olympo revulsa atque convallis saxis rupibusque constrata fuerat. vid. Strabo lib. IX, p. 658 A. (De numerorum huius versus vi ac praestantia vid. Q. V. XI, 3. extr. *Wr.*) 282. *involvere* hic est sursum, in altiorem locum volvere. *Scilicet* est δὴ poetarum, vel ῥά, quibus vis dictorum augetur; etiam δή ῥα, unde factum δηλαδὴ, ex δηραδή. 284. Non satis definitum, sitne dies XVII intelligenda, an dies X felix illa quidem, sed secundum eam multo magis VII. Decimam faustam esse, affirmat etiam Hesiod. Ἔργ. 794, et septimam vss. 770. 805. At quae hic v. 285 enumerantur, ad diem ille XIV refert v. 794—797. Quaeri quoque potest, sitne *nona* vs. 286 post decimam, intelligenda, an mensis an cuiusvis decadis. 285. *prensi boves*, qui libere, nec-

Addere; nona fugae melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut quum sole novo terras inrorat Eous.

287 *melius gelida* alii; minus concinne; sed praestat forte, ne utroque versu alterum hemistichium *melior*, *melius* initium habeat. (At longe alii sunt versus praecedentis numeri. *dederunt* Serv. Dresd. *Wr.*) *sub nocte* Zulich. 288 *Vel cum* Romanus et apud Pierium nonnulli, item unus Mead. *irrigat* unus Arundel. Apud Lucret. V, 283. 284 *Largus item liquidi fons luminis aetherius sol, Irrigat adsidue coelum candore recenti.* Wakef. ex his Virgilium verba: *sole novo terras inrorat Eous* petiisse ait et laetatur, additque perurbanc alia. Tribui *luci* praedicata ab humore petita notum est; *luce perfundi*, *rigari* res sollenne est; quia *radii* dicuntur *spargi*, *fundi*; et eodem modo *nox*, *somnus*, *rigare membra*, *corpora*, dicitur. In his nihil novi. Recte igitur *sol irrigat caelum luce*; durius tamen dictum esset, *dies*, Eous, *inrorat terras sole novo*, etsi ferendum. Modo non doctius esset alterum, *Luciferum irrorare*, irrigare terras rore, humectare; agitur enim h. l. de opere quod propter *rorem*, quo stipulae madescunt, felicius peragi potest: *noctes lentus non deficit* dum iugo iuncti, errabant. (vid. Gronov. Diatr. pag. 52. (97.) ibique Hand. *Wr.*) Hesiodus, quem respexit, v. 797 εἰλίποδας ἕλικας βοῦς — Πρηΰνειν, ἐπὶ χεῖρα διδούς. *Addere licia telae*, est telam ordiri; ut adeo tela sit sive stamen et trama, sive ipsa machina textoria, cui illigatur iugum. (Ad verba *licia telae addere*, h. e. *annectere*, compares Tibull. I, 6, 79.: „*annectit licia telis;*" et Not. ad eum locum. *Wch.* — vid. etiam Obss. in eund. loc. *Wr.*) — 286. *Nonus dies* servis fugitivis faustus, furtum tentantibus infaustus. Quorsum hoc? Scilicet cautionem tanto maiorem adhibebit eo die diligens paterfamilias, ut contra de furtis parum sollicito esse licet; est enim is dies furibus parum faustus. *Furta amoris* propter adiunctas servorum fugas advocare non possumus; ut nec *fugam* de exilio intelligere cum Servio, cum in re rustica versemur. Vanas huius generis iudicationes plures videbis in Carmine, Maximo vulgo tributo, de Electionibus v. 320 sq., et de furibus 567 sq., apud Fabric. Bibl. Gr. T. VIII, p. 432. 446.

287—296. Sunt etiam noctu vel summo mane nonnulla tractanda. *Dare se alii* dicitur is, qui ad eius voluntatem se accommodat, gratificatur, concedit. *Res dant se*, ut sese offerunt, occurrunt. Sic et locus, occasio, tempus, se dare dicitur. *Dat se* et illud, quod impulsum inclinat se, flectitur, cedit. Itaque et h. l. *multa se dederunt*, h. se dare solent, occurrunt agenda, perfici et peragi possunt. Servius: *melius nostro obsequuntur labori.* Aen. IV, 627 *Nunc olim, quocunque dabunt se tempore vires.* cf. Burm. ad Gratii Cyneg. v. 143. (et Gronov. Elench. Antidiatr. p. 84. sq. *Wr.*) 288. *Eous* ἠῷος scil. ἀστὴρ, ἑωσφόρος pro Lucifero, atque adeo pro ortu lucis. Sic

Nocte leves melius stipulae, nocte arida prata
Tondentur; noctes lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto:

humor. Dicta autem similiter atque Ge. III, 304 *cum — extremoque irrorat aquarius anno,* irrigat terras pluviis. Et agricola *plantis amicos irrigat imbres* Ge. IV, 115. Est autem *irrorare* voc. rusticum: v. Ind. Script. de R. R. Ap. Colum. IX, 14, 10 *irroratis floribus*, apes mella conficiunt. Ergo et nox irrorat terras vel Lucifer. Et Ovid. Met. XIII, 622 *Aurora — Nunc quoque dat lacrimas et toto rorat in orbe.* 289 *stipulae melius* al., non belle. (vid. Cort. ad Lucan. I, 137. *Wr.*) 290 *noctis* potiores, cum Grammaticis: conf. Pierius cum Heinsio: qui hoc reposuerat, ut pro *noctes* esset. Iterum retractum *noctes* a Burmanno, ut ambiguitas tolleretur; et praestat auctoritatem Rom., et qui eo alludunt, sequi, nisi *nocteis* scribas. *nocte* Longobard. Medic. et duo codd. ap. Serv. ad Aen. IV, 7. (Nulla est ambiguitas; optime enim Fabricius: „Nocti proprium est, ut sit humida: non igitur *humor noctis*; sed *humor non deficit noctes.*" Et Servius: „*Noctis*, Accusativus pluralis." *Wr.*) *humidus noctis non* Tollian. *defuit* Ven. 291 *ad* deletum in Rottend. sec. 292 *Pervigilant* fragm. Moret. *exspirat* Ven., aberrationes.

Ge. III, 324—6 *Luciferi primo cum sidere — dum ros in tenera pecori gratissimus herba. irrorat terras*, quia aeris humor et in herbis ros tum sub sensum venit; quod Eurip. Hippol. 78 dixit: ἕως δὲ ποταμίαισι κηπεύει δρόσοις. *Solem novum* dicunt poetae pro oriente. Dictum igitur, *sole novo*, h. e. mane, cum rore arva rigata sunt, madent. (Vide, si placet, Gronov. Diatr. p. 234. *Wr.*)

289. De foeno Plin. XVIII, 67, §. 4 *Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. Noctibus roscidis secari melius*, quia scil. noctes sunt humidae. De faba Colum. II, 10, 12 *Silente luna fabam vellito ante lucem.* Ergo *stipulae* non ad frumentorum messem, sed ad legumina, *prata* ad foenisecium erunt referenda? De *stipulis* tamen dubitare licet, an ita dicantur. Contra vero de frugibus sub diluculum metendis omnes auctores operis rustici praecipiunt; ita ut de iisdem accipiendae sint stipulae. cf. inf. ad v. 297. Vir doct. Voss, operis rustici peritus, verba ad eum morem refert, quo post refectos messe facta culmos relictae stipulae serius secantur. Qua de re nihil quidem in Columellae loco hinc expresso lib. II, 18. 19. 20. nec in Plinio reperio; memoratur tamen ista messionis ratio inter trinas in Italia media usitatas Varro I, 50. Omnino miror Scriptores R. R. de ipsa metendarum frugum ratione tam pauca praecipere. De pratis vero nemo dubitat. cf. Dickson T. II, p. 311 sq. *Noctibus roscidis secari melius*, Plin. XVIII, 67, 4.

292. Eclog. VII, 29 *novas incidere faces.* conf. Plin. XVIII, 63. Colum. XI, 2, 90. *inspicare* novasse videtur poeta, ut sit in spicae formam, adeoque in acutam cuspidem, concidere. *solata laborem:* vid. ad Aen. I, 239.

Interea longum cantu solata laborem
Arguto coniunx percurrit pectine telas;
Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem,
Et foliis undam trepidi despumat aheni.

293. Interea, laborem,

294 *mulier perc.* ed. Mediol. *percussit* Goth. Versus idem Aen. VII, 14 *Arguto tenuis percurrens pectine telas* de Circe. 295 *humor* Scaliger legebat, ut esset *decoquit* se. conf. Rutgers. Var. Lect. V, 17. (Medic. *dulcis*, sed ultima litera transfixa et puncto etiam notata, unde suspicari liceat, *dulcem* scripsisse Virgilium. *Wr.*) 296 *tepidi aheni* erat lectio ante Heins. vulgata; sicque Parrhas. Voss. alii ap. Martin. *trepidi* dabant Gud. Mentel. duo, uterque Menag. Moreti fragm. cum Pierii Medic. et aliquot aliis. *foliis — trepidis* Medic., hocque Pier. in editione sua legisse videtur. (natum hoc ex ipso verborum positu: t r e p i *di des* p u m a t. *Wr.*) *trepidis aenis* Rom. De varietate hac vid. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. XII, 279. *tenui aeni* Gud. pro var. lect. *dispumet* Moret. quart., hoc et illud in vulgg. edd. Gellii N. A. II, 3, ubi de scriptura *aheni* agitur.

(et de hoc usu Particip. Perf. vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) 294. *arguto* et cantui mulieris tribui potest, et *pectini*, ut sit, qui stridorem inter texendum edit. Hoc quidem melius fieri, docet ratio poetica, ne alterum nomen nudum et sine epitheto sit, et poetarum usus: ut quoque κερκὶς passim in poetis μελπομένη, ἀοιδός. (omnem, si qua est, dubitationem tollit Aen. VII, 14. in V. L. laud. *Wr.*) *pecten canorus*. (Exempla dabit v. c. Brunck. ad Aristoph. Ran. 1316.) *Tela* est trama, cuius filis inseritur subtemen ope *pectinis*; s. radii aut spathae: (Graecis κερκὶς est: de qua vid. Apollod. II, 8, 1. Antonin. Lib. 25. Sophocl. Antig. 988) cuius formam a nostra navicula textoria diversam et pectini, quo lyra pulsatur, propiorem fuisse necesse est. Loc. class. Ovid. Met. VI, 53 sqq. cf. Excurs. I* ad Aen. VII, 14. et, qui postquam ista scripta erant, in lucem prodiit, Indicem Scriptor. R. R. p. 370, in quo a doctissimo Schneidero sub voc. *tela* — omnis res textoria veterum accuratius, quam a quoquam alio, est exposita. Patet autem ex hoc versu, in Italia quoque matresfamilias rusticorum telarum texturae vacasse. 295. Ge. IV, 268 *igni pinguia multo Defruta*. Sedula in variis e musto defruti generibus conficiendis veterum fuit opera: vid. Plin. XXIIII, 18. XIV, 11. Columella XII, cap. 19 — 21. *Dulce mustum* laudat Quinctil. Inst. VIII, 2, 10 inter epitheta, quae id, quod rei proprium sit, exprimant. *humor musti* poetica periphrasis. 296. *trepidum*, proprie mustum est trepidum, quia, quod ebullit, quasi tremere videtur: Aen. VII, 463 *undans ahenum*, hinc *undam* idem mustum dixit ebulliens et exundans. Fronde autem, forte pampinea, spumam auferunt, dum defrutum faciunt.

At rubicunda Ceres medio succiditur aestu;
Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus: hiems ignava colono.

297 *succinditur* Goth. sec. 298 *costas* alios habere Reiskius notabat forte pro *coctas*. 299 *ara et sere* Leid. pr. *colono est* Rottend. alter et Medic. Pierii; in aliis *colonis*. Notus est iocus παρῳδίας: *habebis frigora, febrim* Donati Vita V. s. 61.

297. Messem ait esse secandam et terendam *medio aestu*. *Ceres rubicunda*, quae alias *flava*, quia rubent, flavescunt, aristae. Columella II, 21, 2 *aequaliter* flaventibus *iam* satis, *antequam ex toto grana indurescant*, cum rubicundum colorem traxerunt, *messis facienda est*. At de *medio aestu* dubitari potest: sitne media aestate, an medio die aestivo. Utrumque recte ac vere diceretur. *Prius*, *medio aestu*, aestate, dictum, ut Ecl. X, 65, *frigoribus mediis*, cum sqq. convenit, *Nudus ara*, *sere nudus*, cum mature, aere adhuc tepente, arationem et sationem faciendam esse ait. Et de *messe mature facienda* monent alii quoque: vid. Colum. l. l. Omnino hoc idem praecipit Hesiod. 571 sqq., ubi tantum abest, ut de opere per medium diem urgendo agat, ut etiam mane surgendum et metendum esse moneat. Et Theocr. X, 48—51 simili modo praecipit, *medio* autem *die quiescendum esse* dicit, ἄρχεσθαι δ' ἀμῶντας ἐγειρομένω κορυδαλλῶ, καὶ λήγειν εὕδοντος, ἐλινῦσαι δὲ (κατὰ) τὸ καῦμα. Spectat quoque huc, quod colligendae sunt fruges sub diluculum; conf. Geopon. II, 25. *Posterius* si praeferas, medio die, respiciet antecedentia 289. 290. Inf. IV, 401 *Ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus, Cum sitiunt herbae* etc. ut *medio aestu* sit, medio die, interdiu; sic inf. III, 154 *mediis fervoribus*: ut opposita sint 287, 8. *gelida nocte*, cum *die novo*, et nunc *diei calor* s. aestus. et III, 331 *aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem*. Enimvero sic repugnant sibi vs. 389, ubi nocte *stipulas et prata tondenda* ait, et nunc *medio aestu*, meridie, *succidendas fruges*. Ita occurrendum esset sic, ut *stipulas* proprie acciperes, et rem a messe diversam innui diceres, ut supr. ad 289 monitum est. (Qui verbis *medio aestu* simpliciter aestatem significari putant, ii vereor ne Virgilium h. l. praecepisse aliquid statuant, quod tam planum sit et apertum, ut insaniat, qui alio tempore, quam aestate, metere velit. Itaque hoc praecipi videtur a poeta, ut messio fiat non ipso quidem medio die, ubi quiescebant messores, sed per totum diem reliquum; qui, hibernis noctibus vs. 291. oppositus, verbis *medio aestu* indicatur. *Wr.*) 298. *Area terit fruges*: in qua teruntur. v. sup. ad v. 192.

299. Ex Hesiodo petita esse satis constat, Ἔργ. 391, 392 γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν etc. Monet autem, mature, atque adeo auctumno, aratio-

Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se laeti convivia curant.
Invitat genialis hiems, curasque resolvit:
Ceu pressae quum iam portum tetigere carinae,
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta;
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas,

303. Ceu,

300 *feruntur* Medic. a m. pr. 302 *curam* Schol. Cruqu. Horatii Od. III, 17 et veteres aliquot apud Pierium. *curant*; *curas*; non refugit Maro. 303 Heinsius coni. *fessae*, probante Burmanno: est sane hoc proprium in reditu. At *pressae* non minus accommodatum: v. Notam. Reiskius aut *fessae*, aut *piceae*, aut *Thressae* coniectabat. (Plerumque interpungitur ab Heynio post particulas comparationi inservientes; quod non ubique recte fieri, intelligitur ex Aen. II, 304.: „In segetem veluti cum flamma — Incidit.“ VII, 462.: „magno veluti cum flamma sonore suggeritur.“ ibid. 528. IX, 435. XII, 103. 587. 749. cet. Itaque eieci commata, praeter hunc locum, Aen. II, 471. ibique V. L. 626. IV, 402. 441. VI, 707. VII, 699. IX, 59. et saepius. Ex alio genere est Aen. IV, 301. *Wr.*) 304 Idem versus Aen. IV, 418. (— 305. *tunc* Ald. tert. etiam vs. 307. *Wr.*) 306 *mirtamque oleamque cruenta* Goth. sec. 308 *dammas* Medic. cum al., et ex hoc alii *damnas*.

nem et sationem esse faciendam, cf. sup. 208 sq. II, 315. 316, cum tepor aeris satis magnus, ut arator veste non egeat. *Nudum* esse tantum tunica indutum, toga aut paenula reiecta, post Cuperi Obss. I, 7 satis notum. *Hiems ignava colono* esse dicitur, quae colonum otiosum esse iubet, et ab opere sub dio faciendo avocat. *plerumque*, maxima hiemis parte, Bion VI, 5 ἢ καὶ χεῖμα δύσεργον etc. 302. *genialis hiems;* conviviorum hilaritati, risibus iocisque apta, qua genio indulgetur. Grata poetis dictio: ex quo enim semel cum Genio notio hilaritatis, inprimis epularum, coniuncta fuit, *geniale* dictum est, quicquid hilare, festivum, gratum, iucundum, corpus animumque recreat. 303. 304. Faustum reditum ad Lares naves declarabant coronata puppi: in qua tutela navis collocata erat. *pressae carinae* sunt mercibus oneratae, seu onustae naves, vid. Tibull. I, 3, 40. Ovid. Fast. IV, 300.

305. *quernas glandes stringere*, vid. ad Ecl. X, 20. 306. *cruenta myrta*, baccae myrti nigrae succo rubicundo: ad vinum condiendum, myrtitem: cuius conficiendi rationem v. ap. Colum. XII, 38. 308. *Auritos lepores* Afranio debebat Maro. vid. Macrob. Sat. VI, 5, p. 600.

Stuppea torquentem Balearis verbera fundae:
Quum nix alta iacet, glaciem quum flumina trudunt.
Quid tempestates auctumni et sidera dicam?
Atque, ubi iam breviorque dies et mollior aestas,
Quae vigilanda viris? vel quum ruit imbriferum ver,

313. VEL,

309 *torquentur* Toll. edd. Ven. et Mediol. *torquere* Zulich. a m. sec. *torquentes* Romanus. *Stippea* fragm. Moret. *Stuppea* Rom. Medic. alii scribunt, qua in re parum sibi constant antiqui codices; nam ex more geminatam litteram una scribere debebant antiquiores. (Verum non in omnibus vocabulis regnavit haec consuetudo. *Stuppa*, *stuppeus*, ubique Medic. *Wr.*) *Stupea* editum erat in Aldd. pr. et sec., in Commel. et al. (*Baliaris* Medic. a m. pr. *Wr.*) 310 *iecit* Romanus, aut verius *tegit*, ut Burm. notatum vidit. Ita et ea, quae ed. pr. Burm. 311 *et frigora* unus Moreti et unus Arundel., nec non Goth. sec. in litura; sed vulgatum verum et exquisitum; vid. Not.; et natum forte istud ex Georg. II, 321 *Prima vel auctumni sub frigora.* 312 *dies, iam mollior* unus Mead., quod perplacet. (at displicet Iahnio ad Aen. I, 90.; tamen, si ea esset plurium et potiorum librorum lectio, haud cunctanter in textum admittenda esset; vid. quae notavi ad Ecl. IV, 6. *Wr.*) 313 *et cum r.* unus Mead. *umbriferum* alter Rottend.

figere telo, transfigere. 309. *verbera fundae* poeta pro funda dixit, e stupa facta, maiore ornatu, quatenus ea verberat, ferit, emisso saxo, quod iacitur circumagendo, torquendo, fundam.

311—315. Tempestates subiungit, quae duabus praecipue anni partibus frequentius ingruere solent, sub auctumni initium (v. 311. 312. 313) inde a medio Augusto, Colum. XI, 2, 57. 58, et sub veris exitum (v. 313. 314. 315) M. Aprili medio. Columella ibid. §. 36 sqq. Quam vero ornate haec dixit, et quam proclivis hinc ad ornatissimam tempestatis aestivae descriptionem via! *Sidera auctumni*, quia ad siderum ortus et occasus tempestatum tempora atque etiam caussas referebant. cf. v. 335. Atque, quid dicam, *quae vigilanda viris* sint, *ubi iam br.*; quae curanda et providenda (v. Serv. et Burm.) ab agricolis sub auctumnum: inde a medio Augusto, ut diximus. *mollior aestas*, leniore calore, cum vehementior aestus iam remisit se. *vel quum ruit imbr. ver:* M. Aprili, circa Vergiliarum exortum: videndum nunc, imbrium ingruentium vi ne anni spes a procellis profligetur, sementisque facta proluatur. (*ruit*, ad finem vergit, interpretatur Vossius; Wunderlich.: festinat. Equidem ad imbrium vim referre malim, de quibus *ruere* proprie dicitur. *Wr.*) *Horrere* (vid. ad v. 151) *agri* aut *segetes* et *sata* dicuntur fere, cum aristae iam maturae sunt; h. l. seges lactescens, in *stipula* h. culmo *viridi;* vagina Varr. I, 48, 3. cf. Iliad. ψ, 598 sq. vid. Cerda. (*inhorrere* de re-

Spicea iam campis quum messis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Saepe ego, quum flavis messorem induceret arvis
Agricola, et fragili iam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere proelia vidi,
Quae gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublimem expulsam eruerent; ita turbine nigro

318. VIDI: 320. SUBLIME ITA

315 *ex viridi* Leid. *luctantia* multi. *iacentia* Rom. *torgent* Mentel., omnia prave. 316 *duceret* Medic., sed *in* supra scriptum. 318 *concurrere* omnes Heiusii. *consurgere* Rom. et unus Mead. quod et ipsum recte dicitur; et variant verba et alibi: vid. h. l. Burm.; sed legit in nostro *concurrere* Plinius XVIII, 35, s. 78. 319 *a r.* Zulich. et Parrhas. vid. v. 20. 320 *Sublimem* Medic. et Reg. a m. pr. cum Romano, quod utique sollennius; sed et alterum usum habet. vid. Oudendorp. ad Iul. Obsequ. cap. 101, quem Burmannus laudat. (*Sublime* interpretamenti loco habet Nobbius Syntagm. Locor. Parallel. p. 127. *Sublimem*, quod recepi, praebet etiam 3. Servius autem Dresd. haec habet: „Sublimem expulsam eruerent: pro — non *per*, quod est in ceteris — sublime portarent erubus usurpatur, quae agitantur. Sic Valer. Fl. III, 348.: *inhorruit aether*. cf. Aen. III, 195. *Wch.*) *lactentia turgent* plenius etiam dictum quam lactent; amant vocem poetae. Ovid. Fast. I, 351 *sata teneris lactentia succis;* et saepe. Habuit hunc locum ante oculos Gratius Cyneg. 290 *Inde ubi pubentes calamos duraverit aestas, Lactentesque urens herbas siccaverit omnem Messibus humorem, culmisque armarit aristas* etc. item Colum. X, 325 sqq.

316. Quid? quod, id quod multo maius est, in ipsa messe procellae aut imbres saepe ingruunt. vid. Plin. XVIII, 35, sect. 78. cf. Colum. II, 21, 2. Similiter de vitibus inf. II, 419 *Et iam maturis metuendus Iuppiter uvis.* 317. *fragili hordea culmo* dicit poeta pro hordeis simpliciter, aut certe culmis fragilibus hordei; non de certo hordei genere; hos culmos *stringunt*, qui falce secant; dum falcem admovent, tangunt scilicet et stringunt. Ita v. c. lib. II, 368 coll. cum 365 *tum stringe comas.* Solent autem poetae id, quod agitur, a variis actionis momentis designare. Itaque ea, quam Burmannus et Martinus movent, difficultas, dum pro ligare dictum esse putatur, concidit. Vir doctus *stringere*, pectinibus decerpere, interpretabatur: est id inter metendi genera ap. Colum. II, 21, 2. 3. De his cf. Varro I, 50. Dickson T. II, p. 368 *stringentem* hordea intelligit eum, qui apprehendit culmum manu, ut falce admota resecet. 318. *ventorum proelia concurrere* plenius quam ventos concurrere; ut acies ad pugnam faciendam. 319. *seges gravida* proprie ex *agro gravido*. Sed poetae omne id *gravidum* dixisse videntur, item *fecundum*, quod succo plenum

Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.

tam segetem." Illustravi hoc, saepe in libris mss. obliteratum, loquendi genus ad Aen. VIII, 559. Haec autem *gravidam segetem sublimem expulsam* si cui horridiora videbuntur, is, si meminerit, rem horridam et asperam h. l. describi, artem potius poetae laudabit, quam nitorem desiderabit. *Wr.*) *eruerint* Moret. sec. a m. pr. *ruerent* Reiskius coniiciebat. Miror neminem satis audacem fuisse, ut corrigeret: *ut turbine.* Sic enim iungerentur: quae *eruerent*, *ut — ferret hiems.* ita, ut. (Nihil necesse. Exspectes *ferebat*, non *ferret*; sed ex *quae* vs. 319. repetendum est *ut.* Illud enim *quae* hanc habet vim: *tanta quidem*, *ut. Ita* autem h. l. valet i. q. Gr. εἶτα, *tum*; quam particulae huius potestatem non debebat Goerenz. ad Cic. Academ. II, 35, 113. in dubium vocare. *Ita — ferret*, i. e. erutumque ferret. *Wr.*) 321 *stipulamque volantem* Franc. *stipulamque levem culmosque volantes* Zulich. (*volantes* Medic. *Wr.*) *stipulasque sonantes* Goth. pr.; ut *fragiles calamos silvamque sonantem* Georg. I, 76. *lucosque sonantes* Ecl. X, 58. Enimvero nunc volant, dum ab aura feruntur; non sonant.

ac tumidum esset, ut *gravidum uber* Georg. III, 317. *gravidae fruges* II, 143. *gravidae messes* Ovid. Metam. VIII, 781. conf. de hac voce ad Aen. IV, 229. X, 87. 320. Venti segetem *eruunt*, et in aerem expellunt, extollunt; hoc ornatius effert, *sublime expulsam eruunt*, quia *sublimem*, *in sublime*, pro adverbio, sublimiter, ferunt. Reliqua: *ita turbine nigro* etc. difficultatem habent ex structura, quam qui animadverterunt, varie tollunt. Martinus comparationem subiici putat, qua tempestatis messem evertentis vis declaretur, cum ea evulsas radicitus spicas cum aristis et radicibus ita sublimes ferat, quemadmodum alias ventus ferre solet leves stipulas; *ita*, tam facili negotio, *hiems*, tempestas, *ferret culmum* etc. Haec tamen comparatio parum ad augendam rei δεινότητα facere, immo eam imminuere ac frangere, videtur. Ruaeus ita interpretatur, ut verba sint epiphonematis loco: *tam denso nimbo iactabat procella calamos leves et stipulas volantes.* Verum sic *ferebat* dicendum erat. Catroeus vertit, quasi poeta diceret: *aut turbine nigro.* Si emendatione res indigeret, proclive esset: *ita turbine nigro Versat hiems:* quod firmes ex Lucretio, cuius versus ante oculos habuisse noster videtur lib. V, 218 *Et tamen interdum magno quaesita labore — Aut subiti perimunt imbres gelidaeque ruinae, Flabraque ventorum violento turbine versant:* seu melius *vexant*, ut alii legunt. Atque haec erant, quae me olim in h. l. commentantem ad subtiliorem rationem abducebant. Necdum me iudicii mei poenitet; non enim mihi satis erat, sensum qualemcunque arripere aut inferre, verum ex ipsis verbis grammatica lege et ratione sensum eruere. Qui itaque aliquid dicere vult, quod ad rem spectet, ei est grammatice docendum, quomodo *ita — ferret* possit esse dictum pro, *quemadmodum hiems fert.* Scilicet

Saepe etiam inmensum coelo venit agmen aquarum,
Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
Conlectae ex alto nubes; ruit arduus aether,
Et pluvia ingenti sata laeta boumque labores
Diluit; inplentur fossae, et cava flumina crescunt
Cum sonitu; fervetque fretis spirantibus aequor.

322 *ex caelo* Menag. pr. *e caelo* ed. Ven. *ruit agmen* Schol. Statii Theb. I, 356; sed vid. Burm. 325 Aen. II, 306 *rapidus montano flumine torrens Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores.* 326 *Deluit* fragm. Moret. 327 *ferventque* Goth. pr. *fretis spumantibus* idem cum altero: hoc etiam Romanus exhibet; et est apertius; sed est minus docta lectio. Etiam Aen. X, 291 *Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda.*

a poetis, ad variandam orationem, *sic, ita, haud aliter, pariter*, in fine sententiae subiici solent comparative: „haud aliter hiems, gravis tempestas ea parte anni, qua procellosum tempus esse solet, (auctumno et vere vs. 311 — 315. non quae *nostra hiems* dicitur) orta *ferret*, diriperet, stipulas, quam nunc media aestate radicitus aristas fert.“ In hac demum interpretatione acquiescere licet. (Sed vide, quae scripsi in V. L. *Wr.*) Convenit, ex parte tamen, non prorsus, Horat. Serm. II, 2, 124 *Ac venerata Ceres, ita culmo surgeret alto Explicuit vino contractae seria frontis.* ubi Bentl. ita scil. ut iam nunc surgit. Immo vero est petitum a formula precandi, obtestandi: ita ut nunc precatur, votis expetit.

322. Praeiverat locus insignis Homeri Il. π, 385 sqq. ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεὺς sq. cum Lucret. VI, 255 sqq. *Praeterea persaepe* sqq. *agmen aquarum* de imbre denso ingruente. *venit*, ruit; *venire* enim etiam hoc sensu satis grave verbum. *Veniunt hostes, barbari*, qui impetum faciunt etc., ut docuit Burm. h. l. et ad Phaedr. I, 21. cf. Aen. X, 456. 324. *ex alto nubes conlectae* Servio sunt a septemtrione: v. sup. v. 240, quod forte nimis doctum. Alii, ut Iulius Sabinus, e mari; quod in mentem venire potest, si Italiam cogites. Simplicissimum est, *altum* de caelo intelligere; ex aere descendunt contractae nubes; inf. 443 *urget ab alto Notus.* itaque *ruit aether* h. nubes collectae. Aen. V, 695 *ruit aethere toto turbidus imber aqua.* Martial. III, 100, 3 *Imbribus immodicis caelum nam forte ruebat.* Praeiverat Lucret. VI, 290, 1 *Omnis uti videatur in imbrem solvier aether.* Alias *caelum ruit tonitru;* unde Aen. I, 129 *caeli ruina* omnino de procella. 325. *boum labores*, ἔργα βοῶν Hesiodi Ἔργ. 46. Homer. l. c. Iliad. π, 392, et hinc alii. v. Cerda et Fulv. Ursinus. 326. *cava flumina*, quae in alveis cavatis fluebant; nunc littus exeunt. vid. Burm. ad Lucan. I, 396. 327. *freta spirantia* sunt aestuantia. Aen. X, 291, ubi vid. Heins. *spirant*, quae efferve-

Ipse Pater media nimborum in nocte corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxuma motu
Terra tremit; fugere ferae; et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo

328. PATER, NOCTE,

328 *in* deest Moret. quart. a m. sec. et in uno Arundel., item in nonnullis [illegible]ii. (vid. Q. V. XIIII, 5, c. *Wr.*) 329 Reiskius distinctionem post *dextra* sublatam in fine versus ponebat: *Fulmina molitur eo motu, quo maxima molitur.* 330 *fremit* Zulich. *tremuit* Mentel. pr. Alterum Arundel. et Cantabr. sequutus. *et* post *ferae* Martinus sustulit; non male factum! (Probum hoc *et*. Diversa sine copula adiiciuntur, similia cum copula: 'et ferae et homines istum terrorem expavescunt. *Wr.*) 331 *humiles* Moret. sec. *fragranti* primus. *humili — flagrantis* Romanus. 332 *Athon* Medic. Reg. Pierii Rom. et Medic., it. alii, etiam ap. Martin., et uterque Goth. cum edd. Aldd. pr. et sec., Commel., et ex illis aliae. Ita et legebatur in Valer. Flacc. I, 664. Tenet tamen alterum post Servium, Cerdam et alios, Heinsius: *Aut Atho*, τὸν Ἄθω. Caussa iusta est, quam Benedictus iam attulit, quod *Athon* metro repugnat. (*Athon* in omnibus libris mss., quotquot inspecti sunt, etiam in Potterii codd. Parisinis et utroque Lips. Pro testimonio esse debet etiam Servii silentium, praesertim quum is Aen. XII, 701. diserte doceat, *Athos* in brevem exire syllabam, concinente Prisciano VI. sect. 70. Nec Burm. Val. Flacc. I, 664. a librorum lectione, *Athon* praebentium, discedere ausus est. Quae quum ita sint, Latinos *Athos*, sive *Athus*, etiam correpta altera syllaba pronunciasse statuendum et *Athon* Virgilio relinquendum erit. *Wr.*)

scunt, ebulliunt. *freta* autem, ut *vada*, poetice simpl. aquae, mare.

328. Interdum etiam fulmina et tonitrua cum ventis pluviisque miscentur. Ita acceptus vix bene locus reprehensus, tamquam alienus a re. *corusca dextra.* Notum illud Horatii Carm. I, 2, 2 *rubente Dextera.* Ex antiqua tabula adumbratum esse, in qua fulminis rubor ipsam manum illuminabat, coniectabat Spenc. Polymet. pag. 55; saltem picturae idoneum argumentum illud foret. Manum tamen, quae tenet fulmen, ab eo splendere ac coruscare, facile etiam sine tabula picta assequaris. Habet tamen nec minus rationem suam, si *corusca fulmina* iungas. 329. *moliri fulmen* est iacere, vibrare; nam de omni motu ac conatu aut opere *moliri*. *maxima terra* est magna, γαῖα πελώρη. (*quo motu*, i. e. quibus commota. Similiter, immo insolentius, Nepos Cat. cap. 2.: „multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur.“ *Wr.*) 330. De hiberna procella similia vid. apud Hesiod. Ἔργ. 511. 512, et 529—533. *fugere* pro fugiunt; ut saepissime, ex aoristo: nisi velis argutari ex vernaculo sermone. (Sed vid. Q. V. VII, 6. *Wr.*) 331. *humilis pavor* poetica venustate; partim quod reddit humiles, partim, quod *timere* pusillanimi et humilis animi est. *stravit*, sternit, pavor, animos, καταπλήττει, percellit; unde etiam *consternare* ductum. 332. Montes fulmine ferit, dicebas;

Deiicit; ingeminant austri et densissimus imber;
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, coeli menses et sidera serva;
Frigida Saturni sese quo stella receptet;

333 *densissimus aether* ed. Ven. et unus Mead. Eleganti coniectura Reiskius totum locum ita constituebat: *ille* (v. 331 Iupiter) *Deiicit ingeminans*; *austri et d. imber Nunc n. — plangunt.* (Sed elegantior librorum lectio. *Wr.*) Ex Aen. I, 43. 44 facile incidas in *disiicit.* Idque video factum a Wakef. ad Lucret. V, 404. Quis tamen cogat poetam semper eandem formulam decantare? (Medic. *deiecit*, sed altera *e* puncto notata. *Wr.*) 334 *aequora* vel *littora* ms. Köler. *plangit* Franc. Reg. Menag. Mentel. alt., et sic Rom. et perveteres aliquot ap. Pierium, ut ad *imbrem* referatur; vid. Heins. ad Ovid. Epist. Didus v. 106. Wakef. mavult subiungere, *Iupiter*; sic et in ed. Masvic. et al., sed Grammaticos mutasse neutrum significatum minus obvium, docet Burm., itaque *plangunt*, vulgatum inde ab Aldo, tuetur: quod et in utroque Goth. At *clangunt* Leid. Menag. alter pro var. lect. et ed. Ven. 1472. *plaudunt* unus Voss., utrumque male. Satis firmatum est, undarum allisarum esse *planctus.* 335 *Quod superest*, *caeli* laudat Nonius Marcellus in *servare.* *Haec metuens* Parrhas. et ed. Mediol. *caeli mores* substituit Wakef. ad Lucret. I, 297 tanquam ingenii lusu, quia *caeli morem* meminerat ex I, 51. (at supra vs. 232. *mundi astra. Wr.*) 336 *quo sese* ap. Senec. epist. 88 et Goth. pr. (*quo se* Serv. Dresd. *Wr.*) *qua sese* Schol. Statii Theb. I, 305. *sese cum stella receptat* Schol. Iuvenalis Sat. VI. *receptat* etiam Moret. pr. et Leid.

at quam sublime: *deiicit!* Magis etiam exornat haec Silius V, 385—389. *flagranti telo*, Homeri et Hesiodi, ψολόεντι κεραυνῷ. *Alta Ceraunia* ἀκροκεραύνια satis noti vel ex Horatii I Carm. 3 Epiri montes, qui in mare procurrunt, ut *Athos* in mare Aegaeum, Macedoniae mons. 333. Versus ex Theocr. VII, 77 Ἢ Ἄθω, ἢ Ῥοδόπαν, ἢ Καύκασον ἐσχατόεντα. 334. *plangunt* h. l. plangorem edunt, resonant; proprie mare plangit, percutit littus, ut resonet; tum *plangunt litora:* nunc assumtum alterum quoque, *plangunt nemora*.

335. Propter has tempestatum mutationes observanda sunt *anni tempora.* mox v. 351 prognostica ex atmosphaera. *Coeli menses* simpl. tempora intelligam, quia astrorum, quae in caelo sunt, motu definiuntur: volebat subiungere solem et lunam: posuit pro iis sidera; *caeli sidera* erunt adeo de planetis accipienda, ut subiiciat duo alios planetas, Saturnum et Mercurium. Nisi malis adhaerere Servianae interpretationi, ut *sidera* sint duodecim signa zodiaci, quae totidem fere mensibus sol peragrat; quapropter *menses* essent adiecti. Esse porro verba depromta e Menandro, notat Nonius Marcellus in voce *servare:* sed Graeca corrupta sunt: forte usum τοῦ servare pro observare, ex τηρεῖν tantum illustrare voluit. (*caeli menses et sidera* ex indole poeticae orationis, de qua vid. Q. V. XXXIII, 4., dicuntur signa caelestia menses et tempestatem regentia, coll. vs. 232. i. e. sidera zodiaci; quare nolim in Heynii ac Wunderlichii

Quos ignis coelo Cyllenius erret in orbes.
In primis venerare deos, àtque annua magnae

337. COELI

337 *signis* Parrhas. *caelo* Medic. cum Iulio Sabino, nec prave, ne *caeli menses* et *ignes caeli* sibi occurrant intra tres versus. I, 6 *labentem caelo quae ducitis annum.* (*caelo* recepit Voss.; quod quam facile in *caeli* mutari potuerit, quivis, vel non admonitus, intelligit. Acute autem Wunderlichius: „Causa, cur *caelo* praeferendum sit, praeter auctoritatem cod. Medic., et haec mihi videtur, quod verba *quos in orbes caeli* diversos orbes caeli significant, planeta vero eundem cursum, *orbem*, peragit. Ceterum *in orbes errare* dicitur Mercurius, quippe qui ex planetis, si Lunam exceperis, minimum orbem, intra spatium dierum 87. et 23. horarum, percurrit; itaque plures orbes peragrat, dum Saturnus maximum orbem intra spatium annorum 29., dierum 166. et horarum 19. peragit. Bene igitur ad omnes planetas notandos Saturnum et Mercurium delegit.“ Ceterum orbis Medic. *Wr.*)

sententiam ire, planetas his verbis significari existimantium. *Wr.*) 336. Observet quoque planetarum cursum: pro omnibus ponit unum et alterum planetam. Saturni stella in quod signum se recipiat, cum quo sidere se coniungat; *in Capricorno enim facit gravissimas pluvias, et praecipue in Italia, — ut in Scorpio grandines.* Haec Servius, qui plura super hoc *receptat* nugatur dicam, an observat. (*sese receptet*, proprie; nam *se receptare*, *recipere* dicuntur ii, qui eo, unde aliquando discesserunt, proficiscuntur. Atqui planeta easdem semper in cursu suo stellas ingreditur. Add. Not. ad 249. Cogites velim, Saturni sidus in cursu suo permultas stellas unius signi ingredi, et ex his coniunctionibus omnibus de tempestatibus coniecisse Veteres. *Wch.*) Saturni motum tardissimum esse, et vix binis annis sexque mensibus unum signum transire satis constat; ut adeo vix intelligas, quem usum observatio tam tardi sideris ad tempestatum prognostica habere possit. Ita tamen a veteribus iudicatum est, observatione a lunae phasibus ducta, de stellis erraticis, ut pluviarum aliarumque aeris mutationum augurium ex iis caperent. Fuit in his inprimis Saturni transitus: vid. Plin. II, sect. 39, et idem XVIII, 25, sect. 57 *Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam praecipit, admonens observandum frigidae Saturni stellae transitum.* Sunt plura eiusmodi e Democrito in Geopon. I, 12. Saturno, extremo orbe se moventi planetae, *frigus* tribui, memorare nil attinet. vid. Plin. II, 8, sect. 6. 337. Observare monet Mercurii motum: hoc enim est *errare ignem Cyllenium* (quem hinc mutuatur Claudianus XXII, 440) *in orbes coeli*, movere se ad certas leges, quibus in caelo cursum per orbitam agit. (vid. V. L. *Wr.*)

338. Ad procellarum subinde ingruentium clades avertendas religionum quoque auxilium adhibere monet. Ex Hesiod. Ἔργ.

Sacra refer Cereri laetis operatus in herbis,
Extremae sub casum hiemis, iam vere sereno.
Tum pingues agni, et tum mollissima vina;
Tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.

341. TUNC TUNC 342. TUNC

339 *in arvis* multi. (sed plures et potiores *herbis. Wr.*) Etiam Medic. *in orbis* et e correctione *in arbis.* Agnoscunt tamen vulgatam antiqui Commentatores. vid. Heins.; et cum vere ineunte *herbae* frugum melius memorantur. (Hic quoque cod. Medic., ut saepe, originem deterioris lectionis indicat. Nam quum librarius, aberrantibus ad vs. 337. oculis, inde verba *in orbis* huc transtulisset, alius *a* supra scripsit, unde ducta lectio *arvis*; tertia denique manus in margine veram appinxit lectionem *herbis*; et litera *a*, quam altera manus supra *o* adscripserat, transfossa est, a tertia, nisi fallor. Tibull. II, 5, 95.: „Tunc operata Deo pubes discumbit in herba." *Wr.*) 340 *sub casum* Medic. cum nonnullis; (sic etiam 3. 8.; idem praefixum notae Servianae, etiam in cod. Dresd.; et debetur omissio extremae literae elisioni. *Wr.*) *sub casu* alii maiore numero cum Romano. Ita et edd. variant: prius Egnat. Manut. Commelin., hoc Aldd. servant. *Extremo sub casu* Ven. 341 Ita Mediceum, nisi quod *Tum* scribitur, et Pierii libros cum aliis expressit Heinsius. Vulgatum erat: *Tunc agni pingues*, quod multi, ad vitandum scilicet hiatum, habent. Inter eos, qui ordinem: *Tunc pingues agni*, servant, ut vitent tamen hiatum, habent Arundel. unus, *tum sunt*; Mead. *sunt, tum*; ex nostris recentior: *tunc et*; at alter: *Tunc agni p. et tunc*; ad tertiam usque vicem *cum* legi malebat Reiskius. (Mediceus ter exhibet *tum*, testante etiam Freytagio; Serv. quoque Dresd. et cod. 8. *Tum pingues agni*; Lips. alt. *Cum pingues agni. Tunc* debetur librariis, substantivum *agni* ante adiectivum *pingues* retrahentibus; *tum* edendum curavi et hoc et proximo versu; vid. Q. V. XXV, 5, a. Praeterea laederet aures: *Tunc agni pingues — — Tunc somni dulces.* Et maximopere vitavit Virgilius similes in versibus sese excipientibus primorum ordinum sonos. *Wr.*)

465. 466. Agit autem poeta, ut e seqq. manifestum fit, inpr. 345 de *Ambarvalibus*, vid. Tibull. II, 1, cf. sup. ad Ecl. V, 74. 75. et, si *Suovetaurilia* eiusdem generis sunt, Catonem de R. R. cap. 141. *Sacra refer*, repete, et hinc simpliciter fer, celebra. (Sed vid. vs. 249. Not. *Wr.*) Utroque enim sensu dictum videbis in exemplis ab Heinsio cumulatis ad Ovid. II Fast. 532. *Operatus* pro operans. (vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) Est autem hoc voc. sacrorum. vid. Tibull. ibid. v. 9. 340. Vel hic locus docere potest, quam parum subtilis interdum sit poetica ratio: *Extremae sub casum hiemis* putes esse primum veris initium; at subiiciuntur ea, quae adultum satis significant; quamvis non immemor sim, clementioris caeli in nostro poeta rationem esse habendam. Similiter sup. 230 *ad medias pruinas*; quod sane severe exigi nequit. 341. Hesiod. Ἔργ. 585, ubi de aestatis initio: Τῆμος πιόταταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος. *Vina mollia*, scilicet hiemis interiecta mora, *asperitate*, duritia, *carentia*, mitia, lenia. Ita et Graecis οἶνος σκληρὸς et μαλακός.

Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;
Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompositos, et carmina dicat.
Atque haec ut certis possemus discere signis,

351. POSSIMUS

344 *Quoi* Medic. mutatus in *Cui.* 345 Versus est ap. Macrob. III, 5. Sat. ubi de hostia ambarvali agit. 346 *comitantur* aliquot ap. Burm. et Goth. pr. 347 *vocant* sec. Moret. et Goth. pr. 348 *quicquam* Goth. pr. 349 *redimantur* Zulich. 350 *incompositus* Mentel. alter et Goth. sec. 351 *in certis* Franc. *dicere* Goth. pr.; in Medic. τῷ *discere* superadscriptum *noscere*, ex interpretatione scilicet; ibidem a manu prima *possemus.* In Romano erat: *possemus dicere.* (*possemus* etiam 2. 3. eaque est Medicei prior lectio; quam recepi, Wunderlichio etiam probatam. Et melius haec tamquam ex Iovis voluntate pendentia pronunciantur; hoc enim dicit poeta: „Iupiter certas quasdam tempestatis vicissitudines per Lunam designari volens id egit, ut p o s s e m n s“ cet. *Wr.*)

Durus Bacchi sapor Ge. IV, 120. *somni dulces* propter adiectas *umbras* nulli alii esse possunt quam in herba vel sub arbore ad concentum avium, florum odores, et sic porro. 343. Conf. Tibull. I, 1, 23. 344. E lacte, melle, vino *mulsum* factum inmui, notat Macrob. III, 11, magis forte subtiliter, quam vere. Nam diis agrestibus libatur ex more, lacte, melle, vino. conf. idem VII, 12 et Serv. et Cato R. R. c. 134. 345. Ducitur hostia, lustrandi agros caussa, circa novam segetem. *felix hostia*, h. fecunda, ut Servius; quemadmodum *felix ager*, *arbor.* De his dubitat nemo; uti nec de hoc, hostiam sterilem sacris admoveri, nefas fuisse: sed usus perpetuus ita fert, ut accipiamus hostiam, qua litari potest, quia pura et sacrificio apta diisque grata est; quaeque adeo est felicis ominis, et bonum frugum proventum portendit, aut ipsa felicis proventus caussa, placatis per eam diis, haberi potest. 346. *chorus et socii*, est chorus sociorum, pro, turba. Int. autem socios operum, vernas, ut II, 528. 347. *vocare in tecta*, ut adsit, invocare. Laudant Colum. X, 430 *Et te Maenalium, te Bacchum, teque Lyaeum Lenaeumque patrem canimus sub tecta vocantes;* et Horat. Carm. I, 30, 3 *vocantis Ture te multo Glycerae Transfer in aedem.* 348. *neque ante falcem m.* („Nunc alterum festum Cereris seu sacrum memorat, instante messe.“ Haec e minore Edit. Heyn. repetii. *Wr.*) nec metere incipiant agricolae, nisi sacris Cereri factis. Cf. Cato c. 134. *Priusquam messim facies, porcam praecidaneam fieri*

Aestusque, pluviasque, et agentis frigora ventos:
Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret;
Quo signo caderent austri; quid saepe videntes

352 Sic plane Goth. pr. At *Aestus et p. et* Goth. sec. a m. pr. *Aestus et pl.* Franc. ed. Mediol. *Aestusque et* ed. Ven. et Medic., inserto *et* ab alia manu. *pluvias et* sine *que* unus Mead. ed. Norimb. et Grimoaldus apud Martin. (*Aestusque et pluvias et ag.* est altera lectio Medic. *Wr.*) *agentes fulgura* Franc. et ed. Mediol. 353 *moveret* Franc. Parrhas. Mead. et al., etiam edd., vulgari variatione; de qua multi monuere, ut ad Propert. IV, 1, 107. (vid. Cort. ad Lucan. I, 631. *Wr.*) sed potest h. l. defendi. 354 *quod* multi scripti et impressi apud Pier. Burm. et Martin., etiam Goth. pr. nec ipsum male. (*quid* cum vetustioribus Mediceus; idque, a Vossio desertum, bene defendit Iahn. *Wr.*)

oportet sq. 350. De incondita saltatione, qua carmina messoria canuntur, ut de alio festo sup. Ecl. V, 73 *Saltantes Satyros imitabitur.* *Quernam coronam* in memoriam victus prioris gestatam Servius tradit.

351. Haec igitur omnia, has tempestatum caeli et aeris vices, de quibus adhuc egit, porro magnum calorem, pluviam et gelu, e lunae phasibus et variis prognosticis, quae experientia docuit, intelligunt agricolae. Est haec meteorognosia rustica. Multa in his sunt, quorum ratio aliqua probabilis reddi potest; enimvero id esset munus non interpretis poetae, sed hominis, qui de *rebus* a poeta traditis disquirere ac disputare vellet: quae partes ab interprete alienae sunt. (*haec* ad sequentia *aestusque — ventos*, referendum esse, persuasit mihi Wunderl. *Wr.*) 353. Ipse Iupiter *statuit*, h. fixum et constans esse iussit. Mutuatus autem est haec ex Arati Phaenom. v. 10—13, e quo sequentia pleraque petita. cf. Geopon. I, 2 sqq. Plerisque his prognosticis severiores physices rationes facile assignari possunt (vidimus id nuper factum a *W. Iones physiol. Disquisitions* pag. 619 sqq.); pro nostra aetate eadem retractavit *Thomson* (*Seasons: Winter* 118 sqq.). *Monet*, ut vates monent, qui futura docent, luna prognosticis, quae ab ea petuntur, et *menstrua luna* praeclare propter menstruas motus vices. 354. *Quo signo caderent austri;* quod indicium esset venti mox cessaturi. Ita enim *cadere* pro residere, *cadit fragor pelagi* Aen. I, 154. Ecl. IX, 58 *ventosi ceciderunt murmuris aurae;* ut contra *surgere* v. 356. Altera Cerdae interpretatio, ut sit pro *incidere*, quod Ge. II, 107, vel *surgere*, auctoritate destituitur. Nec apud Homer. Odyss. ε, 259 est ἔπεσε, sed συνέπεσε. Σὺν δ' Εὖρός τε Νότος τ' ἔπεσε. concurrunt. Melius laudares Od. ξ, 475, et Hesiod. Ἔργ. 547 Βορέαο πεσόντος, ubi de vento orto, pro ἐμπεσόντος, accipiendum esse videtur; si tamen intentius adspexeris, videbis et ibi esse, *vento cessante;* nam tum nebulae gelidae suboriuntur. Etiam in Aeschyli Agam. 577 πόντος πεσὼν simili modo dictus est, dum residet.

Agricolae propius stabulis armenta tenerent.
Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.

357 *arduus* ed. Ven. et Romanus. Male. vid. Not. 359 *increbrescere* Medic. (etiam Aen. VIII, 14. et *crebrescere*, quoties legitur, i. e. Aen. III, 530. XII, 222. 407., in eodem. *Wr.*) cum aliis; non *increbescere* (ut 2. 3. 4. 5. *Wr.*), etsi hoc mollius; at illud austerius et pleniore sono. (*increbescere* dudum reiectum a V. V. D. D.; probat tamen Heindorf. ad Horat. Serm. II, 5, 93. *Wr.*)

Nec tamen reliqua, quae subiuncta sunt a Marone, efficiunt, ut illud ad poetae rationem melius accommodatum videri possit. Nam subiungit statim alterum: *quid saepe videntes* h. e. quod indicium esset tempestatis ingruentis. Habes itaque duo: signa cessantis et ingruentis tempestatis. Variat enim haec poeta oratione; et propositis inde a vs. 356 pluviarum et fulminum prognosticis, subiicit vs. 393 praesagia serenioris caeli. *quid saepe videntes*, h. quo viso prognostico seu indicio. 355. Conf. Calpurn. Ecl. V, 43 sqq.

356 sqq. — 364. Imminentes procellas nuntiat surdus aeris motus et fragor terra marique increbrescens, quo exterriti alites marini in littus evolant. Ex Arati Prognost. 177 sqq. (909 sq.), qui versus a Cicerone translati sunt in latinos de Div. I, 7, ubi vid. Davis. cf. Lucan. V, 565 sqq., qui in toto illo loco nostrum ante oculos habuit. Aliorum poetarum loca surgentis tempestatis congessit Cerda h. l. Est enim iam inde ab Homero poeticis ingeniis versatus locus. Virgilium sequitur Plin. XVIII, 35, sect. 85. 86. 87. *Continuo:* principio. vid. sup. 60. (*Continuo*, *αὐτίκα*. De vocis potestate vid. Gisb. Koenii Commentar. in Gregorii lib. de Dialectis. p. 194. *Brunck.*) *ventis surgentibus:* mox vs. 365 *vento inpendente;* vide modo ad v. 354. *freta ponti* poetica periphrasi pro ponto, mari; nihil amplius. 357. *aridus fragor*, qualis asper et acutus lignorum aridorum, cum franguntur. Ita et Lucret. VI, 115—119, et Homericum *αὖον ἄϋσεν*, ut Iliad. *ν*, 441, et *καρφαλέον ἄϋσεν* Iliad. *ν*, 409. cf. Cerda. Effert autem haud paullo ornatius Aratea l. l. 180 *κορυφαί τε βοώμεναι οὔρεος ἄκραι.* 359. *Litora misceri:* miscetur ac perturbatur mare littora et saxa alluens, quibus alliduntur fluctus; et *resonantia miscentur* pro simplici *resonant.* Aratus ib. vs. 178. 179 *μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοόωντες, Ἀκταί τ' εἰνάλιοι, ὁπότ' εὔδιοι ἠχήεσσαι.* *Littora ripaeque si resonabunt tranquillo:* cum ventus nondum sentitur; reddidit Plin. XVIII, 35, s. 58. Similia loca Cerda congessit. De *nemorum murmure* seu mugitu cf. Aen. X, 97—99. Expressit h. l. Lucan. V, 551 sqq. *Post vento crescente magis ma-*

Iam sibi tum a curvis male temperat unda carinis,
Quum medio celeres revolant ex aequore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora; quumque marinae
In sicco ludunt fulicae; notasque paludes
Deserit atque altam supra volat ardea nubem.
Saepe etiam stellas, vento inpendente, videbis

360. TUM CURVIS CARINIS: 364. DESERIT,

360 *a curvis* Pierii Romanus, uterque Mentel. Voss. et Reg., sed eraso *a.* illustratum ab Heinsio; nec recte tamen ab eo receptum, cum non scribendum sed subintelligendum sit. (Sed nimirum exemplis, etiam in poeta, erat probandum, verbum *temperare* cum nudo ablativo strui. Nec potest dativus esse *curvis carinis*, quum, si iungitur huic verbo dativus, non adiiciatur *sibi.* Hinc e codd. satis bonis reduxi praepositionem, agnitam etiam ab Arus. Messio, qui hoc ipso versu utitur, quo doceat, *temperare* subiunctam habere *a* praepositionem. *Wr.*) *Iam se* Goth. sec. *cum curvis* Ven. *Iam tibi* Guietus et Gebhardus emendaverant. (quod recepit Voss. *Wr.*) *Iam sibi tum et curvis* alius vir doctus in Misc. Obss. Vol. II, T. II, p. 171, male. 361 *Quom* Medic. a m. pr. 362 In Arato: *χερσαῖα τινάσσονται πτερύγεσσιν;* unde coniicias: *Clangoremque ferunt ad litora.* Ergo Virgilius noluit *Clungoremque*, quae propria vox foret, scribere? (— 363. *paludis*, non *paludes*, Medic.; unde gravis auctoritas accedit ad tuendam formam genit. plural. *paludium*; *puludis* etiam Lips. obl. *Wr.*) 364 Laudatur versus a Seneca Qu. Nat. VII, 28. *altum volitut super* Zulichem. *altum super avolat* Moret. quart. et Vratisl. *supervolat* Parrhas., unde Burm. coni. *super evolut.* 365 *impellente* Parrhas. et ed. Mediol. unus Mead., notabili aberratione: dummodo codicum auctoritas aliqua esset. (recepit hoc Voss. *Wr.*)

gis increbrescunt Catull. Epith. Pel. 275. (De numerorum praestantia vs. 357—59. vid. Voss. *Wr.*)

360. Iam tum satis gravis tempestas in alto, ut navis vix resistat satis fluctibus, increbrescente procellae vi, cum etc. 361. Expressa haec ex Arato; nec tamen cum fide ac diligenter, sed permutatis avium nominibus, forte quod communis earum hac in re est natura. Quod itaque de *ardea*, *ἐρωδιῷ*, dixerat Aratus v. 182 Diosem. *καὶ δ᾽ ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ᾽ ἐρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον Ἐξ ἁλὸς ἔρχηται φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς*, ad *mergos* transtulit Virgilius: *Quum medio celeres revolant ex aequore mergi, Clamoremque ferunt ad littora.* At Cicero, qui Arateos versus vertit de Div. I, 8, *fulicem* seu fulicam nominavit. Callimachus *δύπτην* in fragm. CLXVII ex Etymol. Contra Aratus *mergos* (*τὰς αἰθυίας*) *in littore* (*χερσαῖα*, h. *κατὰ τὰ χ.*, *ἐν χέρσῳ*, ut *ἐν ξηρῷ*, Virgilius in sicco, in littore, ut et Aen. X, 301) *alis plangere* memoraverat. Tandem v. 364 cum Arato convenit noster: *Κινυμένου τε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ᾽ ἀνέμοιο* *ardea: et moto vento supervolat mare;* hoc exornavit: *notasque palu-*

Praecipites coelo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Saepe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summa nantis in aqua conludere plumas.
At Boreae de parte trucis quum fulminat, et quum
Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto

366 *per umbras* plures forte, quamquam a Burm. nil notatum sit; etiam plures apud Martin. et Goth. pr., sicque editum usque ad Commelin. Sed recte iam a G. Fabricio praeferebatur *umbram*, quod et Medic. habet, Pieriique Rom. et Medic. (videtur Heins. in suis codd. *umbram* invenisse; hoc tuentur etiam 3. 8. Et *umbra* singul. num. proprie de nocte; quamquam loco simillimo Aen. II, 693. *per umbras* dicere poeta maluit; vid. Q. V. VIIII, 3, VII, b. *Wr.*) 367 Ita apud Senec. N. Qu. I, 14, nisi quod ibi *Stellarum*, at VII, 20 laudatur: *Longos a tergo flammarum albescere tractus.* Apud Macrob. Sat. VI, 1: *involvere tractus.* Male. 369 *molles* pro *nantis* Leid. pr. a m. pr. *collidere* Toll. *palmas* Goth. pr. 370 *Aut* tres ap. Burm., tres ap. Martin. Goth. pr. 371 *domus tonat* Ven. Lucretium ante oculos in his verss. fuisse putabat Wakef. ad Lucret. V, 744. (*et*, minio pictum, inter *Eurique Zeph.* in Medic. inseritur. *Wr.*) 372 *omni n. ponto* fragm. Moret. *ponto humida* iungenda esse contendit Wakef. ad Lucret. I, 1084. imbribus et nebulis humere vela video: mari, nisi navi mersa, non assequor.

des Deserit atque altam supra volat nubem. Etiam: *Quodque ausa volare Ardea sublimis pennae confisa natanti* Lucan. V, 553. 554.

365. Ex Arato ib. v. 194—200. conf. Lucan. V, 561—564. Plin. XVIII, 35, s. 80. De his ἀποῤῥοίαις stellarum vid. loca apud Cerdam. Nostro loco inter diosemeia sunt, at inter omina et prodigia Aen. II, 693. V, 527. cf. ad Iliad. δ, 75. 366. *Τοὶ δ' ὄπιϑεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνωνται.* Arat. ib. Lucret. II, 143 *Nocturnasque faces caeli sublime volantes Nonne vides longos flammarum ducere tractus*, quem locum Macrob. VI, 1, pag. 574 Maroni praeluxisse ait. *albescere*, elucescere, elegantius quam existere, esse. 368. Vid. Arat. ib. v. 190—192. Plin. ib. s. 86.

370. Iam praesagia pluviarum enarrantur. Primum est fulminum ex omnibus caeli partibus concursus. Omnino, pergit 373, pluviae venturae observatio in promtu est; tam manifesta eius signa sunt, quae inde subiicit, ut neminem facile, non ante provisa et animadversa, pluvia opprimere possit.

370—372. Quando ab omni caeli parte tonat, imbres ingruunt. Conversi ex Arato ib. 201—205, qui ultimus versus ὕδατι γὰρ haud dubie suppositius est. conf. Plin. XVIII, 35, s. 81 et de reliquis s. 87. *domus Euri* suaviter dixit de parte caeli, unde spirat. *Rura natant*, inundantur.

Humida vela legit. Numquam inprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriae fugere grues; aut bucula coelum
Suspiciens patulis captavit naribus auras;
Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,

377. HIRUNDO;

373 *legunt* in nonnullis apud Pierium, probatum Heinsio. (vid. Q. V. VIII, 4, c. *Wr.*) At *legit* etiam in Romano. *prudentibus* Medic. a m. pr., hocque praefert cum aliis Io. Schrader. Sane et hoc suum sensum habet. Nec minus tamen alterum verum est. 374 *Adfuit* Bynckershoeckii emendatio iam a Burm. reiecta est. Wakef. ad Lucret. VI, 70 *obfuit*, pro obversatur, dictum esse contendentis argutias vix quisquam probabit. *ac illum* Moret. quart. *in vallibus* Leid. a m. sec. *ab v.* Leid. alter. 375 *sensere* Goth. sec. 376 *Suscipiens* Zulich.

373. *Numquam inprudentibus imber Obfuit*, obesse potest vel solet. Ornate extulit id, quod in tenui oratione esset: agricolis non facile imber *supervenire* potest imprudentibus, h. non ante providentibus, improviso, ut nec moniti sint praesagio aliquo. Non debebat hic haerere doctorum virorum acumen. Sententia est eadem inf. 425 *Numquam te crastina fallet Hora, neque insidiis noctis capiere serenae.* 374. Diversa sunt Hesiodea Ἐργ. 448—451. et ad aliud spectant; verum ante oculos poetae fuere Aratea 299. 300, e quibus et Aristot. H. A. IX, 10 (add. Antig. Caryst. 46 et ibi Beckm.) patet, solere grues, ubi in altum evolaverint, *in aerem*, ἠέριαι, animadversa tempestate, statim se demittere et imbrem fugere; iam, quod additur, *vallibus imis*, duplici modo iungi et accipi potest, aut, ut grues imbrem fugiant *vallibus imis*, recipientes se in vallem; ita convenit Aristoteles: καὶ, ἐὰν ἴδωσι νέφη καὶ χειμέρια, καταπτᾶσαι ἡσυχάζουσι, puta arborum frondibus tectae, („Theophrast. de signis pluviarum: ὅταν γέρανοι πέτωνται, καὶ μὴ ἀνακάμπτωσιν, εὐδίαν σημαίνει· οὐ γὰρ πέτονται, πρὶν ἢ ἂν πετόμεναι καθαρὰ ἴδωσιν." Haec attulit Heyn. in Edit. min. *Wr.*) aut ut iungantur: *imbrem surgentem vallibus imis;* solet enim imber, h. e. nebulae, *surgere vallibus* in aerem rariorem. Sed hoc alienum ab h. l. Prius est verum. Aratus: στροφάδες δὲ παλιμπετὲς ἀπονέονται, ubi Schol. ὑποστρέφουσαι εἰς τοὺς τόπους, ὅθεν ἐκινήθησαν. (ἠέριαι γέρανοι dictae iam Homero Il. III, 7. *Wr.*) 375. 376. Ex Arato ibid. v. 222. 223, qui conversi sunt a Cic. de Div. I, 9. *captavit*, captare solet, captat, *auras*, h. ducit, olfacit, ὠσφρήσαντο. Plin. XVIII, 88 *Et boves caelum olfactantes seque lambentes contra pilum.* 377. Vid. eund. v. 212. 213. Versus totus est ex Varrone Atacino, notante Servio, una cum v. 376 et 379. *arguta* ad vocem refertur. Plin. XVIII, 87 *hi-*

Et veterem in limo ranae cecinere querelam.
Saepius et tectis penetralibus extulit ova
Angustum formica terens iter; et bibit ingens
Arcus; et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.

378 *Aut* ed. Ven., nonnulli ap. Pierium, Bodlei. et unus Arundel. ap. Martin., qui recepit. 379 *Ocyus et* malit Cerda, quia in Arato ϑᾶσσον est. *e tectis* ap. Charis. Inst. Grammat. II, p. 193. *e tecti penetralibus* coni. Voss., male. Sic *foci penetrales.* Apud Avienum pag. 121 ed. Grot. *ova cavis effert penetralibus*: quod Io. Schrader. in schedis laudat. 380 *tenens* Goth. pr. (— 381. Notulae Servianae Burmannus praescripsit *a pastu*, imprudens, ni fallor. *Wr.*)

rundo tum iuxta aquam volitans, ut penna saepe percutiat. 378. Ex eod. 214. 215. Plinio sunt *ranae ultra solitum vocales* XVIII, s. 87. *veterem querelam* ad fabulam transformationis ranarum (vid. Ovid. Met. VI, 316 sqq.) referunt; sed verbis simpliciter inest notio clamoris continui semperque eiusdem. Poetis enim *querelam* de quacunque animalium voce dici notum est.

379. Arat. v. 224. 225. conversa a Cic. de Div. I, 9. *tecta penetralia*, ut *adytum penetrale* Aen. II, 762. *templa penetralia caeli* Lucr. I, 1098, ut in nonnullis legitur. *angustum iter* κοίλης ὀχῆς, foraminis: si modo Aratum reddere voluit; sin omnino naturam formicarum exprimere maluit, *angusto calle* incedentium, ut Aen. IV, 405, in loco disertiore: rectius *iter* de tramite isto, quo eunt redeuntque intelliges cum Cerda et aliis. (priorem explicationem commendari verbis *extulit ova tectis*, iam vidit Wunderl. *Wr.*) Apud Plin. XVIII, s. 88 est, *formicae— concursantes aut ova progerentes.*

380. *Arcus*, iris, *bibere*, h. haurire, attrahere, aquas suis cornibus, pluvio tempore, etiam a nostris hominibus creditur. conf. ad Tibull. I, 4, 44. Loca alia vid. ap. Cerdam. Alias *nubes* dicuntur *bibere.* Sic in Anthol. Lat. lib. V, 113 de Oceano: *Te potant nubes* (sic leg.), *ut reddant frugibus imbres.* Statius Theb. IX, 405 *At pater arcano residens Ismenos in antro, Unde aurae nubesque bibunt atque imbrifer arcus Pascitur, et Tyrios melior venit annus in agros.* Arat. ib. v. 208 *duplicem arcum* habet: διδύμη Ἶρις, ex repercussa luce in nubibus. Nostrum laudat Seneca N. Qu. I, 6.

381. 382. Arat. v. 231—237. *increpuit densis alis* debebat exprimere τιναξάμενοι πτερὰ πυκνά· in hoc vero πυκνὰ (pro πυκνῶς) positum esse putes pro *crebro.* Etiam in epigrammate (Brunck. Analect. Tom. III, pag. 152. VI) *Αἰετέ, τὸν χαρίεντα, ποτὶ πτερὰ πυκνὰ τινάξας, Πῶς ἔφερες;* At Virgilius πυκνὸς *densus* transtulit et (nam *dense increpare* nihili esset) πτερὰ πυκνά, *alas densas* interpretatus est, sive ut alarum naturam exprimat epitheton, sive ut ad multitu-

Iam variae pelagi volucres, et quae Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,

383. VARIAS

383 *Tum* pro *Iam* alter Arundel. *variae* Medic. et Gud. Rom. Pierii, unus Arundel. et Bodlei. Sic iam Serv. lectum fuisse notat, ut *infundere* pro *infundunt* dictum accipiatur. Ita nova sententia facienda: *Nunc caput obiectare — videas. Iam volucres pelagi varias* in nonnullis ap. Pierium. Mox *atque Asia* Medic. Mentel. pr. a m. pr. et nonnulli ap. Pier.; putes, *aut quae.* (Lectio *varias* aut Servio, aut alii Grammatico, quem secutus est Servius, deberi videtur; vid. Q. V. XVI, 5. *Variae volucres* est Nominativus absolutus; exempla e scriptoribus Lat. petita vid. apud Cort. ad Sallust. Iug. cap. 30. et quos ille laudat. Sed etiam Infinitivo absoluto, licet *videas* infra sequatur, locum esse posse non negaverim; vid. Q. V. XXX, 3. Illud etiam, quod est in Mediceo, *atque*, testari videtur Grammaticorum conatus, orationis, male cohaerere visae, utcunque emendandae: *volucres pelagi atque* — volucres, quae sunt — *circum Asia Caystri prata. Wr.*) 384 *mirantur* Reg. a m. pr. videtur exhibere.

dinem corvorum referat. Iungenda vero: *increpuit alis densis;* non vero: *exercitus densis alis.* Plin. XVIII, s. 87 dixit *corvi — se concutientes.* Simplicius Homer. Il. β, 462 ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ — ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσι. Ceterum ad hoc praesagium referenda Horatii verba Carm. III, 27, 9 *antequam stantes repetat paludes Imbrium divina avis imminentum.*

383—387. Ex avibus marinis et cygnis praesagia pluviarum memorat. *Iam videas varias volucres — infundere* etc. Cygni hic dicuntur *in stagnis dulcibus Caystri* (in stagnis, quae Cayster fl. egressus ripas, inundando vicina, facit) *rimari prata Asia circumcirca:* pro vulgari, versari in iis. *rimari* autem de cygnis, pabulum et herbas quaerentibus. Georg. II, 199 dixit Mincium *Pascentem niveos herboso flumine cycnos: stagna* recte *dulcia,* utpote vivi et perennis fluvii, non situ putrescentis aquae. *Asiam paludem* dixit Aen. VII, 701. At Homerus Ἄσιον λειμῶνα. Est autem *Asia* angustus tractus paluster Lydiae ad Caystrum, non longe a Tmolo, satis notus ex Homer. Iliad. β, 461 ἢ κύκνων δουλιχοδείρων Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα· quem expressit Virgil. vss. 383. 384. conf. Waltheri Animadverss. hist. et crit. n. IV. Reliqua partim a Varrone Atacino sumsit, cuius fragm. in Catalectis vet. poetarum: *Tum liceat volucres pelagi tardaeque paludis Cernere inexpleto studio* (ἄπληστον; hoc est, quod noster *incassum* dixit. At Servius, quod densae plumae non admittunt aquam ad cutem.) *certare lavandi, Et velut insolitum pennis infundere rorem:* partim ab Arato Diosem. 210. 211 Πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν; h. *caput obiectant fretis,* s. aquis

Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.
Tum cornix plena pluviam vocat inproba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Ne nocturna quidem carpentes pensa puellae
Nescivere hiemem, testa quum ardente viderent

391. HIEMEM:

386 *in undam* Medic. a m. sec. Gud. et unus Mead. (*undas* prior lectio Medic.; vid. Q. V. VIIII, 3, VIII, b. *Wr.*) *undis* Mead. alter, ut nonnulli apud Pierium. *in unda* alii. 387 *studio incensas* malebat Io. Schrader. 388 *Tunc* Nonius in *pluvia.* (etiam Serv. Dresd. *Wr.*) *rauca voce* Servius et edd. nonnullae; quod probat Kingius ap. Martin., sed est alterius glossema. (Nempe rectius Serv. Dresd., quam vulgatae editiones: „Tunc cornix plena: plena dicit rauca, contra naturam suam." vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) *plenam* ed. Ven. 389 Post hunc versum adduut nonnulli: *At caput obiectat querulum venientibus undis*, ut in Franc. Leid. et Voss., in hoc quidem, ut et in Bodlei. et uno Arundel., post v. 388. In Medic. Gud. Mentel. pr. et sec. Parrhas. in margine erat a rec. manu scriptus. (invenitur etiam in cod. 4. 9., et in 2. a m. sec. *Wr.*) Reg. et Mead. cum ed. Norimb. habebant: *Et caput.* In Cantabr. deerat *obiectat.* Confectus versus e v. 386. 390 *Nec* vulgo. *Ne* Medic. Gud. Mentel. pr. et Moret. pr., item Rom., perpetua quidem variatione. Debebat tamen utique et h. l. placere, ut viri docti fere ubique restituerunt: atque sic iam Naugerius ediderat; ergo sequutus sum. (*ne* pro *nec* incuria a se relictum scribit Wunderl. Praefat. pag. VII. Vid. notata ad vs. 126. *Wr.*) 391 *cum testa* Rottend. sec.

immersant. Quae omnia si inter se compares, poeticam in nostro, quamquam novissimus post illos venit, copiam non desideres. Plinius XVIII, s. 87 e nostro: *Et quum terrestres volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese; sed maxime cornix.*

388. Aratus plenius vss. 217 — 221 conversis a Cic. de Div. I, 9. add. 290. 291. Nostrum expressere Claudian. XV, 493. Lucan. V, 555. 556. *cornix improba*, sive infausti ominis, sive *improba vocat*, pro improbe, clamore improbo, nimio, continua crocitatione eaque odiosa: vid. sup. ad v. 145. *plena voce*, e pleno gutture, Gallis *gras:* παχέα κρώζουσα. Eam *vocare pluviam*, quam denuntiat, iam Lucret. dixerat V, 1084. 1085. *sola secum spatiari* dicitur, sola, non gregatim, ἡ πολλὴ στρέφεται παρ' ὕδωρ; ut: secum esse, habitare.

390 — 392. Ornate. Etiam puellae lanam ducentes tempestatem seu pluviam ingruentem ex scintillatione lucernae et fungi, qui ex stuppa in fungi speciem excrescit, concretione divinare norunt. *Oleum scintillat*, h. flamma oleo nutrita. *testa* est lucerna fictilis. Vides, quemadmodum rem vilem non ignobili oratione expresserit. Nec minus tamen bene et copiose Aratus ib. 244 — 248. 302 sqq. adde Plin. XVIII, s. 84. cf. Apulei. Met. II, 18.

Scintillare oleum, et putris concrescere fungos.
Nec minus ex imbri soles et aperta serena
Prospicere et certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,

395. VIDETUR; 396. LUNA;

393 *eximbres soles* Pierius e Romano et nonnullis antiquis, quod recipit Martinus, ne, cum mox e solis et siderum fulgore praesagia capienda dicantur, pluvio caelo id facere praecipiat poeta. Sed ut hoc argutius est, quam verius, nam pluviarum intervalla esse possunt, in quibus stellae fulgeant, ita *eximbris* sola analogia se tuetur. (vid. Not. *Wr.*) Porro Reiskius coniiciebat: *soles per aperta serenos.* 394 *agnoscere* Parrhas. 395 *Nam neque at* Goth. pr. *tunc astris acies obtusa videri* apud Gellium N. A. VII, 17; hoc posterius impense placet Heinsio; et ipse hoc a Virgilio profectum esse malim: ut sit is, quem infinitivum historicum appellant: *videri*, *surgere*, *ferri.* (At memoria lapsum ita scripsisse Gellium, altera illa diversitas *tunc astris* satis probat; nec locus hic Infinitivo absoluto. vid. Q. V. XXX, 6. *Wr.*) *tunc acies stellis* inverso ordine Zulich. *tum in stellis* Mentel. pr. *cum stellis* ed. Commel. 396 *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Cum interpretatio in h. v. haereret, et poetae menti et rei memoratae contraria exiret, visa mihi erat fraus latere in *Nec* pro qua sententiam requirere *Et* suspicabar; ita ut locus sic procederet: *Nam neque tam stellis acies obtusa videri, Et fratris radiis obnoxia surgere Luna*, infinitivo historico; ut sensus sit: nam *et* stellarum acies tum cernitur *non* obtusa, *et* surgit, in conspectum venit, Luna. Nihil impediti in his esset; ornatus caussa adiectum: *fratris radiis obnoxia*, soli. Legi-

393—414. Sequuntur praesagia serenitatis: et primo quidem usque ad vs. 400 ea declarata sunt per absentiam eorum, quae impendentes pluvias significabant apud Aratum 206 sq., tum vs. 401 ea apposita sunt, quae nunc fiunt. (*ex imbri*, i. e. post imbrem. Nam postquam imber desierit, ex certis quibusdam signis cognosces, serenitas reditura, an nova pluvia metuenda sit. *Wr.*) *Serena*, ut *serenum*, absolute dictum, ut alia simili modo, h. serenum caelum, quod *apertum* vocari potest, nullis nubibus obductum: καθαρὸν φάος ἀμβλύνεσθαι dixerat Arat. Prognost. 281, et φάτνην καθαιρομένην πάσης ὑπένερθεν ὀμίχλης v. 265, ubi ad unam stellam hoc praesagium retulit; cum Virgilius omnino stellarum obtusam et obscuratam lucem memoret. 396. *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Vexatus locus; nec perspectus, nisi totum coniunctim legeris: *Nam neque* — *Nec* — *non* — *non* usque ad v. 400. ut eadem sententia continuetur; non autem, ut vulgo fit, priores duo versus 396. 97. seiunctum a ceteris sensum constituant. In his quidem sententia per se haud difficilis est ad assequendum: lunam pura tunc luce nitere. At verba contrarium produnt: *nec Luna surgit*, h. e. non oritur; atqui, caeli serenitate reddita, stellae lucent et luna conspectui redditur. Varios inter-

Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri;
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
Dilectae Thetidi alcyones; non ore solutos

tur quoque *Et* in Schol. Statii Theb. II, 146. Versum tamen emendatione non indigere, comparato loco Arati, quem poeta ante oculos habuit, docui in Excursu ad h. v. Io. Schrader. coniiciebat *fulgere* pro *surgere*, nullo cum fructu. *obnixa* Moret. pr. Potest quoque interpunctio mutari: *nam neque tum stellis acies obtusa*; *videtur nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Verum sententia ita non mutatur, quae esset: stellae lucent, luna non oritur. 397 *Tenuuia e* Medic., sed altero *u* et *τῷ e* linea obducto. 398 *Nec* Leid. pr. et unus Mead. *Nam* ed. Ven. *pinnas* Rom. *tepide* Goth. sec. (*litora* Medic. *Wr.*) 399 *ore soluto* alii apud Serv. (*halcyones* Voss. et Iahn. exhibent; verius puto *alcyones*. Sic etiam, demta aspiratione, hoc nomen Romani poetae videntur scripsisse; nec ulla apud Heinsium lectionis varietas notatur, nec hic, nec infra III, 338. Qui, quum Danielis patris editionem, in qua est *alcyones*, cum scriptis libris contulerit, in omnibus videtur invenisse, quod et ipse et Heynius ediderunt. Firmant hanc scripturam Medic., Fragm. Vat. ad III, 338., et, quantum ex Bottarii silentio colligere licet, Romanus. Apud Graecos scriptores invenio et Ἀλκυών, Ἀλκυόνη, et Ἁλκυών, Ἁλκυόνη exaratum, illud, praeter alios, apud Homerum. *Wr.*)

pretandi modos grammaticae adversantes vid. in Excursu ad h. v. Expedire rem mihi videor ex Arati verbis, quae poeta reddidisse videtur ex vss. 281 sq. quos in Exc. apposui. Scilicet Aratus tempestatis ingruentis signum apponit: „quando repente stellarum lux obtunditur, offuscatur, *nulla apparente caussa*, nec nubibus obductis, nec caligine alia, nec *luna* suborta, *quae nimirum luce sua eas offuscet*, *iis officiat.* Ergo verba Maronis, qui, e contrario, abesse tempestatis praesagia declarare vult, naturali vi et sensu posita sunt: nec videtur, cernitur, acies stellarum obtusa, nec cernitur *surgere*, nec surgit, oritur, *Luna*, *radiis fratris obnoxia*, lucem suam a sole mutuari solita, h. e. non oritur, prodit, *ut luce sua stellas obscurare possit.* Ergo abesse poeta ait id, quod tempestatis instantis signum esse posset, cum caelum repente, nulla de caussa apparente, tamquam aere densato, obscuratur. (Frustra se torsisse interpretes mihi videntur. Ego dici puto rubicundam Lunae faciem, tempestates portendentem, qualis interdum sub solis occasum conspicitur. Occidentis solis radii rutilant; hinc ita fratri obnoxia interdum est Luna, ut ipsa rutilet. Iahnius, Vossium et Wunderl. secutus: „Luna ita serena est, ut non, sicut vulgo, lucem a sole mutuata esse videatur.“ *Wr.*) — Nunc vs. 397. *Tenuia nec lanae.* Ex Arato ibid. v. 206. 207 πολλάκι δ' ἐρχομένων ὑετῶν νέφεα προπάροιθεν οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα ἰνδάλλονται. *vellera lanae*, nubeculas lanis similes, nostris hominibus *oviculas* dictas, serenitatis nuntias, accipiebam, ut alii; male vero: nam ex poetae sententia esse debet prognosticum instantis tempestatis pluviosae; quod nunc

Inmundi meminere sues iactare maniplos:
At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt;
Solis et occasum servans de culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus.
Adparet liquido sublimis in aere Nisus,

401 *Aut* Moret. sec. et fragm. Moret. *campoque residunt* Goth. sec., non male, sed ex interpretatione. 402 *de lumine* Ven. 403 *Necquicquam*; frustra, ut sup. 96 *nec illum Fluva Ceres alto nequidquam spectat ucervo.* Et sic saepe. De interpretatione vid. Not. Iungo: *Nequidquam exercet c.* At Eduard. King.: *Nequidquam servans occasum*, quippe qui in tanta caeli serenitate vix possit observari. Servius, quem vulgo sequuntur interpretes, *nequidquam* pro non poni vult. Io. Schrader. emendabat: *Nequaquam.* 404 *uethere* Rom. unus Mead.

abesse ait. Sunt ergo nubes per caelum sparsae mox in densiorem et obscuram nubem coiturae: Plin. XVIII, 35, s. 82 *Si nubes, ut vellera lanae, spargentur multae ab oriente, aquam in triduum praesagient.* Aliena a re loca sunt, quae Cerda memorat, Lucani IV, 124, 5. Martialis, et reliqua. — 399. *Dilectae Thetidi alcyones.* Sic iam Theocr. VII, 59 *Nereidibus dilectas* dixerat. *Ἀλκυόνες, γλαυκαῖς Νηρηΐσι ταί τε μάλιστα Ὀρνίχων ἐφίλαθεν ὅσαις τέ περ ἐξ ἁλὸς ἄγρα.* Iis incubantibus mare tranquillum esse, unde dies Halcyonii dicti sunt, nota res est. Aliena tamen haec ab h. l. sunt, quo praesagia ingruentis tempestatis memorantur: *alcyones raro* in conspectum veniunt, *nec nisi Vergiliarum occasu et circa solstitia brumae:* vid. Aristot. H. A. V, 9. Plin. X, 32, s. 47. tunc ergo praesagientes aeris mutationem pennis expansis esse solent. — 400. *manipulos* non modo messae frugis, sed herbarum, graminis, straminis etc. eos *iactant solutos*, h. ita ut solvantur iactando: notum signum instantis mutationis caeli. Etiam Plin. XVIII, 88.

401. Sequuntur nunc ea, quae serenum caelum vere portendunt: subsidentes nebulae, noctuae cantus, etc. Arat. ibid. 256 sqq. tum ad 402. cf. ibid. v. 267—269, ubi diserte *ἥσυχον ἀείδουσα:* nulla re interpellante eam canentem adeoque continuo. Noctua observans solis occasum, atque adeo noctem, sedens in arboris cacumine, canit assidue, sed frustra: avis enim quamvis ominosa, tempestatisque alias nuntia, nunc tamen, quo minus serenitas redeat, non impedit. Plin. XVIII, 87 *Sic noctua in imbre garrula* (praesagit serenitatem), *at sereno, tempestatem.* Nihil mihi videtur magis esse expeditum hac nostra ratione; vid. tamen Var. Lect. (*nequidquam*, an, quia non auditur sero canens? ut Ecl. II, 4.: „ibi haec incondita solus Montibus et silvis studio iactabat inani." *Wr.*)

404. Haliaeetus nunc cirin

Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo;
Quacumque illa levem fugiens secat aethera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat aethera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et saepe cubilibus altis,
Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,

406—409 in Ciri repetuntur: 538 sq. *Quamcunque* Gud., male. *aera* unus Arundel. *pinnis* Medic. Gud. Reg. a m. pr. Mentel., hic et 409. 408 *qua fert se* Rottend. 409 *raptum* Medic. a m. pr. et alter Menag. *partim* Probus in Grammatica. *rapidis* Voss. alter et Goth. sec. *secat aera* Parrhas. Ceterum hos tres versus 407—409 *ταυτολογοῦντας* et spurios damnabat Reiskius et ab edit. Argent. abesse notabat. Essent idcirco translati e Ciri putandi. At sic 406 *Quacumque* simul erit rescindendus. 410 *Cum liquidas* Ven. *presso corvi* Moret. sec. 411 *Atque ter ingeminat* Reg. a m. pr. 412 *dulcedine capti* Menag. et Goth. primus, ut alias poetae. Sed vid. inf. IV, 55.

infesto volatu persequitur. De Scylla, quae patrem Nisum Minoi prodiderat, in avem una cum patre mutata, ipsa in cirin, pater in haliaeetum; qui eam nunc pertinaci odio persequitur, si conspexerit; vid. Cirin et Argumentum. Fabula ap. Ovid. Met. VIII. conf. sup. ad Ecl. VI, 74. *liquidus* etiam aeris naturam mobilem denotat. 407. *inimicus*, *atrox*; potest ita accipi, ut alterum pro adverbio sit: atrox Nisus inimice insequitur: quandoquidem docent viri docti, non bene duo epitheta iungi; nisi alterum participium sit. vid. Georg. III, 149. IV, 19. Aen. III, 70. Ubi tamen orationi δεινότης aliqua inest, non male tum duo epitheta iunguntur ad augendam rei gravitatem, sive adiectivum sive participium sit: ut in illo, quod infra lib. III, 149 *Asper, acerba sonans*. Idem etiam tum locum habet; cum res per plura attributa, adiuncta, aut alia, quae rei propria sunt, declaranda ac describenda est: uti Aen. VI, 283 *Ulmus opaca, ingens, quam* etc. Ita si statuas, caussas ex ipsa rei natura petitas teneas. Multo frequentiora haec sunt in Homericis. (Wunderl. malit iungi *inimicus Nisus insequitur atrox*, h. e. atrociter, vehementer, δεινὸς ὤν. Quod h. l. minus placet. *Wr.*)

410. Aratus ibid. v. 271—277, sed disertius, et Lucret. V, 1077—1085. *presso gutture*, coarctato, acuto cantu, clangore, λιγαινομένοισιν ὁμοῖα. *voces liquidae* oppon. raucis: quibus corvus imbres alias denuntiat: cf. Plin. l. c. — 412. *Χαίρειν κέ τις ὠΐσσοιτο* ibid. 274. *dulcedine laeti*, h. voluptate, gaudio. Similis locus inf. IV, 55. *imbribus actis*, exactis, finitis, desinentibus, Burmannus exponebat: vereor, ne hinc tenuis nimis ratio exoriatur. Melius *actis*, abactis, pulsis. (*actis* pro a c t i s

Inter se in foliis strepitant; iuvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcisque revisere nidos:
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior:
Verum, ubi tempestas et coeli mobilis humor

413. SE FOLIIS 414. NIDOS.

413 *in foliis* Medic. Gud. sex alii; item Romanus, Medic. Pierii cum aliis; nec non tres apud Martin. (*foliis strepitant* valeret: motis foliis strepitum excitant; quam explicationem respuit vel illud, quod adiicitur *inter se*. Itaque in foliis strepitant, i. e. sub arboribus, quo post imbrem frequentes conveniunt, sive inter folia. Res ipsa satis nota. Praepositionem revocavit etiam Iahnius. *Wr.*) *strepitant foliis* Moret. unus. *crepitant* Leid. alter, quod sane et ipsum dicitur, ut ap. Avien. p. 122 in hac ipsa re. 414 *et dulces invisere* Franc. *natos* Vratisl. 415 Reiskius cleganter coni. *Haud* (*equidem credo*) *quia sit divinius illis Ingenium*; ct sequitur *maior*; ergo et *divinius*. Facile itaque praeferam. (Horat. Sat. I, 4, 43.: „Ingenium cui sit, cui mens divinior.“ Sed vid. Not. *Wr.*) Video in idcm hoc iam alios viros doctos incidisse (in *Hist. de l'Acad. des Inscript.* Tom. XXXIV, p. 168. 169), etiam Io. Schraderum. est quoque *divinius* ap. Io. Sarisber. de Nugis Curial. II, 2. At Wakef. improbat ad Lucret. II, 180, quia ibi occurrit: *Hoc — ausim confirmare — nequaquam nobis divinitus esse creatam naturam mundi.* Ex vulgari lectione est supplendum: *Haud equidem credo* hoc ita fieri, *quia sit.* 416 *facto* Franc. *fato rerum* Toll. 417 *mollibus* Goth. pr.

coelo. Ge. II, 334.: „actum caelo aquilonibus imbrem.“ Add. Ge. II, 130. *Wch.*)

415. Non hoc eos propterea facere videri ait, quia illis *divinitus sit ingenium*, h. e. ex Pythagoreorum, Platonicorum ac Stoicorum placitis *pars divinae mentis et haustus aetherii*, ut IV, 219. 220, ubi vide, conf. Cicero de Divin. I, 49, s. 110. 53 pr., *aut rerum prudentia maior fato*, h. quam fatum, hactenus scilicet, ut, quid futurum sit fato, ipsi praevideant et praesentiant. Scilicet solet iis, qui divinandi facultatem habent, potestas aliqua et imperium in fatum poetica ratione tribui. Nescio tamen an usquam illa divinandi vis habita sit *maior fato*, quae fata mutare posset; quod nec Iovi licebat, qui tantum retardare fatum poterat. Itaque praeferenda esse videtur altera, quae facilitate se commendat, interpretatio: „quia rerum prudentia maior (quam in hominibus esse solet) iis sit *fato*, ut ante, *divinitus*, a fato data.“ (Bene sibi opposita sunt *divinitus* et *fato*. Nam res constitutae sunt aut divinitus, h. e. a numine aliquo, aut per fatum. *Wch.* — *rerum fato* iungunt Voss. et Iahn., eam secuti interpretationem, quam priore loco proposuit Heynius. *Wr.*)

417—23. Verum, ubi caelum et aer mutatur, et aer humidus modo densatur, modo rarefit et tenuatur, naturae harum avium mutationem aliquam subeunt, et motus diversos a prioribus sentiunt. *Iupiter — denset.* Tribuitur Iovi, quod nos

Mutavere vias, et Iuppiter uvidus austris
Densat, erant quae rara modo, et, quae densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, et pectora motus

419. Denset

418 *Mutavere vices* Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 152 eleganter coniectat, ut Catroeus etiam ediderat; utque in uno Arundel. legitur. Sed nec male, procellae seu tempestatis ac nubium via ac ratio naturaque mutatur, cum sudum fit, et omnino *mutat vium* quodcunque movet se, procedit. Paullo diversa ratione *viae caeli* dictae Georg. II, 477 pro motu siderum, ut via solis, siderum: quae pro exemplis laudat Burm. h. l. *uvidus* est ex Medic. *humidus* alii, *umidus* Romanus. (*Uvidus, uvens*, saepissime in *humidus, humens*, mutatum; vid. Gronov. Diatr. cap. 24. Heins. ad Ovid. Am. III, 5, 6. Broukhus. ad Tibull. I, 9, 37. Drakenb. ad Sil. It. IX, 30. Quae res explicanda e vetere scribendi ratione, aspirationem in voc. *humidus* respuente; ita facillime *uvidus* in voc. magis frequentatum *umidus* transire poterat, quamquam non negaverim, fieri etiam potuisse, ut *umidus* in *uvidus* interdum corrumperetur. Vim autem et potestatem horum vocc. si spectamus: humida, humentia, contraria sunt siccis et aridis: Ovid. Met. I, 19.: „Frigida pugnabant calidis, humentia siccis." Plin. H. N. XVII, 14.: „Calamos aridos inseri non oportet, quia cortex non humescit." Caes. Bell. Civ. I, 58.: „Naves ex humida materia factae." Cic. Verr. I, 45.: „Ignem ex lignis viridibus atque humidis fieri iussit." *Uvens, uvidus*, est largiter humens, rorans etiam ac stillans: Plaut. Rud. IV, 3, 5.: „uvidum rete." Horat. Od. I, 5, 14.: „uvida vestimenta" e naufragio. Ovid. Fast. IV, 427.: „locus adspergine multa Uvidus ex alto desilientis aquae." ibid. vs. 686.: „rura assiduis uvida semper aquis." Stat. Silv. III, 1, 144.: „Nereides scopulis uventibus haerent." Quod si quis Horatium mihi opponat, Od. IV, 5, 39.: „dicimus sicci mane die, dicimus uvidi," ut taceam, posse etiam uvida recte opponi siccis, voc. *uvidus* hoc quoque loco eam, quam ei tribuimus, sustinet potestatem: uvidi enim potantes, i. e. largiter bibentes, dicuntur, nunquam humidi. Sed ex his ipsis Horatii verbis, aut similibus, Servius sua hausisse videtur: Ecl. X, 20.: „humidum est, quod extrinsecus habet aliquid humoris, uvidum vero, quod intrinsecus." Iam ad nostrum locum ut redeam: quamquam infra vs. 462. Auster vocatur humidus, huic tamen orationi et plurali austris gravius videtur convenire vocabulum *uvidus*. *Wr.*) 419 *Denset* e Medic. Rom. et melioribus Heins. conf. Cerda. *Densat* vulgo. cf. sup. ad 248. (ubi *densat* h. l., quod reposui, scribendum esse censui. *Wr.*) Mox *et* ante *quae* deest Leid. pr. *aut quae* malit Kingius ap. Martinum in app., sed *et* saepissime eadem vi. *reluxet* Ven. et Zulich. 420 *pectore* Mentel. pr. cum duodecim aliis Heinsii et Burm., item nonnulli apud Pierium et Martinum et Goth. uterque: ferri et hoc potest.

de Natura pronuntiamus. Is aerem rarum densat, densum ac gravem rarefacit. 420. *Vertuntur species animorum;* paullo aliter ap. Homer. Odyss. σ, 135. 136. nobilissimis versibus: tales hominum mentes, ita homines animo affecti, adeoque laeti ac tristes, uti sors cuiusque diei rerumque externarum conditio ferat: ita enim interpretandi versus: *Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε*

Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et laetae pecudes, et ovantes gutture corvi.
Si vero solem ad rapidum lunasque sequentis
Ordine respicies: numquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiere serenae.
Luna, revertentes quum primum conligit ignis,
Si nigrum obscuro conprenderit aera cornu:
Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem:

424. LUNASQUE, 425. ORDINE, 430. AT,

421 *Tunc alios* Gud. 422 *hic ille avium contentus* Medic. a m. pr. *ovium* Ven. *in auris* malit Io. Schrader. Wakef. ad Lucret. V, 1082 interpungit: *hinc ille avium concentus*, *in agris Et laetae p.* 424 *Sin* Mentel. tert. a m. sec. *ad solem rapidum* tres, *ad rapidum solem* Moret. fragm. (*sequentes* Medic. *Wr.*) 425 *respicias* Menag. pr. et Seneca epist. 88. *prospicies* Franc. *prospicias* Parrhas. (— 426. Principio scriptum fuerat in Medic. *nec* et *noctes. Wr.*) Vss. 427. 428. 429 leguntur ap. Senecam Suasor. p. 27. Gron. 427 *colliget* Goth. sec. 428 *obscurae* Medic., sc. Lunae, quod etiam elegantius haberi possit. (Sed *obscuro* Medic. a m. sec. *Wr.*) *comprenditur* Ven. *aera* vetustissima exemplaria habent, idque reposuit Nauger. Ald. tert., at priores *uere*, quod Pierius et Catroeus praeferebant; ut est in cod. Rottend., minus bene. vid. Burm. et Martin. 429 *agricolae* ed. Cerdae; et mox *virgineo*, sine libro, ut videtur, scripto. 430 *Aut si* Medic. a m. pr. et Menag. alt. *ora* fragm. Moreti: ita esset: *suffundere ruborem* sub *ora*; nec male hoc se haberet, et doctius foret. (Serv. Dresd. *ora pudorem. Wr.*) Coni. Heins. *virgineo suffuderit ora rubore*; quod usitatum poetis, sed hac ipsa de caussa suspectum. Nunc *ore* est in ore. (Cf. Not. ad Ge. III, 439. *Wch.*)

θεῶν τε: at in Marone animorum habitus mutatur ex tristitia ad laetitiam versus. 423. *ovantes gutture* h. cantu, laetam vocem edentes.

424—437. Ad praesagia e lunae phasibus, *lunas* dixit, et iis, quae in solis specie apparent, progreditur. Iis enim observatis, sequentis diei tempestatem ac caelum facile praedisci posse, etiamsi noctis serenitas aliud promittere videatur. In his omnibus ante oculos fuit Aratus, qui copiosus est in hoc prognosticorum genere. 426. Sic Aen. V, 851 *caeli toties deceptus fraude sereni.* Rem ipsam subministravit Aratus Diosem. 46 sq.

427—437. Luna renascens si obscura fuerit, est praesagium pluviae; si rubicunda, venti. Quarta dies a nova luna si puro nitore fulserit, serenitatem per totum mensem portendit. Respicit h. l. Plin. XVIII, 79, qui plura apposuit. Ex multis, quae de luna tradit Aratus Diosem. 51—55. 69—72. 417 sq., haec selegit poeta; nonnulla quoque v. 432—435 aliter est interpretatus. Virgilium expressit Vegetius de Re milit. V, 11. 427. 428. Novilunium. si nova luna

Ventus erit; vento semper rubet aurea Phoebe.
Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor,
Pura, neque obtusis per coelum cornibus ibit:
Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt,
Votaque servati solvent in litore nautae
Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.

434. ET, QUI 435. CAREBUNT:

432 *ortu in q.* editum video usque ad Pulmannum constanter; retinent tamen et post illum Ruaei, Catroei edd., et e codd. Parrhas. Bodlei. alter Arundel. Goth. pr., et sic apud Senecam Suasor. p. 27. *namque his* Goth. pr. Voss. pr. edd. Iunt. et Ald. pr. (*neque is* Medic. a m. pr. *Wr.*) *hic* Voss. Versum hunc ante oculos habuit et ex h. l. interpretandus est Valer. Fl. II, 367 *Et* (f. *ut*) *lunam quarto densam videt imbribus ortu Thespiades*; nam contrarium eius ponit, quod Maro pronuntiat: sin luna non habuerit cornua acuta, quia nubibus densis obscurata est, Tiphys colligit inde tempestatem non in melius mutatum iri. 433 *Plena neque obtusis* Seneca Suasor. In Einonis Chronico vulgato in Analect. Matthaei Tom. III, p. 121. vulgatum, p. 138. *Laxa nec obscuris* recitari, monuit Burm. *obtunsis* in Romano et multis scribitur. *nec* Pierii libri, et Goth. pr. 434 *nascetur* Rom. Pierii et Regius Martini. *nascuntur* Longob. Pierii. 435 *carebit* ed. Ven. 436 *ad litora* Romanus. 437 *Punopiae* Medic. *Panopae* ed. Iunt. *Melicerti* Medic. a m. pr. (*Melicerti*, ortum ex *Melicerte*, ut exstat in cod. Rom., est prior lectio Medic. Ceterum vix potest dubitari, quin *Glaucoque* scripserit Virgilius; vid. Q. V. XI, 3. *Wr.*) Graece esset: *Γλαύκῳ καὶ Πανοπείῃ ἰδ' Ἰνώῳ Μελικέρτῃ.*

nigra fuerit; si nigro aere novae lunae cornu fuerit obscuratum. 429. *agricolis pelagoque*, pro nautis. Ne haereas, cur pelago imber minetur. 431. *vento* h. l. cum ventus futurus est. Arat. Diosem. 52. 53. (*Semper* h. l., ut Graecum ἀεί, de eo, quod fieri solet; nostrum *jedes mal*, *aile mal. Wr.*) 432. Non habeo, quomodo haec conciliem cum verss. Arati 60. 61. qui χειμῶνα, *tempestatem*, significari ait. Nisi Maro, vss. iis neglectis, vss. 62. 63 expressit: *εἰ δέ κεν οἱ κεράων τὸ μετήορον εὖ ἐπινεύοι, δειδέχθαι βορέω: sin cornu superius bene curvatum sit* (tum sane luna *non est obtusis cornibus*) *expecta aquilonem*, qui nubes dispellat. Omnino apud Aratum omnia subtiliora sunt, cum fastidiosa copia talium prognosticorum: qua quidem in re, comparatione utriusque poetae facta, facile admiraberis Maronis iudicium in dilectu et brevitatis studio. *auctor*, qui pollicetur, vaticinatur, h. l. praesagit. 436. 437. Secunda erit navigatio. Iam 437 Parthenii versum esse, ex Gell. XIII, 26, et Macrob. V, 17 novimus: *Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ* (l. *Νηρῆϊ καὶ*) *Ἰνώῳ Μελικέρτῃ*, seu ut Gell. laudat, sed ex interpolatione, *Εἰναλίῳ Μελικέρτῃ. Panope* vel *Panopeia* (*Πανόπη, Πανόπεια*) est inter Nereides: Aen. V, 240. *Melicertam* autem esse Palae-

Sol quoque et exoriens, et quum se condet in undas,
Signa dabit; solem certissima signa sequuntur,
Et quae mane refert, et quae surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:

438. CONDIT

438 *Sol quoque exoriens*, sine *et*, relicto hiatu, Medic. Moret. pr. Ven. v. Heins. supra ad vs. 4. *Sol q. cum e.* ed. Ven. *condit* fragm. Moreti, Gud. Moret. unus, Mentel. pr. a m. pr. et praeferam ipse, quia doctius est, alterum, *condet*, vulgare. (quare doctius illud? *Wr.*) Ibidem vs. 427 *colligit.* Nec tamen non recedit ab hoc Maro aliis locis, ubi res et versus postulat. (Jahnius *condet* reduxit, coll. vs. 458. Recte; vid. Q. V. VI, 5. *Condit* etiam 3. 5. 8. *Wr.*) *nec quum se* Ven. Reg. a m. pr. *cudet* Goth. sec. *ad undas* Moreti quart. 439 *sequuntur* Pierius et Heins. e melioribus, *sequentur* alii. Emendatiorem lectionem iam Naugerius dederat Ald. tert. *sequuntur* est pro adest, inest, ut Homericum ἕπεται. 440 *austris* Medic. et Rottend. sec. a m. pr., etiam Erf. a m. pr. 441 *orbem* Parrhas. et ed. Veneta Burmanni; cui abblanditur lectio; modo codicum maior esset auctoritas, nec recurreret versu sequ. *orbe.* Verum etiam paullo ante v. 432 *ortu quarto*; et est hoc exquisitius, ut adeo bene legi et probari possit: *medioque refugerit ortu.* Eadem variatio Horat. Carm. IV, 2, 58, ubi vid. Bentlei. 442 *refulgerit* Rottend. sec., et *refulserit* Erf. Videtur posse referri ad illud phaenomenon, cum ex atris nubibus medius orbis solis erumpit, ὁππότε — τὰ δ' αὖ περὶ μέσσα φαείνῃ, h. τὰ μέσσα περιφαείνῃ, *medius solis orbis elucescat*, ap. Arat. v. 98. At vetat hoc sententiarum ordo apud Aratum, quem Virgilium retinuisse manifestum est. Et Avien.: *Sed non ora cavo similis medioque recedens Orbe quasi.* Bergstraesser. mutabat: *variaverit orbem — medioque refugerit ortu.* quod Wakef. adeo probavit, ut reciperet in poetae verba. Quod mutare malim, est: *mediove.* Alioqui obscurum est, sintne duo, an trina, an unum prognosticum quod memoret. Nam diversum hoc ab antec. *maculis variaverit.*

monem inter deos receptum, Inus f., satis constat.

438—440. Iam de prognosticis ex sole agit, quae ille et sub ortum et sub occasum dat, affert. Ex Arato Diosem. 87—89. In seqq. variavit nonnulla Virgilius ex eo ducta, aut plura in unum contraxit. Plura, quae tamen nec omnino inter se et cum nostro conveniunt, alia etiam ad unum idemque redire videntur, v. apud Plin. XVIII, 35, s. 78. 441. Sol oriens si maculosus, (Plin. l. c. si nubes *nigrae rubentibus intervenerint.* ποικίλλεσθαι est Arato: *varios errare colores* mox dixit v. 452) nubibus obductus, ab exteriore tantum sui parte conspicuus et quasi concavus est, imber portenditur. *medio orbe refugere* simpliciter accipi posset, abdi, e conspectu subduci; nam poetis *medium* parum accurate dicitur; sed vetat Aratus Diosem. 96 ὁπότε κοῖλος ἐειδόμενος περιτέλλῃ. Et Plinius: *concavus oriens pluvias praedicit.* Ad reliqua vid. Arat. Diosem. 90. 91. 113. 114, et 123—125. *ab alto* seu mari (hoc alienum

Suspecti tibi sint imbres; namque urguet ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Heu, male tum mitis defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso quum iam decedit Olympo,

447. CUBILE; 450. DECEDET

445 *At ubi* Rottend. sec. 446 *rumpent* reduxit Heinsius, ut in aliis locis, pro *erumpent*: quod vulgare esset, quodque vulgo legebatur: nec tamen ubiquc: *rumpent* iam in Egnat. Commelin. occurrit; et habent istud omnes mclioreс etiam Pierii. *rumpunt* Rom., ut et Regius et Ald. tert. (et Ms. Bosii apud Cort. ad Lucan. I, 317. *Wr.*), sic convenit cum *surgit.* Mox *surget* etiam e melioribus repositum; idem iam Egnat. Commclin. et hinc alii. (*surget* etiam Medic. ap. Foggin. *Wr.*) Ccteri, in his Aldd., *surgit.* (hoc etiam 2. 3. 4. 5. 12. *Wr.*) 448 *defendet* Pieriani, item Medic. et alii boni libri. At *defendit* Gudian. a m. sec. Moret. duo, Leid. pr. Zulich. ed. Ven. Erf. a m. sec. *defendat* ed. Mediol. *vites* Ven. et Menag. sec. a m. sec. *tum* Ven. 449 *Tam* antiquiores. *Quum m.* apud Nonium in *Grando.* *Tum* Mentel. duo, fragm. Moreti cum octo aliis. *Iam* Ven. Leid. alter a m. pr. Genev. ed., nec displicet Burm. conf. v. 506. 450 *decedit* Medic. et Pieriani nonnulli. conf. sup. v. 209. *descendit* Rottend. alter. (*decedit* ctiam Ald. tert., recte; sic enim *ubi iam*, *quum iam*, ubi significamus, modo futurum essc aliquid, cum Praesente iungitur: ut supra vs. 208. sq.: „ubi fccerit et iam dividit;" sic libri praestantissimi. Ge. III, 303.: „cum frigidus olim iam cadit extrcmoque inrorat Aquarius anno." ibid. 336.: „Solis ad occasum, cum frigidus aera vesper Temperat et saltus reficit iam roscida Luna, Litoraque alcyonen rcsonant." Ge. IV, 401.: „medios cum sol adcenderit aestus, Cum sitiunt herbac et pecori iam gratior umbra est." Sic ctiam *cum nondum* Ge. II, 321.: „auctumni sub frigora, cum rapidus sol Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit acstas." Et *dum mox* Ge. III, 296.: „dum mox frondosa reducitur aestas." Contra Futurum adiicitur particulis *cum iam*, ubi certum quoddam, sed remotius, tempus respicimus: Aen. XII, 821.: „Cum iam connubiis pacem fclicibus, esto, Component, cum iam leges et foedera iungent." *Wr.*) *emisso* Leid. pr. ab h. l. *Wr.*) seu ex aethere. vid. ad v. 324.

445. Si sub ortum Sol medio orbe obscurato radios quaqua versus exterius sparserit. Plinius l. c. *Si in exortu longe radios per nubes porriget, et medius erit inanis, pluviam significabit.* vid. Aratus Diosem. 97—99 et 152. 447. Cum lux oriens erit pallida, grando ingruet. Versus est Homericus Od. ε, 1. In v. 448. 449 ipsa structurae conversione orationem exquisitam factam vides; grando ingruit; et ornate *crepitans salit* pro, cadit: cf. Aen. V, 458. 459. (*tam multa*, i. e. nam plurima; vid. ad Aen. XII, 830. Sic etiam infra vs. 505. sq. *Wr.*)

450. Si solis orbi praetexuntur nubes variae, nigrae denun-

Profuerit meminisse magis: nam saepe videmus
Ipsius in voltu varios errare colores:
Caeruleus pluviam denuntiat, igneus Euros;
Sin maculae incipient rutilo inmiscerier igni:
Omnia tum pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque ab terra moneat convellere funem.
At si, quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit: frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes aquilone moveri.

452. COLORES; 453. EUROS. 455. TUNC 457. A TERRA

451 *Profuerat* ed. Ven. *iam* Toll. 453 *Caeruleos* Leid. alter. *Caerulus* Reg. 454 *Si* Romanus. *incipiunt* Medic. Gudian. Leid. pr. a m. pr., it. apud Pier. aliquot: (*incipiunt* est prior Medic. lectio. *Wr.*) et, si reliqua loca ad idem tempus revocentur, doctius ita dictum arbitror. *miscerier* Leid. alter, Franc. Mentel. et Gudian. alter. 455 *cum pariter* Franc. *tum* Rom. (quod revocavi; vid. Q. V. XXV, 5, a. *Wr.*) 457 *ab terra*, Valer. Probus Art. Grammat. I. *at* Medic. (*ab* reposui; vid. Q. V. I, 1. *Wr.*) *moveat* idem a m. pr. (et Ms. Bosii apud Cort. ad Lucan. I, 631. *Wr.*) et ita edidit Catroeus, nec probante Burm. Infrequens quidem, nec tamen insolens, *moveat convellere*, permoveat ut solvam. 459 *nimbisque* fragm. Moret. 460 *cernis silvas* Goth. sec.

tiant imbres, rutilae ventum. *errare* doctius quam esse. 452—455. Ex Arat. Diosem. 102—107. *Sin maculae:* sin permixtae inter se erunt et nigrae et rutilae. Mox 456 *Fervere* elegantius quam, impleri. Si venti et nimbi quaqua versus fervent, ut vs. 327 *aequor* dictum *fervere*, de magno motu et agitatione. In illis autem: *non illa quisquam me nocte* etc. suavis orationis, inprimis tenuioris, variandae color: similis illis: Georg. II, 315 *Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor Tellurem — movere.* III, 436 *Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, Neu dorso nemoris liceat iacuisse per herbam.* Sublectus tamen et is Arato: ut in Phaen. 287 *Μὴ κείνῳ ἐνὶ μηνὶ περικλύζοιο θαλάσσης* etc., de quo loco iam Longin. s. 26 monuit; item 413. 154. 323. Etiam alii: Nicand. Ther. 124. Callim. in Dian. 175. Maneth. V, 202. Quid? quod similis forma in Homero occurrit Odyss. μ, 106 de Charybdi: *μή σύγε κεῖθι τύχοις; ὅτε ῥοιβδήσειεν.* Mox *moneat*, hortator, auctor sit.

458—460. Si mane et vesperi sol purus erit ac serenus, certum id serenitatis pignus puta; flante aquilone, qui serenat caelum. *Si et occidit Sol pridie serenus et oritur, tanto certior fides serenitatis.* Plin. l. c. Aratus Diosem. 93—95. 126—129. 158. 159.

Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam caecos instare tumultus
Saepe monet, fraudemque et operta tumescere bella.

461 *quod serus* Zulich. *ferat* Medic. a m. pr. Romanus et Cantabrig. (*ferat* est prior lectio Medicei. *Wr.*) 461 *quid vesper serus vehat.* Dixerat iam Varro in Satyra Menippea: *nescis quid vesper vehat.* ap. Macrob. Sat. II, 8. 462 *agit* Reg. Martin. *unde serenans Eurus agat* coniiciebat Reiskius, acute, ut esset quod *Austro* responderet; et quia poetam decebat magis, *Eurum* quam *ventum* excitare. Etiam Io. Schrader. coni. *serenus Eurus*: ut opp. *humidus Auster.* Enimvero, *unde* Eurus veniat, ignorari nequit; sed, unde ventus venturus sit, quo nubes dispellantur, hoc dubitari potest. *quid cogitet* accipiebat Reiskius, quasi, coagitet et compellat; uti *agat* sit quasi abigat. Locum declaravit Spencius Polymet. XIII, p. 203. *quid cogat et* edd. Aldd. pr. et sec. cum Iunt. ex *cogit et* pro cogitet, ut saepe erratum. vid. Burm. *qui cogitat* Moret. quart. Kingius in app. edit. Martin. τὸ *cogitet* non ferendum esse putabat; itaque malebat *cogat et* aut *concitet.* Hoc est: minus poeticum praeferre alteri, quod poeticae rationi est consentaneum. 463 *dedit* Moret. pr. 465 *aperta* Bodlei.

461—463. Verbo, ex sole praesagia omnino petimus certissima, quae circa vesperam caeli facies, serena an nubila, futura sit; a qua caeli parte ventus dispellens nubes an adducens pluvias venturus sit. 462. *quid cogitet Auster*, praeclare; vento in personam mutato: ut ap. Horat. *quodcunque minabitur Eurus;* et: cum amnis *saevit horrendamque cultis diluviem meditatur agris.* Expressit tamen et ars ventos: inque his Austrum, facie truculenta, minaci, superciliosa (vid. ap. Stuartum *Antiquities of Athens* c. III in turri octogona Andronici Cyrrhestae et cf. Spencium Polymet. Dial. XIII, 13). 463. Hinc color ductus Manil. II, 134. 135 *Quod Fortuna ratum faciat, quis dicere falsum Audeat, et tantae suffragia vincere sortis!* Noster *falsum* pro fallenti dixit.

464. Ingeniosus transitus ad emblema carminis, seu episodium, non inelegans, quamquam ad nostra tempora minus accommodatum; quo poeta et illud effecit, ut varietate aliqua distingueretur argumenti tenor, et esset, ubi ingenium poetae se iactare posset. *Caecos tumultus* dixit bellicos ex occulto natos; eosdem mox *fraudes* et insidias coniurantium, et *operta bella* explicat. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 893 *Quin et bella canunt ignes subitosque tumultus, Et clandestinis surgentia fraudibus arma. tumescere* vero elegantius quam oriri, surgere; trahuntur enim attributa maris ac procellarum ad bellorum motus. Sic *fluctus*, *aestus.* Sic et οἰδᾶν. Ruhnkenius ad Vellei. II, 15, p. 115 ab arborum et plantarum gemmis ducere malebat.

Ille etiam exstincto miseratus Caesare Romam,
Quum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Inpiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti,
Obscenaeque canes, inportunaeque volucres

466. Romam; 469. quoque, 470. Obscenique volucres,

467 *Tum* fragm. Moret. et edd. Aldd. pr. ac sec. Reg. Martin. *tinxit* scripsit Wakef. ut cum *ferrugine* magis conveniat; ut Ovid. Met. IV, 404. (at gravius *texit*, quod de nocte et tenebris dicitur. — 469. *Tempora* prior est lectio Medic., quod etiam in Serv. Dresd. iuvenitur; tum *pontus* item prior Medicei lectio. *Wr.*) 470 *Obscenaeque canes* Medic. solus. vid. Burm. (atque hoc recepi; vid. not. ad vs. 157. Aen. VI, 257.: „visaeque canes ululare per urbem;" ubi in multis codd. *visique*, sed „adversus poetarum morem," inquit Heynius. Vid. Heins. ad Ovid. Met. III, 140. Scilicet plurimum in tali re tribuitur sono a poetis; hinc etiam masculinum non excluditur. Vid. Burm. ad Lucan. I, 548. *Wr.*) *Obscenique amnes* Ven.

466. Prodigia post Iulii Caesaris caedem, quae eadem pro praesagiis belli civilis subsequentis habebantur, etiam historicis satis sunt celebrata, a poetis inprimis tractata: Ovid. Met. XV, 782 sq. Tibull. II, 5, 71 sq., ubi vid. Obss. Ex historicis inpr. Dio XLV, 17. Inter ea fuit solis non tam defectus, proprie ita dictus, quam per totum annum pallor. vid. Dio l. c. Plutarch. in Iul. Caes. p. 740. Plin. II, 30. Dio XL, 17. Tibull. l. c. 75. 76. De caussis huius prodigii a multis disputatum est, et nuper satis subtiliter a Liberto Fassono in diss. Virgilii novae edit. ab Ambrogio curatae praemissa; petuntur eae a maculis solis insolitis. Probabilior, nostrorum quoque temporum experientia, est opinio, obscuratum caelum nebula illa, ferruginea modo, modo rubente, nostris hominibus *Heerrauch* (*Höhrauch*) dicta: v. Opusc. Vol. III, no. XI. (Ceterum verum solis defectum eo anno mense Novembri fuisse, testatur Sammlung Astronom. Tafeln. Berl. T. II. p. 122. *Wch.*) Primas lineas huius prodigia enarrandi moris duxit Apollon. IV, 1284. Etiam sui consulatus prodigia copiose exposuit carmine Cic. de Div. I, 11. Ad nostri poetae morem alii bellorum graviorumque calamitatum praesagia commemorarunt; belli quidem civilis Lucan. I, 525 sq. Petron. c. 122. Iam in verbis variari vides: *miseratus est Romam:* pro eo, quod dicendum erat: monuit instare tumultus etc. *ferrugo* poetica oratione pro caligine. *impia saecula* homines istius aevi, quo *impium* facinus in Caesarem commissum erat. *saecula* Lucretiano more dixit, ubi *saecla ferarum* et alia. Praeclare solem obscuratum per *caput velatum* prae moerore propter instantes calamitates declarat.

Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania coelo
Audiit; insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos volgo exaudita silentis,
Ingens; et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque loquutae,
Infandum! sistunt amnes, terraeque dehiscunt;
Et maestum inlacrimat templis ebur, aeraque sudant.

476. SILENTIS I. 478. LOQUUTAE;

472 *Aetnan* Moret. pr. 474 *sonitus* Menag. sec. Goth. see. et Sehol. Iuvenal. Sat. XI, 111. inferre vult *tonitrum* Wakef. ad Lueret. II, 48. *sonitum ex toto* Venet. *sonitu* Goth. pr. 475 *timuerunt* Moret. pr. et Zulich. *montibus* Medic. a m. pr. cum aliis, etiam Romanus a m. sec. (et Serv. Dresd. *Wr.*) Probat et reponit *montibus* Wakef. modo apposuisset, quid sint *insoliti montes*? 476 *est audita* Reg. ap. Martin. (*silentes* Medie. Comma in fine versus addidi; vid. Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*) 479 *omnes* Menag. pr. 480 *lacrimat* Pierii Oblongus. (quod male tueri Vossium ait Lenz. ad Stat. Silv. I, 2, 124. ed. Hand. laud. ab Iahn. *Wr.*)

470. Oblata tamen sunt prodigia omnis generis illo tempore. *Obsceni* canes, ominosi, mala portendentes, ut *importunae volucres*, odiosae, molestae, mali ominis cantu. 471. Igitur aliquoties Aetna illo anno ignibus arserat. Esset hactenus reperta caussa caliginis totius anni. Aestuantis Aetnae explosi ignes verbis a tempestate maris petitis describuntur. Omnino *undae* flammis tribuuntur. Exempla dat Cerda. *liquefacta saxa*, quia massa tum liquescens mox lapidescit. Est quae vulgo *Lava* appellatur: cf. Aen. III, 576, et Carm. Aetna.

474. Arma in caelo visa saepe narrata sunt; nunc a Rheno. Videtur ei superstitioni *aurora borealis* originem dedisse. Alpes saepe tremuisse Plinius notavit lib. II, sect. 82; mirum, hoc prodigium nunc raro nuntiari: saepius de Apenninis. An forte veteres glaciei perennis ruinas et percussum inde solum et aerem pro terrae motu habuere?

477. *simulacra* mirum in modum *pallentia* e Lucret. I, 124 sunt defunctorum umbrae. conf. Cerda. Mentibus hominum magno imminentis calamitatis metu percussis spectra obiecta esse in locis solis, non insolens res est. Mox 478 intell. *boves vocales.* vid. Tibull. II, 5, 78. Tum *sistunt amnes* se, consistunt. Ad rem refer Horat. Carm. I, 2, 13 sqq. *Vidimus flavum Tiberim* — inde miraculo aucto ad fontem recurrunt amnes: caussa adiecta est in *terrae dehiscunt,* scil. motu ac ruina soli, qua obseptus fluvii cursus est. (*sistunt — dehiscunt,*

Proluit insano contorquens vertice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnis
Cum stabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibrae adparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, et altae
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.

485. CESSAVIT; 486. RESONARE, ULULANTIBUS,

481 *Proruit* Schol. Cruqu. Horat. Carm. IV, 4. vid. Burm. *vortice* alii. (*vertice* omnes codd. Heins. *Wr.*) vid. eund. (Ad Aen. I, 117.: „*rapidus vorat aequore vertex*" haec scribit Heinsius: „Mediceus et hic et alibi semper, quoties ea vox hac significatione offertur, *vertex.*" Eaque forma ubique apud Foggin. exstat, nisi quod Ge. III, 241. *vorticibus* legitur; sed quum ad eum ipsum versum Heinsius adnotet, in libris mss. legi *verticibus*, vix dubites, quin Fogginius in eo exemplari, quod ad cod. Medic. a se exactum typothetae exprimendum tradidit, imprudens *vorticibus* reliquerit. Quare consultius duxi, ubique *vertex* retinere. Idem censet Heyn. ad Ge. III, 241., cui assentitur Wunderl. Praefat. ad Edit. min. p. XII. Weichertus tamen ad Val. Fl. l. VIII, 348. antiquioribus poetis, et in his Virgilio, formam *vortex* restitui iubet. *Wr.*) 482 Pronuntiandum *Fluvjorum.* facit hoc ad gravitatem versus. (In Mediceo signa quaedam his verbis appicta sunt, quae Fogginio videntur monere, ut legatur: *Eridanus fluviorum rex.* Tum *omnes* idem Medic. *Wr.*) 483 *armenta trahit* Moret. sec. Zulich. edd. Ven. et Mediol. cum Regio Martini et Erf., quod sollenne. vid. Burm. (vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) 484 *haud* ed. Mediol. *minacis* Gud. *minantes* alter Rottend. 485 *Haut p.* ed. Mediol. *Nec p.* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 374. *Aut putris* Franc. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *altae* Heins. e Medic. et al. codd. et edd. h. magnae, proprie altis locis positae, tum altis aedibus, murisque, instructae; tandem simpliciter magnae. (*altae* etiam Serv. Eodem modo variatur Aen. IV, 443. Et *alta Roma* Aen. I, 7. *Carthago* IV, 97. *Wr.*) Miro modo vir doctus, Wakef. ad Lucret. VI, 580 epitheton eo spectare contendit, quod intra *aedes altas*, ut intra *altas cavernas*, sonus augetur. Obtinuerat hoc edd. inde ab Aldo vulgatas: obsedit inde Batavas edd. *alte* initio a Pulmannianis facto. Cuninghamius emendarat *alta*, ut Horat. Sat. I, 6, 43 *magna sonabit.* Reiskius coniectabat: *altam* sc. noctem. 486 *Per noctes* Leid. sec.

vid. V. L. ad vs. 157. *Wr.*) 480. *ebur aeraque*, sunt signa ex ebore et aere; ea *illacrimari* credebantur, forte dum tepido sudabant humore per tempus pluvium collecto. Adeo in re alioqui satis obvia occaecati metu animi trepidabant.

481. De arte poetae vid. Scalig. Poetic. V, 14, p. 278. Ut ira, rabies, sic furor et *insania* incitato flumini tribuitur. Locum ante oculos habuit Lucan. I, 408 sqq. Padi autem eluvies incredibiles saepe agrorum hominumque strages fecisse narrata est. (Eridanus rex fluviorum dici videtur, quia maximus est fluviorum Italiae plurimosque fluvios alveo suo excipit. Wunderlichius comparat Ge. II, 98. *rex ipse Phanaeus. Wr.*) 485. Ad prodigia haec cf. disputata in Opusc. Vol. III, Prolus. XI et XIV. (Wunderl. negat, *resonare* ex repetendo verbo *cessaverunt* pendere; tum enim *aut*, non *et* postulari; *resonare* autem

Non alias coelo ceciderunt plura sereno
Fulgura; nec diri toties arsere cometae.
Ergo inter sese paribus concurrere telis

487 *sinistro* Gud. a m. sec.

esse Infinitivum historicum. Oratio sic procedit: *Nec cessaverunt fibrae minaces apparere et urbes resonare:* praegressae autem negandi particulae sexcenties *et* ita subiicitur, ut illa negatio ad utrumque orationis membrum referatur; vid. Q. V. XXX, 6. *Wr.*) 487. *Sereno tonuit.* Huc refer Horat. Carm. I, 2, 3. 4. 488. Vid. Cicero de N. D. II, 5, §. 14.

489. Haec prodigia insequutum esse ait bellum civile, praelio ad Philippos, Macedoniae adiectae, olim Thraciae, urbem commisso, et Bruti Cassiique nece nobilitatum. Poetica ratione Philippos dicit vidisse Romanas acies *concurrere*, et quidem *iterum concurrere*, Romanos alterum praelium, post illud in priore bello civili ad Pharsalum habitum, inter se fecisse. *Nec diis fuit*, visum est, *indignum*, iniquum, pro, iis placuit, in eodem Macedoniae regno, latius accepto, bis stragem Romanorum fieri. *Emathia* Macedoniae est pars, ad quam proprie nec Pharsalus nec Philippi referri possunt; sed poetae latius eo nomine etiam pro Thessalia utuntur. *Haemus* mons est Thraciae, cui poetica ratione urbs Philippi subiacere dici potest. Lucan. I, 675 *latosque Haemi sub rupe Philippos.* IX, 271 *Emathios Philippos* dixit. Magna pars Thraciae olim Macedonibus paruit. Satis nobis declarasse videmur loci sententiam. Ad virorum doctorum contentiones descendere non possumus, quae maxime errori debentur, quod τὸ *iterum* cum *videre* iungebant, non *iterum concurrere.* Inserta est nuperae Romanae editioni etiam hoc de loco viri docti disputatio; et alia Holdsworthi (in *Diss. upon Virgil* p. 375 sqq.), (vid. etiam Cort. ad Lucan. VII, 853. *Wr.*) qui binos Philippos fuisse cum observasset, alteram urbem ad Strymonem, alteram non longe a Pharsalo Thessaliae circa Thebas Phthiae, utramque a poeta respici putabat; mira prorsus ambiguitate, et lusu tanto poeta indigno. In Virgilio tamen nemo haerebit, qui interpretationem recte instituerit. Manilius, qui hunc locum in extrema libri primi parte ante oculos habuit, eandem poeticam rationem amplexus paullo licentius extulit: *Civiles etiam motus cognataque bella Significant* (cometae sive alia meteora), *nec plura alias incendia mundus Sustinuit, quam cum ducibus iurata cruentis Arma Philippeos implerunt agmine campos. Vix etiam sicca miles Romanus arena Ossa virum lacerosque prius superadstitit artus.* Licuit poetae, quamquam paullo crassius, in eodem loco praelium factum dicere, quod in illis regionibus, in eo regno aut plaga, factum. Ut adeo ne tum quidem vitiose dictum videri debeat, si Philip-

Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.

491 *Non* Moret. sec. Parrhas. Markland. ad Stat. Silv. III, 68 cum interrogatione legendum esse contendit: *Nec fuit indignum*, *Superi*, *bis*. Et sic cd. Mediol. Bene utique et hoc. Vulgata tamen nec minus bene. Itaque nullus emendationi locus. conf. Burm. *superbis* Goth. pr. 492 *laetos* Reg. Martin. cum nonnullis edd. (*Emi* pro *Haemi* Medic. *Wr.*) 493 *tempus veniet et illis finibus*, *quum* iungebat interpretatione Reiskius. Alius forte simili acumine iungat *Scilicet et*, *tempus veniet quum*, *f.* Magis accommodatum esset, iungere: *Nec fuit indignum — pinguescere campos*, *Scilicet*, *et veniet tempus*. Aut cum Wakefield.: *pinguescere campos Scilicet*. *Et t.* (*Scilicet et t. v.* ἔσται δήπου καί, ὅταν cet. Recte *scilicet* sequentibus iungitur; superioribus adiectum languet. *Wr.*) 494 *terra* ed. Iunt. *terrae* Venetus. 495 *inveniat* Rottend. sec. a m. pr.

pis ipsis dicat iterum concurrisse Romanas acies. Quid? quod contendi potest, veteres, cum haec Virgiliana carmina legerent, sententias non aliter constituisse? Ex imitatione Ovidii iudices. Is Met. XV, 823. 824 de Caesaris ultione: *Pharsalia sentiet illum*, *Emathiaque* iterum *madefacti caede Philippi*. Et Lucanus, qui lib. VII sub f. totum hunc locum expressit, *Thessalia infelix!* v. 853 *Ante novae venient acies*, *scelerique secundo Praestabis nondum siccos hoc sanguine campos*. Et tandem Petronius cap. 121 (de Bello Civ. 110) *Cerno equidem gemina iam stratos morte Philippos*. Noli tamen propterea cum viris doctis existimare, veteres Pharsaliam cum Philippis confudisse. Latius *Emathiam*, *Thessaliam*, *Haemum*, *Philippos* et *Pharsalum* in poetis, qui de his proeliis agunt, dici, ac si ad eandem regionem omnia illa referenda sint, ex comparatione dictorum obvia res est. 489. *paribus telis*, cum utrinque a Romanis pugnaretur. Hinc Lucan. I, 7 *infestisque obvia signis Signa*, *pares aquilas*, *et pila minantia pilis*. Et Valer. Fl. VI, 404 *Romanas veluti saevissima cum legiones Tisiphone regesque movet: quorum agmina pilis*, *Quorum aquilis utrinque micant*. 491. 492. Decrevere dii, fatale fuit, bis caedes Romanorum in finibus Macedoniae fieri.

493. Expressit et haec loco sup. laudato, Manil. I, 908. 909. Natum phantasma ex vulgari: ossibus caesorum Romanorum agros constratos esse. 494. A Lucret. V, 932 *ferro molirier arva*. 496. *inanes* non otiosum galearum epitheton: cum *pulsabit* adiunctum sit; alias *cavas* et ab effectu *sonantes* dicunt. Locus a multis expressus, in-

Di patrii, Indigetes, et Romule, Vestaque mater,

498. PATRII I.

498 *Di patrii, Indigetes,* distingui potest. vid. Not. (ita distinxit Wunderlichius; et sane ita distinguendum videtur; ad prius enim nomen pertinet Vestae, ad alterum Romuli commemoratio. vid. Q. V. XXXIII, 6. *Wr.*) *Indigenae* ed. Ven. *Di patriae* Heinsius maluisse fertur.

primis Claudiano XXI (de Laud. Stilic. I), 134 — 137. 497. *Grandia ossa* ad communem de vastis priscorum hominum et heroum corporibus opinionem praeclare dixit; conf. Aen. XII, 899. 900. Cum in istis praeliis fortissimi homines cecidissent, posteritas, quae corrupto huic et decrepito saeculo successura est, eodem modo horum ossa mirabitur, ut nos priscorum hominum. Debuit autem hoc, iam Maronis temporibus, saepe contingere, ut terra eruta aratores in magna ossa fossilia inciderent: quae, cum belluarum ex priscis telluris ruinis essent, ad priscos tamen homines ac gigantes referrentur. Debuere quoque, post tanta Italiae bella, saepe agris motis in loca pugnarum factarum incidere homines et ossa cum armis permixta reperire: quod miramur nostris aetatibus, post tam numerosa praelia et caedes factas, rarius fieri, ut arma Romana terris effossis reperiantur.

498. *Dii patrii* et *Indigetes* ab aliis pro iisdem, ab aliis pro diversis habentur. vid. Cerdam, Ruaeum, Martinum et Thesaur. L. L. (quibus adde G. Kortte Tres Dissertatt. critt. de usu Orthograph. Lat. III, 5. *Wr.*) Nec mirum hoc, pro varia nominum rerumque acceptione. Itaque in hoc otium consumere nolim. A poetis minus severa diligentia in his requiritur. Pro iisdem habet etiam Spencius, et Iovem, Iunonem, ac Minervam designari putat Polymet. p. 315. Possunt tamen ex poetae animo distinguenda videri numina, si Ovid. locum Met. XV, 861 sq., qui inde expressus est, respicias. *Dii Indigetes* sunt ἐγχώριοι. Ex iis Aeneas erat: vid. Liv. I, 2 extr. Tibull. II, 5, 46. Aen. XII, 794. Idem Aeneas *deos patrios* seu *Penates* a Troia in Latium advexerat. (vid. Var. Lect. *Wr.*) 500. *iuvenem,* ut Ecl. I, 43, Romani sermonis noto usu appellat Octavianum Caesarem, tum circa XXVII annum agentem. *Saeclo* (ut v. 468) *everso* dixit, quod in prosa, *rebus perditis succurrere:* ut *eversum imperium* pro labefactato, ad interitum ruente. v. Duker. ad Liv. XXX, 16, 6. Ceterum nonnulla in sequentibus sunt, quae forte Romanis magis probari potuerunt, a nobis excusari forte satis est; etsi declarare videntur, iam tum poetae animo insedisse Aeneidis argumentum, ut a Troianis rebus fata Romanorum apta et nexa faceret, *Laomedontis* certe *periuria* nimis longe petita videri possunt; nec sententiarum admodum commodus et naturalis ordo et iunctura esse. Verum de Romanorum sensu quaerendum erat, non de nostro. Scilicet magna aliqua calamitas

Quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo
Ne prohibete! Satis iam pridem sanguine nostro
Laomedonteae luimus periuria Troiae.
Iam pridem nobis coeli te regia, Caesar,

499 *Qui* fragm. Moret. Voss. *et* abest a Veneto. 500 *Huic* Goth. sec. a m. sec. *averso* Mentel. pr. a m. pr. *iuvenem everso* Venetus. 501 *Nec* Ven. *nam pridem* ed. Ven. 502 *Laumedonteae* Voss. pr. Parrhas., e vitio saeculi. Burmann. (*Laum.* etiam Serv. Dresd. *Wr.*) 503 *coeli nobis* Romanus.

non nisi deorum iris immitti potest: exarsere illae magno aliquo scelere ac piaculo commisso. Ita bella civilia referuntur ad maiorum magnum aliquod ἄγος: ab Horatio ad parricidium Romuli Epod. VII, 17, a Virgilio ad Troianorum, qui gentis Romanae auctores fuere, facinora. Iam porro: bellorum civilium scelera novum sunt ἄγος, novum piaculum, quo obstricti homines deorum iras in se provocant; inde calamitates easdem iras et novas portendunt prodigia: quae procuranda sunt et τὸ ἄγος expiandum. Verum reatus ille solvi nequit nisi certis ritibus et sacris piacularibus, non nisi ab homine puro ac sancto aut a deo aliquo curandis: hic erat Octavianus Caesar, qui idem remp. unus restituere poterat. Hoc idem persequutus est Horat. I Carm. 2. Iam his notionibus imbutum animum si habueris, facile expedies singula: Permittite, dii, ut Caesar remp. restituat et belli civilis scelera expiet. Satis malorum experti sumus: 501. 502. Ne nobis eum eripite, tamquam unum illum, qui culpam nostram expiare potest: etsi aevi huius tantae sunt e bellis civilibus corruptelae, ut dei alicuius praesentiam vix ferant. Haec omnia splendide ornavit et amplificavit.

502. De Laomedonte nota narratio, qui Apollinem ac Neptunum mercede pro muris Troiae exstruendis pacta fraudaverat. Horat. III, 3, 21 *ex quo destituit deos mercede pacta Laomedon mihi castaeque damnatum Minervae cum populo et duce fraudulento.* Potest tamen ac debet *Laomedontea* Troia simpliciter pro epitheto haberi, et *periuria Troiae* latius ad omnia ἄγη et facinora Troianorum, eoque ipso ad fata ac mala inde nata, referri, quae in Romanos, eorum posteros, redundarunt. Adeo insederat hominum animis illud iudicium: numen irasci, et numinis iras non nisi vindicta scelerum placari posse, et, si scelerum auctores poenas effugerint, expeti has a nepotibus. 503. Retrahendum est ad v. 500: unus est Caesar, qui remp. labefactam restituere et mala tollere, deorum iras placare potest; at hic, ipse diis par et mox deus futurus, verendum est, ne ab hac scelerum contage subductus nobis eripiatur: fere ut Horat. I Carm. 2, 45, qui totus locus inde a v. 25 pro aemulatione huius loci Maroniani haberi potest.

Invidet, atque hominum queritur curare triumphos:
Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multae scelerum facies; non ullus aratro
Dignus honos; squalent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in ensem;
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinae ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt; saevit toto Mars inpius orbe:
Ut quum carceribus sese effudere quadrigae,

512. UT, EFFUDERE, QUADRIGAE A.

505 *versumque* Franc. 506 *Iam multae* Reg. Goth. pr. (*Iam* etiam in Medic. apud Foggin.; sed *tam* legere sibi videtur Freytagius in ipso codice. *Wr.*) *Tam multae* Moret. quart. *non nullus* Menag. pr. *nullus aratro Cessit honor* Serv. ad Aen. IV, 103 citat vitiose. 507 *adductis* Rottend. alter. 508 *curvantur in ensem* Franc. *formantur* Nonius Marcell. in *rigidus*, et Servius ad Aen. XII, 304. *Flare* tamen et *conflare* sollennius de ferro, aere, cudendo, dum liquescit. 510 *Vicinae inter se ruptis iam legibus* duo Moret. et Menag. pr., nec non Cantabrig. 511 *Arma fremunt* Wakef. eleganter! Nec tamen quae eleganter dicuntur, nulla alia re urgente, poetae possunt obtrudi. Etiam Aen. IX, 133 *gentes arma ferunt Italae.* XII, 586 *arma ferunt alii. tota Mars improbus urbe* duo Mss. apud Serv. ad Eclog. IV, 13. *una urbe* unus ap. eund. ib. *secum* aberratum Goth. pr.

505—511. Ad annum ab U. C. 717 M. Agrippa et L. Gallo Coss. haec spectant; aut, quod melius fiet, ad apparatum pugnae Actiacae per sequentes annos sunt referenda. conf. Vita Virgilii ad hos annos. Anno illo 717 multis prodigiis turbati erant animi, dum inter Triumviros parum firma fides, et paulo post graves inimicitiae; inter Caesarem et Sext. Pompeium bellum recrudescebat; Antonius cum exercitu adversus Parthos iam dudum Syriae infestos ibat; ab Agrippa, qui Rhenum transierat, in Galliis bellum modo confectum erat. Haec omnia in unum conferre potuit poeta, ut gravior esset sententia. Si de apparatu belli Actiaci hac Georgicorum parte agi cum Martino existimare malis: v. 509 latiori sensu erit accipiendus de extremis imperii finibus, unde copiae contrahebantur ab Antonio et Caesare. (vid. quae ad Ge. IV. extr. disputavi. *Wr.*)

505. *ubi* h. l. apud quos. fas nefasque *versum*, confusum. (*tot bella — tam multae*, vid. not. ad vs. 449. *Wr.*) 506. *Novum scelerum proventum* dixit Lucan. II, 60. 507. *Dignus honos*, satis magnus. 510. De dissidiis civilibus accipe. *ruptis legibus*, pactionibus mutuis. Aen. VIII, 540 *poscant acies et foedera rumpant.* adeoque pace rupta.

512. A Circo sumta comparatio tumultuantis orbis; semel emissi currus cum tanto impetu ruunt, ut ab auriga retineri ne-

Addunt in spatia, et, frustra retinacula tendens,

513 *Addunt in spatia* Burmannus revocavit, cum Heins. *in spatio* praetulisset. *Addunt in spatia* erat lectio Aldd. et ex his profectarum; *Addunt se in spatia* Egnat. Commel. Steph. Pulm., et ex his vulgatae; ita et multi codd., etiam Arundel. et uterque Gothanus; et sic legitur in edd. Quinctil. Inst. Or. VIII, 3, 78. At multi codd. *se* omittunt, ut Heins. et Pierius de suo Mediceo, Romano, atque aliis testantur; quatuor alii a Burmanno, inter quos Regius, quinque a Martino et in ed. Cuningh., e qua et ipsa exulat *se*, edd. 1474 et 1476 laudantur. Pro hac lectione militat Silius XVI, 372 *In spatia addebant*, ubi tamen vetustae membranae *in spatio* habent, quod etiam Drakenb. vulgavit. Iam in nostro loco Medic. et Gud. habent scriptum *Addunt spatio*; nisi quod in Medic. *in* et *a* supra sunt adscripta. Ita etiam in Mss. nonnullis ap. Quinctil. VIII, 3, 78 legitur. Erat itaque pertenuis auctoritas, qua Heins. nixus *Addunt se in spatio* reponebat; gravior alterius lectionis *Addunt in spatia*: ut *se* suppleatur ex antec., ut Aen. I, 440 *Infert se — miscetque viris.* Vel ut absolute ponatur *Addunt*, ut fit in aliis, pro *Addunt se.* Haec forte melius expediunt rem, quam quae cumulata sunt ab Heinsio. Nam de eo nemo dubitet, si adiunctum esset *cursum*, expeditam rem esse: *Addunt cursum in spatia*; ut *addere gradum* et similia; item *corripere spatium.* Sic quoque, utrum *in spatia* an *in spatio* legas, parum refert; nec inde res conficitur, quod ap. Lucret. VI, 300 est: *Ignescat tamen in spatio longoque meatu.* De ceteris vid. Not. Schrader. in schedis coni. *quadrigae*, *Ardent*, *in spatia et fr.* (Difficile est, certi aliquid de h. l. pronunciare, quum, quidquid ex variis lectionibus, quas enotavit Heinsius, concinnaveris, non satis constet de ipsa vi ac potestate huius dictionis *addere in spatia*, vel *addere in spatio*, vel *addere se spatio*, vel *addere se in spatio*, vel denique *addere se in spatia.* Si quaeris, quod primum quaeri debet in tali re, unde orta sit tanta lectionis diversitas, causam huius rei vix dubites quin Medicei, Gud. et Mentel. pr. lectio *Addunt spatio* indicet. Virgilius videtur scripsisse *Addunt se spatio*; iam media voce per subsequentem inqueant. *Spatia* hic de septem spatiis seu gyris accipiunt, quibus in Circo decursus finiebatur. Nec tamen hoc necesse. *Spatia* pro spatio h. ipso loco, quo decurritur, et de decursu aeque bene dicuntur, ut Ge. II, penult. III, 203. Aen. V, 316. *Addunt* quadrigae *in spatia:* difficultatem habent, quam vix ita tolli posse censeo, ut omnes in solvendi modum conveniamus: nullus enim est, in quo non aliquid asperitatis relinquatur ab insolenti usu τοῦ *addere.* subintelligitur a doctissimis interpretibus inde a Servio *cursum*, h. intendunt, in ipsis spatiis currendi sumunt vires; in quo tamen durum, omitti *cursum.* *Addere spatia spatiis* esset alium post alium decursum facere, aliud post aliud spatium currere; at h. l. non hoc, sed *impetus* currentium et fervor *auctus* a poeta respicitur, qui maior maiorque et maximus esse solet sub decursus finem. *In spatia*, h. in decursum, iam aliqua ex parte factum, debet *addi* non aliud ac novum spatium, sed aliud quid, quod adhuc quaerimus. Servius, *in processu equorum* cursus *augetur.* Pomponius: „addunt in spatia, id est, in ipso spatio currendi *sumunt vires.*“ *Addere* esse posse augere, recte ponitur; sed quaeritur res, quam quadrigae addunt, augent. Accipiebam *addere* pro addere se;

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

tercepta, vid. Goerenz. ad Cic. Acad. II, 5, 14., lacunam alii interposita praepositione *in* expleverunt; alii e libris genuinam lectionem exhibentibus pronomen *se* repetierunt; alii utrumque, *in* et *se*, intulerunt. Simile quid Aen. II, 778. factum videbimus. Et extrito pronomine quum requireretur accusativus, *spatio* in *spatia* mutandum videri poterat; quamquam multae id genus depravationes etiam per elisionem ortae. Silii autem imitatio parum probat, quum apud ipsum non certo constet de lectione. *Addunt se* Virgilius eodem fortasse modo dixit, quo Ecl. X, 74.: „Quantum vere novo viridis se subiicit alnus." Ge. II, 19.: „laurus Parva sub ingenti matris se subiicit umbra." Hinc *addunt se spatio* proprie i. q. *crescunt spatio*, i. e. crescit currendo ipsa celeritas equorum; sive: quo plus spatii decursum fuerit, eo acrius currunt. Id si audacius dictum videbitur, poterit hanc loquendi rationem e Graeco aliquo poeta traustulisse Virgilius videri; certe neminem puto offensum iri, sicubi legat: ἵπποι ἀέξονται δρόμῳ. Interea in tanto criticorum et interpretum dissensu versum relinquere intactum satius duxi. *Wr.*)

h. concitare se, concitato cursu ferri. *Dare se in fugam* etiam in pedestri oratione frequentamus; similia vid. Georg. IV, 528. Aen. XII, 633. *addere se* pro simplici dare se, immittere se, ruere in decursum, cum impetu ferri *in spatia*, in decursum, nullo septem spatiorum respectu, sed omnino in decursum, habet analogiam. Scilicet *addere* se vulgari usu est, adiungere se, accedere: ut Ecl. VI *Addit se sociam timidisque supervenit Aegle.* Aen. IX, 149 *Addunt se protinus omnes Etrusci socios.* Inde, si idem fit cum impetu, irruere, *instare*, ἐπέχειν ut Od. τ, 71. *Addere* pro mittere, immittere, iniicere dictum esse, etiam b. Gesnero probari video ad Quinctil. VIII, 3, 78 et confirmari a Burm. ad e. l., quamquam graeca ibi minus bene laudari puto. *Teucris addita Iuno* pro infesta, in eos concitata et exasperata Aen. VI, 90 hinc illustrari potest. Ita *addunt*, instant. Expressit nostrum Silius XVI, 372 *Iamque fere medium evecti certamine campum In spatio addebant.* Gratius Cyneg. 227 *incumbere spatiis* (προςκεῖσθαι τῷ δρόμῳ) eo sensu dixisse videtur; et Homer. Iliad. ψ, 375 ἵπποις τάθη δρόμος. Post omnia haec fateor tamen, ad facilitatem Virgilianam nondum orationem videri esse adductam. (Vossii ratio, *addunt in spatia* pro *addunt spatia in spatia*, s. *spatiis*, dictum existimantis, ferri non potest; hoc enim si poeta dicere voluisset, scribendum ei erat *addunt spatia;* cfr. Not. ad Aen. IV, 142. Iacobs. ad Ge. IV, 149.: „naturas apibus quas Iuppiter ipse Addidit," haec scribit: „*addidit*, i. e. dedit, ut Ge. I, 512.: *quadrigae addunt in spatia*, i. e. dant se." Quae quidem explicatio ipsa simplicitate se commendat; vid. tamen V. L. *Wr.*) 514. Nota figura *currum*, h. equos, *non audire habenas* dicit, qui regi non possunt. Horat. Ep. I, 15, 13 *equi frenato est auris in ore*, Pindarus ἅρματα πεισιχάλινα dixit Pyth. II, 21.

EXCURSUS I

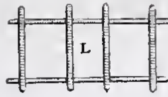
De aratro Virgiliano.

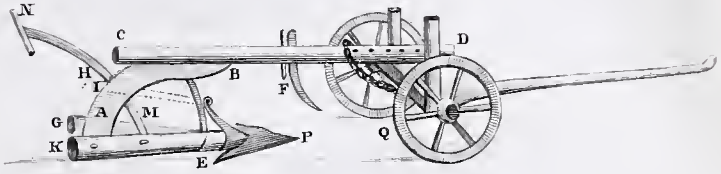
Georg. I, 169 sqq. *Continuo in silvis magna vi flexa domatur In burim et curvi formam adcipit ulmus aratri: Huic a stirpe pedes temo protentus in octo; Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso. Caeditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus, Stivaque, quae currus a tergo torqueat imos.*

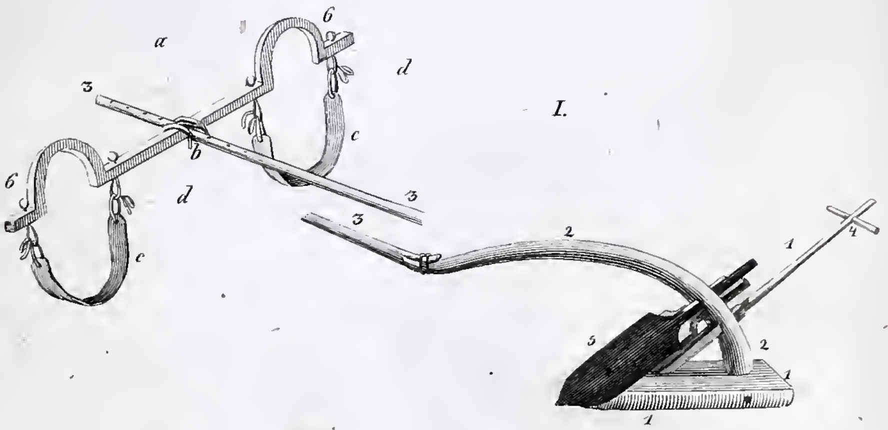
Exposui locum quantum potui pro sermonis ratione; etsi rei agrariae peritia non satis instructus. Admodum itaque laetabar, cum post illa a me scripta viderem virum doctum, rei agrariae peritum, eumque perspicacissimum, *de aratro veterum* accurate agere (*Betrachtungen teutschen Patrioten heilig* III Band 1780, p. 283 sqq.); repetiit eadem fere in *Actis Acad. Elect. Mogunt.* 1779, p. 125 sqq. Proponam ex eo, quae ad Virgilium spectant, acute utique et ingeniose disputata. De ceteris dispiciet bonus Hesiodi editor, si quis eius carmini aliquando obtigerit.

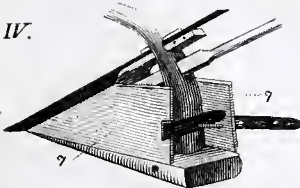
Primo versus: *Caeditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus Stivae, quae currus a tergo torqueat imos:* e Martini iudicio constituit; eosque bono sensu carere pronuntiat, nisi *cursus* emendetur cum viro docto apud Martinum. Enimvero sic Maro latine dicere non potuit: quod sensus quemque suus docere potest, si sermonis usum habeat. At *currum* pro *aratro rotis instructo* dicere per poetici sermonis indolem et usum licuit; eum, h. e. aratrum, regit, *a tergo torquet* arator; *imi currus* epitheto ornante dicti sunt non minus poetice, quatenus vomere alte impresso inferior aratri pars desuper ab eo, qui stivam moderatur, flectitur ac regitur; exit itaque, modo genium poetici sermonis teneas, e Virgiliana lectione sententia eadem, quam viri docti inferre volunt per lectionem corruptam. Negat vir doctus aratrum rotis instructum iam tum innotuisse. Atqui notum illud fuisse hic ipse locus docere debebat. Quod a Catone et Varrone illud non commemoratum est, pro argumento idoneo esse nequit: cum neuter id agat, ut instrumentorum rusticorum formam curiose describat. Fac vero utrumque id egisse, quod non egit: potuit secundum illos, Virgilii aetate, in agro Mantuano, aliud usu haberi. Innotuere post arma a Iulio Caesare in Gallias illata alia quoque a Gallis inventa; ut certa vehiculorum genera, carrucae et sic porro; coli coepit in Alpibus secale (Plin. XVIII, 16, 4) Romanis ignotum.

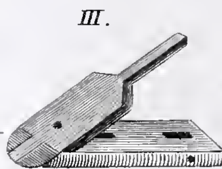
Occurrunt alia in Virgilio Italiae superioris agris propria ac singularia. Plinii verba lib. XVIII, 48 a me laudata omnem facile dubitationem tollerent, si lectio in iis esset minus incerta. *Dentalia*, h. e. dentale, ἔλυμα, bene vir doctus, quem laudavi, docet accipiendum esse de vomeris parte anteriore (*Pflugkopf*), in acumen acta: hoc dentale *duplici* esse *dorso*, h. e. binis cruribus in formam litterae V (*Sohlhölzern*) aptatum; *binas aures* tandem, tabellas a Varrone I, 29, 2 memoratas, vomeri additas (*das Streichbret und Molterbret*), et utrique cruri ita impactas, ut impresso in solum vomere terra proscissa utrinque accumulata in sulcos attollatur. *Buris* est temo, ἱστοβοεύς; scil. proprie pars eius infima, ut iam Salmas. in Solin. p. 576 docuit. Inspicienda et cognoscenda sunt reliqua; etiam de aratro Hesiodeo; nisi quod malim eum simpliciter apposuisse, qualem eius formam ac speciem apud animum effingeret, nec de epochis mutationum inter Aegyptios, Graecos, et Romanos tam multa esse ariolatum, quae ad liquidum perduci nequeunt. Quod enim nostro tempore fieri videmus, non minus olim locum habuit, ut in diversis populis ac regionibus seu more maiorum seu soli natura aliave necessitate urgente diversa esset aratri forma, retineretur que deterior multis in locis, cum in aliis dudum inventa et frequentata esset melior et elaboratior. Evolvat, cui talia curae sunt, Paullum Lucam *Voyages* Tom. I, p. 182. Norden *Voyage en Egypte* Tom. I, pl. 56. add. Goguet *Orig. des Loix* T. I, p. 184 sqq. Sunt antiquae artis opera, in quibus aratrum visitur: vix tamen notionem accuratam inde consequi licet: Comes de *Caylus Recueil d' Antiquités* Tom. V, pl. 82. Museum Etruscum Tom. I, tab. extr. Spon. Miscell. p. 308. IX. Winckelm. *Monum. ined.* p. 105. Gemmae aratrum, obscure tamen, referentes sunt Mus. Flor. Tom. II, tab. 42. Gorlaei Dactylioth. Tom. II, n. 231. Aratrum, quod in Hesiodi edd. ex ant. codd. exhibetur, et in Montfauc. Palaeog. gr. p. 9 repetitum est, serioris seu commenti seu usus esse patet; nam ab Hesiodo adscriptum nemo dixerit. Formam aratri, quo nunc Mantuani ac Veneti agricolae utuntur, una cum alio exquisitioris structurae, Martyn exprimi curavit ad p. 48. Verum neutra forma cum Virgilianis verbis satis convenit. Videbatur sibi Anglus, A. I. *des Carrieres* (*a Dissertation on Virgil's description of the ancient Roman Plough* 1788.) veram aratri Virgiliani formam reperisse in pondere Romano. Verum qui inspexerit, statim deprehendet mirum errorem, est enim as Romanus cum prora ratis, quam ille pro aratro habuit. (Innotuit mihi inter eos, qui ab eo inde tempore de his egere, *Adamus Dickson Husbandry of the Ancients Edimb.* 1788. c. XVIII, p. 375 sqq. qui omnino ad carmen Georgicorum consuli potest. Verum ille, etsi verborum interpres parum idoneus, ipsas res illustrat, praeceptorumque veritatem et utilitatem explorat; atqui haec ad interpretis poetae provinciam

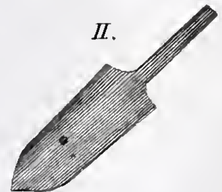

L

N
C
D
H
I
B
F
A
M
G
K
P
E
Q

a
6
d
3
I.
b
c
6
d
3
c
3
2
4
1
5
2
1
1

IV.
7
7

III.

II.

12 Pedes.

haud spectant. Non sine fructu inspexeris ad h. l. Vossii V. C. Commentar. in Georgica.) (Quae fuerit aratri a Virgilio descripti forma, quum imagines veterum aratrorum, quae in artis operibus exhibitae exstant, non plane cum illa Virgiliani aratri conformatione congruant, coniectando assequi studuerunt Viri Docti. Itaque ut aliqua probabilis eius species oculis legentium obiiceretur, aeri incidendam curavi tum eam aratri formam, quam I. H. Vossius ad h. l. proposuit, tum eam, quam F. Th. Schulz delineavit in libello bonae frugis plenissimo, cui inscriptum est: *De Aratri Romani forma et compositione. Ienae* 1820. 8. De ea re qui post Vossium scripserunt, commemorat idem Schulzius pag. 3.; quibus addo Arndtii Itinerarium *Bruchstücke aus einer Reise durch einen Theil Italiens* Vol. I. pag. 253. In ea, quam Vossius exhibuit, aratri Virgiliani forma duae maxime res displicent, rotae, quibus caruisse illo tempore aratrum Romanum, tum silentium veterum scriptorum probat, tum certissimis rationibus evincit Schulzius pag. 34. sqq. Nam Plinii verba ab Heynio allata nec probant, Virgilii iam aetate adiectas fuisse rotas aratro, et corrupta videri possunt, ut visa sunt Richtsteigio, quem laudat Schulzius. Praeterea in Vossiana descriptione, quid sit *duplex dorsum*, non apparet. Itaque proxime ad verum accessisse puto Schulzium. *Wr.*)

Aratrum Romanum
ap. Voss.

AB *buris.*
CD *temo.*
GEK *dentalia.*
PE *vomer.*
F *culter.*
GH IK *binae aures.*
L *iugum.*
MN *stiva.*
N *manicula.*
Q *currus imi.*

Aratrum Romanum
ap. Schulz.

Fig. I. Aratrum Romanum simplex. 1) dentalia. 2) buris. 3) temo. 4) stiva cum manicula. 5) vomer. 6) iugum, a. funiculus, b. clavus, c. collare, d. lora (subiugia).

Fig. II. Vulgaris Romanorum vomer. Hic in anteriore dentalis parte figitur, eiusque utrumque latus eminet.

Fig. III. Dentalia aratri Romani.

Fig. IV. Aratri auriti species. Partes 7. 7. tabulae seu aures dicuntur.

EXCURSUS II*

Ad locum de prognosticis serenae tempestatis ex pluviali.

Georg. I, 393 *Nec minus ex imbri soles et aperta serena Prospicere et certis poteris cognoscere signis. Nam neque tum stellis acies obtusa videtur; Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna; Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri; Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt Dilectae Thetidi alcyones; non ore solutos Inmundi meminere sues iactare maniplos: At nebulae magis ima petunt* etc. Haesi in his interpretandis et me in iis haerere ingenue sum professus. Spectare enim ad boni interpretis et critici officia censeo, ea loca quae non satis assequitur non intacta relinquere, aliisque fraudem facere, quasi sensus per se sit satis apertus, sed lectorem de iis diligentius etiam, quam de aliis, monere. Inspectis aliis interpretibus, nec aliud quid, quam quod ipse tenueram, afferri, difficultates autem interpretationis multos ne sensisse quidem vidi. Senserat eam forte is, qui apud Gellium VII, 17 de notione vocis *obnoxius* h. l. quaerebat. Scilicet sumitur, quod primo statim adspectu occurrit: inde a 395 praesagia serenitatis memorari. Atqui ea, quae memorantur, non conveniunt huic consilio, immo vero repugnant. Sensus enim vss. 395—400 hic esse perhibetur: stellarum et lunae clara ac pura lux est (quae tamen sententia grammatice ex verbis erui nequit, ut statim videbimus): *non* nubeculae lanis similes per caelum feruntur (atqui hae adesse deberent, quippe quae sunt sereni caeli nuntii), *non* alcyones alas ad solem expandunt (atqui, si hoc inter praesagia serenitatis est, alas debebant expandere, cum caeli serenitas instet), *non* sues iactant frugum manipulos (an vero per omne tempus pluvium id faciunt sues, nec nisi sereno caelo hoc facere omittunt?). Haec tam parum inter se conveniunt, ut vix assequaris, quomodo poeta tam acutus iungere ea inter se, aut interpretes ea tanquam per se plana et expedita admittere potuerint. De posterioribus nihil vidi monitum: haesit disputatio tantum in prioribus, *Nam neque tum stellis acies obtusa videtur:* quod potest bene ita accipi: aciem stellarum nunc non amplius videri esse obtusam; adeoque eam esse claram, et stellas enitescere; id quod fit dispulsis nubibus et caeli serenitate reducta. At enim alter versus: *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna*, nullo modo nec grammatice, nec sensus paritate convenit. Antiqua iunctura tradita est a Servio, ut repetatur *obtusa*. Ita erit: *nec Luna, fratris radiis obnoxia*, quae lucem mutuatur a sole, *videtur surgere obtusa:* contra vero videtur oriri clara. Recte. At enim primo *videtur* alio modo nunc accipitur quam superiore versu, ubi erat pro *cernitur*, nunc autem

est δοκεῖ, et alio modo construitur, cum infinito; si tamen missum id facias, grammatice non potest *obtusa* repeti sic nude; antecesserat: *neque videtur acies stellis obtusa*, debet adeo sequi: *neque videtur acies obtusa Lunae*, casu tertio, τῇ Σελήνῃ; non autem, *nec Luna videtur* „surgere obtusa.“

Aggressus eram cum viris doctis locum interpretatione altera: *et Luna videtur surgere* (cernitur surgens) *oriri*, *non obnoxia fratris radiis*, soli; quasi esset: ita ut non sit obnoxia, non videatur esse obnoxia; ut sensus esset: luna tam clara et pura luce oritur, lucet, ut non soli debere lucem, sed propria luce lucere videatur. At quae tandem argutiae hae sunt! an luna clariorem lucem habitura esset, si propria luce luceret? unde hoc suspicari licet? an non a sole lucem foeneratur satis claram ac puram, modo iustum tempus redierit? Venerat in mentem, sententias melius sibi constare, si vs. 396 pro *Nec fratris* legeretur *Et* adscita altera lectione meliore *videri*, hoc modo: *Nam neque tum stellis acies obtusa videri, Et fratris radiis obnoxia surgere Luna:* infinitivo historico, ut sit: nam *et* stellarum acies tum, si serenitas redditur, cernitur *non* obtusa, *Et* surgit, oritur, in conspectum venit, Luna, quae ex natura sua est obnoxia fratris radiis. Lapsus in disiunctivis similis observatus est et aliis in locis, et legitur quoque *Et fratris* apud Schol. Statii Theb. X, 146.

Placebam mihi in his. Mox tamen vidi reliqua, quae sequuntur, non magis sic esse apposita et accommodata sensui poetae. Negantur enim in illis ea, quae serenitatis prognostica esse debebant: *Tenuia nec* — *Non tepidum. Non ore s.* Ita tandem perspexi a toto poetae consilio aberrari per istam interpretationem; et latere fraudem in eo, quod animadversum haud erat, poetam primo rem declarare negative, dum docet, abesse ea, quae instantem tempestatem nuntiare possint et soleant; tum vs. 401 eum subiicere ea, quae vere iis tum successerint: *At nebulae magis ima petunt.* Quod et Plinius habet XVIII, s. 83 *nebulae e montibus descendentes, aut caelo cadentes, vel in vallibus sidentes, serenitatem promittunt.*

Itaque in vss. 395 — 400 negative poeta exponit sententiam suam, et successuram caeli serenitatem ominatur primo ex absentia eorum, quae imbres impendentes et tempus pluviosum denuntiare possint. Sunt autem haec ista: *stellarum acies obtusa*, *luna latens*, *nubes tanquam gregales*, (ἀγεληδὸν) *per aerem actae, alcyones ex sensu instantis pluviae expandentes alas*, *sues eruentes frugum manipulos.* Omnia haec, pluvium tempus denuntiantia, nunc non cerni ait, nunc abesse. Contra vero vs. 401 *nubes descendunt in terras*, *aere tenuato*, *et demittunt se in valles*, et sic porro. Nunc enim affirmative praesagia serenitatis instantis enumerat. Sententiarum veritas in his elucescit, et totam loci interpretationem nunc in Notis sic refinxi.

Ita vero versus, ad quem omnis bona interpretatio offendebat, verum suum sensum facile recuperat: *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;* vere enim sensus est, et esse debet: nec Luna lucet. Enimvero, quomodo hoc cum ceteris conveniat, tandem ex loco Arati assequutus sum, quem poeta expressit. Scilicet Aratus Diosem. 281 sq. ingruentis tempestatis signum apponit hoc: quando stellae obscurantur, *nulla apparente caussa,* nec nubibus obductis, nec caligine alia, *nec luna subeunte*, quae scilicet luce sua obscurare eas posset; itaque et in Marone: *stellarum lux non est obtusa*, *nec tamen luna oritur*, *lucet*, *quae luce sua eas obscurare possit.* In his nihil est, quod nos moretur. Apponam versus Arati:

> ἦμος δ᾽ ἀστερόθεν καθαρὸν φάος ἀμβλύνηται,
> οὐδέ ποθεν νεφέλαι πεπιεσμέναι ἀντιόωσιν,
> οὐδέ ποθεν ζόφος ἄλλος ὑποτρέχῃ οὐδὲ σελήνη,
> ἀλλὰ τάγ᾽ ἐξαπίνης αὔτως ἀμενηνὰ φέρωνται·
> μηκέτι τοι τόδε σῆμα γαληναίης ἐπικείσθω,
> ἀλλ᾽ ἐπὶ χεῖμα δόκευε —

„Cum autem, ait Aratus, stellarum clarus fulgor hebetatur (*stellis acies obtusa videtur*) neque tamen alicunde nubes coactae iis se praetexant, *neque aliunde* caligo alia *subeat*, *neque luna;* sed astra extemplo nulla de caussa languida ferantur: non amplius tibi hoc signum serenitatis habeatur, sed expecta tempestatem.“ (ἀστερόθεν est vera lectio; non οὐρανόθεν. ἐπικείσθω potest a calculo ductum esse, ut ἐπιτιθέναι apponere in numero, annumerare; nisi fuit ὑποκείσθω, *ne habetor.*) Clarius rem exponit Schol. vetus: ὅταν ἴδῃς ἐν καθαρῷ ἀέρι αἰφνιδίως ἀμβλυνομένους ἀστέρας, μήτε νέφους, μήτε ἄλλης τινὸς ἀχλύος ἐπισκιαζούσης, „μήτε σελήνης ἐπιπροσθούσης“ (ἐπιπροθεούσης) χειμῶνα προσδόκα. δηλοῖ δὲ, ὅτι ἡμῖν ἀνεπαίσθητος ὁ ἀὴρ παχυμερὴς γινόμενος τοῦτο ποιεῖ. γίνεται δὲ τοῦτο αὐχμοῦ ἐπιπροσθοῦντος (ἐπιπροθέοντος) τοῖς ἄστροις, καὶ τὸ λαμπρὸν αὐτῶν ἀμβλύνοντος, τὸ οὖν „οὐδὲ σελήνη“ προσέθηκεν, ἐπειδὴ ἡ σελήνη σκέπει τῷ ἰδίῳ φωτὶ καὶ ἀμαυροῖ τοὺς ἀστέρας. — Ita, puto, omnis difficultas est sublata, omnis caligo dispulsa. Respicit hunc ipsum locum, *luna* tamen haud memorata, Plin. XVIII, 35, s. 80 *Quum repente stellarum fulgor obscuratur*, *et id neque nubilo*, *neque caligine: pluvia aut graves denuntiantur tempestates.* Ceterum infinitivum *videri* pro vera lectione me habere iam professus sum.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON
LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM

Propositio cum invocatione Bacchi 1—8. De *arborum* inprimisque vitium et olearum *cultura* acturus, primo loco varios arborum proventus, alios a natura alios ab arte profectos, exponit. Aliae itaque arbores sponte nascuntur — 21; aliae arte parantur: et quidem avulsione —23, infossione 24. 25, propagine 26. 27, surculo 28. 29, concisione 30. 31, insitione 32. 33. 34. Nunc edocturus, studium esse adhibendum et suam cuique arbori pro generis et soli natura culturam: Maecenatis propitiam voluntatem implorat — 46. Arbores, quae sponte proveniunt, cultu emendari possunt — 56; quae satu nascuntur, feliciora habent incrementa transplantatione, et aliis artificialis culturae generibus — 72; inprimis inoculatione et insitione proprie dicta — 82. Deligendae quoque arborum eiusdem generis species praestantiores — 108. Caelum porro cuiusque arboris naturae idoneum est circumspiciendum; nam magna in hoc est varietas — 135; et sic aditum sibi parat ad laudes Italiae, omnium rerum proventu felicissimae — 176; tandem soli natura est exploranda, cui proventus generi illa conveniat — 225; subiiciuntur criteria soli cognoscendi et iudicandi — 258; et viae ac rationes soli tractandi et naturae eius emendandae, adeoque ipsa cultura cum omnino arborum, tum inprimis vitium. Scilicet primo docentur quae in plantatione observanda sint — 314; etiam de tempore plantationis faciendae — 345; de cura post illam adhibenda, inque hac de putatione (362 — 370) et de avertendis iis, quae nocere possunt novellis arboribus (371 — 379); cumque in his caper sit, excurrit in morem mactandi hirci in Bacchi sacro — 396. In vitibus tamen inprimis adsidua est cura per totum annum adhibenda — 419. Minus operosa est olearum cultura — 425, et pomorum — 428, exigua aut omnino nulla sativarum arborum — 457. Inde excursus in laudes vitae rusticae, pars carminis felicissima — ad fin.

Hactenus arvorum cultus et sidera coeli;
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, et prolem tarde crescentis olivae.
Huc, pater o Lenaee; tuis hic omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus auctumno

1 Deerat hic versus in Zulich., scilicet ut saepe primi versus, a chrysographis supplendi. A Gesnero in Thesauro LL. voc. *hactenus* inter loca, quibus illud adverbium temporis esse interdum videri possit, affertur hic versus et subiicitur: „Sed primus versus abest plane in MS." Verum codex ille Zulichem. in Virgilio tantae auctoritatis non est. Tum vero in utraque lingua adverbia loci et temporis inter se permutantur. Ergo et h. l. *Hactenus* et *Nunc* proprie posita sunt de loco: verum temporis notio ei ipsi subest. (— 3. Medic. *olibae*, mutata *b* a manu recentiore in *v*. *Wr.*) 4 *Nunc p.* unus Mead., ut et v. 7. *tuis haec o.* a Cerda editum. *sunt* in unum Arundel. ex glossa migravit, ut et in Voss. apud Burm.

1. Respicit ad lib. I, v. 1. Poetae exordio utitur Columella III, 1. 2. 3. Nunc arborum curam exponam. Arbores memorat, ut poeta, *vites*, *virgulta*, h. e. arbores silvestres, et *oleas*. *Silvestria* dubito an ex vulgari usu dictum sit. *silva* poetis omnino pro arboribus dicitur: ut saepe hoc libro, v. c. 181 *silva vivacis olivae:* videtur adeo *silvestris* epitheton ornans esse, et *Virgulta silvestria* nil nisi silvae, h. arbores omnis generis. (Propriam significationem retinendam esse, recte contendit Wunderl. Arbores autem poeta iungit cum vitibus, ut bene vidit Vossius, et silvestres, quippe quae maritari soleant vitibus, et frugiferas, quia omnis pomi inventor habebatur Bacchus, coll. Theocr. II, 120.: „*μᾶλα Διωνύσοιο.*" et Athen. III, 7. pag. 82. d. „*Νεοπτόλεμος δ' ὁ Παριανὸς ἐν τῇ Διονυσιάδι καὶ αὐτὸς ἱστορεῖ, ὡς ὑπὸ Διονύσου εὑρεθέντων τῶν μήλων, καθάπερ καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων.*" *Wr.*) 3. Oleae e semine nasciturae tardissima esse incrementa, iam olim Hesiodo auctore creditum in loco qui nunc cum aliis pluribus ex opere *τῶν ἔργων* excidit. Plin. XV, 1 Hesiodus — *negavit oleae satorem fructum ex ea percepisse quenquam; tam tarda tunc res erat.* conf. Varro R. R. I, 41, 6. *δυςαυξής* dicta Theophrasto; hinc propagare eas, quam serere, maluit aetas posterior: conf. 31; eadem tamen propter hoc ipsum e naturae lege firma ac *vivax*, inf. 181.

4. Splendida invocatio! — *hic*, in iis, quae dicentur a me, in argumento carminis mei. *tibi*, pro per te, Graecorum poetarum usu; beneficio tuo. *florere* est hic, laetum esse, plenum esse. *auctumnus pampineus* est proventus auctumni e vinea, vindemialis, *ὀπώρα*. (de numeris huius vs. vid. Voss. et Q. V. XII, 4. 9. 10. *Wr.*) Eadem tandem notione paullo post *vindemia*. (Sed verius fortasse Wunderl.: „Mihi *pampineus auctumnus* visum est de tempore accipere, ubi vindemia est." *Wr.*) *labra* (Tibullo I, 1, 10 *lacus*,) sunt vasa

Floret ager, spumat plenis vindemia labris;
Huc, pater o Lenaee, veni; nudataque musto
Tingue novo mecum dereptis crura cothurnis.
Principio arboribus varia est natura creandis:
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late

8 *dereptis* ab Heinsio bene emendatum. *direptis* vulgo. (*dereptis*, praeter Mentel. prior., etiam 2. 4. 7. Vossius et Iahn. ediderunt *direptis*. Atque etsi non negaverim, proba haec quoque videri: *diripere cothurnos*, *tunicam*, *vestem*, semper tamen violentiae notionem his adhaerere existimaverim, quae aliena est ab h. l. Dici autem vix potest, quoties *di*- pro *de*- in libris vel optimis, ut in ipso Mediceo, exaratum deprehendatur; vid. V. L. Aen. I, 211. *Wr.*) 10 *Atque aliae* Goth. pr. 11 *que* abest a Zulich.

ad recipiendum mustum apta. 7. Suavissima imago Bacchi uvas calcantis una cum poeta, dum auxilium sibi a deo ferendum in carmine de vinearum cultura expetit. cf. elegans Epigr. Maecii in Analect. Brunck. Tom. II, pag. 239, XI. *Cothurnatus* exhibitus fere olim Bacchus: quod etiam e signis aliisque monumentis constat. Calcare pedibus uvas etiamnum in Italia sollenne. Confer amoenissimam vindemiae descriptionem, a Satyris habitae, apud Nemesian. Ecl. III, 40 sqq. Fauni super lacu stantes exhibiti sunt ex anaglypho a Com. Caylus (*Recueil d'Antiq*. T. V, tab. 72. cf. *Pitture di Ercolano* T. I, tab. 35).

9—21. Arbores procreantur aut natura aut arte. *Arboribus creandis*, h. e. arborum nascentium, *natura*, ratio, *est varia;* (vid. Not. ad Ge. I, 3. *Wr.*) et quidem naturalis ratio triplex, *aut* ut sponte *veniant*, h. proveniant (sup. I, 54), *aut* semine, *aut* ab radice: Plin. XVI, 32, s. 58. Conf. Theophr. Hist. Plant. II, 1. quem, et Varronem I, 39, 3, expressit Virgilius. item Columella de Arborib. pr., qui ad h. l. respicit. add. Pontedera Antiqq. Gr. Lat. Epist. XII, et Gesner. ad Varron. l. l. Ceterum in iis, quae sequuntur, ornandis quanta poetae ars sit, facile sentiri potest, si ad nudam pedestris orationis narrationem ea redegeris.

11. *Sponte sua*. Parum subtiliter veteres ea, *quae sponte nascuntur*, αὐτομάτως, distinxere ab iis, *quae semine nascuntur :* cum tamen nec ista sine semine proveniant. Voluere scilicet declarare id genus plantarum et arborum, quod primigenium dixeris, quod in loco, quem occupat colonus, iam natum repererat: quemadmodum vulgus herbas malas et inutiles sponte solo nasci dicit: semen, unde illae gignuntur, vento et aere allatum ac proiectum humique conditum, non in oculos incurrit, adeoque sine semine nasci illae putantur. Iam sup. Ge. I, 22 *novas non ullo semine fruges*

Curva tenent: ut molle siler, lentaeque genestae,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altae
Castaneae, nemorumque Iovi quae maxuma frondet

12 *et molle* Franc. *laetaeque* Mentel. pr. a m. pr. *genestae* scripturam in scriptis plerisque invenit Heinsius. Vulgo *genistae*, quod tamen etiam in Medic. et Rom. occurrit. Sic quoque variat in Gratio, Calpurnio et al. (infra tamen vs. 434. *genestae* in Medic. *Wr.*) 14 *surgant* Ven. *surgunt posito* Zulich. 15 *frondent* legebat Reiskius, ut sint, nemora quae omnium frondent maxima, scil. aesculus et quercus. Nec male sic locus constitutus esset: *Castaneae, nemorumque Iovi quae maxuma frondent, Aesculus atque — quercus.*

dixerat. Nec aliter Theophrastus, Varro, Plin. l. c. 12. 13. *Siler* salicis forte genus; nec enim satis notus frutex est. vid. ad Plin. XVI, s. 35. *Genesta* fruticis viminei genus (conf. inf. 434. vid. Martin.); hinc *lenta*, flexilis, ut *lenta vitis* Ge. I, 265. *Salicta* pro salice, cuius natura pulcre expressa: γλαυκόχροα.

14. Uti illae arbores *nullo*, debebant dicere, caeco et occulto, semine nascuntur, sic nunc alterum genus, etsi et ipsum sine hominum opera, *semine* tamen, quod de arbore in terram fluxit et insinuavit se solo, nascitur. *surgunt*, nascuntur, *posito de semine*, h. ex semine proveniunt, quod decidit: ut castanea et ilex, si nux, glans, deciderit et ab humo recepta fuerit. Plin. XVII, 10 *Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, et inprimis semen serere, quum decidens exceptumque terra vivesceret. Sed quaedam non aliter proveniunt; ut castaneae, iuglandes.* Ex iis, quae dicta sunt, intelliges alienas esse a poetae mente argutias, ut *sponte venire* dicantur arbores semine non proiecto, sed temere cadente; *posito de semine*, opera et industria hominum in terram sparso aut defixo. Ita Burmannus et Kingius apud Martinum disputant: accommodate utique ad physices praecepta, de quibus tamen securi veteres agricolae fuisse videntur, cum adeo e philosophis multos eum errorem errasse satis constet. Scilicet h. l. naturales modi nunc enarrantur; de satione artificiali mox agetur. Iterum poeta sponte natas et ex semine quod deciderat (*seminibus iactis*) distinguit inf. 47. 57. Ceterum *semina* si apud poetam, etiam apud alios, audieris, latius illa, nec modo de granis, verum et de nucibus, nucleis, baccis, interdum de radicibus, plantis, stolonibus, et quovis propagandi genere, interdum de omni principio, unde aliquid gignitur, cogitandum est. Ita *castanearum semina* sunt nuces. Simili modo *serere* de omni procreandi modo adhibetur. Sane haec loquendi improprietas interdum obscuritatem facit. De *castaneis* vid. Columella IV, cap. extr. cf. Plin.

Aesculus, atque habitae Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva:
Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subiicit umbra.
Hos Natura modos primum dedit; his genus omne
Silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.
 Sunt alii, quos ipse via sibi reperit usus.

16 *Esculus* alii. Damnat scripturam Heins. *atque alte* Erf. forte pro, altae. *Grais* in multis scribitur. 17 *a radice* Ven. et Moret. quart. vide lib. I, 20. 18 *et iam* Gudian. cum aliis. (— 19. Medic. *subigit*, ortum ex vetere scriptura *subicit*; de qua dicetur alio loco. *Wr.*) 21 *virent* Goth. pr. 22 *Sunt alii quos* etiam Medic. a pr. manu, sed a sec. *aliae quas*; ut ex Fogginio colligas. Eo tendit emendatio Scaligeri: *Sunt aliae, quas ipse vias sibi repperit usus*; et Heinsius etiam argutius: *Sunt uliae quas ipse viae s.* Kingius ap. Martin. app. emendabat: *Sunt ulii* (modi) *queis ipse viam sibi. Sunt alii quos ipse vium* Venetus et Pierii Longob., quod Pierio et Heinsio venusta videbatur appositione dictum. *Sunt aliis* Mentel. sec. a m. pr. *Sunt alii quos ipsa via* in Gudiano vidi a m. pr. Sed bene vulgatam defendebat Burmannus. conf. Burmannus Sec. ad Anthol. Lat. pag. 527. (Omnis h. l. in Mediceo lectionis varietas inde profecta videtur, quod, ut refert Fogginius, is est literarum ductus, ut nescias, *alie*, an *alii* legas; iam qui *ulie* legeret, deesse *a* ratus, hanc literam supra scripsit, et proinde *o* in *quos* expuncta, item *a* supra pinxit, ut existeret *quas*. Serv. Dresd.: „S u n t a l i i: modi scilicet.“ *Wr.*)

XVII, 10, s. 10, et primario loco 20, s. 34. 15. *Aesculus*, arbos glandifera e quercuum genere, admodum procera, conf. inf. v. 291—297. Iovi sacra. Dicta ea *maxima nemorum:* accipe pro: in nemoribus. Sic Graeci casu secundo uti solent: ὑψηλοτάτη ἀλσέων pro ἐν ἄλσεσι dicerent. (*nemora*, ut *silvae*, cfr. 26., *silvarum aliae*, pro arboribus dicitur. Ita rectum *maxima nemorum*. At Latinum est *nemoris maxima*, ut *potentissimus Galliae*. *Wch.*) *quercus habitae oracula*, h. pro sede oraculi Dodonaei. vid. Homer. Odyss. ξ, 327. 328, quanquam modus edendae sortis diverse traditus est. („quercus, oracula prima;“ Ovid. Am. III, 10, 9. *Wr.*)

17. *Viviradices* vocant; quamquam id nomen latius patet, et stolones ac truncos etiam designat, quos transferas in aliam terram. *Subiicit se*, adolescit, crescit. Supra Ecl. X, 74 *Quantum vere novo viridis se subiicit alnus.* Locum expressit Claudian. X, 244 sqq. Docte autem variata oratio pro: aliae ἀπὸ παρασπάδος, radice infixa solo, gignuntur, ut cerasus, ulmus et laurus. 20. 21. Hi sunt modi naturales.

22—34. Sunt alii modi arborum creandarum artificiales, h. quos usus ipse sibi reperit, *via*, id est arte, ratione, industria et experientia, ut centies *via* apud nostrum et alios. Colum. X, 338 *salutis Ipsa novas artes varia experientia rerum Et la-*

Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis; hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes et acuto robore vallos;
Silvarumque aliae pressos propaginis arcus

23. ABSCIDENS

23 *Hic plantas teneras abscindens corpore m.* unus Arundel. *abscidens* reposuit Heins. codicum aliquot auctoritate. *abscindens* vulgo scribitur; ita tamen et Medic. Omnino ex hac varietate nihil inferre licet, cum perpetua sint librariorum ludibria in *abscisus*, *abscissus*, et sic in similibus. *tenerum* Goth. pr. At tenerior arboris pars est eadem illa, qua stolo propullulat. (Infinitis locis permutantur inter se *abscindere* et *abscidere*; ut ceteros, qui eius rei exempla attulerunt, omittam, vid. Drakenb. ad Liv. XXXI, 34, 4. Haud ita difficile erit, iudicare, quid cuique loco conveniat, si hoc tenuerimus: abscidi aliquid cultro, ense; abscindi rem alia aliqua vi, idemque fere esse *abscindere*, quod *avellere*; abscidi autem translate dici etiam de iis, quae quandam habent similitudinem cum re ferro resecta: hinc rupem, spem, orationem abscisam dicendam esse, non abscissam. Iam vero stolones cum fibris avelluntur ab arbore, non reciduntur; atque ut hoc avellendi verbo Latini scriptores ad eam rem significandam utuntur, ita Graeci verbo *παρασπᾶν*, quod est *abscindere*, non *abscidere*. Itaque *abscindens*, licet improbatum Cortio ad Lucan. III, 33., reposui. — 24. *hinc* Medic. a m. pr.; idem *stirpe*, sed supra scripta *s*. *Wr.*) 26 *alii* Leid. 26. 27 *flexos propaginis arcus Nexae spectant* codices quidam apud Servium ad Aen. IV, 231. (Steph. edit. *Nec se.*)

bor ostendit miseris ususque magister Tradidit agricolis. conf. inf. IV, 315. 316. I, 133, et praeclarus Lucretii locus, qui Maroni praeluxit lib. V, 1360 sqq. Sunt autem modi hi: *avulsione*, *infossione*, *propagatione*, *surculo*, *concisione*, *insitione*. cf. Plinius XVII, 10, s. 9. Omnia, quae sequuntur, cum ex eodem Plinio et aliis, tum inprimis ex Theophrasto de Caussis Plant. lib. I et Hist. Plant. lib. II egregie illustrari possunt, ut iam in multis fecere Ursinus ac Cerda. Ad rem tenendum hoc, pluribus modis eandem arborem gigni posse; ne putes singulis arboribus unum tandem modum convenire; est tamen alia alii ratio utilior.

23. Alius avellens *stolones* e radice (vid. v. 17) fossis (sic *sulcus* inf. 289) seu scrobibus mandat. vid. Plin. XVII, 10, s. 13. Idem: *Omnia*, inquit, *celerius adolescunt stolonibus ablatis*, *unamque in stirpem redactis alimentis*, ibid. 13, s. 20. Ita *avulsione* arbores proveniunt.

24. Alius modus est, quo quis *truncos*, seu vastiores ramos ac taleas in pali modum aut quadripartito fissas, cum radicibus, *in terram infodit.* cf. Plin. XVII, 17, s. 27. Colum. cum alibi, tum V, 9, 3. Quo prodigium spectat, quod aliquando hasta cornea in terram defixa in arborem excrevit.

26. 27. Tertius modus fit *propagine*. Ut aliae, inquit, arbores proveniant, incurvatas in terram scrobe facto demittere

Exspectant, et viva sua plantaria terra;
Nil radicis egent aliae, summumque putator
Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et saepe alterius ramos inpune videmus

28. ALIAE;

28 *putatum* fragm. Moret. 31 *ex sicto* volebat Pontedera Antiqq. pag. 153 et in Script. R. R. pag. 1297, antique pro *secto*. At vid. Not. 32 *At saepe* Menag. et Zulich.

necesse est, et *in terra sua*, h. ea, in qua mater crevit, plantare. Non quidem nescio post Servium, Cerdam quartum aliquem modum *transpositionis* ex verbis: *et viva sua plantaria terra*, inferre. Tum saltem legendum foret: *aut* viva. Plin. XVII, 20, s. 34 *sunt et propagines* castanearum — *Sed translata nescit hospitari pavetque novitatem.* cf. Colum. IV, 33, 4.

28. 29. Est hoc sationis genus, cum ex summa arbore rescissa virga seu *talea*, tamquam *surculus*, scrobe facto in humum defigitur. 29. *referens*, quia, notante Reiskio, iam ante illinc enatum fuerat. Nisi omnino ornate dictum putandum: *referens mandat* pro simplici *mandat*. Nam fert, defert, *refert* illud *cacumen*, taleam, in illum locum. (putator, qui ad arborem putandam exierat, referre surculum proprie dicitur, ut reportare I, 275. *Wch.*)

30. 31. Nonnullae arbores, et inter has inprimis olea, ita procreantur, *ut caudex* seu stipes, resecta radice et abscissis ramis, idemque dissectus ac fissus, *terrae infodiatur*. Ita ex ipso stipite radix truditur, quae terrae se affigat. *Caudex sectus* per se simpliciter esse posset, resectus et abscissus; sed obtemperandum est viris peritis, praeeunte iam Servio et Cerda, caudicem seu truncum scindi in plures partes, diffindi ac concidi, ita ut ex medulla nova arbor procreetur. *e sicco ligno*, quia truncus rescissus est. Plin. XVII, s. 9 inter genera sationis arborum: *et consecto arboris trunco*. Plura in omnem hanc rem sunt ap. Plin. XVII, s. 27. 28. 29. Laudatus iam est a Cerda Theophr. Hist. Plant. II, 1. et 7. Ab illo altero modo sup. 24. 25 memorato hic ita differt, ut infossio fiat truncis cum radicibus; quintus hic modus, resectis radicibus. (*e sicco* quid sit h. l., quaeritur. Siccior pars arboris est truncus, succosae radices et summa pars arboris, ramuli ac frondes. Apte Vossius comparat Pallad. XI, 5.: „radiculae non ad siccum debent recidi: — — recidemus relicto digiti spatio.“ Idem tamen Voss. laudat Plin. H. N. XVII, 30.: „Non inhumare taleas, aut siccare prius, quam serantur, utilius compertum.“ Unde Iahnius verba *e sicco* h. l. proprie

Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolae, fructusque feros mollite colendo;
Neu segnes iaceant terrae. Iuvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,

33 *mutata* tres. *Vertere in alterius naturam, atque insita* coniiciebat Heinsius. Inf. 50 tamen haec — *scrobibus mundet mutata* eodem modo dicta sunt. 35 *o* abest a Medic. (non abest *o*, sed minore litera interiectum. *Wr.*) 36 *cultusque feros* laudant Schol. Horat. Cruqu. Sat. II, 2, 66 et Macrob. Sat. VI, 6, ubi etiam *mollire*, male. 37 *Ne* Menag. Miror neminem tentare: *iuvet!* multo magis, si cum Reiskio exquisitiorem sensum inferas: *decrevi canere, quomodo vinum, quale fert Thracia, et oleum, cuius ferax est Taburnus, colatur.* τὰ Ἴσμαρα (ὄρη) etiam Propert. III, 10, 25 de Ulysse: *Ciconum mons, Ismara.* 38 *Tiburnum* Goth. pr. 39 *inceptum una* Franc. *discurre* alter Rottend.

capienda existimat. Recte fortassis; nisi forte non *siccare*, sed *secare* scripserit Plinius. *Wr.*)

32. 33. 34. De *insitione* agit. Tamquam poeta, mala et corna memorat, fructus pro arbore. Quod structuram verborum attinet, ambiguum est, pirusne ex insitione ferat mala et prunus corna, an inverse cornus pruna. Cum recte monitum sit, corna Aen. III, 649 *victum infelicem dare* dici, posterius videtur amplectendum esse. Ex insitione cornus fert pruna rubentia, ut pirus mala. (*corna* pro *corni*, ut vs. 426. *poma* pro *pomi*, dicere ausus est Virgilius. *Wch.* At „Rectius Martinus: prunus fert corna: quam explicat. recte vindicat Manso in *Vermischt. Abhandl. und Aufsätz.* p. 290. sqq.“ *Iahn.*)

35. Discite, qui per singula genera, cuique generi, cultus proprius sit. 36. E Lucret. V, 1367 *Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli Tentabant, fructusque feros mansuescere terra Cernebant indulgendo blandeque colendo.* 37. (*terrae*, vid. Q. V. VIIII, 3, VI, 6. *Wr.*) *Ismarus*, mons Thraciae, vitibus, et *Taburnus*, mons Samnii, olivis nobilis, quamquam uterque alioquin asper et horridus. Laudat Burmann. Intpp. Gratii Cyneg. 509, ubi: *Candini saxa Taburni. Ismarum* urbem Homerus memoravit et vinum a Marone Ulyssi datum: Odyss. ι, 197. Inde urbs in propinquo Maronea et vinum Maroneum clarum habent nomen. Montem Ismarium e nostro Auson. Mosella 159 nominat, ubi de vino agit. Pertinent autem hi versus adhuc ad adhortationem agricolarum, ut arboribus idoneis in locis colendis operam dent.

39—46. Proposito quasi argu-

O decus, o famae merito pars maxuma nostrae,
Maecenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram;
In manibus terrae; non hic te carmine ficto,
Atque per ambages et longa exorsa tenebo.
  Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,

46. EXORSA,

40 *O patriae* Moreti sec. a m. pr. *O deus* et *pars maxima nostri* in codd. aliquot Pierii et a m. sec. Erf. 41 *volens* Leid., quod Burm. verum esse putat, atque etiam, ut nunc video, Reiskius, et recepit Wakef. (etiam Voss. *Wr.*) conf. Heins. ad Aen. V, 219. Ovid. Met. II, 128. probabo et ipse, si codices accesserint. Nunc tamen video nec alterum ineptum esse. Poetis nec minus sollenne est *volare* de navibus. Scilicet, si hic *volens* communis lectio fuisset, tum aliquis *volans* elegante coniectura emendasset. Ita enim fere mos virorum doctorum ferre solet. *petenti* Goth. pr. 42 *opto* non est tentandum; quidni dicat se ne cupere quidem hoc, quod nec sibi proposuit. 43 *orave* Zulich. 43. 44 Repetuntur Aen. VI, 625. 626. *Aenea vox* inutili emendatione reponitur ex Homericis. Erat, puto, poetae liberum, alterutrum ponere. conf. Burm. Mox *littoris undam* ed. Iunt. *primum* Regius Martini. 47 *auras*, quod inde ab Aldo in edd. superioribus erat, a Pulmanno in *oras* mutatum, iterum revocavit Heins. Sic Medic. a sec. m. cum Gudiano, et ceteri ad unum omnes. At

mento libri ad eius pertractationem Maecenatem invocat; commodiore loco, quam si paullo ante v. 5—9 Baccho subiunxisset privatum hominem. Nam Caesarem recte ultimo post deos loco ponebat Ge. I, 24 sqq. *Decurrere* recte quidem ad stadium aut circum refertur; sed propter v. 41 a cursu navigationis petitum videri debet: quod Ruaeus monuit. 40. Maximam suae famae et gloriae partem eo contineri ait, quod Maecenatis amicitia utatur. 41. *da vela.* fave canenti. Tractationem materiae plerumque navigationis formulis exprimunt poetae. Similia vid. apud Cerdam. 43. Item Aen. VI, 625 sq. ex Iliad. β, 488 sq. Iam ab Hostio poeta latine expressa erant Homerica: cuius versus apud Macrobium Sat. VI, 3 sunt: *Non si mihi linguae Centum atque ora fient totidem vocesque liquatae.* 44. Summa tantum rerum capita se leviter perstricturum esse significat; ea scilicet, quae tractari poetice ornarique possunt. Hoc dicit *littus legere*, radere, ut *terrae in manibus*, h. prope sint, vicinae; ἐν χερσὶν simili sensu Apollon. I, 1113; non vela in altum dare. εἰς χεῖρα γῇ συνῆψαν Eurip. Heracl. 430. *carmine ficto:* mythici aut heroici argumenti, sed didactici, in veris rebus versantis. (*longa exorsa*, longum opus. *Wch.*)

47. Iam ad culturam arborum progreditur. Et primum quidem v. 47 — 60 de emendatione arborum silvestrium agit,

Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. Tamen haec quoque, si quis

idem Medic. Aen. VII, 660 constanter habet *luminis oras*, quod Heinsius ibi retinuit; retinendum igitur erat etiam h. l. *oras* Cerda c. Gifanio et Wakefield e codd. Lucret. et inprimis lib. V, 779 tuetur. Ambiguitatem ex antiqua pronuntiatione profectam vix plane tollas; nam etiam *aura ora* pronuntiasse videntur. Itaque si vel maxime *oras* scribimus, potest hoc pro *auras* scriptum haberi. Ita nodum non solveris, si dixeris in Ennio et Lucretio *luminis oras* legi: nam ita nunc in edd. expressum esse constat quidem; quomodo autem isti scriptores acceptum esse voluerint, non magis inde constat. Sufficit, formulam ab Ennio et Lucretio poetae nostro quasi in manus fuisse traditam: iam cum iidem *in aetheris auras*, *aeris auras*, aut simpliciter *in auras* saepius usurpent (v. Burm. h. l.), firmari forte hinc potest et illud: *in luminis auras.* Ductum videri potest ex *φάεος ἀϋτμὴ*, v. c. Callim. in Di. 117. *auri aura* Aen. VI, 204, ubi conf. Not. Priscian. Perieg. 1020 *aura viridi quae splendet Iaspis.* Ne tamen in loquendi more arguteris, eumque e physica subtiliore ductum putes, hoc tene: aura adductum ad suos sensus odorem, etiam lumen, bene videbant veteres; hinc auram luminosam, et pro ea auram luminis dixere; sic auram aetheris, pro aura aetherea, et hoc pro aethere. Laudatur ex Iliad. *ν*, 937 *Ἠχὴ δ᾽ ἀμφοτέρων ἵκετ᾽ αἰθέρα καὶ Διὸς αὐγὰς*, ubi Barnesii coniectura *αὐλὰς* hoc ipso Latinorum poetarum vocabulo refelli potest. — Sin tamen *luminis oras* dictas velis, ut *terrae*, *caeli oras*, h. e. extrema, dictum esse puta. (*Oras*, quod praeter Heyn. Vossius et Iahnius receperunt, quamquam non ulla alia, quae certa haberi possit, quam Medicei nititur auctoritate, quare alteri lectioni praetulerim, disces e Q. V. X, 1. Erudite, ut solet, Weichert. Epist. crit. pag. 55. sqq. *auras* defendit. *Wr.*) 49 *soli* Mentel. pr. a m. pr. et tert. a m. sec. interpolatum ad vulgarem loquendi modum. *hoc quoque* Ven.

cum respectu ad naturales modos, quibus arbores nascuntur 9—21. Nunc primo loco primum modum attingit (v. 9—13); quae sponte enasci solent in agro inculto, insitione aliisque modis mitiorem naturam consequi possunt. Varronem, puto, ante oculos habuit I, 39. 40. *in luminis oras*, in lucem, adeoque in aetherem. conf. Var. Lect. 49. *Quippe solo natura subest.* Lucret. III, 274 *Nam penitus prorsum latet haec natura subestque.* Quinctil. Inst. Orat. X, 2, 11 *Namque iis, quae in exemplum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est.* Itaque *solo natura subest*, h. inest ea naturalis vis ac virtus (v. c. sales, calor, humor, temperies), quae ad procreandas illas arbores necessaria est ac propria. 49. 50. *Tamen haec quoque si quis* etc. Formula eadem sup. Ecl. VI, 9. Silvestres arbores fecundarum naturam induunt, si iis arbores aliae mites (nam *omnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis:* Colum. V, 11, 1) inserantur, aut si eae transferantur. *mutata.* si est ea, *quae iam mutata sunt*, debet subintelligi ex insitione; ita ut nunc insitae et ex insitione mutatae arbores in plantaria transferantur, quod

Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum; cultuque frequenti
In quascumque voces artis haud tarda sequentur.
Nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altae frondes et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.
Iam, quae seminibus iactis se sustulit arbos,

50 *at* Menag. et Parrhas. *inundata* Moret. sec. *mandet multa arte subactis* Reiskius coniiciebat. At v. 33 *mutatamque insitu mala Ferre pirum.* 51 *culto que* Gud. a m. pr. 52 *Ad quascunque* fragm. Moret. *voles* Medic. et Gud. a m. sec. (*artes* Medic. *Wr.*) Sic et codd. apud Pierium, nec non *velis*; sed doctius alterum. conf. Burm. *sequantur* Moret. pr. *sequuntur* sec. 54 *faciat* Medic. a m. pr. et Gud. (*faciat* prior, *faciet* altera lectio Medic. *Wr.*) *disiecta* ed. Ven. 55 *Nunc latae frondes* Wakef. P. IV p. 45 et mox *uruntve.* 56 *Crescentisque* quinque, cum Goth. sec. a m. sec., et *Crescentesque* quatuor apud Burmann., hoc etiam Regius et Cantabrig. habebant. 57 *Nam* Gud. et tres alii ap. Burm., duo ap. Martin. et vett. edd. (de potestate particulae *iam* vid. Q. V. XXIIII, 9. *Wr.*) *Namque* uterque Goth.

quam bene fiat ignoro. Ut *mutata* sit mutando, ita ut mutentur, uti antea accipiebam, duriter fieret. Simplicissimum est *mutata* accipere loco mutato, ex suo loco transposita et in scrobe plantata: nam sola transpositione arborum silvestrium natura mitescit, solo, caelo, cultu: qua de re vid. agentem Theophrast. de Causs. Plant. III, 23. ubi: ὅλως δὲ αἱ μεταβολαὶ τῶν δένδρων (γίνονται) διὰ τὰς θεραπείας. Plin. XVII, 10, s. 12 *qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres. scrobes subacti*, ut terra subacta, quae foditur. (Opposita non accurate elocutus est Maro; arbores post insitionem aut solo suo possunt relinqui, aut alio transferri, h. e. *mandari scrobibus subactis*, mollitis. Cic. de Senect. XV, 51.: „*terra gremio mollito ac subacto semen excepit.*“ *Wch.*) Mox *animus* eleganter pro natura, ingenio arborum. 52. *artes*, modos, cultus artificiales. Suaviter! quascumque artes ad maiorem earum cultum adhibeas, feliciter tibi succedere videbis.

53—56. Alius modus silvestribus arboribus mitem naturam induendi est, si stolones ab radice pullulantes (v. 17—19) in campum vacuum et in solem transferentur, cum ipsis nunc umbra matris noceat, ut adulti aut nullos fructus ferant, aut maligne. Quae eadem res docuit plantaria et seminaria instituere: cf. Plin. XVII, 10, s. 12. 13. et cap. 13, s. 21. *sterilis:* substituendum κατὰ τὸ νοητὸν, arbos. (*Nunc*, vid. notata ad Ecl. X, 45. *Wr.*) *fetus*, arborum fructus, saepe, ut supra I, 55. infr. 429. *urere* vero perquam accommodate de subducto succo. (*urunt ferentem* quo-

Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant succos oblita priores;
Et turpis avibus praedam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor inpendendus, et omnes
Cogendae in sulcum, ac multa mercede domandae.
Sed truncis oleae melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiae de robore myrtus;

61. INPENDENDUS;

59 *fucos* Toll. *prioris* Mentel. et Leid. 60 *una* Menag. 61 *imponendus* laudat Philarg. ad v. 288, male. 62 *magna mercede* Franc. vid. ad Tibull. I, 1, 2. 64 *et Paphiae* Ven. *Respondent melius Paphiae* unus Arundel., e glossa inter lineas.

modo dictum sit, exponetur Q. V. XXVIIII, 5. adde XXXIIII, 3. *Wr.*)

57—62. Sequitur altera ratio naturalis procreandarum arborum (supra v. 14—16), ex semine in solum delato, una cum modis eam arte emendandi et adiuvandi. Ex h. l. dilucidandus Plin. XVII, 10, s. 10. Egerat de semine— *Omnia haec tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda.* 57. *seminibus iactis*, seu temere, cadentibus iis in solum, seu manu iactis: utrumque enim nunc complectitur propter parem eventum. 58. *tarda venit.* tarde provenit. Ut Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, piros; carpent tua poma nepotes.* cf. Seneca Ep. 86. Ursinus *nepotes* de arborum sobole accipiebat; quem refellit Burm. 59. *oblita:* de iis, quae aliam naturam induunt; suaviter; haustum ex perenni illo fonte poeticorum phantasmatum: cum transferuntur ad res inanimatas ea, quae animantium sunt. conf. Ern. ad Callim. in Del. 34, ubi de insulis: ἠπείροιο λάθωνται. 60. *turpes racemi* praeclare, deficiente cultu, squalidi, rugosi; ut contra *uvae cultae, nitentes, pulcrae. Uva* h. l. pro vite, quae nostris quidem in terris ex acinulis non procreatur; at in insulis Americae adhuc id fieri narratur.

61. 62. Artificiales modi arborum e semine procreatarum incrementa accelerandi; qui non minus locum habent in reliquis arboribus, sive sponte, sive ex viviradice natis; itaque rem generalius proponit; nec tamen (conf. Theophr. de Causs. Plant. I, 6), ut poetam decebat, eundem ac vss. 22 seq. ordinem anxie servat. Arbores, inquit, silvestres omnes transferendae sunt in alium agrum et in scrobibus (hi sunt *sulci*, vide v. 24) defigendae, et *multa mercede*, multi laboris impendio, colendae. Praecepta veterum de his diligenter exposuit Plin. XVII, s. 14 sq. Habuit poeta ante oculos Lucret. V, 1360—1377.

63—68. Est tamen cuique arbori suum culturae genus accommodatissimum. *Oleae melius respondent*, votis, consilio, felicius proveniunt, e *truncis:*

Plantis et durae coruli nascuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeaeque arbos umbrosa coronae,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.

65 *et durae* Medic. et ceteri fere omnes ap. Heins., sicque Aldd. et hinc profectae. Alii, in quibus Goth. sec., *edurae*, quod ille praeferebat, ut esset *valde durae*, ut Ge. IV, 145. Eadem varietas apud Servium, Pierium, Martinum. Reiskius divellebat: *Plantis e* vel *ex*, *durae*. *Edurae* inter editas habent Egnat. Commelin. Fabric. Pulmann., et hinc vulgatae. At recte revocavit alteram lectionem Burmannus. Nam sententia requirit, ut continua sit oratio: *Et coruli nascuntur* melius *plantis*. *nascentur* Arundel. unus. 66 *que* abest a Leid. uno. *arbos frondosa* Goth. pr. 67 In illo *Chaonii patris* possit subtimidus aliquis haerere, cum absolute quidem *pater* saepius, vix vero cum gentili aliquo nomine dicatur, pater *Dodonaeus*, *Olympius*, *Idaeus*; cui rei parata medicina foret: *Chaoniaeque patris glandes.* Sed Aen. VIII, 454 *pater Lemnius* de Vulcano. *et iam* Gud. cum tribus aliis et utroque Mead., ut v. 18. *et ardua* Toll. *planta* Franc. (Medic. *Chaonieque*; sed voc. *patris* requirit epitheton, neque ita nude ponere licebat. Erit autem fortasse, qui, quum vs. sq. verbum *nascitur* repetatur, id non aliter recte fieri posse existimet, quam adiecto voc. *plantis*; hinc ita constituendum esse hunc locum: *Chaoniique patris*; *plantis etiam* cet. Sed bene docet Vossius, *nasci* per se significare idem, quod *plantis nasci. Wr.*)

h. caudicibus sectis (vide v. 30) sive taleis oleaginis (v. Cato 45, 1. Varro I, 40, 4. ubi vid. Not. I. Schneid. Colum. V, 9, 1 sqq. Plin. XVII, 18, s. 29) in terram defixis: *vites*, *propaginibus* in humum demissis (v. 26); *myrti* autem, Veneri sacrae (vid. Bentlei. ad Horat. II Carm. 15, 5), *solido de robore*, h. trunco seu stipite aut vastiore ramo ad pali modum in terram infosso. vide v. 24. 25, et Plin. XVII, 17, s. 27. At *surculorum plantatione* (vide v. 28. 29, et Plin. XVII, 17, s. 28) optime proveniunt *corulus*, *fraxinus*, *populus*, Herculi sacra (supra Ecl. VII, 61), et *quercus*, Iovi Dodonaeo consecrata; *palma* etiam et *abies*, aedificandis navibus apta, ἐλάτη ναυπηγήσιμος, ut Theophrast. H. Plant. V, 8. (*Herculeae arbos umbr. cor.* intelligenda ἀχερωΐς, quam ab Acheronte retulit Hercules, fronde eius arboris coronatus; hinc viri fortes eiusmodi corona se redimiunt, ut Teucer ap. Horat. Od. I, 7, 23. item iuvenes in gymnasiis certantes; vid. Voss. ad Ecl. VII, 61. Possit aliquis etiam de oleastro, unde coronae Olympiacae fiebant, ab Hercule in Altin transplantato, cogitare; quemadmodum *Λατοΐδα στέφανοι* de praemio victoriae Pindaro Nem. IX, 129. dicuntur. Sed diserte Plinius H. N. XVII, 11. p l a n t i s n a s c i p o p u l o s ait. *Wr.*) — Martinus fuisse sibi ex amicis narrat, qui quercum, palmam et abietem aliter quam ex satione nasci negaret, (negat etiam Vossius. *Wr.*) quique adeo cum v. 66 sententiam claudi, et in illis: *Chaoniique patris glandes* etc. *semine* subintelligi vellet. Hoc tamen fieri nequit, et perperam dubitatur de illo veterum usu,

Inseritur vero et nucis arbutus horrida fetu;
Et steriles platani malos gessere valentis;

69. FETU NUCIS ARBUTUS HORRIDA

69 *Inseritur vero et nucis arbutus horrida foetu* Medic. a m. pr. Ita plane Gudianus et Goth. sec. (etiam 2. 3. 8. 14. *Wr.*), nisi quod ille *ex nucis.* Utrumque ab eo, qui versui metuebat, interpolatum. *arbutus horrens* Rottend. alter, Zulich. et tres Martini, ut iam Servius male quosdam legere ait. *et foetu* recte repositum a Burmanno, ut sex libri apud Heins. cum uno Arundel. et Goth. sec., pro *ex fetu.* (*fetu nucis arbutus horrida*: sic etiam Heynius ediderat. Versus hic ipse vel maxime horridus. Medic. quidem eundem verborum ordinem exhibet; sed notae quaedam indicant, *fetu* in fine versus esse collocandum. Recte sane; numeri enim versus hypermetri, per se minus grati, emolliuntur tamen ubique producta penultima vocabuli extremi syllaba. Hinc brevis syllaba indicio esse debebat, turbatum hic esse verborum ordinem. Unum praeterea eodem vitio laborantem hypermetrum Heynius futuro editori emendandum reliquit Ge. III, 449. Vid. Weichert. Comment. I. de versu poetarum epicorum hypermetro. pag. 23. Sed quoniam in disputationem de versu hypermetro incidimus, duplici errori occurrendum videtur. Non recte censent, opinor, poetas Latinos ex prava Homeri imitatione hypermetros immiscuisse carminibus suis; equidem eam rem a Tragicis Graecis repetitam puto, infinitis locis brevium syllabarum elisionem in fine senariorum sibi indulgentibus; quamquam hoc nolim ita accipi, quasi excusationem ex ea re Epicorum Latinorum licentiae paratam existimem. Tum aureae aetatis poetas falso credi primos hypermetrum induxisse in poesin Romanam, arguit Gellius Noct. Att. XII, 2.: „De Virgilio quoque eodem in loco verba haec ponit — Seneca —: *Virgilius quoque noster non ex alia causa duros quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus agnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis.*" Atque ecce tibi hypermetrum Ennii p. 116. edit. Hessel.: „magna ossa lacerti*que* Apparent homini"; quem ipsum versum imitatione expressit Virgilius Aen. V, 422.: „Et magnos membrorum artus, m a g n a o s s a l a c e r t o s *que* Exuit." Rectius autem illa Ennio tribui videntur, quam Lucilio, cuius nomen in Macrobii editione a Pontano curata praescribitur l. VI, 1. Quare Ennium quoque usum esse hypermetro, quod negat Weichert. pag. 13., nemo iam dubitabit. — 70. *sterilis* et *valentes* Medic. *Wr.*)

quo illas arbores plantis seu surculis procrearunt: de *palma* vid. Pallad. April. cap. 5, 2, de *quercu* Colum. IV, 33, 5.

69—72. *Insitio* restabat ex v. 32 sq. Optime inseritur *arbuto*, in arbuto, in arbutum, (*horrida* ea dicitur a cortice hispido et aspero) nux, *platano* malus, *fago* castanea, *orno* pirus, et *ulmo* quercus. Respicit locum Plin. XV, 15, s. 17. Traduntur hic insitionis genera, quae a nostris hominibus, qui in hac re aliquid se videre putant, negantur fieri posse: non enim inseri posse arborem arbori, nisi sui generis. Negat idem auctor praestantissimus Millerus: conf. Martin. ad h. l. Negat etiam du Hamel (*Physique des Arbres* P. I, *Liv.* IV, c. 4. *Art.* VII, pag. 85 sqq.), cum tamen alii orno se insevisse pirum, castaneam quercui, testentur. (vid. quos laudat Geissler. in Scholiis ad Virg. Georg. p. 4. *Wr.*) Verum et Colum. lib. V, 11, §. 12 an-

Castaneae fagus, ornusque incanuit albo

71 Iam veteres h. l. tentarunt. vid. Serviana, Philargyr. et Pierium. (poteris omni hac disputatione facile supersedere, si legeris ea, quae scripsi in Q. V. XII, 14. Scaligeri emendationem carpit Cruceus Antidiatr. pag. 53. sq. *Wr.*) Scaliger in Proleg. ad Manil. legebat *Castaneas fagus* antique, pro, fagi, gessere; quod Cerda amplexus est et Cuningham. Heins. *fagos* graeca forma accipiebat pro *fagus.* Alii interpunxere: *Inseritur — et steriles platani malis: gessere valentes Castaneae fagos.* Pro scopulo, cui impingerent, fuit ambigua structura. Vulgo legerunt et iunxerunt verba *Et castaneae fagos* cum antecedentibus, ut subintelligatur *gessere.* Ita vero fagus insita esset castaneae: mira res, quam nemo facile probet. Martinus, cuius septem codd. in *Castaneae fagos* consentiebant, cum castaneae inter obvios et viles fructus fuerint in Italia, fagineae contra glandes pro dulcibus habitae, non dubitat has castaneis inseri potuisse atque adeo vulgatam lectionem et structuram sequitur, quae in Aldd. pr. et sec. et hinc profectis occurrit, cum Egnat. et aliis. Meliorem lectionem dedit Nauger. in Ald. tert. *Castaneae fagus, ornusque.* Ut sententia a superiore versu sit disiuncta, utque *fagus incanuit flore castaneae* iungatur. Mirari licet, editores eum iterum deseruisse. Legitur hoc idem in Mentel. pr. a m. sec. et in Goth. sec. Mihi *fagus* a poeta positum, sed a Grammaticis ex inani metu, ne syllaba brevis metrum solveret, in *fagos* mutatum hocque ad antecedentia retractum esse videtur. Vix dici potest, quot poetarum loca corrupta sint ab iis, qui non videbant, caesura ac tono omnem syllabam produci posse. Castaneas autem inseri aliis solitas e Plinio docere possum XVII, 10, 10 *Omnia autem haec* (de satione egerat) *tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda. Interdum etiam castaneae*, sc. ut eae proveniant laetius, inserendae sunt: ut h. l. fago, h. quercui esculentae. Reiskius *ficus τῷ fagus* substituebat. Mox *incanduit* Moret. sec. et a m. sec. Erf. *que* abest a Ven.

tiquos contendit male idem negasse, *et quandam quasi legem sanxisse, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro ac fructu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur.* Cuius ille *opinionis errorem discutiendum tradendamque posteris rationem* existimabat, *qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri.* Quod ad nucem in arbuto insitam attinet, testatur Pallad. II, 15, 19. postquam inde a s. 6 copiose de *nuce*, inprimis *amygdala* egerat, subiicit: *Inseritur, ut plerique volunt, mense Februario in arbuto; sed melius in trunco; ut aliqui, et in pruno, vel in se.* Et in Carmine de Insit. 163: *Arbuteas frondes vastae nucis occupat umbra.* Et paullo ante: *Flumineam salicem fecundant ardua membra castaneae.* Ita salici insita est castanea: ut h. l. in fago. Quod ad verba attinet, tenendum, vulgari quidem ratione: *arbuto nucem inseri*, dici, at nec minus tamen rariore modo: *arbutum inseri nuce*, ut h. l. *nucis fetu*, quod non tertio, sed sexto casu accipiendum. *Nux* autem generale vocabulum, ut sit nux iuglans, nux avellana, nux amygdala, pinea et al. 70. platanus gerit malum sibi insitam. 71. *fagus flore castaneae et ornus albo piri flore incanuit:* h. e. castanea inseritur in fago, conf. Plin. XVII, 10, 10, et pirus in orno: consentit Pallad.

Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos inponere simplex.
Nam, qua se medio trudunt de cortice gemmae,
Et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte
Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantae inmittuntur: nec longum tempus, et ingens

72 *glandesque* Gud. et quatuor alii, et duo Martini. Plin. XV, 15, s. 17 *cerasum* pro glandibus laudat, memoriae lapsu. Etsi Pallad. de Insit. 143 cerasum in lauro, populo, et platano, inseri ait. *sues legere* Moret. pr., male. vid. Burm. 74 *medie* Erf. *trudunt medio* Zulich. *vertice* Moret. sec. 77 *Inducunt* Rottend. alter et alter Menag. pro var. lect., sed vid. Heins. 78 *At* Moret. sec. (quod Voss. recepit. *Wr.*) *et alta* Parrhas. cum Erf. 80 *immittantur* nonnulli apud Pierium.

de Insitione 60: Pirus — *Fraxineasque suo flectit honore manus* *Ornus* enim fraxini silvestris genus. vid. Martin. h. l.

73 — 77. Plures inserendi modos vid. ap. Colum. V, 11, de Arbor. 26. Plin. XVII, 14, s. 22 sqq. qui copiose de iis agit, et Theophrast. de Causs. Plant. I, 6 et recentiores, quicumque de arborum cultura tradidere, inprimis du Hamel *Physique des Arbres* P. II, Liv. IV, cap. 4 sqq. Est quoque Palladii carmen *de insitione* in libro XIV, quod sigillatim recensuit Wernsdorf. in Poet. min. Vol. VI. Ex his inserendi modis, qui sunt varii (*nec modus simplex* est, h. sunt varii, ut III, 482 *nec via mortis erat simplex*) non nisi duos insigniores commemorat poeta, *inoculationem* et *insitionem* proprie dictam. *Inoculatio* fit, dum in ea parte, qua *gemmae*, h. nova germina seu oculi *se trudunt*, erumpunt ex cortice, *ruptis tuniculis*, h. libro, interiore cortice, vulnus fit; sive *angustus sinus*, h. cavitas, avulsa gemma et cortice in modum scutuli, cuius loco *includitur novum germen*, ut *coalescat* cum vetere *libro*. Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 23 et s. 24, ubi idem: *Virgilius ex cacumine inseri vetat.*

78 — 82. Iam de *insitione proprie dicta*. *rami felices* sunt arboris feracis, cuius *plantae* h. surculi silvestri arbori inseruntur. *Aut rursum* non contrariam aliquam rationem infert, ut Kingius putabat: sed altera ratio nunc subiungitur. *resecantur*, fit incisio seu fissura in trunci cortice, qua parte nullus nodus est. — 80. 81. 82. Pulcerrima descriptio; quis non videat? Calpurn. Ecl. II, 40. 41 *Non minus arte mea mutabilis induit arbos Ignotas frondes et*

Exiit ad coelum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondis et non sua poma.
Praeterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici lotoque, neque Idaeis cyparissis;
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivae,
Orchades, et radii, et amara pausia bacca,

84. SALICI, CYPARISSIS. 86. BACCA:

81 *arbor* e tribus propter sonum praetulit Burm. *arbos* alii. (vid. notata ad Ecl. III, 56. *Wr.*) 82 *Mirata est que* Servius laudat. Sic Gud. *Miratasque* Medic. Mentel. uterque, Franc. Regius cum Goth. sec. At *Mirata que novus* fragm. Gudiano codici assutum, ut auctor notae Servianae in suo invenisse videtur. Satis liquere mihi videtur, haec omnia esse eorum, qui post *exiit* idem tempus continuari volebant. *Miratisque* vel *Emirata* coni. Heins., hoc alterum quoque Schrader. (*miraturque* Medic. a m. sec. Apparet, *miratas* e sono sequentis voc. ortum esse; vid. Q. V. VIIII, 2, b. Hinc expuncto sigmate *mirataque* factum; hinc Serviana lectio *mirata estque*; vid. Q. V. XVI, 5. *Wr.*) Expressit versum Silius VII, 208 Hic — florebat Massicus — *Miratus nemora et lucentes sole racemos.* (*frondes* Medic. *Wr.*) 83 *unum est* alter Menag. 84 f. *lotove*; sed copulantur sic plura eiusdem generis. *neque I.* in scriptis Heinsii. (vid. Q. V. XXXII, 10. *Wr.*) 86 *Orchades*, quod dudum in melioribus erat, Aldd. et hinc propagatis, etiam Steph., Heinsius e suis et Pierianis revocavit; quo aliorum codd. aberrationes alludunt. Et sic Gr. ὀρχάς. Obsidebat tamen ex edit. Egnat. et Manutii emendatione editiones *Orchites*, Servii auctoritate (qua? nulla alia, quam quod ita praescriptum est eius notulae in edit. Burm.; at cod. Dresd. cum aliis ap. Heins. et Burm. *orchades* praebet. *Wr.*) et usu perpetuo scriptorum de re rustica comprobatum. vid. Harduin. ad Plin. XV, 1, s. 2 et h. l. Heins. At hoc metri lex non patitur, ut nec id, quod unus Meadianus offert, *Orchades*, *radiique*, nec si *Orchites radiique et a.* scriberes, aliud ageres quam ut vulgare substitueres doctiori. Omnino varie idem vocabulum extulere veteres ex ὀρχὰς, ὀρχὶς, ὀρχίτης, ὀρχῖτις.

non gentilia poma. Sed alii luxuriantur in hoc. vid. loca ap. Cerdam. (De copula *et*, celeritatem exprimente, vid. Q. V. XXXV, 6. *Wr.*)

83 — 108. Ad culturam, in qua poeta versatur, spectat dilectus cum generis praestantioris, tum caeli ac soli idonei: de hoc altero a vs. 109 sq. 117 sq. Itaque varias arborum familias seu species eiusdem generis esse, exemplis, ut poeta, docet. Ornatissimus locus adiunctorum copia ac varietate. Illustratio uberior e Plinio, Columella, et Palladio petenda.

84. *Lotus* modo herbae pratensis genus est, iucundum pecudis pabulum, nobis *Steinklee*, conf. inf. III, 394, modo herba palustris ex nymphaearum genere, Nilo frequens; hoc vero loco est genus arboris, *Italiae familiaris*, dulcissimo fructu. *ziziphum* nostram seu iuiubam esse putat cum aliis Martinus ad h. l. In *Ida*, Cretae monte, *cyparissi* s. cupressi sponte proveniunt. cf. Ursin. ad h. l. —

Pomaque, et Alcinoi silvae; nec surculus idem
Crustumiis Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos;
Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae,
Pinguibus hae terris habiles, levioribus illae;
Et passo Psithia utilior, tenuisque Lageos,

91. VITES; ALBAE; 93. UTILIOR;

87 *Poma neque, Alcinoi silvae* emendabat Reiskius. 88 *Syriisque pomis* ed. Ven., male. *volaemis* Medic. et Mentel. pr. *volomis* Rottend. (*Crustumis* et *Syris* Medic., sed supra scripta altera *i*; tum *a* in *volaemis* puncto, tanquam delenda, notatur. *Wr.*) 89 *pendent* Medic., quod Heinsio arridet, quem vid. ad Aen. VI, 209. Sed h. l. intempestiva elegantia. 90 *Quamve* Cruqu. Schol. ad Horat. Od. I, 17, male. Est *Μήθυμνα.* (de vino Lesbio vid. Wagner. ad Val. Fl. III, 5. *Wr.*) *de cespite* Zulich. 91 *et sunt* Leid. pr. *M. uvae* Erf. a m. pr. 93 *Est passo* reponebat Reiskius. Scribunt libri *Phithia*, *Sithia*, *Sichia*, *Phicia*, *Psithia.* Variat scriptura iterum inf. IV, 269 *vel Psithia passos de vite racemos*; etiam ap. Colum. III, 2, 24. *ἡ Ψιθία* sc. *σταφύλη* est Geopon. V, 2, 4 et apud Hesych. Etymol. p. 149, l. 26, et qui primo loco memorandus est ap. Nicand. Alexiph. 181. *Psythium* est apud Plin. XIV, 9, s. 11 pr. Athen. p. 28 extr. ex Eubulo. Vel sic tamen praeferam *Psithia*, cum sic in Mediceo sit et in edd. Aldd., cumque librariorum serioris aevi aberret fere stupor in *y*. (*Psithia* constanter Serv. Dresd. In Medic. *Psit* in ordine legitur, supra scriptum *ia*. *Wr.*) *Lagea* commodam etymologiam non habet (ducunt a *λάγειος*, pro *λαγῷος*, leporinus); memoratur tamen ap. Macrob. II Sat. extr. et a Plin. XIV, 2, s. 4. 7 ex Virgilio, ubi additur, esse vitem extra Italiam. Variat *ligeos*, *legeos*, ut in Goth. pr.

86. Ex infinitis olearum generibus (vid. quos laudant Cerda et Martinus) tria tantum, observante etiam Plinio XV, 2, enumerat poeta, *orchadas*, oblongi generis, *radios*, longioris, et *pausias*, quae, dum adhuc virides et acerbae sunt (habent autem tum amarum succum, hinc *amara bacca*), leguntur ac tunduntur, Colum. XII, 47, 1. — 87. *Alcinoi silvae* sunt ipsa *poma*, ut saepe apud poetas. De eius hortis Odyss. η, 112 sqq. 88. *volema pira* grandia, quae volam facile impleant; a Catone 7, 3 sumtum. vid. Plin. XV, 15, s. 16.

89. Italas vites diversas esse ab aliis ait. *Vindemia* proventus vitium, uvae. *pendet arboribus*, vel quia iis vites maritantur in Italia, vel ut arbores pro vitibus dictae sint; ut alibi apud Virgilium et Horatium; et hoc praestat. (priorem interpretationem praefert Wunderl. *Wr.*) Recensum veterum vitium ac vinorum vide in Athen. I, pag. 26 sq. Columella III, 2. Plin. XIV, 3 et 6 sqq., e seriore aevo nonnulla vid. apud Coripp. III, 89 sq. E recentioribus inspicienda praeter Andr. Baccium et Edw. Barry, de vitibus Italici soli commentatio in *Giornale d' Italia* T. XI, pag. 253 sqq. Maro h. l. ad XV genera enumerat.

Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureae, preciaeque; et quo te carmine dicam,
Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt et Aminaeae vites, firmissima vina,

97. VINA;

94 *iunctura* Gud. Menag. uterque, et edit. Iuntae. 95 *praetiae*, *praecive* (hoc in Medic. *Wr.*), *pretiae* scribitur. („Pro πέρκνος alios dixisse πρέκνος docet Hesychius: πρέκνος, μελανόχρους. Hinc fortasse *precive uvae* explices ap. Virgil." Haec Meinek. ad Euphorion. fragmm. pag. 149. *Wr.*) *praeco quae que* in Rottend. sec. a m. sec. *quo te nomine dicam* apud Senecam laudatur Nat. Quaest. I, cap. 11. 96 *Rethiu* Rottend. *ne cellis* multi ap. Burm. (*nec* recte tuetur Wunderl. Obs. ad Tib. I, 2, 37. laud. ab Iahn. *Wr.*) *nec cellis adeo* in nonnullis antiquis legi et ab Arusiano laudari notat Pierius. 97 In *Aminaeae* et scriptura et syllabarum quantitas variat, et secundum illam vel *Sunt et*, vel *Sunt etiam* scribitur. In Medic. *Sunt et Aminneae*; (sic ap. Foggin.; Heinsius ex eodem affert *Súnt etium A.*; sed rectius vidisse Fogginium, scribit Freytagius. *Wr.*) quo alii variis modis alludunt. In Ald. pr. erat *Sunt et Amyneae*, in sec. *Sunt et Amynaeae*. Correxit Nauger. in tert. *Sunt et Aminaeae*, docte utique. Egnat. *Aminneae*. Primus interpolavit Paullus Manutius: *Sunt etiam*

Eum Gallica vina ignorasse notat Plin. XIV, s. 3. et s. 4, 7 *Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas et Lageas, compluresque externas, quae non reperiuntur in Italia.* 91. *Mareoticum vinum* notum vel ex Horat. Carm. I, 37, 14 a locis circa lacum Mareoticum super Alexandriam: vid. Borrichii Hermes c. 4; nunc deterius illud, quoniam Arabum latrocinia maturitatem uvarum intercipiunt. 93. *Vinum passum* ex uvis passis, a pandendo, h. in sole coctis, ut exarescerent. Modum conficiendi vid. apud Colum. XII, 39. *Psithia* vitis, *lagea*, quae facile inebriat, *purpurea* et *precia* vitis apud Plin. XIV, 2, s. 4 sqq., et Colum. III, 2 sqq. videnda. De nominum caussis vid. Var. Lect. lageos *tenuis*, exiguos ac tenues racemulos et uvas habens. (*tenuis* Servius interpretatur: „penetrabilis, quae cito descendit in venas;" idque sequitur Voss. *Wr.*) *olim*, quum aliquando vinum ex ea expressum fuerit. Burm. 95. 96. Plin. XIV, 6, s. 8, 5 *In Veronensi Rhaetica vina, Falernis tantum posthabita a Virgilio.* Melior interpretatio, quam quae a Seneca in medium affertur Nat. Qu. I, 11. Laudantur etiam a Strabone lib. IV, pag. 206. Sueton. Aug. cap. 77 *maxime delectatus est Rhaetico.* adde Plin. XIV, s. 3 *Ante eum* (Tiberium) *Rhaeticis prior mensa erat; et uvis Veronensium agro.* vid. Martin. h. l. 96. Variatione nova dicta haec pro vulgari: at Rhaetica uva omni laude maior est: tametsi inferius sit vinum Rhaeticum Falerno.

97. 98. *Vinum Aminaeum*, cuius, ut vinorum celebritas parum constans ac diuturna esse

Tmolius adsurgit quibus et rex ipse Phanaeus;

98. Tmolus et ads.

Ammineae, quod hinc vulgo obtinuit. Non minus poetarum auctoritas et scriptura in Graecis libris variat. vid. Pierium, Cerdam, Heins., Burm. ad h. l., Harduin. ad Plin. XIV, 2, s. 4, 1, Gesner. in Ind. ad Scriptt. de R. R. h. v., et nuper Niclas ad Geopon. V, 17, 2. Inter haec tamen teneri poterat hoc: *Amineum* (*Ἀμίνειον*) vel *Aminaeum* (*Ἀμιναῖον*) esse veriorem et antiquiorem scripturam; nam litterae duplicatae serioris aevi sunt; syllabarum autem quantitatem constitui ex Samonico c. 37 *Aut in Aminaeo* c. 29 *Succus Aminaeae*: et sic in Galeno Method. med. lib. XII, 4, in loco praeclaro de vinorum diversorum virtutibus *Ἀμιναῖος οἶνος*, Hesych. et alii meliores. Corrupti codices fuere iam Ausonii aevo, quippe qui scripsit: *Solus qui Chium miscet et Ammineum.* Origo vitium, unde ad multa loca translatae sunt, iam olim fuit incerta. Si verum est in Probo ex Aristotele legi, vinum ex Chio fuisse: patriam hanc ei assignare licebit; at Philargyr. ex Aristotele in Politicis Thessalos fuisse narrat, qui suae regionis vites in Italiam transtulerint. Porro *fortissima vina* Moret. quart. (et Ms. Bosii apud Cort. ad Lucan. II, 473. Comparat vir doctus in Iacob. *Disquisit. Virgil.* p. 13. Hom. Odyss. IV, 622. *εὐήνορα οἶνον. Wr.*) Burmanno, *Sunt vites vina*, durius dictum videbatur; coniiciebat: *Dant etiam A.* At enim: *Sunt etiam A. v.* accipiendum: Aliud vitium genus est Aminearum, unde vinum diuturnae bonitatis conficitur. (vid. de hoc appositionis genere Q. V. XXXIII, 3, d. *Wr.*) 98 *Tmolius adsurgit.* Ita Pierii Medic. et Longob., nec non Medic. et reliqui potiores Heinsii, quo spectant *Thmolius* Franc. *Timolus* fragm. Moret. *Timolius* Voss. pr. *Mollius* unus Mead. Quod si pro vero habendum est, nolim tamen cum Burm. regem aliquem Tmolium et Phanaeum intelligere, qui olim in illis partibus regnarint; quae tota ratio ieiuna et indigna foret tanto poeta; sed aut *montem* Tmolium et Phanaeum substituerem, pro vino dictum, quod in eo nascitur, aut versum ex Graeco aliquo poeta conversum dicerem, ubi *Τμώλιος ἠδὲ Φαναῖος* erat, scil. *οἶνος*; et legitur in Servianis: *De Lucilio hoc tractum est, qui ait Χῖός τε δυνάστης*, id est, *οἶνος*. Apud Silium VII, 166 *Falernus.* In Tibullo II, 1, 27 sunt *fumosi Falerni*, sc. cadi. *Θασίους* et *Πραμνείους* absolute dictos lege ap. Philostr. II Imagg. 26 extr. Sed in edd., ut Aldd. pr. et sec. Iunt., et codd. Rottend. Gothano sec. *Tmolus assurgit* legitur, quod ego olim pro vero habebam; montes duo, Tmolus

solet, cultu enim deficiente vites optimae facile degenerant, nulla alia memoria, praeter nominis, nobis restat, Graecae originis et Italici cultus, cum in aliis tum in Falernis agris maturuisse videtur. cf. Intpp. ad h. l. et ad Caton. 6, 3. Multis utique in locis illud memoratur, in Peucetia, Calabriae parte, ap. Hesych. ubi vid. Intpp. in Tuscia et in Sicilia; maxime tamen in solo Campaniae Macrob. Sat. II, 16 *nam Aminaei fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Et Galen. l. c. — *ὅτε Νεαπολίτης ὁ Ἀμιναῖος, ἐν τοῖς περὶ Νεάπολιν χωρίοις γενόμενος, ὥςτε καὶ ὀνομάζουσιν οὕτως αὐτόν.* Ad colles Leucogaeos, supra Neapolim versus Puteolos, refert et Aminaeos colles, et Falernos Martorellus (*I Fenici primi Abitatori di Napoli* T. I, p. 171. 190). Atque eius tantam ex diuturna inprimis bonitate praestantiam perhibet poeta, ut ei adeo vinum *Tmolium*, a Lydiae monte vi-

Argitisque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, dis et mensis adcepta secundis,

et Phanaeus, pro vitibus in iis cultis poetice poni; idque tanto probatius fieri putabam, quoniam Tmolus erat numen montis. v. Ovid. Met. XI, 159 et cf. numum Sardianorum, qui apud multos visitur; v. nunc Eckhel. Doctrina Num. Vol. III, p. 113 qui et p. 123 rarissimum numum urbis Tmoli eodem capite insignem memorat; occurrit quoque Tmoli caput in marmoribus et gemmis; eos autem, qui metro metuebant, nec sibilo geminari litteram videbant, interpolasse id modo *Tmolus et*, modo *Tmolius*, conf. Var. Lect. ad v. 71. Nunc mihi probabilius videtur, scriptum fuisse ab Marone: *Tmolus et adsurgit*, excidisse postea *et*, cumque vitium animadverteretur, rescriptum esse *Tmolius*. *Tmolus et* Nauger. quoque reposuit Ald. tert., Benedictus in Flor. 1520, et, qui Naugerium sequuti sunt, Manut. Fabric. Commelin. Pulmann. Ad hoc itaque redii: etenim rationem habet, montes poni pro vitibus: Tmolus, et ipse Phanaeus, rex inter montes vitiferos. Silius VII, 210 respiciens hunc locum, ubi de tractu Massico: *atque ex illo tempore dives Tmolus et ambrosiis Ariusia pocula succis. Ac Methymna ferox lacubus cessere Falernis. Favenus* Vratisl. (Medic. *Molius*, sed appicta *T*. Retinui codicum lectionem *Tmolius*, quae duplici modo explicari potest, ut aut *mons* subintelligatur, quemadmodum in his: *Aventinus*, *Palatinus*, *Quirinalis*, cet. aut Graeco modo dictum sit, apud quos talia frequentissima: *Χῖος*, *Λέσβιος*, *Πράμνιος*, cet. subintellecto substantivo *οἶνος*. Vide, si placet, Lamb. Bosii Ellips. Gr. p. 347. sqq. ed. Schaef. „Similiter," ait Wunderl., „in nominibus marium non semper neutrum, sed et masculinum usurpari vides, *Aegaeus*, *Ionius*. Vid. Heineck. Animadv. in Sat. Iuv. p. 84. et Passow. ad Pers. p. 219." Prius ellipseos genus prorsus ab h. l. alienum; ineptum est enim, quum proprium sit huius montis nomen *Tmolus*, adiectivum pro eo ponere. Alteram autem ellipsin si admittes, quae sane admittenda, Virgilius Graecum aliquem poetam expressisse videbitur. Eaque ratio fortasse eo firmari poterit, quod Graecis magis, quam Romanis, convenire videtur talis dictio *βασιλεὺς οἶνος*, quo ducunt etiam Lucilii verba a Servio laudata. Eodem argumento utitur Wunderl. Idem recte refutat Vossii rationem, ad *Tmolius* ex seqq. *rex* retrahentis, quod ipsa verborum *rex ipse* collocatio fieri vetet. Ceterum Medic. *est* pro *et* a m. pr. et *Phaneus*. *Wr.*) 99 *Archivusque* alter Rottend. *Argutisque* fragm. Moret. *non cui* Ven. 101 Sic meliores codd. ubique omnes. Ante Heins. in edd., ut in codd. nonnullis: *Non ego te mensis et dis a. s.*, male. *dis aut m.* unus Arundel.

neis nobilissimo (sup. Ge. I, 56), et *Phanaeum* (fuere Phanae, *Φάναι*, portus et promontorium Chii insulae, quae alias vino *Ariusio* nobilis est, in eo templum Apollinis Phanaei,) *adsurgere*, cedere, vid. Ecl. VI, 66, dicat. conf. Var. Lect. 99. Cum illis: *Sunt et Aminaeae vites* iunge *Argitisque minor*. Est etiam Argitis vitis, uva. *Ἀργῖτις* ab *ἀργὸς*, quod vinum candidum reddit. Est autem *minor* et *maior*, cf. Colum. III, 2, 21. 100. Ea vitis, vino inprimis abundans, *πολύοινος*, est, eoque firmo ac durabili.

101. Vinum *Rhodium*, cuius in mensis secundis usus erat; cumque de eo ante omnia Diis libaretur, hinc vitis *Rhodia dis adcepta*, grata *et mensis secun-*

Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque, quam multae species, nec, nomina quae sint,
Est numerus; neque enim numero conprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem
Discere quam multae Zephyro turbentur arenae;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
Litora myrtetis laetissima; denique apertos
Bacchus amat collis, aquilonem et frigora taxi.

104. NUMERUS, 110. SALICES; 111. NASCUNTUR;

102 *Transieram* Zulich. a m. pr. et edit. Genev. *gravidis Bumaste racemis* unus Mead., ex interpretatione. 103 *et nomina* Voss. unus et Moret. fragm., quod solent poetae ad variandam orationem adhibere. *quot sint* Erf. 104 *Et numerus* ed. Ven. 105 *Quem si* Gudian. *Quae qui* Leid. unus a m. sec. *scire volet* unus Mead., non male. 106 *Dicere* Medic. cum aliis, (in quibus 2. 3. 4. 5. 11. *Wr.*) perperam. *turbantur* in tribus apud Burm. et apud Charisium Grammat. In Columella III, 2, 29, ubi hi versus memorantur, *versentur arenae* in vulgaribus legitur; sed etiam ibi vetusti *turbentur.* Apud Ammian. Marcell. XXXI, 4 *truduntur* vel *trudentur* legitur. 108 *quod* Gud. *venient* Moret. sec. 112 *mitissima* Franc., unde Burm. *ditissima*, sed recte nil mutabat. *apricos* emendabat van Hoven Campens. Fasc. III, p. 228. 113 *amant* Leid. sec. (*colles* Medic. *Wr.*)

dis, fere ut apud Horat. III, 11, 7 lyra *Divitum mensis et amica templis.* 102. Plin. XIV, 1, s. 3 *Tument mammarum modo bumasti*, βουμαστοί.

103 — 108. Locus ornatissimus. Respicit eum Plin. XIV, 1 extr. et 2, s. 4 pr. 104. *neque est numerus*, enumerandi facultas cuiquam suppetit. *neque enim* positum pro, neque etiam, nec vero numerum tenere necesse est, non numeratu opus est.

109 — 135. Uti diversa sunt arborum genera, ita etiam diversum solum, quo aut nascuntur arbores quaeque aut felicius proveniunt. (— 110. *Fluminibus nascuntur*, vid. Not. ad Ecl. I, 52. *Wr.*) 112. *Litora myrtetis laetissima* exquisitiore forma pro vulgari, *myrti solent esse laetissimae in litoribus;* quod si fit, *litora* haud dubie et ipsa *laeta* videri possunt. Ge. II, 124 *et amantes litora myrtos.* Mox *apertos colles* itidem doctius dixit quam *apricos*, qui forte alicui in mentem venire possint.

Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.
Divisae arboribus patriae: sola India nigrum
Fert ebenum; solis est turea virga Sabaeis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno

114 *et* aberat a quarto Moret. *Adspice et externum, domitis cultoribus, orbem* Burm. coniiciebat; at vide Notas. 115 *domus* Ven. et Longob. Pierii, Goth. sec. *Gelones* Franc. 116 *Diversae* Reg. et Mead. Martini. Sic semper variant libri. *sed India* Franc. 117 *hebenum* alii scribunt (in quibus ipse Medic. et Servius. *Wr.*). *et* Longob. Pierii. 118 *Quid et o.* ed. Ven.

114. 115. Exemplo etiam esse possunt arbores exoticae; pro his memorantur ipsae in extremo terrarum orbe sitae regiones, ut Arabum et Gelonorum. Sunt autem *Geloni* e Sarmaticis populis, qui ultra *Borysthenem* vagabantur. Docte de iis egit Gatterer noster in Comment. de populis Sarmaticis Vol. XII, p. 219 sq. *picti* appellantur, ut Aen. IV, 146 *Agathyrsi,* ubi vid. Not. Scilicet communi plerique barbari et feri populi more corpora pingunt, sive quod in membrorum nuditate id unum vanitatis et nobilitatis genus restat; sive quod obducta pigmentis et coloribus corpora culices, quorum infinita examina incultae et paludosae terrae alunt, nec non sentes, etiam frigus, minus sentiunt; sive quod horribili adspectu terrorem hostibus incutere volunt. Colorem autem aut cuti acu punctae inungunt, aut inurunt. Hinc modo *pictum* corpus memoratur, modo *stigmatibus notatum.* Claudian. in Ruf. I, 314 *Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus.* Illa autem, *extremis domitum cultoribus orbem,* ex poetica copia dixit pro *extremis terris.* Cum argumenti natura coniunctum erat, ut eas a cultu designaret, et pro *orbem extremum domitum* h. subactum, cultum ab agricolis, *a cultoribus,* poetica inversione, *extremos cultores* memorat. Male h. l. Servius et qui eum sequuntur victorias pop. R. huc trahunt.

116. 117. Sunt arborum genera certis terris domestica et propria. Respicit h. l. Plin. XII, 4, s. 8. *India* et de India proprie dicta accipi potest, nam et ibi nasci *ebenum*, narrant multi e veteribus (vid. Theophrast. Hist. Plant. IV, 5) et, quod malim, de Aethiopia, cui ebenus propria arbor. Solet enim India latissime dici, ut satis notum. cf. inf. Georg. IV, 293 ibique Burmann. Doctam ad h. v. notam esse video Vossii. Sequuntur tamen mox vs. 120 *nemora Aethiopum. Tus Sabaeorum* iam Georg. I, 57.

118. *Opobalsamum* Iudaeae, vallis inprimis Hierichuntinae, et Arabiae. conf. praeter laudatos a Cerda, et Paus. IX, 28. De ipsa stirpe disputata vid. a Wesling. ad Alpini hist. nat. Aegypti, et in nota illa controversia de opobalsamo orientali Romae orto

Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum, molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

119 *bacas* alii. *Balsama quid baccas* unus Mead.; ut sit: *Balsama? quid, baccas.* Ingratum tamen sic, quod ter redit *Quid.* *que* abest a Cantabrig. 120 *albantia* Leid. unus. *depectat* alii apud Servium, ut *Seres* pro *Ser* sit. *depectent* alter Rottend. *despectant* duo. *et foliis* duo. 122 *proprio* Voss. a m. sec., forte ex eo, quod est in duobus Martini et ed. Nuremb. *proprior*, (ut Medic. *Wr.*) sollenni lapsu.

1639. 1640 liber *Petri Castelli*, Balsamum examinatum (Messanae 1640), et *Io. Georg. Volkamer* Opobalsami orientalis examen 1644, in quibus ad h. l. passim provocatur. Verba ipsa vulgari oratione sic efferrentur: ne memorem *arbores odoratas sudantes balsamo*. Pro arboribus dixit *ligna*. Alias *exsudat*, *desudat*, balsamum. 119. *Acanthus* h. l. non herbae (ut Ecl. III, 45 et al.), sed arboris, genus, nec tamen satis comperto, habetur. Spina est seu Aegyptia seu Arabica, nam et hae inter se diversae; communius *acantha*, vulgare nomen *acacia*, unde gummi Arabicum colligi solet. vid. Alpin. c. Wesling. p. 164. Bauhin. hist. Plant. Tom. I, P. II, pag. 426 sqq. de Plant. Aegypt. nunc *mimosa nilotica* Linn. Habet quidem ea arbor siliquas, non *baccas;* sed bacca latiorem significatum habet. Arboris huius usus etiam in sculptilibus fuit. Caesaris triumphus Ponticus apparatum ex acantho habuit: Vellei. II, 56, 2. De agrifolio cogitare non licet; laudantur enim plantae peregrinae.

120. Plin. XIX, 1, s. 2 n. 3 *Superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui* gossypion *vocant, plures* xylon, *et ideo lina inde facta* xylina. Parata ex ea byssus.

121. Vulgaris olim usque ad Imp. Iustiniani tempora, quibus primum vermiculi, quos nos *bombyces* vocamus, Constantinopolin adlati sunt, opinio fuit, Seres, Indicam gentem, Sericum ita parare, ut textam a bombycibus lanuginem ex certarum arborum foliis depecterent. Plin. VI, 17, s. 20 *Seres lanicio silvarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* vid. Salmas. ad Solin. c. 63 et al. Cerda ad h. l. Nostro tempore cum de Serico tum de Seribus multa accuratius disputata sunt, quam ante; constatque non unum esse vermium genus, nec eandem fuisse serici conficiendi rationem. Vide saltem Mannertum, breviter multa complexum, Geograph. ant. Vol. IV extr. (Extat quoque *Brotier* Diss. in *Mémoires de l' Acad. d. Inscr.* To. XLVI.)

122 — 125. Plin. VII, 2 *Arbores quidem* (in India) *tantae proceritatis traduntur, ut sagittis superari nequeant.* Arbores *Cocos* ferentes intelligebat Catroeus. Nimis anguste. Plurima vastarum et immanium arborum genera in India nasci, fi-

Extremi sinus orbis: ubi aera vincere summum
Arboris haud ullae iactu potuere sagittae?
Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.
Media fert tristes succos tardumque saporem

123 *Extremique sinus orbis, ubi vincere summum* Parrhas., ab interpolatione. 124 *aut ullae* Medic. cum tribus aliis et utroque Goth. 125 *haud tarda* Schol. Horat. Cruqu. Carm. III, 4. *sagittis* fragm. Moret. *aut dura* fragm. attextum cod. Gud.; et sane, inquit Heinsius, *tardum saporem* proxime subiungit. Burmannus malit altero versu *durum sàporem* h. asperum, ut Ge. IV, 120. Mirabar nemini versum totum *Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris* suspectum fuisse. Vidi nuper Iac. Bryant non aliter statuere; nunc etiam Brunckium in sua editione. (Quare igitur suspectus hic versus? an, quia codicum auctoritate destituitur? at legitur in omnibus; an, quia sententia abhorret a reliqua oratione? at egregie inservit rei illustrandae augendaeque. Sed nimirum epitheton *tardus* proximo versu repetitum νοθείας suspicionem facit. At quid iam fiet his locis: Ge. III, 524. sq.: *terram — terras.* Aen. I, 504. sq.: *medios — media.* V, 780. sq.: *pectore — pectus.* Ge. I, 301. sq.: *curant — curas.* Quid? quod intra paucos vss. Aen. VI, 613. 17. 23. 26. *ingens* quater repetitum videmus? Nempe ea res, si inter vocabula brevi intervallo bis aut saepius usurpata interpunctio gravior intercedit, non est semper in vitio ponenda; modo ne eadem sit vocabuli repetiti sedes ac terminatio. Vid. etiam notata ad Ecl. VI, 16. et Iahn. ad Aen. I, 315.; et de vi copulae *et* Q. V. XXXV, 9. *Wr.*)
126 Offendit *tardum* post *tarda* superiore versu. *sardumque saporem* coniiciebat Reiskius, qui contrahit os in similitudinem risus Sardonii, ut Ecl. VII, 41. Wakefield ad Lucret. VI, 780 coni. *asprumque.* (Sed vide, quae ad vs. 125. notavi. *tristis* Medic. *Wr.*)

dem faciunt recentiores rerum Indicarum auctores. *Extremi sinus orbis*, interior', adeoque remotior terra, extremae orbis partis: cuius veram et explicitam notitiam non habuisse veteres, et pro temporum successu diversas et erroneas notiones aliis alias successisse, nunc inter notas res est. *aer summus arboris* pro cacumine dictus. Statius Theb. V, 564 *nemorumque per aera densi Dissultant nexus serpentis.* Fere ut: *aura auri refulsit*, et sic alia. *potuere* ex aoristo pro possunt. *et quidem*, et tamen, *non tarda* ea gens, malim strenuam interpretari, quam non tardi ingenii, h. callentem, peritam.

126—135. *Malum Medicam* seu Assyriam; item Persicam: nisi haec ad diversum genus est referenda. Ad citrorum genus, s. ad *citria*, eam esse referendam dubitari nequit. Quam autem familiam Maro respexerit, non satis liquet. Convenit locus maxime cum Theophrast. Hist. Plant. IV, 4 extr. et cum Plin. XII, 3, 7; adeoque aurantiae (*Pomeranze*) genus aliquod poetae ante oculos fuisse verosimile fit: vid. Bauhin. Hist. Plant. T. I, p. 90. 92. Plinii aevo adhuc, praeterquam apud Medos et in Perside, nusquam proveniebat. Palladius, qui saeculo III ineunte vixisse putatur, praecipuam eius cultui curam impendisse creditur; vid. eum in Martio X, 11 sqq. certe is s. 16, cum antea

Felicis mali; quo non praesentius ullum,
Pocula si quando saevae infecere novercae,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba,

127 *praestantius* Longob. Parrhas. edit. Ven. et Macrob. Sat. II, 15, frequente errore. (*quod* Medic. a m. pr. *IVr.*) Post hunc in Goth. sec. versus 130 sequebatur. 129 *Miscuerint* fragm. Moret. unus Mead. et vett. edd. *Miscuerant* Franc. Cantabrig. Goth. sec. Eadem varietas apud Pierium. Versus insertus ex Ge. III, 283, ubi v. dudum damnatus nunc et eiectus a Brunckio et in edit. Parmensi. (Si genuinus est hic versus, optime propugnaverunt eum Iahnius et, qui ab hoc laudantur, Vossius et Weichertus. Mihi quidem valde otiosus h. l. videtur; et quum Ge. III, 283. ad orationem apte numeroseque claudendam necessarius sit, idem nostro loco nimis longo intervallo disiungit illa: *quo non praesentius ullum* — — — — *Auxilium venit.* Accedit Medicei auctoritas, ab editoribus plane neglecta, hunc versum non in ordine, sed in margine inferiore exhibentis. Quae res etsi non tanti est momenti, ut iam nullum dubitationi locum relictum esse putem, mirifice tamen auget suspicionem ab Heynio excitatam. Itaque stellulas ab eo appositas retinendas censui. Audiamus etiam Brunckium ita disserentem: „Huius versus e regione adleverat olim in margine Grammaticus versum l. III, 283.: *Miscueruntque* cet., qui postmodo huc intrusus fuit, sane quam importune. Ibi enim facta mentione rei, quam ad amorum veneficia, non sine magicis incantationibus fieri solita, veteribus adhibitam fuisse constat, ut e Theocr. Pharmaceutria et IV.

universe de citro dixisset, eiusque cultu, pergit: *Asserit Martialis* (Gargilius) *apud Assyrios pomis hanc arborem non carere* — adiectis nunc iis, quae alii de malo Medica narrant. cf. etiam Macrob. Sat. II, 15. ubi ex Oppio in libro de silvestribus arboribus: *Citrea item malus et Persica; altera generatur in Italia, et in Media altera:* tuncque subiicit fere eadem. Videtur tamen recte Medicam malum a Persica discernere Vossius et ad citri genus acidioris referre: de quo videbunt botanici, locis a Cerda cumulatis inspectis et expensis. Adde fragm. Herodiani (ad calc. Phrynichi) p. 212 μῆλα Μηδικὰ τὰ νῦν κίτρα. ubi vid. Nunnes. Ita *tristes succi*, aut erunt acidi aut amari (ut Ge. I, 75 et al.), sive propter corticis ac granorum amaritudinem, sive succo, qui cultu deinceps adsiduo mitigari coepit. *tardus sapor*, h. diu palato immanens, quia acerbus, pungens, est. 127. *Felix*, de arbore si dicitur, ad fecunditatem proprie respicit. Et sane citri fetus perpetua successione succrescunt. Nunc tamen ad salubritatem potius epitheton spectare videtur, ut contra infelix, infaustum, est, quod nocet. Pro veneni antidoto habitum esse pomum Medicum etiam ex Theophrasto, Dioscoride, Plinio, constat; nec forte iniuria in certis saltem venenorum generibus. 128. *novercae.* Sollenne hoc antiquis, novercalia odia, fraudes, insidias, venena memorare. v. c. Horat. III, 24, 18. Ovid. Met. I, 147. multo tamen magis Romanis, quam Graecis. 129. *verba non innoxia*, h. noxia, incantationes; et eodem sensu *herbae non innoxiae*, venenatae.

Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro;
Et, si non alium late iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum, silvae ditissima, terra,
Nec pulcer Ganges, atque auro turbidus Hermus,

Aeneidos notum, novercas innuit Poeta privignorum cupidine inflammatas, qualis fuit Phaedra, Thesei uxor. At hic de novercis agitur, quae privignorum fortunis inhiantes, eos veneno perimunt, amplioris patrimonii liberis suis conciliandi causa: cui utique rei noxiorum verborum, seu magici carminis nullus est usus. Praeterea verisimile non est in absoluto poemate, eoque non admodum prolixo, Virgilium bis eumdem versum sine ulla varietate adhibuisse." *Wr.*) 130 *agitata* Vratisl. 131 *facieque* uterque Mead. *lauros* Medic. a m. pr. 132 *ructaret* Ven. 134 *ad prima* Medic. et vetustiores Pierii et Heinsii, item tres Martini. In aliis *apprima*, *apprime*. 135 *medicatur* Ven. 136 *ditissima regna* Medic. a m. sec., interpolatrice. Accipiebatur olim et interpungebatur: *Medorum silvae, ditissima terra*: ita languet appositum hoc. (*regna* altera lectio Medicei. *Wr.*) 137 *aura* Medic. a m. pr. *aut auro* Zulich. ut IV, 9 *neque — aut.* Variatur tamen haud uno modo negatio iterata. *neque* Goth. sec. a m. pr.

130. *agit* est exigit, expellit. 134. *Ad prima*, ut *in primis*, *cum primis*, *apprime*, inter alias arbores: non enim decidunt flores cito. Mederi Parthos iis pomis graveolentiae oris, etiam Plinius monuit eod. l. post Theophrast. 135. *fovent* h. curant, θεραπεύουσι; cum mox substituatur, *medicantur*. Est enim genus curae, calefacere, reficere modico calore, quod proprie est *fovere*; hinc latius etiam de aliis.

136 — 176. Sequitur signatissimus locus, cum quo cf. Plin. H. N. lib. extr. Dionys. Halic. I, 36. Varro R. R. I, 2, digressio in laudes Italiae, quas similibus aliorum scriptorum locis firmavit et illustravit Cerda. Quantopere autem cultu praestitisse putabimus Italiam, si cum nostrorum temporum habitu eam comparemus! Neque Media, malis suis felix, nec India proprie dicta, ad Gangem, aut Lydia, cuius est aurifer fluvius Hermus, e Phrygia descendens, et mox cum Pactolo eodem alveo profluens, nec Bactriana, neque Aethiopia, aut si mavis, reliqua India, neque Arabia cum Italia comparari potest; multo minus Colchis, monstris infamis v. 140.

136. Patet *silvae ditissima* iungendum esse: Medorum terra, ditissima silvae h. e. silvarum, pro, malorum, quas ante dixerat. 137. *auro turbidus Hermus* per oxymori speciem pro aurifer. Expressit hunc locum Martialis Epigramm. VIII, 78 *turbato sordidus auro Hermus.* Subtiliter magis quam vere monet Drakenb. ad Silium I, 159 Hermum turbidum non suo, sed auro per Pactolum illato, signi-

Laudibus Italiae certent; non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Haec loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere satis inmanis dentibus hydri;
Nec galeis densisque virum seges horruit hastis:
Sed gravidae fruges et Bacchi Massicus humor
Inplevere; tenent oleae armentaque laeta.

141. Invertere,

138 *certant* Leid. a m. sec. *nec Indi* quatuor cum Donato ad Ter. Phorm. II, 1, 14. 139 Putes esse *Totave*. Sed variant poetae has copulas multis modis, ut nihil tuto statuere possis. (vid. Q. V. XXXVI, 10. *Wr.*) 140 *Nec l.* Medic. a m. sec. *spirantis* Mentel. duo. 141 *immanes* ante Heins., male. *immani* Goth. pr. *hydris* Medic. (sed ultima litera expuncta. Ceterum *satis dentibus* Dativus est, ut recte statuunt Voss. et Iacobs.; quare comma post *Invertere* sustuli; sed quam Iacobsius in auxilium vocat prolepsim, *ut sererentur dentes*, eam cave admittas; sententia haec est: invertere loca dentibus hydri — *scil.* serendis — quales ab Iasone satos accepimus. *Wr.*) 142 *galea* videtur legisse Auctor Medeae v. 256 in Anthol. Lat. pag. 167. *viris* Zulich. 144 *oleaeque* ante Heinsium, qui Pierianos nonnullos et omnes suos sequutus *que* sustulit. In Mediceo additum a manu sec. Deest in libb. Burm., in Regio Martini, et Gothano sec. Ergo codd. auctoritate exulat, quod versum numerosiorem et suaviorem faceret. (at non meliorem; ubi immorari animum imagini volumus, commodius omittitur copula. *Wr.*) Color idem est in Lucret. V, 204 — *partem montes silvaeque ferarum Possedere*; *tenent rupes vastaeque paludes. oleae sarmentaque laeta* edit. Argent., notante Reiskio; ab interpolatrice utique manu. Io. Schrader. tentabat: *arbustaque.* Quod sane et ipsum ferri posset; uti de vitibus ea vox occurrit, et cum oleis melius conveniret. Inciderat quoque in idem Wakef. ad Lucret. V, 1377. Verum poeta transitum ad greges facit. *lata* non modo coni. sed et reposuit Wakef. quia αἰπόλια πλατέα αἰγῶν apud Homer.

ficari. *Bactra;* Bactrianam, tamquam splendidum nomen memorare videtur; etsi et illa terra inter felicissimas est; etiam Oxus in ea aurum vehere dictus: de Mirab. Ausc. 46. 139. *Panchaia*, Arabiae regio, seu Arabia nunc est; proprie insula fabulosa Euemeri Arabiae ab Oriente obiecta, quam ex Ennii Euemero norat Virgilius. cf. Diod. V, 41, etsi et ibi diversa est insula turifera. *pinguis*, aut propter tus pingue, quod resinae naturam habet, aut fertilis, *turiferis arenis*, solo arenoso, cui frutex turis innascitur, h. pro ture, de quo vid. Plin. XII, 14, s. 30 sqq. In prosa diceres: habens solum, quod fert pingue tus.

140 — 143. Nota fabula de dentibus draconis ab Iasone ad expugnandum vellus Colchicum profecto satis, et viris armatis hinc enascentibus, qui Sparti dicti. vid. Apollon. III, 409 sqq. *horruit* pulcrius quam extitit, exiit, nata est. Versus 140 translatus ex Lucret. V, 29 *Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.* 143. *fruges gravidae*, laetae. vid. ad Ge. I, 319. Mons *Massicus*, Campaniae, ad Sinuessam, vitibus consitus.

Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxuma taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Hic ver adsiduum, atque alienis mensibus aestas;
Bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidae tigres absunt, et saeva leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentis;

150. ARBOR

145 *Hic* hoc et seq. versu Erf. a m. sec. 146 *Hinc albi*, *Tyberyne* Goth. sec. a m. pr. *te maxima* Schol. Cruqu. Horat. Od. IV, 2. *tauri* Reg. Martini cum Erf. 149 *ver perpetuum* Schol. Cruqu. Horat. Od. II, 6. conf. ad Ecl. IX, 40. *Hic iter* Ven. *messibus* apud Martinum vir doctus legebat, e Claudiani XXXVI, 224 *alieno gramine*, ut de Medica, herba, intelligatur, sed male; de anni tempore cogitat poeta: aestatem etiam per eos menses durare, quibus hiemem aliae terrae sentiunt. 150 *arbor* praetulit Burm., ut v. 81. (restitui *arbos*. vid. notata ad Ecl. III, 56. et Iahn. ad Aen. VI, 310. *Wr.*) 151 *rapidae* nonnulli apud Pier. et Burm. cum Gothanis, perpetua variatione. *obsunt* Ven. *leones* Medic. a m. pr., quod placet Heinsio; (sed hoc ne statim pro vero amplectaris, vetat, quod modo praecessit *tigres*. *Wr.*) et habet ed. Cuningham. Scilicet epexegesis illa et elegans et Virgilio familiaris. conf. Heins. ad Claudian. de B. Gild. 138. Sed v. loc. Lucretii in Notis. Reiskius locum sic refingendum coniiciebat: *et secla leonum. Semina nec miseros fallunt aconita legentes*, h. nec fallunt aconita miseros illos, qui semina, h. herbas, legunt, aut potius *germina* pro *semina*; namque alias pendebit *legentes*, neque habebit, quo referatur. (— 152. *legentes* Medic. *Wr.*)

145—147. Ornatissimi versus pro: in Italia equi et boves praestantes nascuntur. *Clitumnus*, Umbriae Cisapenninae fluvius, ubi iuxta urbem Mevaniam Tiniae se miscuit, cum eo ad Tiberim descendit. Campi adiacentes etiamnum armentis opulenti. cf. de Clitumno Epp. Plin. VIII, 8. *albi greges*, quia fluminis aquis ea vis inesse putabatur, ut armenta *candido* colore essent. Simile quid creditum de Galaeso in agro Tarentino; cf. ad Horat. Od. II, 6, 10, et Scamandrum opinio fuit rutilas reddere ovium lanas. cf. Aristot. H. A. III, 2. Alia vid. in Nota Becmanni ad lib. de Mirab. Ausc. c. 184. *Taurus* ab his arvis adductus candidus *victima* in triumpho immolari solita. Omnia haec satis a multis illustrata: vide vel Cerdam. Sed ii tauri cum ante triumphantis currum ducerentur, hinc ipsi *ducere triumphos ad templa* dicuntur.

149. *alienis mensibus aestas*, hibernis. Ex Lucret. I, 182 *Quod si de nihilo fierent, subito exorerentur Incerto spatio atque alienis partibus anni*. 150. Oves et arbores biferae. Nota Italiae laus. vid. de Mirab. Ausc. c. 81 et ibi Nota clarissimi editoris. *utilis* pro fertilis, ab effectu. inf. 323 *ver utile silvis*.

151—154. Ornate: Caret Italia ferarum monstris, vene-

Nec rapit inmensos orbis per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se conligit anguis.
Adde tot egregias urbis, operumque laborem,
Tot congesta manu praeruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra?

153 Miror inprimis post alterum *inmensos* τὸ *tanto* nemini displicuisse, quod explicari quidem potest, non tanto, quam in aliis terris: quod tenue esset; at cum definitum nihil sit, cum quo comparatio instituatur, ad elegantiam facere vix putamus. In promtu est *lento* legere, Nicand. Ther. 222 *νωθεῖ ὁλκῷ*, scu *torto tractu*, ut alias poetae. Nec alitcr legisse putes Nemesian. Ecl. IV, 40 *torto non squamea tractu Signat humum serpens.* Qui poetarum lectione tritus est, me non monente asscquetur, sententiae vim non in epitheto quaeri, ornatus caussa addito. Alias nec Nemesianus *torto* adiicere poterat. (*tanto* et numeri tuentur, et sententia flagitat. Recte Brunckius: „Non hic negat Poeta ullos esse in Italia angues; scd qui ibi repcriantur, non tam magnos, proinde non tam horrendos, quam in Asia esse ait. Modicos orbcs rapit per humum, nec tam magno tractu se colligit in spiram anguis in Italia. Non satis causae esse apparet, cur sollicitetur haec lectio. Cfr. III, 420.“ *Orbes* Medic. *Wr.*) 155 *labores* Vratisl. et fragm. Moret., it. Regius Martini. conf. ad Aen. I, 455. (*urbes* Medic. *Wr.*) 156. *Tunc c.* duo. *coniecta* Erf. 158 *supra est* Parrhas. *abluit* al., cx more.

natis plantis et reptilibus. *saeva leonum semina*, *γένη*, saevi leones, ex Lucretiano III, 741 *triste leonum Seminium. tanto*, tam longo, quam alibi.

155. *operum laborem*, h. opera, fabricas, aedificia. Mox *congesta manu* simpl. exstructa in rupibus. Fuere autem multa per Italiam oppida, inprimis antiquiora, in editis ac praeruptis locis sita; inque his ipsa Roma. 157. *Fluminaque antiquos subterlabentia muros* esse possunt sive medias urbes permeantia, sive muros alluentia. Praefero nunc haud timide alterum hoc; *subter* est pro praeter. Talis enim situs multarum fuit per Italiam urbium, ut ad amnem sitae essent: idque nunc eo pertinet, ut Italiam multis fluviis rigari significet. (*Sub*, *subter*, saepe de re imam editioris loci partem tangente; sic subire muros, exercitum tumulis ab hoste occupatis subiicere, quod est apud Liv. VII, 24. Contra *super* de eo, quod est in excelsiore loco positum, Aen. I, 680. sq.: „Hunc ego — super alta Cythera, Aut super Idalium sacrata sede recondam.“ ubi vid. Not. *Wr.*) Nimis angustum est: quod ad aquaeductus, Cloacam et Capitolium, hos versus revocant; (fecit hoc Geissler. in Schol. ad Georg. p. 5. *Wr.*) at poeta *tot urbes*, *tot oppida*, memorat, et *antiquos muros*. Etsi aquae ductibus praesidium parare possis ex Rutil. I, 101, ubi de iisdem egerat: *Intercepta tuis conduntur flumina muris.* Esset adeo intra urbem.

158. *Mare superum* et *infe-*

Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque,
Fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus aequor,
Iulia qua ponto longe sonat unda refuso,
Tyrrhenusque fretis inmittitur aestus Avernis?

159. TEQUE FL. 160. ADSURGENS, BENACE,

159 *Lauri* duo. Fabricius distinguere volebat: *Te, Lari, Maxime, teque* etc., ut tres praecipui lacus Italiae memorentur, Larius, Verbanus, qui et Maior, et Benacus. Nimis subtiliter. 160 *insurgens* malebat Wasse ad Sallust. Iug. 33, quia hoc et alias simili sensu occurrit. At hoc ad emendationem nullam satis est. 161 *Quid memorem* Rufinian. p. 251. *abdita* Gud. *claustro* duo. 162 *magnis clamoribus* Aretinus in Epp. laudat, quod probabat Wasse ad Sallust. l. l. 164 *Averni* Toll. et Serv.

rum, Adriaticum ac Tyrrhenum, mirae opportunitatis Italiae ad rerum hominumque commercia. 159. *Lacus Larius maximus*, h. permagnus, sub Alpibus (nunc *Lago di Como*), in agro Mediolanensi, *Lacus Benacus* in Veronensi (*Lago di Garda*), propter magnitudinem ventis ac procellis obnoxius non aliter ac mare. Idem Mincium amnem medio alveo transmittens, vid. Plin. IX, 22 et cf. Aen. X, 205. *adsurgens*, tumescens.

161—164. M. Vipsanio Agrippa, L. Canidio Gallo Coss. U. C. 717, cum contra Sext. Pompeium male rem gessisset Octavianus Caesar, ut reficiendis classibus locum tutum haberet, Agrippae consilio portum Baianum in sinu Puteolano (inter Baias et Puteolos) commodiorem et tutiorem ita reddidit, aut verius novum portum aperuit, ut lacum Lucrinum, interiecto aggere a mari seclusum, cum lacu Averno, qui isti adiacebat, coniungeret, aggerem autem modo dictum, qui V stadiorum erat, latitudine vix quadrigis recipiendis par (Strab. V, p. 245), postquam eo perfosso aditum navibus in portum fecerat, ita muniret, ut a fluctibus superari nequiret, navibusque tutus intra eum esset receptus. Hic *Portus Iulius* vocatus. vid. Sueton. Aug. 16. Excisae tum silvae, quae loca vicina occupabant. Locus classicus est apud Dionem XLVIII, 50, alia dedit Cluver. Ital. ant. IV, 2. Adversus Servium, qui plura miscuit, disputat Ouwens N. H. p. 581. Praelatus tamen sequenti tempore portus Misenus. Memorat itaque poeta portum Iulium; quem sic ornavit: *portus Lucrinoque addita claustra*, h. aggerem illum non tum primum factum, sed novis operibus adstructum, quo ipso portus effectus est. Eodem modo accipiendum est illud Plinii, ex nostro adumbratum, XXXVI, 15, s. 24, 12 *mare Tyrrhenum a Lucrino molibus seclusum*, nimirum, ostio tantum portus relicto. *aequor* autem *indignabatur*, ea parte, *qua unda Iulia*

Haec eadem argenti rivos aerisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Haec genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,

167 *Hoc* Zulich. et Mead. *viros* Goth. sec. a m. pr.

sonat ponto longe refuso, h. qua portus Iulius immisso mari erat effectus; *refusus*, ut saepe fieri solet, non contrariam aut iteratam actionem notat, sed simplicis vim habet. Possit quidem et ita accipi, ut pontus a mole aggeris in mare proiecti refundi, reprimi videatur, ut ap. Lucan. II, 617 *violentos insula Coros Excipere saxis lapsasque refundere undas* dicitur: sed alter versus ad eamdem sententiam exprimendam valet: *Tyrrhenus aestus*, h. mare aestuans, immittitur, per os portus, *fretis Avernis*, h. lacui Averno, qui pro intimo portus recessu erat, et ad quem e Lucrino fossa ducta erat. Lucan. II, 616 *Nec tamen hoc artis immissum faucibus aequor Portus erat.* (Verba cum *re* composita saepe significant id, quod cursum suum mutat, a recto itinere deflectit. Hinc pontus refusus h. l. videtur esse mutato fluctuum cursu in lacum Lucrinum irruens atque ita sinum ac portum efficiens. Sic Lucan. VIII, 797.: „qua terra extrema refuso Pendet in Oceano;" quod capiendum de sinu maris, qui est ad Pelusium. Similem in modum saepe vallis dicitur reducta, i. e. sinuosa, ut Aen. VI, 703. VIII, 609. et ipse sinus reductus Ge. IV, 420. Aen. I, 161. Aliud est *Oceanus refusus* ap. Virg. Aen. VII, 225. *Wr.*) Immutavere locorum faciem longa aetas, terrarum ruinae et subterranei ignes, inprimis Monte Novo exorto, ita, ut nunc adeo de situ et vestigiis huius portus inter viros doctos disputetur. vid. Paoli Antiqq. Puteolan. Accipitur vulgo de hoc portu Iulio Horatii locus Art. 63 *Debemur morti nos nostraque, sive receptus Terra Neptunus classes aquilonibus arcet, Regis opus.* Mihi ille portum Alexandrinum respexisse videtur; *regum* Ptolemaeorum opus, a quo *aquilo* arcendus erat.

165. 166. In eadem argenti, aeris, aurique metalla. Copiam exprimit per *argenti rivos* (ex Lucret. V, 1255) et *auro plurima fluxit*, poetica ratione, pro, plurimum auri in ea est; tametsi hoc ad Padum referri possit, nam apud Plin. XXXIII, 4, s. 21 in Pado *segmenta auri reperiri* traduntur. Ad montes ac silvas aliquando incensas, ut metalla excocta fluerent (Lucret. V, 1242 sqq.), referebat Iul. Sabinus. *aeris metalla Ostendit venis*, quod in vulgari oratione fuisset, *venas aeris ostendit. aeris metalla* h. aes o. in *venis. Ostendit* autem non otiosum; quia certis tantum vestigiis res credebatur, metalla autem Italiae exercere Senatus consulto vetitum erat: Plin. III, 20, s. 24 extr. XXXIII, 4, s. 21. XXXVII extr.

167—170. *Marsi*, bellico-

Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos,
Extulit; haec Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, et te, maxume Caesar,
Qui nunc extremis Asiae iam victor in oris

168 *Adsuetum malo* Zulich., addita ridicula glossa, id est, navibus vel pomis. *Ligurum* Medic. a m. pr. Mox *Vulscos*, *Vulcos*, *Volcos*, *Volctos* scribitur. *veruto* (scil. adsuetum) Lipsius emendabat. Sed vid. Not. 169 *haec doctos Murios* Ven. (*Camellos* Medic., *i* minio supra picta. *Wr.*) 170 *maxima* Gud. 171 *extremis aciem* Goth. pr.

si, cum *Sabinis*, severa disciplina nutritis, primo loco memorari solent inter Italiae populos. *adsuetum malo* pro malis, aerumnis, laboribus, κακοπαθείᾳ (cf. Aen. IX, 604 sqq.), *Ligurem;* colit enim agrum exilem et saxosum. *Inculta Alpium postrema possident*, ait Servius (cf. *Addison's Remarks on several Parts of Italy* p. 6). Male hoc in tali carmine et in tali loco ad malam fidem horum hominum trahitur, ut facere videmus etiam nuperum scriptorem (*Observations sur l' Italie* T. III, p. 279), cum eadem nunc opinio de Genuensium ingenio inter Italos obtineat. Idem auctor (*Grosley*, T. II, p. 413. 414) recte, quam diversa facies Italiae nunc sit, observat, et quam parum in eam cadat inprimis illud: *Magna parens frugum, magna virum! Volsci* autem *veruti*, h. hastae genere, *veru* (*veru Sabellum* Aen. VII, 665 dixit), seu telo veruto, armati. Apparet autem, quod usu communi simpliciter *verutum* vocatur, esse proprie verutum telum vel iaculum, veru instructum ac munitum. *Scipiadas duros bello* h. induratos ad bellum.

171 — 173. Ut horum versuum sententiae fides constet, cum Ruaeo et Catroeo Burmannus eos altera recognitione insertos esse credit, U. C. 734, quo Augustus in Asia signa a Parthis recepit et Medis pacem dedit. (vid. V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) Est adeo vir doctus, qui vss. 171. 172 tollendos esse censeat, cum nec a. 724 nec 734 satis conveniant. Cogitandum tamen erat, nos in poeta, non in historico versari; versusque esse tam praeclaros, ut vix ab aliquo interpolatore eos profectos esse arbitreris. Quod autem ad eam opinionem attinet, qua seriore manu ab ipso poeta inserti esse putantur: equidem in bono poeta vix hoc probandum putabo, si diversi temporis in eodem carmine vestigia reliquerit. At nec tali suspicioni locus est, spectantque et hi versus ad eosdem annos, quos in aliis Georgicorum locis subinnuerat, 724. 725 ab U. C., modo poetam, ut alibi facit, v. c. Georg. III pr., magnifice efferre et ornare cogites id, quod vere nihil aliud erat, quam quod Caesar ex Aegypto, quo paullo post pugnam Actiacam Brundusio traiecerat, per Syriam in Asiam iter fecit, et hieme ad Euphratem exacta Asiae res constituit. vid. Vita Virgil. ad a. 724. Itaque *extremis victor*

Inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virum, tibi res antiquae laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontis,
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quae robora cuique,

172 *In bellum advertis* Vratisl. *artibus* duo apud Martinum, quod ex Aen. VI, 853 probare velle, ludus esset. Probabat tamen Wakef. in sua Georgicorum editione; e qua tamen nolo quicquam afferre, quandoquidem seriore omnium carminum Maronis editione ea haud attigit, adeoque ipse damnasse videtur. 174 *artem* Gud. *artes* coni. Wakef. 175 *Aggredior* Priscian. lib. VII, quod est vulgare verbum hoc sensu. *Ingrediar* fragm. Moret. conf. Burm. *excludere* Zulich. (*fontes* Medic. *Wr.*) 177 *ingentis, q. r. cano* Gud.

in oris Asiae, usque ad Euphratem progressus, et *Indum avertit*, dum praesidiis fines, h. urbes in finibus, firmat. (sed vide, quae paullo post leguntur. *Indi*, i. e. orientis populi, qui Antonium in bellum secuti erant; vid. Aen. VIII, 685. sqq. *Wr.*) *Indum imbellem*, ut Ge. I, 57 *molles Sabaei* et omnes Asiae ad Austrum versae populi: petiit hinc Nemes. Cyneg. 74 *Imbellem fugam* Parthorum. Novum esset *imbellem* accipere, nulla iam amplius bella tentantem, scilicet, quod arma tua reveretur; ut Reiskius etiam accipiebat. *Arces* de finibus dici, docet Burm.: scil. quatenus ii arcibus et praesidiis muniri solent. Omnino tamen imperium Romanum declarat. (potius ipsam Romam, in septem collibus, i. e. arcibus sitam. *Wr.*) Inf. Aen. IV, 234 est ipsa Roma *Ascanione pater Romanas invidet arces?*

173 — 176. Tamquam deam appellat Italiam. *tibi*, in tuum honorem, aut tui gratia, *ingredior*, adgredior, dicere instituo, *res antiquae laudis et artis*, rem rusticam apud maiores in honore habitam. *sanctos ausus recludere fontis*, quia primus inter Romanos hoc argumentum versibus tractat. De formula hac poetica loquendi vid. Mitscherl. ad Horat. I Carm. 26, 6. *sanctos*, quos accedere metuebant, reverentia quasi numinis alicuius, adeoque novos. *Ascraeum carmen* omnino pro georgico, quia Hesiodus, ex Ascra, Boeotiae vico, oriundus, opus de opere rustico condidit; non vero, quod vulgo putatur, ex Hesiodo adumbratum aut expressum.

177. Nunc locum *de varia ac diversa soli et agrorum indole et natura*, et a v. 226 — 258 *de notis ac criteriis cuiuscumque soli* tractat; et quidem universe, ut non modo arborum culturam respiciat, sed et frumentorum ac pascuorum curam habeat. Nunc locus, inquit, est opportunus ac proprius doctrinae de arvorum ingeniis tradendae, *quae robora*, h. quae praecipua vis

Quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae, collesque maligni,
Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivae.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.

182. EST,

178 *aut quae* Arundel. et edd. vett. cum Goth. pr. *serendis* tres. *creandis* unus Arundel. *ferendis* vel propterea praeferendum esse videbat Reiskius, quia v. 195 *armenta* sequuntur. 180 *Tenuis ubi argillae dumosis calculus arvis* Probus Arte Grammat. Sed vulgatum tuetur etiam Nonius Marcellus in *Tenue*. *arva*, quae sata sunt arata, non posse esse *dumosa* putabat Reiskius; itaque coniiciebat, *dumosis calculus ancris*. Ancrae et antrae sunt αὐλῶνες, στενοὶ τόποι, confragosa, abrupta, curva, sinuosa loca saltuum. Eandem vocem Propertio I, 1, 11. I, 2, 11 obtrudebat Scaliger, e Glossis Isidori. Sed *arvum* poetae est commune omnium agrorum nomen. vide vel II, 177. 181 *gaudet* Medic. Gud. tres alii cum Goth. sec., scilicet quia *calculus* in animo haerebat. (— 182. *est* in Medic. omissum, sed supra scriptum. *Wr.*) 183 *baccis stridentibus* Leid. pr.

ac virtus cuiusque soli sit, qua potissimum valet (Claudianus XVII, 178 *Nosse soli vires*); *quis color*, quale ex adspectu iudicium fieri possit, et quam naturam seu naturalem vim ad res ferendas habeat. (vid. quae notavi ad I, 3. *Wr.*) Videtur in sqq. ante oculos habuisse Theophrast. de Causs. Plant. II, 5 et 6, in aliis Xenoph. Oecon. cap. 16, 2 sqq. conf. Varro R. R. I, 9. et Vitruv. VIII, 1.

179 — 183. Solum argillaceum et calculosum ait esse idoneum oleis. *terrae difficiles* parum feraces, quasi morosae, parcae, ut contra *faciles*, fertiles, quasi liberales, munificae. *frugum facilis terra* Claudian. XXIX, 54. Iunguntur etiam *colles maligni* eodem sensu et respectu ad liberalitatem soli ac fertilitatem: sic quoque *solum benignum*. cf. Burm., qui in notione finienda laborare videtur. Praeceptum ipsum illustrat Theophrastus de Causs. Plant. II, 1. Cato c. 6; neque repugnat, quod olearum cultui alii solum pingue adsignant. Caeli enim locorumque indoles ac situs alibi aliud suadent. cf. Plin. XII, 18, s. 30. 31. Virgilius de regionibus Transpadanis cogitabat, aquarum eluviei obnoxiis; ut bene vidit Martinus. 180. ager, λεπτὸς, λεπτόγειος, solo seu argilloso seu saxoso. *Tenuis argilla* Servio *sine humore, quia est* (ex opposito, puta) *et pinguis*. Scilicet est exilis, ieiuna, adeoque sine succo, sterilis. 181. *vivacis olivae*. Plin. XVI, 44, s. 90 *Firmissimae ergo ad vivendum oleae, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat*. conf. Theophrastum de Causs. Plant. II, 15. Hist. Plant. IV, 15. 182. *Oleaster*, diversus ab eo, quem nos eo nomine appellamus. vid. Martin. *Plurimus*, ut Georg. I, 187 *cum se nux plurima silvis Induet in florem.*

At quae pinguis humus, dulcique uligine laeta,
Quique frequens herbis et fertilis ubere campus;
Qualem saepe cava montis convalle solemus
Despicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum; quique editus austro,

187. Dispicere

184 *At que* Medic. a m. pr. et Gud. *Atque et* alter Menag. *Et quae* Franc. 187 *Dispicere* Heius. tuetur hic et ad Aen. VI, 734 e Gud. Mentel. et Menag. *Despicere* vulgo, quod tuetur Wakef. ad Lucret. II, 741 et defendi potest. (Non satis accurate Heynius in Not. verbum *dispicere* explicat per *prospicere*, *videre*, quae significatio vereor ut exemplis comprobari possit. *Dispicere* est: *huc illuc oculos coniicere quaerendi causa*; hinc valet *investigare* atque ita invenire, et ut plurimum de rebus latentibus et abditis dicitur. Quae notio quam egregie toti sententiae conveniat, facile apparet: *dispicere* enim de eo dictum accipiemus, qui eiusmodi locum, vineae condendae aptum, inveniat. Verumtamen iubente potiorum codicum auctoritate *despicere* recepi, quod ante me fecerunt Voss. et Iahn. *Despicere* est: locum inferiorem ex altiore prospicere. Sed quid hoc: *despicere cava montis convalle*? At docte Huschk. ad Tibull. I, 4, 49.: „*altae valles* nihil aliud, nisi *colles* sunt, cf. IV, 3, 7., vel etiam *cavae montium convalles*, Virg. Ge. II, 186. Liv. VII, 24.: *Propulistis a castris*, supina valle praecipites *egistis*, *stratis corporibus hostium superstatis. Complete eadem strage campos*, *qua* montes *replestis*." Ratio in promtu. *Wr.*) *hic* Goth. pr. *linquuntur* Medic. a m. sec. et alii. (sed *n* in Medic. a manu multo recentiore addita. *Wr.*) *liquentur* Ven. cf. ad Aen. III, 28. *montibus* Moret. quart. 188 *obditus* vel *uvidus austro* coni. Io. Schrader.

ubi oleastri frequentes nascuntur.

184—191. Solum pingue vitibus colendis idoneum est. *At humus*, *quae pinguis* et uliginosa *est*, *et campus*, *qui editus austro*, versus austrum, *est*, *et* — *hic tibi sufficiet olim vites praevalidas*, h. e. vitibus colendis idoneus est. Pinguedinem et *uber* h. ubertatem soli (vid. ad Aen. I, 531) colendis convenire vitibus, docet poeta: consentiunt rei rusticae scriptores: ut copiose ostendit Cerda. Vide inprimis Colum. III, 11, 8. Scilicet referendum et hoc ad diversa vitium genera et diversam caeli solique naturam. *pinguis:* opp. tenui argillae. 186—189. indicia talis soli in convallibus et in collibus. 187. *Dispicere* pro vulgari, prospicere, videre. (sed vid. V. L. *Wr.*) *huc liquuntur*,— *quique editus Austro*, in vulgari oratione fuisset, *quo* — *liquuntur et limum trahunt; aut qualem eum campum videmus*, *qui editus Austro*, h. versus Austrum, adeoque ei expositus est. *felix limus*, ad fertilitatem faciens, fecundans. 188. 189. Magnus auctorum, qui de vitibus colendis scripsere, in hoc dissensus, cum alii austris infestari vineas tradant. Multa loca congessit Cerda. Scilicet poetam de vineis, in solo hu-

Et filicem curvis invisam pascit aratris;
Hic tibi praevalidas olim multoque fluentis
Sufficiet Baccho vitis; hic fertilis uvae,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulosque tueri,

189 *filicem* e codd. et edd. vindicat Heinsius. In vulgatas nescio quas irrepserat *silicem*. Quod res ipsa non respueret, nam, ut Colum. ait III, 11, 8, *amicus vineis silex*; et filice consitam humum nimis ieiunam esse, quam ut vitibus idonea sit, iudicabat Millerus. Sed *filicem* Plinius confirmat. vid. Not. (*felicem* Medic. vid. V. L. ad Ge. III, 297. *Wr.*) 190 *Hinc* Ven. (*fluentes* Medic. *Wr.*) 191 *Sufficiat* Gud. *vires* Reg. Martini. 192 *libatur* ed. Mediol. 193 *ad auras* Gud. et Goth. sec. 194 *Lancibus et patulis* Medic. a m. pr. et unus Mead. (vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) Burmanno suspectus locus erat; modo *et pateris* coniectabat, minus feliciter; modo vasis nomen latere putabat. Cur *pandum* tamen, quod et incurvum et reflexum est, de paropside aut patina non aeque dictum putemus, ac de carina, navi? *oneratas lances* dixit Aen. VIII, 284. XII, 215. 195 *studium est v.* unus Mead.

mili, pingui et uliginoso satis, alios de collibus loqui, tenendum est. 189. Plin. XVII, 4, s. 3 *Virgilius et quae filicem ferat, non improbat vitibus.* Est nostrum *Farnkraut*, *fougère.* Pterin aquilinam Linn. esse, censebat Schreber. ad Theocr. Id. III, 14. *invisa aratris* propter implexas inter se et late serpentes radices, easdemque exstirpatu difficiles, πολύῤῥιζος.

190—194. Valde ornate effert illud: praestantissimum vinum in tali solo nasci. *pateris et auro* notum est, ad quam figuram soleat referri. Mihi tamen id Grammaticorum commentum valde ieiunum videtur. Scilicet poeta *aurum* simpliciter pro *patera aurea* dicere potest; saepe hoc uno contentus est; interdum, ut h. l., hoc ipsum explicative adponit, cum generaliorem vocem primum posuisset. Similiter res sese habet in aliis exemplis. 193. Tibicinem Etruscum sacrificiis adhibitum fuisse, vel ex Livio notum est. *pinguis* in ludibrium gentis dictum esse videtur. Catull. XXXVII, 11 *Aut pastus Umber aut obesus Etruscus.* Nam ad buccas inflatas referre nolim. Habitum corporis ex adsiduis sacrificiorum epulis, quibus adhibebantur tibicines, exprimi, non male Servius censebat. *ebur* est tibia ex ebore. *reddimus:* damus, diis offerimus. Sacrorum vocabulum esse, etiam Servius notat. Aen. XII, 215 *viscera vivis Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.*

195—202. Observetur praeceptorum in his formis variatio et orationis copia. Agros saltuosos et irriguos pascuis idoneos esse monet. Exempla nunc in ipsum praeceptum convertit. *tueri*, ut servare, eo sensu, quo est nutrire, alere, itaque et pa-

Aut fetus ovium, aut urentis culta capellas:
Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos;
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et, quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,

197. Saltus,

196 *Aut ovium fetus* Medic. cum permultis. *Aut fetus ovium urentes* Menag. pr. *et urentes* ed. Ven. (*urentes* Medic. *Wr.*) 197 *Et saltus* duo. *satyri* Medic. a m. pr. Franc. et pr. Moretanus, cum glossa, *id est oppidi.* Habet lectio doctrinae speciem. Ita et veteres Grammatici legerunt et acceperunt, ut sit pro Satyrii; *Satyrium Tarentum.* v. Probus, et, qui inde sua transtulit, Iulius Sabinus. In vetere responso Phalantho dato apud Strab. VI, p. 427 *Σατύριόν τοι δώσω.* conf. Opusc. Vol. II, p. 218. 219. Etiam Stephani Byz. epitome, *Sutyrium* tractum prope Tarentum esse, unde gentile Satyrinus et Satyrius s. Saturius sit; ita *SaturI Tarenti* non male hic legi videtur, pro *Saturii*: Heinsius tamen has e vitio scripturae et pronuntiatione vocalis *u* et *y* confusa ortas nugas reiicit. conf. inf. IV, 335, ubi *saturo colore* etiam *Satyro* legitur scriptum. *Satiri* Gud. (vid. Q. V. XVI, 4. *Wr.*) *Terenti* Medic. a m. pr. 199 *herboso in f.* unus Mead. et edd. vett. *in* omisso *herboso* Goth. pr. 200 *deerunt* Heins. recepit. *derunt* Medic. et ab alia manu adscripto *e*. Sic sex alii. (etiam 3. *Wr.*) *desunt* vulgo. 202 *reponit* Medic. (et 2. *Wr.*) *reponat* Rottend. tert. 203 *et* abest a tribus et Goth. pr. *ex* Gudian. *pingui* Medic. (Nempe iunctim in Medic. scriptum *pinguisub.* Et ipse Foggin. hic adnotat: „Nimirum una *s* duplici verbo inservit, quod in Cod. saepe occurrit.“ *Wr.*)

scere, hoc v. c. etiam Grat. Cyneg. 306. 307. *urentes culta capellas*, laedentes seu serrato dente seu saliva, ut exarescant. Ita *urere* dictum erat Ge. I, 77 et inf. 378. 379. — *saturum Tarentum* propter insignem agrorum ubertatem (vid. Horat. Carm. II, 6, 10 sqq.); a consequenti; ut *pinguis*, et 224 *dives Capua.* Illustrat usum epitheti Heinsius. *longinqua*, longinquos agros. (i. e. longe remotos, utpote in extrema Italia positos. *Wr.*) — 198. Notum ex Ecl. I argumento, et Ecl. IX, 27. 28. — 199. Vid. Ecl. VII, 11. 12. 13. *herboso flumine;* Mincius enim arundine et alga obsitus est. — 201. 202. per noctem succrescit. *ros*, tamquam caussa fertilitatis: unde *θῆλυς ἐέρσῃ:* v. c. Graev. ad Hesiod. Sc. H. 395. Poetica quidem amplificatione dicta, nec tamen a vero plane abhorrentia. cf. Plin. XVII, 4 extr. De Campo Roseae ad Lacum Velinum vid. Serv. ad Aen. VII, 712. Cluver. Ital. ant. p. 679.

203 — 211. Tandem humus pulla seu nigra, pinguis, et *pu-*

Et cui putre solum, (namque hoc imitamur arando)
Optuma frumentis: non ullo ex aequore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra iuvencis:
Aut, unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illae altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit inpulso vomere campus.

204. SOLUM (N. ARANDO),

204 *Ut cui* Serv. et Philargyr. ad 263. *hic* fragm. Moret. *imitantur* Menag. pr. Rottend. et Moret. pr. a m. pr. *imitatur* Medic. a m. pr. et Voss. Io. Schrader. tentabat: *rimamur.* 205 *non nullo* Cantabrig. 206 *discedere* fragm. Moret. *descendere* unus Mead. 207 *deiecit* Medic. Pierii; sed occurrit ea variatio saepius. conf. Burmann. 208 *avertit* ed. Mediol. vid. Georg. I, 256. 209 *domus* Ven. (atque hanc formam in veterrimis membranis Non. Marc., hunc vs. laudantis, se reperisse scribit Cort. ad Lucan. VIII, 216. Sed vid. V. L. Ge. I, 182. *Wr.*) 210 *almum* Ven. *petivere* Regius. 211 *Aut* Medic. a m. pr. Moret. sec. et Voss. cum Regio Martini. *Et* Mentel. tert. cum uno Mead. Et sunt, qui ad sequentia referant; male. *impresso* ed. Mediol., ex aliis forte locis, ut v. 203.

tris, h. resoluta, tenera, adeoque solibus et imbribus penetrabilis (vid. Ge. I, 44 et inf. 262. 263; γῆ μανή, κούφη, λεπτή, εὔυδρος, εὐδίοδος), agrum frumentis serendis idoneum praebet. Arationis consilium est hoc ipsum, ut, quae terra talis non sit, glebis fractis ac comminutis putri similis efficiatur. conf. loc. Columellae V, 4, 2. et Dickson p. 148 sq. Idem Colum. diserte h. l. interpretatus est X, 7 *Pinguis ager, putres glebas, resolutaque terga Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas.* Locum ante oculos habuere in iisdem praeceptis condendis Colum. II, 2, 4, et de nigro colore §. 14 sqq. Plin. XVII, 4, s. 3. Pallad. lib. I, tit. 5. *tardis* et naturae boum et oneris notionem, adeoque plaustri, quo frumentum ex agro devehitur, magnitudinem suggerit. 207—211. Alterum genus agri frumentosi est novalis, caesa vetere silva: 207 sqq. cf. Colum. l. c. II, 2, 11. Versuum pulcritudinem vel me non monente sentis. *iratus* suaviter, quod silvae inutiles bonum solum occupabant. *devexit* poetice; vulgari ratione id, quod antecedit, poneretur, excidit, exstirpavit. cf. v. 408. Ad v. 209 omnes laudant locum Lucret. I, 19 *Frondiferasque domos avium.* At ipsum Virgilium pressius sequitur Manilius I, 774—777; habuit etiam ante oculos Silius V, 505—508. Tum subiectus est 211 versus pulcerrimus. *inpulso vomere*, adacto, ut v. 203 *presso*, I, 45 *depresso aratro. rudis campus*, nunc primum proscissus. *rudibus qua luceat orbita sulcis* dixit Nemesian. Cyneg. 14. Alia dabit Burmann. *enituit* autem, enitescit, magna cum vi: est enim

Nam ieiuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humilis apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber et nigris exesa chelydris
Creta negant alios aeque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum et curvas praebere latebras.

214. SCABER, 215. CRETA,

213 *Vix apibus humilis* Erf. (*umilis* Medic. *Wr.*) 214 *tofus* multi scribunt. (sic ipse Medic. *Wr.*) *fossus* Goth. sec. *scaber nigrisque* edd. Aldd. et Iunt. emendatum a Naugerio. *chelindris* tres. *chilindris* Erf. 215 Vulgo interpungebatur post *Creta*: ut *negant* esset: negant homines. Ieiune. 216 *furvas* coni. Io. Schrader. *vacuas* et *varias* in libris legi notat Ursinus. At vide Notam. *tenebras* Regius Martin.

bona terra *post vomerem nitescens*, ut Plinius ait XVI, 5, s. 3. quandoquidem omnino *nitent*, quae culta sunt, ut Ge. I, 153. Aen. VI, 677. conf. Burm. (hanc interpretationem sequitur Vossius; sed verior altera ob adiectum *impulso*. *Wr.*) Totam vero structuram in pedestri oratione sic institueres: *antiquas domos avium eruit*, *quae altum petunt*, *dum interea campus enitescit* etc. Quod si meminissent interpretes, non versum 211 cum sequentibus iunxissent. vid. ap. Burm. et Martin.

212—216. Notetur nova orationis connectendae variatio, dum *ad notas mali agri* transit. At *solum glareosum*, satis est, si herbas apibus idoneas suppeditat. *ieiuna glarea*, infecunda; λυπρά. Diversum solum ab vs. 180, ubi etiam *tenue*, sed argillaceum et calculosum; nunc sabulosum. *rorem*, quem apes e floribus et herbis sugunt, nuncque flores ipsi, quibus ille inesse solet. Alienus a pastu apum humor, quo noctu irrigantur prata. *Ros marinus* quidem, frutex, a Servio intelligitur, quem alii sequuntur. Sed nondum locum vidi, in quo ille simpliciter *ros* appelletur. (Rectius, puto, Vossius rorem marinum h. l. simpliciter rorem dici existimat, laud. Plin. H. N. XXIV, 11.: „haec quae ex R o r e supra dicto nascitur." *Wr.*) De *casia*, herba coronaria, thymelaeae affini, vid. h. l. Martinum et sup. ad Ecl. II, 49.

214—216. Sententia est: Terra tophacea et cretosa serpentibus omnium est aptissima. Hoc ita extulisse videri debet: *tophus et creta negant alios agros aeque ferre serpentibus cibum*, scilicet, ac ipsi, tophus et creta, ferunt. Sollenni poetarum more sic solet rebus vita carentibus, uti mens et consilium, ita loquela, tribui. Notum illud Catulli: *Phaselus ille — ait fuisse navium celerrima.* Ita etiam *nego*. Nec aliter Graeci. Paullo post v. 234 *sin in sua posse negabunt Ire loca.* Item 268 et al. Ita *nolle*, *recusare*, pro, non posse; et *novit*, pro potest. *exesa*, cavernosa, ut Aen. VIII, 418 *exesa caminis antra Aetnaea:* non vero quasi

Quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucris,
Et bibit humorem, et, quum vult, ex se ipsa remittit;
Quaeque suo semper viridis se gramine vestit,
Nec scabie et salsa laedit robigine ferrum:
Illa tibi laetis intexet vitibus ulmos;
Illa ferax oleo est; illam experiere colendo

217. VOLUCRIS; 219. VIRIDI SEMPER

217 *Quem* Goth. pr. *fumosque lucoris* Rom. (Medic. *exalat*, ut Aen. VII, 84. sic *alitas* Ge. II, 350. Sed *exhalantem* Aen. II, 562. *halitus* Aen. IV, 684. VI, 240. *halantes* Ge. IV, 199.; *alant*, sed supra scripta *h*, Aen. I, 417.; vid. etiam notata ad Ge. III, 497. Ceterum *volucres* idem Medic. *Wr.*) 218 *Ut bibit* Ven. *Quae* unus Mead. 219 *semper viridi* Medic. et Moret. pr., it. Pierii Rom., uterque Goth. (Hunc verborum ordinem tum propter optimorum librorum fidem revocandum putavi, tum propterea, quod ita solet adv. *semper* pronomini personali aut relativo subiici; cf. Ecl. I, 7. III, 62. V, 74. Aen. X, 327. XI, 378. Quae res latissime patet. Alia autem est ratio Aen. XII, 778. Nam quod Iahnius dicit, *semper viridi* ita posita in unam notionem coalescere, idem fieri potest etiam inverso ordine, ut Ecl. III, 3.: „Infelix o semper oves pecus.“ Aen. III, 217.: „pallida semper ora.“ Sed *suo viridi gramine* prorsus scabrum; longe aliud est, quod supra legitur vs. 147. *tuo flumine sacro* et alia; vid. not. ad Aen. IX, 816. Certissima est Fabri emendatio, *viridis* scribi iubentis, confirmata iam codicis 3. auctoritate; *s* autem in *viridis* absorptam esse sequente eadem consona, apertum est; et vid. notata ad vs. 203. Ac *viridis se vestit*, paucis fortasse intellectum librariis, suo more dixit Virgilius pro: *viridem se vestit*, i. e. vestit se gramine, quo fit, ut vireat; Aen. I, 314.: „mater sese tulit obvia.“ Eadem dictio recurrit VI, 880. et X, 552. Aen. V, 373.: „Qui se Bebrycia veniens de gente ferebat.“ XII, 860.: „Talis se sata nocte tulit;“ ubi conf. I, 503. Porro III, 310.: „Verane te facies, verus mihi nuntius affers?“ XI, 810.: „in montes sese avius abdidit altos.“ De prolepsi vid. quos laudat Sillig. ad Catull. XI, 3. Sed magis fortasse arriserit ea explicatio, ut, quum poeta hoc vellet dicere: „quaeque suo semper gramine viridis est,“ ornatius hoc ita elocutum statuamus „viridis se vestit.“ *Viridis* etiam Vossio et Bothio probatum. *Wr.*) *viridis* emendat Faber. Scilicet non male ita legeretur, si constaret, poetae ita loqui placuisse. 220 *Haec* unus Mead. *aut salsa* Medic. a m. sec. cum Leid. et Goth. sec. (pro *et* in Mediceo a m. pr. fuerat *tt*; hinc dubia lectionis *aut* fides. *Wr.*) *falsa* Menag. pr. 221 *Ipsa* Zulich. *intexit* edd. aliae et Goth. sec. *tibi in laetis* Mead. 222 *oleo* e vetustis Pierii et multis suis reposuit Heins. Sic et laudabat Nonius Marcellus et Arusianus Messius. *oleae* vulgo editum et lectum cum Medic. *olee* Goth. sec. cum Erf. (Bene *oleo*, quod exstat etiam in codd. 11. 12. 14.; *oleae* vel elisioni, vel librariis debetur, eiusmodi adiectiva, *ferax*, *fertilis*, *fecundus*, *infecundus*, etiam cum tertio casu iungi ignorantibus; id quod ipsi Nonio Messioque accidit,

serpentes terram exederint. 216. *curvas latebras* pro cavis. Sic et Ge. III, 544.

217 — 225. Post terras singulis culturae generibus aptas memorat agri genus optimum vinetis, olivetis, frumentis et pascuis aequaliter idoneum. 217.

Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo
Ora iugo, et vacuis Clanius non aequus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.

laudd. ab Heinsio. *Ferax oleo*, i. e. *ad oleum.* Lucan. IX, 696.: „sterilis tellus fecundaque nulli Arva bono." Sil. It. II, 498.: „Fecundum in fraudem hominum genus." Plin. H. N. II, 78.: „Tractus fertilis ad omnia." Cfr. etiam Cort. ad Sallust. Iug. XVII, 5. *Wr.*) 224 *erat* Medic. et Mentel. pr., uterque a m. pr. et Goth. pr. *Vesaevo* iidem cum Mentel. Reg., utroque Voss. (etiam Serv. Dresd. *Wr.*) *Vesaeo* Rom. 225 Gellius N. A. VII, 20 scriptum in quodam commentario se reperisse memorat, a Virgilio primum fuisse editum: *Nola iugo*; mox ob negatam sibi a Nolanis aquam, in propinquum rus ducendam, poetam offensum nomen urbis in *Ora* mutasse; quod ipsum Gellio suavius ad aures esse videbatur, antecedente vocabulo in *o* desinente. Easdem nugas Philargyrius ad h. l. et in Servianis ad Aen. VII, 740. Refellit eas patriae studio Ambros. Leo de Nola lib. I, c. 2 in Schotti Scriptt. hist. Ital. *Clanis* Parrhas., ut ab aliis appellatur. 226 *Tunc*, *quo* fragm. Moret. *quo quaeque* ed. Ven. *quo cumque* Romanus, Moret. quart.; et sic Pierius in codd. fere omnibus antiquis legi testatur; add. Erf. et ex edd. Mediolan. (quod non debebat placere Iahnio. *Wr.*) *quamcumque* vel *quocumque* Zulich. *posses* Rom.

Plin. XVII, 4, s. 3 *terra optima — quae tenues exhalat nebulas.* 223. *facilem*, liberalem, uberem, copiosum pabulum praebentem. conf. ad v. 179. Mox 224 *vicina Vesevo:* antequam Vesuvii incendiis tractus ille erat vastatus; quod Titi Imp. tempore evenit: etsi etiamnum ea regio agros habet feracissimos, quotquot calamitatem experti nondum sunt. cf. Martial. IV, 44. Utuntur hoc loco viri docti ad docendum, ante cladem illam anni C. N. 79 nullam contigisse aliam. Intelligitur tamen ex Strabonis aliorumque locis, ante omnem hominum memoriam, antiquissimis temporibus, incendio aliquo montem conflagrasse. 225. *Clanius* arat, h. e. Clanii accolae, qui fluvius est Campaniae, iuxta Linternum in mare se immittens, vicinis agris, et inter hos Acerranis, exundatione exitiosus; ita ut Acerrae infrequentes essent. (Ita *Cumae vacuae* Iuven. III, 2. *Wch.*) Emendatum hoc vitium locorum deductis per canalem aquis stagnantibus per Hispanos: ut didici ex Lupuli Itinere Venusino p. 11. Dicas pro exemplo felicitatis parum commode agrum circa talem urbem laudari: potest tamen solum fluvio obnoxium, et tamen praeclarum esse. Enimvero non agri Acerrani, quibus illa calamitas interdum accidit, sed ager ad Clanium, qui per multum agrorum tractum decurrit, donec Acerras attingit, laudatur. Duxit ex h. l. Silius VIII, 537 *Clanio contemtae semper Acerrae.*

226—258. Terra quomodo sit probanda (δοκιμασία γῆς), quibusque notis eius natura densa, rara, salsa, pinguis, humida, gravis, levis, nigra, fri-

Rara sit an supra morem si densa requires:
Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo:
Ante locum capies oculis, alteque iubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas aequabis arenas.
Si deerunt, rarum pecorique et vitibus almis
Aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis:
Spissus ager; glebas cunctantis crassaque terga

227. REQUIRAS 228. BACCHO; 233. RARUM, 234. APTIUS,

227 *aut — sit densa* Ven. Zulich. Erf. a m. sec. ed. Mediol. et Genev. *requires* Medic. a m. pr. cum tribus aliis. (*requires* est prior lectio Medicei; idem tuetur Serv. Dresd. per futura *videbis*, *inspicies*, explicans. Sustuli manifestum vitium *requiras*, cui si quis versum 49. aut 54. patrocinari putet, is misceat alienissima; vid. Q. V. VI, 4. *Wr.*) 230 *altumque* Moret. sec. *videbis* Gudian. cum tribus aliis, et Medic. Pierii, it. ed. Norimb., ac Goth. sec. a m. sec. 231 *In solidum* fragm. Moret. ed. Ven. *dimitti* plures. *reponas* alter Moret. 232 *summis* aliquot apud Pierium. 233 *rarum est* Franc. *Si deerunt terrae* Parrhas., utrumque ab interpolante manu mali interpretis. *deerit* edd. antiquae vel Pierio teste; et sic ed. Norimb., quod defendi posset; sed alterum, quod inde ab Aldd. legitur, doctius. *deserint* uuus Mead. 234 *si in* Mentel. pr. *Sis in* Ven. *Sed si in* Menag. *Si que in* Zulich. 235 *superarit* fragm. Moret. 236 *versaque terga* Moret. quart., male. (*cunctantes* Medic. *Wr.*)

gida cognoscenda. Inter alios cf. Plin. XVII, 5, s. 3. Colum. II, 2, 19. add. Geopon. II, 10. et Vitruv. VIII, 1.

227. *Si requiras*, terra rara sit an densa: *locum capies antea oculis* — 230. Locum soli solidi eliges, in quo *puteum*, altam foveam, scrobem (βόθρον Geopon. II, 11) facias, fodi iubeas etc.; at exquisitius, *demitti*. Porro τὸ *solidum* pro loco solido. 233—237. *Si deerunt*, scil. arenae, terra, ad scrobem replendum, — *sin eae negabunt posse ire in sua loca*, foveae spatiis recipi, si non poterunt reponi (vid. ad v. 215), ut adeo supersit terrae egestae aliquantum etc. conf. Colum. II, 2, 19. 234. *uber*, ubertas, uber et fecundum solum. vid. v. 185; h. l. simpliciter, humus, solum; subiicitur ei, quod vs. 230 erat, *uber rarum* fore (cui opp. spissus, crassus ager; vid. Colum. III, 12, 2) et pascuis ac vineis aptum. *vites almae*, v. 233, quia praebent, quo alas te; et in boni seu muneris parte sunt. *terga* agri, v. 236, de superficie, in qua sulci fiunt.

Exspecta, et validis terram proscinde iuvencis.
Salsa autem tellus, et quae perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque praelorum fumosis deripe tectis;
Huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttae;

239. INFELIX (EA 240. SERVAT), 243. MALUS, UNDAE,

237 *Et specta* Servius legerat; lapsus frequens est. *Exerce et validis* Rom. Pierii. *et* ante *validis* in Medic. a m. pr. aberat. (— 239. Iahnius parenthesin a *Frugibus* inchoat; et dubitavi, an hoc sequerer; sed ut vulgarem interpungendi modum retinerem, numerorum elegantia persuasit. *Wr.*) 240 *Nec Buccho decus* emend. Io. Schrader., ut Aen. II, 89 *nomenque decusque Gessimus.* At Colum. X, 38 *Quo Bacchi genus aut,* ex hoc ipso loco. *numina* Rottend. *servet* Mentel. pr. 241 *tum* unus Mead. *squalos* Leid. unus. *spissos v. qualos* Longob. Pierii, ed. Ven. 242 *diripe* plures. 243 *Huic* Messius Arusianus legisse videbatur Heinsio; sicque a pr. m. Erf. 244 *luctabitur* alter Menag., ut plerique Pierii. *uquae luctabitur amnis* a m. sec. fragm. Helmstad. in Analect. litt. Helmstad. 1783, p. 194. 245 *Ilicet* coni. Io. Schrader., *Scilicet* est δή. v. sup. ad I, 282. *de vimine* alter Moret.

238 — 247. Salsum et amarum solum sapore exploratur, aqua colo eliquata. cf. Colum. II, 2, 20, et de Arbor. 3, 6. *quae perhibetur amara*, quam vulgo amaram appellant. Nisi est pro simpl. *est. infelix*, infecunda. 240. Vinum generosissimum et poma optima in tali terra degenerant. *genus* et *nomina*, eleganter Burm. notat, ut in hominibus, ita hic, nobilitatem designare. *specimen*, documentum, δεῖγμα, probatio, ἀπόδειξις.

241 — 247. Rem vid. inprimis ap. Geopon. II, 10 et 11. V, 7. Qualos vimineos, seu calathos, ac *cola praelorum*, h. supponi praelis uvarum et olivarum solita, ut novum mustum aut oleum in iis exceptum percoletur ac liquetur, *deripe tectis fumosis*, pro, sume. Ornatus inde petitus, quod ista vasa, ne humore corrumpantur, ad fumum reponi solent. 243. *Ager*, particula terrae ex eo agro; τῆς γῆς τι. *Huc — calcentur*, exquisitius quam *hic;* infert enim alterum, huc infundantur, et calcentur, subigantur. 244. *Ad plenum*, plene, ut colum plenum sit. Horat. Od. I, 17, 15 *Hic tibi copia Manabit ad plenum benigno Ruris honorum opulenta cornu. eluctabitur* pulcrius ac effluet. (*eluctari*, i. e. per angustias atque obstacula aegre evadere: Seneca N. Qu. IV, 2.: „Nilus per angusta eluctatus.“ Pacat. Pa-

At sapor indicium faciet, manifestus et ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto

246. FACIET MANIFESTUS,

246 *Et* idem. *Sat* unus Mead. Reiskius non male ita interpungebat: *At sapor indicium faciet; manifestus et ora T.*, ut sit *amaror manifestus*; facit hoc idem Wakef. et malim sic ipse interpungere. (fecit hoc etiam Iahnius; et obtemperavi, sed cunctabundus. *Wr.*) 247 *amaror* apud Gell. I, 21 Hyginus Grammaticus in libro, qui fuerat ex domo atque familia Virgilii, invenisse memorabat. Eamdem lectionem amplectebatur Favorinus et ipse Gellius. Agnoscit quoque Macrob. Sat. VI, 1, et sic septem apud Heins., quatuor apud Burm., ed. Ven., nostri Gothani cum Erf. et Medic. a m. sec. (In *amaror* ultimam *r* ab alia, eaque antiqua, sed, ut videatur, non Apronii, manu additam refert Fogginius. Qui *amaro* scripserunt, Grammatici fortasse, vid. Q. V. XVI, 6., id nescio an propterea fecerint, quod desiderarent epitheton vocabulo *sensu* adiiciendum. Ac sane parum suave, ad nostrum scilicet sensum, sic nude positum *sensu* videtur, praesertim quum facile eo careas. At amat talia Virgilius: Aen. III, 147.: „Nox erat, et t e r r i s animalia somnus habebat.“ ibid. 363.: „cuncti suaserunt n u m i n e divi.“ ibid. 664.: „Deutibus infrendens g e m i t u.“ IV, 46.: „Huc cursum Iliacas v e n t o tenuisse carinas.“ ibid. 679.: „Idem ambas f e r r o dolor atque eadem hora tulisset.“ V, 161.: „Rectorem navis compellat v o c e Menoeten.“ VI, 187.: „Si nunc se nobis ille aureus a r b o r e ramus Ostendat nemore in tanto.“ ibid. 355.: „Tres Notus hibernas immensa per aequora noctes Vexit me violentus a q u a.“ X, 102.: „tremefacta s o l o tellus.“ Longe autem maxime vocc. o r e et m a n u sic frequentata: Aen. I, 614.: „et sic o r e locuta est.“ cfr. II, 524. IX, 319. VI, 76.: „finem dedit o r e loquendi.“ III, 659.: „Trunca m a n u pinus regit et vestigia firmat.“ VII, 604.: „Sive Getis inferre m a n u lacrimabile bellum.“ IX, 773.: „Unguere tela m a n u ferrumque armare veneno.“ XI, 453.: „Arma m a n u trepidi poscunt.“ Cfr. etiam II, 459. 717. IV, 344. V, 499. *Wr.*) *amaro* alii, et inter eos quidem vetustissimi, Romanus, nec non Medic. et Longob. Pierii a m. pr. Praefert hoc post Pierium Heinsius, quia durum esset, *sapor*; *amaror*. Quod mireris, si de canone critico cogites: *amaror* vox exquisita, Lucretiana. *sensum amaror* Tollianus, et unus Arundel. cum eodem fragm. Helmstad. 248 *tellus quae sit* alter Moret. et Goth. sec.

neg. 34, 4.: „vix e l u c t a t i s c a d a v e r i b u s evolvit.“ Vid. Cort. ad Luc. II, 219. *Wr.*) 246. *sapor* aquae expressae. *manifestus;* in pedestri oratione vel manifesto, vel indicium manifestum. *Amaror torquebit sensu ora tentantum*, h. gustantium, ex Lucret. II, 401 *At contra tetra AbsinthI natura ferique CentaurI foedo pertorquent ora sapore.* Iam hic sensus haud dubie proprie *tristis* appellandus; quod de amaris rebus dici, supra v. c. I, 75 vidimus; et obvium erat poetae iungere, *sensu* seu sapore *tristi;* at magis exquisitum, transferre epitheta ad adiuncta; hinc *tristia ora.* (*tristia* convenit *oribus*, cum amaror ea torquet. Saepe in actione obiectis adiunguntur epitheta, quae illis tantisper, dum actio durat, conveniunt. Ita expe-

Discimus: haud umquam manibus iactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida maiores herbas alit, ipsaque iusto
Laetior. Ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se praevalidam primis ostendat aristis!
Quae gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quaeque levis. Promtum est oculis praediscere nigram,

252. Laetior, ah

249 *aut umquam* Menag. pr. *manibus tractata* emend. Wakef. ad Lucret. IV, 231. 250 *ad* deest fragm. Moret. et a sec. m. quarto Moret., it. Goth. pr. 251 *alit herbas* Zulich. 252 *a*, *ha*, *nimium* multi, ut solent. (vid. Ecl. II, 60. *Wr.*) *ne sit tibi* Erf. *fertilis una* Menag. pr., unde Heins. coni. *uvae.* *ulla* Erf. a m. pr. (*Laetior* fortasse erit, qui in suspicionem adducat. Quid enim sibi vult *ipsaqae*, quum eadem sententia utroque orationis colo contineri videatur? Hinc coniicias, Virgilium scripsisse l e n t i o r, ut hic prodeat sensus: ipsa quoque, ut pinguis illa, lenta est, lentescit. Cfr. not. ad Ecl. VII, 48. Quid? quod *laetitior*, quod in Medic. a m. pr. exstat, e literis adi. *lentior* — *letitior* — ortum videri potest? At explicatione locus adiuvandus. Verba *ipsa laetior* h. l. significant terram, quae ipsa per sese herbas laetiores gignit, non stercore roborata aut rivis irrigata; vid. Q. V. XVIII, 2, m. *Wr.*) 253 *Nec se* uterque Medic. cum Romano et aliis, etiam apud Martinum. (Sed Mediceus ille Apronianeus *nec* a m. pr., *neu* a m. sec. vid. Q. V. XXXVI, 14. *Wr.*) *Ne se* alii apud Pierium, et Parrhas. *Heu* unus Arundel. *praecipitem* Zulich. *ostendit* Ven. *ostentet* Aldd. pr. et sec. et Iunt., quod placet Burmanno; de terra quasi gloriante. 254 *prodet* Medic. *promit* Regius et Cerda. *tacitum* apud Pierium est vitium Aldinae sec. 255 *praedicere* quatuor apud Burm. et Goth. pr. cum Erf., nec non Romanus. *cognoscere* Zulich. Ita et alibi Ge. I, 252, 51.

dies Aen. IV, 102.: *regamus populum communem*, et VII, 343. et infr. 352. *Wch.*)

248 — 250. Pingue et glutinosum (idemque dulce) solum tactu cognoscitur. *manibus iactata*, versata, tractata, trita, *fatiscit*, atteritur, ut abeat in arenulas, solvatur in pulverem arida facta. vid. Ge. I, 180 ibique Not. *ad digitos lentescit*, lenta adhaeret digitis, *habendo*, dum manibus habetur: ut Aen. XII, 88 *aptat habendo Ensem:* ut haberi possit ab eo; ut capiatur manu. *habendo* passive, ut Lucret. I, 313 *Annulus in digito subtertenuatur habendo*, dum habetur, tractatur. Ad rem cf. Plin. XVII, 4, s. 3. Colum. II, 2, 18 laudato hoc loco.

251. 252. 253. Humidum solum prodit se herbis nimium luxuriantibus. *ah nimium ne.* Egregia variatio eius, quod simpliciter efferrent nostri homines: *quod terrae genus nemo sibi optet.* Similis inversio Ge. I, 456 *Non illa quisquam me nocte per altum Ire iubeat*, ubi vid. Not. Rem vid. apud Plin. l. l. *primis aristis*, pro, herbis surgentibus, ut Serv.

254. 255. 256. Solum grave

Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceae tantum taxique nocentes
Interdum, aut ederae pandunt vestigia nigrae.
His animadversis, terram multo ante memento

256 *Et quisquis color. at* edd. Aldd. primae et hinc profectae, et sic Medic. a m. sec. et plerique omnes; etiam nostri. Defendit hoc Servianorum auctor. *Seu quisquis* ed. Ven. *Et quis cui cive color* Romanus. *Et quis cuique color: at sceleratum*, ut est in Medic. a m. pr., in aliis ap. Pierium, et in uno Mead.; et cum versum labefactum viderent, *color* mutato in *colos*, quemadmodum Pierii Mediceus habet, aut excluso *at* lectum esse in antiquis libris, patet e Servianis, Zulich. et uno Arundel. Scilicet *Et quis cui color*, quod Naugerius Ald. tert. adsciverat, inde Manut. Commelin. Pulmann., vera lectio; reperitur illa in Mentel. pr. a m. pr. *cui*, pro cuicunque, vid. Burm. (*quis cuique* prior, *quisquis* altera lectio Medicei. Recte utique *Et quis cui color* editur, quae est etiam Palat. lectio. Alienus est locus a Burm. ad illustrandum hoc dicendi genus ex Livio allatus. *Cui* dictum pro *cuique*; sic interdum *quis* pro *quisque* post relativa; rarius illud quidem apud antiquiores, crebrius apud inferioris aetatis scriptores. Tacit. Annal. II, 26.: „Addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo." IV, 23.: „ipsaque e provincia, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promtius ruebant." *Wr.*) 257 *tantum piceae* Moret. sec. 258 *haut* Medic.; in eodem *pandunt* primae duae litterae in litura a m. rec. an ille *pangunt* habuit? 259 *His etiam adversis* Ven., at vid. inf. Georg. III, 123.

an leve, nigrum an alio colore, ipso oculorum usu cognoscitur. *tacitam se prodit;* poetica ratione, vulgo diceres, *tacite;* at, pro adverbio *tacita* prodit se terra, argutius *tacitam se.* Cf. Colum. II, 2, 15 sq.

256—258. Frigida terra ad cognoscendum difficilis est. *sceleratum* pro noxio, ut venenum. Ita *impius;* adeoque detestabilis, execrandus. Ita saepe ipse Maro. Aen. III, 60 *scelerata terra.* VII, 461 *sc. insania belli.* add. II, 231. XII, 949. Subest sane notio reatus ex scelere, caede et sic porro: verum, ubi de poeta et de epitheto quaeritur, in etymo non licet haerere, ita ut sit solum, quod enecat. *Taxi* aut certum genus intelligendum, aut alio sub caelo magis noxia eius natura esse solet. De ea, item de *hedera nigra,* multa loca congessit Cerda. cf. Martin. *pandunt vestigia*, indicia praebent frigoris. nisi ad radices referas, quibus solo sunt affixae, ut adeo dictum sit pro simplici: ibi crescunt. *Vestigia* pro pedibus, plantis, radicibus, figuntur, extenduntur, panduntur. Ita ut acciperet, inducebatur Wakefield versu Lucretiano lib. V, 912 *Aut hominem tanto membrorum esse impete natum, Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset.* Verum poetae consilium, sententiae tenor, et similia, quae antecesserant, vs. 241 *tale dabit specimen, promtum est praediscere*, firmant priorem interpretationem.

259—262. Transit ad *vinearum sationem,* de quibus copiose agit ad v. 419, etsi multa interposita sunt, quae vitibus com-

Excoquere, et magnos scrobibus concidere montis,
Ante supinatas aquiloni ostendere glebas,
Quam laetum infodias vitis genus; optuma putri

260 *circumdare montes* Romanns. *et* omittit Medic. Pierii, quod placebat Martino, qui et malebat *magnis scrobibus*. Omissum *et* in edit. Cuningh., quod idem malebat Cort. ad Plin. VII epp. 4. Scilicet quia alioqui in tertio membro copula desideratur: *Ante supinatasque*. Iac. Bryant acute: *Atque supinatas aquiloni* emendat; quod equidem praeferam. (Non recte *et* omitti volunt; vid. Q. V. XII, 15.; et in tertio membro ob repetitum *ante*, de quo vid. Ecl. I, 70. Not., copula non desideratur, ut infra vs. 294. sq.: „multosque nepotes, Multa virum volvens durando saecula vincit." *Wr.*) Cum de collibus agatur, *magnos* non bene memorari montes facile sentias. Placet itaque quod Martinus malebat: *magnis scrobibus*. (Bene *magnos*. Quam late pateat mons, totum scrobibus concidendum praecipit poeta, nec parcendum labori. — *montes* Medic. *Wr.*) 261 *extendere* Moret. alter, male. vid. Not. 262 *lentum* Zulich. et Leid. alter cum Goth. sec., perpetua variatione, inprimis in vite. v. Ecl. III, 38. *laetum* hic verum. Multa enim praecipiunt huius sationis auctores de eligendo fecundissimo et probatissimo stirpis genere. vid. Colum. III, 6.

munia sunt cum aliis arboribus: cf. Plin. XVII, s. 14. 16, et primum quidem *de faciendis scrobibus;* sed quam pulcre et ornate hoc praeceptum tribus his versibus 259—261 proposuit! Arbitror autem ante oculos habuisse poetam Xenoph. Oecon. cap. XVI, 11 sqq., et Theophr. de Causs. Plant. III, 5. De vitium cultura inprimis videndi Columell. lib. III. Geopon. lib. V. Plin. XVII, 35 sq. Serendarum vitium tres sunt modi: aut in pastinato (agro in totum fosso, quo mox ferramento bifurco, pastinum dicitur, defigitur surculus) aut in sulco aut in scrobe: Plin. l. l. 35, 7. Colum. III, 13, 1. Pallad. II, 10 pr. *Excoquere*, πέπτειν, πεπαίνειν, macerare, adeoque excoquendum dare, ut Burmannus bene monet, sole, gelu, pruinis: ut ap. Colum. XI, 3, 13. Iam *concidimus terram scrobibus*, dum scrobes crebros facimus, incidimus in terra; *concisam fossis Aegyptum* e Iustino II, 1 laudat Burmann. Cum autem vineae in collibus fere plantentur, *montes* memorat poeta. Facit tamen mirationem epitheton *magnos*. (vid. V. L. *Wr.*) Alia ratio videtur iniri ab aliis, ut *montes* sint egesti e fossa colliculi soli: ac si esset, excidere. *glebae supinatae*, terra ligonibus inversa. *aquiloni ostendere*, exponere, ut flanti perviae sint. Hesiod. Ἔργ. 612 τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς. Δεῖξαι δ' ἠελίῳ δέκα τ' ἤματα καὶ δέκα νύκτας. Nemesian. Cyneg. 208 *tepidoque ostendere soli:* hunc et Stat. Theb. VI, 90 *lucos ostendere Phoebo*, iam laudavit Burm. Habuit etiam hunc locum in animo Colum. X, 74—76. Caussam coquendi soli apponi puta vss. 262. 263. Nam optimus vineis serendis ager *putris* seu resolutus et tener est; vid. ad v. 204; *putris* autem fit ventis,

Arva solo: id venti curant, gelidaeque pruinae,
Et labefacta movens robustus iugera fossor.
At, si quos haud ulla viros vigilantia fugit:
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur,
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam coeli regionem in cortice signant:

267. FERATUR;

263 *curent* Voss. pr. *gelidueve* unus Arundel. 265 *Ac si* Medic. *aut* duo cum Goth. sec. et Erf. *surgit* Vratisl. 266 *exquirant* Leid. unus. 267 *degesta* Mentel. pr. Moret. sec. Rottend. tert. a m. pr. *egesta* Menag. sec. et Bodlei. vid. sup. v. 54. *ferantur* Goth. pr. (*feratur* bene defendit Iahnius contra Vossium, *seratur* scribentem; vid. etiam Heyn. in Not. *Wr.*) 268 *Mutata* tres apud Burm., quinque apud Martin. et vett. edd. multae, Pierio et Martino testibus: nec non Goth. pr. a m. pr. (et 2. 3. 5. 11. 12. *Wr.*), quod et ipsum bonum esset. sup. 50 *tamen haec quoque si quis — scrobibus mundet mutata subuctis.* (sed ita tale verbum, quale *desiderent*, non *ignorent*, requireretur. *Wr.*) *ignorant* Moret. duo. (*norint* coni. Dorph.; sed *ignorent* bene interpretatus est Heyn. *Wr.*) *subito ignorent* Menag. pr. *neu* unus Arundel. *nec* unus Mead. Locum Calpurnii II, 50 hinc expressum *succos ne forte priores Lunguida mutata quaerant planturia terra*: et Colum. X, 153 *sicco ut consuescat pulvere plunta Nec mutata loco siccos exhorreat aestus*: iam laudavit Burm. 269 *signat* ed. Iunt.

pruina et opere. 264. *iugera labefacta* pulcre pro terra vineae, quae pastinatur, seu per totam vineam pastino foditur: fodiendo enim movetur, concutitur, mollitur.

265—268. Diligentiores patresfamilias in seminario (plantarium ac vitiarium etiam vocant) educant vites, quas deinde in vineam transferant. Conf. Colum. III, 4 et 5. Geopon. V, 3. 266. 267. *Arbores* h. l. pro vitibus; ut ex tota oratione patet: etsi ceteroquin etiam aliarum arborum seminaria sunt. Curant illi, ut locus, *ubi prima paretur* vitibus *seges*, h. seminarium vitium, simili ingenio ac natura sit, quam *locus*, *quo mox digesta feratur*, nota loquendi forma, ut alterum in participium mutetur, ut v. c. inf. 318 *concretam radicem adfigere terrae.* h. transferatur et digeratur, sive vitiarium. In sermone pedestri diceres: locum similem ei, quo mox feratur. *Seges*, quia *semina* dicit et *serere* communi vocabulo, quo et scriptores rei rusticae de vineis plantandis utuntur; sic et σπέρματα, et σπείρειν; adeoque *seges* est surculorum. Eadem ab agri cultura petita ratione paullo ante, *arva*, *glebas*, *iugera*, de vineis dixit, ut a vulgari sermone recederet poetica oratio. *Sationis autem duo genera*, *malleoli vel viviradicis* Columella III, 14, 2; haec sunt *semina*. 268. *Mutatam subito matrem*, novam,

Ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quae terga obverterit axi,
Restituant; adeo in teneris consuescere multum est.
Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
Quaere prius. Si pinguis agros metabere campi:

270 *Et* Gud. a m. sec. *steterint* — *tulerint* — *obverterit* Medic. *colores* idem a m. pr. 271 *quae terga* Heins. revocavit, quod omnes superiores edd. obtinebat; inde a Pulmannianis invaluerat *qua*, quae communis esset ratio; forte ea non lectio, sed sphalma librarium. *quae et* fragm. Moret. *cui* vel *quoi* coniecerat Heins. *terra* unus Mead. *obverteret* Mentel. pr. Goth. pr. *averterit* Leid. pr. 272 *in teneris* Medic. et meliores. *a teneris* alii, ait Heinsius: nec tamen vidi sic editum, aut lectum; nisi quod Pierius praefixum habet tamquam ita in edito, quo utebatur, lectum. At excitari solet a Grammaticis *a teneris*, et est illa varietas in Quinctil. I, 3, 13, ubi versus laudatur: ut omnino Grammaticos vulgo *a teneris* laudasse probabile sit. *a teneris assuescere multum* Schol. Horat. Carm. III, 11, 9. *mansuescere* fragm. Moret. *multum 'st* Rom. Pierii. 273 *aut plano* Zulich. *vitem* Heins. e Medic. et alii. *vites* vulgo. *sit quaerere vites* ed. Ven. 274 *Si* Medic. a m. sec. additum. *agris metab. campos* Gud. *mercabere* pro var. lect. Moret. pr.

ignotam, terram. *ne ignorent*, adeoque nec adsuescant, nec in ea proficiant, nihil ferant.

269 — 272. Provident quoque, qui vites plantant, ut restituant unamquamque eodem situ, cardinum caeli ratione habita, quo in seminario steterat. *quaeque* paullo altius ad *arbores* v. 267 referendum. Colum. V, 6, 19. 20 hunc locum in animo habuit. De arboribus omnino eadem ap. Plin. XVII, s. 16. *axi*, polo septemtrionali; vi appositi. Signatur in planta meridiana caeli pars in cortice, ut translata vitis eadem parte austrum spectet, adeoque a tergo septemtrionem habeat.

273. 274. Ut vulgo haec accipiuntur, sitne melius vineam in colle, an in campo facere? hiat oratio: nec enim locus esse videtur huic quaestioni; et utrumque et recte fit, et fieri potest, et quamquam *campi largius vinum, colles nobilius ferunt.* Pallad. I, 6, 7. Geopon. VIII, 1, quod tamen hic subiicitur, nihil ad hoc facit. Sed dilectus ratio, pro caeli, regionum et tractuum diversa natura, variare, et ea dubitatio existere potest, sub hoc vel illo caelo, in tali vineae situ, aut in certo genere vitium, quod habeas, utrum potissimum facere conveniat, campestrine an collino solo vineam serere. Ergo antequam vitem ponis, plantas, considera, utrum illa laetius in loco plano, an in colle, proventura sit. Colum. III, 1, 5 *Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque sine noxa perfert; colli, quod siccitatem ventosque patitur.* conf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 16.

274 — 277. Iam, si in plano

Densa sere; in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis adclive solum collisque supinos:
Indulge ordinibus, nec secius omnis, in unguem

277. ORDINIBUS. NEC OMNIS IN

275 *Bacchum* Goth. pr. 276 *adcline* Medic. a m. pr., nec tamen a Fogginio notatum. (Nempe Fogginio teste et Freytagio *aclive* exstat in Mediceo, *d* superscripta. *Wr.*) *humilis* idem a m. pr. *proclive* Moret. quart. *supini* Nonius in *indulgere*, et Parrhas.; et potest defendi. *Qui tumulis* Goth. sec. 277 *setius* Medic. Gud., uterque Mentel. Erf. a m. pr. et alii. *segnius* Rottend. et unus Bodlei. cum Erf. a m. sec., solita variatione. *serius* Arundel. De perpetua in hac voce varietate scribendi vid. Heius. ad Ovid. Met. II, 809. inf. Aen. IX, 441. V, 862. Antiquior utique est scriptura *setius* et *secius*. A *sequius* tamen vel *secus* ducere, syllabae primae quantitas vetat. Puto *secius* a se, pro sine, ductum esse; et formatum ut, ocius. Alii in seqq. distinguunt et interpungunt hoc modo: *Nec secius — quadret*: *Ut saepe — Mars errat in armis. Omnia —* ut sit *nec secius ut* pro *non secus ac*: sint arbores in quincuncem positae, ut legio cohortibus per manipulos dispositis. (Heynius: *ordinibus. Nec secius omnis in — — positis secto* etc. Haud levis hic nobis obiicitur difficultas, multo illa quidem gravior, quam visa est superioribus editoribus. *Non secius* idem fere, quod *non minus.* Huic *non secius* eam interdum inesse, quam h. l. vult in Not. Heynius, significationem *item, etiam*, non nego. Verum haec sunt transeuntis ad alia. Sed tale quid minime convenit huic loco, ubi non novum quid affertur, sed illustratur, quod modo praecesserat, *indulge ordinibus.* Vossius, quem Iahn. sequitur, leniore post verbum *quadret*, plena autem in fine vs. 283. interpunctione posita, iungit *Nec secius — ut.* Sed exempla ab illo laudata rem minime conficiunt. Nam *secus — ut*, quod ex Horat. Od. III, 25, 8—12. affert, a Bentleio e codd. in *secus — ac* mutatur. Quod autem e Plauto idem excitat *pariter — ut*, demonstrandum erat, etiam aureae aetatis scriptores sic locutos esse. Plus habent ponderis exempla a Bachio ad Tibull. IV, 12, 2. allata, Horat. Od. I, 16, 7—9.: „Non Liber aeque — — Tristes ut curae." Plin. Epist. I, 20, 1.: „cui nihil aeque in causis agendis, ut brevitas placet." At si probum *aeque — ut*, *secus — ut*, *pariter — ut*, num inde consequitur, etiam *secius — ut* Latinum esse? Cre-

vineam facis, densas, sin in colle, raras plantato vites. In praecepto hoc variant scriptores: qui hos consulere voluerit, adeat Notam Cerdae ad 275. *Metari agros*, finiendo, h. l. de eo, quod consequitur, intellige, nempe vineam instituere, facere. 275. Haec aut sic accipi possunt: *in denso ubere* (v. 234) *non segnior Bacchus est;* h. in solo denso (cf. 229) vini non minus laetus proventus, etiamsi nimirum *densa*, h. dense, plantes: aut, *in denso*, h. e. cum, minoribus spatiis relictis, densae ponuntur vites, *Bacchus non segnior ubere*, h. ubertate est, scil. si in pingui solo vineam facis. Alterum hoc verius habendum. At *in densa ubertate* vix latine dicitur. (*densum uber* est uber, solum densum vitibus, ex contextu, ut *litus densum* est densum arenis, Ovid. Met. II, 576. *Wch.*) *segnis* de proventu vid. Not. ad Ge. I, 151. Ceterum hic manifestum fit, So-

Arboribus positis, secto via limite quadret.
Ut saepe ingenti bello quum longa cohortis

278. POSITIS S. 279. SAEPE,

dam, si quis mihi persuaserit, *minus* — *ut*, *magis* — *ut*, esse non soloeca. Nam apud Propert. I, 15, 7. sq.: „Nec minus Eois pectus radiare lapillis, ut formosa, novo quae parat ire viro;" *Nec minus* est transeundi formula, et valet *item*. Sed demus hoc quoque Vossio: at, quum ita necesse sit, in fine vs. 283. plene interpungi, non est ferendus vs. 284., ita idem repetens praeceptum, ac si non praecesserit idem. Quae quum ita sint, unam hanc viam relictam video, ut ita haec distinguamus: Indulge ordinibus, nec secius omnis, in unguem arboribus positis, secto via limite quadret. i. e. nec secius, s. nec minus, quam arbores in unguem, i. e. accurate, s. in quincuncem, positae, quadrent ac digerantur vites. Itaque haec est poetae sententia: non minorem in vitibus, quam in arboribus, disponendis adhibendam esse curam. Et ablativum rei comparatae voc. *secius* adiungere haud dubitat Heins. ad Ovid. Met. II, 809. Aliam horum verborum explicationem tentavit Vir Doctus in Seebodii Nova Bibl. crit. T. VIII. Vol. II. p. 1192. sq., cuius sententiam, quam non satis perspicio, servatis ipsius verbis propono: „*pflanze man die Reben auf Abhängen, oder im Blachfelde, dicht oder weit; gut, nur halte man Reihen und sehe mit eben der Sorgfalt auf den Haupt- und Kreuzgang: non minus indulge viae secto limite.*" *Wr.*) 278 *saepto* Medic. a m. pr. Fuld. et cod. Ursini in Servio, sed recte *secto* adstruit exemplis Burm. (*septo*, sic, prior Medic. lectio. *Wr.*) *facto* Goth. sec. (et Serv. Dresd. *Wr.*) 279 *ingenti in bello* unus Arundel. (Eieci comma, quod erat post *saepe*. Aen. I, 148.: „Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est Seditio." X, 723.: „stabula alta leo ceu saepe peragrans." — *cohortes* Medic. *Wr.*)

cratis disputationem Virgilii animo insedisse Xenoph. Oecon. cap. XVII, 8—11. 276. *Sin* metabere *solum adclive tumulis*, quia in tumulo situm est, ad tumulum adsurgit. 277. *Indulget ordinibus* et is, qui simpliciter facit ordines, et is, qui laxiores ac rariores facit, magnis spatiis relictis, ut delectari quasi iisdem videatur. Bene Servius: „*ordines effice largiores.*" 277. 278. *Nec secius*, h. item, porro, etiam, *arboribus positis* (h. vitibus; nisi de arboribus cogites, quibus maritantur vites), *omnis via quadret in unguem*, ad unguem (quod proprie de superficie laevi dicitur), viae, h. e. ordines, exacte conveniant, congruant (pro simplici, parentur), *limite secto*, linea ducta, quae ordines facit. Scilicet posteriora haec poetica copia accedunt. *Limitem* ad transversam viam refert Martinus, nimis subtiliter. Item non quincuncem, sed quadratum ordinem respici monet: quodsi ex voc. *quadrare* ducere voluit, recte reprehenditur; ut bene Voss. ad h. l. docet. Plin. XVII, 11, s. 15 *In disponendis arboribus arbustisque ac vineis quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et adspectu grata, quoquo modo intueare, in ordinem se porrigente versu.*

279—283. Iubet ordines vitium esse pares. Splendida com-

Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directaeque acies, ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanem;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas

280 *Explicit* Iunt. *regio* Menag. 281 *Derectae* Romanus, Medic. cum multis, ut mox *demensa* v. 284. *lato* Ven. *at* unus Mead. *et* edd. vett. *fulgurat* tentabat Io. Schrader. 282 *renitenti* multi. *nitenti* Vratisl. *nedum* Zulich. *misit* Mentel. a m. pr., librariorum quisquiliae. At Wakef. ad Lucret. V, 504 ubi pro *commiscet* e libris eruerat *commisci*, cum in Virgilio locum circumspexisset, ubi idem locum haberet, scribere iubet h. l. *miscit.* Etsi antiqua forma esse potuit, *misco*, *miscere*, ut in aliis; forte ex μίσγω, pro μίγω, μιγνύω. *Miscet* ut ad Martem trahatur, per se bene se habeat; sed quorsum mutes vulgatum, quod et ipsum bene se habet? 283 *mediis dubius* Rottend. alter. (*demensa* Medic., et sic alii complures apud Heins.; etiam 2. 4. 5. *Wr.*) 285 *ut*, *poscat*, *profectus* librariorum errores vid. apud Burm. Porro ex Mediceo laudat Heins. *inani*, ut sit pro inanitate. Verum, si hoc legeretur, esset potius explicandum in aere, caelo, ut *inane* apud Lucret. et Virgil., ut Ecl. VI, 31. Fogginius tamen excudi curavit *inane.* (adiecta tamen linea transversa, ut existat *inanem. Wr.*) Ex simili scriptura profectum, quod Voss. habet, *inane.* Burmannus e Britanno codice laudat *prospectus inanis*; Martin. nullam variationem notavit. Est illud etiam e coniectura docti Britanni propositum Obss. misc. Vol. I, T. I pr. facile firmanda ex Aen. I, 463 *animum pictura pascit inani.* Equidem, si vel codices hoc haberent potiores, alterum vel unius codicis auctoritate tuerer, tamquam exquisitius et poeticae rationi convenientius. Epitheta ita permutari ad maiorem orationis venustatem quis non observavit? *animus inanis* est eius, qui prospectu inani pascitur; ut *animus vanus* eius, qui vana sequitur. Transferri scilicet talia in nostrum sermonem nequeunt. Nam vanus et ieiunus animus h. l. intelligi ac reddi non debebat. In Misc. Obss. IV, pag. 344 Vir Doctus (I. Iortin.) *animum inanem* interpretatur vacuum, otiosum, ex Georg. III, 3; at vereor, ut hoc fieri possit. (— 286. *viris* Medic. *Wr.*)

paratio, quacum dudum contulere Lucret. II, 323—332. cf. loca Homerica Odyss. ξ, 267 sq. Iliad. τ, 362 sq. *longa*, eo ipso, quod se explicat. *late tellus fluctuat aere*, pro eo, quod aes in tellure, h. arma, armorum fulgor, fluctuat, coruscat, dum moventur passim arma et convertuntur. Sic *undantes segetes*, *flamma*, *fumus*. *renidenti* ex Lucret. l. l. 328. *mediis in armis*, inter duo exercitus. *Mars errat dubius*, egregie, cum incertum adhuc est, ab utra parte et quando pugna initium habitura sit. Nam de eventu pugnae dubio hic non quaeritur. 284—286. *paribus numeris*, Colum. *ordinetur vinea paribus intervallis.* Iubet igitur Maro ordines vitium serere pares, non modo delectationis caussa, quam animus ex prospectu capiat, *ani-*

Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan et, scrobibus quae sint fastigia, quaeras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco:
Altior ac penitus terrae defigitur arbos;
Aesculus in primis: quae quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt; inmota manet, multosque nepotes,

287 *se* a Rom. abest; et hunc loquendi modum amare Maronem, notat Heins. ad Aen. II, 207. *nec* idem Rom. 289 *vel Remi* ed. Ven. conf. Burmann. *ter tenui* unus Mead. 290 *Altius* vulgo. At *Altior* e Medic. Heinsius; eodem sensu, sed exquisitiore usu; qui Martinum h. l. fugiebat. (vid. Q. V. XXXIIII, 2. *Wr.*) Sic et nonnulli apud Pierium. *Altior at* coni. Iac. Bryant. (vid. Q. V. XXXV, 15, a. *Wr.*) *arbos* scripti constanter. *defiditur* Voss. pr. *defingitur* Goth. sec. 291. 292 iidem vss. Aen. IV, 445. 446. 292 *radicem* Medic. et Rottend. tert. Parrhas., non male. (sed *vertice* praecedit. *Wr.*) Eadem varietas Aen. IV, 446. *ad Tartara* Ven. 293 *nec fl.* Arundel. 294 *Convellent* Parrhas. *nepotes* Heins. e Medic. et Vaticano veterrimis reposuit. *multosque per annos* vulgo ubique, quod et Nonii Marcelli editiones agnoscunt. (mira sane discrepantia, ni appareat, fontem esse, unde ista fluxerint, Ge. IV, 208.: „immortale manet, multosque per annos“ etc. vid. notata ad Ge. IV, 4. *Wr.*) conf. sup. v. 58. Iul. Sabinus: „*nepotes*; vincit longam posteritatem nepotum. Sic intelligendum putat Apronianus.“ Non video, quid in hoc singulare sit Aproniano. Sed Aproniani lectionem eam esse, notare voluit. Iungi sane et distingui potest non uno modo. Non male faciat qui sic constituerit: *multos nepotes*, *multa virum saecula vincit durando*, *volvens* sc. ea saecula, volvendo, s. saecula quae volvuntur, volvunt se. (sic recte; Heynius post *saecula* inciderat. *Wr.*)

mus inanis, pro animo eius, qui inanem voluptatem e prospectu capit; qui probat rem, quae tantum ad voluptatem facit, nullam utilitatem habet, quae patrifamilias proposita esse solet. 287. In tenui oratione tamen poeticae indoles elucescit. Nam in prosa fuisset: *sed ut terra det* etc. *vires dabit aequas*, pro, aeque suppeditabit alimenta, succum; tandem addito, *in vacuum*, in aerem.

288. De altitudine scrobium in plantandis vineis et arbustis. Sintne scrobes in profundum agendi, quaeritur. vid. Colum. III, 13, 2. IV, 1 pr. de Arb. 4, 3. Geopon. V, 12, 19. *fastigium* pro profunditate e re rustica petitum, vid. Indicem AA. de RR. Rationem habet eam, qua profunda *alta* dicuntur. 289. *sulcus* pro scrobe. Mensuram ipsam suppeditant Plin. XVII, 16, 22, s. 35, 7. Colum. III, 13 et 15. Adde Xenoph. Oecon. c. XIX. Est autem vitis ἐκ τῶν ἐπιπολαιοῤῥίζων. vid. Theophrast. de Causs. Plant. III, 5.

290. At arbores, quibus vites iugantur, altius in terram et penitus defigendae sunt; agitur enim de opera vinitoria; non de

Multa virum volvens durando saecula vincit;
Tum fortis late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem;
Neve inter vites corulum sere; neve flagella

295. SAECULA, 299. NEVE FL.

296 *brachia pandens* Gudian. et Leid. a m. sec., ut Aen. VI, 282, et antecesserat modo *tendit*, observante Heins. Sed *tendens* Donat. ad Terent. Phorm. I, 2, 56, Burmann. (*Tam fortes* e coniectura scripsit Voss.; vid. Q. V. XXV, 6, c. *Wr.*) 297 *ipsam* Arundel. 298 *vertant* ed. Ven. 299 *corylos* Reg. Martini.

natura arborum: tum esset *defigitur*, defigit se. 291—297. Ornatum poeta ex aesculi, quae ex quercuum genere est, descriptione quaerit. Illa: *quae, quantum — in Tartara tendit*, iterum leguntur Aen. IV, 445. 446 de quercu; adumbrata ex Hesiod. Theog. 720 sqq. At ex nostro Valer. Flacc. I, 580. 581. Respicit h. l. Plin. XVI, 31, sect. 56. 294. Optime ita iunges: *multos nepotes durando vincit*, h. vita superat, *multa virorum saecula volvens*, exigens. (meliora vid. in V. L. *Wr.*) Recte Cerda notat, variasse Maronem eo flexu versum Lucret. I, 203 *Multaque vivendo vitalia volvere saecla.* et III, 961 *Omnia si pergas vivendo vincere saecla.* (*virum saecula*, i. e. hominum aetates; vid. Liv. IX, 18. med. *Wr.*) 297. *sustinet* pro vulgari *efficit*, *reddit;* sed ornate, nam simul ramorum magnitudinem declarat poeta, oneris notione adiecta. (proprie dictum videri *sustinet*, probat Q. V. IX, 3, VII, a. De vi pronom. *ipsa* vid. Q. V. XVIII, 2, n. *Wr.*) Sunt igitur duo, quae radicum altitudine efficiuntur, primo, quod arbor firma et diuturna est, secundo, *tum*, quod ita truncum habet satis validum ad ramos latissimos sustinendos.

298. De situ vinearum: de quo dissensus fuit inter veteres. Colum. III, 12, 5 *caeli — cuius regionem quam spectare debeant vineae, vetus est dissensio — Virgilio de industria occasum sic repudiante:* Neve tibi ad s. Plinius XVII, 2 med. *Virgilius ad occasum seri damnavit.* Ubi vid. quae sequuntur.

299. De arbusto, h. vitibus arboribus iugatis. Plin. XVII, 24, s. 37 *Necant invicem inter sese, umbra vel densitate, atque alimenti rapina — vitis — odit et corylum; ni procul absint, tristis et aegra.*

299. 300. *flagella* sunt vitium minorum sarmentorum capita, in quibus uva nascitur; maiora capita sunt palmae seu palmites. Varr. I, 31, 3. Cum ipse vinearum colendarum rationem haud calleam, apponam verborum sententiam, una cum iudiciis eorum, qui ipsam artem profitentur. Aut utrumque, *flagella summa petere*, et *plantas summa ex arbore destringere*,

Summa pete, aut summa defringe ex arbore plantas;

300. DESTRINGE

300 *Summa puta* coniecerat Heins. Sed vid. Burm.; nec de putatione hic agitur. *defringe* Medic. et ceteri praestantiores magna ex parte; sic Romanus et pars Pierianorum, duo codd. et vett. edd. apud Martin. et uterque Goth. cum Erf., quo alludit *haud summa defringe* ed. Ven., idque vero propius esse existimabat Heinsius. Idem tamen *stringere* copiose illustrat. At Burmannus, si recte eius verba accipio, illam lectionem non probabat; non enim sarmenta sunt manu frangenda, sed ferro acuto abscindenda; Varro I, 40 *et quae de arbore transferas, ut ea deplantes potius, quam defringas.* Enimvero id alienum ab h. l. Utrum utrum legas, *destringe* et *defringe*, idem est, quod pete, sume. Potest autem *destringi* et id dici, quod ferro absciditur. Porro *distringe* in aliis. (Lectionis *distringe* — *destringe*? — admodum dubia fides. *Defringe* etiam Potterii codd. omnes et uterque Lips., idem notae Serv. praescriptum. Et qui *destringe* praeferebant, iis primum docendum erat, *destringere* dici de auferendo surculo. At *stringere*, *destringere*, ex usu constanti valet: folia, fructus, decerpere, tum omnino auferre aliquid de superficie; nostrum *abstreifen*, *ablauben*. At negat Vossius defringi surculos, sed resecari; hinc *destringe* genuinam esse lectionem. Verum aperte opponuntur *abstringere* et *ferro amputare* apud Colum. V, 6, 17.: „quidquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut astringere, ne nimia umbra viti noceat.“ *Astringere* enim h. l. non esse i. q. *adstringere*, ut Gesner. in Thesauro autumat, sed i. q. *abstringere*, ex ipsa verborum collocatione perspicitur. Nam adstringi frondes nulla causa est quare non singulis quibusque annis, sed alternis, voluerit Columella. Contra *defringe* defenditur verbis Varronis ab Heyn. laud. Haec enim si tanquam contraria ponere voluisset Varro: manu frangere et ferro resecare: non usus esset deplantandi verbo, quod si forte non excludit, certe non proprie adiunctam habet ferro abscidendi notionem, ac, nisi fallor, omnino eam auferendi surculi rationem denotat, qua cavetur, ne arbor ipsa et cortex violentius laeda-

unum idemque est, aut sunt duo diversa. Si utrumque praeceptum eandem rem declarat: surculos, quos defigere velis, non ex superiore vitis parte petendos esse ait: melius enim proveniunt surculi, ex inferioribus vitis partibus sumti: *Tantus amor terrae*, adeo magna, notabili aliqua consuetudine telluris tenentur illae inferiores partes, ut laetiorem ubertatem ab iis, quam ex summis partibus, expectare possis. At alii cum Martino ad duo praecepta locum redigunt: alterum, quod posteriore loco memoratur, surculos ex summa vitis parte non esse petendos: *aut* (nunc erit pro *nec*) *summa destringe ex arbore plantas;* alterum: ipsorum surculorum summam partem esse aspernandam: *ne flagella summa pete*, h. summam eorum partem, summa cacumina; quae communi vinitorum usu solent recidi et reiici, tamquam parum firma, et dum spongiosa corticis mollitudine humorem nimis facile admittunt, luxuriosa. Cf. Colum. III, 10, 1 — 4 et sqq. Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 24 *Virgilius e cacumine inseri vetat;* nec tamen poeta tantum

Tantus amor terrae; neu ferro laede retuso

301. Neu

tur. Sic deplantatur, quod exigua vi decutitur, apud Plin. H. N. XVII, 16. extr.: „Et quae cortice nituntur tantum, vel levi aura ocissime deplantantur.“ et ap. Colum. II, 2, 26.: „neve aut cornu bos ad stipitem vehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet ramumque deplantet.“ Itaque apparet, *deplantare* et *defringere* sic differre, ut illud leniorem, hoc paulo violentiorem surculi petendi modum significet. Iam vero is est orationis Varronianae color, ut hoc ipso defringendi verbo solitam fuisse eam rem designari suspiceris. Itaque non vituperabimus Virgilium, quod defringendi verbo usus est. Nam aut communem loquendi modum secutus est, aut, si minus proprie locutus videbitur, potuit tamen commode h. l. defringendi verbum usurpare, quum non de modo, quo, sed de loco, unde auferendus sit surculus, praecipiat. Denique, quod omnem scrupulum ex dubitantum animis eximet, quum non iubeatur, sed vetetur rusticus istud facere: defringere plantas e summa arbore: nihil obstabat, quominus eo uteretur verbo poeta, quod rem sinistre factam indicaret. Itaque revocavi *defringe. Wr.*) *plates* Gud. Tandem *aut summa* Heins. post Pierium e Mediceo, Romano et aliis antiquioribus praetulit; cum editum esset *aut summas*, ut in uno Mead et Erf. legitur. 301 *Non* Moret. fr. *Ne* Bodlei. *retunso* scribitur in Mediceo et multis etiam Pierianis. *laederet uno* Rom. *laedere tuso* Moret. sec. et Goth. sec., at Reg. apud Martin. *Neu ferro laede vetusto*, et unus Mead. *Neu ferro lege recuso*; librariorum deliciae!

de insitione cogitabat. (De toto h. l. aliter statuo, quam superiores Interpretes. Duo hic proponi praecepta, tum e partic. *aut*, tum e repetito voc. *summa* intelligitur. *Arbor* autem h. l. neque ipsa est vitis; — fallitur enim Heynius, arboris vocabulo interdum vitem denotari putans, ut supra vs. 89. 278.; quod non aliter fit, quam ita, ut voc. *arbor*, tanquam generis nomen, vitem, ut speciem, includat, ut ap. Horat. Od. I, 18, 1.: „Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem;“ — neque arbor h. l. ea dici videtur, quae maritata est viti, ut Vossius existimat; qua in ratione minus fortasse displicebit illud „summa ex arbore,“ quam ipsa sententiae obscuritas et oratio non satis distincta, quum summa flagella et ipsa vocari possint, quae ex summa arbore petuntur. Itaque ad simpliciorem explicationem redeundum videtur. Flagella proprie, ut h. l., vitium extremi ramuli. Quid sit *flagella petere*, ex altera versiculi parte cognoscitur: neu flagella, vitium puta modo memoratarum, summa pete, quae plantes. Arbor h. l. quaevis arbor frugifera; ex ea quoque, ut e vite, media, non extrema, petendas ait plantas. Cuius interpretationis si locupletiorem aliquem auctorem circumspicis, en tibi Plinium, hoc ipsum Virgilii praeceptum respicientem H. N. XVII, 14.: „Oleis circa medias succus: inde et surculi: cacumina sitiunt. —— Virgilius ex cacumine inseri vetat. Certumque est, ab humeris arborum orientem aestivum spectantibus surculos petendos.“ At, inquies, de vitibus modo

Semina; neve olea silvestris insere truncos:
Nam, saepe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
Robora conprendit, frondesque elapsus in altas

302. Neve oleae

302 *olea* Medic., quod incommodum esset; non enim hic de insitione agitur. *inserere* hic est interserere. (*Oleas* apud Foggin. et hinc nata haud dubie reliquorum codd. lectio *oleae*. Sigma e proximo voc. *silvestres* adhaesit. Veram lectionem *olea*, quam restitui, quum sententia tuetur, quam explicavi in Notis, tum, praeter Plinium in Not. laudatum, Palladius, manifesto haec ipsa Virgilii verba respiciens, V, 2.: „Nunc locis temperatis, oliva inseratur. — — Sed ut oleastro inseras, contra illud, quod ex oliveto insito et casu incenso renascitur oleaster infelix, sic providendum est.“ etc. *Wr.*) 303 *Iam saepe* coni. Heins. *incidit ignis* Ven. πῦρ ἐμπέσῃ ὕλῃ Homer. Iliad. λ, 155, sed recte urget Burm. τὸ *incautis*. 304 *fortem* Medic. a m. pr. *tectus sub cortice primum* Zulich. 305 *illapsus* ed. Ven., male, Burm. Georg. I, 244 *flexu sinuoso elabitur anguis.*

agit poeta, non de arboribus. Is ipse est Interpretum error. Primum verba vs. 301. *neu ferro laede retuso semina*, quid iubet de solis vitibus intelligi? tum non recte vs. 302. *insere* pro *intersere* dictum volunt. De vera insitione loqui poetam, clamant vss. 313. 314. Vetat poeta oleae surculos oleastris inseri; incendio enim facile absumi tale arboretum; quod si fiat, non sui similes arbores revirescere, sed degenerare rursus in oleastros. De vitibus qui haec accipiunt, videant primum, quam vim habeat illud *similes* vs. 313.; negantur reverti posse; at si non possunt reverti, ineptum erat hoc adiicere: nec sui similes reverti posse. Porro vide inanem ornatum vs. 314. *foliis amaris*. Sed tersa omnia et congrua, si meam sequeris interpretationem: non revertuntur arbores, i. e. non eae, quae modo fuerant, sed dissimiles; infelix, infecunda redit arbor, non fertilis; hinc etiam optime sibi respondent *similes* et *foliis amaris*. Denique vid. V. L. vs. 302. *Wr.*)

301. 302. De hoc praecepto vid. Colum. IV, 24, 21. 22. 302. *Semina*, surculi, sarmenta, quae modo *plantae*. 302 — 314. Nec *insere*, s. intersere oleastros inter vites; quia tamquam spissa et pinguis arbor (vid. Theophrast. Hist. Plant. V, 10 πυκνὸν καὶ λιπαρόν), facile ignem concipit, et incendio late sparso totam vineam vastat. Male (immo recte! vid. quae disputavimus in Not. ad vss. 299. sq. unde etiam reliqua ab Heynio non satis recte exposita emendare facile poteris. *Wr.*) hic de insitione olearum cogitabat Victor. ad Varron. I, 40, 4. De oleastro oleis interposito Sabinus, perperam. Mirum ad nostrarum vinearum rationem videri debet, in vinea talem pastorum incuriam locum habere potuisse; at in Italiae vineis seu

Ingentem coelo sonitum dedit, inde sequutus
Per ramos victor perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad coelum picea crassus caligine nubem:
Praesertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.
Hoc ubi, non a stirpe valent, caesaeque reverti

312. UBI;

307 *atque alta* Nonius Marcellus agnoscit. *victorque alta* Parrhas. Non vitavit poeta *altas — alta* bis dicta. 311 *frequens* fragm. Moret. *furens* Moret. sec. a m. sec., eleganter quidem, sed ab emendatore. *ferens*, flammas et incendia longe lateque spargens, ut Burm. 312 *Haec* fragm. Moret. *Hoc ubi non*: interpunxere alii apud Philargyr. Wakef. ad Lucret. IV, 662 distinguit *Hoc, ubi* ut sit propter hoc, hac de caussa, — *infelix superat*. Mox malim: *caesaeve reverti*, (nihil necesse; vid. Q. V. XXXVI, 10. *Wr.*) nec, si vel maxime superiore parte praecisus truncus fuerit, revirescunt. (*a stirpe*, recte hic quidem; alias *ab stirpe*; vid. Q. V. I, 1. *Wr.*)

arbustis te versari cogites. vid. Plin. XVII, 23, s. 35, 22. Ceterum locus ex ornatissimis est. 305. *Robora*, h. truncum oleae. 306. *coelo*, ad caelum, ut 309. *sequutus*, progressus, gliscens. 308. *ruit*, agit, emittit, eiectat. *nemus* pro vineto. Loci pulcritudinem unusquisque facile sentit. Conf. Silius V, 510—514 ex nostro expressus; inf. Aen. X, 495 sq. Hom. Iliad. *λ*, 155 sq. *υ*, 490 sqq. loca laudata iam a Cerda. 310. *a vertice* poetica copia et ornatu adiectum, h. desuper, de caelo, *ὑψόθεν*, ut *εἰ δέ κε νηῒ Ὑψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα*, Arat. Phaenom. v. 423. Sic fere Aen. I, 118 *ingens a vertice pontus In puppim ferit*, ex Homer. Od. *ε*, 313 *ἔλασεν μέγα κῦμα κατ᾽ ἄκρης*. *ab alto*, Ge. I, 324 et al. Et sic *descendunt* venti. Haec sunt simplicissima, eaque tenenda. Potest etiam superne incumbens ventus propterea commemoratus videri, ut in vites, tamquam humiliores, ex oleastris incendium immittat. Ita quidem Cerdam sequuti interpretanda haec esse olim putabamus; sed sunt haec argute, non vere dicta. Burmannus malebat *a vertice*, a tergo, h. a campo vacuo et puro, unde incipit silva, qua parte ventus irruens in totum nemus involvit flammis: *vertex* tamen, etiamsi ad tergum referri possit, id quod in quaque re summum est, aut superiores partes, significat. Servianorum auctor *a vertice*, ab aquilone, interpretabatur (h. a polo arctico), ut Ge. I, 242 *Hic vertex nobis semper sublimis*. Grammatici subtilitas! *silvis* haud dubie de vinea oleastris consita intelligendum.

312. Quod si acciderit, vites quidem revirescere nequeunt, dum interea oleastri novas fron-

Possunt atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis oleaster amaris.
  Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam spirante movere.
Rura gelu tum claudit hiems; nec semine iacto

313. Possunt, 316. moveri

313 *ima valent reviviscere* Erf. *terras* Medic. a m. pr. 314 *foliis superat* Moret. pr. 316 *movere* omnes, praeter Romanum Pierii et Mentel. pr., qui, cum Nonio in *Rigidus*, habent *moveri*, quod Heins. recepit. Scilicet est haec forma exquisitior etiam quam altera. cf. ad Ecl. VI, 85. (Sed nihil his commune cum illis. Nunquam autem adduci potero, ut lectionem *moveri* a Virgilio profectam esse credam. Primum enim aliud est, *persuadeat moveri*, aliud *persu. movere*; illud ex linguae lege de eo dicitur, quod credere iubemur; quod alienum est ab h. l., certe nimis languidum. Tum Nonii auctoritas, hunc versum non una cum praecedente laudantis, plane nulla est. Itaque e Medic. reliquisque magno numero codd. revocavi *movere*, nihil duorum librorum mendosam scripturam reveritus; quam ne quis tueatur ex Aen. III, 61., cautum est per ea, quae ibi adnotavimus. *Wr.*) 317 *dum* Toll. *tunc* Goth. pr. Rom. (etiam Medic. apud Foggin.; sed vid. Q. V. XXV, 5, b. sub fin. *Wr.*) *nec semina iacta Concretam patitur* elegans est coniectura Reiskii: ita enim tollitur difficultas vulgaris lectionis, in qua deest subiectum, quod adfigat radicem terrae: v. Not. nunc esset: nec gelu patitur semen adfigere radicem terrae.

des agunt, adeoque soli totam tandem vineam obtinent. (Meliora petes ex iis, quae in Not. ad vs. 299. sq. et in V. L. ad vs. 302. scripsimus. *Wr.*) In verbis copia est, nec tamen otiosa: *non valent a stirpe;* h. e. aegrotant et corruptae sunt radicitus et penitus. *caesae*, praecisae, stipite seu trunco combusto acciso, reciso. *superat*, superest incendii calamitati, revirescit. *infelix*, infecundus.

315 — 345. De tempore serendarum vitium vid. Colum. III, 14, et XI, 2, 22. 26. 79. Theophr. de Causs. Plant. III, 4. conf. h. l. Martinus. adde Geopon. V, 6. Primo non esse sationem faciendam flante borea. Plin. XVII, 22, s. 33, 8 *quiescere ventos sationis die utilissimum: plerique austros optant, Cato abdicat.* add. XVIII, 34, s. 77, 1. cf. Voss. Tum vere, et auctumno vitisationem faciendam praecipit noster: et inter haec in locum de vere excurrit. Nova variatione praeceptum orditur: *ne tibi quisquam persuadeat;* cf. sup. ad I, 456 *Non illa quisquam me nocte* — quod addit, id orationi vulgaris formae fastidium abstergit, *auctor tam prudens*, qui enim suadet, is est auctor; et tellurem borea spirante rigidam *movere*, pro, ut moveas. *Movetur tellus* aratro, rastris, ligone, sarculo; h. l. dum scrobes in superficie sua refodiuntur; nam 258 praecesserat: *terram multo ante me-*

Concretam patitur radicem adfigere terrae.
Optuma vinetis satio, quum vere rubenti
Candida venit avis, longis invisa colubris;
Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;

318 *Concretum* Medic. a m. pr. quod Voss. ingeniose adhibet ad difficultatem loci tollendam, ut *concretum* antiquum vocabulum sit quale in Lucretio est *udhaesum* pro adhaesio, et commode laudat Lucret. IV, 1236 de semine tenui: *locis quia non potis est udfigere adhaesum.* sicque inf. 398 *exhaustum.* Esset adeo: *nec patitur*, semine iacto, *radicem adfigere concretum terrae*; adfigere concretionem; paullo durius et horridius. Habes nunc trinas rationes consulendi versui. 319 *est* post *satio* meliorum auctoritate sustulit Heins. *viventis sutio est* Goth. pr. 321 *rapidos* Gud. *rapidis equis* malebat Heins., at recte Burm. 322 *aestas* scil. si duas anni partes constituas, aestatem et hiemem: ut saepe fit. Interpositum ver et auctumnus. At Wakef. reposuit *aestus.* 323 *frondi est* Medic. Parrhas. (Medic. *frondi e nemorum*; mediae *e* supra adscripta *s.* Nemora, ut explicat Voss., arbores plantatae, silvae sponte natae. *Wr.*) Pro *silvis* coniectabat Burm. *sulcis*, ne idem bis diceretur. At copia orationis sine synonymis nulla esse potest.

mento — scrobibus concidere. 318. *Concretam*, poetica copia appositum; ita ut cum terra concrescat, dum adfigitur. Claudian. XXVIII, 77 *Hinc tibi concreta radice tenacius haesit Et penitus totis inolevit Roma medullis.* Ex vulgari ratione e Servio accipitur sic, ut ad frigus glaciemque referatur, quasi radix *concreta gelu* esset; tum vero *concretae terrae* legendum esset. *Semine iacto*, surculis positis, ut 268. cf. ad v. 267. (sic ap. Arat. vs. 9. σπέρματα πάντα βαλέσθαι interpretatur Voss. *Wr.*) Sic statim v. 319 *satio.* Porro *et semine iacto* non *patitur* hiems, h. e. gelu, *radicem adfigere terrae* quaeritur subiectum; debebat hoc peti ex *semine iacto;* atqui hoc vix latine fieret; dicendum esset: *nec hiems semen iactum patitur* — sequor ergo alterum, ut *affigere* pro affigere se dictum sit, more poetico haud infrequenti. Expeditior res est in Prudentii loco in Symm. II, 983 *Nec potis est tenuem telluri affigere fibram,* nam ibi praecedit subiectum, *herba:* haec recte dicta affigere fibram telluri.

319. *vere rubenti*, ut alias poetis *purpureum*, φοινικόπεπλον, pulcrum. cf. Ge. IV, 306. 320. De ciconia intelligendum. 322. Supra Ge. I, 312 *ubi iam breviorque dies et mollior aestas.* *hiemem*, signa hiemalia.

323. Ver, non modo vitibus, sed omnibus omnino arboribus serendis idoneum ac commodum tempus. (de Adv. *adeo* vid. Q. V. XXVI, 6. *Wr.*) 324. Ὡρα γονιμωτάτη Theophr. Causs. Plant. III, 4. Pulcerrimus versus, ut totus locus, quem imi-

Vere tument terrae et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether
Coniugis in gremium laetae descendit, et omnes
Magnus alit, magno conmixtus corpore, fetus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.

324. TERRAE,

324 Donatus apud Servium interpunxit: *Vere tument* (scil. silvae): *terrae et genitalia semina poscunt. genialia* Zulich., perpetua variatione. *pascunt* Medic. a m. pr. 325 *Tunc* Rom. *omnipudens* Voss. Ingeniose Wakef. ad Lucret. I, 231 coni. *Tum Pater*, omniparens *fecundis imbribus*, *Aether* ad exemplum Calpurnii VIII, 35 *Omniparens Aether* et Avieni: — *Iovis omniparentis*: quem confer in pr. Arati Phaenom. 326 *latae*, *late*, aberrant quatuor. 327 *permixtus* apud Lactant. de falsa relig. lib. I, 5. 328 *cum* Cantabr. *tunc* Rom. *Avia* vocem futilem pronuntiat Wakef. et emendat *Laevia* ad Ge. II, 596 et hoc esse idem quod mollia, tenera. 329 *repetent* Moret. fr.

tatione expressum vide apud Columellam X, 197 sqq. *Terrae tument*, ὀργῶσι, quod et ipsum a pubertate, cum pectus et mammae turgent, cum ad tellurem, tum ad fruges novas lacte ac succo turgentes transfertur. Loca collegit Cerda. *poscunt semina*, h. sationis tempus adest. *genitalia*, quibus procreantur fruges.

325. Aetheris connubium cum Terra, imbre fecundante agros. Servatum hoc ex antiquo sermone, quo poetae physicas res exponebant et ornabant, unde dehinc magna mythices pars fluxit. Aether h. l. cum Terra coniuge memoratur; alias plerumque Iovis nomine insigniebatur: interdum ut superior, Iuno inferior, regio esset, interdum ut Iupiter omnino omnem aerem, adeoque atmosphaeram designaret, ut h. l. Hinc natum antiquissimum phantasma, ut Amor, Coniugium, Concubitus, Naturae, Aetheris et Terrae, Iovis cum Iunone, commemoraretur, quoties de fecundatione terrae, quae fit vere aut imbre agrum recreante, agitur. Nobilis priscorum poetarum mythus hinc dictus ἱερὸς γάμος Iunonis (vid. Exc. I ad Aen. II). Ipse Homerus hinc Iunonis suae cum Iove congressum effinxit Iliad. ξ, 346 sqq. Quos versus praeclare convertit Petron. cap. 127. Expressit vero noster proxime Lucret. I, 251 sq. II, 991 sq. Alia similia ac dissimilia loca vid. ap. Cerdam, qui et cum Ursino vidit, Aeschylum et Euripidem in hoc praeivisse: quorum loca apud Athenaeum XIII, p. 600 sunt. cf. sup. Ecl. VII, 60. Horat. Epod. XIII, 1. (vid. etiam Columm. ad Ennium p. 180. sqq. ed. Hessel. *Wr.*) Nuper hoc idem copiose illustravit Wernsdorf. in Poet. min. T. III, p. 536 sq.

Parturit almus ager; Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus; superat tener omnibus humor;
Inque novos soles audent se germina tuto
Credere; nec metuit surgentis pampinus Austros,
Aut actum coelo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, et frondis explicat omnis.
Non alios prima crescentis origine mundi

330 *omnis ager* Menag. sec. pro div. lect. *Parturit alma Venus* unus Arundel., mala correctoris manus. *trementibus auris* Romanus, Gud. cum vetustis permultis; solita variatione. *strepentibus* Leid. pr. *Zephyrisque* Medic., lapsu librarii. 331 *L. a. simul* Erf. 332 *germina* Burm. reposuit post Catroeum. Unius Fabricii pro hac lectione auctoritas laudatur, qui vetustos libros ita legere testatur; cui adde Regium apud Martinum. Sed iam Celsus pro hac lectione pugnarat apud Philargyrium. Vulgo *gramina* legebatur; revocavit quoque Wakef. et quis neget ita dici posse et solere? Itaque exemplis haud indigebamus. Enimvero quoties de frigore agitur aut adurente aut retardante vernum terrae proventum, non *gramina* memorantur, quae gelu ferre haud possint, sed *gemmae* et *germina*, et *flores*. *gramine* tres apud Burm. *toto* Ven. 333 *timuit* Ven. *pampinos* Gud. (*surgentes* Medic. *Wr.*) 335 *tendit* Ven. (*frondes* Medic.; idem *omnes*. *Wr.*) 336 *crescentis*. Bentl. ad Manil. II, 428 *nascentis*.

327. *magnum corpus* Terrae intelligendum, ut Aen. VI, 727 de hoc universo. Expressi ex h. l. veteris poetae versus in Pervigilio Veneris: *In sinum maritus imber fluxit almae coniugis, Unde fetus mixtus omnes aleret magno corpore.* 329. Vid. Lucret. I, 10 sqq., in quos versus omnis Venus infusa est.

331. Terra admodum est humida. *Superat humor*, abundat, cum respectu ad lac matris. *laxant arva sinus*, quae frigore adstricta erant. Lucret. V, 804 *Multus enim calor atque humor superabat in arvis: Hinc, ubi quaeque loci regio opportuna dabatur, Crescebant uteri terra radicibus apti.* conf. seqq. 332. Germina communi ratione loquendi *se credunt soli.* Lucret. V, 780 *novo fetu quid primum in luminis oras Tollere et incertis tentarit credere ventis.* Sed totum locum in animo habuit noster, si utrumque compares. *Credunt* autem *se*, dum *in novum solem prodeunt*, hinc *credunt se in solem* nove dixit, exemplo tamen Lucretii VI, 1070 *Vitigeni latices in aquai fontibus audent Misceri, quom pix nequeat gravis et leve olivum.* Transtulit hanc formam Seneca Herc. fur. 147 de luscinia exoriente die: *Pennasque novo tradere soli Gestit.* 334. *magnis Aquilonibus*, vehementibus, procellosis. vid. Burm. Lucretius V, 817 *At novitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios aestus, nec magnis viribus austros.* Vides, unde noster hauserit.

336. Quanto cum ornatu exposuit hoc: mundi natales in vernum tempus incidisse! An

Inluxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat; ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
Quum primae lucem pecudes hausere, virumque
Terrea progenies duris caput extulit arvis,

341. Ferrea

339 *hiberni Euri* Medic., minus poetice. 340 *Cum primae* Heins. recepit ex Medic. et permultis, etiam Romano ac Mediceo apud Pierium. (et 5. 7. 12. ap. Pottier. *Wr.*) *Cum primum* vulgo. *Tum primum* Arundel. ed. Ven. 1472, Par. 1494. *Cum primam* Cantabrig., quod et ipsum ferri posset. *Cum lucem primum* Zulich. 341 *Terrea progenies* apud Lactantium Inst. II, 10 legi iam Pierius notavit. Sic Medic. a m. sec. (*terrea* est altera Medicei lectio; *terrea* etiam 11. apud Pottier.; eodem spectat, ut vidit Vossius, Philargyrii explicatio: ,,Quia creditum est primo homines e terra natos, a qua humo homines existimabant dictos.“ *Wr.*) Probarunt id viri docti ap. Burm., et inter hos Bentlei. ad Horat. Epod. II, 18; receptum adeo est in edit. Cuningham. Burmannus eam lectionem impugnat, forte tamen argumentis parum idoneis. Scilicet quod in vulgata, *Ferrea*, reprehendere possis, est hoc, quod ab h. l., ubi de prima hominum stirpe, adeoque de aurea aetate agitur, aliena est, et ad aetatem seriorem, ferream dictam, spectat *gens ferrea*, σιδήρειον γένος Hesiodi, genus hominum ferreum: ad cuius imitationem dictum est de Spartis in Boeotia aut in Colchide, qui cum armis ex terra orti sunt; proprie diceres, fuisse eam *ferream progeniem*. Igitur nunc ad eum sensum recurrendum, ut *ferreum* omnino sit durum: cum quoque alterum adiunctum sit, *duris arvis*. Defendit vulgatam etiam Burm. Secundus ad Antholog. Lat. p. 166. Fateor tamen vel sic me praelaturum fuisse *Terrea*, modo de usu vocis mihi melius constaret; nam, quod *Terrigenas* Lucretio dici ais, nondum satisfacit, ut et *terrea progenies* dicatur; nec auctoritas e Columella est, *terreum* dici pro terrenum. (auctoritatem conciliant vocabulo *terreus* Oudend. ad Frontin. VI, 1, 31. a Burmanno, et idem ad Sueton. Calig. 19. et Tzschuck. ad Pomp. Mel. I, 9, 4. a Iahnio laudati. *Terrea* h. l. revocarunt Vossius et Iahnius, quos sequendos existimavi. *Wr.*) Porro *durum caput* Moret. qu. Goth. pr.; et sic vett. edd. apud Martin. *agris* Franc. *armis* Bodlei.

ante Maronem aliquis ita statuerit, nescio; potuit poeta in illud phantasma incidere, dum versus Lucretianos recognoscebat V, 778 seqq. Quod poetae fingere licuit: hoc alii disputationis theologicae caput facere ausi sunt, num vere an auctumno mundus exordium habuerit. Vide v. c. Simson. Chronicon pr. Multa Cerda et alii ad h. l. afferunt, quae ad alteram vulgatiorem spectant opinionem, etsi cum illa priore coniunctam: prima mundi aetate perpetuum ver affulsisse: unde nasci debuit phantasma paradisi, aetatis aureae, vigoris hominum recentium iuvenilis, et quae alia sunt his similia. *crescentis mundi*, pro vulgari, nascentis. 337. *tenorem* pro tempestate dixit, cum proprie, si ad tempus referatur, sit continuatio aliqua temporis, eaque aequabilis. Non aliam rerum conditionem, aliud tum

Inmissaeque ferae silvis, et sidera coelo.
Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet coeli indulgentia terras.

343 *sufferre* Medic. a m. pr., quod commendat Heins. (*sufferre* est prior lectio Medic.; obsibilabat scilicet librarii auribus litera *s* ex praecedente verbo *possent*; quae res dici vix potest quot errores pepererit. Et lapsus proclivis; sic eodem versu in eodem cod. *Nes res* a m. pr. pro *Nec res* scriptum est. Ceterum *possent*, ut refert Foggin., in *possint* mutari tentatur in Medic. *Wr.*) *proferre* Rottend. sec. 344 *Cum iam tanta* Ven. *que* post *calorem* omittunt plurimi. (sed, ut videtur, non optimi. *Wr.*) Philargyrius primam lectionem fuisse ait *calorque*. Scilicet metuebant boni viri versus mensurae. *Inter* et *iret* permutatis sedibus habet edit. Norimb. apud Martinum. 345 Burmannus, dum in usu τοῦ *excipere* haerebat, coniiciebat, *exciperet caeli indulgentia ventos*, aut, *adspiceret caeli indulgentia terras*. Sed vid. Notas. Unus Mead. *haec pareret* habet pro *exciperet*; unde facile aliquid extricari possit; sed est ab inepta manu. *exciperent* Rom.

anni tempus, fuisse putem, cum mundus creabatur. 338. *Orbis agebat ver*, ut *agere festum*. *Magnus* vero *orbis*, *mundus*, *magna terra*, perpetua sunt poetis graecis et latinis; ex antiqua scilicet poesi; unde et nomen *Magnae matris* fluxit. 340. *lucem pecudes hausere* Lucretiana loquendi forma, ut II, 1038. Virgilius quoque in Aen. X, 898. Respondet altera, *luce rigari*. 341. Et cum homines primi e terra nati sunt: notissima veterum opinione: Lucret. V, 803 sq. II, 1150 sq. Quanta ornatus varietas hoc et sequente versu! duri homines e dura terra nati.

343. Redit ad superiora inde a vs. 330. *res tenerae*, nova sata, frondes, gemmae etc. *laborem*, scil. ex frigore ac calore tamquam molestiam, πόνον. (Wunderlichio videtur crescendi labor significari. *Wr.*) *tanta quies*, de tranquilla anni temperie, moderata inter aestum et frigus. *iret* pro esset, vulgari verbo. Petita autem haec e Lucretii penu V, 1213 *quoad moenia mundi Et taciti motus hunc possint ferre laborem*. Alii vss. 343 — 5 cum antecedentibus de orbe terrarum in vere nato iungunt, ut *possent*, *iret*, *exciperet*, sint pro *potuissent* et sic porro dicta; nec hoc male. (quod merito reiecit Iahnius. *Wr.*) Possis laudare Lucret. V, 778 *Nunc redeo ad mundi novitatem, et mollia terrae Arva, novo fetu quid primum in luminis oras Tollere* — et sup. Ecl. VI, 34 *et ipse tener mundi concreverit orbis*. — 345. *Excipiunt sese invicem* res, quae sibi succedunt: tum etiam res, casus, qui existunt, emergunt aut succedunt, *excipere nos* dicuntur, ut in illo: *aliud bellum eum excepit*. Ita videtur h. l. dictum. Alioqui ex eo, quod *excipere*, benigne aliquem tractare, fovere, designat, petitum videri possit, ut Caelum excipere dicatur Terram. (ita Wunderlich. *Wr.*) Sed hoc argutius, quam

Quod superest, quaecumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra;
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas:
Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Iamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testae,

348 *cochleas* Reg. a m. sec., e glossa. 350 *atque homines* ed. Ven. *tollunt* alter Menag. *Namque* Ven. 351 *saxa* nonnulli apud Colum. III, 15, 4, ubi hi versus repetuntur. *ingentis* firmat etiam Rom., at *ingenti pondere* Medic. a m. pr. Mentel. pr. a m. sec., et Nonius Marcellus in *urguere*. *ingenti pondere testa* apud Colum. l. l. codex Sangermanensis seu Goesianus. Mox *Urguentur* laudat ex eodem Heinsius; at Goesiana collatio, *reurgetur*.

par est, dictum esset; nec apparet, quomodo Caelum Terras ut puerum recens natum excipiat. (ita Vossius. *Wr.*) *indulgentia* pulcrius quam temperatio, clementia. Gratius 295 *Dum tepida indulget terris clementia mundi.*

346. Nunc de cura surculorum positorum. Cf. Theophrast. Causs. Plant. III, 5 et 7. Colum. III, 15. Geopon. V, 9, 21. *virgulta*, sarmenta intelligo, seu surculos vitium cuiusvis generis, sive malleolos, sive viviradices, sive propagines. Martinus tantum ad propagines referri posse putabat, quia *premes* apponatur, quod proprie de iis dici possit. Enimvero *premere* poeta de omni plantatione recte dicere potest, cum surculus in scrobe ponitur, defigitur, infoditur. Tum Columella III, 15, 4, ubi hosce versus recitat, de transferendis de seminario vitium plantis, non de propagine aut traduce loquitur: qui nisi intercederet sua interpretatione, mallem non modo de vitibus, sed etiam de arboribus accipere. Porro *per agros* est de vineis accipiendum; quod sermonis poetici ratio suadebat, ut vulgares modos vitaret; tum *serere*, *semina*, *segetem*, iam saepe de vineis et arbustis vidimus.

348. Vid. Colum. l. l. et iam laudatos: Theophr. de Causs. Plant. III, 5 et 7, quem sine dubio poeta ante oculos habuit, et Geoponic. V, 9. Dixit *lapidem bibulum*, pumicem, aut sabulosum, et *squalentes conchas*, mucosa aliqua saliva inductas. cf. ad Ge. IV, 91. 349. 350. *tenuis halitus* venti, inter pumicum ac testarum fragmenta, tamquam per spiramina, penetrare potest, atque adeo radices fovere et recreare. Theophr. l. l. ὅπως συῤῥοὴ γίνηται τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ θέρους οὗτοι (οἱ λίθοι) καταψύχωσι τὰς ῥίζας. *animos tollent sata*, vigorem, vires, quam praeclare! pro, vites lae-

Urguerent: hoc effusos munimen ad imbris;
Hoc, ubi hiulca siti findit canis aestifer arva.
Seminibus positis, superest diducere terram
Saepius ad capita, et duros iactare bidentis,

354. DEDUCERE 355. BIDENTIS;

352 *et fusos* idem codex. *hic effusos* Ven. *effossos* Toll. *munimine* unus Mead. (*imbres* Medic. *Wr.*) 353 *Atque ubi* Voss. pr. et unus Mead. *Aut ubi* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 708. *findit* Erf. *scindit* ed. Mediol. (In Medic. pro *hiulca* primum scriptum fuerat *evica. Wr.*) 354 *superem* eadem ed. Mediol. *educere* Pierius ex aliquot vett. laudat. *diducere* quatuor apud Burmann. Sic Romanus; et defendi illud possit: Ut terra ad malleolum positum aequetur. (*diducere* etiam 3. 4. 7., quod Vossius cumque secutus Iahnius reposuerunt; recte, ut videtur. Unde deducatur terra, frustra quaeras; sed diducitur, i. e. diminuitur fractis glebis. Qua in re quum cavendum esset, ne laederentur malleoli, verbum *diducere*, a quo omnis abest violentiae notio, usurpavit poeta. Quod remotius a malleolis erat solum, bidentibus aut vomere comminuebatur. Neque aggerebatur terra ad capita, sed, quod admonuit Vossius, scrobes, ut deorsum agerent radices surculi, ne compleri quidem ad summum solebant. *Ad capita* i. e. circum capita. *Wr.*)

tissime efflorescent. *Iamque reperti*, h. fuere etiam, qui insuper etc. (Iunge *urgerent super* h. e. desuper. Compositum usurpavit Tacitus Ann. II, 23.: *fluctu superurgente. Wch.*— Aen. IV, 507.: „super exuvias, ensemque relictum Effigiemque toro locat.“ VI, 254.: „pingue super oleum infundens.“ — De hoc usu copulae *atque* vid. Q. V. XXXIIII, extr. *Wr.*) 352. *hoc* —*Hoc*; non est h. l. τοῦτο μὲν, τοῦτο δὲ, sed ad idem referendum; hoc puta saxum acclinatum a latere, aut testa super imposita cavo suo munit surculos adversus imbres et adversus aestum. (Est etiam tertia ratio, ut a testa caloris tenaci per noctem intepescat vitis.)

354—370. Nunc de iis, quae post vitisationem agenda; et nunc quidem primo loco de *repastinatione* Colum. III, 18, 1. Ap. Plinium *fossio* est XVII, 22, s. 35, 17 — *Superest deducere terram*, fossione, quae quotannis est exercenda, et de qua omnes praecipiunt. vid. Geopon. V, 22, 3 et notam. cf. inf. 398. Colum. IV, 3, 2 *Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resolvere atque in pulverem redigere. Sic enim malleoli et viviradices et reliqua semina, quae deposuerimus, convalescent, si mollis ac tenera humus, nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus praebuerit, nec duritia soli novellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit.* Ex his poeta satis illustratus videtur. *Seminibus positis* pro surculis defixis. Plin. XVII, 22, s. 35, 21 *ponito in scrobe aut in sulco, operitoque et bene occultato.* Fodiendo terra *deducitur ad capita*, adducitur, aggeritur, ad radices (cf. Servius) si quidem *terra coaequanda est gemmis ex-*

Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantis inter vineta iuvencos;
Tum levis calamos et rasae hastilia virgae
Fraxineasque aptare sudes furcasque valentis,
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Adsuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus aetas,

357. IUVENCOS. 359. FURCASQUE BICORNIS:

356 *cum vomere* Goth. pr.; et sic edd. vett. (— 357. *luctantes* Medic. *Wr.*) 358 *cumulos* Ven. 359 *que* ante *aptare* abest in fragm. Moret. et Reg. Martini. *trabes* pro *sudes* Franc. *furcasque valentes* Medic. Gud. et ad minimum sex alii apud Heins., duo apud Martin., et Romanus cum aliquot aliis apud Pierium. (et 2. 3. 8. ap. Pottier. *Wr.*) Mireris inconstantiam doctorum virorum, qui vetustatem ac consensum librorum modo omni rationi criticae anteferunt, modo vel leviori caussae postponunt. Hic *valentes* haud dubie maxima habet praesidia, *bicornes* solam rationem exquisitioris usus. Reposuit quoque *valentes* Brunck. (item Vossius ac Iahnius; recte: *bicornis* ex Ge. I, 264. repetitum. *Valentis*, non ..*tes* Medic. *Wr.*) 361 *Adsuescunt* Rottend. tert. *Adsuescat* Goth. pr. (*tabuluia* Medic. *Wr.*) 362 *Et dum* Parrhas. *Ac cum* Leid. pr. *At* Goth. pr. *adolescet* idem cum tribus et Erf.

tantibus: Colum. IV, 5, 2. 3. (sed vid. V. L. *Wr.*) *iactare bidentes* fossionem exprimit adacto ligone. Colum. IV, 14, 1 *Insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus aequaliter et minutim soli terga convertat.*

356. Colum. III, 13 *Aut scrobibus aut sulcis vineae plerumque conseruntur, — vel aratro vel bidente insistunt — ut more novalium terra transversis adversisque sulcis proscindatur. Id genus vineti non conducit agricolae, nisi ubi laetissimo solo vitis amplo incremento consurgit.* cf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 22 *Intervallum iustum arborum, si aretur solum, XL pedum* sqq. — 357. *inter vineta*, ut aretur inter vitium ordines, ut inversa aratro terra glebae utrinque versus vites insurgant. Nam olim, ut etiamnum in Italia (conf. Spence Polymet. pag. 253), inter medios vitium aut olivarum ordines, agri arabantur.

358—361. De *pedatione vitium* et *iugatione* ad vites, non maritatas arboribus, sustinendas palo aut iugo, aut aliis modis. conf. Colum. IV, 12. Plin. XVII, 22, s. 35, 19. 361. *tabulata* in vineis sunt ordines ramorum in arboribus, ulmis inprimis, prominentium, quos recisis aliis, ita in plana tendunt, ut Servius ait, dilatant ac per gradus deflectunt agricolae, ut robustiores palmites unum post alterum ramum attingere iisque sese applicare et se elevare tanquam per gradus possint. Locus est apud Colum. V, 6, 11. 12. 23. 24.

362 — 370. *Putationem* seu *pampinationem* in nova fronde plane nullam, in tenero palmite

Parcendum teneris; et, dum se laetus ad auras
Palmes agit, laxis per purum inmissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed uncis
Carpendae manibus frondes, interque legendae.

363 *Parcendum est* duo apud Burm., et uterque Mead.; alter etiam: *dum sese* pro *et dum se.* 364 *quum se — agit* Nonius Marcell. in *laxus. aget*, quod in pedestri praeferres, Medic. Pierii, et octo apud Heins. et Burm. cum Goth. sec. a m. pr. *lapsis* Parrhas. et Reg. Martini. 365 *Ipsa acie nondum falcis tentanda* Burm. recepit, ut plane Medic. et Pierii Romanus, utpote antiquissimi, tum multi alii, etiam Probus Grammat. lib. I, et *Ipsa acie* iam editum erat usque ad Commelin. et Pulmann., qui intulere in vulgg. *Ipsa acies falcis nondum t.* At Heins. ordinem immutarat: *nondum falcis tentanda*, ut est in multis. *Ipsa nondum acie falcis* Rottend. tert. Sane *acies falcis*, seu ferri, potest *tentari*, sed si eam explores, ut in Suetonii illo loco Ner. 49. At hic *acie falcis* (poetica venustate pro *falce*) tentantur novelli palmites, dum putantur. conf. Not. *acie* iam in vulgatis ante Pierium legebatur; in Medic. *acies* a m. sec. rubro adpicta *s* littera. (*acies* 14. apud Pottier.; memorata iam Servio diversitas. *Wr.*) *sub undis* in fine versus legebat Goth. pr.

non ferro sed ungue tentandam, in adultam vitem severe esse exercendam. Praecepti primam partem confirmat Theophr. de Causs. Plant. III, 9. Cato 33, 2, at refellit Columella cum l. c. V, 6, 22 sq., tum IV, 11, 1 *nam illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident; quod frustra Virgilius — timuerunt.* Conf. Geop. V, 23. 25. *frondibus*: de vite agit. Sic mox 366 et alibi. Itaque putavi etiam *frondatorem* ad vites spectare Ecl. I, 57, etsi et alias arbores amputari, et frondem pecori substernendam parari meminerim, et qui hoc facit, proprie *frondatorem* dici. Plin. XVIII, 31, s. 74 *Et frondis praeparandae tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die iustum habet.* Catull. LXI (LXIV), 41 *Non falx attenuat frondatorum arboris umbram.* Servius tamen et ipse ad Ecl. I, 57 *frondatorem* de utroque operae genere frequentari docet. Accedit Ovid. Met. XIV, 649 de Vertumno: *Falce data frondator erat vitisque putator.* — 364. *laxis inmissus habenis* de celeribus et effusis incrementis; a Lucretio habet V, 785. *per purum*, per aerem; Lucr. *per auras;* et sup. v. 287 *in vacuum*, et alias *per inane.* (Aliter dixit Horat. de sereno caelo Carm. I, 34, 7.) 365. *Ipsa*, scil. prima aetas, cui tribuitur tamquam actio id, quod in ea fit. *Virgulta* ex v. 346 repetit Servius. Expressit reliqua Quinctil. Inst. II, 4, 10. 11. *interlegere:* videtur hoc novasse poeta, pro legere; quoniam per intervalla frondes, aliis omissis, carpuntur. (*inter* adverbialiter usurpari censet Wunderl. ad vs. 351. *Wr.*) Ceterum communia sunt haec praecepta curae aliarum arborum. Mox *exierint*, in altum se sustulerint, excreverint. cf. sup. v. 81. 369. *du-*

Inde ubi iam validis amplexae stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde:
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos conpesce fluentis.
Texendae saepes etiam, et pecus omne tenendum,
Praecipue dum frons tenera inprudensque laborum:
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,

367 *validis amplexae viribus* Medic. a m. sec. Zulich. Moret. quart. pro var. lect. ed. Mediol. Colot. Ursiui, unus Meadianus; et arridere potest. Sed est memoriae lapsus ex frequenti poetarum lectione ortus, sive Grammatici nimis acuti interpolatio. (*Viribus* est altera lectio Medicei; *stirpibus* tractum videri possit ex Ge. II, 53.: „*stirpibus exit.*" Ceterum *tam* pro *iam* Medic. *Wr.*) 368 *tunc* ante Burm., quod Romanus tuetur etiam sequ. v. (Medic. bis *tunc*, vs. tamen sq. *tum.* vid. Q. V. XXV, 5, b. extr. *Wr.*) *tende* Goth. pr. 369 *reformident* duo. 370 *ramos conpesce valentes* Romanus, quod Pierius Varronis quidem loco de R. R. I, 31 confirmat; at quantum alteri venustate cedat, facile apparet. Item sup. 359 in parte codd. legitur: videturque adeo vagum in margine vetusti alicuius codicis appictum fuisse. (*fluentes* Medic. *Wr.*) 371 Post *tenendum* ante Heins. erat *est*; sublatum secundum libros; abest etiam a Mediceo a m. pr. et a multis *et.* (vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) Romanus, vetustissimus liber, et Bodlei. *tuendum.* Arundel. *et iam pecus omne timendum*: interpolatione non mala; ut nunc etiam Reiskium coniecisse video. At vulgata ratio doctior esse videtur. 372 *Praeterea quum frons tenera* Nonius in *frons.* Servium *fruns* legisse credebat Burm. et Wakef. ad Lucret. II, 596. 373 *solemque tepentem* Menag. alt. pro diversa lectione. Male. Georg. I, 92 *rapidive potentia solis.* Schrader. in schedis coni. *Edonas hiemes.*

ra imperia, h. severa, a disciplina militari petitum; sive ab equis regendis vel pueris, ex Burmanni sententia, qui laudat Horat. Carm. IV, 1, 6. 7. Cic. Cat. mai. 15 *vitem — quam serpentem multiplici lapsu et erratico* ferro amputans coercet ars agricolarum, *ne silvescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur.* 370. *ramos fluentis*, palmitis, diffluentes, luxuriantes. Diversae sunt *fluidae frondes* Lucretii II, 596, h. molles, a vento facile decussae.

371—419. Post opus sollenne cultus vineatici memorantur quae adhuc vinitori curanda sunt: primo loco avertenda sunt, quae novellis vitibus nocere possint: pecudes, frigus, aestus: ducit ea res ad immolationem hirci Baccho fieri solitam; tum vs. 397 sq. repetenda est omnis illa cura vinitoria fodiendi, pampinandi, putandi. — *tenendum pecus*, h. continendum, coercendum, quo ipso efficitur vulgata interpretatio, arcendum, quo vocabulo Plinius in eodem praecepto utitur XVII, 22, s. 35, 17. 372. *frons inprudens laborum*, h. frondes ignarae et impatientes iniuriae ex dente pecudis. (re-

Silvestres uri adsidue capraeque sequaces
Inludunt, pascuntur oves avidaeque iuvencae.

374. CAPREAE

374 *tauri* vel *ursi* coni. Cerda. Io. Schrader. *silvestres hirci*: ut III, 314 *Pascuntur silvas*, sc. hirci, utque apud Homer. *ὀρεσκῷοι αἶγες*, et alibi *silvestres capreae*. Idem tentabat: *capreaeque fugaces*. Macrob. VI, 4 f. „*uri* Gallica vox est, qua feri boves significantur.“ adeo Virgilium non respuisse peregrina voce uti. *adsiduo* Ven. *capraeque* multi cum Medic. (*caprae* etiam Rom. Quam lectionem quum antiquissimorum codd. auctoritas commendet, *capreae* videtur ortum esse ex *capre*; sic enim librarii *e* pro *ae* scribebant; et *capreque* liquido comparet in utroque cod. Lips. Tum epitheton *sequaces* magis convenit capris, quam capreis. Aliae autem pecudes quum uno loco manere in pascuis soleant, caprae vagantur, ea semper sequentes, quorum feruntur cupiditate, haec quoque deserentes, ubi alia sese offerunt, quae gustatu dulciora fore sperant. Illustrat usum huius epitheti Ecl. II, 64.: „Florentem cytisum sequitur lasciva capella.“ Accedit, quod caprinum genus, vitibus in primis infestum, silentio praeterisse Virgilium vix est credibile. Vs. autem 380. tantum abest ut convellat hanc sententiam, ut magis etiam confirmet. Putida enim foret huiusmodi oratio: „uri, iuvencae, oves, quum plurimum noceant vitibus, propterea caper Baccho immolatur.“ *Wr.*) 375 *Illidunt* Ald. pr. *aves* Gud. a m. pr. *cui illudunt*, non dixit *illudant* et *pascantur* quae pedestris oratio esset, pro *cum ei*, ut ei, *illudant*, quam toties a poetis desertam videmus, ut oratio sit a vulgari recedens. (Ne poetis quidem licet, pro arbitrio quidvis pro quovis ponere; qua in re non semel erravit Heynius. Sic autem solent infinitis locis singula enunciata deinceps poni a poetis, non indicato per coniunctiones nexu, qui inter ea intercedat. Cfr. etiam infra vs. 460. *Wr.*)

ctius Wunderl.: „*labores* significat omnia, quae vites patiuntur.“ *Wr.*) 373 — 379. *Cui* frondi illudunt, eamque depascuntur. *Super*, seu plus quam seu praeter. (*super* hic est *praeter;* plus enim nocere, quam hiemes, illa animalia, vs. 376. contenditur. *Wr.*) Plus quam frigoris vis et solis potentia, h. aestus, nocent vitibus novellis boves agrestes et capreae et ceterae pecudes. *indignae hiemes.* Quisquis *indigna*, h. quibus dignus alter non est, quae immerito patitur, omninoque dura, saeva, iniusta, iniuriosa, facit, aut talia fert, eum poetae *indignum* appellant. cf. Ecl. X, 10 *indigno cum Gallus amore periret.* Itaque *hiemes indignae* h. l. recte a Servio explicantur *saevae*. 374. *Uros* proprie dictos in Italia nullos esse satis constat. Hercyniae silvae solitudines illo tempore eos incoluisse e Caesare constat. At enim vel ex lib. III, v. 532 manifestum est, *uros* poetae improprie dictos esse pro feris bubus, quales Italia nunc nomine *Bufalo* frequentat. (Serv. Cod. G. ap. Burm.: „Uri autem boves silvestres, quos vulgo b o b a l o s appellant.“ *Wr.*) Est autem *bubalus* cornibus compressis, sursum resupinatis, fronte crispa. *capreae sequaces* poetica elegantia, quae vites insectantur, persequuntur, ut Servius

Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris

377 *herbis arentibus* Goth. sec. a m. pr. *ardentibus* Franc. et Cantabrig. cum Erf. *aestus* Medic. Pierii et Parrhas. Mead. unus et Reg. ed. Ven. (Ceterum cfr. notata in V. L. Aen. VIII, 559. *Wr.*) 379 In *admorso* magna varietas, quae forte Grammaticis debetur, qui generi τοῦ *stirpe* timebant. Sed vid. Aen. XII, 208. *admorsu* Romanus Pierii. Sic et Pierii Mediceus a m. pr. Mediceus Fogginii *a morso*, (ut etiam Serv. Dresd. in not. Philarg. ad vs. 367. *Wr.*) mutatum in *a morsu*. Sic et in aliis Pierius ex *admorso* erasum esse *d* aut factum *a morsu* vidit. Eadem varietas apud Heins. et Burm. *admorso*, *amorso*, *amorsu*. Librariorum et Grammaticorum ludibria. 380 *ob caussam* unus Arundel. et Schol. Statii Theb. V, 259. *Bacchi* Parrhas., ut sit: omnibus aris Bacchi, de quibus sane solis est accipiendum.

reddit, unde ap. Horat. II Sat. 4, 43 *Vinea summittit capreas non semper edules.* Mox eadem fere vi *avidae iuvencae*. 375. *Inludunt* multo significantius quam laedunt, nova tamquam petulantiae et iniuriae notione adiuncta, ut Georg. I, 181 *Tum variae inludunt pestes.* Et communiter capris tribuitur lascivia, petulantia. *pascuntur oves*, etiam, cum depascunt, dum frondes carpunt oves.

376. Idem, quod modo dixerat, gravius ac disertius exponit. *Nec frigora concreta* (tributum *frigori* epitheton, quod rebus proprie convenit per frigoris tempestatem congelatis et adstrictis.) *nocuere tantum pruina cana*, nocent tantum gelu. 377. *gravis aestas*, molesta, exitiosa. *scopuli arentes*, quibus aestas *incumbit*, h. e. sol assiduus cautes excandefaciens, accommodate hoc loco memorantur, cum de vitibus agitur. Sic *aprica saxa* inf. 522. *venenum* pro saliva noxia. Sup. v. 196 *urentes culta capellas.*

380 — 389. Varro de R. R. I, 2, 18. 19 *Quaedam enim pecudes culturae sunt inimicae ac veneno, ut istae, quas dixi, caprae; eae enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites atque oleas — Sic factum, ut Libero patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde, ut capite darent poenas.* Et notus est locus Ovid. Fast. I, 353 sqq.; et quoties non in gemmis caper vites aut arbores arrodens occurrit? Recte haec; unde satis apparet primi versus sententia, ob hanc vitibus illatam noxam hircum in Bacchi sacris mactari; at enim eandem etiam ob caussam ludi scenici facti? eandem ob caussam ascoliasmus? hincne Liberalia? et reliqua? Haec nemini molesta fuere. Scilicet poeticus ornatus sententiae recte accipiendae et interpungendae obfuit, quae ita procedere debet:

Caeditur, et veteres ineunt proscenia ludi,
Praemiaque ingeniis pagos et compita circum
Thesidae posuere; atque inter pocula laeti
Mollibus in pratis unctos saluere per utres.
Nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni

382 *ingentes* vel *ingentis* vulgo lectum; scil. Thesidae, etsi Pierius iam commendaverat alterum; ad quod recipiendum mireris Heinsium hic adeo timidum fuisse. *Ingeniis* reposuit Burmannus ex antiquissimis Pierii, Philargyrio, cod. Ursini, et ed. Ven. Sic Lucret. II, 11 *certare ingenio*: ubi v. Wakef. 384 *saluere* vetustissima scriptura; alii, ut pronuntiatum iam olim, *saliere*. vide h. l. Heins. et Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 540. (*saluere*, quod etiam in Paris. 7., prior lectio Medicei, altera *saliere*; illud etiam Terentiano, hunc vs. afferenti, restituit Santen. p. 47. *Wr.*) 385 *a Troia* Leid. *et Troia* Regius Martin.

Ea de caussa caper in Bacchi sacris immolatur, et, cum hircus semel Baccho sacer esset, in vetere tragoedia Atheniensium caper poetis praemium erat propositum, (scilicet quem ipsi mox honoris caussa deo immolabant) *carmine qui tragico vilem certavit ob hircum* Horat. Art. 220. cf. Tibull. II, 1, 55 et ibi Not., nec non hircinis pellibus (ex immolatis hircis) utres facti, in quos oleo inunctos adsilirent. Tum, quod poetae licebat in ornatum captandum exspatiari, quomodo ex Graecorum illis sacris Latina eiusdem dei sacra fluxerint, commemorat. Illustris locus est; singula videbimus. (A mactatione capri Dionysia apud Graecos originem accepisse, simulque ludos scenicos, qui festo illo etiam tum edebantur, canit Virgilius. *Wch.*)

381. *veteres ludi ineunt proscenia*, pro, olim, antiquis temporibus, ludi in scenam inducti, facti, exhibiti sunt. *proscenium*, proprie ante scenam versus orchestram, pulpitum habebat, quo actores prodibant, h. l. omnino pro scena positum. 382. 383. *Thesidae*, Athenienses, *posuere praemia*, pro praemio, hircum, *ingeniis*, h. poetis, *circum pagos et compita*. Nota de prima rei scenicae origine fabula. vid. Horatii Art. 275 sq., quae ad Dionysia ruralia, τὰ κατ' ἀγροὺς, per pagos, utique pertinet: e quorum genere cum ab initio essent τὰ ἐν Λίμναις, s. *Lenaea* (diversa quidem et haec a *Dionysiis urbanis*, seu *maioribus*), auctis tamen urbis opibus, ea praecipuam celebritatem consequuta sunt, ut diversa plane ab ruralibus habenda sint, ut cum exquisitae doctrinae copia ad Hesychium ad liquidum perduxit Ruhnkenius, in App.

384. Ἀσκωλιασμὸς, in Dionysiis paganis, τοῖς κατ' ἀγροὺς, sollennis, lusus notissimus, quem etiam in lapide apud Gorium Inscript. Etrusc. T. II, p. 105, conspici posse iam Burm. notavit, et quem passim in gemmis et marmoribus exhibitum videas (vid. Gorium Inscr. Etrusc. l. l. Adde v. c. Gorlaei Dactylioth. T. II, n. 508). *Utrium* fuit usus,

Versibus incomtis ludunt risuque soluto;
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

386 *rituque* Moret. sec. 388 *Et te Bacche canunt* a Cerda editum.

quia in eosdem et vina e lacubus transfundere, et uvas ad torcular deportare mos erat. vid. apud Com. de Caylus *Recueil d' Antiqu.* T. V, pl. 58.

385—389. Liberalia quidem Romae mense Martio celebrabantur. Et haec respexisse videri potest poeta, si v. 390 adverteris. Sed festum Bacchi celeberrimum vindemiam factam excepisse videtur. Fiebant, uti in festo post messem conditam (vid. Horat. Epist. II, 1, 140), per pagos multa ludicra: pubes rustica, personata et larvis e cortice factis ora habens obducta, non modo iaciebat iocos et dicteria in praetereuntes; quam vindemiae licentiam adhuc in Italia vigere observant, qui ex oris illis ad nos veniunt; et sua aetate Ausonius narrat in Mosella 161 — 168; verum etiam *versibus incomtis*, (*Saturniis*, ait Santen. ad Terentian. pag. 181. *Wr.*) ex tempore effusis (*Improvisare* nunc appellant hoc idem Itali); et haec est Fescennina licentia apud Horat. II Epp. I, 145; canebant porro hymnos in Bacchi honorem, et *oscilla*, αἰώρας (cf. Valcken. ad Theocrit. p. 246), h. larvas e corticibus factas, quales etiamnum in monumentis occurrunt, ex arboribus suspendebant: ea h. l. *mollia*, h. mobilia, pendula. Sunt gemmae haec *oscilla* referentes: unam exhibuit Spencius *Polymet.* Pl. XX, fig. 2, plures v. c. Lippertus in Dactylioth. cf. *Pitture d' Ercol.* T. IV, p. 14. Idem elegantissimi ingenii vir, Spencius, originem et caussam huius ritus in eo reperiebat, quod eos Bacchi vultus appensos vento impelli quaquaversus et converti volebant agricolae, quoniam, qua ille deus faciem converterat, summa agri ubertas sequi credebatur. conf. vs. 392. Acutius haec coniectata, quam quod Servius habet ad Aen. VI, 741, qui ad purgationem vento vel aere fieri creditam haec refert. Inter amuleta habita esse credunt alii: quod saltem de horrendis larvis mihi probabile fit; in Bacchicis haud aeque: si inspexeris anaglypha Bacchica; sunt pulcra, hilaria. Multa his de rebus cum ab aliis tum ab Casaubono de Satira tradita sunt, multa accuratius et utilius tradi possent. cf. Horat. Epist. II, 1, 145. Tibull. I, 7, 35—40. II, 1, 55 sq. De *oscillis* inani opera alii post Servium plurima, et h. l. Cerda. Inprimis commentum fuit vulgare, quo ab Erigones suspendio oscillorum usus repeteretur; vid. Hygin. f. 130 et ibi Munck. In verbis *Ausonii*, *Troia gens missa*, paullo licentius se iactat poeta. Ausonii, Itali h. l. sunt, cum proprie tantum Latini, inque his

Hinc omnis largo pubescit vinea fetu;
Conplentur vallesque cavae saltusque profundi,
Et quocumque deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;

390 *rubescit* Menag. pr. 391 *Complenturque cavae valles* Moret. sec. 392 Laudat Columella III, 21, 4. *quodcunque* Parrhas. *Et quodcunque decus* Schol. Horat. Sat. I, 2, 84. corrupte. *quocunque deos* Gud. Quod vero Guellius et ex eo Cerda ad h. l. laudant carmen in Bacchum, e Mureti Galliambo petitum est: ne fallaris, moneo. 393 *suos honores* codd. aliquot Pierii, quod ipsi rem splendidiorem efficere videbatur. *honestum — honorem* displicebat Io. Schradero. 394 *laticesque et* Franc., per se non male. *ferentes* Zulich.

Albani ac Romani, dici possint oriundi ab iis, qui cum Aenea, Troia *missi*, profecti erant. (*ex alta pinu*, pinus sec. Varron. I, 15. inter arbores agris terminandis poni solitas; *ex alta*, quo latius pateat prospectus. *Voss.*) 390. Exoratus et placatus his sacris ac festis deus summam vindemiae ubertatem votis reddit. *vinea pubescit*, satis obvia translatione, vites exuberant, *largo fetu*, laeto uvarum proventu. *Valles saltusque*, si vitibus consita loca, ut probabile videtur, hic expressa sunt, improprie dicuntur de vineis, in plano et in collibus satis. *valles* adeo pro planis locis, *cavae*, Graecorum exemplo, ut Pindar. I, 3, 18 κοίλᾳ νάπᾳ. (*cavae* non est mere ornans et ex poetica copia adiectum: Liv. XXVIII, 2.: „ibi in cava valle, atque ob id occulta, considere militem ac cibum capere iubet.“ Itaque haec non de vineis solis dicta existimaverim, sed de omni regione, cui Bacchi adspectus fertilitatem conciliet. *Wr.*) 392. *Et quocumque deus.* Pulcerrimus haud dubie versus. Nihil imagine hac vividius, nihil iucundius. Praeiverant tamen haud dubie Graeci poetae: compara v. c. Callimach. in Apoll. 50 sq. in Dian. 124 sq. Statuam dei per vineam circumferri solitam huc advocant Interpretes; saltem oscilla poterant memorari. Probabilius tamen, universe poetam de dei adspectu cogitasse. Petitum autem ex antiqua religione, qua praesentia deorum, inprimis Apollinis et Bacchi, certis locis ac temporibus fieri solita ferebatur, et, quoties dii apparerent, omnia ridere, frondescere, progerminare, enthusiastica loquendi forma, narrabantur. In quod phantasma facile incidere potuere homines, quum *numinis nutu* ea fieri dicerent, quae naturae vis et te nor gignit. Locum hunc ad Bacchi natales transtulit Avien Perieg. 1121 sq. ubi cf. Wernsd. *caput honestum* est pulcrum, formosum, quale Bacchi expressum adhuc in monumentis conspicitur. *Carminibus patriis.* Fuere adeo carmina antiqua Romanorum in Bacchi honorem cani solita. Alia fuere Fescen-

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis.
  Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui numquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis
Aeternum frangenda bidentibus; omne levandum
Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,

395 *Et ductis* Gud. a m. pr. *Eductus* Leid. tert. *Si ductus* Serv. ad Aen. IX, 627 in edd. quibusdam. *stabit cornu* Leid. alter. *ad aras* edd. Macrobii Sat. IV, 2. Serv. ad Aen. IX, 627 in scriptis. 396 *torquebimus* Medic. Pierii. *veribus* Rom. (et ita longe plurimi; vid. etiam Burm. ad Aen. V, 103. In Medic. scriptum *verribus*, quod ex *verubus* ortum videri possit; sed duplex *r* ex sono verbi subsequentis *torrebimus* natum. Vid. etiam Pier. ad Aen. I, 212., ubi in Medic. et ceteris praestantioribus libris, ut ubique, *veribus*, in Fragm. Vat. *veteribus*. *Verubus* nostro loco tantum e Palat. Parrhas. et sec. Rottend. laudatur. *Wr.*) 397 *curandus* Franc. *alte* Ven. (— 398. *exhaustis* Medic. *Wr.*) 401 *laboratus* Reg. a m. pr.

nina: de quibus paullo ante. *lances*, et quidem in iis *liba* (cf. supra ad v. 192), feruntur ad aras. *cornu ducitur* victima ritu sacrorum. Sic et *stare* verbum sollenne. vide Serv. Victimae partes, quae non in ara adolebantur, sacris epulis apponebantur, hinc v. 396 *colurna verua* ex corylo; quam arborem cum dilectu poni aiunt interpretes ex v. 299 *Neve inter vites corulum sere*.

397—407. Restat alius labor in cura vitium (*est etiam alter ille labor* curandarum vitium), qui numquam finitur, ut vineam iterum iterumque repastines (fodias), pampines, vites ablaquees ac putes, *cui numquam satis exhausti* (pro exhaustionis, Serv.), h. qui numquam satis exhauritur. Multa de his videbis monita in Colum. IV, 23—28.

398. *namque* pro vulgari, nempe quod. (*ille labor*—*namque* Graeca haec membrorum connexio ὅδε πόνος — γάρ. Ita Thucyd. I, 3.: δηλοῖ δέ μοι καὶ τόδε — πρὸ γὰρ κ. τ. λ. *Wch.*) Ad rem Columell. IV, 4, 1 *Numerus autem vertendi soli bidentibus, ut verum fatear, definiendus non est, cum, quanto crebrior sit, plus prodesse fossionem conveniat.* Idem IV, 14, 1 *crebros fossoris bidentes* requirit. cf. Geop. V, 25. Hoc idem, puto, innuit Catull. LXI (LXIV), 39 *Non humilis curvis purgatur vinea rastris.* 399. *versis bidentibus:* ligonibus duos dentes habentibus, qui vertuntur ad glebas frangendas, et commi-

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac iam olim, seras posuit quum vinea frondis,
Frigidus et silvis aquilo decussit honorem;
Iam tum acer curas venientem extendit in annum

402 *Atque ipse sua* Voss. *In se perque sua vestigia* Franc. *annis*, h. per annos singulos, *volvitur*, sc. labor, malebat Reiskius. 403 *Et ium olim* vulgo ante Heins. *At* alii. (Medic. pro *posuit* praebet *possint*, supra scripta *u*. Idem *frondes*. *Wr*.) 404 *ut silvis* Schol. Horat. Epod. XI, sed aliter Nonius et Priscianus. *e silvis* Parrhas. 405 *extendet* Medic.

nuendas; ut recte docuit vir doctus. 401. *nemus* pro vinea, *levandum fronde*, quasi importuno onere; putandum; etiam arbores amputandae sunt per vineam. *labor*, qui *actus* erat, *redit in orbem*, et *annus*, h. annua opera, annuus labor, *volvitur in se*, revolvit se, redit, *sua per vestigia*, eadem, ac superiore anno, ratione, modo, tenore ac progressu. *Sua se in vestigia volvere* de mundo Varius, ante Virgilium, et post hunc alii poetae dixere; quorum loca vide apud Cerdam.

403—407. Auctumno exacto statim in sequentem annum vinitoris cura et opera extendi debet. *seras ponit cum vinea frondes*, cum vites frondes amittunt, quae ad seriorem auctumnum duraverant. *silvae* ipsae vineae esse videntur; nisi sunt arbusta iugata vitibus. *honorem* de frondibus arborum frequenter poetae. *Rusticus* est vinitor, sed vides poetam semper recedere a vulgaribus. Tibull. I, 1, 7 *Ipse seram teneras maturo tempore vites Rusticus. acer*, diligens, labori non parcens. *dens Saturni* est falx amputatoria, notum dei insigne. Iam v. 407 *putationem* vitium exprimi, satis patet. Colum. IV, 23, 1 *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, caeli clementia, facta vindemia, secundum Idus Octobris, auspicari putationem* et rel. Iam Cerda et alii non modo putationem, sed et ablaqueationem, cum inutiles radiculae ferro rescinduntur, praecipiendam fuisse putant, eamque in verbis *vitem adtondens* quaerunt. Et sane Colum. IV, 8, 1 *Nam post Idus Octobris, prius quam frigora invadant, vitis ablaqueanda est;* ubi in seqq. disertius res exponitur. Sed haec optantur potius, ut verbis insint, quam inesse probantur; sic et pastinatio memoranda fuisset. conf. Geopon. III, 13; et ablaqueationem sub putatione complecti ipsum Columellam video IV, 24, 4 sqq. 404. Varronis hunc versum esse Servius testatur. Imitatione expressit, sed infeliciter, Marklando iudice, Statius Silv. I, 2, 154 *Excludunt radios silvis* decussa *vetustis* Frigora: arbores altae ac densae obumbrare locum declarat per *frigus decussum*, veniens, factum a silvis. 406. *relictam vitem*, et

Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem adtondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;
Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra;
Bis segetem densis obducunt sentibus herbae:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura:

410. METITO: BIS 411. HERBAE.

406 *Agricola* pro *Rusticus* Rom. 407 *Prosequitur* Zulich. et unus Mead., sed vid. Burm. *antondens* vetusta Nonii Marcelli exemplaria, ut *ancidere*. *attundens* scribunt alii. *tondens* Franc. *fugitque* Menag. (*frigit* Medic. a m. pr. *Wr.*) 408 *deiecta* ed. Ven. al. *desecta*. sup. v. 207 *silvam devexit arator*. 409 *et* deerat Ven. *primum* nonnulli; ut semper. *reporto* Voss. alter. 410 *postremos* Rottend. sec. *umbrae* Zulich. 411 *obducant* Leid.

fructu et frondibus nudatam; quod itaque eius reliquum est, iam nunc est putandum; quam rationem etiam Martinum sequi video. Burmannus *neglectam tonderi* interpretatur, praeteritam et cui post vindemiam nulla adhuc sit cura adhibita. Etiam Servius, *relictam*, scilicet a se paullo ante desertam.

408 — 419. Subiicit nunc tempora operis vinitorii: ut moneat, tempestive omnia esse curanda. conf. Colum. IV, 27. 409. *vallos*, h. pedamenta, ne imbribus putrescant. vid. Varro R. R. I, 8, 6. Quantum enim video, poeta promiscue modo vites altas ulmis aliisque arboribus iugatas, modo statuminibus, iugis, perticisve ac vallis firmatas, memorat. Iam 410. 411 *metere* pro vindemiare, ut supra *segetem*, *arva*, *serere*, *semina* ad vineas transferri vidimus. cf. ad v. 267. Porro bis in anno, vere et auctumno, pampinationem et runcationem fieri debere dicit poeta; sed rem ab antecedente designat: bis pampini excrescunt nimia copia, bis herbae exuberant, adeoque eruendae et evellendae sunt. *sentes* poetica copia adiecti; sunt hic omne id, quod ex istis herbis enascitur et solum implicat.

412. Cum tam assiduam ac perpetuam operam requirat vitium cultura: placeant aliis vineae magnae; tibi parva probetur, quae recte et tanto maiore cum fructu a te coli possit. Pallad. I, tit. 6, 7 *Ita in arbitrio nostro est*, *utrum plus habeamus*, *an melius* — *fecundior est culta exiguitas*, *quam magnitudo neglecta*. Sed luculentus huius rei et loci commentarius est apud Colum. I, 3, 8 sqq. IV, 3, 4 sq. conf. Plin. XVIII, 6, s. 7, 3; utrique versus hic laudatur. Vidit hoc sagacissimus quisque e nostris hominibus, latifundia perdidisse olim Italiam, nunc plerasque Europae provincias ac terras. Forma orationis ex Hesiodeo petita Ἔργ. 643 Νῆ' ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ'

Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Caeditur, incultique exercet cura salicti.
Iam vinctae vites; iam falcem arbusta reponunt;
Iam canit effectos extremus vinitor antes:

417. EXTREMOS EFFETUS

413 *rusti* nonnulli scribunt. vid. Heins. *frusi* Iul. Pompon. Sab. *aspere frusci* a m. pr. Medic. (et litera *f* prius *t* fuerat, ut notat Foggin. *Wr.*) in quibus argutandi copia esset. 414 *per silvas* Moret. quart. et Regius Martini. *et* a Franc. abest. 415 *Creditur* Menag. pr. 416 *victae* Medic. a m. pr. et Reg. a m. sec. *iunctae* Moret. sec. et duo ap. Martinum. *iunctae vites*, iugata vinea Iul. Sabin. *falcemque* Goth. sec. 417 *Iam canit effectos extremus vinitor* Romanus; et sic Medic. Fogginii, nisi quod a m. sec. *effectus* erat, (*effectus* est altera lectio. *Wr.*) it. Erf. *effoetos extremus* alii cum cdd. vett., ut Argent., et hoc etiam Nonius Marcellus in *antes* agnoscit. Possit hoc ferri, si nulla esset variatio. At alii plerique *effectus extremos*. Hinc alia librariorum ludibria: *effoetus* vel *effectos extremus*, *effectus extremos*, *effectos extremos*, *effoetus extremos*, *effoetos extremis* in Goth. pr. Scilicet primam lectionem fuisse, *effetus extremos*, verisimile fit, quam mutarunt Grammatici, qui brevis syllabae productionem non ferebant, ut nunc sit quod per omnes ab Aldd. inde edd. vulgatum: *extremos effetus*. (*effetus extremos* tuetur Cortius ad Lucan. VII, 770. Facilis traiectio adiectivorum ab eadem vocali incipientium, eandem quoque habentium mensuram. Praestantissimi libri voc. *extremus* vel *extremos* posteriore sede collocant. *Effectos extremus* etiam in Paris. 2. 3. 4. 7. 12. legi testatur Pottier. Iam vero cur praeter necessitatem poeta metrum violarit, dicens *effectus*, vel *effetus extremos*, quum servata lege metrica *extremos effetus* dicere pótuerit, nulla cogitari potest causa; de qua re vid. omnino Q. V. XII, 14. Hinc accusativum *effectos* vel *effetos* requiri patet. *Effeti* autem *antes* sensum praebet ab h. l. prorsus alienum, *effecti* contra commodissimum; significatur enim transactus vitium curandarum labor. Sic Moret. vs. 117.: „Constet ut e f f e c t i species nomenque moreti.“ Nec ad vinitorem epitheton *effetus* recte refertur; *effetus* enim valet 1.) qui peperit; 2.) qui pariendi aut procreandi facultatem amisit; hinc 3.) de sene; 4.) de homine libidinibus exhausto; 5.) de agro exsucco. Nusquam autem effetus dicitur is, qui laboribus defatigatus est. Itaque alteri lectioni *effectos* soli locus concedi potest. Denique diversitas *extremos* pro *extremus*, et *effectus* vel *effetus* pro *effectos* inde orta, quod nominum iuxta positorum terminationes saepissime a librariis inter se permutantur. *Wr.*)

ἐνὶ φορτία θέσθαι. Sic h. l. *laudato*, valere iube, aliis relinque, habeant illi sibi, ut *colito* pro praefer, potiori loco habe.

413. *ruscus* virgulti genus, *oxymyrsine*, *ruscus aculeatus*. cf. Martin. 415. *salices* curandae sunt, h. virgae ex iis parandae. *incultae*, quae ipsae per se nulla cura indigent et sponte proveniunt.

416. *Iam arbusta*, h. vites iam satis putatae sunt; aut, cum vites iam memoratae sint, arbores, quibus vites iugatae sunt; *reponunt falcem*, dum per eas reponere falcem licet; falcem non amplius requirunt. 417—419. Pulcerrime perfectam et

Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus;
Et iam maturis metuendus Iuppiter uvis.
  Contra non ulla est oleis cultura; neque illae
Procurvam exspectant falcem rastrosque tenaces,
Quum semel haeserunt arvis, aurasque tulerunt.
Ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco,
Sufficit humorem et gravidas cum vomere fruges.

420. Contra, 424. humorem,

420 *nonnulla* Leid. unus et Bodlei., ut iam Servius notavit legi. Sed mala ac perpetua aberratione. 422 Maior versibus vigor inesse videtur, si post *tenaces* interpungas, et novam sententiam ordiaris: *Cum semel haeserunt arvis aurasque tulerunt*: *Ipsa s.* (Sed tum offenderet *quum* bis in eadem verborum complexione positum. *Wr.*) Similiter subiicitur: *Poma quoque, ut primum — Vi propria nituntur.* Moneri potest, et monitum est, ita 420. 421 nimis magna polliceri poetam, oleas enim in seminario haud parum operae requirere; recte utique; sed poeta agit de oleis iam e viridario in olivetum transpositis. Nec tamen tam pervicaciter levem coniecturam teneo, ut minus eam probanti irasci aut maledicere velim. *tulere* Goth. pr. 424 *gravidas cum foenore fruges* coni. Reiskius et Io. Schrader. Vide Notam.

absolutam vinitoris operam putandi ac runcandi designat. Pervenit ad extremos *antes*, ordines vitium; *canit* eos, gaudet se eo pervenisse, et quidem *effetus*, viribus exhaustus, qui iam defunctus esse labore sibi videbatur; (sed vid. V. L. *Wr.*) iterum tamen ac denuo vinea fodienda seu pastinanda; quae ipsa fossio *pulveratio* dicitur. vid. Serv. h. l. et Indicem Scrippt. R. R. ὑποκόνισις Graecis. Et post tamen haec omnia novus labor ex tempestate iniqua et aeris iniuriis oriri potest, ut adversus grandinem, pluvias, rubiginem, reliqua aeris vitia vitis munienda ac defendenda sit. Ita v. 419 accipiendus esse videtur. cf. Colum. IV, 3, 4, ubi de vinea: *Res enim est tenera, infirma, iniuriae maxime inpatiens* etc.

420. 421. Olearum contra nulla est cultura, h. oleae nulla fere cultura indigent. *Levi cultu sustinetur olea* Colum. V, 8, 1, ubi de earum cultu agere incipit. Add. Plin. XVII, 30 sqq. Porro *neque illae Procurvam — tenaces*, h. nec putatione nec pastinatione opus est, scilicet non tam assidua ac perpetua. Bene Servius: *quod tamen ad curam refertur anniversariam, nam necesse est, licet tarde, olivam putare;* id quod vel ex Columella notum est. 422. *Cum semel haeserunt terrae;* sup. 317 vites *semine iacto Concretam — radicem adfigere terrae.* Et ad illa *aurasque tulerunt* cf. v. 332 sq. In illis: 423. 424 potest quidem recte dici: *ipsa tellus satis*, h. affatim, *sufficit* scil. oleis *humorem;* iudicio tamen ac delectui Virgiliano consentaneum, *satis* ita accipere, ut oleas *sata* appellaverit, quemadmodum

Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis,
Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur opisque haud indiga nostrae.

428. NITUNTUR,

425 *placidam* quinque apud Burm., male. (Medic. *nutritur*, sed *u* in *o* mutata. Ceterum cf. notata ad Aen. III, 61. *Wr.*) 426 *Pomaque iam* Ven. *calentes* Medic. a m. pr. (idem *truncus. Wr.*) 428 *que* abest a Parrhas. et Gifanii libris, etiam a Romano vetustissimo, qui *opes haut* suo more scribit. Agnoscas facile fulcrum versus a Grammaticis submissum. (Minime otiosum est *que* h. l., sed iungit inaequalia membra; vid. Q. V. XXXIIII, 2.; quod qui non intelligerent, sustulerunt copulam; quae adiecta fortiorem reddit orationem. *Wr.*)

supra vineas. cf. ad v. 267. Sic mox v. 436 *saepemque satis*. Porro *dens uncus* ligonis ac bidentis est; et sententia sic constituitur, ut, dummodo fodiatur et bidente aut sarculo subigatur humus, iam ipsam tellurem dicat suppeditare oleis humorem; si vero etiam aretur solum et aliquando magis frangantur glebae, tellurem subministrare *gravidas fruges*, h. uberem olivarum proventum. Colum. V, 9, 15 *Nam veteris proverbii meminisse convenit: eum, qui aret olivetum, rogare fructum; qui stercoret, exorare; qui caedat* (putet), *cogere;* et §. 12 *Sed id* (olivetum) *minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circumfodiri.* Tandem *cum vomere* potest quidem ita accipi, ut sit, cum aratione, h. e. ducto vomere, aratione facta, sed verius est, ut suppleatur, *cum recluditur vomere:* scilicet *et tellus sufficit fruges gravidas, cum recluditur vomere.* (Hoc secuti Voss. Wunderl. et Iahn. verba ita distinguunt: *et gravidas, quum vomere, fruges.* Ita duplex proponeretur praeceptum; unde Vossius voc. *satis* r e c e n s s a t a s oleas significari ait; hoc autem velle Virgilium, ut humus circa recens satas et teneras arbusculas bidente fodiatur; quum adultae sint, ad fructus rogandos sufficere arationem. At uno praecepto haec inclusit Columella, bidentem et arationem simul adhiberi iubens, l. l. V, 9, 12. Quare equidem sic statuo: *cum* esse praepositionem, — sic etiam Servius — et vim habere conditionalem, quam ei inesse demonstrat formula illa Celso maxime frequentata *cum eo tamen, ut, ne,* i. e. *ita tamen, ut, ne;* vid. etiam Drakenb. ad Liv. III, 37. Non dissimile est Ennianum illud p. 62. edit. Hessel.: „Dono, ducite, doque volentibu' c o m magnis Dis;" quod pluribus illustravit Columna ad h. l. *Cum vomere*, i. e. *cum aratione,* sive *si*, vel *quum aratur.* Similiter Ge. IV, 400. *circum haec*, i. e. *si haec feceris.* Causae effectusque coniunctionem quandam exprimit *cum* Ge. I, 190.: „Magnaque c u m magno veniet tritura calore." Aen. I, 55.: „Illi in-

Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,
Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytisi, taedas silva alta ministrat,
Pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere, atque inpendere curam?

432. NOCTURNI,

429 *gravascit* Mentel. Leid. *virescit* Rottend. pro var. lect. et Goth. pr. 430 *que* abest a Goth. sec. *alvearia* Gud. a m. pr. Mox in Romano v. 432 ante versum 431 ponitur, male. 432 *que* abest a Goth. pr. et uno Mead. *ac lumina* unus Pierii, nimirum Romanus, duo Heins. et Goth. sec. *fundi* Gud. pro div. lect. (quod Heinsio probatur; vid. Q. V. XXX, 6. *Wr.*) 433 Abest hic versus a Mediceo, et aberat ab Ursini Colotiano. (Sic solet Colotianus Mediceum sequi. Itaque hi libri duo unius instar habendi. Signa tamen quaedam in Mediceo appicta admonere videntur lectorem, deesse hic versum in aliis libris lectum. *Wr.*) Sed sententia versum absolvens facile excidere potuit. Versus per se est praeclarus. *curas* Goth. pr. et ed. Dau., nonnullaeque ap. Martinum. *cura* Rottend. tert. et Goth. sec.

dignantes, magno cum murmure montis, Circum claustra fremunt." Nota est etiam temporalis potestas praepositionis *cum*, ut Ge. III, 324.: „Luciferi primo cum sidere." *Wr.*) 425. *Hoc:* est Homericum *Τῷ* pro *διὰ τοῦτο*, propter hoc, propterea, ut Lucret. IV, 1087 et alii. *nutritor* pro vulgari *nutri.*

426. Commendat poeta reliquarum quoque arborum cultum. *Poma* videntur omnino pomiferae esse arbores. (Ad vs. 34. haec scribit Wunderl.: „*corna* pro *corni*, ut vs. 426. *poma* pro *pomi*, dicere ausus est Virgilius." *Wr.*) Reliqua sic vulgo accipi video: *truncos sensere*, quibus insitae sunt mali, et cum succos eorum in se derivarunt. Verum *sensere*, ut poeta dixit, pro habuere, habent; ubi semel adoleverunt, ut iam trunci sint, non surculi; ubi iam robur habent. *vires suas*, nos, succos necessarios, et *propria vi*, natura sua. conf. vss. 79 — 82.

429. Pergit in argumentatione usque ad v. 454; exornavit autem locum arte mirabili. Si oleae et omne pomorum genus non eandem ac vineae operam desiderant, multo minus reliqua arborum genera multum laboris exigunt, et magnos tamen fructus ferunt.

429. 430. Silvestres *arbores* fructus et utilitates plurimas nobis ferunt, nec tamen ullam aliam curam exigunt, quam ut seramus. *interea*, dum vitibus tam gravis labor impenditur, oleaeque et poma minore cultu proveniunt. *omne nemus*, omne arborum genus, *gravescit fetu*, *βρίθει*, ut *gravida frugibus arbos*, et Eclog. III, 56 *nunc omnis parturit arbos.* Lucret. I, 253. 254 *At nitidae surgunt fruges*, ramique virescunt Arboribus, *crescunt ipsae fetuque gravantur.* — *aviaria*, „secreta nemorum, quae aves frequentant." Servius. A domibus poeta ad

Quid maiora sequar? — salices humilesque genestae,
Aut illae pecori frondem, aut pastoribus umbras
Sufficiunt, saepemque satis, et pabula melli —

434. SEQUAR? SAL. 436. SUFFICIUNT; MELLI.

434 *sequor* Erf., quod coniectabat Io. Schrader. (Acute quidem Schraderus. Coniunctivo in eiusmodi interrogatione utitur, qui leviter et per transitum rem aliquam tacturus est; Indicativus contra est rem coeptam omittentis; illud ad sequentia spectat, hoc ad praegressa. Illius generis exempla praebent Ecl. VI, 74.: „Quid loquar, ut Scyllam Nisi" etc. Ge. I, 104.: „Quid dicam, iacto qui semine comminus arva Insequitur?" Aen. VI, 601.: „Quid memorem Lapithas?" VIII, 483.: „Quid memorem infandas caedes?" Huius generis exempla exstant Aen. II, 101.: „Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata revolvo?" IV, 368.: „Nam quid dissimulo?" nempe: hoc ita esse. vid. Q. V. XXXI, 3. Unde intelligitur, videri nostro loco scribendum: *Quid maiora sequor?* commemoraverat enim poeta iam maiora, non nunc demum commemoraturus est. Sed religiosum est, lectionem tanto codd. consensu firmatam deserere. Quid vero, si non critici, sed interpretis auxilio haec indigent? Nempe illud *maiora* referendum non ad praegressa, sed ad ea, quae paulo post vs. 437. sqq. leguntur, ubi toti montes lucique cum altis arboribus commemorantur; nam etiam buxus, qua nobilis erat Cytorus, proceritate insignis fuit. Itaque oratio ita se habet: „quid maiora sequar — quum etiam minora suum habeant usum — buxum, qualis est in Cytoro, piceas, pinus, cedros, cupressos?" Scilicet fefellit Viros doctos vis copulae *Et* vs. 437., qua post plura interposita continuari orationem docuimus Q. V. XXXV, 9. *Wr.*) *genestae* in antiquis scribi, Pierius notat. vid. sup. v. 12. (*genestae* hoc quidem loco etiam Mediceus; item Serv. Dresd. *Genistae* Rom. et 2. 3. Praeterea *humilis* Medic. *Wr.*) 435 *Et tiliae pecori* multos legere notatum in Servianis. *umbras* post Pierium Heins., e melioribus. *umbram* alii. (in quibus Mediceus et edit. tert. Ald. *Wr.*)

silvas traduxit. Sup. v. 328 *avia virgulta.* 431. Cytisus inter arbusculas apud Theophrast. et Plin. *Cytisum Marantae* videri a poetis intelligi, docet Martinus ad h. l. cf. sup. ad Ecl. II, 64. Mox in pedestri oratione structura fuisset, *taedas silva ministrat, quibus, seu unde, ignes pascuntur.* De *taeda*, proprie dicta, arbore, *succo parciore liquidioreque quam in picea, flammis ac lumini sacrorum etiam grata*, vid. Plin. XVI, 10, s. 19. 433. Quae cum ita sint, nonne debebant homines serere eas arbores, et hoc quidquid operae est, iis impendere? Forma orationis ut in illo Aen. VI, 807 *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* (vid. Q. V. XXXV, 7, d. *Wr.*)

434. *Quid maiora sequar?* vulgari ratione: ne maiora commemorem. Sed *maiora* possunt esse utilitates maiores et arbores maiores: hoc Cerda, praeeunte Servio, sequitur: Quid insistam in narrandis commodis maiorum arborum (de picea modo egerat), cum salices et genestae etiam afferant utilitates suas. *genestae*, vid. sup. v. 12. Mox 435 *illae* ex sermonis venustate abundat, et vulgaris structura ac ratio erat: Ita verbi caussa salices et

Et iuvat undantem buxo spectare Cytorum,
Naryciaeque picis lucos; iuvat arva videre
Non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
Ipsae Caucasio steriles in vertice silvae,
Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,

437 An fuit: *Ut iuvat — spectare!* (vid. notata ad vs. 434. *Wr.*) *Cytoron* tres apud Heins. Scribunt et *Citheron*, *Citherum*, *Cytheron*. Est τὸ Κύτωρον. 438 *Mariciae* Daniel. ed. et R. Steph. 439 *Non ratris* Leid. *Non ullis hominum* ap. Priscian. lib. XVIII. *non nulli* Rottend. sec. et Gud. a m. pr. et unus Mead. At vulgata ap. Gell. VII, 17. *non vilior noxia* Medic. a m. pr. 440 *Caucaseo* alii. vid. Eclog. VI, 42. (*Caucasio* praeter Medic. etiam 3. 5. vid. V. L. ad Aen. I, 201. *Wr.*) 441 *Quos* et *assiduae* librariorum ineptiae apud Burm. *teruntque* malebat Voss.

genestae pabulum, umbracula, saepes, mel praebent. (vid. Q. V. XXI, 8. *Wr.*) *pecori*, capellis. 436. *sata* non modo agri arati, verum etiam, ut toties vidimus, modo 423, sunt arboreta, vineae, oliveta. *pabula apibus*, variata oratione et exquisitiore, *melli* dixit.

437. Locus ornatus. Primum formulam docte variavit poeta pro vulgari: porro etiam buxus grata arbor est et picea. (de tota orationis forma necesse est consulantur ea, quae in V. L. ad vs. 434. scripsimus. *Wr.*) *Cytorus* Paphlagoniae mons in tractu maritimo, buxo nobilis. vid. ad Catull. 4, 13 *Cytore buxifer.* Adiacebat urbs eiusdem nominis (loca veterum sunt apud Cerdam et Martinum). *undantem buxo*, fluctuantem; (non *abundantem*, ut interpretantur codd. Servv. G. et Dresd. et Wagner. ad Valer. Fl. pag. 39. *Wr.*) qua imagine segetum, fruticum, et arbustorum laeta facies frequentissime a poetis exhibetur. Docte porro *undantem buxo Cytorum* pro, buxum undantem in Cytoro. *Buxi* autem quanta in aliis terris magnitudo sit, vel ex eo discas, quod Bion Idyll. II, 3 parvum Amorem per eius ramos huc illuc insilientem facit. 438. Pix e plurium arborum resina fit, maxime ex pinu ac picea. Plin. XIV, 20, s. 25 *Naryx*, vel *Narycum*, et *Narycium*, Locrorum Epicnemidiorum urbs, (non Epicnemid., sed Opuntiorum. *Wr.*) Aiacis patria. Iam ab his Locris colonia in Italiam deducta Locros condidit. conf. Aen. III, 399. Ad utram regionem *pix Narycia*, cuius et Columella X, 386 et Plinius XIV, 20, s. 25 meminerunt, referenda sit, dubitari posset, nisi *picis Bruttiae* satis frequens inter antiquos mentio fieret. vid. Heins. ad Ovid. Remed. 264. Petebatur ea inprimis e monte et silva *Sila*, de qua conf. Aen. XII, 715. vid. Strabo VII, pag. 400 B. 438. 439. *arva* silvis consita s. silvas, quae nullo humano cultu indigent. *non obnoxia* nihil labori nostro debentia, ut Servius; non egentia cura nostra.

Dant alios aliae fetus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolae, et pandas ratibus posuere carinas.

442 *foetos* Gud. 443 *pinus* Gud. a m. pr. et quinque alii, etiam Goth. pr. conf. ad Aen. XI, 135. *cedrumque* Heins. e suis; ut Pierius in Rom. et antiquioribus aliis, et Martinus in duobus invenerunt; pro vulgari *cedrosque*. Eidem assimilatum in aliis et alterum, *cupressumque*. vid. ap. Burm., addo Arundel. (atque hoc praefert Vossius; non recte. *Wr.*) *que* post *cupressos* omittunt multi. *cupressus* Parrhas. 444 *Hic — hic* Moret. pr.

441—453. Sunt multae aliae arbores, unde utilitates accipimus. Caucasum puta poetice pro quocunque monte ac silva nominari. *steriles silvae — dant fetus;* oxymoron: sed priore loco *steriles* sunt sine fructu eduli; *fetus* vero sunt usus; ut statim *utile lignum* subiicitur. Similiter *viminibus salices fecundae* (ut bene observat Meierotto in Dubiis p. 7). *franguntque feruntque* in animo habuit, *agere ac ferre*, h. vexare. (At longe aliud est *ferre et agere*, ἄγειν καὶ φέρειν. *Ferunt* h. l. fere idem, quod *frangunt*. Talia autem minime ad vivum resecanda; solent enim sic interdum verba cognatae significationis ac similis soni cumulari; cfr. notata ad Ge. I, 157. *Wr.*) 443. Iuniperi certo generi, Oxycedro, nomen *Cedri* fere veteres tribuisse, observat Martinus. Conf. inf. ad Aen. VII, 13. IX, 137*). 444. 445. De arboribus rustici conficiunt rotarum radios et plaustrorum *tympana*, h. rotas ex solidis tabulis compactas (vid. Scheff. de Re vehic. I, 6 et h. l. Burm. Male tecta vehiculorum alii interpretantur), et navium carinas. *Hinc — hinc* iungit Burmannus, ut sit ex alia — alia arbore, parum commode ad meum quidem sensum; sed *hinc* ex illis arboribus, ex illis fetibus v. 442. (recte Heynius; aliter etiam vs. 445. dicendum erat: *hinc pandas*, non *et p. Wr.*) *trivere*, h. terere solent, atterendo, tornando conficere. *terere* pro tornare: vid. de ea voce Bentlei. ad Horat. I Sat. 3, 91. *posuere*, faciunt: ex τιθέναι, θεῖναι, pro ποιήσασθαι· ut toties Homerus.

* Idemque me per litteras docuit Io. Andr. Murray, collega coniunctissimus: „Cedrus Libani ex plerorumque sententia est Pinus Cedrus Linn., quae, si ratio habenda partium fecundationis, flores masculos ac femineos in eadem planta gerit et fructum strobilaceum edit; a congeneribus autem speciebus per folia fasciculata aucta distinguitur. Cedrum Italiae et Graeciae ex genere Iuniperorum esse multa docent, quae eo inprimis differunt a Pinis, et consequenter etiam a Cedro Libanotica, quod flores utriusque sexus diversis arboribus insident, et fructus bacciferi sunt. Speciem autem certo definiri hactenus non suppetit. An Iuniperus Lycia Linn.? an Iuniperus Oxycedrus Linn.?“

Viminibus salices fecundae, frondibus ulmi,
At myrtus validis hastilibus et bona bello
Cornus; Ituraeos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliae leves aut torno rasile buxum
Non formam adcipiunt ferroque cavantur acuto.
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,

446. ULMI: 447. HASTILIBUS, 450. ADCIPIUNT,

446 Potest et hic duplici modo interpungi; aut sic, ut vulgo fit; aut: *Viminibus salices, fecundae frondibus ulmi.* Quod praefcram. (Recte vulgo interpungitur; in bono enim poeta semper simplicissima ratio tenenda. Remoto etiam colo in fine versus, comma posui, ut facilior iam prodeat verborum ordo: salices viminibus, frondibus ulmi, at myrtus et cornus, bello bona, validis hastilibus fecundae. Et fuisse, qui haec ita distinguere mallent, discitur e Serv. Dresd. Sustuli etiam comma, quod erat post *hastilibus. Wr.*) *fecundae vitibus ulmi* Zulich. et Medic. a m. pr., ut ap. Burm. commemoratur. At Fogginii fide *frontibus ulmi* legitur, *d* ab recenti manu alteri *t* adscripta. (idque suo iam testimonio confirmat Freytagius; neque is *vitibus* in cod. invenit.) Est hoc quidem etiam in Leid. *frundibus* Ven. *et fr.* edd. Aldd. et Iunt. cum Goth. pr. 447 *Ad* Medic. a m. pr., item *bella.* Tum *at bona b.* unus Mead. *bona telo* coni. Io. Schrader., ut respondeat hastilibus. 448 *Itireos*, *Tyraeos*, *Ithyrios*, *Ithyreos*, *Ithireos*, inserto *et* ab aliis, librariorum ludibria apud Burm. At *Itureos* aliquot apud Pierium. Graeci scriptores audiendi sunt, in quibus Ἰτουραῖοι. (*Ityreos* etiam Medic. et Serv. Dresd. *Wr.*) *curvantur* in nonnullis ap. Pierium, Fabric., Goth. pr., sed est hoc interpretamentum τοῦ *torquentur*, quod fere omnes scripti, Burmanno teste, habent. Videtur alterum legisse Avienus Perieg. 931. de arcubus: *Ambitus hos etenim multus trahit, et grave pondus curvis inest taxis.* Mox v. 450 ante v. 449 in Goth. pr. erat positus. 451 *torquentem* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio, ducta e vs. 448. *Wr.*) *adnatat* ex ed. Argent. notarat Reiskius, unde refingebat: *torrente unda levis adnutat ulnus.*

446. *frondibus ulmi.* Ulmus — *frondem* iucundiorem bubus praebet, etc. vid. Colum. V, 6, 3 et VII, 3, 21. Varro I, 24, 3. 447. *myrtus:* conf. Aen. VII, 817. III, 23. *bona bello cornus*, h. sagittis, iaculis, hastis; *tota* enim *ossea* est, Plinii verbo XVI, 38, s. 73. 448. *Ituraea*, ultra Iordanem, vel inde, quod ea Philippi tetrarchia apud Lucam et Iosephum fuisse memoratur, nota. Incolebant eam Arabes latrociniis infames, et sagittandi arte clari: latiore tamen nominis acceptione Ituraei etiam ad Syriam referri solent: conf. ad Vibium Sequ. h. v. p. 400. Lucan. VII, 230. 514. Cicero Philipp. II, 8 et 44. Vide Cellar. Geogr. ant. T. II, p. 529; hinc praestantissimos arcus poeta ab iis designat.

449. 450. *Nec non*, etiam tilia et buxus tornari et scalpi possunt. *buxum* doctius poeta dixit, ea forma ut *malus*, *malum.*

451. Alnus navigiis utilis est. Padi ripae *alnis* consitae; itaque usus earum in faciendis navigiis promtus ac proclivis. Georg. I,

Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosaeque ilicis alveo.
Quid memorandum aeque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit; ille furentis
Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque
Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.

452 *exagmine* Medic. a m. pr. (*exacmine* Medic. apud Foggin. sed *c* transfossa, et ultimae *e* supra adiecta *a*. *Exacminu* idem Medic. Ecl. IX, 30. Ge. IV, 103.; utrobique *c* transfixa. *Exagmina* in eod. Ge. IV, 21. *Wr.*) 453 *alvo* ab Medic. et aliis scribitur. vid. Burm. (*alvo* libri, praeter Romanum, ad unum omnes; *alvus* pro *alveus* dici etiam Lexica docent; itaque *alvo* recipiendum videri possit; at vid. Q. V. XVI, 4. *Wr.*) 454 *et quae B.* ab aliis legi, in Servianis notatur. (*tulere* hic, non *tulerunt*, scribendum videri, pronunciavi Q. V. V. *Wr.*) 455 *cupam* apud Lutat. ad Stat. uno loco, at altero *culpam*. v. Burmann. *culpas* Parrhas. Goth. pr. unus Mead. 456 *Rhoetum* scribi ex membranis plerisque notavit Heinsius. *Rhoecum* ex Callimacho (in Dian. 221) reponere volebat Pierius. *Rhoecum* gigantis nomen esse, *Rhoetum* Centauri, statuerunt alii; melius dixeris, nomina aut poni promiscue aut confundi. In latinis libris *Rhoetum* constanter scribi, copiose docuit Bentlei. ad Horat. Carm. II, 19, 23. adde Intpp. ad Hygin. p. 5 Stav. *Centaurus*, graeca flexione, ex aliquot vett. notavit Pierius. 457 *magnu* ed. Iunt. *Hyleum. Hileum, Ileum, Yleum, Leum*, scribitur, v. Propert. I, 1, 13. Graecum est Ὑλαῖος. *minacem* Menag. pr., sed vid. Burm.

136 *Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas.* Ex Lucan. IV, 131. 134 colligas, latera coriis fuisse tecta. *torrens* proprie ad Padi naturam. *Missa Pado*, immissa in amnem de navalibus. At Burmannus, ut alnus ibi natae transferantur ad alias regiones, ut *India mittit ebur*, Georg. I, 57, quod alienum a loco. Expressum esse versum a Claudiano XXXV, 178 *missamque Pado qui remigat alnum*, iam alii notarunt. 453. *Corticibus cavis*, intra corticem, et adeo intra truncos cavos arborum.

454. 455. Sationem silvarum suadere poetam memineris ex v. 433. Tot tantisque utilitatibus multum cedunt fructus vinearum quae tamen tam assiduam operam exigunt; quin earum cultura multa adeo mala affert. Hoc, ut poetam decebat, a generali ac nuda enuntiatione ad facti exemplum deducit. *ad culpam*, h. ad furores, ad facinora et crimina committenda incendit homines; ut iam bene Burmann. exposuit. 456. Spectant ad Centaurorum vino inebriatorum furores et pugnam cum Lapithis in nuptiis Pirithoi cum Hippodamia. Vid. Ovid Metam. XII, 210 sqq. Habuit noster ante oculos Odyss. φ, 295 sqq. Cum ap. Ovid. l. l. *Rhoetus* et *Pholus* non occisi sed fugati memorentur, Martinus, alium doctum Britannum secutus, copiose adstruit, *furentes leto* iungendum esse, non *domuit leto*. At enim *furere caede* facile dixeris, numquam *furere morte*, *leto*. Sed tota

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.

458 *bona si sua* Franc. *norunt* Moret. pr.

dubitatio illa inanis est ac vana, si, quanta in his fabulis poetarum variatio sit, et impune esse possit, memineris. Quid enim? Ab aliis *Hylaeus* et *Rhoetus* ab Atalanta in Arcadia occisi memorantur. vid. Apollod. III, 9, 2. Schol. Callimachi in Dian. 221 et ibi Spanhem. Alia pugna Herculis cum Centauris fuit apud Pholum devertentem: vid. Apollod. II, 5, 4. et Not. ad e. l.

458. Sequuntur laudes vitae rusticae, locus nobilissimus, cuius pulcritudinem qui non sentiat, is nec dignus sit, cui enarretur. Qui dulcedine harum voluptatum captus diutius suis sensibus indulgere vult, is post laudatos iam a Cerda et aliis Statium Silv. IV, 5. Xenoph. Oeconom. conferat Culicem v. 57—96. Horat. Epod. II. Carm. III, 1, 21—24. Serm. II, 6, 59 sqq. Claudian. LV *Felix qui patriis* etc. Tibull. I, 1. I, 5, 19—35. I, 10. II, 1. II, 3. Statium Silv. II, 2. Senecam Herc. fur. 159 sqq. Ex recentioribus primo loco Thomsonum *Autumn* 1232 sqq. Nobis quidem in ornatu huius loci accuratius retexendo, fessum tantarum minutiarum recensu, animum paullisper recreare liceat, inprimis cum in multis eius pulcritudinem non assequutos esse videam interpretes, quos quidem vidi. — *fortunatos nimium*, sollenni modo loquendi, pro multum, valde.

459. 460. *procul discordibus armis*. Atqui saepius quam vellent agricolas infestant arma, copiis agros insidentibus (Meierotto in Dubiis p. 8)? Scilicet poeta ponit id, quod in hac vita et agrorum longinquitate plerumque contingit; cum urbes opulentae saepius expugnentur et diripiantur. Ita et alii poetae; cf. Culex 80. 81. Alioqui sic esset accipiendum: ut ipsi agrestes militiam non sequantur, nec opes et divitias e praeda. cf. ad Tibull. I, 1 pr. *ipsa tellus*, αὐτὴ, αὐτομάτη, lubens volensque. *facilem victum*, qui facile paratur, ut infra v. 500 *fructus, quos ipsa volentia rura Sponte tulere sua*, non sunt tantum silvestres, sed amplificatione poetica dicuntur etiam ii fructus, qui facili opera parantur. (vide ne *facilis* sit i. q. ἄφθονος, affluens; quae quidem notio apprime convenit verbo *fundit*. Vid. de hac significatione adiectivi *facilis* Gronov. ad Liv. XXIII, 11. Graev. ad Cic. Epist. ad Fam. III, 12. Sic ipse Virgilius Aen. I, 444.: „sic nam fore — — f a c i l e m v i c t u per saecula gentem." ubi vid. Not. Compara etiam Homericum illud: θεοὶ ῥεῖα ζώοντες. *Wr.*) *fundit*, sufficit, suppeditat; cum copiae notione. cf. Ecl. IV, 20. Translatum inde ad partum, inprimis facilem ac felicem. *iustissima*, quia *creditum reddere*

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam;
Nec varios inhiant pulcra testudine postes,
Inlusasque auro vestis, Ephyreiaque aera;

462 *vomat* Medic. Picrii, Voss. et Moret. quart. et Schol. Cruqu. Horat. Carm. III, 18. Epod. II, quod esset elegantiae oratoriae; (quam dixerit H. elegantiam, non facile assequaris. *Si* quum est fatentis et concedentis, adiunctum habet Indicativum. *Wr.*) praeter codices tamen, Schol. Statii Theb. I, 146 et Macrob. Sat. VI, 2, vulgatam tuentur. *salutate* Ven. *notis* Reg. Martini, sed vid. Notam nostram. 464 *Inclusasque* Medic. a m. pr. (*inlusas* cum litura inter *n* et *l*; et videtur Regginio scriptum fuisse *inclusas*. *Wr.*), Romanus et al. ap. Pierium ac Martinum, cum Erf.; et sic in Servianis quosdam male legere notatur; a duobus *que* abest. (*vestes* Medic. *Wr.*) *Ephyraea*, *Ephyrea*, male alii. Est sane Ἔφυρα, Ἐφυραῖος; sed et Ἐφύρειος, Ἐφυρήϊος. Forte ad eum modum formatum dixeris τὰ Κύθηρα, Κυθηραῖος, Κυθέρειος, Κυθερήϊος.

terra, *acceptum referre*, dicitur, eique *fides*, *fenus*, *aequitas* tribuitur. Sublectum esse hoc Menandro (non Menandro, sed Philemoni; vid. Meineke ad Men. et Phil. Reliqu. pag. 406. *Wr.*) statuebat doctus Britannus; cum in Fragmentis sit: δικαιότατον κτῆμ' ἐστὶν ἀνθρώποις ἀγρός, Ὧν ἡ φύσις δεῖται γάρ, ἐπιμελῶς φέρει. Saltem bene convenit. γήδιον δικαιότατον etiam Xenophon dixit Cyrop. VIII, p. 468. At *tellus* fundit *humo*. Vavassor de vi et usu voc. pag. 150 observat hoc et ait, esse utrumque unum idemque. Male vero. Scilicet habet hoc poeticus sermo praecipui, dum copiam sectatur, ut synonymis ita utatur, ut alterius latior, alterius angustior ipso positu, significatus sit. *humo*, h. ex solo, culta sua superficie; sic *rivos praetereuntis aquae* Tibull. I, 1, 28. ubi vid. Obss. adde supra Ecl. V, 47. Livium V, 44, 6. Sic supra v. 411 *segetem obducunt sentibus herbae*. Mox 461 *domus totis* vomit *aedibus*. Sed et *humus* ex sermonis proprietate numquam pro toto terrarum orbe ponitur, sed sive ad frugum culturam (Avien. Descr. Orb. 1193 *Dives humo tellus*), sive ad humationem corporum fere referri solet.

461. 462. Si fastus et luxus potentium abest. Primo loco Clientium turbam memorat. Certavit, quod iam Macrob. VI, 2 notavit, cum Lucretio II, 24—36 pulcerrimo loco; quo etiam exprimendo iam vires expertus erat in Culice 61 sqq. Aliter suavissimum phantasma ornaverat Catull. LXIII, 269 sqq. *Vomere* sermonis Romani genius in aditu, qui magnam hominum copiam admittit, facile fert, cum et *vomitoria*, ut in theatro, dicantur: Macrob. VI, 4; *totis aedibus vomit*, ad maiorem etiam multitudinis significationem, quae totam domum, h. e. atrium, repleverit, et vomit *foribus*, per fores. Vix enim placet *domus alta foribus*. Eodem etiam *unda salutantum* facit; sic et *effusa* multitudo di-

Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi conrumpitur usus olivi:
At secura quies, et nescia fallere vita,

465 *fuscatur* quatuor ap. Burm. cum Erf. et tres apud Martinum, qui et in textum recepit. Sed ut vs. seq. *corrumpitur*, sic h. l. *fucatur*, cum accessione odiosae notionis, quasi vitiatur, contaminatur. *nec* Goth. pr., ut in Servio aliisque, etiam Romano. *lena* Ven. 466 *liquida* Goth. sec. *liquidae olivae* e Leid. laudat Burmann. ad Samonic. de Medic. 961. conf. ad Ecl. V, 68. 467 *Ac* Longob. *Sed* Goth. sec. *vitam* Romanus, alter Mentel. et Menag., quod ferri posset, praeferri alteri non potest.

citur. Ceterum haec eadem brevius, nec minus tamen graviter, expressit Horat. *Forumque vitat, et superba civium Potentiorum limina.*

463. 464. Si non superba palatia incolunt. Ad verbum: *Si non* habent, at quam splendidius pro eo, *inhiant*, habere cupiunt, si non habere curant, *postes varios pulcra testudine*, h. fores opere variegato, testudineo. Expressos hinc vides versus Lucani X, 120. 121 *Ebur atria vestit, Et suffixa manu foribus testudinis Indae Terga sedent, crebro maculas distincta Zmaragdo. vestes*, stragulas, *auro inlusas*, h. pictas (*ludere, lusus, ludibrium*, ὕβρις, sunt artificii naturam imitantis vocabula), *Ephyreiaque aera*, signa et vasa ex aere Corinthio.

465. 466. Si porro nec purpurae nec unguentorum usum habent. *fucus* de adoptato colore quocunque frequentatum; ut et *venenum* de quovis succo, inprimis aut amariore aut acriore. *Assyrium* h. l. pro Syrio et Phoenicio, ut plerumque apud poetas fit: sic Ἀσσύριον ξεῖνον accipiendum puto de mercatore Phoenicio apud Theocrit. II, 162. *usus olivi*, nova periphrasis, quo quis utitur. Horat. Od. III, 1, 42 *Nec purpurarum sidere clarior Delinit usus.* inf. III, 135 *nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo.* De *casia* vid. sup. ad Ecl. II, 49. Georg. II, 212. ad Tibull. I, 3, 61. At h. l. intelligendus est frutex ille, de quo Plinius agit XII, 43 et de quo inprimis videndus Haselquist. Huius casiae ligna miscebant unguentis; cum vulgus oleo nativo uteretur. *Corrumpi* cum dilectu, pro misceri, temperari, quocunque modo, h. l. tamen cum adiuncta notione: in deterius mutationem fieri: ut vitiatum, contaminatum, sit. (exempla huius locutionis vid. apud Cerd.; Iacobsius laudat Plutarch. T. II. p. 393. C.: „τὰ μιγνύμενα τῶν χρωμάτων οἱ βαφεῖς φθείρεσθαι, καὶ φθορὰν τὴν μίξιν ὀνομάζουσιν.“ *Wr.*)

467. *secura quies*, quam quis agit secure. Sic in Bucol. *tuta valle*, in qua quis tutus versatur. Lucan. V, 526 *Securus belli; praedam civilibus armis Scit non esse casas.* Hoc expeditum. At *nescia fallere vita* nil aliud esse potest, quam *vita tuta*, ἀσφαλής, certa, nullis casibus adeoque nec metui obnoxia. Antecesserat *secura quies*. Scilicet

Dives opum variarum; at latis otia fundis,

468 *ac* in libris ap. Pier. et in Reg. Martin. *laetis* in edd. Macrob. Sat. VI, 2, quod Heinsio arridet. At enim *laetos campos*, *agros*; *fundos* autem *latos* probandos puto, etiam hoc sensu, ut sint patentes. *et laetis* duo ap. Burm. (*et laetis* e Medic. affert Burm. Verum apud Fogg. *at latis* exstat. Certe *laetis* Heinsius, qui id sibi impense arridere ait, si invenisset in Mediceo, non Burmanno demum commemorandum reliquisset. *laetis* tamen etiam 2. 7. 14. *Wr.*) *lectis* Gud. a m. pr.

vita fallere nescia est idem ac *vita non fallax*. Iam *spes non fallax* est certa. *Seges non fallax*, fallere nescia, esset certa, de qua metus nullus est; atque hinc *ager non fallax*. Adeoque *vita non fallax*, vita certa, tuta, nullis vicissitudinibus obnoxia, quam tutus ac securus agas. Hactenus cum viro docto exponas: quae expectationem de se sustinet, quae praebet ea, quae de illa expectabas. Iam autem hoc ipsum inter potiores vitae laudes habetur, quod nulla re eius fructus turbatur. *Parca non mendax* apud Horatium est, quae vera canit, quatenus fata certa ac fixa sunt. Et hanc explicationem Servius altero loco posuit: *aut quoniam immobilis est status vitae eorum; urbanorum enim vita aut insidiis aut proscriptione variatur.* Ad Hesiod. Ἔργ. 227 sqq. respexisse putabat Ursinus. Ad verba tamen nihil inde lucreris. Per se dicta *fallere nescia vita* pluribus modis accipi possit; ut h. l. quoque factum. Vulgo accipiunt sic, ut sit innocua (scil. ut sit vita hominum, qui non fallunt, fraudum expertes sunt; homines simplices): sententia quidem vera, quae et in Culice occurrit 72 *Otiaque invidia degentem et fraude remota*. Et sane *vita*, βίος, pro hominibus. Dura tamen interpretatio. Fuit vir doctus, qui malebat interpretari: vita, quae non fallit, non latet, non effugit sine fructu. Ita tamen adiectum aliquid desideres, quod ad illam notionem ducat. Nam Horatii I Ep. 18, 13 *fallentis semita vitae* alienum est; ibi est: quae latet, obscura est. In hunc sensum expectares h. l. vitam, quae potest fallere, h. quae fallit, latet. (Si in prioribus *secura* ad homines pertinet, qui *quiete* fruuntur, consentaneum est, epitheton quoque *nescia fallere* ad homines vitam agentes referri, intelligique vitam liberam a dolis et fallaciis, h. e. cupiditatibus. Exhibuit igitur Maro vitam m e t u vacuam et c u p i d i n i b u s; et ea demum est vita beata. *Wch.*)

468. *opum variarum*. Reprehenditur epitheton ab ill. Homio Tom. III, c. 21 *Elem. Critic.*, tamquam nimis laxum adeoque enervum; debuisse enim opes sigillatim enarrari, aut unum opum genus poni, non autem incertam et fluctuantem notionem admitti. Arguta haec sunt, non negem; argutius tamen, videre, poni a poeta primo loco genus, tum subiici opes singulas: otium, antra, etc. Fefellit viros doctos, quod non viderunt, *At* h. l. esse pro formula sententiae, sed cum vi aliqua,

Speluncae, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt; illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum exiguoque adsueta iuventus;
Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musae,

472. OPERUM, ADSUETA,

469 *ac* tres ap. Burm., duo apud Martin. et uterque Goth. *et* Medic. et Comm. Cruqu. ad Horat. Od. I, 21. 471 In antiquis edd. *illi* et *illis* legitur, et *Non absint. illis* etiam Cantabrig. *illinc* Ven. *nec* et *et lustra* nonnulli. 472 *At* Leid. et Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 48, ubi et *parvoque*, quod habent fere omnes scripti et editi eodem sensu. At *exiguoque* recepit Heinsius. Habent id Romanus, Mediceus, Venetus, ed. Ven. et edd. Macrobii VI, 2. vid. Burm. (*exiguo* etiam cod. Serv. G. apud Burm. Vossius *parvoque* recepit; sed recte iam Burm. vidit, ex Aen. IX, 607., ubi idem versus legitur, hoc repetitum esse. Facile etiam exquisitior vox *exiguo* in vulgarem *parvo* mutari potuit. *Wr.*) 474 *vestigia figit* Cantabrig., ut Aen. VI, 159. 475 *Me vero privum* malebat Reiskius, h. e. *οἰκεῖον καὶ ἴδιον ἑαυτοῖς*, sibi addictum et proprium. *Dulces Musas* ex h. l. memorat Dialog. de Orat. 13.

continuandae, ut in Graecis poetis δὲ, αὐτὰρ, et similia. *latis otia fundis:* non de latifundiis cogitandum; sed sunt campi et colles aperti, unde prospectus patet late: quae res ad animum et frontem explicandam magnam vim habet (Meierotto pag. 9). 469. *vivi lacus*, aqua perenni. *frigida Tempe*, umbrosae valles. 470. *molles somni*, lenes, tranquilli et dulces. Ecl. VII, 45. 471. *Saltus* proprie de pascuis. *lustra ferarum*, silvae, venationem designant. 472. *operum*, int. opus rusticum; laboriosa iuventus, vitae pars melior. *exiguo adsueta*, ut *parvo*. Tibull. I, 1, 25 *contentus vivere parvo*. 473. Illic *sacra deum;* scil. sancta sunt et habentur, ut Servius: hoc vult, sacra ibi caste coli; illic pietatem et metum deorum esse. *sancti* sunt *patres*, venerabiles, qui sancte ac pie coluntur. Nisi argutius haec dicta malis: Illic demum sacra vere sacra (pro sacris vere habita) sunt, illic senum sanctitas visitur. 474. *extrema per illos vestigia fecit*, cum scilicet iam multo ante aulas et palatia beatorum reliquisset. Vid. Arat. Phaen. 100 sqq. Supersunt inter agrestes vestigia priscae iustitiae et innocentiae.

475 — 489. Primum, ante omnia, studiis philosophiae ac naturae consecratam vitam agere se velle ait, quod si non licuerit, at certe rusticam. Utraque enim vita beata et exoptabilis; 490 sqq. alterius tamen deliciis ac bonis describendis immoratur. Expressit haec auctor Dialogi de Orator. cap. 13, digno, qui comparetur, loco. Semina sententiarum iacta iam videas in Axiocho

Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
Adcipiant; coelique vias et sidera monstrent;

476 *percussus* omnes optimi et antiquissimi. Ante Heins. *perculsus*, quod nimis grave; nam perculsus prosternitur; prava paucorum librorum lectio obtinebat. vid. Heins. et Bentl. ad Horat. Epod. XI, 2. (in Mediceo *percussus* supra scripta *l*; *percussus* etiam 4. 11. *Wr.*)

Platoni vel Aeschini tribui solito. Comparandus *Thomson* in *Hyeme* 572 sqq.

475. 476. *primum ante omnia adcipiant me*: ita enim latine dicitur, primo loco: ut cum verbo iunctum sit *ante omnia*: ut Ecl. II, 61 *nobis placeant ante omnia silvae*. *Ante omnia primum mihi dicendum est*. An *Musae dulces ante omnia* bene dicantur, dubito; saltem in poeta nondum legere memini *ante omnia* iunctum cum adiectivo; sed *pulcer ante omnes*, non *pulcer ante omnia* ut *supra omnes* pulcra puella est, non: pulcra est *supra omnia*, *felix una ante alias Priameia virgo*. non, *ante omnia*. In serioribus occurrit, ut in Plinio *ante omnia efficax*, *ante cuncta mirabilis*. (Verborum collocatio, quod vidit iam Vossius, suadet, ut *ante omnia dulces* iungamus; idque Romanis auribus non ingratum aut novum fuisse, similis neutrorum usus probat; crebro legimus v. c. talia, quale hoc est: „nihil illo, sc. homine, iucundius." Comparare etiam illud licet, quod in allocutione non est infrequens: optime, dulcissime rerum. *Wr.*) *dulces Musae*, μειλίχιαι Arato Phaen. 16. 17, quem locum in animo habuit. *Musae accipiunt* eum, qui se iis tradit, consecrat. *Sacra ferre* proprie est sacrificantis, v. c. Aen. III, 19, tum omnino sacerdotis. Iam autem poetae *Musarum sacerdotes* frequenter appellantur. vid. Cerda. Notum Horat. Carm. III, 1, 3, et Propert. III, 1, 2 *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos Itala per Graios* orgia ferre *choros*. Manil. I, 6 *Ad viridi nutantes vertice silvas Hospita sacra ferens*. Porro *magno percussus amore* (πληγεὶς, vid. ad Aen. IX, 197) expressum ex Lucret. I, 922. 923 *sed acri Percussit thyrso laudis spes magna meum cor*, *Et simul incussit suavem mi in pectus amorem Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti*, *Avia Pieridum peragro loca* etc. Ex quo loco satis patet, poetam duxisse phantasma ab orgiis deorum, quos qui colebant, ἐνθουσιῶντες sacra celebrabant; ut Bacchi, Cybeles.

477. *coelique vias et sidera*, quod in vulgari oratione, siderum cursum in caelo. Iam Orpheus Argonaut. 205 ὅς ῥα πορείας Οὐρανίας ἄστρων ἐδάη κύκλους τε πλανήτας. *viae coeli* non uno modo dictae: vid. sup. I, 416. 417, ad Propert. IV, 1, 103. Quod vero poeta physicas quaestiones commemorat tamquam studii sui praecipuam partem, facit propterea, quia antiquiorum vatum, ut Orphei, Lini, Musaei, proprium id stu-

Defectus solis varios, lunaeque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumescant
Obiicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant;
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturae adcedere partes,
Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis:

478 *laboris* Mentel. a m. pr. Laudat versus Macrob. de Somn. Scip. I, 15. 479 *tusemcunt* Longob. et Voss. pr. 480 *Obicibus* scribunt alii; et sic iam apud Gellium N. A. IV, 17. (*obicibus* praeter alios Medic. Rom. et Serv. *Wr.*) *residunt* ed. Dan. et ant. edd. *resident* Moret. pr. 481 *properant* ed. Iunt. *intingere* Goth. sec. 483 *non* quatuor ap. Burm. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *non possum* Goth. sec.

dium fuisse traditum erat; porro quia Empedoclis, post Xenophanem et Parmenidem, περὶ φύσεως carmina inprimis magnam auctoritatem habebant, a Lucretio maxime commendatam, cuius studiosus admodum fuisse videtur Virgilius. Habent etiam physices capita haec et argumenta hoc praecipui, quod poeticum vel maxime ornatum admittunt. Expresserunt eundem locum communem multi poetae, ab Intpp. laudati, inprimis Manil. I, 99 sqq. Propert. III, 5, 25 sqq. 478. *lunae labores*, defectus. Lucretius V, 750 dixerat: *Solis item quoque defectus Lunaeque latebras* (vel hoc uno versu, Virgiliani carminis quanta suavitas sit, intelliges) *Pluribus e caussis* (hi sunt *defectus varii*) *fieri tibi posse putandum est.* 479. *qua vi m.*, h. caussas accessus ac recessus maris aestuantis. Argumentum sane philosophicae contemplationis sollennius, quam alterum, tempestatum maris caussae; quod quidem et ipsum verba ferrent. *Obiices* sunt littora inprimis in aestuariis. 481. Caussas varietatis in dierum noctiumque mensura intellige. Etiam hoc Lucretius exposuerat V, 679 sqq. *Quid tantum properent soles hiberni*, sol in hieme, hiemali tempore, *tinguere se Oceano*, occidere etc.

483—489. Si philosophus esse nequit, agricola saltem esse vult.

484. Stuporem animi a *frigore sanguinis* ducere recte potest poeta, qui tantum probabilia sequitur; inprimis cum e philosophis nonnulli ita sensisse videantur. *Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem* Cic. Tusc. Qu. I, 9, ubi vid. Davies. Quod vero sanguinem *circa praecordia* memorat, ex antiqua Italorum philosophia petitum videri poterat, in qua *praecordia*, φρένας, πραπίδας, sedem non modo motuum animi, sed et mentis, faciebant. vid. Cicero ibid. Sed et hoc ipsum Empedocleum est, cuius versus laudatur in Etymologo Magno in *αἷμα* et alibi: *Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.*

Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem silvasque inglorius. O, ubi campi
Spercheosque, et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!

486. CAMPI,

485 *rigidi* Rom. Pierii. 486 *O ubi Tempe* coniectura plurium doctorum virorum apud Burm., at ea vs. 469 iam memorata, et vid. Notas. (*Do ubi* Medic. a m. pr. *Wr.*) 487 *Spercheosque* dictum ut Ἀλφειὸς, Alpheus, Πηνειὸς, Peneus, sic Σπερχειὸς, Spercheus. Heinsius reposuit e Mediceo; in quatuor *Spercheus*; (ut Medic. a m. sec. *Wr.*) Alii *Sperchiosque*, *Sperchios et*, *Sperchiusque*, hoc quidem in vulgg. edd. v. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. I, 579. (*Sperchius* cum Servio praebent eius familiae codices, in qua excellit Romanus. *Spercheus* etiam 3. 4. Vid. Q. V. IV. *Wr.*) 488 *gelidis convallibus* Medic. et unus Mead., forte *gelidi*, inquit Heins. (Plures si addicerent libri, reciperem *convallibus*, quum modo praecesserit *in vallibus* vs. 485. *Wr.*)

Notabilis locus Schol. Cruqu. ad Horat. Art. 465 Empedocles — *qui dicebat, tarda ingenia frigido circa praecordia sanguine impediri.* At quomodo ad haec somnia homines delabi potuere? Scilicet, quod primis rerum aetatibus nullus erat sapiens, qui non esset poeta, nullus poeta, qui non maiore animi motu atque aestu raperetur, aut, ut loquebantur, divino spiritu (ἐνθουσιῶν) ageretur. *Calor* itaque *sanguinis* cum animi vi, ingenii subtilitate, poetica facultate, naturae aliquam coniunctionem habere videri poterat. Imitatus est versum Lucan. II, 557 *Fervidus haec iterum circa praecordia sanguis Incaluit.*

485. *amnes rigui*, h. l. qui rigant. *amem*, colam. Exemplis illustrat Burm. 486—489. O quam vellem ruri vitam agere! Tamquam poeta nobiliora rura memorat, in Thessaliae, Laconicae, ac Thraciae campis. cf. Culicem v. 93, in quo quasi semina aut rudimenta huius pulcerrimi loci videas. *O ubi* non itaque est, ut situm locorum quaerat, sed ut ibi degat. Habet tamen locus maiorem δεινότητα, si ita iungis: *O* utinam sit, *qui me sistat* ibi, *ubi* campi etc., enthusiasmo abreptus sententiarum ordinem turbavit. (Vulgo verba sic ordinant: *O qui me sistat, ubi campi* etc., quod partim a vv. ordine non firmatur, partim etiam propter subiunctivum *sistat* et pron. *qui* pro *quis* offendit. Iunge igitur: *O ubi* [*sunt*] *campi* . . . . *o* [*ubi est,*] *qui me sistat* etc. *Iahn.* Vid. etiam Q. V. XXII, 3. extr. *Wr.*) *Campi Spercheosque* poetica structura enthusiasmo et ipsa consentanea dixit, pro campis ad Sperchium, campis Thessaliae, in cuius confiniis subter Oetam montem fluvius ille in sinum Maliacum exit. (vid. Q. V. XXXIII, 4. *Wr.*) *Taygeta* sc. iuga, ὄρη, ut τὸ Ταΰγετον, montes ex Arcadia per totam Laconicam procurren-

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas;
Atque metus omnis et inexorabile fatum

491 *ineluctabile fatum* Romanus Pierii, ex Aen. VIII, 334 scilicet.

tes; subiecta iis Sparta et Eurotas amnis. *bacchata*, passive, quae bacchando frequentantur, in quibus virgines Lacaenae bacchari, orgia Bacchi celebrare, solent. Sic *bacchata Naxos* Aen. III, 125. Erat autem sub Taygeto Bacchi templum, quod adhuc Pausaniae aetate visebatur; ad id solis mulieribus aditus patebat, et mulieres solae sacra in operto faciebant. vid. Pausan. III, 20. Ita explicatus locus placere potest. *Haemus* autem inprimis silvis abundabat: hinc vss. 488. 489.

490—493. Beata est, inquit, vita philosophi, at nec minus beata vita rustici. cf. ad vs. 477. Columella in praef. iam a Cerda laudatus: *Res rustica — quae sine dubitatione proxima et quasi consanguinea sapientiae est.* Cicero in Cat. mai. 15 *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quae nec ulla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.* Philosophiae autem Lucretianae capita hic proferri ex primis statim Lucretii paginis manifestum fit. vid. Lucret. I, 49 sqq. ad 150, qui versus optimi huius loci commentarii sunt. Forte et Graecus poeta utrique ante oculos erat. Laudatur ex Empedocle: *Ὄλβιος, ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον* ap. Clement. Alexandr. Stromat. V extr. Veris autem de natura rerum, deorum et animae, rationibus ab Epicuro propositis, metus, terrores, ac cupiditates hominibus detractas et ad veram felicitatem viam patefactam esse, saepe a Lucretio praedicatur. Conf. Cic. Fin. I, 13 (vid. Bentleii *Remarks upon a late discourse of Freethinking in a Letter by Phileleutherus Lipsiensis* segm. 20). Ipsum Lucretium his laudibus praedicari putabat Spencius Polymet. Dial. II, p. 14, quod non placet; non quidem propterea, quod nimis magnificas, quam pro Lucretii meritis, laudes esse dicam; nam quae secta non suum principem ita extollit? Fecit hoc idem in Epicuro suo Lucretius. Verum non hic locum habebat unius cuiusquam certi hominis laus et praedicatio. Non male expressit locum Seneca Agam. 604—608. Colorem orationis mutuatus est hinc gravissimo loco Lucan. IV, 394 *Felix qui potuit mundi nutante ruina, Quo iaceat iam scire loco!* h. e. novit, in tenui hac fortuna, humili hoc loco, securam sibi fore vitam; ex magna fortuna se deiici non posse; contra potentes et divites metus hic agitat continuus, ne opibus suis excidant. 490. *qui potuit,* ad formam aoristi, qui potest.— 492. *metus* ex superstitionibus falsisque opinionibus natos, inprimis de fato et de inferis. Lucret. I, 79 *Quare Religio* (superstitio) *pedibus subiecta vicissim Obteritur. Metus subiectos* vide ibid. 67 sqq. 103 sqq. V,

Subiecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!
Fortunatus et ille, deos qui novit agrestis,
Panaque Silvanumque senem Nymphasque sorores!
Illum non populi fasces, non purpura regum,

492 *strepitusque* Reg. et unus Mead. *Acherontis averni* Erf. a m. pr. (— 493. Pro *qui novit* in Medic. exstat *quidquit*; sed *n* supra adiecta literae *d*. Idem *agrestes*. *Wr.*) 494 *Silvarumque senem* ed. Ven.

1193 sqq. III, 14 *Nam simul ac Ratio tua coepit vociferari, Naturam rerum haud divina mente coortam,* Diffugiunt animi terrores, *moenia mundi Discedunt, totum video per Inane geri res, Apparet Divum numen sedesque quietae* — *At contra* nusquam *apparent* Acherusia *templa. strepitum Acheruntis* ex Lucret. III, 37 *Et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo, Omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam Esse voluptatem puram liquidamque relinquit.* Quomodo illum metum expellat vid. eod. libro III, 842—907 ad fin. cf. Seneca de Benef. VII, 1. Nam in rationibus argumentisque, a quibus illa persuasio ducitur, discrimen inter sanam et insanam philosophiam cernitur. Quam ornate haec dicta sint intelliges, si reputes nihil aliud haec esse, quam: natura rerum rite cognita nec fatum nec mortem a te timeri.

493. 494. Vitae rusticae amoenitatem a splendidis et sanctis rerum imaginibus petit, ex primorum hominum, aureae aetatis, vita sumtis; nempe cum innocuis et puris castisque illis hominibus dii versabantur, eos frequentabant et in medio eorum conspiciebantur: vide vel Catull. LXIII, 384. Itaque is, qui silvas, valles, fontes et antra frequentat, praeclare deos agrestes nosse dicitur. Cul. 76 *Illi sunt gratae rorantes lacte capellae Et nemus et fecunda Pales.*

495 — 499. Vivit animo imperturbato, atque, ut ab omni cupiditate, ita ab omni cura ac sollicitudine vacuo, et vere vitam beatam ex Epicuri formula agere videri potest. *Illum non populi fasces* (vid. Lucret. III, 1009), *non purpura regum flexit,* flectit; et sic in seq. *doluit, invidit, vidit.* nil curat honores ac magistratus, in quem transferantur, aut quibus regna sive reddantur sive eripiantur; quae fortunarum conversiones annis proximis a profligatis Antonianis partibus satis frequentes haud dubie inciderant. *et infidos agitans discordia fratres* illum non flexit, nil movet; nil curat bella civilia: ut nec bella externa; *Aut coniurato descendens Dacus ab Istro.* Credere par est, poetam etiam in priore membro, de fratrum discordia, certam aliquam personam ac nomen ex illo tempore memorare debuisse ac voluisse, ut in altero *Dacum.* Respexit utique Arsacidarum dissidia, quae in illos annos incidunt, quibus Georgica perscripta esse et feruntur et vi-

Flexit, et infidos agitans discordia fratres;
Aut coniurato descendens Dacus ab Histro;
Non res Romanae perituraque regna; neque ille

498. Romanae, ille,

496 *invidia fratres* Moret. sec., e glossemate τοῦ *discordia.* 497 *Et* Acron ad Horat. Od. I, 35. III, 6. *discedens* multi, vide Burm. *Daci montibus inhaerent* Florus IV, 12, 18. (Voss. edidit *Istro.* Cum adspiratione tamen legitur in Mediceo hic et Ge. III, 350., ubi Heinsius ita hoc nomen in praecipuis libris exarari scribit, in partes vocato etiam Terent. Maur. vs. 218. *Wr.*) 498 *res Comanae* Reiskius emendabat, id est, Armenae vel Parthicae; cum indignum poeta, et quidem Romano, sit, rempublicam Romanam *peritura regna* appellare. conf. Notam. Simile fere acumen argutantis Grammatici est apud Rufinian. de schem. Dian. pag. 267, qui locum inter eas figuras refert, cum dicere manifeste parum tutum est: noluisse adeo Virgilium dicere: *Non res Romanae periturae.*

dentur, inter consanguineos, Phraatem et Tiridatem, quos per fratres declarat, agitata. In hoc, puto, acquiescendum est. (Eodem exemplo usus eandem sententiam elocutus est Horat. Od. I, 26, 3 sqq. *Wch.* — Veram esse hanc explicationem probabit Q. V. XXXVI, 7. *Wr.*) Sane etiam in Armenia maiore, cum Artaxiae Artabazes filius successisset, bellum ei civile a Tigrane fratre, Roma ab Armenis arcessito, motum est; verum haec in annum 734, decimum a pugna Actiaca, proximum ante Virgilii obitum, incidunt. vid. Dio LIV, 9. Catroeus quidem secundam aliquam Georgicorum recensionem comminiscitur, sed nullo plane aut levi argumento. *Daci* autem, (cum Getis ad Slavicos populos referendi: quod docuit Gatterer noster Comment. Soc. R. Gotting. Vol. XI ubi pag. 186) qui montium iuga trans Istrum incolebant, unde *descendens Dacus*, ut fere semper, *quoties concretus gelu Danubius iunxerat ripas, decurrere solebant* et *vicina populari*, Florus IV, 12, 18: ita illo tempore Mysiam et mox Thraciam vastabant. Iam 724 Statilius Taurus Dacorum agmina palantia reiecit. Missus adversus eos et Bastarnas M. Crassus, C. Caesare V, et Sex. Apuleio Coss. U. C. 725. Dio LI, c. 23 sqq. de iis triumphavit a. 727. *Ister coniuratus*, h. populi ad Istrum, qui arma cum iis sociabant. Ex nostro Statius I Theb. 20 *Et coniurato deiectos vertice Dacos.* Iidem Daci cum Getis aliisque barbaris non cessarunt Istro glacie concreto Romanos fines vastare, donec Q. Tuberone et Paullo Fabio Coss. U. C. 743, et anno sequenti perdomiti sunt, littusque castellis et vallo munitum est. cf. Sueton. Octav. c. 21. Ceterum Epicuream sapientiam ab omni republica homines avocasse, res est satis nota vel ex Ciceronis disputationibus.

498. *peritura regna*, quae pereunt, afflicta; in prosa: regnorum ruinas, eversiones, interitus nil curat; quot enim re-

Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura

499 *miserans aut non invidit* Zulich. ex interpolatione. 500 *valentia* Ven.

gna non fuere sublata a Romanis! *res Romanae* intelligendae vicissitudines et fortuna imperii Romani. Sunt autem haec accommodate ad hypothesin Epicuri, et intra eius placita accipienda. Alioqui enim, in cive Romano, impium hoc et sceleratum foret, reipublicae sortem nil curare. (*res Romanae perituraque regna* in unam notionem coniungenda: bella Romanorum cum exteris gesta, his exitiosa. Quare comma, quo haec distinguebantur, sustuli; vid. Q. V. XXXIII, 4. Vossius Sexti Pompeii, Lepidi, Lucii Marcique Antonii dominationem significari, hosque ipsos vs. 504. reges appellari existimat. *Wr.*)

499. *neque ille Aut doluit* (dolet) *miserans inopem, aut invidit habenti*, non duritie et ferocia animi, aut Stoica aliqua apathia, quae male, a Servio inde, huc advocatur, sed nec dolet nec invidet, quod in agro remotus ab omni pauperum miseria et divitum luxu ac fastu animum ab omni perturbatione vacuum habere potest. Copiose illustrat locum Burm. Docent hoc antecedentia: *non populi fasces* etc., quos, in agro qui degit, non videt, ideoque nec curat, quis illa opibus suis et artibus consequatur. (*habenti*, diviti, ut habere apud Cic. Ep. VII, 29. dicitur; add. Eurip. Herc. Fur. 636.: ἔχουσιν, οἱ δ' οὔ. *Wch.* Ceterum cfr. Tibull. I, 1, 77. sq.: „Ego composito securus acervo Despiciam dites despiciamque famem." *Wr.*)

500 — 503. Praeiverat Lucret. V, 935 (notante Macrob. VI, 1 extr.) *Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat Sponte sua, satis id placabat pectora donum.* Non autem sunt pro tautologis habenda, *ipsa, volentia, sponte sua;* sed facere putanda ad notionem primariam vivide et fortiter declarandam. Expressit sequentia Seneca Herc. fur. 159 sq. *volentia rura* ex graecismo exponit Toupius in Suid. T. II, p. 49, ubi ex Xenoph. laudat: ἡ γῆ θέλουσα — διδάσκει et hinc θέλεμος γῆ T. I, p. 285. Praebebat tamen ipsa res poetae hoc, vel sine Xenophonte, si *ipsa, sponte sua,* sane etiam lubentia ac *volentia,* h. e. lubenter, ferunt fructus rura. Inf. IV, 551 *victorque volentes Per populos dat iura.* Graeca ratione poeta uti tum dicendus est, non, quoties uterque sermo in aliquam formam naturali sententiarum modo et ordine consentit, verum quoties aut a sermonis patrii genio et usu sollenni recedit, adoptatque formas Graecas, seu vulgares seu poeticas, ita ut, nisi ex lectione Graecorum scriptorum eas memineris, expediri locus nequeat; aut ubi manifesta studii et aemulationis signa et indicia prodit scriptor. Semel haec dicta sint, cum toties graecismos

Sponte tulere sua, carpsit: nec ferrea iura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque

503. CAECA;

501 *carpit* Macrob. Sat. VI, 1. *rura* Romanus. 502 *Insanumve* Rom. (et Ald. tert. vid. Q. V. XXXVI, 7. *Wr.*) *trudit* Vratisl. 503 *freta rauca* Leid.

perperam memorari viderim. — 501. *Sponte sua*, vid. ad v. 459. Adumbrata esse haec ex Lucret. V, 935. 936, iam notatum Macrob. Sat. VI, 1 extr. — *ferrea iura*, rigida, quae nec gratia nec metu ullius flectuntur, nec miseratione. — 502. *Insanum forum*, insano clamore, litibus, perstrepens. Sic *rabies*, *furor*, foro et caussidicis tribuitur. *nec populi tabularia vidit*, h. nullum nec vectigal, nec portorium, nec pascua a populo tamquam publicanus conduxit, quarum redemtionum tabulae, publica instrumenta, in tabulario servabantur; quod Romae erat in atrio Libertatis. vid. Liv. XLIII, 16.

503. *freta caeca*, ignota, inexplorata esse videntur. Si essem paullo arrogantior, dicerem pro imperio „et in hunc sensum verbum accipiendum est.“ Nunc bene novi, vocem habere plures notiones, quas alius aliam non minus bene pro arbitrio suo substituere possit; itaque moneo, posse freta *caeca* quoque dici et accipi, si quis malit, obscura, nigra; ut Aen. III, 200 licet accipere, *caecis erramus in undis* propter seqq. At inf. III, 260 non sunt *freta caeca*, sed *nox caeca*: *Nocte natat caeca serus freta.* Servio sunt nostro loco *freta caeca* subito in tempestatem surgentia, quorum motus caeci, incerti sunt. Ad pericula et discrimina navigationis respici patet. Scilicet, cavere poetae interdum vix possunt, quin, quod ad impellendam mentem ac feriendum sensum adiunctum est, propter diversos vocum significatus, ambiguum adeoque obscurum maneat. Sunt haec inter ea, quae sentiri debent, non subtiliter dilui. (*caeca*, i. e. plena incertorum casuum, plena periculorum propter latentes scopulos, syrtes, al. Laudat Iacobs. Serap. Anthol. Pal. VII, 400.: „*ἢ ῥά τις ἦσθα Ἔμπορος, ἢ τυφλοῦ κύματος ἰχθυβόλος.*“ et VII, 275.: „*Μαλέου τυφλαὶ σπιλάδες.*“ — Vossius, et, ut videtur, Heynius, tria his verbis significari putant: mercaturam, bellum, potentiorum gratiam. Concinniora haec erunt, si statuis, primum agi vs. 503. sq. de regnis exteris bello petitis, tum vs. 505. de domesticis Romanorum discordiis. Nam illa: *Sollicitant alii remis freta*, et haec: *penetrant aulas et limina regum*, quum incertum sit, quomodo per se spectata capienda sint, ita demum lucem accipient, si, adiunctis etiam his: *ruuntque in ferrum*, ad unam omnia rerum imaginem revocabuntur. Nec fa-

In ferrum, penetrant aulas et limina regum;
Hic petit excidiis urbem miserosque Penatis,
Ut gemma bibat, et Sarrano dormiat ostro;
Condit opes alius, defossoque incubat auro;
Hic stupet adtonitus Rostris; hunc plausus hiantem

504. FERRUM; 507. AURO.

504 *penetrantque* Menag. a m. sec. 505 *patriosque Penates* Parrhas. (*Penates* Medic. „Post octo interiectos versus accurrit rursus clausula *parvosque Penatis* in versu, cuius procul dubio sinceram lectionem dedimus. In illo *Penatis*, etiamsi impense placeret, e Mediceo adsumere non sustinuit Heinsius, quia vox eadem paulo ante praecesserat. Quae ratio futilis est. Nam in Virgilio multa corrigenda essent, si numquam ei licuisset tali intervallo bis eamdem adhibere vocem. At mihi diversam ob causam minus hic placent miseri Penates; vellemque codex obtulisset aliquis *miserosque parentis*.“ Haec Brunckius. Sed v. V. L. ad vs. 514. *Wr.*) 506 *indormiat* Heins., ex uno Mediceo, in quo tamen et ipso a sec. m. *in* notatum punctis. *dormiat* vulgo omnes: et nunc revocavi. Porro *Serano*, *Sarano*, *Serrano*, vitiose scribitur. 508 *hic plausus* Medic. a m. pr.

cile invenias ullum apud Virgilium locum, cuius de sententia iure ambigi possit; multaque, quae videntur ambigua, facilia sunt expeditu, si ubique memineris, solere ita Virgilium cogitata non semper una simplicique enunciatione comprehensa, sed in partes suas quasdam soluta eloqui. Itaque semicola, quae erant post *caeca* et *ferrum*, in commata mutavi. *Wr.*)

505—507. Hic, militiae adscriptus, exscindit (exscindere parat) *urbem*, int. Romam, *Penates*, h. patriam suam (bella autem civilia respicit); ut luxu diffluat. Militia omnino illo tempore inter modos opum ac divitiarum quaerendarum expeditiores, scilicet e praeda et agris assignandis. vide v. c. Propert. Eleg. III, 5. Tibull. I, 1, 1—4, ubi vid. notata, multo magis in civilibus bellis, per praemia militiae. *gemma*, poculum gemmeum, ex gemma factum. cf. Propert. III, 5, 4. (*bibere gemma*, ut apud Iuvenal. XII, 47. *bibere caelato. Wch.*) *Ostrum Sarranum*, Tyrium, ab antiquo urbis nomine, Sarra seu *Tsor;* de quo satis multa disputavit Bochartus. 507. Sic et Aen. VI, 610 *Aut qui divitiis soli incubuere repertis.* Ex Vario: *Incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro:* adumbratum esse versum, notarat Macrob. Sat. VII, 1, p. 374 (576). conf. Tibull. III, 3, 3 sqq.

508—510. Alius eloquentiae forensis laudem, dum pro rostris dicentem audit; alius populi studia miratur et cupit gratiosus apud populum haberi; *nimium gaudens popularibus auris* dixit Aen. VI, 817. *hiantem* prae admiratione ac stupore, *corripuit*, percussit, animum commovit, *plausus per cuneos*, h. theatrorum ordines ac sedilia, quo excipiebantur, qui gratiosi essent apud populum, ut de Pompeio, Cicerone, Maecenate (vid. vel Horat. I Carm. 20. II, 17, 25)

Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
Conripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilioque domos et dulcia limina mutant,

510. Conripuit.

509 *geminatus* ex omnibus scriptis Heinsius reposuit. Sic et Pierii et Martini libri cum antiquis edd. Vulgatae tamen edd. praeter unam Egnatianam *geminatur* aut *geminantur* habebant. Illa *geminatus enim*, in parenthesi posita inde ab Elzevirianis, illustrare sibi videtur Heinsius ad Aen. X, 874, mihi tamen nondum satisfacit, nec ipse mihi satisfacio. Minus tamen putidus versus ad meum sensum est, si intra parenthesin aut totum, ut Aldd. pr. et sec., ut sit: *hunc plausus hiantem (Per cuneos — patrumque) Conripuit*; aut verba *geminatus enim plebisque patrumque*, cum Ald. sec. et hinc ceteris, recipias. Friget tamen utrumque, multoque magis, si *geminatus* ad *plebem* et *patres* referas. Immo vero est, repetitus, iteratus. Servius *enim* retraxit; ut sit: *Corripuit enim hunc geminatus.* Atqui hoc repugnat sermonis genio. Melius esset dicere, *enim* esse pro δὴ, γὰρ, asseverative positum: ut Aen. II, 100 *Nec requievit enim.* VIII, 84 *Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno, Mactat.* Potuisset poeta facile asperitatem hanc emollire: *geminante manu.* (Vox *enim* asseverandi habet potestatem, in *enimvero* et *sed enim* maxime conspicuam. Hinc interdum auget vim praegressi vocabuli, ut in illis ipsis exemplis, quae Heynius attulit; nec multum differt a particula *quidem*; cfr. notata ad Ge. I, 79. Modo noli aliter in vernaculo sermone hoc exprimere, quam vocis intensione. Voss. et Iahn. verba *geminatus — patrumque* parenthesi includunt et verbum *est* subaudiunt; quod friget. Denique *geminatus* explicandum ex vocc. *plebisque patrumque*; non est *iteratus. Wr.*) 510 *Corripit: hi gaudent* emendat Marklandus ad Statii Silv. III, 2, 61, non quod in praeterito tempore offendebatur, ut Burmannus putabat, sed quod non sunt, ad quos referas τὸ *gaudent.* Nec tamen *alii* subiicere post superiora a versu inde 503 adeo durum est. Ipse Burmannus *Corrupit* coniectabat; minus feliciter. *sanguine patrum* ed. Norimb. 511 *domus* duo apud Burm. et uterque Goth. *lumina* Zulich.

res nota. *enim* interponitur, ut alias *quidem:* geminatus quippe ille, ut δὴ, δηλαδὴ, scilicet. ut sit: hunc rapit, animum movet, ut appetat, plausus plebisque patrumque, h. e. populi, iteratus ille quidem per cuneos; (vid. V. L. *Wr.*) vult ille gratiosus haberi, in gratia apud populum esse.

510 — 512. *Gaudent perfusi sanguine fratrum.* h. e. gaudent alii perfundi, ex graeco more. (vid. Q. V. XXVIIII, 6. *Wr.*) Ad veteranos autem et ceteros refero, quibus promissi per bella civilia (hinc *perfusi sanguine fratrum*) agri assignabantur; ita cum sequente versu sententias arte coniunctas esse videas: relictis agris patriis et solo natali in aliena praedia, alio sub caelo sita, immigrant. Lucretii versus sunt III, 70 Dum homines paupertatem fugiunt, *Sanguine civili rem conflant — Crudeles gaudent in tristi funere fratrum:* quem hic expressum esse, iam a Macrobio monitum Sat. VI, 2. 511. *Exsilio*, dum in colonias deducuntur. (*Exsilium* vix recte ad colonias retuleris. Nam qui in bellis

Atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor; hinc patriam parvosque nepotes

513 *terram molitus aratro* Mediceus et Colot. Ursini; forte ex Georg. I, 494. (Medic. *agricula*, sed *u*, testante Fogginio, in *o* mutata. *Wr.*) *demovit* Leid. et Rottend. 514 *parvosque penates* Mediceus, quod impense placebat Heinsio; dummodo non v. 505 *miserosque penates* antecessisset. Malim alioqui et ipse: *patriam* (adeoque publicum) *parvosque Penates*; satis recte dici potest agricola tueri et alere domum ac familiam. Et inf. IV, 155 *Et patriam solae et certos novere penates*. Add. Ciris 418 et alii. Sane permutantur fere *penates* et *nepotes* in libris: vid. Markland. ad Statii Silv. I, 2, 145, qui etiam *penates* praefert: sed parum gravi de caussa: „quare enim poeta *nepotes* potius quam *liberos* memoraret?“ Atqui memorat tamquam poeta, cui liberum est et esse debet, ita permutare; alioqui concidit tota poetica. Burmannus praefert *nepotes*, ne bis idem dicat poeta, *patriam* et *penates*; qui metus utique vanus esset; nam *patria* nequaquam ad tugurium ipsum revocari potest, sed totum rus, vicum et agros, complecti debet, ut Ecloga I, 3. 4. 68. Equidem fateor me ad hoc haerere, quod *patriam* ex annuo labore sustinere dicitur agricola; vix enim hoc aliter fieri potest quam conferendo in publicum et militia ex delectu. Atqui hoc alterum non ex agro petitur, prius non est Romanum, illo saltem tempore; (*vectigalia* ap. Horat. Od. III, 16, 40 sunt reditus agelli, quos *porrigere* aliquis potest, amplificare, augere, *cupidine contracto*) malim utique *patrem parvosque nepotes* scriptum esse; et potest *patriam* ex versu superiore 512 repetitum videri. Enimvero non agitur de eo, quid in votis habeamus, sed quid scriptum esse a Marone probabile sit: et hic fateor nihil posse ad liquidum perduci. *patrem* tamen reposuit Wakef. (*parvosque penates* ex Aen. VIII, 543. petitum videtur; cf. notata ad Ge. I, 46. II, 47. Probatur tamen ea lectio Brunckio; vid. V. L. ad vs. 505. — Quidni autem *patriam*? nonne agrorum proventu omnes cives aluntur? Et de alendo haec esse capienda, docent, quae subiiciuntur, parvi nepotes boumque armenta. Atque ecce tibi iam contraria: Urbani quum patriam pessumdent, rusticus contra suo labore sustinet eandem. *Wr.*) Idem Marklandus malebat: *Hic anni labor*; et sic Gud. pro

civilibus vicerant, iis agri in Italia adsignati; cui quidem rei non convenit patria alio sub sole posita. Rectius igitur haec de iis dicta cum Vossio statuas, qui Antonium in Aegyptum secuti. Sed falluntur, qui bellorum civilium iam supra factam mentionem hic repetitam volunt. Quare haec est horum vss. sententia: ibi immania scelera, parricidia, exsilia, ignota illa rusticis. *Wr.*) 512. Fere ut Horat. illud Od. II, 16, 18 *Quid terras alio calentes sole mutamus?* Sol pro coelo, plus minusve ex sole, propiore seu remotiore, calente.

513—531. Suavissima bonorum, quae vita rustica habet, descriptio. 514. *labor anni*, per annum, annuum opus rustici; nunc tamen subest simul notio proventus annui ex hoc labore; nam subiicitur: *hinc sustinet*, alit et educat inde, *nepotes*, liberos, et *patriam:* Romano sensu et sermone amat, tuetur, patriam aliquis, pro ea moritur; haec et alia sunt, quae Horatius innuit in his: *Qui didicit*, *pa-*

Sustinet; hinc armenta boum, meritosque iuvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis;

515. IUVENCOS; 517. CULMI;

var. lect. nec male. (*Hic* recepit Vossius, probatum etiam Handio ad Stat. Silv. pag. 267. Bene *hinc*; ex vulgari ratione diceres: hinc annui labores, quos rustici subeunt, ut domum suam patriamque sustineant. Et commode ab Iahnio laudatur Schirach. in Clave Poetar. classicor. P. II. p. 471. ita hunc locum explicans: „Descripserat poeta varia studia, quibus sollicitarentur homiues ad satiandas suas cupiditates. Quanto felicior agricola! Unice incumbit suis agris colendis et rei rusticae augendae, nihil praeterea curans, nec incertus de re futura per totum annum suum laborem beatus persequitur, et habet, unde patriam suosque sustentet." — 515. *hic* Medic. apud Foggin. *Wr.*) 516 *quin et* Menag. alter. *exuberat* Menag. quart. 517 *et Cerealis* Menag. alter. (*Cerialis* primum in Medic. scriptum fuisse, notat Foggin. *Wr.*) 518 *Proventumque* Goth. pr.; ferrem, si *Proventus* esset, *aut horrea* Medic. a m. pr. et Zulich. *oneret cellas* coni. Io. Schrader. Fatendum tamen, si severius cum poeta agas, totum versum otiosum esse post antecedentia. (Minime! *Wr.*)

triae quid debeat, et quid amicis. At patriam Romanus non alit; aleret cives, sustineret opibus suis amicos. Horat. Serm. II, 2, 104 *cur, improbe, carae Non aliquid patriae tanto emetiris acervo.* atqui praecesserat: *quare templa ruunt antiqua deum?* Erit itaque eo referendum, ut de suo conferat ad utilitates publicas et commoda universe. (Vid. quae scripsi in V. L. *Wr.*)

516—518. Nullum anni tempus est, quo cesset ager afferre aliquid fructus. *pomis exuberet annus,* poetica ratione, sed sollenni, pro, poma exuberant in anno, h. auctumno. (A Virgilio sua mutuatus videtur Plin. Panegyr. c. 29. a Wunderl. laud.: „omnis usibus nostris annus exuberat." *Wr.*) 518. *Annus onerat sulcos proventu*, ante messem, *horrea vincit proventu*, messe facta. Sunt Tibulli IV, 1, 185 *Horrea fecundas in deficientia messes*, et sup. Georg. I, 49 *Illius inmensae ruperunt horrea messes.*

519. Cum hieme, h. e. cum extremo auctumno, olivitatis tempus ingruit. (quod ab Octobri mense ad Ianuarium extenditur. Vid. Colum. XI, 2, 83. XII, 50. Pallad. XI, 10. XII, 4. *Voss.*) Olivae, ut poetarum mos, a praestante aliquo genere adiectum nomen habent. (*Venit hiems: teritur* etc. hanc orationis structuram illustrant, quae Wunderl. ad h. l. et in Obseryatt. in Tibull. I, 6, 37. attulit. *Wr.*) *Sicyonem oliviferam* etiam Ovid. memorat in Ibin 319,

Glande sues laeti redeunt; dant arbuta silvae;
Et varios ponit fetus auctumnus, et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccae
Lactea demittunt; pinguesque in gramine laeto
Inter se adversis luctantur cornibus haedi.
Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
Te, libans, Lenaee, vocat; pecorisque magistris

521. AUCTUMNUS; 527. FESTOS; 528. MEDIO,

520 *redeunt laeti* Rufinian. de Schem. Lex. p. 30. *ardua* Gud. pro var. lect. 521 *ponit fructus* Erf. 523 *pendent dulces* ante Heins. sed *dulces pendent* omnes fere scripti, etiam Pierii. 525 *dimittunt* nonnulli: duo omittunt *que* cum uno Mead. 527 *fastos* Ven. *fusosque* Gud. et Goth. sec. (Mutatae interpunctionis rationem reddet Q. V. XXXIII, 10. *Wr.*) 528 *ingenio* pro *in medio* Mediceus; (sed a m. sec. *in medio. Wr.*) forte *Ignis ubi Genio*, inquit Burmannus, id est, ara ipsi posita. Malim *Ignis ubi, Genio et socii c. c.*, h. in honorem Genii: in quod et Schraderum incidisse, in schedis video. Sed ludibrium librarii esse puto. 529 *Leneaeque* Voss. Erat scilicet in alio *Leneae*, ut in Medic. a m. pr.

ex P. IV, 15, 10. Statius Theb. IV, 50. *trapetum*, quo oleae teruntur; mola olearia. vid. Ind. ad Scriptt. R. R.; egregie illustrata in doctissimo libello Alb. Lud. Frid. Meisteri nostri *de torculario Catonis*. 520. (*glande redeunt* iungit Wunderl. Observatt. in Tibull. I, 3, 40.; non recte, quum absit loci notio a glande; itaque iunge: *glande laeti. Wr.*) *arbuta*, vid. supra ad Eclog. III, 82. 521. *ponit fetus auctumnus*, dum poma matura decidunt. Ita *poni frondes* supra dixerat v. 403. Potest tamen, si ita placuerit, a partu petitum dici, qui *poni*, edi, dicitur; ut ova ponuntur.

523. Pergit ad gaudia domestica agricolae; *pendent circum oscula* iucundius, quam si, circum ora; sunt enim ad osculandum porrecta. 524. *pudicam mulierem* (Horat. Epod. II, 39) designat. Adscripseram olim αἰδοίην παράκοιτιν. sed recte monitus, eam in Homero esse αἰδοῦς ἀξίαν, hoc sustuli. 525. 526. Ex Arat. Diosem. 369. 370. conf. Odyss. κ, 412. κορύπτειν Theocr. III, 5.

527—531. Quicquid in vita rustica iucunditatis esse solet, memorat poeta; itaque et festorum sollennia diis rusticis habita; inque his unum, in Bacchi honorem. 528. *Ignis ubi in medio*, scil. ara, in qua sacrum fit, ex quo epulae parantur. Tibullus de sacris, messis tempore factis, II, 1, 21 *Tunc nitidus*

Velocis iaculi certamina ponît in ulmo;
Corporaque agresti nudant praedura palaestrae.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;

531. PALAESTRA

531 *nudant* Burm. recepit, et sic sane Romanus, aliique vetusti Pierii, et praestantiores Heinsii ac Burm. *nudat* tamen, quod vulgo editur, excepta Egnatiana recensione, Mediceus cum fragm. Moret. et parte librorum Martini (et 2. 5. *Wr.*) exhibet; et videtur haec ratio exquisitior esse, si paterfamilias *nudat membra*, dum proponit certamen et auctor est nudandi membra. Sed in his librorum auctoritati non refragor. *perdura* Medic. a m. pr. *nudat palaestrae* idem cum fragm. Moret., quod Heinsio placebat, et Wakefield. qui recepit, quia Lucret. V, 969 de hominibus feris: *membra nudabant terrae*, pro quo editum erat, *nuda dabant.* Idem hinc tuebatur Aen. V, 586 lectionem, *Et nunc terga fugae nudant*; in quo tamen loco casus tertius minus conveniret, quam in nostro loco. Est enim casus tertius cui, cuius caussa nudamur: Lucan. VIII, 425 *Dacis Rhenique catervis Imperii nudare latus.* Male itaque et in Silio XVII, 444 *Quos ubi nudantes conspexit Hamilcare cretus Terga fugae* reposuerant pro, *fuga.* Verba, ut nunc edita sunt, diserte recitat Lutat. ad Stat. Theb. VI, 827. (Nihil obstaret, quominus *nudat* reciperetur, si ea esset praestantiorum librorum lectio. At *nudant* etiam in Medic. exstare Foggin. et Freytagius testantur, neque ita pro certo affirmasset Heynius, *nudat* ab Heinsio in Medic. inventum esse, si diligentius excussisset notam Heinsii. Reduxi autem *palaestrae*; quod quam facile potuerit in *palaestra* corrumpi, nemo non videt; sed *palaestra* quomodo cuipiam librario in mentem venerit mutare in *palaestrae*, vix exputaveris. Atque ipse locus, quem tenet *palaestra*, iungi iuberet *praedura palaestrâ*, quod alienum est ab h. l., non *nudant palaestrâ. Wr.*) 532 Tangit locum Schol. Persii Sat. I, 87, quamquam mendose. *vitam veteres* Moret. et Parrhas. *voluere* Ven.

plenis confisus rusticus agris Ingeret ardenti *grandia ligna* foco, *Turbaque vernarum, saturi bona signa coloni Ludet. Socii.* Horat. Epist. II, 1, 142 *Agricolae prisci — Condita post frumenta levantes Tempore festo Corpus* — Cum sociis operum pueris *et coniuge fida.* Adumbratus e nostro locus Gratii Cyneg. 486 sqq. Nec aliter, quam de sacro Genio vel Lari facto, accipiendum carmen Horat. III, 17, 13 sq. *crater*, unde libatio fit, corollis ornatur. vid. ad Aen. I, 724. 530. *certamina ponit, ἆθλα τίθησι*, certaminis praemia. conf. Aen. V, 66. (Iure negat Wunderlichius, certamina dici usquam pro praemiis certaminis; *certamina ponere* valere idem, quod *instituere certamen*, et esse illud comparandum cum Graeco ἀγῶνα προτίθημι. Plat. Phaed. c. 42. p. 55. l. 3. „εἰ πονηρίας ἀγὼν προτεθείη." Soph. Ai. 936. „ὅπλων ἔκειτ᾽ ἀγὼν πέρι." *Wr.*) *agresti palaestra*, lucta.

532 — 535. Ornate: haec vita fuit priscae Italiae. Ponit singulatim, haec vita fuit priscorum Sabinorum, Romanorum et Etruscorum. 533. *Etruria crevit*, h. Etrusci potentes facti sunt; ad magnas opes agricul-

Hanc Remus et frater; sic fortis Etruria crevit
Scilicet et rerum facta est pulcerrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictaei regis, et ante
Inpia quam caesis gens est epulata iuvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Inpositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos inmensum spatiis confecimus aequor;

533. CREVIT;

534 Malim iungere: *Sic fortis Etruria crevit Scilicet*, *et rerum*. Eodem modo I, 281. 282. (Recte utique; nam *et* post *scilicet* positum valeret *etiam*, ut Ge. I, 493. *Wr.*) 535 Idem versus Aen. VI, 786. *septem quae una* ed. Iunt. et aliae. 536 *Antea* Gud. 540 *Inpositis duros* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*)

tura pervenerunt. Burmannus intempestive Etruriae mentionem, et non nisi in Maecenatis gratiam, fieri aiebat; sed quid potissimum vir doctissimus in hac suspicione sequutus sit, videtur enim aliquid sequutus esse, non apposuit. Fuere utique magnae Etruscorum opes et terrarum cultus egregius. 534. *rerum facta est pulcerrima*, nota forma, quam Burm. ad h. l. illustrat, omnium imperiorum praestantissimum ac beatissimum factum est. Iisdem fere verbis Cicero pro Rosc. Amer. c. 18, §. 50. Formam tamen et rationem loquendi non expedivit Burmannus. Est scilicet Graecum χρῆμα κάλλιστον, *res pulcerrima*, et doctius *pulcerrima rerum*. Tum *scilicet* est δή, ἄρα, utique, sane. Ut Graeca sint: καὶ δὴ καὶ Ῥώμη ἤκμασε διὰ τοῦτο, κάλλιστόν τι πρᾶγμα. 535. *arces* pro montibus.

536. Ante Iovem, sub rege Saturno, aurea aetate (unde poeta ipsum dixit *aureum*), sic vivebant homines. *Impia gens*, h. hominum genus, *impium*, quod naturae legem violat, bovem mactando. cf. Arat. Phaenom. 132. Cic. N. D. II, 63, §. 159. (— 538. *aureus Saturnus*, ob auream aetatem, cuius ille tamquam parens et auctor fuit. Similiter Theocrit. XII, 15.: „ἦ ῥα τότ' ἦσαν χρύσειοι πάλαι ἄνδρες." *Iacobs.*) 539. *classica inflari*, cani inflato cornu, tuba, buccina. vid. Propert. III, 3, 41. 42. (2, 11. 12.) conf. ad Tibull. I, 1, 4. — 540. Ornate pro, procudi enses.

541. 542. Sed finis faciendus est libro. Eodem tropo Tryphiod. 664 Μουσάων ὅδε μόχθος. ἐγὼ δ' ἅπερ ἵππον ἐλάσσω Τέρματος ἀμφιέλισσαν ἐπιψαύουσαν ἀοιδήν. *aequor inmensum spatiis*, immensa spatia, h. decursus, habens, immensorum spatiorum campus. De *spatiis* vid. ad Ge. I, 512.

Et iam tempus equum fumantia solvere colla.

542 *spumantia* Rom. et aliquot alii Pierii, item Parrhas. (et 3. 7. 8. *Wr.*) Eadem varietas ap. Quinctil. VIII, 6, ubi versus laudatur. At *fumantia* melius hoc quidem loco; et exhibent Charisius et Beda de tropis S. S. (Equi ipsi et *spumare* et *fumare* dicuntur; vid. Hand. ad Stat. Silv. I, 21.; sed *colla spumantia* non est sanum; videtur tamen id probari Cortio ad Lucan. IV, 754. *Wr.*)

Colla equorum solvere, dum iugum solvitur, demitur. Sic ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων λυσαμένη Callimachus a Cerda laudatus H. in Pall. Lav. 10. λύειν ἵππους, *solvere equos*, sollenne.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER TERTIUS

ARGUMENTUM

Orditur poeta librum ab expositione argumenti 1. 2: tractare se argumentum ab aliis intactum, unde novam laudem Mantuae suae sit paraturus — 39. Inde favorem ac studium Maecenatis sibi expetit — 48.

Procedit praeceptio a fetura armentorum. Legendae primo loco bonae matres; notae bonarum vaccarum — 62; admissura ita curanda, ut et bos et taurus in iuventa constituti sint — 71. Notae equi generosi et ad admissuram idonei — 122. Tum ea, quae ante admissuram sunt curanda — 137. Cura matrum gravidarum — 156. Cura vitulorum — 178. Cura pullorum equinorum — 208; inprimis arcendi illi a nimia Venere: inter quae locum de Veneris stimulantis furore persequitur — 282. Post curam armentorum progreditur ad curam pecudum: cum praefatione super difficultate argumenti cum dignitate pertractandi — 294. Primo de ea cura, quae ad pecudes in stabulis habendas spectat — 321; tum de pastione vere orto: cum excursione in narrationem de Nomadibus Afris et Scythis — 385; praecepta de studio lanarum — 393, et lactis — 403. Cura canum — 412. Monita de cavendis animantibus noxiis — 439, et de avertendis morbis — 473. Ita aditum sibi parat ad locum de peste auctumnali armentorum ac gregum nobilissimum — ad fin.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso, vos, silvae amnesque Lycaei.
Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentis,
Omnia iam volgata: quis aut Eurysthea durum,

2. AMPHRYSO; 4. VOLGATA;

2 *Amphreso* Medic. (potius *Amfreso. Wr.*) *Amphrysso* Romanus; at *Amphryso* fragm. Vatic. Variant eodem modo codd. in Callimacho et al. Tuetur simplicem litteram Brunck. ad Apollon. et recte: add. Steph. Byz. in Ἄμφρυσος. Alii *Amphriso*, *Amphrisio*, ut Goth. Mox *Lycaei* recte omnes scribunt: ut ap. Pausaniam aliosque Graecos scriptores; ubique occurrit: *τὸ Λύκαιον.* Male confunditur alibi *τὸ Λύκειον* Athenarum: ut sup. I, 16. 3 *carmine* Burmannus reposuit, ut erat in nonnullis Pierii; in fragm. Vatic. Medic. et aliis *carmina*, quod vulgo editur. Proclivior lapsus in hoc ex illo, quam vice versa; (commemorat hanc lectionis diversitatem iam Philargyrius; *carmina* tamen codd. Potterii omnes cum utroque Lips. Sed *carmine* bene defensum ab Heynio. *Wr.*) *mentis* idem scripsit ex Rottend. tert. pro *mentes.* (*mentes* etiam Medic.; *mentis* alter Lips. *Cetera*, non *caetera*, veterrimi libri, Medic. Rom. Fragm. Vat. *Wr.*) 4 *volgata* idem ex Gud. et Mentel. tert. *sunt vulgata* Parrhas. Bodlei. et unus Mead.

1. 2. Nunc rem pecuariam aggrediar. Pro ea Palem, deam pastoritiam, et Apollinem Nomium, et Lycaeum, Arcadiae montem Pani sacrum, memorat. *Amphrysus* Thessaliae, et quidem Phthiotidis, notum flumen; ad quod Apollo boves pavisse dicitur, cum Admeto, Pheraeorum regi, serviret, ἐθήτευσε. vid. Eurip. Alcest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq. Tibull. II, 3, 11. III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368. *Pastor ab Amphryso* pro Amphrysius, more loquendi paullo doctiore. Graece diceres: *Νομεὺς Ἀμφρύσηθεν.* cf. Toup. Ep. crit. pag. 165. (sic solet praepositio *a* circumscribendo adiectivo inservire; vid. Beckeri *Elegeia Rom.* pag. 152.; adde notata ad Ecl. I, 54. *Wr.*) Mox *silvas amnesque Lycaei* memorat pro deo Lycaeum tenente, Pane; et hunc pro re pastoritia. 3. Pindarum Olymp. Ode II pr. ante oculos habuisse, Cerda putabat; debebat saltem Isthm. VII pr. comparare; etsi et hoc nimis sedulo fieret. Communis enim illa est ratio multorum poetarum, ut alia sibi praerepta esse, alia vulgaria a se omitti dicant. Magis certum est, nostrum multos imitatos esse, inprimis Manilium lib. III pr. cf. Aetna pr., ubi vid. Wernsdorf. Oppian. Cyneget. pr. Nemesian. Cyneg. 15 sq., ubi conf. Titium. *Tenent mentes* ea, quae delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam. *vacuae* autem *mentes*, a curis, rebus ac studiis severis, vacantes, sollenne de iis, qui poetarum car-

Aut inlaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

6. PUER?

5 *Busiridis arces* Medic. a m. pr. *illaudari* Goth. pr. 6 *Quoi* in Pierianis: ut Ecl. IV, 62. Et sic fragm. Vatic. (Non recte ab Heynio gravius interpungebatur post *puer*, quo fit, ut, retenta pronunciantis voce, vitium contrahant numeri. Vid. Santen. ad Terent. Maur. p. 272. cui adde Gaisford. ad Hephaest. p. 308. sq. *Wr.*) 8 *est* abest a Toll. *tum danda via est* ed. Ven.

mina audiunt. Monenda haec propter Burmanni subtilitates fuere.

4—7. Dum *Eurystheum* memorat, Herculis labores intelligit. Eodem referendi Busiris et Hylas. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat; hinc v. 6 *Cui non dictus? Dicere* enim de poetis sollenne. Fuisse quoque necesse est carmina de Delo, et de Pelope eiusque cursu curuli, quo Hippodamiam Oenomai f. obtinuit: at ea omnia poetarum opera interciderunt, praeter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. Quae autem ex deperditis excitari hic possent, notae modum excessura essent. 5. De *illaudato*, h. detestando, Busiride inprimis multa Interpretes cumularunt. Isocratea oratio plane hic commemorari non debebat. Sed videndi inprimis Gell. II, 6, ubi cf. Iac. Gronov. Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potiora sunt illa Gellii verba: illaudatus *est quasi* illaudabilis *et* innominabilis, *qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque umquam memorandus est.* Expressit autem Homeri οὐκ ὀνομαστὸν Od. τ, 260. 597. Sic ἀπόθητος. vid. Toup. Ep. crit. pag. 82; nec ad notam formam λιτότητος confugere necesse est. Etsi autem in iis, quae nunc extant, carminibus Busiridis vix mentio facta occurrit: potuit tamen ac debuit (vid. Apollodor. II, 5, 11) ille ab Hercule caesus memorari in Ἡρακλείαις: quo nomine plura olim extitere carmina, inprimis Pisandri Camirensis (vid. Excurs. I. ad lib. II. Aen.), Nymphios Heracleotae, Panyasios. (vid. ad Apollod. Notae pag. 324 sqq.) 8. *Acer equis*, h. arte equestri, („haud facile approbaveris compositionem: *acer arte equestri.*" *Wch.* Praefat. pag. XVIII.) *quadrigis* ducendis, strenuus, excellens, δεινός.

9. Circumspiciendum mihi argumentum, cuius tractatione nomen consequar. *victor* poetico ornatu adiectum, uti solent, si de magno aliquo opere peracto, magna re, quam assequutus sis,

Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,
Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam

10 *superstes* eadem ed. Ven. Gell. I, 22 versum laudat, et putat dictum esse ἀκυρώτερον, parum proprie, pro, *longinquius diutiusque adsit.* 11 *veniens* Menag. pr. *residens* Rottend. alter, perpetua permutatione cum *rediens.* 12 *Idimeas*, *Idymeas* (sic Medic. Vat. 5. 8.; sed in Medic. *a* supra scripta. *Wr.*), *Hydimeas*, ut mox *Mintius* scribitur. *Primus* et *Idumeas* Reg. Martin. Est Ἰδούμη, Ἰδουμαῖος. (Weston. in Anglorum diario classico XX. p. 291. *Itonaeas*, coll. Stat. Theb. VII, 721., coniecit. *Iahn.* — Ceterum vid. Q. V. XXXX, 1. *Wr.*)

agitur. Non male Servius: *victor, effector propositi et voti.* Lucret. I, 76 *Omne immensum peragravit Epicurus, — Unde refert nobis* victor, *quid possit oriri* etc. *virorum per ora volitare*, ornatius quam, ferri per ora, in ore omnium esse. Notum autem Ennii illud: *volito vivus per ora virum.* Sollenne porro famam nominisque celebritatem per volatum declarari; ornavit notionem Horat. II Carm. 20.

10 — 13. Primus ego inter Mantuanos nomen poetae consequar. At hoc splendide elocutus est. *Primus.* Bene Serviana: *Ideo* primus, *quod ante illum nullus Mantuanus poeta fuit.* Argute magis quam vere modo Graecis poetis carminis palmam eripere, modo, quod Catroeus commentus est, iter in Graeciam suscipere velle putatur. Qui primus inter aliquem populum poeta clarescit, is *Musas secum in patriam ducere* dici potest, et ornatius *ab Helicone*, Boeotiae, *Aonibus* olim habitatae, monte; idem *referre* laudem, gloriam, praemia, victoriae insignia, *palmam* dici potest, respectu *certaminum musicorum*, quae inter Graecos haberi solebant. *Idumaeas* autem *palmas* poetico plane epitheto appellavit, a nobili aliquo genere. *Idumen* poetae pro Idumaea ac tota Iudaea dicunt; quam quidem palmis frequentem fuisse notum est. vid. II. apud Cerdam et al. *arbusto palmarum dives Idume* Lucan. III, 216, et praeclare Stat. V Silv. 2, 138. 139 *An Solymum cinerem palmetaque capta subibis Non sibi felices silvas ponentis Idumes?* Debet autem huius versus suavitatem, ut unicuique obvium est, qui utrumque poetam legit, noster Lucretio suo I, 118 *Ennius ut noster cecinit, qui primus amoena Detulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quae clara clueret.*

13. Haec et quae sequuntur, et templi huius aedificatio, quam rationem ac coniunctionem cum ceteris habeant, omiserunt monere Interpretes. Scilicet in eo substiterat poeta, ut laudem poeticam, quam in patriam suam

Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera praetexit arundine ripas.
In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,

17 *Illi*, quod ubique editur, tuetur Medic. cum aliis, h. in Caesaris honorem. At *Illic* Romanus, Medic. cum aliis antiquissimis Pierii. Sic in Franc. in Cantabrig. et Arundel., h. e. ad templum. Porro *et* abest a Franc.

redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Graecos ex sollenni certamine victor reportaret. Notum autem est, nullum sollennium ludorum in Graecia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες μουσικοὶ, eloquentiae, poetices inprimis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollennibus aeque certum est, ac de Dionysiis, Panathenaeis etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo sollenni pompa urbem suam ingressos esse, verum etiam victoriae praemia diis consecrasse, interdum etiam sive templum sive aram aliudve monumentum in victoriae memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitibus declarari potest. Unum commemorasse nunc quidem satis sit, quod Athenis superest, monumentum choragicum, vulgo *Demosthenis Laterna* dictum, quod post Sponium *Le Roy* et *Stuart* c. IV exhibent. Quae quidem a nobis dicta si memineris, nihil quidem abhorrens aut insolens in toto poetae carmine occurret. Laudis ac victoriae suae poeticae monumentum exstruet templum, in quo praemia reportata tamquam donaria consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, ut Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et excultum esse iubeat, quae ad Augusti laudes praedicandas viam parare poterant. Cum autem inter divinos honores etiam ludorum sollennia sint, etiam haec in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem ingenii in poeta copiam et incrementa cognoscere volupe est, conf. extr. partem Aeneid. VIII, et eum, qui locum ante oculos habuit, Statium Theb. II, 728—740. Ceterum multa ad h. l. disputantem vide sagacissimum ac doctissimum Virum Hurdium, nunc Ven. Vigorniensem (Worcestriae) Episcopum, ad Horat. Epist. ad Aug. Vol. II, p. 43.

13. Victoriae monumentum exstruam templum, Caesaris titulo ornandum. *ponere templum*, τιθέναι, satis notum. *Propter*, prope Mincium, de cuius inundantis vicina aquis stagnantibus supra vidimus ad Eclog. I, 52. VII, 12. 13. Georg. II, 198. inf. Aen. X, 206. — 16. Statua dei in medio templo, ἐν τῷ ναῷ, sacrario: ut saepe in numis visitur.

17. *victor ego*, qui carminis palmam ac gloriam in patriam retulerim; id quod absolutis Georgicis, quae Neapoli scribe-

Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus et crudo decernet Graecia cestu.

20 *duro* — *cestu* Romanus Pierii. Sed *crudo* melius, e crudo corio. Aen. V, 69. *decernet* firmavit Heins. vetustiorum librorum auctoritate; inter quos fragm. Vatic. Sic quoque pars Pierianorum cum edd. inde ab Aldd. At Medic. Longob. et alii *decertet*; quomodo nonnulli ap. Heins., quatuor Martini, Goth. sec. Erf. cum vett. edd., et sic Medic. a m. sec., nam prima scriptura in eo et Mentel. pr. ac Franc. et ed. Fabric. *decernit.* cf. ad Aen. VII, 525. Tandem *Graecia ludo* Zulich.

bat, futurum erat; etsi hoc adiectum nimis angustum videri potest. Loquitur poeta omnino de gloria ac laude carminis. *Purpura conspicuum* dixit se, tamquam eum, qui ludos ederet, magistratuum exemplo, qui ludos curabant, praetexta induti; purpura in togae ora praetexta. At purpurea vestis non fuit nisi triumphantium, eaque picta, auro distincta. Nisi in Graecis civitatibus alium morem fuisse contendas. Sacerdotum purpuram huc advocabat Servius. conf. Plin. IX, 36, s. 60. 18. *agitabo currus*, non aliter accipiendum, quam poetam editurum ludos, in quibus quadrigae mittantur, agitentur. *Centum* autem *quadrigas* tamquam poeta ponit; et recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49 *centum ludis Geniumque choreis concelebra*, nec non Gratii Cyneget. 520; nam subtilius quam verius esse videtur, quod iam Servius monuit, ad XXV missus ludorum Circensium hoc referendum esse. (Numerus centenarius in sacris et in conviviis sollemnis videtur fuisse; vid. Eustath. ad Il. *A*. p. 49. init. Docte Huschkius ad Tibull. I, 7, 49., ea, quae Heynius super hoc ipso Virgilii versu disputat, respiciens: „Addere Heynius inprimis debebat Catullum LXIV, 388.: „„Saepe pater divum templo in fulgente revisens, Annua quum festis venissent sacra diebus, Conspexit terra centum procurrere currus." " Pertinet res ad illud Pindari dictum, πάντα θύειν ἑκατόν. Fragm. 51. 154. — — Miror autem, nemini in mentem venisse Horatium III, 8, 13.: „„Sume, Maecenas, cyathos amici Sospitis centum." " Ubi notandum, quod Acron adscripsit: „„verbo usus est convivarum, centum cyathos." " Haec Huschkius. Hinc *arae centum* Aen. I, 417. IV, 199. sq. vid. etiam V. L. ad IV, 510. *Wr.*) *ad flumina*, ad Mincium. Nugas Servianas audire non debebant Interpretes.

19. Suos ludos, propter maiestatem numinis, cui fiant, Graecorum Olympia et Nemaea celebritate superaturos esse dicit. *Alpheum* Olympiam praeterlabi, et *Molorchum* (vid. Tibull. IV, 1, 13), Cleonaeum, excepisse hospitio Herculem, cum leone Nemaeo interemto ludos Nemaeos restitueret, satis notum est. vid. Apollod. II, 5, 1, et

Ipse, caput tonsae foliis ornatus olivae,
Dona feram. Iam nunc sollemnis ducere pompas

22 *deducere* Ven. alter Menag. ed. Iunt.

Probus ad h. l. *crudus* cestus, e corio crudo.

21. 22. Iam, quod ad se pertineat, se *ferre* velle *dona*, h. se sacrificia ad templum (paullo post, *ad delubra*), esse facturum dicit, capite corona oleagina redimito. *tonsam olivam* appellat, quae et Aen. V, 774 et 556 *tonsa corona* occurrit, attonsam vulgo esse volunt, ornatus caussa; malim dicere simpliciter, quia decerptae sunt frondes ex arbore. Neque aliud est Horatianum illud: *decerptam fronti praeponere olivam.* Ex edicto tamen aut sub ferulae minis edicere quicquam nolim. (Duplex est apud Virgilium coronarum oleaginarum usus: in certaminum victoribus ornandis, et in sacris faciendis. Felix enim in primis habebatur haec arbor et pacifera: Aen. VI, 230.: „ramus felicis olivae." VII, 750.: „felici comtus oliva." Ge. II, 425.: „placitam Paci nutritor olivam." Aen. VIII, 116.: „paciferae ramum praetendit olivae." Et victores coronantur olea Aen. V, 309.: „Tres praemia primi Accipient flavaque caput nectentur oliva." ibid. 493.: „Mnestheus victor evinctus oliva." Quia autem pacifera, apta est eadem ad pacem Deum exposcendam; quare corona oleagina sacrificantes vincti Aen. V, 774.: „Ipse caput tonsae foliis evinctus olivae — pateram tenet extaque salsos Porricit in fluctus." Tibull. II, 1, 15.: „Cernite fulgentes ut eat sacer agnus ad aras Vinctaque post olea candida turba comas." Valer. Flacc. III, 424.: „Tempora tum vittis et supplice castus oliva Implicat." et sacerdotes Aen. VII, 417.: „induit albos Cum vitta crines; tum ramum innectit olivae: Fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos." VI, 809. de Numa: „Quis procul ille autem ramis insignis olivae Sacra ferens." ubi vid. Serv. VII, 750.: „Quin et Marrubia venit de gente sacerdos, Fronde super galeam et felici comtus oliva." Ciris vs. 147.: „sacerdos Pallentis foliis caput exornarat olivae." Iam apparet, oleaginam coronam sibi ut sacrificaturo sumere Virgilium. Argutatur igitur Vossius, quum scribit: Augusti gratia poetam corona oleagina se velle redimire, quod olea signum sit pacis et fertilitatis. Tonsa autem oliva non ea ratione dicitur, qua Heynius existimat; sic enim non intelligitur, cur non quaevis coronae de quavis arbore petitae ita vocentur. Male Paschalius de Coronis VII. c. 2.: „Corona tonsa est lecta e pratis, sive hortis, familiari nostris locutione *tondere prata*, *herbas*, *violas*, et similia." Proprie dici tonsam, i. e. cuius folia, ut parem omnia haberent longitudinem, attonsa fuerint, contendit Vossius. Servius h. l. interpretatur: „minutis foliis compositae." et Aen. V, 774.: „comtae, minutis foliis."

Ad delubra iuvat, caesosque videre iuvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulaea Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;

24 *atque* Argent. ed., notante Reiskio. 25 *tollent* Menag. alter. *intexta* Menag. pr. 27 *Gargaridum* Rottend., sed Graecis *Γανδαρίδαι*, quod alii flexisse videntur, dum a Gange ductum putabant: Salmas. ad Solin. p. 698. *victoris et arma* Parrhas.

et V, 556.: „Tonsa, composita.“ Philargyrius quoque nostro loco tonsam vult esse compositam. Vides, ubique compositam comtamve ab his Interpretibus dici, nusquam attonsam. Et vix crediderim, tulisse hoc veterum superstitionem, ut res sacro destinata usui mutilaretur. Hinc alia tentanda explicatio. Olea arbor erat umbrosa, Claudian. de Bello Get. 319., multas gignens frondes, unde etiam tondebatur a colentibus. Plin. Hist. Nat. XV, 2.: „Sine dubio et in oleis solum maxime, caelumque refert: verumtamen et tondentur.“ Hinc facile tibi persuadeas, decerptam fuisse aliquam foliorum partem in coronis oleaginis, ne frontem nimis obumbrarent, atque hinc dici tonsam olivam. Iam vero probabile est, decerptis maximis minora atque eiusdem ferme longitudinis folia relicta esse, et hoc sensu a Servio ac Philargyrio dici comtam coronam compositamque minutis foliis. Ceterum tonsilem et sutilem coronam confundit Salmas. Plin. Exercitatt. p. 703. Tonsa corona tribuitur etiam pueris Troiam ludentibus Aen. V, 556.; quam et ipsam oleagineam fuisse puto. *Wr.*)

22. *Iam nunc iuvat;* tamquam poeta id, quod facere gestit animus, ad praesens tempus revocat, quasi actutum in eo occupatus sit. Rapitur animus aestuans in medias res, tamquam si coram gerantur.

24. 25. Priora, ad sacra pertinebant, in quibus pompa ad templum ducta, et victima caesa, haec, nescio an satis opportune, iterum ad ludos, inter quos etiam *scenicos* editurus est; hoc quidem more Romano. *Scena*, utpote versatilis, circumagitur. Velum autem sive *aulaeum*, prodeuntibus iamiam actoribus, non, ut nunc, demissum, sed in altum sublatum fuisse, adeoque intextas seu pictas imagines, h. l. Britannos, procero corpore, et forte eo habitu pictos, tamquam qui ipsi vela tollerent, quasi ex terra surgere visas esse, vix opus est multis docere. Locus classicus Ovid. Met. III, 111—114. Hurdius l. c. de aulaeo delubri accipiebat.

26—30. Ad ornamenta templi in Augusti honorem condendi transit: anaglypha in foribus, conf. Aen. VI, 20 sqq. et Exc. XV. ad lib. I. Aen., et quidem ex ebore et auro: ut ap. Cic. Verr. IV, 56; (respexisse tamen videtur inprimis fores templi Apolli-

Atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentis aere columnas.
Addam urbis Asiae domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,

28 *Atque hinc* Goth. sec. et Brunckii liber; quod ille recepit: erit ergo pro, inde, postea. (recepit etiam Vossius. *Atque hic*, i. e. in altera forium parte, ut altera valva pugnam Gangaridum, altera Aegyptiorum exhibeat. Ceterum in eiusmodi phantasmate non premenda omuia. *Wr.*) 30 *At tum urbes* ed. Ven. *Niphuten* Medic. a m. sec. cum multis aliis. (Medic. a m. pr. *Navatem*; sed priori *a* expunctae supra adscripta *i*; supra *v* comparet *f*, *m* autem in *n* mutatur. *Niphaten* 3. 5. 8. *Niphatem* 2. 7. 11. 12. *Wr.*) *Niphatem* ante Heins. *Niphate* Goth. sec. a m. pr., quasi Parthus ab eo monte pulsus esset. Sed virgulae omissione factum puto. *Niphates pulsus* audacter dictum. Si *victus, domitus,* esset, nihil offenderet. Iac. Bryant fuisse coniectabat *pulsumque Phraatem.* (*urbes* Medic. *Wr.*)

nis Palatini a. 725 dedicati. Propert. II, 23, 12 *Et valvae Libyci nobile dentis opus; altera deiectos Parnassi vertice Gallos, altera moerebat funera Tantalidos.*) tum v. 34 signa ac statuas. *Pugnam Gangaridarum* (Indorum ad Gangis ostia ab occidentali parte) memorat, quia communis ille laudum locus in Augusto, ut Indos cum Parthis victos ei aut promitterent aut darent. conf. sup. Georg. II, 171. 172. Aen. I, 289. Curabit itaque a sculptore effingi Indos victos, Aegyptum subactam, post Actiacam victoriam, tum Asiam, Armeniam et Parthos ad obsequium redactos. Memorat autem res, per quas ars symbolice ea reddere possit: pugnam et victorem Augustum, Nilum et tropaeum columnae rostratae. Quaeras, quomodo urbes et reliqua? Scilicet, ut in numis videmus provincias muliebri forma supplices, Armeniam maestam sedentem inter arma, Parthum unum vel duo ad tropaeum sedentes manibus post tergum revinctis. Augustum autem per *Quirinum* designatum videri, obvium est. Melius hoc, quam *Quirinum* pro populo Quirini, Romanis, a poeta dici. *arma Quirini* poetica consuetudine pro Quirino in armis, armato. Nisi *arma* pro bello, pugna aut victoria, dicta accipias, quod et ipsum bene fieret.

28. 29. Aegyptum, victis Antonio et Cleopatra pugna Actiaca navali, in potestatem ab Augusto redactam memorat. *undantem bello* et *magnum*, copiose, *fluentem* (nam *fluit magnus, multus*, fluvius, πολὺς ῥέει: cf. Bentl. ad Horat. I Serm. 7, 28), (vid. notata ad Aen. VIII, 559. *Wr.*) Nilum magno spiritu amnem appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Aegypto factos; ut populos aut provincias *bello tumentes* dicunt, cum animose bellum parant; ut omnino superbia, fastu, *tumere* dicuntur homines. Quod cum ad fluvium transfertur, praeclare ille fluctus volvere, aquas augere et incitare, bello undare dici potest. Fert idem patrius sermo. Hoc melius, quam si

Et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea,
Bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,

33 *a littore* duo et vett. edd. *caroque ab l.* Leid. unus, *diverso a littore* Schol. Horat. Cruqu. Od. I, 35. *ab* abest a Goth. pr. (*gentes* Medic. *Wr.*) 34 *Et stabunt* Acron ad Horat. Od. I, 19, sed Cruqu. vulgatum. *lapidis* quatuor, et sic edd. nonnullae. Sed alterum poeta dignius.

undantem bello, h. caede et sanguine, intelligeres; quid? quod nec armis quicquam in Aegypto actum, nullum praelium commissum fuit. *Columnam rostratam* altero versu describit, tamquam tropaeum. Occurrit illa quoque in Augusti numis. *Surgunt* autem columnae, ut aedificia, moenia; vulgari sermone, stant. (Praesignes hi versus numerorum gravitate; cfr. etiam Q. V. XXXV, 22. *Wr.*)

30. 31. Victoriam de Armeniis, quos a monte Niphate designat, ad quem adcolunt, et de Parthis promittit. conf. Vita Virgilii ad a. 734 et 724. De Niphate Horat. Carm. II, 9, 19 sqq. et Comment. ad e. l., et Lucan. III, 245, cui Niphates fluvius est.

32. 33. Exprimet porro in iis foribus duo tropaea, alterum de Oriente extremo victo, alterum de Occidente. Ad meum sensum, non haec sunt historice explicanda; nam non ea, quae iam facta sunt, sed *quae ita fore auguratur*, memorat; si tamen populum bello iam tum destinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, ut Interpp. faciunt, haec essent accipienda. Ad bellum Cantabricum etiam ipse tandem Augustus profectus est U. C. 728, quarto a Georgicis, ut vulgo creditur, ad finem perductis anno. Ei, qui omnia in vss. 33, 4. 5. ad certa tempora revocare mavult, statuendum est alterum, Georgicis nonnulla serius inserta esse. Neque hoc absurdum esse dicam. (vid. V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) *tropaea rapta manu*, poetica ratione de victoria reportata; si tamen in *rapta* argutandum sit, celeritatem victoriae exprimi dicas cum Philargyrio. *diverso ex hoste*, in diversis terrarum partibus. Sic *diversos Celtas* appellat Gratius Cyneg. 156, cum Medum modo nominasset. Alter versus eiusdem sententiae nova est exornatio: *gentes utroque ab litore*, h. extremi Orientis et Occidentis, (de hoc usu praepositionis *a* vid. notata ad Ecl. I, 54. *Wr.*) *bis triumphatas*, de quibus bini triumphi habiti sunt (non vulgari usu, ut bis eaedem gentes victae sint); (hoc tamen usus loquendi exigere videtur; probabiliora igitur, quae Voss. disputat, quem vide. *Wr.*) h. totum terrarum orbem victum ab Augusto.

34. *spirantia aera, vivos vultus*, Aen. VI, 848. 849. 35. Gentis Iuliae progenitores, ut vulgo ferebantur, ducta ab Iulo, sive Ascanio, Aeneae filio, origine. A Iovis et Electrae filio Dardano Erichthonius, cuius filius *Tros* Ilum, Ganymeden et *Assara-*

Assaraci proles, demissaeque ab Iove gentis
Nomina, Trosque parens, et Troiae Cynthius auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum
Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis
Inmanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur

35 *dimissae* aliquot: item alii *a Iove*. *gentes* Menag. alter. 37—39 Aberant ab uno Mead. 38 *Cocytum* Moret. sec.; ab eodem mox *que* abest. *Ixionis orbes* Romanus; quod perpetuum hac in re; itaque Spencius Polymetis Dial. XVI, 189 et alius Vir doctus, de quo iam Burm. monuit, in Miscell. Obss. Vol. I, p. 269 et 390. Vol. III, p. 309 vulgatae praeferebat, inprimis propterea, quod nullus anguibus in Ixionis supplicio locus est. At vid. Not. et ibi Serv. conf. Schrader. ad Musaeum p. 286. In iisdem Obss. cum Marklandi coniectura, *Ixionis axes*, tum Batavi Editoris, *Ixionis artus* vel *ungues*, proposita. Omnia perperam. *axes* etiam Davisius ad Cic. de N. D. II, 42 coniectabat. 40 *sequemur* Erf.

cum genuit. vid. Homer. Iliad. *v*, 215 sq. Ex Ilo Laomedon, ex hoc Priamus. *Ex Assaraco Capys*, ex hoc *Anchises*, ex hoc *Aeneas*. Porro *Apollo*, Troiae conditor, adiungitur, quia is, tamquam deus tutelaris, inprimis magna religione ab Augusto colebatur, quem adeo Apollinis filium vulgus ferebat. vid. Sueton. Aug. c. 94.

37. Altera ex parte in hoc templo signum ponetur Invidiae, sed debellatae et ad Tartarum proturbatae. Splendide autem omnia exornavit. Scilicet bella civilia omninoque discordiam civium iam plane coercitam esse, symbolice innuit; ut in simili imagine *Claudentur belli portae, Furor impius intus Saeva sedens super arma* etc. Aen. I, 293 sq. *metuere* Cocytum, Ixionis et Sisyphi supplicium, Invidia dicitur ornate, quae in Tartaro versatur, ac si istarum rerum aspectu terreatur; ut alias *horrere* ac *terreri* dicitur pro simplici *videre*. *severus*, perpetuum rerum infernarum epitheton, ut tristis, saevus. 38. *tortos Ixionis anguis*, quibus, pro vinculis, religatus est ad rotam, postquam illicitos Iunonis petivit amplexus. Ita et Servius. Sive poeta hoc ipse excogitavit, sive, quod probabilius fit, ex poeta Graeco acceptum habuit: ingeniose pro vinculis angues innexuit Ixioni. (Iahnius laudat Staveren. ad Hygin. 62. p. 129. *Wr.*) Vulgo simpliciter vincula et nexus memorantur: v. Apollon. Rhod. III, 62. Alia loca vid. in Misc. Obss. Vol. I, pag. 269. Vol. III, p. 312 sqq. Indulsisse sibi poetas in Ixionis rota volvenda, videbimus inf. Ge. IV, 484. *Saxum* Sisyphi notari, obvium est; quod *exsuperari* non potest hactenus, quoniam ad summum montis verticem emoveri et adduci nequit. λᾶας ἀναιδὴς Odyss. λ, 597, improbus, ingens, qui pondere suo urget, nec submoveri potest, adeoque gravis.

40. Interea argumentum se

Intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa.
Te sine nil altum mens inchoat. En, age, segnis
Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithaeron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit.

42 *actum* Zulich. *Eia age segnes* Valer. Probus Art. Grammat. I ap. Heins. *segnis* Heins. e potioribus. 43 *vacat* Medic. a m. pr. (idem *rumpere*. *Wr.*) Mirum a viris doctis *Cythaeron* edi et scribi; quod male fit; *Κιθαιρών*. 44 *domitorque* Zulich. *equarum* Leid.; vulgatam agnoscit Lutat. ad Stat. Theb. IV, 123. vid. ad Georg. I, 59 Burm.

suum de armentorum cura prosequuturum esse ait. *saltus intactos*, argumentum carminis, quod nullus adhuc inter Romanos poeta attigerat. *haud mollia iussa* h. dura, rem non levem, difficilem, imponentia. Itaque *Te sine*, nisi eo auctore, seu suaserit, seu iusserit.

42. 43. Praeclare illud: Ades, o Maecenas! (ad absentem, puta, dictum a poeta) ex eo ornat, quasi rerum, quas dicturus sit, turba instet, nec, ut multis eum exoret, patiatur. Vidit Cerda. *Nunc nostra serenus Orsa iuves* Valer. Fl. I pr. ad Caesarem Vespasianum. Vulgo ita accipitur, ut poeta se ipsum alloquatur et excitet. (Sic Ruaeus et Cerda; quos sequor. *Wr.*) Accipe saltem dicta pro vulgari: Verum ad ipsam rem accedendum est sine mora. 43. *vocat ingenti clamore Cithaeron*. Haerebam in adiuncto: *ingenti clamore*. Ad sacros Bacchantium ululatus, v. c. Ovid. Met. III, 702. 703, referre hoc non licet. Ad armenta vulgo referunt, eumque pascuis nobilem esse edunt Interpretes. De altero hoc equidem dubitabam; multo magis, quomodo *ingens clamor* ad armenta revocari posset; qui contra de venatione passim a poetis frequentatur: conf. inf. 413; et sequuntur *Taygeti* (vid. supr. Georg. II, 488) *canes*, quod et ipsum ad venationem spectat. Tradet autem et canum curam v. 404. Ouwens in Noct. Hag. p. 583. 584 multis exemplis docuit, armenta et greges in Cithaerone errasse: qua de re equidem non dubitabam; occurrit enim res in fabulis Amphionis ac Zethi et Oedipi; sed nobilitatem pascuorum exemplorum usu declaratam desiderabam, ut ab ea Cithaeron poetae memorari posset pro quibuscunque pascuis. Clamorem boum et vaccarum occurrere, non magis inficiabar: at *ingenti clamore* quis boves designet? Decedam tamen de opinione mea ea de caussa, quia argumentum, quod versat poeta, non tam ad venationem, quam ad armenta spectat, adeoque boves in Cithaerone requiruntur, ut mox equi. Alterum vero *ingenti clamore* sic tuebor, ut non ad Cithaeronem solum referam, verum ad omnia, quae sequuntur: ingenti clamore vocant me

Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
Pascit equos; seu quis fortis ad aratra iuvencos:
Corpora praecipue matrum legat. Optuma torvae
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,

46. 47. 48 qui abesse forte poterant, pro spuriis habebat Hurdius l. l. ad Horat. Ep. ad Aug. 16. 46 *Mox etiam* Regius Martini. (*ardentes* Medic. *Wr.*) 47 *tot fama* Zulich. *Caesaris et famam et nomen tot* Rufinian. de Schem. Lexeos p. 32. vid. Burm. Sane non male interpungas: *adcingar dicere pugnas*, *Caesaris et nomen fama.* 48 *quod* Medic. a m. pr. Romanus, Reg. et Goth. pr. *quotus est* Ven. 49 *miratur* Menag. alt. *praemia pugnae* Nonius Marcell. in *mirari*, errore solito. 50 *seu quis fortis ad aratra iuvencos.* Aut iungi potest *pascit iuvencos ad aratra*, aut *fortis ad arctra.* 51 *Optuma* scripsit Heins. ex Mentel. et Nonio Marcello, quod cum semel ille induxisset, servandum fuit per totum Virgilium. (— 52. *bous*, sed *i* supra scripta Medic. *Wr.*)

Cithaeron, Taygetus et Epidaurus. Ita de vaccarum, canum et equarum vocibus communiter *ingens clamor* commode praedicari potuit. Ita tandem rem expeditam puto. (Sensus est: res pecuaria vehementer postulat — quod est *vocat ingenti clamore* — studium meum. *Wch.*) *Epidaurus* cum tota Argolide *equorum* cura nobilis: nisi ex Homero tenueris, vide vel Intpp. Horat. Carm. I, 7, 9 *Aptum dicit equis Argos.* conf. inf. 121 et Strabo VIII, p. 595. 48. Sollenni poetarum huius aevi more et artificio Augusti laudes ampliores ad annos seriores maiorique rerum et artis usu firmatos seponit. *Tithonus* et ipse ad gentis Iuliae origines pertinet. Erat enim Trois abnepos, Laomedontis filius. Tempus, quod ab hoc progenitore (nam *a prima Tithoni origine* est, a Tithono) effluxit ad Caesarem, pro infinito tempore ponitur. Argutantur et in his Intpp., inprimis Martinus. *Ardentis pugnas* vs. 46 Augusteo saeculo indignas censet Warton. at *studium, virtus*, *ardens; ardent pugnantes*, *pugna calet, fervet;* quidni et, *ardet?*

49—51. De fetura armentorum acturus, vaccarum optimarum, quae tauro submitti possint, notas enarrare incipit. cf. Varro R. R. II, 5. Colum. VI, 1 et 21. Pallad. Mart. tit. XI, 5. Plin. VIII, 45, s. 70. Geopon. XVII, 2. *Olympiacae miratus praemia palmae*, victorias e certamine curuli, splendide pro, studio certaminum curulium. 52. *turpe caput*, fronte lata; ut omnes scriptores laudati monent; unde et βοῦς εὐρυμέτωπος et πλατυμέτωπος. *Nec ab adspectu decoros* Columella Apenninum alere dixerat VI, 1, 2, et Plin. VIII, 45, s. 70 *Non degeneres existimandi etiam minus laudato adspectu.* Nec tamen *turpis* et *magnus* propterea pro

Et crurum tenus a mento palearia pendent;
Tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
Pes etiam; et camuris hirtae sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo;
Aut iuga detractans; interdumque aspera cornu,

57. DETRECTANS

53 *armento* Ven. *ammento palearea* Goth. pr. 55 *camuris* Rom. Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) et alii. *cameris* apud Nonium et in libris nonnullis ap. Heins. scribitur; conf. Macrob. VI, 4 extr. *camyris* Medic. a m. sec. et Mentel. alt. *camiris* Gud. Moret. Goth. sec. *curvis* Voss. alt. *cum cornibus* Medic. a m. pr. 56 *Nec tibi* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) Parrhas., nec hoc male. *et auro* Zulich. 57 *detractans* Rom. cum vetustiss. Pierianis: et sic edd. vett., in his Ald. pr., et nonnulli apud Burm., tres apud Martin. (*detractans* etiam 2. 3. atque hoc restitui. Sic etiam *attractare* in nonnullis libris Aen. II, 719. Vid. V. L. ad vs. 419. Broukhus. et Burm. ad Prop. II, 2, 11. Staveren. ad Corn. Nep. Alcibiad. c. VI. et Eumen. c. II. Drakenb. ad Liv. XXXIV, 15, 9. et quos hic laudat. Cort. ad Sallust. Iug. c. LIII. eiusdemque Dissertatt. crit. de usu Orthograph. Lat. I. cap. III, 7. *Wr.*) *que* abest a Leid. *cornum* Gudian. a m. pr.

synonymis habenda. *cui plurima cervix*, h. cervice longa et, quod notes, simul firma et crassa; nam in cervice robur tauri inprimis spectatur. 54. Lateribus porrectis, βαθυπλεύρους, esse vult eas vaccas. *Latus* autem pro toto corpore, perpetuo usu. („*latus* et hoc loco proprie positum est, neque usquam Latine pro toto corpore usurpari memini. Exemplis certe comparatis, qualia haec sunt: Horat. Od. II, 7, 18. Virg. Aen. VII, 108., significatio illa nequaquam comprobatur.“ Wunderl. in Praefat. p. XVIII.) 55. *Pes etiam* scilicet magnus est. Hoc naturalis orationis ordo offert. Cerda cum aliis ex Varronis loco II, 5, 8, quem sequutus esse videtur poeta, *pedibus non latis* etc., hanc interpretationem refellit et iungit: Pes etiam et aures hirtae esse debent. *Aures hirtas*, *setosas*, *pilosas*, in laude esse, dubitari nequit; et eas inter notas bonae vaccae omnes referunt: at *pedes hirtos* memorari non vidi. Varronis autem locus frustra huc vocatus, et *pes* nimis anguste ex vulgari ratione acceptus. Poeta totum crus eo nomine designare potuit. Crura autem etiam Varro l. l. *breviora potius*, *quam longa* esse voluit, ut ex libris ibi legendum; sed dum brevia sunt, crassa, *compacta* (ut Colum. VI, 1, 3), eoque magna esse possunt. σκέλη παχύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα Geop. XVII, 2. Numquamne nos in poeta versari, memores erimus? *camura cornua* sunt incurva, introrsum conversa. vid. Macrob. Sat. VI, 4. ἕλικας βόας εὐρυμετώπους Homeri (ut Od. λ, 288) non male comparat Ursinus.

56. *Nec mihi displiceat*. Litotes figura est, inquit Servius, id est, valde placeat, ut Aen.

Et faciem tauro propior; quaeque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cetera nec feturae habilis, nec fortis aratris.
Interea, superat gregibus dum laeta iuventas,
Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optuma quaeque dies miseris mortalibus aevi

58 *facie* Rottend. alt. et Voss. pr. (Medic. *proprior*, ut etiam supra II, 122.; *proprius* Ge. IV, 47. et Aen. I, 526., hoc tamen loco altera *r* puncto miniato notata; et quum in eodem Aen. IX, 275. *propiioribus* scriptum esset, prima *i*, quod sane mireris, in *r* mutatur, teste Fogginio. *Wr.*) 59 *una* Menag. alt. *vertit* Franc. Goth. 60 *Aestas* Medic. a m. pr. *Lucina* Romanus et Medic. a m. pr. *Lucinamque pati iustosque hymenaeos* Zulich. (— 62. *aratri* Medic. apud Fogg. *Wr.*) 63 *iuventas* Heins., ut Roman. Medic. a m. sec. (est ea altera Medicei lectio, prior *iuventus*. *Wr.*) et ceteri vetustissimi. *iuventus* vulgo, ut est in Goth. pr. (et 1. 12. 14., *iuventas* etiam Serv. Dresd. *Wr.*) 65 *confice* unus Arundel.

VII, 261 *Munera nec sperno*. *maculis insignis et albo*: definire non ausim, utrum sint maculae nigrae in albo corpore, an albae in nigro rufove; praestat hoc iunctura, maculis et albo. *aut — interdumque* pro *nec*, *nec*. cornu minax: ut ipsa ferocia validi corporis vigorem declaret.

60. Aetas iusta admittendi taurum et pariendi. Colum. VI, 24, 1 *Ex his, qui quadrimis minores sunt, maioresque quam duodecim* (noster decem) *annorum, prohibentur admissura* etc. conf. Varro R. R. II, 1, 13 et II, 5, 13. Plin. VIII, 45, s. 70; at vide, quam caste et decore poeta hanc rem expresserit; ut et in seqq. *Iusti hymenaei*, iusta et matura aetate initi. vid. Burmann. 63 sq. *Interea*, in spatio hoc quinquennii, dum iuvenili vigore utuntur boves ac tauri, hos *solve*, admitte. (*superat*, i. e. abunde est, ut recte explicat Bach. ad Tibull. pag. 342. Tibull. IV, 1, 28. sq.: „Nam quamquam antiquae gentis superant tibi laudes, Non tua maiorum contenta est gloria fama.“ Sallust. Iug. c. 68.: „cui virtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant.“ Ipse Virg. Ge. I, 189.: „Si superant fetus, pariter frumenta sequentur.“ Idem expressit Vossius: „*da die Heerd' in ueppiger Jugend sich freuet.*“ *Wr.*) De tauris nunc non laborat; cum de iis alio loco mox dicturus sit vss. 212 sqq. 64. *pecuaria* non loca h. l., sed ipsa pecora, boves, sunt. cf. inf. 471 *aestiva*. *primus*, h. quamprimum mitte, dum iuvenilis aetas superest, durat. (*primus* potius, ut Wunderl. explicat, i. q. prior omnibus. Ge. II, 408.: „Primus humum fodito, primus devecta cremato Sarmenta“ etc. *Wr.*) Sic mox *Prima fugit*, vulgo,

Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor et durae rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:
Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et subolem armento sortire quotannis.

67 *fuit* Moret. pr. a m. pr. *morbus* Franc. Interpungunt quoque *senectus Et labor*; *et d.* at *labor* est aerumna, quae conficit vires. Auferunt nos aerumnae et mors fatalis. 69 *Semper erit* Menag. pr., noto graecismo, quem expulsum a librariis putabat Broukh. *Semper enim* unus Mead. *mavis* Medic. cum Venet. Voss. pr. Parrhas. et ed. Ven. tres apud Martin. cum edd. vett. *matris* Rottend. alter. *navis* Goth. pr. (*mavis* bis Serv. Dresd., addita etiam interpretatione: *magis velis*. E cod. Rom. *mallis* enotavit Bottarius, quod ipsum e ductu literae *U* ortum videtur, nisi forte in ipso cod. fuit *U*, et id, quod scripserat Bottarius, per typothetae errorem corruptum est. Et quamvis res ipsa et regulae grammaticae Coniunctivum flagitare videantur, Indicativus tamen defendi fortasse poterit e Cic. de Orat. I, 12.: „Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium.“ Ernestius ibi *afferant*, Schuetz. *afferent*. At recte, ni fallor, *unum erit*, *quod afferunt*, quod est idem atque *unum afferent*. Hinc *erunt*, *quarum m. c. mavis*, accipi sic poterit: *quarundam corpora mutari males*. Interim *mulis* servavi. *Wr.*) 70 *an ne* Rottend. sec. *admissa* Medic. *commissa* Ven. 71 *et* abest a Longob. et Medic. Pierii.

cito. Ut sint *aetatis mediae*, *magis quae iuventute minor est*, *quam quae declinet in senium* Pallad. IV, 11, 4. 65. in locum boum decedentium substitue, fac generari, alios.

66. *Optima dies*, ut *optima*, *melior*, *bona aetas*, de iuventute; fugit ea *prima*, transit primum, tamquam prima vitae pars; succedit senectus infirma. Ab armentis ad homines retulit brevem ac fluxam vitae conditionem. Dicas, non satis cum ceteris vinctam et iunctam esse sententiam; id quidem fateor; fatendum tamen et hoc, sententiae plus dignitatis ex hac ad mortales translatione accessisse. Commentatur in h. l. Seneca Ep. C. (p. 765 ed. Lips.)

69. Varro R. R. II, 5, 17 *Item* (de bobus agebat) *ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus*, *reiiculae reiiciundae*, *quod locum occupant earum*, *quae ferre possunt fructus*. Colum. VI, 22, 1 *Sed curandum est omnibus annis in hoc aeque atque in reliquis gregibus pecoris*, *ut delectus habeatur*; *nam et enixae et vetustae*, *quae gignere desierunt*, *summovendae sunt* etc. cf. eundem de ovibus VII, 3, 13. 14. *quarum corpora*, h. quas cum aliis permutari velis; alias iis submittere, substituere, sufficere. *Semper* enim *refice*, h. igitur, ut γὰρ pro ἄρα, δή. (In verbis *semper erunt quarum* latet: semper inquire, quae boves reiiciendae sint. Ita coniunctio *enim* apta. *Wch.*) *amissa* scil. corpora. 71. Totum locum, et hunc inprimis versum vide ad canes translatum et imitatione expressum a Nemesiano Cyneg. 200 — 205. *Sortiri* etiam sine

Nec non et pecori est idem dilectus equino.
Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Praecipuum iam inde a teneris inpende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit;

76. REPONIT.

72 *dilectus* e Medic. et vet. Heins., ut ante *suboles.* Vulgo *delectus. ut pecori* Ven. *esto idem* coni. Heinsii. 73 *statues* ab Heins. ex Medic. et antiquissimis aliis; sic et Macrob. Sat. VI, 6, et Probus in Arte Grammat. (etiam 3. 8. *Wr*); sic tamen iam ediderant Egnatius et Naugerius. *statuis* vulgo. *gentes* Roman. 75 *generosus* Cerda edidit, sine auctoritate. 76 *reflectit* Cantabrig.

sortis notione est eligere et substituere.

72 — 137. Sequitur locus de equorum cura, et quidem de admissura usque ad 208. In equo admissario seligendo quae sint spectanda 75. signa e forma, incessu, animo, colore, aetate, tum et vs. 100 parentes ac stirpem, alacritatem et impatientiam in curriculo, ad 122 et victum reliquamque curam subiungit, sub ipsum admissurae tempus etiam in equabus — 137. 73. Exquisita varietate, ut Servius notavit, cum de taurino genere ageret, matrem nunc, cum de equino, patrem admissarium describit. *Submittere* dicitur universe de iis, qui substituuntur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; vid. sup. ad Ecl. I, 46; nunc proprie de equis, qui ad admissuram aluntur, h. ut in locum aliorum, feturae inutilium, ipsi succedant. Satis definita res et expedita adiecto, *in spem gregis;* praecipuam curam iis impende, quos, ut nova proles inde nascatur, voles substituere admissariis propter vires fractas removendis. Ita discernere licet plura temere confusa. Ut poeta, permutat voces *gregem* et *armenta*, ut *grex* nunc equorum sit, ita et *pecus.*

75. *Continuo,* primo. De forma hac cf. Georg. I, 169. (Sententia horum verborum haec est: Statim ex incessu, s. ipso iam ex incessu coniectura de equo fieri poterit. *Continuo* est nostrum *gleich*, *sofort;* cfr. Ge. I, 60. 169. III, 158. 271. 468. Latine mox per *iam*, mox per *statim* explicari potest. *Wr.*) *pecus*, h. l. equinum v. 72. Notas has generosioris pulli illustrant loca a Cerda congesta: vide Xenoph. de re equestri pr. Varro R. R. II, 7. Colum. VI, 29. Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, praeter Oppianum, qui Maronem ante oculos habuisse videtur, Cyneg. I, 173, cf. Nemesian. Cyneg. 240 sqq. ex nostro illustrandus, et Calpurn. Ecl. VI, 51 sqq. Omnino ad antiquitatem rei equestris videndus Bochart. Hierozoic. II, 6 sq. 76. *Altius ingreditur*, Varro l. l. *Cruribus rectis et aequalibus.* Columell. l. l. *aequalibus atque altis*

Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti;
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga;
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,

77 *Primus inire viam* ap. Senec. ep. 95. (*minaces* Medic. *minacis* Rom. *Wr.*) 78 *ponto* Medic. a m. pr. Gud. cum plerisque scriptis et edd., etiam Seneca ep. 95. Sic et uterque Goth. et Erf. (sic etiam quidam codd. Serv. *Wr.*) Ita *pontus* quaevis aqua esset. vide tamen Heins., qui defendit *ponti*; quod habet Rom. Longob. Pierii cum aliis, etiam edit. Mediol. (ea est altera Medic. lectio; eadem exstat in Serv. Dresd. et 3. 5. 14. *Wr.*) Colum. VI, 29, 1 *si fossam sine cunctatione transibit, pontem flumenque transcendit.* 79 *varios* edd. Ald. (pr. puta) et Iunt. et aliae, Goth. pr., duo Martini. Interiecta haec et parenthesi esse includenda: *Illi ardua cervix — Et gilvo* dixit Quinctil. Inst. Or. VIII, 2, 15, quod tamen facere necesse non est. (Fecerunt tamen Bothius et Iahnius; quod improbo ob vs. 86. sqq. *Wr.*) 82 *glaucoque* Mentel. tert. a m. pr. *albo* Parrhas. *albis et gilvo* iunctim, ut sint *albogilvi*, iam in Servianis pannis legitur; ita tamen *albo et gilvo* expectares, aut *albis e gilvo.*

rectisque cruribus; nec ad spiritum et superbiam nunc referendum. Monuit etiam Martinus. *mollia crura reponit*, poetica ratione pro molliter: fit autem hoc, dum crura et ipsa sunt mollia, h. quae facile flecti et incurvari possint. Quod si ars accesserit, tum *sinuat alterna volumina crurum* v. 192. Ab Ennio sumtum hemistichium, *et mollia crura reponit*, notavit Servius. πῶλον ὑγρῶς κάμπτειν τὰ γόνατα dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. Imitatum esse Silium XVI, 444 observat Burmann. *tum mollia crura superbi Attollens gressus.* Versum etiam in animo habuit Gratius Cyneg. 503 *ardua fundet in auras Crura.* (*Mollia*, mobilia, ut supra II, 389. *Voss.*)

80. *Argutum caput.* *Si caput habet non magnum* Varro l. l. §. 5. *exiguum caput* Colum. VI, 29, 2. *breve* Horat. Sat. I, 2, 89. Ergo notio subest venustatis alicuius cum brevitate et alacritate; si ad animum transfertur, ingeniosae subtilitatis et acuminis. (*arguta solea*, Catull. Eleg. ad Manl. vs. 72. *Iacobs.*) *brevis alvus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico, lumbis deorsum versum pressis.* Et Nemesian. 244 *Immodicumque latus, parvaeque ingentibus alvi.* 81. *Luxuriat toris animosum pectus*, ornate pro, pectus est torosum et eminens pulpis, ut Servius ait, h. *latum ac plenum*, ut Varroni ibid. Colum. autem: *lato et musculorum toris numeroso pectore.* Pallad. *pectus late patens. Luxuriari* vero ex more de laetioribus incrementis.

82. Inter pulcros equorum colores refert *spadicem glaucumque.* Quamquam de colorum apud veteres nominibus difficilis est disputatio, ex loco

Et gilvo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus;
Conlectumque fremens volvit sub naribus ignem. 85

84 *tremet* Mentel. pr. 85 *fremens* Medic. cum quinque Heins. Cantabrig. Erf. edd. Ven. et Mediol. et Medic. Pierii a m. sec. (et 3. 8. 11. 12. 14. *Wr.*) *tremens* Franc. a m. pr. At *premens* etiam Seneca epist. 95. quod, noto poetarum more, notionem primariam roborat, *volvit pre-*

tamen classico Gellii II, 26. cui adde III, 9. (post virorum doctorum disputationes hic et ad Grat. Cyneg. 532. Salm. Exerc. Plin. pag. 935) satis apparet, esse spadicem, a spadice palma dictum, ex rufo genere, et convenire cum nostro fusco colore a castanea appellato: in equis color *badius*, *bai*, *baio* (a βαΐς, βαΐον, ramus palmae). *Nam phoeniceus, quem tu graece φοίνικα dixisti* (ap. Hom. Il. ψ, 454), *et rutilus et spadix, phoenicei συνώνυμος, qui factus graece noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris; quales sunt fructus palmae arboris, non admodum sole incocti, unde spadici et phoeniceo nomen est. Spadica enim Dorici vocant avulsum e palma termitem cum fructu.* add. Schneideri doctam notam ad Palladium p. 135. Iam *glaucus* in nostrum *grau*, quod proxime ad caeruleum accedit, incidere, ex iis, quae ab Intpp., inprimis Martino, dicta sunt, apparet. *Album* colorem hic pallidum, et a *candido*, nitente, quem ipse alibi commendat (Aen. XII, 84), diversum ponere potuit, etsi alias utrumque nomen promiscue adhibere soleat; quod Martinus docere volebat. Potest tamen et illa ratio probari, ut *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in aliis, ut in admissario, de quo hic agitur, improbari. *Gilvus* tandem flavus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedat. vid. Salmas. ad Solin. pag. 181. Pro cineritio haberi video ab auctoribus Picturar. Herculan. Tom. I, p. 131, Nota 2 et 138. De coloribus equorum omnino vid. Bochart. Hieroz. II, 7, inprimisque de albo p. 104 sq., de gilvo p. 109.

83 — 85. Equus animosus et pugnandi ardore incensus: locus a multis tractatus; nonnulla collegit Cerda; add. Statius Theb. VI, 389 sq. VIII, 382 sq. et primo loco Aeschyl. VII ad Theb. 394 sq. iam comparatus cum Marone a Schutzio. *micat auribus*, in soluta oratione, aures micant in capite, celeriter moventur, arriguntur. (hoc *ariguntur* deleri iubet Wakef. ad Lucret. II, 195. *Wr.*) *agiles aures* Nemesian. Cyneg. 245. Et pro, tremit artubus, seu artus tremunt, magis poetice dictum, *tremit artus*. 85. *ignem* praeclare dixit ardentes anhelitus; ut et alii poetae. Loca collegit Cerda. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant humentes calida de nare vapores* Nemes. Cyneg. 248. cf. Stat. Theb. VI, 471. 472.

Densa iuba; et dextro iactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
Tellurem et solido graviter sonat ungula cornu.
Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetae,
Martis equi biiuges, et magni currus Achilli.

mendo sub naribus, ut cum impetu illum exspiret; spiritu cum fremitu, ac si interclusus esset, subinde ducto, diductis naribus. εὐρύνει τοὺς μυκτῆρας ap. Xenoph. l. c. Hactenus exquisita est lectio; altera usitatior et ad interpolationem non tam proclivis. Pro altera tamen lectione gravior est auctoritas, quod manifeste est expressa ex versu Lucretiano V, 1076 *Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma.* Receperat iam Wakef. et Voss. etsi vereor vel sic, fore qui factum improbent. 87 *Aut* tres Burm. *Et* Parrhas. *Ac* Erf. 88 *quatit ungula* Rom. Pierii; ex Aen. XI, 875. VIII, 596 et Ennio ap. Macrob. Sat. VI, 1. vid. Heins. Cum *solido cornu* melius consentit *sonat*. *graviter solido* Menag. pr. 89 *Amyclaeis habenis* Mentel. et Menag. pr. fragm. Moret. Rottend. alter, Reg. *Amycla et* Rom. 90 *Grai* scribunt multi codd. antiquiores, ut et alibi. (quemadmodum etiam Medic. et Serv. Dresd. *Wr.*) vid. Pierium. 91 *Achilli* Heins. e Mentel. pr. Gud. et duobus aliis. Adde Goth. sec. *Achilles* Medic. a m. pr. pro *Achillei*. At *Achillis* Rom. cum al. v. ad Aen. I, 30. (Medic. *Achilles* et supra scripta *i*; *Achilli* e Parisinis 2. 3. vid. V. L. ad Aen. II, 476. Formam *Achillei* alienam esse a Virgilii carminibus, infra dicetur Aen. I, 30. Ceterum in eodem Medic. *Marte sequi* legitur, et in voc. *biiuges* altera *i* puncto, ut delenda, notatur, scilicet male intellecta literarum insidentium ratione, de qua alio loco dicetur. *Wr.*)

Multo magis res in Graecis obvia: πῦρ πνείοντες.

87. *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. vid. Varro II, 7, 5. Colum. VI, 29, 2. Geopon. XVI, 1. vid. alios apud Cerdam. Innuere videntur spinam latam, crassam, ut maxime versus clunes tamquam cavum sulcum faciat, nec tamen ipsa spina appareat. Nemesian. Cyneg. 243 *Illis ampla satis laevi sunt aequora dorso.* Idem Calpurn. Ecl. VI, 54 expressit, *Terga sedent;* et forte hinc Ovidii Met. XII, 401 *Sic tergum sessile, sic stant Pectora celsa toris.* Contrarium vitium, *extans* spina apud Varronem, et Grat. Cyneg. 526 *si tenuis dorso curvatur spina.*

88. *solido cornu;* vult ungulas duras esse; ut monent Varro, Colum. l. l., ut sollenne epitheton μώνυχες, κρατερώνυχες ἵπποι. *Sonat*, et hoc proprie; *et urbem Eques sonante verberabit ungula* Horat. Epod. 16, 12. vid. Xenoph. de re equ. cap. 1, §. 3.

90. *Cyllarus* equus communiter Castori soli tribuitur, qui ἱππόδαμος iam Homero Odyss. λ, 299 dictus. Nec minus tamen interdum uterque frater equis insidet. Sunt tandem et loca ab Intpp. excitata, in quibus Cyllarus Polluci tribuitur, vid. Cerda et Martinus. *Amyclae*, Laconicae urbs, Tyndarei regia, in qua educati Castor et Pollux. Res nota. 91. *Martis equi* ex

Talis et ipse iubam cervice effudit equina
Coniugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens inplevit acuto.
Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut iam segnior annis
Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectae.

92 *effundit* Heins. reposuit, motus auctoritate Romani, Medicci et aliorum vetustiss. codd. Sic et tres ap. Martin.; ratio tamen tuetur vulgatam alteram multorum lectionem: *effudit*. Sic et uterque Goth. *fudit* aliquot Pieriani, et Leid. a m. pr. *ipse comam* Moret. alt. et Rottend. tert. *iubam in cervice* Goth. sec. *equinam* Menag. pr. et Zulich. cum Erf. *equinae* Rottend. alter. 95 *Hinc* Medic. *gravis* a Goth. pr., et *iam* abest a Regio Martin. *segnior aetas* Romanus. *annus* ed. Norimb. 96 *et turpi* aut *turpique* emendare voluere viri docti apud Burm., sed vid. Not. *senecta* Gud. a m. pr.

Homero Iliad. ο, 119 noti. Male Servius *Δεῖμον* et *Φόβον*, qui Martis sunt comites ac filii, eos appellatos tradit. *currus Achillis*, h. equi apud Homer. Iliad. π, 148 sq. 92. Talem formam habebat (at quam ornate hoc poeta extulit!) Saturnus, cum equi speciem assumsisset, ut furta sua cum Philyra, Oceani filia (unde Chiron natus), in Pelio Opem celaret. vid. Apollon. II, 1236 sq. Apollod. 1, 2, 4. Hygin. f. 138. Probus ad h. l. (*ipse*, vid. Q. V. XVIII, 2, i. *Wr.*)

96. Parum diuturnus est vigor equi admissarii: hinc necessitas imposita, subinde submittendi alium (vs. 73). *abde domo; nec turpi ignosce senectae.* Varie tentatus ab Intpp. locus. Etsi non video, quid impediat, quo minus equus admissarius, qui ab armentis removetur et in stabulo ad opus faciendum habetur, *domo abdi* dici possit (persistit quoque in hoc tuendo Ouwens N. Hag. p. 585, et laudat Horat. I Epist. 1, 5 de emerito gladiatore: *latet abditus agro*). Litem tamen dirimere videri debet Nemesiani imitatio Cyneg. 141, ubi de catulis recenti partu editis: *Sin vero haec cura est, melior ne forte necetur*, Abdaturve domo; *catulosque probare voluntas:* ubi apparet esse, abdatur *a domo*, amoveatur, removeatur. (quod negat Vossius, supra propositam interpretationem amplexus; recte, nisi fallor. Idem Huschkio videtur ad Tib. II, 3, 65. *Wr.*) Advocarunt et in eundem sensum traxerunt locum nostrum Intpp., ut tamen perperam ad solum τὸ *vendere*, quod nimis angustum est, revocarent. Copiose quoque de h. l. egit Gronov. de Pec. Vet. IV, 8. *Abdere* est proprie dare abs se, amovere, reiicere. Iam autem potest aliquid *abdi* vel *a* loco, vel in alium locum, ut *in eo* servetur, abscondatur, ergo *in* loco. Unde duplex usus verbi abdere cum casu sexto: *abdi domo*, i. e. *a domo*, et vero etiam *in domo*. Res sic satis obvia. Itaque ap. Tibull. II, 1, 82 *hinc procul*

Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad proelia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,

97 *in Venerem est senior* Reg. Martin. *in Venere segnior* Medic. a m. pr. 99 *in* abest a Medic. a m. pr. et Gud. et Schol. Iuvenal. VI, 366, qui tamen male *magnus nam viribus*, at idem ad Sat. X, 205 vulgatum exhibet. *in stipula* Romanus.

abde faces, ab hoc loco remove, at idem II, 3, 65 *formosas tristibus agris abdere* abducendo eas et servando in agris. Vides et hoc exemplo, per edictum grammatica constitui non posse; sed caussas esse perspiciendas et eruendas. Iubet itaque poeta diligentem patremfamilias amovere, ablegare, a praedio, quocunque modo, itaque etiam vendere, effetum et inutilem ad admissuram (quamquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamvis senectae miseratio subeat; esse enim eam *turpem*, vel, communi senectutis epitheto, respectu *iuventae, pulcrae, speciosae, nitidae;* vel ex sqq., qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virium habeat. Ovidius hoc Trist. IV, 8, 19 *Nec cadat et multas palmas inhonestet adeptas;* si quidem versus est Ovidii. *turpi finem donate senectae* ad nostri ductum Silius XV, 654, ut iam Cerda vidit. Ouwens l. l. *nec turpi* iungebat: *et ignosce senectae non turpi.* (Hand. ad Stat. Silv. pag. 59.: „Quidquid dicant viri docti, cum Gronovio, Schotto et Ouwensio coniungas *nec turpi.* Alioquin enim legendum est *neu turpi*, aut *ne turpi ignosce senectae.*“ Sed vid. Q. V. XXXVI, 15. *Wr.*)

97. Quanto cum dilectu voluptatem *laborem* (quamquam hoc proprium hac in re. vid. inf. ad v. 127) et *ingratum* et *trahere* pro perficere dixit! et 98 *proelia:* quae perperam ad veram pugnam ac bellum retulit Cerda; etsi ad veram pugnam haec transtulit Silius V, 571 — 573 in loco hinc imitatione expresso. *proelia* Veneris frequenter. cf. Aen. XI, 736.

100. Procedit nunc Maro post illa, quae in equo admissario eligendo observanda sunt inde a v. 72, ad alia in eo observanda, quo *animo* ac spiritu, qua *aetate* sit; tum demum altero loco, *hinc*, etiam alias *artes*, virtutes, *prolemque parentum*, h. si quos alios iam pullos iidem parentes ediderint, qua ii sint indole, quo vigore, vid. Burm. Nam eo sensu, ut pullos, quos olim ipse iam procreaverit, respicias, quemadmodum Varro de ariete praecipit II, 2, 4, accipi nequit, quia de novo admissario hic agitur; nisi dicas, non de novo, nec de uno, nunc agere poetam, sed de toto admissariorum genere. At idem II, 5, 9 de bubus: „*neque non praeterea, ut mares seminis boni sint, quorum et forma est spectanda, et qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentum speciem.*“

Incassum furit. Ergo animos aevumque notabis
Praecipue; hinc alias artis, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
Nonne vides, quum praecipiti certamine campum
Conripuere, ruuntque effusi carcere currus;
Quum spes adrectae iuvenum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,

100 *ruit* Erf. *animum* quart. Moret. Forte malis *annos aevumque.* De annis enim agitur. Verum declaravit vigorem iuventae *animos aevumque.* 101 *moremque parentum* emendabat Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 138; sed vid. Burm. et Notam. *prolisque parentem* coni. Io. Schrader. Malim: *prolemque*, *parentesque*, *Et quis.* (Sed ipse sibi repugnat Heynius in Nota. Servius haec habet: „Ante omnia aetatem — requires; post cetera, i. e. parentes et studium." Unde colligere licet, ita Servium statuisse, ut per verba *prolem parentum* ipsos parentes significari putaret. An igitur hoc dicere voluit Virgilius: notabis, pater et mater an generosa sit proles? Colum. VII, 6, 7.: „Parit autem, si est generosa proles, frequenter duos." *Wr.*) 102 *color* unus Arundel. 103 *conamine* veteres aliquot ap. Pierium. Redeunt hi versus Aen. V, 144. 145. 104 *que* abest a Menag. pr. 105. 106 Iidem fere versus inf. Aen. V, 137. 138, ubi vide.

(Vossius haec *prolemque parentum notabis* ita accipit: eius equi, quem inter admissarios esse velis, vim generandi antea explorandam pullumque ab eo procreatum speciminis loco habendum; quod sequerer, ni additum voc. *parentum* langueret. Sed vid. V. L. *Wr.*) 102. Tandem hoc observa, quem sensum victoriae aut ignominiae habeat; inest enim equis generosioribus laudis sensus: quod statim vss. sqq. docet.

103 — 112. Praeclare haec exemplo splendidissimo exornat. Nota et modum illud efferendi: *Nonne vides*, iam a Lucretio frequentatum: lib. II, 263 *nonne vides*, *etiam patefactis tempore puncto carceribus*, *non posse tamen prorumpere equorum vim cupidam tam desubito*, *quam mens avet ipsa!* (pungitur stilo cera, atque punctum est notatum; inde punctum tempus, et tandem temporis punctum.) Deest tamen *ut.* Scilicet pergere volebat: *quantus amor laudum sit.* Cum vero tot alia interposita essent, vs. 112 novam exorsus est sententiam. (Recte Wunderl. ad Ge. I, 56.: „Mihi quidem haec formula *nonne vides* ad exempla annectenda usurpari h. l. videtur." Et de formula *vides quum* cfr. notata ad Ecl. III, 12. *Wr.*) Expressus autem locus ex Homero Iliad. ψ, 362 sqq., quem comparent harum rerum studiosi; nam singula enotare longum esset; et cf. Aen. V, 144 sqq. 104. *conripuere campum*, proprie, spatia per campum, campi (cf. inf. 142. noto usu poetarum), *certamine*, pro *cursu*, quo certant. *effusi carcere*, vid. Georg. I, 512. 105. *spes arrectae iuvenum*, h. aurigarum; in soluta oratione:

Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Iamque humiles, iamque elati sublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque adsurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fulvae nimbus arenae
Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantae est victoria curae.
Primus Erichthonius currus et quatuor ausus

107 *vocat* Medic. a m. pr., perpetuo lapsu. 108 *elatis* Medic. *alatis* Gud. 109 *Aera per tenerum* Macrob. Sat. VI, 13, ut alias poeta Aen. IX, 699, ubi vid. Heins. *exsurgere* Romanus, cum quatuor apud Burm. Goth. sec. (et 7. 14. *Wr.*) *insurgere* Longob. et Oblongus Pierii. *in aures* iidem cum aliis. 110 *ut* Zulich., ut sit: *ut tollitur! humescunt spumis.* Wakef. *uvescunt* malit quia Lucret. I, 307 *vestes uvescunt* occurrit. 112 *tanta est* Medic. cum nonnullis. *est* etiam ab aliis abest. (in quibus 2. 4. 5. vid. Q. V. XV, 7, c. *Wr.*) 113 *quattuor* fere scribitur ex more: sed iudicio parum explorato. cf. V. L. ad Aen. I, 223.

animi sunt arrecti spe. Ita et exponenda Aen. XI, 452 *arrectae stimulis haud mollibus irae.* V, 138 *laudum arrecta cupido. exsultantia corda*, h. micantia, trepidantia, non modo metu ignominiae, ut dixit Lucret. III, 142 *Hic* (in pectore) *exsultat enim Pavor ac Metus;* verum etiam omnino toto illo animi motu, quo in tali tempore animus agitari solet. (Similiter ab Alexandride apud Athen. XV. p. 688. B. incitatus et vehemens motus cordis cum saltatione comparatur: „ὦ πονηρὰ καρδία, Ἐπιχαιρέκακον ὡς εἶ μόνον τοῦ σώματος, Ὀρχῇ γὰρ εὐθὺς, ἢν ἴδῃς δεδοικότα.“ Aeschyl. Choeph. 161.: „ὀρχεῖται δὲ καρδία φόβῳ.“ adde vs. 1011. Haec suggessit Iacobs. *Wr.*) Arbitror enim omnem illum animi tumultum et aestum spe, metu, expectatione, laudis studio, pudore subinde pectus vexante, a poeta per *pavorem* significari. *Pavor* autem *haurit corda*, exhaurit, dum sanguinis liberum meatum intercludit et impedit, quod sensus et experientia docet. Hinc pallor. Male Servium sequuti interpretabantur: *ferit*, ut Aen. X, 314 *latus hauritur*, de ense; idem pavor *pulsans:* nam cor palpitat pavore. (Aeschyl. Prom. 906.: „καρδία δὲ φόβῳ φρένα λακτίζει.“ *Iacobs.*) 106. *verbere torto*, torti flagelli; aut *verber* pro flagello; ut saepissime. (vid. Wunderl. Praefat. pag. XVI. *Wr.*) 107. *volat vi*, cum impetu; nisi iungas: *vi fervidus.* (Illud praestat; hoc tamen tuetur Wakef. ad Lucret. V, 434. *Wr.*) 108. 109. *Iamque humiles*, — plane ex Hom. l. l. 368. 369. Quam magnifica autem illa, *per aera* (nam *vacuum* ornat, ut saepe) et *adsurgere in auras!* 110. *fulvae nimbus arenae Tollitur:* certavit cum Homer. l. l. 365 ὑπὸ δὲ στέρνοισι κονίη Ἵστατ' ἀειρομένη, ὥστε νέφος ἠὲ θύελλα. 111. cf. Homer. l. l. Iliad. ψ, 380. 112. *amor laudum*, cupiditas, ut semper poetae.

Iungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
Inpositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.

114 *rapidusque* Heins. e Romano, Medic. a m. pr. et aliis, etiam Servio. (*apidusq.* in Medic. legitur, *r* in principio, *i* sub finem vocis, utraque minio supra appicta. *rapidusque* etiam 2. 3. 4. 5. *Wr.*) Vulgo *rapidisque*, ut nostri, et omnes Martini, praeter unum Arundel. *vector*, *ἐπιβάτης*, emendabat Meursius Exerc. Crit. P. II, lib. IV, c. 27; nec dubito, hoc idem aliis in mentem venisse. Sed *ποιητικώτερον victor*; de cursus certamine agitur. (— 115. Altera *i* in *Pelethronii* Fogginio videtur ab aliena manu adiecta. *Wr.*) 116 *Imposito* Goth. pr. *Impositum dorsoque equitem* legendum putabat Reiskius. (At vid. not. ad Ge. I, 142. *Wr.*)

113. *Erichthonium*, Athenarum regem post Amphictyonem, quadrigas invenisse, tradunt quoque alii. Novum est, quod, Lapithas (quos a saltu *Pelethronio* in Pelio monte Thessaliae designat) non Centauros, equorum primos domitores fuisse, narrat Maro. Apud Plinium VII, 56 *Equo vehi Bellerophontem; frenos et strata equorum Pelethronium; pugnare ex equo Thessalos, qui Centauri appellati sunt, habitantes secundum Pelium montem* (invenisse dicunt). *Bigas prima iunxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.* Est adeo Pelethronius vir Lapitha apud Plin. add. Hygin. f. 274, ubi vid. Not. aut igitur fabulam variavit, aut, quod verius arbitror, Centauros inter Lapithas retulit; videri enim possunt tribus Lapitharum silvestris fuisse montium iuga inhabitans. Frenorum inventum Bellerophonti Pindar. Ol. XIII, 90 sq. tribuit loco praeclaro. Scilicet non historica fide, sed aut fama obscura aut poetae figmento talia nituntur. 114. *rotis insistere*, quadrigarum cursu certare. *rapidus* (epitheto a cursu petito) et *victor* certamine: omnia ornate! 115. *gyros dedere*, h. invenere, docuere, equum in gyrum flectere. cf. ad Tibull. IV, 1, 94. 116. *equitem* veteres Grammatici pro equo dictum volebant. vid. Gell. XVIII, 5. Macrob. Sat. VII, 9. Perperam; cur *eques* non *insultare* dicatur, qui et incedere, decurrere? vid. h. l. Burm. *Insultare docet campis* iam Varius ante Virgilium dixerat apud Macrob. VI, 2 in praeclaris versibus: *Quem non ille sinit lentae moderator habenae, Qua velit, ire; sed, angusto prius ore* (leg. orbe) *coercens, Insultare docet campis fingitque docendo.* Tum *eques sub armis*, armatus; idem eques *insultat solo* et *glomerat gressum*, quatenus equum id facere cogit. Similiter Horat. Epod. 16, 12 *cineres insistet victor, et urbem eques sonante verberabit ungula.* („*gressus glomerare*, i. e. colligere reductis et in arcum replicatis cruribus anterioribus, dum posteriora tenduntur.“ Sic Lemar. *Wr.*) *Lapithae* itaque insidentes equis

Aequus uterque labor; aeque iuvenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem;
Quamvis saepe fuga versos ille egerit hostis,
Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis instant sub tempus, et omnis

118 *Durus uterque labor* Philargyr., forte ex interpretatione. (*Durus* repetitum ex Ge. II, 412. Vossius scripsit *labos*, probatum etiam Bothio; at vid. not. ad Ecl. III, 56. *Wr.*) *iuvenumque* Goth. pr. 119 *que* abest a Goth. sec. *in cursibus* Parrhas. *calidis* unus Arundel. (— 120. *hostes* Medic. *Wr.*). 121 *Cyprum referat* unus Mead. *fortisque*: subtilius esset *ve*. 122 *ipsam* uterque Arundel. *origine nomen* Romanus, quod saepe pro gente, genere, familia. vid. Heins. et Burm. h. l. (illatum *nomen* ex Aen. X, 618.: „Ille tamen nostra deducit origine nomen." Nec facile apud probatos auctores *nomen* de pecudibus. *Wr.*) *mentem* ed. Ven. 1475. 123 *His anima adversis* Medic. *instat* Menag. sec. *omnem — curam* Erf.

docuere, exemplo suo, *equitem insultare solo*, h. primi fuere huius artis auctores.

118. In utroque equorum usu, nimirum et equestri hoc, cursus quadrigarumque, et admissionis illo, iuventus omnium maxime et vigor iuvenilis spectatur; nec refert, eum iam multis praeliis interfuisse et praeclaro genere aut stirpe esse ortum; nisi scilicet iuvenilis aetas adsit. Respexi in hac structura verborum sententiarum ordinem, v. 95. 100. Alii, (in quibus Voss. *Wr.*) quod sane primo adspectu obvium est, referunt ad proxime antecedentia, usum equi et ad cursum et ad currum; ita vero episodium languere videtur. *magistri*, ut bene monet Ouwens p. 588, h. l. sunt alendorum equorum studiosi, non fingendorum. Sic inf. 445 ovium, et IV, 283 qui apes colit, apiarius. (Notandum autem rarius loquendi genus *aeque .. que*, — *que*, pro *aeque — ac*, *aeque iuvenem*, *ac calidum et acrem*. Sic enim ut haec capiamus, suadet, quod iuventutis maxime habenda est ratio, ut apparet e vs. 120. sqq. *Aeque — et* etiam apud Ciceronem invenitur; *aeque et — et* apud Pallad. de R. Rust. I, 6. *Wr.*) 120. *fuga versos* pro vulgari, in fugam. 121. *Epirus* (vid. sup. Georg. I, 59. conf. Bochart. Hieroz. II, 6) et *Mycenae* cum tota Argolide (vid. sup. v. 44) equos praestantissimos alebant. 122. Quamvis genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Cerere, in equum conversis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula.

123—134. De admissura ipsa praecipit. Equus et taurus (nam v. 49 de utroque praecipere incipiebat. conf. Martin.) ea ingruente saginandi, equae ac vaccae sunt macerandae. Commune praeceptum Varronis II, 5, 12 et II, 1, 17. Columellae VI, 27, 8, Palladii et omnium, qui hac de re praeceperunt. *pingue* pro

Inpendunt curas, denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum;
Florentisque secant herbas, fluviosque ministrant,
Farraque, ne blando nequeat superesse labori,

126. Pubentesque 127. Farraque; labori;

124 *Impendent* quart. Moret. *distinguere* Leid. unus. (Medic. a m. pr. *densos*, inde ortum, quod terminationes vicinorum vocc. librarius permutavit; nam in eodem legitur *cura*; *s* supra scripta. *Wr.*) 125 *duxere* in Romano fuisse, notatum iuvenit Burm., sed a Bartolo nil annotatum. At sic leg. in Cantabrig. et ed. Ven. 1482 et a Paullo Manutio. *dixisse* Franc. *Quem legere virum* Serv. ad Ecl. VII, 7. 126 Exemplum loci, in quo ratio critica codd. consensum elevat. Antiquissimi omnes *Florentisque.* Sic et Gell. I, 22. At *Pubentesque* Ven. Voss. Moret. quart. et pr. a m. sec. Rottend. tert. pro var. lect. et Reg., item unus Arundel. et aliquot Pieriani, et sic Servius. Primus induxit in editos Ge. Fabric. Commelin. Steph. Nisi dicendum, hanc lectionem ex Aen. IV, 514 translatam esse: *Falcibus et messae ad lanam quaeruntur aenis Pubentes herbae.* et XII, 413 *puberibus caulem foliis.* Brunck. *Florentis* revocavit. (Nisi compertum haberemus, unde lectio *pubentis* huc inferri potuerit, facilius fortasse adducerer, ut alteram lectionem *florentis* et ipse reiicerem. Iam vero quum *florentis* et longe plurimorum et optimorum codd. auctoritate commendetur, impetum inhiberi necesse est. Rei rusticae auctores iubent molles herbas, non proceras, admissariis praeberi; pubentes igitur, non florentes. Quod quidem praeceptum vix potuit latere Virgilium. At vero minime hinc efficitur, *florentes* deteriorem esse lectionem. Quid enim, si Virgilius florentes herbas h. l. easdem esse voluit, quas pubentes? Ac *florere* saepe ad arva transfertur, ut intelligantur agri, qui nitent, non qui florem induunt; hinc florentes herbae, quae nitent. Et quum *florere* proprie dicatur de nitore, ut Aen. VII, 804.: „florentes aere catervas;" ubi vid. Serv.; pulchre dixeris florentes herbas, quae nitent verno tempore; quem nitorem adultae admittunt. Hinc Aen. VI, 677. „campi nitentes" infernales. Atque en tibi Servium Dresd., qui, praescribens *florentis*, haec subiicit: „Sane quidem nonnulli *florentis*, nonnulli *pubentis* legunt, quod tantumdem valet." Quodsi reprehendi Virgilius poterit, quod ambigue locutus sit, esto ea Virgilii causa; nos, quorum est criticen facere, nostram tuebimur. *Wr*) 127 *nequeat* e vetustioribus post Pierium Heins. (*nequeans* Medic. a m. pr., *nequeat* a sec. *Wr.*) Ita tamen iam Nauger. correxerat Ald. tert. *nequeant* vulgo. Sic quoque editur ap. Gell. I, 22, ubi ille *superesse* interpretatur *supra laborem esse neque opprimi a labore. nec — nequeant* Goth. pr.

pinguedine, sagina, ut in Lucretii versu I, 258 agnoscebat Philargyrius: *Hinc fessae pecudes pingui per pabula laeta Corpora deponunt;* ubi vulgatum est: *hinc fessae pecudes pingues:* ut iungantur *pingues per pabula*, etsi duo epitheta sic iuncta offendunt. *denso*, non laxo, quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueverunt, ut bene Servius. (*distendere;* similiter Ennius p. 89. ed. Hessel.: „venter Carnibus humanis distentus." *Wr.*) Idem *dixere*, h. designavere. Horat. Od. II, 7, 27 *Quem Venus arbitrum dicit bibendi? fluvios*, aquam. 126. *pubentes herbas*, lanuginosas. *pubes* χνοῦς,

Invalidique patrum referant ieiunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat, frondisque negant, et fontibus arcent;
Saepe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
Quum graviter tunsis gemit area frugibus, et quum
Surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.

128 *nati.* Per Pulmann. edd. irrepserat *gnati.* 129 *Ipsi* Leid. a m. sec. recepit Wakef. *nocte* pro *macie* cd. Argent., notante Reiskio. 130 *nam nata voluptas* coniectabat Burm., et sic Cantabrig., sed vide Not. Io. Schrader. tentabat: *ubi concubitus primi iam mota voluptas.* vel *c. primos innata voluptas* (ut IV Georg. 177 *innatus amor*, Ovid. VI Met. 458 et saepe) vel *ignota v.* (Nulla in voc. *nota* difficultas, sed in voc. *primos*; nihil enim refert, primusne sit concubitus, necne; nec hoc, quod praecipit poeta, modo ante primum concubitum, sed ante quemvis faciendum erat. Verba *iam nota voluptas* proprie accipienda; *ubi primos* poetica dixit licentia pro *ubi primum*, *quum primum*, ut Aen. I, 723.: „Postquam prima quies epulis." Cfr. omnino Q. V. XXVIII, 3, b. et 4. *Wr.*) 131 *et frondibus arcent* nonnulli ap. Pierium. Sic Philargyr. habebat, et Goth. sec. 133 *Tum* in ed. Cerd. *tonsis*, *tusis*, alii, ut semper.

unde ἄνθη χνοώδη. 127. Ut possint sufficere admissurae, — et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Columella VI, 27, 8 *eoque tempore, quo vocatur a feminis, roborandus est largo cibo; et, appropinquante vere, ordeo ervoque saginandus* (hoc est γραστίζειν. vid. ad Geopon. XVI, I, p. 1106), *ut Veneri supersit; quantoque fortior inierit, firmiora semina praebeat futurae stirpi.* conf. eund. VI, 24. Varr. II, 5, qui et II, 2, 13 *ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum.* cf. supra ad v. 97.

129. Ipsas autem feminas, equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis, esse, conf. Ecl. II, 65. Aen. X, 846, recte vidit Martinus; reliqua non aeque. Ea voluptas *sollicitat concubitus*, magis poetice, quam sollicitat, stimulat, eas ad concubitus. *nota voluptas*, cuius iam sensum habent, quam sentire incipiunt. *Notum* enim latissime patet poetis ad ea non modo, quibus adsuevimus, verum etiam, in quibus cum maxime versamur, quae sentimus, quorum conscii sumus, et quae quocumque alio modo nos attingunt. (sed vid. quae in V. L. disputavi. *Wr.*)

132. *quatiunt*, agitant, conficiunt, ut vires relaxentur. Nam, quae quatiuntur, laxantur. Versum 132 expressit Val. Flacc. III, 21 *Dindyma — dum volucri quatit asper equo.* Ad v. 133 cf. Ge. I, 192 et 298, h. medio aestu. Mense Iulio admittuntur tauri; at equi iam inde ab aequinoctio verno. cf.

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertis;
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. Exactis gravidae quum mensibus errant:
Non illas gravibus quisquam iuga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, et acri

135 *obtunsior* scribunt antiquissimi. 136 *Sint* unus Mead. *auro* Ven. 1475 et Goth. sec. cum Erf. a m. pr. *sulcosque* ed. Bas. 1586. *et* abest ap. Bedam. *succos* Zulich. *inermes* Serv. ad Aen. XII, 370. Piget converrere tales quisquilias. (Medic. *ublimet*, puta *sublimet*, sed *u* in *o* mutatur, teste Fogginio. *Wr.*) 137 *sitiens rapiat* Parrhas. 138 *turba patrum* Goth. sec. *eadem* pro *cadere* Ven. Possis quoque interpungere: *Incipit*, *exactis — errant. Non illas gravibus.* Porro poeta non animadvertit *gravidae gravibus* sibi succedere. 140 *gravidis* unus Mead. 141 *saltus* Medic. Menag. alter.

Martin. ad h. l. 134. paleae a frumentis separatae flante Favonio Colum. II, 21, 5.

135. 136. Ne partes genitales sint obtusiores, nimia obesitate, ad usum, quem habent in concipiendo fetu. Inde *usus* pro ipsa re, qua quis utitur, adeoque pro natura et habitudine rei, quatenus ea ad certum usum idonea est, dicitur. Sic supra II, 466 *usus olivi* pro oleo. Et apud Horat. Od. III, 1, 42 *purpurarum usus* pro purpura, qua quis utitur. Hoc idem exprimitur altero membro: *ne luxus*, luxurians pinguedo, *oblimet sulcos inertis*, h. ne eae partes (*sulcos* eadem metaphora appellat, qua, secundum Graecos (αὔλακας. conf. ad Eurip. Phoen. 18), iam Lucretius erat usus, ut *arvum* et alia dicuntur) oblimatae sint, h. obductae, pinguedine interclusae; sed ut celeriter concipiant genitalem auram. Haec ultima v. 137 ex Lucret. IV, 1203. 1204 expressit, at et castius et venustius. Praeivit iam Hippocrates de aere et locis c. 10 extr. de Scytharum mulieribus. Alio sensu *Venerem rapere* apud Horat. Serm. I, 3, 109 *Venerem incertam rapientes more ferarum*, concubitum sine matrimonio appetentes.

138—156. Admissura facta admissarii negliguntur, et tota cura in matres gravidas convertitur.

139. Cum vicinae partui sunt, *exactis gravidae mensibus errant.* vid. Varro II, 7, 10. 14. et reliqui de R. R. scriptores. 140. Proprie plaustra ducuntur a bobus iugo iunctis. Sed poetica ratio vulgarem invertit. Quamquam vero idem praeceptum ad equam, quadrigis seu bigis iungendam, pertinet, orationem tamen poeta, ut variet,

Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascunt, et plena secundum
Flumina: muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
Speluncaeque tegant, et saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa ilicibusque virentem

143. PASCANT

142 *fluvios — minaces* Zulich. ex v. 77. (*rapacis* hic ex ipso Medic. restituendum erat. *Wr.*) 143 *puscuntur vero silvas* Nonius Marcellus in v. *secundum*; forte ex 314. *pascant* equae: non enim haec est corruptae latinitatis sordidissima macula, ut Wakef. ad Lucret. II, 995 paullo inclementius pronuntiat, contendens, agricolas et armentarios pascere greges, et armenta pasci. Non meminerat Ecl. III, 96 *pascentes capellas.* IV, 45 *pascentes agnos.* V, 12 *puscentes haedos*, et sic porro inf. 467. Aen. VI, 199. Dicitur adeo non uno modo *pascere gregem*, *pascere se* et *pascere herbas*, quod usitatius, depascere. *Pastibus in* expressum a Cerda. *pascunt* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) Moret. pr. unus Arundel. (adde Rom. et Paris. 3. Recte vero Wakefieldius; neque ullum ex proba Latinitate proferri posse certum exemplum opinor, unde verbum finitum *pasco*, *pascis*, etc. aut Infinitivus *pascere* vim Passivi *pascor*, *pasci*, sustinere probetur. Nam Tibull. II, 5, 25.: „Sed tum pascebant herbosa Palatia vaccae," aut *pascebunt* pro *depascebant*, simplex pro composito, habendum, aut, ut iubet Wakef., scribendum *vaccas.* Participii longe alia est ratio; sic enim deficientibus Participiis alia Participia substituuntur; quod ne a soluta quidem oratione alienum, ut *iniens annus*, *aetas*, est *annus*, *qui*, *aetas*, *quae initur.* Sensisse hoc videtur Vossius, qui sic scribit: *pascant*, sc. pastores gravidas. Quod vix Latinum dixeris; tertia enim persona pluralis numeri, ubi infinitum est subiectum, ferme in narrando tantum, non in iubendo locum habet. Quae quum ita sint, redeundum erit ad contemtam illam a criticis lectionem veterrimorum librorum, Medicei, Romani: *pascunt*, i. e. pascere solent gravidas armentarii. Sic enim solet Virgilius modo praecipientis, modo referentis partes agere. *Pascant* facile vides ex praegressis subiectisque Coniunctivis ortum esse. Pascunt autem, ubi tegant — procubet, i. e. pascunt eligentes locum, ubi tegant, procubet. *Wr.*) 144 *viridissima gramina ripae* Medic. *gramina ripa* quart. Moret. *germine* unus Mead. (nullus liber *est* in extr. vs. addit; vid. Q. V. XV, 1. et 2. *Wr.*) 145 *procubat* Moret. sec. *protegut* Medic. a m. pr. (Medic. a m. pr. *protegit*, sed supra transfixam *i* scripta *a*; deinde adiectae syllabae *cu* et *be.* *Wr.*) Potest autem vel iungi et repeti: *ubi speluncae tegant*; vel seiungi: *Flumina*, *muscus ubi et ripa. Speluncaeque tegant et s. p. u.* (haec ratio iam non procedit, post reductam vs. 143. antiquam lectionem. *Wr.*) 146 *lucus* fragm. Vatic. Medic. a m. sec. et Leid., male. (*lucos* est prior lectio Medicei; *lucus* etiam Rom. *Wr.*) *Sileri* Medic. a m. pr., quod firmat Heins. *circum* Ven. *circa* Parrhas. *Est lucum Silari iuxta* Seneca epist. 58.

ad genus bovillum magis deflectit. *acri fuga*, celeri cursu. *Carpere prata fuga*, ductum ab eo, quod *carpere viam*, *spatia*, dicimur, dum singulis gressibus aliquid de spatio decerpitur, carpitur. Res alioqui nota. 143. *Saltus vacui*, in quibus solae, quietae, otiosae pascantur; sine maritis, Philargyrius exponit. (rectius Serv. Dresd. reddit per *apertis*. *Wr.*) *plena flumina*,

Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Graii vertere vocantes;
Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus aether

147. QUOI NOMEN

147 *Pluribus* Seneca ibid. et tres ap. Burm., male; vid. Georg. I, 187. *quoi* post Pierium ex antiquis aliquot. At *cui* Heinsiani et alii omnes. (Quum ubique Heynius ediderit *cui*, non debebat h. l. *quoi* retineri; dicetur de ea re alio loco. *Wr.*) *asylo*, *asillo*, alii, male, et mox *oestron*. 148 *est* abest a Goth. sec. et tribus Martin. *Grai* fragm. Vatic. et alii, ut v. 90. (idem *Romanust. Wr.*) *vocando* Longob. Pierii. *Graii venere vocantes* coniiciebat Reiskius; ἐληλύθασι (pro κατελήφθησαν) καλοῦντες. 149 *Aspera* Goth. pr. 150 *Diffigunt* pro var. lect. Gud. *fugit mugitibus* fragm. Vatic.

ne, dum aquam ex alto hauriunt, fetum elidant.

146 — 156. Arcendum esse a gravido pecore *asilum* ait, qui cum in omnibus pascuis, inprimis in pratis aquosis, obvius sit, maxime tamen in silvis montis Alburni, iuxta Silarum, Lucaniae fluvium, qui Tanagrum recipit, frequens esse solet; unde ab his locis a poeta declaratur. Etiamnum eas terras ab asilis infestari docent, qui de iis locis agunt aut narrant. Est autem *asilus*, noto inter Romanos nomine, Graeco οἶστρος dictus (vid. Odyss. χ, 300, et praeter Apollon. I, 1265 sqq. Oppian. Hal. II, 521 sqq. cf. loca poetico ornatu tumentia apud Quint. Smyrn. XI, 207 sqq. Tryphiod. 348 sqq.), *plurimus* (ut VI Aen. 239 *haud ullae volantes*, h. e. alites, et inf. Ge. IV, 16 *volantes*, apes, τὰ πτηνά.) *volitans*, h. e. insectum, e vesparum genere (nec multum ab eo diversus μύωψ, forte et *tabanus* apud Varronem R. R. II, 5, 14, quem eundem vulgo cum asilo putant), sine proboscide, at aculeo seu spiculo in cauda acutissimo, quo ova intra cutem armentorum demittit. Martinus laudat *Ant. Vallisneri Esperienze ed Osservazioni intorno all' origine, suiluppi e costumi di varj Insetti* (in Opp. Tom. I, pag. 225). Adde *Reaumur des Insectes* Vol. IV, pag. 504 sq. 148. *vertere vocantes*, poetica periphrasi, vocant, reddunt, in eorum sermonem versum. Monendum erat; nam argutantur in hoc iam veteres Grammatici. 149. *Asper*, iracundus, qui facile exacerbatur. τραχὺς, τετρηχὼς οἶστρος Apollon. III, 276. *acerba sonans*, pro acerbe; edens alarum membranis sonitum et susurrum gravissimum. Ex Lucret. V, 34. ubi Hesperidum mala servans, *Asper, acerba tuens, immani corpore serpens*. et Aen. IX, 794 *at territus ille, Asper, acerba tuens, retro redit.* (Maxima verborum pars, quae illam admittunt compositionem, significat *edere sonum* vel *adspicere*, ut *clamare, vociferari, clangere, gemere, sonare, latrare, fremere, tue-*

Concussus, silvaeque et sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
Inachiae Iuno pestem meditata iuvencae.
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.
Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas et nomina gentis inurunt,

151 *Tanacri* fragm. Vatic. 152. 153 aberant Moret. quart. (*horribili*, sed supra scripta *s*, Medic. *Wr.*) 153 *pestes* fragm. Moret. 154 *Hoc* Leid. tert. *Hanc* Zulich. *instant* Leid. pr. a m. pr. 155 *que* post *pecori* inserit Medic. a m. sec. Menag. pr. uterque Mead., male. *pascis* fragm. Vatic. 156 *austris* Cantabrig. et edd. vett. 157 *in vitulos cura* ante Pierium legitur. *deducitur* Oblong. Pierii.

ri. *Wch.*) 150. *Diffugiunt*, conf. Valer. Flacc. III, 581—585. Ingeniose suspicabatur Böttiger V. C. (in *Kurt Sprengels Beyträgen zur Geschichte d. Medic.* II. St. p. 28) e loco Longi et Valerii Flacci III, 56. consternata per asilos armenta locum dedisse opinioni de terrore Panico et de Panis terriculis medio die. *furit aether*, resonat repercussus furentum mugitu. Alias: furit mugitus per aetherem. (Usus dicendi Graecus. Aesch. Sept. 141. δορυτίνακτος δ' αἰθὴρ ἐπιμαίνεται. *Wch.*) 151. *siccus Tanager*, aestu solis exsiccatus, in eundem Silarum defluens torrens. Sic ξηρὸς Κράστις, verius Κρᾶθις, apud Herod. V, 45, ubi conf. Wessel. Habuit autem poeta ante oculos Homer. Odyss. χ, 300 sq. Apollon. I, 1265 sqq.

152. *Hoc monstro*, hoc asilo, quem immisit, *Inachiam iuvencam*, Io, Inachi filiam, in vaccam mutatam, in furorem coniecit Iuno. 153. *pestem meditata*, grave malum excogitavit. 154. *mediis fervoribus*, medio die; at illud ornatius. Sic inf. v. 331 *mediis aestibus.* de hoc enim usu dubitari nequit; conf. sup. ad I, 297. 298. *acrior instat*, saevius vexat. 155. *arcebis pecori* exquisitius, quam arce *a pecore.* docet Burmann. 156. *astra ducunt noctem*, quae iis in conspectum venientibus succedit. Alias noctem, *Noctis currum sequi* dicuntur *sidera.* vid. Tibull. II, 1, 87.

157 — 178. A gravidis et enixis matribus cura ad pullos et vitulos transfertur. Orationem ut definite instituat: primo tantum de vitulis memorat. 158. *notas et nomina gentis inurunt*, *Et quos.* Priora nullam habent offensionem. *inurere notas* sollenne est; et possunt *notae et nomina gentis* dicta esse explicative, ut sint *nomina* ipsa *nota.* Etiam Aen. III, 444 *foliisque notas et nomina mandat.* Et Calpurn. V, 84 *impressurus ovi tua nomina.* Liceret alias poetae quoque dicere, *inurere ovem nota.* At quaeritur de al-

Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacros, aut scindere terram
Et campum horrentem fractis invertere glebis;
Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.

159. Et,

159 Turbata oratio in copula: *Et* non habet alterum, quod ei respondeat; non enim satis est dicere, esse ordinem: notas inurunt: *et* nomina gentis, *et* quos aut. aut. aut. (dixerat Vossius. *Wr.*) Difficultas versatur in hoc, quod ita esset supplendum *et inurunt* eos, vitulos, *quos*. Atqui rustici *inurunt notas vitulis*, non autem inurunt *vitulos*. Aut igitur dicendum est, quod in nota posui, aut accuratius de loco est quaerendum. Ex coniecturis, quas olim attuleram, nulla nunc placet. (Wunderlich.: „*Et* pro *et quidem* declarando inservit." Iahnius: „Simplicissima ratio esse videtur, ut ad voc. *Et* ex praecedenti versu verb. *signunt* suppleatur." Hoc durum, utrumque languidum. Mihi sic videtur: poeta quum hoc dicturus esset: *et quos malint submittere*, *et quos aris servare* etc. statim aliam, disiunctivam, intulit particulam, *aut*, quasi oblitus praegressi *Et*; hinc comma post *Et* sustuli. Apud Nonium v. *lutrocinari* legitur fragm. Ennii: „*fortunusque quas coepere lutrones Inter se memorare.*" Sic edit. Mercer., sed in edit. Fragmm. Ennii Hessel. pag. 131. „*fortunas ecquas*;" praeterea vix potest dubitari, quin *cepere*, non *coepere*, scripserit Ennius. Iam si genuina est lectio *fortunas ecquas*, videri potest *ecquus* Graeco ἅς ἄν respondere. Unde, qui audacior esse velit, coniiciat, apud Maronem legendum esse: *Ecquos aut pecori*; cuius socium audaciae habeat Barthium ad Stat. Silv. I, 3, 2. Sed est etiam alia ratio, qua tuearis *ecquos*, ut ea sit sententia: inurunt notas, sc. investigantes, ecqui sint, quos malint etc.; cf. Not. ad Ecl. III, 41. Hanc et emendationem et explicationem ceteris praeferendam puto. *Ecquis* et *et quis* sexcenties confusa, ut in ipso Medic. Aen. III, 341. *etqua* pro *ecqua*; vid. Cort. ad Luc. IV, 542. Et *ecquis* in indirecta interrogatione legitur ap. Cic. Tusc. IV, 23, 52. *Wr.*) *malunt* Moret. pr. unus Mead. *malit* Ven. et alter Mead. 160 *sucros* omnes vetusti. *sucris* vulgg. edd. ante Heins. cum nonnullis codd. 162 *puscantur* Voss. pr. Leid. pr. Iungebantur in edd. sententiae: — *invertere glebis*; *Cetera puscuntur viridis armenta per herbas.* Hic autem quaeritur, quinam illi sint aut esse possint vituli, praeter tria genera iam memorata. Nam vituli aut feturae, aut lanio ad cultrum vel ad aram, aut arationi destinantur: non apparet, quae sint *cetera*. Difficultatem iam senserat Cerda, tum Martyn, qui ita sustulit, ut versum 162 *Cetera puscuntur* — cum seqq. coniungeret; ut locus

tero, quod sequitur et de eius iunctura *inurunt notas et quos*. Scilicet altero loco supplendum est: et inurunt notas *iis*, *quos malint*, h. e. notas, quibus designent eos, quos malint *aut* — *aut*. (*Notas inurunt*, *quos* pro *notant*, *quos;* in quo non est, quod haereas; sed vid. V. L. *Wr.*) 159. *submittere* in locum eorum, quos ad feturam torpere vident. vid. ad v. 73. *habendo:* ornat, quod habetur, alitur. ut Ge. I, 3. Ad sententiam conf. Colum. VII, 9, 12 de suibus. *aris servare* decentius erat, quam lanio tradere. 161. *campum horrentem*, simpliciter novalem, pro quocunque agro glebas duras et asperas habente. 162. *Cetera armenta*, reliqui quidem omnes vituli in communi

Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,
Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi iuvenum, dum mobilis aetas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
Iunge pares, et coge gradum conferre iuvencos;
Atque illis iam saepe rotae ducantur inanes

ita se habeat: — invertere glebis. *Cetera pascuntur viridis armenta per herbas*; *Tu quos ad studium* — pro vulgari dicta, praeter eos, *quos ad studium atque usum formabis agrestem*, hos *iam vitulos hortare.* Martyno parueram in priore editione; deserueram postea, quia durior mihi videbatur iunctura, nam expectabam: *At quos.* Nunc tamen ad prius illud redeundum esse video, Vossio quoque monente, qui etiam *pascantur* adoptavit. Vides me haec saltem non sub ferula dictare, nec cum cuiuspiam contumelia. (*Cetera*, i. e. ut etiam Philargyr. interpretatur, non signata, unde lac tantum erogabatur. *Wr.*) Expunxi autem comma post *tu*; nam iungere praestat: *quos tu formabis.* 163 *ad studia* Romanus, Gudian. pro var. lect. Parrhas. a m. sec. *servabis* fragm. Moret. (— 165. Philargyr. ait, posse etiam ita hacc distingui: *animi, iuvenum dum m. aet. Wr.*) 166 *At primum* edd. vett. *Et* Nonius. *lupsos* Reg. Martini. *ciclos* aliquot codd. et ed. Ven. *circos* Gud. pro div. lect. Parrhas. Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr. cum Iulio Sabino; hanc vocem e Lucretio restitutam esse vellet Wakef. ad Lucret. VI, 954. 167 *Cervice* Medic., sed idem *sub nocte* et *criclos* a m. pr. *deinde* unus Mead. 168 *ipsos tunc* Zulich. Goth. sec. *ipsos et* Moret. quart. *ipsis de* Oblong. *ipsis et* Longob. Pierii. *ipsis ex* Reg. *ipsis cum* unus Mead. *aptis* Zulich. *actos* duo. 169 *gradus* Goth. sec. *iuvencis* Medic. a m. pr. 170 *Atque illos* Medic. a m. pr. *ducuntur* Rottend. pr. et unus Mead. Mentel. pr. *ductentur* Ven.

grege pascuntur, praeter eos, qui operi destinantur rustico. (cfr. infra vs. 212. sqq.: „Atque ideo tauros procul atque in sola relegant Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata; Aut intus clausos satura ad praesepia servant." *Wr.*) 163. Transit ad aliud praeceptum, quod formula orditur: *Tu quos;* ut et alibi fecit: quos tu autem ad studium agreste, h. opus rusticum, educare paras, iam vitulos adsuefacere debes labori. Rationem domandi boves a Varrone petiit de R. R. I, 20. et diligentius Colum. VI, 2, 1. Pallad. IV, 12. — 164. *viamque insiste domandi*, artem et rationem ingredere, curam suscipe domandi, h. e. iam tum mature doma. 165. *faciles animi*, molles, dociles. vid. ad Tibull. I, 1, 40. *mobilis aetas*, in qua corpus mobile, εὐκίνητον, flexile, agile, vegetum.

166. 167. Expressit versum Nemesian. Cyneg. 184 *Libera tunc primum consuescant colla ligari:* de catulis. 168. *aptos*, vinctos, nexos et illigatos invicem ex vimineis illis vinculis; non ex cornibus, ut iam tum stupor hominum multorum fe-

Per terram, et summo vestigia pulvere signent:
Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbis.
Interea pubi indomitae non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata. Nec tibi fetae,
More patrum, nivea inplebunt mulctraria vaccae,
Sed tota in dulcis consument ubera natos.

171 *summa* Rottend. alter. *signant* Rottend. tert. et Mentel. pr. 172 *validoque* alt. Menag. 173 *Instrepet* Goth. sec. *terat* Erf. *vinctos* et *orbis* nonnulli apud Pierium. (*orbes* Medic. *Wr.*) 175 *Non* alt. Rottend. *vescae* Mentel. tert. *silvamque* Rom. Pierii, Parrhas. in marg. *ulvasque* fragm. Vatic. a m. pr. 176 *Nec ubi* Moret. pr., quod Heinsio placebat, ut esset *necubi*, pro ne alicubi. Lucan. IX, 1058 *Necubi suppressus pereat gener*. At sequitur, *implebunt*. 177 *mulctraria* confessa codicum lectio. *mulgaria* nonnulli Pieriani, item apud Philargyr. et Nonium, qua forma et Valgium olim usum fuisse notant Grammatici. Ad communem lectionem accedit aliorum scriptura: *mulctralia*, *multralia*, *multraria*, ut in fragm. Vatic. a m. pr. *mulcraria*, *mulctaria*, ut in Medic. a pr. m., *multaria*. 178 *Et* fragm. Vatic. *consumant* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) *consumunt* Rottend. tert. *consumment* Gud. (*dulces* Med. *Wr.*)

rebat. (*ipsis*, vid. Q. V. XVIII, 2, o. *Wr.*) 170. *rotae inanes*, vacua plaustra, quorum mox vestigia intellige leviter expressa in pulvere, quia levia sunt. 172. Tandem plaustro ponderoso et onusto iungantur. At quam ornate hoc extulit! Pars ex Homeri illo Iliad. ε, 838 μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων, versa. *temo aereus*, aere, nunc ferro, firmatus. *iuncti orbes*, rotae, h. currus, cui temo iunctus est.

174. *pubi indomitae*, vitulis nondum domitis, donec domentur. 175. *vescas salicum frondes*, exiles, tenues, parum succosas. *vescum papaver* Ge. IV, 131, parva grana habens, ut satis docuere viri docti, et iam Philargyr. h. l. *ulva*, herbae ac calami palustris genus, eadem cum *typha* nostra habetur. cf. Martin. 176. *Sed* etiam *frumenta sata*, herbas novellae segetis. vid. Varro R. R. II, 5, 17.

176 — 178. Praeceptum a multis veteribus et recentioribus, cum de bovillo, tum de ovillo genere repetitum. cf. Varro R. R. II, 2, 17. Colum. VII, 4, 3. Geopon. XVIII, 3 extr. Et pulcri versus Calpurnii Ecl. V, 36 iam ab aliis laudati: *Parce tamen fetis; nec sint compendia tanti, Destruat ut niveos venalis caseus agnos; Nam tibi praecipuo fetura colatur amore*. Addit *more patrum*, quod solebant maiores facere, prisci patresfamilias et agricolae. Ambiguum quidem per verba est, utrum fecerint; ex Varrone tamen apparet probabilius esse alterum, matribus olim mulgendo fuisse lac subductum. (et hoc dicere

Sin ad bella magis studium turmasque feroces,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae,
Et Iovis in luco currus agitare volantis:
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis;
Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausae sonitum cervicis amare.
Atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris

179 *in turmasque* Ven. 181 *Si Iovis* unus Mead. *volentis* fragm. Vatic. (*volantes* Medic. *Wr.*) 182 *equis* Medic. (*equis* sibilantem literam ex praegresso voc. adscivit; et vid. Q. V. VIIII, 2, d. *Wr.*) *animosque ad bella* alter Rottend. Io. Schrader. post alia tentata legebat: *Primus equis labor est animosis, arma videre*; quomodo enim equus *animos* videre possit? Scilicet *animi*, ut irae, θυμὸς, pro pugna, quae animose fit; et h. l. *animi et arma bellantum* sunt poetae ipsi bellantes. 184 *stabulis* apud Nonium in *frenos*, et unus Mead. *audere* Medic. a m. pr. conf. ad v. 188. 186 *Plausibus et plausae* Zulich. pr. Moret. Goth. sec. *amarae* fragm. Vatic. a m. sec. 188 *Audeat* Heins. recepit ex Medic. ac Gud. a m. pr., Mentelianis, Reg.; et sic Romanus videtur legisse. Ita et fragm. Vatic. (*audeat* prior, *audiat* altera Medic. lectio; *audeat* etiam 4. 7. et Serv. Dresd. *Wr.*) *Audiat* vulgo, minus bene. vid. Not. *inque diem*, *inque viam*, *inque fidem* tentabat Io. Schrader.

voluisse Virgilium, inde apparet, quod, si contrarium voluisset, verba *more patrum* proximo inserenda erant enunciato. *Wr.*)

179 — 208. Transit nunc ad curam pullorum: Varro II, 7, 6. 15. Colum. VI, 29, 1. etiam horum dilectum mature esse faciendum primo loco praecipit. *Sin magis est studium*, *formare* (hoc ex vs. 163 repetendum est) pullos *ad bella turmasque*, h. usum bellicum, *aut praelabi*, s. praeterlabi, pro, aut ut illi praelabantur, currant, cursu certent ad ripas Alphei *rotis*, quadrigarum certamine, et *agitare*, ut agitent, *currus*. De certamine Olympico eum loqui, satis patet, quod habebatur iuxta Alpheum. vid. v. 19. In luco Iovis erat stadium, ut ex Strabone et Pausania apparet.

182 — 184. Ante omnia equus adsuefaciendus est (hoc est: *primus equi labor est*) *videre*, ut videat, videri toleret, bellantes, seu pugnas, et lituos tubasque audire, aut strepitum curruum frenorumque *ferre*, perferre auribus: *rotam*, currum, *gementem tractu*, stridentem, dum trahitur; et in *stabulo frenos audire sonantes*: de hoc vid. Varro R. R. II, 7, 12. Geopon. XVI, 1; res nota. 186. Expressit verba Nemes. Cyneg. 295. 296 *Cura sit*, *atque toros manibus percurrere equorum*, *Gaudeat ut plausu sonipes*, *laetum-*

Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius aevi.
At, tribus exactis, ubi quarta adceperit aestas,

190. ADCESSERIT

189 *et iamque — et iam* Heins. disiunxerat Charisii auctoritate. Et sic libri nonnulli; cf. Pierium; et edd. vett. Enimvero *iam — iamque* aut *iamque — iamque* dici obvium est; at, *et iamque — et iam*, ut in primo membro altera copulativa sit otiosa, poni posse valde dubito. Magis itaque vulgatior ratio, *etiam — etiam*, placet; ut in priore parte adiuncta copula iungat reliqua cum antecedente: *Invalidus et etiamnum tremens, etiamnum inscius aevi.* conf. Aen. VI, 485. Atque ita plane fragm. Vatic. Medic. interpolatus *iamiamque tremens*, *iamiam inscius*, cum a pr. m. *etiamque* scriptum bis fuisset. (in Medic. fuerat *etiamque tremens* ∴. *tq inscius aevi*; sed *et* in *etiam* miniatis punctis notatum, et supra scriptum eodem colore *iam*; tum *tq* item miniatis virgulis transfixum et atramento supra scriptum *etiam. Wr.*) *iamiamque* etiam in Moret. fragm. *Invalidusque* Regius Martini. *etiamque* Parrhas. 190 *Ac* Menag. pr. et Reg. Martini. *aestas* Heins. reposuit, ut habebat Romanus, Gudian. Mentel. pr. a m. pr. et Zulichem., uterque Arundel. Mead., et vett. edd., ut Ven. et Mediol., etiam fragm. Vatic., sicque edidit Naugerius, et qui eum seqq. Ceteri *aetas*, quod an pro anno absolute dixerit ullus poeta, mihi quidem nondum liquet; ubicunque enim legitur, varietatem lectionis invenias. conf. Pier. et Burm. conf. inf. Georg. IV, 207. Agnoscit tamen hoc Servius et Nonius Marcellus in *Exigere.* Porro idem Romanus *acceperit*; sic et Regius ap. Burmann., exquisitiore, puto, ratione. conf. Ecl. VIII, 39; at fragm. Vatic. a m. pr. *occeperit.* (Ut possimus de hac lectionis diversitate iudicare, rem ipsam propius inspiciamus. Primum igitur e Columella discitur, qui ad certamina alantur equi, domari exacto tertio anno; sic enim ille VI, 29, 4.: „Equus bimus ad usum domesticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio: sic tamen, ut post quartum demum labori committatur.“ Consentit Varro II, 7, 12. sq.: „neque prius biennio confecto a lacte removendum — equulum — — — — Cum iam ad manus accedere consuerint, interdum iis imponere puerum, bis aut ter pronum in ventrem, postea iam sedentem. Haec facere, cum sit trimus, tum enim maxime crescere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant, post annum et sex menses equulum domari posse, sed melius post trimum, a quo tempore farrago dari solet.“ His respondent, quae infra leguntur vs. 205. sq.: „Tum demum crassa magnum farragine corpus Crescere iam domitis sinito;“ etc. Iam vero verbum *accedere* in numerando eam habet vim, ut valeat *insuper addi*, *adiici*; vid. Lexx. Itaque, vulgatam lectionem si sequimur, exacto quarto anno equum domari iubebit Virgilius. Verum id fieri debebat ineunte quarto anno, ergo ubi quarta acceperit aestas; cf. Ecl. VIII, 39. *Accesserit* autem qui pro *advenerit* dictum putabunt, vereor, ne ambiguitatem vix ferendam obtrudant Virgilio. *Aetas* tamen, quod est in plerisque, recipere non ausim. *Wr.*)

que relaxet Corpus. Est hoc *palpare*, ποππύζειν.

187. *iam primo depulsus ab ubere*, pro, quam primum, statim ac. (vid. quae notavi ad vs. 130. Male Serv. Dresd.: „non *primo ubere*, sed *iam primo* quasi unum lege, ut sit: iam primo audeat depulsus ab ubere matris.“ Et ita Wakef. ad Lucret. I, 261. *Wr.*) *Audeat*, pro faciat, praeclare; quatenus ea, quae narravit, animosi equi sunt, inque his, quod pullus

Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Conpositis, sinuetque alterna volumina crurum;
Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
Incubuit, Scythiaeque hiemes atque arida differt

196. Aquilo, 197. hiemis

192 *currum* Medic. a m. pr. Rottend. tert. 193 *cum cursibus* Reg. et Parrhas. in marg., fragm. Vatic. a m. sec. Goth. sec. *cruribus* edit. Norimb. 194 *Tum vocet* Heins. reposuit ex Medic. et optimo quoque; etiam Romanus sic habet. *Provocet*, quod vulgare, editur vulgo. *Tum movet* vel *vocet* Zulich. *Cum vocet* alter Menag. *Advocet* unus Arundel. *petat* tert. Rottend., ex interpret. 195 *ponit* alter Moret. *verrat* Moret. quartus, qui a m. pr. *resonat vestigiat. signat* apud Serv. ad Aen. V, 317. 196 *condensus* Menag. alter. (et Lips. alter. *Wr.*) *horis* duo. 197 *Incumbit* Goth. sec. *horrida* Toll. *arrida* Franc. conf. inf. v. 458. *desert* alter Rottend. Gudian. a m. pr. ed. Ven. (*hiemis* Heynius, haud dubie ex Burm. edit., expressit; quod iu *hiemes* tacite mutarunt Voss. et Iahn. Certe, si accusativum huius voc. in *-is* missum statuas, eodem modo scribendum erit Ge. I, 100. et II, 373. Invenio tamen *hiemis* in fragm. Vatic. exaratum a Bottario, imprudente fortasse. In Mediceo Fogg. exhibet *hiemes*; sic etiam, quos solos praeterea inspicere licuit, uterque Lips. Heinsius silet, ut saepe. *Wr.*)

non expavescit ad plausus. *invicem*, vicissim, quod quum in istis ferocem animum prodit, capistrum tamen admittit opera tua. (in vicem haec experienda, i. e. modo strepitui, modo capistris adsuefaciendus equus, invalidus adhuc, antequam fortior factus refragetur. *Wr.*) 189. Equus ferox, indomitus, potest videri *conscius* esse *aetatis*; iuventae, vigoris, virium; itaque *inscius aevi*, virium, quas nondum nec habet nec expertus est. Valer. Fl. I, 771 *aevi rudis altera proles*, h. aevo, aetate rudi. Recte Servius: nondum habens ab annis fiduciam.

190. Vid. Varro R. R. II, 7, 13. Colum. VI, 29, 4. (et V. L. *Wr.*) 191. 192. *Carpere gyrum*, ut viam, campum, sup. 142. h. in gyrum seu orbem ire. *sonare gradibus conpositis*, incedere, ungula sonante, gressibus numerosis. *sinuet alterna volumina crurum*, h. alte tollat, iactet, crura alternis; at quam ornate! 193. 194. *tum, tum cursibus auras vocet;* h. provocet, ut recte interpretati sunt viri docti ex sollenni poetarum usu, etiam Graecorum. Paullo diversa ratione *ventos velis vocare* dicitur, qui extendit vela ad recipiendum ventum; et *alis ventos vocat*, advocat, avis, quae eas expandit ad volatum. In exemplis apud Heins. et Burmann. utraque notio confunditur; ad posteriorem spectant Aen. III, 253. IV, 417. 223.

Nubila: tum segetes altae campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
Dant silvae, longique urguent ad litora fluctus:
Ille volat, simul arva fuga, simul aequora verrens.

198 *dum segetes* octo boni codd. cum uno Arundel. et Mead. Martini. *cum* Regius. *nutantis* fragm. Vatic. Urget Io. Schrader. *campos natantes* dici aqua submersos: ut sup. I, 371 *Omnia plenis Rura natant fossis.* Lucret. saepe, v. c. VI, 1140 de Aegypto, et 266. Silius IV, 162. ubi Drak. Itaque coniicit *campique nitentes*: quod frequens de segete dici quis dubitet? Verum cogitandum, *campos* pro segete dictos; nihil autem magis consentaneum, quam *segetem natare*, *fluctuare* dici, vento impulsam. Paullo diversum est, quod sup. *undantem buxo Cytorum* dixit II, 437, et II, 281 *ac late fluctuat omnis Aere renidenti tellus*; etsi simili modo dici potuissent: campi segete natantes. Sed proxime ad Maronem Ausonius Mosella 194 *Tota nutant crispis iuga motibus, et tremit absens Pampinus*: de umbra in amnem proiecta. Uti apud Statium II Silv. 2, 49 *vitreoque nutant praetoria ponto*: et *natat umbra profundo* II Theb. 42. Imitationem loci notatam video ex Maximiano (personato Gallo) *Arva sub aestivis undant horrentia flabris.* 199 *sonoris* fragm. Voss. *Etesia flabra aquilonum* Lucretii V, 741 poetae ante oculos fuisse censebat Wakef. (Santenio ad Terentian. p. 249. videtur scribendum: *Horrescunt levibus flabris.* Sed vid. Not. *Wr.*) 200 *longeque* praescriptum est notae Heinsianae; nescio unde; nam ubique legitur editum *longique*, ut etiam Medic. Rom. et alii; et laudat Heins. κύματα μακρὰ θαλάσσης. *longeque* Medic. Pierii cum aliis, pro quo possis laudare inf. 238 *Longius ex altoque sinum trahit.* 201 abest versus a fragm. Moret. *verrit* citat Serv. ad Aen. IV, 72. *ipse* unus Arundel. *arma* Reg.

V, 211. VIII, 707. At in nostro loco ad currendum non opus est vento.

196 — 201. Cursus celeritatem cum vento comparat spirare incipiente: *volans* — *qualis* aquilo, quum incubuit atque differt, (tum segetes — fluctus) *volat;* et quia tot ornamentis sententia erat intercepta, interponit vs. 201 *Ille* volat. Porro *Hyperboreas oras* simpliciter pro borealibus et septemtrionalibus, ut infra v. 381, et IV, 517 dixit. *Aquilo densus*, non, ut volunt, qui densat nubila: sed qui magna cum vi et impetu late fertur; *densus* praeterea pro dense. Ouwens N. H. p. 589 *densum* perpetuo aequalique tenore spirantem, non per intervalla, accipere vult. *differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. *arida nubila*, nubes sine pluviis. (*differt* potius: dissipans ante se agit; *arida* autem *nubila*, quippe s i c c i Aquilones: Senec. Nat. Quaestt. III, 28.: „fluere assiduos imbres, et non esse modum pluviis, suppressis A q u i l o n i b u s e t f l a t u s i c c i o r e." Lucan. IV, 50. sq.: „Pigro bruma gelu s i c c i s q u e A q u i l o n i b u s horrens Aethere constricto p l u v i a s in nube t e n e b a t." Vid. ibi Cort. *Wr.*) *campi natantes*, segetes undantes ac fluctuantes; a similitudine maris fluctus volventis; natant quae aquis obducta sunt, itaque nunc agri aristis segetum. illustratum dudum a viris do-

Hic vel ad Elei metas et maxuma campi
Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret esseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus

202 *Hinc* Medic. a m. sec. Gud. et alii; et sic fragm. Vatic. et Roman.; et recte; ab hoc tempore: quod designatum erat v. 190 et 205. (*Hinc* reponi etiam Iahnius iubet; vetat hoc fieri sententia vss. 205—8. *Hic* valet *talis*, *tam egregius equus. Wr.*) *Hic et ad* Comment. Cruq. ad Horat. Od. IV, 2. *et* etiam Rom. et Oblong. Pierii. *maxima Circi Sudabit spatia* coniiciebat Markland. ad Stat. Silv. V, 1, 21, nimis calide; ita *Eleus Circus* a poeta dictus esset. Iungenda sunt: *ad metas et spatia campi Elei.* 203 *et* abest a Rottend. tert. et Parrhas. *agit* Leid. a m. pr. et fragm. Vatic. 204 *Bellica* Medic. a m. pr. Moret. pr. unus Mead. Goth. sec., quod placebat Martino; recte tamen reiecit Heins. Eadem varietas alibi. v. Heins. *Belgia* Menag. pr. *ferat* fragm. Voss. *heseda* Parrhas. 205 *Tu* Reg. *ferragine* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) Sic et alii scribunt, aut *feragine*. *sartagine* Heins. coni. Caussam non video.

ctis: vid. ad Val. Fl. III, 525, ubi *tenui vagus innatat unda Crinis*. *Lenia flabra* videntur ab aquilone, qui densus incumbit, aliquantum esse aliena; enimvero segetes, utpote humiliores et cedentes, lenius, leniore cum strepitu, agitantur; arbores contra, maiorem venti impetum sustinentes, sonorem edunt ac fragorem. (vid. Q. V. XXXV, 3. *Wr.*) Mox *longi fluctus urguent*, pro longe, at multo exquisitius fluctus *longi*, qui e longinquo veniunt; *urguent*, protrudunt se, volvuntur. *Ille*, aquilo, volat. De equo hunc versum parum commode accipias: cum sit *aequora verrens*. (Ita dicendum esset, poetam paullo audacius haec dixisse de equi celeritate.) *fuga*, de celeri cursu ac motu, ut saepe poetae. *Verrere* de ventis, ex more poetarum, pro perflare.

202—204. Hic vel bonus erit in certaminibus, e quibus Olympica, tamquam praestantius genus, memorat; vel agitandis curribus. At quam ornate singula! *maxuma spatia campi*, curriculi, hippodromi, pro magnis. De *spatiis* Georg. II extr. *Sudabit*, plus quam, decurret. E curribus *esseda Belgica* ponit. Cum de generosioris equi munere agatur, desiderari videtur nomen currus bellici, inprimis cum v. 179 *Sin ad bella magis* etc. dixisset. Iam Romani essedis vulgo usi sunt iter facientes: id quod poeta vix pro dignitate carminis memorare potuit; petierant autem usum a Britannis, qui ex essedis pugnabant. conf. Cerda et Martin. Aut itaque dicendum: poetam esseda pro nobiliore genere, bigis quadrigisque lautorum hominum, quibus generosiores equi iungi solent, posuisse; ut passim Caesarum, curribus triumphalibus, thensis, ut apud Horat. Ep. II, 1, 192 de pompa triumphali in theatro exhibita etc., aut, quod praeferam, pro curribus bellicis esse-

Crescere, iam domitis, sinito; namque ante domandum
Ingentis tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati et duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,
Quam Venerem et caeci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata;
Aut intus clausos satura ad praesepia servant.

206. Crescere iam domitis s.

206 *domiti* tres ap. Burm. (vid. Q. V. XXIIII, 6. *Wr.*) 207 *tollunt* duo, et Serv. ad v. 174 in nonnullis Mss. *animos pressique* Zulichem. 208 *Verbera dira* fragm. Moret. *dura* Reg. 209 *nonnulla* fragm. Vatic. a pr. m. (idem *viris. Wr.*) *industria servat* vett. aliquot apud Pierium cum ed. Ven.; alterum magis poeticum. 211 *quoi* fragm. Vatic., ut v. 6. (in fragm. Vat. est *quo*, et *i* supra adiecta; in eodem *bovom* a m. pr., vid. infra vs. 419. *Wr.*) 212 *Atque adeo* Moret. quart., sed vid. Heins. *procul atque infusa resurgunt* Ven. *relegat* Franc. 213 *appositum* Leid., quod Heins. probabat; recte reiecit Burm. conf. Not. *nata* Medic. a m. pr. 214 *Atque* Zulich.

da dixit, a nobiliore genere sive etiam ab origine, *Belgica;* apud Belgas enim, ut apud Britannos, usus eorum erat; et quidem bellicus, ut ex Caesare de B. Gall. constat. (Sententia horum vss., detracto ornatu, haec est: is equus talis est, quali in certaminibus Graeci, in bellis Belgae e curru pugnantes utuntur. *Wr.*) *feret*, ut v. 184, pro patietur dici, monet Burmann.; nam pro *trahet* poni posse dubitat. Recte sane; sed potest equus etiam *ferre currum*, h. rapere, raptim auferre. *molli collo*, domito. Serv. 206. *ante domandum*, ante quam domentur, πρὸ τοῦ πωλοδαμνεῖσθαι. (*ante dom.*, i. e. si farraginem praebueris, antequam domare inceperis. *Wr.*)

207. 208. *prensi* proprie. vid. Ge. I, 285 *Et prensos domitare boves. verbera lenta*, lenti flagelli. *lupatum*, frenum, lupis seu aculeis ferreis munitum.

209—283. Exspatiatur in locum praeclarum de armentorum furore ex Veneris stimulis. Parat autem transitum commode commemoratione virium nimia Venere exhaustarum. *caeci amoris*, non, oculis capti, sed, occulti, clam per venas et ossa saevientis.

212. Habuit locum ante oculos Columella VI, 27, 8, et versum sequentem Gratius Cyneg. 377 *trans altas ducere valles Admoneo; latumque fuga superabitis amnem.* Ovid. Art. II, 487 *spatio remota per loca dividuos*

Carpit enim vires paullatim uritque videndo
Femina; nec nemorum patitur meminisse, nec herbae.
Dulcibus illa quidem inlecebris et saepe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantis.
Pascitur in magna Sila formosa iuvenca:
Illi alternantes multa vi proelia miscent
Volneribus crebris; lavit ater corpora sanguis;

216 *neque herbae* Pierii Oblongus. 218 *subicit* Mentel. a m. pr. 219 Legebatur *silva. Sila* olim alios legisse, Servius memorat, quod ut fiat, nullam hic necessitatem cogere, ut in Aen. XII, 715 *Ac velut ingenti Sila, summove Taburno*; itaque vulgo ab Intpp. neglectum. Fateor tamen, mihi versum ante Servium inspectum iam dudum nimis tenuem visum fuisse, etiam sono minus gratum; ita ut expunctum esse mallem; tum post *silva* redeunt v. 223 *silvae*. Nunc video in altero Aen. XII loco eandem comparationem institui, et taurorum pugnam narrari. *Sila* autem, mons silvosus, Apennini huc procurrentis iugi pars extrema, in extremis Bruttiorum oris, unde laudata illa *pix Bruttia.* conf. sup. ad Georg. II, 438. Dubitabam olim, an et *silva Sila* occurreret, cum non recordarer Cic. Brut. 20 *Nam cum in silva Sila caedes facta esset*, aut Plinii III, 10 *Inde Apennini silva Sila.* et esse quoque montes feminino genere, ut Rhodopen inf. 351. Reposui itaque nunc confidenter *in magna Sila*, quod post ista Brunck. iam admiserat, et nunc quoque Voss. (Libri, ut videtur, omnes *silva*, nisi quod in Medic. *v* puncto notata, tanquam delenda. Neque epitheton *magna*, nec tracti per spondeos numeri, aut recurrentes eaedem vocabulorum terminationes conveniunt simplici *silvae* nomini. Malim tamen abesse hunc versum, ut ingratam moram narrationi obiicientem. Ac, nisi fallor, adscriptus fuit margini hic versus, ex alio quodam, alius fortasse poetae, carmine petitus, simile taurorum super aliqua vacca certamen continente. Praeter rhythmum ipsa res probat, ab hoc versu incepisse aliquod carmen; sic autem solent primi versus afferri a veteribus poetis aliena carmina allegantibus. Nec silentio praeterierim, quod Lips. alt. eundem versum *Pascitur* etc. post vs. 221. repetit. Vide etiam V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) 220 Iidem fere versus Aen. XII, 720—723. *inter se cornua miscent* Zulich. *praelia tollunt* unus Mead. 221 *lavit ater vulnera sanguis* ter apud Nonium occurrit; sed male, cum eodem iam versu *vulneribus crebris* praecesserit. Heins. *lavat* tres Burmann. Medic. a m. sec. (*lavit* prior lectio Medicei. *Wr.*)

amne equos dixit. 213. Dum *mons* est *interpositus* inter duo, utrique est *oppositus*, obiectus. *lata* non otiosum est. 214. *satura praesepia* sunt plena, uti is qui saturatus est. 215. *uritque videndo*, passive, macerat, consumit, dum cernitur.

217. Illa quidem saepe amantes etiam pugnare cogit inter se. Loca alia poetarum de pugna taurorum congessit Cerda. Plura in Statio (v. c. Theb. VI, 864 sqq.) et Flacco passim reperias. Add. Oppian. Cyneg. II, 43 sq. Iactant se in hoc argumento poetae. 218. Totus versus unum illud Apollonii II, 89 exprimit, ταύρω Φορβάδος ἀμφὶ βοὸς κεκοτηότε δηριάασθον. *in magna Sila*, silva et monte Bruttii in extrema Italia. v. V. L. (*magnâ*

Versaque in obnixos urguentur cornua vasto
Cum gemitu; reboant silvaeque et longus Olympus.
Nec mos bellantis una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exsulat oris;
Multa gemens ignominiam plagasque superbi
Victoris, tum, quos amisit inultus, amores;
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter
Dura iacet pernox instrato saxa cubili,

222 *vergentur* Franc. 223 *Tum* Morct. pr. *resonant silvae que* Medic., sed *reboant* et Nonius et Macrob. Sat. VI, 4 agnoscit, qui et a Lucretio (II, 28) acceptum affirmat. *que* post *silvae* abest a Parrhas. *longus Olympus* pro vulgato *magnus Olympus* iam Heinsio probatum recepit Burm. ex uno Mediceo et Macrob. VI, 4 extr., ut sit mons longo iugo excurrens. Verum h. l. *Olympus* non mons, sed caelum; ut: *it clamor caelo.* (bene *longus*, propter *reboant*; *magnus* ex Aen. X, 437. huc illatum videtur. Ceterum *longius* Medic. a m. pr. *Wr.*) 225 *excubat* Ven. 226 *ignominia* Leid. et Menag. sec. 227 Ad finem versus casu exciderat interpunctio. 228 *stabuli* in Medic. a m. pr. Fogginius tamen non expressit. (apud Foggin. *stabul*, tum puncta lituram indicantia, et supra scripta *a*; fortasse *stabulum* primum fuerat. Freytagius scribit: „*stabuli* antiqua lectio, correcta ab eadem manu in *stabula.*" *Wr.*) *excedit* Zulich. 229 *et intus* Ven. 230 *pernix* constanter libri et Grammatici, qui a *pernitendo* ductum esse *perseverantem* contendunt. Quod si a Virgilio est, nove dixit. Nondum enim locum vidi, ubi *pernix* ita dictum esset; sed semper est celer, acer, strenuus, etiam in loco, quem male laudant, Horat. Epod. II, 42 *Pernicis uxor Appuli.* (Serv. Dresd. „Sunt etiam, qui aliter legunt, *pernox*, i. e. pertinax." *Pernix* Voss. et Iahn. revocarunt; sed vix feras *iacet pernix*; vid. etiam Doederlenii librum *Lat. Synonyme u. Etymologieen* P. II, pag. 127. sq. *Wr.*) *Pernox* iam ab Ald. ed. alt. et tert. editum, male iterum relictum ab aliis, qui primam Aldinam expressere, multis doctis viris, etiam Scaligero, Heinsio, proba-

Silá; vid. Q. V. XXXIII, 8. extr. *Wr.*) 220. *alternantes*, ἀμειβόμενοι, pro vicissim, invicem inter se. cf. Aen. XII, 720—723. 221. *lavit*, poeticum verbum pro tingit, perfundit, defluit de corpore. Mox *obnixos* cum dilectu et vi. Nec omisit huius vocis usum Statius, cum imitatione hunc locum exprimeret Theb. IV, 399 *Ardua collatis obnixi cornua miscent Frontibus.* 227. Valerius Flaccus, iam Cerda monente, hinc accepit: taurus victor ubi — *revisit Et patrium nemus, et bello quos ultus amores.* L. II, 548. 549. 228. *stabula adspectans*, respiciens, retorquens oculos; ut facimus in re, quam inviti relinquimus. *excessit*, docte mutato tempore, pro excedit.

229 sqq. Praestantissimum hunc locum, ut iamdudum viderunt cum Scalig. Poet. c. 14 Interpretes, imitati sunt Lucan. II, 601 — 607 praeclaro loco, Statius Theb. II, 323 — 330, Silius Ital. XVI, 4—10. 230. *instrato*, h. l. non strato *cubili*,

Frondibus hirsutis et carice pastus acuta;
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit
Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi conlectum robur viresque refectae,

tum revocavit Burm. Ex glossa Regii et Mentel. pr. Schol. Iuvenal. VIII, 10, Philargyr. (in edit. Commelin. c cod. Palat. expressa) suspicio erat, hoc iam olim in libris fuisse; et exhibent sane uterque Mead. Cantabrig. Bodlei. et alter Arundel. Variat similiter lectio ap. Avien. descr. Orb. terr. 946. ubi cf. Wernsd. Porro *instrato cubili*, non strato; quis dubitet! nuda humo, nudo silice: inde adiectum, *inter dura saxa.* Wakefieldio hoc facetum visum, et putat ille substernendas esse tauro saltem frondes, ne latus atterat; itaque iungit: *instrato saxa cubili frondibus hirsutis; et carice pastus acuta.* Ceterum Lucretianum est: *Atque intempesta cedebant nocte paventes Hospitibus saevis instrata cubilia fronde*: lib. V, 984. 985, ubi de *parato hominum* cubili agitur. 232 Hos versus iterum apposuit poeta Aen. XII, 104—106. 233 *innixus* Schol. Iuvenal. XII, sed et ibi Voss. *obnixus. adnixus* Toll. *obnixos* Gud. *truncos* alter Menag. 234 f. *in pugnam*, ut Maronis mos fert. (qui mos? Ita etiam Aen. XII, 106.: „ad pugnam proludit;“ nec iungitur praepositio *in* verbo *proludere.* Wakefieldio ad Lucret. V, 658. videtur praepositio eiicienda. *Wr.*) *praeludit* Franc. conf. ad Aen. XII, 106. *aut sparsa* Roman. 235 *Ast ubi* Medic. Colot. *Postquam* c. Goth. sec. *robor* scribit Romanus et Gud. *viresque refectae* Heinsius reposuit e Mediceo, Gud. a m. pr. Rottend. tert. pro var. lect. Colot. Ursini. *receptae* ceteri omnes, quod aegre dimittam. Etiam apud Lucan. l. c. II, 604 *Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta* (ubi nunc Burmann. *repleta* reposuit) *Excussi placuere tori.* Et Statius II Theb. 326 *Cum profugo placuere tori, cervixque recepto Sanguine magna redit.* Unde Io. Schrader. et h. l. tentabat *cervice recepta. viresque recepit* Zulich. (*receptae* repugnat usui Virgiliano. Aen. XI, 731.: „reficitque in proelia pulsos.“ XII, 788.: „armis animisque refecti.“ *Wr.*)

in nudo solo. Mox *carex*, iunci genus, cf. Martin. h. l. et ad Ecl. III, 20. 232. *irasci in cornua discit.* Iterum hoc Aen. XII, 104 *mugitus veluti cum prima in praelia taurus terrificos ciet atque irasci in cornua tentat.* Cum sententia obvia sit, in ratione grammatica aliquis haerere possit. *Irasci in aliquem* nemo, puto, pro *alicui* dixerit; sic tamen accipi video. Quid ergo est: *irasci in cornua?* Nemo *irascitur in ensem, hastam.* Sed in poetico sermone duo modos confundere licet: irascens exercet se in cornua, seu ad cornuum usum; iam pro *iratus exercet se* simpliciter *irascitur* dixit. Eadem forma iam Euripides usus erat Bacch. 742 Ταῦροι — εἰς κέρας θυμούμενοι. Inf. Aen. X, 725 *surgentem in cornua cervum*: qui insurgit in obvios cornibus, dictum est, et expeditiore ratione: *Armenti modo dux vires in cornua sumo*, Ovid. Met. VIII, 882. Iam vide mihi doctrinam et humanitatem Vossii. (Rectius tamen Vossius *irasci in cornua* interpretatur: iram quasi colligere in cornua; sunt enim cornua irae et ultionis instrumenta; saepe autem poe-

Signa movet, praecepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus uti medio coepit quum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit; utque, volutus
Ad terras, inmane sonat per saxa, neque ipso
Monte minor procumbit; at ima exaestuat unda
Verticibus, nigramque alte subiectat arenam.

237. UTI,

236 *oblicum* (pro obliquum) Medic. Colotianus, Leid. unus. Sed hoc insidiantis potius, quam ferocis et cum impetu ruentis. *et fertur* Mentel. alter pro *effertur*, ut Heins. putat. 237 *uti medio* Romanus cum aliis Pierii, decem apud Heins. et Burm. tres Martin. Goth. sec.; et ita scribi debebat: reposuique nunc cum Brunckio pro *ut in medio. uti in medio* duo Burm. Oblongus Pierii, et Regius Martin. *ubi in* ed. Ven. *in primo — ponto* Medic. a m. sec., forte ex Aen. VII, 528 *Fluctus uti primo coepit quum albescere vento*, ubi idem Medic. *ponto* habet. (Medic. *Fluctus ut in medio*, altera lectio *in primo*; vitiosum *in*, qua de re vid. Q. V. XIIII, 5, b, 1. *Wr.*) Sed vid. ad eum locum Var. Lect. De interpunctione vid. Not. h. l. 238 *sinus* Menag. pr. *atque volutus* Ven. Parrhas. Erf. 239 *nec ipso* ante Heins., ut alii. *neque ipse* Goth. sec., felici lapsu. (bene *ipso*; vid. Q. V. XVIII, 3, a. *Wr.*) 240 *at una* tres. *et ium* Gud. a m. pr. 241 *subvectat* Medic. Romanus, optimi cum Menag. pr. Moret. quart. fragm. Moret. ed. Mediol. Goth. sec. Sic et variatur Georg. IV, 385. (male *subvectat*, quod dicitur de onere. *Wr.*) *Vorticibus* et hic Medic. cum al.; et id constanter sequi debebat Heins. (sed vid. quae scripsi ad Ge. I, 481. *Wr.*)

tae animorum affectus tribuunt rebus, quibus hi utuntur ad explendam suam cupiditatem. Vid. etiam Bentlei. ad Manil. II, 246. Virgilium expressit Silius XV, 64.: „torvi in cornua tauri.“— 233. *ventosque lac. ictibus.* „Videtur mihi gladiatorium verbum *Ventilare* circumscribere et repraesentare. *Ventilare* siquidem gladiatores dicuntur, quum ante pugnam gladiis motis et lusoriis ictibus aerem ferientes proludunt ad certamen. Unde et Seneca XXI, 118.: Quam stultum est, quum signum pugnae acceperis, ventilare.“ Haec Lemar. *Wr.*)

236. Pulcre ex re militari, cum signa, aquilae, inferuntur. Ge. IV, 108 de apibus, *non — Ire iter aut castris audebit vellere signa. oblitum*, qui omnem iam adversarii sui memoriam animo dimiserat, adeoque securum. Nil hic est, cur aestues. 237 — 241. Laudata a multis comparatio, ex Homer. Iliad. δ, 422 — 426 expressa, notante iam Macrob. V, 13, repetita eadem Aen. VII, 528 — 530 minore cum ornatu. *albescere*, quod de spumantibus maris fluctibus dictum illustrat Cerda, praeclare pro existere, oriri, surgere. 238. Potest duplici modo interpungi, vel sic ut feci, ut sit: *uti fluctus longius ex altoque sinum trahit, quum coepit albescere ponto medio.* Solent

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt: Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leaena
Saevior erravit campis; nec funera volgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas; tum saevus aper, tum pessima tigris.
Heu, male tum Libyae solis erratur in agris.

242 *que* post *ferarum* abest a tribus. 243 *pecudis* Ven. *et pecudes* Leid. sec. Interpungit Wakef. *Et genus aequoreum pecudes.* ut forte conveniat cum Lucretianis II, 342. 344. 246 *Saevior occurrit campis* Moret. sec., quod arrisit Heinsio et Burmanno. 247 *infames ursi* Zulich. *tum multa* Rottend. alter. 248 *Per silvas* Heins. e Medic. et aliis compluribus, non restituit, sed revocasse videri debet, nam sic iam Nauger. ediderat; irrepserat iterum in vulgg. *Per silvam*, quod alii habent. *tunc* hic et paullo post Goth. pr., ut forte plures, v. c. Romanus. 249 *versatur in agris* ex antiquissimo codice laudat Pierius, ex Medic. autem *erravit.* Porro *in arvis* maior codd. pars, teste Heinsio et Martino; male tamen, cum arva culta sint. (*arvis* etiam aliquot codd. Serv. *Wr.*) Burmannus optabat, ut codex aliquis haberet, *erratur arenis.*

poetae notionem principem, ut ἐνάργειαν habeat, bis, ter, reddere; non itaque displicere potest *longius ex altoque sinum trahit:* nam in hoc comparationis cardo versatur. Martyn interpunxit cum aliis: *Fluctus uti medio coepit cum albescere ponto Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus — sonat.* explendum erit ex antec. uti fluctus *signa movet et fertur in hostem:* cum coepit albescere, ex altoque sinum trahit. Atqui *fluctus signa movere* et *in hostem ferri* miro modo dicerentur; ex seqq. vero nihil video quod suppleam; nec iungi potest: *fluctus uti*, medio — longius, *ex altoque sinum* trahit: quorsum enim copula spectet? Cur igitur supercilioso magisterio spernenda sit altera ratio, nondum perspicio. (vid. Q. V. XXXIIII, 2. et Wakef. ad Lucret. IV, 200. *Wr.*) Accipitur porro *ex alto*, ex profundo: atqui hoc demum sequitur vs. 240, 1 *at ima exaestuat unda Verticibus, nigramque alte subiectat arenam. sinum trahit fluctus*, facit, sinuatur, ex alto versus littus. (*ipso monte*, vid. V. L. *Wr.*)

242 sq. Locum de furiis Venerei ardoris in animantibus multi poetae varie tractarunt. Sed proxime noster Lucretii vestigia pressit, inprimis I, 12 sq., una cum Aristot. loco Histor. Anim. VI, 18. (de Adv. *adeo* vid. Q. V. XXVI, 6. *Wr.*) 246. *erravit*, pro est, esse solet. Poeticam orationem considera: dicta haec pro: tum ferae, e quibus leaenas et ursas primo loco nominat, efferatissimae sunt. 247. *informes ursi*, deformes, turpes. cf. Cerda; an

Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor adtulit auras?
Ac neque eos iam frena virum, neque verbera saeva,
Non scopuli rupesque cavae, atque obiecta retardant
Flumina, conreptos unda torquentia montis.

250 *pertentat* Moret. sec. et duo Rottend., quod post *vides ut* ferri potest. v. Burm. cf. Ge. I, 56. (Sed aliud est *vides ut*, aliud *Nonne vides ut*. Cfr. etiam disputata ad Ge. I, 56. et Ecl. IV, 52. *Pertentat* autem vix dubium est quin ab iis sit exhibitum, qui etiam proxime sequentia ex illo *vides ut* pendere arbitrarentur; hinc contra in uno cod. vs. 253. *retardent* legitur. *Wr.*) Vox *pertentare* iterum occurrit Aen. I, 502 *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.* 252 *At* Franc. Goth. pr. ed. Norimb. (*nec verbera* Ald. tert. *Wr.*) 253 *Nec sc.* Reg. *retardent* pr. et quart. Moret., quod Heins. ad *vides ut* referebat; malim nullo cum istis nexu, per se, dictum pro *retardare possunt.* 254 Editum erat *correptosque*; quam corruptelam dudum eiecerant Aldd. sec. et tert., cum his Iunt. Fabric. et al., iterum intulere Commel. Pulmann. et ceterae Batavae. Itaque *que* iterum eiecimus: quod restituunt Wakef. et Voss. (et Iahn. *Wr.*) tam varia sunt hominum iudicia. (*Correptos*, absque copula, ex uno Moret. sec. laudatur. Non habet hic locum copula; quid enim hoc: *flumina obiecta et torquentia*? iungenda haec erant, non disiungenda; neque inest peculiaris vis in voc. *obiecta*, ut, si vel abesset, nullum inde ad sententiam redundaret detrimentum. Ac si quaeritur, unde illata sit copula, duplex reddi potest causa. Ansam enim dedit huic corruptelae aut creber usus copulae in praegressis; quo accedit, quod et supra et infra *correptos* eadem in versus sede *que* habetur, ad quod facillime aberrare potuerunt librariorum oculi; aut etiam mos quidam veterum interpretum, quum ab uno vel voc., vel versu ad alterum progrediuntur, copulam interdum annectentium; sic infra vs. 441. Servianae notulae haec sunt praefixa: „*Et altius ad vivum persedit*", ubi *et* ab interprete adiectum; et h. l. Serv. Dresd.: „*obiecta*, i. e. opposita; *correptosque*, suo cursu et impetu motos et cavatos." cfr. V. L. ad vs. 456. Vid. etiam Q. V. XVI, 1. Ceterum *montes* Medic. *Wr.*) *subiectosque* Goth. sec., forte quod librarii animo insidebat adhuc *obiecta* ex vers. sup. Markland. Ep. crit. ad Franc. Hare pag. 52 emendat *correptos fundo*; nam aliter, inquit, sensum vix efficias. Tu vero iunge: *retardant Flumina obiecta*, *torquentia montes*, saxa, *correptos unda*, fluctu et impetu suo. Io. Schrader. tentabat *pontes*; quod cupide arreptum reposuit Wakefield, quia similis versus Lucret. I, 286 *Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare.*

aliunde nota sit rabies aliqua insignior, ut celebrata est ursarum rabies ex partu, ursorum ex Veneris stimulis, videndum erit; apud Aristotelem l. c. est tantum hoc, χαλεποὺς αὐτοὺς γίνεσθαι τοῖς πλησιάζουσι. 249. Conf. loc. apud Calabrum Paralip. V, 373. 374. 377. 378. Formam orationis vidimus iam sup. I, 447 *Heu male tum mitis defendet pampinus uvas.*

250. Verba gravissima in sqq. *si notas odor adtulit auras*, exquisitiore ratione dictum, quam, *si odor allatus est*, aut, *si aurae odorem attulere;* modo teneas, *odorem* sic esse rem, quae olfactus sensum excitet, emittendo corpuscula, quibus aurae

Ipse ruit dentisque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad volnera durat.
Quid iuvenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat caeca serus freta; quem super ingens

256. COSTAS A. 257. ILLINC, HUMEROSQUE

255 *dentemque* Schol. Horat. Cruqu. Od. I, 1, at idem ad Od. III, 6 *dentes*, ut et Donat. ad Terent. excitat. (*dentes* Medic. *Wr.*) 256 *pedibus subigit* Zulich., et in ora edit. Iunt. notatum a Pierio, sicque ed. Paris. 1494. 257 *humerosque* multi ap. Heins., Romanus cum aliis Pierii, tres Martini cum vett. edd., quod et Martinus recepit, et hoc recepto recte distinguas post *illinc*, ut iungantur: *fricat arbore costas Atque hinc atque illinc*; *humerosque ad volnera durat.* atque hoc nunc recepi. Antea legebatur: *fricat arbore costas*, *Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.* non video, cur ita interpunxerit Heins. (*que* praeter alios omittunt optimus Medic. et Parisini 2. 3. 5. 11. et videtur *que*, ut vs. 254., crebro copulae usui deberi. Geminatur quidem *atque* interdum, sed ita, ut ad polysyndeti figuram accedat. Quo ex genere est etiam illud apud Tibull. II, 5, 73.: „Atque tubas, atque arma ferunt crepitantia caelo Audita." Cfr. quae notavi in V. L. ad Ecl. V, 22. et Q. V. XXXV, 23. *Wr.*) 258 *cum versat* Regius Martin. *durum cui* Nonius in *Durus*; sed in *Versat* habet *magnum*, ut et Donat. ad Terent. Andr. I, 5, 44. 259 *adruptis*, *obruptis*, *abruptis*, *a brutis*, sollennes aberrationes hic vide ap. Burm. Defendi potest *obruptis*, ante eius oculos et ora. Defendit quoque Wakef. ad Lucret. V, 505. *Nempe obruerit* Rottend. alt. 260 Hoc ordine omnes scripti Burm. et Heins. et vetustissimi Pierii. At ex eo apparet, lectum quoque esse: *Caeca nocte natat*; (sic Ald. tert. *Wr.*) et in Oblongo: *Nocte natat caeca freta serus.* Venetus porro: *Nocte natat tota*, et Goth. pr. *sectus freta.*

ingravescunt. Convenit Horatianum II Carm. 8 extr. *tua ne retardet Aura maritos.* 253. Varii versum poetae nostro propositum fuisse, notant Interpp. *Non amnes illum medii, non ardua tardant;* apud Macrob. Sat. VI, 2. p. 381. Mox *montes* sunt fragmina, saxa ruentium montium. 255. Loca alia poetarum congessere Guellius, Cerda, et Beckman. ad Antigon. pag. 161. Praeivit poetarum parens Iliad. λ, 416. ν, 475. Hesiod. Sc. 386 sq. 257. *durat*, indurat. Plinius VIII, 52, s. 78 *Sues ferae semel anno gignunt. Maribus in coitu plurima asperitas. Tum inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas lutoque se tergorantes.* cf. Aristot. Hist. Anim. VI, 17. Res satis nota. *Sabellicus sus*, ex montibus Sabinis. Iam II, 167 *pubem Sabellam* vidimus, *ligones Sabellos*, h. e. Sabinos, apud Horat. (Ceterum vid. Q. V. XXXX, 2. *Wr.*)

258—263. Ad Leandri Hellespontum tranantis, ut Hero potiretur, audaciam respici, obvium est. Praeter Musaeum et

Porta tonat coeli, et scopulis inlisa reclamant
Aequora; nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variae, et genus acre luporum
Atque canum? quid, quae inbelles dant proelia cervi?
Scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci

265. ATQUE C.
266. SCILICET
267. ET MENT.

261 *et* abest tert. Rottend. 263 *funera* Rottend. alt. *vulnere* Ven. Sed vid. Aen. IV, 308. 264 *pecus acre* Gud. pro div. lect. Eandem diversitatem notat Burm. ex Aen. III, 221. (*genus acre leonum* Lucret. V, 860. *lynches* Medic. *Wr.*) 265 *canes* Erf. *quisque*, *quidque*, *quaeque*, *quique*, aberrationes apud Burm. assentiendum tamen Vossio, qui *quique* tamquam mollius eligit. (In eiusmodi re non recedendum a spectatissimorum codd. auctoritate; at *quique* ex uno Parrhas. enotatum video. *Wr.*) *in bellis* Rom. (—266. Hunc versum in editionibus a margine paululum reductum recte Iahnius eodem, quo ceteros, ordine decurrere iussit. *Wr.*)

Ovidii Epistolam vid. Statii VI Theb. 542 sqq. *serus*, sero tempore. *nocte caeca*, qua caecutimus, nihil cernimus, tenebricosa. νύχιον πλωτῆρα dixit Musaeus. *procellae abruptae*, h. abrumpentes se, ut *proruptus*, *praeruptus*, adeoque praecipites, cum impetu ruentes. cf. ad Aen. III, 199. 261. Dum super eum tonat. *Porta coeli*, pro caelo, ab Ennio et Homero petitum esse, iam in Seneca Epist. 108 extr. legitur. Ratio inter plures inanes, quas afferunt Intpp., vera est illa, quod caelo, Olympo, poetae tribuunt regiam, adeoque etiam fores, limina, *portas*. conf. Homer. Iliad. ε, 749. ϑ, 393 sq. Argutantur quoque in hac porta ac descensu alii, ut Apollon. III, 159 sqq. add. Macrob. I, 17. pag. 306. Nolim autem de Iove cogitari, qui intra portam caeli stet, et per ostium fulmina iaciat. — 262. 263. Nec cogitatio de luctu parentum, et quod amata puella eius morti superstes esse nolet, eum retinet. *crudeli funere*, acerba morte. Quodcunque ab immiti animo, fato, decreto, proficiscitur, et ipsum est immite, crudele. (Iunge *moritura super*, non *super crudeli funere*. Aen. IV, 308.: „Nec moritura tenet crudeli funere Dido?" *Wr.*) 264. *maculosa lynx* Aen. I, 323.

266. Quid haec singula commemorem, cum omnium praesentissimum exemplum in equis ipsis sit, hinc τὸ *Scilicet*, utique. 267. *mentem* pro indole dixit, ut tam furioso amore rapiantur. Fabula de *Glauco* vel

Potniades malis membra absumsere quadrigae.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium; superant montis, et flumina tranant.
Continuoque, avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illae
Ore omnes versae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque levis auras; et saepe sine ullis
Coniugiis vento gravidae (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas convallis
Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus;

268 *adsumsere*, *assumsere* ibidem, et in Goth. 269 *Illam* Commentator vetus Horat. Od. I, 35. (— 270. *montes* Medic. *Wr.*) 271 *ubi* erasum in Gud., male. 272 *redit omnibus* quatuor ap. Colum. VI, 27, 5, ubi excitantur hi versus. *redit calor ossibus illis* Romanus. 273 *Ore — verso* Ven. et fragm. Moret., prosaica forma. *Ora* Zulich. pro div. lect., exquisitius: sed sine auctoritate idonea; *ad Zephyrum* Romanus Pierii; et Mediceus ad verticem vocis, item antiquiss. Goes. liber apud Columellam l. l. (Scilicet omissa fuerat in Medic. praepositio, deinde pro arbitrio, ut videtur, sed male, suppleta. Sic hoc quoque loco Mediceum corruptelae indicem habebimus, ut saepe; cfr. Ecl. IX, 66. X, 12. Ge. I, 339. II, 302. Aen. III, 670. adde Q. V. VIII, 3, a. *Wr.*) 274 *Exspectantque* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) et Goth. sec. 276 *depressos* Plotius de metris p. 2630. (*convalles* Medic. *Wr.*)

ex Palaephato et Ovidio nota; ad h. l. Probus eam affert. Alebat ille equos *Potniis*, qui Boeotiae vicus erat, non longe a Thebis, quibus Venus furorem immisit, ut ipsius domini membra dilaniarent, quoniam ab eo ab admissione arcebantur. Diversas caussas alii memorant. Ποτνιάδες πῶλοι Eurip. Phoeniss. 1130. 269. Solito more poeta pro quovis monte ac fluvio certum montem ac fluvium ponit. *Gargara*, vertex quidam montis Idae iuxta Troiam, memoratus iam sup. I, 103. *Ascanius* lacus Bithyniae sub Olympo monte, satis quidem notus, at hic fluvius ex eo exiens intelligendus; nam *sonantem* et equis transmittendum memorat. Meminerat autem eius fluvii *Euphorion* (vid. Strabo XIV, pag. 999 C. D), e quo non pauca mutuatum esse Virgilium suspicor. 273. Res vulgata, veteres credidisse, ἐξανεμοῦσθαι, vento gravidas reddi posse equas. Praeter Cretam (vid. Aristotel. Hist. Anim. VI, 18) in Lusitania circa Olyssiponem (cf. Varro R. R. II, 1, 19) Favonio seu Zephyro flante id potissimum contingere, existimatum est (loca vid. apud Cerdam), quoniam aestuantes amore equas versus Oceanum currentes Zephyrum hiante ore excipere videbant. Vide inprimis Colum. VI, 27, 3 sqq., ubi totus hic locus adscribitur. Res iam Homeri aetate nota. vid. Iliad. π, 150. 151, ubi Harpyia Podarge ad Oceanum pascens Zephyro peperit equos Achillis.

In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, et pluvio contristat frigore coelum.
Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum destillat ab inguine virus;
Hippomanes, quod saepe malae legere novercae,

278 *In Boream* ante Heins. vulg. *Chaurumque* scribit Romanus, Medic. cum plurimis. (apud Foggin. *Charumque*, sed *u* supra scripta; *Chauri* etiam infra vs. 356. in Medic. Servius h. l.: „*Caurum* pro *Corum*, sicut *saurex* pro *sorex*, *caulis* pro *colis.*" *Wr.*) *Corumque* Toll. *Chorumque* duo cum Longob. Pierii. 279 *pluvio c. sidere* Romanus Pierii, non improbantibus Heius. et Burm. Ab hoc tamen loco alienum videtur, cum de austri effectu ac vi agatur, is contristat *frigore*, *hieme*, *pluvia*; non vero, *sidere.* Sed est sollennis ea permutatio, conf. ad Ovid. Met. V, 281; *et sidus pluvium* vulgarius. In *frigore* consentiunt omnes libri Columellae l. l. *pluvio* — *pulvere* Goth. pr., perperam. *constringit* Ven. 280 *Hic* Heins. e melioribus. Antea *Hinc.* (*quo* pro *quod* Ald. tert. *Wr.*) 281 *destillat* omnes scribunt meliores; et recte ita Heins. *distillat* alii. (eadem varietas ap. Lucan. VIII, 777. ubi vid. Cort. *Wr.*)

Apud eundem ex Borea suscepti equi Iliad. *υ*, 222 sqq. 277—279. *non Eure tuos* — Cum ita conceperunt, uti dixerat, ad Zephyrum versae, diffugiunt ac discurrunt, non ad ortum, *sed in Boream Caurumque* et Austrum, h. e. septemtrionem et meridiem versus. Illustrantur haec Aristotelis l. l. verbis iam ab aliis laudatis: *θέουσι δὲ οὔτε πρὸς ἕω, οὔτε πρὸς δυσμὰς, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον ἢ νότον·* (quibus simillima sunt in Aelian. H. A. IV, 6, etsi non assequor, quid suavitatis poeticae habeat in carmine haec tam curiose facta circumscriptio) differt tantum philosophus a poeta in hoc, quod occidentem simul excludit. *Caurus* seu *corus* hic septemtrionalibus ventis adnumeratur; *flat ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis a Graecis dictus Argestes*, *ex frigidissimis et ipse* — Plin. XVIII, 34, s. 77. conf. Martin. (vid. Gell. N. A. II, 22. *Wr.*) — 279. *pluvium frigus*, quod *austro* tribuitur, molestias creat Intpp., inprimis Martino. Enimvero notum satis est, poetico sermone *hiemem* et *frigus* simpliciter de pluvio tempore dici. Itaque et *frigidus auster* Ge. IV, 261, qui *humidus auster* Ge. II, 462. Ductum autem ex Homero, qui suum caelum respiciebat. Hinc et Hippocr. II de diaeta c. 5, t. 6 *ἀνάγκη δὲ τὸν νότον θερμόν τε εἶναι καὶ ὑγρὸν, ὅκου μὴ τῶν χωρίων αἱ θέσεις αἴτιαί εἰσιν.* conf. c. 6, t. 9.

280. *Hippomanes*, humor, non venenum, ut male *virus* accipitur, ex equae, ubi Veneris stimulis incaluit, locis eliquatus, quo pro philtro usae esse videntur veneficae; ut etiam Probus observat; addit poeta: *vero quod nomine dicunt*, proprie, quia scilicet eo nomine etiam appellatur caruncula, fronti (et linguae) pulli recens editi innasci,

Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. Superat pars altera curae,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum

283 *que* abest a Menag. pr. *Miscuerantque* duo. *Miscuerintque* Romanus et Mead. Versus hic bis in hoc carmine occurrit, hic et Georg. II, 129. Vix probabile fit in carmine tam elaborato poetam hoc admisisse. Restat, ut iudicandum sit, utro loco insertus esse videri possit ab alia manu. Iam in praesenti loco vix bene eo careas. Altero loco, Georg. II, 129, melius abest, cum ibi de veneficio proprie dicto agatur, cum quo carmina, *verba non innoxia*, non necessario coniuncta sunt: vid. ad e. l. Brunck. (et nostram notam. *Wr.*) 284 *irremeabile tempus* Zulich., ut et unus Aen. X, 467 exhibet. conf. Burm. ad Anthol. Lat. p. 131. 285 *cum* Rottend. alt. *rapti* Ven. *rapti circum sectamur* Erf. 286 *Hic* Ven. *Superest* Medic. a m. sec. (in Medic. legitur: *superat est*; sed *est* transfixum et rubris punctis notatum. *Wr.*) 287 *Lanigeras* alt. Menag. 288 *Hinc labor* Medic. Pierii cum aliis pluribus; et sic edd. vulgg. ante Heinsium, qui bene revocavit *Hic*, quod iam Nauger. reposuerat. Sic Medic. Rom. et fragm. Vatic. *laudes* Parrhas. Regius et unus Mead. *sperare* Ven. Goth. uterque et edd. Ven. 1475. 1476. 289 *Non sum* Rottend. Leid. alter. *verbis evincere* Gudianus, ut Lucret. V, 100 *pervincere dictis. me vincere* Ven. Lucret. V, 734 *Difficile est ratione docere et vincere verbis.* Vincimus ardua et difficilia; h. l. ea, quae tenuia et exilia sunt, ut in carmine vix placere possint, vincit poeta ornando verbis ornantibus et tropicis.

et ab equa enixa statim devorari credita. vid. Plin. VIII, 42, s. 66. Aelian. H. A. XIV, 18. Antig. Caryst. 24. c. nota Beckmanni. conf. Aen. IV, 515. 516; porro etiam herba aliqua: Theocr. II, 48. 49. Est de *hippomane* disputatio Baelii in Dictionario, nec tamen quicquam reconditi habens. Praestat Aubentonum et Buffonum (*Hist. nat.* T. IV, pag. 214, et p. 329) audire, qui docuere, fronti pulli talem caranculam raro admodum adhaerere, sed inter amnium et alantoidem membranam eam fere reperiri, et esse pro liquoris interfusi faecibus habendam. Verum in nostro hippomanes prioris generis memoratur: conf. Tibull. II, 4, 58. Propert. IV, 5, 18. Respicit ad eum Plin. XXVIII, sect. 80. 282. *malae*, impiae, iniustae; supra Georg. II, 128 *saevae;* ubi hic idem cum sequente versus legitur. Videtur cogitandum de amore Phaedrae in Hippolytum aut simili alio novercae in privignum. 283. *non innoxia verba*, incantationum, carmina magica. (De forma orationis vid. Q. V. XXXIIII, 4. *Wr.*)

284 — 403. Transitus a cura armentorum ad curam ovium et caprarum. Dum omnia haec de armentorum cura sigillatim pertractamus, singula perlustramus, capti harum rerum studio. *agi-*

Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor. Iuvat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens stabulis edico in mollibus herbam

290 *hinc addere* malebat Burm. (etiam Wakef. ad Lucret. I, 921. *Wr.*), ex verbis scilicet honorem addere. Et sic plane Goth. pr. Enimvero *hunc honorem*, ornatum hunc, cui cum maxime operam impendit. 293 *devertitur* optimus quisque scribit. *divertitur* alii. vid. Burm. adde Pierium. 294 *ore canendum* unus Mead. 295 *tabulis* Gud. (*tabulis* etiam Medic., sed supra scripta *s*. Cortius ad Lucan. II, 79. haec scribit: „stabulis *edico* mollibus. vitiose Ms. Bosii: *in moll.*“ At haec videtur omnium librorum esse lectio. *Wr.*)

tare greges proprie agere, pascere, hinc omnino curare. 288. In hoc opera vestra posita esto; cura pecudum vobis inprimis cordi sit. *fortes* h. l. ornat. *laudem*, qualis boni ac prudentis patrisfamilias esse potest.

289—293. Satis quidem novi, quam difficile sit, haec poetica oratione commode exprimere, et res tam tenues pro dignitate carminis satis ornate commemorare. Sed studium huius rei abripit me ad hoc carmen pertexendum, et inflammat me haec ipsa cogitatio, quod in materia versor, a nullo adhuc e Romanis poeta tractata. Ut pulcritudo carminis simul elucescat, ad vulgarem orationem singula revocavimus. Ita enim demum intelligere poetam videri possumus. Ceterum, quod iam Macrob. VI, 2 monuit, manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii I, 921—929, et V, 98 sqq., hoc quidem loco inter alia: *Et quam difficile id mihi sit pervincere dictis, Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante* etc. Nostro autem haec eadem sublegit Manil. III, 25—30 sqq., et locum respexit Plin. XIX, 4, s. 19 extr. *honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *molli clivo*, ut facilis adscensus et descensus sit. Respicit autem hic *avia Pieridum loca nullius ante Trita solo. devertitur*, devertit se, deflectit, ducit ad *Castaliam* κρήνην nullus trames, quo prior alius incesserit.

294. *veneranda Pales*, ut *sancta dea*. Videtur tamen ad religiones pertinere. Nam *cana Pales* apud Statium Theb. VI, 111. *grandaeva Pales* Nemes. Ecl. I, 68. *magno ore* respectu vss. 289. 290, quod rebus tenuibus dignitatem addere constituit.

295 sqq. Primo loco per hiemem in stabulis tenendas et alendas esse oves et (v. 300) capras praecipit. *Incipiens*, ἀρχόμενος, ut passim Graeci, h. et primum quidem; aliis locis, *Principio*, *Continuo*, et v. 300 *Post hinc digressus*, h. deinde vero. Observes et haec eo fa-

Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas;
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
Molle pecus, scabiemque ferat turpisque podagras.
Post hinc digressus iubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios praebere recentis;
Et stabula a ventis hiberno opponere soli

296 *educitur* Menag. pr. *inducitur* Parrhas. *Edico carpere — sternere — sufficere et praebere*: haec ad pastores, primo quod loco ponitur, ad oves spectat; *edico* oves *carpere*, *et* pastores *sternere*. Sed ferenda haec in omni oratione. 297 *Et multam duram* Goth. sec. *Et multum dura* Ven. *dura* fragm. Vatic., et a m. sec. *in stipula. durum* Rom. *felicum* Mentel. pr. (Medic. *stipulam*, *m* fere abrasa; idem *felicum*, ut Ge. II, 189. *Wr.*) 300 *degressus* unus Leid. *digrediens* Servius ad Aen. VIII, 546. (— 301. *recentes* Medic. *Wr.*)

cere, ut tenuitas carminis vitetur. *stabula mollia*, in quibus molliter habentur, explicat vss. 297. 298. De substernendae autem frondis diligenti cura videantur Cato de R. R. c. 7, 7. Varro II, 2, 7. 8. Colum. VII, 3, 8. Adde Calpurn. Ecl. V, 116 sq. locum e nostro adumbratum. *carpere herbam*, in praesepi appositam, h. ali (quae autem eae herbae seu pabula sint, vid. apud Colum. VII, 3, 21. 22 et 4, 2. cf. Calpurn. Ecl. V, 98—103), *dum mox frondosa reducitur aestas*, non vernum tempus, quo educi possunt in prata tantum vicina et campos, sed aestatem memorat, cum caeli constantia ea est, ut in silvis et saltibus sub dio agere possint. vid. Calpurn. V, 44—52. 297. De *filice* vid. ad Georg. II, 189. Substernere iubet in humo stramina, ut adversus gelu tueatur: eloquitur altera exquisitiore forma: *substernere humum stipula*, stramine (I, 289). 299. *turpes podagras*. Videtur *clavum* innuere, morbi genus, cum tubercula in ungulae discrimine nascuntur. vid. Columell. VII, 5, 11. Sic et Martinus coniectabat; reddit autem pedes *turpes*, deformes tuberibus et nodis.

300. Etiam caprarum cura est habenda; primo quidem per hiemem. 301. *Arbuta* (vid. Ecl. III, 82) *frondentia* pro *frondibus arbuti*. 302—304. Colum. VII, 3, 8 de ovibus: *humilia facere stabula — ut simul hieme calida sint* — ea poni debent contra medium diem: *namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est;* et de capris VII, 6, 5 *huic pecudi nocet aestus, sed magis frigus.* Varro quidem de R. R. II, 2, 7 *stabula* (ovium) *loco idoneo ut sint; ne ventosa; quae spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus:* et de capris c. 3, 6 *stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum.* cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone discessisse, quam

Ad medium conversa diem: quum frigidus olim
Iam cadit extremoque inrorat Aquarius anno.
Hae quoque non cura nobis leviore tuendae;
Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.

304. CADIT,

303 *At* Menag. pr. *tum f. o. Iam redit* Ven. *dum f.* unus Arundel. quod pedestri verbo propius, usque dum. („Vossius *dum* recepit, quod necessarium est, nisi forte post *diem* punctum posueris et reliqua sic distinxeris: *Cum frigidus — — unno*; *Hae quoque — — tuendae.*" Haec Iahnius; sed quare *dum* necessarium sit, non video. *Wr.*) 304 *extremo nudatque* Parrhas. 305 *Haec quoque — tuendae* Romanus antiquissimus cum fragm. Vaticano; unde apparet, a lapsu librarii primum ortum habere alteram lectionem Ms. Medic. *Haec — tuenda.* Et hoc interpretantur Servius, Philargyrius, Grammatici, tamquam exquisitam generis enallagen, et sic plerique libri cum edd. Ven. et Mediol. et Aldd. pr. et sec. At Nauger. in Ald. tert. *Hae — tuendue*, quod ab iis, qui Aldd. priores exprimebant, neglectum Heins. recte revocavit, Philargyrius habebat, et Gud. cum Moret. et omnes Martini libri. (Veterrimi libri saepe sunt indices corruptelarum, ut h. l. Rom. et fragm. Vatic., in quibus *Haec — tuendue.* Ut rarissimus est feminini *hae* usus, ita longe creberrimus neutrius *haec*; quare nihil miraberis, si *hae* fere in *haec* mutatum reperies; cfr. Aen. III, 167. VI, 853. VII, 175. XII, 849. Quod hoc loco etiam facilius fieri potuit propter sonum proximae literae *q*. Iam vero quum pronomini *haec* non convenire intelligerent *tuendae*, *tuenda* scripserunt. Nec commode *Haec tuenda* de capris dixeris, quae toto genere spectantur, non speciebus. Recte contra Ge. II, 47.: „Sponte sua q u a e se tollunt in luminis oras, I n f e c u n d a quidem;" quum arborum plurimae sint species. Quem locum cum nostro comparare non debuisse Wunderlichium, iam intelligitur. *Wr.*) *Nec* unus Mead. *Haec — tuendum* Heins. adscripserat in marg., quae Lucretiana forma foret. Quorsum tamen eam inferas? Calpurn. V, 9 *quos ecce greges a monte remotos Cernis in aprico decerpere gramina campo*: *Hos tibi do senior iuveni pater*; *ipse tuendos Accipe. cura breviore* Ven. *vobis* Moret. qu. pro var. lect. 306 Non deterius foret distinguere: *Nec minor usus erit. Quamvis Milesia magno — rubores*: *Densior hinc* (a capris) *soboles.* (Praestat altera ratio; neque cum Wunderlichio plene interpunxerim post *tuendae. Wr.*) 307 *incocta colores* Goth. sec., ut et Romanus cum aliis Pierii, male. *rubores* etiam fragm. Vatic.

huius concordem cum Varrone sententiam poetae, tamquam quaestione admota, exprimi, *a ventis*, h. aversa a ventis, inprimis aquilone. conf. inf. v. 318. *hiberno soli opponuntur* eo ipso, quod *sunt ad meridiem conversa.* Tandem *cum — anno*, h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio Februario. *extremo* autem *anno*, s. anni parte, si is a vere initium habet: cum huius enim ortu, operis rustici novus ordo procedit. 307. Caprini generis curam non esse negligendam ait, etsi ditiorem proventum ex ovibus esse non neget. *Milesiam lanam* memorat poetico more, dum genus aliquod, et quidem praestantius fere, pro

Densior hinc suboles; hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra:
Laeta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci saetasque comantis
Usum in castrorum, et miseris velamina nautis.

312. HIRCI, COMANTIS,

308 *hic largi* fragm. Vatic. 309 *Quam magis* Heins. confirmavit e Mediceo et quos habebat omnibus, excepto tert. Rottend., quod idem ille copiose illustrat, et pluribus e Lucretio illustrare aliquis possit. Vulgarem formam habet alterum, *Quo magis*, in Romano, et aliis Pierii, (etiam 3. 8. *Wr.*) ed. Ven. et quod mireris Nauger. Ald. tert. cum seqq. Mox *multra* fere scribunt, etiam *mulcra*. vid. ad v. 177. *exhausta* alter Rottend. *ubera* et hic Rom. *ubere exhausto* est, expresso. 310 *manabunt flumina mammis* ubique editur; sic Mediceus cum bonis aliis; etiam fragm. Vatic. *ubera* Romanus cum aliis Pierii, Parrhas. et pars libror. Heins. Goth. pr., omnes Martini, uno excepto Cantabr., edd. Ven. et Medic. Praeferebat hoc Pierius, Gifan., Cerda, Oudendorp. et alii viri docti. *ubera* cum *mammis* iuncta non magis offendant ac *nemorum silvae*, *rivorum aquae* et similia. Sed ut pulcrius, ne *ubera*, *ubere*, succedant in binis versibus, ita verisimilius *flumina*. Obversari poterat librario *ubere* e versu sup. Utramque lectionem Philargyr. memorat. 312 *Ciniphei*, *Cyniphii*, *Cinyphei*, *Cynifei*, male scribunt alii. (*Cinyphi* Medic., sed altera *i* supra apposita. *Wr.*) Est *Κίνυψ*. vid. Herod. IV, 198. *hircis* Romanus, et in aliis Pierii *hirquis*; ex interpolatione interpretis. vid. Not. Reiskius modo *tradent* pro *tondent*, ut *hirci* nominativus sit, modo *hircis*, ut *Cinyphii* sint ipsi Afri incolae, modo *Cinyphiis hircis* coniiciebat, ut subaudiatur: pastores tondent. (*comantes* Medic. *Wr.*) 313 versus ap. Colum. VII, 6, 2.

communi nomine ponendum est. *magno mutentur*, permutentur, magno pretio emantur, *vellera incocta Tyrios rubores*, pro incocta ruboribus, lanae coquendo tinctae purpureo colore.

308. Nam *διδυμοτοκεῖ δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ, καὶ τρέφει τὰ γεννώμενα, καὶ προσόδους δίδωσιν οὐκ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυροῦ, καὶ ἐρέας* (aut potius *κρέως*, ut bene Niclas), *πρὸς δὲ τούτοις τὰ ἀπὸ τῆς τριχός:* Geopon. XVIII, 9. cf. Colum. VII, 6, 7. 309. Quo magis — eo magis. *Quam magis — iam magis.* ut Aen. VII, 787. 788; vid. h. l. Heins. Mox *flumina* de magna copia, res in poetis obvia.

311 — 313. E Varrone R. R. II, 11, 11. conf. Geopon. XVIII, 9. 313. *Usum in castrorum.* conf. Calpurn. V, 67. 68. locum expressit Silius III, 274 — 276. *tondent*, scil. homines, pastores, ut iam aliquoties vidimus. sicque iam Philargyr. *Cinyphii hirci; Cinyps* fl. Libyae, in ora nunc Tripolitana, exit in sinum Syrticum. Eodem nomine regio nota; conf. Intpp. Ovidii V Met. 124. *hircus* h. l. ab eo dictus, dum e poetica ratione a praestantiore aliquo genere epitheton ducitur, ut toties iam notatum, et ut mox *Lycaeus* pro quocumque monte, et v. 332 *quercus Iovis.* cf. v. 345. Cili-

Pascuntur vero silvas, et summa Lycaei,
Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos;
Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
Quo minor est illis curae mortalis egestas,
Avertes; victumque feres et virgea laetus
Pabula; nec tota claudes foenilia bruma.
At vero, Zephyris quum laeta vocantibus aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet:

314 *vere* Parrhas. 316 *suusque* Ven. *immemores* Medic. (*ipse inmemores* apud Foggin. *Wr.*) 317 *Deducunt* Donat. ad Terent. Hecyr. IV, 4, 27. 318 *ventos glaciemque* Parrhas. et quart. Moret. *ventosque minaces* Vratisl. *nivosis* Venetus. (*omnis studio* Medic. *Wr.*) 319 *Quo minor* antiquissimus et optimus quisque Rom. Medic. et alii, et sic cum Serv. ac Philarg. maior pars librorum Heins. et Martini, etiam Goth. uterque cum Erf. (et ita Parisini omnes. *Wr.*); adde edit. Eguatii et alias nonnullas antiquiores; eodem sensu ac vulgatum *Quo minus*; poetica ratione adverbium in epitheton aut adiectivum mutari quoties iam vidimus! Sed a sensu versus plane aberrabant critici. v. Not.; hinc erat, quod alterum praeferebant. 320 *Avertas* Menag. alter. *Avertis* Ven. *largus* malebat Io. Schrader. (vid. Not. *Wr.*) 321 *claudis* Medic. (*faenilia* idem et fragm. Vatic. cum Rom. *Wr.*) *claudas* Erf. *feralia* Parrhas. a m. pr. 322 Legebatur: *At vero Zephyris cum laeta vocantibus aestas*: *In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.* Ita vero dura erat verborum iunotura, cum supplendum esset: *quum lueta aestas*, scil. erit. Obvium tamen est, duo versus 322. 323 esse protasin; et *mittet* et leniorem et elegantiorem orationem efficere; *aestas mittit*, qua incipiente mittuntur. Et *mittet* Mediceus a m. pr. et libri apud Ursinum habere memorantur. Ceteri omnes, etiam fragm. Vatic. cum editis, *mittes*, prono lapsu. (*mittes* a m. sec. Medic. *Wr.*) *mittas* Franc. Obtemperavit iam monenti Brunck. *in* ante *puscua* abest Rottend. alt.

ciorum autem ex hircinis villis usum respici obvium est. Iul. Sabin. „centones et coopertoria lectorum. Anacliteria dicuntur Mataratia."

314—321. Addit hoc: facilem esse rationem alendi capras. *Pascuntur* seu depascuntur *silvas*, ut alibi prata, herbas, (cf. ad v. 143.) etsi et accipi potest, per silvas; sc. *caprae* e v. 300, et 316 *ipsae.* Mox *rubi* nobis *Brombeerstaude.* 316. sponte redeunt, *suosque ducunt*, de fetibus cum Servio accipio, quos matres educunt ac reducunt. 318. Eo magis frigus, cuius impatientissimum est hoc pecus, ab eo arcere stude, et hanc ei operam impende tanto magis, quo minus illud in ceteris omnibus rebus cura humana indiget; *est egestas* (h. egent) *curae mortalis.* 320. Conf. Calpurn. V, 96 sqq. 110—115. *laetus* refer ad studium, si quis facit promte, lubenter. (*Laetus* i. q. pinguis, largus, ut vs. 385.; et vs. 494. sq. iunguntur laetae herbae et plena praesepia. Hinc ad lar-

Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde, ubi quarta sitim coeli conlegerit hora,

324 *Lucifero* tres ap. Burm. 325 *Carpamus* omnes libri etiam apud Colum. VII, 3, 23, ubi hi versus exhibentur, nec non fragm. Vatic. Proprie si loquimur, aliter dicimus, *carpere frigida rura*, aliter, *carpere viam*, *iter*; hoc hominibus, illud pecori herbas depascenti, tribuitur: etsi et hoc, sed alio contextu, vidimus de incessu dictum *carpere campum*, *prata*, ut sup. 142. Proclive est, *carpantur* coniicere. Zulich. a m. sec. *carpentur*. Io. Schrader. *Quaeramus* tentat: ut in Calpurn. V, 51 *iam longius herbas Quaere*. Ut tamen nunc legitur, int. cum grege pererremus rura. (vid. Not. *Wr.*) *Sed ante diem pecus exeat*, ait Calpurn. V, 52. Varro, quem ante oculos habuit noster, R. R. II, 2, 10 *aestate* — — — *cum prima luce exeunt pastum*. Porro in fine versus: *dum flumina crescunt* Donatus laudat, memoriae vitio, in Terent. Adelph. III, 2, 52. *dum gramina coment* Goth. pr. 326 *Quum ros* Nonius Marcellus in *tenera*, ubi et *est* in fine versus tollitur, quod sustulit Heins. omnium fere librorum auctoritate. (vid. Q. V. XV, 11. — 327. Medic. *ora*, ut etiam *oras* Aen. VI, 539. *Wr.*)

giter praebentem transferri h. l. videtur; infra vs. 394.: „At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes Ipse ferat.“ *Wr.*) 321. Et interdum etiam per hibernum tempus foenum iis appone.

322. Haec quidem per hiemem; nunc — 384 gregum cura per aestivum tempus; locus ornatus digressione, primo 339 de Nomadibus Libyae et 349 de terris borealibus. Refer ad 295. 296. vid. Var. Lect. Aestate itaque redeunte oves et caprae in pascua educuntor. Conf. Calpurn. Ecloga elegantissima V, 16 — 23, ubi: *At quum longa dies sitientes adferet aestas, Nec fuerit variante deo mutabile caelum: Iam silvis committe greges; iam longius herbas Quaere; sed ante diem pecus exeat.* 324. Sequentia e Varrone R. R. II, 2, 10 — 12. Repetit versus 322 — 337 Columella VII, 3, 23; sententiam vero cum verbis Pallad. XII, 13, 4 sqq. imitatione expressit Calpurn. Ecl. V, 51 — 65. Ut *Lucifer* personam dei induat et pro die memoretur, a poetis maxime Alexandrinis videtur profectum. Etiam in pompa Alexandrina Philadelphi ille exhibitus apud Athen. V, p. 197 D. *Carpamus rura*, ipsi carpamus viam, iter, ad vel per rura. Alii, educamus greges ad carpenda rura, h. e. gramina, herbas: praeeunte Servio: „carpere cogamus capras.“ Imitari ausus est Seneca Herc. fur. 139 *Pastor gelida cana pruina Grege dimisso pabula carpit.* (et *carpere* de eundo non videtur simpliciter dici, sed adiecto *viam*, *iter*, vel *cursu*, *fuga*. *Wr.*) 326. Idem versus Ecl. VIII, 15. Imitatur Nemes. Ecl. I, 7. 8.

327. Palladius loco laudato §. 4 Quarta hora calescente *potus puri fluminis aut putei prae-*

Et cantu querulae rumpent arbusta cicadae:
Ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam;
Aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingentis tendat ramos; aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus adcubet umbra;
Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus

328 Versum repetit Copa 27. cf. Cul. 151. 329 *At* utroque loco Rom. et fragm. Vatic., vetere more. *adque alta* Rom. *Aut puteos* fragm. Moret. *ad* vel *et ad alta* codd. ap. Columellam l. c. *aut leta* Erf. Qui talia captat, potest tentare *iubebo*, ut v. 300 *iubeo*, 295 *edico*, IV, 264 *suadebo*. et recepit *iubebo* Wakef. 330 *ilignis*. Ita fere plurimi et fragm. Vatic. In aliis aberratur: *illigneis*, *illignis*, *iligneis*, *ilineis*, *in lignis*, *lignis*, vid. Pier. Heins. Martin. et Burmannus ad Antholog. Lat. lib. I, epigr. 110, 3. *ligneis* Goth. sec. (Medic. *lignis*, *i* tamen supra praefixa; et primum *ignis* scriptum fuisse Fogginio videtur. *Wr.*) 331 *ast mediis* Parrhas. *aut* fragm. Vatic. Regius Martin. Longob. et tert. Rottend. *ac* nonnulli ap. Pier. et edd. vett. *et* unus Mead. *ut* ed. Ven. 1482. *in* Nonius Marcellus in *aestus*. *adquirere* Longob. 333 *tendet* Leid. alt. *In patulos tendat* Moret. sec., per se non male. *nigra* Gud. *nigram* Mentel. pr. (*aput sicubire* Medic. a m. pr. *Wr.*) 334 *sacrum nemus* pr. Moret. Parrhas. Leid. a m. sec., et sic Gud. Sed in tali positu epithetorum perpetua permutatio. *atra* et *arta* pro *sacra* codd. apud Columell. l. c. *incubet* Rottend. tert. et Erf. *gressus* pro *crebris* Medic. a m. pr. In vulgata nil mutat Columella. 335 *Tunc* Rom.

beatur, *aut fontis*. In verbis autem, *ubi quarta hora coeli*, cuius mensuram e solis in caelo decursu cognoscimus (sic *coeli menses* Ge. I, 335; *coeli tempore* Ge. IV, 100), *conlegerit sitim*, aestu tum succedente, contraxerit, fecerit, animantibus sitim. Horatius noto loco Carm. IV, 12, 13 *Adduxere sitim tempora*, *Virgili. Hora quarta* autem, nobis fere nona. Nam *in Italia quindecim* horas habet longissimus dies secundum Plin. II, 75, s. 77. vid. h. l. Martin. 328. Praeivit Hesiod. Ἔργ. 582. 583. Scut. Herc. 393—397. Similia alia vid. apud Cerdam. *rumpent arbusta*, sollenne de magno clamore aut strepitu. cf. ad Ge. I, 49. Graev. Lect. Hesiod. c. 18. Scilicet proprie rumpitur aer clamore per silvam; tum ipsa silva. *arbusta* h. l. inter vites iugatas, ut bene monet vir doctus, secundum Plinium, qui eas *nec in campis nec in frigidis aut umbrosis nemoribus esse* ait, in loco de *cicadis* lib. XI, 27, s. 32. 334. *nemus adcubet*, adstet, in propinquo situm sit, inprimis si in clivo sit; ut sup. v. 145 *saxea* procubet *umbra*. Nisi *adcubat* simpliciter accipis pro cubat, situm est; ut apud Horat. IV Carm. 12, 18. (Proprie *umbra* dicitur cubare, accubare; hinc ipsae res umbram praebentes. *Wr.*)

335—338. Tum poti greges iterum educendi et pascendi usque ad serum vesperem. cf. Cal-

Solis ad occasum: quum frigidus aera vesper
Temperat, et saltus reficit iam roscida luna,
Litoraque alcyonen resonant, acalanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?

336 *aere* Goth. pr. Ceterum maiorem interpunctionem e medio versu sustulimus. (Ald. tert. *Vesper* maiore litera; recte, nisi fallor, ob vs. 324.; ita proximo versu etiam *Luna*, non *luna* exarandum erit; ac mireris, cur vs. 338. *Halcyonen* Vossius, sed *vesper*, *luna*, idem scripserit. Sed vereor, ne hac in re infinitis locis peccetur. *Wr.*) 337 *rosida* scribunt nonnulli, ut et apud Columellam l. c. et alias. 338 *alcyonem* Reg. *resonent* alter Rottend. *acalanthida* tuetur librorum apud Pierium, Heins., Martin., constantia, quamquam diversis modis *achaiantida*, *athalantida*, *acalenthida*, tandem *achantida*, sine *et*, scribitur. *acalantida* fragm. Vatic. *et acanthida* cdd. ante Heins., etiam veteres, insederat; pro quo laudari potest Calpurn. VI, 7 *ut vincat acanthida cornix.* Contra Paullinus: *Nec nisi vere novo resonant acalanthida dumi.* Similiter non modo ἀκανθὶς, verum et ἀκαλανθὶς occurrit. vid. hic Heinsius. 339 *pastoris* Leid. *versa* Goth. pr., quasi subinde mutari solita. Sed verius librarii est ludibrium. 340 *Persequar* Zulich. *mappalia* male alibi scribitur. vid. Burm.

purn. V, 60 sq. et supra laudatos. *tenues* simpliciter ornat, a natura *aquarum* petitum. *reficit roscida luna*, h. ros cadens, dum luna lucet, noctu; adscriptus vulgari opinioni lunae, tamquam caussae. Hinc illud, quod ab Alcmane de rore dictum laudatur ab Intpp. (ap. Plutarch. Sympos. libr. III extr.) οἷα Διὸς θυγάτηρ μέγα τρέφει καὶ Σελάνας δίας· felici commento facit rorem, τὴν Δρόσον, Iovis et Lunae filiam. *rorifluam Lunam* in Catalectis invenias pag. 239. Contra sideribus tribuitur ab aliis *Humor ille*, *quem serenis astra rorant noctibus* Pervigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore observatio fecit haud dubie, ut Lunam deam γόνιμον, almam rerum matrem, crederent. *Litora resonant alcyonen*, h. alcyones cantum: memoratae iam Ge. I, 398. 399. (aliter hoc explicat Wunderl. ad Aen. I, 328. *Wr.*) *Acalanthis* pro eadem habetur cum *acanthide*, seu *cardueli*, *Goldfink*.

339 sq. — 383. In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a v. 322. Dum poeta undique ornatum carmini et gratiam ex varietate quaerit, ut ad hanc pascendarum ovium curam exemplo invitet, Afrorum nomadum morem memorat, qui per totam aestatem pecus in saltibus habent; at contra 349. in septemtrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Ceterum locus est ex nobilissimis.

339. *Libyae pascua* iam ab Homero nobilitata Odyss. δ, 85. 340. *mapalia*, casae seu tuguria cannis ferulisve confecta in coni aut furni, aut in carinae speciem, ut apud Sallust. Iug. 21, seu sparsim solo fixa seu plaustris circumferri solita, ut apud Plin. V, 3. At h. l. prius

Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem,
Pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi iacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.

343 *cumpis* unus Arundel. et unus Mead. 344 *Armentarnus* fragm. Vatic. a m. sec. *laboremque* Romanus, librarii stupore. 345 *Crassamque* Menag. alt. *pharetramque* ed. Iunt. (Medic. *Amyclueum* a m. pr., *Amycleum* a sec. *Wr.*) 346 *Haud secus* Quinctil. IX, 3. *Nec secus* Goth. sec. 347 *Inulto sub fasce* fragm. Vatic. *quom* Rom. et fragm. Vatic. *dum* Nonius Marcellus in *fasces* et Donat. in Terent. Andr. I, 1, 9. Porro *et hostem* Medic. a m. pr. cum aliis nonnullis Heinsii, Regius, Goth. sec. Erf., item cod. Fabricii Chemnic. et Vegetii vett. edd. I, 19. duo vett. libri apud Pierium: sed perperam. In Vegetii codd. porro est *hostis exspectatus*, et *hostes*; vid. Misc. Obss. Vol. VII, p. 139. *hosti* etiam Rom. et fragm. Vatic. tuentur. 348 *stat ugmine* sine *in* Romanus. *stut in ordine* recitat Arusianus Messius Grammaticus. Et sic Leid. et margo Periz. ap. Vegetium, quod placebat Viro docto in Misc. Obss. I. I.

locum habet; nam sunt *mapalia raris tectis*, h. mapalia rara, sparsa passim per agros, non in vicos collecta. Silius *dispersa mapalia* dixit ex hoc ipso loco lib. XVII, 90. cf. inf. ad Aen. I, 420. Apud Lucan. IV, 684 sunt *vacua*, h. vacuo et deserto in loco fixa. 343. *Hospitia* pulcre certae sedes ac domus, quo se recipiant. 344. Locum hunc imitatus Silius II, 441—445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flacc. VI, 324—339, ut iam notatum apud Burm. 345. *Amyclaeum* (sup. v. 89) *canem*, et *Cressam*, s. Creticam, *pharetram*, a praestantiore genere (vid. ad v. 312) nominat. Licet poetis eiusmodi ornamenta captare. Horat. *Non eget Mauris iaculis.* conf. eundem III, 19, 8. III, 26, 10. Nisi hoc esset, de Nomade Afro talia memorari non possent.

346. Non secus ac Romanus omnia secum agit, cum armatus incedit. *patriis — armis*, pulcro epitheto; quod *patriam virtutem*, *disciplinam*, in animum revocat. 347. *Iniusto sub fasce*, magno onere, ut Serv. iam explicuit, conf. ad Ge. I, 145. ubi *labor improbus*. Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II, 16, et laudatur Veget. I, 19 *Pondus quoque baiulare usque ad LX libras, et iter facere gradu militari* etc. conf. Intpp. ad Taciti German. 30. 348. *Ante exspectatum hosti*, antequam hostis expectaret (vid. Burm.), h. subito, repente, ἀπροσδοκήτως. *stat in agmine*,

At non, qua Scythiae gentes, Maeotiaque unda,
Turbidus et torquens flaventis Hister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullae
Aut herbae campo adparent, aut arbore frondes:
Sed iacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentis haud umquam discutit umbras:

349 *Maeotia* Heins. cum melioribus, quem vide. *Maeotica* vulgo. (ut 11. 14.; *quas*, sed *s* puncto notata, Medic. *Wr.*) 350 *fluentes* Franc. *Hister* scribunt praecipui codd. hic et alibi; au recte, dubito. Est enim prava sequiorum saeculorum aspiratio. (vid. notata ad Ge. II, 497. *Wr.*) 351 *Quamque iacet* Schol. Horat. Epod. 10, sed aliter idem Od. III, 10. *radit* video a Pierio excitari, male. *Rhodope medium* Franc. *sub axe* Gudian. *gelidum — sub axem* scribendum esse contendebat Io. Schrader. Verum *medium* ornatus caussa adiectum, non geographica subtilitate. 352 *nec ullae* Romanus. 354 *arboribus* Ven. *aggregibus* Goth. pr. 355 *surgit* Franc. 356 *spirantis* Comm. Cruqu. ad Horat. Od. I, 22, sed ad Od. 25 *spirantes*. *spirantes frigore venti* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 653. *Chauri* scribunt fere et hic, ut v. 278. (*Cauri* unus 14. e Parisinis. *Cauri* etiam Serv. Dresd. — 357. *pallentes* Medic. *Wr.*)

adstat agmine, ut *incedere*, *ire*, *sequi*, *agmine*. Usitatiore modo diceres: *agmen stat*. Scilicet *agmen* ipse exercitus, dum incedit. *positis castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. Nam, cum agmen hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

349. *At non* ita pascitur itque pecus etc. (vid. V. L. ad Aen. IV, 528. *Wr.*) Debet itaque maior distinctio poni in fine versus 351. 350. Et Ister *turbidus* torquendo, dum torquet. (Ordo est: *Et turbidus torquens;* quod etiam Wunderl. significare videtur Obss. ad Tibull. I, 7, 15. vid. notata ad Aen. VIII, 559. *Wr.*) 351. *redit porrecta* simpliciter pro, it, procedit, est porrecta, dictum accipies. Vulgaris ratio erat, *iacet;* sed ut *flectit se* de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit*, *tendit*, mons ad septemtrionem. *sub axem*, polum, non geographica ratione poni, patet per se. Ceterum poeta latius septemtrionem declarat per Thraciam, quae a meridie eius fines constituere videri potest.

354. *Sed iacet terra, late informis aggeribus niveis et alto gelu, septemque in ulnas adsurgit*, scil. his ipsis aggeribus novis et alto gelu seu glacie. Poetica ratione extulit, quod communi erat: *nix*, qua obducta est terra, *adsurgit in septem ulnas*. (vid. Q. V. XXXIIII, 3. *Wr.*) 356. *Semper hiems* et *Caurus:* quem paullo ante vidimus vs. 278 et quae sequuntur, de remotioribus versus septemtrionem plagis, etsi ad

Nec quum invectus equis altum petit aethera; nec quum
Praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum.
Concrescunt subitae currenti in flumine crustae,
Undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris.
Aeraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
Indutae, caeduntque securibus humida vina,

358 *Nec dum* tres utroque loco et Goth. sec. *Nec cum vectus* Parrhas. et fragm. Moret. *altus* ed. Ven. 359 *latet aequore* Ven. (*lavit* prior, *lavat* altera Medicei lectio. *Wr.*) *cursum* Goth. sec. 360 *in* abest Reg. Martini. (— 361. *orbes* Medic. *Wr.*) 362 Distinctio huius versus ambigua, ut semper in tali positu. Posueram antea post *puppibus illa prius patulis*, sane *pandas carinas* dixerat II, 445. Burm. *patulis* ad *plaustris* referri malit, et hoc recte, ex canone aliquoties memorato, alterum potius ornandum esse epitheto, quam nomen prius; inde enim maior orationis vis existit: quamvis Wakef. male id fieri pronuntiet ad Lucret. VI, 550. Vir doctus Iac. Bryant totum versum pro supposititio habet; displicebat scilicet acumen a Maronis more et persona alienum. Si tamen sententiam prioris versus reputes: sustinet unda rotas, adeoque currus, quae prius navigiis pervia erat: acumen perit; et *hospita* est simpl. quae admittit, qua incedunt plaustra. 363 *dissolvunt* Ven. 364 *Induti* Gud. in rasura, ut Heinsio coniectura sit, fuisse *Indutis.*

miraculum aucta, vera sunt, non de iis, quas vss. 349. 350 posuerat. Sed poetae haec adnumerant, non appendunt; hoc est paullo crassius id, quod volunt, declarant, *ut maior ornamentorum copia inde suppetat,* quoties rationem ac delectationem affert rei dignitas, novitas vel magnitudo. Nec eo descendere necesse est, ut dicas, Thracicas oras olim graviore hieme laborasse; quod sane verum esse et ipse arbitror; verum in poeta tali subtilitate melius caremus.

357. Cf. illa Horat. Carm. I, 22, 17 sq. *Pone me pigris* etc. *umbrae* sunt nebulae et caliginosum caelum interdiu. Tres hi versus ex Homero versi Odyss. λ, 15 — 19. conf. Tibull. IV, 1, 65 sq. Valer. Flacc. III, 399. Ovid. Met. XI, 592.— 358. *nec quum invectus equis*, curru, ἵπποις pro ἅρματι et ἱππεύειν curru vehi. *per Siculas equitavit undas Eurus* apud Horat. 359. *rubro — aequore* non proprio vocabulo, sed ornante, pro rutilo, rubescente, igneo. Neque hoc loco evincere potest Cerda, etiam occidentale mare rubrum a Virgilio vocari.

360. Ornatissimi versus de glacie: et quidem ex repentino gelu. *Mollesque luti concrescere crustas* dixisse antea Lucretium notant Intpp. VI, 626. Idem *ferratos rotarum orbes* VI, 555.— 363. Ge. IV, 135. 136 *Et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa Rumperet.* At de aere laudatur Strabo II, p. 126 (74) cum Epigrammate, quod est quoque in Analectis To. III, p. 234.

Et totae solidam in glaciem vertere lacunae,
Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aere ninguit:
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, et summis vix cornibus exstant.
Hos non inmissis canibus, non cassibus ullis,

365 *Et totae in solidam* Romanus. (Bothius *lagunae* edidit, et Wunderlich. *lacunas* pro *lagenis* accipit, cum stagna in glaciem versa post flumina glacie concreta commemorare ineptum sit. Recte quidem, siquidem sic simpliciter lacunas nominasset. Sed eas totas in solidam glaciem concrescere dixit, atque gradatione in his usus est. *Iahn.*) 366 Versus abest Romano. 367 *non setius* Rom. et plurimi. *non segnius* Vratisl., ut Serv.; et sic alibi. vid. ad Ge. II, 277. *aequore* unus Arundel.; et sic apud Priscianum lib. X, sed aliter Charisius. *aequore ninguit* ex vet. libro Giphan. Ind. Lucret. in *ninguere*. *mingit* Franc. 369 *Corpora nigra* Toll., forte *pigra*: sed vid. Burm. *conserto* Zulich. et Reg. Martini. *confecto* post Romanum Franc. Ven. et Goth. pr., sed vulgata ap. Lutat. ad Stat. Theb. VI, 601. 370 *et* deest Mediceo. (non deest, sed supra scriptum legitur. *Wr.*) 371 *Quos non* Parrhas. *immensis* Zulich. Eadem varietas Aeneid. I, 125. *nec cassibus* fragm. Moret. et unus Arundel.

364. *humida vina*, h. alias fluida. Non itaque otiosum epitheton, ut apud Quinctil. Inst. VIII, 6, 40. Locum expressisse videtur Ovid. Trist. III, 10, 23. 24. Laudat Burmann. Statii Intpp. Theb. IV, 1. Macrob. Sat. VII, 12. At inf. 379 cerevisia homines uti narrat poeta? Non esse haec in poeta urgenda, recte monet Ouwens pag. 596. 365. *vertere* se, verti solent. *lacunas*, fossas inter agros intelligit Servius, nimis anguste. Dixit poeta pro lacubus ac stagnis.

367. *non secius*, non minus, atque ante. conf. ad Ge. II, 277. (*non secius*, i. e. quam saevum frigus, tam multae nives; sic explicat haec Vir Doctus in Seebodii Nov. Bibl. crit. T. VIII. Vol. II. pag. 1192. recte, puto. *Wr.*) Mox *pruinis* pro nivibus. Videtur poeta h. l. certasse cum Homero Iliad. μ, 278 — 286, praeclaro loco. — 368. Si armenta stabulis tenentur v. 352, quid de his vss. fiet? Difficultatem vidit Iul. Sabinus. Scilicet cogitandum nunc de repentinis nivibus per eos quoque dies, quibus in pascua aguntur. Succurrere voluit Ouwens p. 594, dum *pecudes* et *boves* de feris minoribus et bubus agrestibus seu uris accipiebat. Durum id esset. Verum non nimis urgenda quae poeta ad miraculum effert cumulata ex iis, quae de borealibus plagis remotioribus narrantur. Intervalla esse debent hiemis remissioris et saevioris, etsi 356 *semper hiems*. Nam 360 *Concrescunt subitae — crustae:* ergo non semper durant. Itaque sunt quoque tem-

Puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Caedunt, et magno laeti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.

372 *Puniceaque* unus Mead. *agitant pecudes* Regius. *pinnae* e melioribus Heins. *pennae* vulgares. 373 *Et frustra* Romanus. *oppositos* Goth. pr., putes fuisse *opposito*. *pectora* Gud. 376 *defossa* Venet. *speciebus* Rom. *specibus* Gudian. *scrobibus* Vratisl. 377 *que* in fine versus abest a multis; minus bene. (Medic. *totasque*, ultima tamen syllaba rubro puncto notata. *Wr.*) *totis* Leid. a m. sec. 378 *ulmosque* Ven. 379 *Hinc* Voss. pr. et Franc. *ludo noctem* Rottend. alt. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *spolia* Goth. pr. 380 *Firmento* Medic. (dubitat Foggin., *ferment*, an *firment* exaratum fuerit; finalis *o* supra adiecta. *Wr.*) *fromento que* Francianus; notabilis lectio, utpote de cerevisia e frumento cocta. Tacit. Germ. 23 *Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus.* cf. Geopon. VII, 34. *fermento que* Gud.

pora, quibus greges extra stabulum in agro habiti *repentino* gelu oppressi laborant. Neque in *cervis* haerendum; posuit, ut poeta, pro feris quibuscunque. 370. *mole nova*, insolenti, n. nivis. (*nive recens lapsa*, sic interpretatur idem V. D., quem ad vs. 367. laudavi. *Wr.*) 372. *formidinem* hic funiculum illum venatorum plumis intextum esse, quo cervi territi in retia aguntur, obvium est. Aen. XII, 750 *Cervum puniceae septum formidine pennae.* Apud Senecam est Hippol. 46 *picta rubenti linea penna vano cludat terrore feras.* Dixit quoque suaviter nivis altam molem *montem oppositum*, quem urgent pecudes pectore, ut ex nive emergant aut ut incedant.

376. Vita populorum borealium adumbrata ex iis, quae de Thracibus et Sarmatis narrari solebant, partim quoque de Germanis. (Tacit. Germ. c. 16. ubi vid. Brot. *Ipsi*, vid. Q. V. XVIII, 2, b. et d. *Wr.*) *defossos specus* pro fossis dixit: ut in Cul. 273 *defossas domos* pro subterraneis. *defodere* est proprie alte fodere, mox et fodiendo aliquid condere. 378. *advolverunt*, pro, advolvunt, ἀορίστως. 379. *noctem* appellat noctes longas hiemis. cf. vss. 357. 358. 380. *pocula vitea*, vinum, *imitantur fermento*, ζύμῃ, hordeo seu frumento fermentato, h. cerevisia, *atque sorbis.* Hoc quidem vinum nullo Romanis usu frequentatum; nam eius ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores, et Pallad. II, 15, 4 *Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum*

Talis Hyperboreo Septem subiecta trioni
Gens effrena virum Rhipaeo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora saetis.
Si tibi lanitium curae: primum aspera silva,

381 *Quin et H.* Schol. Horat. Od. II extr., sed vulgata apud Donat. Priscian. Bedam. *Hyperboreis* Toll. (*Yperboreo* Medic., *h* minio supra appicta. *Wr.*) 382 Ῥιπαῖα ὄρη scribitur. (cf. notata ad Ge. I, 240. *Wr.*) 383 *velatur* recte Heins. reposuit, tamquam elegantius per graecismum, e Romano, et alio Picriano a m. pr., item Gudiano. *vellatur* Ven. *vallatur* Wakef. ad Lucret. IV, 591. ubi *Pinea semiferi capitis vallamina quassans* pro *velamina* intulerant viri docti, recordatus huius loci *vallatur* reponendo egregie locum sanasse se pronuntiat. At Naugerius dudum hoc idem expresserat Ald. tert.; redierant tamen editores, ut innumeris aliis in locis, ad vulgarem lectionem *velantur*, quae insidet reliquis codd.; etiam Medic. *fluviis* (a pr. m.) *velantur*. (*Velatur* notae Servii ap. Burm. praefigitur; sed aliae editt. cum cod. Dresd. *velantur*, vel sic salvo graecismo, si ex praegresso *virum* repetieris *viri*. At pluralis verbi debetur propinquo plurali *corpora*; vid. Q. V. VIII, 2, a. extr. Defendit tamen *velantur* Cort. ad Lucan. IV, 367. *Wr.*) Versum languere facile sentias, si sententiam excusseris. Tamquam inutilem rescindere quoque volebat Iac. Bryant modo a me laudatus. Pedem fixerat poeta in loco lubrico. Narrationi finiendae sententiam subiicere volebat hanc: Ita vivunt populi septemtrionalium terrarum. Hoc, ut poeta, ornare debuit. Pro, ita vivunt, hac vita utuntur, adversus vim frigoris pellibus tecti; subiecit ornatiora *tunditur Euro gens et velatur saetis pecudum*: frigoris vim experitur, et adversus illam velleribus ferarum corpus munit. 384 *lanicium* Parrhas. scribit cum aliis. Aliter meliores. *Sit tibi* quidam codd. ap. Serv. Aen. II, 140 et ed. Norimb.

fieri traditur, *et acetum.* Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16, s. 19, 3. Est autem *sorbus* nobis *Sperberbaum*, *Arlesbeer.* cf. Plin. XV, 21, s. 23.

381. *Septemtrio* seu *septem triones*, h. boves, quasi *teriones* a terendo dicti (vid. Varro L. L. VI, 4, et Gell. II, 21), sidus, antiquis Graecis ἅμαξα appellatum, quoniam sub plaustri specie septem versus polum arcticum stellas repraesentabant; ut forte *septemtrio* sit *septem* stellarum *terio* seu currus; in plaustri locum mox Ursa maior et minor, aut altera certe (Homer. Odyss. ε, 273) successit. vid. Arat. Phaenom. 27. conf. ad Aen. I, 744.

382. *Gens effrenorum virorum*, vulgari ratione; h. immanium, ferorum. *Eurum* iterum pro quocunque vento dixit; itaque *Rhipaeo* adiecit, ut borealem ac frigidum declararet; etsi, si arguteris, Rhipaei montes ab Oriente Scythiae positi videri possunt: de quibus ut de omni Septemtrione pro diversis temporibus et opinionum vicissitudine multa ac varia fabulatos esse veteres, saepe et a multis viris doctis monitum ac disputatum est, ariolationibus quoque de iisdem rebus interpositis. (— De vs. 383. vid. Q. V. XXXIIII, 3. *Wr.*)

384 — 393. Praecepta super lanarum studio. vid. Colum. VII,

Lappaeque tribulique absint; fuge pabula laeta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Reiice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum; plenoque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanae, si credere dignum est,

385 *tribolique* Romanus, Medic. Gud., ut Ge. I, 153. *fuge pubula tetra* em. Schrader. At vid. Notam. 388 *cui tantum* Donat. in Phorm. Terentii II, 56, Moret. quart. Franc. et Erf. *palatu* Mentel. tert. 389 *Reice* scribebat Romanus, sed et v. 422 *Deice*. (*reice* etiam Medic. et Servius, quem vide. *Wr.*) *nam maculis* Gud. *inficiet* Menag. a m. sec. 390 *Nascuntur* Medic. a m. pr. *Poscentum* Ven.; pro *Pascentum* credebat Burm. *Nascentis* Mead. *pleno* Reg. Martini. *plenumque* Rottend. alt. *campum* Reg. 391 Io. Schrader. malebat *Vellere*. *sic credere* codex Servii ad Georg. I, 16, facili lapsu.

3, 9. 4, 4. De *lappis* et *tribulis* Ge. I, 153. 385. *fuge pabula laeta*. Hoc poeta a conterraneis suis habet. Columella VII, 2, 3 *pretiosiores lanae habentur — quae circa Parmam et Mutinam macris stabulantur campis;* quamquam ibi nomen locorum proprium esse volunt. Philargyr. „quia laeta pascua solocem lanam faciunt, hoc est, minutam, duram atque hirsutam.“ 386 — 389. Ita omnes auctores R. R. post Democritum Geop. XVIII, 6. vid. Varro R. R. II, 2, 4. Colum. VII, 2, 6. 3, 1. Pallad. VIII, 4, 2. Plin. VIII, 47, s. 72. Aristot. Hist. Anim. VI, 13. Cf. Calpurn. Eclog. II, 36 sqq. de lingua nigra coloris varii caussa in sobole constare debuit e longa observatione. (*ipse*, vid. Q. V. XVIII, 2, n. *Wr.*) 390. Alium circumspice e grege. Nobilitavit rem tenuem: *pleno campo*.

391. Fabula e Nicandro sumta, qui Georgica et ipse scripserat. vid. Macrob. Saturn. V, 22. Pan in arietem mutatus nivei velleris pulcritudine Lunam in nemorum recessus pellexerat. Probus nivei arietis vellere se circumdedisse Panem, etiam ex Nicandro, memorat. Plures Arcadum fabulae fuerunt de Luna dea e caelo vocata; placuit inprimis poetis narratio de Endymionis amoribus: quibus adducta Luna de caelo descendit. Visum aliquod, opinatum, populare, (philosophema appello, quoniam aliud vocabulum magis aptum haud suppetit) in fabula hac antiqua latere probabile fit; forte Lunae deliquium. Pan Arcadum deus domesticus, quo Naturam rerum declarasse videntur. De Luna autem multa erant fabulati, qua se etiam antiquiores esse iactabant, προσελήνους. vid. Opusc. T. II, pag. 334 sqq. *Munere* lanae niveae, h. pretio; re pretiosa: lana nivea, qua se commendabat, offerens se sub specie candidi arietis. *munus* appellare potuit poeta

Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu adspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
Ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas.
Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi iam excretos prohibent a matribus haedos,

394. At, 396. magis, ac m.

392 *capta* Rottend. alt. In utroque Meadiano vss. 391. 392 inverso ordine erant scripti. 393 *tu* abest Parrhas. *nec es aspernata* pr. Moret. *ne es adspernata* Gud., male. 395 *Ille manu* Romanus et Medic. Pierii, cum pluribus Heinsii, tribus Martini, Goth. pr. Erf. et vett. edd., quod equidem praeferrem. *Ipse* Medic. Gud. Moret. pr. cum aliis tuentur; bene utique et ipsum, quis dubitet? (*Ille* commendat etiam Iahnius. At recte *ipse*, quod pronomen notandis rebus contrariis inservit. Nam quum antea ei, cui lanitium curae sit, praeceperit poeta, ut lacta et larga pabula fugiat, nunc contrarium facere iubet eum, qui lactis causa gregem alat. Denique haec *ipse manu*, i. e. mea, tua, sua manu, iungere amat Virgilius; cfr. Ge. IV, 329. Aen. II, 321. 645. III, 372. V, 241. 499. VII, 143. 620. *ipsa suis manibus* XI, 74. *Wr.*) 396 *magis et magis* ante Heins., ut in aliis. (hoc revocavi, et ita Medic. Gud. Moret. pr. Reg. aliique, etiam, ut videtur, Rom. *Ac* videtur ab iis invectum, qui frequenti illa formula *magis ac magis*, *magis atque magis*, decipereutur. Hinc Ge. IV, 311.: „*tenuemque* magis magis *aera carpunt*" multi codd. *ac* interponunt; eodem modo peccatur ap. Catull. XXXVIII, 3. Sed nostro loco alterum *magis* ab altero seiungendum, quod fit per *et*. Non movendum tamen *et* Cic. Epist. ad Att. XIV, 18. extr. Ovid. Heroid. II, 129. Horat. Od. I, 25, 6.; quamquam erunt fortasse, qui *ac* his locis scribendum putent. *Wr.*) 397 *occultam* Gud. *referant* Ven. *referent* Rottend. tert. 398 *Multi etiam* Leid. et Moret. quart. cum Goth. sec. et tribus Martini.

simpliciter id, quo inducimus et fallimus alterum.

394 — 403. Nunc de lactis studio. E Varrone II, 2, 19. cf. Pallad. XII, 13, 8. Geopon. XVIII, 12 et 19. De *loto*, herba, quae et *melilotus*, vid. ad Georg. II, 84. 396. *tendunt* (f. distendunt, distentant, ut alibi, v. c. Ecl. IX, 31) *ubera* lacte. Nam pinguescunt oves potissimum ex potu. Notavit iam Aristoteles Histor. Anim. VIII, 10.

398. Ut lactis maiorem copiam habeant, multi haedos non submittunt capellae, sed statim a matre depellunt sobolem (et v. c. vendunt, mactant etc.). *iam* accipio pro porro. *Multi* (eadem orationis forma Ge. I, 225 *Multi ante occasum Maiae coepere* et 193 *Semina vidi equidem multos medicare*) *prohibent haedos a matribus* et *excernunt*, seu secernunt, amovent, hinc ornatius dictum *prohibent excretos*. Servius *excretos*, validiores, reddit. Duxit adeo ab

Primaque ferratis praefigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.

399 *Simaque* Heins. coni. *praefingunt* Leid. a m. pr., unde Io. Schrader. *praestringunt.* 401 *a tenebris* cod. Leid. Servii ad Ecl. III, 5. *cadenti* Rottend. tert. *cadentes* Rom. (Medic. *cadente* cum lineola transversa in fine, ut sit *cadentem*; et sic liquido Serv. Dresd. *Wr.*) 402 *Sub luce* Rottend. tert. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *exportunt* Romanus, Medic. Gud. cum multis scriptis et editis; etiam utroque Goth., item vett. Grammat.; atque ita illa: *udit oppida pastor*, secernenda sunt ab antecedentibus. Alios video distinguere: *quod — cadente*, *Sub lucem* (sc. premunt): *exportans caluthis adit oppida pastor.* Ita totam noctem caseis premendis exigerent. (*exportunt*, omnium Mss. lectio, revocata ab Iahnio, debetur praegresso *premunt.* Sic Aen. X, 138.: „Accipit et molli subnectens circulus auro," ubi aliquot codd. *subnectit.* Sic IX, 678. Medic. *coruscant* pro *corusci*, quia praegressum *adstant.* Sic vs. 424. ex praegresso *solvuntur* ortum *trahunt* in Medic. pro *trahit.* Hoc si tenueris, magna pars exemplorum, quae Heins. ad Aen. VI, 209. laudat ad tuendum pluralem num. verbi cum substantivo singularis numeri iunctum, idonea auctoritate destituetur; vid. Q. V. VIII. Praeterea ne ipsa quidem permutatio Participii Praes. cum tert. Persona plural. Praes. infrequens. Ita Aen. I, 57. *tenent* Medic. a m. pr. pro *tenens*; III, 527. *stant* Medic. pro *stans*; VIII, 43. *recubant* Medic. a m. pr. pro *recubans*; X, 540. *superstant* prior lectio Medicei pro *superstans*; X, 696. *manent* Medic. et Pierii Obl. pro *manens.* Hinc retinui Scaligeri emendationem *exportans. Wr.*) 403 *Ut parco* Rottend. sec. *Ac parce* qu. Moret. *contingunt* ubique legitur, nusquam *continguunt.* cf. Not.; ut nec inf. 448 *Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca.*

excrescere: idque sequuntur alii, de auctoritate usus securi, cum aliud exemplum haud adduxerint. Potest tamen res analogia confici; usitatum enim est, *cretus* natus, a crescere, quod et fuit pro nasci. *concretus*, a concrescere, itaque et *excretus:* dictum, ut *adultus* ab adolescere. Aut verba haec vim quoque transitivam habuere, aut fuit quoque *olere*, *adolere*, pro augere: de quo disputatum est ad Aen. I, 704 et iam sup. Ecl. VIII, 65. *Capistra* autem int. περιστομίον genus aculeis insertis, quod non quidem os obturet, sed si uberibus os admoveant, matrem pungat, eamque recalcitrare faciat.

401. *Nocte premunt* in caseum; *Mulgent vere ad caseum faciendum mane:* Varro II, 11, 4. quod autem lac vesperi mulsere, aut mane in urbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et durabilem; ut contra priore loco v. 401 de caseo, qui recens consumitur, loqui videtur. Sic satis expedita res videtur. 403. *parco sale*, modico, quia *et nimio sale imbui* potest. cf. Colum. VII, 8, 5. Ibid. §. 4 *caseus rursus torrido sale contingitur;* ut adeo *contingunt* esse videatur

Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed una
Velocis Spartae catulos acremque Molossum
Pasce sero pingui. Numquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.
Saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Saepe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montisque per altos

405 *actumque Mol.* alter Rottend. *Molosum* scribunt plurimi. 407 *cursusque* Leid. 408 *indignatos* Medic. a m. pr., memoriae vitio. *implucatos* Ven. ed. Ven. (*Hiberos* cum aspiratione hic et ubique Medic. *Wr.*) 409 *onagris* Leid., sed v. Burm. *tumidos* unus Arundel. 410 *lepores* Toll. et Parrhas. *dammas* scribunt alii, hinc *damnas* Franc. 411 *pulsis* alter Rottend. 412 *turbabis agros montisque per altos* Medic., male. vid. Not. conf. Burm. *terrebis* Romanus.

pro *continguunt*, a *tingunt*, aut, ut veteres scribebant, *tinguunt*. Calpurn. V, 34 *rursusque premetur Mane, quod occiduae mulsum redegerit horae*. Quae ibi antecedunt: *At si forte vaces, dum matutina relaxat Frigora sol, tumidis spument tibi mulctra papillis: Implebis, quod messe fluat;* Mane, inquit, mulge oves: *implebis quod messe fluat*, lac habebis in messorum usum interdiu: ut apud Maronem in urbem exportatur. Ita nulla emendatione indiget locus. *calathis* vimineis, ut Copa 16. vitilibus.

404 sqq. — 413. Procedit ad curam canum. Praeiverat iam Hesiodus Ἔργ. 604. 605. proximo loco Varro II, 9. add. Columell. VII, 12. Plin. VIII, 11, s. 61 sq.

405. *Spartani canes* (qui v. 345 *Amyclaei*), *veloces*, inprimis sagacitate et odoratu praestantes, venationi; *Molossi* autem ex Epiro cum venationi tum gregum curae adhiberi soliti. 406. *Pasce sero pingui.* Expressit h. l. Nemesian. Cyneg. 159. Gratius Cyneg. 307. 408. Eodem, quem saepe iam vidimus, poetarum more communi, pro quocunque abigeo et praedone (qui Hesiodo ἡμερόκοιτος ἀνὴρ l. c.) *Iberum* posuit, quia ea gens rapinis et praedationibus infamis, inprimis cum nondum satis perdomita esset; hinc *impacatos Iberos* appellat: Varronem de R. R. I, 16, 2 ante oculos fuisse poetae probabile fit: *multos enim agros egregios excolere non expedit propter latrocinia vicinorum, ut in Sardinia quosdam — et in Hispania prope Lusitaniam.* cf. L. I ff. de Abigeis. *a tergo*, in vicinia habitantes et insidiantes. — 409. *Onagros*, ferum asinorum genus, Phrygiae et Lycaoniae, Arabiae, ut nunc Syriae, nec non Africae cum assignent veteres (vid. Varro R. R. II, 6, 3. Plin. VIII, 44, s. 69), nemo in Italiae silvis

Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce et odoratam stabulis adcendere cedrum,
Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros.
Saepe sub inmotis praesepibus aut mala tactu
Vipera delituit, coelumque exterrita fugit;

413 *Ingenti clamore* Vratisl. (duo Mss. ap. Cort. ad Lucan. VIII, 290. *Wr.*) et Schol. Statii Theb. IV, 323, ut supra v. 43 hoc libro, *vocat ingenti clamore Cithaeron*; et praeferebat Burm., sed in utroque modo ornatui tantum inservit epitheton; neutro vim aliquam suam habet; igitur pareo auctoritati codicum, quibus accedit Nonius Marcellus. *Ingentes — cervos* Erf. 414 *in stabulis* alter Menag. *incendere* Colum. VII, 4, 6. qui recitat vss. 414—418 et 420. 421. (Medic. *caedrum*, ut etiam Aen. VII, 13. Et Aen. VII, 178. *cedro*, Aen. XI, 137. *cedrum* quum scriptum fuerat, utroque loco *a* supra scripta visitur. *Wr.*) 415 *gravi* habebant Servii libri. Sic Regius et Moret. pr. et edd. vett., ut vel ex Pierio patet; quod firmes ex Nicandro, quem h. l. sequutum esse nostrum manifestum est, qui v. 51 *βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα Χαλβάνη.* Sed reliqui libri constanter *gravis* vel *graves*, et hoc ex propria natura huius serpentis. v. Not. *celidros*, *colydros*, *chelindros*, *cylidros*, aberrationes. 416 *sub ignotis* Romanus, non male. Sic quoque Erf. Sed perpetua haec variatio. Sic Aen. XI, 327. vid. Burm. 417 *delicuit* Rottend. tert. *dilituit* Gud.

commemorat. Itaque poetico more, cum omnino feram, quae canibus agitari posset, nominare vellet, certum quoddam, utque oratio esset doctior, minus notum genus posuit; sic supra *uros*, sic *cervos* alibi. Sic *cedrum* in Italia recensuit Aen. XI, 137, notante iam Victorio lib. XXXVIII, 1. 412. *agens* ad ornatum adiectum; vocabulum venantium proprium, dum urgent feras: Aen. IV, 71 cerva quam *fixit pastor agens telis.* et I, 192 *et omnem Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.* Ita et 413 *premere*, premendo, urgendo, instando, ad retia agere.

414 sq. — 439. Sequuntur praecepta de cavendis noxiis animantibus. Vide Colum. VII, 4, 6. Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poeta habuit Nicandri Theriac. 35. 51 — 53. Nostri vestigia pressit Calpurn. Eclog. V, 86 sq. Conf. h. l. Cerda. De *cedro*, forte iunipero oxycedro, vid. ad Ge. II, 443, et Aen. VII, 13. 415. Plin. XII, 25, s. 56 *Dat et galbanum* (succum viscidum) *Syria in eodem Amano monte e ferula* (de qua vid. ad Ecl. X, 25). *Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes.* Alia loca vid. apud Cerdam et al. Intpp. Eiusdem *ferulae* etiam radix adversus morsus serpentum adhibebatur. vid. Samonicus de Medicina 846. *graves chelydros* dixit, (ut inf. *graves elleboros*, ex ipsa rerum natura) quia sunt foetore intolerabili quasi putris ulceris. vid. Nicand. Theriac. 411 sqq. (p. 28. ed. Gorr.). E Dioscoride et Galeno alia loca laudant Intpp. — 416. De *Vipera* quae vivos parit Plin. X, 62, s. 82. *mala tactu*, noxia, si tangatur. *caelum fugit*, h. lucem, stratis motis admissam.

Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae,
Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,
Tollentemque minas et sibila colla tumentem
Deiice; iamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus extremaeque agmina caudae

418 *adsuetos* Gud. et Moret. pr. *colubris* Rottend. alter. 419 *pecorisque* Gud. *adspargere* Mentel. pr. (Nimis sunt tenuia huius scripturae vestigia, si recedas ab Aen. III, 534. Praeterea *exsparsa* in margine cod. Witt. Aen. III, 625. Vid. V. L. ad vs. 57. *Consacrare*, ut hoc addam, bis legitur in Monum. Ancyr. p. 371. et 373. edit. Sueton. Wolf. Vid. etiam Cort. ad Lucan. I, 384. et III, 658. Ceterum *bovum* Medic., vid. Ge. IV, 555.; ut ap. Cic. de Rep. II, 9. a m. pr. *Wr.*) 420 *Fodit* nonnulli ap. Pier., item Venet. (et Parisini 4. 7. 8. 14. *Wr.*); sed hoc ad poeticam rationem haud dubie deterius. Eadem diversitas Georg. IV, 43. 421 *timentem* Menag. pr. *tuentem* Goth. pr. cum ed. Ven. Idem versus Aen. II, 381. 422 *cumque fuga* Medic. a m. sec. *namque* Zulich. et Goth. pr. *tumidum* idem cum tribus aliis, Bodlei. et vett. edd. Norimb. et Ven. 1475. *addidit* Rottend. sec. et Goth. pr. (*deice* Medic. vid. vs. 389. *Wr.*) 423 *Dum* quart. Moret. *Tum* Goth. sec. *extremae agmina* et a m. pr. *agmine* Mentel. pr. et Romanus.

Colum. VII, 4, 6 *Stabula vero frequenter everrenda et purganda — nec tantum coeno aut stercore, sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur.* Adiicitur locus nostri poetae. *fugit*, *fovit*, ex more, aoristi forma. (Ceterum vid. Q. V. XXXIIII, 3. *Wr.*)

418. *Colubrum*, idem cum *boa*, de quo Plin. VIII, 14, s. 14 memorat, serpentis genus esse, putabat Martinus: quia de iis Plin. „*aluntur primo bubuli lactis succo, unde nomen traxere.*" quod mihi parum probabile videtur, dum magnitudinem boae recordor. Nec huic uni serpenti hoc proprium est, ut lac exsugat. Latius colubrorum nomen patuisse videtur: nam etiam in aquis degere dicuntur colubrorum genera, et *mala gramina pastus coluber* occurrit Aen. II, 471. Nec tamen h. l. ex mitium serpentum genere esse potest, quia *pecori adspergere virus* solet. 420. *Fovit humum.* Magis explicite Ge. IV, 42. 43 *effossis latebris sub terra fovere larem.* *Fovet locum* is, qui multus et assiduus in eo moratur; sic *castra fovere* Aen. IX, 57, et sic, *fovere latebras in humo;* hinc magis poetice, *fovere humum.* Mox *Cape saxa.* Ita pugnantem inducit pastorem in Culice 155 sqq. 190. 421. *colla sibila*, quae sibilum edunt, *tumentem*, ex Nicandro Theriac. 179. 180 ψαφαρὸς δ' ἀναπίμπλαται αὐχὴν Ἄκριτα ποιφύσσοντος. cf. eund. v. 21. *Deiice*, prosterne, quia *tollentem minas*, h. sublato pectore et capite minantem. Variavit versum poeta Aen. II, 381 *Attollentem iras et caerula colla tumentem.* 422. *caput abdidit alte*, in terrae la-

Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terrae ac pluvialibus austris,
Stagna colit; ripisque habitans, hic piscibus atram
Inprobus ingluviem ranisque loquacibus explet;

431. EXPLET.

424 *trahunt* Medic. a m. pr., quod, Heinsio iudice, non casui debitum videtur, qui ad Aen. VI, 209 plura huius generis collegit, ubi nomini singulari, cui plurium partium, formarum et individuorum, et cuiusvis tandem collectionis notio subest, aut quod poetico more pro plurali numero positum est, verbum plurale in codd. iungitur, ut sup. Georg. II, 89 *pendent vindemia.* Aen. III, 142 Gudian. *victum seges aegra negabant.* In perpetuis tamen librariorum in hoc genere erroribus nihil temere affirmem, nec parum tutam elegantiam captem. (vid. notata ad vs. 402. *Wr.*) Alioquin malebat Heins. in nostro loco: *tardosque sinus trahit ultimus orbes*; aut etiam *tardosque trahi s.* Scilicet communiore ratione *orbes trahunt sinus.* 425 *Ille malus etiam C.* Parrhas. *Esse iam ille* Romanus. 426 *Lubrica* pro *Squamea* Moret. pr. et Menag. pr. cum uno Arundel., qui et hunc versum exhibebant post v. 437, item Parrhas. Sed repetitum est illud cum toto versu ex Aen. II, 473 — 475. *sublatu* Medic. a m. pr. 428 *Et qui dum umnes ullis* Parrhas. *ullis* etiam Menag. pr. Rottend. sec. Moret. fragm. Regius Martin. *amnis* Gud. *ruperunt* ed. Ven. 429 *ac* abest ed. Iunt., etiam Argent. *et* Rom. *terrae palustribus* Ven. *pluvialis* Goth. pr. 430 Versus abest a Menag. pr. *colet* Gud. *ripisque*; molestum τὸ *que* et τὸ *hic*: sive ad *stagna* sive ad *ripis* referas: multo tamen molestius est, si prius adoptes. Vereor ne antiqua lectio, metri metu, mutata sit, cum esset: *stagna colit ripisque habitat*; *hic* — *hinc p.* Francianus, quod malim. (Bene se habent omnia; *hic* ad opposita spectat. Oratio sic procedit: „anguis, qui stagna colit, et, in ripis habitans, hic quidem, in stagnis, piscibus ingluviem explet, sed, postquam exusta palus, in agris saevit, homines et pecudes mordens.“ Hinc pronomen relativ. *qui* vs. 428. etiam ad vs. 433. sq. pertinet. Mutanda igitur fuit interpunctio, et post vs. 431. semicolon pro puncto ponendum. *Wr.*) *tum p.* Nonius in *Improbus.* 431 *Improbat* ed. Ven. *implet* Gud., uterque Mentel. et multi alii, etiam Pierii.

tebras sese proripiens; tamen vel sic feriri potest parte extrema. *extremae agmina caudae*, praeclare ad magnitudinem. Omnino sunt ornati versus: *orbes*, ut κύκλοι, et *nexus*, proprie de serpentibus.

425. De *chersydro* seu *dryino* et *dryina* agit. Est et hic ex hydrorum genere, forma similis fere aspidi chersaeae parvae. Versus de eo Nicandri Theriac. 359 sqq., quos expressit Virgilius. Videtur de eodem in Culice agi; nescio an et inf. IV, 459. Respexit locum Statius Theb. V, 520 sq. 426. *sublato pectore*, erecto: ut ad v. 421. vid. h. l. Cerda. 428. *rumpuntur fontibus*, rumpunt se, erumpunt,

Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Saevit agris, asperque siti atque exterritus aestu.

432. DEHISCUNT:

432 *exusta* repositum ab Heins., ita enim veterrimus quisque, et sic bene dici docebat Burm. h. l. Sed confirmem etiam ex Nicandri loco, unde expressit: ἀλλ᾽ ὅταν ὕδωρ Σείριος ἀξήνησι (h. ξηραίνῃ). *exhausta* vulgo legebatur, ut et in Mediceo Pierii erat interpolatum, et ut Gud. Ven. Goth. pr. et plures Martini exhibebant. A Mead. altero aberat v. 432. 433 *Extulit* Medic. depravatum ex *exulit*, quod Menag. pr. exhibebat; quamquam Heins. ad Aen. II, 207 illud ex eo usu defendebat, quo *se* subticetur, h. extulit se. *Exiit* Longob. et Medic. multi Heins. et Burm. Arundel. et Mead. Goth. alt., minus bene. *et* aberat a Regio Martini; in eodem *lumina linquens.* 434 *Serpit* Zulich. *asperque sinus* Medic. a m. pr. *exercitus aestu* in nonnullis legi Cerda notavit. Sic Colotianus habuit, et alius cod. Dorvillio memoratus Obss. Misc. Crit. Vol. I, pag 3, sicque legebat vir doctus apud Markland. Ep. crit. ad Franc. Hare pag. 121; etiam Io. Schrader. Idem Heins. pro coniectura adscripserat; Marklandus *extorridus.* In eodem Obss. Crit. loco *expergitus* conicctatur. (In ipso Medic., quod fugit Heinsium, litera *t* rubro puncto notata, tum supra alteram *r* litera *c* minio appicta, ut fiat *exercitus. Wr.*) At vide Not.

prorumpunt se; ut Ge. IV, 368. *hic,* in ripis, abundat. (non abundat; vid. V. L. *Wr.*) 431. *ingluviem* improprie dixit pro ventre, ut iam Servius; nam proprie est πρόλοβος, ut in avibus, primum in gutture cibi receptaculum. Laudat Cerda Aristot. Histor. Anim. II, c. 17. cf. inf. Var. Lect. ad Aen. II, 471. Silium haec imitatum esse, notat idem. Locus est lib. VI, 155—158. *atram* autem dixit, h. funestam, exitiosam, luctuosam. *Improbus,* immodice avidus, vorax. vid. ad Georg. I, 119.

432. Haec plane e Nicandro l. l. 434. *Saevit agris,* gravius, cum notione irae, quam serpit, incedit per agros. Nicander dixerat v. 371 νέμεται διψήρεας ὄγμους. *exterritus*, Interpretibus negotium fecit, cum *aestu* iunctum. In Obss. Misc. Crit. Vol. I, pag. 3 et 83 modo, ut φοβηθεὶς, *furore quodam percitus*, *excitatus*, aut *exterrens se*, modo de saevitiae ex caloris vi exacerbatione, modo ἐκπλαγεὶς, *punctus*, *in rabiem versus*, explicatur. Simplicissimum utique est, ut *furens, insanus* exponatur; nam synonyma habentur: consternari, amentia corripi, furere. In Nicandri loco, quem poeta hic repraesentare voluit, v. 371 Theriac. ipse serpens terret alios: ἐν δὲ κελεύθοις Γλώσσῃ ποιφύγδην νέμεται διψήρεας ὄγμους. *in viis vero linguae sibilo exterrefaciens incedit per siccos agros.* Schol. τὸ δὲ ποιφύγδην ἀντὶ τοῦ φυσητικῶς καὶ μεθ᾽ ὁρμῆς ἐκφοβῶν. Sibila, τραγικωτέρως reddit Aeschyl. Sept. ad Th. 383 Tydeus — μεσημβριναῖς κλαγγαῖσιν ὡς δράκων βοᾷ. Sed petiit poeta suum *exterritus* ex alio loco v. 417, ubi de *dryino* seu chelydro: *relictis ille paludibus, venans per prata ranas,*

Neç mihi tum mollis sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:
Quum positis novus exuviis nitidusque iuventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,

435 *Nec mihi* Medic. Franc. duo Martini, cum ed. Paris. 1494, Goth. sec.; et sic ap. Quinctil. IX, c. 3, ubi in aliis: *Nec noctu molles.* quod recipi praestat, ut iungatur sententia cum antecedentibus et lenior procedat. (Vulgo enim *ne*, quod incuria in textu a se relictum ait Wunderl. Praef. p. VII., retractata sententia, quam idem pronuntiaverat Observatt. ad Tibull. I, 2, 37.; retinuit tamen Iahnius. *Wr.*) *sub divo* vulgo editum ante Pulmann., sicque fere codd., etiam Medic. et Rom., idque revocavit Brunck. Pulmann. intulerat *sub dio*; nil refert; sed *divo* est antiquior scriptura, ut etiam ex Lucretio patet. Goth. alter etiam *molli* a m. pr. (*molles* Medic. *Wr.*) *clivo* Arundel. 436 *sileat iacuisse* Venetus, pro *liceat*, putat Burm., quem vide. *libeat dormire* alter Rottend., ex interpretatione. (Aen. I, 214.: „fusique *per herbam*;" et ita alias; sed recte h. l. *per herbas*; vid. Q. V. VIIII, 3, III. *Wr.*) 437 *Compositis* Franc. et Parrhas. Idem versus inf. Aen. II, 473, ubi similis varietas. Alii post hunc versum repetunt v. 426. vid. sup. ad h. v. 438 *reponit* Serv. ad Aen. II, 357. Ceterum, quoties h. l. retracto, otiosi aliquid inesse sentio in his: *aut catulos tectis aut ova relinquens*, et offendit in tam polito carmine defectus copulae in *volvitur micat*; et quod caussae annumeratae sunt, quasi a scriptore historiae naturalis qui de incertis pronuntiare non audeat, *aut — aut.* Satis erat afferre ista: *nova cute indutum* serpentem cum maxime ira tumentem saevire. Nec plura memorantur in altero loco Aen. II, 473 — 475 *Qualis — nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa Lubrica convolvit sublato pectore terga Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.* Neque ap. Nicandr. 31 sq., quem noster ante oculos habuit, annumerantur haec, *aut catulos*, *aut ova.* Suspicabar itaque duo a poeta poni tempora, quibus serpens furiis maxime exardescit, pelle mutata et e puerperio: ut scriptum esset ab eo: *Quum positis novus exuviis nitidusque iuventa Volvitur*, *aut*, *catulos tectis* atque

Σπέρχεται ἐκ μύωπος ἀηθέα δέγμενος ὁρμήν, *furit ab asilo agitatus*, h. exterritus; ut recte adeo ad furias, quibus corripitur, referatur, ut supra v. 149 ab asilo *tota exterrita silvis Diffugiunt armenta. asper siti*, exasperatus, furens sitis impatientia. Videtur, ut iam Guellius monuit, reddere voluisse Graecorum Δίψῃ καρχαλέος, ut Iliad. φ, 541. Statius l. c. 521 *siccique nocens furit igne veneni.*

435. Subiicitur nunc aliud periculi genus ex aliis serpentum generibus, qui in cavernis latent et ex iis prodeunt certis temporibus. Videtur pastoris in Culice memor esse. *Nec*, et ne, *mihi tum*, de forma vid. ad Ge. I, 456. Hic autem alium Nicandri locum ante oculos habuit Theriac. 28 — 34, et 137. 138. conf. Valck. ad Theocr. pag. 253. qui me non habet assentientem in iis, quae disputavit, nec videtur loci difficultatem perspexisse. 436. *dorsum* proprie est montium; hinc, si montes silvis consiti, etiam silvarum, nemorum. Horat. Sat. II, 6, 91 *Praerupti nemoris — dorso.* 438. *catulos aut ova.* Scilicet alia serpentum genera sunt vivipara,

Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Morborum quoque te caussas et signa docebo.

439. SOLEM ET ORA

ova relinquens, *Arduus ad solem linguis micat ora trisulcis.* Ita bene conveniunt: *volvitur aut micat.* Si pertinaciter lectionem vulgatam defendas, dicendum est, priore loco omissum esse *aut*, et poni tempora *tria diversa*: quum aut novus depositis exuviis, aut catulos relinquens, aut relinquens ova, apricatur. (Non uno modo lapsus est h. l. Vir Summus. Primum iungenda haec: *Volvitur arduus ad solem*; neque enim copula tot verbis postponitur a Virgilio; quare comma post *solem* posui. Tum nescio, qua auctoritate *ora* invexerit Heynius. Burmannus, quemadmodum in Mediceo exstat, *ore* exhibuit; qui quum nullam lectionis diversitatem commemoret, vix potest dubitari, quin in libris ipsius Heinsiique lectum fuerit *ore*: *ore* etiam Parisini codd. omnes et uterque Lips., item editiones veteres, quae mihi ad manum erant, omnes. Frustra igitur laborant Voss. Wunderl. et Iahnius in manifesto sphalmate vel refellendo, vel propugnando. Quod autem Heynius *aut ova* in *atque ova* mutatum vult, nullo modo probari potest, quum catuli antea commemorentur. At possunt simul in serpentis fovea et catuli et ova nondum exclusa inveniri. Verum id quidem; sed nimis hoc exile ac tenue pro huius loci ratione. Facile concedas, alterutrum desiderari posse; sed ornatus causa haec cumulantur. Ceterum vid. Not. *Wr.*) 439 *et* abest a Leid. et Toll. *ore* Erf. (vid. notata ad vs. proxime praegressum. *Wr.*) Idem versus Aen. II, 475. 440 *caussas.* Cum morborum caussas poeta non expediat, sed remedia: Io. Schrader. emendat, *curas.* Nimis severe in poeta. (quidni causas? statim exponitur, unde scabiem contrahant oves. *Wr.*)

alia ovipara. Melius tamen, quod Cerda et alii, ova aut catulos iam ovis exclusos. (vid. V. L. *Wr.*) Ceterum si uterque versus ad unum idemque tempus revocatur, necesse est, secundum poetam nostrum, ut eodem tempore serpens et pellem exuat et pariat ova aut catulos educet: quae an vere ita se habeant, non reperio. Serpentes fetum vere conceptum mense Augusto edere, spolium autem hieme depulsa, qua sub humo latuerant, incalescente sole, interdum tamen et auctumno exuere, memorantur ab Aristot. H. Anim. lib. V, extr. VIII, 15, al. 17. qui locus de vernatione serpentum est classicus. Vide nunc Schneider. Physiologia amphibior. Specimen I, pag. 12. 13. Itaque statuere malim, non ad unum tempus haec esse revocanda, sed diversa memorari, h. e. diversas caussas et tempora, quibus e cavernis prodeant ad iracundiam proclives; quum volvitur (aut) *novus exuviis positis, aut relinquens catulos, aut relinquens ova.* (sed vid. Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) 439. Communiori ratione *micat lingua*, dum celeriter movetur, vibratur; doctius, *serpens micat linguis* in *ore*. Tum *arduus ad solem*, erectus ad caelum, sed cum dilectu, ad solem, cuius calore recreatur. Iunctura est: *volvitur*, h. e. volvit se, *et micat arduus.* — 440. De morbis ovium cf. Varro R. R. II, 1, 21 sq. *Animadvertendum*, *quae cuiusque morbi sint caussae*, *quae-*

Turpis ovis tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit et horrida cano
Bruma gelu; vel quum tonsis inlotus adhaesit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni;
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,
Et spumas miscent argenti, et sulfura viva,
Idaeasque pices, et pinguis unguine ceras,
Scillamque, elleborosque gravis, nigrumque bitumen.

449. ARGENTI, VIVAQUE SULFURA

441 *cum frigidus* Rom. 443 *cum intonsis* ed. Ven. *inlutus* Medic. („*inlutus* primum fuerat." *Foggin.*) et Rom. *adlutus* aliquot ap. Pierium. 444 *hirsutis* Medic., ut modo *tonsis* ovibus. Sic et Romanus, et hoc praeferri debebat. (*s* litera adscita e proximo vocabulo, ut Ge. I, 125. 146. III, 108. 141. 349. Aen. I, 559. II, 333. et saepe alias. Si *hirsutis* legeretur, requireretur *aut*, non *et*. Nam *tonsis* ad utrumque versum pertinet; tonsarum enim corpus facile a vepribus laedi potest, hirsutarum, longos igitur villos gerentium, non aeque. *Wr.*) *hirsute* Franc., pro *hirsutae*. 445 Unde in Gotting. edit. *pluviis* irrepserit, nescio. Possit praesidium parari ex Colum. VII, 4, 8 *caelestis aqua sub dio solibus in hunc usum durata paullum decoquitur*. 447 *misosque* Gud. *mersusque* Zulich. *amne* Rottend. sec. 448 *amurga* Gud. (et Medic. vid. notata ad Ge. I, 194. *Wr.*) 449 *vivaque sulfura*, quod vulgo editur, nisi quod in Elzev. *sulfra* scriptum video, quart. Moret. Rottend. tert. et alter Mentel. habebant; et tuentur Servius, Marius Victorinus, multae edd. vett., et est communis lectio. At Rom. Medic. omnesque alii codd. Pierii (Medic. quidem et Longobard. a m. sec.) cum Erf. *et* vel *ac sulfura viva*. *sulfuru vivuque* duo Voss. Porro *sulpura* Rom. et alii scribunt. (Medic. *et sulpura viva*; hinc restitui veram lectionem; vid. notata ad Ge. II, 69. *Wr.*) 450 *unguine taedas* Papirianus apud Cassiodorum de orthographia p. 2295. Sed aliter Charisius et Priscianus, hic etiam *pinguis*, ut in scriptis. (*Ideas* Medic. *Wr.*)

que signa earum caussarum sint, et quae quemque morbum ratio curandi sequi debeat. — et Colum. VII, 5.

441. Vide Colum. l. c. ubi s. 5. ad h. l. provocatur. 442. *persedit*, pervenit, penetravit; alias, insedit. 444. Vid. Calpurn. Ecl. V, 74 sqq.

445. E Varrone II, 1, 23. Hinc sup. I, 272 erat: *balantumque gregem fluvio mersare salubri.* — 448 — 451. Conf. Varro II, 11, 7. Colum. VII, 4, 7. 5, 7. Geopon. XVIII, 8 et 15. Compara etiam Gratii Cyneg. 415. 416. *tristi*, amara, ut saepe. ut *tristis lupinus* Ge. I, 75. *contingunt*, cf. sup. 403. *spuma argenti*, n. defervescentis, dum coquitur (*Silberglätte*). Locus de ea classicus apud Plinium

Non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa

454. TEGENDO:

452 *est* abest Goth. sec. (vid. Q. V. XV, 7, c. *Wr.*) 453 *potuit.* Io. Schrader. f. *properat*; sed est aoristus pro, potest. Ut mox 459 *Profuit*, prodesse solet. (*si quis potuit rescindere*, i. e. si quis rescindat, vel resciderit; rarum loquendi genus, de quo vid. Eleg. ad Messal. pag. 66. *Wr.*) 456 *aut* e melioribus omnibus Heins. *et* vulgo; (Vereor, ne *et*, quod in plerisque legitur, e Servio petitum sit, qui, usitato Grammaticis more, ab alio ad aliud transiens, *et* praefixisse videtur; cfr. V. L. vs. 254. Et *abnegat* est desperantis, medendo posse quidquam profici, *sedet* est ignavi; hinc *aut* recte editur. *Wr.*) porro *omina*, ut castigatiores habent. Vulgo *omnia*, ut et Mediceus ac Romanus. (*Omnia* revocavit Iahnius; et proba haud dubie dictio *meliora poscere*, ut apud Tibull. III, 4, 1.: „Dii meliora ferant." ubi vid. Interpp. Utuntur veteres hac formula ad avertenda mala vel praesentia, vel futura. Verum non memini, usquam adiungi *omnia*; neque hoc *omnia* in deprecando locum habet, sed in apprecando, ut *omnia bona precari*, et quae sunt his similia. *Wr.*)

XXXIII, 6, s. 35. *pix Idaea*, praestantius genus; intellige autem liquidam, *Teer*, ex Plin. XXIV, 7, s. 24. *scilla*, cepe marinum. *elleborus gravis*, a gravi odore. *album* autem genus h. l. spectari, viderunt iam alii ex Colum. VII, 5, 7.

452. Excitat versus Columell. VII, 5, 10, habuit ante oculos Gratius Cyneg. 360 sqq. Calpurn. V, 75 sq. Sensus est apertus, nullum esse remedium efficacius. *labores* putare possis esse ea, quae medendo morbo parantur. Verum usu loquendi *labores* sunt aerumnae, mala, h. l. morbus: *Fortuna* est remedium; sed quomodo? Fortuna est etiam eventus fortunatus, successus; ergo etiam fortunatus exitus morbi: adeoque id quod eum affert, seu curatio seu medela et remedium. Ita *nulla fortuna magis praesens est*, nullus certior remediorum adhibitorum successus est, nullum praesentius auxilium, *laborum*, huius mali, scabiei, nulla certior salus. Aliter dicta sunt Aen. VII, 559 *ego, si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam:* casus fortunae. 454. *rescindere ulceris os*, quod vulgo aperire ulcus. (vid. docte de hoc verbo disputantem Wakef. ad Lucret. II, 406. *Wr.*) *vitium*, ulcus, sanies. *tegendo*, dum tegitur. Mox eadem ulcera, *vulnera*. Est autem versus adumbratus e Lucret. IV, 1062 *Ulcus enim vivescit et inveterascit alendo.* 456. *meliora omina*, pro consequenti, auxilium deorum.

457. *dolor*, morbus, exulce-

Quum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos aestus avertere, et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisaltae quo more solent, acerque Gelonus,
Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,

458 *Cum fuerit*, *fueritque*, vitiose nonnulli. *aut artus* Menag. alter, ut et Pierius enotarat e cod. *horrida febris* Toll. ex *arrida*, ut Franc. conf. sup. ad v. 197. 459. 460 recitat Colum. VII, 5, 10. *intensos* coni. Heins., quod nolim, et Wakef. ad Lucret. I, 301. 460 *saliente* Regius. *Bisaltae* priore producta etiam Ovidius, et Claudian. XXI, 134. At Gratius 523 corripit *facilis tutela Bisaltae.* (*Bissultae* Serv. Dresd. *Wr.*) 462 *aut in* Medic. (Recte retinetur *atque*; alterum enim, Rhodopes, nomen referendum ad Bisaltas, alterum, Getarum, ad Gelonos. Et talis verborum positus optimo cuique scriptori, maxime Ciceroni frequentatus. Neque enim utrumque ad Gelonos pertinet, quippe quibus propior Getarum regio, remotior, interiecto etiam Istro flumine ac monte Haemo, Rhodope. Verbum autem *fugit* ad propius subiectum accommodatum. *Wr.*) *deserta ferarum* Franc., repetitum ex Aen. III, 646, observante Burmanno. 463 *luc conceptum* Helen. Acro ad Horat. Carm. III, 4. Sed vulgata est in Comment. Cruqu. et Porphyr. 464 *ut* Reg. Martini. *succumbere* unus Arundel. *mollius umbrae* idem Reg. 465 *et summas* Medic. a m. pr. (*et* prior lectio, altera *aut. Wr.*) *carpentem* idem a m. sec. *segnius herbas* Romanus. (quod unde ortum sit, indicat Medic., qui a m. pr. *carpentes* exhibet. *Wr.*)

ratio. *depascitur*, νέμεται, absumit. Guellius comparat Graecorum poetarum γυιοβόρος πυρετός. 459. *incensos aestus*, vulgarius, *fervidos.* 461. *Bisaltae*, Thraces, cis Strymonem in Macedoniae oris habitantes; alii ex iis etiam ultra Strymonem. Accurate de iis agentem vid. Gatterer. Comment. de Herodoti et Thucydid. Thracia. Comm. III, p. 33 sqq. (in Commentat. Soc. R. Gott. Vol. VI.) De *Gelonis* ad Borysthenem vid. ad Ge. II, 115. 462. *Quum fugit*, sive expulsus a vicinis populis, seu simpl. migrat, et a Borysthene inde per Getarum deserta, cis et ultra Istri ostia, descendit in Thraciam et ad Rhodopen. Si in historico versaremur, liceret hinc discere Gelonorum vagos ultra et cis Istrum errores. (Sed vid. V. L. *Wr.*) De lactis equini usu videre potes loca apud Cerdam et passim alios.

464—469. De lue pecudum. Signa pecoris febri pestilenti tentati enumerat: *Quam videris.* 464. *molli umbrae.* Umbra est grata, iucunda; at quomodo *mollis?* an in qua molliter recumbas? longe petitum esset.

Extremamque sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, et serae solam decedere nocti:
Continuo culpam ferro conpesce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia volgus.
Non tam creber, agens hiemem, ruit aequore turbo,
Quam multae pecudum pestes. Nec singula morbi
Corpora conripiunt, sed tota aestiva repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.

472. CONRIPIUNT;

466 *Extremumque* Ven. 467 *et* abest ab uno Mead. *solum* Menag. pr. *sera — nocte* nonnulli apud Pierium. *discedere* fragm. Moret. *recedere* Ven. conf. ad Eclog. VIII, 28. *deducere* Erf. 468 *morbum ferro* Zulichem. a m. sec. *ferro culpam* Aldd. et aliae hinc editae; etiam edd. vett. et omnes scripti Martini, minus concinne. Meliorem ordinem dedit Egnat., hinc Commelin. 470 *ruit aequora* Gud., quod confirmat Heins. ad Aen. VIII, 63 et Aen. I, 84 et placet admodum; recepit quoque Wakef. (Nihil hic de concitato mari, quod esset *ruit aequora*; sed de crebro, i. e. denso, imbre haec intelligenda. *Aequore* additur, ut saepe, quum procellosa tempestas describitur; maxime enim horridae solent esse tempestates in mari. Ac *ruere* saepe de imbre; *hiems* tempestas cum imbre aut grandine; *tam creber ruit turbo*, i. e. turbo exoritur cum tam crebro imbre. Iunge igitur: „Non turbo hiemem agens tam creber ruit;" non sic: „Non tam creber turbo, hiemem agens, ruit." *Wr.*) *aere* Vratisl. *rubit* Franc., pro *subit* coni. Burmann. 471 *pecodum* Gud. *pecorum* Ven. *Ac singula* Goth. pr. 473 *totaque ab origine* Zulichem.

Verum sensuum vocabula permutat oratio poetica: ita grata et iucunda sunt blanda, dulcia, lenia, mollia. *umbrae tenerae* sunt apud Propert. I, 18, 21. (Rectius tamen Vossius umbram m o l l e m dici existimat a mollitie quaerentis. *Wr.*) 468. *Continuo culpam conpesce*, h. statim occide. *culpam*, h. caussam morbi, malum, vitium, ἄτην. *conpesce*, coerce, ne latius serpat, *ferro*, ipsa pecudis caede. Gratius Cyneg. 410 *In primo accessu tristis medicina, sed una Pernicies redimenda anima, quae prima sequaci Sparsa malo est, ne dira trahant contagia vulgum.* Conf. ibid. v. 369 sq. 467. *serae decedere nocti*, ut Eclog. VIII, 88, exquisitius ac *sera nocte*; ut adventanti aut accedenti de via decedimus.

470. 471. Infirmum pecus et variis morbis obnoxium pecus ovillum. Videri potest Varro II, 3, 5. 8. Colum. VII, 5. Geopon. XVIII, 9. Gratius Cyneg. 479 sqq. *turbo agens hiemem*, procellas, imbres; *non tam creber*, crebro, *ruit*, h. non tam crebri ac frequentes turbines in mari exoriuntur. (Sed vid. V. L. *Wr.*) Ge. IV, 80. 81 *non densior aere grando Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.*

Tum sciat, aerias Alpis et Norica si quis
Castella in tumulis, et Iapydis arva Timavi,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.

474 *Tunc* Medic. (*tunc* etiam notulae Servianae praefixum, ut exstat in cod. Dresd.; vid. Q. V. XXV, 5, b. *Alpes* idem Medic. *Wr.*) *aut Norica* Parrhas. *et congrua* Ven. *Gnorica* Zulich. *ac Norica* Goth. sec. 475 *Iapydis* scribendum. vid. Drakenb. ad Liv. XLIII, 5. Graecis sunt Ἰάποδες. Ut apud Strab. et Steph. Byz. *Iapygis* Roman. et Medic. Pierii, Gudianus. Male defendebat Pierius. (Foggin. *Lapydis* in Medic. invenit, sed ultimis tribus literis a m. rec. restitutis. *Wr.*) *arma* vitiose vulgg. nonnullae. 476 *tantum* Goth. sec. 477 *lueteque* Goth. pr. *saltus longe lateque* Erf. *vagantis* Gud. *vagantes* tert. Mentel.

pestes, morbi. *aestiva*, ut v. 64 *pecuaria*, pro gregibus. 473. *Spemque gregemque*, „agnos cum matribus." Servius. (vid. Q. V. XXXIII, 7. *Wr.*)

474. *Tum sciat* aliquis, morbis totos greges abripi. (Observa h. l. ornatum ex copula; vid. Q. V. XXXIII, 7. *Wr.*) Sequitur locus de peste auctumnali armentorum ac gregum celeberrimus, adumbratus e Lucret. VI, 1136 sqq. Cum quo conferendae sunt a studiosis harum rerum adolescentibus nobiles pestilentiae descriptiones apud Hippocrat. Epidem. III, sect. 3, pag. 1081 sqq. edit. Genev. (etsi haec non pestis proprie dicta, sed lues). Thucyd. II, 47 sqq., tum Ovid. Met. VII, 518 sqq. Silium XIV, 581 sqq. Lucan. VI, 80 sqq. Senecam Oedip. 35 sqq., qui omnes Maronem, mirum in affectibus movendis artificem, aemulati sunt, varietate ornatus mirabili, plerumque a phantasia et vi poetica petita. Comparationis huius gustum dare potest Scaliger lib. V Poetices cap. 11. Hic quidem mireris, quid Interpp. adduxerit, ut, post Servium, hanc pestem eandem cum illa, quae Peloponnesio bello ineunte Atticam invasit, esse existimarent; quae ipsa res et alteri errori locum dedit, ut omnia utrique morbo inter homines et bestias communia esse vellent. Respexit haud dubie poeta similem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quae ante aliquod tempus maxime afflixerat Noricum, h. terras, quas nunc episcopatus Salzburgicus, magna Austriae pars cum Stiria et Carinthia, occupat. *aerias* Alpes vocat, perpetuo montium epitheto. 475. *Norica castella in tumulis* non esse possunt loca munita, nam agitur de gregibus, sed habitationes in locis editis, adeoque villae, vici in montibus. *Timavum*, in Venetorum oris fluvium, a vicinis *Iapydibus*, Illyrici populo, appellavit. De eo vide ad Aen. I Exc. VII, et de Iapydibus vid. ad Tibull. IV, 1, 108. 476. *regna pastorum*, agros, notum vel ex Ecl. I, 70. *post tanto*, tanto tempore post; Ecl. I, 30 *longo post tempore*. Pro saltibus et pascuis dixit ornate *castella in tumulis*, *arva*, *regna*, *saltus*.

Hic quondam morbo coeli miseranda coorta est
Tempestas, totoque auctumni incanduit aestu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Conrupitque lacus; infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis

478 *Hinc* Ven. et unus Arundel. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *coeli morbo* Zulich. (Medic. *cohorta*. *Wr.*) 481 *Corripuitque* quinque ap. Heins. et Burm. duo Martin. Goth. pr. edd. ant. *Corripitque* Gudianus, aberrationes sollennes. Confirmat alterum Pierius e Rom. et optimus quisque liber. *que* abest ab nonnullis. *pabula morbo* Ven. (Aegre desideratur copula in altera versus parte; quare insistens vestigiis Serv. Dresd., in quo legitur *Corrupitque lacus infecitque pabula tabo*, scribendum censeo *infectaque*, causa corruptionis a praegresso *corrupit* repetita. Sed videri poterit hic versus duplici mendo a librariis inquinatus et sic potius legendus: „Corruptique lacus infectaque pabula tabo." Interim nihil mutavi et lectionem vulgatam utcunque defendi ad Ecl. IV, 6. *Wr.*) 482 Sic *Nec modus inserere atque oculos imponere simplex* sup. II, 73 h. modi varii. *ventis* Medic. a m. pr. (idem *lignea* apud Foggin. *Wr.*)

478. *morbo coeli*, vitio aeris. conf. Aen. III, 137—139. *Tempestas* h. l. temperies. *totoque auctumni incanduit aestu*, non tam exarsit, ortus est, aut duravit toto auctumno, sed aer inflammatus est tota aestus auctumnalis vi. Solet enim auctumni aestus inprimis gravis et intolerandus esse et morbos gignere, inprimis succedente diei aestui nocturno frigore. Omnino autem ea, quae in seqq. exponuntur de pestilentia seu lue pecudum, undique sunt collecta, nec facile uno tempore cuncta se exserunt; omnia tamen declarant miasma et contagem per totum aerem diffusam, quae vitalem vim solutam destruit. 481. Ordinem, inquit Servius, sequutus est, quem et Lucret. tenuit VI, 1094 sqq. et Sallustius: primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. (contra Lucanus VI, 93.: „coeloque paratior unda Omne pati virus." *Wr.*) *tabo*, veneno, miasmate aeris. conf. Lucret. VI, 1123. 1124. 482. *Nec via mortis erat simplex*. *Via mortis non simplex*, non unus, sed varii erant mortis modi. Ita fere Oros. V, 21 *Nec mortis erat via simplex aut una conditio;* accepere alii sic, ut mors non sit levis, sed cum diris cruciatibus coniuncta. Eo fere redit, quod habet Servius: *nec moriebantur ex usu, id est, secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animae, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait in fragm. incert.: Nec simplici quidem morte moriebantur.* Sane *mors simplex* dicitur, quae nullis tormentis ac doloribus geminatur, ut in loco e Sueton. Caes. 84 a Burm. laudato. 482—485. Primum aestu febris ingenti ac siti totum corpus torrebatur, mox contabescebat colliquatione ac resolutione omnium humorum.

Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus:
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat.
Saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque inpositis ardent altaria fibris,

490. FIBRIS;

483 *aucta sitis* Parrhas. *apta* Goth. pr. *abduxerat* aliquot ap. Burm. cum edd. Aldd. Iunt. (sed emendatius dedit Naugerius Aldin. tert.) Goth. sec., etiam Philargyr., qui explicat, *contraxerat.* 484 *abundabant* Gud. *fluuidus* Medic. cum tribus Burmann., Rom. et Goth. pr., Servius. vid. Gifan. Ind. Lucret. (hoc quidem loco prior *u* miniatis punctis in Medic. notata. *Wr.*) 486 *media* Ven. *ad aras* ed. Dan. et aliae antiquiores, saltem Egnat. 487 *Linea* edd., quibus Pierius utebatur. (etiam Ald. tert. Praeterea *niveo* Medic. a m. pr. *Wr.*) *Laurea* aliae edd. vett. 488 *magistros* Romanus. Sed *ministri* sunt popae, ut iam alii docuere. 489 *At si* alter Rottend. Zulich. *mactaverit* Leid. alt. et Regius Martini. (— 490. *nec* Medic. ap. Foggin. *Wr.*)

Sitis pro aestu, calore, unde sitis oritur, ut iam Servius exposuit. *sitis ignea,* ut Stat. Theb. IV, 699 *haurit sitis ignea campos*, ubi alii, ex interpretatione, *arida*. *sitis acta omnibus venis*, per omnes venas, omnes humores, penetrans, se insinuans. *Intima pars hominum flagravit ad ossa*, Lucret. VI, 1166. *adduxerat artus*, cute contracta, quod fit ea exarescente, ut in febri. *adducta cutis* ex Ovidio nota Met. III, 398. *liquor fluidus*, humores corrupti, colliquescentes, tabum, conf. Lucretiana VI, 1202 et rel. *trahebat omnia ossa in se*, dum quasi in tabo natarent, *ossa minutatim morbo conlapsa;* cuius generis liquationes et resolutiones ossium etiam in aliis morbis videmus. De tabe et putredine cadaverum, non de hac, accipiendus Lucanus VI, 88 *Corpora dum solvit tabes et digerit*, diminuit, resolvit, *artus*.

486. *Hostiam* intellige maiorem, taurum, cuius exta inspiciebantur. *in honore deum medio*, in medio sacrificio; noto usu voc. *honos*. 487. *dum ei circumdatur infula lanea vitta nivea*, poetica ratione, h. infula vittata. *Infula* est latius quiddam, et capiti, e quo fere pendebat, velando aptum, *vittis* alligari et constringi solita. vid. Lucret. I, 88. 89. Est de hoc copiosa disputatio apud Gesnerum in Thes. L. L. voc. *infula*. 489. *ante*, h. antequam moriens caderet. *Inde*, ex ea neque fibrae, h. exta, ardent impositae altaribus; cum autem nec minus ipsa ara pro victima ei imposita ponatur: hinc, *altaria ardent*, exquisitius dixit.

Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri,
Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.
Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad praesepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
Tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix studiorum atque inmemor herbae,

498. INFELIX,

491 *potes* Goth. pr. *consulto* Gud. a m. pr. 492 *Aut* quinque Burmann. Goth. quatuor Martini et vett. edd. *At* alii. 493 *scabie* Vratisl. *fuscatur* Menag. pr. Mentel. tert. 494 *vitulis laeti* Goth. sec. 496 *blandis canibus* Parrhas. 497 *et faucibus* Goth. pr. (Medic. *tusis* et *anela*, utrumque a m. pr. *Anhelus*, *anhelare*, *anhelitus*, ubique Mediceus. Nec dubito, quin *anhelus* antiquior fuerit huius voc. forma, *anelus* recentior et ea, qua vulgo usi sint eo tempore, quo cod. Medic. exaratus est. Cuius rei luculentum est, puto, testimonium Aen. V, 739.; ubi quum *anelis* exaraturus erat librarius, vertit ille stilum, scriptamque iam literam *e* expunxit et reliqua cum adspiratione adiecit. Nempe ipsa calami festinatio fecit, ut saepe librarii ea, quae ipsorum aetas sequeretur, inferrent, interdum autem per ipsos, quos transscriberent, antiquiores codices admoniti a temerario impetu revocarentur. Vid. etiam notata ad Ge. II, 217. Ceterum in eodem Medic. item a m. pr. exstat *obessis*, in Rom. *ovessis*. *Wr.*) 498 *herbis* Zulich. De interpunctione v. Notam. Pernititur tamen in retinenda interpunctione *Labitur infelix studiorum* Wakef. (Recte, puto; vid. Not. *Wr.*)

490. sunt *exta muta*, cum aliqua pars aut deesset, aut corrupta esset.

492. 493. Vix sanguis fluit ex vulnere. *suppositi cultri*, e sacro ritu subter iugulum adacti. Conf. Aen. VI, 248 et Serv. 493. *ieiuna sanie*, tenui ac exiguo humore eoque corrupto.

494 sqq. Locum, quem poeta iterum tractavit Aen. III, 137—140, ubi *Linquebant dulces animas aut aegra trahebant Corpora*, μελίφρονα θυμὸν ἀπηύρα, est iam in Hesiod. Sc. Herc. 428. expressit Statius IV Theb. 725 sq. (*laetis* ad copiam refer; nam infecta erant pabula, vid. vs. 481., et respondent vs. sq. *plena praesepia;* cf. Not. ad vs. 320. *Wr.*) *Hinc* — *hinc* pro, porro. Procedit enim ad strages armentorum et pecudum in pecuariis factas. 497. De *angina* loquitur, Gr. ὑάγχη aut βράγχος, qui et morbus suum peculiaris. Laudant Aristot. Hist. Anim. VIII, 21. *fauces obesas* Servius explicat *tumentes*. quidni proprie accipias?

498. *studiorum* (h. cursus simpliciter. Heinsius Circensia partium studia huc revocabat) *atque inmemor herbae* (conf. v. 520 et sup. 216; nimis argute alii palmam seu victoriam explicant), ita malim iungere; nam *infelix studiorum*, h. infelicis studii, non est hac in re equus. Non enim nunc aut cursu infelix est aut certamine, sed morbo

Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
Crebra ferit; demissae aures; incertus ibidem
Sudor; et ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
Haec ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu coepit crudescere morbus:

499 *advertitur* Lutat. ad Stat. Theb. V, 137. *fortisque* Erf. a m. sec. 500 *Crebro* duo Burm. Longob. Goth. sec. *dimissae* Mentel. pr. 501 *morituri* Medic. a m. pr. *moriturus* vitiose tres Martini, Goth. pr. *arret* Franc. *arcet* Moret. sec. *ares* Rom. 502 *tractandi* Mentel. pr. alt. Rottend. et Medic. a m. pr. (est ea prior Medic. lectio. *Wr.*) *et attactum* Schol. Statii Theb. V. (Serv. Dresd.: „Et hoc ipsum figuratum est: *resistit hanc rem*, pro *huic rei*.“ *Wr.*) *attractum* Leid. a m. pr., ex *at tractum*, ut in Romano. *ad tractum* Longob. Wakef. ad Lucret. VI, 1193 emend. *attactu.* 503 *Huic* Toll. *dat* unus Arundel., notanda lectio; ita ad morbum oratio refertur. Succedit tamen alius pluralis *tendunt.* 504 *Sive in* Erf.

tentatus. At *infelix studii* est is, qui in studio suo successum non habet, nullum praemium, aut potius ex eo noxam et malum. Contra Aen. XI, 416 *fortunatusque laborum.* Apparet etiam ex imitatione Ovidii Met. VII, 542 *Acer equus quondam, magnaeque in pulvere famae, Degenerat palmas;* veterumque oblitus honorum ad praesepe gemit, *morbo moriturus inerti.* (Durior hic, quamquam ne apud Virgilium quidem exemplis plane destitutus, vid. V. L. ad Ecl. III, 110., verborum positus: *studiorum atque immemor herbae.* Hic praestiterit iungere: *infelix studiorum*, cui nihil prosunt studia sua, victoriae reportatae. Similis sententia infra de bove, vs. 525.: „Quid labor aut benefacta iuvant?“ Ad structuram illustrandam facit Ge. I, 277.: „dies felices operum.“ Aen. IV, 529.: „infelix animi Phoenissa.“ *Wr.*) 499. *Victor* ad indignitatem rei additur, cum nihil ei prosit vicisse cursus certamine. *fontes avertitur*, potum aversatur. 500. *Crebra*, crebro, ut iam saepe. (vid. Forbig. ad Lucret. II, 359., ubi tamen *crebra* pro Nominat. primae declinat. haberi velim. *Wr.*) *incertus*, qui per vices, non certis intervallis constitutas, accedit et recedit, inconstans, *ibidem*, circa aures, capitis sudor; signate. Lucret. VI, 1185 *Sudorisque madens per collum splendidus humor.* 501. *ille quidem morituris frigidus* ex notissimo quidem Hippocratis aphorismo IV, 37 οἱ ψυχροὶ ἱδρῶτες, ξὺν μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι, θάνατον σημαίνουσι. (Ceterum vid. Q. V. XXVIII, 2, b. *Wr.*) 502. Cutis est sicca. Ornate. *ad tactum*, tactu, cum tangeretur, *tractanti*, tangenti, resistebat, *dura*, dum tenta ac sicca est.

504. Iungenda: *Sin in processu coepit crudescere morbus: Profuit inserto lat. crudescere*,

Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis; imaque longo
Ilia singultu tendunt; it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos; ea visa salus morientibus una;
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos, iam morte sub aegra,
(DI meliora piis, erroremque hostibus illum!)

505 *abstractus* Regius Martini. 506 Wakef. interpungit *spiritus interdum, gemitu gravis.* Gravius est, quod idem in parenthesi includit vss. 505—508. (refutatus ab Iahnio. *Wr.*) *gemitus* Leid., ad vulgariorem rationem. *altaque longo* Medic. a m. pr. (In ipso versu *altaque* in Medic., appicto tamen supra signo, quod indicet, voc. *imaque*, in fine versus additum, illi substituendum esse; scilicet aberraverant oculi librarii ad superiorem versum. *Wr.*) *unaque* Parrhas. *imaque longi Ilia singultus tendunt* Reiskius coniiciebat. 507 *in naribus* Reg. superscr. *ater et naribus* Rom. *autem* pro *ater* unus Mead. 508 *oppressas* apud Macrob. Sat. VI, 2, male. *obesas* Goth. sec. *aspera* vel *arida* quart. Moret. 511 *exitium* Toll., sed vid. Burm. *refecto* Ven. *referti* duo Moret. 512 *in morte* Romanus. 513 *Di meliora prius* Parrhas., mox *que* abest Leid. *ardoremque hostibus* Romanus. Sed vid. h. l. Burm. *horrorem* cod. Fabricii Chemnic. et Goth. sec.

crudior ac saevior fieri. Ita demum Servianum locum habet: *validior fieri.* Ut contra *mitescere*, *molliri*, dicuntur, quorum nimia vis imminuitur. 505. 506. Lucretius VI, 1184 *Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus.* Sed, quae tantum illustrant, hic quidem afferre non possumus. Multa huiusmodi apud Cerdam videri possunt. 507. *tendunt* se, ut iam saepe aut *tendunt* sc. pecudes; ut modo v. 503 *dant.* hoc melius, ut nunc ad totum genus redeat; armentorum. 508. *lingua aspera*, inflammatione, *premit*, quia simul intumuerat (ut Ovid. Met. VII, 556 *Aspera lingua tumet*), *fauces obsessas*, seu simpliciter constrictas, interclusas ipso tumore, seu ulceribus, quae frequentia in hoc morbo, et a Lucretio etiam memorantur: v. 1146 *ulceribus vocis via septa coibat.* Φλυκταίνας Graeci appellant (quae restituendae in Geopon. XVII, 29, ubi vulgo περὶ φθειριῶντος. Cod. φλύη ταίνων τῆς γλώσσης leg. φλυκταινῶν).

509. Imitatione expressa a Nemes. Cyneg. 228. 229. Vini usum omnes fere veteres hac in calamitate commendant: tamquam antisepticum; etsi saepius nocere debuit quam prodesse. 512. *Ardebant furiis*, furore corripiebantur, quos vinum infusum refecerat. 513. Versus eximio cum artificio insertus; abominatione hac ad miserationem et ipsa faciente: date *erro-*

Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
Maerentem abiungens fraterna morte iuvencum;
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt
Prata movere animum, non, qui per saxa volutus

519. RELIQUIT

514 *Discisos* Toll. *Diffissos* unus Mead. (*discussos* Serv. Dresd. *Wr.*) *udis — dentibus* Mediceus a m. pr., ut sup. v. 388 *udum palatum* et alia. vid. Heins., qui et coni. *crudis dentibus* vel *avidis*; praestaret saltem *duris*. At *nudi* sunt, nudati a labiis ore reducto, more ringentium, canum inprimis ac furiosorum. Recte Philargyr. „ut foeditatem exprimeret, adiecit *nudis*." Lucret. V, 1063 *Inritata canum — Mollia ricta fremunt duros nudantia dentes.* Porro *ossibus artus* Parrhas. (— 515. Malit fortasse aliquis: *Ecce etiam*; sed *autem* transitum facit ad novum, aeque miserum, spectaculum. *Wr.*) 516 *spumis mixtum* Mentel. tert. 517 *Et tristis* Ven. (Medic. primum *et*, sed *e* in *i* mutata. — 518. *maerere* et *maestus* constanter Medic. *Wr.*) 519 *reliquit* Donat. in Andr. Terentii III, 5, 1, Moret. sec. Zuliehem.; et Pierius ex eodd. ita notarat. Sic et unus Mead. (Parisini 7. 8. 11. 14. cum Serv. Dresd. *Wr.*) et vett. edd. et exquisitius hoc magisque ex usu poetae quam vulg. *relinquit.* (in tali re audiendi codices; quare revocavi optimi cuiusque libri lectionem *relinquit*, probatam etiam Iahnio ad Ge. IV, 434. *Wr.*) 520. 521 *Non umbra* ed. Burm. et nostra prior, e vitio. (Medic. *An u.*, *a* quidem ferme abrasa et supra pictis literis *on*. *Wr.*) *non gramina possunt Grata movere* edd. nonnullae ante Pierium. *Parta* Zuliehem.

rem, furorem, mentis abalienationem, ut iam Philargyrius, *hostibus*, profanis, impiis, scelestis, opp. *piis*. Aemulatus est Nicandrum, Theriac. 86 *Ἐχθρῶν που τέρα κεῖνα καρήασιν ἐμπελάσειε.* Placet sibi in hac formula Ovidius: v. c. *Hostibus eveniant convivia talia nostris.* Sed et in seqq. mirare dilectum poetae, quo omnia ea potissimum memorat, quae non tam horrorem, quam miserationem movere possint. 515. *fumans*, sudore. 517—519. Lacrimosam imaginem sensit et expressit Statius Theb. IX, 82 — 85. Guellius alium locum laudat e Tryphiodoro, dignum, qui comparetur (v. 14 — 16). 520 — 524. alteriusne huius iuvenci superstitis, an tauri, qui prociderat, an universe taurini generis fortunam deplorat poeta? ambiguus haereo. Si, quod ultimo loco posui, probabilius est, ad unum saltem taurum revocavit, ut poeta, quae de toto genere pronuntiare voluit. (ad universum taurinum genus haec revocanda esse, declarat verbum *pascuntur* vs. 528. *Wr.*) In verbis expressit noster Lucretiana II, 361 — 363 *Nec tenerae*

Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urguet inertis,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta iuvant? quid vomere terras
Invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulae nocuere repostae;

522 *et* Reg. Martini. (— 523. *inertes* Medic. *Wr.*) 524 *ruit* Erf. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *deflexo* Menag. alt. *vertice* Regius Martini, e glossa. 525 *bene facta* alii distinguunt, ut sint facta praeclara. Atqui enarrantur mox beneficia in homines. *iuvent* Nonius Marcellus in *gravis*. *quo vomere* Zulichem., non male, ut *quo* pro ad quid vel quid ponatur, ut millies; sed quia ambiguum facit sensum, retineo *quid*. Burmann. *terras* ne sequatur post *terrum* Wakef. emendat *glebas* ex Lucret. I, 212. (vid. notata ad Ge. II, 125. — 526. *graves* Medic. *Wr.*)

salices, atque herbae rore virentes, Fluminaque ulla queunt summis labentia ripis Oblectare animum. 522. *Electrum* metallum, non succinum, intelligendum puto, quia illud splendore nobilius, et commune fere poetis est, ab argento aquarum perlucidum candorem notare. Adstipulatur Servii auctoritas. cf. Callim. in Cer. 29 et ibi Spanhem. *At* apodosi h. l. inservit; ut ἀτὰρ, ἀλλά. 523. *Solvuntur latera ima,* flaccescunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525—530. Sex horum versuum pulcritudinem ita admirabatur Poetices lib. V, cap. 11, p. 264 b. Scaliger, ut eorum auctor fuisse mallet, quam Croesum aut Cyrum dicto audientem habuisse. Equidem malim certe versus scripsisse, quam eos tantum interpretari. Ad miserationem movendam memorat haec, quod nec laborum hominibus fructuosorum praemia ferunt; nec ex intemperantia et luxurie, ut multi homines, morbos et mortes sibi aut arcessiverunt aut maturarunt. Itaque vs. 528 supple: quin potius *frondibus et v. pascuntur s. h.* 526. *terras gravis*, spissum, pingue solum, unde difficilis aratio, *glebae cunctantes,* ut Ge. I, 236. quaeque nec minus adeo *gravi vomere*, *gravi labore,* indigent. *Massica* vina vid. Ge. II, 143. 527. *epulae repostae* in tam varia interpretatione malim accipere pro simplici, *positae*, *appositae*, ut Ge. IV, 378 *et plena reponunt pocula.* Fert hoc usus saeculi Augustei, saepius in Marone et Horatio notatus ab Intpp. et iam in Lucretio, ut III, 347. 105. Si tamen vis in composito quaerenda, equidem inde petam, quod singuli ferculorum missus novis mensis apponi solebant: ut adeo sit: iterum iterumque apponere. Sic Aen. VII, 134 *reponite vina mensis.* Alio modo dicuntur *vestes repostae,* servatae in vestiario. At epulae in cella carnaria ita servatae,

Frondibus et victu pascuntur simplicis herbae;
Pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
Flumina; nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaesitas ad sacra boves Iunonis, et uris
Inparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis

529. LIQUIDI, 530. FLUMINA,

528 *et victum* Longob. Pierii, ut sup. v. 314. IV, 181 et alia loca apud Heins., sed antecessit *Frondibus*. 529 *atque* ubique legitur; nescio unde in Elzev. irrepserat *aut*: quod iterum expulit Heins. Gudianus etiam, *exercita cursum*, ut sit graecismus. *atque excita cursu* Schol. Horat. Od. II, 2. 530 *abrupit* tres apud Burm. (item 2. 4. et Serv. codd. V. et Dresd. Praeterea *salubres* Medic., *salubris* Rom. et Serv. Dresd. *Wr.*) 531 *ducunt* alter Rottend. 534 *terram rastris* alt. Moret. *rutris* Io. Schrader. et h. l. vid. ad II, 94. *rimentur* Ven.

ἕωλον δεῖπνον, vereor ne nauseam moturae sint gulosis: ut vero sint epulae operose conquisitae et paratae, ignoro, an usus Latini sermonis admittat. Vides, nos saltem verecunde talia apponere, non cum aliorum contumelia, aut ex edicto pronuntiare. (Vide haec accuratius exposita rectiusque, ut spero, explicata Q. V. XXXXI. *Wr.*) 529. 530. *exercita cursu Flumina;* h. vexata, fatigata; ornatui servit epitheton, ut *fessae erroribus undae*, decurrentes aquae. vid. Burm. Alio in sententiarum ordine esse possunt aquae turbatae equorum tranantium pedibus, non autem h. l. (*Exercita cursu flumina;* significatur aqua currens, limpida, non stagnans; quam explicationem requirit, quod praecesserat: *liquidi fontes*. Vim voc. *exercita* explicat Wakef. ad Lucret. V, 263. *Wr.*)

531. Tum factum esse aiunt id, quod nullo alio tempore in istis terris contigit, ut penuria candidarum vaccarum esset ad rem sacram, fere ut Catull. Epith. Pel. 16 *Illa atque haud alia* (vel *Illaque, haudque alia*) *viderunt luce m.* 532. 533. Male post Servium Interpp. Iunonem Argivam et eius sacerdotem, filiorum, Cleobis et Bitonis, pietate notam, huc advocant. *sacra Iunonis*, certum sacrum pro quibusvis sacris ponit; sed in his nivearum boum usus inprimis insignis erat ad pompam deae ducendam. Pro *bubus* itaque *bufalos* (nam hi sunt h. l. *uri*, vid. sup. ad Ge. II, 374.) currui iunctos dicit. *impares*, simpl. quod alter maior, alter minor, diverso etiam, si placet, colore, esset. *donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, ut *pulvinaria*, pro templis, iam Servius exposuit. *alta* autem *donaria*, alte exstructa, ad notam copiae et magnificentiae donariorum; unde et ipsum *templum altum*. 534. Ipsi homines

Unguibus infodiunt fruges, montisque per altos
Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat. Timidi damae cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.
Iam maris inmensi prolem et genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
Interit et curvis frustra defensa latebris
Vipera, et adtoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aer avibus non aequus, et illae
Praecipites alta vitam sub nube relinquunt.

541. PROLEM, NATANTUM,

535 *effodiunt* Goth. sec. (*montesque* Medic. *Wr.*) 536 *Contempta* duo, ut fere semper variatur in h. v. *Extenta* Legnich. ms. 537 *insidians* Romanus et Gudian. (et Paris. 7. *Wr.*), per se non male. At vid. Not. 538 *Non* Toll. et Franc. Goth. pr. 539 *Timidae* alt. Rottend., at vid. Servium. *dammae* multi. *morbique fugaces* Comment. Cruqu. ad Horat. Ep. II, 1, 136. 543 *ad flumina* Longob. et Regius Martin. (displicet *proluit*; exspectes *proiicit*, aut simile quid. *Wr.*) 544 an *furvis*, inquit Burm., sed est pro cavis. vid. Georg. II, 216 et ibi Notam. 545 *exstantibus* malit Io. Schrader.

terram fodiunt, et *fruges*, h. semina, *unguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occulunt. *Contenta cervice*, quae intenditur. Usus vocis Lucretianus. Quam ornate haec omnia!

537 — 540. Etiam feras lues tentat. *insidias explorat ovilia circum*, exquisitius quam explorare, exquirere insidiis ovilia, aut observare circa ovilia id, cui insidias facere possit, et insidiandi locum. Aeneid. IX, 59 sqq. *Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili Cum fremit ad caulas* etc. *nocturnus*, noctu, ut toties vidimus. *acrior cura*, morbi.

541. Aristotelem Histor. Anim. VIII, 19. 20 negare, pisces ullo pestilenti morbo tentari, iam Cerda notavit; et videri potest castissimus poeta potius ingenio indulsisse, quam rerum veritati, certe in illis, quae de serpentum v. 544. 545 strage memorat, quae qua fide, qua auctoritate, posuerit, ignoro. Sed infectis aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiae naturalis auctores nunc satis explorata. (de vi particulae *iam* vid. Q. V. XXIIII, 9. *Wr.*) *Phocae*, vituli marini. 543. *insolitae fugiunt*, pro insolito more. (*insolitae*, i. e. mari, non fluminibus adsuetae; vid. Wunderl. Praefat. pag. XVI. *Wr.*) 545. *adtoniti*, torpentes, rigentes. *squamis adstantibus*, stantibus, erectis, horrentibus.

Praeterea iam nec mutari pabula refert,
Quaesitaeque nocent artes; cessere magistri,
Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus.
Saevit, et, in lucem Stygiis emissa tenebris,
Pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arentesque sonant ripae collesque supini.
Iamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis

548 *iam nec* e libris reposuit Heins. Ita tamen iam legebatur in Commelin. Pulmann. Elzev.; vulgo alii, *nec iam*, cum Romano, ut et Beda de metris. At Macrob. Sat. VI, 2 *Praeterea nec muturi iam pabula.* 549 *cessare* Medic. a m. pr. *Amychaonius*, *Amitaoniusque Menalpus*, *Maloampus*, *Melamphus*, aberrationes. vid. Apollod. I, 9, 11. 551 *a Stygiis* tert. Rottend. *semissa* Gud., adhaerente *s* ex antec. voc. 552 *agitare Metumque* ed. Ven. *agitunsque Metumque* Erf. 553 *Inque diem* Ven. *affert* Rottend. alt. 554 *mugitibus aer* Chronic. Menconis apud Burmann. *auras* Vratisl. 555 *Horrentesque* Romanus, nec minus bene. Nam pestilenti anno omnia apud poetas *horrent*, *squalent*, scil. tabe, illuvie. (et praefert *horrentes* Nobbius Syntagm. locor. parallel. p. 105. *Wr.*) Sed est ea sollennis varietas, et *arere* non minus idoneum, cum aestus morbi caussa sit: sup. 478. conf. Aen. III, 142. *collesque superni* pr. Moret. Eadem varietas Georg. II, 276. 556 *stragem dat* Goth. pr. *aggregat* Reg. Martini.

549. *Quaesitaeque nocent artes*, parata remedia. *cessere magistri*, cedunt morbo (*mussabat tacito medicina timore* Lucret. VI, 1177), vincuntur, artem ei suam imparem esse vident medici, et quidem *praestantissimi*, quos nominibus clarissimis exornat *Chironis*, e Philyra Nympha et Saturno, et *Melampodis*, ex Amythaone, Aesonis fratre, nati, quorum hic quidem auguriis et καθαρμοῖς maxime illustris apud poetas, alter vero herbis. Nam hoc Martino in mentem venire non debebat, ut hanc narrationem ad Argonautarum tempora referret.

551 — 553. Versus longe praestantissimi et pictura omni vividiores, neglecti tamen ab Intpp. *Et pallida Tisiphone* e *Stygiis tenebris in lucem* emittitur, aut, quod gravius est, *emissa saevit*, et *ante se agit Morbos ac Metus*, et more eorum deorum, qui hominibus sive augusta sive terribili forma apparebant, fit maior maiorque (vid. in Exc. XIII ad Aen. I), *surgit*que adeo et *effert caput avidum*, quia ipsa est mortis avida, *indies altius.* — Interea undique circa ipsam armenta et greges aegrotant, mox toti greges pereunt 554 — 557; at quanto feralius ipsa dea *dat*, edit, *strages*, etc.! Priora imitatus est Gratius Cyneg. 373 *Quod sive a Stygia Letum Proserpina nocte Extulit, et Furiis commissam ulciscitur iram*, h.

In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma.
Ne tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt adtingere putris:

560. flamma; 561. Nec t. 562. putris.

557 *delapsa* duo Burm. *cadavera morbo* alter Rottend. Eadem variatio Gc. IV, 252. 558 *ac* abest Goth. pr. *dicunt* idem. *discant* Moret. pr. pars libb. Martini et vulgg. edd. apud Pierium, quod ei maiorem dignitatem habere videbatur. (et hoc sequitur Bothius; quasi hoc sit Tisiphones consilium. *Donec* h. l. idem est, quod *cum tandem.* Aen. VI, 745.: „exinde per amplum Mittimur Elysium, et pauci laeta arva tenemus: Donec longa dies, perfecto temporis orbe, Concretam exemit labem purumque reliquit Aetherium sensum.“ *Wr.*) 560 *flammis* Goth. pr. 561 *Ne tondere quidem* Medic. Gud. Mentel. pr. Leid. (quod revocavi; vid. notata ad Gc. I, 146. Apud Foggin., ut ex ipso discimus, incuria *nec* pro *ne* in textu relictum. Ceterum *inluviique* in Medic. *Wr.*) *ingluvieque* Erf. 562 *ne* ed. Iunt. *telas adiungere putres* fragm. Moret., non indocte. Ita *telae* dictae sunt proprie; quod etiam video placuisse Vossio; casus tamen an iudicium lectionem produxerit, non dixero; auctoritas utique codd. deest. (Iahnius, refutans Vossium, haec scribit: „Non illud his verbis dicitur, quod nemo haec vellera tractaverit, sed hoc, quod nemo ea sine periculo attingere potuerit. vid. vs. sq.“ Ita qui statuit, iis, quae proxime subiecta sunt, uberius explicari praegressa existimet necesse est. At gravius est illud *Verum etiam*, quam quod ferat eiusmodi oratio. Itaque telas ego quoque proprie dictas arbitror; non poterant autem telas attingere, quia putres erant, statim igitur rumpebantur. Sententia hunc in modum conformanda est: „nec, si quis totonderat et telam inde fecerat, ullo ea erat usu; quid? quod, si qui tamen induerant eiusmodi vestem,“ etc. Intericci haec: *si quis totonderat et telam inde fecerat*; sic enim conditionales sententiae interdum omittuntur a poetis; ut supra vs. 206.: „namque ante domandum Ingentes tollent animos;“ i. e. nam, si farraginem dederis ante domandum, etc. Aen.

et emittit Furias, quae ulciscantur iras suas.

559 ad fin. Unicus modus restabat pestilenti morbo medendi (isque etiam nostrorum sapientum iudicio unicus, qui satis efficax sit), ut tacta cadavera ex conspectu hominum auferrentur, *ut humo tegerentur.* Nihil enim ex toto animante usui alicui inservire poterat. *Coriorum* nullus erat usus, si quis, id quod tentasse videntur, ea deripere et corpora iis nudare in animum induxerat; *carnes* autem, h. e. corpora, quomodo, in tanta copia, aut *aqua*, aut *igni* consumi potuissent? Sed 561 nec *lanae* ullus usus erat, corrupta *pelle* per ulcera et saniem, quae est *illuvies*, nec tutum erat eas lanas (*telas* a consequente appellat doctius), pestilenti putredine infectas, *adtingere.* (melius haec exposita leges in V. L. ad vs. 562. conf. etiam ad vs. 563. Ceterum de contagione ex eiusmodi tela orta vid. Additamenta

Verum etiam, invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulae, atque inmundus olentia sudor
Membra sequebatur; nec longo deinde moranti

I, 334.: „Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra;" scil. si id feceris, quod te rogamus. X, 423.: „Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit;" scil. si hoc mihi dederis, ut virum interficiam. XII, 808. sqq.: „Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas, Iuppiter: et Turnum et terras invita reliqui. Nec tu me acria solam nunc sede videres Digna indigna pati;" i. e. Nec tu, si voluntas tua mihi non esset nota, etc. XII, 879.: „cur mortis ademta est Conditio? possem tantos finire dolores;" i. e. possem, si illa ademta esset. — Ceterum *putres* Medic. *Wr.*) 563 *Quin etiam* Romanus, non male. (*ne quidem — sed*, *sed etiam* vid. ap. Tursellin. de Particulis pag. 522. sq. ed. Schwartz. Hinc colon pro puncto vs. 562. posui. *Wr.*) *etiam miseros* Ven. *temptaret* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) 565 *sequebantur* Ven. et Rottend. sec. Similiter Georg. IV, 8 variatur. *longe* Zulich.

ad Indices Gotting. literarios Part. XLIV, p. 361. sq. laud. a Geisslero in Schol. ad Georg. pag. extr. *Wr.*) Quid? quod adeo, 563 si quis e lana vestem confecerat, *amictus invisos*, quos abhorreres, appellat, eamque induerat, *papulis*, pustulis, exanthematibus, carbunculis, rodenti sanie tumentibus, et foetido *sudore*, ac brevi tempore post 565 *sacro igni* corpus infestabatur. Est autem *sacer ignis*, de quo Colum. l. c. VII, 5, 16. Laudatur quoque Lucret. VI, 1165. ibid. 660, erysipelatis φλεγμονώδους genus, vid. Celsum V, 28, 4, quamquam is ab erysipelate diversum facit. Aliis phlegmone est. 564. *sudor membra sequebatur*, per omnes partes se diffundens, ut Aen. IX, 812 *tum toto corpore sudor Liquitur.* 565. *moranti* dixit ornate pro, ei, h. eius artus seu corpus; scilicet non per longum tempus ei moras trahere licebat, cum sacro igni tentari coepit.

Totum locum explanavimus, quod Interpretibus molestias cum facessivisse videbamus. Adiungamus adhuc nonnulla. *Viscera abolere undis* 559. 560 fere ita accipiunt, ut sit, malum ex visceribus sive lavando sive coquendo abolere, h. sive morbidam naturam, sive pus et saniem, sive, ut Servius subiicit, mucorem quendam carni corruptae inhaerentem. At hoc nec verborum nec rei natura aut veterinaria ratio admittit. Alterum, *flamma vincere viscera*, aut coquendo, aut torrendo, fieri putant: sane Servius ad v. 490 e Plinio laudat: *morbosa caro non coquitur;* et similia narrant alii; superstitiose potius, puto, quam vere; et possunt utique verba per se hoc significatu accipi; non vero, ut vidimus, hoc contextu. Quid tandem naturae rei magis consentaneum, quam ut cadavera igni cremarent, aut in flumina proiicerent, quo utroque modo consumuntur; quod facere deinde tanta cadaverum strages prohibebat. Flamma vincitur

Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

566 *contractos* vulgares nonnullae edd., etiam codd. *contactos sacer artus* Rom. *cum tactos* Goth. pr.

proprie res, quae concrematur; quorsum pertinet similis locus, quem Guellius hic commemorat e Nicandro Theriac. v. 37 de lapide gangite: ἣν οὐδὲ κρατεροῖο πυρὸς περικαίνυται ὁρμή. Vera sententia statim in oculos incurrit, modo quis animum advertat. (Sed falsissimam esse hanc Heynii interpretationem, veram autem Servii habendam, totus locus clamat. *Wr.*) Est de hoc loco plena ostentationis disputatio Itali cuiusdam in edit. Virgilii Ambrogiana T. I, p. LIII. Melius tradi nonnulla, alia perperam exponi, vidimus a Pauleto (*Recherches sur les Maladies epizootiques* T. I, p. 44 sqq.), qui ad ignem sacrum, seu erysipelas vagum ardens et malignum, quod statim in gangraenam abit, pleraque, quae narrantur, spectare putat.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER QUARTUS

ARGUMENTUM

De re apiaria et mellificio in hoc libro acturus, primo loco exponit argumentum, Maecenatisque propitiam voluntatem sibi exorat 1 — 7. Inde de alvearii situ, fabrica, et apparatu praecipit — 50, tum de examinum exeuntium cura, seu vere ineunte vagantur — 66, seu ad pugnam exeunt discordibus inter se voluntatibus super rege creando — 87. Tum alteruter rex est necandus — 102, aut, si temere vagantur apes, partim regibus alae sunt resecandae, partim gratae herbae circa alveare serendae — 115. Cum attingeret locum de horto colendo, hoc argumentum aliis tractandum reliquit — 148. De ingeniis, naturis, et moribus apum agit, revocata earum oeconomia, quam vocamus, ad reipublicae formam, quam enarrat — 218; tam sollerter institutam illam, ut rationis illae munere impertitae esse videantur — 227. Sequitur locus de exemtione favorum — 238; sin relinquatur pars favorum, quae tum curanda sint — 250. De morbis apum et morborum cura — 280. De examinis extincti reparatione et de progeneratione apum ex iuvenco peremto et putrefacto — 311. Quod cum inventum Aristaei esse perhibeatur: descendit ad enarrationem fabulae: qua ille fertur extincto examine adiisse matrem Cyrenen, ab hac iussus consulere Proteum, de caussis calamitatis et eiusdem remediis, edoctusque, evenisse sibi rem ob piaculum contractum ex Eurydices, Orphei coniugis, raptu, inferias ei fecisse: quo facto boum corpora in luco relicta paullo post examinibus novis efferbuere — ad fin.

Protenus aerii mellis coelestia dona
Exsequar. Hanc etiam, Maecenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,

1 *Protenus* unus Gud. scribebat: ceteri *protinus* e vulgari pronuntiatione. cf. ad Ecl. I, 12. *aerei* tert. Rottend. 2 *Persequar* Vratisl. (*Micenas* Medic. *Wr.*) 3 *miracula rerum* alter Moret., forte ex v. 441.

1. *Protenus*, hinc, deinceps de mellificio se dicturum esse pollicetur. *aerium mel*, quia ex rore (qui utique ex aere defluit, inquit Servius,) colligi ab apibus credebatur. Seneca Epist. 85 *Quibusdam placet, non faciendi mellis scientiam apibus esse, sed colligendi. Hinc* mel aerium *Virgilio, quod ex rore aeris factum:* Protinus aerii mellis caelestia dona. conf. Plin. XI, 12, s. 12. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Columell. IX, 14, 20 et alios, quos Cerda laudat. Erroris quidem caussa facile intelligitur; eadem tamen de caussa, *coelestia dona*, deorum munus, appellat mel, conf. Plin. l. l. Ceterum ab initio statim huius libri adolescentes ad duo attendant, primum ad artificium rem tenuem et exilem imaginibus cum gratis et iucundis, tum praeclaris et magnificis, sine inepto tamen fastu, ornandi; deinde ad calliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamvis ieiunum et exile, quorsum maxime episodiorum opes referas. Ornatum quidem ac varietatem maxime modo ab maiorum animantium, pecudum et armentorum, modo ab hominum attributis, inprimis iis, petitum videbis, quae humanae vitae et hominum societati ac coniunctioni, rebus publicis adeo et exercitibus, propria esse videntur: unde *tecta*, *aedes*, *penates*, *lar*, *thalami*, *cunabula*, *stabula*, *oppida*, *urbs*, *aula*, *regna*, *praetoria*, *portae* et alia arcessita sunt, quorum quidem usum ipsa suppeditavit vulgaris hominum ratio, dum intelligentiam nescio quam et sollertiam apum ingeniis tribuunt, eamque mirificis rerum miraculis exornant et quae illae occulto aliquo naturae ductu et impetu, de quo mortalis mens nihil certi statuere potest, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem, referunt. Poeta autem praeclare his praesidiis usus est; habet enim insignem ad animos nostros suavitatem, si nostrorum morum ac consiliorum imaginem in aliis animantibus adumbratam videamus. Totus autem hic de apibus locus multis illustrari potest post Varronem III, 16, unde pleraque sumta, ex Columellae libro IX, qui, dum de apum disciplina tradit, praeter Celsum et Hyginum, quorum libri nunc interciderunt, Virgilium sequutus est. Adde Aristot. Hist. Anim. V, 20—22, et IX, 40; et hunc poeta saepe ad verbum

Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, et studia, et populos, et proelia dicam.
In tenui labor; at tenuis non gloria: si quem

4 *totiusque ex ordine* plurimi habent, scripti et editi, etiam Medic. (et hoc in textu apud Foggin.; sed in calce libri notat Fogginius: „Lege *totiusque ordine.*" Hoc autem *Lege* hanc habet vim apud Foggin., ut mendum incuria a se relictum indicet; itaque in Medic. genuinam lectionem exstare existimabimus; quod iam confirmant literae Freytagii. *Wr.*) Tam parum peritos rei metricae quis credat grammaticos et librarios? At recte particula metro inimica exsulat ex Rom. et aliis melioribus. Mederi voluit vitio quart. Moret. *totasque ex ordine*, Venetus: *totique ex ordine.* (E Paris. soli 3. 8. omittunt praepositionem, memoriae lapsu haud dubie a librariis illatam; cfr. in primis Ge. III, 341.: „totumque ex ordine mensem;" et IV, 507. adde notata ad Ge. I, 46. II, 47. 294. 513. III, 237. Aliud est autem *ordine*, i. e. via quadam ac ratione, rite; aliud *ex ordine*, i. e. deinceps, alius post alium; sic etiam Aen. V, 773. ubi cfr. Not. *Wr.*) 5 *et* abest ante *studia* in Mentel., at ante *populos* in Rom. fragm. Moret., etiam in edd., ut Cerdae. vid. Burm. Ad *populos* offendebat Io. Schrader. in schedis, et coni. *motus*: quod sane locum habere posset; sed *populos* dixit poeta, quia sub diversis regibus habentur apes. (Pro *mores* Medic. *maiores* a m. pr. *Wr.*) 6 *ac* Regius Martini et edit. Paulli Steph.; forte *si qua* vel *si quem* sc. laborem, Burm. *si quam* ed. vet. ap. Wakef. At vide Notam.

expressit. Plin. XI, 1—20. Geopon. XV. Pallad. I, 37 — 39. Plures scriptores, qui nunc interciderunt, Plinius adhibuerat: vid. Ind. libri XI, in his fuit nobile nomen Aristomachi, qui μελιττουργικὰ scripserat. Eum tamen Columella tantum ex Hygino laudat IX, 13, 8. Tam parum frequens fuit iam tum tam clari scriptoris lectio. Imago eius in gemma circumfertur sculpta (ap. *Agostini* P. II, t. 97. *Maffei* P. I, t. 57), a cuius similitudine marmor eo nomine appellatum Mus. Cap. I, 59. Columellae ea loca adscripsi, in quibus ad Virgilium respexit; alia, quae nec rem nec verba illustrant, sed nota iam per se verbis iisdem aut variatis efferunt, omisi. Multa ex hoc libro vidi transtulisse Quinctilianum in Declamat. XIII. Quae autem in ipsa doctrina de mellificio et apum natura a Virgilio ac veteribus perperam tradita esse, post Swammerdammii (*Tr. de Apibus* in *Bibliis Naturae*) et Reaumurii (*Hist. des Insectes T. V.*) sagacitatem ex multis nostrae aetatis virorum diligentissimorum super mellificio libellis satis constat, ea ab his auctoribus petenda sunt. — 6. Conf. Ge. III, 289. 290. *si quem Numina laeva sinunt* sc. dicere haec; quod utique proximum est. Ita si orationem suppleas, facile dispellas nubeculam, Burmanno h. l. obiectam; quamquam, dum negat, *sinere aliquem* pro ferre, tolerare, dici, obiici poterat inf. v. 47 *Neu propius tectis taxum sine. Numina laeva* accepta sunt ab Interpp. sinistra, adversa; laudata iam est auctoritas Gellii V, 12 extr. et Nonii Marcelli in *Laevus.* Secundum hos sensus

Numina laeva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus, (nam pabula venti
Ferre domum prohibent,) neque oves haedique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentis adterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti

7 *laeta* Regius Martini. *sinant* Serv. ad Aen. II, 693. 8 *sedes statioque petendae* Moret. pr. et Mentel., at extrita littera ultima, *e.* et receptum hoc erat ab Heinsio. (parum apte *petendae*, quum non diversa sint inter se *sedes* et *statio*. *Wr.*) *petenda est* Ven. et Leid. (vid. Q. V. XV, 7, a. *Wr.*) Sed in tali variatione nil facile decernas. vid. Burm. *legenda* coni. Io. Schrader. At *petere* est parare. 9 *fit* edd. nonnullae, male. 10 *nec* Goth. pr. 11 *insultant* Moret. sec. *aut haerens* Franc. *buccula*, *bacula* al. 13 *pallentia terga* Parrhas.

est: non exiguam ex tali quamvis tenui argumento gloriam reportari posse, modo per adversa numina liceat, h. modo ne quod numen adversetur, et modo Apollo (pastoralis, Nomius) invocatus faveat. Fatendum tamen, leniorem esse rationem et iuncturam, si admittas, *laevum* h. l. ex augurali disciplina petitum significare propitium: etsi Burm. repugnat, quia alia huius usus exempla desiderantur. *Numen*, *numina*, omnino pro voluntate deorum, eiusque declaratione dici, notum est; itaque dici pro oraculis, vaticiniis, ominibus, auspiciis: Aen. II, 123 *quae sint ea numina divum*, quale illud sit responsum. VIII, 512 *quem numina poscunt*, aruspicis vox. et VIII, 78 *tua numina firmes* de somnio. III, 363 *cuncti suaserunt numine divi.* ergo et de augurio dici potuit. In hoc autem sinistra fausta esse satis constat; translatum quoque ad prodigia et ostenta, ut laetum fulmen Aen. II, 693 *Intonuit laevum.* IX, 630. 631 *Audiit et caeli genitor de parte serena Intonuit laevum.* Est ergo augurium a laeva parte *numen laevum.*

8. De alvearii situ praecipit; quae cavenda sint — 17, quae optanda — 32. Eadem praecipiunt Varro III, 16, 12 sq., quem poeta omnino sequutus est, et reliqui, quos supra laudavimus, inpr. Colum. IX, 4 — 7. Idem locum hunc excitat cap. 4 pr. Epitheton *haedi petulci* Lucretio deberi II, 367, in quo sunt *agni petulci*, observatum in Macrob. VI, 5. (de grammatica horum verborum ratione *Quo neque — neque* vid. Q. V. XXXIIII, 4. *Wr.*) 12. *surgentis herbas*, crescentes, ut Ecl. V, 39. Ge. I, 161 et alibi.

13. Varia animantia apibus insidiantia ab alveari (*pinguia stabula* dixit) arcere iubet. Lacertorum varia genera sunt. Stellionem potissimum intelligi

Pinguibus a stabulis, meropesque, aliaeque volucres,
Et manibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
Ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco

14. VOLUCRES;

14 *ab stabulis* Medic. (idque reponi iubet Wakef. ad Lucret. IV, 245. cfr. Q. V. I, 1. *Wr.*) *que* post *meropes* abest a quatuor apud Burm. et ed. Ven. Medic. Pierii et uno Mead. *aliae* videri potest nimis tenue esse vocabulum pro reliquorum dignitate. Sensit quoque Io. Schrader., qui coni. *meropesque malaeque volucres* vel *meropes avidaeque v.* vel *blattaeque v.* vel *vespaeque v.* (Bene *aliae*, modo comma, non semicolon, in fine versus ponas; praeparat enim *aliae* transitum ad Procnen, hoc modo: cum aliae volucres, tum maxime Procne. Et est Graecismus: *ἄλλα τε πτηνὰ, καὶ Πρόκνη*, unde explicandum est etiam illud *ἄλλως τε καί*. Plat. Apol. Socr. cap. 16.: „*φαῦλοι γὰρ ἂν εἶεν τῶν ἡμιθέων ὅσοι ἐν Τροίᾳ τετελευτήκασιν, οἵ τε ἄλλοι καὶ ὁ τῆς Θέτιδος υἱός.*“ cfr. Sturz. Lexic. Xenoph. Vol. I. pag. 141. Adde Q. V. XXXIII, 6. *Wr.*) 15 *Progne* scribunt deteriores, ut *cygnus* pro *cycnus*. Est *Πρόκνη*. vid. Heins. ad Ovid. Met. VI, 428. *Et maculis Procne* Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 84 coni.; eleganter utique, si poetae ita placuisse constaret. Maculas enim ipse poeta declarat suis verbis; eas etiam Ovid. VI Met. 670 appellat *notas*. Si tamen maculas sibi ipsa manu adspersit, quidni *manibus cruentis*, h. cruore, *pectus signasse* bene dicatur? habens pectus signatum manibus suis. 16 *ipsasque volucres* ap. Nonium in *nidos*. 18 *Et* Menag. alter.

(de quo inf. 243) pronuntiat Iulius Sabin. At perperam: distinguit utrumque genus Colum. IX, 7, 5. 6 *venenatus stellio* — et mox *contra fallaciam lacerti, qui velut custos vestibulo prodeuntibus inhians apibus affert exitium.* Memoratur *stellio* inf. 242. *merops* nota avis, apibus inimica. *apiastrum* vulgo vocant, aut ab apum comestione nomen imponunt; *Immenwolf*, *Bienenfrass* (vid. Kleinium *Hist. Avium Fam.* IV, Gen. 15, Tr. 2. Expressa imago apud Albinum *Hist. nat. Avium* T. I, n. 44). Eandem una cum hirundine, *Procne*, etiam alii commemorant inter aves apibus infestas. vid. apud Cerdam. (et V. L. ad h. l. *Wr.*) 15. Etiam Ovid. Met. VI, 669 *neque adhuc de pectore caedis Effugere notae, signataque sanguine pluma est.* Scilicet maculas in collo hirundinis rubellas ab sanguine repetunt, quo respersit se Procne, cum filium manibus suis iugularet. 16. 17. Et ipsas apiculas rapiunt, ut pullis suis comedendas apponant. (De forma orationis vid. Q. V. XXXIIII, 3. Adde praeterea Not. ad Aen. I, 471. *Wr.*) *volantes*, *τὰ πτηνὰ*, iterum ut sup. III, 147 *volitans* de insecto. Ornatissimus versus! *nidi* pro pullis.

18. *stagna virentia musco*,

Adsint, et tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret:
Ut quum prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa iuventus,
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,

19. TENUIS, GRAMINA, 21. UT, 23. CALORI;

19 *at tenuis* melius repeti bene vidit Meierotto in Dubiis p. 22. (non video, quam bene; vid. Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*) *rivos* Medic. a m. pr. 20 *inumbret* Heins. reposuit e Mediceo, Romano, aliisque Pierii. Gud. a m. pr. et Rottend. tert. (et Mss. Cort. ad Lucan. IV, 456. *Wr.*) Vulgo omnes, *obumbret*, quod et Columella agnoscit IX, 5, 4 et ipsum bene se habet. Eadem varietas Aen. XI, 66. *adumbret* Mentel. pr. et Bodlei. (et 2. *Wr.*) 21 *Et cum* quart. Moret. *ducunt* Mentel. (et 2. 3. 4. *Wr.*) *Ut cum vere novi* (Sangerm. *novo*) codd. apud Columellam IX, 5, 4, omisso versu sequente, exhibent. 22 Potest quoque distingui: *reges*; *Vere suo ludetque favis.* (non potest; vid. notata ad Ge. I, 142. *Wr.*) *luditque* Ven. Rottend. sec. a m. pr. (et 3. *Wr.*) *luudique* Menag. alt. *laudetque* unus Mead. *messa* Medic. a m. pr. *cavis emissa* coni. Io. Schrader., non male, de alveari. Verum et *favi* bene pro eodem; nam favi non modo de melle, verum et de cellis et loculamentis, poetae dicuntur. Sic inf. 104. 161. 179. 23 *Vicino* Ven. *vita colori* Menag. sec., qua de varietate vid. Heins. ad Ovid. Epist. VI, 54. *discedere* Rom., male. 25 *profluit* Gud. a m. pr. duo Moret.

stagna intellige dulcis aquae, sive ripa musco obducta, sive saxis musco coopertis extantibus. cf. Georg. III, 144. Ecl. VII, 45. Lucret. V, 949. Horat. Epist. I, 10, 7. Mox *tenuis rivus* signate, nam profundus ac rapidus abriperet apes aquantes. conf. Varro III, 16, 27 aquam — ita *ut ne altitudine ascendat duo aut tres digitos* etc. *tenuis fugiens rivus*, duplici epitheto. vid. ad Georg. I, 407. (male haec *fugiens per gramina* commatis inclusit Heynius; neque ad Ge. I, 407. remitto lectorem, sed ad ea, quae notavi ad Aen. VIII, 559. *Wr.*) 21. 22. Cum primum evolaverint. (cfr. not. ad Ge. III, 130. *Wr.*) 22. *Vere suo*, sibi grato et aptissimo. Serv.; seu, quo ipsae natae sunt aut adolevere, quove primum volatum tentant, fructusque colligunt. (Recte, puto, Servius; sic navis suo fertur vento; sic suos, vel non suos vota habent deos; i. e. propitios, faventes; vid. Gronov. Obs. l. IV, 17. et interpretes ad Aen. II, 396. et ad Tibull. III, 3, 28. Acute, non dixerim, quam vere, Vossius ait, comparari ver apum, quod incipiat a verno aequinoctio, cum initio veris, quod homines statuant, incipientis a V. Id. Februar. *Wr.*) 23. *decedere calori*, ut *nocti* sup. Ge. III, 467. 24. Pulcerrimus versus: *arbos obvia teneat hospitio*, h. excipiat.

Transversas salices et grandia coniice saxa,
Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
Pandere ad aestivum solem; si forte morantis
Sparserit, aut praeceps Neptuno inmerserit Eurus.
Haec circum casiae virides, et olentia late
Serpylla, et graviter spirantis copia thymbrae
Floreat, inriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. Nam frigore mella

26. SAXA:

27 *Pontibus et* Mentel. tert. Reg. *Pontibus et crebris possunt* Gud. *possunt* etiam Goth. pr. 28 *non forte* quart. Moret. 29 *immiserit* unus Mcad. et vett. edd. 30 *viridis* Mcntel. sec. (Errori tribuendum, quod Gronov. Diatr. pag. 351. hunc versum ita laudat: „Hic circum casiae" etc. *Wr.*) 31 *Serpilla* nunc ubique fere edi mireris. *Serpulla* Medic. cum multis. *Serpylla* Rom. cum aliis. (sane ita Bottarius; at Pierius *serpulla* hic quoque exstare in Rom. testatur. *Wr.*) Etiam *Serpila*, *Serpilia*. cf. ad Ecl. II, 11. Est *Ἕρπυλλον*. 33 *iura* pro *suta* Ven. 34 *Seu fuerint lento* Franc. *ulvuriu* Medic. Roman. vid. Burm. et Pierium. (sed *e* in Medic. supra scripta; vid. Q. V. XVI, 4. *Wr.*) *alviarea* tert. Mcntel. *vimene* Gud. 35 *aditos* Medic.

25. *seu stabit iners humor*, in stagno v. 18. Hoc *iners* sine motu, nec tamen putre ac situ corruptum: quod aversantur v. 48 sqq. 29. *aut Eurus praeceps*, ventus vehementior, cum impetu irruens, *inmerserit Neptuno*, aquae. Hoc vero est, rem tenuem amplificare! (*Sparserit*, imbre. Nam *spargere* pro *irrigare*, *irrorare* usurpatur. *Wch.*)

30. *Circum haec*, quae modo enarravit, circa fontes et stagna, amoena prata esse debent. Colum. IX, 5, 6 *Conseri deinde debent circa totum apiarium arbusculae.* — De *casia* herba coronaria, alias *thymelaea*, cuius fructus in officinis *granum Cnidium*, monitum iam est ad Ge. II, 213; de *serpyllo* ad Ecl. II, 11; *thymbra* eadem quae satureia, *Pfefferkraut*, aut eiusdem saltem generis. cf. Martin. 32. — et violae proveniant; at quam ornate! Imitatione expressit Claudianus XXXVI (de Rapt. Proserp. libr. III), 233 *prima sub luce*, *cum rore serenus Albet ager sparsosque bibunt violaria succos. violaria*, loca violis consita, h. l. pro violis possunt accipi. *irriguum*, h. l. qui irrigat. (vid. Not. Wunderl. ad vs. 115. *Wr.*)

33. De fabrica alvearis vid. Colum. IX, 6, unde §. 1 colligas, *suberis cortices* potissimum h. l. intelligi. Stramineorum alvearium usum notum fuisse Romanis, non reperio. 36. *liquefacta remittit*, ornatius pro, liquefacit. *remittere*, pro resol-

Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
Explent, conlectumque haec ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
Saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
Sub terra fovere larem, penitusque repertae

36 *ea quippe* Barth. Adv. XXXVII, 6 e Mss. laudat. *culorique facta* Romanus. *culefucta remittit* Parrhas. *resolvit* alter Rottend., ex interpretatione. 38 *in* abest Zulich. 39 *succo* Ven. *fuco linunt et* Parrhas., male. 40 *collectum haec* quart. Moret. *ipsu haec* Goth. pr. 41 *viscosque* Goth. sec. *Figiae* Gud. e *Frigiae*, quod in aliis. *servent* idem. *lentius idem* Parrhas. 42 *e fossis* Mentel. 43 *Sub terram* codd. apud Pierium, liber Fabricii Chemnic., Mss. Barthii, Venetus, Regius, Goth. pr. et vett. edd., velut Ven. et Paris. 1494. etiam Egnat., at Aldd. et ceterae vulgg. *Sub terra.* *Sub terras* Mediceus Pierii, et unus Arundel. conf. Burmannus. *fovere* tuetur Medic. Pierii, Gud. cum septem aliis, Regius Martini. *fodere* vulgo ante Heins. (ita etiam 7. 8. 14. et Medic. a m. sec. *Wr.*) *fodiere* Medic. a m. pr. vid. Heins. et Ge. III, 420.

vere. 37. *neque illae Nequidquam*, h. ac propter hoc ipsum. *nequidquam* h. l. sine caussa, frustra; at Georg. I, 95. 96. 192. 403 sine fructu. 39. *Spiramenta*, quae v. 35 *angusti aditus.* conf. Colum. IX, 7, 5. (rimas alvearium tenues intelligit Voss. *Wch.*) *fucus* est alga vel ulva marina vel palustris; quae cum ad h. l. minus sit idonea, alterum assumendum est, ut *fucus* sit quod allinitur, h. l. succus florum; pro quo dictum *fucus et flores;* quo oblinuntur rimae alvei. *floribus*, h. succo florum. Habuit ante oculos Aristot. verba H. A. IX, 40. p. 944 ed. Paris. D. et 945 A. 40. Paratum ad hoc consilium *gluten*, s. glutinum, est *propolis* veterum de apibus magistrorum. Plinius XI, 7, sect. 6 *E vitium populorumque mitiore gummi* propolis, *crassioris iam materiae*, *additus floribus* (succo e floribus), *nondum tamen cera*, *sed favorum stabilimentum*, *qua omnes frigoris aut iniuriae aditus obstruuntur*, *odore et ipsa etiamnum gravi*, *ut qua plerique pro galbano utantur.* Minus recte ad *pissoceron* revocat poetae verba ad e. l. Harduinus, et ad *erithacen* Martinus cum aliis; etsi nomina haec permutari verum est: vid. Beckmann. ad Mirab. Ausc. 15, pag. 42. Varro III, 16, 23 *De his* propolin *vocant*, *e quo faciunt ad foramen introitus protectum in alvum*, *maxime aestate*. *Idaea pix*, vid. Ge. III, 450.

42. *effossis* non quasi ipsae effodiant, ut Servius accipit. *fovere larem*, habitant, vid. ad Georg. III, 420 *fovit humum serpens.* 43. 44. Et reperiri so-

Pumicibusque cavis exesaeque arboris antro.
Tu tamen e levi rimosa cubilia limo
Ungue fovens circum, et raras superiniice frondis.

46. SUPER INIICE

44 *ilicis antro* ed. Ven. conf. Ge. II, 453. *arboris alvo* codd. nonnulli apud Pierium, liber Ursini, Menag., pro *alveo*. vid. Heins. Sed Macrob. Sat. VI, 7 *antrum* agnoscit et pro caverna insolenter poni notat. 45 *e* tuetur Heins. e Medic. et aliis compluribus. Vulgo *et*, quod Nauger. intulit, haud deterius, utrumque agnoscit Serv. abest utrumque Toll. (Reliqui haec ita, ut ab Heins., Burm., Heynio edita sunt. Plura enim hic incerta, quae expedita malis, antequam sententiam feras. Primum Heinsius *e levi* in Medic. scriptum esse ait; at Foggin. exhibuit *et levi* *). Tum non satis certa lectio in Servio; is „Alii, inquit, *Et levi* legunt. Unus tamen sensus est: nam hoc dicit: quod illae nimio labore perficiunt, tu e levi unge rimosa cubilia circumfovens limo.“ At recte Burmannus: „Servius alium ordinem constructionis videtur secutus, et *e levi* separatim ponere, eodem modo, ut *e facili*, *e tuto*, et similia occurrunt; — — nam opponit Servius nimio labori. Sed hoc procedere non potest, quia eo sensu prima in *levi* debet corripi. Quare si ita capere libet, legendum sine dubio *e leni*.“ Egregie vero Burmannus; et ita plane cod. Dresd., ex quo ita Serviana constitue: „E LEVI RIMOSA CUBILIA LIMO: Alii *et levi* legunt: unus tamen sensus est. Alii *et leni* legunt: nam hoc dicit:“ etc. Itaque triplicem lectionem commemorasse putandus est Servius. Duplicem quidem, ut vulgata Exemplaria, agnoscit etiam Edit. Basil., sed ita, ut et ipsa pro *et levi* praebeat *et leni*. Ceterum *e limo unguere* illustrat Burm. ex auctoribus rei medicae. *Wr.*) *limosa* Zulich. *cubicula* Bodlei. *limo*: In Declamat. XIII, p. 275 ed. Burm. ubi hic locus expressus est: *Iuvabat aut lenta vimina vernis fetibus texere*, et — *hiantes rimas tenaci linere fimo*, putes eum legisse h. l. *fimo*. Sed *luto et fimo* est in Columella. 46 *favens* Toll. (*superiniice* sic iunctim scripsi; et amant poetae longiora in altera hexametri parte vocabula, non item in priore. *Frondes* Medic. Ceterum *densas* exspectaverim, non *raras*. *Wr.*)

*) Hoc in ipso codice invenit Freytagius.

lent intus in pumicum, s. saxorum, ut Iliad. β, 87. 88 arborumque cavitatibus: unde mel repertum in cavis arborum truncis et in rupium cavis. cf. Plin. XI, 18, s. 19.

45. 46. Apum diligentiam apiarii opera adiuvandam dicit. *Laevis limus*, lutum, aqua subactum, sane et tactu lubricum et visu nitidum. *ungue e limo* proprie dictum, ut medici solent. vid. eund. *rimosa cubilia* in pedestri sermone, rimas cubilis, h. alvearis, *ungue circum*, *fovens*, hoc poetico ornatu adiectum; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, ut rimas obturemus. Cetera illustrat Colum. IX, 14, 14 *Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et, quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.*

Neu propius tectis taxum sine; neve rubentis
Ure foco cancros; altae neu crede paludi,
Aut ubi odor coeni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant vocisque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, coelumque aestiva luce reclusit:
Illae continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant

50. SONANT,

47—50 Possunt haec videri alieno loco posita, et supra inter ea, quae cavenda sunt, referenda fuisse. Etiam Io. Schrader. in schedis locum illis suum circumspiciebat post v. 32. Poteras pari iure post v. 17 annumerare. Seilicet si in philosopho *dogmatico* versabaris, id exigi poterat, ut severo ac subtili ordine ille uteretur. Scrvavit quoque eum Colum. l. l. IX, 5, 4. 5. 6. Nec tamen turbasse ordinem sententiarum videri debebat poeta. Supra v. 8 sqq. de situ alvearii, tum quae in co cavenda sunt, agebat; inde a v. 33 de ipsa fabrica; spectandum in hac, ut angustum sit ostium; ut, exemplo apum, ab apiario rimae et foramina oblinantur; tandem ut nec odor nec sonus infestus ad apes accedat. 47 *Nec propius* tert. Rottend. *Ne* Arusianus. *taxum sine tectis* alter Moret. *taxum tectis sine* Oblongus Pierii. (Ceterum cfr. notata ad Ge. III, 58. *Wr.*) 49 *odos* tert. Rottend. *olor* Barthii codex, quem v. Adv. XXXVII, 6 et ex eo Keuchen. ad Ser. Samonic. 97. *dolor* pro var. lect. in Gud., forte ex *olor*. *pulso* idem a m. pr. *grandia pulsu* Vratisl. (*caeni* Medic. et Romanus. Praeterea *conchava* Medic., et *pulsi* prior in eodem lectio. *Wr.*) 50 *voci* ed. Norimb. 52 *terram* Moret. sec. (vid. Cort. ad Lucan. II, 58. *Wr.*) *terra* Medic. a m. pr. *refulsit* Parrhas. 53 *silvas saltusque* Franc. *pererrant* Toll. et Parrhas., item ed. Paris. 1498.

47—50. Subiicit nonnulla, quae in adornando alveari videnda sunt. cf. V. L. De *taxo* vid. Georg. II, 257. Ecl. IX, 30. De *cancri nidore*, *cum est ignibus adustus* (uri autem solet in variorum morborum cura), vid. Gesneri notam ad Colum. IX, 5, 6. 48. *neu crede eas paludi aut* eiusmodi loco, *ubi — odor gravis*, molestus, quia fortis et teter est. (Ceterum vide Q. V. XV, 2. extr. *Wr.*) *offensa imago*, h. *solidis adlisa locis*, ut Lucret. VI, 574. Sequitur poeta Varronem III, 16, 12. conf. Colum. IX, 5 extr. Rei caussam Plinius adiungit XI, 19, sect. 21 *Inimica est et echo*, *resultanti sono*, *qui pavidas alterno pulset ictu*.

51. Ceterum vere ineunte exire incipiunt apes: *schwärmen*. cf. Colum. IX, 14, 1 et 18. *egit pulsam*, pepulit, *hiemem sol sub terras;* quod antiquae tabulae poetam debere suspicabatur Spencius Polymet. p. 191; petita verius rei species aut a sideribus et ipso Sole occidente, aut a Sole ad alterum hemisphaerium decedente. *coelum reclusit*,

Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine laetae
Progeniem nidosque fovent; hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc ubi iam emissum caveis ad sidera coeli
Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem:
Contemplator; aquas dulcis, et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu iussos adsperge sapores,

58. HINC,

(56. *recentes* Medic. *Wr.*) 57 *Excludunt* Rottend. tert. Mentel. pr. Leid. a m. pr. Goth. pr. *Extudunt* Moret. pr. *figunt* Franc. Ven. Goth. pr. unus Mead. Sic Servius et edd. Steph. aliaeque. 58 *Kin ubi* Mentel. pr. a m. pr., pro *Quin*, ut Heins. coni. *Hic* Reg. Martin., quod praeferam. (Probum *hinc*; sed male vulgo post *hinc* commate interpungitur, quo fit, ut eum *Contemplator* vs. 61. iungatur. *Wr.*) *missum* Rottend. tert. Gud. a m. pr. vide v. 22. 59 *per aestivum* Reg. Martin. 60 *mirabile* Goth. pr. Hoc idem coniecerat Reiskius, et *Contemplator* pro nomine accipiebat. Sed vid. Georg. I, 187. (— 61. *dulces* Medic. *Wr.*) 62 *Huic* ed. Iunt. cum al. *Hic* fragm. Moret. Vratisl. et Reg. Martini. *Huc tu caveis adsperge favorum* aut *tunsos adsperge sapores* ex v. 267 emendabat Reiskius. Sed vid. Not.

tectum adhuc et obductum nubibus ac nimbis. 54. *Purpureos flores*, simpl. pulcros, ut saepe. *croceos* alibi, ut v. 109. *metunt* elegantius, quam carpunt. Ap. Lucret. III, 11 est *limare: Floriferis ut apes in saltibus omnia limant.* (ubi vid. Wakef. *Wr.*) ἀμήσασθαι sic Callim. in Dian. 164. 55. *leves* poetico ornatu, quo ipso indicatur, cur suspensae in superficie se librare possint. *Hinc*, ex his floribus et fontibus, *fovent*, alunt, *progeniem nidosque* (ut vs. 17 pro pullis), novos fetus suos. Columella IX, 14, 18 *Nam ab aequinoctio verno sine cunctatione iam passim vagantur, et idoneos ad fetum decerpunt flores atque intra tecta comportant. nescio qua dulcedine laetae*, idem versus Georg. I, 412.

58 — 62. Itaque etiam nova examina, cum primum se aeri credunt, fontes et arbores petere videbis. *hinc* nunc saltem ad operis faciendi ordinem erit referendum, duce Plinio XI, 6, s. 5. *Caveas*, de alveo, a theatri sedibus petita imagine. conf. Colum. IX, 9 pr. 59. *per aestatem liquidam*, per aerem liquidum, aestiva serenitate; ut *liquidus aer, aether. Nare*, volare, ut contra *navis volat* apud poetas. Philargyr. ex Ennio laudat: *transnavit cita per teneras caliginis auras.* Et Lucret. III, 590 prius *quam* anima *prolapsa foras enaret in aeris auras.* Mox idem: *trahi vento.* 60. *nubes*, perpetuum de examine. Valer. Fl. I, 396 *Fuscat nube diem, dum plenas nectare cellas Pandit, et in dulcem reges emit-*

Trita melisphylla, et cerinthae ignobile gramen;
Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum:
Ipsae consident medicatis sedibus; ipsae
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint; (nam saepe duobus

63 *melisphylla* Heins. e Medic. et melioribus scripsit; vulgo *meliphylla*, communi ratione. Aberrationes alias in hac et altera voce *cerinthe* vid. apud Burm. et in Colum. IX, 8, 13, ubi versus laudatur. Est τὸ κήρινθον. *ignobile carmen* Ven., an *germen*? Burm. 64 *et* abest Menag. sec. 65 *considunt* Mentel. pr. Moret. sec., et mox *condunt*. *concident* Goth. pr. *meditatis* Franc. (*medicantis* Medic. a m. pr. *Wr.*)

tit Hymetton. ubi Weitz. multa subiicit. 61. *Contemplator:* de formula hac praecipiendi vid. sup. ad Georg. I, 487. 62. *Huc*, in arborem, ut hinc in novum alveare condi possit, nec ulterius procedat agmen, *adsperge sapores iussos*, succos, quos adspergere moneo, iubeo; inf. v. 549 *monstratas excitat aras*. cf. Varro III, 16, 30. 31, adde 22. 23 et 14. 63. *melisphyllum*, seu melissophyllum, apiaster, conf. Varro III, 16, 10, vulgo *melissa*. conf. Martin. *Cerinthe*, nobis hortensis, in Italia silvestris ac valde frequens, hinc *ignobile gramen*, h. herba. vid. Plin. XXI, 12, s. 41. Expressam eius faciem habes apud Martinum. cf. Colum. IX, 9, 13, ubi et hic versus laudatur, et c. 12. 64. *Matris cymbala*, in Magnae Matris Deorum, Cybeles, sacris adhiberi solita, ut notum. Ceterum tinnitu aeris apes cogi et in alvearia condi, res vulgari usu cognita. Caussam alii a metu, ut Varro III, 16, 30. Colum. IX, 8, 10. 12, 1, quod sequitur Lucanus IX, 284 sqq. pulcerrimo loco; alii a voluptate, quam ex sonitu capiunt, petunt, ut Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Plin. XI, 20, s. 22. Geopon. XV, 3. quod ipse Virgilius sequi videtur inf. 151 *Curetum sonitus crepitantiaque aera sequutae*. Prior ratio eo videtur posse comprobari, quod meticulosum animans etiam echo reformidat (vid. v. 50), et pulveris iactu a pugna revocatur v. 86. 87. Varro III, 16, 30. Locum etiam ante oculos habuit Claudian. XXVIII (de VI Cons. Honor.), 259 sqq. 65. *medicatis sedibus*, h. in loco succis adsperso et oblito. *medicare semina* vidimus Ge. I, 193. *cunabula* pulcre, quia de fetu apum.

67 sqq. Quem alii Intpp. horum versuum nexum sibi finxerint, equidem non assequor. Solent enim illa, *nam saepe duobus — discordia motu*, in parenthesi ponere (quam hic sustulimus) et, quae sequuntur, apodoseos loco habere; invito plane sensu, et particula *que* otiosa. Sed poeta negligentiore oratione usus est, et, dum in digressionem abripitur, praestantissimum omnium confessione locum, apodosin non nisi v. 86. 87 subiunxit; ita ut re-

Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoque animos volgi et trepidantia bello
Corda licet longe praesciscere: namque morantis
Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum;
Tum trepidae inter se coeunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad praetoria densae

68. MOTU,

68 *incussit magnos discordia motus* Reiskius coniiciebat. Sed *discordia incessit*, ut *cupido*, *metus*, *incessere* modo *animos*, modo *animis*, etiam in pedestri oratione saepe dicitur. 70 *praediscere* Ven. et Vratisl., quod Burmanno in his libris usitatius videbatur. 71 *canor invocat* Sangerm. cod. apud Colum. IX, 9, 4. Ibidem unus mox *tonitus*. 72 *Auditor* Gud. a m. pr. *tractos sonitus* tentabat Io. Schrader. ex v. 260 *tractimque susurrant.* 73 *trepide* uterque Goth. *pinnisque* Gud. et Mentel. pr. 74 *Spicula exacuunt* sine *que* Mentel. pr. a m. pr. *Spiculaque acuuntque* Vratisl. 75 *ad* deest pr. Moret.

liqua omnia in medio interiecta sint; quod notatum iam video Philargyrio. (Habet haec ratio, quod displiceat; itaque Heynianam interpunctionem rursus mutavi; vid. omnino Q. V. XXXV, 9. *Wr.*) Si nova examina alveari prodeunt, tinnitu aeris revocantur; sin ad pugnam exierint, aspersione pulveris. *Regibus incessit discordia*, pro vulgari ratione, *reges incessit*. *Reges*, quos nunc apum matres esse scimus. Dignitatem carminis in re tenui in seqq. admirari satis nequeas.

69. *Corda bello trepidantia*, h. animos belli cupiditate, pugnae ardore, trepidantium, festinantium, satagentium, dum se ad bellum accingunt, ut mox *trepidae coeunt*, h. festinantes. Apponam Servii notam: „*trepidantia bello corda*, alacritate pugnandi, non timore.“ Alibi Ge. III, 105 *exultantiaque haurit Corda pavor pulsans.* Transtulit autem poeta ea, quae omnium apum migrationes antecedere solent, ad id, quod illo maxime tempore accidere solet, cum bellum civile movetur; et habuit ante oculos Aristotelem H. A. IX, 40. pag. 946 E. Varronem R. R. III, 16, 30, poetam autem vicissim Columella IX, 9. 71. Dum bombum faciunt. *fracti sonitus*, h. non continui, modo fortiore, modo remissiore spiritu. 73. *pennisque coruscant*, ex frequenti motu πτερὰ ποικίλα. αἰόλα. Idem est *micare*. 74. *Spicula rostrorum* (sic vulgari more effertur, pro simplici, rostra), aculeos, acuunt, seu cum Martyno simplicius, rostris suis acuere videntur aculeos, quod muscas quoque facere videas. *aptant lacertos* petitum a pugilibus, qui ante certamen explorant vires, brachia iactant, ut Aen. V, 376. 377.

Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi ver nactae sudum camposque patentis,
Erumpunt portis: concurritur; aethere in alto
Fit sonitus; magnum mixtae glomerantur in orbem,
Praecipitesque cadunt; non densior aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,

* * *

Ingentis animos angusto in pectore versant,
Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,

76. HOSTEM.) 77. ERGO, PATENTIS E. 78. PORTIS, 79. SONITUS, 81. GLANDIS; 82 — 83. Signa lacunae apud Heyn. nulla sunt.

77 *ver sudum nactae* Erf. *nanctae* Gud. *nate* Goth. pr. *campusque potentis* Gud. (antique, vid. Lexx. *Wr.*) Interpungebatur — *patentis: Erumpunt* — Ita erat durior ellipsis τοῦ *fuerint*, vel *sunt*. cui occurras, si cum aliis *nactae erumpunt portis*: iunxeris. Inde continuatur oratio: *concurritur* etc. Itaque mutavi. (at multo fortiorem reddit pristina interpunctio orationem. Neque ita dura verbi substantivi omissio; sic Ge. III, 235.: „ubi collectum robur viresque refectae." ibid. 271.: „ubi subdita flamma medullis." et cfr. Q. V. XV, 2. Idem sentit Wunderl. *Wr.*) 78 *Irrumpunt* Aldd. Iunt., et sic Goth. pr.; Heins. mallet *se rumpunt*. v. ad Georg. I, 446. *concurrunt* Ven. et Goth. sec. Post *aethere in alto* interpungit Zulich. cum edd. nonuullis, sic quoque Wakef. Porro *aethere alto* quart. Moret. *ab alto* Reg. Martini. (— 79. *magno* Medic. a m. pr. *Wr.*) 81 *Non de* Menag. pr. et Reg. *pluet* edd. Commeliu. et al. *fluit* tert. Rottend. et Gud. pro var. lect. (— 82. Post hunc excidisse aliquem versum, tum e pronomine *Ipsi*, quod, quo referatur, non habet, tum ex totius orationis inconcinnitate satis apparere arbitror; itaque lacunae signa interposui. Vid. Q. V. XVIII, 2, e. *Wr.*) 83 *in corpore* alter Moret. pro var. lect., sed vulgata est apud Schol. Statii Theb. I, 417. Post hunc versum in alt. Rottendorphii erat: *Ipsi inter sese reges fulgentibus alis.*

πῆλε δὲ χεῖρας Apollon. II, 45. 75. *praetorium*, h. l. ex usu castrensi. 77. Redit oratio ad vs. 67 *Sin autem ad pugnam exierint.* Ergo, *ubi ver nactae* — *erumpunt portis*, concurrunt. *Miscentur* pro conveniunt. *ver sudum*, εὔδιον. Mox 79 *mixtae*, pugna congressae; utrumque ex μίγνυσθαι, μιχθῆναι. 77. *ver sudum*, caelum sudum verni temporis; idem sunt *campi patentes*, aer purus et liquidus, non nubibus clausus; ut bene Servius. 82. *Ipsi*, reges. ut Burmann. monet. (aliena affert Burmannus. *Wr.*) 84. *obnixi non cedere*, *usque adeo dum*; in vulgari oratione, *ita obnituntur*, *ut non cedant*, *donec*. — 86. *hi motus*: ut iam ad vs. 67 dictum, est haec apodosis sen-

Aut hos versa fuga victor dare terga subegit.
Hi motus animorum atque haec certamina tanta
Pulveris exigui iactu conpressa quiescunt.
 Verum, ubi ductores acie revocaveris ambo,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
Nam duo sunt genera: hic melior, insignis et ore,

85. SUBEGIT:

85 *subegit* reposuit Heins., quem vide, ut omnes Pieriani et excepto fragm. Moret. Heinsiani, Martiniani, Gothani. Edd. obsidebat *coegit*, quod vulgare verbum est. Est tamen Egnat., quae *subegit* exhibet. Heins. etiam *fugae victor dare terga* malebat. Sed et alterum Aen. XII, 463. v. Burm. (— 86. *tantum* Medic. *Wr.*) 87 *quiescunt* Medic. et ant. plerique codd. apud Pierium, et unus Arundel. (et 3. 7. 8. 12. *Wr.*) et recepi nunc pro vulg. *quiescent.* (nihil mutavi, quum, quid Heinsiani libri sequantur, plane ignoremus*); *quiescunt* probat etiam Cort. ad Lucan. I, 103. *Wr.*) *quiescant* Bodlei. 88 *ambos* Philarg. et alii. Sed meliores *ambo*, (sic Medic., et ceteri, ut videtur, Heinsiani. *Wr.*) ut et Charisius ac Maurus. vid. Pierius. 89 *obsiet* Medic. a m. pr., ἀρχαϊκῶς, inquit Heins. *ne providus* Zulich. 91 *Alter enim* Sangerm. ap. Colum. IX, 10, 2. *maculis alvo* sec. Rottend., miro lapsu. 92 *hinc melior* Menag. *meliorque* Medic. a m. sec. Moret. quart. Zulich. et Regius, ut versui caverent. *insignis et auro* ed. Ven. *meliori insignis et ore* coniiciebat Reiskius.

*) sed *quiescunt*, quod apud Fogginium exstat, in ipso codice legi, literae Freytagii me docent. *Wr.*

tentiae generalis, variis ornamentis interpositis; nam vs. 77 *Ergo,* inquam, *ubi erumpunt portis* ad pugnam, adsperso pulvere dirimendae sunt apes. 87. *conpressa quiescunt,* comprimuntur.

90. Dissidium civile inter examina enecto altero rege sedandum; nunc de specie ac colore regum et ceterarum apium. *melior*, fortior, victor. *prodigus*, h. l. qui tantum mel consumit, nullum ipse parat. 91. Sequentes versus recitat et illustrat Columella IX, 10. Sunt autem fere ad verbum ex Aristotele confecti H. A. X, 40. pag. 945 D. E. ed. Paris. Opp. *maculae squalentes*, tinctae, obductae, *auro,* h. maculae aureae. conf. Aen. X, 314. XII, 87. Unde mutuatus est Silius II, 547. 583. Putidum est Grammaticorum (vid. Gell. II, 6. Macrob. VI, 7. Nonius VI, 26) commentum, *squalere* a *squamis* deducentium. Sed *squalere*, etsi communiter de corpore illuvie et sordibus obducto dicitur, ex primo ac proprio significatu de madore corrupto ac muco; tum apud poetas de quacunque re, cui aliquid illinitur, incrustatur, adeoque etiam de colore adscititio, usurpatur. Omnino *squalent*, quae *non* sunt *laevia ac nitida*. conf. ad Aen. X, 314,

Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binae regum facies: ita corpora plebis.
Namque aliae turpes horrent; ceu pulvere ab alto
Quum venit et sicco terram spuit ore viator
Aridus; elucent aliae, et fulgore coruscant
Ardentes auro et paribus lita corpora guttis.

96. CEU, 97. VENIT,

93 *clarus gemmis* Burmann. 94 *lateque* quart. Moret. *alvom* Gudian. 95 *corpora plebis* Medic. et omnes Heinsii, quod hic recepit (idem iam ediderat Egnatius); et est utique exquisitius, adeoque poeta dignius, quam vulgatum *gentis*, neque exemplorum agmine firmare opus erat. Habebant *plebis* omnes Martini, uno Bodlei. excepto; habent uterque Gothanus, et apud Colum. IX, 10, 2 meliores, in quo aliae diversitates videri possunt: laudat enim: *Namque duae regum facies, duo corpora plebis*; *Alter erit maculis auro squalentibus ardens*; *Et rutilis clarus squamis insignis et ore*: ex vss. 91. 92. 93. (— 96. *turpis* Medic. *Wr.*) 97 *et sicco terram* aliquot Pieriani; porro Medic. Gud. Moret. pr. et Rottend. tert. Et sic apud Colum. l. l. Ante Heins. *et terram sicco*, ut vulgo omnes. Apud Columellam porro: *quum pulvere ab alto Cum venit.* Burmannus coni. *ceu pulvere anhelus Cum venit.* At inserviebat Columella sententiae suae, ut ex lectione facile apparet. Laudat enim sic: *Atque hic maxime probatur, qui est melior*; *nam deterior, sordido sputo similis*; *tam foedus quam*, pulvere ab alto cum venit et sicco terram spuit ore viator, *et, ut idem ait*, desidia latamque trahens inglorius alvum; (ex vs. 94) *Omnes igitur duces deterioris notae* dede neci, melior vacua sine regnet in aula: (ex vs. 90) *qui tamen et ipse spoliandus est alis, ubi saepius cum examine suo conatur eruptione facta profugere* etc. 99 *et* abest in libris apud Colum. IX, 4, 2. Pro *lita* erat *ita* Moret. quart. Antea cum Philargyrio interpunctum erat: *ardentes auro, et p.*

quae vero tantum ab asperitate spectantur, ea *horrere* dicuntur, etiam sine sordium notione. 92. *insignis ore*, forma; mox v. 95 *faciem* dixit. Plin. XI, 16 *Omnibus* (regibus) *forma semper egregia et duplo, quam ceteris, maior.* 93. *alter ille horridus*, foedus adspectu (mox *turpes horrent*, eodem sensu v. 96). *desidia*, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens alvum*, obesus, πλατυγάστωρ apud Aristotelem. Aliorum loca vid. ap. Guell. et Cerdam.

96. *turpes horrent* pro sunt, sed cum notione asperitatis: conf. ad vs. 91. *ceu viator horret*, *quum venit ab alto pulvere*, alte a vento in aerem levato, acto; pro simplici: a via pulverulenta. *spuit terram*, aut in terram; ait Serv. pro compos. adspuit, inspuit: aut re vera terram, propter pulverem, sc. ut terra dicta sit pro pulvere; spuit, exspuit, pulverem. (Sane sic: *pulverem exspuit;* vide Colum. ab Heyn. in V. L. laud. *Wr.*) *Aridus*, pro siccus, sitiens; ut αὐαλέος apud Callim. in Cer. 6 ὅκ' ἀφ' αὐαλέων στομάτων πτύω-

Haec potior suboles; hinc coeli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
At quum incerta volant, coeloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt:
Instabilis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. Tu regibus alas
Eripe. Non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,

101 *premens* Medic. a m. pr. Reg. et unus Arundel. 102 *et* ante *durum* aberat ab Gud. a m. pr. et Zulich. *ac* pr. Moret. *edomitura* Gudianus. 103 *Et quom* Franc. 104 *Contemtuque favos — relinquam* Mss. Barthii: prius ferri possit; est tamen ex vulgari ratione. (*Contempnunt* et *relinquont* Vatic. *Wr.*) 105 *In stabulis* Medic. a m. pr. et duo alii. *prohibetis* Rottend. sec. 106 *Tu rigidus* Regius Martini. 108 *et castris* Rufin. de Schemat. lexeos p. 32. *tollere signa* unus Mead., male. 109 *olentes floribus orti* Franc. et unus Arundel. *alantes* Regius. (vid. ad Ge. II, 217. *Wr.*)

μες ἄπαστοι. 99. *Ardentes corpora*, corporibus, *lita*, illita, oblita, inducta, *auro et paribus guttis*, aureis maculis. Locum expressit et excitavit Colum. IX, 3, 2. Idem affirmat, Virgilium Aristotelis in his auctoritatem (Histor. Anim. IX, 40; adde V, 22) esse sequutum. Conf. Varro III, 16, 19.

100. Ex his praestantissimi apum fetus educantur; ex his optimum mel paratur. *coeli* (vid. ad Ge. III, 327) *tempore certo*, vere et auctumno. *premes*, eliquando. cf. v. 140. 101. *mella liquida* et communi naturae mellis epitheto, et vero etiam proprio quodam dicuntur. Tum autem et in vitio haberi possunt tamquam fluentia, ut v. 36 (opponuntur *tenacia* v. 57), et in laude, ut h. l., ut sint pura, et opponantur iis, quae faece ac sordibus crassa sunt. conf. inf. 163. 164. Porro, quod sequitur, veteres vina melle *condiisse*, atque hinc etiam *mulsum* conficere consuevisse, satis notum est vel ex Horat. Sat. II, 4, 24. *durum saporem*, austerum.

103 — 115. Ut loco semel capto retineantur apes, et ad mellificium invitentur, enarratur, quid factu opus sit. *frigida tecta* ex hoc ipso, quod alvearium ab apibus destitutum est; nam quum assidue incolunt, tum *fovent*, ut v. 43 *fovere larem*. Sic *frigidus torus* pro viduo. Nam opus, quod *fervet*, huc trahi nequit. — 105. *ludo*, a volatu vago et incerto. 106. Rem eandem tradit Columella, simulque modum IX, 10, 3, et IX, 9, 8. 107. *quisquam*, quasi de militibus loqueretur. *altum iter*, de volatu. (aut ad ludum,

Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curae;
Ipse labore manum duro terat; ipse feracis
Figat humo plantas, et amicos inriget imbris.
Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
Vela traham, et terris festinem advertere proram,

116. EQUIDEM; 117. PRORAM;

110 *custos frugam* Medic. a m. pr. *florum* Goth. sec. *aut avium* Rottend. sec. *et* Menag. pr. 112 *feres* Reg. Etiam *tinos* legi Philargyr. monet. cf. eundem ad v. 141. 113 *ferat* quart. Moret. (*quoi* Vatic. *Wr.*) 114 *ferentes* quart. Moret. 115 *Affigat humo* Goth. sec.; et sic saepe alibi, ut v. 169 *Affervet* et 188 *Affit*, pronuntiandi vitio. 117 *et terris properarem* Mentel. pr. pro div. lect. *avertere* sec. Moret. et Vratisl. Goth. pr. *proras* Gud. a m. sec.

aut ad bellum exibit. *Wr.*) 109. horti, in quibus sunt flores halantes. 110. Omnia haec vulgo nota; quid tamen ad apes? dices. Scilicet Priapi signum, in hortis positum, arcere falce sua etiam ab alvearibus fures, et aves apibus infestas terrere videri poterat. conf. Horat. Sat. I, 8, 4 sqq. Eum Lampsaci ad *Hellespontum* potissimum cultum esse, nec minus constat. *tutela Priapi*, pro *Priapus*, *custos*, pro, quae custodit hortos a furibus, observat fures. Sic quoque Macrob. reddit III, 6 extr.

112. De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Graecia frequentissimus. cf. Martin. *semper virens pinus* memoratur etiam Columellae IX, 4, 2, et 5, 6; erat autem illa veteribus inter hortenses arbores, ut vel ex Ecl. VII, 65, ubi vid. Heins., et inf. v. 141 patere potest. conf. Cerda. Quae in botanicorum libellis memorari solent, ex illis, non ex notis ad poetam sunt petenda. Chamaepityn, herbam topiariam, Scaliger intelligebat ad Culicem p. 41 Append. Virgil., minus bene. 115. *amici imbres*, aqua ex fonte aut fluvio. *inriget imbris*, scil. plantis, vel in plantas, exquisitius, quam vulgare, *irrigat plantas imbribus*. Aen. I, 691 *Venus Ascanio placidam per membra quietem Irrigat.* (Conf. eandem constructionem verbi *irrigare* apud Caton. R. R. c. 36.: *amurcam irrigare ad arbores*. Unde *fons irriguus* recte dicitur IV, 32. *Wch.* Tibull. II, 1, 42.: „Tunc bibit irriguas fertilis hortus aquas.“ *Wr.*)

116—148. De cura horti colendi argumentum aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X explendam suscepit. Nam Ra-

Forsitan et, pinguis hortos quae cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti;
Quoque modo potis gauderent intuba rivis,
Et virides apio ripae; tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,

118 *colenti* Gud. a m. sec., quod ab emendatrice manu profectum, exquisitius est vulgato. forte *colentis*, inquit Burm., quod necesse haud esset. 119 *bifori* Erf., indocte. *Basti* Medic. a m. pr. (idem *ornarem* a m. pr. *Wr.*) 120 *intuba*, *intyba*, *intiba*, scribitur. v. sup. Ge. I, 120. *positis*—*fibris* Longobard. *positis* ed. Ven., et *fibris* etiam Priscian. lib. IX et XI agnoscit. Sed hoc haud dubie ex Georg. I, 120 repetitur. 121 *viridis* fragm. Vatic. (etiam Medic., sed ultima *i* in *e* a manu rec. mutatur. *Wr.*) *totusque* Toll. *per herbas* Goth. pr. Regius et ed. Paris. 1494. 122 *sera* Medic. et alii boni, recte; *sero* duo Pierii et multi alii, quod et vulgare est, et metro repugnat.

pini hac de re insipidum opus in hunc censum non venit. Plin. XIV, 1 *Quamquam videmus Virgilium praecellentissimum vatem, ea de caussa* (rerum humilitate) *hortorum dotes fugisse, et e tantis, quae retulit, flores modo rerum decerpsisse, beatum felicemque gratiae*, etc. Versus sunt longe ornatissimi, inprimis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis.

118—124. Forsitan de cura hortorum dixissem. Iam ornatum contemplare. 118. *pingues hortos*, solo pingui adeoque fertili. *quae cura colendi ornaret hortos*, in vulgari oratione: *esset;* in qua etiam tempora aliter sibi responderent: *traherem, festinarem*, — *canerem*. 119. *Paestum*, s. Posidonia, Lucaniae urbs, ad sinum Paestanum, non longe a Silaro, rosis clara urbs apud poetas, a triginta inde annis propter praeclaras ruinas nobilis, itemque numorum veterum repertorum copia. Sunt de his multorum opera, inprimis Thomae Mayor, et Comitis de Gazola, editore Paullo Ant. Paoli. *biferum* autem propter egregiam caeli clementiam, et ad Homeri imitationem de Alcinoi hortis Od. η, 117—121. (Tradidit de Mileto Aethlius secundum Athenaeum l. XIV, c. 19. p. 379. Schw.: Σῦκον καὶ ῥόδα δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐγένετο. *Wch.*) 120. Enarrat nonnulla olera hortensia et coronaria ex topiariis. De *intubo* vid. ad Georg. I, 120. *Apium*, σέλινον, varia habet genera, ut petroselinum. Sed hic *palustre* intelligendum videtur, nobis *Selery* dictum, quod locis riguis gaudet. cf. Mart. 121. 122. Usus eadem imagine Propert. IV, 2, 43 *Caeruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.* 122. 123. De *Narcisso* vid. supra ad Ecl. II, 48, et h. l. Martin. Videtur scilicet veterum Narcissus esse *Narcissus noster albus circulo purpureo vel croceo minor.* Sed *sera comantem*, sero florentem, appellat, quod sub clementiore caelo etiam

Pallentisque ederas, et amantis litora myrtos.
Namque sub Oebaliae memini me turribus altis,

125. T. ARCIS

124 *que* abest ab edd. ant. et fragm. Vatic. *Pallantesque* Rottend. sec. At tert. *Pallantisque*, ut *Palantes hederae* sint, velut *Errantes.* Sed sunt aberrationes illae perpetuae; et hedera *alba* a *nigra* distinguitur. vid. Heinsius. 125 *Oebaliae memini me turribus altis* vulgo ubique legitur. *Oebaliae — arcis* apud Arusian. Messium, quod unice verum esse nullus dubito, nuncque cum Brunckio recepi. Quis enim *Oebuliam* dixerit de urbe Tarento, aut Tarentina regione? quis *turres Oebaliae*? quis ferat *turres Atticae* pro Athenis? At *arcem* pro urbe dicere poterat, quamquam et *arx Tarenti* ex Livio satis nota. *turribus autis* Medic. a m. pr. *Oebalio* Goth. pr. Mira ex hoc nomine orta est corruptela apud Corippum de laud. Iustin. III, 94 *vites — Quas manibus propriis Ithacus plantavit Ulysses Arce sub Oebalia Laertia limina servans*, *Nondum Troiani vitans discrimina belli.* Nisi *Oebaliam urcem* forte ex Laconica cum Penelope, Icarii filia, in Ithacam transferas, nullus ei locus esse potest. In cod. unico, unde carmen profectum est, erat: *Parces ubi Italiu.* Nunc Barthii emendatio recepta: *Pace sub Iliaca.* Interea fatendum est, corruptelam in Marone esse videri valde antiquam, quandoquidem in Claudiano ex imitatione dictum occurrit: *Liris*, *et Oebaliae qui temperat arva Galaesus*: in Prob. 260. (Librorum mss. lectionem defendunt Voss. et, qui ab Iahnio laudatur, Weichert. Commentat. de Titio Septimio poeta. 1824. ed. Itaque *altis* revocavi. *Wr.*)

seriore anni tempore, Novembri ac Decembri, floret, ut de Thracia ac Graecia tradiderunt Busbequius et Turnefortius. Et Theophrast. de Hist. Plant. VI, 6, loco ab Heinsio laudato: νάρκισσος ἢ λείριον — ὄψιον δὲ σφόδρα· μετὰ γὰρ ἀρκτοῦρον ἡ ἄνθησις, καὶ περὶ ἰσημερίαν. In *comantem* vim agnoscit Meierotto in Dubiis p. 10, ut respiciatur copia florum et scaporum, quos narcissus habere solet. Mitscherlich. noster Adnotat. ad H. in Cer. p. 112 ad v. 12 Hymni hoc epitheton advocat: τοῦ καὶ ἀπὸ ῥίζης ἑκατὸν κάρα ἐξεπεφύκει. *Acanthus* h. l. herbae nomen, noster *acanthus sativus*, seu *mollis Virgilii*, apud Bauhin. *Wälsche Bärenklau.* vid. ad Ecl. III, 45, ubi *mollis*, ut inf. v. 137, ὑγρὸς Theocrito, quod hic *flexus*, quia adultior caulis reflectit se et vergit ad humum; propter hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tribuitur, quod proprie non habet, sed caulem. *tortos acanthos* dixit Columella X, 241. *Pallentis hederas:* ponit genus certum; nam sunt et nigrae.

125. De *Tarento* loquitur; *arx Oebalia* dicta, h. Lacedaemonia, ab Oebalo, vetere Lacedaemonis rege, Tyndarei patre. Parthenii Spartani, Phalantho duce, *diu et per varios casus iactati*, *tandem in Italiam deferuntur, et, occupata arce Tarentinorum*, *expugnatis veteribus incolis, sedes ibi constituunt.* Iustin. III, 4. De his et Tarenti originibus actum in Commentat. de legibus Tarent. in Opusc. academ. Tom. II, pag. 217 sqq. Ager autem Tarentinus inter fertilissimos habitus; amne *Galaeso*

Qua niger humectat flaventia culta Galaesus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti

126 *Qua niger* omnes libri, scripti et expressi; nec aliter legerat Sidonius Apollinaris c. 24, 8 *Quales Corycium senem beantes Fuscabat* picei *lana Galaesi.* At ante Heins. editiones Plantinianas et Elzev. occuparat *piger* ex Io. Scopae collectaneis. Alterum proprie Galaeso tribuitur; ambigitur modo, quo sensu. v. Burm. ad h. l. Sed est haud dubie aqua nigricans, quia pellucida et profunda; ita enim solet fundus nigricare, adeoque et ipsa aqua. *Umbrosum* Galaesum dixit Propert. II, 25, 67. At enim hoc sensu *niger amnis* absolute dici vix potest: aliter se habet *silva nigra. Galaesus* scribunt Medic. et meliores, Γαλαῖσος. vid. Heins. *Galesus* vulgo. Respicit h. l. Propert. II, 34, 67 ubi Maronem in haec loca deducit: *Tu canis umbrosi subter pineta Galaesi Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus.* 127 *Corytium* Iunt. ed.

irriguus, noto ex Horat. Carm. II, 6 *Dulce pellitis ovibus Galaesi Flumen, et regnata petam Laconi Rura Phalantho.* 127. *Corycium* nunc *senem* induxisse videtur Varronis exemplo, qui fratres Veianios laudat III, 16, 10. 11. Locum expressit Sidonius Apoll. Carm. XXIV, 58. 59. *Corycus* Ciliciae oppidum, antro et croco satis notum; ex quo agro oriundus senex hic in agrum Tarentinum a poeta adducitur, sive is casu eo pervenerat, sive traductus a Pompeio, qui, narrante Servio, victis piratis Cilicibus partim ibidem, partim in Graecia, partim in Calabria, agros dedit. Laudes tamen huius senis apud poetam in piratam veteranum vix cadere videntur. Apud Probum alia est narratio: „Pompeius quum oppugnaret piratas, remigibus eorum promisit agros, si vicisset eorum adiutorio; quorum proditione victor Tarentinorum agros veteranis divisit, et quicquid deterrimum fuit, remigibus dedit." Indocte haec quoque narrata; et, si quid inde tenendum, saltem dicemus, veteranos a Pompeio in agrum Tarentinum tum vacuum ab incolis deductos esse. Inter haec quid vetat, quo minus certum hominem Cilicem intelligamus, quem poeta, quocunque tandem casu ille in Italiam traductus fuerat, in his terris hortum colentem noverat? Venerat enim poeta in haec loca sub a. U. C. 715. vid. Vitam. At illa Servii ratio vix ferri potest, ut *Corycius senex* appellative dictus sit, qui more apud Corycios usitato agrum coleret. *Hortus* quidem *Corycius* recte ita diceretur, a praestantiore cultus genere, non autem *senex*.

127. 128. *cui pauca relicti Iugera ruris erant. relictum rus* cum absolute dicatur, vix aliter accipi potest, quam sive de subsecivo, h. in metatione, cum agri assignarentur, intra limites non recepto (vid. Goes. Ind. in R. Agrar. Scriptt.), sive de contempto omnino propter ieiunitatem soli neglecto et deserto agro, ut Servius facit (quo et reliqua vocant: *nec fertilis illa iuvencis, Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho* et mox *in dumis*). Nam *ager relictus*, sc.

Iugera ruris erant, nec fertilis illa iuvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus albaque circum
Lilia verbenasque premens vescumque papaver,
Regum aequabat opes animo; seraque revertens

128. ERANT: 132. ANIMIS

129 *Nec Cereri* Salmas. Exerc. Plin. p. 366 laudat; memoriae sc. vitio. Tum noli cum nonnullis haerere in *illa seges* nec fertilis — nec commoda Baccho. Iungenda sunt: *pauca iugera*, *illa* iugera *erant seges* nec fertilis per iuvencorum arationem, nec opportuna. Dicta *seges* omnino pro agro, proprie quidem de proximo. (an „de consito?" *Wr.*) 130 *Hic* (*rarum!*) *in dumis*, interpungendum coniectat Burm., sed vid. Not. *Hinc* liber Bersmanni; ipse coni. *Huic*: quod et Erf. a m. sec. habebat. *Hinc* etiam Longobard., ex paucis illis iugeribus, inquit Pierius. (*holus* Medic.; vid. Cellar. Orthograph. p. 301. ed. Harles. *Wr.*) Versus 130. 131 aberant a Goth. sec. 132 *aequabit* quart. Moret. *animo* quatuor apud Burmannum, et sic Serv. ad Aen. I, 18. vid. ad Phaedr. II, 3, Burmann. (Bene *animo*; vid. Q. V. VIIII, 2, c.; nec unquam de m e n t e et s e n t e n t i a *animi* plurali, sed *animus* singulari numero; sic *animo* Aen. I, 582. II, 660. III, 34. IV, 15. V, 748. VI, 158. IX, 191. X, 890. et saepius; *animis* de audacia, ferocia, furore, etc. Nempe senex ille regibus se beatiorem putabat; ac notissimum est illud apud Horat.: „Persarum vigui rege beatior." Hinc *animo sibi aliquid fingere*, non *animis*; et similia eodem modo. Sane, si de pluribus agitur, locum habebit etiam pluralis. Atque *animo* commendant hoc loco libri minime spernendi Mentel. pr. Menag. pr. Moret. pr. Leid. et Alb. Originem mendi indicat Moret. sec., in quo *animos*; adhaeserat *s* ex sequenti vocabulo: iam quum *animos* ferri non posset, sponte se offerebat *animis*. Eodem modo peccatum Aen. XI, 774., ubi vide, quae annotavimus. Statium autem Silv. I, 2, 122.: „*Vincit opes animo*" alludere ad haec Virgilii verba voluisse, ut putat Marklandus, vix crediderim. *Wr.*)

hereditate, avitus, cum nihil, quod eo ducat, adiectum sit, ut v. c. contrarium in illo Martialis: *Res* non parta labore *sed relicta*, valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmanni auctoritatem. 128. 129. *nec fertilis illa iuvencis*, h. iuvencorum labore, aratione. *seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit.

130. *in dumis*, in solo spinoso ac dumis indulgenti, hoc equidem novi latine dici posse; etiam sic, ut sit, inter dumos, in dumeto, quod non videtur locum habere; an vero esse possit latine dictum pro in horto, saepe ducta ex dumis, incluso, quod vir doctus me docet, alii diiudicent. Certe non ausim dicere, olus crescere *in saepe*, pro in horto saepe cincto, ita nec, *in dumo*. *premens*, plantans, ut Georg. II, 346 *quaecunque premes virgulta per agros*. ut *premere* sit legere, decerpere, metere, adiecta opus esset alia voce, manu, ungue, ut Ge. I, 157 *falce premes umbras*, resecabis. Calpurn. V, 111

Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
Et, quum tristis hiems etiamnum frigore saxa
Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
Ille comam mollis iam tondebat hyacinthi,

135. ETIAM NUNC

133 *ineptis* Franc. (*inertis* Potterius e Medic. enotat; nempe ita typothetae errore exaratum est apud Fogg., ut ipse refert Foggin. *Ineptis* etiam Lips. pr., i. e. *inemptis*; idem *honerabat*; sed Medic. *onus*, *onerosus*, *onustus*, *onerare*, constanter sine adspiratione. *Wr.*) 134 *atque* omittit pr. Moret., hiatu non inaudito. 135 *etiamnum* Heins. e Medic. et Gud., etiam Pierianis. *etiam nunc* vulgo, et hoc recte; (ut putat etiam Wakef. ad Lucret. V, 17. *Wr.*) est enim antiquius; itaque revocavi. Monitum ad Ecl. II, 41. (hic certe *etiamnum*, quod est in Medic. et Gud., praeferendum. Vide notata ad Ecl. II, 41. *Wr.*) 136 *firmaret* Moret. sec. Pro *glacie* Wakef. *glacies* reposuit, eleganter quidem. 137 Vulgata erat lectio: *Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi.* Mirationem iam per se facit hoc, quod *acanthus*, seu *branca ursina*, cum inter *semper frondentes* sit (ut Georg. II, 119 *baccas semper frondentis acanthi*), alienus ab h. l. est, in quo de floribus *alieno tempore florentibus* agitur. Iam vero *mollis iam* (non, *tum*) *tondebat hyacinthi* scribunt diserte Mediceus, Gud. Rottend. tert. a m. pr., Mentel. duo, Menag. alt. et Moretani tres (quo Regius alludit: *iam tond. iacinthi*). Eandem lectionem in vetust. libris invenerat Achilles Statius; itaque nondum receptam esse olim mirabar; et nunc eam recepi, adstipulante Brunckio. Nam manifestum est, aut importunum metum de metri ratione, aut scripturam sine aspiratione locum dedisse depravationi in *acanthus* ad ductum Ecl. III, 45, ubi *mollis acanthus* occurrebat. *iam tunc* Ven. At Martini libri cum Gothanis in vulgatam lectionem conspirabant; nec Pierius quicquam de suis monuit. (*tondebat hyacinthi* etiam 3. 8. 11.; et *achanti*, sic, deterior lectio, in margine Medicei miniatis literis appicta. *Wr.*)

tu tamen aut laeves ederas aut molle salictum Valle premes gelida, ubi est seu falce seu manu stringere, frondes decerpere. Mox *rarum olus* potest referri ad pauperem hortum, ut modicum olus inde provenisse dicat; sed verius est ita dici, quoniam proprium sationis et plantationis est, ut olera parvis inter se intervallis, *raris ordinibus*, serantur; id quod in solo tenui multo magis fieri necesse erat. Saltem hoc malim, quam porosum interpretari, ut spongia rara dicitur. *circum* in oris arearum oleribus consitarum. *Verbena*, hierobotane, *Eisenkraut*, h. l. apum caussa sata. *vescum papaver*, tenui grano; Ge. III, 175 *vescas salicum frondes* dixit; ad quem vs. vide. 134. *carpere*, carpebat, historico modo, ut et v. 140. 135. *frigore saxa Rumperet*, v. Ge. III, 363. Etsi vix credas, in locis his Italiae extremae circa Tarentum tantam hiemis saevitiam incidere posse, ut pro generali hiemis notatione haec sint habenda. 137. *comam mollis iam tondebat hyacinthi:* h. carpebat hyacinthos

Aestatem increpitans seram zephyrosque morantis.
Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis; illi tiliae, atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem auctumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,
Eduramque pirum, et spinos iam pruna ferentis,

138 *zephyrosque vacantes* Erf. a m. pr. (*morantes* Medic. *Wr.*) 139 *multum* Gud. a m. pr. 141 *tilia* Medic., quod merito praefert Heins. Et sic emendarat Reiskius. (*tilia* elisioni originem videtur debere. *Wr.*) 142 *Quodque*, *quoque* al. apud Burm. 143 *ferebat* Schol. Cruqu. Horat. III, 1, quod in prosa ferrem. *legebat* Moret. fragm., quod in cultorem, non de arbore, dici posse, bene monnit Burm. 145 *que* abest a duobus Burm. *Iduramque* Leid. pr. a m. pr. *pinum* Medic. a m. pr. *Edurasque pinus* Goth. pr., metro invito. *spinas* Leid. Zulich. Rottend. pr. a m. pr. Moret. sec. *prunos iam spinu ferentis* Ven.

media hieme. *coma hyacinthi* pro ipso flore. 138. Argutus versus. Ipse antevertebat praecocibus floribus aestatem et zephyros, et idcirco increpare eorum tarditatem ac moram videri poterat.

140. Mellificio antevertebat alios; mella maturius exprimebat favis. *apes fetae* melle. 141. *pinus*, vid. ad vs. 112. 142. 143. Fidem praestabant arbores, nec frustrabantur spem ex flosculis et gemmis conceptam. Poma futura latent in floribus, hinc *arbos induit se pomis in flore novo:* at *in florem ipsum induit se arbos* supra Georg. I, 187. 188.

144 — 146. Ille etiam ulmos in ordinibus, κατὰ στίχους, h. e. ille ulmorum ordines posuerat; at elegantius *distulit*, disposuit, *in versus*. conf. Ge. II, 277 sqq. Servio duce, quem Iulius Sab. exscribit, Martinus de *transplantatione arborum iam adultarum*, quam ille Corycius senex felici eventu tentabat, accipit; motus epitheto adiecto: *serae* ulmi. Probaveram hoc ipse in prioribus edd. et ad eadem iam redeo. (Non recte haec de transplantatione accipi videntur; neque enim quid egerit senex, sed quid habuerit in horto suo, narrat Virgilius. Itaque *in versum distulit ulmos*, si probe intelligo mentem poetae, idem valet, quod *habebat in versum dilatas ulmos*. *Serae* autem *ulmi* proprie quidem non sunt adultae, sed tarde crescentes, ut recte explicat Burm. Sed plantatas ab homine illo iuvene, eo tempore, quo eas vidit Virgilius, iam adultas fuisse, ex vs. 145. sq. intelligitur. *Wr.*) Ergo *ulmos* appellat *seras*, non tam sero adolescentes, sed iam adultas. *piros eduras*, h. valde duras, validas; conf. Var. Lect. ad Ge. II, 65. *Spinus*, oxyacantha, *Hagedorn*, cui iam prunus insita erat; tandem *platanus* (vid. Georg. II, 70) iam umbrosa. haec forte ad priorem

Iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae,

146 *umbras* Heins. e Pierianis et suis. Sic Goth. sec. et omnes Martini. *umbram* vulgo. *platanus — umbram* Goth. pr. 147 *haec ipse quidem* novem apud Burm., uterque Goth. Regius et ed. Norimb. *haec ipse eadem* Ven. *ipsa* Medic. a m. pr. *exclusus* omnes Pieriani et Heinsiani, Goth. sec. et omnes Anglici; et confirmat Columellae imitatio lib. X pr. Vulgg. *disclusus*, male. Altera tamen lectio iam ab Egnatio erat prodita, et e Palat. in ed. Commelin., tum H. Steph. et Pulmann. *seclusus* Menag. pr. 148 *post me memoranda* Nauger. cum Steph., quod deseruere alii: itaque revocavit Heins. e parte librorum; ut Goth. sec. Reg. et Cantabrig. exhibent; et confirmari id potest e Colum. X praef. 3 et X, 5, quo maior pars alludit cum Mediceo et uno Arundel. *post memoranda*, (sic etiam 2. 3. *Wr.*) ita, ut similis syllaba exciderit; quam supplevere alii, ut in Pierianis aliquot et uno Meadiano: *post haec memoranda*, aut, ut vulgo legebatur, et ut in tribus Martiuianis legitur: *post commemoranda. aliis primo memoranda* ed. Ven. (*commemoranda* recepit Vossius; abstinuit Virgilius hoc verbo, prosae orationi magis, quam poeticae conveniente, quamquam non ignoro legi apud Ovidium aliosque. *Wr.*)

interpretandi modum revocare possit. 147. Cf. ad v. 116. Colum. lib. X, praef. et pr. *spatiis iniquis*, spatio nimis angusto, intra quod cursum suum tenere cogitur. Respicit locum Plinius quoque lib. XIV pr. 148. Servius ad h. v. *Gargilium Martialem* significari prodit; scripsit sane is de hortorum cura, sed est serior aetate, et non nisi Palladio primum laudatus.

149 sq. De re privata ac publica apum agere orditur. πολιτείαν καὶ βίον dixit Arist. H. A. IX, 40, et inde Didymus Geop. XV, 3, 1. Fabula nota vel ex Callimacho H. in Iov. 49 sqq. Fuere tamen multa, quibus fabulam ornaverant poetae: in his v. c. illud, quod Ambrosiam Iovi puero apportabant columbae inter Planctas advolantes: Odyss. μ, 61 sqq., ubi cf. Eustath. Servata ad inferiora usque tempora antri Dictaei religio et apum in eo examina certoque tempore erumpentis ignis prodigium; vid. Antonin. Lib. 19. Obscuriora tamen sunt illa, ad quae Maro h. l. respexit; eoque interpretatio non satis tuta; inprimis propter verba *pro qua mercede*. Nolo iterum ea, quae olim disputata sunt, repetere, sed apponam, quod iam olim praetuli. Iovem puerum apes, allectae *cymbalis Curetum*, *sub antro* montis *Dictes* in Creta *paverant* melle; pro ea re, tamquam mercedis ac praemii loco, miram hanc, et humano ingenio similem naturam iis indidit Iupiter. Extulit haec poeta inverse: naturas has indidit Iupiter apibus, pro mercede *eius, quod* eum puerum olim *paverant*. Nunc relative redditum,

Dictaeo coeli Regem pavere sub antro.
Solae communis natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevum;
Et patriam solae et certos novere Penatis;

153. GNATOS

(152. In Servianis legitur *Dictaeum*, sed cod. Dresd. *Dicteo*. — 153. Medic. *communes*; idem a m. pr. *lato*, a sec. *natos*; sic, *natos*, non *gnatos*, quod expuli, Vatic.; vid. Q. V. XXXVIII, 2. *Wr.*) 154 *que* abest a quart. Moret. uno Mead. et vett. edd., forte melius. *aevom* Gudianus. (item Vatic. *Wr.*) 155 *A patriam* pro *Ah* codd. aliquot apud Pierium. *et* ante *certos* abest Longobard. (*At* prior, *Et* altera lectio Vatic. Tum *Penates* Medic. et Vatic. *Wr.*)

pro qua re, pro qua mercede, pro eo quod pavere; in mercedem eius quod. Ita vulgo dicitur, *pro quo*, ut sit: pro eo quod. ἀντὶ οὗ. (Recte vero Heynius. Oratio ad communem consuetudinem revocata ita procedit: nunc expediam naturas, quas Iuppiter apibus addidit, ac mercedem — i. e. naturas mercedis loco acceptas — pro qua pavere. Ita demum Indicativi constat ratio. Sic Aen. VI, 614. sq.: „Ne quaere doceri, quae forma viros fortunave mersit;“ i. e. ne quaere doceri formam, quae mersit. Eodem modo Cicero de Fin. IV, 24, 67.: „At, quo nituntur homines acuti argumento ad probandum, operae pretium est considerare;“ i. e. operae pretium est considerare argumentum, quo nituntur; vid. ibi Goerenz. Et in Cat. mai. IV, 12.: „nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem filii tulit;“ i. e. quam modus, quo. *Wr.*) Euemerum poetam ante oculos h. l. Virgilio fuisse discimus ex Colum. IX, 2, 3 — *an, ut Euemerus poeta dicit, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides educaverunt, mox, Dictaeo specu, Iovis extitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsae parvum educaverant alumnum* (Ita vero a Iove mel acceperunt, quo Iovem puerum alerent?). *Ista enim, quamvis non dedeceant poetam, summatim tamen et uno tantummodo versiculo leviter attigit Virgilius, cum sic ait:* Dictaeo — sub antro. Tradiderat autem illa Euemerus in *sacra historia*, ἀναγραφὴ ἱερά, ab Ennio latine conversa, in qua cum aliorum deorum, tum *Iovis Dictaei*, tamquam mortalis hominis, natales, patriam ac sepulcrum persequutus fuerat. vid. Minuc. Felix Octav. 21. Lactant. Inst. div. I, 11. Non ergo admittam coniecturam virorum doctorum, *Eumelum*, de quo vid. inf. ad v. 316, esse legendum in Columellae verbis. Locus, qui sequitur, est ex praestantissimis, propter dignitatem tenuitati rerum additam, ex translatis ab humano genere. 155. *patriam*

Venturaeque hiemis memores aestate laborem
Experiuntur, et in medium quaesita reponunt.
Namque aliae victu invigilant, et foedere pacto
Exercentur agris; pars intra saepta domorum
Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
Suspendunt ceras; aliae, spem gentis, adultos
Educunt fetus; aliae purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti;
Inque vicem speculantur aquas et nubila coeli;
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto

156 *labores* Arundel. Erf. (*hiemes* Medic., sed *e* in *i* mutatur. *Wr.*) 157 *reportant* Voss. 158 *victum* quart. Moret. *victui* sec. Moret. *vigilant* apud Priscian. VII. *foedere parco* Reg. Martin. 159 *inter* unus Arundel. *tecta domorum* unus Mead. 160 *lente* Moret. quart. *lectum* Longobard. cum aliquot aliis apud Pierium et Reg. Martini, non male; sed recepta lectio est pulcrior. 161 *tenacis* Priscian. VII, Rottend. tert. Gud. (et Vatic. *Wr.*) *tenaces* al. 162 *in spem* Leid. a m. sec. Goth. sec., male. 163 *durissima* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*), male. *liquentia* et mox *dulci distend. nectare* Seneca Ep. 84, ex Aen. I, 433, ubi et sequentes versus 167—169 iterum appositi. 164 *nectare telas* Ven. 165 *ad portam tendit* unus Arundel. *sorte* Leid. et Zulich. sec. Goth. sec. et Erf. a m. sec. *sorti* est idem casus sextus, ut vesperi, ruri. vid. Drakenb. ad Sil. VII, 368, (et quae afferunt Forbiger. ad Lucret. I, 977., et, quos idem laudat, Viri docti. *Wr.*) quamquam non video, cur non *sorti cadere* res possit, tertio casu, h. in sortem, cum *sors* et ipsa portio ac munus sit. *ad portam* Alcuinus Grammat. vid. ad Liv. IV, 37, 6. Burmann. Sed illud minus poeticum. 166 *quae nubila* Ven. 167 *adcipiunt*: pro vulgari, excipiunt; hoc tamen reposuit Wakef. quia sit proprium.

simili modo dixit Columell. IX, 12, 1. IX, 9, 1. Ad locum facit Ambros. Hexaem. V, 21. 157. Georg. I, 127 *In medium quaerebant.* 158. Partitae inter se opus ac munera certo ordine (hoc est *foedere pacto*), aliae *victu invigilant*, victui quaerendo, cibo congerendo, operam dant, et *exercentur agris*, discursu et vagatione vexantur, fatigantur, per agros; quae Graeci per medium, nos reciproce exprimimus, exercent se. ut saepe *exerceri laboribus*, *opere*, dicimur, quod tractamus. Habebat hic ante oculos poeta Aristot. H. A. IX, 40. pag. 946 extr. Lineae autem sunt ductae iam in Hesiodo Θ. 596 sqq. 160. *Narcissi lacrimam*, guttam, nectar, humorem dulcem, seu melleum, quem imus florum calyx exsudat. tum *gluten* e resina, gummi, corticum. 161. *favis*, cellulis mel recepturis, *fundamina*, propolin: vid. sup. ad v. 40. 164. *distendunt nectare cellas*, ornatius quam, replent, explent; nam maiorem abundantiam repraesentare animo videtur, quod adeo cellula-

Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Adcipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
Aera lacu; gemit inpositis incudibus Aetna;

170. VELUTI,

168 *Ignavom* Gud. *Agninum* duo Barthii. *a praesepibus urgent* unus Arundel. 169 *Fervit* coni. Cuningham. et Io. Schrader. sicque legerat Philargyr. (sed hoc testimonio nihil conficitur, nisi in eo codice, quem versavit Philargyrius, ita exaratum fuisse, librarii fortasse errore. *Wr.*) *flagrantia*, *flaglantia*, *fraglantia* et in Franc. *frangentia* legitur. vid. Burm. (*fraglantia* Medic. et Vatic. *Wr.*) 170 *lenti* fragm. Vatic. 171 *alii t. f. auras* aberat Longob. Iidem versus Aen. VIII, 449—453, sed ibi *ventosis follibus*; et *antrum* pro *Aetna*, et *multa vi*, et *tenaci forcipe massam*. 172 *stringentia* Ven. 173 pro *Aetna*, *antrum* in Longobard. Medic. et Pierianis aliis, Rottend. pr. Menag. pr. alt. Voss. Franc. Goth. sec. (in quo alterum pro glossa adscriptum), et uno Arundel., quibus adde fragm. Vatic., forte ex Aen. VIII, 451. (vid. notata ad vs. 4. *Wr.*)

rum latera tumere faciat. *distendet spicis horrea plena Ceres:* Tibull. II, 5, 84, ubi vid. Not. et supra III, 124 *denso distendere pingui, Quem legere ducem.* Hoc idem alias est *rumpi*, ut Ge. I, 49.

166. An futuri sint imbres, ne reliquae exeant, ut bene Cerda. conf. v. 191. 168. *fucos*, *Dronen*, apes maiores iis, quae mel faciunt. Columella IX, 15, 1 *Mox vere transacto sequitur mellis vindemia. — Eius maturitas intelligitur, cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari; quod est genus amplioris incrementi, simillimum apis, et, ut ait Virgilius,* ignavum pecus, *et sine industria favis assidens. Nam neque alimenta congerit, et ab aliis invecta consumit. Verumtamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci videntur, insidentes seminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fovendam et educandam novam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis, extra tecta proturbantur, et, ut idem ait, a praesepibus arcentur.* Vides veteres non ubique in physicis desipuisse.

169 — 175. Eadem industria apum est in melle elaborando, quam in fabrica aliqua plurium operantium; poterat officinam fabrilem laudare; at poetica ingenii vi maiorem speciem rerum reddidit ex Vulcani fabrica ferraria. *lentis massis*, ferri, quod procudi ac duci potest, *properant*, properanter conficiunt, σπεύδουσιν, ἐπείγουσι, fulmen. Sic Callim. in Dian. 49 de ipsis Cyclopibus: ἐπείγετο. γὰρ μέγα ἔργον. *Lacus*, ut fontes, pro aqua positus. Lucret. VI, 147. 148 *Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi in gelidum propere* (aut potius

Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter, si parva licet conponere magnis,
Cecropias innatus apes amor urguet habendi,
Munere quamque suo. Grandaevis oppida curae,
Et munire favos, et daedala fingere tecta:
At fessae multa referunt se nocte minores,

174 *multa vi* Rottend. sec. ex eod. loco; sicque inf. v. 450 et alibi. 175 *massam* in fine versus Vratisl. et Nonius in *Fornus*; ex Aen. VIII, 453. 176 *opponere* Goth. sec. 177 *Cecropeas* multi scribunt ex more. 178 *quaeque suo* Franc. 179 *figere* unus Mead., quod hic legendum putabat Burm. Sec. ad Anthol. Lat. pag. 375. 180 *multae* Zulichem. Laudat Burm. Intpp. ad Suet. Aug. 78, Drakenb. ad Liv. V, 26.

propter, dum prope adstat aqua) *demersimus imbrem*. Hoc magis poeticum, quam ut *lacus* ipsum vas sit; uti in vineis *lacus* sunt. Ovid. Met. IX, 170 *gelido ceu quondam lamina candens, Tincta lacu, stridit.* (*impositis incudibus*, non Aetnae, ait Vossius, sed ἐν ἀκμοθέτῳ. Hom. Il. XVIII, 476.: „θῆκεν ἐν ἀκμοθέτῳ μέγαν ἄκμονα." *Wr.*) 175. *In numerum:* ἐν ῥυθμῷ, εὐρύθμως· ut Eclog. VI, 27. Ceterum hunc eundem locum refinxit poeta Aen. VIII, 449—453. Compara Callimach. in Dian. 59—61.

176. Cum essent, qui hanc comparationem magnae molitionis, studii et laboris apum cum Cyclopum opere fabrili pro inepta et ridicula haberent, cum res exiguae et tenues tam magnificis exemplis ornentur, Popius in praeclara disputatione (*Postscript*) Odysseae subiecta, monente etiam Martino, eam ita defendebat, ut ex animantium actionibus, quamvis tenuibus, nunquam risum recte captari diceret; sed tantum ex hominum actionibus, multa ac magna, adeoque inepta et absurda molitione effectum exiguum ac ieiunum consectantibus. Praeclare profecto; sed vera ratio ad hunc modum erat reddenda: Comparatio non versatur in specie apum et Cyclopum, sed in operae industria; poetae autem partes, in hoc inprimis rerum genere, quae per se tenues sunt et exiles, versantur in eo, ut iis ornatu, dignitate et gravitate eam speciem induat, qua probare se ac delectare animum possint: hoc autem assequitur, dum *animantium actiones humanis studiis et consiliis* assimulat, adeoque etiam comparationes ab hominibus petitas ad illa transfert. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos iam adsuefecit imaginibus a rebus ac fatis, moribus ingeniisque hominum, petitis. 177. *amor habendi*, h. l. acquirendi studium, cum mel parant. *munere suo*, pro cuiusque vicibus, ut 158 sqq. partibus cuique assignatis. 179. *munire favos*, pulcrius quam, fingere, facere, fabricari. (Alii

Crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis; nusquam mora: rursus, easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post, ubi iam thalamis se conposuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia inpendente recedunt

183 *taliam* Gud. a m. pr. 184 Distinguunt multi post *quies.* vid. Heins. et Burm., quod et ipsum ferri potest. *labor omnibus idem* Rottend. pr. ut Georg. III, 244, sed et v. 212 *mens omnibus una est.* 187 *dum* edit. Norimb. (*tunc* in Medic. exstare ait Foggin., non addens tamen, utro loco sic scriptum repererit, an utroque; vid. Q. V. XXV, 5, b. *Wr.*) *pectora* Rottend. sec. vid. Aen. VIII, 607. 188 *musantque* duo. *musatque* Leid. *luminu* ed. Norimb. 190 *suus sopor* Mentel. tert. et Reg. Goth. pr. *suos sopor* Ven. 191 *recludunt* Medic. a m. pr.

intelligunt opera ad munienda alvearia. *Wch.*) *daedala tecta* a Lucretio habet. 181. *pascuntur*, depascunt, ut verbi usum vidimus Ge. III, 314. II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300. I, 148. *glaucas salices*, Ge. II, 13. *casiam*, II, 213. *pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod exsudant, glutini apum idoneum. *ferrugineos hyacinthos*, alias *purpureos*, *vaccinia nigra* Ecl. II, 18. Nobis *lilia floribus reflexis, Türkischer Bund.* conf. Martin., qui hyacinthi huius poetici formam exhibuit. (— 185. *ruunt portis*, portas agmine relinquunt. Liv. XXVII, 41.: „equites peditesque certatim portis ruere." *Iacobs.*)

188. *mussant*, murmurant, fremunt: vid. ad Aen. XI, 454 *flent maesti mussantque patres.* 189. *thalami*, cubicula, pro alveis. (Antiphil. Ep. 29.: „*μελισσῶν αὐτοπαγεῖς θαλάμαι.*" Nicias Ep. 7.: „*κηροπαγὴς θάλαμος.*" *Iacobs.*) 190. *sopor suus*, ex usu huius nominis poetico, illis debitus et conveniens, quippe labore diurno paratus, aut illis solitus et usitatus.

191. Convenienter versui 149. 150 sequuntur nunc alia singularia ingeniis apum insita: praesensio tempestatis ingruentis; tum vs. 197 sobolis mira reparatio. 191. Arat. Diosem. 296 inter signa imbris ingruentis: *οὐδ' ἂν ἐπὶ ξουθαὶ μεγάλου χειμῶνος ἰόντος πρόσσω ποιήσαιντο νομὸν κηροῖο μέλισσαι, ἀλλ' αὐτοῦ μέλιτός τε καὶ ἔργου εἰλίσσονται* (h. *κατὰ*, *περὶ* μέ-

Longius, aut credunt coelo adventantibus Euris;
Sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
Excursusque brevis tentant, et saepe lapillos,
Ut cymbae instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt:

198. QUOD NEC

192 *haud credunt* Leid. Franc. *advenientibus* Goth. pr. 193 *Sed tutae circum* Franc. *pro moenibus* Priscian. VIII, sed vulgatum agnoscit Nonius Marcellus, Prisciano antiquior, in *aquari* apud Heins. (— 194. *excussus* Medic. a m. pr.; idem *temptant*, sed supra *m* litera *n* miniata, et supra *p* punctum eiusdem coloris visitur. *Wr.*) 195 *cumbae* Medic. a m. pr. et Gud. *cymbae* reliqui. (*stabiles* Medic., sed *in* supra scriptum. *Wr.*) *suburram* Medic. a m. pr. et al., aut *saburam.* 196 *hi sese* Leid. *is saepe* Gud. pro var. lect. *vibrant* Menag. alt. 198 *Quod neque* Romanus (in quo a v. 36 ad 181 lacuna erat) cum aliis. (quod recepi; vid. Q. V. XXXII, 1. et 2. *Wr.*) *concubito* Mentel. pr. (*segnis* Medic., praecesserat in eodem *indulgens* a m. pr. *Wr.*) 199 *nisibus* Gud. a m. sec. *nexibus* Medic. Gud. a m. pr. et duo Leid. cum Rom. (sic etiam Hafn. A. B. et Lips. obl., nec dubito, quin ex aliis libris, diligentius inspectis idem enotari potuerit. Et *nexibus* quum optimi libri tueantur, obediendum videri possit horum auctoritati. Verbum enim *necti* in re Venerea locum habet: Ovid. A. A. II, 484.: „Haeret adulterio cum cane n e x a canis.“ Neque verendum, ne talis vox pudori castissimi poetae officiat; neque obstat *edunt*, consequens pro antecedente; neque *aut*, de quo vid. Q. V. XXXVI, 11. Retinui tamen *nixibus*, suadente ipsa sententia. Nam quum verba vs. 198. „*neque concubitu indulgent*“ in universum consuetudinem maris cum femina significent, eius rei notio deinde in duas scinditur partes ita, ut illa: „*nec corpora in Venerem solvunt*,“ de maribus, haec: „*nec fetus nixibus edunt*,“ de feminis dicantur. Voc. enim *nexus* ad utrumque sexum referendum esset, quod parum aptam gratamque inferret orationi copiam. *Wr.*) Eadem diversitas apud Ovid. Met. IX, 294, notante Burm., sed et alibi saepe.

λιτος). 192. *credunt coelo*, fidem habent sereno caelo. 194—196. Observatum hoc multis, apes adverso vento volantes lapillis se onerare, ne a vento abripiantur, in his Aristot. H. A. IX, 40. Aelian. H. A. I, 11. Plin. XI, 10. *cymbae instabiles*, levitate oneris fluctuantes. (De numeris vs. 196. dictum Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*)

197. Inter plures veterum de *apum generatione* opiniones erat etiam haec, non gigni nec nasci eas, sed ex floribus legi. vid. Aristot. H. A. V, 21; adde c. 19. 22. Plin. XI, 16, sect. 16. Nunc reginam, vulgo pro rege habitam, communem stirpis auctorem ac parentem, ovis pariundis solam vacare, post Swammerdammii et Reaumurii (T. V

Verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt; ipsae regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.
Saepe etiam duris errando in cotibus alas

202. REFINGUNT;

200 *ipsae e foliis* Heins. e Medic. Gudian. Morct. quart. Franc. Toll. Sic et Roman. et omnes Martiniani cum edd. nonnullis ant. ct Goth. uterque. *et foliis natos et* Rottend. tert. At aliae cum vulgg. *e* omittunt; sunt etiam, qui ordinem mutent, *natos foliis*; ut apud Pierium et in vett. edd. *natas* Catroeus edidit. *e suavibus herbis* Mediceus ct Mentel. pr. (et 2. *Wr.*) *sed suavibus* Romanus. 201 *pabulumque Quirites* Medic. a m. pr., manifesto socordiae vestigio. Heins. tamen hinc faciebat: *paulosque.* 202 *que* abest a Franc. *alvorum et cerea regna* Longobard., cum in aliis *tecta* sit, si recte capio Pierium. Verum hoc deterius esset: nam in maius auget rem poeta et alveare in aulam ac regnum mutat. Mox *refigunt* vulgo editur inde ab Aldd., quod tuentur Medic. cum aliis codd. et edd. vett., nec non Serv. et Philargyr. *refingunt*, editum iam a Commelin. et Pulmann., tuentur Rom. Medic. et quaedam alia Pierii exemplaria antiquiora, ex Heinsianis Mentel. pr. Rottend. pr. ct Leid., forte et alii Burm. libri, ed. Ven., tres Martini, Goth. sec.; ct multo magis grammatica ratio, cum de favis agatur; de quorum structura et ratione multa sunt ap. Plin. XI, 10 et al. et *figere* quidem *favos*, *tecta*, dici possit, non *refigere*, conf. Heins. ad Ovid. I Fast. 158. (Medic. *avias* pro *aulus* a m. pr. Serv. Dresd. „Refigunt, i. e. figunt;" sed verbo *figunt* supra appicta *n*. *Refigere* si teneas, capiendum esset de semper iterato mellificii opere; sed h. l., ubi de sufficienda prole agitur, requiritur *refingunt*; hinc etiam *cerea regna* non de favis, sed de apibus cerea regna, i. e. alvearia, nova semper sobole frequentantibus accipiendum. *Wr.*) 203—205 Primo statim oculorum coniectu, alieno loco hos tres versus positos esse intelligas; quam etiam fuisse opinionem docti alicuius Britanni ex Martino disco; et promtum est locum iis suum post v. 196 adsignare, nec cum percommodum fore dubitari potest. Neque aliter Io. Schraderus censebat. Nec vulgarem ordinem defendas facile, nisi in poeta nos versari dixeris, in quo subtilitatem dialecticam male requiras. Ad hanc itaque legem possunt sententiae loci sic constitui: apes ex floribus et herbis fetus legere dixerat v. 200. Quae sequuntur: *ipsae regem parvosque Quirites Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt*, non diversa, sed eadem sententia,

Mémoire 9) observationes communis opinio est; unde mox excludantur apes, cum novae matres, tum mares, seu fuci, tum mellificantes apes, in quibus nondum ulla sexus nota reperta est: ut adeo apes cum formicis novam animantium classem constituant, quae triplicem sexum complectatur.

197—199. Novus orationis color: *Illum mirabere*, h. e. alia, eaque nec minus mira, natura est, quod concubitui non indulgent, nec concipiunt, nec pariunt. Colum. IX, 2, 4 *utrum examina — concubitu sobolem procreent, an heredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro.* (—200. de vi pronominis *ipsae* vid. Q. V. XVIII, 2, q. *Wr.*)

203 sq. *Saepe etiam.* Ex floribus apes et fetum et fetus

Adtrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
Excipiat: neque enim plus septuma ducitur aestas:
At genus inmortale manet, multosque per annos

novis imaginibus exornata, est: *ipsae sufficiunt regem et populum*, scil. ex floribus, sive e *foliis* et *herbis*; nam hae modo praecesserant; et, ubi illi habitare possint, *aulas et cerea regna refingunt*, h. favos parant, ex florum succo ac polline. Cum itaque ex floribus et fetum, et fetus cunabula ac cubicula, et cibum etiam capiaut: tanto florum ac mellis ex iis conficiendi studio inflammantur, ut etiam onere, quod ferunt, ita humo affligantur, ut alas atterant acutis lapillis, et viribus exhaustae deficiant. Nunc a v. 206 nova omnino propositio exordium ducit: itaque maiorem interpunctionem apposui. (Ea si tenueris, quae in V. L. ad vs. 202. scripsi, facile intelliges, non procedere rationem eam, quam sequitur Heynius. Manifestum est etiam, sententiam versuum 206. sqq. nexam esse e vs. 202., et quae media interposita sunt, i. e. vss. 203—5., iis interpellari turbarique coeptam orationem. Itaque vix dubites, quin vss. 203—5. alieno sint loco positi. Sed aptiorem circumspicienti locum vix apparebit, qui satis sit commodus. Itaque mihi videntur hi versus, absoluto iam hoc libro aut etiam toto Georgicorum opere, a Virgilio, ut fit, in marginem codicis coniecti esse et inde in texta illati; cfr. Serv. ad Aen. III, 204. ibique Heyn. V. L. Neque aliter statuo de Ge. I, 47—49. 135. II, 171 sq. III, 32. 219. IV, 276. 291—293. vid. etiam Ruaeus et Burm. ad Ge. II, 171. Heyn. ad Ge. III, 32. IV, 191. et a me notata ad Ge. III, 219. IV, 291.; tum Weichert. ad Val. Flacc. p. 105. sq. et quos hic laudat. *Wr.*) 203 *Ipsae etiam* Erf. *certando* Ven. et ed. Ven. 204 *utroque* Reg. cum glossa inepta: aquae et florum. 205 *gignendi* alter Rottend. *gratia mellis* coni. Io. Schrader. 206 *angustus terminus* edd. plurimae cum Aldd. pr. et sec. et Nonius in *Excipere*; minus poetice; et *angusti* defenditur omnium bonorum codd. auctoritate. 207 *Excipiant* quart. Moret. *Accipiat* ed. Ven. et Erf. *aetas* Rottend. tert. Leid. quart. Moreti et pr. a m. pr. Goth. sec. vid. ad Georg. III, 190. 208 *Et* Rom. *At* est attamen. *manent* Franc., non ineleganter, iudice Burm.; ipsae, apes, genus immortale, manent. Nam videtur nimis tenuiter dictum *genus manet immortale.* Debebas tamen iungere: *genus manet*, durat, ita ut subiungatur ornans *immortale.* Bentl. ad Lucau. coui. *At genus immortale tamen.* recepit Wakef.

cunabula et cubicula, parare dixerat. Subiungit, mutato sententiae ordine: Itaque tanto florum obeundorum studio tenentur, ut etiam alas interdum atterant acutis lapillis, et onere oppressae deficiant. cf. V. L. (de Adv. *ultro* vid. Q. V. XXVII, 1. *Wr.*) 205. *generandi gloria mellis*, h. studium; spes et studium gloriae ex mellis generatione.

206. *Ergo*, cum tam facili ac promta natalium ratione ex floribus se reficiant — *genus inmortale manet*, quod copia poetica trinis modis enuntiat. 207. *Excipiat*, ut fortuna, sors, calamitas nos excipere dicitur; h. ut iis sit. Ut λαβεῖν, λαχεῖν, ita *excipere nos* dicuntur ea, quae obtingunt, eveniunt, inprimis certo ordine, tempore, sequela. Sic Ge. II, 345 *Si non exciperet caeli indulgentia terras.* Aen. III, 317. 318 *quis te*

Stat Fortuna domus, et avi numerantur avorum.
Praeterea regem non sic Aegyptos et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso rupere fidem, constructaque mella

210 *nec sic* Erf. *Aegyptos* e Medic. Heins., quem vide. *Aegyptus* vulgo. 211 *Ludia* Rom. *Lybia* male duo apud Burm. *Lydia Parthorum populi* quart. Moreti; forte *India* legendum, inquit Burmannus, quae rectius *ingens* dicitur. At vide Notam. Porro *et Medus* Medic., sed a m. pr., quod Heins. firmat hic et ad Aen. VI, 327. *Medus Hydaspesve* alii; sed recte reiicit Burm. et vid. Not. *Lydia, Parthorum aut populi, Medusve Choaspes* coni. Nodell. Not. crit. p. 76. (*Metus* primo scriptum fuerat in Medic. *Wr.*) 212 *Observant regem* Gud. pro var. lect., male. (*Regi* Medic. a m. pr. *Wr.*) Porro *incolomi* scribunt quatuor apud Burm. *est* omittunt quatuor apud Heins. et unus Mead. 213 *constrictaque* sec. Rottend. Vratisl.

casus deiectam coniuge tanto excipit? Ita de philosophis: excepit scholam Crantor; et Aen. I, 276 *Romulus excipiet gentem,* regem eum habebunt Albani. Nec multum diversa exempla in Livio. *septima aestas:* vid. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Plin. XI, 20. Colum. IX, 3, 3. *plus*, plus quam. 209. *Fortuna domus* ornatius, quam domus, et hoc pro apum genere. Subire potest animum *Fortuna domus Augustae*, *Augustorum*, *Augusti*, proprio ac sollenni more dicta: inprimis in nummis; respectu ad statum et conditionem gentis fatali aliqua necessitate perpetuam et perennem: quod et Ruhnkenius in memoriam revocabat: cf. Oudendorp. ad Suet. Aug. 65. Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 76. Dubitare tamen licet, an illo iam tempore, quo Maro Georgica condidisse traditur, illa notio frequentata sit et frequentari potuerit. Nondum Augusta domus ea dignatione tum habebatur: spectantque illi tituli ad seriora tempora: ad quae adeo et hi carminis versus essent revocandi tamquam serius inserti: quod opinari licet, probari nequit.

210. 211. Cerdam et alios ad unum Persarum regem, cui hi populi omnes parebant, referre video. Sed videntur potius plures populi memorari, regum suorum inprimis observantes. *Lydia ingens*, non respectu ad reliqua imperia habito, sed ad Croesi victorias et opes. *Medus Hydaspes*, negotium facit Intpp. Est enim Indiae fluvius, cui epitheton *Medus* parum convenire videtur. Itaque post Servium in Media quaesivere flumen huius nominis, de quo tamen Geographi silent. Haud dubie poeta, forte Graeci alicuius poetae exemplo, designasse videtur imperium veterum Persarum, cuius fines ad Indiae illam partem pertinebant, in qua Hydaspes erat. Egit nunc de hac Indiae parte Persis subiecta accurate Heeren noster P. II. *de commerciis antiq. populorum* p. 300 sqq. Pro Persico itaque, seu Persa, *Me-*

Diripuere ipsae, et crates solvere favorum.
Ille operum custos; illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et saepe adtollunt humeris, et corpora bello
Obiectant, pulcramque petunt per volnera mortem.
His quidam signis, atque haec exempla secuti,
Esse apibus partem divinae mentis et haustus
Aetherios dixere; deum namque ire per omnis
Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum;

214 *Dirupere* ed. Iunt. et Zulich. 215 *Ipse* quart. Moret. *ille admiratur* Medic. a m. pr. (*illum admirantur* altera Medic. lectio. *Wr.*) 216 *frementes* Mentel. pr. Zulich. et Bodlei. 218 *per funera* Goth. pr. 221 *Aethereos* alii, ut semper. 222 *Terras et* Moret. quart. *Et terras* Zulich. *Terrarum tractusque* Medic. a m. sec., sed interpolatrice. Versus legebatur iam Ecl. IV, 51.

dum amnem poetico more appellavit, ut Horat. Od. I, 2, 51 et al. (Ego quid sentiam de h. l., indicavi Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) 212. 213. Respicit locum Seneca de Clement. I, 4. 214. *crates favorum*, pro textis; vid. Ge. I, 166. Faciunt itaque, quod saepe exercitus fecisse legimus amisso duce suo: rumpunt, solvunt fidem, deficiunt.

216. Vid. Varr. III, 16, 8. Aristot. H. A. IX, 40. 217. *bello Obiectant*, armis hostilibus: ingruentibus hostibus. Omnia haec graviter et ornate.

219 — 227. Ex Pythagoreorum disciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quamquam diversis quique modis commentantes, amplexi sunt, haec petita, de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam fusa, omnium animantium animas subministrante, et easdem, dissoluto corpore, iterum in se, tamquam sibi συγγενεῖς, recipiente. Cum autem illa mens subtilissimi ac purissimi aetheris aut ignis naturam habere crederetur: spiritus ex ea emanantes *aetherios haustus*, particulas aethereas dixit. Idem placitum exposuit Aen. VI, 724 — 751, et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet magna pars poeticorum philosophematum ex Empedocleis est petita; quorum ingens auctoritas quondam esse debuit.

219. Ex his signis, τεκμηρίοις, *atque haec exempla*, argumenta, *sequuti*. Ornavit poeta vulgare nostrum: His apum factis quidam adducti sunt, ut opinarentur etc. (*His signis*, h. e. quum haec signa sint. Notandus est ablativus absolutus cum participio per coniunctionem *atque* copulatus, argumentum certum, quam arcte ratio ablativorum absolutorum cum participiis cohaereat. Livius XXI, 34.: „*Hannibal — obsidibus acceptis, et commeatu usus — sequitur.*“ Similiter Graeci, vid.

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia; nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere coelo.
Si quando sedem augustam servataque mella

228. AUGUSTAM

223 *Hic* Rom. 224 *nascentur* quart. Moret. *nascentum* Erf., quod defendi posset. (*tenues* Medic. *Wr.*) *accersere* scribunt alii ex more pravo. *accessere* unus Mead. *vitam* Regius Martini. 225 *hac resoluta referri* pr. Voss. Moret. fr. Gud. Rottend. sec. (forte pro *huc*). *ad resoluta* Reg. Martin. *aere soluta* unus Mead. *referre* Medic. (sed ultimae *e* miniata *i* supra appicta. *Wr.*); at vulgatam tuetur Lutat. ad Stat. Theb. VI, 112. Possis et h. l. *scilicet* iungere cum antecedentibus: *arcessere vitas Scilicet, huc r.* 227 *succidere* Leid. *solo* Toll. *alto se condere caelo* Rom., se recipere in caelum animas, docte, et ut vulgaris lectio esse possit eius interpretatio. Ceterum varietatis similis exempla vid. apud Burm. ad Lucan. II, 609. 228 *angustam* Rom. cum al. Pierii; quinque apud Burm., sex apud Martin., uterque Goth., multae vett. et vulg. edd., etiam Aldd. pr. et tert., nec sane hoc incongruum aut ab apibus alienum. Recte tamen Heins. et Burm., ex Mediceo inprimis ac Servio, tuebantur alterum, *augustam*; cum iam dudum regiam ac palatia aliaque a regum maiestate petita apibus tribui viderimus; statim autem v. 229. 230 alia adiiciantur, quae ad earum sanctitatem pertineant, ut caste ac pure, ore proluto, adeundas esse dicat. (At mihi pro rei tenuitate nimis splendidum videtur hoc epitheton; neque haec res eum vel requirit, vel recipit ornatum; quare persuasum est mihi, etiam Bothio, Virgilium scripsisse *angustum.* Supra, ubi de republica apum agebatur, suo iure magnificentius locutus est poeta. Hoc autem loco si quis sanctiora illa verba retinuerit, verendum erit, ne sacrilegium committat, qui spoliet alvearia; quae repugnantia vereor ne a Romani poetae sensu plane abhorreat. In eandem sententiam Heynius ipse disputat ad vs. 230.; quo magis mirum videri debet, quod idem *augustam* probavit. *Wr.*) *augustam sedem* Erf.

Thucyd. I, 2. 65. 75. Demosth. in Mid. c. 3. 14., genitivum absolutum et participium coniunxerunt. *Wch.*) 222. *coelum profundum*, altum, in magnam altitudinem exsurgens; ut contra *altum mare* pro profundo. 224. *tenuis vitas*, animas, quippe aetheriae naturae. *arcessere*, accipere. 226. *Omnia*, h. spiritum omnium, quae vitam sibi ex aethere arcessiverunt. 226. 227. h. e. nihil perire (ut Macrob. So. Sc. II, 12.) sed evolare in aetherem. *Sideris in numerum*, inter sidera, nam eadem mundi anima sidera movet; cum autem corpore soluta anima propter aetheriam suam naturam altum petit: redit ea in caelum et astris admiscetur. Successit mox illa opinio, qua iustorum ac piorum animas in sidera reponi arbitrati sunt. *in numerum:* uti v. c. Vellei. II, 73 *fugitivos in*

Thesauris relines: prius haustu sparsus aquarum
Ora fove, fumosque manu praetende sequacis.

229. 230 Magna lectionis in his verss. est diversitas: ut plerumque fit in tali nominum et epithetorum positu: *prius haustu sparsus aquarum Oru fove.* Ita post Grimoaldum Heins. emendavit e Gud. a m. pr. Medic. a m. sec. et quatuor aliis; adde ed. Ven.; et sic Longobard. Pierii a m. pr. et pars Martinianorum legere videtur. Alludunt alii: Rom. Mentel. sec. a m. pr. *haustu.* Medic. a m. pr. *astu.* Moret. sec. *haust.* Tum *Ora* Moret. pr. a m. sec. et Goth. sec. Ante Heins. lectum erat eodem sensu, sed forma minus exquisita: *prius haustus sparsus aquarum Ore fove*: quod et Servius legerat. Ald. pr. *haustus — Ora fove.* Ald. sec. *haustus spars. aquarum, Ore fuve* (quod et in Erf., nisi quod *Ora* scriptum est): tert. *huustu sp. aq. Ore fove.* Est vir doctus (Caillard.; vid. F. A. Ebert. liber, cui inscriptum: *Ueberlieferungen zur Geschichte* etc. Vol. I. fasc. II. pag. 104. *Wr.*) qui in *ore* latere suspicatur *rore*; ita leg. *haustus spursus aquarum rore fove*: ut sit sparsus rore aquarum fove haustus vel haustum. Sequentes editores modo hoc modo illud sunt amplexi. *prius haustus parcus aquarum Ore fove* coniiciebat Reiskius, ut *parcus* pro parce sit. Ludibria lectionum sunt *auctas* in Reg. *fare* Arundel. At Philargyr. *Ore fave*, „cum religione ac silentio accede.“ Et Servius: alii *Ore fave* legunt, ut sit, tace. Etiam Medic. a m. pr. *Ore fave*, cum Ald. sec. Recepit hoc Brunckius tamquam praecipiti Aproniani iudicio mutatum: esse ex re sacra petitum, ut adeo purus et cum silentio accedat apiarius. Premunt tamen hanc lectionem haec: quod aliena esse videtur religionis notio ab h. l. Si „ad *sedem augustam* (quam de regia ac palatio accipiendam esse, docent reliqua) tamquam ad aram seu delubrum accedere iubetur agricola;“ mira profecto illa esset religio, ut sacrilegium commissurus lingua et ore favere, et tum fumum inferre iubeatur. Io. Schrader. coni. *prius haustu sparsus aquarum Ora, move*, scil. alveum: ingeniose saltem. Colum. IX, 15, 6, ubi hac de re: *Talis ollu*, (per quam possit afflari) *cum est alveari obiecta* (h. e. admota) *spiritu admoto fumus ad apes promovetur.* Fuit quoque, qui voces, *Ore fove*, ita acciperet, ut esset, ore fove fumos (spiritu excita) et manu praetende. (Medic. *Ore fave*; sed ultimae prioris voc. syllabae litera *a* supra adiecta; in *fuve* autem transfixa est *a* virgula miniata et eodem colore *o* supra appicta. Vitii originem indicare videtur aliorum librorum mendosa lectio *haustus*, quae causa erat accusativi *oru* in ablativum *ore* mutandi. Iam quum notissima esset dictio *ore favere*, proclivis erat error, ut pro *fove* scriberetur *fave.* Quamqnam non dissimulaverim, non esse huius lectionis *Ore fave* eandem causam, quam illius paulo ante reiectae *augustam*, quandoquidem *ore favere* de omni, non de sacro solum, silentio dicitur: Ennius p. 114. edit. Hessel.: „Insidiantes heic vigilant, partim requiescunt Protecti gladiis sub scutis, o r e f a v e n t e s.“ Nihil proficientia disputat Bauer. ad Sanct. Min. T. I. p. 159. sq. *Wr.*)

numerum exercitus sui recipiens, h. in ordines, in partem, adeoque immiscens, inserens.

228 — 237. De castratione favorum praecipere incipit, et quidem cum praesidia contra apum iram et furorem, fumum et aquae adspersionem, tum tempus mellationis vere et auctumno tradit.

228. 229. *servata mella Thesauris relines*, pro, thesauros mellis servati; qui *relinuntur*, resignantur; proprie amphorae, dolia et alia oblita pice et obducta relini dicuntur. 229. 230.

Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis:

231 *foetos* pr. Rottend. „*flores* emendatum fuit. Et bene *gravidos flores*, quia ex his omnia generant." Sic Philargyrius. Vides ineptias Grammatici: qui tamen bene sensit difficultatem inesse voci *fetus*. Versus 231—235 interpositi cursum orationis impedire videbantur Io. Schradero; malebatque ille eos post v. 238 collocare. Ita vero alia orationis asperitas suboritur.

prius haustu sparsus aquarum Ora fove. Si vera haec est lectio, et si interpretandi regulas sequeris, sententia verbis efficitur haec: ut *fovere ora haustu aquarum* dicta sint pro, fovere aquam haustam ore, h. eam tenere, continere, habere; poetica copia addit *sparsus*, scil. ora, quoad ora; habens ora sparsa, adspersa, proluta, aqua. Expedita hactenus sententia; sed quaeri nunc potest, quorsum hoc factu opus sit. Statuebam, caussam esse, ne ora male olentia sint, quod foetorem ferre nequeunt apes: quod veteres miris modis in miraculum auxere; cf. Varr. III, 16, 6. Colum. IX, 14, 3. Geop. XV, 2, 19. 3, 4, ibique Niclas. Favet usus loquendi: nam sup. II, 134 *animas et olentia Medi Ora fovent illo*, malo Medico. Et credidisse videntur veteres, ei, qui ad apes accederet, videndum esse, ne gravi odore eas offenderet. Columell. IX, 14, 3 *Verum maxime custodiendum est curatori — uti abstineat fere ab omnibus redolentibus esculentis — itemque foetentibus acrimoniis allii vel ceparum ceterarumque rerum similium*. Pallad. IV, 15, 4 *Haec — efficies, castus et sobrius, et alienus a balneis* (Crescentii liber: *ab alliis*) *vel a cibis acribus, et odoris immundi, atque omnibus salsamentis*. Quibus quidem locis nihil esse potest apertius. Enimvero, vel sic non satis patet, quorsum gravi odori cavere opus esse creditum fuerit, cum fumos mellarius prae se ferat manu.

Servius ita accepit: „*Ore fove*, ipsos haustus scilicet. Et hoc dicit: Spargendo aquam imitare pluviam." Praeclare ad ipsam rem; nam solere apiarios hac arte aggredi apes, ut eas ex alvearis parte, qua favos recisuri sunt, fugent, notum est; et sequitur altera similis fraus, ut fumus immittatur; solitosque hoc idem facere veteres, ex Geopon. XV, 6, 1 suspicabatur Beckmann. collega coniunct. hac super re a me compellatus; sequitur Servium Cerda, et iam ante eum Iulius Sabinus, quem pleniorem Servium cum Probo habuisse liquet: „Fumo fugantur apes ex alveis; et postquam fugatae sunt, aspergine aquae conglobantur, ut non errent; hoc ideo fit, ut exemto melle facilius inferantur alveis." et paullo post: „*fove*, contine in faucibus tum sparsus haustus aquarum." Ut haec interpretatio locum habeat, dicendum est, antecedens dictum esse pro consequente: fove aquam haustam ore, scilicet ut adspergas apes aqua easque fuges. Nec alio modo expedias rem, si alteram lectionem adoptaveris: *haustus*

Taygete simul os terris ostendit honestum

(232. *Taygetae* Serv. Dresd. *Wr.*)

aquarum ore fove; nam et hoc pro consequente dictum est, ut aqua ore hausta apes adspergas. Tum vero quaeras in hac lectione, quid sit *sparsus?* nullo enim sermonis usu defendi potest, *sparsus* pro spargens dictum esse. Sed et hic accipiendum est: *aspersus* ipse aqua, sc. quoad os, aqua repletum. *Fumum praetendere*, h. ante se ferre; quo scilicet apes in vestibulum vel cellam aliamve alvei partem abigantur favosque eximendos a mellario relinquant: conf. Geopon. XV, 5, 5, et 6, 1. Colum. IX, 15, 4. 5. 6. Plin. XI, 16, sect. 15 extr. (Virgilius monet, os aqua prius esse abluendum. *Fovere* fere est abluere, purgare lavatione. Aen. XII, 420. *fovere volnus lympha*, ubi res manifesta. *Wch.* — Mihi tamen nondum omnia videntur expedita; ac vereor, ne *sparsus* non sit a poetae manu profectum. Addo a Brunckio disputata: „Satis mirari nequeo, lectionem hanc, *prius haustu sparsus aquarum ore fave*, qua nihil ad sententiam aptius, ad phrasin concinnius, e Medic. cod. ab Heinsio non adsumtam fuisse. *Augustam* merito praetulit, ob subiecta ad sanctitatem apum pertinentia. Igitur ad Alveare tamquam ad aram seu delubrum accedere iubetur agricola. Atqui mos erat, ut sacra adituri prius aqua pura lustrarentur, tum linguis faverent, quod postremum a praecone in sacris omnibus imperabatur. Sic in Aen. V. *Ore favete omnes et tempora cingite ramis.* Lustrationis exempla passim obvia. Aen. IV. *Dic corpus properet fluviali spargere lympha.* VI. *corpusque recenti spargit aqua.* VIII. *rite cavis undam de flumine palmis sustulit.* IX. *ad undam processit, summoque hausit de gurgite lymphas.* Haec similiaque si compares exempla, facile senties, nihil aliud hic Poetam praecipere in animo habuisse, quam puritatem et silentium, idque ex sacrorum ritu. Iam quis possit esse sensus in Heinsii lectione? *prius ora fove haustu aquarum:* id est, aquam in os sume, os prolue. Qua gratia? ut foetorem emendes. Hoc an haustu aquae fieri possit nescio. Supra Medicae mali flore *olentia Medi ora fovent.* Tum foetorem illum nimium quantum esse oporteret, cui obruendo satis non essent qui praetendi iubentur fumi. Sed, quod praecipuum est, quid sibi vult participium *sparsus?* Qui haustum aquae in os sumit, is utique eo haustu non sparsus est. Poetica copia additum aiunt. Equidem copiam in Virgilio agnosco; sed tales salebras, tam asperam compositionem nusquam vidi. Nullus itaque dubito, quin sinceram Virgilii lectionem servaverit Medic. codicis librarius, quam praepostero iudicio Apronianus, sive quis alius inepta correctione infuscavit.“ *Wr.*)

231 — 235. Sunt haec interposita. Bis in anno mella exi-

Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis;

233 *Plias* Heins. e Medic. et al., ut dissyllabum sit, ex *Πλειάς*. Vulgo *Pleias*, quod esset *Πληϊάς*. (recte *Plias*; nam *Pleias* semper trisyllabum est; vid. K. L. Schneideri Gramm. Lat. Vol. I. p. I. p. 283. *Wr.*)

muntur, vere transacto (Colum. IX, 15, 1), et circa aequinoctium (IX, 14, 11). *gravidos fetus*, apes melle graves, agricolae, seu mellarii, *cogunt* bis, compellunt extra alvei vestibulum. Colum. IX, 15, 6 *fumus ad apes admovetur: quae confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii et interdum extra domicilium se conferunt.* Coguntur ergo in unum locum. *fetus* ita pro apibus omnino dixit, ut *fetus adultos* sup. v. 163, et *fetus apum* saepe Columella. Sensum tamen et ipse habeo inesse aliquid duri; itaque bene monentibus concedo: inprimis, quod nunc non ipsae apes sunt graves melle, sed favi sunt graves. Manendum igitur in altera Cerdae, Ruaei et Martini interpretatione, qui ad interpretum consensum provocat, *fetus gravidos* esse ipsum mel. *cogere mella* vidimus supra vs. 140. Dictum erit *fetus* notione generali de quocumque proventu, nunc mellis; non modo pecudum, arborum, agri. *triticeos fetus* Ovid. Fast. I, 693; *gravidos Cereris fetus* de frumento ac pane, Ciris 230, ergo nunc absolute proventus mellis. *gravidus* autem nunc est plenus, dives, ut *gravidas aristas*, *gravidos culmos* dictos vidimus. *duo tempora messis*, mellationis. De his videndi Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Colum. IX, 14, 5. 11. IX, 15. XI, 2, 50. 57. Plin. XI, 16 et 15. At trinam mellis vindemiam Varro memorat III, 16, 34, et Didymus Geopon. XV, 5, 1.

232. 233. h. e. sub ortum Pleiadum. Colum. XI, 2, 36 *Decimo Kal. Maias Vergiliae cum sole oriuntur — Nonis Maiis Vergiliae exoriuntur mane — VI Idus Vergiliae totae apparent.* cf. Plin. XVIII, 26, s. 66, 1. (matutinum, s. heliacum intelligendum esse, monuit *Mollweide* libello infra laudato pag. 386. *Wch.*) *simulac Pleias*, seu *Plias* ex *Πλειὰς*, *Taygete* (est ea una Pleiadum, quae h. l. una cum ipsa intelligendae sunt) *ostendit os honestum*, pulcrum: tamquam Nympha, *terris*, h. in conspectum venit, orta est. cf. Aen. VIII, 590. 591 et alibi. Theocr. XVIII, 26 *Ἀὼς ἀντέλλοισα καλὸν διέφαινε πρόσωπον.* *et*, simulac Taygete, nympha, nunc sidus, *repulit pede*, quod faciunt, qui in altum enituntur, elevant se (cf. Ovid. IV Met. 710. Statius Achill. I, 99 *liquidum ter gressibus aequor Repulit*), *amnes Oceani* (Homerico vocabulo, ut Odyss. λ, 638, ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice orientia ex oceano assurgere videri possunt, ut sol; *spretos*, ornatu poetico adiectum; quod convenit alioquin iis, quae pede repellimus.

Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
Tristior hibernas coelo descendit in undas.

234 *Piscis amoris* Mss. Barthii in Adv. XXXVII, 6 cum glossa, quae fabulam Veneris Typhoei metu in piscem mutatae respicit; inepti librarii seu grammatici acumen. *aquosus* est, qui aquas, imbres, concitat. conf. Exc. ad h. l. sub fin.

234. 235. Et sub occasum, qui in VI Idus Novembris refertur; vid. Colum. ibid. §. 84. conf. 77. 78. Plin. XVIII, sect. 59 et 60. conf. sup. ad Ge. I, 221. Vide et Pontederam Antiqq. Lat. et Gr. p. 247, et Gesner. de Hyperb. ad Orph. pag. 470, et nunc Pfaff. de Ort. et Occas. sid. pag. 59 sq. *Aut ubi eadem* Pleias *descendit coelo*, occidit, *tristior*, quia tristi, ingrato, anni tempore, *in undas hibernas*, tempestatibus vexatas, quippe mense Novembri. In mare autem se condere videri possunt sidera occidentia. *fugiens sidus Piscis aquosi*, quandoquidem is Pleiadum situs est in caelo, ut alter Piscium eas a tergo urgere et insequi videri possit, utque adeo non sit de subsequente aliquo Piscis occasu accipiendum; sed de Pleiadum occasu unice agatur, quae in sphaera ita expressae sunt, ut pone eas positus sit alter ex Piscibus. Descendit itaque Pleias, cui a tergo vicinus est Piscis, ex positu in sphaera. Ulteriorem declarationem vid. in Excursu ad h. v. ubi eam exposui, cum nulla cuiuspiam contumelia vel verborum calumnia. Mirus est hominum mos, qui alterius epulis repleti ossa adesa in eius os illidunt. Hos in Musarum contubernio vixisse quis unquam credat? (De versibus 231 — 235. egit *Mollweide* in dissertatione inscripta: *De Pisce, quem occidens Pleias fugit*, inserta libello: *Commentationes Mathematico-Philologicae tres*. 1813. Is, explanata significatione verbi *fugere*, quod de sidere usurpatur occidenti, ubi aliud apparuit vel super horizontem adscendit, *Piscem notium* sive *australem*, de quo iam Servius cogitavit, intelligendum esse statuit. Eius enim ortum vespertinum super horizonte Italico praecedere occasum matutinum Pleiadis spatio temporis haud admodum longo, ut Pleias matutine occidens Piscem notium vespertino ortu orientem fugere dici queat. Simul ostendere conatus est, Piscem notium nude *Piscem* appellatum, eiusque in significationibus tempestatum rationem habuisse veteres. Contra hanc opinionem in libello *Monatl. Corresp. herausg. v. Zach Decembr.* 1813. p. 544. sqq. acute et vere disputavit vir praestantissimus *Ideler*, docens, tempore Virgilii ortum Piscis vespertinum visibilem in diem III. ante Calend. Sept., at occasum matutinum visibilem Pleiadum in diem XVIII. ante Calend. Decembr. incidisse; ita vero, cum alterius occasus ab ortu alterius duobus mensibus et dimidio distet, notionem verbi *fugere* alienam esse; neque veteres Piscis notii in παραπήγμασι

Illis ira modum supra est, laesaeque venenum
Morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt
Adfixae venis, animasque in volnere ponunt.

236 *modum super est* nonnulli Pieriani et Giphanii Mss., unde ille *supera* facit, quod Lucretianum est. 238 *Affixae venis* vulgatum inde ab Aldd. *Adfixa in venis* sec. Mentel. a m. sec. et pr. Moret. unus Aruudel. et alter cum Erf. et cum edd. nonnullis (inter quas Argent. 1502, notante Reiskio, cui valde arridebat ea lectio), *Affixa in venis.* Videri potest hoc Grammatici, de metro solliciti, (iure quidem solliciti. *Wr.*) opera interpolatum esse ex *Adfixa venis*, scil. spicula, ut erat in Pierii pervetere libro, Mentel. pr. Reg. Moret. sec. Leid., item Goth. sec. et Brunckii libro, *Afixa venis* Leid. sec. („Probabilis est illa lectio, *adfixa*, quam complures servant codices, et tuto recipi poterat." Haec Brunckius. At vid. Q. V. XII, 15. *Wr.*) Habet tamen et altera lectio, qua ipsae apes affigentes se cuti eius, qui eas iufestat, Lucret. V, 1321 leae *Deplexaeque dabant in terram volnere victos Morsibus adfixae validis atque unguibus uncis*; *Affixae venis* dicuntur, cum grammaticam rationem, est enim elegantissima, tum librorum auctoritatem, Romani, Medicei, et ceterorum; eodem referendum *Affissae* Zulichem. At vero *Adnixae* Oblongus Pierii, quod si aliorum librorum suffragia haberet, non incomtum esset. Latius processit interpolatio in ed. Ven. *Affixas venis animas in*, et in ed. Mediol. *Affixae venis animas in.* Porro *animosque* Moret. qu. *in volnera* Gud., et *in vulnera* Romanus, Mentel. pr. fragm. Moret., uterque Goth. Erf. unus Arundel. et Pierii aliquot; sicque iam Naugerius edidit in Ald. tert., et hinc alii, sed pauci. Atque ita Nonius in *anima*, Schol. Iuvenal. IV, 91. Macrob. Sat. VI, 6 extr. Probat Oudendorp. ad Lucan. II, 151, sed ita, ut ad eum *τοῦ in* usum referat, cum finem ac caussam denotat. Malim ad exquisitiorem illum usum referre, cum quartus pro sexto casu adiungitur; neque adeo praeferre alteri ut magis vulgari dubitem. Neque tamen reiici *in vulnere*, dum vuluus inferunt, potest, quod Mediceus et alii tuentur.

rationem habere potuisse. Ipse denique acquiescit et assentitur viro docto *Costard*, qui in libro *History of Astronomy* pag. 90. coniecit *Aut eadem sidus fugiens Orionis aquosi*, ut *simul* ex prioribus repetatur. Orionem enim *aquosum* dici Aen. IV, 52. cf. I, 535., utpote tempestatum auctorem, et Hesiodum, quem Virgilius crebro secutus sit, Ἔργ. 619. 620. Pleiades Orionem fugientes facere. Cum autem tribus syllabis vocabuli *Orion* plerumque productis metrum periclitaretur, Buttmannus ab eo consultus docuit p. 548—51. *Orion* ita usurpatum Latinis, ut modo prima, modo ultima corriperetur, et Graecis, Eurip. Ion. 1153. Cycl. 212., etiam media correpta; itaque fieri potuisse, ut ambas priores corripuerit Virgilius. Nec tamen correctio illa assensum tulit Buttmanni, qui pag. 551. in sententiam H. Vossii concessit, ad quam et meam rationem fere accedere video, quae haec est: Pleias, quum occidit, dicitur *fugiens sidus P. aq.* h. e. fugiens tempus hiemale, seu tempestates hibernas. *Sidus* est certum anni tempus. Hinc Tacit. Ann. I, 70. *sidus aequinoctii*. Metonymice significat temperiem coeli.

Sin duram metues hiemem parcesque futuro

239. SIN, D. METUENS HIEMEM, P. FUTURO,

239 Editum erat *metues*. Pro hoc *metuens* Gud. a m. pr. Franc. Toll., porro Roman. et codd. aliquot Pierii et Regius Martin. edit. Iunt., nec reiiciendum est, inquit Heins., quin etiam elegantius hoc dictum censeo; itaque nunc recepi, probatum quoque Vossio. (Saepius quidem sec. Persona Indicat. Praes. aut Futuri pro Particip. Praes. in codd. invenitur; sic in Medic. Ge. II, 529. *libas* pro *libans*, Aen. VI, 476. *lacrimas* pro *lacrimans*, VIII, 392. *micas*, IX, 181. *signas*, X, 480. *libras*, IX, 391. *resolves* pro *resolvens*, ubique tamen *n* supra appicta; sed interdum etiam Particip. Praes. pro sec. Pers. Praes. aut Futuri, ut in eodem Medic. Ge. IV, 101. *premens* pro *premes*, IV, 399. *flectens* pro *flectes*, Aen. X, 900. *increpitans* pro *increpitas*, sed ubique *n* transfixa. Non est autem in tali re quaerendum, utrum videatur elegantius, sed utrum meliores habeat codices auctores, aut sententiae magis conveniat. Et *metues* praebent tum plurimi, tum optimi libri mss. Sententiam autem examinanti facile apparebit, *metuens* ferri non posse. Eum enim hoc Participium tenet locum, ut ad utrumque verbum, *parces* et *miserabere*, referendum sit. Iam recte dices: *metuens hiemem parces futuro*, non item: *metuens hiemem contusos animos miserabere*. Neque recte haec, *parces* et *miserabere*, disiunges, quum coniungenda sint: *parces miserans*; *miserabere*, verbum finitum pro Participio; vid. Q. V. XXXIIII, 3. Itaque *metues* restitui. *Wr.*) *metuis* sec. Moret.

Sic accipe verba Plinii Panegyr. c. 15. *patrium sidus ferre*. Et *grave sidus* de tempestate mala apud Ovidium est Metam. V, 281. Non alienum vero, tempestates hibernas referri ad Piscem, seu verius *Pisces*, qui mensibus hibernis totam per noctem conspici possunt, eaque de causa illos *aquosos*, auctores imbris et tempestatis, appellari. Et recte Plias, tempestate hiberna ingruente cum occidat, illam *fugere* dici potest. Ceterum Aprili mense Pliadas *os honestum ostendere* asseveranti ne credas. Nam illas a die VI. ante Calend. Maii usque ad diem pridie Id. Iun. latere, hodie constat; et Hesiodus iam illas quadraginta noctes diesque non apparere noverat. Ἔργ. 385. sq. *Wch.* — Item non satisfecit Mollweidius Viro docto in Diariis Ienens. 1814. ch. 124. p. 43. sq. ab Iahn. iam laud. *Wr.*)

236. Coniuncta haec cum superioribus; nam, dum mel exscinditur, iras apium maxime experiare. Varro III, 16, 7 *neque ignava, ut non, qui eius opus conetur disturbare, resistat*. 237. *spicula caeca*, h. occulta, brevia, quae possunt latere. Serv. *Morsus* pro aculeorum ictibus dici, obvium. 238. *Adfixae venis*, gravius quam cuti, corpori. *in vulnere*, in inferendo vulnus. Nam aculeis amissis mori creditae sunt. Plin. XI, sect. 19.

239—247. Sin apiarius, hiemis immitioris metu, curaque apum et miseratione, non omnes favos exscindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat: at saltem, propter variorum insectorum insidias suffiendus est

Contusosque animos et res miserabere fractas:
At suffire thymo, cerasque recidere inanis,
Quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis,

243. STELLIO; BLATTIS;

240 *Contunsos* Gud. et duo Moret. (vid. ad Ge. I, 262. *Wr.*) *Concussosque* Regius Martin. *miserabile* idem Regius cum ed. Ven. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *mirabere* Longobard. a m. sec. 241 *At* omnes fere codd. Heinsii: *Aut* vulgo. *An* Reiskius coniiciebat; an quis dubitet? *Aut sufferre thumo* (*thumos* apud Foggin.) Medic., nec non Roman. et ed. Ven. *thymum* tres apud Burm. *At suffire fimo*, scil. bubulo, coni. Io. Schraderus, ex communi praecepto auctorum de R. R. et Plin. XXI, 14, s. 47. Recte. Verum etiam thymo cneoro suffumigatur: v. c. Geopon. XV, 2, 37. *cerasque recindere* Zulich. *incidere* Parrhas. habuisse videbatur. (*inanes* Medic. *Wr.*) 242 *Quis dubites* Goth. pr. *adhesit* Romanus. 243 *Stellio et lucifugis* omnes Pieriani, omnes fere Heinsii; nec abesse a suis τὸ *et* monet Martinus; nec abest a Goth., extrusum tantum est, id quod et ipse malim factum, in edd. vulgg. ante Heins., et quidem inde a Manut. Fabric. Commelin. Heinsius revocavit, ut pes creticus sit; quod mihi merum Grammaticorum commentum esse videtur. Quid enim ieiunius et ineptius a poeta fieri possit, quam in heroico versu alienos pedes admiscere! Verum pronuntiandum est binis syllabis *Stelljo*. Hoc ab aliis *Stelio*, *Stilio*, *Stillio* scribitur. Porro *lucifugi c. c. blatti* Zulich. *exesa cubilia* Pierii manus in ora codicis, ex interpolatione non inscita; Io. Schrader. *contexta*. Tum *blatis*, *blactis*, *plattis* scribitur ap. Burmann. et Colum. IX, 7, 5. Reiskius ita locum refingebat: *An suffire thymo cerasque recidere inanes Quis dubitet* (*nam — Stellio*), *lucifugis congesta cubilia blattis*? ut *cerae inanes* sint haec *cubilia*. (Medic. *stelio*, sed *stello* prius scriptum fuisse, notat Foggin. Nihil autem movendum; nam si omiseris copulam, sive tribus, sive duabus syllabis pronuncies *stellio*, facies contra Virgilii morem; si tribus, habebis creticum pro dactylo, vid. notata ad Aen. IX, 296.; sin duabus, corrumpes numeros, vid. Q. V. XIII, 2, d. De synizesi vid. V. L. ad Aen. I, 2. Mutanda autem erat Heyniana

alveus, inanes cellae exscalpendae et recidendae, ne quod in iis animalculum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Observata haec omnia iam erant Aristoteli; vid. H. Anim. IX, 40. p. 946 A., sed in caussis reddendis laborabat maximi philosophi acumen. Monent eadem Geoponici, Varro et Columella cum Palladio. 239. *parces futuro*, conditioni ac necessitati apum futurae. Priscianus haec ipsa ad apodosin referebat, ut essent, *parce* et *miserator*. 240. Spoliato alveo et cibi penuria, hiemali tempore. conf. Colum. IX, 14, 11. 241. *Ut omnes vitiosi favi tollantur*, curandum est. Colum. IX, 13, 8. cf. §. 11. 12. c. 14, 1. 2. 13. Varro III, 16, 34 extr. *At* in apodosi, ut supra aliquoties: εἶτα, ἀλλὰ, ἀλλά γε. quod etiam *attamen*. 243. *ignotus Stellio*, non observatus, occulte adrepens. *et blattis congesta cubilia sunt*, h. blattae cubilibus eo, in favos vacuos, congestis, adedere favos. *lucifugis*, per noctem vagantibus;

Inmunisque sedens aliena ad pabula fucus;
Aut asper crabro inparibus se inmiscuit armis,
Aut dirum, tineae, genus; aut invisa Minervae
Laxos in foribus suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustae fuerint: hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,

244. FUCUS, 245. ARMIS;

interpunctio. Apparet enim, vs. 244. non esse cum subiecto, sed cum praegressis iungendum; fuco enim convenit verbum *udedit*, non *se immiscuit*; tum ipsa verborum iunctura hoc flagitat: *et lucifugis — Inmunisque — Aut usper.* Neque in his, *congesta cubilia*, omissum est verbum *sunt*, quod in versione expressit Vossius, sed, quod ipse Heynius in Not. vidit, repetendum *adederunt* ex superioribus. Quod si insolentius dictum videatur, cogites velim, his verbis *congesta cubilia* nihil nisi magnam blattarum indicari multitudinem; solet enim hoc animalium genus, quemcunque occupavit locum, magna cum frequentia insidere. Idem sensisse videtur Wunderl., quem in interpungendis his vss. secutus sum. *Wr.*) 244 *fucos* Gud. a m. pr. Mentel. pr. *ad pocula* Medic. a m. pr., librarius scilicet, qui de se forte agi putabat. 245 *scabro* Medic. a m. sec. (*crabro* est prior lectio Medic. *Wr.*) duo Moret. Franc. Goth. sec. *crebro* tres alii. *se miscuit* Voss. pr. Moret. fr. Franc. Toll. ed. Mediol., porro Goth. sec. Erf. et unus Mead. *imparibusque immiscuit* qu. Moret. 246 *dirum* optimus quisque apud Heins., hoc idem iam ediderat Nauger. et Egnat., neglectum a sequioribus. *durum* vulgo. *tiniae* scriptura vett. librorum. (sic etiam Medic. ap. Fogg.; idque in ipso codice vidit Freytagius. *Wr.*) vid. Ursin. Cerd. Heins. 247 *In foribus laxos* edd. ante Heins., sed iam Pierius monuerat, codices aliter habere. *Laxosque in foribus* Zulichem. *arachnea* Toll. 248 *fuerunt* et mox *complerunt* Medic. (sed *fuerint* altera in eodem lectio. *Wr.*) *fuerit* Ven. *omnis* multi. 249 *Incumbunt* Zulich. Moret. fragm., idem *fulcire ruinus. ruinam* ed. Ven. *operis lapsi* coni. Schrader.

ut Servius recte explicat. Est vermium genus, *tineas, Bienenmotten, Raupen, Bienenwürmer* appellant, ceram depascentium; ex erucis in chrysalides tandemque in blattas lucifugas transformari solent. conf. Colum. IX, 14, 1. 2. 8. 9. *Phalaenam tineam mellonellam* Linn. vocant nostri viri docti. 244. *fucus* (vid. ad v. 168) *inmunis*, quod ipse nihil operae ad mellificium confert. cf. Hesiod. Ἔργ. 303. 304. Theogon. 594 sqq. 245. *inparibus armis*, h. l. quibus apes pares non sunt. *asper*, vid. Georg. III, 149. 246. *tineae*, quarum papiliones enecare iubet Colum. IX, 14, 8. *invisa Minervae;* nota fabula de Arachne.

248. *Quo magis exhaustae* apes sunt melle subducto (nec tamen eo usque, ut fame pereundum sit, nec alieno tempore), *eo acrius omnes* operam dant, ut iacturam tantam reparent; *ruinas generis lapsi*, ut paullo ante, *res fractas*, a republica et imperio aliquo sumtum. Notum autem inter melitturgos, ex mellis abundantia inertia et luxuria solvi apes; itaque etiamnum in-

Conplebuntque foros, et floribus horrea texent.
Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo;
Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuo est aegris alius color; horrida voltum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt;
Aut illae pedibus connexae ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
Ignavaeque fame et contracto frigore pigrae.

250 *fores* edd. nonnullae, ut Cerdae, et Pierius in ora codicis sui. Possit esse vestibulum. *cavos* l. *favos* Io. Schrader. ex Colum. IX, 15, 4 et sup. v. 104. In *horrea* duplicem lectionem agnoscit Iulius Sabinus, et *horrea*, et *horea*: nam *horeum* esse mel aestivum, „et ita legendum esse puto; Plinius sic ait: *Alterum genus est mellis aestivi, quod ideo vocatur horeum a tempestivitate praecipua* —". Male hoc: mel illud est ὡραῖον ap. Plin. XI, s. 13. 251 *Sin* quatuor apud Burm. Oblongus Pierii, Goth. sec. *nostris* Rom. et aliquot apud Pierium. 252 *tristis* Moret. sec. *languebunt* Moret. pr. *tabo* pro *morbo* Voss. alter. Eadem variatio Georg. III, 557. vid. Heins. ad Ovid. Met. XV, 627. 254 *color horridus alia* Medic. a m. pr. (Nempe haec est prior Medicei lectio: *Cont. est aegris color horridus alia vultum. Wr.*) *horrida multum* Franc. et Zulich. pro div. lect. 255 *Difformat* unus Arundel. *et corpora* Donat. ad Terent. Hecyr. II, 4, 27. 257 an *connixae*? quoniam negant in morbis id solere fieri, ut plures in uvae modum, βοτρυδὸν, conglobatae aliae ex aliis pendeant; sed tum singulas passim haerere. (Itaque cape haec de suis cuiusque apis pedibus inflexis et inter se nexis, ut in morientibus insectis videre licet. Aliud est Aen. VII, 66.: „pedibus per mutua nexis." *Wr.*) *connexa* edd., male. Porro: *Atque illae* aliquot apud Pierium. 258 ante *omnes* distinctionem ponebat Reiskius, nec male, idque ipse nunc sequor cum Wakef. 259 *Ignavaque* Romanus, sed idem *fuma*. (indicat huius mendi originem Mediceus, in quo est *famae*; pro *e* autem, maxime finali, non raro in libris mss., etiam in Medic., *ae* exaratur. *Wr.*) *et* abest Goth. pr. *contractae* Cerdae editio; sed in illa multa vitiose excusa.

ter mellificii nostri noxas habetur, quod non satis mellis apibus subducitur, contra vero, vere ineunte, novus cibus apponitur. Observatum iam Aristoteli H. A. IX, 40, versus fin. Hinc nec fucos omnes interimendos esse contendebant veteres. vid. eundem et Colum. IX, 15, 3. 250. *foros*, alveos, favos in alveis, sive a locis spectaculorum, sive a tabulatis navium: *et floribus horrea texent*, florum succo ac polline conficient favos: proprie cellulas, in quibus tamquam horreis mel reconditur.

251 — 280. De morbis apum et morborum cura. Versus 253 ad 263 interpositos esse memento, nec male forte parenthesi includas. Comparari possunt Varro III, 16, 20. Colum. IX, 13, ubi §. 7 totum h. l. expressit.

Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant:
Frigidus ut quondam silvis inmurmurat Auster;
Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;
Aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic iam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.

260 *tractuque* Mentel. et Bodlei. vid. ad Gratii Cyneg. 362, Burm. *tractumque* Goth. pr. *susorrant* Gud. *susurant* Franc. 261 *silvas immurmurat* Longobard., nec male. v. Heins. 262 Abest versus a Parrhas. *Aut* Medic. Pierii, Moret. pr. Zulich. Reg. apud Martin. *stridit* Heins. e Medic. Gud. a m. pr. Vulgo *stridet*; quod et Romanus tuetur. 263 *Aestuat inclusis* Servius Danielis et aliorum ad Aen. V, 595. *ingens* Medic. a m. pr. 264 *Hinc iam* Medic. cum tribus aliis apud Heins. et Erf. (at *hic* est prior lectio Medicei. *Wr.*) *infundere* Rottend. tert. pro div. lect. *inferre canalibus ultro*, interpungit Wakef.

252. *Vita tulit*, h. conditio, sors, natura apum, ut βίος, et saepe *vita humana*. 254. *alius color*, ἀλλοχροοῦσι. 259. *Ignavae fame*, inedia. Sed proprie potest tamen accipi; est enim *fames hiberna* inter morbi caussas: unde inter remedia infra vs. 280 cibi copia ponitur. *contracto frigore pigrae*, proprie sunt ipsae *frigore contractae.* Sed transfertur hoc, poetico more, ad ipsum frigus. 260. *tractim*, tractu, trahendo se, sive ad tempus referas, ut sit continuo, iugiter, sive ad locum, ab uno angulo ad alterum, per omnes alveorum et examinum ordines susurro continuato, ἐπισεσυρμένως, nil interest. Hoc forte doctius, ut Lucret. III, 529 mori homines per membra sublato sensu: *post inde per artus Ire alios tractim gelidi vestigia leti.* 261. *Frigidus Auster*, vid. ad Ge. III, 278. 279. Mox 262 *mare sollicitum*, sollicitatum, commotum, ὀρινόμενον, seu defluxu maris reciproco, seu, ut in Homero, fluctibus ad littus impulsis et allisis. 263. *fornaces* sunt fabrorum apud poetas. Ternas comparationes ex Homero expressas esse post Servii indicium vidit iam Guellius, Iliad. ξ, 394—399. Aliam Homerici loci imitationem in Quinto Smyrnaeo videas, locupletissimi ad ornatus quaerendos ingenii poeta, modo castigatior esset, lib. V, 364 — 380 — 386 — 389. ubi facile agnosces luxuriem, si cum Virgilio compares.

264. De *galbano* vid. ad Ge. III, 415. (de vi Adv. *ultro* vid. Q. V. XXVII, 1. *Wr.*) 266. *fessas*, aegras, ut saepe. 267. *admiscere*, scil. illis mellibus, quae infundis. Colum. l. l. *Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti.* Galla, excrescens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tu-

Proderit et tunsum gallae admiscere saporem,
Arentisque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel Psithia passos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;

269. PSITHIA

267 *tunsum*, *tusum*, *tuscum*, *tutum*, *tonsum*, scriptum vid. apud Burmann. et III, 133. *immiscere* Franc. et Regius Martini. 268 *Ardentesque* Reg. Martin. 269 *psythiae* Medic. cum quatuor Heinsii: quem vide. *psit haec* Romanus. *Sithia* Reg. vid. ad Georg. II, 93. (Medic. ap. Foggin. h. l. *Psitiae*, supra adiecta *h*. Heynius *psithia*, minore litera initiali, h. l. exaraverat; at maiore Ge. II, 93., quam reduxi, ne desideretur constantia. Obscura est huius nominis origo. Cod. Serv. Dresd. ad Ge. II, 93. haec habet: „Psithia genus est vitis ab insula vel regione.“ Sed Cretam diserte nominat Cod. G. ap. Burm. Neque hoc ineptum; passum enim in Creta potissimum fieri solitum; vid. Iuvenal. XIV, 271. ibique Interpp. Quamquam non dissimulo, auctore Scholiasta Nicandri Alexiph. vs. 181. passum Psithium ex uvis Pramniis parari. *Wr.*) *pussus* Mentel. pr.

mor, insectis gravidus, adstringentem habet naturam (unde h. l. *sapor gallae* pro galla), adeoque profluvium sistit alvi, quo laborant vere ex certo pabuli verni genere apes. cf. Colum. IX, 13, 2. Varro III, 16, 22. 269. *Psithia* vitis utilissima passis uvis et conficiendo inde vino *passo:* vid. Ge. II, 93. *Defrutum* vinum dulce ac coctum, de quo multa apud Scriptores R. R. 270. *Cecropiumque thymum*, vid. sup. v. 112. 177. *centaureum* sive centaurium, maius et minus, *Tausend Guldenkraut*, a Centauro Chirone nomen traxit. vid. Plin. XXV, 4, sect. 14, 6, sect. 30. 31.

271. Consentiunt viri docti in hoc, *amellum* esse *Asterem Atticum caeruleum vulgarem*, nobis *Sternkraut;* quem in Italia, Sicilia, et Gallia Narbonensi incultis et asperis convallibus passim nasci Raius testatur; unde *facilis quaerentibus herba*. Eius formam excudi curavit Martinus. Pugnat tamen pro Meliloto flore luteo (Trifolio n. 5 apud Linn.) Wedel. Exercit. med. philol. Cent. 3, Exerc. 5. Et profitetur ipse Hoffmann. noster, botanices arbiter haud dubie idoneus, non omnia, quae in Virgilio memorantur, Asteri Amello respondere: vid. Virum doctiss. in Asterum Horti Gottingens. Decade prima. (cf. Gött. Gel. Anz. 1800. p. 1321.) Verecundius itaque ii, qui vix primis labiis hoc plantarum studium attigerunt, in pronuntiando de hoc rerum genere esse debebant. 273. *uno de cespite*, seu uno eodemque soli loco, seu una eademque radice, uti exponit Philargyrius, quem sequitur

Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
Funduntur, violae sublucet purpura nigrae;
Saepe deum nexis ornatae torquibus arae;
Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
Pastores et curva legunt prope flumina Mellea.
Huius odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis adpone canistris.
  Sed si quem proles subito defecerit omnis,

274. IPSE; 281. SED,

273 *Namque imo* aliquot Pieriani, Franc. et ed. P. Dan. Basil. et al., item Goth. pr. Erf. unus Mead. et edd. vett., etiam Egnat.; et probavit Heins. ad Ovid. Ep. XX, 41 et Catroeus, notante etiam Burmanno; fluxit ex perpetua varietate. Maior librorum auctoritas pro *uno*, etiam sic inde ab Aldd. editum. *de vertice* vett. apud Pierium. 275 *Fundentur* Leid. *Eduntur* Zulichem., mox *sublucent* qu. Moret. Goth. pr. *succumbit* Zulichem. 276 Forte *hinc nexis* Burmann. Est sane subintelligendum. (Ad hunc quoque versum pertinere arbitror, quae scripsi ad vs. 203.; damnant eum Iahn. et Weichert. *de Verss. aliquot iniuria suspectis* pag. 63.; qui quidem quum haeret etiam in voc. *torques*, — necti enim coronas, non torqueri — nihil equidem invenio, quod offendat; non est enim intelligenda corona, i. e. flores in orbem nexi, sed serta tortuoso flexu aras cingentia. *Wr.*) 278 *incurva* (Foggin. *en curva*) Medic. a m. pr., et probat Heins. *per flumina* Romanus, quod admodum placebat Burmanno. *Amellae* Medic. a m. sec. unus Arundel. et Cantabrig., male. 280 *expone* Roman., quia in foribus. 281 *Sed si quidem* Medic. Pier. et aliquot alii apud Pierium et Heins., Bodlei. unus Arundel. et vett. edd.

Martinus, ut *cespes* sit radix cespitosa, seu radix fibris inter se in cespitis modum implexa. 274. 275. flore flavo, foliis purpureis violaceo colore. (*aureus ipse*, vid. Q. V. XVIII, 2, n. *Wr.*) 276. Solent arae sertis ex hoc amello nexis (*Festons*) ornari. 277. *tonsis in vallibus*, quas pecudes tondent (vid. Ge. I, 15 et al.); nam sequuntur *pastores*, qui inter pascendum herbam colligunt. (*tonsis*, *κειρομέναις*, vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) 278. *Mella. Brixia— Flavus quam molli praecurrit flumine Mella* Catull. LXIII (67), 33. Fluvium itaque ex vicinia agri Mantuani memoratum vides. vid. Capreoli de reb. Brix. p. 9 Tom. ult. Thes. Scriptt. Ital. 279. *odorato Baccho*, simpl. *ἀνθοσμίαν, εὔοσμον, εὐώδη*, ut Theocr. XIV, 16, odorum vinum, adeoque generosum, intellige. Colum. IX, 13, 8 *Optime tamen facit anelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, et ita liquatus eius succus datur.*

281. Ingreditur nobilissimum locum de reparanda stirpe apum, cum morbo examina tota interierint. Sequitur autem opinionem veteribus communem, posse ex

Nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit:
Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo caesis iam saepe iuvencis

282 *habenis* Rom., ferrem: *habebis*. 284 *caesis iam forte i.* pr. Moret.

bove caeso nova apum examina excludi; quod Aegyptiorum inventum et artificium esse vulgo iactabatur. vid. Varro II, 5, 5. III, 16, 4, et multi apud Intpp. ibi et ad h. l. laudati. Virgilium auctorem Plin. laudat XI, 20, sect. 22, et Colum. IX, 14, 6; et cap. 2, 1, unde Magonem et Democritum potissimum haec tradidisse discas, homines parum idonea fide: assenserunt tamen Hyginus ac Celsus. Experimentum rei qui instituerit, non memoratum vidi. Videtur illa Orientis olim communis opinio fuisse, ut omnino insecta, ita apes ex putribus cadaveribus generari; cui illa observatio forte locum fecerat, quod apes in iis terris, ubi passim per silvas et sine cultu vagabantur, mel interdum in cadaveribus, ut ex narratione de Samsonio constat, facere videbant. Non quidem nisi exsiccatis cadaveribus apes ita insidere, non vero sanie diffluentibus, quam apes aversantur, notatum est a multis; etsi eas nec crudas carnes omnino abhorrere alii testatum faciunt; vid. Nota Becmanni ad Antigon. Caryst. pag. 106. Huius porro mellificii in craniis et cadaveribus animantum observatione adducti, fuere, qui fidem facerent, se, cum apum examina nova habere vellent, verno anni tempore, apum fetibus novis a natura destinato, cadaver bovis commodo loco exposuisse, quo apes tamquam ad alveum convolarent, et mater seu puerpera ova deponeret. conf. Mellmann. Comment. *de mutatis formis* p. 25. In angustam illam domum v. 295—298 apes appositae casiae thymique fragrantia v. 303. 304 alliciebantur. Quod autem contundendo enecabant bovem, id vereor ne inani opinioni tribuendum sit; nisi quod forte sic putrefactio accelerabatur. Ceterum Aegyptiorum inventum ad Thessaliam traduxit Maro v. 317 sq.

282. *genus novae stirpis*, genus novum, a nova stirpe oriundum, examen. 283. *Arcadii magistri*, pastoris, Aristaei, vid. infra v. 317 et 539. Sequitur igitur in hoc Maro eos, qui eum Arcadiae heroem ediderant: quod idem Iustin. XIII, 7, 10, et Nonnus Dionys. XIII, 277 sunt amplexi. Ab aliis ad Thessaliam revocatus Aristaeus heros; idem Ceae et Cyrenis cultu habitus. Cf. de eo ad Ge. I, 14, cum disputatione Thielii 1774 Gottingae habita; nunc Eckhel Numi vet. p. 108. et Doctrina Numor. vet. P. II, p. 326 ad numum Ceae. Sane et ipse Maro infra v. 317 sqq. Cyrenen in Thessalia collocavit, Penei patris antra inhabitantem, ipsum autem Aristaeum Tempe

Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura faselis;

286 *patria repetens* Ven. *primam* Goth. pr. 287 *Nam quam* Medic. (nempe virgula transversa supra *qua* cernitur ap. Foggin. Praeterea *Pellei* in eodem ap. Fogg. *Wr.*) *quae* Gud. *Pellei*, *Pelei*, *Palei*, nonnulli. *Penei* Franc. Est *Πέλλα*, *Πελλαῖος*. 288 *Adtulit* Zulich. *et fuso* Goth. pr. 289 *pactis* Rottend. sec. *phasellus* Cerda secundum lapides. (*phaselis* Medic.; vid. notata ad Ge. I, 227. *Wr.*)

incoluisse significat v. 317. 284. Et quomodo iam saepe caesis iuvencis *cruor insincerus*, corruptus ex putredine, *tulerit*, protulerit, generarit, *apes*. 286. *omnem famam*, rei memoriam, narrationem. Ordinem autem narrationis ita constituit: Aristaeum Tempe Thessaliae incolentem apum examina lue grassante amisisse. Conquestum calamitatem apud matrem cum iisset, ab hac responsum accepit, Proteum in Pallene 392 de caussa mali et medela esse consulendum. Adit iuvenis Proteum ex eoque audit luem immissam esse eius apibus propter tentatam ab eo Eurydicen, Orphei coniugem; expiandum esse flagitium et placandam Nympharum iram. Tum Aristaeus in Thessaliam redux sacrum parat, caesas Nymphis victimas in nemore relictas paullo post revisens, apum examina ex visceribus prognata videt.

287—293. h. per totam Aegyptum. Interpretum aestuantium conatus commemorare nil attinet. Videamus singula. *gens fortunata*, a terrae felicitate, seu fertilitate ex Nili incrementis. *Canopus*, ὁ Κάνωβος, Aegypti urbs, non longe ab Alexandria; quae, quod iam Martinus, vir elegantis iudicii, vidit, occidentalem Aegypti partem designat (est enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili ostium); unde Aeschyl. in Prometh. v. 845 ἔστιν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. *Pellaeum*, h. Macedonicum, a nobili Macedoniae urbe Pella, unde *Alexander Pellaeus*. Ex quo autem tempore Macedones Aegyptum obtinuere, a regibus ipsa terra *Macedonica*, adeo et *Pellaea*, appellari potuit. *stagnantem* pro inundanti dixit poetico usu: sic Lucan. II, 417 de eodem Nilo — *per Libycas Nilus stagnaret arenas*. Alia vid. apud Cerdam. Et sane *effuso flumine* stagnat aqua in locis vicinis, etsi ipso alveo aqua concitatiore cursu fertur. *pictis faselis*, pulcre, nam hoc proprium Aegyptiorum, quemadmodum ex Diodoro lib. I, 98 et Herodoto II, 96. 97 satis constat, ut certo navicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum discurrerent.

Quaque pharetratae vicinia Persidis urguet,
Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.

291. *Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena,*
292. *Et diversa ruens septem discurrit in ora*
293. Usque coloratis amnis devexus ab Indis;

290 *Presidis* Goth. pr. *vicina Pathyridos* Clerici coniectura, a Burmanno satis acerbe explosa. Possint huius generis plura coniectari; ut, *vicina Papremidis*, vel *Prosopidis.* Sed vid. Not. Nisi *vicinium* haberetur, liceret *confinia* coniectare. Hoc ipsum nunc video Bentleium coniectasse ad Lucan. II, 435. Mira cum subtilitate Persas Herculis comites ap. Sallust. Iugurtha 18 in Africam adductos huc deportat Hasaeus in Diss. et Obss. Bremae 1731. Diss. XI. 291 Iu Romano (et Hafn. B. *Wr.*) versus ita transpositi, ut sint: *Quaque pharetratae — Et diversa — Usque colorutis — Et viridem Aegyptum.* (quem ordinem revocarunt Vossius et Iahn.; recte sane, si reliqua bene se haberent. *Wr.*) Medic. Gud. duo Rottend. et Leid. duo hos transponunt: *Et diversu ruens — Et viridem.* Praestat haud dubie utraque versuum collocatio ea, quae vulgata est. Verum vel sic otiosi aliquid manet in versu: *Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena*; etsi in verbis ipsis nihil reprehendendum esse video: nam *arena* pro limo recte, ut a poeta, dici potuit; vid. Notam ad h. v. Mihi valde probabile fit, versum aut fuisse adscriptum iu tabulis poetae, cum nondum decretum esset, utrum hunc an alterum *Et diversa* anteferret, aut ex bono poeta in marginem fuisse appictum a Grammatico. Ita scriptum erat: *Quuque phuretratae vicinia Persidis urguet Usque coloratis amnis devexus ab Indis.* Versu 291 *Et viridem* utique melius caret totus locus: et iam Cerda, sed alia eaque parum idonea de caussa, quia v. 190 ad Persidem revocabat, eo descendit, ut versum 291 damnaret. Acutissimus vir, *Iac. Bryant*, locum varie tentabat. Primo versus sic collocatos malebat: *Et circum — Et diversa — Usque — Et viridem — Quaque pharetratae — Omnis in hac.* Tum damnat *stagnantem* Nilum; et lusum in verbis agnoscit *nigra arena* et *viridem Aegyptum.* Tandem eo devenit, ut alteram loci partem a Nilo ad Gangem transferat, excluso versu 291, aut retracto post v. 289 et emendato: De Gange adeo dicta esseut haec: *Quaque pharetratae vicinia Persidis urget, Et diversa ruens septem discurrit in ora, Usque coloratis amnis devexus ab Indis.* Sane Gangem per septem ora in mare inferri ipse poeta alio loco memoravit: Aen. IX, 30. 31. Addit vir doctus Melam III, 63 — 66. Propert. III, 22, 16. Incideram et ipse aliquando in hanc suspicionem, inprimis quia Maro etiam altero loco Gangem et Nilum iungit: *Ceu septem surgens sedatis amnibus altus Per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus.* Enimvero revocabant me plura: primo quod apum generationem nemo ad Indos retulit, quid quod nec mellificium inter Indos memoratum ne ex recentibus quidem de India scriptoribus memini; tum non minus contortum est illud, quod, *qua vicinia Persidis urget*, Ganges narratur decurrere. Nec ab occidente Persidis in confiniis populum aut regionem novi, in qua apum reparationem miro ullo more memoratam meminerim, etsi de mellificio Babyloniorum, et Iudaeorum, nonnulla narrata teneam. Omnes has nebulas discussas esse ar-

290. *Quaque vicinia Persidis urguet*, h. ab ea parte, qua Aegypto Persis contermina est; quae vicina sunt ac contigua, poetica oratione *urguent.* Solent veteres, multo magis poe-

bitror, si, quod in Nota apposui, animadverteris: Nili ostia duo extrema, ab occidente Canopicum, ab oriente Pelusiacum, innui; hoc alterum ad fines imperii Parthici spectare videri potuit, cum Arabes modo armis domiti modo societate armorum iuncti interiecti essent. Tum vero *vicinia* a *vicinium* ubi deduxeris, intelliges: *eundem Nilum urgere vicinia Persidis*, propiorem habere cursum versus Parthos ostium Nili Pelusiacum. *fecundet* Gud. quod arripuit Wakef. hunc in modum: *Quaque pharetr. Et diversa ruens. Usque coloratis.* Ut *viridem Aegyptum nigra fecundet arena.* (De Gange haec ne intelligamus, vetant verba *devexus ab Indis* vs. 293., Nili, non Gangis cursum indicantia. Heynius et Vossius ostium Canopicum et Pelusiacum his verbis designari statuunt; sed vide primum, quam hoc sit tenue h. l., utramque Nili ripam commemorari; tum, si ea, quae inde a vs. 290. leguntur, unum ostium Pelusiacum designant, vide, quam parum apte insertus sit versus. *Et diversa ruens septem discurrit in ora*; denique vix probabitur cuiquam nimis ampla et verbosa Nili descriptio posito ipsius Nili vs. 288. nomine. Sed leguntur hi versus in omnibus libris mss. Nimirum valet ad eos, 291—293., quod Heynius in V. L. statuit, quodque ipse dixi ad Ge. IV, 203.: videri quidem hos vss. esse Virgilii, sed margini codicis fortasse ab ipso allitos, aut, quod magis probabile, ex aliis eius carminibus, deperditis illis quidem, ab aliquo adscriptos, et hinc in texta invectos. Cuius rei fides mirifice h. l. augetur eo, quod triplex est codicum inter se discrepantia in collocandis his versibus. Sed persequamur reliqua. Nihil dico de epithetis *viridis* et *nigra*; quamquam erunt praeter Bryantum, quibus haec minus placeant. At Persis quomodo Aegypto vicina dici possit, non exputo. Parthos saepe a poetis dici Persas, verum est quidem; sed Parthi etiam quo iure dicantur in confiniis Aegypti habitare, non intelligo. Neque is est hic locus, ubi liceat liberius uti populorum nominibus: nempe in situ locorum accuratius definiendo sua et propria vocabulorum notione utendum est, ut facile quivis videat, quae designetur regio. Quare adduci non possum, ut credam Vossio, Arabes quoque Persarum nomine comprehendi. Quid igitur? num eiiciendum putabimus vs. 290.? At verba *omnis regio* vs. 294. vix videntur admittere hanc critices severitatem; neque enim credibile est, haec poetam adiecturum fuisse, si eum modo tractum intelligi voluisset, qui est circa Canopum. Integer est igitur et genuinus, si quid video, versus 290. Ac Persidis nomine indicari regnum Parthicum, mihi quoque persuasum est; sic enim Persas vocari eos, qui proprie Parthi appellandi erant, ex communi poetarum usu inter omnes constabat illo tempore. Parthos autem Euphrates tum seiungebat a Romanorum imperio. Itaque Syriam puto a Virgilio his verbis significari. Quod autem de Syria nihil tale a veteribus scriptoribus memoriae proditum est, nihil nos movere debet, modo constet, id quod ex ipsis verbis perspici existimo, eam fuisse, quam dixi, poetae opinionem. Iam vero vide mihi, quam alieni sint ab hac oratione tres proximi versus! quos iam eo, unde irrepserunt, remigrare iussi. Ceterum miror, Heynium, Iul. Sabini auctoritate motum, dudum e Latinitate eiectum vocabulum *vicinium* revocare voluisse. *Wr.*) 293 *Ille* Rottend. pr. pro var. lect. τοῦ *Usque. devectus* nonnullos legisse, ne dubites; sensu plane eodem; sed minus poetice; quod declivi via defertur, id est *devexum. ab undis* Franc. 294 *in hanc* Roman. *regio certam* Franc. *certe* Medic. a m. pr. *iacet* Roman. Gud. a m. pr. et alii. (etiam in Mediceo *iacit* mutatur in *iacet*; male, quamquam ἀρχαϊκῶς locutum poetam aliquis dixerit. *Wr.*) *petit* Venetus, ex interpretatione. *imbre salubrem* Erf. a m. pr., stupore librarii.

tae, fines saepe non satis subtiliter, ex geographica ratione, designare. Nysam ad Nilum collocatam vides ex verss. Homero tributis apud Diodor. III, 66. *Persis*, h. l. pro imperio Par-

Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus, 295
Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti

295 *Exiguis* Erf. *in usus* Medic. a m. pr. et alii, more solito. vid. Burm. (*in* Medicei prior lectio; *ad* supra scriptum a m. rec. *Wr.*) *ipsos* ab Mediceo a pr. m. aberat. Lenius fuisset *atque hos.* (at hoc versum pessumdaret. *Wr.*)

thico, ut iam Burm. accepit, more sollenni Romanorum poetarum; sic *Medus Hydaspes* v. 211; hinc et *pharetrata*, quod de Parthis proprie dici solet; quis Parthorum pharetras ignorat? Multo tamen commodiorem verborum et sententiae iuncturam fore video, si, in quo Iulius Sabinus (quem v.), e pleniore Servio forte an ex Probo, praecesserat, *vicinia* a *vicinium* ductum esse existimetur; hoc modo: *Quaque amnis usque a coloratis Indis devexus*, h. Nilus, *vicinia*, h. vicina loca, finitima, fines, *Persidis urguet*, attingit; ab orientali Aegypti parte, seu versus ostium Nili Pelusiacum; *et viridem Aeg.* etc. Sed videamus reliqua. *Et* qua *amnis usque ab Indis coloratis* (Aethiopibus, vid. ad Ge. II, 116, ad Tibull. II, 3, 55. 56) *devexus*, καταφερής, ex altis montibus proclivi descensu in planiciem dum defertur, pronus, *fecundat Aegyptum*, *viridem* laeto agrorum proventu, *nigra arena*, pro limo; est enim *arena* poetis simpl. solum (ut Georg. I, 105 *cumulos male pinguis arenae* de glebis tenacibus. Lucan. II, 417 *si non per plana iacentes Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas*); *et ruens discurrit in septem ora diversa.* Igitur totus locus huc redit: Per totam Aegyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, adeoque per totam inferiorem Aegyptum (Delta nomine celebratam), *omnis regio*, tota gens, *iacit salutem certam*, ponit salutis spem ac fiduciam, *in hac arte*, reparandi apes ex boum visceribus. Locum vexatissimum videor mihi sic satis commode interpretari posse; in aliorum quidem rationibus sive expendendis sive refellendis moras neque hic nectam. At si iam de ipsa sententia et poetica ratione iudicium ferendum est, Virgilii acumen et verecundiam desiderare mihi videor. Nam et nimis protracta et impedita friget oratio, et paullo ieiunius Nili natura bis describitur: quamquam singula membra suo ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Sed et hic mihi videtur Euphorionem aliquem aut alium poetam Alexandrinum expressisse; quem locum qui animo tenebant, Romani poetae copia magis forte delectabantur, ac nunc in nostris animis, hoc auxilio destitutis, fieri potest. Si cui tamen aliter videtur, nil intercedo. (vid. quae disputavi in V. L. *Wr.*)

295. Conf. cum seqq. excerptum ex Florentino in Geopon. XV, 2, p. 406 sqq. (p. 1070 sq. Nicl.). Sequutus forte noster

Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis, obliqua luce fenestras.
Tum vitulus, bima curvans iam cornua fronte,
Quaeritur: huic geminae nares et spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur, plagisque peremto
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis

301. OBSUITUR

297 *premunt aras* ed. Ven. 298 *adversa luce* edd. nonnullae, ut ex Cerda liquet. 299 *bina* sex ap. Burmann. *vima* Medic. (sed *b* supra scripta. *Wr.*) *corvans* Gud. 301 *Multa resultanti* Menag. pr. *obsuitur* Heins. reposuit ex unico Mediceo, in quo *opsuitur*, ut et in Gud. a m. pr., quod iam defenderat ad Ovid. Fast. II, 578. Laudavit tamen idem ex libro Colot. Ursinus. *obruitur* Ven. Parrhas. Vulgo legebatur: *obstruitur*, quod utique proprium et pedestri sermoni conveniens erat, *ἀποπεφράχθαι.* idque tuentur viri docti Voss. et Wakef. neque intercedam: Aen. IV, 440 *Fata obstant placidasque viri deus obstruit aures.* Apud Lucret. VI, 225 est *oppilare.* (Geopon. XV, 2, 25.: „*Εὐθὺς δὲ ἀποπεφράχθω πᾶς τοῦ βοὸς πόρος ὀθόναις καθαραῖς καὶ λεπταῖς πίσσῃ κεχρισμέναις· οἷον ὄμματα, καὶ ῥῖνες, καὶ στόμα, καὶ ὅσα τῇ φύσει πεποίηται εἰς κένωσιν ἀναγκαίαν.*“ An *ἀναγκαῖα*? Revocavi *obstruitur*; neque enim licet poetis quidvis pro quovis ponere. Ceterum Mediceus et Colotianus unius testis pondus habent. *Wr.*) 302 *Tonsa*, *Tusa*, alii. vid. ad v. 267. 303 *in* deest quart. Moret.

erat Varronem, cuius hac de re locus, ad quem Florentinus provocat, intercidisse videtur. *contractus*, coartatus, spatio angusto factus, ad hunc ipsum usum, *locus*, *οἶκος*, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. 296. *Hunc locum et angusti imbrice tecti*, h. angusto tecto (cuius fastigiis imponi solent cavae tegulae, *imbrices*), et *parietibus artis*, angustis, *premunt* pro exstruunt, sed multo elegantius, quasi coercent; et quatuor relinquunt spiracula ad quatuor caeli cardines spectantia.

299. *Τριακοντάμηνον βοῦν* Florentinus l. l. 300. *spiritus oris*, h. os. 301. *multa reluctanti*, *πόλλ' ἀεκαζομένῳ*, ut apud Homer. Od. *ν*, 277. Iliad. *ζ*, 458. 302. *solvuntur*, resolvuntur contusa, comminuuntur, ut in putredinem tanto citius abeant, *pelle* tamen *integra* manente. Sed et simpliciter *solvuntur tunsa*, pro tunduntur: *ὁμοῦ ταῖς σαρξὶ τὰ ὀστέα συναλοῦντες· φυλακὴν δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἱμάξαι τι τοῦ βοὸς* et rel. *viscera* pro omni carne.

303. *in clauso*, luto etiam denso obducta ianua et fenestris; ut diserte Florentinus p. 407, sed, ut adiicitur, XXI die dies et purus aer admittitur, vento tamen excluso; et tum rursus omnia oblita occluduntur. Quo facto, undecimo inde die, aperta domo examina nova effervescere reperiuntur. Facile ex his ap-

Subiiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.
Hoc geritur, Zephyris primum inpellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Aestuat; et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis,
Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt;

310. PENNIS M.

304 *recentis* Heins. reposuit ex scriptis, etiam Pierianis, seu verius revocavit; nam sic iam Egnat. Commelin., hinc alii ediderant; reliquae edd. fere, *virentes*, e glossa. vid. Heins. ad Aen. VI, 674. Ovidii Fast. V, 123. 306 *et ante* Roman. (etiam Mediceus, sed *et* punctis notatum. *Wr.*) 307 *Sarcula quam* Zulich. *signis* Voss. *suspendit* Mentel. pr. a m. pr. pr. Moret., et Nonius in *Garrulae.* 310 *pinnis* video Heinsium emendare, ut fere alias. Et sic in Pierii libris et Romano. Interpungere licet l. post *primo*, ut ad *visenda* retrahas; l. post *miris*, ut iungas: *Truncu pedum primo, mox et str. p. Miscentur.* 311 *tenuemque magis ac magis* Romanus, et alii Pierii, unus Mead. Goth. pr. Erf. Sic etiam Medic. a m. pr., deleto postea *τῷ ac*, et in Menteliano, sed eraso *que* a m. sec., ut sit *tenuem magis ac magis*: quomodo pr. Mentel. et pr. Voss. et alii quinque Heinsii; quatuor Burmanni, tres Martini, Goth. sec. Et sic Ge. III, 185. 396 *magis atque magis.* Probat itaque Heinsius; et est lenius quam: *magis mugis*; quod uno Catulli exemplo, quamquam et illo ambiguae iuncturae, defendi poterat LXIII, 274 *Post vento crescente magis magis increbrescunt.* (vid. V. L. Ge. III, 396. *Wr.*) Porro *aera captant* Rom., male; hoc facerent spirantes.

paret, quomodo mater apis in οἶκον penetrare potuerit. *ramea fragmenta*, ramorum, h. ramos. *casias*, vid. sup. ad Ge II, 213.

305—307. Haec faciunt ineunte vere. Plin. II, 47 *Ver aperit navigantibus maria, cuius in principio Favonii hibernum molliunt caelum, — Is dies VI est ante Februarias Idus.* cf. XVI, 25, s. 39. *novis coloribus*, floribus. *rubeant*, efflorescant, niteant. Georg. II, 319 *vere rubenti.*

308. *humor*, vitiatus putredine sanguis, sup. v. 285 *insincerus cruor. teneris* autem *ossibus*, quia haec ipsa contusa colliquescunt. 309. *Aestuat*, fermentescit. Rem disertius expositam vide in Florentini loco p. 407 extr. Narrata sunt haec, etsi ex ovis excludi vermiculos, ex his evolare apes satis constat, fabulosa, fere ad eum modum, quo animantia primo esse nata opinati erant indocti physici inter Aegyptios apud Diod. I, 10. Ovid. Met. I, 422 sqq. 310. *Trunca pedum* graece pro *trunca pedibus*, et hoc pro, truncis pedibus. Locum expressit, sed suo more, Ovid. Met. XV, 582 sqq. 311. *aera carpunt*, ut *viam*, h. volant; quod idem est, *stridentia*

Donec, ut aestivis effusus nubibus imber,
Erupere; aut ut, nervo pulsante, sagittae,
Prima leves ineunt si quando proelia Parthi.
Quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,

313. PULSANTE S.

312 *et a. effusis* quart. Moret. et unus Mead. 313 *Eripuere* aliquot Pieriani; in aliquot aliis *velut*; quod et in quinque ap. Burm. in uno Arundel. Goth. sec. a m. sec. *vel ut* Franc. et unus Mead. 315 *aut Musae* Moret. quart. *extulit* permulti; sed *extudit*, quod inde ab Aldd. editur, et meliorum consensus, et grammatica ratio defendit, quod est exquisitius; habet etiam adiunctam aliquam notionem assiduitatis. Dicat aliquis, hanc in deum non cadere; verum non ita argutantur poetae. *excudit* vitiose nostri, duo Burm. et plures Martini. vid. ad Georg. I, 133. *qui nobis* codd. apud Pierium. *vobis* Erf. a m. pr. 316 *ingressum* Mentel. sec. *ingressum hominem* ed. Ven. *coepit* edd. multae apud Burm. 317 *Aristheus* semper Goth. sec. *fugiens Peneia Tempe*, *φεύγων Πηνήϊα Τέμπη.*

pennis miscentur. 313. *Erupere*, melius quam erumpunt; *ut sagittae* erupere, *nervo* arcus *pulsante*, propellente sagittam.

316. *Unde nova hominum experientia cepit ingressus*, habuit exordia; unde processit: qua re homines adducti ad hanc artem ab experientia suppeditatam progressi sunt. Lucret. I, 384 *Unde initum primum capiat res quaeque movendi.* Totum hunc locum a secundis poetae curis profectum esse, tradunt Grammatici. vid. Vitam Virgilii §. 39. De Aristaeo vid. modo ad v. 283. Quod inventum reficiendarum apum ad eum refertur, ignoratur, quo exemplo Maro fecerit; ignoratur quoque, quo auctore Aristaeo crimen tentatae Eurydices impactum sit. Ex perpetuis fere exemplis Romanorum poetarum ad Graecos se componentium, inprimis Virgilii et Horatii, et ad sensum cuiusvis viri docti, qui lectione varia animum ad haec paravit et acuit, fit probabile, saltem suspicari licet, vel ex summo rerum ornatu, Maronem hic alium, eumque Graecum poetam, expressisse. Fuisse vetus poema, *Βουγονίαν*, sub Eumeli antiquissimi poetae nomine, ex Eusebiano Chronico constat: num. MCCL, et ibi Scalig. cum Vallars. et Salmas. ad Solin. p. 602. 603. An is ipse autem ad Aristaeum artem retulerit, quod a Salmasio affirmari video, nulla auctoritate constat. Sapit totum commentum poetae Alexandrini ingeniosam suavitatem. Philetae versum excitavit Antigonus Caryst. c. 23 *Βουγενέας, φάμενος, προσεβήσαο μακρὰ μελίσσας*, si modo verba sana sunt. Fabulam ipsam *de bugonia* exponit Ovid. Fast.

Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac adfatus voce parentem:
Mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum,
Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo,

321. Mater Cyrene,

319 *extremum* libri aliquot apud Pierium. *extremum sacri* fragm. Moret. *placidum caput* Medic. (petitum hoc ex Aen. I, 127.: „summa placidum caput extulit unda." cfr. V. L. vs. 352. *Wr.*) 320 *affatur* Mentel. pr. *effatus* Goth. pr. *parentem est* tres ap. Burm. Goth. pr. (si *est* omissum putabis, tueberis hoc vs. 530.: „namque ultro adfata timentem." cf. etiam vs. 444. et Q. V. XV, 6. Sed quum praecedat *querens*, rectius *adfatus* pro inusitato *adfans* dictum acceperis; vid. Ramshorn. Gr. Lat. pag. 455. extr. *Wr.*) 321 Distingui potest *mater! Cyrene mater!* (rectius hoc. *Wr.*) *Cyrine* Gud. semper, et alter Mentel., forte ex pronuntiatione τοῦ η in Κυρήνη. Vox haec priorem productam habet h. l. et ap. Apollonium; at correptam apud Pindarum et Callimachum. Observavit quoque Spanhem. ad Callimach. in Apoll. 73. 322 *tenens* Mentel. pr. *de clara* Erf. *a stirpe* Rom. cum uno Pieriano, Gud. et sec. Moret. vid. ad Aen. I, 19. (iungenda haec: *praeclara stirpe genuisti*; male huc inferas praepositionem; neque est horum verborum ulla cum Aen. I, 19. similitudo. *Wr.*)

I, 361, Met. XV, 361 sq. cf. Antig. Caryst. Mirab. c. 23. ibique Becm.

317. Aristaeus ex mente poetae tum in Thessalia degebat, necdum Ceam adierat. *fugiens*, simpl. relinquens, *Tempe*, discedens inde ad *caput amnis*, Penei, fontem, vid. Exc. ad h. l. Sic fons Timavi — *novem ora* Aen. I, 245. 246. Ignoratione totius phantasmatis poetici olim, Burmannum temere sequutus, ostium Penei intelligi volebam. (idque significari existimat Iahnius, Delamallum ad Valer. Fl. Tom. II, p. 495. et Weichertum *Comment. de turgido Alpino* p. 6., secutus; negat Becker. Eleg. Rom. pag. 39. *Wr.*) Vetat tamen hoc rerum species et locorum ratio, quam poetae animo insedisse manifestum est; etiamsi concessero, *caput*, uti *os*, *ora*, de fluminum ostio dici posse, quod docuisse sibi visus est Burm. ad Valer. Flacc. V, 351. Lucan. II, 52, adversus quem docte disputantem vide Ouwens Noct. Hag. pag. 598 sqq. Nec assensum exprimunt seu illa: *extremi amnis*, seu ea, quae infra memorata vss. 359—362, haec enim ad fontem et initia fluminis non minus bene referri queunt. Sane antrum, ex quo fons progreditur, perpetua apud poetas Fluviorum regia, et Nympharum sedes; conf. Spence Polymet. pag. 226. 227, et nunc antra et vasti recessus in visceribus terrae intelligendi, ad

Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? quid me coelum sperare iubebas?
En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipsa manu felicis erue silvas;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messis;
Ure sata, et validam in vitis molire bipennem:
Tanta meae si te ceperunt taedia laudis.

324 *an quo* Menag. *noster* Medic. a m. pr. (quod non indicatum video apud Foggin.; neque in ipso codice vidit Freytagius. *Wr.*) 325 *quis me* quart. Moret. *videbas* Goth. sec., perpetuo lapsu. 327 *pecorum* tres apud Burm. et aliquot apud Pier. 328 *extulerat* quinque Burm. *excuderat* Ven. et duo Martin. cum vett. edd. *excuterat* unus Mead. Hoc *extundere*, invenire, parare, vidimus iam v. 315 et I, 133. *temptanti exstuderat* Rom. (— 329. *felices* Medic. — 330. *messes* Medic. *Wr.*) 331 *duram in vitis* Medic. a m. pr. (*duram* est prior lectio; utrumque epitheton huic nomini iungitur, vid. Aen. II, 479. et XI, 651. *Wr.*) *in vitis* Gud. *in vitem* Zulich. *in vires* Goth. pr. *bipinnem* Rom. (etiam Medic. hic et Aen. II, 627.; et quum nostro loco *bipennem* incuria a se relictum fateatur Foggin., idem ei fortasse aliis quoque locis accidit. *Bipennis* Quintiliani aetate in usu fuisse, patet ex Instit. Orat. I, 4, 12. Vid. V. L. Ge. I, 398. *Wr.*)

quos per ipsum fontem descensus fit. Pro exemplo hic locus esse potest, in poeta interpretando grammaticam et criticam subtilitatem nihil expedire, si sensus poeticus hebeat. Erat autem mater, Cyrene, una ex Nymphis huius fluminis, eademque Penei filia seu neptis. Apud Pindarum P. IX, 90. 121, ab Apolline illa in Libyam abducitur; at h. l. patris regiam incolit. Porro hunc versum et has querelas ex Homerica expostulatione Achillis cum Thetide Iliad. α, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp. Sed mirifice exornavit Virgilius nude ab Homero primum tradita. Conf. etiam Iliad. σ, 70 sq. et Callimach. in Cer. 99. — 323. *Thymbra,* ager Troadis, fluvio Thymbrio irrigatus, qui in Scamandrum cum Simoente iam iunctum se immittit; fano Apollinis nobilis. Strabo XIII, p. 893. Est autem versus adumbratus ex Odyss. ι, 529 *Εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι.* 324. Ita Aen. II, 595 *quonam nostri tibi cura recessit.* 326. 327. Exornavit poeta τὸ ἀτιμᾶν Homeri; hanc gloriam, quam mihi multo cum labore, longae experientiae molestia, ex agrorum cultu et pecudum (adeoque etiam ex apum) cura paraveram, hunc fructum amitto, et hoc quidem, cum te deam matrem habeam. *frugum et pecudum:* nam eidem Aristaeo tributa cura pecoris, ut Ge. I, 14,

At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. eam circum Milesia vellera Nymphae
Carpebant, hyali saturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,

334. Sensit: 335. colore;

333 *thalamos* alter Menag. *thalamo sonitum* Franc. 334 *Sentit* vett. aliquot apud Pierium. *Melesia* Gudian. *verberu* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) 335 *satyro* Rom. et tres apud Burm., et sic Serv. ac Philargyr. vid. ad Georg. II, 197. *vitreo*, *viridi*, *hilari*, a nonnullis lectum fuisse e Cerda colligitur. *phaucata* Goth. pr. 336 E Graeco: *Δρυμώ τε, Ξανθώ τε, Λίγειά τε, Φυλλοδόκη τε.* *Drimo*, *Drumo*, (sic Medic. *Wr.*) *Dremo* vid. apud Burm. *Xantho* alii, et *Legea.* (et sic Medic.Igginio, sed *Ligea* Heinsio teste. At Fogginii testimonium firmat Freytagius. *Wr.*) *Phyllidoceque* Heins. reposuit e pr. Mentel. et novem aliis; vulgo *Phyllodoceque*, quod tuetur Rom. Medic. alii, item Macrob. Sat. V, 17, nec, cur mutandum fuerit, video: nam *Φυλλοδόκη* rationem habet grammaticam; *Φυλλιδόκη* ei adversatur. Scribitur etiam *Philledoce*, *Philidice*, *Phillidoce*, *Phyledoce*.

unde idem *Νόμιος*. cf. Pindar. l. c. 329. *felicis silvas*, arbusta fructiferarum arborum. 330. *inimicum ignem;* diu notatum, hunc esse *τὸ δήϊον πῦρ* apud Homer. et alibi. *interfice messis*, perde. Lucretianum verbum. *perimere*, *necare*, in simili iunctura dixere etiam alii. (Sed *herbas arescere et interfici* ex Ciceron. Oeconomicis affert Nonius, laudatus ab Ursino. *Wr.*) 331. *sata* post *messes* et cum *vitibus* iuncta cum Martino dices esse arbores satas. *molire*, vibra, iacta; ut excidantur vites.

333 sqq. Adumbrata haec ex Homero, ubi Thetis in imo maris fundo luctum Achillis rescit Iliad. σ, 35 sq. *sonitum*, confusum, nondum disertam vocem, qua filium agnoscere posset. Quae sequuntur, adumbrata sunt ad vitam priscorum hominum; sedebant in thalamo puellae, etiam regiae, assidentibus seu comitibus et aequalibus seu famulis, ut opus facerent seu nendo seu texendo; nunc deabus assignatum opus e lana praestantissima, Milesia, ut Ge. III, 307 vidimus, colore caeruleo. 334. *Vellera carpebant*, lanam ducebant fuso, nebant. 335. *hyali colore;* voluit colorem *hyalinum* exprimere, h. viridem, vitro, viridioris coloris puta, similem. *hyalus*, *ὕαλος*, pro vitro, nove dictum: forte dum graecum aliquem poetam sequebatur Virgilius; nam ex vita vulgari et tabernis institoriis, si vel maxime, quod ignoro, *hyali* vox in iis frequentata fuisset, eam non adoptasset Maro. Imitatus Auson. Mos. 418 *Caeruleos nunc, Rhene, sinus hyaloque virentem Paude peplum.* Simili ausu a Lucret. IV, 1121 *thalassina vestis* dicta, et *θαλασσαίαν μίτραν* sic dictam puto apud Tryphiod. 333. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera

Caesariem effusae nitidam per candida colla;
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinae experta labores;
Clioque et Beroe, soror, Oceanitides ambae,
Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae;

338. *NESAEE, SPIOQUE, THALIAQUE, CYMODOCEQUE,*
341. BEROE S.

337 Ante hunc sequens versus ponebatur in Goth. 338 *Νησαίη, Σπειώ τε, Θάλειά τε, Κυμοδόκη τε·* fere ut in Iliad. σ, 39. *Niseque* apud Macrob. Sat. V, 17. Alii: *Neseque*, *Nisaee*, *Nisaei*, *Nesea*, *Nisaea*, *Nisaeque*, *Nisea Aepioque*. Porro *Theleiaque*, *Talique*, et *Chimodoceque*, *Cymidoceque*, *Cynodoceque*. Totus versus abest ex optimis Rom. Medic., aliisque plurimis, etiam Mead., et potest ex Aen. V, 826 huc tractus esse videri, eiectus quoque a Brunck. et in ed. Parmensi Bodon. 339 *que* post *Cydippe* a Medic. et plurimis abest. (Retinui tamen; vid. Q. V. XI, 3. *Wr.*) *Lycoris alternaque* Rom. *Lyceris* Goth. pr. et al. 340 *primum* alter Menag. Zulich. (*primum — laborem* Serv. Dresd. — 341. Ingrati hi numeri; quare Virgilium ita haec pronunciasse censeo: *Clioque et Beroe | soror*; hinc ante *soror* interpunxi. *Wr.*) 342 *invictae* Erf. *incinctae vestibus* alter Rottend.

saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quae satis colore imbuta est. Alias, ubi *vitreum mare*, *vitreus pontus*, et similia dicuntur, ad colorem caeruleum spectare id videtur; si *vitreus fons*, ad pelluciditatem. *Vitream Circen* alia audacia dixit Horat. I Carm. 17, 20 pro marina; ut alias deae marinae solent dici *caeruleae*; *vitreum antrum* Ovid. Met. V, 48. Praeiverat Corinna, quae *ὑάλινον παῖδα* dixerat pro marino. vid. Toup. App. ad Theocrit. p. 20. 21. *ὑαλοειδέες τόπαζοι* sunt in Orphicis *Λιθικοῖς* VIII.

336. In huiusmodi enumeratione multorum nominum ex mythicis rebus petitorum videntur sibi valde placuisse veteres poetae, nullus tamen magis, quam Ovidius; forte, quia eruditionis laudem res habebat, et varietatis copiaeque gratiam nominum ex etymo significatus affundere potest. Nostris quidem sensibus periit illa suavitas. Ceterum hic locus et haec nomina ex Homero petita Iliad. σ, 37 sqq. Add. Hymn. in Cer. 418 sq. Hesiod. Θ. 264 sq. 240 sq. Hygin. p. 4. 5. 341. *Oceanitides ambae*, hae igitur solae Oceani filiae; adeoque ceterae Nereides: quas numero L, illas ter mille fuisse traditum: Apollod. I, 2, 2. 7, ubi vid. Not. conf. Valck. ad Ammon. lib. III, c. 1. At Iovis filiae Naides Odyss. ν, 356. ρ, 240, et Oreades Iliad. ζ, 420. Odyss. ζ, 105. Communi tamen usu omnes dictae Nereides. Hoc est illud, quod Grammatici innuere volebant aut debebant, dum eas a Nerei filiabus distinguebant. vid. Ammon. h. v. 342. Ambae cinctae auratis et pictis, h. variis, pelli-

Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea,
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Volcani, Martisque dolos et dulcia furta;

343. Deiopea;

343 *Ephyra* Medic. *Epyre* Goth. pr. *et Asia* Heins. post Pierium e Medic. et pluribus. *atque* vulgo. Post *Asia* inserunt *et* Aldd. Iunt. et aliae. *Deiopia*, *Diopea*, *Diopeia* alii. Est *Δηιόπεια*. Hiatus est post *Ephyre*. ἠδ' Ἐφύρη, ἠδ' Ὦπις. 344 *At tandem* Medic. (sed *e* supra scripta. *Wr.*) *velox positis* Schol. Statii Theb. I, 271. 345 *Clymene curam* Erf. *curas inanis* Gud. et unus Pierii. refinxit Wakef.: *Inter quas Clymene curas narrabat inanes*: ad Lucret. V, 1430. coll. III, 117. *narravit* Goth. pr. *mandabat* Erf.

bus, tamquam Nymphae, et quidem venatrices; cf. v. 344.

343. *Asia* a tractu Lydiae: vid. sup. Georg. I, 383. (De geminata copula *atque* vid. Q. V. XXXV, 23. et 28. *Wr.*) 344. *Arethusa velox*, ergo et ipsa venatrix, cum Clio et Beroe; *positis sagittis*, quae tum deposuerat arcus; nam assidebat colo tum inter ceteras. Parum placet, quod Servius habet: „nebridas habentes; sed hic venatricum est habitus, quem ideo Nymphis dat, *quia multas eas legimus ex venatricibus factas.*“ Quomodo tamen venatrices Nymphae, in saltibus versari solitae, nunc in imo aquarum fundo, sub terris, inter Nymphas aquarum deas locum habere, aut Nymphae Potamides et marinae inter venatrices deas referri possint, olim dubitabam. Nec fundo suo carere visa est ea dubitatio viro docto et aequo harum rerum iudici Ouwens Noct. Hag. p. 605. Scilicet dicendum est, poetas omnino in Nympharum generibus discernendis non ubique esse solere satis subtiles ac diligentes, et Nymphas fontium et amnium silvis et saltibus, contra vero ex montibus et saltibus deductas Oreadas et Napaeas venationi immisceri, adeoque sagittis et arcubus instrui. Ita Diana Nymphas venatrices ex Oceaninis legit apud Callim. in Dian. 42. Spanhem. ad v. 13. Inf. 383 cum patre Oceano invocantur Nymphae silvarum et fontium promiscue. Offendunt tamen vel sic iuncta inter se et ad unum genus relata ea, quae tam diversi generis sunt. (At bene Serv. Dresd.: „TANDEM POSITIS: quae ex venatrice in Nympham versa fuerat.“ Fabula ipsa satis nota. Inde emendanda, quae Heynius scripsit. Hinc etiam vera vis vocis *tandem* intelligitur. *Wr.*)

345. *curam inanem Volcani*, studium inane in observando adultero et sumenda ab eo ultione: ut recte Meierotto p. 29; cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit locum Odyss. ϑ, 266 sqq. Qui fabulam post Homerum narraverint, dabit Wernsdorf. Tom. IV, p. 53 Poet. min. 346. *Martis dolos* Cerda dolos

Aque Chao densos divom numerabat amores.
Carmine quo captae dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas inpulit auris
Luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput extulit unda;
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam

352. UNDA.

347 *Atque* (sic Medic. cum multis; vid. Wakef. ad Lucret. III, 757. *Wr.*) vitium edd. Elzev. ante Heins., quem vide et Pierium. conf. ad Ecl. VI, 63. VII, 13, ubi Serv. *Eque Chao* laudat; et *enumerabat*. *Atque chadens os* Roman. *divum densos* Erf. *narrabat* unus Mead. cum edd. Ven. 1476. 1482 et Erf. 348 *fusis dum* Gud. tert. Rottend. (etiam Medic. ap. Foggin., quem ordinem in ipso codice invenit Freytagius. — 349. *aures* Medic. *Wr.*) 350 *vitreisque in sedibus* alter Rottend. *vitreis quoque s.* Reg. Martin. *vitreis* binis syllabis. (cur binis? prima corripitur: Horat. Od. III, 13, 1.: „O fons Bandusiae, splendidior vitro.“ *Wr.*) *amnes* Medic. (a m. pr., sed *omnes* a sec. *Wr.*) 351 *Obstipuere* Rom. Medic. cum aliis melioribus, ut toties, quoties vidimus. 352 *flavum* dudum editum a Naugerio et ab Egnatio et hinc in vulgg. firmavit Heins. e scriptorum omnium cum Roman. et Medic. consensu. Aldd. pr. et sec. et hinc aliae nonnullae *placidum*, repetitum ex Aen. I, 127. conf. sup. v. 319. *summaque suum caput* Leid. 353 *Et procul, at gemitu* Leid. *Atque procul gemitu* Zulichem. 355 *Penei genitoris.* Vitiosam lectionem metrum prodit, quod sagacissimus metri exactor, Io. Schrader., monuit Emendatt. praef. p. XXI. Est enim *Πηνειοῦ·* ex quo poctarum usu trisyllabum Latinc fit, ut ex *Αἰνείου Aeneae.* Nec nisi seriorcs poctae in his licentius versantur; vide v. c. Sammon. et ibi nuperum doct. editorem Ackermann. p. 23. Multa quidem ad diluendam caussam poetae attulit Ouwens Noct. Hag. p. 607 sq. conf. p. 285. (Si defendere vellem, equidem laudarem Horatianum *Pompei, meorum prime sodalium* Carm. II, 7, 5.) Alia petita sunt ex observatione aliorum in re metrica, quae et ipsa a regulis recedunt; hoc est culpam culpa dissolvere; alia sunt diversa. Si v. c. ut apud Nemesian. Cyneg. 272 *Nerei* occurrit dissyllabum; est hoc a *Νηρεὺς, Νηρέως*, unde *Νηρεΐδες, Νηρηΐδες.* De *Belides* conf. ad Aen. II, 82. Unus esset modus *Penei* dissyllabum defendendi, si dixeris, pro *Πηνειὸς* dictum quoque esse *Πηνεὸς*, ut tot alia in *ειος·* v. c. *ταύρεος*, Hesiod. Sc. Herc. 104, et communi usu alia, ut *σιδήρειος, σιδήρεος.* *Αὐγείας* et *Αὐγέας.* *Αἰνείας* et *Αἰνέας*, unde *Aeneadae*: Aen. I, 157. Ita saltem legerem in

Vulcani in Martem structos accipiendos esse contendit, ex Odyss. ϑ, 276. Sed vetant adiecta *dulcia furta. doli Martis* haud dubie eadem dicuntur, cum clam Vulcano fierent, ut ibid. vss. 268. 269. 347. *densos — amores*, crebros, magno numero et longa narrationis serie pertexendos. cf. Ouwens p. 591. 350. *Luctus*, querelae. v. 353 *gemitus. vitrea sedilia* nunc proprie e vitro, si ita placet. (de vitreis Nympha-

Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percussa nova mentem formidine mater,
Duc, age, duc ad nos; fas illi limina divom
Tangere, ait; simul alta iubet discedere late
Flumina, qua iuvenis gressus inferret. At illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Adcepitque sinu vasto, misitque sub amnem.

Theocr. XXV, 15 *Πηνεοῦ ἀμμέγα τῖφος*. In poeta nostro proclive est suspicari, *Penei* ex glossemate profectum esse in locum epitheti, quo voc. *genitoris* ornatum erat. Quale tamen illud fuerit, nemo facile assequetur. Bentlei. ad Lucan. III, 191 *magni g.* emendabat; Wakef. *Penei patris ad v.* vox tamen tam plaua haud facile excidisset, et pari iure viceua alia substitui posseut. („De *Penei* disyllabo apud Virg. Ge. IV, 355. non dubitabat Santenius; dubitarunt alii, ipse adeo Heynius. Dubitandi caussa fuit, quod est *Penei* pro *Peneii* a *Πηνειὸς*, *Πηνειοῦ*, sed *eii* in unam syllabam contraxit Virg. etiam Ecl. III, 96. in *reice capellas*. Non enim ibi, quod voluut Servius ad eum loc. et Priscian. p. 545, 34., est proceleusmaticus pro dactylo, sed duae priores syllabae vocis *reiice* per synizesin coalescuut. Sic est *eiciat* trisyllabum apud Terent. Andr. III, 3, 8. *Lynceis* quoque contractum e *Lyncēis* — *Lynceiis* — ferendum Santenio videbatur in Horat. Serm. I, 2, 91. Sunt quidem apud hunc etiam a *Pompeius*, *Volteius* vocativi duarum syllabarum *Pompei* Od. II, 6, 5. *Voltei* Ep. I, 7, 29.“ Haec Lennepius ad Tereut. Maur. p. 427.; cetera bene; sed *reice* et *eiciat* nihil valent ad hanc causam defendendam. Rectius tamen ita statui mihi videtur, Graecos, ut *Ἀλφεός* pro *Ἀλφειός*, ita etiam *Πηνεός* pro *Πηνειός* dixisse, et ad hanc se liceutiam Virgilium h. l. composuisse; quamquam certum exemplum formae *Πηνεός* exstare non memini. *Wr.*) 357 *Hic* pr. Rottend. Goth. sec. *Hinc* Ven. unus Arundel. unus Mead. Erf. vett. edd. (Medic. *huc*, *i* supra scripta. *Wr.*) *perculsa* vulg. ante Heins. Monuerat iam Pier. 358 *Duc age duc.* Secundum Rhemnium Palaemonem scripserat Virgilius *Duce*; v. Wakef. ad Lucret. II, 484. (pertinet Rhemnii praeceptum tantum ad *dice*; vid. V. L. ad Aen. I, 753. *Wr.*) 359 *discernere* alter Menag. *descendere* unus Mead. 360 *quia iuvenis* Gud. a m. pr. *qua iuveni* Heins. coni. *ad illum* Gud. 361 *in montis speciem* Medic., sollenni permutatione. (et *species* a Grammaticis per *facies* explicari solet, ut infra vs. 406.; *faciem* etiam Interpr. Maii ad Aen. II, 633. *Wr.*) *in faciem montis* fragm. Moret. Parrhas. *in molis speciem* codex Macrob. Sat. V, 3. *facie* Erf.

rum antris vid. quos Gesner. Thesaur. sub voc. *vitreus* laudat. *Wr.*) Mox *sorores:* non licet nimis severum esse; poeta dixisse videtur, quatenus omnes Nymphae Nereides vel Oceanides fuisse intelligi possunt. 355. *Penei genitoris* Cyrenes. Sed perpetuum magnorum fluviorum, *pater*, *genitor;* et Cyrenes parens alias Hypseus, etiam apud Pindarum. Peneum tamen agnoscit Hygin. f. CLXI. (*ipse tibi*, vid. Not. ad Ecl. VIII, 30. et Q. V. XVIII, 3, a. *Wr.*) 356. *nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi. conf. Aen. XII, 652. 357. *nova formidine*, repentino terrore. (*nova* proprie dictum putat Wunderl. coll. vs. 333. et 353. *Wr.*) 359. Versus ex Iliad. ω, 96 *ἀμφὶ δ' ἄρα σφι λιά-*

Iamque domum mirans genetricis, et humida regna,
Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
Ibat, et, ingenti motu stupefactus aquarum,

363 *genetrix* Rom. (En memorabile exemplum consuetudinis atque usus analogiae ac rationi repugnantis! A voc. *genitor* enim quum fieri debeat *genitrix*, optimi libri — et Mediceus quidem, nam de aliis pro certo id affirmare non licet, constanter — praebent *genetrix*, *genetricis*. *Wr.*)

ζετο κῦμα θαλάσσης. Qua se iuvenis per fontem in aquas immittit: moles aquarum sinum facit et cavum arcum, ut tamquam per antrum descendat ad loca subterranea, in quibus aquarum sunt receptacula et fontes, et in his, Penei. 361. Versus ex Homer. Odyss. λ, 242 πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον. 362. *Accipere* nos dicitur locus, quem ingredimur; *mittere*, dum per eum transimus.

363. Hanc mirationem novarum rerum in iuvenis animo, quamquam gravi cura oppresso, egregie memorari, unusquisque facile animadvertat. Telemachum Homericum poetae nostro ante oculos fuisse versatum Odyss. δ, 43 sqq. putabat Cerda. Gravioris momenti res esset, si certo affirmare possem, unde ea, quae sequuntur, hauserit poeta. Habuit utique ante oculos poetam aliquem, sive Alexandrinum sive antiquiorem, qui de rerum originibus tradebat, et Oceanum omnium dearum deorumque patrem, et aquam commune omnium rerum principium cahebat. cf. inf. v. 381. 382. et loc. ex Il. φ, 195 sq. Certe poeta hic non fontem Penei, quem exspectabas secundum vs. 319 *tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis*, sed vastam aliquam cavernam sub terra narrat, e qua, tamquam e communi fonte, sed diversis partibus ac locis, omnia flumina orta diversis viis ad terrae superficiem et ad suam quodque originem properent et ex terra prodeant. Est tamen eadem ista caverna tamquam aliqua regia, in qua dii fluvii, fontiumque Nymphae, sua palatia, suos thalamos habeant, quorum unum Cyrene cum suis Nymphis tenebat. Secundum haec facile erit intellectu, quid sint *speluncis lacus clausi*, s. inclusi, qui sunt in speluncis, h. magnae illae cavernae recipiendis aquis; quas ipsi fontes scaturientes faciunt, et unde aqua exsuperans amnis fit. Aen. VIII, 74. 75 de Tiberino: *Quo te cunque lacus — Fonte tenet, quocunque solo pulcerrimus exis.* Addit *lucos sonantes;* cum ex illis cavernis orta flumina procedant aliquantum viae subter terra, donec ad superas auras prodeant, huic viae littora nemoribus obsita, quae strepitu aquarum alluentium resonant, non incommode dari potuere. Aliter *luci sonantes* dicti erant Ecl. X, 58. Servius miram hic notam habet: *Haec — ex Aegyptiis tracta sunt sacris: nam certis diebus, in sacris Nili, pueri, de sacris parentibus nati, a sacerdotibus*

Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,
Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
Saxosusque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua voltu

370. Saxosum

367 *Spectabant* Menag. pr. *Phasin* Goth. pr. cum aliis. 368 *primus se erumpit* Medic. *primus erupit* Regius Martini. *primum erumpit* pr. Rottend. duo Moret. pr. Voss. Ita Pierii Medic. a m. pr. et Oblongus, item Goth. sec. *primum erupit* pr. Voss. et unus Mead. At vulgatam lectionem, *primum se erumpit*, confirmat Medic. cum aliis. v. Ge. I, 446. III, 428. Laudat Burm. Broukh. ad Tibull. IV, 1, 86 et sc ad Grat. Cyneg. 432. Eodem alludunt alii libri: *se primum erumpit* Zulich. *primum se rumpit* Romanus, Gud. Franc. et Toll. *primum se erupit* Arusian. Messius recitat, et sic pr. Mentel. a m. pr. Cantabrig. et ed. Ven. 1475. *primum se rupit* tert. Rottend. *Enipheus* plurimi. v. ad Ovid. Met. I, 579. VI, 116. Burmannus. *Enitheus* unus Mead. At est Ἐνιπεύς. 369 *Unde caput* unus Mead. *Armena* Franc. Versum 370 praemittere volebat priori Io. Schrader., ut iuncta essent Italiae flumina: *Unde pater Tiberinus — Et gemina — Eridanus*: nec male. Idem vir doctus haerebat in iterato voc. *unde — unde — unde.* Exemplum simile Valer. Flacc. IV, 570. 571. I, 219. 220. 370 *Saxosusque, sonans* Rom. Oblong. et Medic. Pierii, inter Heinsianos Medic. Gud. et alii non pauci; sed perperam. vid. Heins. ad Aen. III, 70. conf. Serv. et Philarg. Vulgatum haud dubie doctius et exquisitius est. (Philargyrius: „Alias: *Saxosusque sonans*, non ut duo intelligendum, s a x o s u s e t s o n a n s, sed o b s a x a s o n a n s." Serv. Dresd. in eandem sententiam: „Nomen pro adverbio." Recte utique; vid. annotata ad Aen. VIII, 559. et Q. V. XVI, 4. Quare non dubitavi hanc lectionem ex optimis libris restituere. Et alias quidem neutra adiectivorum verbo *sonare* iungere solet Virgilius; cf. Ge. III, 239. 149. Aen. IX, 125. 732.; sed hoc loco adiectivo uti maluit, quo sibilantem aquae circum saxa strepentis sonum imitaretur, ut Aen. V, 866.: „a d s i d u o l o n g e s a l e s a x a s o n a b a n t." Vid. etiam Not. ad Aen. II, 53. Haec igitur lectio, *saxosus*, et d o c t i o r et e x q u i s i t i o r habenda, altera vulgaris. *Wr.*) *Hypanus* duo Burm. *Mesos*, *Misus* duo Pierii, Goth. sec. *Caicus.* Κάϊκος. Ἰὼ, Κάϊκε, Μύσιαί τ' ἐπιῤῥοαί, apud Strabonem ex Aeschyli Myrmidonibus. (*Chuicus* Medic. *Wr.*) 371 *taurino corpore* Medic. a m. pr. *volto* Gud.

Nymphis dabantur: qui cum adolevissent, redditi narrabant, lucos esse sub terris et immensam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Unde est illud secundum Thaleta inf. v. 382 *Oceanumque, patrem rerum.* De ceteris vid. Excurs. ad v. 317.

367. *flumina diversa locis,* quod in pedestri sermone, *diversis locis.* *Lycus* h. l. Ponti fluvius, quia cum *Phaside*, Colchidos fl., iunctus est, ut apud Strabon. XI, pag. 801 B, et uterque in Pontum Euxinum se immittit. *Enipeus* Thessaliae, *Hypanis* Sarmatiae, nunc *Bog* dictum, nota flumina. 368. *caput* h. l. fons. vid. ad v. 319.

Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, et nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontis

375. GNATI

373 *effluit* secundum Romanum et aliquot Pierii libros, idem Medic. Gud., reposuit Heins. *influit* vulgo. (commemorat hanc lectionis diversitatem etiam Philargyrius. *Wr.*) *influat* Leid. a m. pr. *violentius* Toll. 374 *inter thalami* Zulich. *splendentia* legit Valesius, sed refutatus a Broukh. ad Propert. III, 2, 28, notante Burm. *pomice*, *punice* scribitur. 375 *et* aberat Medic. a m. pr. et Regio Martin.; idem *flentes*. *flexus* Goth. sec. *inanes* Burmannus reposuit, pro *inanis*, ne ambigua esset lectio; praeferrem sic *inaneis*, si semel prisca sequenda sunt. Codices utrumque exhibent. (*inanis* ipse Mediceus; idem *nati*, quod quare restituerim, docet Q. V. XXXVIII, 2. — 376. *libidos* Medic. a m. pr. *Wr.*)

371. Fluviorum dii cornibus taurinis res notissima. Padus vero habet *cornua aurata;* sive propter fertilitatem agri adiacentis, sive simpliciter, quia deorum attributa sollemni epitheto sunt *aurea*. Apud Martialem X, 7 *cornibus aureus receptis* Rhenus appellatur, unde Spencius locum nostri poetae illustrabat Polymet. Dial. XIV, p. 231; sed *aurum* ibi cum cornibus nil habet commune. Ad sidus Eridani, quod *aureum*, lucidum, sit, aut ad ramenta fluvii *aurea* referebat Cerda. (quod probat Vossius, laudato Plin. XXXIII, 4, s. 21. *Wr.*) Impetuosissimum autem amnem olim Padum fuisse, ex aliis locis manifestum est; cf. Ge. II, 451. 452, quamquam nunc eius natura diversa esse narratur. 373. εἰς ἅλα πορφυρόεσσαν, nigrum, ut notum. Est vir doctus qui *purpureum mare* malit esse albescens. Sane *purpureus* non semper ad colorem refertur; verum etiam ad splendorem ac nitorem purpurae, ut adeo sit pro fulgens, nitens: ut *lumen purpureum*, *nix purpurea*. Mare tamen purpureum simili modo esse accipiendum, exemplis Catull. Pel. et Thet. 269 — 275. Gell. XVIII, 11. Cic. Acad. Qu. IV, 33 non conficitur.

374. Pervenit tandem Aristaeus ad thalamum matris, *pendentia pumice tecta*, antrum pumiceum, exesis saxis, ad camarae morem curvum et fornicatum; ergo latera et tholus sunt *pumice pendenti;* unde poeticus sermo exquisitius etiam *tectum pendens pumice* dicit: ut Seneca Herc. fur. 719 *hic vasto specu pendent tyranni tecta*. Exceptus ille hospitio lavatur et mensa apposita recreatur; fit libatio, in patris quidem Oceani et Nympharum honorem — 383. Inter haec mater, quam ex filio calamitatem didicisse et de remedio cogitasse puta, ex flamma, vino libato emicante, bono omine capto erecta filium ad Proteum ablegat, ut ex eo mo-

Germanae, tonsisque ferunt mantelia villis;
Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
Pocula; Panchaeis adolescunt ignibus arae;
Et mater, Cape Maeonii carchesia Bacchi:

377. VILLIS. 380. BACCHI;

377 *mantelia* Heins., ut omnes vetustiores. *mantilia* vulgo. vid. ad Aen. I, 702. Salmas. ad Scriptores Hist. Aug. saepius. 378 *Parce* quart. Moret. *Pars onerat epulis mensas* Parrhas. 379 *Panchaeis adolescunt pinguibus* Medic. a m. sec., quasi *pinguia* sint unguenta, fere ut *densum pingue* Georg. III, 124. vid. Heins. (Memorabilis lectio *pinguibus*, quamque ab ipsius Virgilii manu profectam suspiceris. Quod si ita est, *Panchaea* substantivum, *pinguia* adiectivum esse censuerim. Nam ut sexcenties talia, quale est *vinum*, *unguentum*, per ellipsin omittuntur, sic nullus dubito, quin etiam *tus*, *aroma*, eodem modo veteres reticuerint. Contra *Panchaei ignes*, i. e. ignis tura Panchaea cremans, vereor, ut Latinum sit. Grat. Cyneget. 441.: „ter pinguia libant Tura foco.“ Ovid. Trist. V, 5, 11.: „Da mihi tura, puer, pingues facientia flammas.“ Lucan. VIII, 730.: „non pinguis ad astra Ut ferat Eoos — — fumus odores.“ Ac, nisi fallor, Philargyrius quoque *pinguibus* legit vimque substantivi voc. *Panchaeis* tribuit; en eius verba: „ADOLESCUNT: hic vim habet frequentationis: et *Panchaeis adolescunt*, i. e. Panchaicis odoribus incenduntur arae.“ Ceterum *Puncaeis* Medic. *Wr.*) *adolescent* Servius ad Georg. II, 139. *Sabaeis* Leid. *alae* Menag. Tentat versum Wakef. ad Lucret. II, 417. („An dederit, inquit ille, *Panchaeis* adolent sub turibus *arae*.“ *Wr.*)

dum reparandorum examinum comperiat; degit ille ad Pallenes, Thessaliae peninsulae, littora 387 sq. 375. *fletus inanes*, levi de caussa susceptum dolorem, et cui facilis et parata medicina esset. 376. *fontes*, aquam. Excipitur puer ad veteris hospitii inter heroes morem. 377. *tonsis mantelia villis*, lanea, lanugine in texti superficie attonsa, adeoque laevia, ac tenuia, mollia. (vid. Voss. ad h. l. et ad Arat. 423. *Wr.*) 378. *reponunt*, pro simplici ponunt: ut Ge. III, 527 *mensae repostae*. (*reponunt* proprie hic dici, probabit Q. V. XXXXI. *Wr.*) 379. *tura* (*Panchaea* v. Georg. II, 139) ardent in aris; translatum ab hominum conviviis, inprimis festorum dierum: peractis epulis fiebat libatio. cf. ad Aen. I, 704, ubi *flammis adolere penates*. Actum quoque ad e. l. de voc. *adolere*: proprie *adolescere* est augeri; inde proprie in sacris de igni. Nunc *ignes Panchaei*, tura ex Arabia, *adolescunt*, cremantur, *in aris*. (Iacobsius, Vossium secutus, haec ita interpretatur: „arae cumulantur ture incenso,“ ut arae, flammis inde surgentibus, ipsae quasi surgere et adaugeri videantur; simpliciter per *cumulantur* explicat Wakef. ad Lucret. V, 798. *Wr.*) 380. *Bacchi Maeonii*, vini Lydii, Tmolii supra Georg. II, 98, pro praestantiore vini genere. Nam Catacecaumenium vinum geographis, non poetis, notum: vid. Strabo XIII, pag. 931 extr.

Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quae silvas, centum quae flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:
Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
  Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,

383. SERVANT; 387. VATES C.

383 *et* post *silvas* Rom. 384 *perfundit* Medic. Menag. pr. Moret. alt. unus Mead. (Sed *n* in *perfundit* puncto notatum in Mediceo. *Wr.*) 385 *sublata* Medic. a m. pr. et Gud. (*sublecta* Medic. a m. sec.; idem *flammam* et *tectis*. *Wr.*) *subvecta* Moret. quart. cum fragm. Moret. Zulich. conf. ad Georg. III, 241. 386 *firma* Medic.; f. pro *firmata*, coni. Heins. (apud Foggin. sic exaratum invenio: *firm animum*; sed priori voc. literae miniatae *ans* supra adiectae. *Wr.*) *formans* Gud. a m. pr. *ipse* ed., quam Heins. tractabat, vitium.

Carchesium vas oblongum, ansatum. vid. Athenaeum XI, p. 474 E. Docta de eo disputatio apud Macrob. V, 21. 381. *Oceano*, quippe communi omnium fluminum et fontium patri. Iliad. φ, 195 sqq. et alibi. Diis sacra faciunt alii dii etiam alibi, etiam in anaglyphis antiquis minores maioribus; h. l. etiam Nympha libat Nymphis, dum preces Cyrene facit ad Oceanum et Nymphas placandas filio, qui flagitio in Eurydicen commisso iram earum in se commoverat. Mox v. 382 Oceanus est *pater rerum*: ut adeo omnino naturae parens ille edatur. Hoc Virgilius non ex Homero, sed ex poetis philosophemata decantantibus hausisse videri debet. Segaar et Royaards in Diatribe academ. (1775) p. 81 deceptum putabant Virgilium interpretatione prava versus Iliad. ξ, 246 Ὠκεανοῦ, ὅςπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται, cum πάντεσσι acceperit ductum a πάντα: cum tamen sint πάντες θεοὶ intelligendi, cf. v. 201. Verum ipsa loca ex Orphicis et Cratete satis docent, post Homerum alios, qui id prodiderant, Virgilio hoc suppeditare potuisse. conf. loc. e Servio ad v. 363. 383. Nymphae, sorores Cyrenes generali notione, ab Oceano genus ducentes, ut ipsa Cyrene, Hypsei f. cf. ad v. 341. *servant,* incolunt, ut saepe poetae. inf. v. 459 *hydrum servantem ripas*. 384. *Vestam,* ignem. 385. *subiecta,* subiiciens se, emicans et lambens lacunar. Ge. III, 241 unda aestuans *nigram subiectat arenam*. Erat autem hoc fausti ominis, ut saepe alias; quo omine firmata iam mater, ut consilii sui bonum eventum animo praeciperet, ut Proteum adiret, puero suadet, ex quo reparandorum examinum rationem comperiat. (— 386. *ipsa,* vid. Q. V. XVIII, 2, b. *Wr.*)

387. Locum hunc ex Od. δ, 364 — 384 sqq. adumbratum esse, omnes viderunt Interpp.,

Caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor

388 *qui passibus* Zulich. *piscibus* nimis tenue et exile esse videtur. Miror, Heinsium, qui toties *pistres* vel *pistrices* induxit, h. l. non idem tentasse. Saltem praestat *pistribus* vel *pristibus*. (Minime sollicitandum *piscibus*; quasi non etiam magni essent pisces! Coniungendus autem uterque versus ita, ut equi marini descriptionem contineat, anteriore parte equum, posteriore piscem referentis; et sic ipse Heynius in Not. *Wr.*)

ubi, monstrante Idothea, Menelaus in Pharo, Aegypti insula, eodem modo Protea adgreditur, ex eoque reditus in patriam fortunam exquirit. Fabula de *Proteo* ex Aegypto ducta haud dubie; sedes eius apud Homerum ad Pharum insulam, in littore tum deserto; hinc in *Carpathio Neptuni gurgite*, h. mari, versatur (nam Carpathos insula Aegypto obversa est); sed alterum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Macedoniae in formam peninsulae partem, pro *patria* ei assignat, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, conf. h. l. Servium; quae etiam Lycophroni Alex. 115 sqq. memoratur. vid. Apollod. II, 5, 9, et Notas p. 385. Forte fuit illa ex fabulis Orphicis mox in Heraclias adscita; nam Hercules in iis locis Protei filios occidit, quo spectat fragmentum narrationis apud Eustath. p. 686, 24 φονευθέντων δὲ τῶν παίδων εἰς ὄρος Θρακικὸν Ἤπυτον ἀναβὰς, ἤπυε θεοῖς ἀποκαταστῆναι εἰς Αἴγυπτον. Orphicae autem fabulae ad illas maxime terrarum partes spectant. Omnino Pieriam et vicinas partes, et inter has *Pallenen*, aliquot antiquissimarum fabularum propriam sedem esse, alio loco exposuimus (de Musar. relig. eiusque orig. 1766 Commentatt. Vol. VIII, inter Antiquiores, et Progr. de litt. et art. condit. in Vol. II Opusc. pag. 299). Ceterum illa narratio de variis formis, in quas se transmutabat *Proteus* (et apud alios, ut Pherecydem, Schol. Apollonii IV, 1396, *Nereus*, conf. Apollod. II, 5, 11), originem habere videtur ex poetis cosmogonicis, qui rerum origines suis carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant, cuius transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aerem (conf. inf. 409. 410), et rel. symbolica ista fabula exponebant. Eadem alii tamquam rem gestam narrarunt. De Proteo vid. Hymn. Orphic. XXIV. Vix itaque probabile fit, fabulae fundum aliquem in eo esse, quod rex Aegypti nomine Proteus fuit, qui artem inter Aegyptios natam teneret: quod acute suspicabatur, ut alia de fabulae apum reparandarum caussis, vir ingeniose doctus de Pauw (*Recherches philosophiques sur les Egyptiens* Tom. I, p. 174. 175).

388. 389. *piscibus et curru bipedum equorum iuncto*, pro curru piscibus et equis bipedibus iuncto, h. equis marinis, qui posteriore sui parte in pisces desinerent, qualia monstra vel ex vulgaribus picturis nota sunt,

Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiae portus patriamque revisit
Pallenen; hunc et Nymphae veneramur, et ipse
Grandaevus Nereus; novit namque omnia vates,
Quae sunt, quae fuerunt, quae mox ventura trahuntur.

393. SINT FUERINT TRAHANTUR

389 *Eiuncto* Zulichem. *Evincto* Parrhas. unus Mead. *cursu* Goth. sec. 390 *Hinc* alter Mentel. *remisit* Menag. pr. 391 *Pallenem* Zulich. *Pallentem* Goth. pr. *Pellenen* Medic. a m. pr., solita permutatione urbis Achaiae cum altera terrae Macedoniae, olim Thraciae. cf. Valck. ad Theocr. p. 352. *et* abest a Rom. *venerantur* Reg. et unus Arundel. cum ed. Paris. 1494. *ipsi* Medic. 393 *sunt* Zulich. et unus Mead. *quae fuerant* Leid. pr. Moret. unus Arundel. *trahentur* Medic. a m. pr. *trahuntur* Gud. a m. pr. Franc. Regius Martini. *sunt* et *trahuntur* etiam edd., inter has Argent. *sequuntur* Gud. pro div. lect., et *sequentur* Macrob. Sat. I, 20. (Magna lectionis diversitas admonere criticum debet, ne temere lectioni receptae assentiatur. Ac profecto nullam video causam, quare Coniunctivos posuerit h. l. Virgilius, quum praecedat *omnia*, cui sequentia ut enunciatio non interrogativa, sed relativa, illustrandi superioris versus gratia subiiciuntur; nec, si posuisset, intelligeres, unde illa lectionis discrepantia orta. Coniunctivos si velis tueri, repetas necesse est *novit*, hunc in modum: *novit omnia*; *novit*, *quae sint*, etc. Quem fere in modum Livius XXXIV, 3.: „Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligaverint maiores nostri, per quaeque subiecerint viris;" i. e. *et videte*, *quibus* cet. Ac ne sic quidem Coniunctivo locus esse videtur in ea oratione, ubi enunciatio per Relativum iuncta superioris enunciati obiectum, quod dicunt, contineat: οἶδε τὰ ὄντα. Veram lectionem servavit Serv. Dresd.: *Quae sunt*, *quae fuerunt*; verbo *sunt* supra appicta *i*. Lips. obl. *fuerant*, sed ita, ut primo *fuerunt* scribere voluisse librarius videatur. Causa mutandae lectionis haud dubie fuit correpta media syllaba Perfecti *fuerunt*, unde duplex natum vitium, *fuerant* et *fuerint*. Hinc reliqui quoque Indicativi in Coniunctivos versi. Nec *trahentur*, quae est prior Medicei lectio, facile potuit ex *trahantur* nasci, sed ex *trahuntur*. Ubicunque autem penultima Indic. Perfecti corripitur a poetis, eadem regnat lectionis diversitas; cfr. Ecl. IV, 61., ubi paucissimi libri *tulerunt* exhibent, plerique *tulerant*, aut *tulerint*; Ge. II, 129. III, 283. Aen. II, 774. III, 48. 681. X, 334.; vid. etiam Drakenb. ad Sil. V, 264., Burmann. ad Antholog. Lat. T. I. p. 538., et quos illi laudant. *Profuĕrunt* exstat ap. Tibull. II, 3, 12. et *fuĕrunt* eidem restituit Bach. II, 5, 79. Ceterum *ventura trahuntur* eleganter pro *ventura*, *futura sunt*; aptum autem *trahere*, utpote quod de mora interposita dicatur et de differendo. *Wr.*)

metitur, pererrat, medium transit, ut saepe poetae. Praeivit Homerus, πέλαγος μέγα μετρήσαντες, et μέτρα κελεύθου. 392. *Grandaevus Nereus*, proprio epitheto, est enim ex antiquissimis diis. vid. Theogoniam Hesiodi 233. et ipse maximus natu inter Ponti liberos. Sic quoque *grandaeva Pales* apud Nemes. Ecl. I, 68. 392. 393. Praeclari versus ad declarandam veram vatum notionem: quos non futura modo prae-

Quippe ita Neptuno visum est: inmania cuius
Armenta et turpis pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
Orando flectes; vim duram et vincula capto

396. CAPIUNDUS

396 *gnate* alii, et sic aliquae ante Heins. (vid. Q. V. XXXVIII, 2. *Wr.*) *capiendus* itidem ante Heins., ut Medic. et alii. (*capiendus* ex omnium librorum auctoritate revocavi; *capiundus* unius Nonii fide nititur. *Wr.*) *capiendis vinclis* Rom. *undis cupiendus* Leid. *carpendus* Toll. *captandus* Erf. *et omnem* Gud. a m. sec. Mentel. tert. Goth. pr. 397 *Expediant* Rom. *secondet* Zulich. 398 *Non sine vi non nullu* Zulich. *Non sine* etiam alter Rottend. *dubit responsa* Probus Arte Grammat. lib. I, ex interpretatione. (et *praecepta* per *responsa* explicatur apud Philargyr. et in Serv. Dresd. *Wr.*) *neque ipsum* pro div. lect. Gud. 399 *flectes*, quod ubique editur, Rom. cum aliis Pierii, Mediceus Fogginii, Gud. duo Rottend. *vinces* reliqui Heinsiani, duo Burm. cum ed. Ven. Medic. Pierii et Erf., quinque apud Martin. Goth. sec. (et 2. 4. 8. 9. *Wr.*), quod Burmannus pro vero habebat, alterum pro interpretamento. (non sentiens ille quidem, quam molesta haec sint auribus: *vin*ces — *vim* — *vin*cula. *Wr.*)

dixisse, sed multo magis praesentia bonis consiliis rexisse et praeterita animo tenuisse dicendum est. Versi autem versus ex Iliad. α, 70. Antiquioribus his diis, ut Proteo, ita Nereo, Glauco (cf. Not. ad Apollod. p. 416), sic Terrae, Themidi, divinandi vis tribui solita; nec satis constat, qua de caussa, nisi forte, quia de iis antiquioribus, tamquam natu maioribus, prudentia insignior praedicari solet. (vid. de vs. 393. V. L. et Eleg. ad Messal. p. 41. *Wr.*) 394. 395. *Quippe ita Neptuno visum est:* h. Neptuni beneficio, ut sit *γέρας* a Neptuno acceptum. In hoc vero aut mythicam subtilitatem neglexit poeta; Protei enim, si quidem Oceani et Tethyos proles fuit, genus et honores Neptuno antiquiores sunt; aut sequitur eos, qui Proteum Neptuni filium ediderant. *inmania Armenta*, monstra marina, inter quae *phocae*, nobis vituli seu boves marini, *turpes*, foeda specie: ut sup. Ge. III, 52 bovis *turpe caput*. Exornat autem his versibus illud Od. δ, 386 *Ποσειδάωνος ὑποδμώς*. Hinc Horat. Carm. I, 2 *Omne cum Proteus pecus* etc., et omnino poetis hinc pastio monstrorum marinorum. Nata autem videtur fabula Homerica ex observatione, quod certo diei tempore incredibilem phocarum copiam egredi in littus et apricari viderent homines: quae res armentorum speciem habebat, quae a pastore in pascua aguntur. Est autem ea phocarum natura etiam aliis in locis, ut passim de insulis Americae narratum legimus. Ceterum ex Homerico loco apparet, valde desertam illo

Tende; doli circum haec demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios quum sol adcenderit aestus,
Quum sitiunt herbae, et pecori iam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit; facile ut somno adgrediare iacentem.
Verum ubi conreptum manibus vinclisque tenebis,

405. Verum,

400 *doli demum circum haec* fuisse in edd. ex Pierio apparet. *dolis circum hac demum franguntur* Roman. 401 *accederit* unus Mead. 402 *est* abest a Gudian. a m. pr. Moret. quart. vid. ad Ecl. VIII, 15. *unda* Gud., quod Burmannus defendi posse putabat; at fluxit illa ex *undis* vers. sequ. 403 *in undis* Ven. 404 *adgrediere* Mentel. pr. *summo egrediare* Goth. pr. 405 *manicis* Moret. pr., et sic coniecerat Vir doctus. At *corripi manibus*, non *manicis*, dici, contendit Burm. h. l. et Vir doctus Obss. Miscell. Vol. I, p. 3; quidni tamen et hoc recte dicatur! ut inf. 439 *manicisque iacentem Occuput.* Tum vero quid viros doctos adegit, nt iungerent *correptum manicis*? Iungenda erant *manicis vinclisque tenebis*: atqui haec duo iungi solent: ut Aen. II, 146. 147. Sil. Ital. XV, 141. Verum h. l. unius codicis lectio auctoritatem non habet satis gravem, nec quicquam impedit *manus* proprie h. l. dictas. (Moretani pr. gravis sane auctoritas; verum *manicis* ex vs. 439. huc tractum videtur; sic eodem vs. 439. sex codd. e nostro loco pro *manicis* adscivere *vinclis*, unus etiam *manibus*. Sane si adiectum esset epitheton alteri nomini, *vinclis* dico, amplificare notionem prioris, *manicis*, voluisse poeta videretur; ut Aen. II, 146.: „manicas atque a r t a levari Vincla iubet Priamus;“ i. e. artas manicas. Sed nude adiectum *vinclis* ferri non posset. *Wr.*)

tempore eam Aegypti partem esse debuisse, cum phocae illud littus (insulae Phari ei obiectae ut dictum ad 387) frequentare auderent.

396 sqq. Vid. Odyss. δ, 388 sqq. 397. *eventusque secundet*, eventus secundos monstret, quomodo ii obtineantur; h. remedia fortunae, modos reparandi amissas apes. (*eventus*, quae ei acciderant mala, *secundet*, in melius mutet, monstrando causam, qua sublata apes reparatae sunt. — 399. *vincula tendere alicui* est *iniicere*, *innectere v.* Similiter Aen. II, 236. *vincula collo intendunt.* Sed *vim tendere* cum casu tertio notat *vim adhibere.* Verba diverso significatu in eadem periodo pluribus iunguntur substantivis. Vid. Not. ad Tibull. III, 3, 21. *Wch.*) 400. *circum haec*, ad haec, his vinculis adhibitis. (vid. Not. ad Ge. II, 424. *Wr.*) *inanes*, ut inanes sint. Ceterum reluctatio haec vatum, etiam Pythiae et Sibyllae, adumbrata est ex spasticis affectionibus, quibus corripi videbant ecstaticorum istorum corpora. conf. ad Aen. VI, 46. Res non minus de prophetis Hebraeorum nota. Re-

Tum variae eludent species atque ora ferarum.
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leaena;
Aut acrem flammae sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnis,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret quum lumina somno.

406 *eludent* Heins. secundum meliores, Medic. et al., etiam apud Pierium et Martinum cum Goth. sec. ex edd. Brix. Quorsum item referas *eludunt* in Oblongo, et tribus Heinsii, et *ludent* Roman. (et 4. *Wr.*) At vulgo editum *illudent*, aut *illudunt*; quod est ad vulgarem rationem, idoneum tamen et ipsum. (Serv. Dresd. *ludunt*. Bene *eludent*, quod dicitur de iis, qui arte aut velocitate se subtrahunt capturo. Ovid. Met. VIII, 687.: „Ille celer penna tardos aetate fatigat, Eluditque diu." *Wr.*) 407 *atra tigris*: mirum epithetou. Sunt tigres variae, maculosae. Serv. interpretatur „saeva." Iul. Sab. „venenosa tigris et saeva." Saltem dicendum: serpentes dici atros Ge. I, 129, v. Bentl. ad Horat. II Serm. 8, 95, ab atro veneno; hinc atrum omnino esse pro saevo. Sed atrum omnino quod terrorem facit: *atra venenis tela* ap. Ovidium. *atrae Erinnyes.* Valer. Fl. II, 205 *atraeque genis pallentibus Irae.* Io. Schrader. coni. *hirta*, quod non minus insolens. (— 409. *sonitum flammae* Medic. testibus Fogginio et Freytagio. *Wr.*) 410 *tenuis* multi. (in quibus Medic.; modo *tenuis* ad aquas referas. *Wr.*) *in aqua tenuis* Leid. *habebit* Medic., subnotato *h.* ex *habibit*, ut in Romano. (*e* in *habebit* in *i* mutatur in Medicco. *Wr.*) 411 *vertit* novem apud Burm. duo apud Martin. Goth. pr. *vertat* Erf. 412 *Sed quo nate magis* fragm. Moret. Laudat Burm. Donat. ad Terent. Hecyr. III, 4, 3. *Tantum nate magis* legi, notatur in Servianis. (Lectio *tantum* a Servio commemorata mendosae scripturae deberi videtur, quae servata est in Mediceo, ubi exstat *tantu*, circumducta miniata lineola, ut fiat *tanto.* Sic saepius in Mediceo pro finali *o* reperitur *u*, ut Aen. IV, 177. *solu*, V, 69. *crudu*, quod item a m. sec. in *solo* et *crudo* mutatur. *Wr.*) *gnate* fluxit e recentt. edd. 414 *incepto — somno* videri potest paullo ieiunius dictum; quod observatum quoque Reiskio erat. Proclive est, reponere *incerto*, qualis primus somnus est. At male hoc fieret. Habemus enim Aen. XII, 822 *inceptum furorem.* IV, 316 *inceptos hymenaeos.* VI, 493 *inceptus clamor*; et sic alia aliis locis.

cusabant itaque vates subire illos spasmos. Hinc de Proteo vss. 406 s. 440. 450. 451.

401. Ex Od. δ, 400 sqq.; quo comparato, videbis Virgilium prudenter omisisse ea, quae a poeta iam ita ornata erant, ut nihil addi posset; in reliquis autem ornatu verborum et sententiarum certare. 403. *In secreta senis*, secretam sedem.

406. In varias formas se transformabit; at quanto exquisitius poeta! 407. *sus horridus*, horrentibus setis, *atra tigris*, saeva. Serv. vid. Var. Lect. 408. *fulva cervice leaena*, ἠϋγένειος. ibid. 456. (vid. de hoc versu Q.

Haec ait, et liquidum ambrosiae diffundit odorem:
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis conpositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens

415 *Hoc* Moret. sec., *Hic* qu. Mox *diffundit* Heinsio debetur, qui Medic. Gud. et Menag. utrumque pro se laudat. Addi possunt alii, ut Goth. sec. (etiam Serv. Dresd. et 3. *Wr.*) *diffudit* Reg., uterque Mead. Erf. et edd. inde ab Aldd. *defundit* Heins. ex edit. laudat nescio qua; sicque multi codd. (in quibus 1. 7. 8. *Wr.*), praefertque id Wakef. ad Lucret. IV, 88. *defendit* Mentel. et Rottend. *defudit* Leid. et Goth. pr. (et 5. 11. 14. *Wr.*) At Rom. *depromit* et mox *corpus perfudit* e glossa, ut Burm. docuit. *ambrosa* vel *ambrcsia* Rom. et al. 416 *Quo tactum* fragm. Moret., concinne omnino, inquit Heins. *Quod totum* alter Menag., male. *permusit* ed. Ven. *perfudit* Rom. et Vratisl. *producit* Franc. *produxit* Erf. et Iul. Sab. *perducere*, voc. mox a medicis adoptatum: quo aliquoties Serenus Sammonicus utitur. Auson. Mosella 112 *Lubrica caeruleus perducit tergora fucus* de mustella. 417 *naribus* tert. Rottend. pro var. lect., male, Burmann. *auras* Rom. 418 *Et specus* Franc. Rom.

V. XXXX, 3. *Wr.*) 409. 410. Fiet flamma vel aqua. At quam ornate! 410. *Excidet*, elabetur, effugiet, ut ἐκπίπτειν; *dilapsus abibit*, ornatius quam, dilabetur. 412. *contende*, intende, contrahe, πιέζειν Hom. v. 419. 414. Communior ratio fuerat: *cum somnus tegeret lumina*.

415. Hic vero cum Homerica simplicitate et veritate contendit Virgilii elegantia et ingenium; nam in Odyssea v. 444 sqq. *ambrosiae odor* iis, qui sub phocarum pellibus laterent, quam maxime erat quidem utilis, rei tamen ipsius parum iucunda narratio; at in nostro iuvenis corpus ambrosia inungitur, ut ille novum robur, novas vires ad vinciendum et domandum senem acciperet: *atque habilis membris venit vigor;* at illa: quod *dulcis spiravit aura*, et quidem *crinibus compositis*, meri ornatus caussa apposita sunt; alterum quidem satis otiose. Aliter res se habet Aen. I, 589, ubi Aeneae iuvenile decus afflandum erat. 415. *ambrosiae odorem*, h. ambrosiam odoratam, odorem emittentem, *diffundit*, per membra filii. 416. *perduxit*, h. illevit, perunxit; at istud exquisitius. Porro vulgari ratione *perduci ambrosiam per corpus;* exquisitius, *corpus ambrosia*, dicitur. 417. *aura dulcis*, h. odor. 418. *habilis vigor*, qui reddit habilem, aptum, idoneum rebus agendis, fortem. Caussam itaque, cur inungeret mater filii membra, poeta ipse apposuit, ut vires impertiret satis validas ad vinciendum senem. Alienum itaque, quod Servius habet: „unxit eum, quo posset esse videndi numinis capax.“ Nisi cum viro docto apud Burmann. legas: vinciendi. Nec de eo ambrosiae usu agitur, quo

Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos,
Deprensis olim statio tutissima nautis;
Intus se vasti Proteus tegit obiice saxi.
Hic iuvenem in latebris aversum a lumine Nympha

420. REDUCTOS;

419 *lateri* Rottend. *in* abest a Medic. a m. pr. et Toll. (et Alb. *Wr.*) 420 Versus iidem, sed variati, Aen. I, 160. 161 *quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.* 421 *Depressis* Ven. et Cantabrig. (et Serv. Dresd., idem in tribus Mss. reperit Cort. ad Lucan. VI, 505. *Wr.*) *gratissima* Toll., ut Aen. V, 128 *apricis statio gratissima mergis.* *statio fidissima* Goth. pr., non male; ut contra *statio male fida carinis* Aen. II, 23. 422. *Inter* aliquot, notante Martino. *casti* cd. Norimb. *obice* in Rom. et al. (etiam Medic. *Wr.*) 423 *Hinc* Gud. a m. pr. *aversum* Toll. *adversus* Vratisl. *a limine* Gud. pro div. script. *a flumine* Erf. *a* omittunt tres apud Burm. Romanus et plerique apud Pierium, unus Mead. Goth. pr. *Nymphe* Moret. sec. *Nymphae* edd. nonnullae.

ad ferendum numinis conspectum firmari iuvenis debeat, aut ut nota divinitatis ei impertiatur, quod Cerda volebat: quia ambrosiae odore Venus numen prodit Aen. I, 403. Poeta enim, ut dixi, rem ipse expedit. Alioqui verum est, ambrosiae, tamquam unguenti, usum memorari haud unum. Est in cultu dearum; pulcritudinem et gratiam affundit; tum numen ipsum aut divinam naturam corpori conciliat, inprimis immortalitatem; saltem ut ne corrumpi illud ac putrescere possit; Iliad. π, 670. τ, 38, ducta haec ex ipso etymo ἄμβροτος, ἀμβρόσιος. Quatenus vires impertit, pectori infusum illud cibi ac potus defectum explet Iliad. τ, 347 — 353 de Achille; ita demum pro cibo ac potu deorum memorari potuit.

418 sqq. Est antrum in rupe exesa, quo plurimum undae, undarum, penetrat; sed, postquam intravit, in plures sinus, h. cavitates antri et recessus, dispergit se, adeoque, *scindit sese.* Ita malim interpretari, quia de specu agitur. Alioquin non damnem illam rationem, ex qua *sinus reducti* fluctuum, allisorum scopulis, et longo tractu recedentium, cavitate intus relicta, intelliguntur. Iidem fere versus Aen. I, 160. 161.

421. 422. Haec ita intelligo, ut anteriore huius recessus (*Bay*) parte, patente sub dio, navium statio, in interiore, intra scopulos reducta, antrum fuisse dicatur; huic pro munitione ac foribus scopulus obiectus erat, in quo Proteus v. 436 considet ad recensum armentorum. *deprendi* naves tempestate notissimum. *tegit*, tegere consuevit. *obiice*, in prosa, *obiectu.* fere ut Cyclops apud Homer. Od. ι, 240 sq. 423. *aversum a lumine*, in loco, quo lumen ab ostio inde antri non

Conlocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
Iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos
Ardebat; coelo et medium Sol igneus orbem
Hauserat; arebant herbae, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:

424 *resistit* omnes vett. apud Pierium et Heins. et Martin. Fuit tamen in plerisque edd. *recessit*, ut est in Goth. pr. ex glossemate, quod iam expulerat Nauger. Ald. tert. cf. Aen. IV, 76. IX, 710 et inf. v. 490. 425 *rabidus* — *Sirius* scripsit Wakef. *rapido* — *caelo* malit Heins., idem *sitientis* scripsit e libris et Prisciano pro *sitientes*. *Serius* Rom. et alii scribunt. *Indos*. Recte Io. Schrader. quaerit: cur Indos nunc? agitur de Thessalia; et cur eos solos? Itaque coni. *agros*. *herbas* ex 402. Sane ornatu poetico *Indos* dixit, cum omnino homines vel terras memorare vellet poeta. (Indos, i. e. plagas meridionales habitantes populos, memorat, quod hos potissimum urit Sirius. *Wr.*) 426 *Ardebat caelo*, *et* distinguebatur ante Heins. sed, ut saepe dictum, alteri membro est vindicandum id, quod pleniorem facit orationem; contra si plenius est prius membrum, alterum debilitatur et torpet. *medius Sol* Zulich. 427 *Auxerat* fragm. Moret. (ortum ex *auserat*, uti primo in Mediceo exstabat. *Wr.*) *ardebant* sec. Rottend. 428 *Fontibus* Zulich. pro div. lect., quod et Io. Schrader. coni. Verum alterum doctius. (*radiis* Medic. *Wr.*)

permeat. 424. *ipsa procul nebulis obscura*, h. in nebula, ex aequore assurgere solita. *resistit*, stat; ut Apollo in nube Iliad. ε, 185. ο, 308. Quod Homerus v. 402 Proteo pulcre tribuebat, μελαίνῃ φρικὶ καλυφθεὶς, ad Cyrenen mutata ratione transtulisse videtur, ut ipsa nebula caliginosa obtecta sit. (Quomodo φρὶξ, quod est apud Homerum, ad nebulam trahi possit, non exputo. *Wch.*) Spencius Polymet. pag. 222 ex antiqua pictura poetam haec mutuatum esse suspicabatur. Praestabat saltem dicere: posse hanc narrationem argumentum idoneum picturae suppeditare.

425. *Sirium* pro sole h. l. accipi volunt. Ita otiose bis dictum: Sol ardebat et Sol caelum medium tenebat. Equidem nondum victus do manus. Mediam aestatem et aestivum calorem per Sirium declarat, ut poeta; cf. Aen. III, 143. X, 273. Canicula enim, seu Sirio, sub solis transitum in Leonem orto, Aegyptum et reliquam Africae oram summo et intolerabili aestu premi, satis notum: itaque *ardebat*, ἔφλεγε, *Sirius rapidus* (ut calor, aestus, sol, *rapidus*, celer ac vehemens), et *torrens sitientes Indos*, h. Aethiopes. vid. sup. v. 293. Ge. II, 116; et tali anni tempore, medium diei tempus subiicit altero versu: *coelo et medium Sol igneus orbem Hauserat*, scil. cursu, peragraverat, emensus erat. Colum. X, 313 Titan — *Hauserit et flammis Lernaei brachia Cancri;* et ut saepe *exhaurimus* labores et alia, quae ad finem perducimus. Apuleii illud, Met. XI, pag. 258: *Augusti portum celerrime hausimus*, subiiciebat Ruhnk., ubi nunc vid. Oudend. p. 809. Ornavit haec Maro, quae Homerus simpliciter po-

Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat; eum vasti circum gens humida ponti
Exsultans rorem late dispersit amarum.
Sternunt se somno diversae in litore phocae.
Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Considit scopulo medius, numerumque recenset.

429 *patens* Goth. sec. 430 *circa* alter Moret. (*circum vasti* Medic. *Wr.*) 431 *dispersit* Heins. e librorum consensu. Sic et Pier. et Martin. libri. *despersit* pr. Rottend. *dispergit* vulgg. edd. et tres codd. apud Heins. Tuetur tamen hoc Medic. et Romanus. (*dispergit* commendat Iahnius; et sic apud Foggin. exaratum, quamquam Heinsius, ex Menag. uno et duobus Moretanis *dispergit* enotans, in ipso Mediceo *dispersit* videtur invenisse; *dispergit* tamen ex ipso codice enotavit Freytagius. Sed quum haec inter se sint diversissima: *rorem late dispersit*, quae alacritatem, et *sternunt se somno*, quae animos iam ad quietem compositos indicant, diversis etiam Temporibus exprimenda erant. *Wr.*) 432 *diversae* Heins. plurium et meliorum auctoritate, quod dudum Nauger. in Ald. tert. intulerat. Adde Pierii et Martini libros. *diverso* alii cum vulgg. edd. *in* abest ab edit. Venet. Burmannus laudat ad Ovid. Epist. XII, 145. 433 *in montibus altis* Vratisl. 434 *vitulas* fragm. Moret. *in tecta* Ven. Parrhas. (*at tenta red.* Medic. a m. pr. *Wr.*) *reduxit* unus Arundel. 435 *Auditisque* e Romano aliisque probarat Pierius; addicentibus Medic. et fragm. Moret., quibus adde Cantabrig.; recepit Heins. *Auditique* vulgo, verum et pro hoc Nauger. iam meliora dederat Ald. tert. 436 *Considit* Heins. post Rom. et Medic. a m. sec., quod Fogginius tamen non notavit; („*consedit* antiqua manus, sed correct. in *considit*;“ haec scribit Freytag. *Wr.*) item Bodlei. et Cantab.; at Reg. *Conscendit.* Vulgo omnes *Consedit.* vid. Heins. h. l. Ecl. V, 3. VII, 1. Aen. I, 719. Ovid. Met. XIII, 780. (bene *considit*, modo ne Perfectum esse putes; vid. V. L. Ecl. VII, 1. *Wr.*) *recensit* Gud. a m. pr. et Longob. *recensiit* Giphan. e vet. cod. Ind. Lucret. p. 458.

suerat. 428. *siccis faucibus*, alveis. Ornati versus. cf. Ovid. Met. II, 262. 263 et 269. Etiam 430. 431 multo ornatiora, quam Homeri l. l. 448 Φῶκαι δ' ἐξ ἁλὸς ἦλθον ἀολλέες. *rorem amarum*, ut πικρὰν ἁλὸς ὀδμὴν ille dixerat v. 406; diverso tamen modo. 432. *diversae*, in prosa, diversis locis, partibus. vid. vs. 367. (Liv. VII, 36.: „superscandens vigilum strata somno corpora miles.“ „*Strata somno*, h. e. somni capiendi causa strata; *somno* est casus tertius. Virg. Ge. IV, 432.: „*Sternunt se somno*“ etc. Liv. XXXVII, 20.: „Pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati.“ Haec Doering. ad Liv. l. l. *Wr.*) 433 — 436. Etiam haec ornatiora, quam Odyss. δ, 411 — 413 et 450. 451. *Vesper reducit vitulos*, poeticum, pro, pastor reducit vesperi, ut in Eclogis et alibi. Quam ornate illud v. 435 expressit: reducit oves balantes. *numerum recenset*, πεμπάζεται Homer., ex prisca vita petito verbo, ut numeraretur

Cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas:
Vix defessa senem passus conponere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
Occupat. Ille suae contra non inmemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras
Iussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At ille:

443. Verum, r. pellacia 446. domus

438 *senem est* Ven. 439 *munibusque i.* Franc. vid. v. 405. *vinclisque* Gud. a m. pr. cum quatuor, et Reg. Martini. 441 *Omnia commutat* apud Nonium in *mira*. *spectaculu* Ven. vid. sup. v. 3. 442 *fluviumque liquantem* pr. Rottend. *loquentem* quart. Moret. 443 *pellacia* revocavit Heinsius; ut et multis aliis in locis. Ita uterque Mentel. fragm. Moret. tert. Rottend., v. Heins., item Pieriani nonnulli, inter quos Romanus esse videtur. Adde Philargyr., Goth. sec. a m. pr. *phallacia* Medic., et a m. sec. *fallacia*, ut vulgo omnes vulgari vocabulo. (Recte vero ait Vossius, omnibus exemplis ab Heinsio h. l. et a Bentleio ad Horat. Od. III, 7, 20. laudatis comprobari id, quod Servius doceat ad Aen. II, 90.: verba *pellax* et *pellicere* de iis dici, qui blandimentis et, quod addit Vossius, magicis artibus, alterum capere studeant; voluit autem Proteus terrere Aristaeum, non allicere. Addit Vossius, confirmari lectionem *fallacia* ab auctore Ciris vs. 378.: „Verum ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum." Originem vitii indicat Mediceus. *Wr.*) *tenuit fallacia* quart. Moret. 444 *rediit* Parrhas. Laudat varie Donat. ad Terent. Andr. III, 5, 15. Adelph. V, 3, 18. *tandem est* Rom., male. 446 *Iussus* alter Rottend. *domus* Heins. e Medic. et aliis, vulgo *domos*. (*domus*, praeter Mediceum, Moret. pr. et Mentel. pr.; sed in ipso Medic. *domus* in *domos* mutatur; et *domos* praeterea ubique in Mediceo. Nec raro syllaba finalis *os* a librariis in *us* mutata, ut in eodem Mediceo Aen. I, 755. *tuus* pro *tuos*; IV, 524. *liquidus* pro *liquidos*; V, 113. *ludus* pro *ludos*; IX, 725. *multus* pro *multos*; XI, 194. *decorus* pro *decoros*; ibid. 298. *rapidus* pro *rapidos*. Omnibus his locis, ut in nostro, *us* a m. sec. in *os* mutatur. *Wr.*) *hic petis* Menag. pr.

per quinarium numerum; ut nos per denarium.

437. Putandus nunc Proteus in antrum concessisse et ad somnum se composuisse: ut sup. 418. 422 innuebatur. ἔπειτα δὲ λέκτο καὶ αὐτός. Sequentia e Graecis Odyss. l. l. 454 sq. *manicis occupat*, vincit, adiuncta notione celeritatis. 438. Impatientiam praeclare memorari in iuvene, nemo non videt. 441. *in miracula rerum*, in miras res, formas. 442. *horribilemque feram*, possis *suem* ex v. 407 intelligere; sic Gr. θήρ. Sed hoc argutius.

445. *Nam;* satis nunc qui-

Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quidquam;
Sed tu desine velle. Deum praecepta secuti
Venimus, hinc lapsis quaesitum oracula rebus.

447 *Proteus*, noto atticismo, Mss. Pierii et Rufinian. de Schemat. Lex. pag. 31. (*Proteus* etiam Medic. a m. pr.; scilicet adhaesit *s* e proximo voc. *Wr.*) *quicquam* Medic. et alii apud Heins., quem vide. Etiam sic „alii" apud Servium, liber Romanus et Colot. Alias auctoritates addit Burm. ad Antholog. p. 155. praetulit quoque Brunckius; et sic dudum ediderat Naugerius. *quenquam* Moret. fragm. et ms. Brunck., ut sit, *quenquam fallere te.* Legebatur vulgo: *cuiquam*, quae lectio haud dubie est magis perspicua; altera tamen habet auctoritatem criticam. (*quidquam*, pro quo alii dant *cuiquam*, unice verum. Nam ad codicum auctoritatem elegantia accedit structurae: *fallere aliquem aliquid*, ad Graecam compositae. Demosth. de Pace p. 59. l. 20. „οὐδὲν τούτων ἐξαπατήσας φανήσομαι." Nec verum est, quod nonnulli contra lectionem *quidquam* monuerunt, esse in ea ambiguitatem, cum construi posset: *nec est*, *quidquam fallere — latere — te.* Nam qui Latine sciunt, non ignorant, *est* pro *licet* accusativum cum infinitivo activi non adsciscere solere. Denique saepius Maro Graecorum usum pronominis τὶ imitatus est. Ecl. VII, 10.: „*Si quid cessare potes.*" *Wch.* Addit Iahnius Horat. Od. I, 6, 19.: „sive q u i d urimur." Sat. II, 2, 27.: „tanquam ad rem attineat q u i d q u a m." vid. inprimis, quae scripsi in Not. ad Aen. III, 56. Ceterum Medic. *quicquam. Wr.*) 449 *hinc* e Roman. et aliis iam probarat Pierius. Firmabant meliores Heinsiani et tres Martiniani. *Venimus huc* vulgo. *huic* Toll. *lassis* Medic. et ceteri Heinsiani plerique. Sic et Oblongus Pierii et Goth. sec. *hinc fessis* Gud. pro var. lect. Sed recte *lapsis* retinetur. (*lupsis* Serv. Dresd.; vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*)

dem noto usu ex Gr. γὰρ, pro δή. cf. Clark. et Ern. ad Iliad. ο, 201. Aiunt vulgo, subintelligendam esse propositionem, cuius caussa reddatur; forte h. l. perdam te, nam —; quae inanis esset subtilitas. Hoc saltem tenere licet: primum forte hunc τοῦ γὰρ usum ita nasci potuisse, cum membrum orationis subticesceret is, qui concitate loquebatur. Hoc loco est pro vulgari *Quisnam.* (ut Aen. II, 373. *Wr.*) Homer. Od. δ, 462 Τίς νύ τοι — θεῶν συμφράσσατο βουλάς; — τέο σὲ χρή;

447. Iliad. α, 365 Οἶσθα· τίη τοι ταῦτ' εἰδυίῃ πάντ' ἀγορεύω; *neque est te fallere quidquam.* est sane ambiguum hoc et propter structuram et quia τὸ *fallere* duplicem habet notionem et *latendi* et *decipiendi.* Potest esse: neque *est*, δυνατόν ἐστι, *quidquam latere te.* potest quoque esse nec fieri potest, ut quis fallat te κατά τι, *quidquam*, aliqua in re. Similis ambiguitas est in Pindaricis de Cyrene, Pyth. IX, 75, ubi Chiron ad Apollinem, σὲ, τὸν οὐ θεμιτὸν ψεύδει θίγειν. Notionem fallendi, decipiendi, videntur postulare sequentia. (vid. V. L. *Wr.*) 448. *desine velle*, scil. fallere me. Servius, et ex eo Iul. Sabin., acceperant: *sed tu desine velle*, sc. scire; ne quaere ex me. quod ieiunum est. 449. *quaesitum hinc oracula*, h. reme-

Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa
Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
Non te nullius exercent numinis irae.
Magna luis commissa: tibi has miserabilis Orpheus

454. HAS,

450 *Tandem* Ven. *Tantus ad hoc fatus* Longobard. *At haec* alter Rottend. *At fatus et haec* Medic. (*etfatus. at haec* apud Foggin. invenio. *Wr.*) *affatus* Goth. pr. *effatur* edd. nonnullae. *vi denique magna* Erf. 452 *sic vates* Erf. 453 *Multae nullius* tert. Mentel. a m. pr., et correctus in *Mute*; item in Regio, erasa littera *l*. (Vix dubito, quin vitium hic versus contraxerit; vid. Q. V. XII, 13. *Wr.*) 454 *lues* ante Heins., ut pars librorum habet, et inter hos Romanus. *commissa tibi* alios iungere, Servius notat.

dium sortis vice editum, *lapsis rebus*, calamitati ex apum internecione.

452. *ora resolvit fatis*, ad edenda fata. Ceterum quod oculos glaucos ardentes torquet et ore frendet: non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis pertinet. cf. ad v. 400. Spencius Polymet. p. 222 et hoc ex antiqua pictura translatum coniiciebat: quasi vero poeta nihil, quod forte pingi potest, narrare possit, nisi e pictura aliqua adumbratum! Ceterum habere nos et h. l. exemplum vaticinii, quod nihil aliud quam monitum et consilium continet, nullam praedictionem rei futurae, iam supra monitum est.

453. Sequitur episodium elaboratissimum de tentato ab Aristaeo Eurydices pudore, et eius, dum fugeret, morte ex hydri ictu, de Nympharum ex eius morte luctu, inflictaque Aristaeo poena per diras ab Orpheo in eum factas et Erinnyas in eum concitatas. Interponitur Orphei conatus infaustus repetendi coniugem ex inferis. *Non nullius numinis*, h. non humilis, sed magni, inquit Servius, et ante eum Asper, ut ex Philargyrio patet, et Tisiphonen intelligit; nam scholion versus 453 retrahendum erat ad h. v. At est hoc e Grammatici argutiis. Quae ex sermonis genio et usu se offert ratio, est, ut sit: profecto alicuius dei, Nympharum scilicet, vide v. 532 (at Ouwens ad Tisiphonen mavult trahere N. Hag. pag. 611), *irae exercent*, vexant, persequuntur, *te;* divinitus haec calamitas tibi immissa est; ut solebant antiquitus pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. civitatibus ira deorum infligi, ita h. l. Aristaei ὕβϱις apum internecione divinitus vindicatur. 454. *Magna luis commissa*, pro magno flagitio haec tibi tamquam poena inflicta est. ἄτην describit, piaculum, in eo commissum, quod Eurydicae caussa fuit mortis; quae postea Orphei morti caussa fuit. *Orpheus*, Orphei umbra, Manes Orphei, nam Orphei mors

Haud quaquam ob meritum poenas, ni Fata resistant,
Suscitat, et rapta graviter pro coniuge saevit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
Inmanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus aequalis Dryadum clamore supremos
Inplerunt montis; flerunt Rhodopeiae arces,

455. MERITUM, 456. SUSCITAT;

455 *quamquam* Franc. et Gudian. a m. pr. cum Erf. *quodque* Zulich. *ad meritum*, satis pro merito, coniectabam aliquando, cum Reiskio; dum male iungebam: *poenas suscitat haud quaquam ob meritum*, duce Servio. Sed iung. *miserabilis haud quaquam ob meritum*; itaque Manes Orphei placandi sunt; v. 545; et est ἄγος commissum, cuius poenas Furiae expetunt, nec nisi expiatione facta recedunt. *nisi* alt. Rottend. (et Medic. testantibus Fogginio et Freytagio. *Wr.*) *resistunt* quidam. *resultant* quart. Moret. 457 *per funera* tert. Rottend., sed vid. Burm. 458 *hydram* sec. et quart. Moret. a m. pr. 459 *in umbra* Zulichem. a m. pr. 460 *aequali* Roman. *clamore supremo* Romanus et alii Pierii; ut sit clamor ille in funere edi solitus; sed haec Statii alicuius elegantia esset, non Virgilii; nam hic de discurrentium Nympharum eiulatibus agitur. Recte vulgatam confirmat Nonius in *supremus*. 461 *I. colles* Ven. Parrhas. (*montes* Medic. *Wr.*) *Rhodopaeae* pr. Rottend., male. Est Ῥοδοπήϊος.

iam tum subsequuta erat inf. 520 sq. *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*, *suscitat tibi has poenas*, forte ποιητικώτερον *Poenas*, h. Furias; *ni Fata resistant*, h. Parcae: conf. Spanh. de praest. Numism. T. II, p. 639 sq., nisi ita evenerit, ut tibi avertendarum dirarum et expiandae culpae ratio ac via monstretur. 456. *rapta pro coniuge*, verecunde poeta vim narrat, quam Aristaeus inferre voluit Orphei coniugi. Obscuritatem vatibus sollennem affectatam esse a Marone existimabat Meierotto in Dubiis p. 11. Saltem per ambages sciscitanti iuveni id, quod quaesierat, aperit. (*rapta* pro *erepta*, *mortua*, dictum accipiunt Voss. et Wunderl. coll. vs. 504.; idque ipse sequor. *Wr.*)

457. *fugeret praeceps*, praecipiti cursu; *per flumina*, h. ripam fluminis, praeter flumen. (*dum fugeret*, i. e. prae fugiendi studio; vid. Not. ad Aen. I, 5. *Wr.*) Nomen fluminis poeta non pronuntiat; cogitabam de Peneo, ad quem Aristaeus habitabat vs. 316, alii de Hebro. hydrus servabat ripam, et latebat *in herba*, non in amne. Ceterum compareut cultioris ingenii adolescentes cum sqq. Ovid. Metam. X pr. Hermesianactem apud Athenaeum XIII, p. 597 (nuper a Ruhnkenio illustratum). Adde Senecam Herc. fur. 569 seqq. Herc. Oet. 1031 sqq. 459. *Servantem ripas*, incolentem, in

Altaque Pangaea, et Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getae, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse, cava solans aegrum testudine amorem,
Te, dulcis coniunx, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum

462 *Antraque Pangaea* Zulich. Goth. sec. *Pangaeae* Mentel. pr. *Panchaea* Medic. *Pancheia* Franc. *Pantheia* Goth. sec. *Panchai* Rom., at sunt τὰ Παγγαῖα ὄρη. 463 *et Actias* Heinsius post Pierium omnium codd. consensu, paucis exceptis, qui vulgarem interpolationem sequuntur: *atque Actias.* Ratio eadem ac v. 343. *et Ethias Orithia* Franc. Toll. *Orinthia* Goth. sec. *Heburus* et *Orthyia* Rom. At Graecum foret: Ἠδὲ Γέται ἠδ' Ἕβρος ἰδ' Ἀκτιὰς Ὠρείθυια. (— 464. *acerum* Medic. a m. pr., *aegrum* a sec. *Wr.*) 465 *Et dulcis* Rom. 466 *discedente* editio vulgaris nescio quae. Sicque Medic. Pierii; at meliores et libri et vett. edd. *decedente.* conf. Ecl. II, 67. 467 *Trinacrias* Vratisl. *falces* et *valles* Pierius in libris vidit. *avia ostia* Medic. a m. pr., male. (*auta*, non *avia* apud Foggin. expressum. *Wr.*) Vulgata est etiam ap. Schol. Statii et Horatii. v. Burm. 468 *nigra testudine* Vratisl., ex v. 464. Io. Schrader. coni. *ferrugine*, ut saepe de locis inferis, v. c. Culex 272. Nec minus tamen *metus* et *formido.*

iis latentem, ut paullo ante, λοχήσαντα.

460. *chorus aequalis Dryadum*, pro aequalium Dryadum, una cum ea nutritarum. conf. v. 532. 533. 461 — 463. Per totam Thraciam lamenta Nympharum audita sunt. *arces*, ἄκραι, vertices, more poetarum; ut Ge. I, 240 *Rhipaeas arces.* Enumerantur Rhodope et Pangaeus, montes Thraciae, quae *tellus Mavortia*, Marti sacra, *Rhesi*, qui, post Orphei quidem tempora, ad Troiam duxerat Thracas. *Getae* ex antiquiorum more, non ad geographicas rationes poetae aetate satis notas, etiam h. l. memorari videntur. Memorati iam erant Ge. III, 462. *Actias Orithyia:* tamquam Nympham regionis memorasse eam videtur. Erat Erechthei, Athenarum regis, filia (unde *Actias;* Attica terra littoralis, ἀκτική, olim *Acte*, quod nomen inter poetas haesit), a Borea rapta.

464. *solans amorem*, leniens. cf. ad Aen. I, 238. 239. 465. *solo in litore.* Comparari potest: αὐτῶ ἐπ' ἀϊόνος Theocr. XI, 14. h. e. *in solo littore.* Non autem Maronem hinc petiisse dico. *secum*, ut Ge. I, 389 *sola secum spatiatur.* Inf. v. 508 *deserti ad Strymonis undam.* (De vi quater repetiti *Te* vid. quae scripsi ad Eleg. ad Messal. pag. 13. et de usu Pronominis *Ipse* Q. V. XVIII, 2, e. *Wr.*)

467. *Taenarias fauces*, specum in Laconica ad Taenarum, in promontorio Taenaro; forte h. l. simpliciter pro aditu dictum. 468. *nigra formidine*, ornate, pro tenebris. 470. Expressit hoc

Ingressus, Manisque adiit, Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu conmotae Erebi de sedibus imis
Umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum:
Quam multa in foliis avium se millia condunt,
Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptaeque puellae,
Inpositique rogis iuvenes ante ora parentum;
Quos circum limus niger et deformis arundo
Cocyti tardaque palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coercet.

469 *que* post *manes* abest a tribus Burm. *manesque adit* Rom. (*Manes* Medic. *Wr.*) 471 *Et* Medic. Pierii a m. pr. *cantum* Rom. et al. apud Pierium, ut acciperetur *Ad cantum*, quod etiam Erf. habebat. 472 *Umbrae stant* Regius. 473 *in foliis* omnes Pieriani et maior pars Heinsii habebat; itaque hic recepit. Agnoscit item Arusianus Messius, unus Arundel. unus Mead. Goth. pr., edd. nonnullae, ut Argent., et defendit satis ratio critica. *in silvis* Medic. Mentel. pr. Moret. pr. cum aliis vulg. tuentur. (tractum hoc ex Aen. VI,309.: „Quam multa in *silvis*“ etc. qui locus nostro simillimus; unde etiam tres versus in Romano huc translati. *Wr.*) 474 *ubi iam hib.* quart. Moret. a m. pr. Rottend. pr. *ubi iam — imbres* Goth. sec., ab interpolatore non indocto. 476 *nuptaeque* Vratisl. 478 *limum* Rom. 479 *innabilis unda* nonnulli codd. ap. Pierium, item Ven. et Parrhas. Mead. et Reg. et vett. edd., sicque Nauger. in Ald. tert. At vulgatum post antiquiss. libros, et inter hos fragm. Vatic. (quod et *undae* habet), defendit etiam Macrob. VI, 7. Gell. II, 6, imitatio Ovidii, *inamoena regna*, et Aen. VI, 438, ubi vss. 479. 480 iterum leguntur. 480 *in noviens* Rom. (*noviens* etiam Vatic. *Wr.*)

versu ἀμείλιχον Ἀΐδην Iliad. ι, 158. (En hic ornatum ex copula; vid. Q. V. XXXIII, 7. extr. *Wr.*)

472 — 480. Ornatissimus locus per enumerationem cum iudicio factam. Ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων Iliad. ψ, 72 (unde iam Lucret. IV, 39 *simulacraque luce carentum*) ad canentem confluxere. 474. *ubi vesper aut hibernus*, procellosus (ut χειμὼν et *hiems*), *imber* eas *agit e montibus* (vid. sup. ad Ge. I, 374. 375) ad silvas et arborum tecta. conf. Aen. VI, 309 — 312. Odyss. ω, 6 sqq. 475. *corpora heroum* simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odyss. λ, 37 — 43. (Iidem versus leguntur Aen. VI, 306 — 8. *Wr.*)

478 — 480. Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent; s. qui in inferis versantur. Iam ornatum vide. Pro Cocyto, limoso et arundinoso fluvio, *limus niger et deformis arundo*, cuius, si late omnia obsidet, iniucundus ac tristis adspectus est; adeoque *palus inamabilis*, ἀνέραστος pro μισητὴ, invisa, detestabilis, et *tarda unda*. Por-

Quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
Tartara, caeruleosque inplexae crinibus anguis
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Iamque pedem referens casus evaserat omnis,

481 *Atqui ipsae* Schol. Horat. Cruqu. Od. II, 13. *stipuere* Mentel. pr., ut alii alias. (verbum simplex *stupere* ubique servat *u* in Medic. *Wr.*) *obstupuere* unus Mead. *domos* Rottend. pr. a m. pr. Io. Schrader. coni. *intima Leti Limina*, pereleganter. 482 *caeruleisque* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio; idem in Alb. exstat. *Wr.*) *que* abest a Franc. et fragm. Moret. *impexae* Medic. a m. sec. Gud. a m. pr. Voss. cum tribus aliis Heinsii, Parrhas. Possit aliquis Tibullum laudare I, 3, 69, sed ibi diversa ratio est. vid. ad e. l. *implexae*, quod Nauger. primus expressit, verum est, et firmat pars codd. melior, etiam Arusian. Messius. (Horat. Epod. V, 15.: „Canidia brevibus i n p l i c a t a viperis Crines et incomtum caput.“ *Wr.*) Eodem alludit *amplexae* in nonnullis Pierianis, quatuor Heins. Reg. Martin. Erf. et edd. Norimb. Argent. Aldd. pr. sec. et Goth. pr. *innexae*, quod Romanus habet, et fragm. Vatic. est interpretamentum. Erat sic Aen. VI, 281 Discordia *Vipereum crinem vittis innexa cruentis.* 483 *que* post *tenuit* abest a nonnullis, vid. Burm., etiam apud Pierium, et recte puto. (Sed parum explorata est fides eorum codd., a quibus abest copula. Heinsiani certe libri omnes *tenuitque* tueri videntur; cfr. etiam Q. V. XII, 15. Cortius ad Lucan. I, 642. *tenuit*, sine copula, in antiquioribus suis Mss. legi testatur. *Wr.*) 484 Pro *vento* Faber *velox*, Burmannus *cantu*, *lente*, vel *campo* coniiciebat. *flendo* reposuit Wakef. Saltem in nota apponi satius erat! *Cantu* firmant utique codd. aliquot apud Pierium; et recepta est ea lectio a Martino, nec aliis doctis viris eam improbari vidi. Docet tamen sensus criticus ex interpolatione eam esse profectam, f. ex v. 471 *At cantu*. *Ixionei* scribunt multi codd. et edd.

ro *circum*, ab omni parte, *alligat*, et *coercet*, implicat, impedit, ut Statius et alii hoc idem efferunt. *Styx novies interfusa*, dum novies ambit Erebum. Hoc ultimum exprimere voluere Claudian. XXXIII, 23 *quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis*, et Statius Theb. IV, 524 *Et Styx discretis interflua Manibus errat.*

481. *ipsae domus:* Plutonis regia seu regnum esse possint; enimvero de Tartaro nunc agit; praemittitur quoque, *quin ipsae domus Leti et intima Tartara*, splendidius hoc, quam intima loca, penetralia. Tartarum *Leti domum* appellare potuit, ut alias Orci regia, Furiarum domus, audit. Aliter Aen. VI, 277, ubi *Letum* in primo Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro utrobique conveniunt. v. 555 sqq. 483. *inhians* simpl. hians. 484. *atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Si quis, sermonis poetici Romani satis gnarus, ad haec legenda accesserit, necdum aliam rationem imbiberit, simplicissimam esse videbit hanc: *Ixionii orbis rota constitit vento*, turbine, vortice, motu, suo. Ut *vento* audacius dictum sit pro turbine rotae, ipsa rotatione, ῥόμβῳ. Subtiliorem disputatio-

Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem;
Quum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes:
Restitit, Eurydicenque suam, iam luce sub ipsa,
Inmemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
Effusus labor, atque inmitis rupta tyranni
Foedera, terque fragor stagnis auditus Avernis.

489. MANES; 490. SUAM IAM IPSA I.

486 *ad oras* Vratisl. vid. ad II, 47. 488 *subito* Mentel. Gud. a m. pr. Reg. a m. sec., item Rom. aliique Pierii. *cepit amorem* Moret. quart. 489 *Ignosc. tamen* Zulich., sed vid. Burm. 490 *Euridicemque* Franc. scribit, hic et alibi. (Serviana liber Dresd. sic complet: „Quae paene sibi iam erat reddita. Alii" etc. Hinc patet, alios sic interpunxisse, ut nunc fit, alios ita: *Eurydicenque, suam iam, luce s. i.* Bene, nisi cum detrimento soni fieret. *Wr.*) 491 *victusque animo* non nisi vulgares quaedam edd. *Ubi omnis* Goth. sec. *ibique omnis* Moret. sec. (*respecxit* Medic. *Wr.*) 492 *rapta t. Foedere* sc. Eurydice coni. Io. Schrader., ludente ingenio. Cul. 292 *Orpheu, Oscula cara petens rupisti iussa deorum.* 493 *stagnis — Averni* multi codd. et edd. Commelin. Pulm., etiam fragm. Vatic. At Romanus: *stagni est auditus Averni*: ut et unus Mead. habebat, quod recepit Wakef. *Avernis* ratio critica tuetur; et praeter edd., ut Norimberg. Brix. Aldd. et hinc profectas, e codd. Mediceus, Ven. Rottend. et Pierii Medic. a m. pr. Sic Aen. VI, 118 *lucis Avernis* et saepe. *auditur* alter Mead. alter Arundel. et edit. Norimberg. et Argent.

nem reiicimus nunc in Excursum III. huius libri. (*sopito vento*, ait Wunderl.; verbo enim *consistere* quiescendi inest notio; vento autem quiescit rota, ipso quiescente; vid. Ecl. II, 26. ibique annotata. Ceterum *Ixionii orbis rota* explicat Iacob in *Disquisit. Virg.* P. I. p. 11.: rota Ixionem per orbem agitans. *Wr.*)

485. Mirum in seqq. narrationis artificium: quod facile sentias, si ad vulgarem sententiarum iuncturam revoces orationem. Legis autem, ne respiceret, excogitandae consilium ex vulgari superstitione subnatum esse videtur, cum res aversandas, etiam in sacris magicis, respicere vetabantur; quod iam Cerda sensit, quem vide et sup. Ecl. VIII, 102. 490. *iam luce sub ipsa.* Senec. Herc. fur. 813 *Postquam est ad oras Taenari ventum* etc., et *superas veniebat ad auras* v. 486. 491. *victus animi*, noto graecismo, pro *animo*, cupiditate.

492. Tum omnis labor irritus. *effusus*, ut ἐκκεχυμένος. *Foedera*, foedus, conditio, a Plutone imposita. At quorsum *fragor* ter auditur? Servius: „quasi exultarent umbrae redditam Eurydicen." Quod recte Martinus explodit, et a prodigiis ominibusque magnae alicuius

Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu,
Quis tantus furor? En iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Iamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!
Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Conmixtus tenuis, fugit diversa; neque illum,
Prensantem nequidquam umbras, et multa volentem
Dicere, praeterea vidit; nec portitor Orci
Amplius obiectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?

(494. *Orpheus* Medic. a m. pr.; idem *perdedit. Wr.*) 500 *fugit in diversa* Medic. a m. sec. (*in* miniatis literis est supra scriptum. *Wr.*) Alterum cum poetico usu convenit. 501 *Pressantem* Leid., solito more. 504 *quo se erepta* Medic. a m. sec. (sed proprie *rapere* de fato, morte; *eripere* de vi. *Wr.*) *bis rapta* nonnulli apud Pierium.

calamitatis, aut rerum conversionis, saepe per caeli fragorem ac tonitru significatae, Iove quasi indignante, repetit. Est utique *indignabundi* potius Orci, quam laetabundi. Idem vir doctus Miltonum comparat, quem vid. *Paradise lost* IX, 782 sqq. 1000 sqq. Praesidium sententiae suae Servius adiicit hoc: „Lucanus in Orpheo dicit strepitum factum redeunte Eurydice ob hoc, quia *gaudent a luce relictam* (forte, *reductam*, *revectam*) *Eurydicen*, *iterum sperantes Orphea*, *Manes.*" Vides in hoc exemplum argutiolae imitationis studio subortae; Lucanus pro fragore exultationis signum editum narraverat, ita enim spem factam Manibus, iterum audiendi Orphici cantus. Aliam, non coniecturam, sed certam sententiam, proponit Vossius: tonitru subterraneum natum esse ex arcana vi, qua Pluto Eurydicen in Erebum retrahit. Eandem vim arcanam, qua ad retrahendam puellam opus erat, mox contendit declaratam esse per furorem: *quis tantus furor!*

495. *Quis*, *quis tantus furor perdidit*, quae inprudentia, intemperantia, scil. amantis Orphei, qui respexerat. Sup. 488 erat *dementia*. et amantium insania quoties non est celebrata per voc. *furere*, *furor*. (*iterum — retro*, vid. Huschk. ad Tibull. II, 6, 6. *Wr.*) 496. *natantia lumina*, moribundi, incerto iam motu fluctuantia, satis a viris doctis illustrata sunt. Praeiverat Lucret. III, 479 *Nant oculi.* (ubi vid. Wakef. *Wr.*) Illustrarunt *oculos natantes*, ὄμματα ὑγρὰ, passim viri docti.

499. *fugit in auras tenues*, ut Aen. V, 740 *Dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras*,

Quo fletu Manis, qua Numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine mensis
Rupe sub aeria deserti ad Strymonis undam
Flevisse, et gelidis haec evolvisse sub antris,
Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus.
Qualis populea maerens Philomela sub umbra

505 *quae Numina* Medic. (sane sic apud Fogg.; Heinsius nihil tale profert e Medic. Sed Fogginii testimonium iam confirmat Freytagius. *Wr.*) et Rottend. pr. a m. pr., ut et Romanus, in quo porro: *Quos fletu Manes.* Gudianus a m. pr. *Quod fletu — quae nomina.* *qua flumina* Vratisl. Liceret saltem scribere: *Quos fletu Manes, quae numina voce moveret.* *moneret* Medic. a m. pr. *maneret* Franc. (*Manes* Medic. *Wr.*) 506 *Illa quidem.* Hunc versum tanquam otiosum, et inter graviora, quae antecedunt et sequuntur, interpositum, abesse me malle, olim significaveram. Brunckius non satis firmam caussam reperiebat, cur eum poetae abiudicaret. At Meierotto in Dubiis p. 28 et ipse in id inciderat, ut versum aut alienum aut alieno loco insertum putaret, saltem retraheret post *paludem* v. 503. Res sane, ut in plerisque huiusmodi caussis criticis, est ex sensu diiudicanda. (Adstipulor Heynio, praesertim quum haec praecesserint: „nec portitor Orci Amplius obiectam passus transire paludem;" quae iam transmissam significant. Suspicor hunc quoque versum ex alio poemate idem argumentum tractante petitum margini adscriptum fuisse; cfr. notata ad vs. 203. Vossius quidem ita defendit hunc versum, ut Eurydicen dicat cum gravitate opponi Orpheo lugenti; verum oppositorum ratio, praegresso Pronomine *Illa*, Pronomen *hunc* proximo vs. requireret, eum in modum: *Hunc septem totos.* Ceterum Medic. *Ille* supra scripta *a*; idem *cumba* supra scripta miniata *y*. *Wr.*) 507 *perhibent totos* unus apud Heins. (Medic. *menses*, et a m. pr. *prohibent.* *Wr.*) 509 *Flesse sibi et* Rom. cum ed. Ven. *sub astris* idem Rom. et aliquot alii Pierii cum alt. Menag. et alt. Voss. Goth. sec., ut et in vulgaribus nonnullis edd., satis docte, cum *gelidis sub astris* de sideribus septemtrionalibus accipi posset, sed meo quidem iudicio, Statio aliquo aut Claudiano dignius. At tuetur *gelida astra* Wakef. et recepit. Ex laudatis saltem facit ad rem Ovid. Epist. II, 123 *seu frigida lucent sidera*, et multo magis Lucret. VI, 720 flabra — *quae gelidis ab stellis axis aguntur.* Hactenus praestat haec lectio. 511 *pampinea* ms. Brunck. ductum ex Ecl. VII, 58.

ceu fumus commixtus sc. cum aura. Petitum autem ex Iliad. ψ, 100. vid. alia apud Cerdam. 500. *fugit diversa*, cum in diversam, ac qua Orpheus tendebat, partem, h. retro, auferretur. ut sup. v. 367 *flumina diversa locis.* 503. *obiectam* poetico ornatu adiectum. ut Georg. III, 253 *non obiecta retardant flumina.* 505. *Quo fletu — qua voce*, pro quomodo fletu ac voce, ut Ecl. VI, 80 *quo cursu — quibus alis.*

506. *frigida*, morte, vecta retro per Stygem. Mox 507 *ex ordine*, continuos intellige. Praeivit Lucretius. est ἑξῆς, καθεξῆς. 509. *evolvisse*, διαπτύξαι, ἐξειλίσσειν. *haec*, casus suos, querendo enarrasse; ut Stat. Theb. I, 2 *sontes evolvere Thebas.* 510. *tigres*, in Thracia, ut poeta memorat, qui

Amissos queritur fetus; quos durus arator
Observans nido inplumis detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et maestis late loca questibus inplet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere Hymenaei.
Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem
Arvaque Rhipaeis numquam viduata pruinis

512 *dirus* Franc. 514 *ramoque canens* unus Mead. *lacrimabile* Ven. 515 *et moestis loca proxima quest.* fragm. Moret. *loca late* Parrhas. et Goth. pr. *loca tunc cum* Zulichem. Vulgata in his versibus confirmatur lectio ex imitatione Grammatici alicuius in Anthol. Lat. Epigr. lib. II, 368, 3. 4, ubi conf. Burmannus. 516 *non ulli* Romanum cum optimis Pierianis, Mediceum cum melioribus Heinsianis fideiussores habet, itaque reposuit Heinsius. Vulgo ubique editum: *nullique animum.* Sine copula *nulli animum* Fabric. e suo cod. probabat; editum nusquam reperio; sed exhibent illud codd. Ven. Voss. sec. Parrhas. Leid. Goth. sec., hiatu non ingrato. Emendationes in Obss. Misc. Vol. I, pag. 5 et 81 referre non vacat. 517 *Tanainque* alii, et edd. ante Heins. *cana iamque* Roman. 518 *Riphaeis*, *Ryphaeis*, multi et hic scribunt. vid. ad I, 240.

geographicam et physicam subtilitatem haud curat. Sic cervos Africae assignavit Aen. I, 184.

511. Fundus huius comparationis nobilissimae est apud Homer. Od. τ, 518—524, adde π, 216 sq. Hinc plures expressere, quos collegere Guellius et Cerda. At nemo elegantius variavit et ornavit, quam Moschus IV, 21 sq., quem et ipsum Virgilius ante oculos habuisse videri potest, forte cum Parthenio Erot. c. 11 de Byblide *ἀηδονίδων — αἴτ' ἐνὶ βήσσῃ Σιθονίῳ κοῦρον πέρι μυρίον αἰάζουσι.* Color certe ac filum orationis inde est ductum. Pressius ad Maronis rationem accedit Quintus Cal. XII, 481—486, etsi ad hirundinem eadem transtulit. add. eundem alio loco VII, 329 sqq. Non autem h. l. ipsa suum filium interemit mater, ut est *τεκνολέτειρα ἀηδὼν* Sophocl. El. 107. Huetii et Castelvetri reprehensiones huius loci, inprimis *umbrae populeae*, cum tamen sequatur: *Flet noctem*, ex eo, quod poeticae cum rationis et artis tum orationis haud recordabantur, profectae sunt. *Umbra* tam proprium et perpetuum est arboris attributum, ut ad caussas physicas ac tempora respectus plane non habeatur. conf. praeclaram notam Burmanni. *Populeae frondis* mobilitatem ac lene murmur inprimis aptum esse cantus moestitiae notabat Martinus. Praeiverat autem Catull. 56, 13 *Qualis sub densa ramorum concinit umbra Daulias.* 514. *miserabile carmen Integrat:* iterat; hoc quidem suavius Homerus: *Ἧτε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν·* ubi variatos modulationis colores expressos vides.

517. 518. *Hyperboreas glacies* vid. Georg. III, 196. Ceterum in his poetae ingenium

Lustrabat, raptam Eurydicen atque inrita Ditis
Dona querens: spretae Ciconum quo munere matres

520. MATRES,

520 *Spretae Ciconum quo munere matres.* Locum hunc variis modis et iterata vice tentatum, et, ut interdum putabam, feliciter expeditum, quoties iterum accessi, toties sensi commode enucleari non posse. Si verba pro sanis habeantur, quae inter multas alias mihi visa est maxime tolerabilis interpretatio, eam in Notis subieci. At bene sentio quam durum hoc sit: *sperni officio, pietate* alterius, pro offendi; ut sit: putare, ad sui contemtum hoc pertinere, quod alter in officio suo manet, neque se ab eo abduci patitur mei caussa et voluntate. A poeta tamen versum tam scabrum et sententiam tam parum commodam proficisci potuisse haud credo. Interea non minus lubrica est omnis coniectura, quandoquidem nullus satis idoneus est fundus, cui eam superstruas; nullum autem pondus habere potest emendatio, de qua pronunties: potuisse forte ita scribi; posse tamen et alio modo scriptum esse. Videndi tamen vel sic sunt potiores virorum doctorum conatus seu interpretandi seu emendandi. Verum audiendi prius codd. et edd. Vulgata est in plerisque libris et in omnibus editis. *Spreto* aliquot antiqui apud Pier. cum Bodlei. Burmannus ait, et editos nonnullos legere; quos tamen non vidi. Tum, *quo numine* sec. Moret. sec. et tert. Rottend. Ven. Parrhas. Iam ut de interpretum studiis agamus, primo loco Servius adscripsit: „*quo munere*; nuptiali scilicet;“ addit Iul. Sab.: quasi non essent dignae illae, nubere Orpheo. Ita putes saltem *Spreto quo munere* esse legendum; spreta eius fide et pietate in coniugem: dura tamen vel sic expositu Servii ratio, nam sic *offensae* illae essent, non *sprevissent.* Markland. ad Stat. Silv. III, 3, 87 legebat: *quo nomine,* h. quapropter, quamobrem; quod factum nollem; est enim vel plebeio poeta indigna oratio. Asper Grammaticus, quod Philargyrius servavit, *quo munere* eodem modo explicabat, *quamobrem*; et b. Gesuerus hoc idem probabat; esse enim οὗ χάριν, *qua caussa*, et laudabat sup. v. 150 *pro qua mercede*; ferrem, si tam ieiunam sententiam a poeta proficisci potuisse credere fas esset. Burmannus locum vitiosum et vix sanabilem sine codice meliore iudicabat: idem tamen, Servii vestigia legens, coniectabat: *Spreto Ciconum quem foedere matres*, ut nuptiale seu coniugiale foedus intelligatur. Varia monebat Io. Schrader., qui et *Cicones matres* malebat, ut Ausoniae, Latinae, Aen. VII, 400. Possunt huiusmodi variationes potius quam restitutiones eius sententiae, quae a poeta profecta

paullo licentius efferbuisse dicendum: Thraciam memorare voluit ac debuit: nunc per totam Scythiam vagatur Orpheus. Adeo nomina tantum ornantia captabat Maro. Nec satis est dicere, Thraciae antiquioribus aetatibus nomen latius patuisse, ex ignoratione terrarum borealium; quae in vulgus nota sunt; ex ea enim ipsa ignoratione veterum propagata sunt nomina regionum a poetis sequioribus promiscue et incerto usu adhibita. Illa tamen observatio huc non spectabat, quandoquidem mirationem facit hoc, quod *inde ab Hebro* idem homo errasse fertur *per Hyperboreos, per Tanaim et per montes Rhipaeos;* quae utique Maro ut poeta dixit, non ex geographicis antiquitatis rationibus. 520. *quo munere.* Cum ipsi libri *quo*

Inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi
Discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
Tum quoque, marmorea caput a cervice revolsum

521. DEUM, BACCHI,

esse videri possit, plures afferri: v. c. *Spreto quo carmine*; *Spretae Ciconum quando agmine*; *Spretae Ciconum, pro numina! matres*; potest *Spretae* ex glossa natum esse, cum esset: *Actae cum numine matres*; quibus tamen nihil plane ad certum rerum momentum proficias. Quod proximo loco verba suppeditare possunt, est: *Spretae Ciconum quum numine matres*, vi, instinctu numinis, furore ab eo iniecto, *Discerptum sparsere*; ita vero *numine* interpositum est alieno loco; aut, idque omnium lenissimum foret: *Spretae Ciconum quum munera matres Inter sacra deum*; ut sit *inter munera sacra deum*, quod sollenne est apud poetas, ut dona, de sacris. (Possis etiam scriptum suspicari *pro munere*, i. e. quo contemtum suum remunerari vellent. *Wr.*) 521 *nocturnique* omnes fere scripti, inquit Burm.; ita utique optimi Medic. et Rom. et Medic. Pierii. *nocturnaque* pauci cum edd. Aldd. pr. et sec. et hinc profectis, sed emendatius tert. et Egnat. cf. Bentlei. ad Horat. III, 2, 26. *organa* Zulich. 522 *iuvenem latos* Parrhas. 523 *Tunc* Roman. *repulsum* Menag. pr. *recisum* Vratisl.

munere tueantur (vide Var.Lect.), videndum, an interpretatione adiuvari ea lectio possit. Et vocis sane *muneris* significatus late patet. Servius nuptiale munus intelligit; quod durum est. Non minus durum est, ut *munus*, donum, sit ipsa Eurydice, *prae hoc munere* spretae Ciconum matres. *munus* pro officio, pro pietate in defunctum, inferiis, honore, quo mortuos prosequimur, bene dicitur; eritque adeo *quo munere*, qua Orphei pietate in coniugem amorisque pertinacia, *spretae*, sperni se putantes, dum eam, hoc desiderium ereptae coniugis, in contemtum sui vertebant; quasi noluisset ille ducere aliam mulierem, aut alterius amorem admittere. 521. Primum genus ponit, ut poetica ratio fert, *Inter sacra deum*, tum subiungit ex iis id sacrum, in quo res acta: *inter orgia*, quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, *Bacchi nocturni*, cuius sacra noctu celebrari solita. Porro Macrob. IV, 3 *Sacer vero locus inprimis pathos movet. Occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum eius a loco facit: „Inter sacra deum n. o.“* Haec tandem Grammatico digna in poetam suum observatio! Orgiorum usus a poeta, qui hanc narrationem primus induxit, ingeniose est arcessitus exemplo aliorum poetarum, maxime Tragicorum: qua de re vid. ad Aen. VII, 385 et Excurs. IX ad lib. VI. Ceterum poeta non attingit crimen Orpheo impactum flagitii, cuius odio et ira incensae mulieres eum dilaniarunt: qua de re Phanoclis versus apud Athenaeum noti sunt, quos nuper illustratos dedit Ruhnk. in Epist. Crit. sub f.

523. *marmorea cervice*, candida, ut saepe alii poetae. vid.

Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
Eurydicen toto referebant flumine ripae.
Haec Proteus: et se iactu dedit aequor in altum;
Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At non Cyrene: namque ultro adfata timentem:
Nate, licet tristis animo deponere curas.
Haec omnis morbi caussa; hinc miserabile Nymphae,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,

528. ALTUM.

524 *medius* fragm. Vatic. 526 *Ha* multi. *Amissam* sec. Menag. *A misera* Roman. a m. pr. 528 *iacto* Gud. a m. pr. 529 *vortice* edd. nonnullae. 530 *est* post *ultro* fragm. Vatic. et Parrhas. ab alia manu. (*paventem* Alb. *Wr.*) 531 *componere curas* Medic. a m. pr., ut Aen. IV, 340. 341, frequenti variatione. vid. Burmann. *depellere curas* unus Mead. 533 *silvis* pro *lucis* fragm. Moret. *discebat in altis* Voss. pro *ducebat*; aut, ut Io. Schrader., pro *miscebat.*

Cerda. Lucretio deberi videtur et hoc; aut forte eo antiquioribus; nam iam Naevius in Cypria Iliade dixerat: *Collum marmoreum torques gemmata coercet.* (alterum hemistichion *cap. a cerv. rev.* sublectum Ennio, p. 138. ed. Hessel. *Wr.*) 524. *Hebrus Oeagrius,* ab Oeagro, Thraciae rege, Orphei patre. Caput Orphei in mare et hinc in Lesbum delatum ibique sepultum: Hygin. Poet. Astron. II, 7, unde ibi suavis lusciniarum cantus proditus apud Antig. Caryst. 5. Quod de Orphei tumulo in Thracia tradidere alii apud Pausan. IX, 30. p. 769.

529. *sub vertice*, non capitis, sed, ut vulgo nunc pronuntiant, vortice, quem mota eius insultu aqua ciebat: δίνη, contorta in se aqua. *torsit sub vertice,* quod vulgari usu, vortice vel in vorticem; ita ut vortex fieret. Nec ratio deest, aut analogia. 530. *At non Cyrene* filium reliquit, consilii inopem. (vid. V. L. ad Aen. IV, 528. *Wr.*) Respiciunt vs. 423. 4. namque ducto in specus et collocato in latebris filio, *ipsa procul nebulis obscura resistit* in ipso scopulo. Scilicet Proteus internecionis apum, *morbi caussam* v. 397, tantum exposuerat, non vero fortunae remedium. Hoc mater subiicit: scilicet culpae expiationem, Nympharum placationem, sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orpheo et Eurydicae ferendas; quo facto ex victimarum visceribus nova examina exoritura essent. Fatendum est, ea, quae a matre monentur, haud paullo graviora esse Protei monitis.

Exitium misere apibus. Tu munera supplex
Tende, petens pacem, et faciles venerare Napaeas.
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios praestanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaei,
Delige, et intacta totidem cervice iuvencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum

540. Delige et

534 *Tum* Medic. a m. sec. 535 *Pende* Rottend. pr. Burmanno *tendere munera* insolitum videbatur; itaque cogitabat: *munere supplex Tende*, abi. *Nate petens* Zulich., unde Burm. legendum putabat: *tu munere supplex*, *Nate*, *petens pacem*, *faciles venerare Napaeas*. *Redde* Withof. emend. vid. Not. 536 *iramque* Franc. Goth. pr. Forte praestat interpungere: *Namque dabunt veniam*, *votis irasque remittent*. (at vid. V. L. Ge. I, 142. *Wr.*) 537 *quis sit*, ut vulgo loqui solemus, quart. Moret. fragm. Moret., uterque Goth., unus Mead. et edd. vett. vid. ad Aen. IV, 294. (vid. Q. V. XXII. *Wr.*) 538 *eximio praestantis* Rom. (et unus e Gudianis apud Cort. ad Lucan. VII, 770.; quod probat Cortius; et dubitabam, an revocarem. *Wr.*) 540 *Dilige* Longobard. ed. Mediol. (quod commendat nequidquam Cort. ad Lucan. III, 181. *Wr.*) *intactas* Rom. ed. Ven. Gudianus a m. pr., sed vid. Burm.

534. *munera supplex Tende*, protende, προτεινε, offer. Aen. II, 674 *parvumque patri tendebat Iulum*. certe ratione non careret, etiamsi exempla deessent. (Ritus haud dubie respicitur apud Homerum obvius fruges aliaque sacra inter preces tollendi. Apud Sophoclem Electr. 634. Clytaemnestra preces factura imperat servae: „ἔπαιρε δὴ σὺ θύμαθ', ἡ παροῦσά μοι.“ Ita proprie positum *Tende*, praesertim cum participio *petens pacem* copulatum. *Wch.*) *munera* autem, ut honores, quocunque deos placamus aut veneramur. *petens pacem*, h. ut propitiae sint. *faciles*, placabiles. 536. *votis*, precibus factis. 538. *eximios* proprium de victimis; res nota. vid. Cerda. 539. In *Lycaeo*, Arcadiae noto monte, quomodo Aristaeus, Thessaliae agros colens, armenta habere possit, iure miretur aliquis. Hactenus sui oblitus est poeta; etsi enim supra eum Arcadium heroem ediderat, v. 283, non tamen nunc ex Arcadia arcessendae erant victimae in Thessaliam. 540. *cervice intacta*, iugo, ut toties. De numeri caussis quaerere non licet; non magis forte quam Ecl. V, 65; ut poeta, certum numerum posuit. At in novenario numero novendiale sacrum cogitare potuit. conf. ad Aen. V, 762. 541. *dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu proprie dicta. *ad delubra* statuuntur arae, ante

Constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem;
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethaea papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucumque revises;
Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa.

546. Placatam — — — caesa,
547. Et nigram — — — revises.

542 *dimitte* Medic. cum ceteris Heins., excepto altero Menag. et Moret. fragm., item tres Burm., uterque Goth. *emitte* sec. Moret. *iugulis sacrum* Goth. sec. 543 *Corpora quaeque* Regius Martin. 544 *nona dies* alter Menag. *ostenderat* fragm. Moret. *reduxerit ortus* Parrhas. ex v. 552. *induxerit* unus Arundel. 545 *Orpheo* Roman., ut et v. 553, sed vid. ad Ecl. IV, 57. *Orphi* Goth. pr., ut et v. 553. *Ὀρφεῖ.* (*Orphei* Medic., sed *e* puncto notata; *Orphei* idem vs. 553. *Wr.*) *Letea* al., immo *Ληθαῖα* ex *Λήθη*. *mittis* Mentel. pr., ut et v. 553. 546 *Placatam Eurydicen.* Hunc versum post sequentem: *Et nigram*, exhibent omnia Heinsii exemplaria vetusta, uno excepto, item Burmanni Regius, edd. Iunt. et R. Steph., uterque Goth., uterque Arundel. et Mead. Brunck. Erf. ed. Norimberg. et aliae; tandem fragm. Vatic., minus tamen recte; nam post illa: *Orpheo inferiis factis lucum revises*, ubi victimarum corpora iacent, quomodo subiungi posset: *Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa*? At vulgatum ordinem habent Mediceus, qui plerumque diversam a Romano familiam ducere solet, Longobard. Pierii cum al. scriptis et edd. Habet tamen et hic versuum ordo aliquid parum congrui: Orpheo papavere inferias feres, Eurydicen placabis vitula caesa et nigra ove. Quae tandem illae inferiae solo papavere? *Nigra ovis* haud dubie ad Orpheum spectat. Adeoque aut delendus est versus: *Placatam Eurydicen*, quod equidem verum esse arbitror, de Eurydice nec nunc nec 454. 553 agitur, aut ille ante alterum collocandus est hoc modo: *Post, ubi — Placatam Eurydicen — Inferias Orphei Lethaea papavera mittes Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.* Ita demum narratio sibi constat. Nam ex seqq. apparet, inferias faciendas fuisse *alio loco*; tum vero, inferiis factis ille 553 *lucum revisit*, in quo fanum Nympharum erat, ad quod victimae caesae fuerant relictae. (Ego eum reduxi horum versuum ordinem, quem sequuntur omnes codd., quos laudant Viri Docti; nam unum tantum, Mediceum, inverso eos ordine, eodem, quo in Ald. tert. collocantur, exhibere scribit Heinsius; aliter tamen Fogginius, apud quem et ipsum haec ita leguntur: *Et nigram* etc. *Placatam Eur.* etc. De Longobardico quod scribit Pierius, hoc ita ambiguum est, ut nescias, uter versus alteri in eo praeponatur. Lectio *revisens*, quam etiam ms. Lengn. apud Vossium suppeditat, nimis tenui auctoritate nititur. Heynio versum hunc *Placatam Euryd.* in *νοθείας* suspicionem adducenti calculum adiicit Iacobs.; recte, puto. Brunckius

templum, in *προνάῳ* ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. 545. *Lethaea papavera* Ge. I, 78 *Lethaeo perfusa papavera somno.* Orpheo inferiae fiunt, cuius Manes immissa lue iniuriam Aristaei ulti erant vs. 454. Memorabile illud, quod inferiae papaveribus feruntur h. l. non lacte, vino, libis. 546. *Placatam*, quae placatur, eo modo erit placata.

Haud mora: continuo matris praecepta facessit.
Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
Quatuor eximios praestanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice iuvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis;
Inmensasque trahi nubes; iamque arbore summa
Confluere, et lentis uvam demittere ramis.

tamen: „Consentaneum erat, Aristaeum Eurydices, cui causa mortis fuerat, umbram placare, haud minus, quam Orphei." Si consentaneum, certe non necessarium, coll. vs. 454. sqq. *Wr.*) 547 *locumque* Gud., ut Goth. sup. v. 468. *revisens* Zulich. quod expedit locum, si mutato ordine legeris: *Inferias Orphei. Et nigram m. Placatam.* Et video hoc sequi virum doctissimum, Vossium. 548 *capessit* Medic. et Gud. a m. pr., ut Aen. I, 77. *facissit* Vratisl. Eadem varietas Aen. IV, 295. 549 *At delubri petit* unus Arundel. *monstratasque* Ven. Parrhas. 550 *eximio praestanti* Gud. *praestantis* Rom. a sec. m. et 551 *intactas*, ut sup. 540; quod etiam in edit. Ven. 1482. (*intacto* Medic. a m. pr. *Wr.*) 552 *induxerit* Moret. sec. et quart. Franc. unus Arundel. unus Mead. *induceret* Leid. *intexerat* Rottend. pr. *adduxerat* Ven. *reduxerat* Parrhas. edit. Ven. *reduxerit* Vratisl. 553 *misit* Franc. 554 *Hinc* Erf. *auditu* pro *ac dictu* Moret. fragm. Menag. alter. *ac visum* Zulich. Wakefield distinxit: *Hic vero* (*subitum ac dictu mirabile monstrum!*) *Adspiciunt liquefacta* —. (— 555. *bovum* Medic.; vid. Ge. III, 211. 419. Aen. II, 306. *Wr.*) 556 *eruptis* Regius et Cantabrig. 557 *Inmensamque trahi nubem* tert. Mentel. (*nubem* etiam Serv. Dresd., *nubes* Medic. *Wr.*) *Immissasque* Zulichem. *que* post *iam* abest Moret. quart. *trahens* Roman. 558 *visam demittere* Ven. *dimittere* Medic. cum quatuor aliis. vide v. 542.

(si genuinus est hic versus, Eurydicen una cum ceteris Nymphis, vs. 535., placatam existimabis; sic Iacobs. *Wr.*)

550 sq. Iisdem verbis utitur, quibus paullo ante usus erat, Homerico more: cuius ratio tenenda est haec, ne semel bene et proprie enuntiata aut ieiune aut perperam mutentur. conf. Bentlei. ad Milton. lib. X, 1086. Upton. ad Spencer. *Faery Queen* pag. 643. 644.

554. Conf. sup. 308 sq. Exposita quoque res ab Ovid. I Fast. 377 sq. Met. XV, 36 sq. *monstrum*, pro re monstrosa, mira. 555. *liquefacta per viscera*, tabe, putredine, dissoluta. vid. sup. v. 308. *effervere* voc. Lucretianum II, 927. ἐκζέσαι. 557. *nubes trahi*, nova examina. conf. ad hos versus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., ubi de papavere. 558. Βοτρυδὸν Iliad. β, 89 adhaesisse arbori. (De ratione horum infinitivorum vid. Not. ad Aen. III, 241. *Wr.*)

Haec super arvorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus: Caesar dum magnus ad altum

559 sqq. Suspectum iam olim hunc, etsi ab homine satis ingenioso profectum, Epilogum habui, quia a poetarum more alienum est, talia adiungere suis carminibus; contra Grammaticos tali lusu delectatos esse ex pluribus exemplis patet, qui in Anthologia poetarum Lat. prostant. Nec aliter de Metamorphoseon clausula statuebam. Vidi mox alios viros doctos non aliter statuere, etsi aliis de caussis. Brunckius tamquam insulsum, et poematis ipsiusque Virgilii gravitate indignum, reiicit. Etiam Io. Schrader. offensus erat inprimis illo: *haec ego canebam — dum fulminat.* Addi possunt alia: *canere super aliqua re.* Alia praeclara sunt. (De hoc Epilogo quid ego sentiam, pronuntiavi iam ad Eleg. ad Messalam pag. 9. Ut nihil dicam de librorum mss. omnium, etiam Grammaticorum, Frontonis Exempl. Elocut. sub vocc. *Adfectat* et *Super*, Servii, Philargyrii, consensu: primum temporum ipsorum ratio nihil suppeditat, quo fretus hosce versus rescindendos putes. Tum non ita alienas esse a poetarum more eiusmodi clausulas, vix est, quod multis demonstrem; satis fuerit, ipsius Virgilii exemplum laudasse, Ecl. X, 70. sqq.: „Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam;" etc. et Ge. II, 541. sq. Porro si elegantiam horum versuum spectas, nihil est, quod desideres, aut Virgilianum non putes; nec recte tantum verborum ornatum ad Grammaticum nescio quem referas. Denique singula verba si examinabis, nihil reperies, in quo quis iure haereat. Exempla Praepositionis *super* pro *de* positae ipse suggerit Virgilius: Aen. I, 750.: „Multa s u p e r Priamo rogitans, s u p e r Hectore multa." III, 348.: „Incipio s u p e r his." X, 839.: „Multa s u p e r Lauso rogitat." Nec, si semel ita locutus esset, propterea statim ornatissimi versus obelo notandi forent. Quid enim tum fiat verbis Aen. VII, 344.: „Quam s u p e r adventu Teucrum — — curaeque iraeque coquebant;" ubi frustra in Virgilii carminibus locum quaeras consimilem. At *fulminat* pro rerum modulo magnificentius dictum; sed hoc ipse elevat Heynius in Virgil. Vita per annos digesta ad ann. 724. Nec necesse videtur ita statuere cum Vossio, ut res anno 734. ab Augusto gestas respici atque hunc Epilogum illo demum anno adiectum esse dicamus. Denique probe, si Vossium sequeris, si Heindorfium ad Horat. Sat. I, 5, 72., etiam necessario, quod negat Huschk. ad Tibull. II, 3, 19., cfr. etiam Walchii Emendationes Livianae p. 185., cum praeterito tempore, *canebam*, praesens, *dum fulminat*, iungitur; laudat Vossius Ecl. VII, 6.: *dum defendo deerraverat*; ubi vid. Not.; et praeter alia haec e Livio: „d u m ea Romani p a r a n t c o n s u l t a n t que, iam Saguntum summa vi o p p u g n a b a t u r." Adde Ramshorn. Gr. Lat. § 189, I, 1. et quae Heinrich. et Beier. scripserunt ad Cic. Orat. pro Tullio 15. *Wr.*) 559 *culto* Gud. a m. pr. *cultum* sec. Moret. *pecorisque* apud Diomedem lib. I.

559 sq. De hoc Epilogo vid. Vitam Virgilii ad a. U. C. 724. *pecorum*, adeo et apum. 561. 562. *volentes per populos*, quorum legati undique eum convenerant, ut apud Xenoph. Oecon. 21, 12 ἐθελόντων ἄρχειν. *Olympo*, ad Olympum ad immortalitatem nominis. (Terent. Phorm. V, 8, 71.: „Hi gladiatorio animo a d m e a f f e c t a n t v i a m." Cic. pro Rosc. Amer. c.48.: „q u o d i t e r a f f e c t e t." Haec affert Odinus in Miscell. Obs. Crit. Nov. T. XII. p. 474. *Wr.*)

Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat iura, viamque adfectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuventa,
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER QVARTVS EXPLICITVS.

561 *Euphraten* Heins. ex optimis. *Euphratem* vulgo. *volantes* Leid. Zulich. 562 *dat iussa* Zulich. 563 *Vergilium* Medic. Rom. et al. vid. Pierium, Cerdam, Burmann. *agebat* Rottend. tert. *habebat* Regius Martin. 564 Expectares Neapoli hoc tribui: *Parthenope studiis florens ignobilis oti. oci* Romanus. *ocii* et *otii* alii apud Burmann. *horti* Moret. sec. *cui* Erf. a m. pr. (Wakef. ad Lucret. I, 256. putat ita distingui posse: *Parthenope studiis, florentem ignobilis oti. Wr.*) 565 *quo* Ven. Parrhas. *quae* Comm. Cruqu. Horat. Carm. I, 32, sed ad IV, 8 *qui* habet. 566 *tu* Franc. Menag. *cecinit* Medic. et alii apud Pierium. *cecini patulae sub* Parrhas. et Ven., item Romanus et alii Pieriani. Ceterum de quatuor postremorum versuum, quamquam illi non inelegantes sunt, veritate multo magis me dubitare non diffiteor; sollenne enim aliquando fuit, lacinias huiusmodi poetis attexere; et in Virgilium huiusmodi disticha et tetrasticha in Catalectis invenias. Sed huic forte suspicioni vel propterea adversabuntur viri docti, quod Harduinus eosdem versus, quamquam non iisdem de caussis, reiecit. Nunc Iacobum Bryant video et ipsum hos versus Maroni abiudicare. Verum licet cuilibet iudicium suum sequi; neque irascar equidem aliter statuenti, qui caussas irascendi habuissem sexcenties, cum, ut officio interpretis, suas operas retractantis, satisfacerem, viri docti, cuius ingenium et doctrinam semper magni feci, notas, quas ille, nulla unquam iniuria mea provocatus cum studiosa et iniqua mei insectatione sermone vernaculo scripsit, evolverem. Magnam ei habeo gratiam, quod animadverti plura, quae non satis diserte, minus circumscripte ac circumspecte a me erant enuntiata, eaque correxi, nonnulla recte ab eo animadversa cum bona eius venia adoptavi. Verum debeo ipsi etiam maiora in hoc, quod contumeliosa mei insectatio animum meum firmavit in ferendis aliorum iniuriis; haec ipsi me debere, ingenue fateor; quae ille

564. De Maronis secessu apud Neapolin vid. eod. loco. *studiis floret* et is, qui laudem inde et existimationem fert, ex iis inclarescit, et is, qui iis cum maxime deditus est; *floremus* enim iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum. *Otium* Romanis omne vitae genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum, proprie tamen quodammodo de Musarum otiis; *ignobile*, respectu gloriae bellicae et gestarum magnarum rerum. Sic Ge. II, 486 *inglorius*. De Neapoli studiorum parente conf. Wernsdorf. in Poet. min. T. IV, Exc. IX, p. 395. 565. *audax iuventa*, qui omnino carmina vulgare auderet, rem poeticam aggrederetur: ut, *audaci-*

mihi ex antiqua necessitudine et disciplina mea debeat, ipse viderit! (Quare igitur hos ultimos quatuor versiculos abiiciemus? an, quod critica auctoritate destituuntur? an, quod inepti? an, quod non satis Latini? Aut ego caecutio, aut nihil est in his vss., quod non deceat vatem Mantuanum. At enim, si priores quatuor vss. 559 — 62. genuini sunt, ne possunt quidem desiderari vss. 563. sqq.; aut, si versu 562. carmen finiisset Virgilius, ineptissimus esset omnium poetarum, quot sunt aut aliis erunt in annis. Atque ipsa Genitivi *oti* forma, quod vidit sagacissimus Weichertus Dissert. *de Versibus iniuria suspectis* pag. 148., probat, ante senescentis Augusti aetatem haec esse composita. — Illud vero animum non advertisse Interpretes mireris, quod haec ipsa: „Haec super arvorum cultu pecorumque canebam, Et super arboribus, Caesar dum" etc. evertunt vulgarem de tempore, quo Georgica scripserit Virgilius, opinionem. Putant enim septem annos, 717 — 724., huic carmini scribendo poetam impendisse. Magnum sane spatium! sed, si ipsum audis Virgilium, intra annos 723 — 25. totum opus absolutum esse tibi persuadebis. Neque est quidquam in ipso carmine, quod huic opinioni repugnet, ne Ge. I, 505. sqq. vel II, 171. sq. quidem. Gravissimum ad confirmandam meam sententiam inde accedit pondus, quod secundum librum postremo loco commemorat, quarto plane omisso. Quod si quis quaerat, post absolutas Eclogas ante incepta Georgica quid rerum egerit Virgilius, id, ut multa id genus alia, ignoramus semperque ignorabimus. *Wr.*)

bus adnue coeptis Ge. I, 40, non quod carminis genus tale esset, quod magnos ausus posceret. Tenue enim genus est bucolicum. Castelvetrius Oper. Critic. p. 154, monente Burm., ad duo genera Eclogarum referebat, alterum humile, alterum sublimius, ut Ecl. IV. VI, acute, quod in τῷ *audax* haesit; at sententia huius versus quomodo in Castelvetrii opinionem redigi possit, equidem non video.

EXCURSUS I

De Pleiade Piscem fugiente.

Georg. IV, 232 *Taygete simul os terris ostendit honestum Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis: Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi Tristior hibernas coelo descendit in undas.* De Pleiadum ortu et occasu agi, manifestum fit, declaratumque id satis est in Notis ad h. v. Altera tamen pars vix satis expediri posse interpretatione ulla videbatur: haerebamque in eo ipse, quatenus Pleias occidere dici posset, *fugiens sidus Piscis aquosi.* Etenim in hoc aestuabant Intpp., quale hoc sidus sit, et qua ratione Pleias illud fugere dicatur. Neque enim, sive per grammaticas sive per astronomicas rationes, Servii *Piscis australis*, nec *Pisces*, nec *Scorpius*, nec *Hydra* hic memorari possunt; ut nec *Delphinus*, qui pr. Nonas Ianuarii exoriebatur ex Caesaris ratione, vid. Plin. XVIII, 26, s. 64, quem adeo nec fugere Pleias videri potest. Nisi forte *Piscis* in *Pristis* mutetur, quo nomine Cetum veteres astronomi appellant; possunt ita Pleiades quadam ratione eius rictum hiantem videri effugere; uti Orionem fugiunt in eo, quem laudavit Guellius et cum nostro comparavit, loco Quinti Smyrn. Paralip. V, 367 sq. Πληϊὰς εὖτ' ἀκάμαντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα Δύεθ', ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα. Fuit vir doctus, qui ita succurrere volebat, ut distingueret: *Aut eadem, sidus fugiens ubi Piscis aquosi* (scil. est, ibi) *Tristior hibernas descendit in undas:* quod vix reperiet, cui se satis probet. Petitus de LL. Attic. p. 390 (Iurisprud. Rom. et Att. T. III, p. 483) *Sidus* solem interpretatur, quod satis recte fieri posse, non negem; hunc Vergiliae fugiunt, cum aversam ab illo et contrariam instituunt viam. Sole enim e mari emergente illae in mare descendunt. Hactenus bene. Sed tum iungit *undas piscis aquosi*, ut pro mari dictae sint; hoc vero nullo modo fieri potest, aut certe ieiunissime fieret. Itaque adhaerendum forte Petavii iudicio Auctar. Op. de Doctr. Temp. p. II, 9, et in Var. Diss. ad Uranolog. lib. II, p. 95, *esse locum* hunc de piscibus *inextricabilem.* Subiiciam, quae mihi amicissimus Kaestnerus, hoc de loco con-

44 *

sultus, rescripsit. Viri in his litteris principis iudicium quis non lubentissime accipiat! *)

Ex astronomicis itaque rationibus nullam plane loci interpretationem procedere omnes fatentur. Enimvero re diligentius perpensa, male hoc ipsum fieri vidi, quod rationes nostras astronomicas intulere viri docti. Ex poeticis rationibus lux interpretationi petenda erat. Sollenne est poetis, etiam iis, qui de astronomicis praecipiunt, ut in describendis sideribus tabulas sui temporis caelestes et asterismos in iis notatos sequantur, formasque et figuras pictas ita exprimant, quasi eae in caelo vere conspiciantur, scilicet ut ornatum versibus suis ex earum varietate petant. Est porro poetis commune, ut *fugere* et *sequi se*, *adspicere* vel *respicere*, dicantur sidera non semper ortus et occasus, successionis et motus respectu, nec alia de caussa, quam quod in tabula caelesti talis eorum positus occurrit, ut aut ex adverso sibi collocata, aut quocunque modo opposita vel subiecta sint. Sic apud Manilium I, 263. 264 *Aurato princeps Aries in vellere surgens Respicit admirans aversum surgere Taurum.* Praeivit statim Homerus in noto versu Iliad. σ, 488, et Odyss. ε, 274, dum Ursam dicit verti circa polum, et Orionem despicere et observare: καὶ Ὠρίωνα δοκεύει· atqui is longe ab ea abest, Ursae tamen ex adverso positus. Ita

*) „*Mit dem Fische ist nichts anzufangen. Das übrige würde ich so verstehen:*

Vor etwa 1800 *Jahren standen die Plejaden im* 4 *Grade* ♉. *Wenn Sie einem Globo die Alexandrinische Polhöhe von* 31 *Grad geben, von welcher* Henischius in Sphaer. Procli p. 207 *Virgils Beschreibung nicht hier, sondern* Ge. I, 219 At si triticeam messem etc. *annimmt, und den* 4 *Gr. des* ♉ *etwas über den Morgenhorizont führen; so werden Sie sehen, dass das Ende des* ♉ *etwa unter dem Horizonte ist, und die* ☉ *also darinnen stehen muss, wenn die Plejaden kurz vor ihr aufgehen sollen; die Jahrszeit dazu ist der May, und der Aufgang der Plejaden, den Virgil hier meynt, geschieht kurz vor der Sonne*: Ortus matutinus. *Führen Sie aber eben den* 4 *Gr.* ♉ *in den Abendhorizont: so steht gegen über im Morgenhorizonte das Ende der* ♎, *wo sich die* ☉ *etwa im October befindet, und Virgil meynt vermuthlich, dass alsdenn die Plejaden mit Anbruche des Tages untergehen, wenn die* ☉ *ihnen gegen über aufgeht.*

Ich glaube, Sie werden finden, dass man den Bienen in Italien das Honig im May und October genommen hat.

Die Fische in der Ekliptik gehen allemahl vor *den Plejaden unter, auch der Wallfisch; fliehen also die Plejaden, nicht die Plejaden sie. Der Delphin ist noch nicht aufgegangen, wenn die Plejaden untergehen. Also weiss ich diess nicht zu erklären.*

Ich habe viel Bücher darüber nachgeschlagen, diese Stelle aber nicht berührt gefunden, als beym Ricciolius Almag. nov. T. I, Lib. VI, c. 22, p. 473, *vom Fische aber hat er gar nichts, und sagt, Virgil habe* ortum matutinum et occasum vespertinum *verstanden. Das erste ist mit mir einerley; das letzte hiesse, die Plejaden sollten kurz nach der Sonne untergehen, da müsste die Sonne etwa im Zeichen der* ♓ *stehen, und das gäbe für die Zeit des Honignehmens etwa den März:* hybernae undae *lassen das nicht zu.*“

centies Aratus siderum situm designat, simulque ornatum ex natura animantis vel figurae, quae signum facit, petit; ita Orion insequitur Leporem; at Sirius fertur insequenti similis, *φέρεται μετιόντι ἐοικὼς, Καί οἱ ἐπαντέλλει, καί μιν κατιόντα διώκει* v. 340 sq. cf. v. 28 sq. 316 sq. Sunt alia innumera exempla apud Manilium, ut in uno loco lib. II, 485 sq., ubi inter alia Taurus *fulgentes videt atque audit per sidera Pisces*. conf. II, 466. 519. 456. lib. I extr. Alia exempla ex Ovidio notare licet. Iam cum apud Virgilium Pleiades dicuntur occidentes *fugere Piscem*, seu Pisces, hoc ad situm siderum in sphaera unice spectat; nam aversum Taurum, adeoque Tauri caput cum Pleiadibus, subsequitur alter Piscium. Simili modo Pleiades occidentes fugere Orionem dicuntur apud Hesiod. Ἔργ. 619 *Εὖτ' ἂν Πληϊάδες, σθένος ὄβριμον Ὠρίωνος Φεύγουσαι, πίπτωσιν ἐς ἠεροειδέα πόντον*, et apud Quint. Smyrn. V, 367. 368 *Πληϊὰς εὖτ' ἀκάμαντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα Δύεθ' ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα.* Ciris 535 *Scorpius alternis clarum fugit Oriona.* Hygin. Astron. II, 26 itaque *constitutum ut, cum Scorpius oriatur, Orion occidat.* Eadem haec siderum facies habitus ac situs tot fabulis locum fecit, ut v. c. huic ipsi Orioni. cf. Schol. Apollonii III, 226. Restat difficultas in epitheto *aquosus*, quod nimis tenue videri potest, si est pro aquatilis. Enimvero *aquosus* est aquas, imbres, cogens, denuntians: ut *aquosus Orion* Aen. IV, 52. *Aries aquosus* Ovid. Met. X, 165. *Eurus aquosus* Horat. Epod. 16, 54. *Pliades aquosae* Stat. IV, 120 imbriferae. Quid quod etiam *hiems aquosa* Ecl. X, 66. Aen. IX, 671, *nubes aquosae* Aen. VIII, 429. Et iam Ζέφυρος ἔφυδρος Odyss. ξ, 458. *Piscem aquosum* ex hoc ipso loco Ovidius petiit: Met. X, 165 *quotiesque repellit Ver hiemem Piscique Aries succedit aquoso.* Ceterum *simul* et *ubi* sibi respondent, pro, quando.

EXCURSUS II

De Nympharum domo et Penei regia.

Georg. IV, 317 *Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe — Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis* — 321 *Mater quae gurgitis huius Ima tenes* — 333 *At mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit* — 359 *simul alta iubet discedere late Flumina qua gressus inferret. At illum Curvata in montis faciem circumstetit unda, Accepitque sinu vasto misitque sub amnem. Iamque domum mirans genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos lucosque sonantis, Ibat et, ingenti motu stupefactus aquarum, Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis — Et caput* etc. Nondum locum vidi alium, qui cum hoc comparari possit, et nova ac mira est rerum facies, quam *ex hoc ipso loco* apud animum adumbrare necesse est; somnia autem, quae veteres pro suo quisque ingenio de Oceano terram ambiente multis

modis effinxerunt, in unum colligere, et ex iis novum aliud somnium iterum fabulari, cui aliud alius ex alio substituat, etsi sagacis ingenii laudem habere potest, non est tamen interpretari. Narrat poeta vastam aliquam sub terra cavernam, e qua omnia flumina orta diversis viis ad terrae superficiem properent, ubi illa suo quodque fonte ex terra prodeant. Adumbrata fere res ad eam speciem, qua in locis inferis posita narrantur ea, quae supra terram sunt, ut luci, flumina: v. c. Ovid. Met. I, 189. Valer. Flacc. III, 402 sqq., aut quemadmodum Styx et Acheron ex inferis emergunt et supra terram sese effundunt. Comparari potest priscum illud philosophema de magna in terrae visceribus abysso et aquarum receptaculo: de quo secundum antiquiores Plato disputavit in Phaedone Tom. I, pag. 112 (Bipont. p. 253 sq.) et contra eum Aristoteles Meteorolog. II, 2, p. 779 B. C. du Vall., cui inniti puto narrationem apud Senec. Nat. Qu. V, 15 ex Asclepiodoto: *demissos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum — longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia et conceptus aquarum inertium vastos pares nostris — liberae laxitatis, non sine horrore visos.* Fundum autem mythi aut fecit aut illustrare rem potest Oceanus apud Homerum vss. sup. ad 381 laud. *βαθυῤῥείταο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο, Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα Καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.*

Cavernae huius immensae sub terra facies, a poeta adumbrata, videtur esse haec: ut sint in ea passim speluncae inque iis lacus inclusi magnaeque silvae, per quas flumina subter terram ex lacubus profluant; ut adeo hi lacus sub terra pro fontibus sint, unde illa ortum habeant, donec aliquantum progressa supra terram emicent fonte unumquodque suo: *Iamque domum mirans* sqq. 363 sqq. Qua vi, quo motu, flumina ita in altum ferantur, ex imo terrarum fundo assurgant, et, quomodo ex uno loco omnes amnes prodire possint, ut doceret, a poeta expectari non poterat; a physico hoc postulares iure.

Iam Caverna haec pro regia aliqua fluviorum et aquarum non male haberi poterat. Si poeta Oceani regiam eo modo adumbrasset: nihil puto foret quod mirationem faceret. Talis Neptuni regia passim describitur; Iliad. ν, 21. conf. Ovid. Met. I, 276 sq., in hac Nereidum Chori apud Eurip. Troad. pr. Nerei domus in mari Aegaeo apud Apollon. IV, 772. et Iliad. α, 358. item Thetidis et Eurynomes Iliad. σ, 402 ubi Vulcanus latuerat. At Maro obscuravit commentum illud poeticum inflexa rerum specie, dum Penei fluminis regiam ad eundem modum adumbravit, quo Oceani vel Nerei, aut forte Acheloi, amnium antiquissimi, describi potuisset. Nam per se Flumini deo domus seu regia recte tribuebatur: et in ipso Peneo hoc ex poetarum usu exsequutus est Ovid. Met. I, 568 sq.: *Est nemus Haemoniae* etc. — *Haec domus, haec sedes, haec sunt penetralia magni Amnis; in hoc residens,*

facto de cautibus antro, Undis iura dabat Nymphisque colentibus undas. Conveniunt illic popularia flumina primum, Mox amnes alii.

Ut ad certam aliquam rerum speciem, quae quidem animis nostris informari possit, haec revocem; ex toto mihi loco haec constitui posse videntur: Fingamus ingentem illam Cavernam late subterranea loca occupare; esse eam Oceani regiam, seu regnum vastissimum. Ut super terra multi sunt terrarum tractus, diversi fines imperiorum, sic in isto subterraneo aquarum regno quaquaversus sunt ingentia aquarum receptacula in marium modum, speluncas dixit, e quibus diversis locis capita ac fontes fluviorum procedunt, aliquantum inter silvas sub terra cursu facto emergunt, et amnium fontes supra terram constituunt. Ex magno hoc magnorum fluminum numero erat quoque Peneus. Fingamus iuvenem per fontem demissum in immensum illud aquarum regnum subterraneum, deductum esse in eam partem, eam cavernam, quae pro fonte, et pro regia Penei, esset; puta esse magnum aliquod specus, quale illud Nympharum in aditu Ithacae apud Homerum. Specus hoc pro *thalamo* Cyrenes; *thalami pendentia pumice tecta* v. 374: reliqua e vita heroum ac deorum sunt petita: assident ei Nymphae opus facientes 334 sq., assident *vitreis sedilibus* 350. Ut perveniretur ad illud Penei specus, in magnam illam Cavernam descendendum erat; similem descensum praebere necesse est omnes fluviorum fontes ex specubus prodire solitos. Itaque et Aristaeus cum matrem Cyrenen adire vellet, ad fontem Penei accessit: *Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis.* Illa, etsi interiora terrae, specum ac partem magnae istius Cavernae, quo loco Penei patris erat domus, inhabitabat, recte tamen sub fonte Penei degere dici poterat: *quae gurgitis huius Ima tenes;* et, *mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit.* Tum *ante alias Arethusa sorores Prospiciens, summa flavum caput extulit unda* 351. 352, adeoque per fontem prospexit. Quo modo hoc fieri potuerit: recte non attigit poeta: ad sensum enim satis commode res expediri nequit. Nunc mater filium iubet descendere: haud dubie per fontem Penei, dum aquas discedere et viam ei parare edicit: *simul alta iubet discedere late Flumina, qua iuvenis gressus inferret.* 359. 360. Nunc traditur modus: aquae fontis Penei in media sui parte repressae assurgunt in montis excavati speciem, et tamquam viam, in arcus speciem factam, praebent: *Curvata in montis faciem circumstetit unda Accepitque sinu vasto misitque sub amnem:* 361. 362. Tum ille in magnam illam Cavernam, de qua paullo ante dictum, unde fluminum exordia et fontes procedunt, pervenit et in matris *domum* seu *thalamum* adducitur: 363 sq. Cumulantur haec in vss. 363 sqq. *miratur domum genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes — Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis*, tamquam in magno

regno diversas provincias, regiones, tractus, per cavernarum vastitates patentes; et inter has puta fuisse cavernam illam, quam tenebat Peneus.

EXCURSUS III

De Ixionis rota ad Orphei cantum subsistente.

Georg. IV, 484 *Atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Vexatus locus. Sensus per se apertus est: Ixionis rotam substitisse; sed haeremus in verbis, partim propter usum verborum tropicum et incertum; partim ignoratione mythi, variis modis a poetis narrari et ornari soliti. *Ixioniae rotae* alii poetae *turbinem*, ut Seneca Herc. Oet. 1069, *vortices*, ut Statius Theb. VIII, 50. 51, tribuunt; *ventum* nemo tribuit, ut ne *auram* quidem, quae rotationi proprie daretur. *Ventus* autem vel a rota motus esse debet, vel caussa esse rotae motae. Iam autem *rotam ventum facere*, nemo facile dixerit, nec ventum rotae tribuerit, etsi per se recte fieret; nam motu suo haud dubie rota aerem impellit et ventum hactenus movet. Possis quoque huc vocare Propertii illud IV, 11, 23 *tacent Ixionis orbes*, quos concitatissimo per aerem motu strepitum facere credere licet. Verum usui et sensui poetico repugnat, nescio quo modo, ventus a rota motus. Restat itaque alterum, ut ventus *caussa motus* sit, utque aliquid narratum fuerit de motu rotae Ixioniae ex venti impulsu. Quod si plura veterum, inprimis Graecorum, poetarum loca hac de re haberemus, v. c. Euripidis Ixionem (nam et is eum rotae affixerat, *τῷ τροχῷ προσηλῶσαι* fertur apud Plutarch. de leg. poet. cap. 4 Opp. Tom. II, pag. 19 E.), certiora nos huius rei argumenta habituros esse haud dubito; novum erat et illud Ge. III, 38 *tortos Ixionis angues;* potuere itaque etiam venti aliquae partes esse ea in re. Etsi enim Iliad. ϑ, 481 *Tartarus sine vento* esse memoratur: ubi Titanes *οὔτ᾽ αὐγῇς ὑπερίονος ἠελίοιο Τέρποντ᾽ οὔτ᾽ ἀνέμοισι;* potuit tamen res variari ab aliis. Ita ventis non vacat Tartarus apud Platon. Phaed. p. 83 C. Frf., et in ipso Homero Odyss. λ, 590. 591, ubi Tantalo poma captante *Τὰς δ᾽ ἄνεμος ῥίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιόεντα.* Venti in Elysio: Aen. VI, 740 et 888 *aeris in campis*, ut in Pind. Ol. II 128 in insulis fortunatis. A vento certe caussa non male repetitur, ut ab eo impellatur rota, cum circumacta Ixionem alligatum rotat, utque eo cessante rota stare possit: modo alas rotae additas cogites ad ventum excipiendum: qua de re in mytho nil occurrit. *In aere* rota circumagi debuit, et proxime accedit, quod Euripidis Scholiastes Phoen. 1192 haud dubie e vetustiore aliquo auctore memorat, Iovem iratum Ixionem rotae illigatum permisisse aeri ferendum, et in aere circumagendum: *ὀργισθεὶς δὲ ὁ Ζεὺς ὑποπτέρῳ τροχῷ τὸν Ἰξίονα δήσας ἀφῆκε τῷ ἀέρι φέρεσθαι* —. Exscripsisse

eum videri debet Schol. Luciani DD. 6, pag. 216, T. I: Ζεὺς — ὑποπτέρῳ τροχῷ δήσας τὸν Ἰξίονα ἀφῆκε φέρεσθαι διὰ τὸν ἀέρα μαστιζόμενον καὶ λέγοντα, χρὴ τιμᾶν τοὺς εὐεργέτας. est et in hoc Scholio aliquid novi, Ἰξίων μαστιζόμενος, *flagellatus* num a Furiis? *alata* autem h. celeris rota bene dicitur, ut etiam apud Pindar. l. l. ἐν πτερόεντι τροχῷ. Si ad hunc modum *ventus* proprie dictus accipitur; nunc de casu *vento* quaeritur: quomodo rota substiterit *vento*. Servius ait: „Deest *cum*, et hoc dicit: cum vento suo rota constitit, id est, cum caussa volubilitatis quievit." Ellipsis perdura! Melius, puto, ita expones: rotam constitisse *a vento*, cohibuisse se, quo minus a vento impelleretur: ut *consistere* aliquis *a cursu*, dum sistit cursum, recte dici videtur, ut in loco Ecl. II, 25 *Quum placidum ventis staret mare.* Ceteras interpretationes, ut *vento* pro *adventu* aut *cum ventum esset* sit, multo duriores, vid. apud Burm. et reliquos Intpp. Post vocem *vento*, altera dubitatio est de voc. *rota orbis.* Nam *orbis* per se pro rota, et *orbis rotae* bene dicitur, ut apud Tibull. I, 5, 10 *orbe rotae;* enimvero displicet, quod *rota orbis* dicta est, periphrasi, quae alio exemplo probari vel illustrari nequit; non magis, quam τροχὸς κύκλου, pro κύκλος τροχοῦ; nisi laudes *rotam rhombi stamineam* Propertii III, 4, 26 (III, 6, 26) pro rhombo ipso, cui stamina, fila, licia, circumdata sunt: verum de h. l. mox dicam. Proposueram in altera editione alteram interpretationem: cum rotae *turbinem* ac *vorticem*, δίνην, tribui passim videamus, ut ipsi rotae Ixioniae apud Senec. H. Oet. 1069 *Haesit non stabilis rota Victo languida turbine.* et Stat. Theb. VIII, 50. 51, *cur autem avidis Ixiona frango vorticibus?* videri poetam eodem modo dixisse *ventum*, turbinem, *rotae*, h. rotationem: hanc cum constitisse dicere vellet, pro vulgari: *ventus*, seu turbo, *Ixionii orbis*, Ixioniae rotae, *substitit*, exquisitius dixit: *rota constitit vento*, in rotatione sua, in motu suo. Ipsam *rotam* pro rotatu, rotatione, *orbis*, rotae, accipere non audebam, quia usum hunc edoctus non eram; pronuntiare autem tamquam ex edicto modestia prohibebat. Relinquendum esse videbam lectoris iudicio, utram rationem praeferat. Meierotto priorem amplectebatur in Dubiis pag. 12. Et sic alius amplectetur aliam; sunt enim in interpretatione, quam interdum divinationem verius dixeris, innumera, quae, quia vel rei accurata notio, vel sermonis usus non satis liquet, ex suo quisque sensu constituet in iis, quae per praecepta critices et hermeneutices non ita constituuntur, ut omni dubitationi occurri possit. Quid igitur est, quod aliter statuens alter alterum insectatur, odio Vatiniano exagitat, calumniatur, sugillat, *non missura cutem nisi plena cruoris hirudo!* hoc non est criticum agere, sed Bellonarium; certe a professione humanitatis est alienum, contra cum atrocitate mentis et morum rusticitate coniunctum, inprimis si memineris, totam hanc artis professionem in tenuibus et minutis versari. Debuit certe aut esse aut fingi a poeta caussa aliqua, cur

rota in turbinem circumageretur; atqui quae caussa magis idonea, quam procella et vorticosus ventus! Non enim satis est ὅτι ὁ Ζεὺς— τὸν τροχὸν ἀειδίνητον κατεσκεύασε, quod apud Schol. Pind. l. c. habetur; poetas tamen, qui animis audientium speciem ac formam aliquam rei, phantasma aliquod proponere debent, excogitasse probabile fit caussam aliquam rotae motae ad sensus nostros aptam. In interpretatione autem, utram utram probaveris, manet aliquid duri, *quod poeta novasse*, forte ex graecis adumbrasse, dicendus est. Me tamen profiteor procliviorem esse in eam rationem, ut *rotam* pro rotatione, δίνῃ, dictam putem; eodem modo quo Propertii *rotam rhombi* accipio pro rotatione. Apposuit ille epitheton *stramineam*, poetico more, cum *rhombus* proprie *stamineus*, stamine circumvoluto dicendus esset. In altero Propertii loco IV, 11, 23 ambiguum manet, *tacent Ixionis orbes*, sitne *tacent* docte positum pro quiescit, cessat rota, an de strepitu seu rotae seu aeris poeta cogitaverit. Ceterum ex iis, quae Schol. Pindari P. 2, 40 ex Asclepiade ἐν τοῖς τραγῳδουμένοις repetiit, apparet, prima fabulae stamina ex eo ducta esse, quod Ixionem vetus poeta procella abreptum et in Tartarum praecipitatum ornate dixerat: ὑπὸ γὰρ δίνης καὶ θυελλῶν αὐτὸν ἐξαρπασθέντα φθαρῆναι. At seriores de furiis mentis cupiditatibus agitati cogitarunt.

LIPSIAE

EX OFFICINA B. G. TEUBNERI.

